

Brown Book

UNIVERSAL
LIBRARY

OU_200661

UNIVERSAL
LIBRARY

OSMANIA UNIVERSITY LIBRARY

Call No. K610 Vol II Accession No. K4751
A53C

Author అనం ఆచార్యులు

Title భారత సాహిత్య చరిత్ర - 1950

This book should be returned on or before the date last marked below.

CHARAKA SAMHITA CHIKITSA STHANA

PART 2

A Translation with Text, copious and explanatory
Notes in Kannada

By

Ayurveda Teerth, ANANTACHARYA ADYA

Editor : " DHANVANTARI "

Author of " GRIHAVIDYA " " WHAT IS AYURVEDA ? " etc.

1950

PRICE: Rs. 6-0-0

ಮುದ್ರಕರು:

ಹೊಂಬಾಳೆ ಬಂಧುಗಳು,
ಗದಗ.

(೧೯೦ ರಿಂದ ೪೦೪ ರ ವರೆಗೆ)

ಪ್ರಕಾಶ ಪ್ರಿಂಟಿಂಗ್ ಪ್ರೆಸ್,
ಬಿಜಾಪುರ

(೧ ರಿಂದ ೧೯೦ ಪುಟಗಳ ವರೆಗೆ)

ಮೊದಲನೆಯ ಮುದ್ರಣ ೧೦೦೦ ಪ್ರತಿಗಳು

ಎಲ್ಲ ಹಕ್ಕುಗಳು ಕಾಯ್ದಿಡಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ.

ಆದ್ಯ ಅನಂತಾಚಾರ್ಯರು

ಅರ್ಯವೈದ್ಯಕ ಗ್ರಂಥಮಾಲೆ, ಬಿಜಾಪುರ.

ಅಯ್ಯವ್ವೆದ್ಯಕೆ ಗ್ರಂಥಮಾಲೆ ಪುಷ್ಪ ೬

ಚರಕ ಸಂಹಿತೆ

ಚಿಕಿತ್ಸಾ ಸ್ಥಾನ

ಭಾಗ ೨.

ಚರಕ ಚಿಕಿತ್ಸಾಬೋಧಿನಿ” ಎಂಬ ಕನ್ನಡ ಅನುವಾದವು

ಅನುವಾದಕರು :-

ಅಯುರ್ವೇದ ತೀರ್ಥ ಅದ್ಯ ಅನಂತಾಚಾರ್ಯರು

“ಧನ್ವಂತರಿ ಪತ್ರಿಕೆ”ಯ ಸಂಪಾದಕರು,

“ಗ್ರಹವೈದ್ಯ” “ಅಯುರ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಏನಿದೆ?” ಮುಂತಾದ ಗ್ರಂಥಕರ್ತರು

೧೯೫೦

ಬೆಲೆ : ೬ ರೂಪಾಯಿಗಳು

ಅನುವಾದಕರ ಮಾತು

ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿಯೇ ಮೊದಲನೇ ವೈದ್ಯ ಶಾಸ್ತ್ರವೆಂದರೆ ಆಯುರ್ವೇದವು. ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ಚರಕಸಂಹಿತೆಯು ಮೊದಲನೆಯದು. ಇದು ಮುಂದಿನ ಎಲ್ಲ ಆಯುರ್ವೇದ ಗ್ರಂಥಗಳಿಗೆ ಉಪಜೀವ್ಯವಾಗಿದೆ. ಇದು ಋಷಿಪುತ್ರಣೀತವಾಗಿರುವದರಿಂದ ಆತ್ಯಂತ ಪುನಃಪುನಃ ಭೂತವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಇದರಲ್ಲಿ ಆಯುರ್ವೈದ್ಯಕ ತತ್ವಗಳು ಸವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವವಲ್ಲದೆ, ಅನುಭೂತ ಅನೇಕ ಯೋಗಗಳ ಸಂಗ್ರಹವೂ ಉಂಟು. ಸುಶ್ರುತವನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ, ಇದರ ಹೊರ್ತು ಬೇರೆ ಅರ್ಷಗ್ರಂಥವೇ ಆಯುರ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಉಪಲಬ್ಧವಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಸುಶ್ರುತದಲ್ಲಿ ಕಾಯ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದರೂ, ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಶಸ್ತ್ರ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯ ಜ್ಞಾನಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಅದು ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಅದರ ಚರಕ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯತಃ ಕಾಯ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯೇ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದರಿಂದ ಇದರ ಉಪಯುಕ್ತತೆಯೂ, ಪ್ರಚಾರವೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿದೆ. ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ಇದರ ಚಿಕಿತ್ಸಾಸ್ಥಾನವು ವೈದ್ಯ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಬಹುಮಾನ್ಯವಾಗಿದೆ. ಆಯುರ್ವೇದದ ಭರಭರಾಟೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಅದು ಪ್ರಖ್ಯಾತವಾಗಿತ್ತೆಂದು ಚರಕ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿಯೂ

ಚಿಕಿತ್ಸಿತಂ ವಹ್ನಿವೇಶ ಸ್ವಸ್ಥಾತುರಹಿತಂ ಪ್ರತಿ |

ಯದಿಹಾಸ್ತಿ ತದನ್ಯತ್ರ ಯಸ್ತೇಹಾಸ್ತಿ ನ ತತ್ಪ್ರಚಿತ್ ||

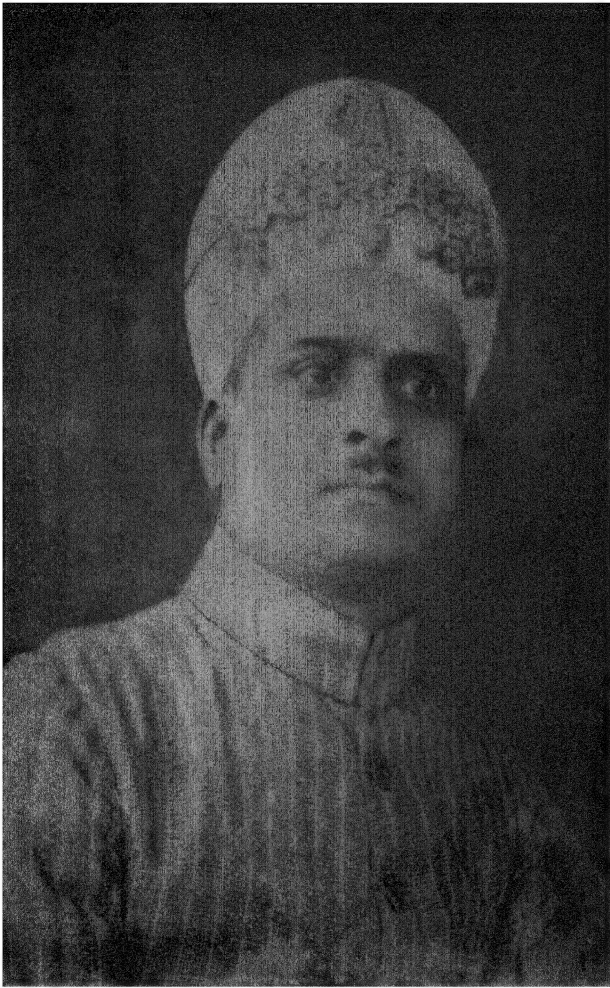
ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಐಹಿಕ ಸುಖಗಳಿಗೆ ಮನಸೋಲದೆ ಗಾಳಿ ಬಿಸಿಲುಗಳನ್ನು ಸಹಿಸುತ್ತಾ ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡಿ ಕಂದ ಮೂಲಗಳನ್ನು ಸವಿದು ಪರೋಪಕಾರಕ್ಕಾಗಿಯೇ ತಮ್ಮ ಆಯುಷ್ಯವನ್ನು ಮೀಸಲಾಗಿಟ್ಟು ಋಷಿಗಳ ಗ್ರಂಥಗಳು ಎಷ್ಟು ಶ್ರದ್ಧೆಯಿರಬಹುದೆಂಬದನ್ನು ವಿಚಾರಿಸಿದರೆ ಈ ಗ್ರಂಥದ ಮಹತ್ವವು ಹೊಳೆಯದೆ ಇರದು. ನಮ್ಮ ಪ್ರಾಚೀನ ಆಚಾರ್ಯರು ಕೂಪ ಮಂಡೂಕ ವೃತ್ತಿಯವರು ಇದ್ದಿಲ್ಲ. 'ಧನ್ಯಂ ಯಶಸ್ಯ ಮಾಯುಷ್ಯಂ ಅಮಿತ್ರಸ್ಯ ಪಿ ನಚಃ ಶ್ರೋತವ್ಯಂ' ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಮತ್ತು ಅದರಂತೆ ಆಗಾಗ್ಗೆ ಆಯಾ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಪಂಡಿತರಾದವರನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಮತಭೇದಗಳನ್ನು ಚರ್ಚಿಸಿ, ಒಂದು ನಿರ್ಣಯಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದರು. ಇಂಥ ತದ್ವಿದ್ಯಾ ಸಂಭಾಷಣಾ ಪರಿಷತ್ತುಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿದ ಬಗ್ಗೆ ಚರಕಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಉಲ್ಲೇಖಗಳಿವೆ. (ಸಮೇತಾನಾಂ ಮಹರ್ಷೀಣಾಂ ಪ್ರಾದುರಾಸೀದಿಯಂ ಕಥಾ, ಶುಧ್ವೀಣಾಂ ವಿವದತಾಮುಘಾಚೇದಂ ಪುನರ್ದಮಃ ಸೂತ್ರ

ಸ್ಥಾನ ೧೭-೨೫ ಮತ್ತು ೨೬ನೇ ಅಧ್ಯಾಯ ಮತ್ತು ಶಾರೀರ ೩ನೇ ಅಧ್ಯಾಯ
ಗಳನ್ನು ನೋಡಿರಿ) ಮುಂದೆಯೂ ಹೊಸ ಶೋಧಗಳಾದಂತೆ ಅವುಗಳನ್ನು
ಹಿಂದಿನ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಇದೇ ಸಂಸ್ಕಾರವು ಮೂಲದಲ್ಲಿ
ಅಗ್ನಿವೇಶನಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಈ ಗ್ರಂಥಕ್ಕೆ ಚರಕಾಚಾರ್ಯರು ಸಂಸ್ಕಾರ
ಕೊಟ್ಟಿದ್ದರಿಂದ (ಅಗ್ನಿವೇಶಕೃತೇ ತಂತ್ರೇ ಚರಕಪ್ರತಿಸಂಸ್ಕೃತೇ) ಇದಕ್ಕೆ
ಚರಕಾಚಾರ್ಯರ ಹೆಸರೇ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿದೆ. ಒಟ್ಟು ೧೨೦ ಅಧ್ಯಾಯದ
ಈ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ, ಈ ೨ನೇ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಆರಂಭವಾದ ಹಿಂ ೧೪ನೇ ಅಧ್ಯಾಯ
ದಿಂದ ಕೊನೆಯವರೆಗೆ (೪೧ ಅಧ್ಯಾಯ) ವೈಷಬಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ಸಂಸ್ಕಾರ
ವಾಗಿದ್ದರೂ ಈ ಭಾಗಕ್ಕೂ ಚರಕಾಚಾರ್ಯರ ಪ್ರಭಾವ ಮೂಲಕ ಅವರ
ಹೆಸರೇ ಬಂದಿದೆ. ಈ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಚಿಕಿತ್ಸಾ ಸ್ಥಾನದ ೧೪ ರಿಂದ ೨೫ ಅಧ್ಯಾಯ
ಗಳು ಬಂದಿವೆ. ಉಳಿದ ಚಿಕಿತ್ಸಾಸ್ಥಾನದ ೫ ಅಧ್ಯಾಯಗಳನ್ನು ವಿಶ್ವೇಶ
ಸೂಚಿಯೊಡನೆ ಮುಂದಿನ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಮುದ್ರಿಸುವೆವು. ಮುದ್ರಾಲಯದ
ಆನಾಸುಕೂಲತೆಯಿಂದ ಈ ಭಾಗವು ಹೊರಗೆ ಬರಲು ೫ ವರ್ಷದಷ್ಟು ದೀರ್ಘ
ಕಾಲವು ಸಂದಿತು. ಆದರೂ ನಮ್ಮ ಪ್ರಿಯ ಮಿತ್ರರಾದ ಖ್ಯಾತ ಶ್ರೀ
ಹೊಂಬಾಳೆ ಬಂಧುಗಳು ಶ್ರಮಬಟ್ಟು ಆದಷ್ಟು ಶೀಘ್ರ ಮುದ್ರಿಸಿಕೊಟ್ಟಿದ್ದರಿಂದ
ಅವರಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಋಣಿಯಾಗಿರುವೆನು.

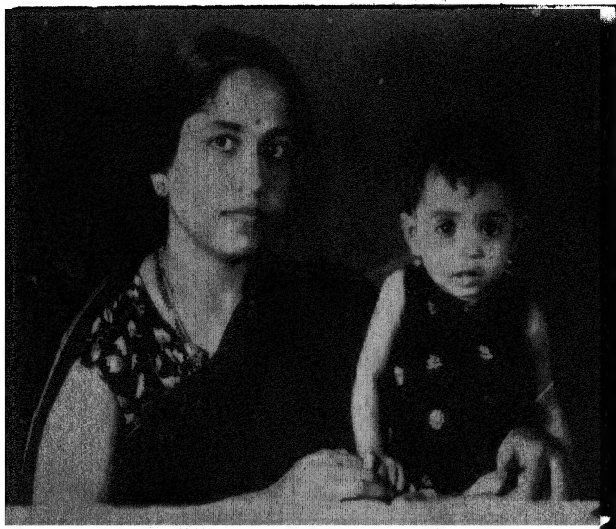
ಹಿಂದಿನ ಭಾಗಕ್ಕೆ, ಮುಂಬಯಿಯ ಧನಾಡ್ಯ ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳಾದ ಶ್ರೀ.
ಕೃಷ್ಣರಾವ ಕಬ್ಬೂರ, ಇವರು ತಮ್ಮ ಮಾತೃಶ್ರೀಯವರ ಸ್ಮಾರಕವಾಗಿ
ಉದಾರ ಸಹಾಯ ಮಾಡಿದಂತೆ, ಈಸಲ ಚಿಟಗಸ್ಪಿಯ ಶ್ರೀಮತಿ ಆಕ್ಕಾ
ಬಾಯಿ. ವೇಶಪಾಂಡೆಯವರು ತಮ್ಮ ಅತ್ತೆಯವರಾದ ಶ್ರೀಮತಿ ರಂಗೂಬಾಯಿ.
ಯವರ ಇಚ್ಛೆಯಂತೆ ತಮ್ಮ ಪ್ರಿಯ ಯಜಮಾನರಾದ ಶ್ರೀಮಂತ ರಾಜೇ
ಸಾಹೇಬರ ಸ್ಮಾರಕವೆಂದು ಈ ಗ್ರಂಥದ ಎಲ್ಲ ವೆಚ್ಚವನ್ನು ವಹಿಸಿದ್ದಕ್ಕಾಗಿ
ಅವರಿಗೆ ಚಿರಋಣಿಯಾಗಿರುವೆವು. ಇಂಥ ಉದಾರ ಧಾರ್ಮಿಕ ಕುಟುಂಬದ
ವಂಶಜರಿಗೆ ಭಗವಾನ್ ಧನ್ವಂತರಿಯು ಅಯುರಾರೋಗ್ಯ ಐಶ್ವರ್ಯಗಳನ್ನು
ವಯಸಾಲಿಸಿ ಅವರಿಂದ ಹೀಗೆಯೇ ಜನತೆಯ ಕಲ್ಯಾಣವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಲೆ
ಎಂದು ಅವನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವೆವು.

ಬಿಜಾಪುರ,)
ಜೈ. ಶು. ೧ ೧೯೩೨)

ಆಯುರ್ವೇದ ಸೇವಕ,
ಆದ್ಯ ಅನಂತಾಚಾರ್ಯರು.

ಶ್ರೀಮಂತ, ರಾಜಾಸಾಹೇಬ ದೇಶಪಾಂಡೆ, ಚಿಟಗುಳ್ಳಿ
ಉದಾರಚರಿತರಾದ ಶ್ರೀ. ಕಾದಂಬರೀಬಾಯಿ ರಾಣೀಸಾಹೇಬರ ಪ್ರಾಣಪತಿಗಳು
ಇವರ ಸ್ಮಾರಕವೆಂದು ಈ ಗ್ರಂಥವು ಪ್ರಕಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಶ್ರೀಮಂತ,

ಅಕ್ಕೂಬಾಯಿ ಉರ್ಫ ಕಾದಂಬರೀಬಾಯಿ ದೇಶಸಾಂಡೆ

ರಾಣೀಸಾಹೇಬ ಚಿಟಗುಪ್ಪಿ, ಜಿ: ಕಲಬುರ್ಗಿ.

ತನ್ನ ಅತ್ತೆಯವರಾದ ಶ್ರೀ ರಂಗೂಬಾಯಿಯವರ ಇಚ್ಛೆಯಂತೆ ತನ್ನ

ಪ್ರಿಯ ಪತಿಗಳ ಸ್ಮಾರಕವೆಂದು ಈ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಮುದ್ರಿಸಲು

ಹಣವನ್ನು ದಯಪಾಲಿಸಿದ ಉದಾರಚರಿತರು.

ವಿಷಯಾನುಕ್ರಮಣಿಕೆ

ವಿಷಯ	ಪುಟ	ಪುಟ
ಅನುವಾದಕರ ಮಾತು		೧
೧೪ ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ (ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ ಚಿಕಿತ್ಸೆ)		
ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಯ ಮುಖ್ಯ ೨ ಭೇದ	೪	೨
ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಯ ಸ್ಥಾನ	೫	೩
ಸಹಜ ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ	೬	೩
ಸಹಜ ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಗಳ ಲಕ್ಷಣ	೭	೪-೫
ಉತ್ತರ ಕಾಲಜ ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ	೮	೬
ಅವುಗಳ ಆಕಾರ	೯	೮
ವಾತಾದಿ ವ್ಯಾಧಿಗಳ ವಿಶಿಷ್ಟ ಲಕ್ಷಣ	೧೦	೮-೯
ವಾತಮೂಲವ್ಯಾಧಿಗಳ ಮೂಲ ಕಾರಣ	೧೧-೧೨	೯-೧೦
ಪಿತ್ತ ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಗಳ ಲಕ್ಷಣ	೧೩	೧೦
ಪಿತ್ತ ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಗಳ ಕಾರಣ	೧೪-೧೫	೧೧
ಕಫಾಧಿಕ ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಗಳ ಲಕ್ಷಣ	೧೬	೧೧
ಕಫಾಧಿಕ ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಗಳ ಕಾರಣ	೧೭-೧೮	೧೨
ದ್ವಂದ್ವಜ ಸನ್ನಿಪಾತಜ ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಗಳ ಕಾರಣ ಲಕ್ಷಣ	೧೯	೧೩
ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಗಳ ಪೂರ್ವರೂಪ	೨೦-೨೧	೧೩
ಆಸಾಧ್ಯ ಮತ್ತು ಯಾಸ್ಯ ಲಕ್ಷಣ	೨೫-೨೮	೧೪
ಸುಖಸಾಧ್ಯ ಮತ್ತು ಕಷ್ಟಸಾಧ್ಯ	೨೯-೩೦	೧೫
ಶಸ್ತ್ರ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯಲ್ಲಿಯ ತಪ್ಪಿನಿಂದ ಆಗುವ ಅಪಾಯಗಳು	೩೪-೩೫	೧೬
ಶುಷ್ಕ ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಗಳ ಚಿಕಿತ್ಸೆ	೩೮-೪೭	೧೭-೧೮
ಧೂಸುಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ	೪೮-೫೦	೧೯
ಲೇಸುಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ	೫೧-೫೬	೧೯-೨೦

ವಿಷಯ	ಶ್ಲೋಕ	ಪುಟ
ತಕ್ರಾರಿಷ್ಟ	೭೧-೭೪	೨೩
ತಕ್ರದ ಯೋಗಗಳು	೭೫-೮೭	೨೪-೨೫
ಅನ್ನ (ಪಥ್ಯ)	೯೪	೨೭
ಮಲಬಂಧವುಳ್ಳ ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ ಚಿಕಿತ್ಸೆ	೯೫-೧೦೬	೨೮
ಚವ್ಯಾದಿ ಘೃತ	೧೦೭-೧೦೯	೩೦
ನಾಗರಾದಿ ಘೃತ	೧೧೦-೧೧೨	೩೦
ಪಿಪ್ಪಲಾದಿ ಘೃತ	೧೧೩-೧೧೮	೩೧
ಪಲ್ಲೆಗಳು	೧೨೧-೧೨೪	೩೨
ಅನುವಾಸನ ದ್ರವ್ಯ	೧೩೦-೧೩೩	೩೪
ಲೇಪ	೧೩೪-೧೩೫	೩೫
ನಿರೂಹಬಸ್ತಿ	೧೩೬	೩೫
ಅಭಯಾರಿಷ್ಟ	೧೩೭-೧೪೨	೩೫-೩೬
ದಂತೈರಿಷ್ಟ	೧೪೩-೧೪೬	೩೭
ಹರೀತಕೀ ಫಲಾರಿಷ್ಟ	೧೪೭-೧೫೧	೩೭-೩೮
ಶರ್ಕರಾರಿಷ್ಟ	೧೫೨-೧೫೬	೩೮
ಕನಕಾರಿಷ್ಟ	೧೫೭-೧೬೭	೩೯-೪೦
ಅದ್ರ್ವಮೂಲವ್ಯಾಧಿಗಳ ಕಾರಣಲಕ್ಷಣಚಿಕಿತ್ಸೆ	೧೬೯-೧೮೩	೪೧-೪೪
ಸ್ತಂಭನ ಔಷಧಗಳು	೧೮೪-೧೮೬	೪೪
ಕುಟೆಜಾದಿ ರಸಕ್ರಿಯೆ	೧೮೭-೧೯೧	೪೫
ಶೂಲನಾಶಕ ಘೃತ	೧೯೫-೧೯೭	೪೭
ಪೇಯ	೧೯೮-೨೦೦	೪೭
ಕಟ್ಟು	೨೦೦-೨೦೧	೪೮
ಕೀತಕ್ರಿಯೆ	೨೦೩-೨೨೨	೫೦-೫೧
ಸಿಚ್ಚಾಬಸ್ತಿ	೨೨೩-೨೨೭	೫೨-೫೩
ಹ್ರೀಬೇರಾದಿ ಘೃತ	೨೨೯-೨೩೨	೫೩-೫೪
ಸುನಿಷಣ್ಣಕಾಚಾಂಗೇರಿ ಘೃತ	೨೩೩-೨೪೧	೫೪-೫೫
೧೫ನೇ ಅಧ್ಯಾಯ (ಸಂಗ್ರಹಣೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆ)		೫೯
ಅಗ್ನಿಯು ಅನ್ನವನ್ನು ಹೇಗೆ ಪಚನಮಾಡುವದು	೫೧-೧೧	೬೦
ಅದು ಗುರ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಗೆ ಪೋಷಿಸುತ್ತದೆ	೧೨-೧೫	೬೧

ವಿಷಯ	ಶ್ಲೋಕ	ಪುಟ
ಅಗ್ನಿವೇಶರ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳು	೨೧-೨೫	೬೩-೬೪
ಗುರುಗಳ ಉತ್ತರಗಳು	೨೬-೩೪	೬೫
ಗ್ರಹಣೀ ವಿಕಾರದ ಕಾರಣಗಳು	೪೧-೪೩	೬೭
ಆಜೀರ್ಣದ ಲಕ್ಷಣಗಳು	೪೪-೪೮	೬೮
ದುಷ್ಟಾದುಷ್ಟ ಅಗ್ನಿಯ ಲಕ್ಷಣ	೪೯-೫೦	೬೯
ಸಂಗ್ರಹಣೀ ಲಕ್ಷಣ	೫೧-೫೩	೬೯
ಗ್ರಹಣೀ ಪೂರ್ವರೂಪ	೫೪	೭೦
ಗ್ರಹಣಿ ಎಂದರೆ ಯಾವದು	೫೫-೫೬	೭೦
ಗ್ರಹಣೀ ರೋಗದ ಭೇದಗಳು	೫೭	೭೧
ವಾತಗ್ರಹಣಿಯ ಕಾರಣ ಲಕ್ಷಣ	೫೮-೬೩	೭೧
ಪಿತ್ತಗ್ರಹಣಿಯ ಕಾರಣ ಲಕ್ಷಣ	೬೪-೬೫	೭೨
ಕಫಗ್ರಹಣಿಯ ಕಾರಣ ಲಕ್ಷಣ	೬೬-೬೯	೭೩
ಬೇರೆ ಗ್ರಹಣಿ ರೋಗಗಳು	೭೦-೭೧	೭೦
ಅಮದ ಚಿಕಿತ್ಸೆ	೭೨-೭೫	೭೪

ದೀಪಕ ಘೃತಗಳು

ದಶಮೂಲ ಘೃತ	೮೧-೮೫	೭೬
ತೈರ್ಯೋಷಣಾದಿ ಘೃತ	೮೬	೭೬-೭೭
ಪಂಚಮೂಲಾದಿಘೃತ, ತೈಲ, ಚೂರ್ಣ	೮೭-೯೨	೭೭
ಅಮ ಪಕ್ಷ ಮಲ ಪರೀಕ್ಷೆ	೯೩-೯೪	೭೮

ಪಾಚಕ ಔಷಧ

ಚಿತ್ರಕಾದಿ ಗುಟಿಕಾ	೯೫-೯೬	೭೯
ಪಿಪ್ಪಲಾಧಿ ಚೂರ್ಣ	೧೦೫-೧೦೬	೮೦-೮೧
ಮರಿಚಾದಿ ಚೂರ್ಣ	೧೦೭-೧೦೯	೮೧
ಅವಚಾರಣ ಚೂರ್ಣ	೧೧೦-೧೧೧	೮೧-೮೨
ಐದು ಸೇಯಗಳು	೧೧೨-೧೧೪	೮೨
ತಕ್ರದ ಗುಣಗಳು	೧೧೭-೧೧೯	೮೩
ತಕ್ರರಿಷ್ಟ	೧೨೦-೧೨೧	೮೪

ವಿಷಯ	ಶ್ಲೋಕ	ಪುಟ
ಪಿತ್ತಗ್ರಹಣೀ ಚಿಕಿತ್ಸೆ	೧೨೨-೧೨೪	೮೪
ಚಂದನಾದಿ ಘೃತ	೧೨೫-೧೨೮	೮೫
ನಾಗರಾದಿ ಚೂರ್ಣ	೧೨೯-೧೩೧	೮೬
ಭೂನಿಂಬಾದಿ ಚೂರ್ಣ	೧೩೨-೧೩೩	೮೬
ಕಿರೀಟಾದಿ ಚೂರ್ಣ	೧೩೩-೧೪೦	೮೭-೮೮
ಶ್ಲೇಷ್ಮಗ್ರಹಣೀ ಚಿಕಿತ್ಸೆ	೧೪೧-೧೪೫	೮೮
ಮಧೂಕಾಸನ	೧೪೬-೧೪೯	೮೯
ಬೇರೆ ಆಸನಗಳು	೧೫೦-೧೫೧	೯೦
ದುರಾಲಭಾಸನ	೧೫೨-೧೫೫	೯೦
ಮೂಲಾಸನ	೧೫೬-೧೫೯	೯೧
ಪಿಂಡಾಸನ	೧೬೦-೧೬೨	೯೨
ಮಧ್ವರಿಷ್ಠ	೧೬೩-೧೬೭	೯೨-೯೩
ಕ್ಷಾರೌಷಧ	೧೬೮-೧೯೪	೯೪-೯೬
ಪಿಪ್ಪಲಾಶ್ಯಾದಿ ಕ್ಷಾರ, ಭಲ್ಲಾತಕಾದಿ ಕ್ಷಾರ, ದುರಾಲಭಾದಿ ಕ್ಷಾರ, ಭೂನಿಂಬಾದಿ ಕ್ಷಾರ, ಹರಿದ್ರಾದಿ ಕ್ಷಾರ, ಸುಧಾದಿ ಕ್ಷಾರ, ವತ್ಸಕಾದಿ ಕ್ಷಾರ, ತ್ರಿಫಲಾದಿ ಕ್ಷಾರ.		
ತ್ರಿದೋಷ ಗ್ರಹಣೀ ಚಿಕಿತ್ಸೆ	೧೯೫-೨೦೨	೯೯-೧೦೦
ಮಂದಾಗ್ನಿಯ ಚಿಕಿತ್ಸೆ	೨೦೩-೨೧೭	೧೦೧-೧೦೨
ಆತ್ಮಗ್ನಿ ಚಿಕಿತ್ಸೆ	೨೧೮-೨೩೫	೧೦೩-೧೦೫
೧೬ನೇ ಅಧ್ಯಾಯ ಪಾಂಡುರೋಗ ಚಿಕಿತ್ಸೆ		೧೧೧
ಸಂಘ್ರಾಸ್ತಿ	೩-೪	
ಕಾರಣ	೬-೧೦	೧೧೭
ಪೂರ್ವರೂಪ	೧೦ -೧೧	೧೧೩
ಸಾಮಾನ್ಯ ಲಕ್ಷಣ	೧೨-೧೫	೧೧೩
ನಾತ ಪಾಂಡುರೋಗದ ಕಾರಣ ಲಕ್ಷಣ	೧೬-೧೭	೧೧೪
ಪಿತ್ತ ಪಾಂಡುರೋಗದ ,, ,,	೧೮-೨೧	೧೧೪-೧೧೫
ಕಫ ಪಾಂಡುರೋಗದ ,, ,,	೨೨-೨೪	೧೧೫

ವಿಷಯ	ಶ್ಲೋಕ	ಪುಟ
ಸನ್ನಿಪಾತಪಾಂಡುರೋಗದ ಕಾರಣ ಲಕ್ಷಣ	೨೫	೧೧೬
ಮೃತ್ತಿಕಾ ಪಾಂಡುರೋಗದ ,, ,,	೨೬-೨೯	೧೧೬
ಅಸಾಧ್ಯ ಲಕ್ಷಣ	೩೦-೩೨	೧೧೭
ಕಾಮಲೆಯ ಲಕ್ಷಣ	೩೩-೩೫	೧೧೭-೧೧೮
ಕಂಭಕಾಮಲೆ	೩೬	೧೧೮
ಅಸಾಧ್ಯ ಲಕ್ಷಣ	೩೭-೩೭	೧೧೮
ಸಾಧ್ಯಕಷ್ಟಸಾಧ್ಯಗಳ ಚಿಕಿತ್ಸೆ	೩೮-೪೨	೧೧೯
ದಾಡಿಮಾದಿ ಘೃತ	೪೩-೪೫	೧೨೦
ಕಟುಕಾದಿ ಘೃತ	೪೬-೪೮	೧೨೦
ಪಥ್ಯಾಘೃತ	೪೯	೧೨೧
ದಂತೀಘೃತ	೫೦	೧೨೧
ದ್ರಾಕ್ಷಾಘೃತ	೫೧	೧೨೧
ಗುರಿದ್ರಾದಿ ಘೃತ	೫೨	೧೨೨
ದಾರ್ವೀಘೃತ, ಕಾಲೀಯಕ ಘೃತ	೫೩-೫೪	೧೨೨
ಅವಿರೇಚನಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ	೫೫-೫೭	೧೨೩
ನವಾಯಸ ಚೂರ್ಣ	೬೯-೬೯	೧೨೫
ಮಂಡೂರ ವಟಕ	೭೦-೭೪	೧೨೬
ಯೋಗರಾಜ	೭೬ ಲ೨	೧೨೭
ಶಿಲಾಜಿತುವಟಕಾ	೮೩-೮೮	೧೨೮-೧೨೯
ಪನರ್ನವಾಮಂಡೂರ	೮೯-೯೨	೧೨೯-೧೩೦
ಧಾತ್ರೈವಲೇಹ	೯೬-೯೮	೧೩೧
೨ನೇ ಮಂಡೂರ ವಟಕ	೯೯-೧೦೧	೧೩೧
ಗೌಡಾರಿಷ್ಟ	೧೦೨-೧೦೨	೧೩೨
ಜೀರಕಾದ್ಯರಿಷ್ಟ	೧೦೩-೧೦೭	೧೩೩-೧೩೩
ಧಾತ್ರೈರಿಷ್ಟ	೧೦೮-೧೧೦	೧೧೩
ಮೃತ್ತಿಕಾ ಪಾಂಡುರೋಗ ಚಿಕಿತ್ಸೆ	೧೧೪-೧೧೫	೧೩೪-೧೩೫
ವೈದೀಷದಿ ಘೃತ	೧೧೬-೧೧೭	೧೩೫
ಕೋಷ್ಠಾಶ್ರಯ ಕಾಮಲಾ ಚಿಕಿತ್ಸೆ	೧೨೦-೧೨೧	೧೩೬

ವಿಷಯ	ಶ್ಲೋಕ	ಪುಟ
ಶಾಖ ಶ್ರೀತ ಕಾಮಲಾ ಲಕ್ಷಣ ಚಿಕಿತ್ಸೆ	೧೨೨-೧೨೬	೧೩೬-೧೩೭
ಹಲೀನುಕ ಲಕ್ಷಣ	೧೨೯-೧೩೦	೧೩೮

೧೭ನೇ ಅಧ್ಯಾಯ (ಹಿಕ್ಕಾಶ್ವಾಸಚಿಕಿತ್ಸೆ)

ಈ ರೋಗಗಳ ಕಾರಿನ್ಯ	೫-೯	೧೪೨
,, ಕಾರಣ	೧೦-೧೬	೧೪೩
,, ಪೂರ್ವರೂಪ	೧೭-೧೯	೧೪೪
ಬಿಕ್ಕಿನ ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಿ	೨೦	೧೪೪
ಮಹಾಹಕ್ಕೆಯ ಲಕ್ಷಣ	೨೧-೨೫	೧೪೫
ಗಂಭೀರ ಹಕ್ಕೆ	೨೬-೨೯	೧೪೬
ವ್ಯಾಪೇತಾ ಅಥವಾ ಯಮಲಾ	೩೦-೩೨	೧೪೬-೧೪೭
ಕ್ಷುದ್ರಾ	೩೩-೩೬	೧೪೭
ಅನ್ನಜಾ	೩೭-೪೦	೧೪೮
ಸಾಧ್ಯಾಸಾಧ್ಯತೆ	೪೧-೪೩	೧೪೯
ಶ್ವಾಸದ ಕಾರಣ	೪೪	೧೪೯
ಮಹಾಶ್ವಾಸದ ಲಕ್ಷಣ	೪೫-೪೭	೧೫೦
ಉರ್ಧ್ವಶ್ವಾಸದ ಲಕ್ಷಣ	೪೮-೫೦	೧೫೦
ಭಿನ್ನಶ್ವಾಸ	೫೧-೫೩	೧೫೧
ತಮಕಶ್ವಾಸ	೫೪-೬೧	೧೫೧-೧೫೨
ಪ್ರತಮಕ ಸಂತಮಕಶ್ವಾಸ	೬೨-೬೩	೧೫
ಕ್ಷುದ್ರಶ್ವಾಸ	೬೪-೬೫	೧೫
ಸಾಧ್ಯಾಸಾಧ್ಯತೆ	೬೬-೬೮	೧೫೪
ಚಿಕಿತ್ಸೆ	೬೯-೭೫	೧೫೪-೧೫೫
ಧೂಮಪಾನ	೭೬-೭೯	೧೫೬
ಉಸದ್ರವಯುಕ್ತ ಈ ರೋಗಗಳಚಿಕಿತ್ಸೆ	೮೦	೧೫೬
ಸ್ವೇದಕ್ಕೆ ಅನರ್ಹ	೮೧-೮೩	೧೫೭
ಈ ರೋಗಗಳ ಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಿ ಅವರಿಗೆ		
ಮಾಡತಕ್ಕ ಭಿನ್ನ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ	೮೭-೯೧	೧೫೮

ವಿಷಯ	ಶ್ಲೋಕ	ಪುಟ
ಶಮನ ಬೃಂಹಣ ಔಷಧಗಳು	೯೨-೯೮	೧೫೯
ಆಹಾರ	೯೯-೧೦೪	೧೬೦-೧೬೧
ಔಷಧ	೧೦೫-೧೨೦	೧೬೧-೧೬೨
ಶಲ್ಯಾದಿಚೂರ್ಣ	೧೨೧-೧೨೨	೧೬೪
ಮುಕ್ತಾದಿ ಚೂರ್ಣ	೧೨೩-೧೨೬	೧೬೪-೧೬೫
ಹಿಕ್ಕಾರೋಗದ ನಸ್ಯ	೧೨೮-೧೩೨	೧೬೫-೧೬೬
ಘೃತಗಳು	೧೩೩-೧೪೪	೧೬೬-೧೬೮
ದಶಮೂಲಾದಿಘೃತ, ತೇಜೋವತ್ಯಾದಿಘೃತ, ಮನಃಶಿಲಾದಿಘೃತ, ಜೀವನೀಯಘೃತ, ಹಿಕ್ಕಾಶ್ವಾಸಗಳ ಚಿಕಿತ್ಸಾತತ್ತ್ವ	೧೪೫-೧೪೮	೧೬೯

೧೮ನೇ ಅಧ್ಯಾಯ (ಕಾಸಚಿಕಿತ್ಸೆ)

ಕಾಸದ ಸಂಖ್ಯೆ, ಅದರ ಅನುಪೇಕ್ಷಣೀಯತ್ವ	೨-	೧೭೧
ಪೂರ್ವರೂಪ	೪	೧೭೨
ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಿ ಮತ್ತು ಕಾಸಶಬ್ದದ ನಿರುಕ್ತಿ	೫-೮	೧೭೩
ವಾತಕಾಸದ ನಿದಾನ	೯	೧೭೩
ವಾತಕಾಸದ ಲಕ್ಷಣ	೧೦-೧೨	೧೭೪
ಪಿತ್ತಕಾಸದ ಕಾರಣ ಲಕ್ಷಣ	೧೩-೧೫	೧೭೪
ಕಫಕಾಸದ ಕಾರಣ	೧೬-೧೮	೧೭೫
ಕ್ಷತಕಾಸದ ಕಾರಣ ಲಕ್ಷಣ	೧೯-೨೨	೧೭೫
ಕ್ಷಯಕಾಸದ ಕಾರಣ ಲಕ್ಷಣ	೨೩-೨೬	೧೭೫-೧೭೬
ಸಾಧ್ಯಾಸಾಧ್ಯತೆ	೨೮-೨೯	೧೭೬
ಚಿಕಿತ್ಸಾ ತತ್ತ್ವ	೩೦-೩೩	೧೭೭
ಕಂಟಿಕಾರಿ ಘೃತ	೩೪	೧೭೮
ಪಿಪ್ಪಲಾಸ್ಯಾದಿ ಘೃತ	೩೫-೩೬	೧೭೮
ತ್ಯೂಷಣಾದಿ ಘೃತ	೩೮-೪೧	೧೭೮-೧೭೯
ರಾಸನಾ ಘೃತ	೪೨-೪೫	೧೭೯
ಚಿತ್ರಕಾದಿ ಲೇಹ	೫೨-೫೫	೧೮೦

ವಿಷಯ	ಶ್ಲೋಕ	ಪುಟ
ಅಗಸ್ತ್ಯಹರಿತಕೀ	೫೬-೬೧	೧೮೨
ಧೂಮಪಾನ, ಅವುಗಳ ವ್ಯಾಧಿ	೬೪-೭೪	೧೮೩-೧೮೪
ವಾತಕಾಸದ ಸುಧ್ಯ	೭೫-೮೧	೧೭೫-೧೮೬
ಫಿತ್ತಕಾಸದ ಚಿಕಿತ್ಸೆ	೮೨-೧೦೬	೧೮೬-೧೮೮

ಲೇಹಗಳು

ಕಫಕಾಸ ಚಿಕಿತ್ಸೆ	೧೦೭-೧೩೧	೧೯೧-೧೯೩
ದಶಮೂಲಾದಿ ಘೃತ, ಕಂಟಕಾರೀ ಘೃತ		
ಕುಲತ್ಥಾದಿ ಘೃತ		
ಕ್ಷತಕಾಸಚಿಕಿತ್ಸೆ	೧೩೨-೧೪೬	೧೯೬-೧೯೭
ಪಿಸ್ಪಲ್ಯಾದಿ ಲೇಹ, ಧೂಮಗಳು		
ಕ್ಷಯಕಾಸ ಚಿಕಿತ್ಸೆ	೧೪೭-೧೫೫	೧೯೮-೧೯೯
ದ್ವಿಸಂಚಮೂಲ್ಯಾದಿ ಘೃತ	೧೫೬-೧೫೮	೨೦೦
ಗುಡೂಚ್ಯಾದಿ ಘೃತ	೧೫೯-೧೬೦	೨೦೧
ಕಾಸಮರ್ಧಾದಿ ಘೃತ	೧೬೧-೧೬೨	೨೦೧
ಬೇರೆ ನಾಲ್ಕು ಘೃತ	೧೬೩-೧೬೫	೨೦೨
ಹರಿತಕೀ ಲೇಹ	೧೬೬-೧೬೭	೨೦೩
ಬೇರೆ ಲೇಹಗಳು	೧೬೮-೧೭೧	೨೦೩
ಜೀವಂತ್ಯಾದಿ ಲೇಹ	೧೭೨-೧೭೫	೨೦೪
ಷಡ್ವಕಾದಿಲೇಹ	೧೭೬-೧೭೭	೨೦೪

೧೯ನೇ ಅಧ್ಯಾಯ (ಅತಿಸಾರ ಚಿಕಿತ್ಸೆ)

ವಾತಾತೀಸಾರದ ಕಾರಣ	೪	೨೧೦
,, ಲಕ್ಷಣ	೫	೨೧೦
ಪಿತ್ತಾತೀಸಾರದ ಕಾರಣ	೬	೨೧೧
,, ಲಕ್ಷಣ	೭	೨೧೧
ಕಫಾತೀಸಾರದ ಕಾರಣ	೮	೨೧೨
,, ಲಕ್ಷಣ	೯	೨೧೨

ವಿಷಯ	ಶ್ಲೋಕ	ಪುಟ
ಸನ್ನಿ ಪಾತಾತಿಸಾರದ ಕಾರಣ	೧೦	೨೧೩
,, ಲಕ್ಷಣ	೧೧	೨೧೪
ಆಗಂತು ಅತಿಸಾರ	೧೩-೧೫	೨೧೬
ಅತಿಸಾರದ ಚಿಕಿತ್ಸೆ	೧೬-೨೧	೨೧೬-೨೧೭
ಪ್ರಮಥೈಗಳು	೨೨-೨೪	೨೧೭
ಅನ್ನಪಾನಗಳು	೨೫-೪೩	೨೧೮-೨೧೯
ಗುದಭ್ರಂಶದ ಚಿಕಿತ್ಸೆ	೪೪-೪೮	೨೨೧
ಚಾಂಗೇರಿಘೃತ		
ಚವ್ಯಾದಿ ಘೃತ		
ಸಿತ್ತಾತಿಸಾರದ ಚಿಕಿತ್ಸೆ	೫೨	೨೨೩
ಭವಂತಿ ಚಾತ್ರ	೫೩-೫೮	೨೨೪
ಸಿಚ್ಛಾಬಸ್ತಿ	೬೬-೭೦	೨೨೬
ರಕ್ತಾತಿಸಾರದ ಲಕ್ಷಣ ಚಿಕಿತ್ಸೆ	೭೧-೮೮	೨೨೭-೨೨೮
ಗುದಪಾಕ ಚಿಕಿತ್ಸೆ	೮೯-೯೮	೨೩೦-೨೩೧
ಕಫಾತಿಸಾರ ಚಿಕಿತ್ಸೆ	೧೦೪-೧೨೪	೨೩೨-೨೩೪

೨೦ನೇ ಅಧ್ಯಾಯ (ಭದ್ರಿಚಿಕಿತ್ಸೆ)

ಭದ್ರಿಯ ಸಾಮಾನ್ಯ ಪೂರ್ವರೂಪ	೫	೨೩೮
ವಾತಭದ್ರಿಯ ನಿದಾನ ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಿ ಲಕ್ಷಣ	೬-೮	೨೩೮
ಸಿತ್ತಭದ್ರಿಯ	೯-೧೦	೨೩೯
ಕಫಭದ್ರಿಯ	೧೧-೧೨	೨೪೦
ತ್ರಿದೋಷಭದ್ರಿಯ	೧೩-೧೪	೧೪೦
ಅಸಾಧ್ಯ ತ್ರಿದೋಷಜ ಭದ್ರಿ	೧೫-೧೬	೨೪೧
ಆಗಂತುಭದ್ರಿ	೧೭	೨೪೧
ಅಸಾಧ್ಯ ಲಕ್ಷಣ	೧೮	೨೪೨
ಸಾಧ್ಯಭದ್ರಿ	೧೯-೨೧	೨೪೨
ವಾತಜವಾಂತಿಯ ವಿಶಿಷ್ಟ ಚಿಕಿತ್ಸೆ	೨೨-೨೪	೨೪೩
ಸಿತ್ತಜ ವಾಂತಿಯ ಚಿಕಿತ್ಸೆ	೨೫-೩೨	೨೪೪-೨೪೫

ವಿಷಯ	ಶ್ಲೋಕ	ಪುಟ
ಕಫಜ ವಾಂತಿಯ ಚಿಕಿತ್ಸೆ	೩೩-೩೮	೨೪೬-೨೪೭
ಸನ್ನಿಪಾತಜ ವಾಂತಿಯ ಚಿಕಿತ್ಸೆ	೩೯	೨೪೮
ಐದನೇ ವಾಂತಿಯ ಚಿಕಿತ್ಸೆ	೪೦-೪೩	೨೪೮-೨೪೯
ವಾಂತಿಯ ಉಪದ್ರವ ಚಿಕಿತ್ಸೆ	೪೪-೪೬	೨೫೦
೨೧ನೇ ಅಧ್ಯಾಯ (ವಿಸರ್ಪ ಚಿಕಿತ್ಸೆ)		೨೫೧
ಆತ್ರೇಯರ ಉತ್ತರ	೯-೧೪	೨೫೨-೨೫೩
ವಿಸರ್ಪದ ಕಾರಣ	೧೫-೨೦	೨೫೩-೨೫೪
ಅಂತರ್ಬಹಿರ್ವಿಸರ್ಪಗಳ ಕಾರಣ ಲಕ್ಷಣ		
ಸಾಧ್ಯಾಸಾಧ್ಯತೆ	೨೧-೨೭	೨೫೪-೨೫೫
ವಾತವಿಸರ್ಪದನಿವಾಸ ಸಂವ್ರಾಪ್ತಿ ಲಕ್ಷಣ	೨೮-೨೯	೨೫೬
ಪಿತ್ತವಿಸರ್ಪದ	,, ೩೦-೩೧	೨೫೭
ಕಫವಿಸರ್ಪದ	,, ೩೨-೩೩	೨೫೮
ಅಗ್ನಿವಿಸರ್ಪದ	,, ೩೪-೩೫	೨೫೯
ಕರ್ಮಮ ವಿಸದ	,, ೩೬-೩೭	೨೬೦-೨೬೧
ಗ್ರಂಥಿವಿಸರ್ಪದ	,, ೩೮	೨೬೨
ಉಪದ್ರವಗಳ ಲಕ್ಷಣ ಚಿಕಿತ್ಸೆ	೩೯	೨೬೩
ಸನ್ನಿಪಾತಜ ವಿಸರ್ಪ	೪೦	೨೬೩
ಸಾಧ್ಯಾಸಾಧ್ಯವಿಸರ್ಪ	೪೧	೨೬೪
ಸಾಧ್ಯವಿಸರ್ಪ ಚಿಕಿತ್ಸೆ	೪೨-೪೮	೨೬೪-೨೬೫
ವಿಸರ್ಪದ ವಿಸ್ತೃತ ಚಿಕಿತ್ಸೆ	೪೯-೫೮	೨೬೬
ಶಾಲಾ ದುಷ್ಟ ರಕ್ತದ ಚಿಕಿತ್ಸೆ	೬೬-೬೯	೨೬೯
ಲೇಪಗಳು		
ರಕ್ತಪಿತ್ತಜ ವಿಸರ್ಪಗಳಿಗೆ	೭೦-೮೪	೨೬೯-೨೭೦
ಕಫಜ ವಿಸರ್ಪಗಳಿಗೆ ಲೇಪಗಳು	೮೫-೯೦	೨೭೨
ವಾತಪಿತ್ತಾಧಿಕ ವಿಸರ್ಪಜ ಯೋಗ	೯೧-೯೮	೨೭೩
ವಿಸರ್ಪರೋಗಿಯ ಅನ್ನಪಾನ	೯೯-೧೦೬	೨೭೪-೨೭೫
ದೋಷಭೇದದಿಂದ ಚಿಕಿತ್ಸಾಭೇದ	೧೦೭-೧೦೮	೨೭೬
ಗ್ರಂಥಿವಿಸರ್ಪದ ಚಿಕಿತ್ಸೆ	೧೦೯-೧೨೯	೨೭೬-೨೭೭

ವಿಷಯ	ಪ್ರೋಟ	ಪುಟ
ಗಲಗಂಡದ ಚಿಕಿತ್ಸೆ	೧೩೦-೧೩೧	೨೭೯
೨೨ನೇ ಅಧ್ಯಾಯ (ತೃಷ್ಣಾ ಚಿಕಿತ್ಸೆ)		೨೮೧
ತೃಷ್ಣೆಯ ಕಾರಣ ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಿ	೩-೬	೨೮೧-೨೮೨
ಪೂರ್ವರೂಪ	೭	೨೮೨
ತೃಷ್ಣಾ ದೋಗದ ಸಾಮಾನ್ಯ ಲಕ್ಷಣ	೮-೯	೨೮೨
ವಾತಜ ತೃಷ್ಣಾ ಲಕ್ಷಣ	೧೧-೧೧	೨೮೩
ಪಿತ್ತಜ ತೃಷ್ಣಾ ಲಕ್ಷಣ	೧೨-೧೩	೨೮೩
ಆಮಜ	೧೪	೨೮೪
ರಸಜ	೧೫	೨೮೪
ಉಸದ್ರವವಾದ ತೃಷ್ಣೆಯ ಲಕ್ಷಣ	೧೬-೧೯	೨೮೪
ಮಧ್ಯಜ ತೃಷ್ಣಾ ಲಕ್ಷಣ ಚಿಕಿತ್ಸೆ	೨೦-೨೧	೨೮೫
ತಣ್ಣೀರಸಾನದಿಂದಂಟಾಗುವ ತೃಷ್ಣೆಯ		
ಲಕ್ಷಣ ಚಿಕಿತ್ಸೆ	೨೨	೨೮೫
ಎಲ್ಲ ತೃಷ್ಣೆಗಳ ಸಾಮಾನ್ಯ ಲಕ್ಷಣ ಚಿಕಿತ್ಸೆ	೨೩-೨೮	೨೮೬-೨೮೭
ಬೇರೆ ಬೇರೆ ತೃಷ್ಣೆಗಳಿಗೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಔಷಧ	೨೯-೪೭	೨೮೯
ಕ್ಷಯಕಾಸದ ಉಸದ್ರವವಾದ ತೃ.ಚಿ.	೪೮	೨೯೦
ಮಧ್ಯಪಾನದಿಂದಂಟಾದ ತೃಷ್ಣೆಯ ಚಿ.	೪೯	೨೯೧
ಅನ್ನದ ಉಸದ್ರವವಾದ ತೃಷ್ಣೆಯ ಚಿ.	೫೦-೫೧	೨೯೧
ಬೇರೆ ಬೇರೆ ತೃಷ್ಣೆಗಳ ಚಿಕಿತ್ಸೆ	೫೨-೬೦	೨೯೧-೨೯೨
೨೩ನೇ ಅಧ್ಯಾಯ (ವಿಷಚಿಕಿತ್ಸೆ)		೨೯೪
ಜಂಗಮ ವಿಷ	೮-೯	೨೯೫
ಸ್ಥಾವರ ವಿಷ	೧೦-೧೩	೨೯೬
‘ಗರ’ವೆಂಬ ವಿಷ	೧೩	೨೯೬
ಜಂಗಮಸ್ಥಾವರವಿಷಗಳ ಸಾ.ಕಾಯಿಲೆ	೧೪-೧೫	೨೯೭
ಜಂಗಮ ಸ್ಥಾವರ ವಿಷಗಳ ಗತಿಭೇದ	೧೬	೨೯೭
ಪೂರ್ದದಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಿದ		
೮ ಸೇಯಗಳು	೧೭-೨೦	೨೯೭-೨೯೮

ವಿಷಯ	ಶ್ಲೋಕ	ಪುಟ
ವಿಷದ ಸ್ಥಾನಾನುಸಾರ ಚಿಕಿತ್ಸೆ	೧೭೯-೧೯೧	೩೨೮-೩೨೯
ಬೇರೆಬೇರೆ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ವಿಷಗಳಿಗೆಔ.	೧೯೨ -೨೦೮	೩೩೧-೩೩೨
ಆ ವಿಷಧವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ	೨೦೯-೨೧೧	೩೩೪
ಶಂಕಾವಿಷದ ಲಕ್ಷಣ ಚಿಕಿತ್ಸೆ	೨೧೮-೨೨೦	೩೩೫
ವಿಷಪೀಡಿತರಿಗೆ ಸಧ್ಯಾಪಧ್ಯ	೨೨೧-೨೨೫	೩೩೬
೪ ಕಾಲಿನ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ವಿಷದ ಲಕ್ಷಣ, ಚಿಕಿತ್ಸೆ	೨೨೬-೨೨೯	೩೩೭
ಕೃತ್ರಿಮ ವಿಷದ ಲಕ್ಷಣ, ಚಿಕಿತ್ಸೆ	೨೩೦-೨೩೯	೩೩೭-೩೩೮
ಅಮೃತಘೃತ	೨೪೦-೨೪೬	೩೩೯-೩೪೦

೨೪ನೇ ಅಧ್ಯಾಯ (ಮದಾತ್ಮಯಚಿಕಿತ್ಸೆ)

೩೪೨

ಮದ್ಯಪ್ರಶಂಶೆ	೧-೮	೩೪೨-೩೪೩
ಆ ವಿಧಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ	೯-೧೮	೩೪೪
ಮದ್ಯಕುಡಿಯುವ ನೊದಲು ಮಾಡಬೇ		
ಕಾದ ವಿಧಿ, ಮದ್ಯದ ಪ್ರಕಾರ	೧೯-೨೬	೩೪೫-೩೪೬
ಮದ್ಯವುಮದವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವರೀತಿ	೨೭-೩೪	೩೪೭
ಮದದಭೇದ, ಅವುಗಳಲಕ್ಷಣ, ದೋಷ	೩೫-೫೫	೩೪೮-೩೫೦
ಮದ್ಯದ ಸ್ತುತಿ	೫೬-೬೫	೩೫೨
ಮದ್ಯಸಾನದ ಯುಕ್ತಿ	೬೬-೬೮	೩೫೩-೩೫೪
ಸಾತ್ವಿಕರಾಜತಾಮಸ ಪ್ರಕೃತಿಯವರ		
ಮೇಲೆ ಆಗುವ ಮದ್ಯದ ಸರಿಣಾಮ	೬೯-೮೫	೩೫೪-೩೫೫
ಮದಾತ್ಮಯದ ಕಾರಣಲಕ್ಷಣ ಚಿಕಿತ್ಸೆ	೮೬-೧೦೪	೩೫೭-೩೫೯
ಮದಾತ್ಮಯಚಿಕಿತ್ಸೆಯ ಸಾಮಾನ್ಯ ತತ್ವ	೧೦೫-೧೧೮	೩೬೦-೩೬೧
ವಾತಮದಾತ್ಮಯ ಚಿಕಿತ್ಸೆ	೧೧೯-೧೩೩	೩೬೨-೩೬೪
ಪಿತ್ತಮದಾತ್ಮಯ ಚಿಕಿತ್ಸೆ	೧೩೪-೧೬೧	೩೬೫-೩೬೭
ಕಫಮದಾತ್ಮಯಚಿಕಿತ್ಸೆ	೧೬೨-೧೮೪	೩೬೮-೩೬೯
ಅಷ್ಟಾಂಗಲವಣ		೩೭೩
ಧ್ವಂಸಕ ವಿಷಯಗಳ ಲಕ್ಷಣ, ಚಿಕಿತ್ಸೆ	೧೯೭-೨೦೨	೩೭೬

ವಿಷಯ

ಶ್ಲೋಕ

ಪುಟ

೫ನೇ ಅಧ್ಯಾಯ (ದ್ವಿವ್ಯಾಖ್ಯೆಯ ಚಿಕಿತ್ಸೆ)

ಗುರುಗಳು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ	೪-೯	೩೭೯-೩೮೦
ವಾತಪಿತ್ತಕಫಜವ್ರಣಗಳನಿದಾನಚಿಕಿತ್ಸೆ	೧೦-೧೮	೩೮೦-೩೮೧
ಅವುಗಳಲ್ಲಿಯ ಅನೇಕ ಭೇದಗಳು	೧೬-೧೮	೩೮೧
ವ್ರಣದ ೨೦ ಭೇದಗಳು	೧೯-೨೦	೩೮೨
ಪರೀಕ್ಷೆ	೨೧-೨೨	೩೮೨
೧೨ ದುಷ್ಕವ್ರಣಗಳು	೨೩	೩೮೨-೩೮೩
ವ್ರಣದ ೮ ಸ್ಥಾನಗಳು	೨೪-೨೪	೩೮೩
ವ್ರಣದ ೮ ಗಂಧಗಳು	೨೫-೨೫	೩೮೩
೧೪ ತರದ ವ್ರಣದ ಪ್ರವೃತ್ತಿ	೨೬-೨೭	೩೮೩
೧೬ ಉಪದ್ರವಗಳು	೨೮-೨೯	೩೮೪
ವ್ರಣವು ನೆಟ್ಟಗಾಗದಿರಲು ಕಾರಣವಾದ ೨೪ ದೋಷಗಳು	೩೦-೩೩	೩೮೪-೩೮೫
ವ್ರಣದ ಸಾಧ್ಯಾಸಾಧ್ಯತೆ	೩೪-೩೬	೩೮೫-೩೮೬
೩೬ ಉಪಕ್ರಮಗಳು	೩೯-೪೩	೩೮೬
ಶೋಧ ಚಿಕಿತ್ಸೆ	೪೩-೫೩	೩೮೭-೩೮೯
ರಸ್ತುಕರ್ಮದ ಭೇದ, ಎಲ್ಲಿನೂಡಬೇಕು	೫೪-೫೯	೩೮೯-೩೯೦
೮ನೇ ಉಪಕ್ರಮವಾದ ಅವಪೀಡನ	೬೦-೬೧	೩೯೧
೯ನೇ ,, ನಿರ್ವಾಪಣೆ	೬೨-೬೩	೩೯೧
೧೦ನೇ ,, ಸಂಧಾನ	೬೪-೭೦	೩೯೨-೩೯೩
೧೧ನೇ ,, ಸ್ವೇದ	೭೧-೭೨	೩೯೩
೧೨ನೇ ,, ಶಮನಲೇಪ	೭೩-೭೮	೩೯೪-೩೯೫
೧೩-೧೪ ,, ಶೋಧನಕಷಾಯಲೇಪ	೭೯-೮೪	೩೯೫-೩೯೬
೧೫-೧೬ ,, ರೋಪಣಕಷಾಯಲೇಪ	೮೪-೮೮	೩೯೬-೩೯೭
೧೭-೧೮-೧೯-೨೦ನೇ ಉಪಕ್ರಮಗಳಾದ		
ಶೋಧನ ರೋಪಣ ತೈಲ ಘೃತ	೮೯-೯೩	೩೯೭-೩೯೮
೨೧ನೇ ಉಪಕ್ರಮವಾದ ವ್ರಣಪ್ರಚ್ಛಾದನ	೯೪-೯೫	೩೯೮
೨೨-೨೩ನೇ ಉಪಕ್ರಮಗಳಾದ ಬಂಧಗಳು	೯೫	೩೯೮

ವಿಷಯ	ಶ್ಲೋಕ	ಪುಟ
೨೪ನೇ ಉಪಕ್ರಮವಾದ ಆಹಾರ	೯೬-೯೭	೩೯೯
೨೫ನೇ ,, ಉತ್ಸಾದನ	೯೮	೩೯೯
೨೬-೨೭ನೇ ಎರಡು ತರದ ದಾಹ	೯೯-೧೦೫	೩೯೯-೪೦೦
೨೮ನೇ ,, ಅವಸಾದನ	೧೦೬-೧೦೬	೪೦೦
೨೯-೩೦ನೇ ,, ಕಾಠಿನ್ಯಮಾರ್ದವ		
	ಕರ ಧೂಪ ೧೦೭-೧೦೮	೪೦೧
೩೧-೩೨ನೇ ,, ಕಾಠಿನ್ಯಮಾರ್ದವ		
	ನಕರ ಲೇಪಗಳು ೧೦೯-೧೧೧	೪೦೧
೩೩ನೇ ,, ವ್ರಣಾವಚೂರ್ಣನ	೧೧೨	೪೦೨
೩೪ನೇ ,, ಪರ್ಣಕರ ಲೇಪ	೧೧೩-೧೧೬	೪೦೨
೩೫-೩೬ನೇ ,, ರೋಪಣ, ಲೋಮ		
	ರೋಹಣ ೧೧೭-೧೧೭	೪೦೩

೨೫ನೇ ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿಯಿತು.

ಚರಕ ಸಂಹಿತಾ

ಚಿಕಿತ್ಸಾ ಸ್ಥಾನ.

ಭಾಗ ೨.

ಹದಿನಾಲ್ಕನೇ ಅಧ್ಯಾಯ.

ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಯ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯು.

ಆತ್ರೇಯರಿಂದ ಉಪದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಗ್ನಿನೇಶರಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಈ ಗ್ರಂಥಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ಚರಕಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ಸಂಸ್ಕಾರ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಇನ್ನು ಮುಂದಿನ ಚಿಕಿತ್ಸಾ ಸ್ಥಾನದ ಹದಿನೇಳು ಅಧ್ಯಾಯಗಳೂ ಸಿದ್ಧಿಸ್ಥಾನ ಮತ್ತು ಕಲ್ಪಸ್ಥಾನವೂ ದೃಢಬಲ ಎಂಬವರಿಂದ ಸಂಸ್ಕೃತವಾಗಿವೆ. ಹೀಗಿದ್ದರೂ ಮೊದಲು ಚರಕಾಚಾರ್ಯರಿಂದಲೇ ಈ ಗ್ರಂಥದ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿದ್ದದರಿಂದ ಈ ಗ್ರಂಥ ಭಾಗಕ್ಕೂ ಚರಕಸಂಹಿತೆಯೆಂಬ ಹೆಸರೇ ಬಂದಿದೆ.

ಉದರದಂತೆ ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಗಳು ಅಗ್ನಿಯ ದೋಷದಿಂದ ಆಗುವವರಿಂದ ಉದರ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯ ನಂತರ ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಯ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ

ಅಥಾಶೋಷರ್ದಸಾಂ ಚಿಕಿತ್ಸಿತಂ ವಾಖ್ಯಾಸ್ಯಾಮಃ ||

ಅರ್ಥಃ— ಇನ್ನು ಮೇಲೆ ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಯ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಹೇಳುವೆವು.

ಇತಿ ಹ ಸ್ವಾಹ ಭಗವಾನಾತ್ರೇಯಃ || ೧ ||

ಅರ್ಥಃ— ಪೂಜ್ಯರಾದ ಆತ್ರೇಯಮುನಿಗಳು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದರು. (೧)

ಅಸೀನಂ ಮುನಿಮವ್ಯಗ್ರಂ ಕೃತಜಾಪ್ಯಂ ಕೃತಕ್ಷಣಮ್ ||

ಪೃಷ್ಟವಾನರ್ಧಸಾಂ ಮುಕ್ತಿಮಗ್ನಿವೇಶಃ ಪುನರ್ವಸುಮ್ ||೨||

ಪ್ರಕೋಪಹೇತುಂ ಸಂಸ್ಥಾನಂ ಸ್ಥಾನಂ ಲಿಂಗಂ ಚಿಕಿತ್ಸಿತಮ್ ||

ಸಾಧ್ಯಾಸಾಧ್ಯವಿಭಾಗಂಚ ತಸ್ಯೈ ತನ್ಮುನಿರಬ್ರವೀತ್ ||೩||

ಅರ್ಥಃ— ತನ್ನ ಜಪವನ್ನು ಮುಗಿಸಿ ನಿಶ್ಚಿಂತನಾಗಿ ಕುಳಿತ ಅವನರ ವನ್ನು ಕಂಡು ಅಗ್ನಿವೇಶನು ಆತ್ರೇಯ ಪುನರ್ವಸು ಮುನಿಗಳಿಗೆ ಮೂಲ ವ್ಯಾಧಿಯ ನಿವಾರಣೋಪಾಯವನ್ನು ಕೇಳಿದನು. || ೨ || ಅವನಿಗೆ ಆ ಮುನಿಗಳು ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಯ ಪ್ರಕೋಪದ ಕಾರಣ, ಆಕಾರ, ಉತ್ಪತ್ತಿ ಸ್ಥಾನ, ಲಕ್ಷಣ, ಚಿಕಿತ್ಸೆ, ಸಾಧ್ಯಾಸಾಧ್ಯತೆಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದರು. (೩)

ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಯ ಮುಖ್ಯ ಎರಡು ಭೇದಗಳನ್ನು ನೋಡಲು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಇಹ ಖಲ್ವಗ್ನಿವೇಶ ! ದ್ವಿವಿಧಾನ್ಯರ್ಥಾಂಸಿ | ಸಹಜಾನಿ ಕಾನಿ ಚಿತ್ | ಕಾನಿಚಿಜ್ಜಾತಸ್ಯೋತ್ತರಕಾಲಜಾನಿ | ತತ್ರ ಬೀಜಂ ಗುದವಲಿಬೀಜೋಪತಪ್ತಮಾಯತನಮರ್ಧಸಾಂ ಸಹಜಾನಾಮ್ | ತತ್ರ ದ್ವಿವಿಧೋ ಬೀಜೋಪತಪ್ತಾ ಹೇತುಃ ಮಾತಾಪಿತ್ರೋರಪ ಜಾರಃ ಪೂರ್ವಕೃತಂ ಚ ಕರ್ಮ | ತಥಾನ್ಯೇಷಾಮಪಿ ಸಹಜಾನಾಂ ವಿಕಾರಾಣಾಮ್ | ತತ್ರ ಸಹಜಾನಿ ಸಹ ಜಾತಾನಿ ಶರೀರೇಣಾರ್ಥಾಂ ಸೀತ್ಯಧಿಮಾಂಸವಿಕಾರಾಃ || ೪ ||

ಅರ್ಥಃ— ಅಗ್ನಿವೇಶನೇ ! ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಗಳು ಎರಡು ತರದವಿರುತ್ತವೆ. ಕೆಲವು ಸಹಜವಾದವು. ಕೆಲವು ಹುಟ್ಟಿದ ಮೇಲೆ ಉಂಟಾದವು. ಅದರಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀ ಪುರುಷರ ಶುಕ್ರಶೋಣಿತದಲ್ಲಿರುವ ಗುದವಲಿಗಳನ್ನು

ಹುಟ್ಟಿಸುವ ಬೀಜ ಭಾಗದ ದೋಷವು ಸಹಜಗಳ ಕಾರಣವಾಗಿದೆ. ಈ ದೋಷಕ್ಕೆ ತಂದೆ ತಾಯಿಗಳ ಅಸಹ್ಯವೂ ಮತ್ತು ಪೂರ್ವ ಕರ್ಮವೂ ಹೀಗೆ ಎರಡು ಕಾರಣಗಳಿರುತ್ತವೆ. ಇದರಂತೆ ಬೇರೆ ಸಹಜ ವಿಕಾರಗಳಿಗೂ ಇವೆರಡು ಕಾರಣವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಸಹಜವೆಂದರೆ ಶರೀರದೊಡನೆಯೇ ಉಂಟಾದವು. ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಗಳು ಎಂದರೆ 'ಹೆಚ್ಚು ಬೆಳೆದ ಮಾಂಸ' ಎಂಬ ವಿಕಾರವು. (೪)

ಮೂಲ ವ್ಯಾಧಿಗಳ ಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಸರ್ವೇಷಾಂ ಚಾರ್ಶಸಾಂ ಕ್ಷೇತ್ರಂ ಗುದಸ್ಯಾರ್ಧಪಂಚಮಾಂ
ಗುಲಾವಕಾಶೇತ್ರಭಾಗಾಂತರಾಸ್ತಿಸ್ತೋಗುದವಲಯಃ | ಕೇಚಿತ್ ತು
ಭೂಯಾಂಸಮೇವ ದೇಶಮುಪದಿಶಂತ್ಯರ್ಶಸಾಮಪತ್ಯಪಥ, ಶಿಶ್ನ,
ಗಲ, ತಾಲು, ಮುಖ, ನಾಸಾ, ಕರ್ಣಾಕ್ಷಿನರ್ತ್ಮಾನಿ ತ್ವಕ್ ಚ |
ತದಸ್ತ್ಯಧಿಮಾಂಸದೇಶತಯಾ | ಗುದವಲಿಜಾನಾಂ ತ್ವರ್ಶಾಂಸೀತಿ
ಸಂಜ್ಞಾ ತಂತ್ರೇಽಸ್ಮಿನ್ | ಸರ್ವೇಷಾಂ ಚಾರ್ಶಸಾಮಧಿಷ್ಠಾನಂ
ಮೇದೋ ಮಾಂಸಂ ತ್ವಕ್ ಚ. || ೫ ||

ಅರ್ಥ:— ಗುದಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಒಂದೂವರೆ ಅಂಗುಲಕ್ಕೆ ಒಂದರಂತೆ ಮೇಲಿನಿಂದ ಕೆಳಗೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ (ಪ್ರವಾಹಣೀ ವಿಸರ್ಜನೀ, ಸಂವರಣೀ ಎಂಬ) ಮೂರು ವಲಿಗಳು ನಾಲ್ಕೂವರೆ ಅಂಗುಲಗಳನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಕೊಂಡು ಇವೆ. ಇವು ಎಲ್ಲ ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಗೆ ಸ್ಥಾನವು. ಕೆಲವರು (ಸುಶ್ರುತ) ಯೋನಿ, ಶಿಶ್ನ, ಕಂಠ, ಅಂಗಳ, ಬಾಯಿ, ಮೂಗು, ಕಿವಿ, ಕಣ್ಣು, ಶಿವೆ, ತ್ವಚೆ, ಎಂದು ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಯ ಅನೇಕ ಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇವೆಲ್ಲ ಮಾಂಸ ವೃದ್ಧಿಯ ಸ್ಥಾನಗಳೇನೋ ಹೌದು, ಆದರೆ ಗುದದ ವಲಿಗಳಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದವುಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಈ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ ಎಂಬ ಹೆಸರು. ಎಲ್ಲ ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಗಳಿಗೂ ಮೇದ ಮಾಂಸ ಮತ್ತು ತ್ವಕ್ಕುಗಳು ಆಶ್ರಯವಾಗಿವೆ. (೫)

ತತ್ರ ಸಹಜಾನ್ಯರ್ಶಾಂಸಿ ಕಾನಿಚಿದಣೂನಿ ಕಾನಿಚಿನ್ಮಹಾಂತಿ |
ಕಾನಿಚಿದ್ವೀರ್ಣಾಣಿ | ಕಾನಿಚಿದ್ಧ್ರಸ್ವಾನಿ | ಕಾನಿಚಿದ್ಧ್ವತ್ತಾನಿ | ಕಾನಿ
ಚಿದ್ವಿಷಮನಿಸ್ಸತಾನಿ | ಕಾನಿಚಿದಂತಃಕುಟಿಲಾನಿ | ಕಾನಿಚಿದ್ಧಹಿಃ

ಕುಟಿಲಾನಿ | ಕಾನಿಚಿಜ್ಜು ಟಿಲಾನಿ | ಕಾನಿಚಿದಂತರ್ಮುಖಾಣಿ |
ಯಥಾಸ್ವಂ ದೋಷಾನುಬಂಧವರ್ಣಾನಿ || ೬ ||

ಅರ್ಥ:— ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಸಹಜ ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಗಳು ಕೆಲವು ಸಣ್ಣ, ಕೆಲವು ದೊಡ್ಡ, ಕೆಲವು ಉದ್ದ, ಕೆಲವು ಗಿಡ್ಡ, ಕೆಲವು ದುಂಡಗೆ, ಕೆಲವು, ಅಂಕಡೊಂಕ, ಕೆಲವು ಒಳಗೆ ವಕ್ರ, ಕೆಲವು ಹೊರಗೆ ವಕ್ರ, ಕೆಲವು ಜಟಿಲ, ಕೆಲವು ಒಳಮೋರೆಯವು ಇರುವವು ಅವುಗಳ ವರ್ಣವು ಆಯಾ ದೋಷಗಳಿಗೆ ಅನುರೂಪ (ವಾತವಿದ್ದರೆ ಕರಗಿ, ಪಿತ್ತವಿದ್ದರೆ ಕೆಂಪು, ಹಳದಿ, ಕಫವಿದ್ದರೆ ಬೆಳ್ಳಗೆ) ವಾಗಿರುತ್ತದೆ. (೬)

ಸಹಜಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ತೈರಭಿಭೂತೋ ಜನ್ಮಪ್ರಭೃತಿ ಭವತ್ಯತಿಕ್ರಮೋ ವಿವರ್ಣಃ ಕ್ಷಾಮೋ ದೀನಃ ಪ್ರಚುರವಿಭದ್ರವಾತಮೂತ್ರಪುರೀಷಃ ಶರ್ಕರಾಶ್ಚ ರೀಮಾನ್ | ತಥಾಽನಿಯತವಿಭದ್ರಮುಕ್ತಪಕ್ಷಾನ್ಮಶುಷ್ಕಭಿನ್ನವರ್ಚಾಃ | ಅಂತರಾಂತರಾ ಶ್ವೇತಸಾಂಡುಹರಿತಪೀತರಕ್ತಾರುಣದ್ರವಸಾಂದ್ರಸಿಂಹಿಲ ಕುಣಪಗಂಧ್ಯಾಮ ಪುರೀಷೋಪವೇಶೀ ನಾಭಿಬಸ್ತಿವಂಕ್ಷಣೋದ್ದೇಶೇ ಪ್ರಚುರಪರಿಕೃತ್ರಿಕಾನ್ವಿತಃ ಸಗುದಶಾಲಪ್ರವಾಹಿಕಾಪರಿಹರ್ಷಪ್ರಮೋಹಪ್ರಸಕ್ತವಿಷ್ಣಂಭಾಟೋಸಾಂತ್ರಕೋ ಜೋದಾವರ್ತಹೃದಯೇಂದ್ರಿಯೋಪಲೇಪಃ ಪ್ರಚಾರವಿಭದ್ರತಿಕ್ತಾಮ್ಲೋದ್ಗಾರಃ ಸುದುರ್ಬಲೋ ದುರ್ಬಲಾಗ್ನಿರಲ್ಪಶುಕ್ರಃ ಕ್ರೋಧನೋ ದುಃಖೋಪಚಾರಶೀಲಃ ಕಾಸಶ್ವಾಸ ತಮಕತ್ಯಷ್ಟಾಹೃಲ್ಲಾಸ ಚೈರ್ಯೋಚಕಾವಿಸಾಕಪೀನಸಕ್ಷವಥು ಪರೀತಸ್ತ್ವಮಿರಿಕಃ ಶಿರಃ ಶೂಲೀ ಕ್ಷಾಮಭಿನ್ನಸಂಸಕ್ತಜರ್ಜರಸ್ವರಃ ಕರ್ಣರೋಗೀ ಶೂನಸಾಣಿಸಾದವದನಾಕ್ಷಿಕೂಟಃ ಸಜ್ಜರಃ ಸಾಂಗಮರ್ದಃ ಸರ್ವಪರ್ಮಾಸ್ಥಿಶೂಲೀ ಚಾಂತರಾಂತರಾ ಪಾರ್ಶ್ವಕುಕ್ಷಿಬಸ್ತಿಹೃದಯಪೃಷ್ಠತಿಕ್ರಗ್ರಯೋಪತಪ್ತಃ ಪ್ರಧ್ಯಾನಶರಃ ಪರಮಾಲಸಶ್ಚೇತಿ | ಜನ್ಮಪ್ರಭೃತ್ಯಸ್ಯ ಹಿ ಗುದಮಾಗೋಪರೋಧಾದ್ವಾಯುರಪಾನಃ ಪ್ರತ್ಯಾರೋಹನ್ ಸಮಾನವ್ಯಾನಪ್ರಾಣೋದಾನಾನ್ ಪಿತ್ತಶ್ಲೇಷ್ಮಣಾ ಚ ಪ್ರಕೋಪಯತಿ | ಏತೇ ಸರ್ವೇ ಏವ ಪ್ರಕುಪಿತಾಃ ಪಂಚ

ಪಂಚ ವಾಯವಃ ಪಿತ್ತಶ್ಲೇಷ್ಮಾಣೌ ಚಾರ್ತಸಮಭಿದ್ರವಂತಸ್ತಾನ್
ವಿಕಾರಾನ್ ಜನಯಂತಿ | ಇತ್ಯುಕ್ತಾನಿ ಸಹಜಾನ್ಯರ್ತಾಂಸಿ || ೭ ||

ಅರ್ಥ:— ಈ ವ್ಯಾಧಿಗಳುಂಟಾದ ರೋಗಿಯು ಜನ್ಮದಿಂದ ಅತಿ ಕೃಶ, ಬಂಧ ಕೆಟ್ಟ, ಕ್ಷೀಣ, ದೀನನಾಗಿರುವನು. ವಾತಮಲವೂತ್ರಗಳ ಬಹಳ ಬಂಧವಿರುವದು. ಮೂತ್ರಾಶ್ಮರೀ ಮೂತ್ರಶರ್ಕರಗಳಾಗುವವು. ಅದರಂತೆ ಒಮ್ಮೆ ಪಕ್ಷ, ಒಮ್ಮೆ ಅಪಕ್ಷ, ಒಮ್ಮೆ ಒಣಗಿದ, ಒಮ್ಮೆ ತೆಳ್ಳಗಿನ ಮಲವು ಬೀಳುವದು. (ಒಮ್ಮೆ ಮಲ ಶುದ್ಧ ಒಮ್ಮೆ ಮಲಬಂಧ ಹೀಗೆ ಅನಿಯಮಿತವಾಗಿರುವದು.) ನಡನಡುವೆ ಬಿಳಿ, ಪಾಂಡು, ಹಸರು, ಹಳದಿ, ಕೆಂಪು, ನಸುಗೆಂಪುವರ್ಣದ ತೆಳ್ಳಗಿನ ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಹೆಡಸುಳ್ಳ ಹೊಲಸು ನಾರುವ ಅಪಕ್ಷ ಮಲವು ಬೀಳುವದು. ಹೊಕ್ಕಳು ಮೂತ್ರಾಶ್ರಯ ಗೆಜ್ಜೆಗಳಲ್ಲಿ ಕತ್ತರಿಸಿದಂತೆ ಬಹಳ ನೋವಾಗುವದು. ಗುದದಲ್ಲಿಶೂಲವಾಗುವದು. ತಿಣಕುವನು. ರೋಮಾಂಚಗಳೇಳುವವು. ಮೋಹವುಂಟಾಗುವದು. ಮಲಬಂಧ, ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಗುಡುಗುಡು ಶಬ್ದದೊಡನೆ ನೋವು, ಕರಳಿನಲ್ಲಿ ಧ್ವನಿ, ಉದಾವರ್ತ, ಹೃದಯ ಮತ್ತು ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಲೇಪ ಮಾಡಿದಂತೆ ಇರೋಣ, ಕಹಿ, ಹುಳಿಯಾದ ತೇಗುಗಳು ಬಹಳವಾಗಿ ತಟ್ಟಿಸಿ ತಟ್ಟಿಸಿ ಬರೋಣ, ಅಶಕ್ತತೆಗಳಿರುವವು. ಅಗ್ನಿನಾಂದ್ರ್ಯ, ಶುಕ್ರಕ್ಷಯವಿರುವದು. ತೀವ್ರ ಸಿಟ್ಟು ಬರುವದು. ಉಪಚಾರ ಮಾಡುವದು ಕಷ್ಟವಾಗುವದು. ಕೆಮ್ಮು, ದಮ್ಮು, ತಮಕ ಶ್ವಾಸ, ನೀರಡಿಕೆ, ಮಳಮಳ ವಾಂತಿ, ಅರುಚಿ, ಅಜೀರ್ಣ, ನೆಗಡಿ, ಸೀನುಗಳು ಬರುವವು. ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕತ್ತಲೆ ಬರುವದು. ತಲೆಶೂಲೆ ಇರುವದು. ಸ್ವರವು ಕೃಶ, ಬಡಕ, ಜರ್ಜರವಾಗಿದ್ದು ತಟ್ಟಿಸುತ್ತ ಬರುವದು. ಕಿವಿ ನೋಯುವದು. ಕೈಕಾಲು ಮೋರೆ ಕಣ್ಣುಗಳು ಬಾಯುವವು. ಜ್ವರ ಮೈನೋವು ಎಲ್ಲ ಸಂಧಿ ಅಸ್ಥಿಗಳಲ್ಲಿ ಶೂಲವು ಇರುವದು. ನಡುನಡುವೆ ಮಗ್ಗಲು, ಪಕ್ಕೆ ಮೂತ್ರಾಶಯ, ಎದೆ, ಬೆನ್ನು, ತಿಗ; ಹಿಡಿಯುವದರಿಂದ ತ್ರಾಸವಾಗುವದು. ಯಾವಾಗಲೂ ಚಿಂತೆಯಲ್ಲಿದ್ದಂತೆ ಕಾಣುವನು. ಅಲಸ್ಯವಿರುವದು. ಜನ್ಮದಿಂದ ಇವನ ಗುದಮಾರ್ಗವು ಬಂದಾಗಿರುವದರಿಂದ ಅಪಾನವಾಯುವು ಮೇಲಕ್ಕೇರಿ ಸಮಾನ, ವ್ಯಾನ, ಪ್ರಾಣ, ಉದಾನ ಮತ್ತು ಪಿತ್ತಕಫಗಳಪ್ರಕೋಪವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವದು. ಆಮೇಲೆ ಈ ಎಲ್ಲ ೫

ವಾಯುಗಳೂ ಸಿತ್ತಕಫಗಳೂ ಕುಪಿತವಾಗಿ ರೋಗಿಯನ್ನು ಸೇರಿ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಆಯಾ ವಿಕಾರವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುತ್ತವೆ. ಈ ಪ್ರಕಾರ ಸಹಜ ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವು. (೭)

ಉತ್ತರ ಕಾಲಜ ಅರ್ಶಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಅತಃ ಉದ್ಭವಂ ಜಾತಸ್ಯೋತ್ತರಕಾಲಜಾತಾನ್ಯ ಶಾರ್ಙ್ಗಂ ಸಿ
ನ್ಯಾಖ್ಯಾಸ್ಯಾಮಃ | ಗುರುಮಧುರಶೀತಾಭಿಷ್ಯಂದಿವಿದಾಹಿವಿರುದ್ಧಾ ಜೀ
ರ್ಣಪ್ರಮಿತಾಶನಾಸಾತ್ಮ್ಯಭೋಜನಾದ್, ಗವ್ಯಮಾತ್ಸ್ಯಕೌಕ್ಯುಟವಾ
ರಾದಮಾಹಿಷಾಜಾನಿಕಸಿಶಿತಭಕ್ಷಣಾತ್, ಕೃಶಶುಷ್ಕಪೂತಿನಾಂಸಪೈ
ಷ್ಠಿಕಪರಮಾನ್ನಕ್ಷೀರದಧಿಮಂಡಕತಿಲಗುಡವಿಕೃತಿಸೇವನಾನ್ಮಾಷ್—
ಯೂಷೇಕ್ಷುರಸಪಿಷ್ಠಾಕಪಿಂಡಾಲುಕಶುಷ್ಕಶಾಕಶುಕ್ತಲಶುನಕಿಲಾಟಿ-
ತಕ್ರಪಿಂಡಕಬಿಸಮೃಣಾಲಶಾಲೂಕಕ್ರೌಂಚಾದನಕಶೇರುಕಶೃಂಗಾಟಿ-
ಕತರುಟಿವಿರುಧನವಶೂಕಶಮೀಧಾನ್ಯಾಮಮೂಲಕೋಪಯೋಗಾ-
ತ್, ಗುರುಫಲಶಾಕರಾಗದರಿತಕರಮದೃಕವಸಾಶಿರಸ್ವದಪರ್ಯುಷಿ
ತಪೂತಿಶೀತಲಸಂಕೀರ್ಣಾನ್ನಾಭ್ಯವಹಾರಾನ್ಮಂದಕಾತಿಕ್ರಾಂತಮದ್ಯ-
ಸಾನಾದ್ ವ್ಯಾಪನ್ನಗುರುಸಲಿಲಪಾನಾದತಿಸ್ನೇಹಪಾನಾದಸಂಶೋಧ
ನಾದ್ವಸ್ತಿಕರ್ಮವಿಭ್ರಮಾದವ್ಯಾಯಾಮಾದವ್ಯವಾಯಾತ್ ದಿನಾಸ್ವ-
ಪ್ನಾತ್ ಸುಖಶಯನಾಸನಸ್ಥಾನಸೇವನಾಚ್ಛೋಷಹತಾಗ್ನೇರ್ಮಲೋ
ಪಚಯೋ ಭವತ್ಯತಿಮಾತ್ರಮ್ | ತಥೋತ್ಕಟವಿಷಮಕರಿನಾಸನಸೇ-
ವನಾದುದ್ಭ್ರಾಂತಯೋನೋಷ್ಠಯಾನಾದತಿವ್ಯವಾಯಾದ್ವಸ್ತಿನೇತ್ರಾ-
ಸಮೃಕ್ತಣಿಧಾನಾತ್ ಗುದಕ್ಷಣನಾದಭೀಕ್ಷ್ಯಂ ಶೀತಾಂಬುಸಂಸ್ಪರ್ಶಾ
ಚ್ಛೇಲಲೋಷ್ಣತ್ವಜಾದಿಘರ್ಷಣಾತ್ ಪ್ರತತಾನಿರ್ವಾಹಾಣಾದ್ವಾತ
ಮೂತ್ರಪುರೀಷವೇಗೋದೀರಣಾತ್ ಸಮುದೀರ್ಣವೇಗನಿಗ್ರಹಾ
ತ್ ಸ್ತ್ರೀಣಾಂ ಚಾಮುಗರ್ಭಭ್ರಂಶಾದ್ ಗರ್ಭೋತ್ಪೀಡನಾದ್ವಿಷಮಪ್ರ
ಸೂತಿಭಿಶ್ಚ ಪ್ರಕುಪಿತೋ ವಾಯುರಸಾನಸ್ತಂ ಮಲಮುಪಚಿತಮ
ಘೋಗಮಾಸಾದ್ಯ ಗುದವಲಿಷ್ಣಾಧತ್ತೇ || ತತಸ್ತು ಶಾರ್ಙ್ಗಶಾರ್ಙ್ಗಸಿ
ಸ್ರಾದುರ್ಭವಂತಿ || ೮ ||

ಅರ್ಥಃ— ಇನ್ನು ಮೇಲೆ ಹುಟ್ಟಿದ ನಂತರ ಉಂಟಾಗುವ ಮೂಲ ವ್ಯಾಧಿಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುವೆವು. ಜಡ, ಸಿಹಿ, ತೀತ, ಅಭಿಷ್ಯಂದಿ, ವಿದಾಹಿ, ವಿರುದ್ಧ, ಜೀರ್ಣವಾಗದ, ಸ್ವಲ್ಪ ಅಥವಾ ರೂಢಿಯಿಲ್ಲದ ಆಹಾರದ ಸೇವನೆಯಿಂದಲೂ ಆಕಳು, ಮೀನ, ಕೋಳಿ, ಹಂದಿ, ಕೋಣ, ಆಡು, ಕುರಿಗಳ ಮಾಂಸ ಭಕ್ಷಣದಿಂದಲೂ ಕೃಶ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಅಥವಾ ಒಣ ಗಿದ ಹೊಲಸು ಮಾಂಸ, ಹಿಟ್ಟು, ಪರಮಾನ್ನ, ಹಾಲು, ಮೊಸರು, ಮೊಸರಿನ ಕೆನೆ, ಎಳ್ಳು ಬೆಲ್ಲದ ಪದಾರ್ಥ ಇವುಗಳ ಸೇವನದಿಂದಲೂ ಉದ್ದಿನ ಕಟ್ಟು, ಕಬ್ಬಿನ ರಸ, ಎಳ್ಳುಹಿಂಡಿ, ಪಿಂಡಾಲುಕ, (ವಾರಾಹಿ ಕಂದ) ಒಣಗಿದ ಪಲ್ಲೆ, ಶುಕ್ತ (ಮದ್ಯ ವಿಶೇಷ), ಬಳ್ಳಿಕ್ಕಿ, ಕಿಲಾಟಿ, (ಒಡದಹಾಲಿನೊಳಗಿನ ಗಟ್ಟಿಭಾಗ), ಮಜ್ಜೆಗೆಯ ಕೂರ್ಚಿಕೆ, (ಕೆಟ್ಟ ಹಾಲಿನಲ್ಲಿಯ ಗಟ್ಟಿ ಭಾಗ) ದೊಡ್ಡ ಸಣ್ಣ ಕಮಲದ ದೇಟು, ಕಮಲದ ಕಂದ, ಕ್ರಾಂಜಾದನ, ಕಶೇರುಕ (ಕೋತ್ತೀಗಡ್ಡೆ), ತರುಟಿ (ಕಲ್ಪಾರ ಕಮಲದ ಕಂದ) ಮೊಳಕೆಯೊಡೆದ, ತೆನೆಯಲ್ಲಿ ಆಗುವ ಅಥವಾ ಸೊಬ್ಬೆ ಯಲ್ಲಿ ಆಗುವ ಹೊಸ ಧಾನ್ಯ, ಬೇಯಿಸದ ಮೂಲಂಗಿ ಇವುಗಳ ಉಪಯೋಗದಿಂದಲೂ ಜಡವಿದ್ದ ಹಣ್ಣು, ಪಲ್ಲೆ, ರಾಗ (ಪಾನಕ), ಹಸಿ ಸುಂಠಿ ಮುಂತಾದ ಮಸಾಲೆ ಪದಾರ್ಥ, ಕವಳಿ, ನೆಣ, ತಲೆಯ ಮಾಂಸ, ತಂಗಳ ಹಳಸಿದ ತಣ್ಣಗಿನ ಮಿಶ್ರ ಅನ್ನಗಳನ್ನು ತಿನ್ನುವದ ರಿಂದಲೂ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಸಿದ್ಧವಾಗದ ಅಥವಾ ಕೆಟ್ಟು ಹೋದ ಮದ್ಯ ಪಾನದಿಂದಲೂ ಕೆಟ್ಟು ಮತ್ತು ಜಡನೀರಿನಿಂದಲೂ ಬಹಳ ಸ್ನೇಹಪಾನ ದಿಂದಲೂ ಸಕಾಲದಲ್ಲಿ ಶೋಧನ ತಕ್ಕೊಳ್ಳದಿರುವದರಿಂದಲೂ ಬಸ್ತಿ ಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿಯ ತಪ್ಪಿನಿಂದಲೂ ವ್ಯಾಯಾಮ, (ಇಚ್ಛೆಇದ್ದೂ) ಮೈಥುನ ಗಳನ್ನು ಸೇವಿಸದಿರುವದರಿಂದಲೂ ಹಗಲು ನಿದ್ರೆಯಿಂದಲೂ ಆರಾಮ ವಾಗಿ ಬಹಳ ಮಲಗೋಣ, ಕೂಡೋಣದರಿಂದಲೂ ಅಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯ ವಾಗಿ ಅತಿಶಯ ಮಲಸಂಚಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದರಂತೆ ತುದಿಗುಂಡಿ ಯಿಂದ ಕೂಡುವದರಿಂದಲೂ ಸಮವಿಲ್ಲದ ಬಿರಸು ಆಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕೂಡು ವದರಿಂದಲೂ ಬೆದರಿದ ವಾಹನ ಮತ್ತು ಒಂಟಿಗಳ ಮೇಲೆ ಹೋಗು ವದರಿಂದಲೂ ಅತಿ ಮೈಥುನದಿಂದಲೂ ಬಸ್ತಿಯಂತ್ರದ ತುದಿಯನ್ನು ಗುದದಲ್ಲಿ ಸರಿಯಾಗಿ ಹಾಕದ್ದರಿಂದ ಗುದಕ್ಕೆ ತರಚುವದರಿಂದಲೂ ಆಗಾಗ್ಗೆ ತಣ್ಣೀರಿನ ಸ್ಪರ್ಶದಿಂದಲೂ ಅರಿವೆ, ಹೆಂಟೆ, ಹುಲ್ಲು ಚುಚ್ಚು

ನದರಿಂದಲೂ ಬಹುಕಾಲ ಬಹಳ ತಿಣಕುವದರಿಂದಲೂ ವಾತ ಮೂಲ ಮೂಲಮೂತ್ರಗಳ ಬಲುಮೆಯ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಿಂದಲೂ ಪ್ರವೃತ್ತವಾದ ವೇಗದ ಪ್ರತಿಬಂಧದಿಂದಲೂ ಹೆಂಗಸರಿಗೆ ಅಪೂರ್ಣ ಗರ್ಭದ ಪಾತ ದಿಂದಲೂ ಗರ್ಭದ ಭಾರದಿಂದಲೂ ಅನೇಕ ಸಾರೆ ಅಪಪ್ರಸೂತಿಯಿಂದಲೂ ಕುಪಿತವಾದ ಅಪಾನವಾಯುವು ಸಂಚಿತವಾದ ಕೆಳಗೆ ಇದ್ದ ಆ ಮೂಲ ವನ್ನು ಗುದವಲಿಗಳಲ್ಲಿ ಇಡುತ್ತದೆ. ಆ ಮೇಲೆ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಮೂಲ ವ್ಯಾಧಿಗಳುಂಟಾಗುತ್ತವೆ.

(೮)

ಅವುಗಳ ಆಕಾರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಸರ್ಷಪ ಮಸೂರಮೂಷ ಮುದ್ಗ ಮುಕುಷ್ಟಕ ಯವ ಕಲಾಯ ಪಿಂಡಿ ಟಿಂಟಿಕೇರಕ ಕೇಬು ತಿಂದುಕ ಕಾಕಣಂತಿಕಾ ಕರ್ಕಂಧೂ ಬಿಂಬೀ, ಕದರ ಕರೀರೋ ದುಂಬರ ಖರ್ಜೂರ ಜಾಂಬವ ಗೋಸ್ತನಾಂಗುಷ್ಠಕಶೇರುಕ ಶೃಂಗಾಟಕ ದಕ್ಷ ಶಿಖಿ ಶುಕತುಂಡಜಿಹ್ವಾ ಪದ್ಮ ಮುಕುಲ ಕರ್ಣಿಕಾ ಸಂಸ್ಥಾನಾನಿ ಸಾಮಾನ್ಯಾದ್ವಾತಪಿತ್ತಕಫಪ್ರಬಲಾನಿ

|| ೯ ||

ಅರ್ಥ:— ಇವುಗಳ ಆಕಾರವು ಸಾಸಿವೆ, ಚಿನ್ನಂಗಿ, ಉದ್ದು ಹೆಸರು, ಅಡವಿಹೆಸರು, ಜವೆ, ಕಲಾಯ [ಬಟಗಡ್ಡೆ], ಪಿಂಡಿ, ಟಿಂಟಿ ಕೇರಿಕ (ಉಸಕಿನ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಆಗುವ ಒಂದು ದುಂಡು ಫಲ), ಕೇಬು, ತಿಂದುಕ (ತುಂಬುರುಫಲ), ಗುಲಗಂಜಿ, ಬೋರೆ, ತೊಂಡೆ, ಬಿಳಿತರೆ, ಕರೀರ, (ಕಳಲೆ), ಅತ್ತಿ, ಉತ್ತತ್ತಿ, ನೇರಿಲಹಣ್ಣು, ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಹೆಬ್ಬೊಟ್ಟು, ಕಶೇರುಕ (ಕೊತ್ತಿಗೆಗಡ್ಡೆ), ಶೇಂಗಾಡೆ, ಕೋಳಿ ನವಿಲು ಗಿಳಿಗಳ ಮೋರೆ, ನಾಲಿಗೆ ಕಮಲದ ನೊಗ್ಗೆ, ಕರ್ಣಿಕೆ (ಪುಷ್ಪಕೋಶ) ಇವು ಗಳಂತೆ ಇರುತ್ತವೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಮಾಡಿ ವಾತ ಪಿತ್ತ ಕಫಗಳು ಪ್ರಬಲವಾಗಿರುತ್ತವೆ.

(೯)

ಹಿಂದೆ ಸಾಮಾನ್ಯ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದರು. ಈಗ ವಾತಾದಿ ಮೂಲ ವ್ಯಾಧಿಗಳ ವಿಶಿಷ್ಟ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ:—

ತೇಷಾಮಯಂ ವಿಶೇಷಃ | ಶುಷ್ಕಮ್ಲಾನಕಶಿನಪರುಷರೂಕ್ಷಶ್ಯಾ ವಾನಿ ತೀಕ್ಷ್ಣಾಣಾಗ್ರಾಣಿ ವಕ್ರಾಣಿ ಸ್ಫುಟಿತಮುಖಾನಿ ವಿಷಮವಿಸ್ತ

ತಾನಿ ಶೂಲಾಕ್ಷೇಪಭೇದಸ್ಪುರಣಚಿಮಿಚಿಮಸಂಹರ್ಷಪರೀತಾನಿ ಸ್ನಿ-
ಗ್ಧೋಷೋಪಶಯಾನಿ ಪ್ರವಾಹಿಕಾಧ್ಯಾನ ಶಿಶ್ನವೃಷಣಬಸ್ತಿವಂಕ್ಷಣ
ಹೃದ್ಗ್ರಹಾಂಗಮರ್ದಹೃದಯದ್ರವ ಪ್ರಬಲಾನಿ ಪ್ರತತನಿಬದ್ಧವಾತ
ಮೂತ್ರವರ್ಚಾಂಸ್ಕೂರುಕಟೀಪೃಷ್ಠತ್ರಿಕಸಾರ್ವಕುಕ್ಷಿಬಸ್ತಿಶೂಲಶಿ-
ರೋಭಿತಾಪಕ್ಷವಥೂದ್ಗಾರಪ್ರತಿಶ್ಯಾಯಕಾಸೋದಾನರ್ತಾಯಾನು-
ಶೋಷಶೋಥಮೂರ್ಚಾರೋಚಕಮುಖವೈರಸ್ಯತೈಮಿರ್ಯಕಂಡೂ
ನಾಸಾಕರ್ಣಶಂಖಶೂಲಸ್ವರೋಪಘಾತಕರಾಣಿ ಶ್ಯಾವಾರುಣಪ-
ರುಷನಖನಯನತ್ವಜ್ಞೂತ್ರಪುರೀಷಸ್ಯ ವಾತೋಲ್ಪಣಾನ್ಯಶಾರ್ಙ್ಗಸೀತಿ
ವಿದ್ಯಾತ್ ||೧೦||

ಅರ್ಥ:— ಅವುಗಳಿಗೆ ಈ ವಿಶಿಷ್ಟ ಲಕ್ಷಣಗಳಿರುತ್ತವೆ. ವಾತಾಧಿಕ
ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಗಳು ಶುಷ್ಕ, ಬಾಡಿದ, ಬಿರಸು, ಗಟ್ಟಿ, ರುಕ್ಷ, ಕಪ್ಪು
ಆಗಿದ್ದು ಅವುಗಳ ತುದಿಗಳು ತೀಕ್ಷ್ಣವಿರುತ್ತವೆ. ಅವು ಡೊಂಕು ಇದ್ದು
ಮುಖದಲ್ಲಿ ತೀಳಿರುವವು, ಅಡ್ಡ ತಿಡ್ಡ ಪಸರಿಸಿರುತ್ತವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ
ಶೂಲ, ಜಗ್ಗುವಿಕೆ, ಚುಚ್ಚುವಿಕೆ, ಸ್ಫುರಣ, ಚುರುಚುರು, ಮತ್ತು
ರೋಮಾಂಚಗಳು ಇರುವವು. ಅವು ಸ್ನಿಗ್ಧ ಮತ್ತು ಉಷ್ಣ ಪದಾರ್ಥಗ-
ಳಿಂದ ಕಡಿಮೆಯಾಗುವವು. ತಿಣಕು, ಹೊಟ್ಟೆಯುಬ್ಬು, ಶಿಶ್ನ ವೃಷಣ
ಮೂತ್ರಾಶಯ ಕಿಬ್ಬೊಟ್ಟೆಗಳಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಎದೆಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿತ, ಮೈನೋವು,
ಹೃದಯ ಸ್ಪಂದಗಳು ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವವು. ಇವುಗಳಿಂದ ಬಹಳಕಾಲದ
ವರೆಗೆ ಮಲಮೂತ್ರ ವಾತಗಳ ಪ್ರತಿಬಂಧ, ತೊಡೆ ಟೊಂಕ ಬೆನ್ನು ತಗ-
ವಕ್ಕೆ ಕುಕ್ಷಿ ಮೂತ್ರಾಶಯಗಳಲ್ಲಿ ಶೂಲವುಂಟಾಗುವದು. ತಲೆಯು
ಕಾಯುವದು. ಶೀನು, ತೇಗು, ನೆಗಡಿ, ಕೆಮ್ಮು, ಉದಾವರ್ತ, ಧನು-
ರ್ವಾತ, ಶೋಷ, ಬಾವು, ಮೂರ್ಚೆ, ಅರುಚಿ, ಬಾಯಿ ಹೊಲಸು,
ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕತ್ತಲೆ, ತಿಂಡಿ, ಮೂಗು ಕಿವಿ ಹಣೆಗಳಲ್ಲಿ ಶೂಲಿ, ಸ್ವರಬಂಗ-
ಗಳುಂಟಾಗುವವು. ರೋಗಿಯ ಉಗುರು ಕಣ್ಣು ಮೋರೆ ತ್ವಚೆ ಮಲ
ಮೂತ್ರಗಳಿಗೆ ಕಪ್ಪು ಅಥವಾ ನಸುಗೆಂಪು ಬಣ್ಣ ಬಂದಿರುತ್ತದೆ.

ಇನ್ನು ವಾತಾಧಿಕ ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಗಳ ಕಾರಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

|| ಭವತಶ್ಲಾತ್ರ ||

ಕಷಾಯಕಟುತಿಕ್ತಾನಿ ರೂಕ್ಷಶೀತಲಘಾನಿ ಚ |

ಪ್ರಮಿತಾಲ್ಪಾಶನಂ ತೀಕ್ಷ್ಣಮದ್ಯಮೈಥುನಸೇವನಮಾ ||೧೧||

ಲಂಘನಂ ದೇಶಕಾಲೌ ಚ ಶೀತೌ ವ್ಯಾಯಾಮಕರ್ಮ ಚ ||
ಶೋಕೋ ವಾತಾತಪಸ್ವಶೋ ಹೇತುರ್ವಾತಾರ್ಶಸಾಂ ಮತಃ || ೧೨ ||

ಅರ್ಥಃ—ಒಗರು, ಕಾರ, ಕಹಿರಸೆಗಳೂ, ರುಕ್ಷಶೀತ ಹೆಗುರು ಇದ್ದ
ವಸ್ತುಗಳೂ, ಅಲ್ಪ ಪ್ರಮಾಣದ ಅಹಾರವೂ ತೀಕ್ಷ್ಣಮದ್ಯ ಮೈಥುನ
ಗಳ ಸೇವನೆಯೂ || ೧೧ || ಲಂಘನ, ಶೀತ ದೇಶ ಮತ್ತು ಕಾಲ, ಬಹಳ
ವ್ಯಾಯಾಮ, ದುಃಖ, ಗಾಳಿ, ಬಿಸಲುಗಳ ಸೇವನೆ ಇವು ವಾತ ಮೂಲ
ವ್ಯಾಧಿಗಳಿಗೆ ಕಾರಣಗಳು. (೧೨)

ಪಿತ್ತ ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಗಳ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಮೃದುಶಿಥಿಲಸುಕುಮಾರಾಣ್ಯಸ್ಪರ್ಶಸಹಾನಿ ರಕ್ತಪೀತನೀಲಕೃ
ಷ್ಣಾನಿ ಸ್ವೇದೋಪಕ್ಷೇದಬಹುಲಾನಿ ವಿಸ್ರಗಂಧೀನಿ ತನುಪೀತ
ರಕ್ತಸ್ರಾವೀಣಿ ರುಧಿರವಹಾನಿ ದಾಹಕಂಡೂಶೂಲನಿಸ್ತೋದಸಾಕ
ವಂತಿ ಶೀತೋಪಶಯಾನಿ ಸಂಭಿನ್ನಪೀತಹರಿತವರ್ಚಾಂಸಿ ಪೀತವಿಸ್ರ
ಗಂಧಪ್ರಚುರವಿಣ್ಮೂತ್ರಾಣಿ ಪಿಪಾಸಾಜ್ವರತಮಕಸಸ್ತೋಹಭೋಜ
ನದ್ವೇಷಕರಾಣಿ ಪೀತನಖನಯನತ್ವಜ್ಜೂತ್ರಪುರೀಷಸ್ಯ ಪಿತ್ತೋಲ್ಪ
ಣಾನ್ಯರ್ಶಾಂಸೀತಿ ವಿದ್ಯಾತ್ || ೧೩ ||

ಅರ್ಥಃ—ಮೆತ್ತನ್ನ, ಸಡಿಲ, ಕೋಮಲ, ಮುಟ್ಟುಗೊಡದ,
ಕೆಂಪು ಹಳದಿ ನೀಲ ಕಪ್ಪು ಬಣ್ಣದ, ಬೆವರು ರಸಿಕೆಗಳು ಬಹಳವಾಗಿ
ಉಳ್ಳ, ಹೊಲಸು ನಾರುವ, ಹಳದಿ ಬಣ್ಣದ ತಿಳಿರಕ್ತವನ್ನು ಸ್ರವಿಸುವ,
ಅಥವಾ ರಕ್ತವನ್ನೇ ಸುರಿಸುವ, ದಾಹ ತಿಂಡಿ ಶೂಲ ಚುಚ್ಚುವಿಕೆ ಪಾಕ
ಗಳುಳ್ಳ, ಶೀತದಿಂದ ಕಡಿಮೆಯಾಗುವ, ತೆಳ್ಳಗಿನ ಹಳದಿ ಅಥವಾ
ಹಸರು ಮಲವನ್ನು ಕೆಡಹುವ, ಹಳದಿ ಮತ್ತು ಹೊಲಸು ನಾರುವ,
ಬಹಳ ಮಲಮೂತ್ರಗಳುಳ್ಳ, ನೀರಡಿಕೆ ಜ್ವರ ತಮಕಶ್ವಾಸ ಮೋಹ
ಅನ್ನದ್ವೇಷಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ, ರೋಗಿಯ ಉಗುರು ಕಣ್ಣು ತ್ವಚೆ
ಮಲಮೂತ್ರಗಳು ಹಳದಿಯಾಗಿರುವ ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಗಳು ಪಿತ್ತಾಧಿಕ
ವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. (೧೩)

ಪಿತ್ತಾಧಿಕ ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಗಳ ಕಾರಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

॥ ಭವತಶ್ಚಾತ್ರ ॥

ಕಟ್ಟಿಮ್ಲ ಲವಣಕ್ಷಾರವ್ಯಾಯಾಮಾಗ್ನ್ಯತಪಪ್ರಭಾಃ ॥

ದೇಶಕಾಲಾನಶಿಶಿರೌ ಕ್ರೋಧೋ ಮದ್ಯಮಸೂಯನಮ್ ॥೧೪॥

ವಿದಾಹಿ ತೀಕ್ಷ್ಣಮುಷ್ಣಂಚ ಸರ್ವಂ ಪಾನಾನ್ನಭೇಷಜಮ್ ॥

ಪಿತ್ತೋಲ್ಪಣಾನಾಂ ನಿಜ್ಞೇಯಃ ಪ್ರಕೋಪೇ ಹೇತುರರ್ಶಸಾಮ್‌ಗಃ ॥

ಅರ್ಥಃ— ಕಾರ ಹುಳಿ ಉಷ್ಣ ಕ್ಷಾರ ವ್ಯಾಯಾಮ ಬೆಂಕಿ ಬಿಸಿಲು ಬೆಳಕುಗಳ ಸೇವನೆಯೂ, ಉಷ್ಣದೇಶಕಾಲಗಳೂ, ಕ್ರೋಧ ಮದ್ಯ ಅಸೂಯೆಗಳೂ, ॥೧೪॥ ವಿದಾಹಿ ತೀಕ್ಷ್ಣ ಉಷ್ಣವಾದ ಎಲ್ಲ ಅನ್ನಪಾನ ಔಷಧಗಳೂ ಪಿತ್ತಾಧಿಕ ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಗಳ ಪ್ರಕೋಪಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಿವೆ. ॥೧೫॥

ಕಫಾಧಿಕ ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ತತ್ರ ಯಾನಿ ಪ್ರಮಾಣವಂತ್ಯುಪಚಿತಾನಿ ಶ್ಲಕ್ಷ್ಮಾಣಿ ಶ್ವರ್ಣಸ ಹಾನಿ ಸ್ನಿಗ್ಧಶ್ವೇತಪಾಂಡುಪಿಚ್ಛಲಾನಿ ಸ್ತಬ್ಧಾನಿ ಗುರುಣಿ ಸ್ತಿಮಿತಾನಿ ಸುಪ್ತಸುಪ್ತಾನಿ ಸ್ಥಿರಶ್ವಯಂಧೂನಿ ಕಂಡೂಬಹುಽಾನಿ ಬಹುಪ್ರತಪಿಂ ಜರಶ್ವೇತರೆಕ್ತಶುಕ್ಲಪಿಚ್ಛಾಸ್ರಾವೀಣಿ ಗುರುಪಿಚ್ಛಿಲಶ್ವೇತಮೂತ್ರಪುರೀಷಾಣಿ ರೂಕ್ಷೋಷ್ಣೋಪಶಯಾನಿ ಪ್ರಮಾಹಿಕಾಂತಿನಾತ್ರೋತ್ಥಾನವಂಕ್ಷಣಾನಾಹವಂತಿ ಪರಿಕರ್ತಿಕಾಹೃಲ್ಲಸನಿಷ್ಠೀನನಕಾಸಾರೋ ಚಕಪ್ರತಿಶ್ಯಾಯಗೌರವಚ್ಛದೀಮೂತ್ರಕೃಚ್ಛಶೋಷರೋಧಪಾಂ - ಷುರೋಗಶೀತಜ್ವರಾಶ್ಮರೀಶರ್ಕರಾಹೃದಯೇಂದ್ರಿಯೋಪಲೇಪಾಸ್ಯ ಮಾಧುರ್ಯಪ್ರಮೇಹಕರಾಣಿ ತಥಾ ಚಿರಕಾಲಾನುಬಂಧೀನ್ಯತಿ ಮಾತ್ರಮಗ್ನಿಮಾದವಕ್ಷ್ಯೇಬ್ಯಕರಾಣ್ಯಾಮುನಿಕಾರಪ್ರಬಲಾನಿ ಶುಕ್ಲ-ಕಿಬನಯನವದನತ್ವಜ್ಞಾತ್ರಪುರೀಷಸ್ಯ ಶ್ಲೇಷ್ಮೋಲ್ಪಣಾನ್ಯಶಾಂ - ೪೬ತಿ ವಿದ್ಯಾತ್ ॥೧೬॥

ಅರ್ಥಃ— ಬಹಳ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಬೆಳೆದ, ಮೆತ್ತಗಿನ, ಕೈ ಹಚ್ಚಿದರೆ ನೋವಾಗದ, ಸ್ನಿಗ್ಧ, ಬಿಳಿ, ನಸುಬಿಳಿ, ಹೆಡಸುಳ್ಳ, ಸ್ತಬ್ಧ, ಜಡ, ಸ್ತಿಮಿತ, ಸ್ಪರ್ಶಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದ, ಗಟ್ಟಿ ಬಾವುವುಳ್ಳ, ತುರಿಸುವ, ಯಾವಾಗಲೂ ನಸುಗೆಂಪು, ಬಿಳಿ ಕೆಂಪು, ನಸುಬಿಳಿಬಣ್ಣದ ದ್ರವವನ್ನು ಸ್ರವಿಸುವ, ಜಡ ಜಿಗಟು ಬಿಳಿಮಲಮೂತ್ರಗಳುಳ್ಳ, ರುಕ್ಷ ಉಷ್ಣಗಳಿಂದ ಕಡಿಮೆಯಾಗುವ, ತಿಣುಕೋಣ, ಮಲವಿಸರ್ಜನೆಗೆ ಆಗಾಗ್ಗೆ ಹೋಗೋಣ, ಗೆಜ್ಜೆ ಉಬ್ಬೋಣ, ಗುದದಲ್ಲಿ ಕತ್ತರಿಸದಂತೆ ಆನಿಸೋಣ, ಮಳಮಳ ಉಗಲೋಣ ಕೆಮ್ಮು ಅರುಚಿ ನೆಗಡಿ ಜಡತ್ವ ವಾಂತಿ ಮೂತ್ರಕೃಚ್ಛ, ಶೋಷ ಬಾವು ಪಾಂಡುರೋಗ ಮೂತ್ರಾಶ್ಮರೀ ಚಳಿಜ್ವರ ಮೂತ್ರಶರ್ಕರೆ ಎದೆಯಲ್ಲಿ ಕಫದ ಲೇಪ ಬಾಯಿ ಸವಿಯಾಗೋಣ ಪ್ರಮೇಹಗಳುಳ್ಳ, ಬಹಳ ದಿವಸಗಳವರೆಗೆ ಇರುವ, ಬಹಳ ಅಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯ ಮತ್ತು ನಪುಂಸಕತ್ವಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ, ಅನುವಿಕಾರಗಳು ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುಳ್ಳ, ರೋಗಿಯ ಉಗುರು ಕಣ್ಣು ಮೋರೆ ತ್ವಚೆ ಮಲಮೂತ್ರಗಳು ಬಿಳುಪಾಗಿರುವ ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಗಳು ಕಘಾಧಿಕನೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

||೧೬||

ಕಘಾಧಿಕ ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಗಳ ಕಾರಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಮಧುರಸ್ನಿಗ್ಧಶೀತಾನಿ ಲವಣಾಮ್ಲಗುರೂಣಿ ಚ||
 ಅನ್ಯಾಯಾಮೋ ದಿನಾಸ್ವಪ್ನಃ ಶಯ್ಯಾಸನಸುಖೇ ರತಿಃ ||೧೭||
 ಪ್ರಾತ್ಯಾತಸೇವಾ ಶೀತೌ ಚ ದೇಶಕಾಲಾವಚಿಂತನಮ್ ||
 ಕ್ಲೈಷ್ಣಿಕಾಣಾಂ ಸಮುದ್ವಿಷ್ಟಮೇತತ್ ಕಾರಣಮರ್ಶಸಾಮ್ ||೧೮||

ಅರ್ಥಃ— ಮಧುರ, ಸ್ನಿಗ್ಧ, ಶೀತ, ಉಷ್ಣ, ಹುಳಿ, ಜಡಪದಾರ್ಥಗಳೂ, ವ್ಯಾಯಾಮವಿಲ್ಲದಿರೋಣ, ಹಗಲು ನಿದ್ರೆ, ಆರಾಮವಾಗಿ ಮಲಗೋಣ ಕೂಡೋಣಗಳಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿ, ||೧೭|| ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನ ಗಾಳಿ, ಶೀತ ದೇಶಕಾಲ, ನಿಶ್ಚಿಂತತೆ ಇವೂ ಕಘಾಧಿಕ ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಗಳ ಕಾರಣವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ.

||೧೮||

ಷ್ಕಂಧಜ ಮತ್ತು ಸನ್ನಿಪಾತಜ ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಗಳ ಕಾರಣ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಹೇತುಲಕ್ಷಣಸಂಸರ್ಗಾದ್ವಿದ್ಯಾತ್ ದ್ವಂದ್ವೋಲ್ಪಣಾನಿ ಚ ||
ಸರ್ವೋ ಹೇತುಸ್ತಿದೋಷಾಣಾಂ ಸಹಜೈರ್ಲಕ್ಷಣೈಃ ಸಮಮ್ || ೧೯ ||

ಅರ್ಥ:— ಬೇರೆ ಬೇರೆ ದೋಷಜ ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಗಳ ಲಕ್ಷಣ ಕಾರಣಗಳು ಇನ್ನೊಂದರ ಲಕ್ಷಣ ಕಾರಣಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿದ್ದರೆ ಅದು ದ್ವಂದ್ವಜ ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಯೆಂದೂ, ಸಹಜ ಮತ್ತು ಉತ್ತರಕಾಲಜ ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಗಳ ಕಾರಣ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಎಲ್ಲ ಕೂಡಿದ್ದರೆ ಅದು ತ್ರಿದೋಷಜ ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಯೆಂದೂ ತಿಳಿಯಬೇಕು. || ೧೯ ||

ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಗಳ ಪೂರ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ವಿಷ್ವಂಭೋಽನ್ನಸ್ಯ ದೌರ್ಬಲ್ಯಂ ಕ್ಷುಚ್ಛೇರಾಟೋಪ ಏವ ಚ ||
ಕಾಶ್ಯಮುದ್ಗಾರಜಾಹುಲ್ಯಂ ಸಕಿ ಸಾದೋಽಲ್ಪನಿಟ್ಟತಾ || ೨೦ ||
ಗ್ರಹಣೇದೋಷಸಾಂತ್ವರ್ತೇರಾಶಂಕಾ ಚೋದರಸ್ಯ ಚ ||
ಪೂರ್ವರೂಪಾಣಿ ನಿರ್ದಿಷ್ಟಾನ್ಯರ್ಥಸಾಮುಭಿವ್ಯದ್ಧಯೇ || ೨೧ ||

ಅರ್ಥ:— ಅನ್ನವು ಎದೆಯಲ್ಲಿ ಕೂಡೋಣ, ಬಲನಾಶ, ಹೊಟ್ಟೆ ಯಲ್ಲಿ ಗುಡುಗುಡು ಶಬ್ದ ಮತ್ತು ನೋವು, ಕೃಶತ್ವ ಬಹಳ ತೇಗು ಬರೋಣ, ತೊಡೆ ನೋಯೋಣ, ಮಲ ಸ್ವಲ್ಪ ಬೀಳೋಣ, || ೨೦ || ಸಂ ಗ್ರಹಣೆ ಪಾಂಡುರೋಗ ಉದರಗಳು ಆದಂತೆ ಅನಿಸೋಣ ಈ ಲಕ್ಷಣ ಗಳು ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಗಳ ಪೂರ್ವರೂಪಗಳಾಗಿವೆ. (೨೧)

ಅಶಾಂಸಿ ಖಲು ಜಾಯಂತೇ ನಾಸನ್ನಿಪತಿತ್ಯೆಸ್ತ್ರಿಭಿಃ ||
ದೋಷೈರ್ದೋಷವಿಶೇಷೈಸ್ತು ವಿಶೇಷಃ ಕಲ್ಪ್ಯತೇಽರ್ಥಸಾಮ್ || ೨೨ ||

ಅರ್ಥ:— ಮೂರೂ ದೋಷಗಳು ಕೂಡದೆ ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಗಳು ಉಂಟಾಗವು. ಆದರೆ ಯಾತರಲ್ಲಿ ಯಾವ ದೋಷವು ಹೆಚ್ಚಿರುವದೋ ಅದು ಆದೋಷಜವೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (೨೨)

ಸಂಜಾತ್ಮಾ ಮಾರುತಃ ಪಿತ್ತಂ ಕಫೋ ಗುದನಲಿತ್ರಯಮ್ ||
ಸರ್ವ ಏವ ಪ್ರಕುಪ್ಯಂತಿ ಗುದಜಾನಾಂ ಸಮುದ್ಭವೇ || ೨೩ ||

ತಸ್ಮಾದರ್ಶಾಂಸಿ ದುಃಖಾನಿ ಬಹುವ್ಯಾಧಿಕರಾಣಿ ಚ ||

ಸರ್ವದೇಹೋಪತಾಪೀನಿ ಪ್ರಾಯಃ ಕೃಚ್ಛ್ರತಮಾನಿ ಚ ||೨೩||

ಅರ್ಥ:— ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಯಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ವಾತಗಲೂ, ಪಿತ್ತ, ಕಫಗಳೂ, ಮೂರೂ ಗುಡವಲಿಗಳು ಹೀಗೆ ಎಲ್ಲವೂ ಕುಸಿತವಾಗಿರುತ್ತವೆ (೨೨) ಆದ್ದರಿಂದ ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಗಳು ದುಃಖಕರ ಮತ್ತು ಬಹಳ ಬೇನೆಗಳನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವವೂ ಎಲ್ಲ ಶರೀರವನ್ನು ಸೀಡಿಸುವವೂ ಬಹಳ ಮೂಢ ಕಷ್ಟಸಾಧ್ಯಗಳೂ ಆಗಿರುವವು, (೨೩)

ಅಸಾಧ್ಯ ಮತ್ತು ಯಾಸ್ಯ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ,

ಹಸ್ತೇ ಪಾದೇ ಮುಖೇ ನಾಭ್ಯಾಂ ಗುದೇ ವೃಷಣಯೋಸ್ತಥಾ ||

ಶೋಭೋ ಹೃತ್ಪಾಶ್ವಶೂಲಂ ಚ

ಯಸ್ಯಾಸಾಧ್ಯೋಽರ್ಶಸೋ ಹಿ ಸಃ ||೨೪||

ಹೃತ್ಪಾಶ್ವಶೂಲಂ ಸಮೋಹಶ್ಚ ದಿಫರಂಗಸ್ಯ ರುಗ್ಜ್ವರಃ ||

ತೃಷ್ಣಾ ಗುದಸ್ಯ ಪಾಕಶ್ಚ ನಿಹನ್ಯುರ್ಗುದಜಾತುರಮ್ ||೨೫||

ಸಹಜಾನಿ ತ್ರಿದೋಷಾಣಿ ಯಾನಿ ಚಾಭ್ಯಂತರಾಂ ವಲಿಮ್ ||

ಜಾಯಂತೇಽರ್ಶಾಂಸಿ ಸಂಶ್ರಿತ್ಯ ತಾನ್ಯಸಾಧ್ಯಾನಿ ನಿರ್ದಿಶೇತ್ ||೨೬||

ಶೇಷತ್ವಾದಾಯುಷಸ್ತಾನಿ ಚತುಷ್ಪದಸಮನ್ವಿತೇ ||

ಯಾಸ್ಯಂತೇ ದೀಪ್ತಕಾಯಾಗ್ನೇಃ

ಪ್ರತ್ಯಾಖ್ಯಾಯಾನ್ಯತೋಽನ್ಯಥಾ ||೨೭||

ಅರ್ಥ:— ಯಾವನ ಕೈಕಾಲು ಮೋರೆ ಹೊಕ್ಕುಗಳು ಗುಡ ವೃಷಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಬಾವು ಇದ್ದು, ಎದೆ ಪಕ್ಕಗಳಲ್ಲಿ ಶೂಲವಿರುವದೋ ಆ ರೋಗಿಯು ಅಸಾಧ್ಯನು. (೨೪)

ಎದೆ ಪಕ್ಕಗಳಲ್ಲಿ ಶೂಲೆ, ಮೋಹ, ವಾಂತಿ, ವೈರೋವು, ಜ್ವರ, ನೀರಡಿಕೆ, ಗುದಪಾಕ ಇವು ಮೂಲವ್ಯಾಧಿರೋಗಿಯನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವವು. (೨೫)

ಸಹಜ ಮತ್ತು ತ್ರಿದೋಷಜ ಮತ್ತು ಒಳಗಿನ ಗುಡವಲಿಯಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಗಳು ಅಸಾಧ್ಯವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. (೨೬)

ಆಯುಷ್ಯವಿದ್ದರೆ ಅಥವಾ ವೈದ್ಯ ರೋಗಿ ಪರಿಚಾರಕ ಔಷಧಗಳು ಉತ್ತಮವಿದ್ದರೆ ಅಥವಾ ಅಗ್ನಿಯು ಪ್ರದೀಪ್ತವಾಗಿದ್ದರೆ ಅವು ಯಾಷ್ಟಿ ವಾಗುವವು. ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಅಸಾಧ್ಯವಾಗುವವು. (೨೮)

ಸುಖಸಾಧ್ಯ ಕಷ್ಟಸಾಧ್ಯಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ದ್ವಂದ್ವಜಾನಿ ದ್ವೀತೀಯಾಯಾಂ ವಲೌ ಯಾನ್ಯಾಶ್ರಿತಾನಿ ಚ ||
ಕೃಚ್ಛ್ರಸಾಧ್ಯಾನಿ ತಾನ್ಯಾಹುಃ ಪರಿಸಂವತ್ಸರಾಣಿ ಚ ||೨೯||
ಬಾಹ್ಯಾಯಾಂ ತು ವಲೌ ಜಾತಾನ್ಯೇಕದೋಷೋಲ್ಪಣಾನಿ ಚ||
ಅರ್ಶಾಂಸಿ ಸುಖಸಾಧ್ಯಾನಿ ನ ಚಿರೋತ್ಪತ್ತಿತಾನಿ ಚ ||೩೦||

ಅರ್ಥ:—ದ್ವಂದ್ವಜ ಮತ್ತು ಎರಡನೇ ಗುದವಲಿಯಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ, ವರ್ಷವನ್ನು ಮೀರಿದ ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಗಳು ಕಷ್ಟಸಾಧ್ಯವೆಂದು ಹೇಳುವರು. (೨೯)

ಹೊರಗಿನ ಗುದವಲಿಯಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ ಮತ್ತು ಏಕದೋಷಜ ಮತ್ತು ಹೊಸದಾಗಿ ಉಂಟಾದ ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಗಳು ಸುಖಸಾಧ್ಯಗಳು. (೩೦)

ತೇಷಾಂ ಪ್ರಶಮನೇ ಯತ್ನಮಾಶು ಕುರ್ಯಾದ್ವಿಚಕ್ಷಣಃ ||
ತಾನ್ಯಾಶು ಹಿ ಗುದಂ ಬದ್ಧ್ವಾ ಕುರ್ಯುರ್ಬದ್ಧಗುದೋದರಮ್ ||೩೧||
ತತ್ರಾಹುರೇಕೇ ಶಸ್ತ್ರೇಣ ಕರ್ತನಂ ಹಿತಮರ್ಶಸಾಮ್ ||
ದಾಹಂ ಕ್ಷಾರೇಣ ಚಾಸ್ತ್ರೇಕೇ ದಾಹಮೇಕೇ ತಥಾಗ್ನಿನಾ ||೩೨||
ಅಸ್ಮೀತದ್ ಭೂರಿತಂತ್ರೇಣ ಧೀಮತಾ ದೃಷ್ಟಕರ್ಮಣಾ ||
ಕ್ರಿಯತೇ ವಿವಿಧಂ ಕರ್ಮ ಭ್ರಂಶಸ್ತತ್ರ ಸುದಾರುಣಃ ||೩೩||

ಅರ್ಥ:— ಪಂಡಿತನು ಇವುಗಳನ್ನು ತೀವ್ರ ನಾಶಮಾಡಲು ಯತ್ನಿಸಬೇಕು. ಯಾಕಂದರೆ ಇವು ಗುದಬಂಧ ಮಾಡಿ ಬದ್ಧಗುದವೆಂಬ ಉದರವನ್ನು ಉಂಟು ಮಾಡುವವು. (೩೧)

ಅದರಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಗಳನ್ನು ಶಸ್ತ್ರಗಳಿಂದ ಕೊಯ್ದು ಬೇಕೆಂದೂ, ಹಲವರು ಕ್ಷಾರದಿಂದ ಸುಡಬೇಕೆಂದೂ, ಬೇರೆ ಕೆಲವರು ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಸುಡಬೇಕೆಂದೂ ಹೇಳುವರು. (೩೨)

ಇದು ನಿಜವಿದೆ. ಆದರೆ ಈ ಮೂರೂ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಅನೇಕ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಬಲ್ಲ, ಅನೇಕ ಸಾರೆ ಅವನ್ನು ನೋಡಿದ ಪಂಡಿತನು ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು. ಯಾಕಂದರೆ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ತಪ್ಪು ಆದರೆ ಬಹಳ (ಮುಂದೆ ಹೇಳಿದ) ಅಪಾಯಗಳುಂಟಾಗುವವು. (೩೩)

ಅ ಅಪಾಯಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಪುಂಸ್ತ್ವೋಪಪಾತಃ ಶ್ವಯಂಭುರ್ಗುಡೇ ನೇಗವಿನಿಗ್ರಹಃ ||
ಆಧ್ಮಾನಂ ದಾರುಣಂ ಶೂಲಂ ವ್ಯಥಾ ರಕ್ತಾತಿವರ್ತನಮ್ ||೩೪||
ಪುನರ್ವಿರೋಹೋ ರೂಢಾನಾಂ ಕ್ಲೇದೋ ಭ್ರಂಶೋ ಗುದಸ್ತೃ ವಾ||
ಮರಣಂ ವಾ ಭವೇಚ್ಛೇಷ್ಠಂ ಶಸ್ತ್ರಕ್ಷಾರಾಗ್ನಿವಿಭ್ರಮಾತ್ ||೩೫||

ಅರ್ಥ:— ಶಸ್ತ್ರಕರ್ಮ ಕ್ಷಾರಕರ್ಮ ಅಗ್ನಿಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ತಪ್ಪು ಉಂಟಾದರೆ ಪುರುಷತ್ಯನಾಶ, ಗುದದಲ್ಲಿ ಬಾವು, ಮಲಪ್ರವೃತ್ತಿಯಾಗದಿರೋಣ, ಹೊಟ್ಟೆಯುಬ್ಬು, ಭಯಂಕರವಾದ ಶೂಲೆ, ನೋವು, ಬಹಳ ರಕ್ತಸ್ರಾವ, ಪುನಃ ಬೆಳೆಯೋಣ, ಅವಕ್ಕೆ ರಸಿಕೆಯಾಡೋಣ, ಗುದ ಭ್ರಂಶ ಅಥವಾ ಕೂಡಲೇ ಮರಣವುಂಟಾಗುವದು. (೩೫)

ಯತ್ತು ಕರ್ಮ ಸುಖೋಪಾಯನುಲ್ಪಭ್ರಂಶಮದಾರುಣಮ್ ||
ತದರ್ತಸಾಂ ಪ್ರವಕ್ಷ್ಯಾಮಿ ಸಮೂಲಾನಾಂ ನಿವೃತ್ತಯೇ ||೩೬||

ಅರ್ಥ:— ಮೂಲಸಹಿತ ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಗಳನ್ನು ಕಳೆಯುವ, ತಪ್ಪು ತಡೆ ಆಗದಂತಹ, ಆದರೂ ವಿಶೇಷ ಅಪಾಯವಾಗದ ಸುಲಭೋಪಾಯವನ್ನು ಹೇಳುವೆವು. (೩೬)

ಅ ಉಪಾಯವನ್ನು ಹೇಳುವ ಮೊದಲು ಶುಷ್ಕ ಮತ್ತು ಅದ್ರವೆಂದು ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ಎರಡು ಭಾಗಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

ನಾತಲ್ಲೇಷ್ಠೋಲ್ಬಕಾನ್ಯಾಹುಃ ಶುಷ್ಕಾಣ್ಯಶಾಂಸಿ ತದ್ವಿದಃ ||
ಪ್ರಸ್ತಾವೀಣಿ ತಥಾದ್ರಾಣಿ ರಕ್ತಪಿತ್ತೋಲ್ಬಕಾನಿ ಚ ||೩೭||

ಅರ್ಥ:— ವಾತಕಫಾಧಿಕ ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಗಳು ಶುಷ್ಕವೆಂದೂ ರಕ್ತಸಿತ್ತಾಧಿಕಗಳು ಸ್ರಾವಿ ಅಥವಾ ಆದ್ರವೆಂದೂ ವೈದ್ಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. (೩೭)

ಮೊದಲು ಶುಷ್ಕ ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಗಳ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ತತ್ರ ಶುಷ್ಕಾರ್ಥಸಾಂ ಪೂರ್ವಂ ಪ್ರವಕ್ಷ್ಯಾಮಿ ಚಿಕಿತ್ಸಿತಮ್ ||
 ಸ್ತಬ್ಧಾನಿ ಸ್ನೇಹಯೇತ್ ಪೂರ್ವಂ ಶೋಥತಾಲಾನ್ನಿತಾನಿ ಚ ||೩೮||
 ಚಿತ್ರಕನ್ನಾರಬಿಲ್ವಾನಾಂ ತೈಲೇನಾಭ್ಯಜ್ಯ ಬುದ್ಧಿಮಾನ್ ||
 ಯವಮಾಷಕುಲತ್ಥಾನಾಂ ಪುಲಾಕಾನಾಂ ಚ ಪೋಟ್ಟಿಲ್ವೈಃ ||೩೯||
 ಗೋಖರಾಶ್ವಶಕೈಶ್ಚಿಂಧೈಸ್ತಿಲಕಲ್ಪೈಸ್ತುಷ್ಕೈಸ್ತಥಾ ||
 ವಚಾಶತಾಪ್ಪಾಪಿಂಢೈರ್ನಾಃ ಸುಖೋಷ್ಣೈಃ ಸ್ನೇಹಸಂಯುತೈಃ ||೪೦||

ಅರ್ಥ:— ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ಶುಷ್ಕಮೂಲವ್ಯಾಧಿಗಳ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಹೇಳುವೆವು. ಬುದ್ಧಿವಂತನಾದ ವೈದ್ಯನು ಸ್ತಬ್ಧ ಮತ್ತು ಬಾವು ಶೂಲಗಳುಳ್ಳ ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಗಳಿಗೆ ||೩೮|| ಮೊದಲು ಚಿತ್ರಕ, ಜವಖಾರ, ಬಿಲ್ವಗಳ ಕಲ್ಪದಿಂದ ಸಿದ್ಧಮಾಡಿದ ತೈಲದ ಅಭ್ಯಂಗಮಾಡಿ ಅಮೇಲೆ ಸ್ನೇಹ ಹಾಕಿದ ಬಿಸಿಯಾದ ಜವೆ, ಉದ್ದು, ಹುರುಳಿಗಳ ಅಥವಾ ಅನ್ನದ ಪೋಟ್ಟಣಗಳಿಂದಲೂ (೩೯) ಎತ್ತು ಕತ್ತಿ ಕುದುರೆಗಳ ಮಲದ ಮುದ್ದೆಗಳಿಂದಲೂ ತಿಲಕಲ್ಪಗಳಿಂದಲೂ ಧಾನ್ಯದ ಹೊಟ್ಟೆಗಳಿಂದಲೂ ಅದರಂತೆ ಬಜಿ, ಬಡೇಸೋಪುಗಳ ಮುದ್ದೆಗಳಿಂದಲೂ ಕಾಸಬೇಕು. (೪೦)

ಸಕ್ತಾನಾಂ ಪಿಂಡಿಕಾಭಿರ್ನಾ ಸ್ನಿಗ್ಧಾನಾಂ ತೈಲಸರ್ಪಿಷಾ ||
 ಶುಷ್ಕಮೂಲಕಪಿಂಢೈರ್ನಾಃ ಪಿಂಢೈರ್ನಾಃ ಕಾರ್ಪ್ಪಗಂಧಿಕೈಃ ||೪೧||
 ರಾಸ್ನಾಪಿಂಢೈಃ ಸುಖೋಷ್ಣೈರ್ನಾಃ ಸಸ್ನೇಹೈರ್ಹಾರಪುಷ್ಪೈರಪಿ ||
 ಇಷ್ಟಕಸ್ಯ ಖರಾಽಪ್ಯಾಯಾಃ ಶಾಕೈರ್ಗಂಜನಕಸ್ಯ ವಾ ||೪೨||
 ಅಭ್ಯಜ್ಯ ಕುಷ್ಕತೈಲೇನ ಸ್ನೇಹಯೇತ್ ಪೋಟ್ಟಿಲೀಕೃತ್ವೈಃ ||
 ವೃಷಾಕೈರಂಠಬಿಲ್ವಾನಾಂ ಪಶೋತ್ತಾಘೈಶ್ಚ ಸೇಚಯೇತ್ ||೪೩||

ಅರ್ಥ:— ಎಣ್ಣೆ ತುಪ್ಪಗಳಿಂದ ಸ್ನಿಗ್ಧಮಾಡಿದ ಸಕ್ಕುಗಳ ಮುದ್ದೆಗಳಿಂದ ಅಥವಾ ಸ್ನಿಗ್ಧ ಮತ್ತು ಬಿಸಿಯಾದ ಒಣ ಮೂಲಂಗಿಗಳ ಮುದ್ದೆಗಳಿಂದ ಅಥವಾ ನುಗ್ಗಿತೋಟಿಯ ಚೂರ್ಣದ ಮುದ್ದೆಗಳಿಂದ ||೪೧|| ಅಥವಾ ಸ್ನಿಗ್ಧ ಬಿಸಿಯಾದ ರಾಕ್ಷಾಚೂರ್ಣದ ಮುದ್ದೆಗಳಿಂದ ಮತ್ತು ಹವುಷಾ (ಹೆಬ್ಬಿ) ಚೂರ್ಣದ ಮುದ್ದೆಗಳಿಂದ ಅಥವಾ ಮೊದಲು ಕುಷ್ಠ ತೈಲದಿಂದ ಅಭ್ಯಂಗಮಾಡಿ ಔಡಲ ಅಥವಾ ಅಜನಾನ ಅಥವಾ ಗಜ್ಜರಿ ಪಲ್ಯಗಳ ||೪೨|| ಪೊಟ್ಟಣಗಳಿಂದ ಕಾಸಬೇಕು. ಅಡಸಲ, ಎಕ್ಕಿ, ಔಡಲ, ಬಿಲ್ವಗಳ ಎಲೆಗಳ ಕಷಾಯದಿಂದ ಲೇಚನ ಸಮಾಡಬೇಕು. ||೪೩||

ತ್ರಿಫಲಾಯಾ ಮೂಲಕಸ್ಯ ವೇಣುನಾಂ ವರುಣಸ್ಯ ಚ ||

ಅಗ್ನಿನುಂಧಸ್ಯ ಶಿಗ್ರೂಣಾಂ ಪತ್ರಾಣ್ಯಶ್ಮಂತಕಸ್ಯ ಚ ||೪೪||

ಜಲೇನೋತ್ಕ್ವಾಘ್ಯ ಶೂಲಾರ್ತಂ ಸ್ವಭ್ಯಕ್ತಮವಗಾಹಯೇತ್ ||

ಕೋಲೋತ್ಕ್ವಾಘ್ಯೇಫವಾ ಕೋಷ್ಠೇ ಸಾವೀರಕತುಷೋದಕೇ ||೪೫||

ಬಿಲ್ವಕ್ವಾಘ್ಯೇಫವಾ ತಕ್ರೇ ಧಧಿಮಂಡಾಮ್ಲಕಾಂಜಿಕೇ ||

ಗೋಮೂತ್ರೇ ವಾ ಸುಖೋಷ್ಣೇ ತಂ

ಸ್ವಭ್ಯಕ್ತಮವಗಾಹಯೇತ್

||೪೬||

ಅರ್ಥ:— ಶೂಲಯುಕ್ತರೋಗಿಗೆ ಮೊದಲು ಚನ್ನಾಗಿ ಅಭ್ಯಂಗಮಾಡಿ ಅಮೇಲೆ ತ್ರಿಫಲೆ, ಮೂಲಂಗಿ, ಬಿದರು, ವಾಯವರ್ಣ, ಹೊಸಲಕ್ಕಿ, ನುಗ್ಗಿ, ಅಶ್ಮಂತಕ (ಅರೆ) ಗಳ ||೪೪|| ಎಲೆಗಳನ್ನು ನೀರಲ್ಲಿ ಕುದಿಸಿ ಅವನನ್ನು ಕೂಡಿಸಬೇಕು. ಅಥವಾ ಅವನಿಗೆ ಚನ್ನಾಗಿ ಅಭ್ಯಂಗಮಾಡಿ ಬಿಸಿಯಾದ ಬೋರೆ ಕಷಾಯ ಅಥವಾ ಸಾವೀರಕ [ಹೊಟ್ಟೆ ತೆಗೆದ ಜವದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಅಂಬಲಿ] ತುಷೋದಕ [ಹೊಟ್ಟೆ ತೆಗೆಯದ ಜವದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಅಂಬಲಿ] ಗಳಲ್ಲಿ ||೪೫|| ಅಥವಾ ಬಿಲ್ವಕಷಾಯದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಮಜ್ಜಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಮೊಸರಿನ ಮೇಲಿನ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಹುಳಿಗಂಜಿಯಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಗೋಮೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಕೂಡಿಸಬೇಕು. (೪೬)

ಕೃಷ್ಣಸರ್ಪವರಾಹೋಷ್ಠಜಲಾಕಾವೃಷದಂಶಜಾಮ್ ||

ವಸಾಮುಘ್ರಂಜನೇ ದದ್ಯಾದ್ಧೂಪನಂ ಚಾರ್ಶಸಾಂ ಹಿತಮ್ ||೪೭||

ಅರ್ಥಃ— ಕರೇ ಹಾವು, ಹಂದಿ, ಒಂಟೆ, ಜಿಗಳೆ, ಬೆಕ್ಕುಗಳ ನೆಣದ ಅಭ್ಯಂಗವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಅವುಗಳ ಧೂಪಗಳೂ ಮೂಲ ವ್ಯಾಧಿಗಳಿಗೆ ಹಿತಕರವಾಗಿವೆ. ||೪೭||

ಆ ಧೂಪಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ನೃಕೇಶಾಃ ಸರ್ಪನಿರ್ನೋಕೋ ವೃಷದಂಶಸ್ಯ ಚರ್ಮ ಚ ||
ಆರ್ಕಮೂಲಂ ಶಮೀಪತ್ರಮಶೋಭ್ಯೋ ಧೂಪನಂ ಹಿತಮ್ ||೪೮||
ತುಂಬುರೂಣಿ ವಿಡಂಗಾನಿ ದೇವದಾರ್ವಕ್ಷತಂ ಘೃತಮ್ ||
ಬೃಹತೀ ಚಾರ್ಶಗಂಧಾ ಚ ವಿಪ್ಪಲ್ಯಃ ಸುರಸಾ ಘೃತಮ್ ||೪೯||
ವರಾಹವೃಷವಿಟ್ ಚೈವ ಧೂಪನಂ ಸಕ್ತವೋ ಘೃತಮ್ ||
ಕುಂಜರಸ್ಯ ಪುರೀಷಂ ಚ ಘೃತಂ ಸರ್ಜರಸಸ್ತಥಾ ||೫೦||

ಅರ್ಥಃ— [೧] ಮನುಷ್ಯರ ಕೂದಲು, ಹಾವಿನ ಪರಿ, ಬೆಕ್ಕಿನ ತೊಗಲು, ಎಕ್ಕೆಬೇರು, ಶಮೀಪತ್ರ ಮತ್ತು ತುಪ್ಪ ಇವುಗಳ ಧೂಪವು ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಗಳಿಗೆ ಹಿತಕರವು. ||೪೮|| [೨] ತುಂಬುರು (ಹವೇಜ ಜಾತಿ) ವಾವಡಿಂಗ, ದೇವದಾರು, ಅಕ್ಕಿ ಮತ್ತು ಘೃತಗಳ [೩] ನೆಲಗುಳ್ಳೆ ಅಶ್ವಗಂಧ (ಅಂಗರಬೇರು), ಹಿಪ್ಪಲಿ, ತುಳಸಿ ಮತ್ತು ಘೃತ ಇವುಗಳ ||೪೯|| [೪] ಹಂದಿ, ಎತ್ತುಗಳ ಶೆಗಣಿ ಮತ್ತು ಸಕ್ಕು ಮತ್ತು ತುಪ್ಪ ಇವುಗಳ, [೫] ಅನೆಯ ಮಲ, ಸರ್ಜರಸ [ರಾಳ], ಮತ್ತು ತುಪ್ಪ ಇವುಗಳ ಧೂಪಗಳೂ ಹಿತಕರವಾಗಿವೆ. (೫೦)

ಲೇಪಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಹರಿದ್ರಾಚೂರ್ಣಸಂಯುಕ್ತಂ ಸುಧಾಕ್ಷೀರಂ ಪ್ರಲೇಪನಮ್ ||
ಗೋಪಿತ್ತಪಿಷ್ಪಾಃ ಪಿಪ್ಪಲ್ಯಃ ಸಹರಿದ್ರಾಃ ಪ್ರಲೇಪನಮ್ ||೫೧||
ಶಿರೀಷಬೀಜಂ ಕುಷ್ಠಂಚ ಪಿಪ್ಪಲ್ಯಃ ಸೈಂಧವಂ ಗುಡಃ ||
ಆರ್ಕಕ್ಷೀರಂ ಸುಧಾಕ್ಷೀರಂ ತ್ರಿಫಲಾ ಚ ಪ್ರಲೇಪನಮ್ ||೫೨||
ಪಿಪ್ಪಲ್ಯಶ್ಚಿತ್ರಕಃ ಶ್ಯಾಮಾ ಕಿಣ್ವಂ ಮದನತಂಡುಲಾಃ ||
ಪ್ರಲೇಪಃ ಕುಕ್ಕುಟಶಕೃದ್ಧರಿದ್ರಾಗುಡಸಂಯುತಃ ||೫೩||

ದಂತೀಶ್ಯಾಮಾಮೃತಾಸಂಗಃ ಪಾಂವತಶಕ್ಯದ್ಗುಡಃ ||

ಪ್ರಲೇಪಃ ಸ್ಯಾದ್ಗಜಾಸ್ಥೀನಿ ನಿಂಬೋ ಭಲ್ಲಾತಕಾನಿ ಚ ||೫೪||

ಪ್ರಲೇಪಃ ಸ್ಯಾದಲಂ ಕೋಷ್ಠಂ ವಾಸಂತಕವಸಾಯುತಮ್ ||

ಶೂಲಶ್ವಯಥುಹೃದ್ಯುಕ್ತಶ್ಚ ಲುಕೇವಸಯಾ ಸಹ ||೫೫||

ಅರ್ಕಪತ್ರಂ ಸುಧಾಕಾಂಡಂ ಕಟುಕಾಲಾಬುಪಲ್ಲವಾಃ ||

ಕರಂಜೋ ಬಸ್ತಮೂತ್ರಂ ಚ ಲೇಪನಂ ಶ್ರೇಷ್ಠಮರ್ಶಸಾಮ್ ||೫೬||

ಅರ್ಥಃ— [೧] ಅರಿಷಿಣ ಪುಡಿಯಲ್ಲಿ ಕಳ್ಳಿಹಾಲು ಕಲಿಸಿ ಲೇಪ ಮಾಡಬೇಕು. [೨] ಹಿಪ್ಪಲಿ ಅರಿಷಿಣಗಳನ್ನು ಗೋರೋಚನದೊಡನೆ ಕಲಿಸಿ ಲೇಪಮಾಡಬೇಕು. ||೫೪|| [೩] ತಿರಿಷಬೀಜ ಕೋಷ್ಠ ಹಿಪ್ಪಲಿ ಸೈಂಧವ ಬೆಲ್ಲ ತ್ರಿಫಲೆಗಳನ್ನು ಸಮಭಾಗ ತಕ್ಕೊಂಡು ಎಕ್ಕಿಹಾಲು ಕಳ್ಳಿಹಾಲುಗಳೊಡನೆ ಕಲಿಸಿ ಲೇಪ ಮಾಡಬೇಕು. ||೫೫|| [೪] ಹಿಪ್ಪಲಿ ಚಿತ್ರಕ, ಕರೇತಿಗಡಿ, ಸುರಾಬೀಜ, ಮದನಫಲಬೀಜ, ಕೋಳಿಯಮಲ, ಅರಿಷಿಣ, ಬೆಲ್ಲಗಳನ್ನು ಒತ್ತಟ್ಟಿಗೆ ಅರೆದು ಲೇಪ ಮಾಡಬೇಕು. ||೫೬|| [೫] ದಂತೀ, ಕರೇತಿಗಡಿ, ಖರ್ಪರ ತುತ್ತೆ, ಪಾರಿವಾಳದಮಲ, ಬೆಲ್ಲ, ಆನೆಯ ಎಲಬು, ಬೇವು, ಕೇರುಗಳನ್ನು ಅರೆದು ಲೇಪಮಾಡಬೇಕು. ||೫೭|| [೬] ಹರಿತಾಲವನ್ನು ಒಂಟಿಯ ನೆಣದೊಡನೆ ಅರೆದು ಸ್ವಲ್ಪ ಬಿಸಿ ಮಾಡಿ ಲೇಪ ಮಾಡಬೇಕು. [೭] ಈ ಲೇಪವನ್ನು ಶಿಶುಮಾರ (ಒಂದು ತರದ ಮೊಸಳೆ) ದ ನೆಣದಲ್ಲಿ ಕಲಿಸಿ ಬಿಸಿಮಾಡಿ ಲೇಪಮಾಡಿ ದರೆ ಶೂಲಬಾವುಗಳನ್ನು ಕಳೆಯುವದು. ||೫೮|| [೮] ಎಕ್ಕಿಎಲೆ, ಕಳ್ಳಿ ಯದೇಟು, ಕಟುಕರೋಣಿ, ಕಹಿಕುಂಬಳದ ಎಲೆ ಹುಲಗಲಿ ಇವುಗಳನ್ನು ಹೋತಿನ ಮೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಮಾಡಿದ ಲೇಪವು ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಗಳಿಗೆ ಹಿತಕರವಾಗಿದೆ. (೫೯)

ಅಭ್ಯಂಗಾದ್ಯಾಃ ಪ್ರದೇಹಾಂತಾ ಯ ಏತೇ ಪರಿಕೀರ್ತಿತಾಃ ||

ಸ್ತಂಭಶ್ವಯಥುಕಂಡ್ವರ್ತಿಶಮನಾಸ್ತೇಶಸಾಂ ಹಿತಾಃ ||೫೯||

ಪ್ರದೇಹಾಂತ್ಯೇರುಪಕ್ರಾಂತಾ ಗುದಜಾಃ ಪ್ರಸ್ತವಂತಿ ಹಿ ||

ಸಂಚಿತಂ ದುಷ್ಪರುಧಿರಂ ತತಃ ಸಂಪದ್ಯತೇ ಸುಖೀ ||೬೦||

ಶೀತೋಷ್ಣಸ್ನಿಗ್ಧರೂಕ್ಷೈರ್ಹಿ ನ ವ್ಯಾಧಿರುಪಶಾಮ್ಯತಿ ||

ರಕ್ತೇ ದುಷ್ಣೇ ಭಿಷಕ್ತಸ್ಮಾದ್ರಕ್ತಮೇವಾವಸೇಚಯೇತ್ ||೬೧||

ಜಲಾಕೋಭಿಸ್ತಥಾ ಶಸ್ತ್ರೈಃ ಸೂಚೀಭಿರ್ವಾ ಪುನಃ ಪುನಃ ||
ಅವರ್ತಮಾಸಂ ರುಧಿರಂ ರಕ್ತಾರೋಘೈಃ ಪ್ರವಾಹಯೇತ್ ||೬೦||

ಅರ್ಥಃ— ಅಭ್ಯಂಗದಿಂದ ಲೇಪದವರೆಗೆ ಹೇಳಿದ ಈ ಯೋಗಗಳು ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಯ ಸ್ತಬ್ಧತೆ, ಬಾವು, ತಿಂಡಿ, ನೋವುಗಳನ್ನು ಕಳೆಯುವ ದರಿಂದ ಹಿತಕರವಾಗಿವೆ. ||೫೭||

ಏಕಂದರೆ ಲೇಪದವರೆಗೆ ಹೇಳಿದ ಈ ಯೋಗಗಳ ಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚಿತವಾದ ದುಷ್ಟರಕ್ತವು ಸ್ರವಿಸುವದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವನು ಸುಖಿಯಾಗುವನು. ||೫೮||

ರಕ್ತವು ದುಷ್ಟವಾಗಿರಲು (ದೋಷವಿರುದ್ಧ) ತೀತ, ಉಷ್ಣ, ಸ್ನಿಗ್ಧ ರುಕ್ಷ ಉಪಾಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದರೂ ಬೇನೆಯು ಶಾಂತವಾಗದು. ಕಾರಣ ವೈದ್ಯನು ಅಲ್ಲಿ ರಕ್ತ ಸ್ರಾವವನ್ನೇ ಮಾಡಿಸಬೇಕು. (೫೯)

ದುಷ್ಟ ರಕ್ತವುಳ್ಳ ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಗಳಿಂದ ಸ್ರವಿಸದ ರಕ್ತವನ್ನು ಜಿಗಳಿ ಗಳಿಂದಲೂ ಶಸ್ತ್ರ ಮತ್ತು ಸೂಜಿಗಳಿಂದಲೂ ಸ್ರವಿಸಬೇಕು. (೬೦)

ಗುದಶ್ವಯಂಫುಶೂಲಾರ್ತಂ ಮಂದಾಗ್ನಿಂ ಪಾಯಯೇತ್ತು ತಮ್ ||
ತ್ಯ್ರಾಷಣಂ ಪಿಪ್ಪಲೀಮೂಲಂ ಪಾಠಾಂ ಹಿಂಗು ಸಚಿತ್ರಕಮ್ ||೬೧||
ಸಾವರ್ಚಲಂ ಪುಷ್ಕರಾಖ್ಯಮಂಜಾರೀಂ ಬಿಲ್ವಪೇಷಿಕಾಮ್ ||
ಬಿಡಂ ಯಮಾನೀಂ ಹಪುಷಾಂ ವಿಡಂಗಂ ಸೈಂಧವಂ
ವಚಾಮ್ ||೬೨||

ತಿಂತಿಡೀಕಂ ಚ ಮಂಡೇನ ಮದ್ಯೇನೋಷ್ಣೋದಕೇನ ವಾ ||
ತಥಾರೋಗ್ರಹಣೇದೋಷಶೂಲಾನಾಹಾದ್ವಿಮುಚ್ಯತೇ ||೬೩||

ಅರ್ಥಃ— ಗುದದಲ್ಲಿ ಬಾವು, ಶೂಲ, ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯವುಳ್ಳ ರೋಗಿಗೆ ತ್ರಿಕಟು, ಮೋಡಿ, ಅಗಳಶುಂಠಿ, ಇಂಗು, ಚಿತ್ರಕ (೬೧) ಕಾಚಲವಣ, ಪುಷ್ಕರಮೂಲ, ಕರೇಜೀರಗಿ, ಬಿಲ್ವದ ತಿಳಲು, ಬಿಡಲವಣ, ಅಜವಾನ, ಹಪುಷಾ [ಹಬ್ಬೆ], ವಾವಡಿಂಗ, ಸೈಂಧವ, ಬಜೆ, (೬೨) ಹುಣಸೆಹಣ್ಣು ಈ ೧೮ ದ್ರವ್ಯಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಮೊಸರಿನ ನೀರಿನಿಂದ ದಾಗಲಿ ಮದ್ದದಿಂದಾಗಲಿ ಬಿಸಿನೀರಿನಿಂದಾಗಲಿ ಕುಡಿಸಬೇಕು. ಅದರಿಂದ

ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ, ಸಂಗ್ರಹಣೆ, ಶೂಲ, ಹೊಟ್ಟೆಯುಬ್ಬುಗಳಿವ ರೋಗಿಯು
ಮುಕ್ತನಾಗುತ್ತಾನೆ. ||೬೩||

ಪಾಚನಂ ಸಾಯಯೇದ್ವಾ ತದ್ಯದ್ವ್ಯಕ್ತ್ಯಾನ್ಯತಿಸಾರಿಣೇ ||
ಸಗುಡಾನುಭಯಾಂ ವಾಪಿ ಪ್ರಾಶಯೇತ್ ಸೌರ್ವಭಕ್ತಿ ಕೇಮ್ ||೬೪||

ಸಾಯಯೇದ್ವಾ ತ್ರಿವೃಚ್ಛೂರ್ಣಂ ತ್ರಿಫಲಾರಸಸಂಯುತಮ್ ||
ಹೃತೇ ಗುದಾಶ್ರಯೇ ದೋಷೇ ಗುದಜಾ ಯಾಂತಿ ಸಂಕ್ಷಯಮ್ ||೬೫||

ಅರ್ಥ:— ಮುಂದೆ ಅತಿಸಾರ ರೋಗಿಗೆ ಹೇಳಿದ ಪಾಚನವನ್ನು
ಕೂಡಿಸಬೇಕು. ಅಥವಾ ಊಟಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲು ಅಲ್ಪೀಕಾಯಿಯನ್ನು ಬೆಲ್ಲ
ದೊಡನೆ ತಿನ್ನು ಸಬೇಕು. ||೬೪|| ಅಥವಾ ತ್ರಿಫಲಾಕಷಾಯದಲ್ಲಿ ಸಶೋತ್ತರ
ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಹಾಕಿ ಕೂಡಿಸಬೇಕು. ಇದರಿಂದ ಗುದದಲ್ಲಿಯ ದೋಷ
ಗಳು ಹೋಗಲು, ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಗಳು ಹೋಗುವವು. (೬೫)

ಗೋಮೂತ್ರಾಧ್ಯುಷಿತಾಂ ದದ್ಯಾತ್ ಸಗುಡಾಂ ವಾ ಹರಿತಕೇಮ್ ||
ಹರಿತಕೇಂ ತಕ್ರಯುತಾಂ ತ್ರಿಫಲಾಂ ವಾ ಪ್ರಯೋಜಯೇತ್ ||೬೬||

ಸನಾಗರಂ ಚಿತ್ರಕಂ ವಾ ಸೀಧುಯುಕ್ತಂ ಪ್ರದಾಪಯೇತ್ ||
ದಾಪಯೇಚ್ಛೈವೈಯುಕ್ತಂ ವಾ ಸೀಧುಂ ಸಾಜಾಚಿಚಿತ್ರಕಮ್ ||೬೭||

ಸುರಾಂ ಸಪಾಲಾಂ ಹಪುಷಾಂ ದದ್ಯಾತ್ ಸೌವರ್ಚಲಾನ್ವಿತಾಮ್ ||
ದಧಿತ್ಥಂ ಬಿಲ್ವಸಂಯುಕ್ತಂ ಯುಕ್ತಂ ವಾ ಚನ್ಯಚಿತ್ರಕಮ್ ||೬೮||

ಭಲ್ಲತಕಯುತಂ ವಾಪಿ ಪ್ರದದ್ಯಾತ್ ತಕ್ರತರ್ಪಣಮ್ ||
ಬಿಲ್ವನಾಗರಯುಕ್ತಂ ವಾ ಯಮಾನ್ಯಾ ಚಿತ್ರಕೇಣ ಚ ||೬೯||

ಚಿತ್ರಕಂ ಹಪುಷಾಂ ಹಿಂಗುಂ ದದ್ಯಾದ್ಯಾ ತಕ್ರಸಂಯುತಮ್ ||
ಪಂಚಕೋಲಯುತಂ ವಾಪಿ ತಕ್ರಮುಷ್ಕೈ ಪ್ರದಾಪಯೇತ್ ||೭೦||

ಅರ್ಥ:— ಗೋಮೂತ್ರದಲ್ಲಿ ನೆನೆಯಿಟ್ಟ ಅಥವಾ ಬೆಲ್ಲದೊಡನೆ
ಕೂಡಿಸಿದ ಅಲ್ಪೀಕಾಯಿಯನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. ಅಥವಾ ಅಲ್ಪೀಕಾಯಿಯ
ಅಥವಾ ತ್ರಿಫಲೆಯ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಮಜ್ಜಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಕೊಡಬೇಕು. (೬೬)
ಸುಂಠಿ ಮತ್ತು ಚಿತ್ರಕಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಸೀಧು [ಕಬ್ಬಿನಮುದ್ದೆ]ದೊಡನೆ

ಕೊಡಬೇಕು. ಅಥವಾ ಚವಕ, ಕರೇಜೀರಗಿ ಚಿತ್ರಕಗಳನ್ನು ಸೀಧು [ಕಬ್ಬಿನಮದ್ಯ] ದೊಡನೆ ಕೊಡಬೇಕು. ||೬೭|| ಅಗಲಸುಂಠಿ, ಹಪುಷಾ, [ಹೆಬ್ಬೆ] ಕಾಚಲವಣಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಸುರೆಯೊಡನೆ ಕೊಡಬೇಕು. ಬಿಲ್ವ ಮತ್ತು ಬೆಳವಲಕಾಯಿಗಳನ್ನು ಅಥವಾ ಚವ್ಯ ಚಿತ್ರಕಗಳನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. ||೬೮|| ಕೇರಿನ ಚೂರ್ಣ ಹಾಕಿದ ಸತುವಿನ ಮಂಥವನ್ನು ಮಜ್ಜೆಗೆಯೊಡನೆ ಕೊಡಬೇಕು. ಇದರಂತೆ ಬಿಲ್ವ ಮತ್ತು ಸುಂಠಿಯ ಚೂರ್ಣ ಹಾಕಿದ ಅಥವಾ ಅಜವಾನ ಚಿತ್ರಕ ಹಾಕಿದ ಸತುವಿನ ಮಂಥವನ್ನು ಮಜ್ಜೆಗೆಯೊಡನೆ ಕೊಡಬೇಕು. ||೬೯|| ಚಿತ್ರಕ, ಹಪುಷಾ [ಹೆಬ್ಬೆ], ಇಂಗುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಮಜ್ಜೆಗೆಯಲ್ಲಿ ಕೊಡಬೇಕು. ಅಥವಾ ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಮೋಡಿ, ಚವಕ, ಚಿತ್ರಕ, ಸುಂಠಿಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಹಾಕಿ ಮಜ್ಜೆಗೆಯನ್ನು ಇವನಿಗೆ ಕೊಡಬೇಕು. ||೭೦||

ತಕ್ರಾರಿಷ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಕೌಷ್ಠೋತ್ತುಂಚಿಕಾ ಧಾನ್ಯಮಜಾಜೀ ಕಾರವೀ ಶರೀ ||
 ಪಿಪ್ಪಲೀ ಪಿಪ್ಪಲೀಮೂಲಂ ಚಿತ್ರಕೋ ಹಸ್ತಿಪಿಪ್ಪಲೀ ||೭೧||
 ಯಮಾನೀ ಚಾಜಮೋದಾ ಚ ತಚ್ಚೂರ್ಣಂ ತಕ್ರಸಂಯುತಮ್ ||
 ಮಂದಾನ್ಲಕಟುಕಂ ವಿದ್ವಾನ್ ಸ್ಥಾಪಯೇದ್ ಘೃತಭಾಜನೇ ||೭೨||
 ವ್ಯಕ್ತಾನ್ಲಕಟುಕಂ ಜಾತಂ ತಕ್ರಾರಿಷ್ವಂ ಮುಖಪ್ರಿಯಮ್ ||
 ಪ್ರಪಿಬೇನ್ನಾತ್ರಯಾ ಕಾಲೇಷ್ವನ್ನಸ್ಯ ತೃಷಿತಸ್ತ್ರಿಷು ||೭೩||
 ದೀಪನಂ ರೋಚನಂ ವರ್ಣ್ಯಂ ಕಫವಾತಾನುಲೋಮನಮ್ ||
 ಗುದಶ್ವಯಥುಕಂಡ್ವಾರ್ತಿನಾಶನಂ ಬಲವರ್ಧನಮ್ ||೭೪||

ಅರ್ಥ:— ವಿದ್ವಾಂಸನಾದ ವೈದ್ಯನು ಹಪುಷಾ [ಹೆಬ್ಬೆ], ಕರೇಜೀರಿಗಿ, ಜೀರಗಿ, ಹವೀಜ, ಸಣ್ಣ ಜೀರಗಿ, ಕಚೋರ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಮೋಡಿ, ಚಿತ್ರಕ, ಮೊಡ್ಡ ಹಿಪ್ಪಲಿ, ||೭೧|| ಅಜವಾನ, ಅಜಮೋದ ಇವುಗಳ ಉಪತೋಲಿ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ೫೦ ತೋಲಿ ಮಜ್ಜೆಗೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಹುಳಿ, ಕಾರ ಮಾಡಿ ತುಪ್ಪದ ಕೊಡದಲ್ಲಿ ಹಾಕಿದಬೇಕು. ||೭೨|| [ಕೆಲವು ದಿವಸಗಳ ಮೇಲೆ] ಬಹಳ ಹುಳಿ ಕಾರ ಆಗಲು ಬಾಯಿಗೆ ರುಚಿಕೊಡುವ ಆ ತಕ್ರಾರಿಷ್ವವನ್ನು ಊಟದ ಮೂರೂ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನೀರಡಿಕೆಯಾದಾಗ್ಗೆ

ಕುಡಿಯಬೇಕು. ||೭೩|| ಇದು ಅಗ್ನಿದೀಪಕ, ರುಚಿಕರ, ವರ್ಣಕರ, ಕಫವಾತಗಳ ಅನುಲೋಮಕ ಮತ್ತು ಗುದದಲ್ಲಿಯ ಬಾವು ತಿಂಡಿ ನೋವುಗಳ ನಾಶಕ ಮತ್ತು ಬಲವರ್ಧಕ ಆಗಿದೆ. ||೭೪||

ತಕ್ರದ ಯೋಗಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ತ್ವಚಂ ಚಿತ್ರಕಮೂಲಸ್ಯ ಪಿಷ್ಪಾಃ ಕುಂಭಂ ಪ್ರಲೇಪಯೇತ್ ||
ತಕ್ರಂ ನಾ ದಧಿ ನಾ ತತ್ರ ಜಾತಮರೋಹರಂ ಪಿಬೇತ್ ||೭೫||
ನಾತಶ್ಲೇಷ್ಮಾರ್ಕಸಾಂ ತಕ್ರಾತ್ ಸರಂ ನಾಸ್ತೀಹ ಭೀಷಜಮ್ ||
ತತ್ರಯೋಜ್ಯಂ ಯಥಾದೋಷಂ ಸಸ್ನೇಹಂ ರೂಕ್ಷಮೇವ ನಾ ||೭೬||
ಸಸ್ತಾಹಂ ನಾ ದಶಾಹಂ ನಾ ಪಕ್ಷಂ ವಾಸನುಥಾಪಿ ನಾ ||
ಬಲಕಾಲನಿಶೇಷಜ್ಞೋ ಭೀಷಕ್ ತಕ್ರಂ ಪ್ರಯೋಜಯೇತ್ ||೭೭||
ಅತ್ಯರ್ಥಮೃದುಕಾಯಾಗ್ನೇಸ್ತಕ್ರಮೇನಾವಚಾರಯೇತ್ ||
ಸಾಯಂ ನಾ ಲಾಜಸಕ್ತಾನಾಂ ದದ್ಯಾತ್ ||
ತಕ್ರಾವಲೇಹಿಕಾಮ್ ||೭೮||

ಜೀರ್ಣೇ ತಕ್ರೇ ಪ್ರದದ್ಯಾದ್ವಾ ತಕ್ರಪೇಯಾಂ ಸಸ್ಯಂಧನಾಮ್ ||
ತಕ್ರಾನುಪಾನಂ ಸಸ್ನೇಹಂ ತಕ್ರಾದನಮತಃ ಸರಮ್ ||೭೯||
ಯೂಷ್ಮಮಾರ್ಕಸರಸ್ಯವಾಪಿ ಭೋಜಯೇತ್ ತಕ್ರಸಂಯುಕ್ತೈಃ ||
ಯೂಷ್ಮ ರಸೇನ ನಾಪ್ಯೂರ್ಧ್ವಾಂ ತಕ್ರಸಿದ್ಧೇನ ಭೋಜಯೇತ್ ||೮೦||
ಕಾಲಕ್ರಮಜ್ಞಃ ಸಹಸಾ ನ ಚ ತಕ್ರಂ ನಿನರ್ತಯೇತ್ ||
ತಕ್ರಪ್ರಯೋಗೋ ಮಾಸಾಂತಃ ಕ್ರಮೇಣೋಪರವೋ ಹಿತಃ ||೮೧||
ಅಪಕರ್ಷೋ ಯಥೋತ್ಪರ್ಷೋ ನ ತ್ವನ್ನಾದಪಕೃಷ್ಯತೇ ||
ಶಕ್ತ್ಯಾಗಮನರಕ್ತಾರ್ಥಂ ದಾರ್ಢ್ಯಾರ್ಥಮನಲಸ್ಯ ಚ ||೮೨||
ಬಲೋಪಚಯವರ್ಣಾರ್ಥಮೇಷ ನಿರ್ದಿಶ್ಯತೇ ಕ್ರಮಃ ||
ರೂಕ್ಷಮುಧೋದ್ಧೃತಸ್ನೇಹಂ ಯತಶ್ಚಾನುದ್ಧೃತಂ ಘೃತಮ್ ||೮೩||
ತಕ್ರಂ ದೋಷಾಗ್ನಿಬಲನಿತ್ ತ್ರಿವಿಧಂ ತತ್ರಯೋಜಯೇತ್ ||
ಹೃತಾನಿ ನ ವಿರೋಹಂತಿ ತಕ್ರೇಣ ಗುದಜಾನಿ ಚ ||೮೪||

ಭೂಮಾವಪಿ ನಿಷಿಕ್ತಂ ತದ್ಧರೇತ್ತಕ್ರಂ ತೃಣೋಲುಪಮಾ ||
ಕಿಂ ಪುನರ್ದೀಪ್ತಕಾಯಾಗ್ನೇಃ ಶುಷ್ಕಾಣ್ಯಶಾಂಸಿ ದೇಹಿನಃ ||೮೫||

ಸ್ತೋತಃಸು ತಕ್ರಶುದ್ಧೇಷು ರಸಃ ಸನ್ಯಗುಪ್ತೇತಿ ಯಃ ||
ತೇನ ಪುಷ್ಟಿರ್ಬಲಂ ವರ್ಣಃ ಪ್ರಹರ್ಷಶ್ಲೋಪಜಾಯತೇ ||೮೬||

ಸಾತಶ್ಲೇಷ್ಠವಿಕಾರಾಣಾಂ ಶತಂ ಚಾಪಿ ನಿವರ್ತತೇ ||
ನಾಸ್ತಿ ತಕ್ರಾತ್ಪರಂ ಕಿಂಚಿದಾಷಧಂ ಕಫನಾತಜೇ ||೮೭||

ಅರ್ಥಃ— ಚಿತ್ರಕಮೂಲದ ತೊಗಟೆಯ ಕಲ್ಮವನ್ನು ಕೊಡ
ದೊಳಗೆ ತೊಡೆಯಬೇಕು. ಅದರಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಮಾಡಿದ ಮಜ್ಜೆಗೆ ಅಥವಾ
ಮೊಸರು ಕುಡಿದರೆ ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಯು ಹೋಗುವದು. ||೮೫|| ವಾತಕಫ
ಗಳೆಂದುಂಟಾದ ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಗಳಿಗೆ ಮಜ್ಜೆಗೆಯಂಥ ಉತ್ತಮ ಔಷಧ
ವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ದೋಷಾನುಸಾರವಾಗಿ (ವಾತದಲ್ಲಿ) ಸ್ನಿಗ್ಧ ಅಥವಾ
(ಕಫದಲ್ಲಿ) ರುಕ್ಷವಾದ ಅದನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು. (೮೬) ರೋಗಿಯು
ಬಲ, ರೋಗದ ಅವಸ್ಥೆ ಮತ್ತು ಕಾಲಗಳ ವಿಶೇಷವನ್ನು ಬಲ್ಲ ವೈದ್ಯನು
ಏಳು ಹನ್ನೆರಡು, ಹದಿನೈದು ಅಥವಾ ಮೂವತ್ತು ದಿವಸಗಳವರೆಗೆ ತಕ್ರ
ವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. (೮೭) ಅಗ್ನಿಯು ಬಹಳೇ ಮಂದವಿದ್ದರೆ ಮಜ್ಜೆಗೆ
ಯನ್ನೇ ಕುಡಿಸಬೇಕು. ಅಥವಾ ಮಜ್ಜೆಗೆ ಹಾಕಿ ಭತ್ತರಳು, ಸಕ್ಕರೆಗಳ
ಅವಲೇಹವನ್ನು ಮಾಡಿ ಸಂಜೆಗೆ ಕೊಡಬೇಕು (೮೮) ತಕ್ರವು ಜೀರ್ಣವಾ
ಗಲು ಮೊದಲು ತಕ್ರದಿಂದ ಮಾಡಿದ ವೇಯವನ್ನು ಸ್ವಂಧವ ಹಾಕಿ
ಕೊಡಬೇಕು. ಆಮೇಲೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಸ್ನೇಹ ಹಾಕಿದ ತಕ್ರದಿಂದ ಮಾಡಿದ
ಅನ್ನವನ್ನು ||೮೯|| ತಕ್ರಹಾಕಿದ ಕಟ್ಟು ಅಥವಾ ಮಾಂಸರಸಗಳೊಡನೆ
ತಿನ್ನಿಸಿ ಮೇಲೆ ಮಜ್ಜೆಗೆ ಕುಡಿಸಬೇಕು. ಆಮೇಲೆ ತಕ್ರದಲ್ಲಿಯೇ ಸಿದ್ಧ
ವಾದ ಕಟ್ಟುಗಳಿಂದ ಅಥವಾ ಮಾಂಸರಸದಿಂದ ತಕ್ರೋದನವನ್ನು
ತಿನ್ನಿಸಬೇಕು. ||೯೦|| ತಕ್ರಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ೧ ತಿಂಗಳವರೆಗೆ ಮಾಡ
ಬೇಕು. ಅದರಿ ಕಾಲಕ್ರಮಗಳನ್ನು ಬಲ್ಲ ವೈದ್ಯನು ಒಮ್ಮೆಲೆ ಮಜ್ಜೆಗೆ
ಯನ್ನು ಬಿಡಿಸಬಾರದು. ಕ್ರಮದಿಂದ ಬಿಡುವದು ಹಿತಕರವು. ||೯೧||
ದೇಗೆ ಮಜ್ಜೆಗೆಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುತ್ತ ಹೋಗಿರುತ್ತದೆಯೋ ಅದರಂತೆಯೇ
ಅದನ್ನು ಕಡಿಮೆ ಮಾಡುತ್ತ ಹೋಗಬೇಕು. ಅದರಿ ಅನ್ನವನ್ನು ಮಾತ್ರ

ಕಡಿಮೆ ಮಾಡಬಾರದು. ಶಕ್ತಿಯ ರಕ್ಷಣಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿಯ ಬಲಕ್ಕಾಗಿಯೂ ||೮೩|| ಶಕ್ತಿ ಪುಷ್ಟಿ ವರ್ಣಗಳ ವೃದ್ಧಿಗಾಗಿಯೂ ಈ ಕ್ರಮವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ದೋಷ, ಅಗ್ನಿ, ರೋಗದ ಬಲವನ್ನು ನೋಡಿ ಕೊಂಡು ರುಕ್ಷ ಅಥವಾ ಅರ್ಧಸ್ನೇಹತೆಗೆದ ಅಥವಾ ಏನೂ ಸ್ನೇಹತೆಗೆಯದೆ ಇದ್ದ ||೮೩|| ಹೀಗೆ ಮೂರು ಪ್ರಕಾರದ ಮಜ್ಜೆಗೆಯನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು. ತಕ್ರದಿಂದ ನಾಶವಾದ ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಗಳು ಪುನಃ ಏಳುವದಿಲ್ಲ. ||೮೪|| ಮಜ್ಜೆಗೆಯನ್ನು ಹಾಕಲು ಭೂನಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ತೃಣೋಲುಪವು (ಹುಲ್ಲಿನ ಸಮೂಹ) ಕೂಡ ಸುಡುವುದು. ಅಂದಮೇಲೆ ಪ್ರದೀಪ್ತ ಅಗ್ನಿಯುಳ್ಳ ಮನುಷ್ಯನ ಶುಷ್ಕವಾದ ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಯನ್ನು ಸುಡುವುದರಲ್ಲಿ ಸಂಶಯವೇನು ? ||೮೫|| ಸ್ತ್ರೋತಸ್ಸುಗಳು ತಕ್ರದಿಂದ ಶುದ್ಧವಾಗಲು ಅಸ್ತಮಿಸುವ ಧಾತುಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಕೊಳ್ಳುವದು. ಅದರಿಂದ ಪುಷ್ಟಿ, ಬಲ, ಬಣ್ಣ, ಅನಂದಗಳುಂಟಾಗುತ್ತವೆ. ||೮೬|| ವಾತದ ಎಂಭತ್ತು, ಕಫದ ಇಪ್ಪತ್ತು ಹೀಗೆ ಒಂದು ನೂರು ವಿಕಾರಗಳು ಇದರಿಂದ ಹೋಗುತ್ತವೆ. ಕಫ ವಾತಜ ವಿಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ತಕ್ರಕ್ಕಿಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಬೇರೆ ಯಾವ ಔಷಧವೂ ಇರುವದಿಲ್ಲ (೮೭)

ಪಿಪ್ಪಲೀಂ ಪಿಪ್ಪಲೀಮೂಲಂ ಚಿತ್ರಕಂ ಹಸ್ತಿಪಿಪ್ಪಲೀಮ್ ||
ಶೃಂಗವೇರಮುಜಾಜೀಂ ಚ ಕಾರವೀ ಧಾನ್ಯತುಂಬುರು ||೮೮||
ಬಿಲ್ವಂ ಕರ್ಕಟಿಕಂ ಪಾಠಾಂ ಪಿಷ್ಪಾಪೇಯಾಂ ವಿಪಾಚಯೇತ್ ||
ಫಲಾನ್ಲಾಂ ಯನುಕಸ್ನೇಹಾಂ ತಾಂ
ದದ್ಯಾದ್ಗು ದಜಾಪಹಾಮ್ ||೮೯||

ಏತೈರೇನ ಖಡಾನ್ ಕುರ್ಯಾದೇತೈಶ್ಚ ವಿಪಚೇಜ್ಜಲಮ್ ||
ಏತೈಶ್ಚೈವ ಘೃತಂ ಸಾಧ್ಯಮರ್ಶಸಾಂ ವಿನಿವೃತ್ತಯೇ ||೯೦||

ಅರ್ಥ:- ಪಿಪ್ಪಲಿ, ಮೋಡಿ, ಚಿತ್ರಕ, ಗಜಪಿಪ್ಪಲಿ, ಶುಂಠಿ, ಜೀರಿಗೆ, ಸಣ್ಣ ಜೀರಿಗೆ, ಹವೀಜ, ತುಂಬುರು (ನೇಪಾಳೀ ಹವೇಜ), ||೮೮|| ಬಿಲ್ವದ ಮಜ್ಜೆ, ಕರ್ಕಟಿಕ (ಕಾಕಡಬಿಂಗಿ), ಅಗಳಸುಂಠಿ ಇವುಗಳ ಕಲ್ಮವನ್ನು ಮಾಡಿ ಅದರಿಂದ ಪೇಯವನ್ನು ಸಿದ್ಧ ಮಾಡಬೇಕು. ಅದರಲ್ಲಿ ದಾಳಿಂಬ, ನೆಲ್ಲಿಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ ಹುಳಿ ಮಾಡಿ ಶುಪ್ತ ಎಳ್ಳೆಣ್ಣೆಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಕೊಡಬೇಕು. ಇದು ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಯನ್ನು ನಾಶ

ಮಾಡುವದು. ||೮೯|| ಇವುಗಳಿಂದಲೇ ಕಟ್ಟುಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಇವುಗಳಿಂದಲೇ ನೀರನ್ನೂ ಮತ್ತು ಇವುಗಳಿಂದಲೇ ಫೃತವನ್ನೂ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಬೇಕು. ಇವು ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಗಳನ್ನು ಕಳೆಯುವವು. (೯೦)

ಶಟೀಪಲಾಶಸಿದ್ಧಾಂ ವಾ ಪಿಪ್ಪಲಾ ನಾಗರೇಣ ವಾ ||

ದದ್ಯಾದ್ ಯವಾಗೂಂ ತಕ್ರಾಮ್ನಾಂ

ಮರಿಚೈರವಚೂರ್ಣತಾಮ್ ||೯೧||

ಶುಷ್ಕಮೂಲಕಯೂಷಂ ವಾ ಯೂಷಂ ಕಾಲತಮೇವ ವಾ ||

ದಧಿತ್ಥಬಿಲ್ವಯೂಷಂ ವಾ ಸಕುಲತ್ಥಮುಕುಷ್ಟಕಮ್ ||೯೨||

ಅರ್ಥಃ— ಕರ್ಜೋರೆ ಮುತ್ರಲಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ ಅಥವಾ ಹಿಪ್ಪಲಿ ಶುಂಠಿಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ ವೇಯದಲ್ಲಿ ಹುಳಿಮಜ್ಜೆಗೆಯನ್ನೂ ಮೆಣಸಿನ ಚೂರ್ಣವನ್ನೂ ಹಾಕಿ ಕೊಡಬೇಕು. ||೯೧|| ಒಣಮೂಲಂಗಿಯ ಕಟ್ಟನ್ನು ಅಥವಾ ಹುರಳಿಯ ಕಟ್ಟನ್ನು, ಅಥವಾ ಬೆಳವಲ ಬಿಲ್ವಗಳ ಕಟ್ಟನ್ನು ಅಥವಾ ಹುರಳಿ, ಅಡನಿ ಹೆಸರುಗಳ ಕಟ್ಟನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. (೯೨)

ಛಾಗಲಂ ವಾ ರಸಂ ದದ್ಯಾದ್ ಯೂಷೈರೇಭಿರ್ನಿಮಿತ್ರಿತಮ್ ||

ಲಾನಾದೀನಾಂ ಫಲಾಮ್ನಂ ವಾ ಸತಕ್ರಂ ಗ್ರಾಹಿಭಿರ್ಯುತಮ್ ||೯೩||

ಅರ್ಥಃ— ಅಥವಾ ಅಡಿನಿ ಮಾಂಸರಸದಲ್ಲಿ ಇವೇ ಕಟ್ಟುಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ ಕೊಡಬೇಕು. ಅಥವಾ ಮಲಬಂಧಕ (ಬಿಲ್ವಮುಂತಾದ) ಚೂರ್ಣಗಳನ್ನು ಹಾಕಿದ ಹುಳಿಮಜ್ಜೆಗೆ ಹುಳಿ ಫಲಗಳಿಂದ ಹುಳಿಯಾದ ಲಾವಪಕ್ವ ಮುಂತಾದವುಗಳ ಮಾಂಸರಸವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. (೯೩)

ಅನ್ನದ ವಿಧಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ರಕ್ತಶಾಲಿರ್ಮಹಾಶಾಲಿಃ ಕಲಮೋ ಜಾಗಂಠಃ ಸಿತಃ ||

ಶಾರದಃ ಷಷ್ಠಿಕಶ್ಚೈವ ಸ್ಯಾದನ್ನವಿಧಿರರ್ಥಸಾಮ್ ||೯೪||

ಅರ್ಥಃ— ಕೆಂಪುಭತ್ತ, ದೊಡ್ಡಭತ್ತ, ಕಲಮ, ಜಾಗಂಠ (ಜಾಗಂಠ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಆಗುವ) ಬೆಳೆಭತ್ತ, ಶಾರದ, ಷಷ್ಠಿಕ ಎಂಬ ಭತ್ತಗಳಿಂದ ಅನ್ನ ಮಾಡಿ ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಗೆ ಕೊಡಬೇಕು. (೯೪)

ಇನ್ನು ಮೇಲೆ ಮಲಬಂಧವುಳ್ಳ ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಗಳ ಔಷಧವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಇತ್ಯುಕ್ತೋ ಭಿನ್ನ ಶಕ್ಯತಾಮುಶ್ವಸಾನಾಂ ಕ್ರಿಯಾಕ್ರಮಃ ||
 ಯೇಷ್ಯತ್ಯಥಾಂ ಗಾಢಶಕ್ಯತಸ್ತೇಷಾಂ ವಕ್ಷ್ಯಾಮಿ ಭೇಷಜಮ್ ||೯೫||
 ಸಗುಡಾಂ ಪಿಪ್ಪಲೀಯುಕ್ತಾಮುಭಯಾಂ ಘೃತಭರ್ಜಿತಾಮ್ ||
 ತ್ರಿವೃದ್ಧಂತೀಯುತಾಂ ವಾಪಿ ಭಕ್ಷಯೇದಾನುಲೋಮಿಕೀಮ್ ||೯೬||
 ಸಸ್ನೇಹೈಃ ಸಕ್ತುಭಿಯುಕ್ತಾಂ ಪ್ರಸನ್ನಾಂ ಲವಣೀಕೃತಾಮ್ ||
 ದದ್ಯಾನ್ಮತ್ತಸ್ತೃಂಡಿಕಾಂ ಪೂರ್ವಂ ಭಕ್ಷಯಿತ್ವಾ ಸನಾಗರಾಮ್ ||೯೭||
 ಗುಡಂ ಸನಾಗರಂ ಪಾಠಾಂ ಫಲಾಮ್ಲಂ ಪಾಯಯೇಚ್ಛ ತಮ್ ||
 ಗುಡಂ ಘೃತಯವಕ್ಷಾರಯುಕ್ತಂ ವಾಪಿ ಪ್ರಯೋಜಯೇತ್ ||೯೮||
 ಯಮಾನೀಂ ನಾಗರಂ ಪಾಠಾಂ ದಾಡಿನುಸ್ಯ ರಸಂ ಗುಡಮ್ ||
 ಸತಕ್ರಲವಣಂ ದದ್ಯಾಧ್ವಾತವರ್ಚೋಽನುಲೋಮನಮ್ ||೯೯||
 ದುಃಸ್ವರ್ಶಕೇನ ಬಿಲ್ವೇನ ಯಮಾನ್ಯಾ ನಾಗರೇಣ ವಾ ||
 ಏಕೈಕೇನಾಪಿ ಸಂಯುಕ್ತಾ ಪಾಠಾ ಹಂತ್ಯರ್ಶಸಾಂ ರುಜಮ್ ||೧೦೦||
 ಪ್ರಾಗ್ಭುಕ್ತಂ ಯಮುಕೇ ಭೃಷ್ಟಾನ್ ಸಕ್ತುಭಿಶ್ಚಾನುಲೋಕಿತಾನ್ ||
 ಕರಂಜಪಲ್ಲವಾನ್ ದದ್ಯಾದ್

ವಾತವರ್ಚೋಽನುಲೋಮನಾನ್ ೧೦೧||

ಮದಿರಾಂ ವಾ ಸಲವಣಾಂ ಸೀಧುಂ ಸೌವೀರಕಂ ತಥಾ ||

ಸಗುಡಾಮುಭಯಾಂ ವಾಫ ಪ್ರಾಶಯೇತ್

ಪೂರ್ವಭಕ್ತಿ ಕೀಮ್ ||೧೦೨||

ಪಿಪ್ಪಲೀನಾಗರಕ್ಷಾರಕಾರವೀಧಾನ್ಯಜೀರಕೈಃ ||

ಫಾಣಿತೇನ ಚ ಸಂಯೋಜ್ಯ ಫಲಾಮ್ಲಂ ದಾಪಯೇದ್

ಘೃತಮ್ ||೧೦೩||

ಪಿಪ್ಪಲೀ ಪಿಪ್ಪಲೀಮೂಲಂ ಚಿತ್ರಕೋ ಹಸ್ತಿಪಿಪ್ಪಲೀ ||

ಶೃಂಗವೇರಯವಕ್ಷಾರೌ ತೈಃ ಸಿದ್ಧಂ ಪಾಯಯೇದ್

ಘೃತಮ್ ||೧೦೪||

ಚವ್ಯಚಿತ್ರಕಸಿದ್ಧಂ ವಾ ಗುಡಕ್ಷಾರಸಮುನ್ವಿತಮ್ ||

ಪಿಪ್ಪಲೀ ಮೂಲಸಿದ್ಧಂ ವಾ ಗುಡಕ್ಷಾರಸಮುನ್ವಿತಮ್ ||೧೦೫||

ಪಿಪ್ಪಲೀ ಪಿಪ್ಪಲೀಮೂಲದಧಿನಾಗರಧಾನ್ಯಕೈಃ

ಸಿದ್ಧಂ ಸರ್ಪಿರ್ವಿಧಾತವ್ಯಂ ವಾತವರ್ಚೋಽನುಬಂಧನುತ್ ||೧೦೬||

ಅರ್ಥ:— ಇಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ಅತಿಸಾರವುಳ್ಳ ವ್ಯಾಧಿಗಳ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಇನ್ನು ಮೇಲೆ ಬಹಳ ಮುಖ್ಯವಾದವುಳ್ಳ ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಗಳ ಔಷಧವನ್ನು ಹೇಳುವೆವು. (೯೫) ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಕರೆದು ಬೆಲ್ಲ ಕೂಡಿಸಿದ ಅಲ್ಪೀಕಾಯಿಯಲ್ಲಿ ಹಿಪ್ಪಲಿ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಅಥವಾ ನಿಶೋತ್ತರ ದಂತೀಮೂಲಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಹಾಕಿ ತಿನ್ನಬೇಕು. ಇದು ಮಲವನ್ನು ಅನುಲೋಮನ ಮಾಡುವದು. ||೯೬|| ಮೊದಲು ಸುಂಠಿ ಸಕ್ಕರೆಯನ್ನು ತಿನ್ನಿಸಿ ಸ್ನೇಹ ಸಕ್ತು ಮತ್ತು ಉಪ್ಪು ಹಾಕಿದ ಸ್ವಚ್ಛವಾದ ಮದ್ಯವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. ||೯೭|| ಸುಂಠಿ, ಅಗಳಸುಂಠಿಗಳ ಚೂರ್ಣ, ಬೆಲ್ಲಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ ಫಲಗಳಿಂದ ಹುಳಿಮಾಡಿದ ನೀರನ್ನು ಕುಡಿಸಬೇಕು. ಅಥವಾ ತುಪ್ಪ ಜವಖಾರಹಾಕಿದ ಬೆಲ್ಲವನ್ನು ತಿನ್ನಿಸಬೇಕು. ||೯೮|| ಅಜವಾನ, ಸುಂಠಿ ಅಗಳಸುಂಠಿಗಳ ಚೂರ್ಣದಲ್ಲಿ ದಾಳಿಂಬದ ರಸ, ಬೆಲ್ಲ, ಮಜ್ಜಿಗೆ, ಉಪ್ಪುಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಕೊಡಬೇಕು. ||೯೯|| ಅದು ಮಲವಾತಗಳ ಅನುಲೋಮನ ಮಾಡುವದು. ನೆಲಇಂಗಳ, ಬಿಲ್ವ, ಅಜವಾನ, ಸುಂಠಿಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವದಾದರೂ ಒಂದರೊಡನೆ ಅಥವಾ ಎಲ್ಲದರೊಡನೆ ಕೂಡಿಸಿ ಕೊಟ್ಟು ಅಗಳ ಸುಂಠಿಯು ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಯ ನೋವನ್ನು ಕಳೆಯುವದು. ||೧೦೦|| ಊಟಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲು ತುಪ್ಪ ಎಣ್ಣೆಗಳಲ್ಲಿ ಕರಿದ ಹುಲಗಲೀ ಎಲೆಗಳನ್ನು ಸತ್ತುವಿನ ಚೂರ್ಣದೊಡನೆ ಕೊಡಬೇಕು. ಅದು ಮಲವಾತಗಳನ್ನು ಅನುಲೋಮನ ಮಾಡುವದು. ||೧೦೧|| ಅಥವಾ ಮದ್ಯ, ಸೀಧು (ಕಬ್ಬಿನ ಮದ್ಯ) ಅಥವಾ ಸೌವೀರಕ (ಒಂದು ತರದ ಅಂಬಲಿ) ಗಳಲ್ಲಿ ಉಪ್ಪುಹಾಕಿ ಅಥವಾ ಅಲ್ಪೀಕಾಯಿ ಬೆಲ್ಲಗಳನ್ನು ಊಟಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲು ತಿನ್ನಿಸಬೇಕು. ||೧೦೨|| ಅಥವಾ ಹಸಿ ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಸುಂಠಿ, ಜವಕಾರ. ಸಣ್ಣ ಜೀರಿಗೆ, ಹವೀಜ, ಜೀರಿಗೆಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಕಾಕಂಬಿ, ಹುಳಿ ಫಲಗಳ ರಸವನ್ನು ಹಾಕಿ ಕೊಡಬೇಕು. ||೧೦೩|| ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಮೋಡಿ, ಚಿತ್ರಕ, ಗಜಹಿಪ್ಪಲಿ, ಸುಂಠಿ ಜವಖಾರಗಳಿಂದ ೪ ಪಾಲು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧವಾದ ಘೃತವನ್ನು ಕುಡಿಸಬೇಕು. ||೧೦೪|| ಅಥವಾ ಘೃತದ ೪ ಪಾಲು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಚವಕಚಿತ್ರಕಗಳ ಕಲ್ಮವನ್ನು ೨ ಹಾಕಿ ಸಿದ್ಧಮಾಡಿದ ಘೃತದಲ್ಲಿ ಬೆಲ್ಲ ಜವಖಾರಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ, ಇದರಂತೆಯೇ ಮೋಡೀ ಚೂರ್ಣದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ ಘೃತದಲ್ಲಿ ಬೆಲ್ಲ ಜವಖಾರಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಕೊಡಬೇಕು. ||೧೦೫|| ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಮೋಡಿ, ಸುಂಠಿ, ಹವೀಜಗಳ ಕಲ್ಮವನ್ನು ಹಾಕಿ ನೋಸರಿನಲ್ಲಿ

ಘೃತವನ್ನು ಸಿದ್ಧಮಾಡಬೇಕು. ಇದು ಮಲಮೂತ್ರಗಳ ಬಂಧವನು ಕಳೆಯುವದು. (೧೦೬)

ಚವ್ಯಾದಿ ಘೃತವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಚವ್ಯಂ ತ್ರಿಕಟುಕಂ ಪಾಠಾಂ ಕ್ಷಾರಂ ಕುಸ್ತುಂಬುರೂಣಿ ಚ ||
ಯಮಾನೀಂ ಪಿಪ್ಪಲೀಮೂಲಮುಭೇ ಚ ಬಿಡಸೈಂಧವೇ ||೧೦೭||
ಚಿತ್ರಕಂ ಬಿಲ್ವಮುಭಯಾಂ ಪಿಷ್ಪಾಸ್ಪರ್ಶಿಪಿಪ್ಪಾಚಯೇತ್ ||
ಶಕೃದ್ವಾತಾನುಲೋಮ್ಯಾರ್ಥಂ ಜಾತೇ ದಧ್ನಿ ಚತುರ್ಗುಣೇ ||೧೦೮||
ಪ್ರವಾಹಿಕಾಂ ಗುದಭ್ರಂಶಂ ಮೂತ್ರಕೃಚ್ಛ್ರಂ ಪರಿಸ್ರವಮ್ ||
ಗುದವಂಕ್ಷಣಶೂಲಂ ಚ ಘೃತಮೇತದ್ವ್ಯಪೋಹತಿ || ೧೦೯||

ಅರ್ಥ:— ಚವಕ, ಸುಂಠಿ, ಮೆಣಸು, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಅಗಳಸುಂಠಿ, ಜವಖಾರ, ಕೋತುಂಬರಿ, ಅಜವಾನ, ಮೋಡಿ, ಬಿಡಲವಣ, ಸೈಂಧವ, ||೧೦೭|| ಚಿತ್ರಕ, ಬಿಲ್ವ, ಅಣಲಿ ಈ ೧೪ ದ್ರವ್ಯಗಳ ಕಲ್ಕವನ್ನು ಘೃತವಾಗಿ ತಕ್ಕೊಂಡು ಘೃತದ ೪ ಪಾಲು ಮೊಸರಿನಲ್ಲಿ ಘೃತವನ್ನು ಸಿದ್ಧ ಮಾಡಬೇಕು. ಇದುಮಲವಾತಗಳನ್ನು ಅನುಲೋಮ ಮಾಡುವದು ||೧೦೮|| ಈ ಘೃತವು ಪ್ರವಾಹಿಕೆ, ಗುದಭ್ರಂಶ, ಮೂತ್ರಕೃಚ್ಛ್ರ, ಆಮ ಮತ್ತು ಗುದಗೆಜ್ಜೆಗಳಲ್ಲಿರುವ ಶೂಲಗಳನ್ನು ಕಳೆಯುವದು. (೧೦೯)

ನಾಗರಾದಿ ಘೃತವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ನಾಗರಂ ಪಿಪ್ಪಲೀಮೂಲಂ ಚಿತ್ರಕೋ ಹಸ್ತಿಪಿಪ್ಪಲೀ ||
ಶ್ವದಂಷ್ಟ್ರಾ ಪಿಪ್ಪಲೀ ಧಾನ್ಯಂ ಬಿಲ್ವಂ ಪಾಠಾ ಯಮಾನಿಕಾ ||೧೧೦||
ಜಾಂಗೇರೀಸ್ವರಸೇ ಸರ್ಪಿಃ ಕಲ್ಪೈರೇತ್ಯರ್ವಿಪಾಚಯೇತ್ ||
ಚತುರ್ಗುಣೇನ ದಧ್ನಾ ಚ ತದ್ ಘೃತಂ ಕಫನಾತನುತ್ ||೧೧೧||
ಅರ್ಶಾಂಸಿ ಗ್ರಹಣೀದೋಷಂ ಮೂತ್ರಕೃಚ್ಛ್ರಂ ಪ್ರವಾಹಿಕಾಮ್ ||
ಗುದಭ್ರಂಶಾರ್ತಿನಾನಾಹಂ ಘೃತಮೇತದ್ ವ್ಯಪೋಹತಿ ||೧೧೨||

ಅರ್ಥ:— ಸುಂಠಿ, ಮೋಡಿ, ಚಿತ್ರಕ, ಗಜಹಿಪ್ಪಲಿ, ನೆಗ್ಗಿಲು, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಹನೀಜ, ಬಿಲ್ವಮುಜ್ಜೆ, ಅಗಳಸುಂಠಿ, ಅಜವಾನ, ||೧೧೦||

ಈ ಹತ್ತು ದ್ರವ್ಯಗಳ ಕಲ್ಪವನ್ನು ತುಪ್ಪದ ೧ ಪಾಲು, ಚಾಂಗೇರಿ (ಪುಳ್ಳೆಂಪುಚಿ) ರಸ ಮತ್ತು ಮೊಸರು ತುಪ್ಪದ ೪-೪ ಪಾಲು ಹಾಕಿ ಘೃತ ವನ್ನು ಸಿದ್ಧಮಾಡಬೇಕು. ಈ ಘೃತವು ಕಫಪಾತಗಳನ್ನು ಕಳೆಯುವದು. ||೧೧೧|| ಅದರಂತೆ ಈ ಘೃತವು ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ, ಸಂಗ್ರಹಣೆ, ಮೂತ್ರ ಕೃಚ್ಛ್ರ, ಪ್ರವಾಹಿಕೆ, ಗುದಭ್ರಂಶ, ಶೂಲ, ಹೊಟ್ಟೆಯುಬ್ಬುಗಳನ್ನು ಕಳೆಯುವದು. ||೧೧೨|| (ಪ್ರಮಾಣ ಅರ್ಧ ತೊಲೆ.)

ಹಿಪ್ಪಲ್ಯಾಧಿ ಘೃತವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಫಿಪ್ಪಲೀಂ ನಾಗರಂ ಪಾಠಾಂ ಶ್ವದಂಷ್ಟ್ರಾಂ ಚ ಸೃಥಕ್ ಸೃಥಕ್ ||
ಭಾಗಾಂಸ್ತ್ರಿಪಲಿಕಾನ್ ಕೃತ್ವಾ ಕಷಾಯಮುಪಕಲ್ಪಯೇತ್ ||೧೧೩||
ಗಂಡೀರಂ ಹಿಪ್ಪಲೀಮೂಲಂ ವೈಶೇಷಂ ಚವ್ಯಂ ಚ ಚಿತ್ರಕಮ್ ||
ಪಿಷ್ಪಾಕಷಾಯೇ ವಿನಯೇತ್ ಪೂತೇ ದ್ವಿಪಲಿಕಂ ಸೃಥಕ್ ||೧೧೪||
ಪಲಾನಿ ಸರ್ಪಿಷಸ್ತಸ್ತಿಂಶ್ಚ ತ್ವಾರಿಂಶತ್ ಪ್ರಯೋಜಯೇತ್ ||
ಚಾಂಗೇರೀಸ್ವರಸಂ ತುಲ್ಯಂ ಸರ್ಪಿಷಾ ದಧಿ ಷಡ್ಗುಣಮ್ ||೧೧೫||
ಮೃದ್ವಗ್ನಿನಾ ಸಾಧಯೇತ್ತತ್ ಸಿದ್ಧಂ ಸರ್ಪಿನಿಧಾಪಯೇತ್ ||
ತದಾಹಾರೇ ಪ್ರಯೋಕ್ತವ್ಯಂ ಪಾನೇ ಪ್ರಾಯೋಗಿಕೇ ವಿಧೌ ||೧೧೬||
ಗ್ರಹಣ್ಯಶೋಧಿಕಾರಘ್ನಂ ಗುಲ್ಮಹೃದ್ರೋಗನಾಶನಮ್ ||
ಶೋಧಸ್ಲೀಹೋದರಾನಾಹ ಮೂತ್ರಕೃಚ್ಛ್ರಜ್ವರಾಪಹಮ್ ||೧೧೭||
ಕಾಸಹಿಕ್ಕಾರುಚಿಶ್ವಾಸಸೂದನಂ ಪಾರ್ಶ್ವಶೂಲನುತ್ ||
ಬಲಪುಷ್ಪಿಕರಂ ವರ್ಣ್ಯ ಮಗ್ನಿಸಂದೀಪನಂ ಪರಮ್ ||೧೧೮||

ಅರ್ಥ— ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಸುಂಠಿ, ಅಗಳಸುಂಠಿ, ನೆಗ್ಗಿಲು ಇವುಗಳನ್ನು ೧೨-೧೨ ತೊಲಿ ತಕ್ಕೊಂಡು ೬೪೦ ತೊಲಿ ನೀರು ಹಾಕಿ ಅವುಗಳ ಕಷಾಯ ಮಾಡಬೇಕು. ||೧೧೩|| ೧ ಉಳಿಯಲು ಅದನ್ನು ಸೋಸಿ ಅದರಲ್ಲಿ ಗಂಡೀರ (ಕಮಠ ಶಾಕ, ಅಥವಾ ಹಿಮಾಲಯದಲ್ಲಿ ದೊರೆಯುವ ಒಂದು ಗಡ್ಡಿ), ಮೋಡಿ, ಶುಂಠಿ, ಮೆಣಸು, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಚವಕ, ಚಿತ್ರಕ, ಇವುಗಳ ಕಲ್ಪವನ್ನು ೮-೮ ತೊಲಿ ಹಾಕಬೇಕು. ||೧೧೪|| ಮತ್ತು ಅದರಲ್ಲಿ ೧೬೦ ತೊಲಿ ತುಪ್ಪವನ್ನೂ ಅಷ್ಟೇ ಚಾಂಗೇರಿ [ಪುಳ್ಳೆಂ ಪುರಿಚಿ] ರಸವನ್ನೂ ಆರು ಪಾಲು ಮೊಸರನ್ನು ಹಾಕಬೇಕು. ||೧೧೫||

ಸಣ್ಣಾಗಿ ಉರಿ ಹಚ್ಚಿ ಆ ಘೃತವನ್ನು ತಯಾರಿಸಿ ಇಡಬೇಕು. ಅದನ್ನು ದಿನಾಲು ಅನ್ನಪಾನಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು. ||೧೧೬|| ಇದು ಸಂಗ್ರಹಣೆ, ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ, ಗುಲ್ಮ, ಹೃದ್ರೋಗ, ಬಾವು, ಪ್ಲೀಹ, ಉದರ, ಹೊಟ್ಟೆಯುಬ್ಬು, ಮೂತ್ರಕೃಚ್ಛ್ರ, ಜ್ವರ ||೧೧೭|| ಕೆಮ್ಮು, ಬಿಕ್ಕು, ಆರುಚಿ, ಶ್ವಾಸ, ಪಾರ್ಶ್ವಶೂಲಗಳನ್ನು ಕಳೆಯುವದು. ಬಲ, ಪುಷ್ಟಿ, ವರ್ಣಗಳನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚಿಸುವದು. ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪ್ರದೀಪ್ತ ಮಾಡುವದು. (ಪ್ರಮಾಣ ಅರ್ಧ ತೊಲೆ,)

(೧೧೮)

ನಿಡ್ವಾತಕಫಸಿತ್ತಾನಾಮಾನ-ಲೋಮೈಃಥ ನಿರ್ವೃತೇ ||

ಗುದೇರ್ಶಾಂಸಿ ಪ್ರಶಾಮ್ಯಂತಿ ಪಾನಕಶ್ಚಾಭಿನರ್ಧತೇ ||೧೧೯||

ಬರ್ಹಿತಿತ್ತಿರಿಲಾನಾನಾಂ ರಸಾನಮ್ಲಾನ್ ಸುಸಂಸ್ಕೃತಾನ್ ||

ದಕ್ಷಾಣಾಂ ವರ್ತಕಾನಾಂ ಚ ದದ್ಯಾದ್ವಿಡ್ವಾತಸಂಗ್ರಹೇ ||೧೨೦||

ಅರ್ಥಃ—ಮಲ, ವಾತ, ಕಫ, ಪಿತ್ತಗಳು ಅನುಲೋಮನವೊಂದಿಗುದವು ನಿರ್ದುಷ್ಟವಾಗಲು ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಗಳು ಶಾಂತವಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯು ಪ್ರದೀಪ್ತವಾಗುವದು. ||೧೧೯|| ಮಲವಾತಗಳ ಬಂಧವಿದ್ದರೆ ಸವಿಲು, ತಿತ್ತಿರಿ, ಲಾನ, ಕೋಳಿ, ವರ್ತಕ [ಕೆಂಡಲೆಹಕ್ಕಿ] ಗಳ ಮಾಂಸರಸವನ್ನು ಸಂಸ್ಕಾರಮಾಡಿ ಹುಳಿಹಾಕಿ ಕೊಡಬೇಕು.

(೧೨೦)

ಪಲ್ಲೆಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ತ್ರಿವೃದ್ಧಂತೀಪಲಾಶಾನಾಂ ಚಾಂಗೇರ್ಯಾಷ್ಟಿತ್ರಕಸ್ಯ ಚ ||

ಯಮಕೇ ಭರ್ಜಿತಂ ದದ್ಯಾಚ್ಛಾಕಂ ದಧಿಸಮನ್ವಿತಮ್ ||೧೨೧||

ಉಪೋದಿಕಾಂ ತಂಡುಲೀಯಂ ನೀರಾಂ ವಾಸ್ತುಕಪಲ್ಲವಾನ್ ||

ಸುವರ್ಚಲಾಂ ಸಲೋಣೀಕಾಂ ಯವಶಾಕಮನಲ್ಲ ಜಮ್ ||೧೨೨||

ಕಾಕಮಾಚೀಂ ರುಹಾಪತ್ರಂ ಮಹಾಪತ್ರೀಂ ತಥಾವ್ಲಿಕಾಮ್ ||

ಜೀವಂತೀಂ ಶಟಶಾಕಂ ಚ ಶಾಕಂ ಗೃಂಜನಕಸ್ಯ ಚ ||೧೨೩||

ದಧಿದಾಡಿನುಸಿದ್ಧಾನಿ ಯಮಕೈರ್ಭರ್ಜಿತಾನಿ ಚ ||

ಧಾನ್ಯನಾಗರಯುಕ್ತಾನಿ ಶಾಕಾನ್ಯೇತಾನಿ ದಾಪಂಯೇತ್ ||೧೨೪||

ಅರ್ಥ:— ನಿಶೋತ್ತರ, ದಂತೀ, ಮುತ್ತಲು. ಚಾಂಗೇರಿ, ಚಿತ್ರಕ, ಇವುಗಳ ಎಲೆಗಳನ್ನು ತುಪ್ಪ ಎಳ್ಳೆಣ್ಣೆಗಳಲ್ಲಿ ಕರಿದು ಪಲ್ಯೆ ಮಾಡಿ ಮೊಸರು ಹಾಕಿ ಕೊಡಬೇಕು. ||೧೨೧|| ಉಪೋದಿಕಾ [ಬಸ ಳೆ], ಕಿರಕಸಾಲಿ, ಮೂರೆಲೆಹೊನ್ನೆ, ಚಕೋತ, ಸುವರ್ಚಲಾ [ಸೂರ್ಯ ಮುಖಿ], ಲೋಣಿಕೆ [ಗೋಳಿಸೊಪ್ಪು] ಯವಶಾಕ [ಬಿಳೀಚಕೋತ], ಬಾವಂಚಿ, ||೧೨೨|| ಕಾಕಮಾಚಿ [ಕಾಕೇಗಿಡ] ಅನ್ಯುತಬಳ್ಳಿ, ದೊಡ್ಡ ನೇರಲ, ಹುಣಸಿ, ಶಿಹಾಲೆ, ಕಚೋರೆ, ಗೃಂಜನಕ [ಗಜ್ಜರಿ] ||೧೨೩|| ಇವುಗಳ ಎಲೆಗಳನ್ನು ಮೊಸರು ಮತ್ತು ದಾಳಂಬದ ರಸಗಳಲ್ಲಿ ಕುದಿಸಿ ತುಪ್ಪ ಎಳ್ಳೆಣ್ಣೆಗಳ ಒಗ್ಗರಣೆ ಹಾಕಿ ಪಲ್ಯೆಮಾಡಿ ಹವೀಜ, ಸುಂಠಿಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಕೊಡಬೇಕು. (೧೨೪)

ಗೋಧಾಲೋಸಾಕಮಾರ್ಜಾರಶ್ವಾನಿದುಷ್ಪಗವಾಮುಸಿ ||
ಕೂರ್ಮಶಲ್ಮಕಯೋಶ್ವೈವ ಸಾಧಯೇಚ್ಛಾಕವದ್ರಸಾನ್ ||೧೨೫||
ರಕ್ತಶಾಲೋದನಂ ದದ್ಯಾದ್ರಸೈಸ್ತ್ಯರ್ವಾತಶಾಂತಯೇ ||
ಜ್ಞಾತ್ಯಾ ನಾತೋಲ್ಪಣಂ ರೂಕ್ಷಂ ಮಂದಾಗ್ನಿಂ

ಗುದಜಾತುರಂ ||೧೨೬||

ಮದಿರಾಂ ಶರ್ಕರಾಜಾತಾಂ ಸೀಧುಂ ತಕ್ರಂ ತುಷೋದಕಮ್ ||
ಅರಿಷ್ಟಂ ದಧಿಮಂಡಂ ವಾ ಶ್ವತಂ ವಾ ಶಿಶಿರಂ ಜಲಮ್ ||೧೨೭||
ಕಂಟಕಾರ್ಯಾ ಶ್ವತಂ ವಾಪಿ ಶ್ವತಂ ನಾಗರಧಾನ್ಯಕೈಃ ||
ಅನುಸಾನಂ ಭಿಷಕ್ ದ್ಯಾದ್

ನಾತವರ್ಚೋನುಲೋಮನಮ್ ||೧೨೮||

ಉದಾನರ್ತಪರೀತಾ ಯೇ ಯೇ ಚಾತ್ಯರ್ಥಂ ವಿರೂಕ್ಷಿತಾಃ ||
ವಿಲೋಮನಾತಾಃ ಶೂಲಾರ್ತಾಸ್ತೇಷ್ವಿಷ್ಟಮನುವಾಸನಮ್ ||೧೨೯||

ಅರ್ಥ:— ಉಡ, ಲೋಪಾಕ [ಒಂದುತರದ ನರಿ], ಬಿಕ್ಕು, ಮುಳ್ಳುಹಂದಿ, ಒಂಟಿ, ಆಕಳು, ಆವೆ, ಸಣ್ಣ ಮುಳ್ಳುಹಂದಿ ಇವುಗಳ ಮಾಂಸರಸವನ್ನು ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಪಲ್ಯೆಗಳಂತೆ [ಮೊಸರು ದಾಳಂಬ ಗಳಲ್ಲಿ ಕುದಿಸಿ ತುಪ್ಪ ತೈಲಗಳ ಒಗ್ಗರಣೆ ಕೊಟ್ಟು ಹವೀಜ ಸುಂಠಿಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ] ಸಿದ್ಧಮಾಡಿ ಕೊಡಬೇಕು. ||೧೩೦|| ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ ರೋಗಿಯ

ಅಗ್ನಿಯು ಮಂದವಿದ್ದು ರುಕ್ಷತೆ ಮತ್ತು ವಾತವು ಹೆಚ್ಚಿದ್ದರೆ ವಾತಶಮನ
 ಕ್ಯಾಗಿ ಆ ಮಾಂಸರಸಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ರಕ್ತ ಶಾಲಿಯ ಅನ್ನವನ್ನು ಕೊಡ
 ಬೇಕು. ||೧೨೬|| ಸಕ್ಕರೆಮದ್ಯ, [ಸೀಧು] ಕಬ್ಬಿನಮದ್ಯ, ಮಜ್ಜಿಗೆ,
 ಹೊಟ್ಟೆ ತೆಗೆಯದ ಜವೆಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ಗಂಜಿ, ಮೊಸರಿನ ಮೇಲಿನ
 ನೀರು ಅಥವಾ ಕುದಿಸಿ ಅರಿಸಿದ ನೀರು, ನೆಲಗುಳ್ಳ, ಬೇರುಹಾಕಿ ಕುದಿಸಿದ
 ನೀರು ಅಥವಾ ಸುಂಠಿ ಹವೀಜ ಹಾಕಿ ಕುದಿಸಿದ ನೀರನ್ನು ಮೈದ್ಯನು
 ಅನುವಾನಕ್ಯಾಗಿ ಕೊಡಬೇಕು. ಅದು ಮಲವಾತಗಳ ಅನುಲೋಮನ
 ಮಾಡುವದು. ||೧೨೭|| ಉವಾವರ್ತವುಳ್ಳವರಿಗೂ ಬಹಳ ರುಕ್ಷರಿಗೂ
 ವಾತದ ಬಂಧವುಳ್ಳವರಿಗೂ ಶೂಲದಿಂದ ಪೀಡಿತರಾದವರಿಗೂ ಅನುವಾ
 ಸನಬಸ್ತಿಯು ಹಿತಕರವು. ||೧೨೮||

ಅನುವಾಸನ ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಹಿಪ್ಪಲೀಂ ಮದನಂ ಬಿಲ್ವಂ ಶತಾಹ್ನಾಂ ಮಧುಕಂ ವಚಾಮ್ ||
 ಕುಷ್ಠಂ ಶಟೀಂ ಪುಷ್ಕರಾಖ್ಯಂ ಚಿತ್ರಕಂ ದೇವದಾರು ಚ ||೧೨೯||
 ಪಿಷ್ಪಾ ತೈಲಂ ನಿಪಕ್ತವ್ಯಂ ಸಯಸಾ ದ್ವಿಗುಣೇನ ಚ ||
 ಅರ್ಶಸಾಂ ಮೂಢವಾತಾನಾಂ ತಚ್ಚ್ರೇಷ್ಠಮನುವಾಸನಮ್ ||೧೩೦||
 ಗುದನಿಃಸರಣಂ ಶೂಲಂ ಮೂತ್ರಕೃಚ್ಛ್ರಂ ಪ್ರವಾಹಿಕಾಮ್ ||
 ಕಟ್ಯೂರುಪ್ಯಷ್ಟದಾರ್ಬಲ್ಯಮಾನಾಹಂ ವಂಕ್ಷಣಾಶ್ರಯಮ್ ||೧೩೧||
 ಪಿಚ್ಛಾಸ್ತ್ರವಂ ಗುದೇ ಶೋಫಂ ವಾತವರ್ಚೋನಿಗ್ರಹಮ್ ||
 ಉತ್ಥಾನಂ ಬಹುಶೋ ಯಚ್ಚ
 ಜಯೇತ್ತಚ್ಛಾನುವಾಸನಾತ್ ||೧೩೨||

ಅರ್ಥ:- ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಮಂಗಾರೇ ಕಾಯಿ, ಬಿಲ್ವ, ಬಡೇಸೋಪು,
 ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು ಬಜಿ, ಕೋಷ್ಠ, ಕಚೋರ, ಪುಷ್ಕರಮೂಲ, ಚಿತ್ರಕ,
 ದೇವದಾರು ||೧೨೯|| ಇವುಗಳ ಕಲ್ಮವನ್ನು ತೈಲದ ೨ ಭಾಗ, ಹಾಲು
 ತೈಲದ ೨ ಭಾಗ ಹಾಕಿ ತೈಲವನ್ನು ಸಿದ್ಧಮಾಡಬೇಕು. ಅದು ವಾತದ
 ಬಂಧವುಳ್ಳ ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಗಳಿಗೆ ಒಳ್ಳೇ ಅನುವಾಸನವಾಗಿದೆ. ||೧೩೦||
 ಈ ಅನುವಾಸನ ಬಸ್ತಿಯಿಂದ ಗುದಭ್ರಂಶ, ಶೂಲ, ಮೂತ್ರಕೃಚ್ಛ್ರ,

ಪ್ರವಾಹಕ್ಕೆ, ಟೊಂಕ ತೊಡೆ ಬೆನ್ನುಗಳ ಅಶಕ್ತಿ, ಗೆಜ್ಜೆಯುಬೋಣ, ||೧೩೩|| ಅವು, ಗುದದಲ್ಲಿಯ ಬಾವು, ಮೂಲವಾತಗಳ ಬಂಧ, ಅಗಾಗ್ಗೆ ಶೌಚಕ್ಕೆ ಹೋಗೋಣ ಇವೆಲ್ಲ ಹೋಗುವವು. (೧೩೩)

ಲೇಸವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ.

ಅನುವಾಸನಿಕೈಃ ಪಿಷ್ಪೈಃ ಸುಖೋಷ್ಣೈಃ ಸ್ನೇಹಸಂಯುತೈಃ ||
ದವ್ಯಾ ತೈರಾಷಧೈರ್ದೇಹ್ಯಾಃ ಸ್ತಬ್ಧಾಃ ಶೂನಾ
ಗುದೇರುಹಾಃ ||೧೩೪||

ದಿಗ್ಭ್ರಾಷ್ಟೈಃ ಪ್ರಸ್ರವನ್ತಾಶ್ಚ ಶ್ಲೇಷ್ಮಪಿಚ್ಛಾಂ ಸರೋಣತಾಮ್ ||
ಕಂಡೂಃ ಸ್ತಂಭಃ ಸರುಕ್ ಶೋಫಃ ಸ್ತುತಾನಾಂ
ನಿನಿವರ್ತತೇ ||೧೩೫||

ಅರ್ಥಃ— ಅನುವಾಸನ ಬಸ್ತಿಗಾಗಿ ಹೇಳಿದ ಆ ಧ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಸ್ನೇಹ ಕೂಡಿಸಿ ಬೆಚ್ಚಗೆ ಮಾಡಿ ಸ್ತಬ್ಧ ಮತ್ತು ಬಾವು ಬಂದ ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಗಳಿಗೆ ಸವುಚಿನಿಂದ ಲೇಪ ಮಾಡಬೇಕು. ||೧೩೪|| ಅವುಗಳ ಲೇಪದಿಂದ ತೀವ್ರವಾಗಿ ರಕ್ತ ಮತ್ತು ಜಿಗಟು ಕಫಗಳು ಸೋರು ವವು. ಅವು ಸೋರಿ ಹೋಗಲು ತುರಿಕೆ, ಶಬ್ದ, ಶೂಲ, ಬಾವುಗಳು ಹೋಗುವವು. (೧೩೫)

ನಿರೂಹಬಸ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ನಿರೂಹಂ ನಾ ಪ್ರಯುಂಜೀತ ಸಕ್ಷೀರಂ ದಾಶಮೂಲಿಕಮ್ ||
ಸಮೂತ್ರಸ್ನೇಹಲವಣಂ ಕಲ್ಪೈರ್ಯುಕ್ತಂ ಫಲಾದಿಭಿಃ ||೧೩೬||

ಅರ್ಥಃ— ದಶಮೂಲ ಕಷಾಯದಲ್ಲಿ ಹಾಲು, ಗೋಮೂತ್ರ, ಸ್ನೇಹ, ಲವಣ, ಮುಂಗಾರಿಕಾಯಿ ಮುಂತಾದವುಗಳ ಕಲ್ಪವನ್ನು ಹಾಕಿ ನಿರೂಹ ಬಸ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. (೧೩೬)

ಅಭಯಾರಿಷ್ಟವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಹರೀತಕೀನಾಂ ಪ್ರಸ್ನಾಧಂ ಪ್ರಸ್ಥಮಾಮೂಲಕಸ್ಯ ಚ ||
ಸ್ಯಾತ್ ಕಪಿತ್ಥಾದ್ವರಪಲಂ ತತೋಽರ್ಥೇನೇಂದ್ರವಾರುಣೇ ||೧೩೭||

ನಿಧಂಗಂ ಹಿಪ್ಪಲೀ ಲೋಧ್ರಂ ಮರಿಚಂ ಸೈಲವಾಲಕಮ್ ||
ದ್ವಿಪಲಾಂಶಂ ಜಲಸ್ಯೈತಚ್ಚ ತುದ್ರೋಣೇ ವಿಸಾಚಯೇತ್ ||೧೩೮||

ದೋಣಶೇಷೇ ರಸೇ ತಸ್ಮಿನ್ ಪೂತೇ ಶೀತೇ ಸಮಾವಶೇತ್ ||
ಗುಡಸ್ಯ ದ್ವಿಶತಂ ತಿಸ್ತೇತ್ ತತ್ಪಕ್ಷಂ ಸ್ಫುತಭಾಜನೇ ||೧೩೯||

ಪಕ್ಷಾದೂರ್ಧ್ವಂ ಭವೇತ್ ಪೇಯಾ ತತೋ ಮಾತ್ರಾ
ಯಥಾಬಲಮ್

ಅಸ್ಯಾಭ್ಯಾಸಾದರಿಷ್ಟಸ್ಯ ಗುವಜಾ ಯಾಂತಿ ಸಂಕ್ಷಯಮ್ ||೧೪೦||

ಗ್ರಹಣೇಪಾಂಡುಹೃದ್ರೋಗಪ್ಲೀಹಗುಲ್ಮೋದರಾಪಹಃ ||
ಕುಷ್ಠಶೋಫಾರುಚಿಹರೋ ಬಲವರ್ಣಾಗ್ನಿವರ್ಧನಃ ||೧೪೧||

ಸಿದ್ಧೋಽಯಮಭಯಾರಿಷ್ಟಃ ಕಾಮಲಾಶ್ವಿತ್ರನಾಶನಃ ||
ಕ್ರಿಮಿಗ್ರಂಥ್ಯರ್ಬುದವ್ಯಜ್ಞರಾಜಯಕ್ಷ್ಮಜ್ವರಾಂತಕೃತ್ ||೧೪೨||

ಅರ್ಥಃ— ಬೇಜ ತೆಗೆದ ಅಣಲೇಕಾಯಿ ೩೨ ತೊಲಿ, ನೆಲ್ಲಿಕಾಯಿ ೩೪ ತೊಲಿ, ಬೆಳವಲ ತಿಳಲು ೪೦ ತೊಲಿ, ಕಾಡಕನಡಿ ೨೦ ತೊಲಿ, ||೧೩೮|| ನಾವಡಿಂಗ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಲೋಧ್ರ, ಮೆಣಸು, ಎಲವಾಲಕ (ಮರ ಮರಿಕೆಸವತೀ ಜಾತಿ) ಇವುಗಳನ್ನು ಒ-ಒ ತೊಲಿ ತಕ್ಕೊಂಡು ಒಗ್ಗಲಿ ತೊಲಿ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಕುದಿಸಬೇಕು. ||೧೩೮|| ೧೪ ಉಳಿಯಲು ಅದನ್ನು ಸೋಸಿ ಅರಲು ಅದರಲ್ಲಿ ಬೆಲ್ಲ ಲಂ ತೊಲಿ ಹಾಕಿ ತುಪ್ಪದ ಕೊಡದಲ್ಲಿ ೧೫ ದಿವಸ ಇಡಬೇಕು. ||೧೩೯|| ೧೫ ದಿವಸಗಳ ಸಂತರ ತಮ್ಮ ಶಕ್ತಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಕುಡಿಯಬೇಕು. ಈ ಅಭಯಾರಿಷ್ಟವನ್ನು ನಿತ್ಯ ತಕ್ಕೊಳ್ಳುವದರಿಂದ ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಗಳು ನಾಶವಾಗುವವು. ||೧೪೦|| ಸಂಗ್ರಹಣೆ, ಪಾಂಡುರೋಗ, ಹೃದ್ರೋಗ, ಪ್ಲೀಹ, ಗುಲ್ಮ, ಉದರ, ಕುಷ್ಠ, ಬಾವು, ಅರುಚಿಗಳನ್ನು ಕಳೆಯುವದು. ಶಕ್ತಿ, ಬಣ್ಣ ಅಗ್ನಿಗಳನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವದು. ||೧೪೧|| ಈ ಅಭಯಾರಿಷ್ಟವು ಕಾಮಲೆ, ಶ್ವಿತ್ರ, ಕೃಮಿ ಗ್ರಂಥಿ, ಅರ್ಬುದ, ವ್ಯಂಗ, ಕ್ಷಯ, ಜ್ವರಗಳನ್ನು ನಿಶ್ಚಿತವಾಗಿ ನಾಶ ಮಾಡುವದು. (೧೪೨)

ದಂತ್ಯರಿಷ್ಟವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ದಂತೀಚಿತ್ರಕಮೂಲಾನಾಮುಭಯೋಃ ಚ ಪಂಚಮೂಲಯೋಃ ||

ಭಾಗಾನ್ ಪಲಾಂಶಾನಾಸೋಘ್ಯ ಜಲದ್ರೋಣೇ

ವಿಸಾಚಯೇತ್ ||೧೪೩||

ತ್ರಿಶಲಂ ತ್ರಿಫಲಾಯಾಶ್ಚ ದಲಾನಾಂ ತತ್ರ ದಾಪಯೇತ್ ||

ರಸೇ ಚತುರ್ಥಶೇಷೇ ತು ಪೂತೇ ಶೀತೇ ಸಮಾವಶೇತ್ ||೧೪೪||

ತುಲಾಂ ಗುಡಸ್ಯ ತತ್ ತಿಷ್ಠೇನ್ನಾಸಾರ್ಧಂ ಘೃತಭಾಜನೇ ||

ತನ್ನಾತ್ರಯಾ ಪಿಬನ್ನಿತ್ಯಮರ್ಕೋಽಭ್ಯೋ ವಿಪ್ರಮುಚ್ಯತೇ ||೧೪೫||

ಗೃಹಣೇಪಾಂಡುರೋಗಘ್ನಂ ವಾತವಚೋಽನುಲೋಮನಮ್ ||

ದೀಪನಂ ಚಾರುಚಿಘ್ನಂ ಚ ದಂತ್ಯರಿಷ್ಟಮಿಮಂ ವಿದುಃ ||೧೪೬||

ಅರ್ಥಃ— ದಂತೀಮೂಲ, ಚಿತ್ರಕಮೂಲ, ದಶಮೂಲ, ಮತ್ತು ಬೇಜ ತೆಗೆದ ತ್ರಿಫಲೆ, ಇವುಗಳನ್ನು ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿ ೪-೪ ತೊಲಿ ತಕ್ಕೊಂಡು ಒಜ್ಜಿ ೨೦೪೮ ತೊಲಿ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಕುದಿಸಬೇಕು. ||೧೪೩|| ೨೨ ಉಳಿಯಲು ಸೋಸಿ ಅರಿಸಿ. ||೧೪೪|| ಅದರಲ್ಲಿ ೪೦೦ ತೊಲಿ ಬೆಲ್ಲವನ್ನು ಹಾಕಿ ತುಪ್ಪದ ಕೊಡದಲ್ಲಿ ೧೫ ದಿನಸ ಇಡಬೇಕು. ಅದನ್ನು ದಿನಾಲು ಯೋಗ್ಯ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಕುಡಿಯುವವನು ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಯಿಂದ ಮುಕ್ತನಾಗುತ್ತಾನೆ. ||೧೪೫|| ಈ ದಂತ್ಯರಿಷ್ಟವು ಸಂಗ್ರಹಣೆ, ಪಾಂಡು ರೋಗ, ಅರುಚಿನಾಶಕವೂ ಮಲವಾತಗಳ ಅನುಲೋಮನಕರವೂ ವೀಪ ಕವೂ ಆಗಿದೆಯೆಂದು ವೈದ್ಯರು ತಿಳಿದಿದ್ದಾರೆ. (೧೪೬)

ಹರೀತಕೀ ಫಲಾರಿಷ್ಟವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಹರೀತಕೀಫಲಪ್ರಸ್ಥಂ ಪ್ರಸ್ಥಮಾಮಲಕಸ್ಯ ಚ ||

ವಿಶಾಲಾಯಾ ದಧಿತಸ್ಯ ಪಾಶಾಚಿತ್ರಕಮೂಲಯೋಃ ||೧೪೭||

ದ್ವೇ ದ್ವೇ ಪಲೇ ಸಮಾಪೋಘ್ಯ ದ್ವಿದ್ರೋಣೇ ಸಾಧಯೇದಸಾಮ್ ||

ಸಾದಾವಶೇಷೇ ಪೂತೇ ಚ ರಸೇ ತಸ್ಮಿನ್ ಪ್ರದಾಪಯೇತ್ ||೧೪೮||

ಗುಡಸ್ಯೈಕಾಂ ತುಲಾಂ ವೈದ್ಯಃ ಸ್ಥಾಪ್ಯಂ ತದ್ ಘೃತಭಾಜನೇ ||

ಪಕ್ಷಸ್ಥಿತಂ ಪಿಬೇದೇನಂ ಗೃಹಣ್ಯಾರ್ಕೋವಿಕಾರವಾನ್ ||೧೪೯||

ಹೃತ್ಪಾಂಡುರೋಗಂ ಪ್ಲಿಹಾನಂ ಕಾಮಲಾಂ ವಿಷಮಜ್ವರಮ್ ||

ನರ್ಚೋಮೂತ್ರಾನಿಲಕೃತಾನ್ ವಿಬಂಧಾನಗ್ನಿಮಾರ್ದವಮ್ ||೧೫೦||

ಕಾಸಂ ಗುಲ್ಮನುದಾವರ್ತಂ ಫಲಾರಿಷ್ಟೋ ವ್ಯಪೋಹತಿ ||

ಅಗ್ನಿಸಂದೀಪನೋ ಹ್ಯೇಷ ಕೃಷ್ಣಾತ್ರೇಯೇಣ ಭಾಷಿತಃ ||೧೫೧||

ಅರ್ಥಃ— ಬೀಜ ತೆಗೆದ ಅಣಲೇಕಾಯಿ ಒಳ ತೊಲಿ, ನೆಲ್ಲಿಕಾಯಿ ಒಳ ತೊಲಿ, ಕಾಡಕವಡಿ ಬೆಳವಲ ಅಗಳಸುಂತಿ ಚಿತ್ರಕಮೂಲ ||೧೫೨|| ಇವುಗಳನ್ನು ೮-೮ ತೊಲಿ ತಕ್ಕೊಂಡು ಜಜ್ಜಿ ೪೦೦೬ ತೊಲಿ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಕುದಿಸಬೇಕು. ೧೫ ಉಳಿಯಲು ಸೋಸಿ ಆ ರಸದಲ್ಲಿ ||೧೫೩|| ೪೦೦ ತೊಲಿ ಬೆಲ್ಲವನ್ನು ಹಾಕಿ ವೈದ್ಯನು ಅದನ್ನು ತುಪ್ಪದ ಕೊಡದಲ್ಲಿ ಇಡಬೇಕು. ೧೫ ದಿವಸಗಳ ನಂತರ ಇದನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಣೆ ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ ವಿಕಾರವುಳ್ಳವರು ಕುಡಿಯಬೇಕು. ||೧೫೪|| ಈ ಫಲಾರಿಷ್ಟವು ಹೃದ್ರೋಗ ಪಾಂಡುರೋಗ, ಪ್ಲೀಹ, ಕಾಮಲೆ, ವಿಷಮುಜ್ಜರ, ಮಲಮೂತ್ರವಾತಗಳ ಪ್ರತಿಬಂಧ, ಅಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯ, ||೧೫೫|| ಕೆಮ್ಮು, ಗುಲ್ಮ ಉದಾವರ್ತಗಳ ನಾಶಕವೂ ಅಗ್ನಿದೀಪಕವೂ ಅಗಿದೆಯೆಂದು ಕೃಷ್ಣಾತ್ರೇಯರು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

(೧೫೧)

ತರ್ಕರಾಶ್ವನನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ದುಂಠಲಭಾಯಾಃ ಪ್ರಸ್ಥಂ ತು ಚಿತ್ರಕಸ್ಯ ವೃಷಸ್ಯ ಚ ||

ಪಥ್ಯಾನುಲಕಯೋಶ್ಚೈವ ಸಾತಾಯಾ ನಾಗರಸ್ಯ ಚ ||೧೫೬||

ದನ್ತ್ಯಾಶ್ಚ ದ್ವಿಪಲಾನ್ ಭಾಗಾನ್ ಜಲದ್ರೋಣೇ ವಿಪಾಚಯೇತ್ ||

ಸಾದಾವರ್ತೇಷೇ ಪೂತೇ ಚ ಸುಶೀತೇ ಶರ್ಕರಾಶತಮ್ ||೧೫೭||

ದತ್ತಾ ಕುಂಭೇ ದೃಢೇ ಸ್ಥಾಪ್ಯಂ ಮೂಸಾರ್ಧಂ ಘೃತಭಾವಿತೇ ||

ಪ್ರಲಿಪ್ತೇ ಪಿಪ್ಪಲೀ ಚಸ್ಯಪ್ರಿಯಂಗುಕ್ಷಾದ್ರಸರ್ಪಿಷಾ ||೧೫೮||

ತಸ್ಯ ಮಾತ್ರಾಂ ಪಿಬೇತ್ ಕಾಲೇ ಶಾರ್ಕರಸ್ಯ ಯಥಾಬಲಮ್ ||

ಅಶಾಂಸಿ ಗ್ರಹಣೇದೊಷನುದಾವರ್ತಮರೋಚಕಮ್ ||೧೫೯||

ಶಕ್ಯನ್ಮೂತ್ರಾನಿಲೋದ್ಗಾರ ವಿಬಂಧಾನಗ್ನಿ ಮಾರ್ದವಮ್ ||

ಹೃದ್ರೋಗಂ ಪಾಂಡುರೋಗಂ ಚ ಸರ್ವಮೇತೇನ

ಸಾಧಯೇತ್ ||೧೬೦||

ಅರ್ಥ:— ನೆಲಇಂಗಳ ೬೪ ತೊಲಿ, ಚಿತ್ರಕ, ಅಡಸಲ, ಅಣಲಿ, ನೆಲ್ಲಿ, ಅಗಳಸುಂತಿ, ಸುಂತಿ, ||೧೫|| ದಂತೀಮೂಲ ಇವುಗಳ ಕಲ್ಮ ವನ್ನು ೮-೮ ತೊಲಿ ತಕ್ಕೊಂಡು ೨೦೪೮ ತೊಲಿ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಕುದಿಸಬೇಕು. ೧೫ ಬುಳಿಯಲು ಆರಿಸಿ ೪೦೦ ತೊಲಿ ಸಕ್ಕರೆ ಹಾಕಿ. ||೧೫|| ಅವನ್ನು ತುಪ್ಪದ ಭವನ ಕೊಟ್ಟಿ, ಒಳಗೆ ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಚವಕ, ಪ್ರಿಯಂಗು ಚೂರ್ಣ ಗಳಲ್ಲಿ ಕಲಿಸಿದ ತುಪ್ಪ ಜೇನತುಪ್ಪಗಳ ಲೇಪಮಾಡಿದ, ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಕೊಡದಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ೧೫ ದಿನವ ಇಡಬೇಕು. ||೧೫|| ಈ ಶರ್ಕರಾರಿಷ್ಟವನ್ನು ಯೋಗ್ಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಶಕ್ತಿಗೆ ತಕ್ಕ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಕುಡಿಯಬೇಕು. ಇದು ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ, ಸಂಗ್ರಹಣೆ, ಬುದಾವರ್ತ ಅರುಚಿ, ||೧೫|| ಮೂಲಮೂತ್ರ ವಾತ ತೇಗುಗಳ ಪ್ರತಿಬಂಧ, ಅಗ್ನಿನಾಂದ್ಯ, ಹೃದ್ರೋಗ, ಪಾಂಡುರೋಗ ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಕಳೆಯುವದು. (೧೫೬)

ಕನಕಾರಿಷ್ಟವನ್ನು ಹುಳುತ್ತಾರೆ.

ನವಸ್ಯಾಮಲಸ್ಯೈಕಾಂ ಕುರ್ಯಾಜ್ಜರ್ಜರಿತಾಂ ತುಲಾಮ್ ||
ಕುಡವಾಂಶಾಶ್ಚ ಪಿಸ್ತಲತ್ಯಾ ವಿಡಂಗಂ ಮುಚು ತಥಾ ||೧೫೭||

ಪಾಠಾಂ ಚ ಪಿಸ್ತಲೀ ಮೂಲಂ ಕ್ರಮುಕಂ ಚನ್ಯಚಿತ್ರಕಾ ||
ಮಂಜಿಷ್ಠೈಲಾಲುಕೇ ಲೋಧಂ ಪಲಿಕಾನ್ಯುಸಕಲ್ಪಯೇತ್ ||೧೫೮||
ಕುಷ್ಠಂ ದಾರುದರಿದ್ರಾ ಚ ಸುರಾಹ್ವಂ ಸಾರಿನಾದ್ಯಯಮ್ ||
ಇಂದ್ರಾಹ್ವಂ ಭದ್ರಮುಸ್ತಂ ಚ

ಕುರ್ಯಾದರ್ಧಪಲೋನ್ನಿತಾನ್ ||೧೫೯||

ಚತ್ವಾರಿ ನಾಗಪುಷ್ಪಸ್ಯ ಪಲಾನ್ಯಭಿನವಸ್ಯ ಚ ||
ದ್ರೋಣಾಭ್ಯಾಮಂಭಸೋ ದ್ವಾಭ್ಯಾಂ ಸಾಧಯಿತ್ವಾ
ಸವತಾರಯೇತ್ ||೧೬೦||

ದ್ರೋಣಾವಶೇಷೇ ಪೂತೇ ಚ ಶೀತೇ ತಸ್ಮಿನ್ ಸಮಾವಪೇತ್ ||
ಮೃದ್ವೀಕಾದ್ವ್ಯಾಧಕರಸಂ ಶೀತಂ

ನಿಯೂಹಸಂಮಿತಮ್ ||೧೬೧||

ಶರ್ಕರಾಮಾಶ್ಚ ಭಿನ್ನಾಯಾ ದದ್ಯಾದ್ ದ್ವಿಗುಣಿತಾಂ ತುಲಾಮ್ ||
ಕುಸುಮಸ್ಯ ರಸಸ್ಯೈಕಮರ್ಧಪ್ರಸ್ಥಂ ನವಸ್ಯ ಚ ||೧೬೨||

ತ್ವಗೇಲಾಷ್ಣವಪತ್ರಾಂಬುಸೇನ್ಯಾಕ್ರಮುಕಕೇಸರಾನ್ ||

ಚೂರ್ಣಯಿತ್ಯಾ ಚ ಮತಿನಾನ್ ಕಾರ್ಷಿಕಾನತ್ರ ಚಾವಪೇತ್ ||೧೬೩||

ತತ್ ಸರ್ವಂ ಸ್ಥಾಪಯೇತ್ ಪಕ್ಷಂ ಸುಚೌಕ್ಷೇ ಘೃತಜಾಜನೇ ||

ಪ್ರಲಿಪ್ತೇ ಸರ್ಪಿಷಾ ಕಿಂಚಿಚ್ಛರ್ಕರಾಗುಡಧೂಪಿತೇ ||೧೬೪||

ಪಕ್ಷಾದೂರ್ಧ್ವಮರಿಷ್ಟೋಷಯಂ ಕನಕೋ ನಾನು ವಿಶ್ರುತಃ ||

ಸೇಯಃ ಸ್ವಾದುರಸೋ ಹೃದ್ಯಃ ಪ್ರಯೋಗಾಧ್ಯಕ್ಷರೋಚನಃ ||೧೬೫||

ಅರ್ಶಾಂಸಿ ಗ್ರಹಣೇದೋಷಮಾನಾಹಮುದರಂ ಜ್ವರಮ್ ||

ಹೃದ್ರೋಗಂ ಸಾಂಧುತಾಂ ಶೋಥಂ ಗುಲ್ಮಂ

ವರ್ಚೋವಿನಿಗ್ರಹಮ್ ||೧೬೬||

ಕಾಸಂ ಶ್ಲೇಷ್ಮಾನುಯಾಂಶ್ಚೋಗ್ರಾನ್ ಸರ್ವಾನೇವಾಪಕರ್ಷತಿ ||

ವಲೀಪಲೀತಖಾಲಿತ್ಯಂ ದೋಷಜಸ್ತವ್ಯವೈಹತಿ ||೧೬೭||

ಅರ್ಥಃ— ಜಜ್ಜಿದ ಹೊಸನೆಲ್ಲಿಕಾಯಿ ೪೦೦ ತೊಲಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ||೧೬೩|| ಹೊಸನಾಗಕೇಸರ ೧೬ ತೊಲಿ, ವಾಸಡಿಂಗ, ಮೆಣಸು, ಅಗಳಸುರಿ, ಮೋಡಿ, ಅಡಿಕೆ, ಚವಕ, ಚಿತ್ರಕ, ಮಂಜಿಷ್ಠಾ, ಏಲಾಲುಕ (ಸುರಸುರಿಕೆ), ಲೋಧ್ರ, ಇವುಗಳನ್ನು ೪-೪ ತೊಲಿ, ||೧೬೪|| ಕೋಷ್ಠ, ಮರ ಅರಿಷಿಣ, ದೇವದಾರು, ಅನಂತಮೂಲ ಕರೀಅನಂತ ಮೂಲ, ಕಾಡಕವಡಿ, ಭದ್ರಮುಸ್ತೆ ಇವುಗಳನ್ನು ೨-೨ ತೊಲಿ, ||೧೬೫|| ತಕ್ಕೊಂಡು ಕುಟ್ಟಿ ೪೦೯೬ ತೊಲಿ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಕುದಿಸಿ ಅರ್ಧ ಉಳಿ ಸಬೇಕು. ||೧೬೬|| ಸೋಸಿ ಅರಿಸಿ ಅದರಲ್ಲಿ ೫೦೨ ತೊಲಿ ದ್ರಾಕ್ಷದ (೪ ಪಾಲು ನೀರು ಹಾಕಿ ಅರ್ಧ ಉಳಿಸಿದ) ೧೦೨೪ ತೊಲಿ ಕಷಾಯ ತಣ್ಣಗೆ ಮಾಡಿ ಹಾಕಬೇಕು. ||೧೬೭|| ಅದರಂತೆ ಸಕ್ಕಾಗಿ ಅರೆದ ಸಕ್ಕರೆ ಯನ್ನು ೮೦೦ ತೊಲಿ, ಹೊಸಜೇನು ೬೪ ತೊಲಿ. ||೧೬೮|| ದಾಲಚಿನ್ನಿ, ಯಾಲಕ್ಕಿ, ಭದ್ರಮುಸ್ತೆ, ತಮೂಲಪತ್ರ, ಬಾಳದಬೇರು, ಕರೀಬಾಳದ ಬೇರು, ಅಡಿಕೆ, ನಾಗಕೇಶರಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ೧-೧ ತೊಲಿಯಂತೆ ವೈದ್ಯನು ಅದರಲ್ಲಿ ಹಾಕಬೇಕು. ||೧೬೯|| ಇದಕ್ಕಿಲ್ಲ ಘೃತದ ಭಾವನೆ ಕೊಟ್ಟು, ಸಕ್ಕರೆ ಬೆಲ್ಲಗಳ ಧೂಪಕೊಟ್ಟು ಒಳಗೆ ತುಪ್ಪದ ಲೇಪ ಮಾಡಿದ ಸ್ವಚ್ಛವಾದ ಕೊಡದಲ್ಲಿ ೧೫ ದಿವಸ ಇಡಬೇಕು. ||೧೭೦||

೧೫ ದಿವಸಗಳ ನಂತರ ಕನಕಾರಿಷ್ಟವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಮಧುರವೂ ಹೃದ್ಯವೂ ಅದ ಈ ಔಷಧವನ್ನು ಕುಡಿಯಬೇಕು. ಇದರಿಂದ ಅನ್ನಕ್ಕೆ ರುಚಿ ಬರುವದು. ||೧೬೫|| ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ, ಸಂಗ್ರಹಣೆ, ಹೊಟ್ಟೆಯುಬ್ಬು, ಉದರ, ಜ್ವರ, ಹೃದ್ರೋಗ, ಪಾಂಡುರೋಗ, ಬಾವು, ಗುಲ್ಮ, ಮಲ ಬಂಧ, ||೧೬೬|| ಕೆಮ್ಮು, ಉಗ್ರವಾದ ಎಲ್ಲ ಕಫರೋಗಗಳನ್ನು ಕಳೆಯುವದು. ಮತ್ತು ಮೈದೊಗಲು ಮಡಿಕೆಬೀಳೋಣ ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಕೂದಲು ಹೋಗೋಣ, ತಲೆ ಬೆಳ್ಳಗಾಗೋಣ ಮುಂತಾದ ದೋಷಜ ರೋಗಗಳನ್ನು ಕಳೆಯುವದು. (೧೬೭)

ಪತ್ರಭಂಗೋದಕೈಃ ಶೌಚಂ ಕುರ್ಯಾದುಷ್ಣೇನ ಚಾಂಭಸಾ ||
ಇತಿ ಶುಷ್ಕಾರ್ಥಸಾಂ ಸಿದ್ಧಮುಕ್ತಮೇತಜ್ಜಿಕಿತ್ತಿತಮ್ || ||೧೬೮||

ಆರ್ಥ:— ಮೂಲವ್ಯಾಧಿನಾಶಕವಾದ ಎಲೆಗಳ ಉಷ್ಣಕಷಾಯ ದಿಂದ ಸ್ನಾನ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಹೀಗೆ ನಿಶ್ಚಿತಫಲ ಕೊಡುವ ಶುಷ್ಕಮೂಲವ್ಯಾಧಿಗಳ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. (೧೬೮)

ಇನ್ನು ಮೇಲೆ ಆದ್ರ್ವಮೂಲವ್ಯಾಧಿಗಳ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅದಕ್ಕೂ ನೊದಲು ಅವುಗಳ ಲಕ್ಷಣ ಕಾರಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಚಿಕಿತ್ತಿತಮತಃ ಸಿದ್ಧಂ ಸ್ರಾವಿಣಾಂ ಸಂಪ್ರಚಕ್ಷ್ಮಹೇ ||
ತತ್ರಾನುಬಂಧೋ ದ್ವಿವಿಧಃ ಶ್ಲೇಷ್ಮಣೋ ಮಾರುತಸ್ಯ ಚ ||೧೬೯||
ವಿಟಿ ಶ್ಯಾವಂ ಕಠಿನಂ ರೂಕ್ಷಂ ಚಾಧೋವಾಯುರ್ನ ವರ್ತತೇ ||
ತನು ಚಾರುಣವಣ್ಣಂ ಚ ಫೇನಿಲಂ ಜಾಸ್ಮಗರ್ಶಸಾಮ್ ||೧೭೦||

ಕಟ್ಟೂರುಗುದಶೂಲಂ ಚ ದೌರ್ಬಲ್ಯಂ ಯದಿ ಚಾಧಿಕಮ್ ||
ತತ್ರಾನುಬಂಧೋ ವಾತಸ್ಯ ಹೇತುರ್ಯದಿ ಚ ರೂಕ್ಷಣಮ್ ||೧೭೧||
ಶಿಥಿಲಂ ಶ್ವೇತಪೀತಂ ಚ ವಿಟಿ ಸ್ನಿಗ್ಧಂ ಗುರು ಶೀತಲಮ್ ||
ಯದ್ಯರ್ಶಸಾಂ ಘನಂ ಚಾಸ್ಯಕ್ ತಂತುಮತ್ ಪಾಂಡು
ಪಿಚ್ಛಿಲಮ್ ||೧೭೨||

ಗುದಂ ಸಪಿಚ್ಛಂ ಸ್ತಿಮಿತಂ ಗುರು ಸ್ನಿಗ್ಧಂ ಚ ಕಾರಣಮ್ ||
ಶ್ಲೇಷ್ಮಾನುಬಂಧೋ ವಿಜ್ಞೇಯಸ್ತತ್ರ ರಕ್ತಾರ್ಶಸಾಂ ಬುಧೈಃ ||೧೭೩||

ಸ್ನಿಗ್ಧಶೀತಂ ಹಿತಂ ವಾತೇ ರೂಕ್ಷಶೀತಂ ಕಫಾನುಗೇ ||

ಚಿಕಿತ್ಸಿತಮಿದಂ ತಸ್ಮಾತ್ ಸಂಪ್ರಧಾಯುಕ್ ಪ್ರಯೋಜಯೇತ್ ||೧೭೪||

ಅರ್ಥ:— ಇನ್ನು ಮೇಲೆ ಸ್ನಿಗ್ಧವು ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಗಳ ನಿಶ್ಚಿತ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಹೇಳುವವು. ಅವಕ್ಕೆ ಕಫದ ಮತ್ತು ವಾತದ ಹೀಗೆ ೨ ತರದ ಅನುಬಂಧವಿರುತ್ತದೆ. ||೧೭೪||

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಎಲ್ಲ ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಗಳು ತ್ರಿದೋಷಜನ್ಯವಾಗಿದ್ದರಿಂದ ಆರಂಭದಲ್ಲಿಯೇ ವಾತಪಿತ್ತಗಳು ಇದ್ದರೂ ಈಗ ಅವುಗಳ ಅನುಬಂಧ ಹೇಳುವುದು ಅವುಗಳ ಉಲ್ಬಣವು ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುತ್ತದೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ||೧೭೪||

ಮಲವು ಕರಗಿ, ಬಿರಸು ಮತ್ತು ರುಕ್ಷ, ಅಪಾನವಾಯುವು ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗದಿರೋಣ, ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಯ ರಕ್ತವು ತೆಳ್ಳಗೆ, ನಸುಗೆಂಪು ಮತ್ತು ಬುರುಗು ಇರುವದು, ||೧೭೦|| ಟೊಂಕ, ತೊಡೆ, ಗುದಗಳಲ್ಲಿ ಶೂಲೆ, ಬಹಳ ಅಶಕ್ತಿ ಇವು ಇದ್ದರೆ ವಾತದ ಅನುಬಂಧವಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ರುಕ್ಷ ಅನ್ನಪಾನವು ಅದರ ಕಾರಣವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ||೧೭೧|| ಮಲವು ಶಿಥಿಲ ಸ್ವಲ್ಪ ಬಿಳಿ ಮತ್ತು ಹಳದಿ, ಸ್ನಿಗ್ಧ ಜಡ ಮತ್ತು ತಣ್ಣಗೆ, ಮತ್ತು ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಯ ರಕ್ತವು ಗಟ್ಟಿ, ತಂತುಯುಕ್ತ, ಬಿಳಿದು ಮತ್ತು ಜಿಗಟು, ||೧೭೨|| ಗುದವು ಲೋಳಿಯುಳ್ಳದ್ದೂ ಸ್ತಮಿತವೂ ಆಗಿದ್ದರೆ ಆ ರಕ್ತಮೂಲವ್ಯಾಧಿಗೆ ಕಫದ ಅನುಬಂಧವಿದೆಯೆಂದು ವೈದ್ಯರು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಅದಕ್ಕೆ ಸ್ನಿಗ್ಧ ಮತ್ತು ಜಡ ಆಹಾರ ವಿಹಾರವು ಕಾರಣವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ||೧೭೩|| ವಾತಾನುಬಂಧವಿದ್ದರೆ ಸ್ನಿಗ್ಧ ಶೀತವೂ, ಕಫಾನುಬಂಧವಿದ್ದರೆ ರುಕ್ಷಶೀತವೂ ಹಿತಕರವು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅನುಬಂಧವನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿ ಈ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. (೧೭೪)

ಪಿತ್ತಶ್ಲೇಷ್ಮಾಧಿಕಂ ಮತ್ತು ಶೋಧನೇನೋಪಪಾದಯೇತ್ ||

ಸ್ರವಣಂ ಚಾಪ್ಯುಪೇಕ್ಷೇತ ಲಂಘನೈರ್ವಾ ಸಮಾಚರೇತ್ ||೧೭೫||

ಅರ್ಥ:— ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಯಲ್ಲಿ ಪಿತ್ತಕಫಗಳು ಹೆಚ್ಚಿದ್ದರೆ ಶೋಧನವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. ಅಥವಾ ಲಂಘನವನ್ನು ಮಾಡಿಸಬೇಕು. ರಕ್ತಪ್ರಾವಣಗುತ್ತಿದ್ದರೆ ಅವನ್ನು ತಡೆಯಬಾರದು. (೧೭೫)

ರಕ್ತಸ್ರಾವವನ್ನ ತಡೆಯದಿರಲು ಕಾರಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಪ್ರವೃತ್ತಮಾದಾವರ್ಣೋಭ್ಯೋ ಯೋ ನಿಗೃಹ್ಣಾತ್ಯಬುದ್ಧಿಮಾನ್ ||
ಶೋಣಿತಂ ದೋಷಮುಲಿನಂತದ್ರೋಗಾಂಜ್ಞಾನಮೇದ್ವಹೂನ್ ||೧೭೬||

ರಕ್ತಪಿತ್ತಂ ಜ್ವರಂ ತ್ವಷ್ಟಾಮಗ್ನಿಸಾದಮರೋಚಳಮ್ ||
ಕಾಮಲಾಂ ಶ್ವಯುಧುಂ ಶೂಲಂ ಗುಡವಂಕ್ಷಣಸಂಕ್ರಯಮ್ ||೧೭೭||

ಕಂಠ್ಯರುಃಕೋಶಪಿಡಕಾಃ ಕುಷ್ಠಂ ಪಾಂಡ್ವಾಹ್ವಯಂ ಗದಮ್ ||
ವಾತಮೂತ್ರಪುರೀಷಾಣಾಂ ವಿಬಂಧಂ ಶಿರಸೋ ರುಜಮ್ ||೧೭೮||

ಸ್ತ್ರೀಮಿತ್ಯಂ ಗುರುಗಾತ್ರತ್ವಂ ತಥಾನ್ಯಾನ್ ರಕ್ತಜಾನ್ ಗದಾನ್ ||
ತಸ್ಮಾತ್ ಸ್ತುತೇ ದುಷ್ಟರಕ್ತೇ ರಕ್ತಸಂಗ್ರಹಣಂ ಹಿತಮ್ ||೧೭೯||

ಅರ್ಥ:- ಯಾವನಾದರೂ ಮೂರ್ಖನು ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಯಿಂದ
ಮೊದಲು ಸೋರುವ ರಕ್ತವನ್ನು ತಡೆದರೆ ಆ ದುಷ್ಟರಕ್ತವು ||೧೭೬||
ರಕ್ತಪಿತ್ತ, ಜ್ವರ, ನೀರಡಿಕೆ, ಅಗ್ನಿಮಾಂಡ್ಯ, ಅರುಚಿ, ಕಾಮಲೆ, ಬಾವು,
ಗುಡ, ಗೆಜ್ಜೆಗಳಲ್ಲಿ ಶೂಲ, ||೧೭೭|| ತುರಿಕೆ, ಬಕ್ಕಿ, ಹೈದಿಕೆ, ಗುಳ್ಳೆ,
ಕುಷ್ಠ, ಪಾಂಡುರೋಗ, ಮಲಮೂತ್ರವಾತಗಳ ಬಂಧ, ತಲೆಶೂಲೆ
||೧೭೮|| ಸ್ತ್ರೀಮಿತ್ಯತೆ, ಶರೀರಕ್ಕೆ ಜಡತ್ವ ಮತ್ತು ಬೇರೆ ಅನೇಕ ರಕ್ತಜ
ರೋಗಗಳನ್ನು ಉಂಟು ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ದುಷ್ಟ ರಕ್ತದ
ಸ್ರಾವವಾದ ಮೇಲೆಯೇ ಅವನ್ನು ತಡೆಯಬೇಕು. (೧೭೯)

ಹೇತುಲಕ್ಷಣಕಾಲಜ್ಞೋ ಬಲಶೋಣಿತವರ್ಣವಿತ್ ||
ಕಾಲಂ ತಾವದುಪೇಕ್ಷೇತ ಯಾವನ್ನಾತ್ಮಯಮಾಪ್ನುಯಾತ್ ||೧೮೦||

ಅಗ್ನಿಸಂದೀಪನಾರ್ಥಂ ಚ ರಕ್ತಸಂಗ್ರಹಣಾಯ ಚ ||
ದೋಷಾಣಾಂ ಪಾಚನಾರ್ಥಂ ಚ ಪರಂ

ತಿಕ್ತ್ವೈರುಪಾಚರೇತ್ ||೧೮೧||

ಅರ್ಥ:-ಹೇತು, ಲಕ್ಷಣ, ಕಾಲ, ಬಲ, ರಕ್ತದ ಬಣ್ಣಗಳನ್ನು ಬಲ್ಲ
ವೈದ್ಯನು ಅಪಾಯವಾಗದಷ್ಟು ಕಾಲ ಮಾತ್ರ ಅದನ್ನು ತಡೆಯಬೇಕು ||೧೮೦||
ಅಮೇಲೆ ಅಗ್ನಿಪ್ರದೀಪ್ತವಾಗುವದಕ್ಕಾಗಿ ಮತ್ತು ರಕ್ತವು ನಿಲ್ಲುವದಕ್ಕಾಗಿ

ದೋಷಗಳ ವಚನಕ್ಕಾಗಿ ಕಹಿ ಔಷಧಗಳಿಂದ ಚನ್ನಾಗಿ ಉಪಚರಿಸಬೇಕು. (೧೮೧)

ಯತ್ತು ಪ್ರಕ್ಷೇಣದೋಷಸ್ಯ ರಕ್ತಂ ವಾತೋಲ್ಪಣಸ್ಯ ಚ ||
ವರ್ತತೇ ಸ್ನೇಹಸಾಧ್ಯಂ ತತ್ ಪಾನಾಭ್ಯಂಗಾನುವಾಸನೈಃ ||೧೮೨||
ಯತ್ತು ಪಿತ್ತೋಲ್ಪಣಂ ರಕ್ತಂ ಘರ್ಷಕಾಲೇ ಪ್ರವರ್ತತೇ ||
ಸ್ತಂಭನೀಯಂ ತದೇಕಾಂತಾನ್ ಜೇದ್ ವಾತಕಫಾನುಗಮಃ ||೧೮೩||

ಅರ್ಥ:— ದೋಷಗಳು ಹೋದವನ ಅಥವಾ ವಾತವು ಹೆಚ್ಚಿದ್ದವನ ರಕ್ತವು ಬೀಳುತ್ತಿದ್ದರೆ ಅದು ಸ್ನೇಹದಿಂದ ನೆಟ್ಟುಗಾಗುವದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಸ್ನೇಹಪಾನ, ಅಭ್ಯಂಗ, ಅನುವಾಸನ ಬಸ್ತಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸಬೇಕು. ||೧೮೨|| ಪಿತ್ತ ಬಹಳವುಳ್ಳವನಿಗೆ ಬೇಸಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಬೀಳುವ ರಕ್ತವನ್ನು - ಅದಕ್ಕೆ ವಾತಕಫಗಳ ಅನುಬಂಧವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ— ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ನಿಲ್ಲಿಸಬೇಕು. (೧೮೩)

ಸ್ತಂಭನ ಔಷಧಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಕುಟಿಜತ್ವಜ್ಞಿನಿಯೂಹಃ ಸನಾಗರಾಃ ಸ್ನಿಗ್ಧೋ ರಕ್ತಸಂಗ್ರಹಣಃ ||
ತ್ವಗ್ ದಾಡಿಮಸ್ಯ ತದ್ವತ್ ಸನಾಗರಶ್ಚಂದನರಶ್ಚ || ||೧೮೪||
ಚಂದನಕಿರಾತತಿಕ್ತಧನ್ವಯವಾಸಾಃ ಸನಾಗರಾಃ ಕ್ಷುಧಿತಾಃ ||
ರಕ್ತಾರ್ತಸಾಂ ಪ್ರಶಮನಾ ದಾರ್ವೀತ್ವಗುಶೀರನಿಂಬಾಶ್ಚ ||೧೮೫||
ಸಾತಿವಿಷಾ ಕುಟಿಜತ್ವಕ್ ಫಲಂ ಚ ರಸಾಂಜನಂ ಮಧುಯುತಾನಿ ||
ರಕ್ತಾಪಹಾನಿ ದದ್ಯಾತ್ ಪಿಪಾಸವೇ ತಂಡುಲಜಲೇನ ||೧೮೬||

ಅರ್ಥ:— ಹಲಗತ್ತಿ ತೋಟಿಯ ಕಷಾಯದಲ್ಲಿ ಸ್ನೇಹ ಮತ್ತು ಸುಂಠಿಪುಡಿಯನ್ನು ಹಾಕಿಕೊಟ್ಟರೆ ಅದು ರಕ್ತವನ್ನು ತಡೆಯುವದು. ಅದರಂತೆ ದಾಳಿಂಬದ ತೋಟಿಯ ಕಷಾಯದಲ್ಲಿ ಸುಂಠಿಪುಡಿ ಹಾಕಿಕೊಟ್ಟರೆ ಅಥವಾ ರಕ್ತಚಂದನ ಕಷಾಯದಲ್ಲಿ ಸುಂಠಿಪುಡಿಯನ್ನು ಹಾಕಿಕೊಟ್ಟರೆ ರಕ್ತವು ನಿಲ್ಲುವದು. ||೧೮೪|| ಇದರಂತೆ ರಕ್ತಚಂದನ, ಚಿರಾಯತ, ಕಟುಕರೋಣಿ, ನೆಲಇಂಗಳಗಳ ಕಷಾಯದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಮರ ಅರಿಷಿಣದ ತೋಟಿ, ಬಾಳದಬೇರು, ಬೇವಿನ ತೋಟಿಗಳ ಕಷಾಯದಲ್ಲಿ

ಸುಂಠಿವುಡಿ ಹಾಕಿ ಕೊಟ್ಟರೂ, ರಕ್ತವು ನಿಲ್ಲುವದು. ||೧೮೫|| ಅತಿವಿಷ, ಹಲಗತ್ತಿಯ ತೋಟೆ, ಇಂದ್ರಜನಿ, ರಸಾಂಜನ ಇವುಗಳ ಲೇಹದಲ್ಲಿ ಜೇನುತುಪ್ಪ ಹಾಕಿ ಕೊಟ್ಟರೆ ಅದು ರಕ್ತವನ್ನು ಕಳೆಯುವದು. ನೀರಡಿಕೆ ಬಹಳವಿದ್ದರೆ ಇದನ್ನು ಅಕ್ಕಿ ತೊಳೆದ ನೀರಿನೊಡನೆ ಕೊಡಬೇಕು. (೧೮೬)

ಕುಟಜಾದಿರಸಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಕುಟಜತ್ವಚೋ ವಿಪಾಚ್ಯಂ ಪಲಶತಮಾದ್ಯಂ

ಮಹೇಂದ್ರಸಲಿಲೇನ ||

ಯಾವತ್ ಸ್ಯಾದರ್ಥರಸಂ ತದ್ಧ್ರವ್ಯಂ ಪೂತೋ ರಸಸ್ತತೋ

ಗ್ರಾಹ್ಯಃ ||೧೮೭||

ಮೋಚರಸಃ ಸಸಮಂಗಃ ಫಲಿನೀ ಚ ಪಲಾಂಶಿಕ್ಯಸ್ತ್ರಿಭಿ ಸ್ತೈಶ್ಚ ||

ವತ್ಸಕಬೀಜಂ ತುಲ್ಯಂ ಚೂರ್ಣೇಕೃತಮತ್ರ ದಾತವ್ಯಮ್ ||೧೮೮||

ಪೂತೋತ್ಕೃಥಿತಃ ಸಾಂದ್ರಃ ಸರಸೋ ದರ್ವೀಪ್ರಲೇಪನೋ

ಗ್ರಾಹ್ಯಃ ||

ಮಾತ್ರಾಕಾಲೋಪಹಿತಾ ರಸಕ್ರಿಯೈಷಾ

ಜಯತ್ಯಸ್ಯಕ್ ಸ್ರಾವಮ್

||೧೮೯||

ಛಗಲೀಪಯಸಾ ಯುಕ್ತಾ ಪೇಯಾ ಮಂಡೇನ ವಾ

ಯಥಾಗ್ನಿ ಬಲಮ್ ||

ಜೀರ್ಣೋಷಧಶ್ಚ ಶಾಲೀನ್ ಪಯಸಾ ಛಾಗೇನ ಭುಂಜೀತ ||೧೯೦||

ರಕ್ತಾಶಾಂಸ್ಯತಿಸಾರಂ ರಕ್ತಂ ಸಾಸೃಗ್ರಜೋ ನಿಹಂತ್ಯಾಶು ||

ಬಲವಚ್ಚ ರಕ್ತಪಿತ್ತಂ ರಸಕ್ರಿಯೈಷಾ

ಜಯತ್ಯುಭಯಭಾಗಮ್ ||೧೯೧||

ಅರ್ಥಃ — ೪೦೦ ತೊಲಿ ಹಸೀ ಹಲಗತ್ತೆಯ ತೋಟೆಯನ್ನು ೪೦೦ ತೊಲಿ ಮಳೆ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಕುದಿಸಿ ಅರ್ಧ ಉಳಿಯಲು ಅದನ್ನು ಸೋಸಿ ತಕ್ಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ||೧೮೭|| ಅದರಲ್ಲಿ ಬೂರಲಿಅಂಟು, ಮಂಜಿಷ್ಠಾ, ಫಲಿನೀ [ರೇಣುಕಬೀಜ], ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ೪-೪ ತೊಲಿ, ಇಂದ್ರ ಜನಿ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ೧೨ ತೊಲಿ ಹಾಕಬೇಕು. ||೧೮೮|| ಅದನ್ನು ಕುದಿಸಿ

ಚನ್ನಾಗಿ ರಸವು ಬಿಟ್ಟು ಸವಟಿಗೆ ಹತ್ತುವಂತೆ ಗಟ್ಟಿಯಾಗಲು ಇಳಿಸಿ
ತಕ್ಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಈ ರಸಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಯೋಗ್ಯ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ||೧೯೯||
ಆಡಿನ ಹಾಲಿನೊಡನೆ ಅಥವಾ ಅನ್ನದ ಗಂಜಿಯೊಡನೆ ಅಗ್ನಿಯ ಬಲ
ವನ್ನು ನೋಡಿ ಕುಡಿಯಬೇಕು. ಔಷಧವು ಪಚನವಾಗಲು ಆಡಿನ ಹಾಲಿ
ನೊಡನೆ ಅನ್ನವನ್ನು ಉಣ್ಣಬೇಕು. ||೧೯೦|| ಈ ರಸಕ್ರಿಯೆಯು ರಕ್ತ
ಸ್ರಾವವನ್ನು ತಡೆಯುವದು. ರಕ್ತ ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ, ರಕ್ತಾತಿಸಾರ, ಅವು
ಗಳ ವೇದನೆ, ಮೇಲಿನ ಮತ್ತು ಕೆಳಗಿನ ಪ್ರಬಲ ರಕ್ತಪಿತ್ತಗಳನ್ನು ಕಳೆ
ಯುವದು. (೧೯೧)

ನೀಲೋತ್ಪಲಂ ಸಮಂಗಾ ಮೋಚರಜ್ಜಂದನಂ ತಿಲಾ ಲೋಧ್ರಮ್ ||
ಪೀತ್ವಾ ಭಗಲೀಪಯಸಾ ಭೋಜ್ಯಂ ಪಯಸೈವ

ಶಾಲ್ಯನ್ನಮ್ ||೧೯೨||

ಭಗಲೀಪಯಃ ಪ್ರಯುಕ್ತಂ ನಿಹಂತಿ ರಕ್ತಂ ಸವಾಸ್ತುಕರಸಂ ಚ ||
ಧನ್ವನಿಹಂಗಮ್ಯಗಾಣಾಂ ರಸೋ ನಿರವ್ಲಃ ಕದಮ್ಲೋ ವಾ ||೧೯೩||

ಪಾಠಾಂ ವತ್ಸಕಬೀಜಂ ರಸಾಂಜನಂ ನಾಗರಂ ಯಮಾನ್ಯಶ್ಚ ||
ಬಿಲ್ವಮಿತಿ ಚಾರ್ತಸೈಶ್ವರ್ಣಿತಾನಿ ಪೇಯಾನಿ ಸಶೂಲೇಷು ||೧೯೪||

ದಾರ್ವೀ ಕಿರಾತತಿಕ್ತಂ ಮುಸ್ತಂ ದುಸ್ಪರ್ಶಕಶ್ಚ
ರುಧಿರಘ್ನಮ್ ||೧೯೫||

ಅರ್ಥಃ— ನೀಲಕಮಲ, ಮಂಜಿಷ್ಠಿ, ಮೋಚರಸ, ಚಂದನ, ಎಳ್ಳು,
ಲೋದ ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಆಡಿನ ಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ಕುಡಿಯಬೇಕು.
ಮೇಲೆ ಆಡಿನ ಹಾಲಿನೊಡನೆಯೇ ಅನ್ನವನ್ನು ತಿನ್ನಬೇಕು. ||೧೯೨||
ಇದರಂತೆ ಚಕೋತದ ರಸದಲ್ಲಿ ಆಡಿನ ಹಾಲು ಹಾಕಿ ಕುಡಿಯಬೇಕು.
ಅಥವಾ ಜಾಂಗಲಪಕ್ಷಿ ವೃಗಗಳ ಮಾಂಸರಸವನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪ ಹುಳಿ ಮಾಡಿ
ಅಥವಾ ಮಾಡದೆ ಕುಡಿಯಬೇಕು. ಇವು ರಕ್ತವನ್ನು ತಡೆಯುವವು.
||೧೯೩|| ಆದ್ರ್ಮಮೂಲವ್ಯಾಧಿಯಲ್ಲಿ ಶೂಲವಿದ್ಧರೆ ಅಗಳಸುಂಠಿ, ಇಂದ್ರ
ಜವೆ, ರಸಾಂಜನ, ಸುಂಠಿ, ಅಜವಾನ, ಬಿಲ್ವಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ರೋಗಿ
ಗಳು ಕುಡಿಯಬೇಕು, ||೧೯೪|| ಮರಅರಿಷಣ, ಚಿರಾಯತ, ಜೇಕು.

ನೆಲಇಂಗಳಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಆಡಿನ ಹಾಲಿನೊಡನೆ ಕುಡಿಯಬೇಕು.
ಇದು ರಕ್ತವನ್ನು ಕಳೆಯುವದು. (೧೯೪೩)

ಶೂಲನಾಶಕ ಘೃತಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ರಕ್ತೇತಿನರ್ತಮಾನೇ ಶೂಲೇ ಘೃತಂ ವಿಧಾತವ್ಯಮ್ ||೧೯೫||
ಕುಟಜಫಲವಲ್ಕೈಃ ಕೇಶರನೀಲೋತ್ಪಲಲೋಧ್ರಧಾತಕೀಕಲ್ಪೈಃ ||
ಸಿದ್ಧಂ ಘೃತಂ ವಿಧೇಯಂ ಶೂಲೇ ರಕ್ತಾರ್ತಸಾಂ ಭಿಷಜಾ ||೧೯೬||
ಸರ್ಪಿಃ ಸದಾಡಿಮರಸಂ ಸಯಾವಶೂಕಂ ಶೃತಂ ಜಯತ್ಯಾತು ||
ರಕ್ತಂ ಸಶೂಲಮುಥವಾ ನಿದಿಗ್ಧಿ ಕಾದುಗ್ಧಿ ಕಾಸಿದ್ಧಮ್ ||೧೯೭||

ಅರ್ಥ:— ರಕ್ತಸ್ತಾವ ಶೂಲಗಳು ಹೆಚ್ಚಿದ್ದರೆ ಘೃತವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ||೧೯೫|| ವೈದ್ಯನು ರಕ್ತ ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಶೂಲವಿದ್ದರೆ, ಇಂದ್ರಜವದ ಕಲ್ಮಗಳಿಂದ ಅಥವಾ ನಾಗಕೇಶರ, ನೀಲಕಮಲ, ಲೋದ್ರ, ಧಾತಕೀ ಪುಷ್ಪಗಳ ಕಲ್ಮದಿಂದ ಘೃತವನ್ನು ಸಿದ್ಧಮಾಡಬೇಕು. ||೧೯೬|| ದಾಳಿಂಬದ ತೋಟೆಯ ಕಷಾಯದಲ್ಲಿ ಜವಕಾರ ಹಾಕಿ ಸಿದ್ಧಮಾಡಿದ ಘೃತವು ಅದರಂತೆ ನೆಲಗುಳ್ಳದ ಬೇರು ಮತ್ತು ದುಗ್ಧಿಕಾ ಇವುಗಳ ಕಷಾಯದಲ್ಲಿ ಜವಕಾರ ಹಾಕಿ ಸಿದ್ಧಮಾಡಿದ ಘೃತವು ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಯ ರಕ್ತ ಮತ್ತು ಶೂಲವನ್ನು ಕಳೆಯುವದು. (೧೯೭)

ಪೇಯಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಲಾಜಾಪೇಯಾ ಪೀತಾ ಚುಕ್ರೀಕಾಕೇಶರೋತ್ಪಲೈಃ ಸಿದ್ಧಾ ||
ಹಂತ್ಯಾಶ್ವಸ್ರಸ್ತಾನಂ ತಥಾ ಬಲಾಪೃಶ್ನಿ ಪರ್ಣಿಭ್ಯಾಮ್ ||೧೯೮||
ಹ್ರೀಬೇರಬಿಲ್ವನಾಗರನಿಯೂಹಸಾಧಿತಾಂ ಸನವನೀತಾಮ್ ||
ವೃಕ್ಷಾನ್ಲದಾಡಿನಾಮ್ಲಾ ಮುಪ್ಲೀಕಾಮ್ಲಾಂ
ಸಕೋಲಾಮ್ಲಾಮ್ ||೧೯೯||

ಗೃಂಜನಕಸುರಾಸಿದ್ಧಾಂ ದದ್ಯಾದ್ ಯಮಕೇನ ಭರ್ಜಿತಾಂ
ಪೇಯಾಮ್ ||

ರಕ್ತಾತಿಸಾರಶೂಲಪ್ರವಾಹಿಕಾಶೋಫನಿಗ್ರಹಣೀಮ್ ||೨೦೦||

ಅರ್ಥ:— ಚುಕ್ರಿಕಾ (ಹುಣಚಿಕ್ಕ) ನಾಗಕೇಶರ, ನೀಲಕಮಲಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ ಅದರಂತೆ ಬಲಾ, ಮೂರೆಲೆ ಹೊನ್ನೆಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧ

ಮಾಡಿದ ಭತ್ತರಳದ ಕಷಾಯವನ್ನು ಕುಡಿದರೆ ಅದು ತೀವ್ರವಾಗಿ ರಕ್ತ ಸ್ರಾವವನ್ನು ಕಳೆಯುವದು. ||೧೯೮|| ಬಾಳದ ಬೇರು, ಬಿಲ್ವ, ಸುಂಠಿ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಪೇಯವನ್ನು ವೈಕ್ವಾನ್ಲ (ಆಮೆಸೋಲ) ದಾಳಿಂಬ, ಹುಣಸೀಹಣ್ಣು, ಬೋರೇಕಾಯಿಗಳಿಂದ ಹುಳಿ ಮಾಡಿ, ಬೆಣ್ಣೆ ಹಾಕಿ ಕುಡಿಯಬೇಕು. ||೧೯೯|| ಅಥವಾ ಗೃಂಜನಕ (ಗಜ್ಜರಿ), ಸುರೆ ಇವುಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧಮಾಡಿದ ಪೇಯದಲ್ಲಿ ತುಪ್ಪ ಎಳ್ಳೆಣ್ಣೆಗಳ ಒಗ್ಗರಣೆ ಹಾಕಿ ಕುಡಿಯಬೇಕು. ಇವು ರಕ್ತಾತಿಸಾರ, ಶೂಲ, ಪ್ರವಾಹಿಕೆ, ಬಾವುಗಳನ್ನು ಕಳೆಯುವವು. (೨೦೦)

ಕಟ್ಟುಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಕಾಶ್ಠರ್ಯಾಮಲಕಾನಾಂ ಸಕರ್ಬುದಾರಫಲಾಮ್ಲಾನಾಮ್ ||
ಗೃಂಜನಕಶಾಲ್ಮಲೀನಾಂ ದುಗ್ಧಿಕಾನಾಂ ಚುಕ್ರಿಕಾಣಾಂ ಚ ||೨೦೧||
ನೈಗ್ರೋಧಶುಜ್ಞಕಾನಾಂ ಖಡಾಂಸ್ತಥಾ ಕೋವಿದಾರಪುಷ್ಪಾಣಾಮ್ ||
ದಧ್ನಃ ಸರೇಣ ಸಿದ್ಧಾನ್ ದದ್ಯಾದ್ ರಕ್ತೇ ಪ್ರವೃತ್ತೇತಿ ||೨೦೨||

ಅರ್ಥ:— ರಕ್ತವು ಬಹಳ ಬೀಳಹತ್ತಿದರೆ (೧) ಶಿವನ್ನೀಫಲ, ನೆಲ್ಲಿ ಕಾಯಿ. ರಕ್ತಕಾಂಚನ ಹುಣಸೀ ಹಣ್ಣುಗಳ ಕಲ್ಮವನ್ನು ಹಾಕಿ, ಗಜ್ಜರಿ, ಬೂರಲ ತೋಟಿಗಳ ಕಲ್ಮವನ್ನು ಹಾಕಿ ಮಾಡಿದ, (೨) ದುಗ್ಧಿಕಾ ಕಲ್ಮ ಹಾಕಿ ಮಾಡಿದ, (೪) ಚುಕ್ರಿಕಾಕಲ್ಮ (ಹುಣಚಿಕ್ಕ) ಹಾಕಿ ಮಾಡಿದ, ||೧೦೧|| ಆಲದ ಜಡೆ ಕಲ್ಮ ಹಾಕಿ ಮಾಡಿದ (೬) ರಕ್ತಕಾಂಚನ ಹೂವುಗಳ ಕಲ್ಮವನ್ನೂ ಮೊಸರಿನ ಮೇಲಿನ ನೀರನ್ನೂ ಹಾಕಿ ಮಾಡಿದ ಹೆಸರು ಬೇಳೆ ಮುಂತಾದವುಗಳ ಕಟ್ಟನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. (೨೦೨)

ಸಿದ್ಧಂ ಪಲಾಂಡುಶಾಕಂ ತಕ್ರೇಣೋಪಾದಿಕಾಂ ಸಬದರಾಮ್ಲಮ್ ||
ರಂಧಿರಸ್ತೌತೌ ಪ್ರದದ್ಯಾನ್ಯಸೂರಯೂಷಂ ಚ ತಕ್ರಾಮ್ಲಮ್ ||೨೦೩||
ಪಯಸಾ ಶೃತೇನ ಯೂಷ್ಯಃ

ಮಸೂರಮುದ್ಗಾ ಢಕೀಮಕುಷ್ಪಾನಾಮ್ ||

ಭೋಜನಮದ್ಯಾದಮ್ಲೈಃ ಶಾಲಿ ಶ್ಯಾಮಾಕಕೋದ್ರವಜಮ್ ||೨೦೪||
ಶಶಹರಿಣಲಾವಮಾಂಸೈಃ ಕಪಿಂಜಲೈಣೇಯಕೈಃ ಸುಸಿದ್ಧೈಶ್ಚ ||
ಭೋಜನಮದ್ಯಾನ್ಮಧುರೈರಮ್ಲೈರೀಷತ್ ಸಮರಿಚೈರ್ವಾ ||೨೦೫||

ದಕ್ಷಶಿಖಿತ್ತಿರಿರಸ್ಯದ್ವಿರಸ್ಯಕಕುರಲೋಪಾಕಜೈಶ್ಚ ಮಧುರಾನ್ಮುಃ
ಅದ್ಯಾದ್ರಸ್ಯಶತವಹೇಷ್ಟಶಃಸ್ವನಿಲೋಲ್ಪಣಶರೀರಃ ||೨೦೩||

ಅರ್ಥಃ — ರಕ್ತಸ್ರಾವವಿದ್ದರೆ ಮಜ್ಜೆಗೆಯಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧವಾದ ಉಳ್ಳೇಗಡ್ಡಿಯನ್ನು, ಬೋರೆಕಾಯಿಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ ಉಪೋದಿಕೆ (ಬಸಳಿ) ಯನ್ನು ಅಥವಾ ಮಜ್ಜೆಗೆಯಿಂದ ಹುಳಿ ಮಾಡಿದ ಚನ್ನಂಗಿಬೇಳೆಯ ಕಟ್ಟುನು ಕೊಡಬೇಕು. ||೨೦೩|| ಅರ್ಥಕುದಿಸಿದ ಹಾಲಿನೊಡನೆ ಚನ್ನಂಗಿ, ಹೆಸರು, ತೊಗರಿ, ಕಾಡಹೆಸರುಗಳ ಹುಳಿಯಾದ ಕಟ್ಟುಗಳೊಡನೆ ಅಕ್ಕಿ, ಸಾಂವಿ, ಕೋದ್ರವ (ಹಾರಕ) ಗಳ ಅನ್ನವನ್ನು ತಿನ್ನಬೇಕು. ||೨೦೪|| ಶರೀರದಲ್ಲಿ ವಾತವು ಹೆಚ್ಚಿದ್ದರೆ ಬಹಳ ರಕ್ತಸ್ರಾವವಾಗುವ ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಗಳಲ್ಲಿ, ಕುದಿಸಿದ ಮತ್ತು ಮೆಣಸು ಹಾಕಿದ ||೨೦೫|| ಸ್ವಲ್ಪ ಹುಳಿ ಅಥವಾ ಮಧುರವಾದ ಮೊಲ, ಚಗರೆ, ಲಾವಪಕ್ಷಿಗಳ ಮಾಂಸದೊಡನೆ ಅಥವಾ ಕಪಿಂಜಲ ಬಿಳೀತಿತ್ತಿರಿ ಏಣೀಯಕ (ಚಿಗರಿಜಾತಿ) ಮಾಂಸದೊಡನೆ ಅಥವಾ ಕೋಳಿ, ನವಿಲು, ತಿತ್ತಿರಿ, ಒಂಟೆ, ಸಣ್ಣ ನರಿಗಳ ಮಾಂಸದೊಡನೆ ಅನ್ನವನ್ನು ಉಣ್ಣಬೇಕು. (೨೦೬)

ರಸಖಡಶಾಕಯವಾಗೂಸಂಯುಕ್ತಃ ಕೇವಲೋಽಥವಾ ಜಯತಿ ||
ರಕ್ತಮತಿವರ್ತಮಾನಂ ವಾತಂ ಚ ಪಲಾಂಡುರುಪಯುಕ್ತಃ||೨೦೭||
ಛಾಗಾಂತರಾಧಿ ತರುಣಂ ಸರುಧಿರಮುಪಸಾಧಿತಂ ಬಹುಪಲಾಂಡು||
ವೃತ್ಯಾಸಾನ್ಮಧುರಾನ್ಮುಂ ನಿಟೋಶೋಣಿತಸಂಕ್ಷಯೇ
ದೇಯಮ್ ||೨೦೮||

ಅರ್ಥಃ — ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಮಾಂಸರಸ, ಕಟ್ಟು, ಪಲ್ಯೆ, ವೇಯಗಳೊಡನೆ ಅಥವಾ ಹಾಗೆಯೇ ಉಳ್ಳೇಗಡ್ಡಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟರೆ ರಕ್ತದ ಅತಿಸ್ರಾವವನ್ನೂ ವಾತವನ್ನೂ ಕಳೆಯುವದು. ||೨೦೭|| ಮಲಕ್ಷಯವಿದ್ದರೆ ತರುಣ ಅಡಿನ ರಕ್ತಸಹಿತ ಧಡವನ್ನು ಪುಷ್ಟಳ ಉಳ್ಳುಗಡ್ಡಿಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ ಮಧುರ ಮಾಡಿ, ರಕ್ತಕ್ಷಯವಿದ್ದರೆ ಅದನ್ನೇ ಹುಳಿ ಮಾಡಿ ಕೊಡಬೇಕು. (೨೦೮)

ನವನೀತತಿಲಾಭ್ಯಾಸಾತ್ ಕೇಸರನವನೀತತರ್ಕರಾಭ್ಯಾಸಾತ್ ||

ದಧಿಸರಮುಧಿತಾಭ್ಯಾಸಾದ್ ಗುದಜಾಃ ಶಾಮ್ಯಂತಿ

ರಕ್ತವಹಾಃ ||೨೦೯||

ನವನೀತಘೃತಂ ಮಾಂಸಂ ಛಾಗಂ ಚ ಸಷಷ್ಟಿಕಃ ಶಾಲಿಃ ||
ತರುಣಶ್ಚ ಸುರಾಮಂಡಸ್ತರುಣೀ ಚ ಸುರಾ ನಿಹಂತ್ಯಸುಮ್ ||೨೧೦||

ಅರ್ಥಃ— ಬಹುದಿವಸಗಳವರೆಗೆ ಬೆಣ್ಣೆಯೊಡನೆ ಎಳ್ಳಿನ ಕಲ್ಲು
ವನ್ನೂ ಅಥವಾ ನಾಗಕೇಶರ ಸಕ್ಕರೆಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನೂ ಮೊಸರಿನ
ನೀರು ಮತ್ತು ನೀರು ಹಾಕದ ಮಜ್ಜೆಗೆಯನ್ನೂ ತಿನ್ನುತ್ತಿದ್ದರೆ ರಕ್ತ ಸುರಿ
ಸುವ ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಗಳು ಶಮನವಾಗುವವು. ||೨೦೯|| ಬೆಣ್ಣೆಯು
(ಅದೇ ಕಾಸಿದ) ತುಪ್ಪ, ಅಡಿನ ಮಾಂಸ, ಸಷಷ್ಟಿಕ ಅಕ್ಕಿಯ ಅನ್ನ,
ಹೊಸ ಸುರಾಮಂಡ ಮತ್ತು ಹೊಸ ಸುರೆ ಇವು ರಕ್ತವನ್ನು ಕಳೆ
ಯುವವು. (೨೧೦)

ಪ್ರಾಯೇಣ ವಾತಬಹುಲಾನ್ಯರ್ಶಾಂಸಿ ಭವಂತ್ಯತಿಸ್ರುತೇ ರಕ್ತೇ ||
ದೃಷ್ಟ್ವೇಽಪಿ ಹಿ ಕಫಸಿತ್ತೇ ತಸ್ಮಾದನಿಲೋಽಧಿಕೋ ಜ್ವೇಯಃ ||೨೧೧||
ದೃಷ್ಟ್ವಾ ತು ರಕ್ತಪಿತ್ತಂ ಪ್ರಬಲಂ ಕಫವಾತರೂಪಮಲ್ಪಂ ಚ ||
ಶೀತಾ ಕ್ರಿಯಾ ಪ್ರಯೋಜ್ಯಾ ಯಥೇರಿತಾ ವಕ್ಷ್ಯತೇ
ಯಾನ್ಯಾ ||೨೧೨||

ಅರ್ಥಃ— ರಕ್ತವು ಬಹಳ ಹೋಗಲು ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಬಹಳ
ವಾತವುಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಕಫ, ಪಿತ್ತವು ಕಂಡರೂ
ವಾತವು ಹೆಚ್ಚಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ||೨೧೧|| ರಕ್ತಪಿತ್ತಗಳು
ಹೆಚ್ಚು, ಕಫವಾತಗಳು ಕಡಿಮೆ ಇದ್ದರೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಮತ್ತು ಮುಂದೆ
ಹೇಳುವ ಶೀತ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. (೨೧೨)

ಶೀತ ಕ್ರಿಯೆಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಮಧುಕಂ ಸಪಂಚನಲ್ಪಂ

ಬದರೀತ್ವಗುದುಂಬರಧನಪಟೋಲಮ್ ||

ಪರೀಷೇಚನೇ ಪ್ರಯೋಜ್ಯಂ ವೃಷಕಕುಭಯವಾಸನಿಂಬಾಶ್ಚ ||೨೧೩||

ರಕ್ತೇಽತಿವರ್ತಮಾನೇ ಕ್ಲೇದೇ ದಾಹೇ ಚ ಸಮ್ಯಗನಗಾಹಾಃ ||

ಮಧುಕಾಮೃಣಾಲಚಂದನಸದ್ಧಕಕುಶಕಾಶಮೂಲನಿಕ್ಷಾಢಾಃ ||೨೧೪||

ಇಕ್ಷುರಸಗುಧುಕನೇತಸನಿಯೋಹೇ ಶೀತಲೇ ಪಯಸಿ ವಾ ತಮ್ ||
ಅವಗಾಹಂಪೇತ್ ಪ್ರದಿಗ್ಧಂ ಪೂರ್ವಂ ತೈಲೇನ ಶಿಶಿರೇಣ ||೨೧೫||

ದತ್ವಾ ಸ್ಫುತಂ ಸಶರ್ಕರಮುಪಸ್ಥದೇಶೇ ತ್ರಿಕದೇಶೇ ಚ ||
ಶಿಶಿರಜಲಸ್ವರ್ತಸುಖಧಾರಾ ಸಂಸ್ತಂಭನೀ ಯೋಜ್ಯಾ ||೨೧೬||

ಕದಲೀದಲ್ಯೆರಭಿನವೈಃ ಪುಷ್ಕರಪತ್ಮೈಶ್ಚ ಶೀತಜಲಸಿಕ್ತೈಃ ||
ಪ್ರಚ್ಛಾದನಂ ಮುಡುಮುರ್ದುರಿಷ್ಟಂ ಪದ್ಮೋಷ್ಪಲದಲ್ಯೆಶ್ಚ ||೨೧೭||

ದೂರ್ವಾಘೃತಂ ಪ್ರದೇಹಂ ಶತಧಾತಂ ಸಹಸ್ರಭಾತಮುಪಿ ಸರ್ಪಿಃ ||
ವ್ಯಜನಪವನಃ ಸುಶೀತೋ ರಕ್ತಾಸ್ತ್ರಾವಂ ಜಯತ್ಯಾಶು ||೨೧೮||

ಸಮಂ ಗಾಮಧುಕಾಭ್ಯಾಂ ತಿಲಮಧುಕಾಭ್ಯಾಂ
ರಸಾಂಜನಘೃತಾಭ್ಯಾಮ್ ||

ಸರ್ಜರಸಘೃತಾಭ್ಯಾಂ ನಿಂಬಘೃತಾಭ್ಯಾಂ
ಮಧುಘೃತಾಭ್ಯಾಂ ಚ ||೨೧೯||

ದಾರ್ನೀತ್ಸಕ್ ಸರ್ಪಿಭ್ಯಾಂ
ಸಚಂದನಾಭ್ಯಾಮುಘೋತ್ಪಲಘೃತಾಭ್ಯಾಮ್ ||

ದಾಹೇ ಕ್ಲೇದೇ ಚ ಗುದಭ್ರಂಶೇ ಗುದಜಾಃ
ಪ್ರತಿಸಾರಣೇಯಾಃ ಸ್ತುಃ ||೨೨೦||

ಅಭಿಃ ಕ್ರಿಯಾಭಿರಥವಾ ಶೀತಾಭಿಯಸ್ಕ ನ ತಿಷ್ಠತಿ ರಕ್ತಮ್ ||
ತಂ ಕಾಲೇ

ಸ್ನಿಗ್ಧೋಷ್ಣೈರ್ಮಾಂಸರಸೈಸ್ತಪ್ಪಂಯೇನ್ಮತಿಮಾನ್ ||೨೨೧||
ಅವಪೀಡಕಸರ್ಪಿಭಿಃ ಕೋಷ್ಣೈರ್ಘೃತತೈಲಿಕೈಸ್ತಥಾಭ್ಯಂಗೈಃ ||
ಕ್ಷೀರಘೃತತೈಲಸೇಕೈಃ ಕೋಷ್ಣೈಃ ಸಮುಪಾಚರೇಚ್ಛಾಶು ||೨೨೨||

ಅರ್ಥಃ— ಜೇಷ್ಠಮಧು, ಪಂಚವಲ್ಕಲ (ಅಲ, ಅರಳಿ, ಬಸರಿ, ಹೆಬ್ಬೆ, ಶಿರೀಷವೃಕ್ಷಗಳ ತೋಟೆ), ಬೋರೆ, ಅತ್ತಿ, ದಿಂದಲುಗಳ ತೋಟೆ, ಕಹಿಪಡವಲ ಎಲೆಗಳ ಅಥವಾ ಅಡಸಲ, ಮತ್ತಿ, ನೆಲಗಂಗಳ, ಬೇವಿನ ಎಲೆಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು ಪರಿಷೇಕಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು. ||೨೧೩|| ರಕ್ತವು ಬಹಳ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದರೆ ಕ್ಲೇದದಾಹಗಳಿದ್ದರೆ ಜೇಷ್ಠಮಧು, ಬಾಳದಬೇರು, ಚಂದನ, ಪದ್ಮಕಾಷ್ಠ, ದರ್ಭ, ಕಸಯಿ ಹುಲ್ಲುಗಳ ಬೇರುಗಳ ಕಷಾಯದಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅವಗಾಹನ ಮಾಡಿಸಬೇಕು.

||೨೦೪|| ಮೊದಲು ಶೀತಶೈಲದಿಂದ ಲೇಪವನ್ನು ಮಾಡಿ ಕಬ್ಬಿನ ರಸ, ಜೇಷ್ಠಮಧು, ಹೆಬ್ಬೆಗಳ ತಣ್ಣನ್ನು ಕಷಾಯದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ತಣ್ಣಗಿನ ನೀರಲ್ಲಿ ಕೂಡಿಸಬೇಕು. ||೨೦೫|| ಗುಹ್ಯಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಸಕ್ಕರೆ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಇಟ್ಟು ಅದರಂತೆ ತಿಗದಲ್ಲಿಯೂ ಇಟ್ಟು ಸುಖಕೊಡುವಂತೆ ತಣ್ಣಗಿನ ನೀರಿನ ಧಾರೆಯನ್ನು ಅವುಗಳ ಮೇಲೆ ಬಿಡಬೇಕು. ಅದು ರಕ್ತಸ್ತಂಭನ ವನ್ನು ಮಾಡುವದು. ||೨೦೬|| ಆಗಾಗ್ಗೆ ತಣ್ಣೀರು ಸಿಂಪಡಿದ ಎಳೇ ಬಾಳೆ ಎಲೆಗಳಿಂದ, ಕೆಂಪು ಕರೇ, ಬಿಳೇ ಕಮಲದ ಎಲೆಗಳಿಂದಲೂ ಅವನನ್ನು ಹೊಚ್ಚಬೇಕು. ||೨೦೭|| ಕರಿಕೆಯ ರಸದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಘೃತ, ಶತಧಾತುಘೃತ ಸಹಸ್ರಧಾತುಘೃತಗಳ ಲೇಪಗಳು, ಬೀಸಣಿಕೆಯ ತಣ್ಣಗಿನ ಗಾಳಿಗಳೂ ತೀವ್ರವಾಗಿ ರಕ್ತಸ್ರಾವವನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸುವವು. ||೨೦೮|| ಗುದ ಭ್ರಂಶ, ದಾಹ, ಕ್ಲೇದಗಳಲ್ಲಿ ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಗಳಿಗೆ ೧ ಮಂಜಿಷ್ಠೆ, ಜೈಷ್ಠಮಧು ಚಂದನಗಳಿಂದ ೨ ಎಳ್ಳು, ಜೈಷ್ಠಮಧು ಚಂದನಗಳಿಂದ, ೩ ರಸಾಂಜನ, ತುಪ್ಪ ಚಂದನಗಳಿಂದ, ೪ ರಾಳ, ತುಪ್ಪ ಚಂದನಗಳಿಂದ ೫ ಬೇವಿನೆಲೆ, ತುಪ್ಪ ಚಂದನಗಳಿಂದ, ೬ ತುಪ್ಪ, ಜೇನು ಚಂದನಗಳಿಂದ, ||೨೦೯|| ೭ ಮರಅರಿಷಿಣತೋಟಿ ತುಪ್ಪ ಚಂದನಗಳಿಂದ ಅಥವಾ ನೀಲಕಮಲ, ತುಪ್ಪ ಚಂದನಗಳಿಂದ ಲೇಪ ಮಾಡಬೇಕು. ||೨೧೦|| ಈ ಶೀತಕ್ರಿಯೆಗಳಿಂದ ಯಾವನ ರಕ್ತವು ನಿಲ್ಲುವದಿಲ್ಲವೋ ಅವನಿಗೆ ಬುದ್ಧಿವಂತನಾದ ವೈದ್ಯನು ಊಟದ ವೇಳೆಗೆ ಸ್ನಿಗ್ಧ ಮತ್ತು ಉಷ್ಣವಾದ ಮಾಂಸ ರಸದಿಂದ ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸಬೇಕು. ||೨೧೧|| ಅಲಮುಂತಾದ ಅವಪೀಡಕ ದ್ರವ್ಯಗಳ ತೋಟಿಗಳ ಕಲ್ಕಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ ಬಿಚ್ಚಗಿನ ಘೃತಗಳಿಂದಲೂ ತುಪ್ಪ ತೈಲಗಳ ಅಭ್ಯಂಗದಿಂದಲೂ ಬಿಚ್ಚಗಿನ ಹಾಲು ತುಪ್ಪ ತೈಲಗಳ ಪರಿಷೇಕಗಳಿಂದಲೂ ತೀವ್ರವಾಗಿ ಅವನನ್ನು ಉಪಚರಿಸಬೇಕು. (೨೨೨)

ಪಿಚ್ಛಾಬಸ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಕೋಷ್ಠೇನವಾತಪ್ರಬಲೇ ಘೃತಮಂಡೇನಾನುವಾಸಯೇಚ್ಛೀಘ್ರಮ್ ||
ಪಿಚ್ಛಾಬಸ್ತಿಂ ದದ್ಯಾತ್ ಕಾಲೇ ತಸ್ಯಾಥವಾ ಸಿದ್ಧಮ್ ||೨೧೩||

ಯವಾಸಕುತಕಾಶಾನಾಂ ಮೂಲಂ ಸುಷ್ಕಂ ಚ ಶಾಲ್ಮಲಮ್ ||
ಸ್ಥಗ್ರೋಘೋದುಂಬುರಾಶ್ವತ್ಥತುಂ ಗಾಶ್ಚ ದ್ವೀಶಲೋನ್ಮಿತಾಃ ||೨೧೪||

ದ್ವಿಪ್ರಸ್ಥಂ ಸಲಿಸ್ತ್ಯೈತತ್ ಕ್ಷೀರಪ್ರಸ್ಥಂ ನಿಪಾಚಯೇತ್ ||
 ಕ್ಷೀರಶೇಷಂ ಕಷಾಯಂ ತು ತತಃ ಕಲ್ಪೈರ್ನಿಮಿಶ್ರಯೇತ್ ||೨೨೫||
 ಕಲ್ಮಾಃ ಶಾಲ್ಮಲಿನಿಯಾಸಾಃ ಸಮಂಗಾ ಚಂದನೋತ್ಪಲಮ್ ||
 ವತ್ಸಕಸ್ಯ ಚ ಬೀಜಾನಿ ಸ್ತ್ರೀಯಂಗುಃ ಪದ್ಮಕೇಶರಮ್ ||೨೨೬||
 ಪಿಚ್ಛಾಬಸ್ತಿರಯಂ ಸಿದ್ಧಃ ಸಕೌದ್ರಘೃತಶರ್ಕರಃ ||
 ಪ್ರವಾಹಿಕಾಗುದಭ್ರಂಶರಕ್ತಸ್ರಾವಜ್ವರಾಪಹಃ ||೨೨೭||

ಅರ್ಥ:—ನಾತವು ಪ್ರಬಲವಿದ್ದರೆ ಬೆಚ್ಚಗಿನ ತುಪ್ಪದ ಮಂಡದಿಂದ ಅನುವಾಸನ ಬಸ್ತಿಯನ್ನು ತೀವ್ರವಾಗಿ ಕೊಡಬೇಕು. ಅಥವಾ ಯೋಗ್ಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪಿಚ್ಛಾಬಸ್ತಿಯನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿ ಕೊಡಬೇಕು. ||೨೨೫|| ಯವಾಸ (ನೆಲಇಂಗಳ), ದರ್ಭ, ಕಸಯಿ ಹುಲ್ಲುಗಳ ಬೇರು ಮತ್ತು ಬೂರಲದ ಹೂವು, ಆಲ, ಅತ್ತಿ ಅರಳಗಳ ಮುಗುಳುಗಳನ್ನು ೮-೮ ತೊಲೆ ತಕ್ಕೊಂಡು ||೨೨೬|| ಕುಟ್ಟಿ ೨೫೬ ತೊಲೆ ನೀರು, ೧೨೮ ತೊಲೆ ಹಾಲು ಹಾಕಿ ಕುದಿಸಿ ಹಾಲು ಮಾತ್ರ ಉಳಿಯಲು ಅದರಲ್ಲಿ ||೨೨೭|| ಬೂರಲ ಅಂಟು, ಮಂಜಿಷ್ಠ, ಚಂದನ, ನೀಲಕಮಲ, ಇಂದ್ರಜನಿ, ಪ್ರಿಯಂಗು (ಹಾಲುಮಡ್ಡಿ), ಕಮಲದ ಕೇಶರಗಳ ಕಲ್ಮವನ್ನೂ ||೨೨೮|| ತುಪ್ಪ-ಜೇನು-ಸಕ್ಕರೆಗಳನ್ನೂ, ಹಾಕಿ ಪಿಚ್ಛಾಬಸ್ತಿಯನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸ ಬೇಕು. ಇದು ಪ್ರವಾಹಿಕೆ, ಗುದ ಭ್ರಂಶ, ರಕ್ತಸ್ರಾವ ಜ್ವರಗಳನ್ನು ಕಳೆಯುವದು. ||೨೨೯||

ಪ್ರಸಾಂಡರೀಕಂ ಮಧುಕಂ ಪೇಷ್ಯಾನ್ ಬಸ್ತೌ ಯಥೇರಿತಾನ್ ||
 ಪಿಷ್ಠಾಸ್ತನುವಾಸನಂ ಸ್ನೇಹಂ ಕ್ಷೀರದ್ವಿಗುಣಿತಂ ಪಚೇತ್ ||೨೩೦||

ಅರ್ಥ:— ಈ ಪಿಚ್ಛಾಬಸ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಕಲ್ಮಗಳನ್ನು ಪುಂಡರೀಕ ಕಮಲ, ಜೇಷ್ಠ ಮಧುದಿನ ಕಲ್ಮವನ್ನೂ ಹಾಲನ್ನೂ ಹಾಲಿನ ಇಮ್ಮಡಿ ಸ್ನೇಹವನ್ನೂ ಹಾಕಿ ಪಿಚ್ಛಾಬಸ್ತಿಯನ್ನು ಸಿದ್ಧಮಾಡಿ ಅನುವಾಸನವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು ||೨೩೦||

ಹ್ರೀಬೇರಾದಿಘೃತವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಹ್ರೀಬೇರಮುತ್ಪಲಂ ಲೋಧಂ ಸಮಂಗಾಚವ್ಯಚಂದನಮ್ ||

ಸಾಠಾ ಸಾತಿನಿಷಾ ಬಿಲ್ವಂ ಧಾತಕೀ ದೇವದಾರು ಚ ||೨೨೯||

ದಾರ್ನೀತ್ವಕ್ ನಾಗರಂ ಮಾಂಸೀ ಮುಸ್ತಂ ಕ್ಷಾರೋ

ಯವಾಗ್ರಜಃ||

ಚಿತ್ರಕಶ್ವೇತಿ ಹೇಷ್ಯಾಣಿ ಚಾಂಗೇರೀಸ್ವರಸೇ ಘೃತಮ್ ||೨೩೦||

ಐಕಧ್ಯಂ ಸಾಧಯೇತ್ ಸರ್ವಂ ತತ್ ಸರ್ಪಿಃ ಪರಮಾಷ್ಠಮ್ ||

ಅಶೋಕಸಾರಗ್ರಹಣೇ ಪಾಂಡುರೋಗೇ ಜ್ವರೇರುಚೌ ||೨೩೧||

ಮೂತ್ರಕೃಚ್ಛ್ರೇ ಗುದಭ್ರಂಶೇ ಬಸ್ತಾಧ್ಮಾನೇ ಪ್ರವಾಹಣೇ ||

ಪಿಚ್ಛಾಸ್ರವೇರ್ಶಸಾಂ ಶೂಲೇ ಯೋಜ್ಯಮೇತತ್

ತ್ರಿದೋಷನುತ್ ||೨೩೨||

ಅರ್ಥಃ—ಚಾಂಗೇರೀ (ಪುಷ್ಪಂಪುರಜಿ) ಸ್ವರಸ ಘೃತದ ನಾಲ್ಕು ಪಾಲು, ಬಾಳದಬೇರು, ನೀಲಕಮಲ, ಲೋಧ, ಮಂಜಿಷ್ಠೆ, ಚವಕ, ಚಂದನ ಅಗಳಸುಂಠಿ, ಅತಿವಿಷ, ಬಿಲ್ವ, ಧಾತಕಿಪುಷ್ಪ, ದೇವದಾರು ||೨೨೯|| ಮರಅರಿಷಿಣತೋಟಿ, ಸುಂಠಿ, ಜಟಾಮಾಂಸಿ, ಜೇಕು. ಜವಖಾರ, ಚಿತ್ರಕ ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಘೃತದ ಢಿ ಹಾಕಿ ಕೂಡಿಸಿ ಘೃತವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಬೇಕು. ||೨೩೦|| ಇದು ಉತ್ತಮ ಔಷಧವಾಗಿದೆ, ಇದನ್ನು ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ, ಅತಿಸಾರ, ಸಂಗ್ರಹಣೆ, ಪಾಂಡುರೋಗ, ಜ್ವರ, ಅರುಚಿ ||೨೩೧|| ಮೂತ್ರ ಕೃಚ್ಛ್ರ, ಗುದಭ್ರಂಶ, ಮೂತ್ರಾಶಯ ಉಬ್ಬೋಣ, ಪ್ರವಾಹಿಕೆ, ಪಿಚ್ಛಾಸ್ರವ, ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಗಳ ಶೂಲಗಳಲ್ಲಿ ಕೊಡಬೇಕು. ಇದು ತ್ರಿದೋಷನಾಶಕವಾಗಿದೆ. (೨೩೨)

ಸುನಿಷ್ಠಾ ಕಚಾಂಗೇರೀ ಘೃತವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಅನಾಕ್ ಪುಷ್ಪೀ ಬಲಾ ದಾರ್ನೀ ಹೃಶ್ವಿ ಪರ್ಣೇ ತ್ರಿಕಂಟಕಃ ||

ಸ್ಯಗ್ರೋಧೋದುಂಬರಾಶ್ವತ್ಥಶುಂಗಾಶ್ಚ ದ್ವಿಪಲೋನ್ಮಿತಾಃ ||೨೩೩||

ಕಷಾಯ ಏಷಾಂ ಹೇಷ್ಯಾಸ್ತು ಜೀವಂತೀ ಕಟುರೋಹಿಣೀ ||

ಪಿಪ್ಪಲೀ ಪಿಪ್ಪಲೀಮೂಲಂ ಮರಿಚಂ ದೇವದಾರು ಚ ||೨೩೪||

ಕಲಿಂಗಾಃ ಶಾಲ್ಮಲಂ ಪುಷ್ಕಂ ವೀರಾ ಚಂದನಮುತ್ಪಲಮ್ ||

ಕಟಾಫಲಂ ಚಿತ್ರಕೋ ಮುಸ್ತಂ ಪ್ರಿಯಂಗ್ವತಿವಿಷೇ ಸ್ಥಿರಾ ||೨೩೫||

ಪದ್ಮೋತ್ಪಲಾನಾಂ ಕಿಂಜಲ್ಕುಃ ಸಮಂಗಾ ಸನಿದಿಗ್ಧಿಕಾಃ ||
 ಬಿಲ್ವಂ ಮೋಚರಸಃ ಪಾಲಾ ಭಾಗಾಃ ಕರ್ಷಸಮಾಃ ಪೃಥಕ್ ||೨೩೬||
 ಚತುಃಪ್ರಸ್ಥಶ್ಚತುಃಪ್ರಸ್ಥಂ ಕಷಾಯಮವತಾರಯೇತ್ ||
 ತ್ರಿಂಶತ್ ಪಲಾನಿ ತು ಪ್ರಸ್ಥೋ ವಿಜ್ಞೇಯೋ ದ್ವಿಪಲಾಧಿಕಃ ||೨೩೭||
 ಸುನಿಷಣ್ಣಕಚಾಂಗೇರ್ಯೋಃ ಪ್ರಸ್ಥಾ ದ್ವೌ ಸ್ವರಸಸ್ಯ ಚ ||
 ಸರ್ವೈರೇತೈರ್ಯಥೋದ್ವಿಷ್ಟೈರ್ಘೃತಪ್ರಸ್ಥಂ ವಿಸಾಚಯೇತ್ ||೨೩೮||
 ಏತದರ್ಶಸ್ಯತೀಸಾರೇ ತ್ರಿದೋಷೇ ರುಧಿರಸ್ತುತಾ ||
 ಪ್ರವಾಹಣೇ ಗುದಭ್ರಂಶೇ ಪಿಚ್ಛಾಸು ವಿವಿಧಾಸು ಚ ||೨೩೯||
 ಉತಾನೇ ಚಾತಿಬಹುಶಃ ಶೋಫತೂಲೇ ಗುದಾಶ್ರಯಿಃ ||
 ಮೂತ್ರಗ್ರಹೇ ಮೂಢವಾತೇ ಮಂದೇಃಗ್ನಾನರುಚಾವಪಿ ||೨೪೦||
 ಪ್ರಯೋಜ್ಯಂ ವಿಧಿವತ್ ಸರ್ಪಿರ್ಬಲವರ್ಣಾಗ್ನಿವರ್ಧನಮ್ ||
 ವಿವಿಧೇಷ್ಟನ್ನಪಾನೇಷು ಕೇವಲಂ ನಾ ನಿರತ್ಯಯಮ್ ||೨೪೧||

ಅರ್ಥಃ — ಬದೇಸೋಪು, ಕ್ಯಂಗ್ಲೆ, ಮರಅರಿಷಣ, ಮೂರೆಲಿ ಹೊನ್ನೆ, ನೆಗ್ಗಿಲು, ಆಲದ ಮುಗುಳು, ಅತ್ತಿಯ ಮುಗುಳು, ಅರಳೆಯ ಮುಗುಳುಗಳನ್ನು ಲ-ಲ ತೊಲಿ ತಕ್ಕೊಂಡು ||೨೩೬|| ೫೧೨ ತೊಲಿನೀರು ಹಾಕಿ ಕೂಡಿಸಿ ೧೨೮ ತೊಲಿ ಉಳಿಸಬೇಕು. ಅದರಲ್ಲಿ ಶೀಹಾಲೆ, ಕಟು ಕರೋಣಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಮೋಡಿ, ಮೆಣಸು, ದೇವದಾರು, ||೨೩೪|| ಇಂದ್ರಜವೆ, ಬೂರಲಹೂವು, ಹ್ವೇರಕಾಕೋಲಿ, ಚಂದನ, ನೀಲಕಮಲ, ಕಟ್ಟಲ (ಕಿರಿತಿ ವನ್ನಿ), ಚಿತ್ರಕ, ಜೇಕು, ಪ್ರಿಯಂಗು (ಹಾಲುಮಡ್ಡಿ) ಅತಿವಿಷ ಒಂದೆಲಿ ಹೊನ್ನೆ, ||೨೩೫|| ಬಿಳೇ ಮತ್ತು ನೀಲಕಮಲಗಳ ಕೇಶರ, ಮಂಜಿಷ್ಠೆ, ನೆಲಗುಳ್ಳದ ಬೇರು, ಬಿಲ್ವ, ಬೂರಲ ಅಂಟು ಅಗಳಸುಂಠಿ ಇವುಗಳನ್ನು ೧-೧ ತೊಲಿ, ||೨೩೬—೨೩೭|| ಗೊರಜಿಯ ಮತ್ತು ಹುಣಚಿಕ್ಕದ ರಸ ಇವು ೧೨೮-೧೨೮ ತೊಲಿ ಹಾಕಿ ಇವೆಲ್ಲವುಗಳಿಂದ ೧೨೮ ತೊಲಿ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಸಿದ್ಧಮಾಡಬೇಕು. ||೨೩೮|| ಈ ಘೃತವನ್ನು ವಿವಿಧ ಅನ್ನ ಪಾನಗಳೊಡನೆ ಅಥವಾ ಹಾಗೆಯೇ ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ, ತ್ರಿದೋಷಾತಿಸಾರ, ರಕ್ತಸ್ರಾವ, ಪ್ರವಾಹಿಕೆ, ಗುದಭ್ರಂಶ, ತರತರದ ಪಿಚ್ಛಾಸ್ರಾವ, ||೨೩೯|| ಮೇಲೆ ಮೇಲೆ ಶಾಚಕ್ಕೆ ಹೋಗೋಣ, ಗುದದಲ್ಲಿರುವ ಬಾವು ಶೂಲ ಮೂತ್ರಗ್ರಹ,

ಮೂಢವಾತ ಅಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯ ಅರುಚಿಗಳಲ್ಲಿ ನಿಧಿಯಂತೆ ಕೊಡಬೇಕು. ಇದು ಬಲ, ವರ್ಣ, ಅಗ್ನಿಗಳನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವದು. ಮತ್ತು ನಿರಪಾಯವೂ ಆಗಿದೆ. ಈ ಯೋಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸ್ಥವೆಂದರೆ ೩೨ ಪಲವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು, ||೨೪೧||

ವ್ಯತ್ಯಾಸೋ ಮಧುರಾನ್ಮಾನಾಂ ಶಿತೋಷ್ಣಾನಾಂ ಚ ಯೋಜಿತಃ ||
ನಿತ್ಯಮಗ್ನಿಬಲಾಪೇಕ್ಷೇ ಜಯೇತ್ಯಶ್ವಕೃತಾನ್ ಗದಾನ್ ||೨೪೨||

ತ್ರಯೋ ವಿಕಾರಾಃ ಸ್ತ್ರಾಯೇಣ ಯೇ ಪರಸ್ಪರಹೇತವಃ ||
ಅಶ್ವಾಂಸಿ ಚಾತಿಸಾರಶ್ಚ ಗ್ರಹಣೇದೋಷ ಏವಚ ||೨೪೩||

ಏಷಾಮಗ್ನಿಬಲೇ ಹೀನೇ ವೃದ್ಧಿವೃದ್ಧೇ ಪರಿಕ್ಷಯಃ ||
ತಸ್ಮಾದಗ್ನಿಬಲಂ ರಕ್ಷ್ಯಮೇಷು ತ್ರಿಷು ವಿಶೇಷತಃ ||೨೪೪||

ಭೃಷ್ಟೈಃ ಶಾಕೈರ್ಯವಾಗೂಭಿಯೂಷ್ಮನ್ಮಾಂಸರಸೈಃ ಶುಭೈಃ ||
ದುಗ್ಧತಕ್ರಪ್ರಯೋಗೈಶ್ಚ ವಿವಿಧೈರ್ಗುಡಜಾನ್ ಜಯೇತ್ ||೨೪೫||

ಯದ್ವಾಯೋರಾನುಲೋಮ್ಯಾಯ ಯದಗ್ನಿಬಲವೃದ್ಧಯೇ ||
ಅನ್ನಪಾನಾಷಧದ್ರವ್ಯಂ ತತ್ಸೇವ್ಯಂ ನಿತ್ಯಮರ್ಶಸೈಃ ||೨೪೬||

ಯದತೋ ವಿಪರೀತಂ ಸ್ಯಾನ್ನಿದಾನೇ ಯಚ್ಚ ದರ್ಶಿತಮ್ ||
ಗುಡಜಾಭಿಪರೀತೇನ ತತ್ಸೇವ್ಯಂ ನ ಕದಾಚನ ||೨೪೭||

ಅರ್ಥಃ — ಮಧುರದ್ರವ್ಯ ಹುಳಿದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಸರತಿಯಿಂದ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು. ಅದರಂತೆ ಶೀತ ಮತ್ತು ಉಷ್ಣದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಒಂದರ ನಂತರ ಇನ್ನೊಂದನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು. ಹೀಗೆ ತನ್ನ ಅಗ್ನಿಯ ಬಲದಂತೆ ಉಪಯೋಗಿಸಿದರೆ ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಯ ಉಪದ್ರವಗಳು ಹೋಗುವವು. ||೨೪೨|| ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ, ಅತಿಸಾರ, ಸಂಗ್ರಹಣೆಗಳಿಗೆ ಬಹಳ ಮಾಡಿ ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಕಾರಣವಾಗುತ್ತವೆ. ||೨೪೩|| ಅಗ್ನಿಯ ಬಲವು ಕಡಿಮೆಯಾಗಲು ವಿಕಾರಗಳು ಹೆಚ್ಚಾಗುವವು ಅಗ್ನಿಯ ಬಲವು ಹೆಚ್ಚಲು ಈ ವಿಕಾರಗಳು ನಾಶವಾಗುತ್ತವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಮೂರರಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ರಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ||೨೪೪|| ಕುದಿಸಿ ರಸವನ್ನು ಹಿಂಡಿತೆಗೆದ, ಸ್ನೇಹದಲ್ಲಿ ಕರಿದ ಪಲ್ಯ, ಪೇಯ, ಕಟ್ಟು ಒಕ್ಕೇ ಮಾಂಸರಸಗಳಿಂದಲೂ,

ತರತರದ ಹಾಲು ಮಜ್ಜೆಗೆಗಳ ಪ್ರಯೋಗಗಳಿಂದಲೂ ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಗಳನ್ನು ಕಳೆಯಬೇಕು. ||೨೪೫|| ಯಾವದು ವಾತವನ್ನು ಅಸುಲೋಮನ ಮಾಡುವದೋ, ಅಗ್ನಿಯ ಬಲವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವದೋ ಅಂಥ ಅನ್ನಪಾನ ಔಷಧಗಳನ್ನು ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಯುಳ್ಳವರು ನಿತ್ಯವಾಗಿ ಸೇವಿಸಬೇಕು ||೨೪೬|| ಇದಕ್ಕೆ ವಿಪರೀತವಾಗಿರುವ (ವಾತಪ್ರತಿಲೋಮಕ, ಅಗ್ನಿಬಲನಾಶಕ) ಮತ್ತು ಅವಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೆಂದು ಹೇಳಿರುವ ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಯವನು ಎಂದೂ ಸೇವಿಸಬಾರದು. (೨೪೭)

ಸಂಗ್ರಹಶ್ಲೋಕಾಃ

ಅರ್ಶಸಾಂ ದ್ವಿವಿಧಂ ಜನ್ತು ಪೃಥಗಾಯತನಾನಿ ಚ ||
ಸ್ಥಾನಸಂಸ್ಥಾನಲಿಂಗಾನಿ ಸಾಧ್ಯಾಸಾಧ್ಯತ್ವನಿಶ್ಚಯಃ ||೨೪೮||
ಅಭ್ಯಂಗಾಃ ಸ್ವೇದನಂ ಧೂಮಾಃ ಸಾವಗಾಹಾಃ ಪ್ರಲೇಪನಮ್ ||
ಶೋಣಿತಸ್ಯಾವಸೇಕಶ್ಚ ಯೋಗಾ ದೀಪನಪಾಚನಾಃ ||೨೪೯||
ಸಾನಾನ್ನವಿಧಿಧ್ಯಕ್ಷಾ ವಾತವಚೋಽಸುಲೋಮನಃ ||
ಯೋಗಾಃ ಸಂಶಮನೀಯಾಶ್ಚ ಸರ್ಪೀಷಿಂ ವಿವಿಧಾನಿ ಚ ||೨೫೦||
ಬಸ್ತುಯಸ್ತುಕ್ರಿಯೋಗಾಶ್ಚ ವರಾರಿಷ್ಠಾಃ ಸಶರ್ಕರಾಃ ||
ಶುಷ್ಕಾರ್ಶಸಾಂ ಪ್ರಶಮನಾಃ ಸ್ರಾವಿಣಾಂ ಲಕ್ಷಣಾನಿ ಚ ||೨೫೧||
ದ್ವಿವಿಧಂ ಸಾನುಬಂಧಾನಾಂ ತಾಭ್ಯಾಂ ಚೇಷ್ಟಂ ಯದಾಷಢಮ್ ||
ರಕ್ತಸಂಗ್ರಹಣಾಃ ಕ್ವಾಧಾಃ ಪೇಷ್ಯಾಶ್ಚ ವಿವಿಧಾತ್ಮಕಾಃ ||೨೫೨||
ಸ್ನೇಹಾಹಾರವಿಧಿಶ್ಚಾ ಗ್ರೋ ಯೋಗಾಶ್ಚ ಪ್ರತಿಸಾರಣಾಃ ||
ಪ್ರಕ್ಷಾಲನಾವಗಾಹಾಶ್ಚ ಪ್ರದೇಹಾಃ ಸೇಚನಾನಿ ಚ ||೨೫೩||
ಅತಿವೃತ್ತಸ್ಯ ರಕ್ತಸ್ಯ ವಿಧಾತವ್ಯಂ ಯದಾಷಢಮ್ ||
ತತ್ ಸರ್ವಮಿಹ ನಿರ್ದಿಷ್ಟಂ ಗುದಜಾನಾಂ ಚಿಕಿತ್ಸಿತಮ್ ||೨೫೪||

ಅರ್ಥಃ— ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಗಳೆ ಎರಡುತರದ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಅವುಗಳ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಕಾರಣಗಳು ಸ್ಥಾನ, ಆಕೃತಿ, ಬಿಡ್ಡುಗಳು, ಸಾಧ್ಯಾಸಾಧ್ಯತೆ, ||೨೪೮|| ಅಭ್ಯಂಗ, ಸ್ವೇದ, ಧೂಮ, ಅವಗಾಹನ, ಲೇಪನ.

ರಕ್ತಮೋಕ್ಷ, ದೀಪನ ಪಾಚನಯೋಗ ||೨೪|| ಮಲವಾತಗಳು ಅನು
ಲೋಮನ ಮಾಡುವ ಉತ್ತಮವಾದ ಅನ್ನಪಾನವಿಧಿ, ಶಮನಔಷಧ,
ವಿವಿಧ ||೨೫|| ಘೃತಗಳು, ಬತ್ತಿಗಳು, ತಕ್ರಯೋಗಗಳು, ಸಕ್ಕರೆ
ಹಾಕಿದ ಚಲೋ ಅರಿಷ್ಟಗಳು, ಶುಷ್ಕಮೂಲವ್ಯಾಧಿನಾಶಕ ಔಷಧಗಳು,
ಆದ್ರ್ಯಮೂಲವ್ಯಾಧಿಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳು ||೨೬|| ಅವಕ್ಕೆ ಆಗುವ ಕಫಪಿತ್ತ
ಗಳ ಎರಡು ಅನುಬಂಧಗಳು, ಅವಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯ ಔಷಧಗಳು, ರಕ್ತ
ಸಂಗ್ರಾಹಕ ಕಷಾಯಗಳು, ತರತರದ ಚೂರ್ಣಗಳು ||೨೭|| ಉತ್ತಮ
ವಾದ ಸ್ನೇಹವಿಧಿ, ಆಹಾರವಿಧಿ, ಪ್ರತಿಸಾರಣ-ಪ್ರಕ್ಷಾಲನ-ಅವಗಾಹನ
ಲೇಪನ-ಸೇಚನಗಳ ಔಷಧಗಳು ||೨೮|| ಬಹಳ ರಕ್ತಸ್ರಾವವಾಗಲು
ಮಾಡಬೇಕಾದ ವಿಧಿಗಳು ಈ ಎಲ್ಲ ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳ
ಲ್ಪಟ್ಟಿತು. (೨೫)

ಇತ್ಯಗ್ನಿವೇಶಕೃತೇ ತಂತ್ರೇ ದೃಢಬಲಪ್ರತಿಸಂಸ್ಕೃತೇ
ಚಿಕಿತ್ಸಿತಸ್ಥಾನೇ 'ಗ್ರಹಣೇಚಿಕಿತ್ಸಿತಂ'ನಾಮು ಪಂಚದಲೋಧ್ಯಾಯಃ

ಅರ್ಥಃ— ಈ ಪ್ರಕಾರ ಅಗ್ನಿವೇಶರಿಂದ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ದೃಢಬಲ
ರಿಂದ ಸಂಸ್ಕಾರ ಹೊಂದಿದ ಚರಕ ಸಂಹಿತೆಯ ಚಿಕಿತ್ಸಾಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ
'ಗ್ರಹಣೇದೋಷ ಚಿಕಿತ್ಸೆ' ಎಂಬ ಹದಿನೈದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು
ಮುಗಿದುದು.

ಶ್ರೀಮದಾದ್ಯಬಾಬಾಚಾರ್ಯಪೂಜ್ಯಪಾದಶಿಷ್ಯ ಅದ್ಯಪನಂತಾಚಾರ್ಯರಿಂದ
ರಚಿತವಾದ 'ಚರಕ ಚಿಕಿತ್ಸಾ ಮೊ'ಧಿನೀ' ಎಂಬ ಚರಕ ಸಂಹಿತೆಯ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ
ಚಿಕಿತ್ಸಾ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ 'ಅರ್ಶಚಿಕಿತ್ಸೆ' ಎಂಬ ಹದಿನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು
ಮುಗಿದುದು.

೧೫ ನೇ ಅಧ್ಯಾಯ

(ಸಂಗ್ರಹಣೀಯ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯು)

ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಯಿಂದ ಸಂಗ್ರಹಣೆಯಾಗುವದರಿಂದ ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಯ ಸಂತರ ಸಂಗ್ರಹಣೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಅಥಾತೋಗ್ರಹಣೇದೋಷಚಿಕಿತ್ಸಿತಂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಸ್ಯಾಮಃ ||

ಅರ್ಥ:- ಇನ್ನುಮೇಲೆ ಸಂಗ್ರಹಣೆಯ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಹೇಳುವೆವು.
ಇತಿ ಹ ಸ್ವಾಹ ಭಗವಾನಾತ್ರೇಯಃ ||೧||

ಅರ್ಥ:- ಪೂಜ್ಯರಾದ ಆತ್ರೇಯ ಮುನಿಗಳು ಹೀಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. (೧)

ಆಯುರ್ವರ್ಣೋ ಬಲಂ ಸ್ವಾಸ್ಥ್ಯಮುತ್ಸಾಹೋಪಚಯೌ ಪ್ರಭಾ ||

ಓಜಸ್ತೇಜೋಗ್ನಯಃ ಪ್ರಾಣಾಶ್ಚೋಕ್ತಾ ದೇಹಾಗ್ನಿಹೇತುಕಾಃ ||೨||

ಶಾಂತೇಃಗ್ನಾ ಮ್ರಿಯತೇ ಯುಕ್ತೇ ಚಿರಂ ಜೀವತ್ಯನಾಮಯಃ ||

ರೋಗೀ ಸ್ಯಾದ್ ವಿಕೃತೇ ಮೂಲಮಗ್ನಿಸ್ತಸ್ಮಾನ್ನಿರುಚ್ಯತೇ ||೩||

ಯದನ್ನಂ ದೇಹಧಾತ್ವೋಜೋಬಲಸರ್ವಾದಿಪ್ರೇಷಕಮ್ ||

ತತ್ರಾಗ್ನಿಹೇತುರಾಹಾರಾನ್ನ ಹ್ಯಪಕ್ವಾದ್ ರಸಾದಯಃ ||೪||

ಅರ್ಥ:- ಆಯುಷ್ಯ, ಬಣ್ಣ, ಶಕ್ತಿ, ಸ್ವಸ್ಥತೆ, ಉತ್ಸಾಹ, ವುಷ್ಟಿ, ಕಾಂತಿ, ಓಜಸ್ಸು, ಶುಕ್ರ, ಅಗ್ನಿ, ಪ್ರಾಣಗಳಿಗೆ ದೇಹದ ಅಗ್ನಿಯೇ ಕಾರಣವಾಗಿದೆ. ||೨|| ಈ ಅಗ್ನಿಯು ಶಾಂತವಾಗಲು ಮನುಷ್ಯನು ಸಾಯುವನು. ಸರಿಯಾಗಿರಲು ನಿರೋಗಿಯಾಗಿ ಬಹಳ ದಿವಸ ಬದುಕುವನು. ಅದು ವಿಕೃತವಾಗಲು ರೋಗಿಯಾಗುವನು. ಆದ್ದರಿಂದ ದೇಹಾಗ್ನಿಯು ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಮೂಲವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ||೩|| ಅನ್ನವು, ದೇಹದ ಧಾತು ಓಜ ಬಲ ವರ್ಣ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಪ್ರೇಷಿಸುವದಕ್ಕೆ ಅಗ್ನಿಯೇ ಕಾರಣವು ಯಾಕೆಂದರೆ ಪಚನವಾಗದ ಆಹಾರದಿಂದ ರಸ ಮುಂತಾದವು ಉಂಟಾಗುವು. (೪)

ಅಗ್ನಿಯು ಅನ್ನವನ್ನು ಪಚನಮಾಡುವ ರೀತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಅನ್ನಮಾದಾನಕರ್ಮಾ ತು ಪ್ರಾಣಃ ಕೋಷ್ಠಂ ಪ್ರಕರ್ಷತಿ ||
ತದ್ಧೃವೈಭಿಃ ಸಂಘಾತಂ ಸ್ನೇಹೇನ ವೃದ್ಧತಾಂ ಗತಮ್ ||೫||

ಸಮಾನೇನಾನವಧೂತೋಗ್ನಿರುದೀರ್ಣಃ ಪವನೇನ ತು ||
ಕಾಲೇ ಭುಕ್ತಂ ಸಮಂ ಸಮ್ಯಕ್ ಪಚತ್ಯಾಯುರ್ವಿದ್ಯಯೇ ||೬||

ಏನಂ ರಸನುಲಾಯಾನ್ಮ ಮಾಶಯಸ್ವಮಧಃ ಸ್ಥಿತಃ ||
ಪಚತ್ಯಗ್ನಿರ್ಯಥಾ ಸ್ಥೂಲ್ಕಾಮೋವನಾಯಾಂಬುತಂಡುಲಮ್ ||೭||

ಅರ್ಥ:— ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಕೆಲಸಮಾಡುವ ಪ್ರಾಣವಾಯುವು ಅನ್ನವನ್ನು ಕೋಷ್ಠಕ್ಕೆ ಎಳೆದುಕೊಳ್ಳುವದು. ಅಲ್ಲಿ ಕ್ಷೇದಕ ಕಫಗಳಿಂದ ಅದರಲ್ಲಿಯ ಗಂಟುಗಳು ಒಡೆದು, ಕಫದಲ್ಲಿಯ ಸ್ನೇಹದಿಂದ ಅದು ವೃದ್ಧವಾಗುವದು. ||೫|| ಸಮಾನವಾಯುವಿನಿಂದ ಬೇಸಲ್ಪಡುವದರಿಂದ ಪ್ರಾಣ ಪ್ರವಾದ ಅಗ್ನಿಯು ಯೋಗ್ಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯೋಗ್ಯಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಅದರ ಅನ್ನವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪಚನಮಾಡುವದು. ಅದರಿಂದ ಆಯುಷ್ಯ ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವದು. ||೬|| ಬೆಂಕಿಯು ಹೇಗೆ ವಾತ್ರೆಯೊಳಗಿದ್ದ ಅಕ್ಕಿನೀರುಗಳನ್ನು ಬೇಯಿಸಿ ಅನ್ನವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವದೋ ಹಾಗೆ ಕೆಳಗೆ ಸಕ್ವಾಶಯದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ಅಮಾಶಯದಲ್ಲಿದ್ದ ಅನ್ನವನ್ನು ಬೇಯಿಸಿ ರಸಧಾತು ಮತ್ತು ಮಲಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡುವದು. (೭)

ಅನ್ನಸ್ಯ ಭುಕ್ತಮಾತ್ರಸ್ಯ ಪದ್ರಸಸ್ಯ ಪ್ರಸಾಕತಃ ||
ಮಧುರಾಖ್ಯಾತ್ ಕಫೋ ಭಾವಾತ್ ಫೇನಭಾವ ಉದೀರ್ಯತೇ ||೮||

ಪರಂ ತು ಪಚ್ಯಮಾನಸ್ಯ ವಿದಗ್ಧಸ್ಯಾಪ್ಲಭಾವತಃ ||
ಅಶಯಾಚ್ಚೈವಮಾನಸ್ಯ ಪಿತ್ತಮಚ್ಛಮುದೀರ್ಯತೇ ||೯||

ಸಕ್ವಾಶಯಂ ತು ಪ್ರಾಪ್ತಸ್ಯ ಶೋಷ್ಯಮಾಣಸ್ಯ ವಂದಿನಾ ||
ಸರಿಪಿಂಡಿತಪಕ್ವಸ್ಯ ವಾಯುಃ ಸ್ಯಾತ್ ಕಟುಭಾವತಃ ||೧೦||

ಅನ್ನಮಿಷ್ಟಂ ಹ್ಯುಪಕೃತಮಿಷ್ಟೈರ್ಗಂಧಾದಿಭಿಃ ಪೃಥಕ್ ||
ನೇಹೇ ಪ್ರೀಣಾತಿ ಗಂಧಾದೀನ್ ಪ್ರಾಣಾದೀನೀಂದ್ರಿಯಾಣಿ ಚ ||೧೧||

ಅರ್ಥಃ—ಆರೂ ರಸವುಳ್ಳ ಅನ್ನಪನ್ನ ಉಂಡಕೂಡಲೇ ಅದರಲ್ಲಿದ್ದ ಮಧುರದ್ರವ್ಯವ ಸಾಕವಾಗಿ ಬುಡುಗಿನ ರೂಪವ ಕಫವೆಂಬ ಮಲವು ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ||೮|| ಆಮೇಲೆ ಅರ್ಧಪಚನವಾಗಲು ಆಮಾಶಯ ದಿಂದ ಕೆಳಗೆ ಇಳಿಯುವ ಹುಳಿಯಾದ ಅನ್ನದಿಂದ ಸ್ವಚ್ಛವಾದ ಪಿತ್ತವೆಂಬ ಮಲವು ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ||೯|| ಪಕ್ವಾಶಯಕ್ಕೆ ಬಂದನಂತರ ಅಗ್ನಿ ಯಿಂದ ಒಣಗಿ ಪಕ್ವ ಮತ್ತು ಮುದ್ದೆಯಾದ ಅನ್ನದ ಕಾರಗುಣದಿಂದ ವಾತವುಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ||೧೦|| ಇಷ್ಟವಾದಂಥ ಅನ್ನವು ಇಷ್ಟವಾದಂಥ ಗಂಧ ಮುಂತಾದ ಗುಣಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾಗಿದ್ದರೆ ದೇಹದಲ್ಲಿದ್ದ ಗಂಧಾದಿ ಗುಣಗಳನ್ನೂ ಪ್ರಾಣಾದಿವಾಯುಗಳನ್ನೂ ನೇತ್ರಾದಿ ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನೂ ಪೋಷಿಸುತ್ತದೆ. (೧೧)

ಅದು ಹೇಗೆ ಗಂಧಾದಿಗಳನ್ನು ಪೋಷಿಸುವದೆಂಬದನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಭೌಮಾಪ್ಯಾಗ್ನೇಯವಾಯವ್ಯಾಃ ಪಂಚೋಷ್ಮಾಣಃ ಸನಾಭಸಾಃ ||
ಪಂಚಾಹಾರಗುಣಾನ್ ಸ್ವಾನ್ ಸ್ವಾನ್ ಸಾರ್ಥಿವಾದೀನ್ ಪಚಂತಿ ಹಿ
ಯಥಾಸ್ವೈರೇವ ಪುಷ್ಯಂತೇ ದೇಹೇ ದ್ರವ್ಯಗುಣಾಃ ಪೃಥಕ್ ||
ಸಾರ್ಥಿವಾಃ ಸಾರ್ಥಿವಾನೇವ ಶೇಷಾಃ ಶೇಷಾಂಶ್ಚ ಕೃತ್ಸ್ಮಶಃ ||೧೩||
ಸಪ್ತಭಿರ್ದೇಹಧಾತಾರೋ ಧಾತವೋ ದ್ವಿವಿಧಂ ಪುನಃ ||
ಯಥಾಸ್ವಮಗ್ನಿಭಿಃ ಸಾಕಂ ಯಾಂತಿ ಕಿಟ್ಟಪ್ರಸಾದತಃ ||೧೪||
ರಸಾದ್‌ರಕ್ತಂ ತತೋ ಮಾಂಸಂ ಮಾಂಸಾನ್ನೇದಸ್ತತೋಽಸ್ಥಿ ಚ ||
ಅಸ್ಥೋಮಜ್ಜಾ ತತಃ ಶುಕ್ರಂ ಶುಕ್ರಾದ್‌ಗರ್ಭಃ ಪ್ರಸಾದಜಃ ||೧೫||

ಅರ್ಥಃ— ಭೌಮ, ಆಪ್ಯ, ಆಗ್ನೇಯ, ವಾಯವ್ಯ, ನಾಭಸ ಎಂಬ ಐದು ಅಗ್ನಿಗಳು ಇರುತ್ತವೆ. ಅವು ಆಹಾರದಲ್ಲಿದ್ದ ತನ್ಮತ್ರ ತನ್ಮತ್ರ ಗುಣಗಳನ್ನು ಪಚನಮಾಡುವವು. ||೧೨|| ಅದ್ದರಿಂದ ಆಯಾ ಅಗ್ನಿಗಳಿಂದಲೇ ದೇಹದಲ್ಲಿದ್ದ ಆಯಾಗುಣಗಳು ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಪೋಷಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ ಹೇಗೆಂದರೆ ಆಹಾರದಲ್ಲಿದ್ದ ಸಾರ್ಥಿವ ಗುಣಗಳಾದ ಗುರು, ಖರ, ಕಠಿಣ, ಮಂದ, ಸ್ಥಿರ, ವಿಶದ, ಸಾಂದ್ರ, ಸ್ಥೂಲ, ಗಂಧಗಳು ದೇಹದಲ್ಲಿದ್ದ ಅವೇ ಗುಣಾದಿ ಗುಣಗಳನ್ನೂ, ಆಹಾರದಲ್ಲಿದ್ದ ಆಪ್ಯಗುಣಗಳಾದ ದ್ರವ

ಸ್ನಿಗ್ಧ, ಶೀತ, ಮಂದ, ಸರ, ಸಾಂದ್ರ, ಮೃದು, ಪಿಚ್ಚಿಲ, ರಸಗಳು ಅವೇ ದ್ರವಾದಿ ಗುಣಗಳನ್ನೂ ಅನ್ನದಲ್ಲಿದ್ದ ಅಗ್ನಿಯ ಗುಣಗಳಾದ ಉಷ್ಣ, ತೀಕ್ಷ್ಣ, ಸೂಕ್ಷ್ಮ, ಲಘು, ರೂಕ್ಷ ವಿಶದಗಳು ಅವೇ ಉಷ್ಣಾದಿಗುಣಗಳನ್ನೂ ಆಹಾರದಲ್ಲಿದ್ದ ನಾಯವ್ಯಗುಣಗಳಾದ ಲಘು, ಶೀತ, ದುಕ್ಷ, ಖರ, ವಿಶದ, ಸೂಕ್ಷ್ಮ, ಸ್ವರ್ಶಗಳು ದೇಹದಲ್ಲಿರುವ ಅವೇ ಲಘಾದಿ ಗುಣಗಳನ್ನೂ, ಅನ್ನದಲ್ಲಿದ್ದ ನಾಭಸಗುಣಗಳಾದ ಮೃದು, ಲಘು, ಸೂಕ್ಷ್ಮ, ಶ್ಲಕ್ಷ್ಣ ಶಬ್ದಗಳು ದೇಹದಲ್ಲಿರುವ ಅವೇ ಮೃದ್ವಾದಿಗುಣಗಳನ್ನೂ ಪೋಷಿಸುತ್ತವೆ. ||೧೩|| ದೇಹವನ್ನು ಧಾರಣಮಾಡುವ ಸಸ್ತಧಾತುಗಳು ತಮ್ಮಲ್ಲಿರುವ ಏಳು ಅಗ್ನಿಗಳಿಂದ ಕಿಟ್ಟಿ ಮತ್ತು ಪ್ರಸಾದವೆಂಬ ಎರಡುತರದ ಪಾಕವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತವೆ. ||೧೪|| ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ ಜಠರಾಗ್ನಿಯಿಂದ ಪಕ್ವವಾದ ಅನ್ನದಿಂದ ಉಂಟಾದ ಪ್ರಸಾದರೂಪ ರಸಧಾತುವು ತನ್ನಲ್ಲಿಯ, ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಪಕ್ವವಾಗಿ ಪ್ರಸಾದರೂಪವಾದ ರಕ್ತವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. ಅದರಂತೆ ರಕ್ತಧಾತುವು ತನ್ನಲ್ಲಿದ್ದ ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಪಕ್ವವಾಗಿ ಪ್ರಸಾದರೂಪವಾದ ಮಾಂಸವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಇದರಂತೆ ಮಾಂಸದಿಂದ ಪ್ರಸಾದಭೂತ ಮೇದ, ಅದರಿಂದ ಪ್ರಸಾದಭೂತ ಅಪ್ಪಿ, ಅದರಿಂದ ಪ್ರಸಾದಭೂತ ಮಜ್ಜೆ, ಅದರಿಂದ ಪ್ರಸಾದಭೂತ ಶುಕ್ರ, ಅದರ ಪ್ರಸಾದದಿಂದ ಗರ್ಭವು ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. (೧೫)

ರಸಾತ್ ಸ್ತನ್ಯಂ ಸ್ತ್ರಿಯಾ ರಕ್ತಮಸೃಜಃ ಕಂಡರಾಃ ಸಿರಾಃ ||
ಮಾಂಸಾದ್ವಸಾ ತ್ವಚಃ ಷಟ್ಚ ಮೇದಸಃ ಸ್ನಾಯುಸಂಭವಃ ||

ಅರ್ಥಃ— ಸ್ತ್ರೀಯರ ರಸಧಾತುವಿನಿಂದ ಸ್ತನ್ಯವೂ ಮತ್ತು ರಕ್ತವೂ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ. (ಆಕೆಯು ಗರ್ಭಿಣಿಯಿದ್ದರೆ ಮಾತ್ರ - ಇಲ್ಲವಾದರೆ ರಸದಿಂದ ರಕ್ತವೇ ಉಂಟಾಗುವದು.) ರಕ್ತದಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಮಾಂಸವೂ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವದಲ್ಲದೆ ಕಂಡರೆಗಳೂ ಶಿರೆಗಳೂ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುತ್ತವೆ. ಅದರಂತೆ ಮಾಂಸದಿಂದ ಮೇದವಲ್ಲದೆ ನೆಣ ಮತ್ತು ಆರು ತ್ವಚೆಗಳೂ ಮೇದದಿಂದ ಅಸ್ಥಿಯಲ್ಲದೆ, ಸ್ನಾಯುಗಳೂ ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ. (೧೬)

ಕಿಟ್ಟಮನ್ನಸ್ಯ ವಿಣ್ಣೂತ್ರಂ ರಸಸ್ಯ ತು ಕಫೋಽಸೃಜಃ ||

ಪಿತ್ತಂ ಮಾಂಸಸ್ಯ ಖಮುಲಾ ಮಲಃ ಸ್ವೇದಸ್ತು ಮೇದಸಃ ||೧೭||

ಸ್ಯಾತ್ ಕಿಟ್ಟಂ ಕೇಶಲೋಮಾಸ್ಥೋ ಮಜ್ಜಾಃ ಸ್ನೇಹೋಃ
ಕ್ಷೈವಿತ್ ತ್ವಚಾಮ್ ||

ಪ್ರಸಾದಕಿಟ್ಟಾ ಧಾತೂನಾಂ ಪಾಕಾದೇವಂ ದ್ವಿಧರ್ಘತಃ ||೧೮||

ಅರ್ಥಃ--- ಅನ್ನದ ಕಿಟ್ಟವು ಮಲಮೂತ್ರಗಳು. ರಸಧಾತುವಿನ ಕಿಟ್ಟವು ಕಫವು. ರಕ್ತದ ಕಿಟ್ಟವು ಪಿತ್ತವು. ಮಾಂಸದ ಕಿಟ್ಟವು ಶರೀರದಲ್ಲಿರುವ ಎಲ್ಲ ಛಿದ್ರಗಳ ಮಲಗಳು. ಮೇದದ ಕಿಟ್ಟವು ಸ್ನೇಹವು. ||೧೭|| ಅಸ್ಥಿಯ ಕಿಟ್ಟವು ಕೂದಲು ರೋಮಗಳು. ಮಜ್ಜದ ಕಿಟ್ಟವು ಸ್ನೇಹವು. (ಈ ರಸಾದಿ ಧಾತುಗಳ ಪ್ರಸಾದಭಾಗವು ಕ್ರಮವಾಗಿ ರಕ್ತ, ಮಾಂಸ, ಮೇದ ಅಸ್ಥಿ ಮಜ್ಜ ಶುಕ್ರಗಳು ಎಂದು ಈ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿಯೇ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.) ತ್ವಚೆಯ ಕಿಟ್ಟವು ಕಂಣಲ್ಲಿ ಬರುವ ಪಿಚ್ಚವು. ಈ ಪ್ರಸಾದ ಕಿಟ್ಟಗಳು ಧಾತುಗಳ ಪಾಕದಿಂದಲೇ ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ. (೧೮)

ಪರಸ್ಪರೋಪಸಂಸ್ತನ್ಯಾಧ್ಧಾತುಸ್ನೇಹಪರಂಪರಾ ||

ವೃಷ್ಯಾದೀನಾಂ ಪ್ರಭಾವಸ್ತು ಪುಷ್ಣಾತಿ ಬಲಮಾಶು ಹಿ ||೧೯||

ಷಡ್ ಭಿಃ ಕೇಚಿದಹೋರಾಶ್ರೈರಿಚ್ಛಂತಿ ಪರಿವರ್ತನಮ್ ||

ಸಂತತ್ಯಾ ಭೋಜ್ಯಧಾತೂನಾಂ ಪರಿವೃತ್ತಿಸ್ತು ಚಕ್ರವತ್ ||೨೦||

ಅರ್ಥಃ--- ಧಾತುಪೋಷಣೆಯ ಪರಂಪರೆಯು ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ವೃಷ್ಯಮುಂತಾದ ದ್ರವ್ಯಗಳಿಂದ ಶುಕ್ರದ ಶುತ್ಪತ್ತಿಯು ಕೂಡಲೇ ಆಗುವದು ಅದು ಅದರ ಪ್ರಭಾವ ಬಲದಿಂದ. ||೧೯|| ಅನ್ನದಿಂದ ಶುಕ್ರದವರಿಗೆ ಆಗುವ ಪರಿವರ್ತನಕ್ಕೆ ಆರುದಿವಸಗಳು ಹತ್ತುಪವಿಂದ ಕೆಲವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅನ್ನದಿಂದ ರಸ ಧಾತು ಅದರಿಂದ ರಕ್ತ ಹೀಗೆ ಚಕ್ರದಂತೆ ಪರಿವರ್ತನವು ನಡೆದಿರುತ್ತದೆ. (ಅದ್ದರಿಂದ ರಸಾಧಿಧಾತುಗಳು ತೀರಿ ಹೋಗಿ ಮನುಷ್ಯನು ಸಾಯುವ ಪ್ರಸಂಗ ಬರುವದಿಲ್ಲ.) (೨೦)

ಅಗ್ನಿವೇಶರು ಗುರುಗಳಿಗೆ ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡುತ್ತಾರ.

ಇತ್ಯುಕ್ತವಂತಮಾಚಾರ್ಯಂ ಶಿಷ್ಯಸ್ತ್ವಿದಮುಚೋದಯತ್ ||

ರಸಾದ್‌ರಕ್ತಂ ನಿಸದ್ಯಶಾತ್ ಕಥಂ ದೇಹೇಽಭಿಜಾಯತೇ ||೨೦||

ರಸಸ್ಯ ಚ ನ ರಾಗೋಽಪ್ತಿ ಸ ಕಥಂ ಯಾತಿ ರಕ್ತತಾಮ್ ||

ದ್ರವಾದ್‌ರಕ್ತಾತ್ ಸ್ಥಿರಂ ಮಾಂಸಂ ಕಥಂ ತಜ್ಜಾಯತೇ
ನೃಣಾಮ್ ||೨೧||

ದ್ರವಧಾತೋಃ ಸ್ಥಿರಾನ್ಮಾಂಸಾನ್ಮೇದಸಃ ಸಂಭವಃ ಕಥಮ್ ||

ಶ್ಲಕ್ಷ್ಣಾಭ್ಯಾಂ ಮಾಂಸಮೇದೋಭ್ಯಾಂ ಖರತ್ವಂ ಕಥಮಸ್ತಿಷು ||೨೨||

ಖರೇಷ್ವಸ್ಥಿಷು ಮಜ್ಜಾ ಚ ಕೇನ ಸ್ಥಿಗ್ಧೋ ಮೃದುಸ್ತಥಾ ||

ಮಜ್ಜಾಸ್ತು ಪರಿಣಾಮೇನ ಯದಿ ಶುಕ್ರಂ ಪ್ರವರ್ತತೇ ||೨೪||

ಸರ್ವದೇಹಗತಂ ಶುಕ್ರಂ ಪ್ರವದಂತಿ ಮನೀಷಿಣಃ ||

ತಥಾಸ್ಥಿಮಧ್ಯಮಜ್ಜಾಶ್ಚ ಶುಕ್ರಂ ಭವತಿ ದೇಹಿನಾಮ್ ||೨೫||

ಛಿದ್ರಂ ನ ದೃಶ್ಯತೇಽಸ್ಥಾಞ್ಚ ತನ್ನೀಸರತಿ ನಾ ಕಥಮ್ ||೨೬||

ಅರ್ಥಃ— ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ ಗುರುಗಳಿಗೆ ಶಿಷ್ಯರಾದ ಅಗ್ನಿವೇಶರು ಕೇಳಿದರು. ೧ ರಕ್ತವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸುವ ರಸಧಾತುವಿನಿಂದ ರಕ್ತವು ಹೇಗೆ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ ||೨೦|| ಏಕೆಂದರೆ ರಸದಲ್ಲಿ ಕೆಂಪು ಬಣವಿರುವ ದಿಲ್ಲ ಆದ್ದರಿಂದ ಅದು ಕೆಂಪು ಹೇಗೆ ಆಗುವದು. ೨ ದ್ರವವಾದಂಥ ರಕ್ತದಿಂದ ಮನುಷ್ಯರ ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಮಾಂಸವು ಹೇಗೆ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ||೨೧|| ೩ ದ್ರವಧಾತುವಾದ ಮೇದವು ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಮಾಂಸದಿಂದ ಹೇಗೆ ಉಂಟಾಗುವದು. ೪ ಮೇತ್ತನ್ನು ಮಾಂಸ ಮೇದಗಳಿಂದ ಬಿರುಸಾದ ಎಲವುಗಳು ಹೇಗೆ ಆಗುತ್ತವೆ. ||೨೨|| ೫ ಬಿರುಸಾದ ಎಲವುಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿಗ್ಧ ಮತ್ತು ಮೃದುವಾದ ಮಜ್ಜೆವು ಹೇಗೆ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ೬ ಮಜ್ಜೆದ ಪರಿಣಾಮದಿಂದ ಶುಕ್ರವುಂಟಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿದಿರಿ. ||೨೪|| ಆದರೆ ಪಂಡಿತರು ಶುಕ್ರವು ಶರೀರದ ಎಲ್ಲೆಡೆಗೆ ಇರುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅಗ್ನಿಯ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಮಜ್ಜೆದಿಂದ ಮನುಷ್ಯರ ಶುಕ್ರವು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ. ||೨೫|| ಅಸ್ಥಿಗಳಿಗಂತೂ ಛಿದ್ರಗಳು ಕಾಣಿಸುವದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅದು ಅಲ್ಲಿಂದ ಹೊರಗೆ ಬರುವದು ಹೇಗೆ? (೨೬)

ಗುರುಗಳು ಉತ್ತರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಏವಮುಕ್ತಸ್ತು ಶಿಷ್ಯೇಣ ಗುರುಃ ಪ್ರಾಹೇದಮುತ್ತರಮ್ ||೨೬||

ತೇಜೋ ರಸಾನಾಂ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಮನುಜಾನಾಂ ಯದುಚ್ಯತೇ ||
ಸಿತ್ತೋಷ್ಮಣಃ ಸರಾಗೇಣ ರಸೋ ರಕ್ತತ್ವಮೃಚೈತಿ ||೨೭||

ವಾಯ್ವಂಬುತೇಜಸಾ ರಕ್ತಮುಷ್ಮಣಾ ಚಾಭಿಸಂಯುತಮ್ ||
ಸ್ಥಿರತಾಂ ಪ್ರಾಪ್ಯ ಮಾಂಸಂ ಸ್ವಾತ್ ಸ್ವೋಷ್ಮಣಾ ಪಕ್ವಮೇವ
ತತ್ ||೨೮||

ಸ್ವೇಜೋಂಬುಗುಣಸ್ಥಿಗ್ಧೋದ್ರಿಕ್ತಂ ಮೇದೋಽಭಿಜಾಯತೇ ||
ಪೃಥಿವ್ಯಗ್ನ್ಯನಿಲಾದೀನಾಂ ಸಂಘಾತಃ ಸ್ವೋಷ್ಮಣಾ ಕೃತಃ ||೨೯||

ಖರತ್ವಂ ಪ್ರಕರೋತ್ಯಸ್ಯ ಜಾಯತೇಽಸ್ಥಿ ತತೋ ನೃಣಾಮ್ ||
ಕರೋತಿ ತತ್ರ ಸೌಷಿರ್ಯಮಸ್ಥ್ಲಾಂ ಮಧ್ಯೇ ಸಮೀರಣಃ ||೩೦||

ಮೇಧಸಾಸ್ಥಿಣಿ ಪೂರ್ಯಂತೇ ಸ್ನೇಹೋ ಮಜ್ಜಾ ತತಃ ಸ್ಪೃತಃ ||
ತಸ್ಮಾನ್ನಜ್ಞಸ್ತು ಯಃ ಸ್ನೇಹಃ ಶುಕ್ರಂ ಸಂಜಾಯತೇ ತತಃ ||೩೧||

ವಾಯ್ವಾಕಾಶಾ ದಿಭಿರ್ಭಾವೈಃ ಸೌಷಿರ್ಯಂ ಜಾಯತೇಽಸ್ಥಿಷು ||
ತೇನ ಸ್ರವತಿ ತಜ್ಜುಕ್ರಂ ನವಾತ್ ಕುಂಭಾದಿವೋದಕಮ್ ||೩೨||

ಸ್ತ್ರೋತೋಭಿಃ ಸ್ಯಂದತೇ ದೇಹಾತ್ ಸ ಹೀತಂ ಶುಕ್ರವಾಹಿಭಿಃ ||
ಹರ್ಷೇಣೋದೀರಿತಂ ವೇಗಾತ್ ಸಜ್ಜಲ್ಪಾಚ್ಚ ಮನೋಭವಾತ್ ||೩೩||

ವಿಲೀನಂ ಘೃತವದ್ ವ್ಯಾಯಾಮೋಷ್ಮಣಾ ಸ್ಥಾನವಿಚ್ಯುತಮ್ ||
ಬಸ್ತಾ ಸಂಭೃತ್ಯ ನಿಯಾತಿ ಸ್ಥಲಾನ್ನಿಮ್ನಮಿವೋದಕಮ್ ||೩೪||

ಆರ್ಥಃ— ಹೀಗೆ ಶಿಷ್ಯನು ಕೇಳಲಾ ಗುರುಗಳು ಉತ್ತರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ||೨೬|| ೧ ಎಲ್ಲ ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲಿರುವ ರಸದ ತೇಜದ ರಾಗದಿಂದ, ಪಿತ್ತದ ಉಷ್ಣತೆಯಿಂದ ಪಚನವಾಗಿ, ರಸವು ರಕ್ತವಾಗುವದ ||೨೭|| ೨ ಆ ರಕ್ತವು ವಾಯು ಮತ್ತು ಜಲದ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಮತ್ತು ಉಷ್ಣತೆಯಿಂದ ಪಕ್ವವಾಗಿ ||೨೮|| ತನ್ನಲ್ಲಿಯ ತೇಜ ಜಲಗುಣದ ಸ್ನೇಹದ ವೃದ್ಧಿ

ಯಿಂದ ತುಂಬಿದ ಮೇದವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸುವುದು. ೪ ಪೃಥಿವಿ, ಅಗ್ನಿ, ವಾಯುಗಳ ಸಮೂಹವು ತಮ್ಮಲ್ಲಿಯ ಉಷ್ಣತೆಯಿಂದ ||೨೯|| ಇದನ್ನು ಬಿರುಸು ಮಾಡುವವು. ಆದ್ದರಿಂದ ಮನುಷ್ಯರ ಎಲವುಗಳು ಬಿರಸು ಆಗುವವು. ವಾಯುವು ಎಲವುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ತೂತುಗಳನ್ನು ಮಾಡುವದು. ||೩೦|| ೬ ಆ ಮೇಲೆ ಮೇದವು ಅಸ್ಥಿಗಳನ್ನು ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಆ ಸ್ನೇಹವೇ ಮಜ್ಜವು. ಅದರಿಂದ ಆ ಮೇಲೆ ಮಜ್ಜದ ಸ್ನೇಹವಾದ ಶುಕ್ರವು ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ ||೩೧|| ವಾಯು ಮತ್ತು ಆಕಾಶ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಂದ ಅಸ್ಥಿಗಳಲ್ಲಿ ಛಿದ್ರಗಳುಂಟಾಗುತ್ತವೆ. ಹೊಸ ಕೊಡದಿಂದ ನೀರು ಒರಸುವಂತೆ ಅವುಗಳಿಂದ ಶುಕ್ರವು ಒರಸುತ್ತದೆ. ||೩೨|| ಕಾಮ ವಿಕಾರಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದ ಹರ್ಷದಿಂದ ನೇಗದಿಂದ ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟು ಬಂದ ಅದು ಶುಕ್ರವಹಸ್ತ್ರೋತಸ್ಸುಗಳಿಂದ ದೇಹದ ಹೊರಗೆ ಬರುವದು ||೩೩|| ವ್ಯಾಯಾಮದ ಉಷ್ಣತೆಯಿಂದ ತುಪ್ಪದಂತೆ ಕರಗಿ ಸ್ಥಾನಚ್ಯುತವಾಗಿ ಬಸ್ತಿಯಲ್ಲಿ ತುಂಬಿಕೊಂಡು ಅಲ್ಲಿಂದ ತೆಗ್ಗಿನ ಕಡೆಗೆ ನೀರು ಹೋಗುವಂತೆ ಹೊರಗೆ ಹೊರಡುತ್ತದೆ. ||೩೪||

ವ್ಯಾನೇನ ರಸಧಾತುರ್ಹಿ ವಿಕ್ಷೇಪೋಚಿತಕರ್ಮಣಾ ||
ಯುಗಪತ್ ಸರ್ವತೋಽಜಸ್ರಂ ದೇಹೇ ವಿಕ್ಷಿಪ್ಯತೇ ಸದಾ ||೩೫||

ಕ್ಷಿಪ್ಯಮಾಣಃ ಖಮೈಗುಣ್ಯಾದ್ ರಸಃ ಸಜ್ಜತಿ ಯತ್ರ ಸಃ ||
ತಸ್ಮಿನ್ ವಿಕಾರಾನ್ ಕುರುತೇ ವಿವರ್ಷಮಿವ ಶೋಯದಃ ||೩೬||

ದೋಷಾಣಾಮಪಿ ಚೈವಂ ಸ್ಯಾತ್ ತತ್ರ ದೇಶೇ ಪ್ರಕೋಪಣಮ್ ||
ಇತಿ ಭೌತಿಕಧಾತ್ವನ್ನಪಕ್ತ್ಯಾಂ ಕರ್ಮ ಭಾಷಿತಮ್ ||೩೭||

ಅನ್ನಸ್ಯ ಪಕ್ವಾ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಪಕ್ತ್ಯಾಣಾಮಧಿಪೋ ಮತಃ ||
ತನ್ನೂಲಾಸ್ತೇ ಹಿ ತದಾವೃದ್ಧಿ ಜ್ವಯವೃದ್ಧಿಕ್ಷಯಾತ್ಮಕಾಃ ||೩೮||

ತಸ್ಮಾತ್ ತಂ ವಿಧಿವದ್ ಯುಕ್ತೈರನ್ನಪಾನೇಂಧನೈರ್ಹಿತೈಃ ||
ಪಾಲಯೇತ್ ಪ್ರಯತಸ್ತಸ್ಯ ಸ್ಥಿತೌ ಹ್ಯಾಯುರ್ಬಲಸ್ಥಿತಿಃ ||೩೯||

ಯೋ ಹಿ ಭುಂಕ್ತೀವಿಧಿಂ ತ್ಯಕ್ತ್ವಾಗ್ರಹಣೇದೋಷಜಾನ್ ಗದಾನ್ ||
ಸ ಲಾಲ್ಯಾಲ್ಲಭತೇ ಶೀಘ್ರಂ ವಕ್ಷ್ಯಂತೀತಃ ಪರಂ ತು ಯೇ ||೪೦||

ಅರ್ಥ:— ಚೆಲ್ಲುವ ಕರ್ಮಮಾಡುವ ವ್ಯಾಸವಾಯುವಿನಿಂದ ರಸ ಧಾತುವು ಎಲ್ಲಕಡೆಗೆ ಒಮ್ಮೆಲೇ ಯಾವಾಗಲೂ ಬಡದೇ ಚೆಲ್ಲಲ್ಪಡುತ್ತಿರುತ್ತದೆ. ||೩೫|| ಹೀಗೆ ಚೆಲ್ಲಲ್ಪಡುವ ರಸಧಾತುವು ಸ್ತೋತ್ರಸ್ಥನ ವೈಗುಣ್ಯದಿಂದ ಎಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಬಂಧಿಸಲ್ಪಡುವದು ಅಲ್ಲಿ, ಮುಂದೆನಾಗುತ್ತಿರುವಾಗ್ಗೆ ಶಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ಮೋಡವು ಮಳೆಯನ್ನು ಮಾಡುವಂತೆ ವಿಕಾರಗಳನ್ನುಂಟು ಮಾಡುತ್ತದೆ. ||೩೬|| ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಆ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ದೋಷಗಳ ಪ್ರಕೋಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿಯ ವರೆಗೆ ಭಾತಿಕಾಗ್ನಿ, ಧಾತ್ವಗ್ನಿ, ಜಠರಾಗ್ನಿಗಳ ಕಾರ್ಯವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ||೩೭|| ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಅನ್ನವನ್ನು ಪಚನಮಾಡುವ (ಜಾಠರ) ಅಗ್ನಿಯು ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಶ್ರೇಷ್ಠವು. ಏಕೆಂದರೆ ಅದರ ವೃದ್ಧಿಕ್ಷಯಗಳಿಂದಲೇ ಉಳಿದವುಗಳ ವೃದ್ಧಿಕ್ಷಯವಾಗುವದು||೩೮|| ಆದ್ದರಿಂದ ನೇಮಶೀಲನಾಗಿ ಹಿತಕರವಾದ ಅನ್ನಪಾನಗಳೆಂಬ ಉರುವಲಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ ಅದನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಅದು ಇರಲು ಆಯುಷ್ಯ ಮತ್ತು ಬಲಗಳು ಇರುವವು. ||೩೯|| ಯಾವನು ಅತ್ಯಾಶೆಯಿಂದ ವಿಧಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಊಟಮಾಡುವನೋ ಅವನು ಗ್ರಹಣೇದೋಷದಿಂದಂಟಾಗುವ ರೋಗಗಳನ್ನೂ ಮತ್ತು ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ರೋಗಗಳನ್ನೂ ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಹೊಂದುವನು. (೪೦)

ಗ್ರಹಣೇ ವಿಕಾರಗಳ ಕಾರಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಅಭೋಜನಾದ ಜೀರ್ಣಾತಿಭೋಜನಾದ್ ವಿಷಮಾಶನಾತ್ ||
ಅಸಾತ್ಮ್ಯಗುರುಶೀತಾತಿರುಕ್ಷಸಂದುಷ್ಟಭೋಜನಾತ್ ||೪೧||
ವಿರೇಕವನುನಸ್ನೇಹವಿಭ್ರಮಾದ್ ವ್ಯಾಧಿಕರ್ಷಣಾತ್ ||
ದೇಶಕಾಲತುರ್ವೈಷಮ್ಯಾದ್ ವೇಗಾನಾಂ ಚ ವಿಧಾರಣಾತ್ ||೪೨||
ದುಷ್ಯತ್ಯಗ್ನಿಃ ಸ ದುಷ್ಟೋಽನ್ನಂ ನ ತತ್ ಪಚತಿ ಲಘುಪಿ ||
ಅಪಚ್ಯಮಾನಂ ಶುಕ್ತತ್ವಾ ಯಾತ್ಯನ್ನಂ ವಿಷತಾಂ ಚ ತತ್ ||೪೩||

ಅರ್ಥ:— ಉಪವಾಸ, ಬೇಯಿಸದ ಅನ್ನವನ್ನು ತಿನ್ನೋಣ, ಬಹಳ ಊಟ ಮಾಡೋಣ, ಅಕಾಲದಲ್ಲಿ ತಿನ್ನೋಣ, ತನಗೆ ಮಾನಿಸದ ಜಡ, ಶೀತ, ಅತಿರುಕ್ಷ, ದುಷ್ಟ ಅನ್ನವನ್ನು ತಿನ್ನುವದರಿಂದಲೂ, ||೪೧||

ವಮನ, ವಿರೇಚನ, ಸ್ನೇಹ ಪಾನಗಳಲ್ಲಿ ತಪ್ಪುವುದರಿಂದಲೂ, ಬೇನೆಯಿಂದ ಬಂದ ಅಶಕ್ತಿಯಿಂದಲೂ, ದೇಶಕಾಲಮತುಗಳಲ್ಲಿಯ ಹೆಚ್ಚುಕಡಿಮೆಯಿಂದಲೂ, ವೇಗಗಳ ಪ್ರತಿಬಂಧದಿಂದಲೂ ||೪೨|| ಅಗ್ನಿಯು ದುಷ್ಟವಾಗಿ ಅದು ಹಗುರು ಅನ್ನವನ್ನು ಕೂಡ ಪಚನಮಾಡುವದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಬೇಯದ ಆ ಅನ್ನವು ಹುಳಿ ಮತ್ತು ವಿಷವಾಗುವದು. (೪೩)

ಅರ್ಜೀರ್ಣದ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ತಸ್ಯ ಲಿಜ್ಜಮರ್ಜೀರ್ಣಸ್ಯ ವಿಷ್ವಂಭಃ ಸದನಂ ತಥಾ ||
ಶಿರೋರುಕ್ ಚೈವ ಮೂರ್ಛಾ ಚ ಭ್ರಮಃ ಪೃಷ್ಠಕಟೀಗ್ರಹಃ ||೪೪||

ಜೃಂಭಾಜ್ಜಿಮುರ್ದಸ್ತ್ಯಷ್ಟಾ ಚ ಜ್ವರಶ್ಚ ದೀಃ ಪ್ರವಾಹಣಮ್ ||
ಅರೋಚಕಾವಿಸಾಕೌ ಚ ಘೋರಮನ್ನಂ ವಿಷ್ಣ್ವಾ ತತ್ ||೪೫||

ಪಿತ್ತೇನ ಸಹ ಸಂಸೃಷ್ಟಂ ದಾಹತ್ವಷ್ಟಾ ಮುಖಾಮಯಾನ್ ||
ಜನಯತ್ಯಮ್ಲಪಿತ್ತಜ್ವಾ ಪಿತ್ತಜಾಂಶ್ಚಾ ಪರಾನ್ ಗದಾನ್ ||೪೬||

ಯಕ್ಷ್ಮಪೀನಸಮೇಹಾದೀನ್ ಕಫಜಾನ್ ಕಫಸಜ್ಜಿತಮ್ ||
ಕರೋತಿ ವಾತಸಂಸೃಷ್ಟಂ ವಾತಜಾಂಶ್ಚಾ ಪರಾನ್ ಗದಾನ್ ||೪೭||

ಮೂತ್ರರೋಗಾಂಶ್ಚ ಮೂತ್ರಸ್ಥಂ ಕುಕ್ಷಿರೋಗಾನ್ ಶಕೃದ್ ಗತಮ್ ||
ರಸಾದಿಭಿಶ್ಚ ಸಂಸೃಷ್ಟಂ ಕುರ್ಯಾದ್ ರೋಗಾನ್ ರಸಾದಿಜಾನ್ ||೪೮||

ಅರ್ಥಃ— ಹೊಟ್ಟೆಯುಬ್ಬೋಣ, ನಿತ್ರಾಣ, ತಲೆಶೂಲಿ, ಮೂರ್ಛೆ, ಭ್ರಮ, ಬೆನ್ನು ಟೊಂಕಗಳು ಹಿಡಿಯೋಣ, ||೪೪|| ಆಕಳಿಕೆ, ಮೈನೋಯೋಣ, ನೀರಡಿಕೆ, ಜ್ವರ, ವಾಂತಿ, ಪ್ರವಾಹಿಕೆ, ಅರುಚಿ, ಅಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯ ಇವು ಅರ್ಜೀರ್ಣದ ಲಕ್ಷಣಗಳು. ಈ ಅನ್ನವು ಬಯಂಕರ ವಿಷವಾಗುತ್ತದೆ. ||೪೫|| ಈ ಅನ್ನವಿಷವು ಪಿತ್ತದೊಡನೆ ಕೂಡಿ ಧಾಹ, ನೀರಡಿಕೆ ಮುಂತಾದ ರೋಗಗಳನ್ನೂ ಅವು ಪಿತ್ತವನ್ನೂ ಪಿತ್ತದ ಬೇರೆ ರೋಗಗಳನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. ||೪೬|| ಕಫದೊಡನೆ ಕೂಡಿದರೆ ಕಫಜ ಕ್ಷಯ ನೆಗಡಿ ಮೇಹ ಮುಂತಾದ ರೋಗಗಳನ್ನೂ ವಾತದೊಡನೆ ಕೂಡಿದರೆ, ಬೇರೆ ರೋಗಗಳನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. ||೪೭|| ಮೂತ್ರದಲ್ಲಿ

ಸೇರಿ ಮೂತ್ರರೋಗಗಳನ್ನೂ ಮಲದಲ್ಲಿದ್ದು ಕೊಂಡು ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿಯೂ ರೋಗಗಳನ್ನೂ ರಸಾದಿ ಧಾತುಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ರಸಾದಿ ಧಾತುಗಳ ರೋಗಗಳನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. ||೪೮||

ಇಲ್ಲಿಯ ವರಗೆ ಅರ್ಜೀಣ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳಿ ಇನ್ನು ಮೇಲೆ ದುಷ್ಟಾದುಷ್ಟ ಅಗ್ನಿಯ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ವಿಷಮೋ ಧಾತುವೈಷಮ್ಯಂ ಕರೋತಿ ವಿಷಮಂ ಪಚನ್ ||

ತೀಕ್ಷ್ಣೋ ಮಂದೇಂಧನೋ ಧಾತುನ್ ವಿಶೋಷಯತಿ

ಪಾವಕಃ ||೪೯||

ಯುಕ್ತಂ ಭುಕ್ತವಶೋ ಯುಕ್ತೋಧಾತುಸಾಮ್ಯಂ ಸಮಂ ಪಚನ್ ||

ದುರ್ಬಲೋ ವಿದಹತ್ಯನ್ ತದ್‌ಯಾತ್ಯೂರ್ಧ್ವಮಧೋಽಪಿ

ವಾ ||೫೦||

ಅರ್ಥಃ— ವಿಷಮ ಅಗ್ನಿಯು ಅನ್ನವನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ಬೇಯಿಸದೆ ವಾತಾದಿ ಧಾತುಗಳಲ್ಲಿ ವೈಷಮ್ಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. ತೀಕ್ಷ್ಣ ಅಗ್ನಿಯು ಆಹಾರವು ಕಡಿಮೆ ಬಿದ್ದರೆ ಅನ್ನವನ್ನಲ್ಲದೆ ಧಾತುಗಳನ್ನೂ ಒಣಗಿಸುತ್ತದೆ. ||೪೯|| ಸಮಾಗ್ನಿಯು ಸರಿಯಾಗಿ ಉಂಡ ಅನ್ನವನ್ನು ಯೋಗ್ಯ ರೀತಿಯಿಂದ ಪಚನಮಾಡಿ ಧಾತುಸಾಮ್ಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. ದುರ್ಬಲ ಅಗ್ನಿಯು ಅನ್ನವನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ಬೇಯಿಸದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅದುವನು ಅಥವಾ ವಿರೇಚನದಿಂದ ಮೇಲೆ ಅಥವಾ ಕೆಳಗೆ ಸರಿಯುವದು. ||೫೦||

ಸಂಗ್ರಹಣೇ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಅಥಸ್ತು ಪಕ್ವಮಾನಂ ವಾ ಪ್ರವೃತ್ತಂ ಗ್ರಹಣೇಗದಃ ||

ಉಚ್ಯತೇ ಸರ್ವಮೇವಾನ್ಮಂ ಪ್ರಾಯೋ ಹ್ಯಸ್ಯ ವಿದಹ್ಯತೇ ||೫೧||

ಅತಿಸೃಷ್ಟಂ ವಿಬದ್ಧಂ ವಾ ದ್ರವಂ ತದುಪವೇಶ್ಯತೇ ||

ತ್ಯಷ್ಣಾ ರೋಚಕವೈರಸ್ಯ ಪ್ರಸೇಕತಮಕಾನ್ತಿತಃ ||೫೨||

ಶೂನಪಾದಕರಃ ಸಾಸ್ಥಿ ಪರ್ವರುಕ್ ಛರ್ಧನಂ ಜ್ವರಂ ||

ಲೋಹಾನುಗಂಧಿ ತಿಕ್ತಾಮ ಉದ್ಗಾರಶ್ಚಾಸ್ಯ ಜಾಯತೇ ||೫೩||

ಪೂರ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಪೂರ್ವರೂಪಂ ತು ತಸ್ಯೇದಂ ತೃಷ್ಣಾಲಸ್ಯಂ ಬಲಶ್ಚಯಃ ||
ವಿದಾಹೋಽನ್ನಸ್ಯ ಪಾಕಶ್ಚ ಚಿರಾತ್ ಕಾಯಸ್ಯ ಗೌರವಮ್ ||೫೪||

ಅರ್ಥ:- ಪಕ್ಷ ಅಥವಾ ಅಪಕ್ಷವಾದ ಮಲವು ಕೆಳಗೆ ಬೀಳುವದು ಗ್ರಹಣೆ ರೋಗವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಈ ರೋಗವುಳ್ಳವರು ತಿಂದ ಹಗುರು ಜಡ ಯಾವ ಆಹಾರವೂ ಸರಿಯಾಗಿ ಪಚನವೇ ಆಗದು. ||೫೪|| ಬಹಳ ತೆಳ್ಳಗಾದ ಅಥವಾ ಗಂಟುಗಳುಳ್ಳ ಮಲಗಳನ್ನು ಬಿಡುವನು. ನೀರ ಡಿಕೆ, ಅರುಚಿ, ಬಾಯಿಹೊಲಸು, ಬಾಯಿಗೆ ನೀರು ಬಿಡೋಣ, ಕಂಡೆಗೆ ಕತ್ತಲೆ ||೫೫|| ಕೈಕಾಲಿಗೆ ಬಾವು, ಸಂಧಿ ಅಸ್ಥಿಗಳಲ್ಲಿ ನೋವು, ವಾಂತಿ ಜ್ವರ, ಲೋಹದ ವಾಸನೆಯುಳ್ಳ ಕಹಿ-ಹುಳಿಯಾದ ತೇಗುಗಳು ಅವನಿಗೆ ಬರುವವು. ||೫೬|| ನೀರಡಿಕೆ, ಆಲಸ್ಯ, ನಿತ್ರಾಣ, ಅನ್ನಪಚನವಾಗದಿ ರೋಣ ಅಥವಾ ಬಹಳ ಹೊತ್ತಿಗೆ ಆಗೋಣ, ಮೈ ಜಡವಾಗೋಣ ಇವು ಈ ರೋಗದ ಪೂರ್ವರೂಪವು. (೫೪)

ಗ್ರಹಣೆ ಅಂದರೆ ಯಾವದೆಂಬದನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಅಗ್ನಿಧಿಷ್ಠಾನಮನ್ನಸ್ಯ ಗ್ರಹಣಾದ್ ಗ್ರಹಣೇ ಮತಾ ||
ನಾಭೇರುಪರ್ಯಗ್ನಿ ಬಲೇನೋಪಸ್ವಬ್ಧೋಪಬೃಂಹಿತಾ ||೫೫||

ಅಪಕ್ಷಂ ಧಾರಯತ್ಯನ್ನಂ ಪಕ್ಷಂ ಸೃಜತಿ ಪಾರ್ಶ್ವತಃ ||
ದುರ್ಬಲಾಗ್ನಿ ಬಲಾದ್ ದುಷ್ಪಾ ತ್ವಾಮುಮೇವ ವಿಮುಞ್ಜತಿ ||೫೬||

ಅರ್ಥ:- ಇದು ಅಗ್ನಿಯ ಆಶ್ರಯವಾಗಿದೆ. ಅನ್ನದ ಗ್ರಹಣೆ ಮಾಡುವದರಿಂದ ಗ್ರಹಣೆಯೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಹೊಕ್ಕಳದ ಮೇಲೆ ಅಗ್ನಿಯ ಬಲದಿಂದ ಇದ್ದುಕೊಂಡು ಅದರಿಂದಲೇ ಪುಷ್ಟವಾಗಿರು ತ್ತದೆ. ||೫೫|| ಇದು ಅಪಕ್ಷವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಅದು ಪಕ್ಷವಾಗಲು ಅದನ್ನು ಮಗ್ಗಲಿನಿಂದ ಬಿಡುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಅದು ದುರ್ಬಲಾಗ್ನಿಮೂಲಕ ದುಷ್ಪವಾದರೆ ಅಪಕ್ಷವನ್ನೇ ಬಿಡುವದು. (೫೬)

ಗ್ರಹಣೇರೋಗದಭೇದಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ವಾತಾತ್‌ಪಿತ್ತಾತ್‌ಕಫಾಚ್ಚ ಸ್ಯಾತ್‌ತದ್ರೋಗಸ್ತ್ರಿಭ್ಯ ಏವ ಚ ||
ಹೇತುಂ ಲಿಂಗಂ ಚಿಕಿತ್ಸಾಂ ಚ ಶೃಣು ತಸ್ಯ ಪೃಥಕ್‌ಪೃಥಕ್ ||೫೭||

ಅರ್ಥಃ—ವಾತ, ಪಿತ್ತ, ಕಫಗಳಿಂದಲೂ ಸನ್ನಿವಾತದಿಂದಲೂ ಹೀಗೆ ಈ ರೋಗವು ಉಂಟಾಗುವದು. ಇದರ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಕಾರಣ, ಚಿಹ್ನೆ, ಚಿಕಿತ್ಸೆಗಳನ್ನು ಕೇಳಿರಿ. (೫೭)

ವಾತಗ್ರಹಣೇ ರೋಗದ ಕಾರಣ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಕಷಾಯಕಟುತಿಕ್ತಾತಿರುಕ್ಷರೀತಾಲ್ಪಭೋಜನೈಃ ||
ಪ್ರಮೃತಾನಶನಾತ್ಕಥ್ವ ವೇಗನಿಗ್ರಹಮೈಥುನೈಃ ||೫೮||

ಮಾರುತಃ ಕುಪಿತೋ ವಹ್ನಿಂ ಸಂಘಾದ್ಯ ಕುರುಶೇ ಗದಾನ್ ||
ತಸ್ಯಾನ್ನಂ ಪಚ್ಯತೇ ದುಃಖಂ ಶುಕ್ತಸಾಕಂ ಖರಾಜ್ಞತಾ ||೫೯||

ಕಂಠಾಸ್ಯಶೋಷಃ ಕ್ಷುಶ್‌ತ್ಯಪ್ಲಾತಿಮಿರಂ ಕರ್ಣಯೋಃ ಸ್ವನಃ ||
ಪಾಶ್ವೋರುನಜ್‌ಕ್ಷಣ್ರೀವಾರುಗಭೀಕ್ಷ್ಮಂ ವಿಷೂಚಿಕಾ ||೬೦||

ಹೃದ್ರೀಡಾ ಕಾರ್ತೃದಾರ್ಬಲ್ಯಂ ವೈರಸ್ಯಂ ಪರಿಕರ್ತಿಕಾ ||
ಗೃಧ್ಧಿಃ ಸರ್ವರಸಾನಾಂ ಮನಸಃ ಸದನಂ ತಥಾ ||೬೧||

ಜೀರ್ಣೇ ಜೀರ್ಯತಿ ಚಾಧ್ವಾನಂ ಭುಕ್ತೇ ಸ್ವಾಸ್ಥ್ಯಮುಪೈತಿ ಚ ||
ಸ ವಾತಗುಲ್ಮಹೃದ್ರೋಗಪ್ಲೀಹಾಶಙ್ಕೀ ಚ ಮಾನವಃ ||೬೨||

ಚಿರಾದ್ಧುಃಖಂ ದ್ರವಂ ಶುಷ್ಕಂ ತನ್ವಾಮುಂ ಶಬ್ದಫೇನವತ್ ||
ಪುನಃ ಪುನಃ ಸೃಜೇದ್ವಚಃ ಶ್ವಾಸಕಾಸಾರ್ದಿಶೋನಿಲಾತ್ ||೬೩||

ಅರ್ಥಃ—ಒಗರು, ಕಾರ, ಕಹಿ, ಅತಿರುಕ್ಷ, ಶೀತಅಲ್ಪ ಮತ್ತು ಕಾಲಮೀರಿದ ಊಟಗಳಿಂದಲೂ ಉಪವಾಸಗಳಿಂದಲೂ ಬಹಳ ನಡಿಯೋಣ ವೇಗನಿಗ್ರಹ ಮೈಥುನಗಳಿಂದಲೂ ||೫೮|| ವಾತವು ಕುಪಿತವಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಮುಚ್ಚಿ ರೋಗಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. ಅವನ ಅನ್ನವು ಸುಲಭವಾಗಿ ಪಚನವಾಗದೆ ಹುಳಿಯಾಗುವದು. ತೃಚೆಯು ಬಿರುಸಾಗುವದು. ||೫೯|| ಬಾಯಿ

ಗಂಟಲುಗಳು ಒಣಗುವವು. ಹಸಿವೆ, ನೀರಡಿಕೆ, ಕಂಠಿಗೆ ಕತ್ತಲೆ, ಕಿವಿ
ಯಲ್ಲಿ ಶಬ್ದ, ಪಕ್ಕೆ-ತೊಡೆ ಗೆಜ್ಜೆ ಕುತ್ತಿಗೆಗಳಲ್ಲಿ ನೋವು ಆಗಾಗ್ಗೆ ಹೊಟ್ಟೆ
ಜಾಡಿಸೋಣ ||೬೦|| ಎದೆಯಲ್ಲಿ ನೋವು, ಕೃಶತ್ವ, ನಿತ್ಯಾಣ, ಬಾಯಿ
ಹೊಲಸಾಗೋಣ, ಗುದದ್ವಾರದಲ್ಲಿ ಕತ್ತರಿಸಿದಂತೆ ಆಗೋಣ, ಎಲ್ಲ ರಸಗಳ
ಲ್ಲಿಯೂ ಅತ್ಯಾಶೆ, ಮನಸ್ಸಿನ ದೌರ್ಬಲ್ಯ ಇವು ಉಂಟಾಗುವವು. ||೬೧||
ಅನ್ನವು ಜೀರ್ಣವಾಗಲು ಅಥವಾ ಆಗುತ್ತಿರಲು ಹೊಟ್ಟೆಯುಬ್ಬುವದು.
ಊಟವಾಗಲು ಸಮಾಧಾನವೆನಿಸುವದು. ಅವನಿಗೆ ವಾತಗುಲ್ಮಹೃದ್ರೋಗ
ಪ್ಲೀಹರೋಗಗಳು ಆದ ಸಂಶಯ ಬರುವದು. ||೬೨|| ಬಹಳ ಹೊಟ್ಟೆಗೆ
ಒಳ್ಳೆ ಕಷ್ಟವಿಂದ ಒಮ್ಮೆ ತೆಳ್ಳಗೆ, ಒಮ್ಮೆ ಗಟ್ಟಿ, ಒಮ್ಮೆ ಸ್ವಲ್ಪ, ಒಮ್ಮೆ
ಅಪಕ್ವ, ಒಮ್ಮೆ ಬುರುಗು-ಶಬ್ದಗಳುಳ್ಳ ಮಲವನ್ನು ಮೇಲೆ ಮೇಲೆ ಬಿಡು
ವನು. ಮತ್ತೆ ಕೆಮ್ಮು-ದಮ್ಮುಗಳಿಂದ ಪೀಡಿತನಾಗಿರುವನು. ಇವೆಲ್ಲ
ವಾತಗ್ರಹಣೀರೋಗದಲ್ಲಿ ಆಗುವವು. (೬೩)

ಪಿತ್ತಗ್ರಹಣೀ ರೋಗದ ಕಾರಣ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಕಟ್ಟಿಜೀರ್ಣವಿದಾಹ್ಯಮ್ ಕ್ಷಾರಾದ್ವೈಃ ಪಿತ್ತಮುಲ್ಮಣಮ್ ||
ಆಪ್ಲಾವಯಧಂತ್ಯನಲಂ ಜಲಂ ತಪ್ತಮಿವಾನಲಮ್ ||೬೪||

ಸೋಃಜೀರ್ಣಂ ನೀಲಪೀತಾಭಃ ಪೀತಾಭಃ ಸಾಯಕತೇ ದ್ರವಮ್ ||
ಪೂತ್ಯವ್ಲೋದ್ಗಾರಹೃತ್ಕಂಠದಾಹಾರುಚಿತ್ಯಡರ್ಶಿತಃ ||೬೫||

ಅರ್ಥಃ—ಕಾರ, ಅಜೀರ್ಣ, ವಿದಾಹ, ಹುಳಿ, ಕ್ಷಾರ ಮುಂತಾದವು
ಗಳಿಂದ ಹೆಚ್ಚಾದ ಪಿತ್ತವು, ಬಿಸಿನೀರು ಬೆಂಕಿಯನ್ನು ಆರಿಸುವಂತೆ-ಜಠ
ರಾಗ್ನಿಯ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದು ಅದನ್ನು ಆರಿಸುತ್ತದೆ. ||೬೪|| ಅವನ ಮೈ
ಬಣ್ಣ ಹಳದಿ ಆಗುವದು, ನೀಲ. ಹಳದಿಯಾದ, ಅಪಕ್ವ, ತೆಳ್ಳಗಿನ
ಮಲವನ್ನು ಬಿಡುವನು. ದುರ್ಗಂಧ, ಹುಳಿಯಾದ ತೇಗುಗಳು ಬರು
ವವು. ಎದೆ ಕುತ್ತಿಗೆಗಳಲ್ಲಿ ದಾಹವಾಗುವದು. ಅರುಚಿ ನೀರಡಿಕೆಗಳು
ಇರುವವು. ||೬೫||

ಕಫಜ ಗ್ರಹಣೀರೋಗದ ಕಾರಣಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಗುರ್ವತಿ ಸ್ಥಿಗ್ಧ ತೀತಾದಿಭೋಜನಾದತಿಭೋಜನಾತ್ ||
ಭುಕ್ತಮಾತ್ರಸ್ಯ ಚ ಸ್ವಸ್ನಾದ್ಧಂತ್ಯಗ್ನಿಂ ಕುಪಿತಃ ಕಫಃ ||೬೬||

ತಸ್ಯಾನ್ನಂ ಪಚ್ಯತೇ ದುಃಖಂ ಹೃಲ್ಲಾಸಚ್ಛರ್ವರೋಚಕಾಃ ||
ಅಸ್ಯೋಪದೇಹಮಾಧುರ್ಯಕಾಸಃ ಸ್ವೀನಸೀನಸಾಃ ||೬೭||

ಹೃದಯಂ ಮನ್ಯತೇ ಸ್ತ್ರಾನಮುದರಂ ಸ್ತಿಮಿತಂ ಗುರು ||
ದುಷ್ಟೋ ಮಧುರ ಉದ್ಗಾರಃ ಸದನಂ ಸ್ತ್ರೀಷ್ವಹರ್ಷಣಮ್ ||೬೮||

ಭಿನ್ನಾಮಶ್ಲೇಷ್ಮಭೂಯಿಷ್ಠಗುರುವರ್ಚಃಪ್ರವರ್ತನಮ್ ||
ಅಕೃಶಸ್ಯಾಪಿ ದಾರ್ಬಲ್ಯಮಾಲಸ್ಯಜ್ಞ ಕಫಾತ್ಮಕೇ ||೬೯||

ಅರ್ಥಃ— ಜಡ, ಅತಿ ಸ್ಥಿಗ್ಧ ಅತಿ ಶೀತ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ತಿನ್ನು ವದರಿಂದ, ಬಹಳ ಊಟಮಾಡುವದರಿಂದ, ಊಟಮಾಡಿದಕೂಡಲೇ ಮಲಗುವದರಿಂದ ಕುಪಿತವಾದ ಕಫವು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವದು. ||೬೬|| ಅವನ ಅನ್ನವು ಒಳ್ಳೇ ಶ್ರಮದಿಂದ ಪಕ್ವವಾಗುವದು. ಮಳ ಮಳ, ವಾಂತಿ, ಅರುಚಿ, ಬಾಯಿಯಲ್ಲಿ ತೊಡೆದಂತೆ ಆಗೋಣ, ಬಾಯಿ ಸವಿಯಾಗೋಣ, ಕೆಮ್ಮು, ಉಗುಳು, ನೆಗಡಿಗಳು ಆಗುವವು. ||೬೭|| ಎದೆ ತುಂಬಿದಂತೆ, ಹೊಟ್ಟೆಯೂ ಜಡ ಮತ್ತು ಬಿಗಿದಂತೆ ಅನಿಸುತ್ತದೆ. ವಿಕೃತವಾದ ಸವಿತೇಗು ಬರುತ್ತದೆ. ನಿತ್ರಾಣವಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ತ್ರೀವಾಸನೆ ಇರುವದಿಲ್ಲ. ||೬೮|| ಒಡಕೊಡಕಾದ, ಅಪಕ್ವ ಕಫಾಧಿಕ ಜಡಮಲವು ಬೀಳುತ್ತದೆ. ಕೃಶನಾಗದಿದ್ದರೂ ನಿತ್ರಾಣ ಮತ್ತು ಅಲಸ್ಯಗಳು ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ. ಇವು ಕಫಗ್ರಹಣೇರೋಗದ ಲಕ್ಷಣಗಳು (೬೯)

ಬೇರೆ ಗ್ರಹಣೇದೋಷಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಯಶ್ಚಾಗ್ನಿಃ ಪೂರ್ವಮುದ್ದಿಷ್ಟೋ ರೋಗಾನೀಕೇ ಚತುರ್ವಿಧಃ ||
ತಚ್ಚಾಪಿ ಗ್ರಹಣೇದೋಷಂ ಸಮವರ್ಜಂ ಪ್ರಚಕ್ಷತೇ ||೭೦||

ಪೃಥಗ್ ನಾತಾದಿನಿರ್ದಿಷ್ಟಹೇತುಲಿಂಗಸಮಾಗಮೇ ||
ತ್ರಿದೋಷಂ ನಿರ್ದಿಶೇದೇವಮತೋ ವಕ್ಷ್ಯಾಮಿ ಭೇಷಜಮ್ ||೭೧||

ಅರ್ಥ:— ಹಿಂದೆ ವಿಮಾನಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ನಾಲ್ಕು ತರದ ಅಗ್ನಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಮಾಗ್ನಿಯ ಹೊರ್ತಾಗಿ ಉಳಿದ (ವಿಷಮ, ತೀಕ್ಷ್ಣ, ಮಂದ) ಅಗ್ನಿಗಳು ಗ್ರಹಣೇ ದೋಷವೆಂದು ಹೇಳುವರು. ||೭೦|| ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿ ವಾತ ಪಿತ್ತ ಕಫಜ ರೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಕಾರಣ ಮತ್ತು ಲಕ್ಷಣಗಳ ಸಂಗಮವಿರಲು ಸನ್ನಿವಾತರೋಗವೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಇನ್ನು ಮೇಲೆ ಅವುಗಳ ಔಷಧವನ್ನು ಹೇಳುವೆವು. (೭೧)

ಅಮದ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಗ್ರಹಣೇನಾಶ್ರಿತಂ ದೋಷಂ ವಿದಗ್ಧಾಹಾರಮೂರ್ಚಿತಮ್ ||
ಸವಿಷ್ವಂಭಪ್ರಸೇಕಾರ್ತಿನಿದಾಹಾರುಚಿಗಾರವೈಃ ||೭೨||

ಅಮಲಿಜ್ಞಾನ್ವಿತಂ ಜ್ಞಾತ್ವಾ ಸುಖೋಷ್ಣೇನಾಂಬುನೋದ್ಧರೇತ್ ||
ಫಲಾನಾಂ ವಾ ಕಷಾಯೇಣ ಪಿಪ್ಪಲೀಸರ್ಷಪೈಸ್ತಥಾ ||೭೩||

ಲೀನಂ ಪಕ್ವಾಶಯಸ್ಥಂ ವಾಸ್ಯಾಮಂ ಸ್ರಾವ್ಯಂ ಸದೀಪನೈಃ ||
ಶರೀರಾನುಗತೇ ಸಾಮೇ ರಸೇ ಲಂಘನಪಾಚನಮ್ ||೭೪||

ವಿಶುದ್ಧಾಮಾಶಯಾಯಾಸ್ತೈ ಪಿಪ್ಪಲೀಕೋಲಾದಿಭಿಃ ಶೃತಮ್ ||
ದಧ್ಯಾತ್ ಪೇಯಾದಿ ಲಘುನ್ನ ಪುನರ್ಯೋಗಾಂಶ್ಚ ದೀಪನಾನ್

ಅರ್ಥ:—ಅಪಚನ, ವಿಷ್ವಂಭ, ಬಾಯಿಗೆ ನೀರು ಬಿಡೋಣ, ಶೂಲಿ ವಿದಾಹ, ಅರುಚಿ, ಜಡತ್ವ ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ||೭೨|| ಗ್ರಹಣೇ ದೋಷವು ಸಾಮವೆಂದು ತಿಳಿದುಕೊಂಡು, ಅದನ್ನು ಬಿಸಿನೀರಿನಿಂದ ಅಥವಾ ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಸಾಸಿವೆ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಹಾಕಿದ ಮಂಗಳಾರಿಯ ಕಷಾಯದಿಂದ ವಮನ ಮಾಡಿಸಬೇಕು. ||೭೩|| ಪಕ್ವಾಶಯದಲ್ಲಿ ಅಡಗಿಕೊಂಡ ಅಮದೋಷವನ್ನು ದೀಪಕ ಔಷಧಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ವಿರೇಚನಗಳಿಂದ ತೆಗೆಯಬೇಕು. ಸಾಮದೋಷವು ಶರೀರದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿದ್ದರೆ ಲಂಘನ ಪಾಚನಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸಬೇಕು. ||೭೪|| ವಮನದಿಂದ ಅಮಾಶಯವು ಶುದ್ಧವಾಗಲು, ಪಂಚಕೋಲ (ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಮೋಡಿ, ಚವಕ, ಚಿತ್ರಕ, ಶುಂಠಿ) ಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ ಪೇಯಗಳನ್ನೂ ಲಘು ಆಹಾರವನ್ನೂ ದೀಪಕವಾದ ಔಷಧವನ್ನೂ ಕೊಡಬೇಕು. (೭೫)

ಜ್ಞಾತ್ವಾ ತು ಪರಿಪಕ್ವಾನುಂ ಮಾರುತಗ್ರಹಣೇಗದಮ್ ||
ದೀಪನೀಯಯುತಂ ಸರ್ಪಿಃ ಸಾಯಯೇತಾಲ್ಪಶೋ ಭಿಷಕ್ ||೭೬||

ಕಿಂಚಿತ್ ಸಂಧುಕ್ಷಿತೇ ಚಾಗ್ನೌ ಸಕ್ತವಿಣ್ಣೂತ್ರ ಮಾರುತಮ್ ||
ದ್ವ್ಯಹಂ ತ್ರ್ಯಹಂ ವಾ ಸಂಸ್ನೇಹ್ಯ ಸ್ವಿನ್ನಾಭ್ಯಕ್ತಂ
ನಿರೂಹಯೇತ್ ||೭೭||

ತತ ಏರಂಡತೈಲೇನ ಸರ್ಪಿಷಾ ತೈಲ್ವಕೇನ ವಾ ||
ಸಕ್ಪಾರೇಣಾನಿಲೇ ಶಾಂತೇ ಸ್ರಸ್ತದೋಷಂ ವಿರೇಚಯೇತ್ ||೭೮||

ಶುದ್ಧಂ ರುಕ್ಷಾಶಯಂ ಜ್ಞಾತ್ವಾ ಸರ್ವಶಶ್ಚಾನುವಾಸಯೇತ್ ||
ದೀಪನೀಯಾನ್ಲವಾತಘ್ನಸಿದ್ಧತೈಲೇನ ಮಾತ್ರಯಾ ||೭೯||

ನಿರೂಢಙ್ಗು ವಿರಿಕ್ತಙ್ಗು ಸಮ್ಯಕ್ ಚಾಪ್ಯನುವಾಸಿತಮ್ ||
ಲಘ್ವನ್ನಂ ಪ್ರತಿಸಂಭುಕ್ತಂ ಸರ್ಪಿರಭ್ಯಾಸಯೇತ್ ಪುನಃ ||೮೦||

ಅರ್ಥ:— ವಾತಗ್ರಹಣೇ ರೋಗಿಯ ಆಮವು ಪಚನವಾಗಲು ದೀಪಕ ದ್ರವ್ಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಘೃತವನ್ನು ವೈದ್ಯನು ಸ್ವಲ್ಪ ಸ್ವಲ್ಪ ಕುಡಿಸಬೇಕು. ||೭೬|| ಅಗ್ನಿಯು ಸ್ವಲ್ಪ ಪ್ರದೀಪ್ತವಾಗಲು ಮೂಲ ಮೂತ್ರವಾತಗಳ ಬಂಧವಿದ್ದರೆ, ಎರಡು ಮೂರು ದಿನವ ಸ್ನೇಹಪಾನ ಮಾಡಿಸಿ, ಸ್ನೇಹ ಅಭ್ಯಂಗಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ, ನಿರೂಹಬಸ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. ||೭೭|| ಆಮೇಲೆ ವಾತವು ಹೋಗಿ, ದೋಷಗಳು ಕೆಳಗಿಳಿಯಲು ಕ್ಷಾರ ಹಾಕಿದ ಔಷಲ ಎಂಣಿಯಿಂದ ಅಥವಾ ತೈಲ್ವಕಘೃತದಿಂದ ವಿರೇಚನವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. ||೭೮|| ಆಶಯವು ಶುದ್ಧವಿದ್ದರೂ ಎಲ್ಲಕಡೆಯಲ್ಲಿ ರುಕ್ತವಾಗಿದ್ದರೆ, ದೀಪಕ ಅನ್ಯ ವಾತನಾಶಕದ್ರವ್ಯಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ ತೈಲದ ಯೋಗ್ಯ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಅನುವಾಸನಬಸ್ತಿಗಳನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. ||೭೯|| ಈ ಪ್ರಕಾರ ನಿರೂಹ, ವಿರೇಚನ, ಅನುವಾಸನಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು, ಹಗುರ ಆಹಾರವನ್ನು ತಿನ್ನಿಸಿ, ಆ ಮೇಲೆ ದಿನಾಲು ದೀಪಕಘೃತವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಿರಬೇಕು. (೮೦)

ದೀಪಕಘೃತಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಮೊದಲು ದಶದುಲಘೃತವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ದ್ವಿಪಿಪ್ಪಲೋ ಮೂಲೈ ಸರಲಂ ದೇವದಾರು ಸನಾಗರಮ್ ||

ಪಿಪ್ಪಲೀಂ ಪಿಪ್ಪಲೀಮೂಲಂ ಚಿತ್ರಕಂ ಹಸ್ತಿಪಿಪ್ಪಲೀಮ್ ||೮೧||

ಶಣಬೀಜಂ ಯವಾನ್ ಕೋಲಾನ್ ಕುಲತ್ಥಾನ್ ಸುಷವೀಸ್ತಥಾ ||

ಪಾಚಯೇದಾರನಾಲೇನ ದಧ್ನಾ ಸೌವೀರಕೇಣ ವಾ ||೮೨||

ಚತುರ್ಭಾಗಾನಶೇಷೇಣ ಪಚೇತ್ ತೇನ ಘೃತಾಡಕಮ್ ||

ಸ್ವರ್ಜಿಕಾಯಾನಶೂಕಾಖ್ಯಾ ಕ್ಷಾರೌ ದತ್ವಾ ತು ಯುಕ್ತಿತಃ ||೮೩||

ಸೈಂಧವೋದ್ಭಿದಸಾನುದ್ರಬಿಡಾನಾಂ ರಾಮಕಸ್ಯ ಚ ||

ಸಸೌವರ್ಚಲಸಾಕ್ಷಾನ್ಯಾಂ ಭಾಗಾನ್ ದ್ವಿಪಲಿಕಾನ್ ಪೃಥಕ್ ||೮೪||

ವಿನೀಯ ಚೂರ್ಣಿತಾಂಸ್ತಸ್ಮಾತ್ ಪಾಯಯೇತ್ ಪ್ರಸೃತಂ ಬುಧಃ ||

ಕರೋತ್ಯಗ್ನಿಬಲಂ ವರ್ಣಂ ವಾತಘ್ನಂ ಭಕ್ತಪಾಚನಮ್ ||೮೫||

ಅರ್ಥಃ— ದಶಮೂಲ, ಸರಲ, (ದೇವದಾರು ಜಾತಿ), ದೇವದಾರು, ಸುಂಠಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಮೋಡಿ, ಚಿತ್ರಕ, ಗಜಹಿಪ್ಪಲಿ, ಶಣಬೀಜ, ಜವೆ, ಬೋರೆ, ಹುರಳಿ, ಸುಷವೀ (ಕರೇಜೀರಿಗೆ), ಈ ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಕೂಡಿ ೫೦ ತೊಲಿ ತಕ್ಕೊಂಡು ಅದರಲ್ಲಿ ೪೦೯೬ ತೊಲಿ ಗಂಜಿ ಅಥವಾ ಮೊಸರು ಅಥವಾ ಸೌವೀರಕ (ಒಂದುತರದ ಗಂಜಿ) ಹಾಕಿ ಕುದಿಸಬೇಕು ||೮೨|| ೧೫ ಉಳಿಯಲು ೫೦ ತೊಲಿತುಪ್ಪವನ್ನು ಅದರಿಂದ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಬೇಕು. ಸಿದ್ಧವಾಗಲು ಅದರಲ್ಲಿ ಸಜ್ಜೀಖಾರ, ಜವಖಾರಗಳನ್ನು ಯೋಗ್ಯ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಹಾಕಿ ||೮೩|| ಮತ್ತು ಸೈಂಧವ, ಖನಿಜಲವಣ, ಸಾನುದ್ರ, ಬಿಡ, ರೋಮಕ, ಕಾಚ, ಪಾಂಶುಜಲ ವಣಗಳನ್ನು ಚೂರ್ಣ ಮಾಡಿ ೮-೮ ತೊಲಿ ಹಾಕಿ ||೮೪|| ಅದನ್ನು ಪಂಡಿತನಾದ ವೈದ್ಯನು ೮ ತೊಲಿಯಂತೆ ಕುದಿಸಬೇಕು. ಅದು ಅಗ್ನಿಪ್ರದೀಪಕ, ವರ್ಣಕರ, ವಾತನಾಶಕ ಮತ್ತು ಪಾಚಕವಾಗಿದೆ. (೮೫)

ಕ್ರೂಷಣಾದಿಘೃತವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಕ್ರೂಷಣತ್ರಿಫಲಾಕ್ಷಲೈ ಬಿಲ್ವಮೂತ್ರೇ ಗುಡಾತ್ ಪಲೇ ||

ಸರ್ವಿಷೋಃಷ್ವಪಲಂ ಪಕ್ತ್ವಾ ಮಾತ್ರಾಂ ಮಂದಾನಲಃ

ಪಿಬೇತ್ ||೮೬||

ಅರ್ಥ:— ತ್ರಿಕಟು, ತ್ರಿಫಲೆ ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣ ಒಟ್ಟು, ಲತೋಲೆ, ಬೆಲ್ಲ ಲ ತೋಲಿ ಒಳಗೆ ೧೨೮ ತೋಲೆ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ೨೨ ತೋಲಿ ಘೃತವನ್ನು ಸಿದ್ಧ ಮಾಡಿ ಅದನ್ನು ಅಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯವುಳ್ಳವನು ಕುಡಿಯಬೇಕು. (೮೬)

ಪಂಚಮೂಲಾದಿ ಘೃತ ತೈಲ ಚೂರ್ಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಪಚ್ಛಾ ಮೂಲಾಭಯಾಜಾ ಜೀಪಿಪ್ಪಲೀಮೂಲಸ್ಯಂಧವೈ ||

ವಿಡಜ್ಞ ತ್ರ್ಯಾಂಷಣಶಟೀರಾಸ್ನಾ ಕ್ಷಾರದ್ವಯೈಘೃತಮ್ ||೮೭||

ಶುಕ್ತೇನ ಮಾತುಲುಜ್ಞಸ್ಯ ಸ್ವರಸೇನಾದ್ರಕಸ್ಯ ಚ ||

ಶುಷ್ಕಮೂಲಕಕೋಲಾಂಬುಚುಕ್ರಿಕಾದಾಮಸ್ಯ ಚ ||೮೮||

ತಕ್ರಮಸ್ತು ಸುರಾಮಂಡಸಾವೀರಕತುಷೋದಕೈಃ ||

ಕಾಂಜಿಕೇನ ಚ ತತ್ ಪಕ್ವಮಗ್ನಿದೀಪ್ತಿಕರಂ ಪರಮ್ ||೮೯||

ಶೂಲಗುಲ್ಮೋದರಶ್ವಾಸಕಾಸಾನಿಲಕಫಾಪಹಮ್ ||

ಸಬೀಜಪೂರಕರಸಂ ಸಿದ್ಧಂ ವಾ ಪಾಯಯೇದ್ಘೃತಮ್ ||೯೦||

ತೈಲನುಭ್ಯಂಜನಾರ್ಥಜ್ಞಾ ಸಿದ್ಧ ಮೇತೈಃ ಪ್ರದಾಪಯೇತ್ ||

ಏತೇಷಾಮೌಷಧಾನಾಂ ವಾ ಪಿಬೇಚ್ಛೂರ್ಣಂ ಸುಖಾಂಬುನಾ ||೯೧||

ವಾತಶ್ಲೇಷ್ಮಾವೃತೇ ಸಾಮೇ ಕಫೇ ವಾ ವಾಯುನೋದ್ಧತೇ ||

ದದ್ಯಾಚ್ಛೂರ್ಣಂ ಪಾಚನಾರ್ಥಮಗ್ನಿಸಂದೀಪನಂ ಪರಮ್ ||೯೨||

ಅರ್ಥ:— ಬೃಹತ್ ಪಂಚಮೂಲ, ಅಣಲೆ, ಜೀರಿಗೆ, ಮೋಡಿ, ಸ್ಯಂಧವ, ವಾವಡಿಂಗ, ತ್ರಿಕಟು, ಕಚೋರೆ, ರಾಸ್ನಾ, ಸಜ್ಜೀಖಾರ, ಜವ ಖಾರ ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಘೃತದಲ್ಲಿ, ||೮೮|| ಘೃತದಷ್ಟೇ ಶುಕ್ತ, ಅಷ್ಟೇ ಮೊದಲಾದರಸ, ಹಸಿಸುಂತಿಯ ರಸ, ಒಣ ಮೂಲಂಗಿ, ಬೋರೆ,

ಚಾಂಗೇರಿ, ದಾಳಿಂಬತೋಟಿಗಳ ಕಷಾಯ||೮೮||ಮಜ್ಜಿ ಗೆ,ಮೊಸರಿನನೀರು ಸುರಾಮಂಡ, ಸೌವೀರಕ (ಹೊಟ್ಟು ತೆಗೆದ ಜವೆಯ ಅಂಬಲಿ), ತುಪೋದ ಕ (ಹೊಟ್ಟು ತೆಗೆಯದ ಜವೆಯ ಅಂಬಲಿ), ಕಾಂಜಿಕ (ಅಂಬಲಿ) ಇವುಗಳನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ತುಪ್ಪದಷ್ಟು ಹಾಕಿ ಘೃತವನ್ನು ಸಿದ್ಧಮಾಡಬೇಕು. ಇದು ಬಹಳ ಅಗ್ನಿದೀಪಕವೂ ||೮೯|| ಶೂಲ, ಗುಲ್ಮ, ಉದರ, ಶ್ವಾಸ, ಕಾಸ, ವಾತ, ಕಫಗಳ ನಾಶಕವೂ ಆಗಿದೆ. ಅಥವಾ ತುಪ್ಪದಳಿ ಪಾಲು ಮಾದಾಳದ ರಸವನ್ನು ಹಾಕಿ ಮೇಲಿನ ಕಲ್ಮ ಮತ್ತು ದ್ರವಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ ಘೃತವನ್ನು ಕುಡಿಸಬೇಕು. ||೯೦|| ಇವುಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ ತೈಲವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. ಈ ಔಷಧಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಬಿಸಿನೀರಿನೊಡನೆ ಕುಡಿಯಬೇಕು. ||೯೧|| ವಾತ ಕಫದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಅಥವಾ ವಾತದಿಂದ ಪ್ರಬಲವಾದ ಸಾಮಾನ್ಯ ಕಫದಲ್ಲಿ ಪಚನಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು ಇದು ಒಳ್ಳೇ ಅಗ್ನಿದೀಪಕವಾಗಿದೆ. (೯೨)

ಮಲದ ಮೇಲಿಂದ ಅಮುಷಕ್ ಸಂಗ್ರಹಣೆಯನ್ನು ತಿಳಿಯುವ ಬಗೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಮಜ್ಜತ್ಯಾಮಾ ಗುರುತ್ವಾದ್ವಿಟ್ ಪಕ್ಷಾ ತೂತ್ಸ್ಯವತೇ ಜಲೇ ||
ವಿನಾತಿದ್ರವಸಂಘಾತಶೈತ್ಯಶ್ಲೇಷ್ಮಪ್ರದೂಷಣಾತ್ ||೯೩||
ಪರೀಕ್ಷೈವಂ ಪುರಾ ಸಾಮಂ ನಿರಾಮುಷ್ವಾಮದೋಷಿಣಮ್ ||
ವಿಧಿನೋಪಾಚರೇತ್ ಸನ್ಯುಕ್ ಸಾಚನೇನೇತರೇಣ ವಾ ||೯೪||

ಅರ್ಥಃ— ಆಮ (ಅಪಕ್ವ) ಮಲವು ಜಡವಿರುವದರಿಂದ ನೀರಲ್ಲಿ ಮುಣುಗುವದು ಪಕ್ವಮಲವು ತೇಲುವದು. ಆದರೆ ಅತಿದ್ರವ ಅಥವಾ ಅತಿಗಟ್ಟು ಅತಿಶಯ ಶೈತ್ಯಕಫಗಳ ದೋಷದಿಂದ ಮುಣುಗುವದು ಅಥವಾ ತೇಲುವದು. ||೯೩|| ಹೀಗೆ ಮೊದಲು ಸಾಮನಿರಾಮಗಳನ್ನು ಪರೀಕ್ಷೆ ಮಾಡಿ ಅಮದೋಷವಿದ್ದರೆ ಪಾಚಕ, ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಶಾಮಕ ಔಷಧವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. ||೯೪||

ಪಾಚಕ ಔಷಧಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಮೊದಲು ಚಿತ್ರಕಾದಿಗುಟಿಕೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಚಿತ್ರಕಂ ಪಿಪ್ಪಲೀಮೂಲಂ ದ್ವಾ ಕ್ಷಾರಾ ಲವಣಾನಿ ಚ ||

ಪೈಷಂ ಹಿಂಜ್ವಜಮೋದಾಞ್ಚ ಚವ್ಯಞ್ಚಿಕತ್ರ

ಚೂರ್ಣಯೇತ್ ||೯೫||

ಗುಟಿಕಾ ಮಾತುಲುಜ್ಜಸ್ಯ ದಾಡಿಮುಸ್ಯ ರಸೇನ ವಾ ||

ಕೃತಾ ವಿಸಾಚಯತ್ಯಾಮಂ ದೀಪಯತ್ಯಾಶು ಚಾನಲಮ್ ||೯೬||

ಅರ್ಥಃ— ಚಿತ್ರಕ, ಮೋಡಿ, ಜವಖಾರ, ಸಜ್ಜೀಖಾರ, ಪಂಚಲ
ವಣಿ, ತ್ರಿಕಟು, ಇಂಗು, ಅಜವಾನ, ಚವಕ ಇವುಗಳನ್ನು ಒತ್ತಟ್ಟಿಗೆ
ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ ||೯೫|| ಮುದಾಳದ ರಸದಿಂದ ಅಥವಾ ದಾಳಿಂಬದ ರಸ
ದಿಂದ ಕಟ್ಟಿದ ಗುಳಿಗೆಗಳು ಆಮದ ಸಚನವನ್ನೂ ಅಗ್ನಿಯ ದೀಪನವನ್ನು
ಮಾಡುವವು. (೯೬)

ನಾಗರಾತಿವಿಷಾಮುಸ್ತಕ್ಷಾಢಃ ಸ್ಯಾದಾಮಸಾಚನಃ ||

ಮುಸ್ತಂತಕಲ್ಮಃ ಪಥ್ಯಾ ವಾ ನಾಗರಂ ಚೋಷ್ಣ ವಾರಿಣಾ ||೯೭||

ದೇವದಾರುನಚಾಮುಸ್ತಾನಾಗರಾತಿವಿಷಾಭಯಾಃ ||

ನಾರುಣ್ಯಾಮಾಸುತಾಸ್ತೋರಯೇ ಕೋಷ್ಣೇ ವಾಲವಣಾಃ

ಪಿಬೇತ್ ||೯೮||

ವರ್ಚಸ್ಯಾಮೇ ಸಶೂಲೇ ಚ ಪಿಬೇದ್ ವಾ ದಾಡಿಮಾಂಬುನಾ ||

ಬಿಡೇನ ಲವಣಂ ಪಿಪ್ಪಂ ಪಿಲ್ವ ಚಿತ್ರಕನಾಗರಮ್ ||೯೯||

ಸಾಮೇ ವಾ ಸಕಫೇ ವಾಶೇ ಕೋಷ್ಣ ಶೂಲಕರೇ ಪಿಬೇತ್ ||

ಕಲಿಂಗಹಿಂಜ್ವತಿವಿಷಾವಚಾಸೌವರ್ಚಲಾಭಯಾಃ ||೧೦೦||

ಭರ್ಧ್ಯ ಶೋಗ್ರಂಧಿಶೂಲೇಷು ಪೇಯಮುಷ್ಣೇನ ವಾರಿಣಾ ||

ಪಥ್ಯಾಸೌವರ್ಚಲಾಜಾಜೀ ಚೂರ್ಣಂ ಮರಿಚಸಂಯುತಮ್ ||೧೦೧||

ಪಿಪ್ಪಲೀ ಮೂಲಮುಭಯಾಂ ವಚಾಂ ಕಟುಕರೋಹಿಣೇಮ್ ||

ಪಾಠಾಂ ವತ್ಸಕಬೀಜಾನಿ ಚಿತ್ರಕಂ ವಿಶ್ವಭೇಷಜಮ್ ||೧೦೨||

ಪಿಬೇನ್ನಿಃಕ್ಷಾಢ್ಯ ಚೂರ್ಣಾನಿ ಕೃತ್ವಾ ಚೋಷ್ಣೇನ ವಾರಿಣಾ ||

ಪಿತ್ತಶ್ಲೇಷ್ಮಾಭಿಭೂತಾಯಾಂ ಗ್ರಹಣ್ಯಾಂ ಶೂಲನುದ್ಧಿತಮ್ ||೧೦೩||

ಸಾಮೇ ಸಾತಿವಿಷಂ ವ್ಯೋಷಂ ಲವಣಕ್ಷಾರಹಿಜ್ಜುಮತ್ ||

ನೀಕ್ಷಾಘ್ನ ಸಾಯಯೇಚ್ಛೂರ್ಣಂ ಕೃತ್ವಾ ವಾ

ಕೋಷ್ಠವಾರಿಣಾ ||೧೦೪||

ಅರ್ಥ:— ಸುಂಠಿ, ಅತಿವಿಷ, ಜೇಕು, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯ ಅಥವಾ ಕಲ್ಮವು ಅನುವಾಚಕವಾಗಿದೆ. ಅದರಂತೆ ಅಣಲೇ ಚೂರ್ಣವು. ಅಥವಾ ಶುಂಠಿ ಚೂರ್ಣವು ಬಿಸಿನೀರಿನೊಡನೆ ತಕ್ಕೊಂಡರೆ ಅನುವನ್ನು ಪಚನ ಮಾಡುತ್ತದೆ. ||೯೭|| ದೇವದಾರು, ಬಜಿ, ಜೇಕು, ಸುಂಠಿ, ಅತಿವಿಷ, ಅಣಲೇಕಾಯಿಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ವಾರುಣೇಮದ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಬಿಸಿ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಸಂಧಾನ ಮಾಡಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಉಪ್ಪುಹಾಕಿ ಕುಡಿಯಬೇಕು. ||೯೮|| ಮಲವು ಅಪಕ್ವ ಮತ್ತು ಶೂಲಯುಕ್ತವಿದ್ದರೆ ಮೇಲಿನ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ದಾಳಿಂಬದ ರಸದೊಡನೆ ತಕ್ಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಕೋಷ್ಠದಲ್ಲಿ ಶೂಲವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಸಾಮ ಕಫಯುಕ್ತ ವಾತದಲ್ಲಿ, ಬಿಲ್ವ, ಚಿತ್ರಕ ಸುಂಠಿಗಳ ಚೂರ್ಣದಲ್ಲಿ ಬಿಡಲವಣವನ್ನು ಹಾಕಿ ಕುಡಿಯಬೇಕು. ||೯೯|| ವಾಂತಿ, ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ, ಗ್ರಂಥಿ ಶೂಲಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಜವೆ, ಇಂಗು, ಅತಿವಿಷ, ಬಜಿ, ಕಾಚಲವಣ, ಅಣಲೆಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ||೧೦೦|| ಬಿಸಿನೀರಿನೊಡನೆ ಕುಡಿಯಬೇಕು. ಅಥವಾ ಅಣಲೆ, ಕಾಚಲವಣ, ಜೇರಿಗೆ, ಮೆಣಸುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಬಿಸಿನೀರಿನೊಡನೆ ತಕ್ಕೊಳ್ಳಬೇಕು ||೧೦೧|| ಮೋಡಿ, ಅಣಲೆ, ಬಜಿ, ಕಟುಕರೋಣಿ, ಅಗಲಸುಂಠಿ, ಇಂದ್ರಜವೆ, ಚಿತ್ರಕ, ಸುಂಠಿ, ||೧೦೨|| ಇವುಗಳನ್ನು ಕಷಾಯಮಾಡಿ ಕುಡಿಯಬೇಕು. ಅಥವಾ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ ನೀರಿನೊಡನೆ ಕುಡಿಯಬೇಕು. ಇದು ಪಿತ್ತಕಫಜಗ್ರಹಣೆಯಲ್ಲಿಯ ಶೂಲವನ್ನು ಚನ್ನಾಗಿ ನಾಶಮಾಡುತ್ತದೆ. ||೧೦೩|| ಪಿತ್ತಕಫಗಳು ಸಾಮವಿದ್ದರೆ ಅತಿವಿಷ, ತ್ರಿಕಟುಗಳ ಕಷಾಯದಲ್ಲಿ ಸೈಂಧವ ಜವಖಾರ ಇಂಗುಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ ಅಥವಾ ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಬಿಸಿನೀರುಹಾಕಿ ಕುಡಿಸಬೇಕು. (೧೦೪)

ಒಪ್ಪಲ್ಯಾದಿ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಒಪ್ಪಲೀಂ ನಾಗರಂ ಸಾತಾಂ ಸಾರಿವಾಂ ಬೃಹತೀದ್ವಯಮ್ ||

ಚಿತ್ರಕಂ ಕೌಟಜಂ ಬೀಜಂ ಲವಣಾನ್ಯಥ ಪಿಷ್ಟಂ ಚ ||೧೦೫||

ತಚ್ಚೂರ್ಣಂ ಸಯವಕ್ಷಾರಂ ದಧ್ಯುಷ್ಣಾಂಬುಸುರಾದಿಭಿಃ ||
ಪಿಬೇದಗ್ನಿವಿದ್ಯದ್ಧೃಢಂ ಕೋಷ್ಠವಾತಾಪಹಂ ನರಃ ||೧೦೬||

ಅರ್ಥಃ— ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಸುಂಠಿ, ಅಗಳಸುಂಠಿ, ಅನಂತಮೂಲ, ಹೆಬ್ಬಗುಳ್ಳ, ನೆಲಗುಳ್ಳ, ಚಿತ್ರಕ, ಇಂದ್ರಜನೆ, ಪಂಚಲವಣ, ||೧೦೫|| ಜವಖಾರ, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಬಿಸಿ ನೀರು, ಮೊಸರು ಅಥವಾ ಮದ್ಯಮುಂತಾದವುಗಳೊಡನೆ ಕುಡಿಯಬೇಕು. ಇದು ಅಗ್ನಿದೀಪಕವೂ ಕೋಷ್ಠವಾತನಾಶಕವೂ ಆಗಿದೆ. (೧೦೬)

ಮರಿಚಾದಿ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಮರಿಚೋ ಕುಳ್ಳಾ ಕಾಂಬಷ್ಠಾ ವೃಕ್ಷಾನ್ಲಲಕುಡವಾನ್ ಪೃಥಕ್ ||
ದಶಾನ್ಲಲವೇತಸಪಲಾನೀಮಾಂಶ್ಚಾಪಿ ಪಲಾಂಶಿಕಾನ್ ||೧೦೭||

ಸೌವರ್ಚಲಂ ಬಿಡಂ ಪಾಕ್ಯಂ ಯವಕ್ಷಾರಂ ಸಸೈಂಧವಮ್ ||
ಶರೀಪುಷ್ಕರಮೂಲಾನಿ ಹಿಜ್ಜು ಹಿಜ್ಜುಶಿವಾಟಿಕಾ ||೧೦೮||

ತತ್ಸರ್ವಮೇಕೇತಃ ಸೂಕ್ಷ್ಮಂ ಚೂರ್ಣಂ ಕೃತ್ವಾ ಪ್ರಯೋಜಯೇತ್ ||
ಹಿತಂ ವಾತಾಭಿಭೂತಾಯಾಂ ಗ್ರಹಣ್ಯಾಮರುಚೌ ತಥಾ ||೧೦೯||

ಅರ್ಥಃ— ಮೆಣಸು, ಕರೇಜೇರಗಿ, ಅಂಬಷ್ಠಾ (ಅಗಳಸುಂಠಿ) ಅಮಸೂಲುಗಳನ್ನು ೧೬-೧೬ ತೊಲಿ ಅಷ್ಟವೇತಸ ಲಂ ತೊಲಿ ||೧೦೭|| ಕಾಚಲವಣ, ಬಿಡಲವಣ, ಔದ್ವಿದಲವಣ, ಜವಖಾರ, ಸೈಂಧವ, ಕಚೋರ, ಪುಷ್ಕರಮೂಲ, ಇಂಗು, ಡಿಕ್ಕೇಮಲಿ, ||೧೦೮|| ಇವುಗಳನ್ನು ಲ-ಲತೊಲಿ ತಕ್ಕೊಂಡು ಸಣ್ಣ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ ಕೂಡಿಸಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು. ಇದು ವಾತಗ್ರಹಣಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಅರುಚಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಹಿತಕರವಾಗಿದೆ. ||೧೦೯||

ಅವಚಾರಣ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಚತುರ್ಣಾಂ ಪ್ರಸ್ಥಮುನ್ಲಲನಾಂ ತ್ರ್ಯಾಷಣಸ್ಥ ಪಲತ್ರಯಮ್ ||

ಲವಣಾನಾಂಚ್ಚ ಚತ್ವಾರಿ ಶರ್ಕರಾಯಾಃ ಪಲಾಷ್ಯಕಮ್ ||೧೧೦||

ತಚ್ಚೂರ್ಣಂ ಶಾಕಸೂಪಾನ್ನರಾಗಾದಿಷ್ಟವಚಾರಯೇತ್ ||

ಕಾಸಾಜೀರ್ಣಾರುಚಿಶ್ವಾಸಹೃತ್ಪಾಂಡ್ವಾನುಯಶೂಲನುತ್ ||೧೧೧||

ಅರ್ಥಃ— ನಾಲ್ಕು ಅನ್ಲದ್ರವ್ಯ (ಅನ್ಲವೇತಸ, ಅನುಸೋಲು, ಬೋರೆ, ದಾಳಿಂಬ)ಗಳನ್ನು ೧೭-೧೭ ತೊಲಿ, ಸುಂಠಿ, ಮೆಣಸು ಹಿಪ್ಪಲಿಗಳನ್ನು ೪-೪ ತೊಲಿ, ನಾಲ್ಕುಲವಣ (ಸೈಂಧವ, ಕಾಚಲವಣ, ಬಿಡಲವಣ ಔದ್ಭಿದ)ಗಳನ್ನು ೧-೧ ತೊಲಿ, ಸಕ್ಕರೆ ೩೨ ತೊಲಿ, ||೧೧೦|| ತಕ್ಕೊಂಡು ಅವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಮಾಡಿ ಪಲ್ಯೆ ತೊವ್ವಿ ಅನ್ನ ಪಾನಕಗಳಲ್ಲಿ ಹಾಕಬೇಕು. ಅದು ಕೆಮ್ಮು, ಅಜೀರ್ಣ, ಅರುಚಿ, ದಮ್ಮು ಹೃದ್ರೋಗ, ಪಾಂಡುರೋಗ, ಶೂಲಗಳನ್ನು ಕಳೆಯುವದು. ||೧೧೧||

ಏದು ಪೇಯಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಚವ್ಯತ್ಸಕ್ಪಿಪ್ಪಲೀಮೂಲಧಾತಕೀವೈಷಚಿತ್ರಕಾನ್ ||

ಕಪಿತ್ಥಾಂಬಷ್ಕಕೀಹಸ್ತಿಪಿಪ್ಪಲೀಬಿಲ್ವಶಾಲ್ಮಲಮ್ ||೧೧೨||

ಶಿಲೋದ್ಭೇದಂ ತಥಾಜಾಜೀಂ ಪಿಷ್ಪ್ವಾ ಬದರಸಮ್ನಿತ್ವಾಮ್ ||

ಘೃತೇನ ಭರ್ಜಿತಾಂ ದಧ್ನಾ ಯನಾಗೂಂ ಸಾಧಯೇದ್ವಿಷಕ್ ||೧೧೩||

ರಸೈಃ ಕಪಿತ್ಥಚುಕ್ರೀಕಾವೃಕ್ಚಾನ್ಮೈದಾರ್ವಾಡಿಮಸ್ಯ ಚ ||

ಸರ್ವಾತಿಸಾರಗ್ರಹಣೀರೋಗಾರ್ತಃಸ್ವೀಹನಾಶಿನೀಮ್ ||೧೧೪||

ಅರ್ಥಃ— ಚವಕ, ದಾಲಚಿನ್ನಿ, ಮೋಡಿ, ಧಾತಕೀಪುಷ್ಪ, ತ್ರಿಕಟು ಚಿತ್ರಕ, ಬೆಳವಲು, ಅಗಳಸುಂಠಿ, ಗಜಪಿಪ್ಪಲಿ, ಬಿಲ್ವ, ಬೂರಲಅಂಟು. ||೧೧೨|| ಕಲ್ಲಹೂವು, ಜೀರಗಿ, ಇವುಗಳನ್ನು ಅರ್ಧ-ಅರ್ಧ ತೊಲಿ, ತಕ್ಕೊಂಡು ಕಲ್ಕಮಾಡಿ ಅದರ ಹದಿನಾರು ಪಾಲು ಮೊಸರುಹಾಕಿ ತುಪ್ಪದ ಒಗ್ಗರಣಿಕೊಟ್ಟು, ಪೇಯವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ||೧೧೩|| ಇದರಂತೆ ಬೆಳವಲಕಾಯಿರಸ ಹಾಕಿ ಅಥವಾ ಹುಣಸೀಹಣ್ಣಿನ ರಸಹಾಕಿ ಅಥವಾ ಅನುಸೂಲರಸ ಹಾಕಿ ಅಥವಾ ದಾಳಿಂಬರಸ ಹಾಕಿ ಪೇಯವನ್ನು ಸಿದ್ಧಮಾಡಬೇಕು. ಇವು ಎಲ್ಲ ಅತಿಸಾರ, ಸಂಗ್ರಹಣಿ, ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ, ಸ್ವೀಹಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವವು. (೧೧೪)

ಪಂಚಕೋಲಕಯೂಷಶ್ಚ ಮೂಲಕಾನಾಂ ಚ ಸೋಷಣಃ ||
 ಸ್ನಿಗ್ಧೋ ದಾಡಿಮತಕ್ರಮ್ನೋ ಜಾಙ್ಗಲಃ ಸಂಸ್ಕೃತೋ ರಸಃ ||೧೧೫||
 ಕ್ರಿಯಾದಸ್ಯ ರಸಃ ಶಸ್ತ್ರೋ ಭೋಜನಾರ್ಥೇ ಸದೀಪನಃ ||
 ತಕ್ರೂರನಾಲಂ ಪಾನಾರ್ಥಂ ಮದ್ಯಂ ವಾರಿಷ್ಯಮೇವ ವಾ ||೧೧೬||

ಅರ್ಥಃ— ಅವರ ಉಟಕ್ಕೆ ಪಂಚಕೋಲ (ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಮೋಡಿ, ಚವಕ, ಚಿತ್ರಕ, ಸುಂತಿ) ಗಳ ಕಲ್ಮದಿಂದ ಮಾಡಿದ, ಅಥವಾ ಒಣಗಿದ ಮೂಲಂಗಿಯ ಕಲ್ಮ ಹಾಕಿ ಮಾಡಿದ, ಹೆಸರು ಮುಂತಾದವುಗಳ ಕಟ್ಟನ್ನು ಅಥವಾ ದಾಳಿಂಬ, ಮಜ್ಜಿಗೆ ಹಾಕಿ ಹುಳಿಮಾಡಿದ, ಸ್ನೇಹಯುಕ್ತ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕಾರ ಕೊಟ್ಟ ಜಾಂಗಲಮಾಂಸವನ್ನು ||೧೧೫|| ಅಥವಾ ದೀಪಕ ಔಷಧಗಳನ್ನು ಹಾಕಿದ ತೋಳದ ಮಾಂಸವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. ಮೇಲೆ ಕುಡಿಯಲಿಕ್ಕೆ ಮಜ್ಜಿಗೆ, ಅಂಬಲಿ, ಮದ್ಯ, ಅಥವಾ ಅರಿಷ್ಟವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. ||೧೧೬||

ತಕ್ರೂರ ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಗ್ರಹಣೇದೋಷಿಣಾಂ ತಕ್ರಂ ದೀಪನಂ ಗ್ರಾಹಿ ಲಾಘವಾತ್ ||
 ಪಥ್ಯಂ ಮಧುರಪಾಕಿತ್ವಾನ್ಮ ಚ ಪಿತ್ತಪ್ರಕೋಪಣಮ್ ||೧೧೭||
 ಕಷಾಯೋಷ್ಣವಿಕಾಶಿತ್ವಾದ್ರೈಕ್ವಾಚ್ಛಾಪಿ ಕಫೇ ಹಿತಮ್ ||
 ವಾತೇ ಸ್ವಾದ್ಯಮ್ಲಸಾಂದ್ರತ್ವಾತ್ಸದ್ಯಮವಿದಾಹಿ ತತ್ ||೧೧೮||
 ತಸ್ಮಾತ್ತಕ್ರೈಪ್ರಯೋಗಾ ಯೇ ಜಠರಾಣಾಂ ತಥಾರ್ಶಸಾಮ್ ||
 ವಿಹಿತಾ ಗ್ರಹಣೇದೋಷೇ ಸರ್ವಶಸ್ತಾನ್ ಪ್ರಯೋಜಯೇತ್ ||೧೧೯||

ಅರ್ಥಃ— ಮಜ್ಜಿಗೆಯು ಹಗುರು, ಸ್ತಂಭ, ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿದೀಪಕವಿದ್ದರಿಂದ ಗ್ರಹಣೇ ರೋಗಿಗಳಿಗೆ ಪಥ್ಯವಾಗಿದೆ. ಇದರ ವಿಸ್ತಾರವು ಮಧುರವಾದ್ದರಿಂದ ಪಿತ್ತಪ್ರಕೋಪವನ್ನು ಮಾಡದು. ||೧೧೭|| ಒಗರು, ಉಷ್ಣ, ವಿಕಾಸಿ (ಹಿಜನಾರಕ) ಮತ್ತು ರುಕ್ಷವಿದ್ದರಿಂದ ಕಫದಲ್ಲಿಯೂ ಮಧುರ, ಅಮ್ಲ, ಮತ್ತು ಸಾಂದ್ರ ವಿದ್ದದರಿಂದ ವಾತದಲ್ಲಿಯೂ ಹಿತಕರವು ಅದೇ ಕಡೆದ ಮಜ್ಜಿಗೆಯು ವಿದಾಹವನ್ನುಂಟುಮಾಡದು. ||೧೧೮|| ಆದ್ದ

ಆದ್ದರಿಂದ ಉದರ ಮತ್ತು ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ತಕ್ರಯೋಗ
ಗಳನ್ನು ಗ್ರಹಣೀರೋಗದಲ್ಲಿಯೂ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸ
ಬೇಕು. (೧೧೯)

ತಕ್ರಾರಿಷ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಯನೂನ್ಯಾನುಲಕಂ ಪಥ್ಯಾ ಮರಿಚಂ ತ್ರಿಪಲಾಂಶಕಮ್ ||
ಲವಣಾನಿ ಪಲಾಂಶಾನಿ ಪಿಷ್ಟಾ ಚೈಕತ್ರ ಚೂರ್ಣಯೇತ್ ||೧೨೦||
ತಕ್ರಕಂಸಾಸುತಂ ಜಾತಂ ತಕ್ರಾರಿಷ್ಯಂ ಪಿಬೇನ್ನರಃ ||
ದೀಪಸಂ ಶೋಫಗುಲ್ಮಾಶ್ವಕಿಮಿಮೇಹೋದರಾಪಹಮ್ ||೧೨೧||

ಅರ್ಥ:— ಅಜವಾನ ೧೨ ತೊಲಿ, ನೆಲ್ಲಿಕಾಯಿ ೧೨ ತೊಲಿ,
ಅಲ್ಪೀಕಾಯಿ ೧೨ ತೊಲಿ, ಮೆಣಸು ೧೨ ತೊಲಿ, ಐದೂ ಲವಣಗಳು
೪-೪ ತೊಲಿ, ತಕ್ಕೊಂಡು ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ, ||೧೨೦|| ಅದನ್ನು ೫೧೨ತೊಲಿ
ಮಜ್ಜಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ (ಬೇಸಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಮೂರು ದಿವಸ, ಗ್ರೀಷ್ಮ ಶರದೃತು
ಗಳಲ್ಲಿ ೪ ದಿವಸ, ವರ್ಷಾ ವಸಂತಋತುಗಳಲ್ಲಿ ೬ ದಿವಸ, ಹೇಮಂತಋತು
ತುಷಿತದಲ್ಲಿ ೮ ದಿವಸ) ಇಟ್ಟು ಸಿದ್ಧವಾಗಲು ಈ ತಕ್ರಾರಿಷ್ಯವನ್ನು ಕುಡಿಯ
ಬೇಕು. ಇದು ದೀಪಕವಿದ್ದು ಬಾವು, ಗುಲ್ಮ, ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ, ಕೃಮಿ
ಮೇಹ, ಉದರಗಳನ್ನು ಕಳೆಯುವದು. (೧೨೧)

ಪಿತ್ತಗ್ರಹಣೀ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಸ್ವಸ್ಥಾನಗತಮುಕ್ತಿಪ್ಪಮಗ್ನಿನಿರ್ವಾಪಕಂ ಭಿಷಕ್ ||
ಪಿತ್ತಂ ಜ್ಞಾತ್ವಾ ವಿರೇಕೇಣ ನಿರ್ಹರೇದ್ವಮನೇನ ವಾ ||೧೨೨||
ಅನಿದಾಹಿಭಿರನ್ನೈಶ್ಚ ಲಘುಭಿಸ್ತಿಕ್ತಸಂಯುತೈಃ ||
ಜಾಙ್ಗಲಾನಾಂ ರಸೈಯೂಷೈರ್ಮುಗ್ಧಾದೀನಾಂ ಖಡೈರಪಿ ||೧೨೩||
ದಾಡಿನಾಮ್ಲೈಃ ಸಸರ್ಪಿಷ್ಕೈರ್ದೀಪನಗ್ರಾಹಿಸಂಯುತೈಃ ||
ತಸ್ಯಾಗ್ನಿಂ ದೀಪಯೇಚ್ಛೂರ್ಣೈಃ ಸರ್ಪಿರ್ಭಿಶ್ಚಾಪಿ ತಿಕ್ತಕೈಃ ||೧೨೪||

ಅರ್ಥ:— ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವ, ತನ್ನ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿದ್ದ,

ಉತ್ಕ್ಲೇಶಹೊಂದಿದ ಪಿತ್ತವನ್ನು ವಿರೇಚನ ಅಥವಾ ವಮನದಿಂದ ಹೊರಗೆ ಹಾಕಬೇಕು. ||೧೨೨|| ಆ ಮೇಲೆ ವಿದಾಹ ಮಾಡದ ಹಗುರಾದ ಅನ್ನಗಳಿಂದಲೂ ಕಹಿಪದಾರ್ಥಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಜಾಂಗಲಮಾಂಸರಸಗಳಿಂದಲೂ ||೧೨೩|| ದಾಳಿಂಬದ ಹುಳಿಹಾಕಿದ, ತುಪ್ಪದ ಒಗ್ಗರಣೆ ಕೊಟ್ಟ ಕಟ್ಟುಗಳಿಂದಲೂ ದೀಪಕಸ್ತಂಭಕ ಔಷಧಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಚೂರ್ಣಗಳಿಂದಲೂ ಕಹಿಯಾದ ಘೃತಗಳಿಂದಲೂ ಅವನ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪ್ರದೀಪ್ತಮಾಡಬೇಕು. (೧೨೪)

ಚಂದನಾದಿ ಘೃತವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಚಂದನಂ ಪದ್ಮಕೋಶೀರಂ ಪಾಠಾಂ ಮೂರ್ವಾಂ ಕುಟಿನ್ನಟಿಮ್ ||
ಷಡ್ಗ್ರಂಥಾಸಾರಿನಾಸ್ಪೋತಾ ಸಪ್ತಪರ್ಣಾಟಿರೂಷಕಾನ್ ||೧೨೫||

ಪಟೋಲೋದುಂಬರಾಶ್ವತ್ಥ ವಟಿಪ್ಲಕ್ಷುಕಪೀತನಾನ್ ||
ಕಟುಕಾರೋಹಿಣೀಮುಸ್ತಂ ನಿಂಬಜ್ವಾ ದ್ವಿಪಲಾಂಶಿಕಮ್ ||೧೨೬||

ದ್ರೋಣೇಷಾಂ ಸಾಧಯೇತ್ಪಾದ ಶೇಷಂ ಪ್ರಸ್ಥಂ
ಘೃತಾತ್ ಪಚೇತ್ ||
ಕಿರಾತತಿಕ್ತೇಂದ್ರಯವನೀರಾನಾಗಧಿಕೋತ್ಪಲೈಃ ||೧೨೭||

ಕಲ್ಪೈರಕ್ಷಸಮೈಃ ಪೇಯಂ ತತ್ಸಿತ್ತಗ್ರಹಣೇಗದೇ ||
ತಿಕ್ತಕಂ ಯದ್ಭೂತಂ ಚೋಕ್ತಂ ಕೌಷ್ಠಿಕೇ ತಚ್ಚ
ದಾಪಯೇತ್ ||೧೨೮||

ಅರ್ಥ:— ಚಂದನ, ಪದ್ಮಕಾಷ್ಠ, ಕರೇಬಾಳದಬೇರು, ಅಗಳಸುಂಠಿ, ಮೂರ್ವಾ (ಹೆಗ್ಗೊರಟಿಗೆ) ಅಡವೀಡೇಕು, ಬಜ್ರ, ಅನಂತಮೂಲ, ಆಸ್ಪೋತಾ ಸಪ್ತಪರ್ಣೀ, ಅಡಸಲ, ||೧೨೫|| ಕಹಿಪಡವಲ ಅತ್ತಿತೋಟಿ ಅರಳಿತೋಟಿ ಆಲದತೋಟಿ ಬಸರೀತೋಟಿ ಕಪೀತನ ತೋಟಿ (ಹೆಬ್ಬೆಜಾತಿ) ಕಟುಕರೋಹಿ, ಜೇಕು, ಬೇವು ಇವುಗಳನ್ನು ೮-೮ ತೊಲಿ ||೧೨೬|| ತಕ್ಕೊಂಡು ಎರಡು ದ್ರೋಣ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಕುದಿಸಿ, ೩ ಉಳಿಯಲು ಸೋಸಿ ತಕ್ಕೊಂಡು, ಅದರಲ್ಲಿ ಚಿರಾಯತ, ಇಂದ್ರಜನಿ, ನೀರಾ (ಕಾಕೋಲಿ), ಹಿಪ್ಪಲಿ, ನೀಲಕಮಲಗಳ (೧೨೭)

ಚೂರ್ಣವನ್ನು ೧-೧ ತೊಲಿ ಹಾಕಿ ೧೨೮ ತೊಲಿ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಸಿದ್ಧಮಾಡಬೇಕು. ಇದನ್ನು ಪಿತ್ತಗ್ರಹಣೆಯಲ್ಲಿ ಕುಡಿಯಬೇಕು. ಅಥವಾ ಕುಷ್ಠ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ತಿಕ್ತಕ ಘೃತವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. ||೧೨೮||

ನಾಗರಾದಿ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ನಾಗರಾತಿವಿಷಾ ಮುಸ್ತಂ ಧಾತಕೀಂ ಸರಸಾಂಗ್ವನಮ್ ||
ವತ್ಸಕತ್ವಕ್ಫಲಂ ಬಿಲ್ವಂ ಸಾಲಾಂ ತಿಕ್ತಕರೋಹಿಣೀಮ್ ||೧೨೯||
ಪಿಬೇತ್ಸಮಾಂಶಂ ತಚ್ಚೂರ್ಣಂ ಸಕ್ಪಾದ್ರಂ ತಂಡುಲಾಂಬುನಾ ||
ಪೈತ್ತಿಕೇ ಗ್ರಹಣೇದೋಷೇ ರಕ್ತಂ ಯಚ್ಚೋಷವೇಶ್ಯತೇ ||೧೩೦||
ಅಶಾಂಸ್ಯಥ ಗುದೇ ಶೂಲಂ ಜಯೇಚ್ಛೈವ ಪ್ರವಾಹಿಕಾಮ್ ||
ನಾಗರಾದ್ಯಮಿದಂ ಚೂರ್ಣಂ ಕೃಷ್ಣಾತ್ರೇಯೇಣ ಪೂಜಿತಮ್ ||೧೩೧||

ಅರ್ಥಃ—ಸುಂಠಿ, ಅತಿವಿಷ, ಜೇಕು, ಧಾತಕೀಪುಷ್ಪ, ರಸಾಂಜನ, ಹಲಗತ್ತಿತೋಟಿ, ಇಂದ್ರಜನೆ, ಬಿಲ್ವತಿಳಲು, ಅಗಳಸುಂಠಿ, ಕಟುಕರೋಹಿ ||೧೨೯|| ಇವುಗಳ ಸಮಭಾಗ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಜೇನುಕಲಿಸಿ ಅಕ್ಕಿತೊಳೆದ ನೀರಿನೊಡನೆ ಕುಡಿಯಬೇಕು. ಇದು ಪಿತ್ತಗ್ರಹಣೆಯನ್ನೂ ರಕ್ತಬಿಳುವದನ್ನೂ ||೧೩೦|| ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ, ಗುದದಲ್ಲಿಯ ಶೂಲ, ಪ್ರವಾಹಿಕಗಳನ್ನೂ ಕಳೆಯುವದು. ಈ ನಾಗರಾದಿಚೂರ್ಣವು ಕೃಷ್ಣಾತ್ರೇಯವರಿಗೆ ಬಹು ಮಾನ್ಯವಾಗಿದೆ. (೧೩೧)

ಭೂನಿಂಬಾದಿ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಭೂನಿಂಬಕಟುಕಾವ್ಯೋಷಮುಸ್ತಕೇಂದ್ರಯವಾನ್ಸಮಾನ್ ||
ದ್ವೌ ಚಿತ್ರಕಾದ್ವತ್ಸಕತ್ವಗ್ಭಾಗಾನ್ ಘೋಡಶ ಚೂರ್ಣಯೇತ್ ||
ಗುಡಶೀತಾಂಬುನಾ ಪೀತಂ ಗ್ರಹಣೇದೋಷಗುಲ್ಮನುತ್ ||
ಕಾಮಲಾಜ್ವರಸಾಂಡುತ್ಸಮೇಹಾರುಚ್ಯತಿಸಾರನುತ್ ||೧೩೩||

ಅರ್ಥಃ— ಚಿರಾಯತ, ಕಟುಕರೋಹಿ, ತ್ರಿಕಟು, ಜೇಕು, ಇಂದ್ರ

ಜವೆ, ಇವುಗಳನ್ನು ಒಂದೊಂದು ಭಾಗ, ಚಿತ್ರಕ ೨ ಭಾಗ, ಹಲಗತ್ತೀ ತೋಟಿ ೧೭ ಭಾಗ, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ||೧೩೨|| ಇವನ್ನು ಬೆಲ್ಲ ಮತ್ತು ತಣ್ಣೀರಿನೊಡನೆ ಕುಡಿದರೆ ಸಂಗ್ರಹಣೆ, ಗುಲ್ಮ, ಕಾಮಣೆ, ಜ್ವರ, ಪಾಂಡುರೋಗ, ಮೇಹ, ಅರುಚಿ, ಅತಿಸಾರಗಳನ್ನು ಕಳೆಯುವದು. ||೧೩೩||

ವಚಾಮತಿವಿಷಾಂ ಪಾಠಾಂ ಸಪ್ತಪರ್ಣಾಂ ರಸಾಂಜನಮ್ ||
ಶ್ಯೋನಾಕೋದೀಚ್ಯಕಟ್ಟಜ್ಜವತ್ಸಕತ್ವಗ್ಧರಾಲಭಾಃ ||೧೩೪||

ದಾರ್ವೀಪರ್ಪಟಕಂ ಪಾಠಾಂ ಯಮಾನೀಂ ಮಧುಶಿಗ್ರುಕಮ್ ||
ಪಟೋಲಪತ್ರಂ ಸಿದ್ಧಾರ್ಥಾನ್ಯೂಥಿಕಾಂ ಜಾತಿಪಲ್ಲವಾನ್ ||೧೩೫||

ಜಂಜ್ಞಾಮ್ರಬಿಲ್ವಮಧ್ಯಾನಿ ನಿಂಬಶಾಕಫಲಾನಿ ಚ ||
ತದ್ರೋಗಶಮಮನ್ವಿಚ್ಛಸ್ಥಾನಿಂಬಾದ್ಯೇನ ಯೋಜಯೇತ್ ||೧೩೬||

• ಅರ್ಥ:— ಮೇಲಿನ ರೋಗಗಳ ಶಮನಕ್ಕಾಗಿ ಬಜಿ, ಅತಿವಿಷ, ಅಗಳಸುಂಠಿ, ಸಪ್ತಪರ್ಣ, ರಸಾಂಜನ, ಹೆಮ್ಮರ, ಬಾಳದಬೇರು, ಹಲಗತ್ತಿಯ ತೋಟಿ, ನೆಲಇಂಗಳ, ಮರ ಅರಿಸಿಣ, ಕಲ್ಲುಸಬ್ಬಸಿಗೆ, ||೧೩೪|| ಅಜವಾನ, ಮಧುಶಿಗ್ರು (ಕೆಂಪುನುಗ್ಗಿ), ಕಹಿಪಡವಲ, ಬಿಳೀಸಾಸಿವೆ, ಕಾಡು ಮಲ್ಲಿಗೆ, ಮಲ್ಲಿಗೆಎಲೆ, ||೧೩೫|| ನೀರಲ, ಮಾವು, ಬಿಲ್ವಗಳ ಮಜ್ಜ, ಬೇವು, ಶಾಕ (ಸಾಗ, ರಾಳದಜಾತಿ) ಫಲಗಳನ್ನು ಮೇಲಿನ ಭೂನಿಂಬಾದಿ ಚೂರ್ಣದೊಡನೆ ಯೋಜಿಸಬೇಕು. (೧೩೬)

ಕಿರಾತಾದಿ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಕಿರಾತತಿಕ್ತಂ ಷಡ್ಗ್ರಂಥಾ ತ್ರಾಯಮಾಣಾ ಕಟುತ್ರಿಕಮ್ ||
ಚಂದನಂ ಪದ್ಮಕೋಶೀರಂ ದಾರ್ವೀತ್ಪಕ್ ಕಟುರೋಹಿಣೀ||೧೩೭||
ಕುಟಜತ್ಪಕ್ಫಲಂ ಮುಸ್ತಂ ಯಮಾನೀ ದೇವದಾರು ಚ ||
ಪಟೋಲನಿಂಬಪತ್ಮೈಲಾಸಾರಾಷ್ಟ್ರತಿವಿಷಾತ್ವಚಃ ||೧೩೮||

ಮಧುಶಿಗ್ಗೋಶ್ವ ಬೀಜಾನಿ ಮೂರ್ವಾ ಪರ್ಪಟಕಂ ತಥಾ ||
ತಚ್ಚೂರ್ಣಂ ಮಧುನಾ ಲೇಹ್ಯಂ ಪೇಯಂ ಮದ್ಯೈರ್ಜಲೇನ ವಾ

ಹೃತ್ಪಾಂಡುಗ್ರಹಣೀರೋಗ ಗುಲ್ಮಶೂಲಾಝಚಿಜ್ವರಾನ್ ||
ಕಾಮಲಾಂ ಪಾಂಡುರೋಗಾನ್ ಮುಖರೋಗಾನ್ ನಾಶಯೇತ್

ಅರ್ಥ:- ಚಿರಾಯತ, ಬಜಿ, ತ್ರಾಯಮಾಣ, ತ್ರಿಕಟು, ಚಂದನ, ಪದ್ಮಕಾಷ್ಠ, ಬಾಳದಬೇರು, ಮರ ಅರಿಷಿಣ ತೋಟಿ, ಕಟುಕರೋಣಿ, ||೧೩೭|| ಹಲಗತ್ತಿಯತೋಟಿ, ಇಂದ್ರಜವೆ, ಜೇಕು, ಅಜವಾನ, ದೇವ ದಾರು, ಕಹಿಪಡವಲ, ಬೇವಿನ ಎಲೆ, ಯಾಲಕ್ಕಿ, ಫಟಕ, ಅತಿವಿಷ, ದಾಲ ಚಿನ್ನಿ ||೧೩೮|| ಕೆಂಪುನುಗ್ಗೇಬೀಜ, ಮೂರ್ವಾ (ಹೆಗ್ಗೊರಟಿಗೆ), ಕಲ್ಲು ಸೆಬಸಿಗೆ ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಜೇನಿನೊಡನೆ ನೆಕ್ಕಬೇಕು. ಅಥವಾ ಮದ್ಯದೊಡನೆ ಅಥವಾ ನೀರಿನೊಡನೆ ಕುಡಿಯಬೇಕು. ||೧೩೯|| ಇದು ಹೃದ್ರೋಗ, ಪಾಂಡುರೋಗ, ಸಂಗ್ರಹಣೀ, ಗುಲ್ಮ, ಶೂಲ, ಅರುಚಿ, ಜ್ವರ, ಕಾಮಣಿ, ಪಾಂಡುರೋಗ, ಮುಖರೋಗಗಳನ್ನು ಕಳೆಯು ತ್ತದೆ. (೧೪೦)

ಶ್ಲೇಷ್ಣಗ್ರಹಣೀ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಗ್ರಹಣ್ಯಾಂ ಶ್ಲೇಷ್ಣದುಷ್ಟಾಯಾಂ ವಮಿತಸ್ಯ ಯಥಾವಿಧಿ ||
ಕಟ್ಟಿಮ್ಲಲವಣಿಕ್ಸಾರೈಸ್ತಿಕ್ಪ್ರಶ್ನಾಗ್ನಿಂ ವಿನರ್ಧಯೇತ್ ||೧೪೧||
ಪಲಾಶಂ ಚಿತ್ರಕಂ ಚವ್ಯಂ ಮಾತುಲುಜ್ಜಂ ಹರಿತಕೀ ||
ಪಿಪ್ಪಲೀ ಪಿಪ್ಪಲೀಮೂಲಂ ಪಾಠಾಧಾನ್ಯಕನಾಗರಮ್ ||೧೪೨||
ಕಾರ್ಷ್ಕಿಕಾಣ್ಯುದಕಪ್ರಸ್ಥೇ ಪಕ್ತ್ವಾ ಪಾದಾವಶೇಷಿತೇ ||
ಪಾನಾರ್ಥಂ ತತ್ ಪ್ರಯುಜ್ಜೀತ ಯವಾಗೂಂ ತೈಶ್ಚ
ಸಾಧಯೇತ್ ||೧೪೩||

ಶುಷ್ಕಮೂಲಕಯೂಷೇಣ ಕೌಲತೈನಾಥವಾ ಪುನಃ ||
ಕಟ್ಟಿಮ್ಲಕ್ಸಾರಪಟುನಾ ಲಘೂನ್ಯನ್ನಾ ನಿ ಭೋಜಯೇತ್ ||೧೪೪||
ಅಮ್ಲಾ ಇವಾ ನುಪಿಬೇತ್ ತಕ್ರಂ ತಕ್ರಾರಿಷ್ಟಮಥಾಪಿ ವಾ ||
ಮದಿರಾಂ ಮಧ್ವರಿಷ್ಟಂ ವಾ ನಿಗದಂ ಸೀಧುಮೇವ ವಾ ||೧೪೫||

ಅರ್ಥ:—ಕಫಸಂಗ್ರಹಣೆಯಲ್ಲಿ ವಿಧಿಯಂತೆ ವಮನಮಾಡಿಸಿ, ಕಾರ-ಹುಳಿ-ಉಪ್ಪು-ಕ್ಷಾರ-ಕಹಿ ಔಷಧಗಳಿಂದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಬೆಳೆಸಬೇಕು. ||೧೪೧|| ಮುತ್ತಲು, ಚಿತ್ರಕ, ಚವಕ, ಮಾದಾಳಫಲ, ಅಲಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ನೋಡಿ, ಅಗಳಸುಂಠಿ, ಹವೀಜ, ಸುಂಠಿ ||೧೪೨|| ಇವುಗಳನ್ನು ಒಂದೊಂದು ತೊಲಿ ತಕ್ಕೊಂಡು ೧೨೦ ತೊಲಿ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಕುದಿಸಿ ಫಿ ಉಳಿಯಲು ಅದನ್ನು ಕುಡಿಯಲಿಕ್ಕೆ ಕೊಡಬೇಕು. ಅವುಗಳಿಂದ ಪೇಯವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಬೇಕು. ||೧೪೩|| ಕಾರ, ಹುಳಿ, ಕ್ಷಾರ, ಉಪ್ಪು ಹಾಕಿದ, ಒಣಮೂಲಂಗಿಯ ಅಥವಾ ಹುರಳಿಯ ಕಷಾಯದಿಂದ ಹಗಲು ಅನ್ನವನ್ನು ತಿನ್ನಬೇಕು. ||೧೪೪|| ಆ ಮೇಲೆ ಹುಳಿ ಮಜ್ಜಿಗೆಯನ್ನು ಅಥವಾ ತಕ್ರಾರಿಷ್ಯವನ್ನು ಮಧ್ಯವನ್ನು ಮಧ್ವರಿಷ್ಯವನ್ನು ಅಥವಾ ನಿಗದ (ಹಳೇ ಮಧ್ಯ) ಮತ್ತು ಸೀಧು(ಕಬ್ಬಿನಮಧ್ಯ)ವನ್ನು ಕುಡಿಯಬೇಕು. (೧೪೫)

ಮಧೂಕಾಸವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ದ್ರೋಣಂ ಮಧೂಕಪುಷ್ಪಾಣಾಂ ವಿಡಜ್ಜಿಂತ್ಯ ತತೋಽರ್ಧತಃ ||
ಚಿತ್ರಕಸ್ಯ ತತೋಽರ್ಧಂ ತಥಾ ಭಲಾತಕಾಥಕಮ್ ||೧೪೬||

ಮಂಜಿಷ್ಠಾತ್ರಿಪಲಂ ಚೈವಂ ತ್ರಿದ್ರೋಣೇಷಾಂ ವಿಪಾಚಯೇತ್ ||
ದ್ರೋಣಶೇಷಂ ತಚ್ಛೇತಂ ಮಧ್ವರ್ಧಾಧಕಸೇವಯತಮ್ ||೧೪೭||

ಏಲಾಮೃಣಾಲಾಗುರುಭಿಶ್ಚಂದನೇನ ಚ ರೂಷಿತೇ ||
ಕಂಭೇ ಮಾಸಸ್ಥಿತಂ ಜಾತಮಾಸವಂ ತಂ ಪ್ರಯೋಜಯೇತ್ ||೧೪೮||

ಗ್ರಹಣೇಂ ದೀಪಯತ್ಯೇಷ ಬೃಂಹಣೋನಿಲರೋಗಜಿತ್ ||
ಶೋಧಕುಷ್ಕಕಿಲಾಸಾನಾಂ ಪ್ರಮೋಹಾಣಾಂ ನಾಶನಃ ||೧೪೯||

ಅರ್ಥ:—ಮಧೂಕ ಪುಷ್ಪ (ಇನ್ನೇಹೂವು) ೧೦೨೪ತೊಲಿ, ವಾಸಡಿಂಗ ೫೧೨ ತೊಲಿ, ಚಿತ್ರಕ ೨೫೬ ತೊಲಿ, ಕೇರು ೨೫೬ ತೊಲಿ, ||೧೪೬|| ಮಂಜಿಷ್ಠಾ ೧೨ ತೊಲಿ, ತಕ್ಕೊಂಡು ಆರು ದ್ರೋಣ (೬೦೪೪ ತೊಲಿ) ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಕುದಿಸಬೇಕು. ಎರಡು ದ್ರೋಣ ಉಳಿಯಲು ತಗಮ ತಣ್ಣಗೆ ಮಾಡಿ ಅದರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಅಫತ (೨೫೬ತೊಲಿ) ಜೇನು ಹಾಕಿ, ಯಾಲಕ್ಕಿ

ನ್ಯುಣಾಲ (ಕನುಲದ ಸಣ್ಣದೇಟು), ಅಗುರು, ಚಂಕನಗಳ ಲೇಪಮಾಡಿದ ಕೊಡದಲ್ಲಿ ಒಂದು ತಿಂಗಳವರೆಗೆ ಇಟ್ಟು ಆಸವವು ಸಿದ್ಧವಾಗಲು ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು. ||೧೪೮|| ಈ ಆಸವವು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪ್ರದೀಪ್ತಮಾಡುವದೂ ಪೋಷಕವೂ ವಾತರೋಗ, ಬಾವು, ಕುಷ್ಠ, ಕಿಲಾಸ, ಪ್ರಮೇಹಗಳ ನಾಶಕವೂ ಆಗಿದೆ. (೧೪೯)

ಬೇರೆ ಆಸವಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಮಧೂಕಪುಷ್ಪಸ್ವರಸಂ ಶೃತಮರ್ಧೃಷ್ಟಯೀಕೃತಮ್ ||

ಕ್ನೋದ್ರಪಾದಯುತಂ ಶೀತಂ ಪೂರ್ವನತ್ ಸನ್ನಿಧಾಪಯೇತ್ ||೧೫೦||

ತಂ ಪಿಬನ್ ಗೃಹಣೇದೋಷಾಙ್ಗಾಯೇತ್ಸರ್ವಾನ್ದಿ ತಾಶನಃ ||

ತದ್ವದ್ಧ್ವಾಕ್ಷೇಕ್ಷುಕಾಶ್ಮರ್ಯಸ್ವರಸಾನಾಸುತಾನ್ವಿಬೇತ್ ||೧೫೧||

ಅರ್ಥಃ— ಇಷ್ಟೇ ಹೂವಿನ ರಸವನ್ನು ಕುದಿಸಿ ಅರ್ಧ ಉಳಿಯಲು ಆರಿಸಿ ಅದರಲ್ಲಿ ಅದರ ಏನೇ ಭಾಗ ಜೇನುಹಾಕಿ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಯಾಲಕ್ಕಿ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಂದ ಲೇಪಮಾಡಿದ ಕೊಡದಲ್ಲಿ ೧ ತಿಂಗಳು ಇಡಬೇಕು. ||೧೫೦|| ಇದನ್ನು ಕುದಿದು ಪಥ್ಯಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರೆ ಎಲ್ಲ ಸಂಗ್ರಹಣೀ ರೋಗಗಳು ಹೋಗುವವು. ಇದರಂತೆ ದ್ರಾಕ್ಷಾಸ್ವರಸ ಇಕ್ಷುಸ್ವರಸ, ಶಿವನ್ನೀಫಲಸ್ವರಸಗಳನ್ನು ಕುದಿಸಿ, ಇದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ ದ್ರಾಕ್ಷಾಸವ, ಇಕ್ಷುಸವ ಕಾಶ್ಮರ್ಯಾಸವಗಳನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿ ಕುಡಿಯಬೇಕು (೧೫೧)

ದುರಾಲಭಾಸವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ದುರಾಲಭಾಯಾ ದ್ವಿಪ್ರಸ್ಥಂ ಪ್ರಸ್ಥಮಾನುಲಕಸ್ಯ ಚ ||

ಮುಷ್ಟೀ ಚಿತ್ರಕದಂತ್ಯೋದ್ವೇ ಪ್ರತ್ಯಗ್ರಾಙ್ಭಯಾಶತಮ್ ||೧೫೨||

ಚತುರ್ದೋಣೇಂಭಸಃ ಸಕ್ತ್ವಾ ತೀತಂ ದ್ರೋಣಾವಶೇಷಿತಮ್ ||

ಸಗುಡದ್ವಿಶತಂ ಪೂತಂ ಮಧುನಃ ಕುಡುನಾಯುತಮ್ ||೧೫೩||

ತದ್ವತ್ಪ್ರಿಯಂಜಿಞ್ಞಃ ಪಿಪ್ಪಲಾ ವಿಡಜ್ಞಾನಾಙ್ಗಾ ಚೂರ್ಣಿತೈಃ ||

ಕುಡವೈಘೃತಕುಂಭಸ್ಥಂ ಸಕ್ತ್ವಾದೂರ್ಧ್ವಂ ಪಿಬೇನ್ನರಃ ||೧೫೪||

ಗೃಹಣೇಪಾಂಡುರೋಗಾರ್ಶಕುಷ್ಠವೀರಸರ್ಪಮೇಹನುತ್ ||

ಸ್ವರನಾರ್ಕಕರಶ್ಚೈವ ರಕ್ತಪಿತ್ತಕಫಾಪಹಃ ||೧೫೫||

ಅರ್ಥ:— ನೆಲಇಂಗಳ ೧೨೮ ತೊಲಿ, ನೆಲ್ಲಿಕಾಯಿ ೬೪ ತೊಲಿ, ಚಿತ್ರಕಮೂಲ ೪ ತೊಲಿ, ದಂತೀಮೂಲ ೪ ತೊಲಿ, ೧೦೦ ಹೊಸ ಅಣ್ಣ ಬೇಕಾಯಿ, ||೧೫೨|| ಇವುಗಳನ್ನು ತಕ್ಕೊಂಡು ಲ ದ್ರೋಣ (ಲಗ೯೨ತೊಲಿ) ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಕುದಿಸಿ, ಎರಡು ದ್ರೋಣ ಉಳಿಯಲು ಆರಿಸಿ, ಅದರಲ್ಲಿ ಬೆಲ್ಲ ಲಂಂತೊಲಿ, ಜೇನು ಎರಡು ಕುಡವ (೩೨ ತೊಲಿ) ||೧೫೩|| ಪ್ರಿಯಂಗು (ಗವ್ವಲಾ), ಹಿವ್ವಲಿ, ವಾವಡಿಂಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ೧೬ ತೊಲಿ ಹಾಕಿ ತುಪ್ಪದಕೊಡದಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟು ೧೫ ದಿವಸಗಳನಂತರ ಕುಡಿಯಬೇಕು. ||೧೫೪|| ಇದು ಸಂಗ್ರಹಣೆ, ಪಾಂಡುರೋಗ, ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ, ಕುಷ್ಠ, ವಿಸರ್ಪ ಪ್ರಮೇಹ, ರಕ್ತಪಿತ್ತ, ಕಫಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವದು. ಸ್ವರ ವರ್ಣಗಳನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವದು. (೧೫೫)

ಮೂಲಾಸವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ದ್ವಿಪಚ್ಚಾಮೂಲ್ಯಾ ರಜನೀ ವೀರರ್ಷಭಕಜೀವಕಾನ್ ||
ಪೃಥಕ್ಪಚ್ಚ ಸಲಾನ್ಭಗಾಂಶ್ಚ ತು ದ್ರೋಣೇಽಂಭಸಃ ಪಚೇತ್ ||೧೫೬||
ದ್ರೋಣಶೇಷೇ ರಸೇ ಪೂತೇ ಗುಡಸ್ಯ ದ್ವಿಶತಂ ಭಿಷಕ್ ||
ಚೂರ್ಣಿತಾನ್ ಕುಲವಾದ್ಧಾಂಶಾನ್ ದದ್ಯಾಚ್ಛಾತ್ರ
ಸಮಾಕ್ಷಿಕಾನ್ ||೧೫೭||

ಪ್ರಿಯಜ್ಞು ಮುಸ್ತಮಂಜಿಷ್ಠಾವಿಡಜ್ಞಮಧುಕಪ್ಲವಾನ್ ||
ಲೋದ್ರಂ ಶಾಬರಕಂ ಚೈವ ಮಾಸಾದ್ಧಾಂ ತಂ ಪಿಚೇತ್ ತತಃ ||೧೫೮||
ಏಷ ಮೂಲಾಸವಃ ಸಿದ್ಧೋ ದೀಪನೋ ರಕ್ತಪಿತ್ತನುತ್ ||
ಅನಾಹಕಫಹ್ಯದ್ರೋಗಪಾಂಡುರೋಗಾಂಗಸಾದನುತ್ ||೧೫೯||

ಅರ್ಥ:— ದಶಮೂಲ, ಅರಿಷಣ, ಒಂದೆಲೆಹೊನ್ನೆ, ಮುಷಭಕ್, ಜೀವಕ ಇವುಗಳನ್ನು ೨೦-೨೦ ತೊಲಿ ತಕ್ಕೊಂಡು ಎಂಟು ದ್ರೋಣ (ಲಗ೯೨ ತೊಲಿ) ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಕುದಿಸಬೇಕು. ||೧೫೬|| ೧೬ ಉಳಿಯಲು ಸೋಸಿ ಅದರಲ್ಲಿ ಲಂಂತೊಲಿ ಬೆಲ್ಲ, ಪ್ರಿಯಂಗು (ಗವ್ವಲಾ), ಜೇನು, ಮಂಜಿಷ್ಠೆ, ವಾವಡಿಂಗಳ, ಜೈಷ್ಠಮಧು, ಪ್ಲವ (ಭದ್ರಮುಸ್ತೆ) ಶಾಬರಕ ರೋಧ ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣ ಮತ್ತು ಜೇನು ಇವುಗಳನ್ನು ಲ-೮ ತೊಲಿ

ಹಾಕಿ ತುಪ್ಪದ ಕೊಡದಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟು ೧೫ ದಿವಸಗಳ ನಂತರ ಕುಡಿಯಬೇಕು.
 ||೧೫೭|| ||೧೫೮|| ನಿಶ್ಚಿತವಾಗಿ ಫಲಕೊಡುವ ಈ ಮೂಲಾಸವವು ದೀಪ
 ಕವಾಗಿದ್ದು ರಕ್ತಪಿತ್ತ, ಹೊಟ್ಟೆಯುಬ್ಬು, ಕಫ, ಹೃದ್ರೋಗ, ಪಾಂಡು
 ರೋಗ ನಿತ್ರಾಣಗಳನ್ನು ಕಳೆಯುವದು. (೧೫೯)

ಪಿಂಡಾಸವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಪ್ರಾಸ್ಥಿಕೀಂ ಪಿಪ್ಪಲೀಂ ಪಿಷ್ಪಾ ಗುಡಂ ಮಧ್ಯಬಿಭೀತಕಾತ್ ||
 ಉದಕಪ್ರಸ್ಥಸಂಯುಕ್ತಂ ಯವಪಲ್ಲೇ ನಿಧಾಪಯೇತ್ ||೧೬೦||
 ತಸ್ಮಾತ್ಪಲಂ ಸುಜಾತಾತ್ಪು ಸಲಿಲಾಶ್ವಾತಿಸಂಯುತಮ್ ||
 ಪಿಬೇತ್ಪಿಂಡಾಸವೋ ಹ್ಯೇಷ ರೋಗಾನೀಕಪಿನಾಶನಃ ||೧೬೧||
 ಸ್ವಸ್ಥೋಽಪ್ಯೇನಂ ಪಿಬೇನ್ಮಾಸಂ ನರಃ ಸಿದ್ಧರಸಾಯನಮ್ ||
 ಇಚ್ಛಂಸ್ತೇಷಾಮನುತ್ಪತ್ತಿಂ ರೋಗಾಣಾಂ ಯೇ
 ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಾಃ ||೧೬೨||

ಅರ್ಥಃ— ಪಿಪ್ಪಲಿ ೬೪ ತೊಲಿ, ಜಿಲ್ಲ ೬೪ ತೊಲಿ, ತಾರೀಕಾಯಿ
 ಮಜ್ಜೆ ೬೪ ತೊಲಿ, ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ೧೨೮ ತೊಲಿ ನೀರು ಹಾಕಿ, ಯವದರಾಶಿ
 ಯಲ್ಲಿ ೧ತಿಂಗಳು ಇಡಬೇಕು||೧೬೦||ಚನ್ನಾಗಿ ಸಿದ್ಧವಾಗಲು ೪ತೊಲಿಯಷ್ಟು
 ತಕ್ಕೊಂಡು ೧೬ ತೊಲಿ ನೀರಿನೊಡನೆ ಕುಡಿಯಬೇಕು. ಈ ಪಿಂಡಾಸವವು
 ರೋಗದ ಸಮೂಹವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವದು. ||೧೬೧|| ನಿರೋಗಿಯೂ
 ಕೂಡ ರೋಗಗಳು ಆಗಬಾರದೆಂದು ಈ ಸಿದ್ಧರಸಾಯನವನ್ನು ೧ ತಿಂಗಳ
 ವರೆಗೆ ಕುಡಿಯಬೇಕು. (೧೬೨)

ಮಧ್ವರಿಷ್ಠವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ನನೇ ಪಿಪ್ಪಲಿನುಧ್ವಾಕ್ತೇ ಕಲಸೇಃಗುರುಧೂಪಿತೇ ||
 ಮಧ್ವಾಥಕಂ ಜಲಸಮಂ ಚೂರ್ಣಾನೀಮಾನಿ ದಾಪಯೇತ್ ||೧೬೩||
 ಕುಡವಾರ್ಧಂ ನಿಡಜ್ಞಾನಾಂ ಪಿಪ್ಪಲ್ಯಾಃ ಕುಡವಂ ತಥಾ ||
 ಜಾತುರ್ಧಿಕಾಂಶಾಂ ತ್ವಕ್ಕ್ಷೀರೀಂ ಕೇಶರಂ ಮರಿಚಾನಿ ಚ ||೧೬೪||

ತ್ವಗೇಲಾಪತ್ರಕಶಟೀಕ್ರಮುಕಾತಿವಿಷಾಘನಮ್ ||

ಹರೇಣ್ವೇಲುಕತೇಜೋಹ್ವಾ ಪಿಪ್ಪಲೀ ಮೂಲಚಿತ್ರಕಾನ್ ||೧೬೫||

ಕಾರ್ಷಿಕಾಂಸ್ತಂ ಸ್ಥಿತಂ ಮಾಸಮತ ಉಧ್ವಂ ಪ್ರಯೋಜಯೇತ್ ||

ಮಂದಂ ಸಂದೀಪಯತ್ಯಗ್ನಿಂ ಕರೋತಿ ವಿಷಮಂ ಸಮಮ್ ||೧೬೬||

ಹೃತ್ಪಾಂಡುಗ್ರಹಣೇರೋಗಕುಷ್ಠಾರ್ಶಃಶ್ವಯಥುಜ್ವರಾನ್ ||

ನಾತಶ್ಲೇಷ್ಣಾಮಯಾಂಶ್ಚ ನ್ಯಾನೃಧ್ವರಿಷ್ಟೋ ವ್ಯಪೋಹತಿ ||೧೬೭||

ಅರ್ಥಃ— ಹಿಪ್ಪಲಿ ಚೂರ್ಣ ಜೇನುಗಳ ಲೇಪನಾಡಿ ಅಗುರುವಿನ ಧೂಪಕೊಟ್ಟ ಹೊಸ ಮಣ್ಣಿನಕೊಡದಲ್ಲಿ ಇೇನು ೫೧೨ ತೊಲಿ, ನೀರು ೫೧೨ ತೊಲಿ ಹಾಕಿ ಅದರಲ್ಲಿ ||೧೬೫|| ನಾವಡಿದ ಗ ಚೂರ್ಣ ೮ ತೊಲಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿಚೂರ್ಣ ೧೬ ತೊಲಿ, ವಂಶಲೋಚನ ೪ ತೊಲಿ, ನಾಗಕೇಶರ, ಮೆಣಸು, ||೧೬೪|| ದಾಲಚಿನ್ನಿ, ಯಾಲಕ್ಕಿ, ತಮಾಲಪತ್ರ, ಕಚೋರು, ಕ್ರಮುಕ (ಅಡಿಕೆ) ಅತಿವಿಷ, ಜೇಕ, ಹರೇಣು (ರೇಣುಕಬೀಜ), ಏಲುಕ (ಏಲವಾಲುಕ), ತೇಜೋಹ್ವಾ(ಚವಕ) ಮೋಡಿ, ಚಿತ್ರಕ, ||೧೬೫|| ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ೧-೧ ತೊಲಿ ಹಾಕಿ ೧ ತಿಂಗಳು ಇಟ್ಟು ಆ ಮೇಲೆ ಅದನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು. ಈ ಮಧ್ವರಿಷ್ಟವು ಅಗ್ನಿನಾಂದ್ಯವನ್ನು ಕಳೆಯುವದು. ವಿಷವಾವಾದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸಮಮಾಡುವದು ||೧೬೬|| ಹೃದ್ರೋಗ, ಪಾಂಡುರೋಗ, ಸಂಗ್ರಹಣೇ, ಕುಷ್ಠ, ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ, ಬಾವು, ಜ್ವರಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ಬೇರೆ ವಾತಕಫರೋಗಗಳನ್ನು ಕಳೆಯುತ್ತದೆ. (೧೬೭)

ಸಮೂಲಾಂ ಪಿಪ್ಪಲೀಂ ಕ್ಷಾರೌ ದ್ವೌ ಪಿಪ್ಪಲಿ ಲವಣಾನಿ ಚ ||

ಮಾತುಲುಜ್ಞಾಭಯಾರಾಸ್ನಾ ಶರೀಮರಿಚನಾಗರಮ್ ||೧೬೮||

ಕೃತ್ವಾ ಸಮಾಂತಂ ತಚ್ಚೂರ್ಣಂ ಪಿಬೇತ್ ಪ್ರಾತಃ ಸುಖಾಂಬುನಾ ||

ಕಫಜೇ ಗ್ರಹಣೇದೋಷೇ ಬಲವರ್ಣಾಗ್ನಿನರ್ಧನಮ್ ||೧೬೯||

ಏತೈರೇವೌಷಧೈಃ ಸಿದ್ಧಂ ಸರ್ಪಿಃ ಶೇಖರಂ ಸಮಾರುಪೇ ||

ಗೌಲ್ಮಿಕೋಕ್ತಂ ಪಟ್ಟಲಕಂ ಭಲ್ಲಾತಕಫ್ಫುತಙ್ಗಾ ಯತ್ ||೧೭೦||

ಅರ್ಥ— ಕಫಸಂಗ್ರಹಣೆಯಲ್ಲಿ ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಮೋಡಿ, ಜವಖರ, ಸಜ್ಜೀಖಾರ, ಪಂಚಲವಣ, ಮಾದಾಳದಮೂಲ ಅಣಲೀಕಾಯಿ, ರಾಸ್ತಾ, ಕಜೋರೆ, ಮೆಣಸು, ಸುಂಠಿ, ||೧೬೮|| ಇವುಗಳನ್ನು ಸಮನಾಗಿ ತಕ್ಕೊಂಡು ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ ಮುಂಜಾನೆ ಬಿಸಿಸೀರಿನೊಡನೆ ಕುಡಿಯಬೇಕು. ಇದು ಬಲ, ವರ್ಣ, ಅಗ್ನಿಗಳನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವದು. ||೧೬೯|| ಕಫ ಸಂಗ್ರಹಣೆಗೆ ವಾತದ ಅನುಬಂಧವಿದ್ದರೆ ಇವೇ ಔಷಧಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ ಘೃತವನ್ನು ಅಥವಾ ಗುಲ್ಮ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಪಟ್‌ಪಲಘೃತವನ್ನು ಅಥವಾ ಭಲ್ಲಾತಕಘೃತವನ್ನು ಕುಡಿಯಬೇಕು. (೧೭೦)

ಕ್ಷಾರೌಷಧಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಬಿಡಂ ಕಾಜೋತ ಲವಣಂ ಸ್ವರ್ಜಿಕಾಯಾವಶೂಕಜಮ್ ||
ನಿದಿಗ್ಗಿಕಾಂ ಸಪ್ತಲಾಙ್ಗಾ ಚಿತ್ರಕಞ್ಚೀತಿ ದಾಹಯೇತ್ ||೧೭೧||

ಸಪ್ತಕೃತ್ವಃ ಸ್ತುತಸ್ಯಾಥ ಕ್ಷಾರಸ್ಯ ದ್ವ್ಯಾಥಕೇನ ತು ||
ಅಥಕಂ ಸರ್ಪಿಷಾ ಪಕ್ತ್ವಾ ಪಿಬೇದಗ್ನಿವಿವರ್ಧನಮ್ ||೧೭೨||

ಸಮೂಲಾಂ ಪಿಪ್ಪಲೀಂ ಪಾಠಾಂ ಚನ್ಯೇಂದ್ರಯವನಾಗರಮ್ ||
ಚಿತ್ರಕಾತಿವಿಷೇ ಹಿಬ್ಬು ಶ್ವದಂಷ್ಠ್ರಾಂ ಕಟುರೋಹಿಣೀಮ್ ||೧೭೩||

ವಚಾಙ್ಗಾ ಕಾರ್ಷಿಕಾನ್‌ಪಙ್ಗಾ ಲವಣಾನಾಂ ಪಲಾನಿ ಚ ||
ಘೃತತೈಲೇ ದ್ವಿಕುಡನೇ ದ್ವೇ ಪ್ರಸ್ಥೇ ದಧ್ನ ಏವ ಚ ||೧೭೪||

ಚೂರ್ಣೇಕೃತಾನಿ ನಿಃಕ್ವಾಢ್ಯ ಶನೈರಂತರ್ಗತೇ ರಸೇ ||
ಅಂತರ್ಧೂಮಂ ತತೋ ದಗ್ಧ್ವಾ ಚೂರ್ಣಂ ಕೃತ್ವಾ
ಘೃತಾಪ್ಲುತಮ್ ||೧೭೫||

ಖಾದೇತ್‌ಪಾಣಿತಲಂ ತಸ್ಮಿನ್ ಜೀರ್ಣೇ ಸ್ಯನ್ನಧುರಾಶನಃ ||
ವಾತಶ್ಲೇಷ್ಮಾಮಯಾನ್‌ಸರ್ವಾನ್ ಹನ್ಯಾದ್ವಿಷಗರಾಂಶ್ಚ ಸಃ ||೧೭೬||

ಭಲ್ಲಾತಕಂ ತ್ರಿಕಟುಕಂ ತ್ರಿಫಲಾಂ ಲವಣತ್ರಯಮ್ ||
ಅಂತರ್ಧೂಮಂ ದ್ವಿಪಲಿಕಂ ಗೋಪುರೀಷಾಗ್ನಿನಾ ದಹೇತ್ ||೧೭೭||
ಸಕ್ಪಾರಃ ಸರ್ಪಿಷಾ ಪೀತೋ ಭೋಜ್ಯೇ ವಾಪ್ಯವಚಾರಿತಃ ||

ಹೃತ್ಪಾಂಡುಗ್ರಹಣೇರೋಗಗುಲ್ಮೋದಾವರ್ತಶೂಲನುತ್ ||೧೭೮||

ದುರಾಲಭಾಕರಂಜೌ ಚ ಸಪ್ತಪರ್ಣಂ ಸವತ್ಸಕಮ್ ||

ಷಡ್ಗಂಧಾಂ ಮದನಂ ಮೂರ್ವಾಂ ಸಾಠಾಮಾರಗ್ವಧಂ

ತಥಾ ||೧೭೯||

ಗೋಮೂತ್ರೇಣ ಸಮಾಂಶಾನಿ ಕೃತ್ವಾ ಚೂರ್ಣಾನಿ ದಾಹಯೇತ್ ||

ದಗ್ಧಾ ಚ ತಂ ಪಿಬೇತ್ ಕ್ಷಾರಂ ಗ್ರಹಣ್ಯಾಂ ಬಲವರ್ಧನಮ್ ||೧೮೦||

ಭೂನಿಂಬಂ ರೋಹಿಣೀಂ ತಿಕ್ತಾಂ ಪಟೋಲಂ ನಿಂಬಪರ್ಪಟಮ್ ||

ದಹೇನ್ಮಾಹಿಷಮೂತ್ರೇಣ ಕ್ಷಾರ ಏಷೋಗ್ನಿವರ್ಧನಃ ||೧೮೧||

ದ್ವೇ ಹರಿದ್ರೇ ವಚಾ ಕುಷ್ಠಂ ಚಿತ್ರಕಂ ಕಟುರೋಹಿಣೀಮ್ ||

ಮುಸ್ತೃಗ್ನ್ವ ಛಾಗಮೂತ್ರೇಣ ದಹೇತ್ ಕ್ಷಾರೋಗ್ನಿವರ್ಧನಃ ||೧೮೨||

ಚತುಃಪಲಂ ಸುಧಾಕಾಂಡಾತ್ ತ್ರಿಪಲಂ ಲವಣತ್ರಯಾತ್ ||

ನಾರ್ತಕೀಕುಡನಂ ಚಾರ್ಕಾದಷ್ಟಾ ದ್ವೇ ಚಿತ್ರಕಾತ್ಪಲೇ ||೧೮೩||

ದಗ್ಧಾನಿ ನಾರ್ತಾಕುರಸೇ ಗುಡಿಕಾ ಭೋಜನೋತ್ತರಾಃ ||

ಭುಕ್ತಂ ಭಕ್ತಂ ಪಚತ್ಯಾಶು ಕಾಸಶ್ವಾಸಾರ್ತಸಾಂ ಹಿತಾಃ ||೧೮೪||

ನಿಷೂಚಿಕಾಪ್ರತಿಶ್ಯಾಯಹೃದ್ರೋಗಘ್ನೈಶ್ಚ ತಾ ಮತಾಃ ||

ಇತ್ಯೇಷಾ ಕ್ಷಾರಗುಡಿಕಾ ಕೃಷ್ಣಾತ್ರೇಯೇಣ ಕೀರ್ತಿತಾ ||೧೮೫||

ವತ್ಸಕಾತಿವಿಷೇ ಸಾಠಾ ದುಃಸ್ವಶೋಹಿಜ್ಜು ಚಿತ್ರಕಮ್ ||

ಚೂರ್ಣೈಕೃತ್ಯ ಪಲಾಶಾನಾಂ ಕ್ಷಾರೇ ಮೂತ್ರಶೃತೇ ಪಚೇತ್ ||೧೮೬||

ಆಯಸೇ ಭಾಜನೇ ಸಾಂದ್ರಂ ತಸ್ಮಾತ್ ಕೋಲಂ ಸುಖಾಂಬುನಾ ||

ಮದ್ಯೈರ್ವಾ ಗ್ರಹಣೇದೋಷೇ ಶೋಫಾರ್ತಃ ಸಾಂಡುಮಾನ್

ಪಿಬೇತ್ ||೧೮೭||

ತ್ರಿಫಲಾಂ ಕಟಿಭೀಂ ಚವ್ಯಂ ಬಿಲ್ವಮಧ್ಯಮಯೋರಜಃ ||

ರೋಹಿಣೀಂ ಕಟುಕಾಂ ಮುಸ್ತಂ ಕುಷ್ಠಂ ಸಾಠಾಗ್ನ್ವ ಹಿಜ್ಜು ಚ

ಮಧುಕಂ ಮುಷ್ಕಕಯನಕ್ಷಾರೌ ತ್ರಿಕಟುಕಂ ವಚಾಮ್ ||

ವಿಡಜ್ಞಂ ಪಿಪ್ಪಲೀಮೂಲಂ ಸ್ವರ್ಜಿಕಾ ನಿಂಬಚಿತ್ರಕೌ ||೧೮೯||

ಮೂರ್ವಾಜಮೋದೇಂದ್ರಯವಗುಡೂಚೀ ದೇವದಾರು ಚ ||

ಕಾರ್ಷಿಕಂ ಲವಣಾನಾಂಜ್ಞ ಪಿಪ್ಪಲಾನಾಂ ಪಲಿಕಾನ್‌ಪೃಥಕ್ ||೧೯೦||

ಭಾಗಾನ್ದಧ್ನಿ ತ್ರಿಕುಡನೇ ಘೃತತೈಲೇನ ಮೂರ್ಚಿತಮ್ ||

ಅಂತರ್ಧೂಮಂ ಶನೈರ್ದಗ್ಧ್ವಾ ತಸ್ಮಾತ್ಪಾನಿತಲಂ ಪಿಬೇತ್ ||೧೯೧||

ಸರ್ಪಿಷಾ ಕಫನಾತಾರೋಗ್ರಹಣೇಪಾಂಡುರೋಗವಾನ್ ||

ಪ್ಲೀಹಮೂತ್ರಗ್ರಹಶ್ವಾಸಹಿಕ್ವಾಕಾಸಕ್ರಮಿಜ್ವರಾನ್ ||೧೯೨||

ಶೋಷಾತಿಸಾರತ್ವಯಥುಪ್ರಮೇಹಾನ್ ಹೃದ್ಗ್ರಹಾಂಸ್ತಥಾ||

ಹನ್ಯಾತ್ಸರ್ವವಿಷಾಣಾಂಜ್ಞ ಕ್ಷಾರೋಯಂ ಶಮನೋ ವರಃ ||೧೯೩||

ಜೀರ್ಣೇ ರಸೈರ್ವಾ ಮಧುರೈರಶ್ವೀಯಾತ್ಪ್ರಯಸಾ ಸಹ ||

ಏಷ ಕ್ಷಾರೋ ಮಹಾವೀರ್ಯಃ ಕೃಷ್ಣಾಶ್ರೇಯೇಣ ಭಾಷಿತಃ||೧೯೪||

ಅರ್ಥಃ— ಬಿಡಲವಣ, ಕಾಚಲವಣ, ಸಜ್ಜೀಖಾರ, ಜವಖಾರ, ನೆಲಗುಳ್ಳದ ಬೇರು, ಸೀಗೇಬೇರು, ಚಿತ್ರಕಬೇರು ಇವುಗಳನ್ನು ಸುಟ್ಟು ||೧೮೯|| ಆರುಪಾಲು ನೀರು ಹಾಕಿ ಏಳುಸಾರೆ ಸೋಸಿ ತೆಗೆದ ಕ್ಷಾರೋದಕವನ್ನು ೧೦-೪ ತೊಲಿ ತಕ್ಕೊಂಡು ಅದರಲ್ಲಿ ೫೦೨ ತೊಲಿ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಹಾಕಿ ಸಿದ್ಧಮಾಡಿ ಕುಡಿಯಬೇಕು. ಇದು ಅಗ್ನಿನರ್ಧಕವಾಗಿದೆ.

(೧ ಪ್ಲಾರ ಘೃತವು) (೧೯೦)

ಪಿಪ್ಪಲಾದಿ ಕ್ಷಾರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಮೋಡಿ, ಅಗಳಸುಂಠಿ, ಚವಕ, ಇಂದ್ರಜವೆ, ಸುಂಠಿ, ಚಿತ್ರಕ, ಅತಿವಿಷ, ಇಂಗು, ನೆಗ್ಗಿಲು ಕಟುಕರೋಣಿ, ||೧೯೩|| ಬಜಿ ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ೧-೧ ತೊಲಿ, ಪಂಚಲವಣಗಳನ್ನು ೪-೪ ತೊಲಿ, ಘೃತ ತೈಲಗಳನ್ನು ೩೦-೩೦ ತೊಲಿ, ಮೊಸರು ೨೫೬ ತೊಲಿ ||೧೯೪|| ಇವುಗಳನ್ನು ಕುದಿಸಿ ರಸವು ಅಟ್ಟಿಸಲು ಅದರ ಮೇಲೆ ಪರಿವಾಣವನ್ನು ಮುಚ್ಚಿ ಹೊಗೆ ಹೊರಗೆ ಹೋಗದಂತೆ ಸುಟ್ಟು ತೆಗೆದು ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ ೧ ತೊಲಿಯಷ್ಟು ತಕ್ಕೊಂಡು ತುಪ್ಪಕಲಿಸಿ ತಿನ್ನಬೇಕು. ||೧೯೫|| ಅದು ಪಚನವಾಗಲು ಮಧುರವಾದ ಆಹಾರವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಅದು ಎಲ್ಲ

ವಾತಕಫರೋಗಗಳನ್ನು ವಿಷ ಮತ್ತು ಗರ (ಕೃತ್ರಿಮವಿಷ)ಗಳನ್ನು ಕಳೆ
ಯುವದು. (೨ನೇ ಕ್ಷಾರ ಯೋಗವು) (೧೭೬)

ಭಲ್ಲಾತಕಾದಿ ಕ್ಷಾರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಕೇರು, ತ್ರಿಕಟು, ತ್ರಿಫಲೆ, ಸೈಂಧವ, ಸೌವರ್ಚಲ, ಬೆಡಲವಣ
ಇವುಗಳನ್ನು ಲ-ಲತೋಲೆ ತಕ್ಕೊಂಡು ಹೊಗೆ ಹೊರಗೆ ಹೋಗದಂತೆ ಕುಳ್ಳಿ
ನ ಬೆಂಕಿಯಿಂದ ಸುಡಬೇಕು. ||೧೭೭|| ಈ ಕ್ಷಾರವನ್ನು ತುಪ್ಪದೊಡನೆ
ಕುಡಿದರೆ ಅಥವಾ ಅಹಾರದೊಡನೆ ಸೇವಿಸಿದರೆ ಹೃದ್ರೋಗ, ಪಾಂಡುರೋಗ
ಸಂಗ್ರಹಣೆ, ಗುಲ್ಮ, ಉದಾವರ್ತ, ಶೂಲಗಳನ್ನು ಕಳೆಯುವದು.
(೩ನೇ ಕ್ಷಾರವು) (೧೭೮)

ದುರಾಲಭಾದಿ ಕ್ಷಾರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ನೆಲಿಇಂಗಳ, ಹುಲಗಲಿ, ಸಪ್ತಪರ್ಣ, ಹಲಗತ್ತೀತೋಟಿ, ಬಜಿ,
ಮಂಗಾರಿಕಾಯಿ, ಮೂರ್ವಾ (ಹೆಗ್ಗೊರಟೆಗೆ), ಅಗಳಸುಂಠಿ, ಕಕ್ಕಿ ಇವು
ಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಸಮಭಾಗ ತಕ್ಕೊಂಡು ||೧೭೯|| ಅದರಷ್ಟೇ ಗೋಮೂ
ತ್ರಹಾಕಿ ಅಂತರ್ಧೂಮವಿಧಿಯಿಂದ ಸುಡಬೇಕು. ಈ ಕ್ಷಾರವನ್ನು ಕುಡಿ
ದರೆ ಗ್ರಹಣೆಗೆ ಬಲ ಬರುವದು. (೪ನೇ ಕ್ಷಾರವು) (೧೮೦)

ಭೂನಿಂಬಾದಿ ಕ್ಷಾರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಚಿರಾಯತ, ಕಟುಕರೋಣಿ, ಕಹಿಸಡವಲ, ಬೇವು, ಕಲ್ಲುಸಬಸಿಗೆ
ಇವುಗಳನ್ನು ಸಮವಾಗಿ ತಕ್ಕೊಂಡು ಇವುಗಳಷ್ಟೇ ಎಮ್ಮೆ ಮೂತ್ರವನ್ನು
ಹಾಕಿ ಮೇಲಿನಂತೆ ಸುಡಬೇಕು. ಈ ಕ್ಷಾರವು ಅಗ್ನಿವರ್ಧಕವಾಗಿದೆ.
(೫ನೇ ಕ್ಷಾರವು) (೧೮೧)

ಹರಿದ್ರಾದಿ ಕ್ಷಾರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಅರಿಷಿಣ, ಮರಅರಿಷಿಣ, ಬಜಿ, ಕೋಷ್ಠ, ಚಿತ್ರಕ, ಕಟುಕರೋಣಿ
ಜೇಕು ಇವುಗಳನ್ನು ಸಮವಾಗಿ ತಕ್ಕೊಂಡು ಅದರಷ್ಟೇ ಆಡಿನ ಮೂತ್ರ
ಹಾಕಿ ಮೇಲಿನಂತೆ ಸುಡಬೇಕು. ಈ ಕ್ಷಾರವು ಅಗ್ನಿವರ್ಧಕವಾಗಿದೆ.
(೬ನೇ ಕ್ಷಾರವು) (೧೮೨)

ಸುಧಾದಿ ಕ್ಷಾರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಮೂರೇಣಿನಕಳ್ಳಿಯದೇಟು ೧೬ ತೊಲೆ, ಸೈಂಧವ, ಸೌವರ್ಚಲ,

ಬಿಡಲವಣ ೪-೪ ತೊಲಿ, ವಾರ್ತಾಕಿ (ಹೆಬ್ಬ ಗುಳ್ಳ) ರಸ ೩ ತೊಲಿ, ಎಕ್ಕಿ
ಯ ಚೂರ್ಣ ೩ ತೊಲಿ, ಚಿತ್ರಕಮೂಲಚೂರ್ಣ ೮ ತೊಲಿ ||೧೮೩||
ಇವುಗಳನ್ನು ಮೇಲಿನಂತೆ ಸುಟ್ಟು, ವಾರ್ತಾಕಿ (ಹೆಬ್ಬ ಗುಳ್ಳ) ರಸದಲ್ಲಿ
ಗುಳಿಗೆಮಾಡಿ ಊಟದ ನಂತರ ತಕ್ಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಇವು ಉಂಡ ಅನ್ನ
ವನ್ನು ಪಚನಮಾಡುವವು. ಕೆಮ್ಮು, ದಮ್ಮು, ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಗಳಿಗೂ
ಹಿತಕರವಾಗಿವೆ. ||೧೮೪|| ವಿಷಾಚಿಕೆ, ನೆಗಡಿ, ಹೃದ್ರೋಗಗಳನ್ನು ಅವು
ಕಳೆಯುವವು. ಈ ಕ್ಷಾರಗುಟಿಕೆಯು ಕೃಷ್ಣಾತ್ರೇಯರಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ
(೭ನೇ ಕ್ಷಾರವು) (೧೮೫)

ವತ್ಸಕಾದಿ ಕ್ಷಾರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಹಲಗತ್ತಿತೋಟಿ, ಅತಿವಿಷ, ಅಗಳಸುಂತಿ, ನೆಲಇಂಗಳ, ಇಂಗು
ಚಿತ್ರಕಮೂಲ ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಸಮಭಾಗ ತಕ್ಕೊಂಡು ಪಲಾ
ಶದ (ಆರುಪಾಲು ಗೋಮುತ್ರಹಾಕಿ ಕುದಿಸಿ ಅರ್ಧ ಉಳಿಯಲು ೭ ಸಾರೆ
ಪರಿಸ್ರಾವಮಾಡಿದ) ಕ್ಷಾರದಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಲೋಹಪಾತ್ರದಲ್ಲಿ ಗಟ್ಟಿಯಾಗುವ
ವರೆಗೆ ಕುದಿಸಬೇಕು. ||೧೮೬|| ಅದನ್ನು ಮೂರು ಮಾಸಿಯಷ್ಟು
ಬೆಚ್ಚಗಿನ ನೀರಿನೊಡನೆ ಅಥವಾ ಮಧ್ಯದೊಡನೆ ಕುಡಿದರೆ ಸಂಗ್ರಹಣೆ,
ಬಾವು, ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ, ಪಾಂಡುರೋಗಗಳನ್ನು ಕಳೆಯುವದು.
(೮ನೇ ಕ್ಷಾರವು) (೧೮೭)

ತ್ರಿಫಲಾದಿ ಕ್ಷಾರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ತ್ರಿಫಲೆ, ಕಟುಫೀ (ಕ್ಷುದ್ರ ಶಿರೀಷದಗಿಡ), ಚವಕ, ಬಿಲ್ವದ ತಿಳಲಾ,
ಲೋಹಭಸ್ಮ, ಕಟುಕರೋಡೆ, ಜೇಕು, ಕೋಷ್ಠ, ಅಗಳಸುಂತಿ, ಇಂಗು
||೧೮೮|| ಜೇಷ್ಠಮಧು, ಮುಷ್ಯಕ (ಮುಳ್ಳುಮುತ್ತುಗ) ಕ್ಷಾರ, ಜವಖಾರ,
ತ್ರಿಕಟು, ಬಜಿ, ನಾವಡಿಂಗ, ಮೋಡಿ, ಸಜ್ಜೀಖಾರ, ಬೇವು, ಚಿತ್ರಕಮೂಲ
||೧೮೯|| ಮೂರ್ವಾ (ಹೆಗ್ಗೊರಟಿಗೆ), ಅಜಮೋದ, ಇಂದ್ರಜವೆ, ಅಮೃತ
ಬಳ್ಳಿ, ದೇವದಾರು, ಇವುಗಳನ್ನು ೧-೧ ತೊಲಿ, ಐದು ಲವಣಗಳನ್ನು
೪-೪ ತೊಲಿ ತಕ್ಕೊಂಡು ||೧೯೦|| ೯೬ ತೊಲಿ ನೊಸರಿನಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ,
ಘೃತತೈಲಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಅಂತರ್ಧೂಮವಿಧಿಯಿಂದ ಸಾವಕಾಶವಾಗಿ

ಸುಟ್ಟು ಒಂದು ತೊಲಿಯಷ್ಟು (೪ ಪಾಲು) ತುಪ್ಪದೊಡನೆ ತಿನ್ನಬೇಕು. ||೧೯೧|| ಈ ಕ್ಷಾರವು ಕಫವಾತ, ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ, ಸಂಗ್ರಹಣೆ, ಪಾಂಡು ರೋಗ, ಪ್ಲೀಹ, ಮೂತ್ರಾಘಾತ, ಶ್ವಾಸ, ಬಿಕ್ಕು, ಕೆಮ್ಮು, ಕೃಮಿ, ಜ್ವರ, ||೧೯೨|| ಶೋಷ, ಅತಿಸಾರ, ಬಾವು, ಪ್ರಮೇಹ, ಹೃದ್ಗ್ರಹ, ಗಳನ್ನು ಕಳೆಯು ವದು. ಅಲ್ಲದೆ ಎಲ್ಲ ವಿಷಗಳ ಒಳ್ಳೇ ಶಾಮಕವೂ ಆಗಿದೆ. ||೧೯೩|| ಇದು ಪಚನವಾದನಂತರ ಮಧುರ ರಸದೊಡನೆ ಅಥವಾ ಹಾಲಿನೊಡನೆ ಅನ್ನ ವನ್ನು ತಿನ್ನಬೇಕು. ಮಹಾಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಈ ಕ್ಷಾರವನ್ನು ಕೃಷ್ಣಾತ್ರೀ ಯರು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ||೧೯೪||

ತ್ರಿದೋಷ ಗ್ರಹಣೇ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ತ್ರಿದೋಷೇ ವಿಧಿವದ್ವೈದ್ಯಃ ಪಞ್ಚ ಕರ್ಮಾಣಿ ಕಾರಯೇತ್ ||
ಘೃತಕ್ಷಾರಾಸನಾರಿಷ್ಪಾನ್ದದ್ಯಾಚ್ಛಾ ಗ್ನಿವಿವರ್ಧನಾನ್ ||೧೯೫||

ಕ್ರಿಯಾ ಯಾ ಚಾನಿಲಾದೀನಾಂ ನಿರ್ದಿಷ್ಟಾ ಗ್ರಹಣೇಂ ಪ್ರತಿ ||
ವ್ಯತ್ಯಾಸಾತ್ ತಾಂ ಸಮಸ್ತಾಂ ವಾ ಕುರ್ಯಾದ್ರೋಗ
ವಿಶೇಷವಿತ್ ||೧೯೬||

ಸ್ನೇಹನಂ ಸ್ನೇಹನಂ ಶುದ್ಧಿಂ ಲಂಘನಂ ದೀಪನಂ ಚ ಯತ್ ||
ಚೂರ್ಣಾನಿ ಮಧುರಕ್ಷಾರಮಧ್ವರಿಷ್ಪಸುರಾಸನಾಃ ||೧೯೭||

ತಕ್ರಪ್ರಯೋಗಾ ವಿವಿಧಾ ದೀಪನಾನಾಂ ಸರ್ಪಿಷಾಮ್ ||
ಗ್ರಹಣೇದೋಷಿಭಿಃ ಸೇವ್ಯಾಃ ಕ್ರಿಯಾಂಜ್ಞಾ ವಸ್ಥಿಕೀಂ ಶೃಣು ||೧೯೮||

ಷ್ಠೀವನಂ ಶ್ಲೇಷ್ಮಿಕೇ ರುಕ್ಷಂ ದೀಪನಂ ತಿಕ್ತಸಂಯುತಮ್ ||
ಸಕ್ಯದ್ರುಕ್ಷಂ ಸಕ್ಯತ್ಸಿಗ್ಧಂ ಕೃಶೇ ಬಹುಕಫೇ ಹಿತಮ್ ||೧೯೯||

ಪರೀಕ್ಷ್ಣಾಮಂ ಶರೀರಸ್ಯ ದೀಪನಂ ಸ್ನೇಹಸಂಯುತಮ್ ||
ದೀಪನಂ ಬಹುಪಿತ್ತಸ್ಯ ತಿಕ್ತಂ ಮಧುರಸಂಯುತಮ್ ||೨೦೦||

ಬಹುವಾತಸ್ಯ ತು ಸ್ನೇಹಲವಣಾಮ್ಲಯುತಂ ಹಿತಮ್ ||
ಸಂಧುಕ್ಷತಿ ಯಥಾ ವಹ್ನಿರೇಷಾಂ ನಿಧಿವದಿನ್ದ್ರೈಃ ||೨೦೧||

ಸ್ನೇಹಮೇವ ಪರಂ ವಿದ್ಯಾದ್ ದುರ್ಬಲಾನಾಂ ಪ್ರದೀಪನಮ್ ||
ನಾಲಂ ಸ್ನೇಹಸಮಿದ್ಧಸ್ಯ ಶಮಾಯಾನ್ಮಂ ಸುಗುರ್ವಪಿ ||೨೦೨||

ಅರ್ಥ:— ವೈದ್ಯನು ತ್ರಿದೋಷಗ್ರಹಣೆಯಲ್ಲಿ ಪಂಚಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿವರ್ಧಕವಾದ ಘೃತ, ಕ್ಷಾರ, ಆಸವ, ಅರಿಷ್ಟಗಳನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. ||೧೯೫|| ವಾತ ಪಿತ್ತ ಕಫ ಗ್ರಹಣೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಒಂದರಹಿಂದೆ ಮತ್ತೊಂದರಂತೆ (ಸರತಿಯಿಂದ) ಮಾಡಬೇಕು. ಅಥವಾ ರೋಗದ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನು ನೋಡಿ ಒಮ್ಮೆ ಮಾಡಬೇಕು. ||೧೯೬|| ಸ್ನೇಹ, ಸ್ವೇದ, ಶೋಧನ, ಲಂಘನ, ದೀಪನ ದ್ರವ್ಯ, ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಚೂರ್ಣ ಮಧುರವಾದ ಕ್ಷಾರ, ಮಧ್ವರಿಷ್ಟ, ಸುರೆ, ಆಸವ, ||೧೯೭|| ಅನೇಕ ತರದ ತಕ್ರಯೋಗ, ದೀಪಕವಾದ ಘೃತಪ್ರಯೋಗಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಣೆ ರೋಗಿಗಳು ಸೇವಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಇನ್ನು ಮೇಲೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇವೆ. ಕೇಳಿರಿ. ||೧೯೮|| ಕಫವು ಬಹಳವಿದ್ದಾಗ ಕಾರ, ರುಕ್ಷ, ಮತ್ತು ದೀಪಕವಾದ (ದ್ರವ್ಯಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ) ಕಷಾಯದ ಕವಲವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಮತ್ತು ಉಗಳಬೇಕು. ರೋಗಿಯು ಕೃಶನಿದ್ದರೆ ಒಮ್ಮೆ ರುಕ್ಷ, ಒಮ್ಮೆ ಸ್ನಿಗ್ಧ, ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ||೧೯೯|| ಗ್ರಹಣೆಯಲ್ಲಿಯ ದೋಷವು ಆಮ (ಅಪಕ್ವ)ವಿದ್ದರೆ, ಸ್ನೇಹಯುಕ್ತವಾದ ದೀಪನ ಔಷಧ ಕೊಡಬೇಕು. ಬಹಳ ಪಿತ್ತವಿದ್ದರೆ, ಕಹಿ, ಮತ್ತು ಮಧುರ ದೀಪಕ ಔಷಧವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. ||೨೦೦|| ವಾತವು ಬಹಳವಿದ್ದರೆ, ಸ್ನೇಹ, ಲವಣ, ಅವ್ಲಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ದೀಪಕ ಔಷಧವು ಹಿತಕರವು. ಅಂತೂ ಯಾವಸಾಧನಗಳಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಪ್ರದೀಪ್ತವಾಗುವದೋ ಅವುಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ||೨೦೧|| ಅಶಕ್ತವಾದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪ್ರದೀಪ್ತಮಾಡುವದರಲ್ಲಿ ಸ್ನೇಹವೇ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದದ್ದು. ಸ್ನೇಹದಿಂದ ಪ್ರಜ್ವಲಿತವಾದ ಅಗ್ನಿಯು ಎಂಥ ಜಡ ಆಹಾರದಿಂದಲೂ ಮುಂದವಾಗದು. (೨೦೨)

ಮಂದಾಗ್ನಿಯ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಮಂದಾಗ್ನಿರವಿಪಕ್ವಂ ತು ಪುರೀಷಂ ಯೋಷ್ಣತಿಸಾರ್ಯತೇ||
ದೀಪನೀಯೌಷಧೈರ್ಯುಕ್ತಾಂ ಘೃತಮಾತ್ರಾಂ ಪಿಬೇತ್ತು ಸಃ||೨೦೩||

ತಯಾ ಸಮಾನಃ ಪವನಃ ಪ್ರಸನ್ನೋ ಮಾರ್ಗಮಾಶ್ರಿತಃ ||
ಅಗ್ನಿಃ ಸಮೀಪಚಾರಿತ್ವಾದಾಶು ಪ್ರಕುರುತೇ ಬಲಮ್ ||೨೦೪||

ಕಾಶಿನ್ಯಾದ್ಯಃ ಪುರೀಷಂ ತು ಕೃಚ್ಛ್ಕಾನ್ಮಂಚತಿ ಮಾನವಃ ||
ಸಘೃತಂ ಲವಣೈಯುಕ್ತಾಂ ನರೋನ್ನಾವಗ್ರಹಂ ಪಿಬೇತ್ ||೨೦೫||

ರೌಕ್ಷ್ಣ್ಯಾನ್ಮಂದೇ ಪಿಬೇತ್ ಸರ್ಪಿಸ್ತೈಲಂ ವಾ ದೀಪನೈರ್ಯುತಮ್ ||
ಅತಿಶ್ನೇಹಾತ್ ತು ಮಂದೇಗ್ನಾ ಚೂರ್ಣಾರಿಷ್ಟಾಸವಾಹಿತಾಃ ||೨೦೬||

ಭಿನ್ನೇ ಗುದೋಪಲೇಪಾತ್ ತು ಮಲೇ ತೈಲಸುರಾಸವಾಃ ||
ಉದಾವರ್ತಾತ್ ತು ಮಂದೇಗ್ನಾ ನಿರೂಹಾಃ ಸ್ನೇಹಬಸ್ತಯಃ ||

ದೋಷವೃದ್ಧ್ಯಾ ಚ ಮಂದೇಗ್ನಾ ಶುದ್ಧೋ ದೋಷವಿಧಿಂ ಚರೇತ್
ವ್ಯಾಧಿಯುಕ್ತಸ್ಯ ಮಂದೇ ತು ಸರ್ಪಿರೇವಾಗ್ನಿದೀಪನೈಃ ||೨೦೭||

ಉಪವಾಸಾಚ್ಚ ಮಂದೇಗ್ನಾ ಯವಾಗೂಢಿಃ ಪಿಬೇದ್ ಘೃತಮ್ ||
ಅನ್ನಾವಪೀಡಿತೇ ಚಾಲಂ ದೀಪನಂ ಬೃಂಹಣಂಚ ತತ್ ||೨೦೮||

ದೀರ್ಘಕಾಲಪ್ರಸಜ್ಞಾತ್ ತು ಕ್ಷಾಮಕ್ಷೀಣಕೃಶಾನ್ ನರಾನ್ ||
ಪ್ರಸಹಾನಾಂ ರಸೈಃ ಸಾವ್ಲಭ್ಯೋ ಜಯೇತ್ ಪಿಶಿತಾಶಿನಮ್ ||೨೦೯||

ಲಘುತೀಕ್ಷ್ಣೋಷ್ಣಶೋಧಿತ್ವಾದ್ ದೀಪಯಂತ್ಯಾಶು ಶೇನಲಮ್ ||
ಮಾಂಸೋಪಚಿತಮಾಂಸತ್ವಾತ್ ತಥಾಶುತರಬೃಂಹಣಾಃ ||೨೧೦||

ನಾಭೋಜನೇನ ಕಾಯಾಗ್ನಿದೀಪ್ಯತೇ ನಾತಿಬೋಜನಾತ್ ||
ಯಥಾ ನಿರಿಂಧನೋ ವಹ್ನಿರಲ್ಪೋ ವಾತೀಂಧನಾವೃತಃ ||೨೧೧||

ಸ್ನೇಹಾನ್ನಪಾನೈರ್ವಿವಿಧೈಶ್ಚೂರ್ಣಾರಿಷ್ಟಸುರಾಸವೈಃ ||
ಸಮ್ಯಕ್ತ್ರಯುಕ್ತೈರ್ಭಿಷಜಾ ಬಲಮಗ್ನಿಃ ಪ್ರವರ್ಧತೇ ||೨೧೨||

ಯಥಾ ಹಿ ಸಾರದಾರ್ವಗ್ನಿಃ ಸ್ಥಿರಃ ಸಂತಿಷ್ಠತೇ ಚಿರಮ್ ||
ಸ್ನೇಹಾಶನಾದಿಭಿಃ ಸ್ವದಂತವಹ್ನಿರ್ಭವೇತ್ ಸ್ಥಿರಃ ||೨೧೩||

ಹಿತಂ ಜೀರ್ಣೇ ಮಿತಂ ಚಶ್ಚಂಕ್ಷಿರಮಾರೋಗ್ಯಮಶ್ನುತೇ ||
ಅನ್ವೇಷಮೇಕಾ ಧಾತುನಾಮಗ್ನಿವೃದ್ಧಾ ಯತೇತ ನಾ ||೨೧೪||

ಸಮ್ಯೋದೋಷೈಃ ಸಮೋ ಮಧ್ಯೇ ದೇಹಸ್ಯೋಷ್ಣಾಗ್ನಿಸಂಸ್ಥಿತಃ ||
 ಪಚತ್ಯನ್ನಂ ತದಾಛೋಗ್ಯಪ್ರತ್ಯಾಘ್ರಯುರ್ಜಲವರ್ಧನಮ್ ||೨೧೬||
 ದೋಷೈರ್ಮಂದೋಷಿವೃದ್ಧೋ ವಾ ನಿಷಮೋಜನಯೇದ್ ಗದಾನ್
 ಸಾಚ್ಯಂ ಮಂದಸ್ಯ ತತ್ರೋಕ್ತಮತಿವೃದ್ಧಸ್ಯ ವಕ್ಷ್ಯತೇ ||೨೧೭||

ಅರ್ಥಃ— ಅಗ್ನಿಯು ಮಂದವಿದ್ದು ಯಾವನು ಅಪಕ್ವ ಮಲವನ್ನು ಬಿಡುವನು ಅವನಿಗೆ ದೀಪಕ ಔಷಧಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ ಘೃತವನ್ನು ಯೋಗ್ಯ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಕೊಡಬೇಕು. ||೨೧೬|| ಅವರಿಂದ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಸಮಾನವಾಯುವು ಸರಳವಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಇರುವದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಬಲವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ||೨೧೭|| ಮಲವು ಕಠಿಣವಿರುವದರಿಂದ ಯಾವನಿಗೆ ಕಷ್ಟದಿಂದ ಮಲವು ಬೀಳುವದೋ, ಅವನು ಅನ್ನದಲ್ಲಿ ಲವಣ ಮತ್ತು ಘೃತವನ್ನು ಹಾಕಿ ಕುಡಿಯಬೇಕು. ||೨೧೮|| ರುಕ್ಷತೆಯಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಮಂದವಾಗಿದ್ದರೆ ದೀಪನದ್ರವ್ಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಘೃತ ಅಥವಾ ತೈಲವನ್ನು ಕುಡಿಯಬೇಕು. [ಅತಿಷ್ಣೇಹದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಮಂದವಾಗಿದ್ದರೆ ಚೂರ್ಣ, ಅರಿಷ್ಟ, ಆಸವಗಳು ಹಿತಕರ. ||೨೧೯|| ಗುದಕ್ಕೆ ಮಲಲೇಪವಾಗುವದರಿಂದ ಮಲವು ತೆಳ್ಳಗೆ ಬೀಳುತ್ತಿದ್ದರೆ ತೈಲ, ಸುರೆ, ಆಸವಗಳು ಹಿತಕರ [ಉದಾನರ್ತದಿಂದ ಅಗ್ನಿಮಾಂಧ್ಯವಾಗಿದ್ದರೆ ನಿರೂಹ ಅನುವಾಸನ ಬಸ್ತಿಗಳು ಹಿತಕರವು ||೨೨೦|| [ದೋಷಕಫವು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯು ಮಂದವಾಗಿದ್ದರೆ ಶೋಧನಕೊಟ್ಟು ಸೋಷಚಿಕಿತ್ಸೆ ಮಾಡಬೇಕು. [ಬೇನೆಗಳಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಮಂದವಾಗಿದ್ದರೆ ದೀಪನದ್ರವ್ಯಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧಮಾಡಿದ ಘೃತಗಳನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. ||೨೨೧|| [ಉಪನಾಸದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಮಂದವಾಗಿದ್ದರೆ ಪೇಯಗಳಲ್ಲಿ ತುಪ್ಪಹಾಕಿ ಕೊಡಬೇಕು. ಈ ತುಪ್ಪವು ಅನ್ನದೊಡನೆ ಸೇರಿದ್ದರಿಂದ ಅಗ್ನಿದೀಪನ ಮತ್ತು ಶರೀರ ಪೋಷಣ ಮಾಡುವದರಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ ||೨೨೨|| [ಬಹುದಿನಸದ ರೋಗದಿಂದ ಅತ್ಯಂತ ದುರ್ಬಲ ಮತ್ತು ಕೃಶನಾದರೋಗಿಗೆ ಅವನು ಮಾಂಸಾಹಾರಿಯಾಗಿದ್ದರೆ ಹುಳಿ ಮಾಡಿದ ಪ್ರಸಹ (ಕಸಿದು ತಿನ್ನುವ ಮೃಗಪಕ್ಷಿ) ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಮಾಂಸರಸಗಳಿಂದ ಊಟಮಾಡಿಸಬೇಕು. ||೨೨೩|| ಅವು ಹಗುರು, ತೀಕ್ಷ್ಣ, ಉಷ್ಣ ಶೋಧಕವಾದ್ದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪ್ರದೀಪ್ತಮಾಡುತ್ತವೆ. ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ಮಾಂಸವು ಮಾಂಸದಿಂದಲೇ

ಪುಷ್ಪವಾದ್ದರಿಂದ ತೀವ್ರವಾಗಿ ಪುಷ್ಟಿಯನ್ನು ಕೊಡುತ್ತವೆ. ||೨೧೧|| ಸಣ್ಣ ಬೆಂಕಿಯು ಉರವಲ ಹಾಕದಿದ್ದರೆ ಅಥವಾ ಬಹಳ ಹಾಕಿದರೆ ಹೇಗೆ ಹೆಚ್ಚಾಗದೋ ಅದರಂತೆ ಶರೀರದಲ್ಲಿಯ ಅಗ್ನಿಯು, ಊಟಮಾಡದೆ ಇದ್ದರೆ ಅಥವಾ ಬಹಳ ಊಟಮಾಡಿದರೆ ಪ್ರದೀಪ್ತವಾಗದು. ||೨೧೨|| ಆದ್ದರಿಂದ ವೈದ್ಯನು ವಿವಿಧ ಸ್ನೇಹ, ಅನ್ನ, ಪಾನ, ಚಾರ್ಣ, ಅರಿಷ್ಟ, ಸುರೆ, ಆಸವ ಗಳನ್ನು ಚನ್ನಾಗಿ ಯೋಜಿಸಬೇಕು. ಅಂದರೆ ಅಗ್ನಿಯ ಬಲವು ಬೆಳೆಯುತ್ತದೆ. ||೨೧೩|| ಹೇಗೆ ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಕಟ್ಟಿಗೆಯ ಬೆಂಕಿಯು ಬಹುಕಾಲ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲುವದೋ ಅದರಂತೆ ಸ್ನೇಹ ಮತ್ತು ಅನ್ನ ಮುಂತಾದವು ಗಳಿಂದ ದೇಹದಲ್ಲಿಯ ಅಗ್ನಿಯು ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲುವದು. ||೨೧೪|| ಹಿಂದಿನ ಅನ್ನವು ಪಚನವಾಗಲು ಹಿತಕರವಾದ ಮಿತಾಹಾರವನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ ಬಹುಕಾಲ ಆರೋಗ್ಯವುಂಟಾಗುವದು. ದೋಷಗಳು ವೈಷಮ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದದೆ ಅಗ್ನಿಯು ಹೆಚ್ಚಾಗುವಂತೆ ಮನುಷ್ಯನು ಯತ್ನಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ||೨೧೫|| ಏಕೆಂದರೆ ದೋಷಗಳು ಸಮವಾಗಿದ್ದರೆ ದೇಹದಲ್ಲಿರುವ ಅಗ್ನಿಯ ಒಳಗೆ ಇರುವ ಉಷ್ಣತೆಯು ಸಮವಾಗಿದ್ದುಕೊಂಡು ಅನ್ನವನ್ನು ಬೇಯಿಸುತ್ತದೆ. ಆಗ ಆರೋಗ್ಯ ಪುಷ್ಟಿ ಆಯುಷ್ಯ ಬಲಗಳು ಹೆಚ್ಚುತ್ತವೆ. ||೨೧೬|| ದೋಷಗಳಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಮಂದ, ಅತಿವೃದ್ಧ ಅಥವಾ ವಿಷಮವಾದರೆ ಅದ್ವಾರೋಗಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಮಂದ ಅಗ್ನಿಯ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಅತಿವೃದ್ಧ ಅಗ್ನಿಯ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯು ಮುಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಡುವದು. (೨೧೭)

ನರೇ ಕ್ಷೇಣಕಫೇ ಪಿತ್ತಂ ಕುಪಿತಂ ಮಾರುತಾನುಗಮ್ ||

ಸೋಷ್ಮಕಂ ಪಾವಕಸ್ಯಾನೇ ಬಲಮಗ್ನೇಃ ಪ್ರಯಚ್ಛತಿ ||೨೧೮||

ತದಾ ಲಬ್ಧಬಲೋ ದೇಹೇ ವಿರುಕ್ಷೇ ಸಾನಿಲೋನಲಃ ||

ಅಭಿಭೂಯ ಪಚತ್ಯನ್ನಂ ತೈಕ್ಷ್ಣ್ಯದಾತು ಮುಹುರ್ಮುಹುಃ ||

ಸಕ್ತ್ವಾನ್ನಂ ಸ ತತೋ ಧಾತೂನ್ ಶೋಣಿತಾದೀನ್ ಪಚತ್ಯಪಿ ||

ತತೋ ದೌರ್ಬಲ್ಯನಾತಜ್ಞಂ ಮೃತ್ಯುಂ ಚೋಪನಯೇನ್ನರಮ್ ||

ಭುಕ್ತೇನೈ ಲಭತೇ ಶಾಂತಿಂ ಜೀರ್ಣಮಾತ್ರೇ ಪ್ರತಾಮ್ಯತಿ ||

ತೃಟ್ ಶ್ವಾಸಮೋಹಮೂರ್ಛಾದ್ಯಾ ವ್ಯಾಧಯೋಽತ್ಯಗ್ನಿಸಂಭವಾಃ

ತಮತ್ಯಗ್ನಿಂ ಗುರುಸ್ನಿಗ್ಧಶೀತೈರ್ಮಧುರನಿಜ್ಜಲೈಃ ||

ಅನ್ನಸಾನ್ನೈರ್ನಯೇಚ್ಛಾಂತಿಂ ದೀಪ್ತಮಗ್ನಿಮಿವಾಂಬುಭಿಃ ||೨೨೨||

ಮುಹುರ್ಮುಹುರಜೀರ್ಣೇಽಪಿ ಭೋಜ್ಯಾನ್ಯಸ್ಯೋಪಹಾರಯೇತ್ ||

ನಿರಿಂಧನೋಽಂತರಂ ಲಭ್ಯಾ ಯಥೈನಂ ನ ವಿಸಾದಯೇತ್ ||೨೨೩||

ಕೃಶರಾಂ ಸಾಯಸಂ ಸ್ನಿಗ್ಧಂ ಪೃಷ್ಠಿಕಂ ಗುಡವೈಕ್ಯತಮ್ ||

ಅದ್ಯಾತ್ ತಥೌದಕಾನೂಪಪಿಶಿತಾನಿ ಘೃತಾನಿ ಚ ||೨೨೪||

ಮತ್ಸ್ಯಾನ್ವಿಶೇಷತಃ ಶ್ಲಕ್ಷ್ಣಾನ್ ಸ್ಥಿರತೋಯಚರಾನಪಿ ||

ಅನಿಕಂ ಚ ಘೃತಂ ಮಾಂಸಮದ್ಯಾದತ್ಯಗ್ನಿರಾಬಲಮ್ ||೨೨೫||

ಯಾವಾಗೂಂ ಸಮಧೂಚ್ಛಿಷ್ವಾಂ ಘೃತಂ ವಾ ಕ್ಷುಧಿತಃ ಪಿಬೇತ್ ||

ಗೋಧೂಮಚೂರ್ಣಮಂಥಂ ವಾ ವ್ಯಧಯಿತ್ವಾ ಶಿರಾಂ ಪಿಬೇತ್

ಪಯೋ ವಾ ಶರ್ಕರಾ ಸರ್ಪಿರ್ಜೀವನೀಯೌಷಧೈಃ ಶೃತಮ್ ||

ಫಲಾನಿ ತೈಲಯೋನೀನಾಂ ಮೃತ್ಕುಂಚಾಶ್ಚ ಸಶರ್ಕರಾಃ ||೨೨೬||

ನಾದರ್ಶನಂ ಜನಯಂತ್ಯಗ್ನೇಃ ಸ್ನಿಗ್ಧಮಾಂಸರಸಾಸ್ತಥಾ ||

ಪಿಬೇಚ್ಛೀತಾಂಬುನಾ ಸರ್ಪಿರ್ಮಧೂಚ್ಛಿಷ್ಟೇನ ಸಂಯುತಮ್ ||೨೨೭||

ಗೋಧೂಮಚೂರ್ಣಂ ಪಯಸಾ ಸಸರ್ಪಿಷ್ಕಂ ಪಿಬೇನ್ನರಃ ||

ಅನೂಪರಸಸಿದ್ಧಾನ್ ವಾ ತ್ರೀನ್ ಸ್ನೇಹಾಂಸ್ತ್ಯಲವರ್ಜಿತಾನ್ ||೨೨೮||

ಪಯಸಾ ಸಮಿತಾಂ ವಾಪಿ ಘನಾಂ ತ್ರಿಸ್ನೇಹಸಂಯುತಾನಮ್ ||

ನಾರೀಸ್ತನ್ಯೇನ ಸಂಯುಕ್ತಾಂ ಪಿಬೇದಾದುಂಬಿವೀತ್ಸಚಮ್ ||೨೨೯||

ತಾಭ್ಯಾಂ ವಾ ಸಾಯಸಂ ಸಿದ್ಧಂ ಪಿಬೇದತ್ಯಗ್ನಿಶಾಂತಯೇ ||

ಶ್ಯಾಮಾತ್ರಿವದ್ವಿಪಕ್ಷಂ ವಾ ಪಯೋ ದದ್ಯಾದ್ವಿರೇಚನಮ್ ||೨೩೦||

ಅಸಕೃತ್ ಪಿತ್ತಹರಣಂ ಸಾಯಸಂ ಪ್ರತಿಭೋಜನಮ್ ||

ಭಿಷಕ್ ಪ್ರಾಜ್ಞಃ ಪ್ರಸಮೀಕ್ಷ್ಯ ತಸ್ಮೈ ದದ್ಯಾದ್ವಿಧಾನನಿತ್ ||೨೩೧||

ಯತಃಕಿಂಚಿದ್ ಗುರು ಮೇಧ್ಯಂ ಯತ್ ತ್ವೇಷ್ಮಲಞ್ಜಾಪಿ

ಭೋಜನಮ್ ||

ಸರ್ವಂ ತದತ್ಯಗ್ನಿಹಿತಂ ಭುಕ್ತ್ವಾ ಚ ಸ್ವಪನಂ ದಿನಾ ||೨೩೩||

ಮೇಧ್ಯಾನ್ಯನ್ನಾನಿ ಯೋಃತ್ಯಗ್ನಾವಪ್ರತಾಂತಃ ಸಮಶ್ನತೇ ||

ನ ತನ್ನಿಮಿತ್ತಂ ನ್ಯಸನಂ ಲಭತೇ ಪುಷ್ಪಿಮೇವ ಚ ||೨೩೪||

ಕಫೇ ವೃದ್ಧೇ ಚಿತೇ ಪಿತ್ತಮಾರುತೇ ಚಾನಲಃ ಸಮಃ ||

ಸಮಧಾತೋಃ ಪಚತ್ಯನ್ನಂ ಪುಷ್ಪಾನ್ಯುರ್ಬಲವೃದ್ಧಯೇ ||೨೩೫||

ಅರ್ಥಃ—ಮನುಷ್ಯನಲ್ಲಿಯ ಕಫವು ಕ್ಷೀಣವಾಗಲು ಉಷ್ಣತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕುಸಿತವಾದ ಪಿತ್ತವು ವಾತದ ಸಹಾಯದಿಂದ ಹೊಕ್ಕಳವ ಮೇಲಿದ್ದ ಅಗ್ನಿಗೆ ಬಲವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ||೨೩೪|| ಅಗ್ನಿ ಬಲಿಸ್ಥವಾದ ಅಗ್ನಿಯು ವಾತದೊಡನೆ ಕೂಡಿಕೊಂಡು, ರುಕ್ಷವಾದ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಆಗಾಗ್ಗೆ ಹಾಕಿದ ಅನ್ನವನ್ನು ತನ್ನ ತೀಕ್ಷ್ಣತೆಯಿಂದ ಲೆಕ್ಕಿಸದೆ ಕೂಡಲೇ ಪಚನ ಮಾಡುವದು. ||೨೩೫|| ಅನ್ನವನ್ನು ಪಚನಮಾಡಿ ರಕ್ತ ಮುಂತಾದ ಧಾತುಗಳನ್ನು ಸುಡುವದು. ಅದರಿಂದ ಅಶಕ್ತಿ, ರೋಗ ಮತ್ತು ವೃತ್ತ್ಯ ವನ್ನು ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ತಂದು ಕೊಡುವದು. ||೨೩೬|| ಅನ್ನವನ್ನು ತಿಂದರೂ ಸಮಾಧಾನ ಹೊಂದನು. ಅದು ಪಚನವಾದಕೂಡಲೇ ಚಡಪಡಿಸಹತ್ತು ವನು. ಈ ಅತ್ಯಗ್ನಿಯಿಂದ ನೀರಡಿಕೆ, ಶ್ವಾಸ, ಮೋಹ, ಮೂರ್ಚ್ಛ ಮುಂತಾದ ರೋಗಗಳುಂಟಾಗುವವು. ||೨೩೭|| ಈ ಅತ್ಯಗ್ನಿಯನ್ನು ಜಡ ಸ್ನಿಗ್ಧ, ಶೀತ, ಮಧುರ, ಲೋಳೆಯಾದ ಅನ್ನಪಾನಗಳಿಂದ, ಉರಿಯುವ ಬೆಂಕಿಯನ್ನು ನೀರುಗಳಿಂದ ಶಾಂತಮಾಡುವಂತೆ ಶಾಂತಮಾಡಬೇಕು ||೨೩೮|| ಹಿಂದಿನ ಅನ್ನವು ಪಚನವಾಗದಿರುವಾಗಲೇ ಆಗಾಗ್ಗೆ ಅವನಿಗೆ ಅನ್ನವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಿರಬೇಕು. ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಅನ್ನವೆಂಬ ಉರ ವಲು ದೊರಕದೇ ಹೋಗಲು ಅವಕಾಶ ದೊರೆತು (ಧಾತುಗಳನ್ನು ಸುಟ್ಟು) ಅವನನ್ನು ಕೊಲ್ಲಬಹುದು. ||೨೩೯|| ಅತ್ಯಗ್ನಿವುಳ್ಳವನು ಬಲ ಬರುವ ವರೆಗೆ ಕೃಶರಾ (ಹುಗ್ಗಿ), ಸ್ನಿಗ್ಧವಾದ ಪಾಯಸ, ಹಿಟ್ಟಿನಪದಾರ್ಥ ಬೆಲ್ಲದ ವಿಕಾರ, ನೀರಲ್ಲಿರುವ ಮತ್ತು ಮಲೆನಾಡಿನಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಮಾಂಸಗಳನ್ನೂ ತುಪ್ಪವನ್ನೂ ತಿನ್ನಬೇಕು. ||೨೪೦|| ವಿಶೇಷವಾಗಿ ನಿಂತ ನೀರಲ್ಲಿಯ ಮೆತ್ತನ್ನ ಮೀನುಗಳನ್ನೂ ಉಣ್ಣೆ ಗುರಿಯ ತುಪ್ಪ ಮತ್ತು ಮಾಂಸಗಳನ್ನು ತಿನ್ನಬೇಕು ||೨೪೧|| ಹಸಿವೆಯಾಗಲು ಮೇಣ ಹಾಕಿದ ಪೇಯವನ್ನು ಅಥವಾ ಘೃತವನ್ನು ಕುಡಿಯಬೇಕು. ಅಥವಾ ಸಿರೆಯನ್ನು ಕಡಿದು ಗೋದಿಯ ರವೆಯನ್ನು ದ್ರವಪದಾರ್ಥದೊಡನೆ ಕುಡಿಯಬೇಕು. ||೨೪೨|| ಹಾಲು, ಸಕ್ಕರೆ ಪಾನಕಗಳನ್ನು ಅಥವಾ ಜೀವ

ನೀಯ ಔಷಧಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ ಕುದಿಸಿದ ತುಪ್ಪವನ್ನು, ಎಣ್ಣೆ (ಎಳ್ಳುಮುಂತಾದ) ಧಾನ್ಯಗಳಿಂದ ಸಕ್ಕರೆ ಹಾಕಿ ಮಾಡಿದ ಮಣ್ಣಿನ ಮುದ್ದೆಗಳನ್ನೂ ತಿನ್ನಬೇಕು. ||೨೨೭|| ಅದರಂತೆ ಸ್ನಿಗ್ಧವಾದ ಮಾಂಸರಸಗಳನ್ನು ತಿನ್ನಬೇಕು. ಇವು ಅಗ್ನಿಯ ತೀಕ್ಷ್ಣತೆಯನ್ನು ಕಳೆಯುವವು. ಮೇಣ ಹಾಕಿದ ತುಪ್ಪವನ್ನು ತಣ್ಣೀರಿನೊಡನೆ ಕುಡಿಯಬೇಕು. ||೨೨೮|| ಗೋದಿಯ ರಸೆಯಲ್ಲಿ ತುಪ್ಪಹಾಕಿ ಹಾಲಿನೊಡನೆ ಕುಡಿಯಬೇಕು. ನಾಲ್ಕು ಪಾಲು ಅನೂಪಮಾಂಸರಸದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧವಡಿಸಿದ ತುಪ್ಪ, ನೆಣ, ಮಜ್ಜೆಗಳನ್ನು ಕುಡಿಯಬೇಕು. ||೨೨೯|| ಹಾಲು ಕಲಿಸಿದ ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಗೋದಿಯ ಪಿಟಿಯಲ್ಲಿ ತುಪ್ಪ, ನೆಣ, ಮಜ್ಜೆಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ ತಿನ್ನಬೇಕು. ನಾರೀಪ್ಪನ್ನದಿಂದ ಅತ್ತಿಯ ತೋಟಿಯ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಕುಡಿಯಬೇಕು. ||೨೩೦|| ಅಥವಾ ಅವೆರಡರಿಂದ ಪಾಯಸವನ್ನು ಮಾಡಿ ಕುಡಿಯಬೇಕು. ಇವು ಅತ್ಯಗ್ನಿಯನ್ನು ಕಳೆಯುವವು. ಕರೀ ಮತ್ತು ಕೆಂಪು ತಿಗಡಿಕಳಿಂದ ಸಿದ್ಧಮಾಡಿದ ಹಾಲನ್ನು ವಿರೇಚನಕ್ಕಾಗಿ ಕೊಡಬೇಕು. ||೨೩೧|| ವಿಧಿಯನ್ವ ಬಲ್ಲ ಪಂಡಿತ ವೈದ್ಯನು ವಿಚಾರಮಾಡಿ ಅವನಿಗೆ ಪಿತ್ತನಾರಕವಾದ ಪಾಯಸವನ್ನು ಆಗಾಗ್ಗೆ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಭೋಜನಕ್ಕೂ ಕೊಡಬೇಕು. ||೨೩೨|| ಯಾವದು ಜಡ, ಮೇದೋಧಾತುವರ್ಧಕ, ಕಫಕರ, ಅಹಾರವೋ ಅದೆಲ್ಲವೂ ಮತ್ತು ಊಟಮಾಡಿ ಹಗಲು ಮಲಗುವದೂ ಅತ್ಯಗ್ನಿ ಉಳ್ಳವರಿಗೆ ಹಿತಕರವು ||೨೩೩|| ಯಾವ ಅತ್ಯಗ್ನಿ ಉಳ್ಳವನು ಹಸಿವೆಯಿಂದ ಪೀಡಿತನಾಗುವ ಮೊದಲೇ ಮೇದೋಧಾತುವರ್ಧಕ ಅನ್ನಗಳನ್ನು ತಿನ್ನುವನೋ ಅವನಿಗೆ ಅದರಿಂದ ಅಪಾಯವಾಗದೇ ಪುಷ್ಟಿಯೇ ಆಗುವದು. ||೨೩೪|| ಕಫವು ಬೆಳೆದು ಪಿತ್ತವಾತಗಳು ಕಡಿಮೆಯಾಗಲು ಅಗ್ನಿಯು ಸಮವಾಗಿ, ಸಮದೋಷವುಳ್ಳ ಆ ರೋಗಿಯ ಅನ್ನವನ್ನು ಸಚನಮಾಡಿ ಪುಷ್ಟಿ ಆಯುಷ್ಯ ಬಲಗಳನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವದು. (೨೩೫)

ಭವಂತಿ ಚಾತ್ರ

ಪಿಶ್ಯಾಪಥ್ಯಮಿಹೈಕತ್ರ ಭುಕ್ತಂ ಸಮಶನಂ ಮತಮ್ ||

ವಿಷಮಂ ಬಹು ಚಾಲ್ಪಂ ನಾಃಪ್ಯಪ್ರಾಪ್ತಾ ತೀತಕಾಲಯೋಃ ||೨೩೬||

ಪೂರ್ವಾನ್ನ ಶೇಷೇ ಚ ಪುನರ್ಭುಕ್ತ ಮಧ್ಯಶನಂ ಮತಮ್ ||

ಶ್ರೀಣ್ಣ ಸ್ತೋತ್ರಾನಿ ಮೃತ್ಯುಂ ವಾ ಕೋರಾನ್ ವ್ಯಾಧೀನ್
ಸ್ವಜಂತಿ ವಾ ||೨೩೭||

ಪ್ರಾತರಾರ್ತೇ ತ್ವಜೀರ್ಣೇಂಬಿ ಸಾಯಮಾರ್ತೋ ನ ದುಷ್ಯತಿ ||
ದಿನಾ ಪ್ರಭೋಧ್ಯತೇರ್ಕೇಣಾ ಹೃದಯಂ ಪುಂಡರೀಕವತ್ ||೨೩೮||

ತಸ್ಮಿನ್ನಿಬುದ್ಧೇ ಸ್ತೋತಾಂಸಿ ಸ್ಫುಟಿತಂ ಯಾಂತಿ ಸರ್ವಶಃ ||
ವ್ಯಾಯಾಮಾಚ್ಚ ವಿಚಾರಾಚ್ಚ ವಿಕೃಪ್ತತ್ವಾಚ್ಚ ಚೇತಸಃ ||೨೩೯||

ನ ಕ್ಲೇದನಮಪಗಚ್ಛಂತಿ ದಿವಾ ತೇನಾಸ್ಯ ಧಾತವಃ ||
ಅಕ್ಷಿನ್ನೇಷ್ಟನ್ನಮಾಸಿಕ್ತಮತ್ಯಂತೇಷು ನ ದುಷ್ಯತಿ ||೨೪೦||

ಅವಿದಗ್ಧೇಷ್ಟಿವ ಪಯಃಸ್ವನ್ಯತ್ ಸಮ್ಪ್ರೀತಂ ಪಯಃ ||
ಸೈವ ದುಷ್ಯತಿ ತೇನೈವ ಸಮಂ ಸಂಪದ್ಯತೇ ಯಥಾ ||೨೪೧||

ರಾತ್ರೌ ತು ಹೃದಯೇ ಮ್ಲಾನೇ ಸಂವೃತೇಷ್ಟಯನೇಷು ಚ ||
ಪರಿಕ್ಷೇದಂ ಯಾಂತಿ ಕೋಷ್ಠೇ ಸಂವೃತೇ ದೇಹಧಾತವಃ ||೨೪೨||

ಕ್ಷಿನ್ನೇಷ್ಟನ್ನದಪಕ್ಷೇಷು ತೇಷ್ಟಾಸಿಕ್ತಂ ಪ್ರದುಷ್ಯತಿ ||
ವಿಧಗ್ಧೇಷು ಪಯಃಸ್ವನ್ಯತ್ ಸಮಸ್ತಪ್ರೇಷ್ಟವಾರ್ಷಿತಮ್ ||೨೪೩||

ನೈಶೇಷ್ಟಾಹಾರಜಾತೇಷು ನಾನಿಪಕ್ಷೇಷು ಬುದ್ಧಿಮಾನ್ ||
ತಸ್ಮಾದನ್ಯತ್ ಸಮ್ಪ್ರೀಯಾತ್ ಸಾಲಯಿಷ್ಯನ್ ಬಲಾಯುಷೀ ||೨೪೪||

ಅರ್ಥಃ-- ಊಟದಲ್ಲಿ ಪಥ್ಯ ಮತ್ತು ಅಪಥ್ಯ ಇವೆರಡನ್ನು ಕೂಡಿ
ಯೇ ತಿನ್ನುವದು ಸಮಶನವು. ಆಹಾರ ಕಾಲಬರದೇ ಅಥವಾ ಮೀರಿ
ಹೋದ ಮೇಲೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಅಥವಾ ಬಹಳ ತಿನ್ನುವದು ವಿಷಮಾಶನವು. ||೨೩೭||
ಹಿಂದಿನ ಅನ್ನವು ಪಚನವಾಗದೇ ಇರಲು ಪುನಃ ತಿನ್ನುವದು ಅಧ್ಯಶನವು.
ಇವು ಮೂರೂ ಮೃತ್ಯುವನ್ನು ಅಥವಾ ಭಯಂಕರ ಬೇನೆಗಳನ್ನು ಉಂಟು
ಮಾಡುತ್ತವೆ. ||೨೩೭|| ಮುಂಜಾನೆ ಆಹಾರವು ಜೀರ್ಣವಾಗದಿದ್ದರೂ
ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಊಟಮಾಡಬಹುದು. ಏಕೆಂದರೆ ಹಗಲು ಸೂರ್ಯನಿಂದ

ಹೃದಯವು ಕಮಲದಂತೆ ಅರಳುತ್ತದೆ. ||೨೩೮|| ಅದು ಅರಳಲು ಎಲ್ಲ ಸ್ತ್ರೋತಸ್ಸುಗಳು ತೆರೆಯುತ್ತವೆ. ಹಗಲು ವ್ಯಾಯಾಮ ಸಂಚಾರ ಮನೋವಿಕ್ಷೇಪಗಳು ಇರುವದರಿಂದ ||೨೩೯|| ಮನುಷ್ಯನ ಧಾತುಗಳು ಆಗ್ನಿ ಕ್ಲೇದವನ್ನು ಹೊಂದುವದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಹಾಕಿದ ಬೇರೆ ಅನ್ನವು, ಹುಳಿ ಇಲ್ಲದ ಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ಕೂಡಿಸಿದ ಬೇರೆ ಹಾಲು ಹೇಗೆ ಕೆಡದೋ ಅದರಂತೆ ಕೆಡುವದಿಲ್ಲ. ಅದರೊಡನೆ ಕೂಡಿಕೊಳ್ಳುವದು. ||೨೪೦|| ||೨೪೧|| ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಹೃದಯವು ಸಂಕುಚಿತವಾಗಲು ಎಲ್ಲ ಸ್ತ್ರೋತಸ್ಸುಗಳು ಮತ್ತು ಕೋಷ್ಠವು ಸಂಕುಚಿತವಾಗುವದರಿಂದ (ರಸವು ಹರಿದಾಡದೆ) ದೇಹದಲ್ಲಿಯ ಧಾತುಗಳು ಕ್ಲೇದವನ್ನು ಹೊಂದುವವು. ||೨೪೨|| ಕ್ಲೇದಹೊಂದಿ ಅಪಕ್ವವಾದ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಹಾಕಿದ ಬೇರೆ ಅನ್ನವು, ಹುಳಿಯಾದ ಕಾಯ್ದ ಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ಹಾಕಿದ ಬೇರೆ ಚಲೋ ಹಾಲಿನಂತೆ ಕಟ್ಟುಹೊಗುತ್ತದೆ. ||೨೪೩|| ಆದ್ದರಿಂದ ಬಲ ಮತ್ತು ಆಯುಷ್ಯವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಬೇಕಾಗಿದ್ದರೆ ಬುದ್ಧಿವಂತನು ರಾತ್ರಿ ಆಹಾರವು ಸಚನವಾಗದಿರಲು ಬೇರೆ ಆಹಾರವನ್ನು ಉಣ್ಣಬಾರದು. (೨೪೪)

ಸಂಗ್ರಹಶ್ಲೋಕಾಃ

ಅಂತರಗ್ನಿಗುಣಾ ದೇಹಂ ಯಥಾ ಸಂಧಾರಯೇಚ್ಛ ಸಃ ||
ಯಥಾನ್ನಂ ಪಚ್ಯತೇ ಯಜ್ಞಾ ಯಥಾಹಾರಃ ಕರೋತ್ಯಪಿ ||೨೪೫||
ಯೇಃಗ್ನಯೋ ಯಾಂಶ್ಚ ಪುಷ್ಯಂತಿ ಯಾವಂತೋ ಯೇ ಪಚಂತಿ
ಯಾನ್ ||
ರಸಾದೀನಾಂ ಕ್ರಮೋತ್ಪತ್ತಿರ್ಮಲಾನಾಂ ತೇಭ್ಯ ಏವ ಚ ||೨೪೬||
ವೃಷ್ಯಾಣಾಮಾಶುಕ್ಯದ್ವೇತುದ್ಧಾತುಕಾಲೋದ್ಭವಕ್ರಮಃ ||
ರೋಗೈಕದೇಶಕೃದ್ಧೇತುರಾಂತರಾಗ್ನಿರ್ಯಥಾಧಿಕಃ ||೨೪೭||
ಪ್ರದುಷ್ಯತಿ ಯಥಾ ದುಷ್ಣೋ ಯಾನ್ ರೋಗಾಃ ಜನಯತ್ಯಪಿ ||
ಗ್ರಹಣೇ ಯಾ ಸಮಾಸಾಚ್ಚ ಗ್ರಹಣೇಬೋಷಲಕ್ಷಣಮ್ ||೨೪೮||
ಪೂರ್ವರೂಪಂ ಪೃಥಕ್ ಚಾಪಿ ವ್ಯಜ್ಞಾನಂ ಸಚಿಕಿತ್ಸಿತಮ್ ||

ಚತುರ್ವಿಧಸ್ಯ ನಿರ್ದಿಷ್ಟಾ ತಥೈವಾವಸ್ಥಿಕೀ ಕ್ರಿಯಾ

||೨೪೯||

ಜಾಯತೇ ಚ ಯಥಾತ್ಯಗ್ನಿಯಚ್ಚ ತಸ್ಯ ಚಿಕಿತ್ಸಿತಮ್ ||

ತದುಕ್ತವಾನರೇಷೇಣ ಗ್ರಹಣೇದೋಷಕೇ ಮುನಿಃ

||೨೫೦||

ಅರ್ಥ:— ಜಠರಾಗ್ನಿಯ ಗುಣಗಳು (ಆಯುರ್ವರ್ಣ ಬಲಗಳ ಉತ್ಪಾದನ ಶ್ಲೋ. ೨) ಅದು ದೇಹವನ್ನು ಹೇಗೆ (ಅನ್ನವನ್ನು ಪಚನ ಮಾಡಿ ರಸಾದಿ ಹುಟ್ಟಿಸಿ ಶ್ಲೋ. ೪) ಧಾರಣಮಾಡುತ್ತದೆ. ಅನ್ನವು ಹೇಗೆ ಪಚನವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಹಾರವು ಏನನ್ನು ಮಾಡುತ್ತದೆ. ||೨೪೯|| (ಇಂದ್ರಿಯಾದಿಗಳ ತರ್ಪಣ ಶ್ಲೋ. ೧೧) ಯಾವ ಅಗ್ನಿಗಳು ಯಾವ ಗುಣಗಳನ್ನು ಪ್ರೋಷಿಸುತ್ತವೆ; (ಪಂಚಭೂತಾಗ್ನಿಗಳು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಗುಣಗಳನ್ನು ಪ್ರೋಷಿಸುತ್ತವೆ ಶ್ಲೋ. ೧೨) ಅಗ್ನಿಗಳು ಎಷ್ಟು (ಎಳು ಧಾತ್ವಗ್ನಿ. ಶ್ಲೋ. ೧೪) ಅವು ಏನನ್ನು ಪಚನಮಾಡುವವು (ಸಪ್ತಧಾತುಗಳನ್ನು. ಶ್ಲೋ. ೧೪) ರಸಾದಿಧಾತುಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಕ್ರಮದಿಂದ ಹೇಗೆ ಆಗುತ್ತದೆ. ||೨೪೯|| ವೃಷ್ಯಾದಿ ದ್ರವ್ಯಗಳು ಕಾರ್ಯವನ್ನು ತೀವ್ರವಾಗಿ ಮಾಡುವ ಕಾರಣವು (ಪ್ರಭಾವ. ಶ್ಲೋ. ೧೯) ಯಾವದು? ರಸಧಾತುವು ಶುಕ್ರವಾಗಲು (ಆರು ದಿನವ ಶ್ಲೋ. ೨೦) ಎಷ್ಟು ಕಾಲ ಬೇಕಾಗುವದು. ಮತ್ತು ಅದರ ಕ್ರಮವು ಹೇಗೆ? (ರಸದಿಂದ ರಕ್ತ ರಕ್ತದಿಂದ ಮಾಂಸ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ಲೋ. ೨೨) ಏಕದೇಶದಲ್ಲಿ ರೋಗವಾಗಲು ಕಾರಣ (ಧಸವಹ ಸ್ತ್ರೋತಸ್ಸಿನ ವೈಗುಣ್ಯ ಶ್ಲೋ. ೨೬) ಜಠರಾಗ್ನಿಯು ಶ್ರೇಷ್ಠವೇಕೆ ||೨೪೯|| (ಉಳಿದ ಅಗ್ನಿಗಳ ವೃದ್ಧಿಕ್ಷಯಗಳಿಗೆ ಇದು ಕಾರಣವಾಗಿದೆ ಶ್ಲೋ. ೨೮) ಅಗ್ನಿಯು ಹೇಗೆ ದುಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ (ಅಜೀರ್ಣಾದಿಗಳಿಂದ. ಶ್ಲೋ. ೪೧) ಯಾವ ರೋಗಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. (ವಾಹ ತೃಷ್ಣಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ಲೋ. ೪೬) ಗ್ರಹಣೇ ರೋಗವು ಯಾವದು (ಸಕ್ತ ಅಸಕ್ತ ಮಲಬೀಳುವದು. ಶ್ಲೋ. ೫೧) ಸಂಕ್ಷೇಪದಿಂದ ಗ್ರಹಣೇ ಮೋಷದ ಲಕ್ಷಣವು ||೨೪೯|| ಯಾವದು (ಗಟ್ಟಿ ಅಥವಾ ತೆಳ್ಳಗೆ ಮಲಬೀಳುವದು ಶ್ಲೋ. ೫೨) ಅದರ ಪೂರ್ವರೂಪ (ತೃಷ್ಣಾ ಅಲಸ್ಯ ಬಲಕ್ಷಯ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ಲೋ. ೫೪) ಇವುಗಳ ಭೇದಗಳು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಲಕ್ಷಣ, ನಾಲ್ಕು ಪ್ರಕಾರದ ಅವುಗಳ ಚಿಕಿತ್ಸೆ, ಆಯಾ ಅವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿಯ ಚಿಕಿತ್ಸೆ (ಶ್ಲೋ. ೬೦೫) ಅತ್ಯಗ್ನಿಯ ಕಾರಣ (ಶ್ಲೋ. ೬೨೨)

ಅದರ ಚಿಕಿತ್ಸೆ (ಶ್ಲೋ ೨೨೨) ಇವನ್ನೆಲ್ಲ ಈ ಗ್ರಹಣೇದೋಷಾಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ
ಆತ್ರೇಯ ಋಷಿಗಳು ಹೇಳಿದರು. (೨೫೦)

ಇತ್ಯಗ್ನಿನೇಶಕೃತೇ ತಂತ್ರೇದ್ಯುಥಬಲಪ್ರತಿಸಂಸ್ಕೃತೇ ಚಿಕಿತ್ಸಿತಸ್ಥಾನೇ
ಗ್ರಹಣೇದೋಷಚಿಕಿತ್ಸಿತಂ ನಾಮ ಪಂಚದಶೋಧ್ಯಾಯಃ॥

ಈ ಪ್ರಕಾರ ಅಗ್ನಿನೇಶರಿಂದ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ದ್ಯುಥಬಲರಿಂದ ಸಂಸ್ಕಾರ
ಪಡೆದ ಚರಕಸಂಹಿತೆಯ ಚಿಕಿತ್ಸಾಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ 'ಗ್ರಹಣೇದೋಷ
ಚಿಕಿತ್ಸೆ' ಎಂಬ ಹದಿನೈದನೇ ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿದುದು.

ಶ್ರೀಮದಾಧ್ಯಾಪಾಬಾಚಾರ್ಯ ಪೂಜ್ಯಪಾದ ಶಿಷ್ಯ ಅದ್ಯ ಅನಂತಾಚಾರ್ಯ
ರಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಚರಕ 'ಚಿಕಿತ್ಸಾ ಬೋಧಿನೀ' ಎಂಬ ಚರಕಸಂಹಿತೆಯ ಟಿಪ್ಪ
ಣಿಯಲ್ಲಿ ಚಿಕಿತ್ಸಾಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ 'ಗ್ರಹಣೇದೋಷ ಚಿಕಿತ್ಸೆ' ಎಂಬ ಹದಿನೈದನೆಯ
ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿದುದು.

ಹದಿನಾರನೇಯ ಅಧ್ಯಾಯ

(ಪಾಂಡುರೋಗ ಚಿಕಿತ್ಸೆ)

ಗ್ರಹಣೇ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಪ್ರಬಲವಾಗಿ ಪಾಂಡುರೋಗವಾಗುವ ಸಂಭವವಿರುವದರಿಂದ ಗ್ರಹಣೆಯ ನಂತರ ಪಾಂಡುರೋಗಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಅಥಾತಃ ಪಾಂಡುರೋಗಚಿಕಿತ್ಸಿತಂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಸ್ಯಾಮಃ ||

ಅರ್ಥಃ— ಇನ್ನು ಮೇಲೆ ಪಾಂಡುರೋಗ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಹೇಳುವೆವು. ಇತಿ ಹ ಸ್ಮಾಹ ಭಗವಾನಾತ್ರೇಯಃ ||೧||

ಅರ್ಥಃ— ಪೂಜ್ಯರಾದ ಆತ್ರೇಯರು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದರು. (೧)

ಪಾಂಡುರೋಗಾಃ ಸ್ಪೃತಾಃ ಪಞ್ಚ ವಾತಪಿತ್ತಕಫೈಸ್ತ್ರಯಃ ||

ಚತುರ್ಥಾಃ ಸನ್ನಿಪಾತೇನ ಪಞ್ಚಮೋ ಭಕ್ಷಣಾನ್ಮದಃ ||೨||

ಅರ್ಥಃ— ಪಾಂಡುರೋಗಗಳು ೫. ವಾತ ಪಿತ್ತ ಕಫಗಳಿಂದ ೩. ಮತ್ತು ಸನ್ನಿಪಾತದಿಂದ ೧ ಮುಣ್ಣುತಿನ್ನುವದರಿಂದ ೧ (೨)

ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಮೋಷಾಃ ಪಿತ್ತಪ್ರಧಾನಾಶ್ಚ ಯಸ್ಯ ಕುಸ್ಯಂತಿ ಧಾತುಷು ||

ಶೈಥಿಲ್ಯಂ ತಸ್ಯ ಧಾತುನಾಂ ಗೌರವಾಽಪ್ಪೋಪಜಾಯತೇ ||೩||

ತತೋ ವರ್ಣಬಲಸ್ತೇಹಾ ಯೇ ಚಾನ್ಯೇವೈಜಸೋ ಗುಣಾಃ ||

ವ್ರಜಂತಿ ಕ್ಷಯಮತ್ಯರ್ಥಂ ದೋಷದೂಷ್ಯಪ್ರದೂಷಣಾತ್ ||೪||

ಸೋಽಲ್ಪರಕ್ತೋಽಲ್ಪಮೇದಸ್ಕೋ ನಿಸಾರಃ ಶಿಥಿಲೇಂದ್ರಿಯಃ |

ನೈವರ್ಣ್ಯಂ ಭಜತೇ ತಸ್ಯ ಹೇತುಂ ಶೃಣು ಸಲಕ್ಷಣಮ್ ||೫||

ಅರ್ಥಃ— ಪಿತ್ತಾಧಿಕದೋಷಗಳು ಯಾವನ ಧಾತುಗಳಲ್ಲಿ ಕುಪಿತವಾಗುವವೋ ಅವನ ಧಾತುಗಳು ಶಿಥಿಲ ಮತ್ತು ಜಡವಾಗುವವು. ಆಮೇಲೆ ||೬||

ವರ್ಣ, ಬಲ, ಸ್ನೇಹಗಳು ಮತ್ತು ಓಜಸ್ಸಿನ ಇತರ ಗುಣಗಳೂ ಬಹಳ ವಾಗಿ ಸಂಪನ್ನವಾಗುವವು. ಹೀಗೆ ದೋಷ ದೂಷ್ಯಗಳು ಕೆಡುವದರಿಂದ ||೪|| ರಕ್ತ, ಮೇದಬಲಗಳು ಕಡಿಮೆಯಾಗಿ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಶಿಥಿಲವಾಗಿ ಅವನ ಬಣ್ಣವು ಕೆಡುವದು. ಅದರ ಕಾರಣ ಮತ್ತು ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇವೆ; ಕೇಳಿರಿ

(೫)

ಕಾರಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಕ್ವಾರಾನ್ಲ ಲವಣಾತ್ಯುಷ್ಣವಿರುದ್ಧಾಹಾರಸೇವನಾತ್ ||

ನಿಷ್ಪಾವಮಾಷಪಿಣ್ಯಾಕತಿಲತೈಲನಿಷೇವಣಾತ್ ||೬||

ವಿದಗ್ಧೇನ್ನೇ ದಿನಾಸ್ವಪ್ನಾದ್ ವ್ಯಾಯಾಮಾನ್ಮೈಥುನಾತ್ ತಥಾ ||

ಪ್ರತಿಕರ್ಮತುರ್ವೈಷಮ್ಯಾದ್ ವೇಗಾನಾಂಜ್ಞಾ ವಿಧಾರಣಾತ್ ||೭||

ಕಾಮಚಿಂತಾಭಯಕ್ರೋಧಶೋಕೋಪಹತಚೇತಸಃ ||

ಸಮುದೀರ್ಣಂ ಯಥಾ ಪಿತ್ತಂ ಹೃದಯೇ ಸಮವಸ್ಥಿತಮ್ ||೮||

ವಾಯುನಾ ಬಲಿನಾ ಕ್ಷಿಪ್ತಂ ಸಂಪ್ರಾಪ್ಯ ಧಮನೀರ್ಧರ ||

ಪ್ರಪನ್ನಂ ಕೇವಲಂ ದೇಹಂ ತ್ವಜ್ಜಮಾಂಸಾಂತರಸಂಸ್ಥಿತಮ್ ||೯||

ಪ್ರದೂಷ್ಯ ಕಫನಾತಾಸ್ಯ ಕ್ವಜ್ಜಮಾಂಸಾನಿ ಕರೋತಿ ತತ್ ||

ಸಾಂಡುಹಾರಿದ್ರಹರಿತಾನ್ ವರ್ಣಾಂಶ್ಚ ನಿವಿಧಾಂಸ್ತ್ವಚಿ ||೧೦||

ಸ ಸಾಂಡುರೋಗ ಇತ್ಯುಕ್ತಃ ||೧೧||

ಅರ್ಥ:- ಕ್ವಾರ, ಅನ್ಲ, ಲವಣ, ಅತ್ಯುಷ್ಣ, ವಿರುದ್ಧ ಆಹಾರದ ಸೇವನೆಯಿಂದಲೂ ಅವರೆ ಉದ್ದ, ಎಳ್ಳುಹಿಂಡಿ, ಎಳ್ಳೆಣ್ಣೆಗಳ ಸೇವನೆಯಿಂದಲೂ ||೬|| ಅಸ್ವದ ವಿದಾಹವಾಗಿರಲು, ಹಗಲುನಿದ್ರೆ, ವ್ಯಾಯಾಮ ಮೈಥುನಗಳಿಂದ ಪಂಚಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಆಗುವ ತಪ್ಪಿನಿಂದ ಮತ್ತು ಋತುಮೈಷಮ್ಯದಿಂದ ವೇಗಧಾರಣಗಳಿಂದ ||೭|| ಕಾಮ-ಚಿಂತೆ-ಅಂಜಿಕೆ-ಸಿಟ್ಟು ದುಃಖಗಳಿಂದ ಮನಸ್ಸು ಪೀಡಿತವಾಗುವದರಿಂದ, ಹೆಚ್ಚಾದ ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವ ಪಿತ್ತವು ||೮|| ಪ್ರಬಲವಾದ ವಾಯುವಿನಿಂದ ಚಲ್ಲಲ್ಪಟ್ಟು, ಹತ್ತು ಧಮನಿಗಳ ದ್ವಾರಾ ತ್ವಚೆ ಮತ್ತು ಮಾಂಸಗಳ ನಡುವಿನ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಸೇರಿ, ||೯|| ಕಫ-ವಾತ-ರಕ್ತ-ತ್ವಚೆ-ಮಾಂಸಗಳನ್ನು ಕೆಡಿಸಿ, ತ್ವಚದ

ಬಣ್ಣಗಳನ್ನು ಕಳೆದು, ಬಿಳಿ ಹಳದಿ ಹಸರು ಮೊದಲಾದ ವಿವಿಧ ಬಣ್ಣಗಳನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. ||೧೦|| ಅದಕ್ಕೆ ಪಾಂಡುರೋಗ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. (೧೦೪)

ಪೂರ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ತಸ್ಯ ಲಿಜ್ಜಂ ಭವಿಷ್ಯತಃ ||

ಹೃದಯಸ್ತಂಧನಂ ರೌಕ್ಷಂ ಸ್ವೇದಾಭಾವಃ ಶ್ರಮಸ್ತಥಾ ||೧೧||

ಅರ್ಥಃ— ಎದೆಹಾರೋಣ, ರುಕ್ಷತೆ, ಬೆವರು ಬರದೆ ಇರೋಣ, ಮತ್ತು ಶ್ರಮ ಇವು ಅದರ ಪೂರ್ವರೂಪವು. (೧೧)

ಸಾಮಾನ್ಯ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಸಂಭೂತೇಃ ಸ್ಮಿನ್ ಭವೇತ್ ಸರ್ವಃ ಕರ್ಣಕ್ಷೇಡೀ ಹತಾನಲಃ ||
ದುರ್ಬಲಃ ಸದನೋಽನ್ನದ್ವಿಟ್ ಶ್ರಮಭ್ರಮನಿಪೀಡಿತಃ ||೧೨||

ಗಾತ್ರಶೂಲಜ್ವರಶ್ವಾಸ ಗೌರವಾರುಚಿಮಾನ್ಸರಃ ||
ಮೃದಿತ್ಯುರಿವ ಗಾತ್ರೈಶ್ಚ ಪೀಡಿತೋಽನ್ಮಥಿತ್ಯುರಿವ ||೧೩||

ಶೂನಾಕ್ಷಿಕೂಟೋ ಹರಿತಃ ಶೀರ್ಣರೋಮಾ ಹತಪ್ರಭಃ ||
ಕೋಪನಃ ಶಿಶಿರದ್ವೇಷೀ ನಿद्रಾಲುಃ ಸ್ಥೀವನೋಽಲ್ಪವಾಕ್ ||೧೪||

ಒಂಡಿಕೋದ್ವೇಷ್ಯಕಟ್ಯೂರುಪಾದರುಕ್ ಸದನಾನಿ ಚ ||
ಸ್ಯುರಧ್ವಾರೋಹಣಾಯಾಸ್ಯರ್ವಿಶೇಷಸ್ತಸ್ಯ ವಕ್ಷ್ಯತೇ ||೧೫||

ಅರ್ಥಃ— ಇದು ಉಂಟಾಗಲು ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಶಬ್ದವಾಗುವದು. ಅಗ್ನಿ ಮಾಂದ್ಯ ದೌರ್ಬಲ್ಯ ನಿತ್ಯಾಣ, ಅನ್ನದ್ವೇಷ, ಶ್ರಮ, ಭ್ರಮ ||೧೨|| ಶೂಲ ಜ್ವರ, ಶ್ವಾಸ, ಜಡತ್ವ, ಅರುಚಿಗಳುಂಟಾಗುವವು. ಅವಯವಗಳು ಮೆತ್ತಗಾಗಿ ನೋಯುವವು. ಬಡಿದಂತೆ ವೇದನೆಯಾಗುವದು ||೧೩|| ಕಣ್ಣು ಬಾಯುವದು, ಹಸರುಬಣ್ಣ ಬರುವದು. ರೋಮಾಂಚಗಳು ಉಪ ರುವವು, ಕಾಂತಿಯು ಹೋಗುವದು, ಸಿಟ್ಟು ಬರುವದು, ಶೀತವನ್ನು ದ್ವೇಷಿ

ಪುವನು, ನಿದ್ರೆ ಬಹಳ ಬರುವದು. ಆಗಾಗ್ಗೆ ಉಗಳುವನು; ಮಾತು ಸ್ವಲ್ಪ ಆಡುವನು ||೧೧೪|| (ಸ್ವಲ್ಪ) ಹಾದಿಸಡೆಯೋಣ, ಏರೋಗ ಇವುಗಳಿಂದ ಪಿಂಡರಿಗಳು, ಟೊಂಕ-ತೊಲೆ-ಕಾಲುಗಳು ನೋಯುವವು. ಮತ್ತು ನಿತ್ರಾಣವಾಗುವವು. ಇವು ಎಲ್ಲ ಪಾಂಡುರೋಗದ ಸಾಮಾನ್ಯ ಲಕ್ಷಣಗಳು ನಿಶಿಷ್ಟ ಪಾಂಡುರೋಗದ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಮುಂದೆ ಹೇಳುತ್ತೇವೆ. ||೧೧೫||

ವಾತಪಾಂಡುರೋಗದ ಕಾರಣ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಆಹಾರೈರುಪಚಾರೈಶ್ಚ ವಾತಲೈಃ ಕುಪಿತೋನಿಲಃ ||

ಜನಯೇತ್ ಕೃಚ್ಛ್ರಪಾಂಡುತ್ವಂ ಸರುಕ್ಷಾರುಣಭಾಸತಾಮ್ ||೧೧೬||

ಅಜ್ಞಮದ್ಯಂ ಜ್ವರಂ ತೋದಂ ಕಂಪಂ ಪಾರ್ಶ್ವಶೀರೋರುಜಮ್ ||

ನರ್ಚಃಶೋಷಾಸ್ಯವೈರಸ್ಯಂ ಶೋಠಾನಾಹಬಲಕ್ಷಯಾನ್ ||೧೧೭||

ಅರ್ಥಃ— ವ ತೃತೀಯಕ ಆಹಾರ ಮತ್ತು ಉಪಚಾರಗಳಿಂದ ಕುಪಿತ ವಾದ ವಾಯುವು ಕಷ್ಟಸಾಧ್ಯವಾದ ಪಾಂಡುರೋಗವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಶರೀರವು ರುಕ್ಷ, ನಸುಗೆಂಪು ಆಗುವದು. ||೧೧೬|| ಮೈನೋವು, ಜ್ವರ, ಚುಚ್ಚುನಿಕೆ, ಕಂಪ, ಪಾರ್ಶ್ವತಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಶೂರಿ, ಮಲ ಒಣಗೋಣ, ಬಾಯಿ ಹೊಲಸಾಗೋಣ, ಬಾವು, ಹೊಟ್ಟೆಯುಬ್ಬು, ಬಲ ನಾಶಗಳಿರುವವು. (೧೧೭)

ಪಿತ್ತಪಾಂಡುರೋಗದ ಕಾರಣ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಪಿತ್ತಲಸ್ಯಾಚಿತಂ ಪಿತ್ತಂ ಯಥೋಕ್ತೈಃ ಸ್ವೈಃ ಪ್ರಕೋಪಣೈಃ ||

ದೂಷಯಿತ್ವಾ ತು ರಕ್ತಾದೀನ್ ಪಾಂಡುರೋಗಾಯ ಕಲ್ಪತೇ ||೧೧೮||

ಸ ಪೀತೋ ದರಿತಾಭೋ ವಾ ಜ್ವರದಾಹಸಮನ್ವಿತಃ ||

ಭರ್ದಿಮೂರ್ಛಾಪಿಪಾಸಾರ್ತಃ ಪೀತಮೂತ್ರಶಕ್ಯನ್ನರಃ ||೧೧೯||

ಸ್ವೇದನಃ ಶೀತಕಾಮಶ್ಚ ನ ಚಾನ್ನಮಭಿನಂದತಿ ||

ಕಟುಕಾಸ್ಯೋ ನ ಚಾಸ್ಯೋಷ್ಣಮುಪಶೇತೇಷಾಂ ಮೇವ ಚ ||೧೨೦||

ಉದ್ಗಾರೋವ್ಲೋ ವಿದಾಹಶ್ಚ ವಿದಗ್ಧಾನ್ನಸ್ಯ ಜಾಯತೇ ||
ದೌರ್ಬಲ್ಯಂ ಭಿನ್ನವರ್ಚಸ್ತ್ವಂ ದೌರ್ಗಂಧ್ಯಂ ತಮ ಏವ ಚ ||೨೧||

ಅರ್ಥ:— ನೊದಲೇ ಸಿತ್ತವು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ
ಸಿತ್ತ ಪ್ರಕೋಪಕ ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಸೇವಿಸುವದರಿಂದ ಸಿತ್ತವು ಸಂಚಿತವಾಗಿ
ಅವನ ರಕ್ತಾದಿ ಧಾತುಗಳನ್ನು ದೂಷಿಸಿ ಪಾಂಡುರೋಗವನ್ನುಂಟುಮಾಡು
ತ್ತದೆ. ||೧೮|| ಅವನ ಬಣ್ಣವು ಹಳದಿ ಅಥವಾ ಹಸರು ಆಗುವದು
ಜ್ವರ, ದಾಹ, ವಾಂತಿ, ಮೂರ್ಛೆ, ನೀರಡಿಕೆ, ಹಳದಿವರ್ಣದ ಮಲಮೂ
ತ್ರಗಳು ಉಂಟಾಗುವವು. ||೧೯|| ಬೆವರು ಬಹಳ ಬರುವದು. ಶೀತನ
ಅಪೇಕ್ಷೆಯಾಗುವದು. ಅನ್ನಬೇಡವಾಗುವದು. ಬಾಯಿ ಕಹಿಯಾಗು
ವದು. ಹುಳಿ ಮತ್ತು ಉಷ್ಣಪದಾರ್ಥಗಳಿಂದ ಬೇನೆ ಹೆಚ್ಚಾಗುವದು. ||೨೦||
ವಿದಗ್ಧ ಅನ್ನದ ಹುಳಿತೇಗು ಬರುವದು. ದೌರ್ಬಲ್ಯ, ಅತಿಸಾರ, ದುರ್ಗಂಧ
ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕತ್ತಲೆಗಳು ಉಂಟಾಗುವವು. (೨೧)

ಕಫ ಪಾಂಡುರೋಗದ ಕಾರಣ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ನಿವೃದ್ಧಃ ಶ್ಲೇಷ್ಮಲ್ಪಿಃ ಶ್ಲೇಷ್ಮಾ ಪಾಂಡುರೋಗಂ ಸ ಪ್ರೂರ್ವನತ್ ||
ಕರೋತಿ ಗೌರವಂ ತಂದ್ರಾಂ ಛೇದಿಂ ಶ್ಲೇತಾವಭಾಸತಾಮ್ ||೨೨||

ಪ್ರಸೇಕಂ ಲೋಮಹರ್ಷಜ್ಞ ಸಾದಂ ಮೂರ್ಛಾಂ ಭ್ರಮಂ
ಕ್ಷಮಮ್ ||

ಶ್ವಾಸಂ ಕಾಸಂ ತಥಾಲಸ್ಯಮರುಚಿಂ ವಾಕ್ ಸ್ವರಗ್ರಹಮ್ ||೨೩||

ಮೂತ್ರಾಕ್ಷಿವರ್ಚಸಾಂ ಶೌಕ್ಷ್ಣ್ಯಂ ಕಟುರುಕ್ಷಾನ್ಲಕಾಮತಾಮ್ ||

ಶ್ಯಯಥುಂ ಲವಣಾಸ್ಯತ್ವಮಿತಿ ಪಾಂಡ್ವಾಮಯಃ ಕಫಾತ್ ||೨೪||

ಅರ್ಥ:— ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ ಕಫಕಾರಕ ಆಹಾರಗಳಿಂದ ಕಫವು
ಸೆಚ್ಚಿ, ಪಾಂಡುರೋಗವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. ಜಡತ್ವ, ಆಲಸ್ಯ, ವಾಂತಿ
ಶ್ಲೇಷ್ಮೆ ಬಿಳಿ ಬಣ್ಣ, ||೨೨|| ಬಾಯಿಗೆ ನೀರು ಬಿಡೋಣ, ರೋಮಾಂಚ
ನಿತ್ಯಾಣ, ಮೂರ್ಛೆ, ಭ್ರಮ, ದಣುವು, ಶ್ವಾಸ, ಕಾಸ, ಆಲಸ್ಯ, ಅರುಚಿ
ಬಿಟ್ಟು ಮತ್ತು ಸ್ವರಗಳು ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳೋಣ, ||೨೩|| ಮಲಮೂತ್ರ

ಕಣ್ಣುಗಳು ಬೆಳ್ಳಗಾಗೋಣ, ಕಾರ ರುಕ್ಷ ಮಳಿದದಾರ್ಥಗಳು ಬೇಕಾಗೋಣ ಬಾವು, ಬಾಯಿ ಉಪ್ಪಾಗೋಣ ಇವು ಕಫಪಾಂಡುರೋಗದ ಲಕ್ಷಣಗಳು. (೨೪)

ಸನ್ನಿಪಾತ ಪಾಂಡುರೋಗದ ಕಾರಣ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಸರ್ವಾನ್ನ ಸೇವಿನಃ ಸರ್ವದೋಷಾ ದುಷ್ಪಾಪ್ತಿ ದೋಷಜಮ್ ||
ತ್ರಿದೋಷಲಿಂಗಂ ಕುರ್ವಂತಿ ಪಾಂಡುರೋಗಂ ಸುದುಃಸಹಮ್ ||೨೫||

ಅರ್ಥಃ— ಮೂರೂ ದೋಷಗಳನ್ನೂ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಆಹಾರವನ್ನು ಸೇವಿಸುವವನ ಎಲ್ಲ ದೋಷಗಳೂ ದುಷ್ಟವಾಗಿ ಮೂರೂ ದೋಷಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳುಳ್ಳ, ಸಹಿಸಲು ಕಠಿಣವಾದ ಸನ್ನಿಪಾತಜ ಪಾಂಡುರೋಗವನ್ನೂ ಉಪಮಾಡುತ್ತಾನೆ. (೨೫)

ಮೃತ್ತಿಕಾ ಪಾಂಡುರೋಗದ ಕಾರಣ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಮೃತ್ತಿಕಾದನಶೀಲಸ್ಯ ಕುಪ್ಪತ್ಯನ್ಯತವೋ ಮಲಃ ||
ಕಷಾಯಾ ನಾರುತಂ ಪಿತ್ತಸೂಷರಾ ಮಧುರಾ ಕಫಮ್ ||೨೬||

ಕೋಪಯೇನ್ಮೃದ್ರಸಾದೀಂಶ್ಚ ರಾಕ್ಷ್ಯೈದ್ಭುಕ್ತಜ್ಞಾ ರುಕ್ಷಯೇತ್ ||
ಪೂರಯತ್ಕವಿಪಕ್ಷೈವ ಸ್ರೋತಾಂಸಿ ನಿವಿಣದ್ಭೃಷಿ ||೨೭||

ಇಂದ್ರಿಯಾಣಾಂ ಬಲಂ ಹತ್ವಾ ತೇಜೋ ವೀರ್ಯೌಜಸೀ ತಥಾ ||
ಪಾಂಡುರೋಗಂ ಕರೋತ್ಯಾಶು ಬಲವರ್ಣಾಗ್ನಿನಾಶನಮ್ ||೨೮||

ಶೂನಾಕ್ಷಿಕೂಟಗಂಡಭ್ರೂಃ ಶೂನಪನ್ನಾಭಿಮೇಹನಃ ||
ಕ್ರಿಮಿಕೋಷ್ಠೋಽತಿಸಾರ್ಯೇತ ಮಲಂ ಸಾಸ್ಯಕ್ ಕಫಾನ್ವಿತಮ್ ||೨೯||

ಅರ್ಥಃ— ಮಣ್ಣು ತಿನ್ನುವ ಚಟವುಳ್ಳವನ ಯಾವುದಾದರೊಂದು ದೋಷವು ಕುಪಿತವಾಗುವದು. ಒಗರು ಮಣ್ಣು ವಾತವನ್ನೂ ಉಪ್ಪು ಮಣ್ಣು ಪಿತ್ತವನ್ನೂ ಸಿಹಿಮಣ್ಣು ಕಫವನ್ನೂ ಕುಪಿತಮಾಡುವದು. ||೨೬|| ಮಣ್ಣು ರಸಾದಿಧಾತುಗಳನ್ನು ಕೆಡಿಸಿ ತನ್ನ ರುಕ್ಷತೆಯಿಂದ ಉಂಡ ಅನ್ನ

ವನ್ನು ರುಕ್ಷಮಾಡುವದು. ಪಚನವಾಗದೆ ಸ್ತ್ರೋತಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಸೇರಿ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ತಡೆಯನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವದು. ||೨೭|| ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಬಲ, ತೇಜ, ವೀರ್ಯ ಮತ್ತು ಓಜಸ್ಸುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿ ಬಲ, ವರ್ಣ, ಅಗ್ನಿಗಳನ್ನಾಶಕ ಪಾಂಡುರೋಗವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವದು. ||೨೮|| ಅವನ ಕಣ್ಣು, ಗಲ್ಲು, ಹುಬ್ಬು, ಕಾಲು, ಹೊಕ್ಕಳ, ಶಿಶ್ನಗಳು ಬಾಯುವವು. ಕೂಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಜಂತುಗಳಾಗುವವು. ರಕ್ತ ಮತ್ತು ಕಫದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮಲವು ಬೀಳುವದು. (೨೯)

ಅಸಾಧ್ಯ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಪಾಂಡುರೋಗಶ್ಚಿ ರೋತ್ಸನ್ನಃ ಖರೀಭೂತೋ ನ ಸಿದ್ಧತಿ ||
ಕಾಲಸ್ತಕರ್ಷಾಚ್ಛೋನೋ ನಾ ಯೋ ನಾ ಪೀತಾನಿ ಪಶ್ಯತಿ ||೩೦||

ಬದ್ಧಾಲ್ಪವಿಶ್ವ ಸಹರಿತಂ ಸಕಫಂ ಯೋಽತಿಸಾರ್ಯತೇ ||
ದೀನಃ ಶ್ವೇತಾತದಿಗ್ನಾ ಜ್ವಶ್ವದಿಮೂರ್ಛಾತ್ಪಡನ್ವಿತಃ ||೩೧||

ಸ ನಾಸ್ತ್ಯಸ್ಯ ಕ್ಷಯಾದ್ಯಶ್ಚ ಪಾಂಡುಃ ಶ್ವೇತತ್ವಮಾಪ್ನುಯಾತ್ ||
ಇತಿ ಸಂಜ್ಞಾವಿಧಸ್ಯೋಕ್ತಂ ಪಾಂಡುರೋಗಸ್ಯ ಲಕ್ಷಣಮ್ ||೩೨||

ಅರ್ಥಃ— ಬಹಳ ದಿನಸಗಳ ವರೆಗೆ ಇದ್ದು ಬಿರುಸಾದ ಪಾಂಡುರೋಗವು ಸಾಧ್ಯವಾಗದು. ಅಥವಾ ಬಹಳದಿನಸ ಇರುವದರಿಂದ ಬಾಪು ಬಂದು, ಎಲ್ಲ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಯಾವನಿಗೆ ಹಳದಿ ಕಾಣುವವೋ ಅವನ ರೋಗವು ಸಾಧ್ಯವಾಗದು. ||೩೦|| ಯಾವನಿಗೆ ಗಟ್ಟಿ ಅಲ್ಪ ಹಸದು, ಕಫಯುಕ್ತ ಮಲವು ಬೀಳುವದೋ ಮೈಯು ಬಿಳೇ ಮತ್ತು ಎಣ್ಣೆ ಹಚ್ಚಿದಂತೆ ಇರುವದೋ ನಾಂತಿ, ಮೂರ್ಛೆ, ನೀರಡಿಕೆಗಳಾಗುವವೋ ||೩೧|| ಪೈನ್ಯವಿರುವದೋ ಅವನ ರೋಗವು ಅಸಾಧ್ಯವು. ರಕ್ತಕ್ಷಯದಿಂದ ಯಾವ ಪಾಂಡುರೋಗಿಯು ಬೆಳ್ಳಗಾಗುವನೋ ಅವನ ರೋಗವು ಅಸಾಧ್ಯವು. ಈ ಮೇರೆಗೆ ಐದು ಪಾಂಡುರೋಗಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವು. (೩೨)

ಕಾಮುಲಿಯ ಕಾರಣ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಪಾಂಡುರೋಗೀ ತು ಯೋಽತ್ಯರ್ಥಂ ಪಿತ್ತಲಾನಿ ನಿಷೇವತೇ ||

ತಸ್ಯ ಪಿತ್ತಮಸೃಜ್ಜಮಾಂಸಂ ದಗ್ಧ್ವಾರೋಗಾಯ ಕಲ್ಪತೇ ||೩೩||

ಗಾರಿದ್ರನೇತ್ರಃ ಸುಭೃಶಂ ಹಾರಿದ್ರತ್ವಜ್ಜನಪಾನನಃ ||

ರಕ್ತಪೀತಶಕ್ಯನ್ಮೂತ್ರೋ ಭೇಕವರ್ಣೋ ಹತೇಂದ್ರಿಯಃ ||೩೪||

ದಾಹಾಪಿಪಾಕದೌರ್ಬಲ್ಯಸದನಾರುಚಿಕರ್ಷಿತಃ ||

ಕಾಮಲಾ ಬಹುಪಿತ್ತೈಷಾ ಕೋಷ್ಠಶಾಖಾಶ್ರಯಾ ಮತಾ ||೩೫||

ಅರ್ಥಃ— ಹಾಂಧುರೋಗಿಯು ಅತ್ಯಂತಪಿತ್ತಕರ ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ತಿಂದರೆ ಅವನ ಪಿತ್ತವು ಹೆಚ್ಚಿ ರಕ್ತ ಮಾಂಸವನ್ನು ಸುಟ್ಟು, ಕಾಮಲೆ ಎಂಬ ರೋಗವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುತ್ತದೆ. ||೩೩|| ಅವನ ಕಣ್ಣು, ಶ್ವೇತ, ಉಗರು, ಮೋರೆಗಳು ಬಹಳ ಹಳದಿ ಆಗುವವು. ಮಲ ಮೂತ್ರಗಳೂ ಕೆಂಪು ಅಥವಾ ಹಳದಿ ಆಗುವವು. ಮಳೆಗಾಲದ ಕಷ್ಟೆಯಂತೆ ಬಣ್ಣ ಬರುವದು. ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಶಕ್ತಿಯು ಕುಗ್ಗುವದು. ||೩೪|| ದಾಹ, ಅಸಚನ, ದೌರ್ಬಲ್ಯ, ನಿತ್ಯಾಣ, ಅರುಚಿಗಳುಂಟಾಗುವವು. ಈ ಕಾಮಲೆಯು ಆನಾಶಯಾದಿ ಕೋಷ್ಠಗಳಲ್ಲಿಯೂ ರಕ್ತಾದಿ ಧಾತುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಂಚಿತವಾದ ಬಹಳ ಪಿತ್ತದಿಂದ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ||೩೫||

ಕುಂಭಕಾಮಲೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಕಾಲಾಂತರಾತ್ಪ್ರವೀಭೂತಾ ಕೃಚ್ಛ್ರಾ ಸ್ಥಾತಾ ಕುಂಭಕಾಮಲಾ ||

ಕೃಷ್ಣಮೂತ್ರಶಕ್ಯನ್ನೇತ್ರೋ ಭೃಶಂ ಶೂನಶ್ಚ ಮಾನವಃ ||೩೬||

ಅರ್ಥಃ— ಕಾಲಾಂತರದಲ್ಲಿ ಕುಂಭಕೆಯು ಬರಸು ಆಗಿ, ಕಷ್ಟಸಾಧ್ಯವಾದ ಕುಂಭಕಾಮಲೆಯಾಗುವದು. ಅವನ ಮಲ ಮೂತ್ರ ಕಣ್ಣುಗಳು ಕರ್ಮಗಾಗುವವು. ಬಹಳ ಶೂನವನು. (೩೬)

ಅಸಾಧ್ಯ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಸೇ ರಕ್ತಾಕ್ಷಿಮುಖಚ್ಛದ್ವಿವಿಣ್ಣೂತ್ರೋ ಯಶ್ಚ ತಾಮ್ಯತಿ

ದಾಹಾರುಚಿತ್ಪಡಾನಾಹತಂದ್ರಾಮೋಹಸಮನ್ವಿತಃ ||೩೭||

ನಷ್ಟಾಗ್ನಿಸಂಜ್ಞಃ ಕ್ಷಿಪ್ರಂ ಹಿ ಕಾಮಲಾವಾನ್ ವಿಪದ್ಯತೇ ||೩೮||

ಅರ್ಥಃ— ಕಣ್ಣು, ನೋರೆ, ನಾಂತಿ, ಮಲಮೂತ್ರಗಳು ಕೆಂಪು ಇದ್ದು ಚದಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ, ಮತ್ತು ದಾಹ, ಅರುಚಿ, ನೀರಡಿಕೆ, ಹೊಟ್ಟೆಯುಬ್ಬು, ತಂದ್ರೆ, ನೋಹ, ಅಗ್ನಿ ಸಂಜ್ಞಾನಾಶವಿರುವ ಕಾಮಲಾ ಶೋಗಿಯು ತೀವ್ರ ಮರಣ ಹೊಂದುವನು. ||೩೭||

ಸಾಧ್ಯ, ಕಷ್ಟ ಸಾಧ್ಯ ರೋಗಗಳ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಸಾಧ್ಯಾನಾಮಿತರೇಷಾಂ ಪ್ರವಕ್ಷ್ಯಾಮಿ ಚಿಕಿತ್ಸಿತಮ್ ||೩೮||

ತತ್ರ ಪಾಂಡ್ವಾಮಯೀ ಸ್ನಿಗ್ಧತೀಕ್ಷ್ಣರೂದ್ಧಾನ್ಮನಂ ಲೋಮಿಕೈಃ ||
ಶೋಧ್ಯಃ ಸಾನ್ಮುದುಭಿಸ್ತೀಕ್ತೈಃ ಕಾಮಲಾವಾನ್ ವಿರೇಚನೈಃ ||೩೯||

ತಾಭ್ಯಾಂ ಸಂಶುದ್ಧಕೋಷ್ಠಾಭ್ಯಾಂ ಪಚ್ಯಾನ್ಯನ್ನಾನಿ ದಾಪಯೇತ್ ||
ಶಾಲೀನ್ ಸಯವಗೋಧೂಮಾನ್ ಪ್ರವಾಣಾನ್ ಯೂಷಸಂಹಿತಾನ್

ಮುದ್ಗಾಢಕೇಮಸೂರಾಢ್ಯೈರ್ಜಾಙ್ಗಲ್ಯೈಶ್ಚ ರಸೈರ್ಹಿ ತೈಃ ||
ಯಥಾಬೋಷಂ ನಿಶಿಷ್ಟಾನ್ ತಯೋರ್ಭೃಷಜ್ಯಮಾಚರೇತ್ ||೪೦||

ಕಲ್ಯಾಣಕಂ ಪಚ್ಚ ಗವ್ಯಂ ಮಹಾತಿಕ್ತಮುಭಾಪಿ ವಾ ||
ಸ್ನೇಹನಾರ್ಥಕಂ ಘೃತಂ ದದ್ಯಾತ್ ಕಾಮಲಾಪಾಂಡುರೋಗಿಣೇ ||೪೧||

ಅರ್ಥಃ— ಸಾಧ್ಯ, ಕಷ್ಟ ಸಾಧ್ಯಗಳ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಹೇಳುವೆವು ||೩೮|| ಪಾಂಡುರೋಗಿಗೆ ಸ್ನಿಗ್ಧ ಮತ್ತು ತೀಕ್ಷ್ಣವಿರುವ ವಮನವಿರೇಚನಗಳಿಂದ ಶೋಧನ ಕೊಡಬೇಕು. ಕಾಮಲಾರೋಗಿಗೆ ವ್ಯಮ ಮತ್ತು ಕಹಿ ಔಷಧಗಳಿಂದ ವಿರೇಚನ ಮಾಡಬೇಕು. ||೩೯|| ಅವುಗಳಿಂದ ಕೋಷ್ಠದ ಶುದ್ಧಿಯಾಗಲು ಹಳೇ ಅಕ್ಕಿ ಜುನೆ ಗೋದಿಗಳ ಅನ್ನವನ್ನು ||೪೦|| ಹೆಸರು, ತೊಗರೆ, ಚಿನ್ನಂಗಿಬೇಳೆಗಳ ಕಟ್ಟುಗಳೊಡನೆ ಅಥವಾ ಹಿತಕರವಾದ ಜಾಂಗಲಮಾಂಸದ ರಸದೊಡನೆ ಪಚ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಕೊಡಬೇಕು. ಯೋಷಾಸುಸಾಂವಾಗಿ ೭ ಪಾಂಡುರೋಗಿಗಳಿಗೆ ಅರೋಗಿಗಳಿಗೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಔಷಧ ಕೊಡಬೇಕು ||೪೧|| ಸ್ನೇಹನಕ್ಕಾಗಿ ಅವರಿಗೆ ಕಲ್ಯಾಣಕ (ಉನ್ನಾದೋಕ್ತ) ಘೃತ ಅಥವಾ ಸಂಚಿಗವ್ಯಘೃತ (ಕುಷ್ಮಾಂಧ) ಅಥವಾ ಮಹಾತಿಕ್ತಘೃತವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. (೪೨)

ದಾಡಿನಾದಿಘೃತವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ದಾಡಿನೂತ್ಕುಡನಂ ಧಾನ್ಯಾತ್ಕುಡನಾರ್ಧಂ ಪಲಂ ಸಲಮ್ ||
ಚಿತ್ರಕಾಚ್ಛುಜ್ಜಿಬೇರಾಚ್ಛು ಸಿಪ್ಪಲೃಷ್ಟಮಿಕಾ ತಥಾ ||೪೩||

ತೈಃ ಕಲ್ಪೈರ್ನಿಂಶತಿಪಲಂ ಘೃತಸ್ಯ ಸಲಿಲಾಥಕೇ ||
ಸಿದ್ಧಂ ಹೃತ್ಪಾಂಡುಗುಲ್ಮಾರ್ಘಃಪ್ಲೀಹವಾತಕಫಾರ್ತಿನುತ್ ||೪೪||

ದೀಪನಂ ಶ್ವಾಸಕಾಸಘ್ನಂ ಮೂಢನಾತೇ ಚ ಶಸ್ಯತೇ ||
ದುಃಖಪ್ರಸವಿನೀನಾಜ್ಞಾ ವಂಧ್ಯಾನಾಜ್ಞಾಪ್ತವ ಗರ್ಭದಮಾ ||೪೫||

ಅರ್ಥಃ— ದಾಳಿಂಬದತೋಟಿ ೧೬ ತೊಲಿ, ಹವೀಜ ೮ ತೊಲಿ, ಚಿತ್ರಕ ೪ ತೊಲಿ, ಸುಂರಿ ೪ ತೊಲಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿ ೨ ತೊಲಿ, ||೪೩|| ತಕ್ಕೊಂಡು ಅವುಗಳ ಕಲ್ಪಮಾಡಿ, ೫೧೨ ತೊಲಿ ನೀರು ಹಾಕಿ, ೮೦ ತೊಲಿ ಘೃತವನ್ನು ಸಿದ್ಧಮಾಡಬೇಕು. ಇದು ಹೃದ್ರೋಗ, ಪಾಂಡುರೋಗ, ಗುಲ್ಮ, ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ, ಪ್ಲೀಹ, ವಾತ ಕಫ ರೋಗ, ಶ್ವಾಸ ಕಾಸಗಳನ್ನು ಕಳೆಯುವದು. ||೪೪|| ಮೂಢನಾತದಲ್ಲಿಯೂ ಕಷ್ಟದಿಂದ ಹಡೆಯುವವರಿಗೂ ಹಿತಕರವಾಗಿದೆ. ಇದು ದೀಪಕವೂ ಬಂಜೆಯರಿಗೆ ಗರ್ಭಪ್ರದವೂ ಆಗಿದೆ. (೪೫)

ಕಟುಕಾದಿ ಘೃತವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಕಟುಕಾಂ ರೋಹಿಣೀಂ ಮುಸ್ತಂ ಹರಿಪ್ರೇ ವತ್ಸಕಾತ್ಫಲಮ್ ||
ಪಟೋಲಂ ಚಂದನಂ ಮೂರ್ವಾಂ ತ್ರಾಯಮೂಣಾಂ
ದುರಾಲಭಾಮ್ ||೪೬||

ಸಸಿಪ್ಪಲೀಂ ಪರ್ಪಟಿಕಂ ಭೂನಿಂಬಂ ದೇವದಾರು ಚ ||
ಪಿಷ್ಪಾಕ್ಷಮಾತ್ರಿಸ್ತೈಃ ಸರ್ಪಿಣಿಪ್ರಸ್ಥಂ ಕ್ಷೀರಾಥಕೇ ಪಚೇತ್ ||೪೭||
ರಕ್ತಪಿತ್ತಂ ಜ್ವರಂ ದಾಹಂ ತ್ವಯಥುಂ ಸಭಗಂದರಮ್ ||
ಅರ್ಶಾಂಸ್ಯಸ್ಯಗ್ಧರಾಜ್ಞಾಪ್ತವ ಹನ್ಯಾದ್ವಿಸ್ಫೋಟಿಕಾಂಸ್ತಥಾ ||೪೮||

ಅರ್ಥಃ - ಕಟುಕರೋಗಿ, ಜೇಕು, ಅರಿವೂ, ಮರಅರಿವೂ

ಇಂದ್ರಜನೆ, ಕಹಿ ಪಡವಲ, ಚಂದನ, ಮೂರ್ವಾ (ಹಾಲುಗೊರಟಿಗೆ), ತ್ರಾಯಮಾಣ, ನೆಲಇಂಗಳ, ||೪೬|| ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಕಲ್ಲುಸಬ್ಬಸಿಗೆ, ಚರಾ ಯತ, ದೇವದಾರು, ಇವುಗಳ ೧-೧ ತೊಲಿ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ೫೧೨ ತೊಲಿ ಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ೧೨೮ ತೊಲಿ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಸಿದ್ಧಮಾಡಬೇಕು. ||೪೭|| ಅದು ರಕ್ತ ಪಿತ್ತ, ಜ್ವರ, ದಾಹ, ಬಾಹು, ಭಗಂದರ, ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ, ರಕ್ತ ಪ್ರದರ, ವಿಸ್ಫೋಟಿಕಗಳನ್ನು ಕಳೆಯುವದು. (೪೮)

ಪಠ್ಯಾ ಘೃತವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಪಠ್ಯಾಶತರಸೇ ಪಠ್ಯಾವೃಂತಾರ್ಥಶತಕಲ್ಪವಾನ್ ||
ಪ್ರಸ್ಥಃ ಸಿದ್ಧೋ ಘೃತಾಶ್ ಪೇಯಃ ಸ ಪಾಂಡ್ವಾನುಯಗುಲ್ಮನುತ್

ಅರ್ಥಃ— ಅಣಲೇಕಾಯಿ ೧೦೦ ತಕ್ಕೊಂಡು ಎರಡು ದ್ರೋಣ ನೀರು ಹಾಕಿ ೪ ಉಳಿಯಲು ಅದರಲ್ಲಿ ೫೦ ಅಣಲೇವೃಂತ (ತುಂಬು)ಗಳ ಕಲ್ಪವನ್ನು ಹಾಕಿ, ೧೨೮ ತೊಲಿ ಘೃತವನ್ನು ಸಿದ್ಧಮಾಡಿ ಕುಡಿಯಬೇಕು. ಅದು ಪಾಂಡುರೋಗ ಗುಲ್ಮಗಳನ್ನು ಕಳೆಯುವದು. (೪೯)

ದಂತೀ ಘೃತವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ದಂತ್ಯಾಃ ಶತಪಲರಸೇ ಪಿಷ್ಪೈರ್ದಂತೀಶಲಾಟುಘ್ನಃ ||
ತದ್ವತ್ ಪ್ರಸ್ಥೋ ಘೃತಾತ್ ಸಿದ್ಧಃ ಸ್ಲೇಹಪಾಂಡ್ವರ್ತಿನೋಫಜಿತ್ ||

ಅರ್ಥಃ— ೪೦೦ ತೊಲಿ ದಂತೀ ಮೂಲದಲ್ಲಿ ಎರಡು ದ್ರೋಣ ನೀರು ಹಾಕಿ ಕುದಿಸಿ ೪ ಉಳಿಯಲು ಅದರಲ್ಲಿ ದಂತೀಫಲದ ಮಿಡುಗಳ ಕಲ್ಪವನ್ನು ೪ ಹಾಕಿ, ೧೨೮ ತೊಲಿ ಘೃತವನ್ನು ಸಿದ್ಧಮಾಡಬೇಕು. ಅದು ಸ್ಲೇಹ ಪಾಂಡುರೋಗ ಬಾವುಗಳನ್ನು ಕಳೆಯುವದು (೫೦)

ದ್ರಾಕ್ಷಾ ಘೃತವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಪುರಾಣಸರ್ಪಿಷಃ ಪ್ರಸ್ಥೋ ದ್ರಾಕ್ಷಾರ್ಥಪ್ರಸ್ಥ ಸಾಧಿತಃ ||
ಕಾನುಲಾಗುಲ್ಮಪಾಂಡ್ವರ್ತಜ್ವರಮೋಹೋದರಾಪಹಃ ||೫೧||

ಆರ್ಥ:—೨೦ ತೋಲಿ ದ್ರಾಕ್ಷದ ಕಲ್ಮದಲ್ಲಿ, ಘೃತದಳಿ ಪಾಲು ನೀರು ಹಾಕಿ ೧೨೮ ತೋಲಿ ಹಳೇ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಸಿದ್ಧಮಾಡಬೇಕು. ಅದು ಕಾಮಣಿ, ಗುಲ್ಮ, ಪಾಂಡುರೋಗ, ಜ್ವರ, ಪ್ರಮೇಹ, ಉದರಗಳನ್ನು ಕಳೆಯುವದು. (೫೧)

ಹರಿದ್ರಾದಿ ಘೃತವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಹರಿದ್ರಾತ್ರಿಫಲಾನಿಂಬಬಲಾನುಧುಕಸಾಧಿತಮ್ ||

ಸಕ್ಷೀರಂ ಮಾಹಿಷಂ ಸರ್ಪಿಃ ಕಾಮಲಾಹರಮುತ್ತಮಮ್ ||೫೨||

ಅರ್ಥ:— ಅರಿಷಿಣ, ತ್ರಿಫಲೆ, ಬೇವು, ಕಳ್ಳಂಗಡ್ಲೆ ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧುಗಳ ಕಲ್ಮವನ್ನು ೨೦ ತೋಲಿ ತಕ್ಕೊಂಡು ೫೨ ತೋಲಿ ಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ, ೧೨೮ ತೋಲಿ ಎಮ್ಮೆಯ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಸಿದ್ಧಮಾಡಬೇಕು. ಇದು ಕಾಮಲಾನಾಶಕ ಉತ್ತಮ ಔಷಧವಾಗಿದೆ. (೫೨)

ದಾರ್ವೀಘೃತ ಕಾಲೀಯಕ ಘೃತಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಗೋಮೂತ್ರೇ ದ್ವಿಗುಣೇ ದಾರ್ವೀಕಲ್ಮಾಕ್ಷದ್ವಯಸಂಯುತಃ ||

ದಾರ್ವ್ಯಾಃ ಪಿಷ್ಟಾ ಪಲಕ್ಷಾಫಲೇ ಕಲ್ಕೇ ಕಾಲೀಯಕೇಽಪರಃ ||೫೩||

ಮಾಹಿಷಾಜ್ಯಸ್ಯ ತು ಪ್ರಸ್ಥಃ ಪೂರ್ವಃ ಪೂರ್ವೇ ಪರೇ ಪರಃ ||

ಸ್ನೇಹೈರೇತೈರುಪಕ್ರಮ್ಯ ಸ್ನಿಗ್ಧಂ ಮತ್ಪಾ ವಿರೇಚಯೇತ್ ||೫೪||

ಅರ್ಥ:— ೫೩ ತೋಲಿ ಗೋಮೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಮರಅರಿಷಣದ ೨೦ ತೋಲಿ ಕಲ್ಮವನ್ನು ಹಾಕಿ, ೧೨೮ ತೋಲಿ ಎಮ್ಮೆಯ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಸಿದ್ಧ ಮಾಡಿ ಪಾಂಡುರೋಗಿಗೆ ಕೊಡಬೇಕು. ಮರಅರಿಷಣವನ್ನು ೨೦ ತೋಲಿ ತಕ್ಕೊಂಡು, ೧೬೦ ತೋಲಿ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಕುದಿಸಿ ೧೫ ಉಳಿಯಲು ಕಾಲೀಯಕ (ಕಾಲಿಕಾಷ್ಠ) ಕಲ್ಮವನ್ನು ೨ ತೋಲಿ ಹಾಕಿ ||೫೩|| ೧೨೮ ತೋಲಿ ಎಮ್ಮೆ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಸಿದ್ಧಮಾಡಿ ಕಾಮಲಾರೋಗಿಗೆ ಕೊಡಬೇಕು. ಈ ಸ್ನೇಹಗಳಿಂದ ಅವರು ಸ್ನಿಗ್ಧವಾದದ್ದನ್ನು ನೋಡಿ ವಿರೇಚನವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. (೫೪)

ಅ ವಿರೇಚನಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಪಯಸಾ ಮೂತ್ರಯುಕ್ತೇನ ಬಹುಶಃ ಕೇವಲೇನ ವಾ ||
ದಂತೀಫಲರಸಃ ಕೋಷ್ಠೇ ಕಾಶ್ವರ್ಯಾಙ್ಗುಲಿನಾ ಶೃತಮ್ ||೫೫||

ದ್ರಾಕ್ಷಾಙ್ಗುಲಿಂ ಮೃದಿತ್ವಾ ವಾ ದದ್ಯಾತ್ ಪಾಂಡ್ವಾನುಯಾಸಹಮ್
ದ್ವಿಶರ್ಕರಂ ತ್ರಿವೃಚ್ಛೂರ್ಣಂ ಪಲಾಧ್ವಂ ಪೈತ್ತಿಕಃ ಪಿಬೇತ್ ||೫೬||

ಕಫಪಾಂಡುಸ್ತು ಗೋಮೂತ್ರಯುಕ್ತಾಂ ಕ್ಲಿನ್ನಾಂ ಹರಿತಕೀಮ್ ||
ಆರಗ್ವಧರಸೇನೇಷ್ಟೋರ್ವಿದಾಯಾಮಲಕಸ್ಯ ಚ ||೫೭||

ಅರ್ಥಃ— ಕೇವಲ ಹಾಲನ್ನು ಅಥವಾ ಗೋಮೂತ್ರಕೂಡಿದ
ಹಾಲನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ವಿರೇಚನಮಾಡಿಸಬೇಕು. ಅಥವಾ ಎಂಟು ಪಾಲು
ನೀರು ಹಾಕಿ ಣಿ ಉಳಿಸಿದ ದಂತೀಫಲದ ಬೆಚ್ಚಗಿನ ಕಷಾಯದಲ್ಲಿ ಶಿವನ್ನೀ
ಫಲ ೧೬ ತೊಲಿ, ||೫೫|| ದ್ರಾಕ್ಷೆ ೧೬ ತೊಲಿ, ಹಾಕಿ ಕುದಿಸಿ ಣಿ ಉಳಿ
ಯಲು ಅಥವಾ ದಂತೀಫಲದ ಕಷಾಯದಲ್ಲಿ ಇವುಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ ಕಿವುಚಿ
ಕುಡಿಯಲು ಕೊಡಬೇಕು. ಇದು ಪಾಂಡುರೋಗವನ್ನು ಕಳೆಯುವದು.
ಪಿತ್ತಪಾಂಡು ರೋಗಿಯು ೨ ತೊಲಿ ನಿಬೋತ್ತರ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಇಮ್ಮಡಿ
ಸಕ್ಕರೆ ಹಾಕಿ ಕುಡಿಯಬೇಕು. ||೫೬|| ಕಫಪಾಂಡುರೋಗಿಯು
ಗೋಮೂತ್ರದಲ್ಲಿ ನೆನೆಸಿದ ಅಥವಾ ಕಕ್ಕೀತಿಳಲಿನ ಕಷಾಯದಲ್ಲಿ ನೆನೆ
ಯಿಟ್ಟ ಅಥವಾ ಕಬ್ಬಿನ ರಸದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ನೆಲಗುಂಬಳ ಕಷಾಯದಲ್ಲಿ
ಅಥವಾ ಸೆಣ್ಣು ಕಷಾಯದಲ್ಲಿ ನೆನೆಯಿಟ್ಟ ಅಣಲೀಕಾಯಿಯನ್ನು ತಿನ್ನ
ಬೇಕು. (೫೭)

ಸತ್ಪ್ರಾಸಣಂ ಬಿಲ್ವಪತ್ರಂ ಪಿಬೇದ್ ವಾ ಕಾನುಲಾಸಹಮ್ ||
ದಂತ್ಯರ್ಧಪಲಕಲ್ಪಂ ವಾ ದ್ವಿಗುಡಂ ಶೀತವಾರಿಣಾ ||೫೮||

ಪಿಬೇದ್ ವಾ ಕಾನುಲಾನಾನ್ ತ್ರಿವೃತಾಂ ತ್ರಿಫಲಾರಸೈಃ ||
ವಿಶಾಲಾತ್ರಿಫಲಾಮುಸ್ತು ಕುಷ್ಠದಾರುಕಲಿಜ್ಜ ಕಾನ್ ||೫೯||

ಕರ್ಷೋನ್ನಿತಾನತಿವಿಷಾಂ ಕರ್ಷಾರ್ಥಾಙ್ಗು ಪ್ರದಾಸಯೇತ್ ||

ಕರ್ಷಾ ಮಧುರಸಾಯಾ ದ್ವೌ ಸರ್ವಮೇತತ್ ಸುಖಾಂಬುನಾ ||೬೦||

ಮೃದಿತಂ ತಂ ರಸಂ ಪೂತಂ ಪೀತ್ವಾ ಲಿಹ್ಯಾಚ್ಛ ಮಾಕ್ಷಿಕಮ್ ||
ಕಾಸಂ ಶ್ವಾಸಂ ಜ್ವರಂ ದಾಹಂ ಪಾಂಡುರೋಗಮುರೋಚಕಮ್

ಗುಲ್ಮಾನಾಹಾಮನಾತಾಂಕ್ಶ ರಕ್ತಪಿತ್ತಜ್ವ ನಾಶಯೇತ್ ||
ತ್ರಿಫಲಾಯಾ ಗುಡೂಚ್ಯಾ ವಾ ದಾರ್ವ್ಯಾ ನಿಂಬಸ್ಯ ವಾ ರಸಃ ||೬೧||

ಪ್ರಾತಃ ಪ್ರಾತರ್ಮಧಯುತಃ ಶೀಲಿತಃ ಕಾಮಲಾಪಹಃ ||
ಕ್ಷೀರಂ ಮೂತ್ರಂ ಪಿಬೇತ್ ಪಕ್ಷಂ ಗವ್ಯಂ ಮಾಹಿಷಮೇನ ವಾ ||೬೨||

ಪಾಂಡುಗೋಮೂತ್ರಯುಕ್ತಂ ವಾ ಸಸ್ತಾಹಂ ತ್ರಿಫಲಾರಸಮ್ ||
ತರುಜಾಞ್ ಜ್ವಲಿತಾನ್ ಮೂತ್ರೇ ನಿರ್ವಾಪ್ಯಾಮ್ಯದ್ಯ ಚಾಜ್ಞುರಾನ್

ಮಾತುಲುಜ್ಜಸ್ಯ ತತ್ ಪೂತಂ ಪಾಂಡುರೋಫಹರಂ ಪಿಬೇತ್ ||
ಸ್ವರ್ಣಕ್ಷೀರೇ ತ್ರಿವೃಜ್ಯಾಮಾ ಭದ್ರದಾರು ಸನಾಗರಮ್ ||೬೩||

ಗೋಮೂತ್ರಾಞ್ಞ ಲಿನಾ ಕಲ್ಮಂ ಮೂತ್ರೇ ವಾ ಕ್ಷಥಿತಂ ಪಿಬೇತ್ ||
ಕ್ಷೀರಮೇಛಿಃ ಶೃತಂ ವಾಪಿ ಪಿಬೇದ್ ಮೋಷಾನುಲೋಮನಮ್ ||೬೪||

ಹರೀತಕೀಂ ಮೂತ್ರಯುತಾಂ ಪ್ರಯೋಗೇಣಾಥನಾ ಪಿಬೇತ್ ||
ಜೀರ್ಣೇ ಕ್ಷೀರೇಣ ಭುಂಜ್ವೀತ ಮಧುರೇಣ ರಸೇನ ವಾ ||೬೫||

ಸಪ್ತರಾತ್ರಂ ಗವಾಂ ಮೂತ್ರೇ ಭಾನಿತಂ ವಾಪ್ಯಯೋರಜಃ ||
ಪಾಂಡುರೋಗಪ್ರಶಾಂತ್ಯರ್ಥಂ ಪಯಸಾ ಪಾಯಯೇದ್ಭಿಷಕ್ ||೬೬||

ಅರ್ಥಃ— ತ್ರಿಕಟು ಚೂರ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಬಿಲ್ವದಲೆಯ ಕಲ್ಮವನ್ನೂ ಅಥವಾ ದಂತೀಮೂಲದ ೨ ತೊಲಿ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಇಸ್ಮುಡಿ ಬೆಲ್ಲ ಕೂಡಿಸಿ ತಣ್ಣೀರಿನೊಡನೆ ಕುಡಿಯಬೇಕು. ಅದು ಕಾಮಲೆಯನ್ನು ಕಳೆಯುವದು. ||೬೦|| ಅಥವಾ ನಿರೋತ್ತರಚೂರ್ಣವನ್ನು ತ್ರಿಫಲಾಕಷಾಯದೊಡನೆ ಕುಡಿಯಬೇಕು. ಅದು ಕಾಮಲೆಯನ್ನು ಕಳೆಯುವದು. ಕಾಡಕವಡೀಬೇರು ತ್ರಿಫಲೆ, ಜೇಕು, ಕೋಷ್ಠ, ದೇವದಾರು, ಇಂದ್ರಜನಿ ||೬೧|| ಇವುಗಳನ್ನು

ಒಂದೊಂದು ತೊಲಿ ಅತಿವಿಷ ೨ ತೊಲಿ, ಮೂರ್ನಾ (ಹೆಗ್ಗೊರಟಗೆ) ೨ ತೊಲಿ, ತಕ್ಕೊಂಡು ಇವನ್ನೆಲ್ಲ ಬಿಸಿ ನೀರು ಹಾಕಿ ||೬೦|| ಕಿವಟೆ ಘಾಂಟಿ ಮಾಡಿ ಸೋಸಿ ಕುಡಿದು ಮೇಲೆ ಜೇನನ್ನು ನೆಕ್ಕಬೇಕು. ಇದು ಕೆನ್ನೋ, ದಮ್ಮು, ಜ್ವರ, ದಾಹ, ಪಾಂಡು, ಅರುಚಿ ||೬೧|| ಗುಲ್ಮ, ಹೊಟ್ಟೆ ಯುಬ್ಬು, ಅನುವಾತ, ರಕ್ತ ಸಿತ್ತಗಳನ್ನು ಕಳೆಯುವದು. ತ್ರಿಫಲೆಯು ಅಥವಾ ಅಮೃತಬಳ್ಳಿಯು, ಅಥವಾ ಮರಅರಿಸಿಣದ ಅಥವಾ ಬೇವಿನ ಕಷಾಯವನ್ನು ||೬೨|| ದಿನಾಲು ಮುಂಜಾನೆ ಜೇನುಹಾಕಿ ಕುಡಿಯುವ ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿದರೆ ಅದು ಕಾಮಲೆಯನ್ನು ನಾಶ ಮಾಡುವದು. ಆಕಳ ಅಥವಾ ಎಮ್ಮೆಯ ಹಾಲು ಮತ್ತು ಮೂತ್ರಗಳನ್ನು ೧೫ ದಿವಸ ಕುಡಿಯಬೇಕು. ||೬೩|| ಅಥವಾ ೭ ದಿವಸ ಗೋಮೂತ್ರಹಾಕಿದ ತ್ರಿಫಲಾಕಷಾಯವನ್ನು ಕುಡಿಯಬೇಕು. ಅವು ಪಾಂಡುರೋಗವನ್ನು ಕಳೆಯುವವು. ಮಾಳುಂಗದ ಗಿಡದ ಅಂಕುರಗಳನ್ನು ಸುಟ್ಟು ಗೋಮೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅರಿಸಿ ಕಲಿಸಿ ||೬೪|| ಸೋಸಿ ಕುಡಿಯಬೇಕು. ಅದು ಪಾಂಡುರೋಗದ ಭಾವವನ್ನು ಕಳೆಯುವದು. ಗೋಳಗೊಳಿಕೆ, ಬಿಳೇ ನಿಶೋತ್ತರ, ಕರೇ ನಿಶೋತ್ತರ, ದೇವದಾರು, ಸುಂಠಿ ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ||೬೫|| ೧೬ ತೊಲಿ ಗೋಮೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಅಥವಾ ಗೋಮೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಕುದಿಸಿ ಕುಡಿಯಬೇಕು. ಅಥವಾ ಇವುಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧಮಾಡಿದ ಹಾಲನ್ನು ಕುಡಿಯಬೇಕು. ಇದು ವಿರೇಚನ ಮಾಡಿ ದೋಷಗಳನ್ನು ಕಳೆಯುವದು. ||೬೬|| ಗೋಮೂತ್ರದೊಡನೆ ಅಣಲೇಕಾಯಿ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ತಿನ್ನುತ್ತಿರಬೇಕು. ಅದು ಪಚನವಾಗಲು ಹಾಲಿನೊಡನೆ ಅಥವಾ ಮಧುರ ಮಾಂಸರಸದೊಡನೆ ಊಟ ಮಾಡಬೇಕು. ||೬೭|| ಅಥವಾ ೭ ದಿವಸ ಗೋಮೂತ್ರದ ಭಾವನೆ ಕೊಟ್ಟ ಲೋಹ ಭಸ್ಮವನ್ನು ವೈದ್ಯನು ಹಾಲಿನೊಡನೆ ಕುಡಿಸಬೇಕು. ಅದು ಪಾಂಡುರೋಗವನ್ನು ಕಳೆಯುವದು. (೬೮)

ನನಾಯಸ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಶ್ರುಷಣತ್ರಿಫಲಾಮುಸ್ತವಿಡಜ್ಜಚಿತ್ರಕಾಃ ಸಮಾಃ ||

ನನಾಯೋರಜಸೋ ಭಾಗಾಸ್ತಚ್ಚೂರ್ಣಂ ಮಧುಸರ್ಪಿಷಾ ||೬೯||

ಭಿಕ್ಷುಯೇತ್ ಪಾಂಡುಹೃದ್ರೋಗಕೌಷ್ಠಾರ್ತಕಾಮಾಲಾದಹಮ್

ಅರ್ಥಃ— ಸುಂಠಿ, ಮೆಣಸು, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಅಣಲಿ, ತಾರೆ, ನೆಲ್ಲಿ, ಜೇಕು

ವಾವಡಿಂಗ ಚಿತ್ರಕ ಈ ಚೂರ್ಣಗಳನ್ನು ಸಮನಾಗಿ ತಕ್ಕೊಂಡು, ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಇವೆಲ್ಲದರಸಮ ಲೋಹಭಸ್ಮವನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಆಚೂರ್ಣವನ್ನು ತುಪ್ಪ ಜೇನಿನೊಡನೆ. ||೬೯|| ತಿನ್ನಬೇಕು. ಇದು ಪಾಂಡು, ಹೃದ್ರೋಗ, ಕುಷ್ಠ, ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ, ಕಾಮಣಿಗಳನ್ನು ಕಳೆಯುವದು. (೬೯)

ಮಂಡೂರವಟಕಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ತ್ರಿಫಲಾಂ ತ್ರ್ಯಾಷಣಿಂ ಮುಸ್ತಂ ವಿಡಜ್ಞಂ ಚವ್ಯಚಿತ್ರಕಾ ||೭೦||

ದಾರ್ವೀತ್ವಜ್ಜಮಾಕ್ಷಿಕೋ ಧಾತುಗ್ರ್ಯಂಧಿಕೋ ದೇವದಾರು ಚ ||
ಏಷಾಂ ದ್ವಿಪಲಿಕಾನ್ ಭಾಗಾಂಶ್ಚೂರ್ಣಂ ಕುರ್ಯಾತ್ ಸ್ಪರ್ಥಕ್
ಸ್ಪರ್ಥಕ್ ||೭೧||

ಮಂಡೂರಂ ದ್ವಿಗುಣಂ ಚೂರ್ಣಾಚ್ಛುಧ್ಧಮಂಜ್ವನಸನ್ನಿಭಮ್ ||
ಗೋಮೂತ್ರೇಷ್ವಗುಣೇ ಸಕ್ತ್ವಾ ತಚ್ಛೂರ್ಣಂ ಪ್ರಕ್ಷಿಪೇತ್ ಪುನಃ
ಉದುಂಬರಸಮಾನ್ ಕುರ್ಯಾತ್ ವಟಿಕಾಂಸ್ತಾನ್ ಯಥಾಗ್ನಿನಾ ||
ಉಪಯುಷ್ಪೀತ ತಕ್ರೇಣ ಜೀರ್ಣೇ ಸಾತ್ತ್ವಿಜ್ಞಾ ಭೋಜನಮ್ ||
ಮಂಡೂರವಟಕಾ ಹ್ಯೇತೇ ಪ್ರಾಣದಾಃ ಪಾಂಡುರೋಗಿಣಾಮ್ ||
ಕುಷ್ಮಾನ್ಯಜರಕಂ ಶೋಥಮೂರುಸ್ತಂಭಂ ಕಘಾಮಯಾನ್ ||೭೪||
ಆರ್ಶಾಂಸಿ ಕಾಮಲಾಂ ಮೇಹಂ ಪ್ಲೀಹಾನಂ ಶಮಯಂತಿ ಚ ||೭೪||

ಅರ್ಥಃ—ತ್ರಿಫಲೆ, ತ್ರಿಕಟು, ಜೇಕು, ವಾವಡಿಂಗ, ಚವಕ ಚಿತ್ರಕ, ||೭೦|| ಮರಅರಿಷಿಣದ ತೋಟೆ, ಸೂರ್ವಣಮಾಕ್ಷಿಕ, ಮೋಡಿ, ದೇವದಾರು ಇವುಗಳನ್ನು ೨-೨ತೊಲಿ ತಕ್ಕೊಂಡು ಬೇರೆಬೇರೆಯಾಗಿ ಅವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು ||೭೧|| ಆ ಸೇಲಿ ಶುದ್ಧ ಮಾಡಿದ, ಕಾಡಿಗೆಯಂತೆ ಸಣ್ಣಾಗಿರುವ ಮಂಡೂರವನ್ನು ಅವುಗಳ ೨ ಭಾಗ ತಕ್ಕೊಂಡು ಅದರ ೮ ಪಾಲು ಗೋಮೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಕುದಿಸಿ, ಮೇಲಿನ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಅದರಲ್ಲಿ ಹಾಕಬೇಕು ||೭೨|| ಅತ್ತೀಕಾಯಿಯಂಥ ವಟಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಅಗ್ನಿಯ ಬಲದಂತೆ ಮಜ್ಜಿಗೆಯೊಡನೆ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು. ಪಚನವಾಗಲು ಮಾನಿಸುವ ಆಹಾರವನ್ನು ಉಣ್ಣಬೇಕು. ||೭೩||

ಈ ಮಂಡೂರವಟಕಗಳು ಪಾಂಡುರೋಗಿಗೆ ಪ್ರಾಣಗಳನ್ನು ಕೊಡುತ್ತವೆ.
ಕುಷ್ಠ, ಅಜೀರ್ಣ, ಬಾವು ಉರುಸ್ತಂಭ, ಕಫರೋಗ, ||೭೪|| ಮೂಲ
ವ್ಯಾಧಿ, ಕಾಮಲೆ, ಪ್ರಮೇಹ, ಪ್ಲೇಹರೋಗಗಳನ್ನು ಕಳೆಯುತ್ತವೆ. ||೭೪||

ಗುಡನಾಗರಮಂಡೂರತಿಲಾಂಶಾನ್ಮಾನತಃ ಸಮಾನ್ ||೭೫||
ವಿಪ್ಪಲೀಂ ದ್ವಿಗುಣಾಂದದ್ಯಾದ್ಗುಡಿಕಾಂ ಪಾಂಡುರೋಗಿಣೀ ||೭೫||

ಅರ್ಥ:— ಬೆಲ್ಲ, ಸುಂಠಿ, ಮಂಡೂರ, ಎಳ್ಳುಗಳನ್ನು ಸಮಭಾಗ,
ಹಿಪ್ಪಲಿ ೨ ಭಾಗ ತಕ್ಕೊಂಡು ಗುಳಿಗೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಪಾಂಡುರೋಗಿಗೆ
ಕೊಡಬೇಕು. ||೭೫||

ಯೋಗರಾಜವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಶ್ರೀಪಲಾಯಾಸ್ತ್ರಯೋಭಾಗಾಗಾಸ್ತ್ರಯಸ್ತ್ರಿಕಟುಕತ್ಯಚ ||೭೬||

ಭಾಗಶ್ಚಿತ್ರಕಮೂಲಸ್ಯ ವಿಡಜ್ಜನಾಂ ತಥೈವ ಚ ||

ಪಚ್ಚಾಶ್ಚಜತುನೋ ಭಾಗಾಸ್ತಥಾ ರೂಪ್ಯಮಲಸ್ಯ ಚ ||೭೭||

ಮಾಕ್ಷಿಕಸ್ಯ ಚ ಶುದ್ಧಸ್ಯ ಲಾಹಸ್ಯ ರಜಸಸ್ತಥಾ ||

ಅಷ್ಟ್ವಿಭಾಗಾಃ ಸಿತಾಯಾಶ್ಚ ತತ್ಸರ್ವಂ ಸೂಕ್ಷ್ಮಚೂರ್ಣಿತಮ್

ಮಾಕ್ಷಿಕೇಣಾಪ್ಲುತಂ ಸ್ಥಾಪ್ಯಮಾಯಸೇ ಭಾಜನೇ ಶುಭೇ ||

ಉದುಂಬರಸಮಾಂ ಮಾತ್ರಾಂ ತತಃ ಖಾದೇದ್‌ಯಥಾಗ್ನಿ ನಾ ||೭೮||

ದಿನೇ ದಿನೇ ಪ್ರಯೋಗೇಣ ಜೀರ್ಣೇ ಭೋಜ್ಯಂ ಯಥೇಷ್ಟಿತಂ ||

ವರ್ಜಯಿತ್ವಾ ಕುಲತ್ಥಾಂಶ್ಚ ಕಾಕಮಾಚೀಂ ಕಪೋತಕಾನ್ ||೭೯||

ಯೋಗರಾಜ ಇತಿ ಖ್ಯಾತೋ ಯೋಗೋಽಯಮಮೃತೋಪಮಃ ||

ರಸಾಯನಮಿದಂ ಶ್ರೇಷ್ಠಂ ಸರ್ವರೋಗಹರಂ ಶಿವಮ್ ||೮೦||

ಪಾಂಡುರೋಗಂ ವಿಷಂ ಕಾಸಂ ಯಕ್ಷ್ಮಾಣಂ ವಿಷಮಜ್ವರಮ್ ||

ಕುಷ್ಠಾನ್ಯಜರಕಂ ಮೇಹಂ ಶ್ವಾಸಂ ಹಿಕ್ಷಾಮರೋಚಕಮ್ ||೮೧||

ನಿಶೇಷಾದ್ಧಂತ್ಯಪಸ್ಕಾರಂ ಕಾಮಲಾಂ ಗುಡಜಾನಿ ಚ ||೮೨||

ಅರ್ಥಃ— ತ್ರಿಫಲೆ ೩ ಭಾಗ, ತ್ರಿಕಟು ೩ ಭಾಗ, ||೭೬|| ಚಿತ್ರಕ
ಮೂಲ ೧ ಭಾಗ, ವಾವಂಡಿಗ ೧ ಭಾಗ, ಶಿಲಾಜಿತು ೫ ಭಾಗ, ರೂಪ್ಯ
ಮುಲ ೫ ಭಾಗ, ||೭೭|| ಶುದ್ಧಸುವರ್ಣಮಾಕ್ಷಿಕ ೫ ಭಾಗ, ಲೋಹ
ಭಸ್ಮ ೫ ಭಾಗ, ಕಲ್ಲುಸಕ್ಕರೆ ೮ ಭಾಗ, ಇವನ್ನೆಲ್ಲ ಸಣ್ಣಾಗಿ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ
||೭೮|| ಜೇನಿನಲ್ಲಿ ಕಲಿಸಿ ಸ್ವಚ್ಛವಾದ ಕಬ್ಬಿಣ ಕೊಡದಲ್ಲಿ ಇಡಬೇಕು.
ಅಗ್ನಿಯ ಬಲದಂತೆ ಅತ್ತಿಕಾಯಿಯಷ್ಟು ದಿನಾಲು ತಿನ್ನಬೇಕು. ||೭೯||
ಅದು ಪಚನವಾದನಂತರ ಬೇಕಾದದ್ದನ್ನು ಉಟಮಾಡಬಹುದು. ಅದರ
ಹುರಳ, ಕಾಕನಾಟಿ (ಕಾಕೇಸೊವು), ಪಾರಿವಾಳಗಳನ್ನು ತಿನ್ನಬಾರದು.
||೮೦|| ಅವ್ಯತ ಸಮಾನವಾದ ಈ ಔಷಧವು ಯೋಗರಾಜವೆಂದು
ಪ್ರಸಿದ್ಧವದೆ. ಇದು ಶ್ರೇಷ್ಠ ರಸಾಯನವೂ ಮಂಗಲಕರವೂ||೮೧|| ಪಾಂಡು
ರೋಗ, ವಿಷ, ಕೆಮ್ಮು, ಕ್ಷಯ, ವಿಷಮಂಜರ ಕುಷ್ಠ, ಅಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯ,
ಶ್ರುಮೇಹ, ಶ್ವಾಸ, ಬಿಕ್ಕು, ಅರುಚಿ, ||೮೨|| ಮುಂತಾದ ಎಲ್ಲ ರೋಗ
ಗಳನ್ನು ಕಳೆಯುವದು. ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಅಪಸ್ಮಾರ, ಕಾಮಲೆ, ಮೂಲ
ವ್ಯಾಧಿಗಳನ್ನು ಕಳೆಯುವದು. ||೮೩||

ಶಿಲಾಜಿತುಮಟಕವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಕಾಟಜತ್ರಿಫಲಾನಿಂಬಪಟೋಲಘನನಾಗರೈಃ ||೮೪||

ಭಾನಿತಾನಿ ದಶಾಹಾನಿ ರಸೈರ್ದ್ವಿತ್ರಿಗುಣಾನಿ ಚ ||

ಶಿಲಾಜಿತುಪಲಾನ್ಯಷ್ಟಾ ತಾನತೀ ಸಿತಶರ್ಕರಾ ||೮೫||

ತ್ಯಕ್ ಕ್ಷೀರೇಪಿಸ್ಪಲೀಧಾತ್ರೀಕಟುಕಾಞ್ಕಾಃ ಪಲೋನ್ನಿತಾಃ ||

ನಿದಿಗ್ಧಾಃ ಫಲಮೂಲಾಭ್ಯಾಂ ಪಲಂ ಯುಕ್ತ್ಯಾ ತ್ರಿಗಂಧಕಮ್

ಮಧುತ್ರಿಪಲಸಂಯುಕ್ತಂ ಕುರ್ಯಾದಕ್ಷಸಮಾನ್ ಗುಡಾನ್ ||

ದಾಡಿಮಾಂಬುಪಯಃಪಕ್ಷಿರಸತೋಯಸುರಾಸವಾನ್ ||೮೬||

ತಾನ್ ಭಕ್ಷಯಿತ್ವಾಃ ಸುಪಿಬೇನ್ನಿರನ್ನೋ ಭುಕ್ತ ಏನ ವಾ ||

ಸಾಂಡುಕುಷ್ಕಜ್ವರಪ್ಲೀಹತಮಕಾರೋಭಗಂದರಾನ್ ||೮೭||

ಹೃದ್ರೋಗಕುಕ್ರಮೂತ್ರಾಗ್ನಿದೋಷಶೋಥಗರೋದರಾನ್ ||

ಕಾಸಾಸ್ಯಗ್ಧರಪಿತ್ತಾಸ್ಯಕ್ರೋಷಗುಲ್ಮಜ್ವರಾಮಯಾನ್ ||೮೮||

ತೇ ಚ ಸರ್ವವ್ರಣಾನ್ ಹಸ್ಯುಃ ಸರ್ವರೋಗಹರಾಃ ಶಿವಾಃ ||೮೯||

ಅರ್ಥಃ— ಇಂದ್ರಜನಿ, ತ್ರಿಫಲೆ, ಬೇವು, ಕಹಿಪಡವಲ, ಚೇಕು, ಸುಂಕಿಗಳ ||೮೮|| ಕಷಾಯದಿಂದ ೧೦ ಅಥವಾ ೨೦ ಅಥವಾ ೩೦ ದಿನಗಳ ಕಳವರೆಗೆ ಭಾವನೆ ಕೊಟ್ಟು ಶಿಲಾಜಿತು ೩೨ ತೊಲಿ, ಅಪ್ಪೇ ಕಲ್ಲು ಸಕ್ಕರೆ ||೮೯|| ಮತ್ತು ವಂಶಲೋಚನ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ನೆಲ್ಲಿ, ಕಟುಕರೋಣಿ, ಇವುಗಳನ್ನು ೪-೪ ತೊಲಿ, ನೆಲಗುಳ್ಳದ ಕಾಯಿ ಮತ್ತು ಬೇರುಗಳನ್ನು ೪ ತೊಲಿ ಮಲಚೆನ್ನು ತಮಾಲಪತ್ರ ಯಾಲಕ್ಕಿಗಳನ್ನು ಯೋಗ್ಯ ತೋರಿದಷ್ಟು ||೮೯|| ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ, ೧೨ ತೊಲಿ ಜೇನುತುಪ್ಪ ಕೂಡಿಸಿ ೧-೧ ತೊಲಿಯ ಗುಲಿಕೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಅವುಗಳನ್ನು ಉಟಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲು ಅಥವಾ ಉಟದ ನಂತರ ತಕ್ಕೊಂಡು ಮೇಲೆ ದಾಳಿಂಬದರಸ, ಹಾಲು, ಪಕ್ಷಿಗಳ ನಾಂಸರಸ, ನೀರು, ಸುರೆ, ಅಥವಾ ಅಸವಗಳನ್ನು ಕುಡಿಯಬೇಕು. ||೮೮|| ಇವು ಸಾಂಡು, ಕುಷ್ಠ, ಜ್ವರ, ಪ್ಲೀಹ, ತಮಕ, ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ, ಭಗಂದರ, ||೮೮|| ಹೃದ್ರೋಗ, ಶುಕ್ರರೋಗ, ಮೂತ್ರರೋಗ, ಅಗ್ನಿ ಮೋಷ, ಬಾವು, ಕೃತ್ರಿಮವಿಷ, ಉದರ, ಕಾಸ, ರಕ್ತಪ್ರದರ, ರಕ್ತಪಿತ್ತ ರೋಷ, ಗುಲ್ಮ, ಜ್ವರ ಮುಂತಾದ ||೮೮|| ಎಲ್ಲ ರೋಗಗಳನ್ನೂ ಮತ್ತು ವ್ರಣಗಳನ್ನೂ ಕಳೆಯುವವು, ಮತ್ತು ಮಂಗಲಕರವಾಗಿವೆ. ||೮೯||

ಪುನರ್ನವಾ ಮಂಡೂರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಪುನರ್ನವಾತ್ರಿವೃದ್ಧ್ಯೋಷ ವಿದ್ವಿಂ ದಾರು ಚಿತ್ರಕಮ್ ||೯೦||

ಕುಷ್ಠಂ ಹರಿಬ್ರೇ ತ್ರಿಫಲಾ ದಂತೀ ಚವ್ಯಂ ಕಲಿಜ್ಜಕಾಃ ||

ಕಟುಕಾ ಹಿಪ್ಪಲೀಮೂಲಂ ಮುಸ್ತ ಇಷ್ಟೀತಿ ಪಲೋನ್ನಿತಮ್ ||೯೦||

ಮಂಡೂರಂ ದ್ವಿಗುಣಂ ಚೂರ್ಣಾದ್ ಗೋಮೂತ್ರೇ ದ್ವ್ಯಾಥಕೇ

ಸಚೇತ್

ಕೋಲವದ್ ಗುಡಿಕಾಃ ಕೃತ್ವಾ ತಕ್ರೇಣಾಲೋಡ್ಯ ನಾ ಪಿಬೇತ್

ತಾಃ ಸಾಂಡುರೋಗಂ ಪ್ಲೀಹಾನಮಶಾಂಸಿ ವಿಷಮಜ್ವರಮ್ ||

ಶ್ವಯಂಧುಂಗ್ರಹಣೇ ದೋಷಂ ಹನ್ತುಃ ಕುಷ್ಠಂ ಕ್ರಿಮೀಂಸ್ತಥಾ
ಆತ್ರೇಯೇಣ ಪುನರ್ನವಾಮಂಡೂರಂ ಕೀರ್ತಿತಂ ಪರಮ್ ||೯೨||

ಅರ್ಥಃ— ಬಿಳೇಗಣಜಲಬೇರು, ನಿಶೋತ್ತರ, ತ್ರಿಕಟು, ವಾವಡಿಂಗ, ವೇವದಾರು, ಚಿತ್ರಕ, ||೮೯|| ಕೋಷ್ಠ, ಅರಿಷಣ, ಮರಅರಿಷಣ, ತ್ರಿಫಳೆ, ದಂತೀಮೂಲ, ಚವಕ, ಇಂದ್ರಜವಿ, ಕಟುಕರೋಣಿ, ರೋಡಿ, ಜೇಕು ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ೪-೪ ತೊಲಿ ತಕ್ಕೊಂಡು, ||೯೦|| ಇಮ್ಮಡಿ ಮಂಡೂರ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ೧೦೨೪ ತೊಲಿ ಗೋಮೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಕುದಿಸಬೇಕು. ಬೋರೇ ಕಾಯಿಯಷ್ಟು ಗುಳಿಗೆಗಳನ್ನು ನೂಡಿ ಮಜ್ಜೆಗೆಯೊಡನೆ ಕುಡಿಯಬೇಕು. ||೯೧|| ಇವು ಪಾಂಡುರೋಗ, ಪ್ಲೀಹ, ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ, ವಿಷಮಜ್ಜರ, ಬಾವು, ಸಂಗ್ರಹಣೆ, ಕುಷ್ಠ, ಕೃಮಿಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವವು. ||೯೨|| ಈ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಪುನರ್ನವಾಮಂಡೂರವನ್ನು ಆತ್ರೇಯ ಋಷಿಗಳು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ||೯೨||

ವಾರ್ನೀತ್ವಕ್ ತ್ರಿಫಲಾವ್ಯೋಷನಿಡಜ್ಞ ಮಯಸೋ ರಜಃ || ||೯೩||
ಮಧುಸರ್ಪಿಯುತಂ ಲಿಹ್ಯಾತ್ ಕಾಮಲಾಪಾಂಡುರೋಗವಾನ್ ||
ತುಲ್ಯಾ ಅಯೋರಜಃಪಥ್ಯಾಹರಿದ್ರಾಃ ಕ್ಷ್ವಾದ್ರಸರ್ಪಿಷಾ ||೯೪||
ಚೂರ್ಣಿತಾಃ ಕಾಮಲೀ ಲಿಹ್ಯಾದ್ಗುಡಕ್ಷೌದ್ರೇಣ ವಾಭಯಾಮ್ ||
ತ್ರಿಫಲಾ ದ್ವೇ ಹರಿದ್ರೇ ಚ ಕಟುರೋಹಿಣ್ಯಯೋರಜಃ ||೯೫||
ಚೂರ್ಣಿತಂ ಮಧುಸರ್ಪಿಭ್ಯಾಂ ಲೇಹಯೇತ್ ಕಾಮಲಾಪಹಮ್ ||

ಅರ್ಥಃ— ಕಾಮಲೆ, ಪಾಂಡುರೋಗವಾದವನು ಮರಅರಿಷಣದ ಲೋಟೆ, ತ್ರಿಫಳೆ, ತ್ರಿಕಟು, ವಾವಡಿಂಗ, ಲೋಹಭಸ್ಮಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ||೯೩|| ತುಪ್ಪ ಜೇನಿನೊಡನೆ ನೆಕ್ಕಬೇಕು. ಅದರಂತೆ ಕಾಮಲೆಯುಳ್ಳವನು ಲೋಹಭಸ್ಮ, ಅಣಲೆ, ಅರಿಷಣಗಳ ಸಮಭಾಗ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ತುಪ್ಪ ಜೇನಿನೊಡನೆ ||೯೪|| ಅಥವಾ ಬರೇ ಅಲ್ಪಕಾಯಿ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಬೆಲ್ಲ ಜೇನಿನೊಡನೆ ನೆಕ್ಕಬೇಕು. ತ್ರಿಫಳೆ, ಅರಿಷಣ ಮರಅರಿಷಣ, ಕಟು

ಕರೋಣಿ, ಲೋಹಭಸ್ಮ ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ||೯೫|| ತುಪ್ಪಜೇನಿನೊಡನೆ ನೆಕ್ಕಲು ಕಾಮಲೆಯು ಹೋಗುವದು. ||೯೫||

ಧಾತ್ರವಲೇಹವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ದ್ವಿಪಲಾಂಶಾಂ ತುಗಾಕ್ಷೀರೀಂ ನಾಗರಂ ಮಧುಯಷ್ಟಿಕಾಮಾ ||೯೬||

ಪ್ರಾಸ್ಥಿಕೀಂ ಪಿಪ್ಪಲೀಂ ದ್ರಾಕ್ಷಾಂ ಶರ್ಕರಾದ್ಧತುಲಾಂ ಶಫಾ ||
ಧಾತ್ರೀಫಲರಸದ್ರೋಣೇ ಚೂರ್ಣತಂ ಲೇಹವತ್ಪಚೇತ್ ||೯೭||

ಶೀತಾನ್ಮಧುಪ್ರಸ್ಥಯುತಾಲ್ಲಿಹ್ಯಾತ್ ಪಾಣಿತಲಂ ತತಃ ||

ಹಲೀಮಕಂ ಪಾಂಡುರೋಗಂ ಕಾಮಲಾಞ್ಜಿವ ನಾಶಯೇತ್

ಅತ್ರೇಯಕೀರ್ತಿತಸ್ವೇಷ ಧಾತ್ರೀಲೇಹಃ ಪರಃ ಸ್ಮೃತಃ ||೯೮||

ಅರ್ಥಃ— ವಂಶಲೋಚನ ಸುಂಠಿ, ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು ||೯೬|| ತೊಲಿ ಹಿಪ್ಪಲಿ ದ್ರಾಕ್ಷೆಗಳು ೬೪-೬೪ ತೊಲಿ, ಸಕ್ಕರೆ ೨೦೦ ತೊಲಿ ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ೨೦೪೮ ತೊಲಿ ನೆಲ್ಲಿ ಕಷಾಯದಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಲೇಹವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ||೯೭|| ತಣ್ಣಗಾದ ಮೇಲೆ ೧೨೮ ತೊಲಿ ಜೇನು ಹಾಕಿ ಕಲಿಸಿ, ೧ ತೊಲಿ ನೆಕ್ಕಬೇಕು. ಇದು ಹಲೀಮಕ, ಪಾಂಡುರೋಗ, ಕಾಮಲೆಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುತ್ತದೆ. ||೯೮|| ಈ ಶೇಷವಾದ ಧಾತ್ರೀಲೇಹವು ಆತ್ರೇಯರಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ||೯೮||

೨ ನೇ ಮಂಡೂರವಟಕಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ತ್ಯೂಷಣಂ ತ್ರಿಪಲಾಂ ಚವ್ಯಂ ಚಿತ್ರಕಂ ದೇವದಾರು ಚ ||೯೯||

ನಿಡಜ್ಜಾನ್ಯಥ ಮುಸ್ತಞ್ಜಾ ವತ್ಸಕಞ್ಜೀತಿ ಚೂರ್ಣಯೇತ್ ||

ಮಂಡೂರತುಲ್ಯಂ ಚೂರ್ಣಂ ತು ಗೋಮೂತ್ರೋಷ್ಣಗುಣೇ ಪಚೇತ್

ತಸ್ಯಃ ಸಿದ್ಧಾಸ್ತಥಾ ಶೀತಾಃ ಕಾರ್ಯಾಃ ಕರ್ಷಸಮಾ ಗುಡಾಃ ||

ಯಥಾಗ್ನಿ ಭಕ್ಷಣೀಯಾಸ್ತೇ ಪ್ಲೀಹಪಾಂಡ್ವಾಮಯಾಪಹಾಃ ||೧೦೦||

ಗ್ರಹಣ್ಯರೋಗನುದಶ್ಚೈವ ತಕ್ರವಾಟ್ಯಾಶಿನಃ ಸ್ಮೃತಾಃ ||೧೦೧||

ಅರ್ಥ:— ತ್ರಿಕಟು, ತ್ರಿಫಲೆ, ಚವಕ, ಚಿತ್ರಕ, ದೇವದಾರು, ||೯೯||
ನಾರಡಿಂಗ, ಜೇಕು, ಹಲಗತ್ತೀತೋಟಿ ಇವುಗಳ ಸಮ ಚೂರ್ಣದಲ್ಲಿ
ಇವೆಲ್ಲದರ ಸಮ ಮಂಡೂರಚೂರ್ಣವನ್ನು ಹಾಕಿ ಇವುಗಳ ೮ ಪಾಲು
ಗೋಮೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸಾವಕಾಶವಾಗಿ ಕುದಿಸಿ ||೧೦೦|| ಸಿದ್ಧವಾಡಿ ತಣ್ಣ
ಗಾಗಲು ೧-೧ ತೊಲಿ ಗುಳಿಗೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಅಗ್ನಿಯ ಬಲವನ್ನು
ಮೋಡಿ ಇವುಗಳನ್ನು ತಿಂದರೆ ಪ್ಲೀಹ, ವಾಂಡು, ಸಂಗ್ರಹಣೆ, ಮೂಲ
ವ್ಯಾಧಿಗಳು ಹೋಗುವವು. ||೧೦೧|| ಇವನ್ನು ತಿನ್ನುವಾಗ್ಗೆ ಮಜ್ಜಿಗೆ
ಮುತ್ತು ಜನೆಯ ಮಂಡದಮೇಲೆ ಇರಬೇಕು. ||೧೦೧||

ಗೌಡಾರಿಷ್ಟವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಸ್ರಾಕ್ಷಾಹರಿದ್ರಾನುಷ್ಣಿಷ್ಠಾಬಲಾಮೂಲಾನ್ಯಯೋರಜಃ ||೧೦೨||
ಲೋಧ್ರಶ್ಚೈತೇಷು ಗೌಡಃ ಸ್ಯಾದರಿಷ್ಟಃ ಪಾಂಡುರೋಗಿಣಾಮ್

ಅರ್ಥ:— ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಅರಿಷಠ, ಮಂಜಿಷ್ಠ, ಬಲಾಮೂಲ, ಲೋಹ
ಶಸ್ತ್ರ ||೧೦೨|| ಲೋಧ ಇವುಗಳ ಸಮಭಾಗ ಚೂರ್ಣದಲ್ಲಿ ಇವೆಲ್ಲದರ
೮ ಪಾಲು ಬೆಲ್ಲ, ಬೆಲ್ಲದ ೪ ಪಾಲು ನೀರು ಹಾಕಿ ತುಪ್ಪದ ಕೊಡದಲ್ಲಿ
ಮಡಬೇಕು. ಅದು ಸಿದ್ಧವಾಗಲು ಪಾಂಡುರೋಗಿಗೆ ಕೊಡ
ಬೇಕು. ||೧೦೨||

ಜೀರಕಾದ್ಯರಿಷ್ಟವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ದ್ವಿಜೀರಕಪಲಾನ್ಯಷ್ಟೌ ತ್ರಿಫಲಾಯಾಶ್ಚ ವಿಂಶತಿಃ ||೧೦೩||
ವ್ರಾಕ್ಷಾಯಾಃ ಪಶ್ಚಾ ಲಾಕ್ಷಾಯಾಃ ಸಪ್ತ ದ್ವೀಣೇ ಜಲಸ್ಯ ತತ್ ||
ಸಾಧ್ಯಂ ಪಾದಾವಶೇಷೇ ಚ ಪೂತಶೀತೇ ಪ್ರದಾಪಯೇತ್ ||೧೦೪||
ವರ್ಷಿಕಾಯಾಸ್ತುಲಾಂ ಪ್ರಸ್ಥಂ ಕ್ಷಾದ್ರಂ ದದ್ಯಾಚ್ಚ ಕಾರ್ಷಿಕಮ್ ||
ಶ್ಲೋಷವ್ಯಾಘ್ರನಖೋಶೀರಂ ಕ್ರಮುಕಂ ಸೈಲವಾಲಕಮ್ ||೧೦೫||
ಮುಘೋಕಂ ಕುಸ್ಥಮಿತ್ರೇತಚ್ಚೋರ್ಣತಂ ಘೃತಭಾಜನೇ ||
ಮುಮೇಷು ದಶರಾತ್ರಸ್ಥಂ ಗ್ರೀಷ್ಮೇ ದ್ವಿಃ ಶಿಶಿರೇ ಸ್ಥಿತಮ್ ||೧೦೬||

ಪಿಬೇತ್ ತದ್ಗೃಹಣೇಪಾಂಡುರೋಗಾರ್ತಃ ಶೋಭಗುಲ್ಮನುತ್ ||
ಮೂತ್ರಕೃಚ್ಛ್ರಾಶ್ಮರೀಮೇಹಕಾಮಲಾಸನ್ನಿಪಾತನುತ್ ||೧೦೭||

ಜೀರಕಾರಿಷ್ಯ ಏವೈಷ ಆತ್ರೇಯೇಣ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಃ ||೧೦೮||

ಅರ್ಥಃ— ಜೀರಿಗೆ ೩೨ ತೊಲಿ, ಶಾಜೀರಿಗೆ ೩೨ ತೊಲಿ. ತ್ರಿಫಲೆ ೮೦ ತೊಲಿ, ||೧೦೭|| ದ್ರಾಕ್ಷೆ ೨೦ ತೊಲಿ, ಅರಗು ೨೮ ತೊಲಿ, ನೀರು ೨ ದ್ರೋಣ (೨೦೪೮ತೊಲಿ), ಹಾಕಿ ಕುದಿಸಿ ೩ ಉಳಿಯಲು ಸೋಸಿ ಆರಿಸಿ ||೧೦೮|| ಅದರಲ್ಲಿ ಸಕ್ಕರೆ ೪೦೦ ತೊಲಿ, ಜೇನು ೧೨೮ ತೊಲಿ, ತ್ರಿಕಟು, ವ್ಯಾಪ್ರನಖ (ಗಂಧದ್ರವ್ಯ), ಬಾಳದಬೇರು, ಕ್ರಮುಕ (ಅಡಿಕೆ), ಎಲೆ ನಾಲಕ (ಸುರಸುರಿಕೆ), ||೧೦೯|| ಇವ್ವೇಹೂವು, ಕೋಷ್ಠ ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ೧-೧ ತೊಲಿ ಕೂಡಿಸಿ ತುಪ್ಪದ ಕೊಡದಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಜವೆಯ ರಾಶಿಯಲ್ಲಿ, ಬೇಸಿಗೆಯಿದ್ದರೆ ೧೦ ದಿವಸ, ಚಳಿಗಾಲವಿದ್ದರೆ ೨೦ ದಿವಸ ಹುಗಿದಿಟ್ಟು ||೧೦೯|| ನಂತರ ತಕ್ಕೊಂಡು ಕುಡಿಯಬೇಕು. ಅದು ಸಂಗ್ರಹಣೆ, ಪಾಂಡುರೋಗ, ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ, ಬಾವು, ಗುಲ್ಮ, ಮೂತ್ರ ಕೃಚ್ಛ್ರ, ಮೂತ್ರಾಶ್ಮರಿ ಪ್ರಮೇಹ, ಕಾಮಲೆ, ಸನ್ನಿಪಾತಗಳನ್ನು ಕಳೆಯುವದು. ||೧೦೭|| ಈ ಜೀರಕಾರಿಷ್ಯವು ಆತ್ರೇಯರಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. (೧೦೮)

ಧಾತ್ರ, ರಿಷ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಧಾತ್ರೀಫಲಸಹಸ್ರೇ ದ್ವೇ ಪೀಡಯಿತ್ವಾ ರಸಂ ಭಿಷಕ್ ||೧೦೮||

ಕೌದ್ರಾಪ್ತಭಾಗಂ ಪಿಪ್ಪಲ್ಯಾಶ್ಚೂರ್ಣಾರ್ಥಕುಡವಾಯುತಮ್ ||
ಶರ್ಕರಾರ್ಧತುಲೋನ್ನಿಶ್ರಂ ಪಕ್ಷಂ ಸ್ನಿಗ್ಧಘಟೀ ಸ್ಥಿತಮ್ ||೧೦೯||

ಪ್ರಪಿಬೇನ್ನಾತ್ರಯಾ ಪ್ರಾತರ್ಜೀರ್ಣೇ ಹಿತಮಿತಾಶನಃ ||
ಕಾಮಲಾಪಾಂಡುಹ್ರೋಗವಾತಾಸ್ಯಗ್ವಿಷಮಜ್ವರಾನ್ ||೧೧೦||
ಕಾಸಹಿಕ್ಮಾರುಚಿಶ್ವಾಸಾನೇಷೋರಿಷ್ಯಃ ಪ್ರಣಾಶಯೇತ್ ||೧೧೦||

ಅರ್ಥಃ— ೨೦೦೦ ನೆಲ್ಲಿಕಾಯಿಗಳನ್ನು ಜಜ್ಜಿ ಹಿಂಡಿ ಮೈದ್ಯನು ಅದರ ರಸವನ್ನು ತೆಗೆದು ||೧೦೮|| ಅದರಲ್ಲಿ ಅದರ ಎಂಟನೇಭಾಗ ಜೇನು,

ಹಿಪ್ಪಲೀ ಜೂರ್ಣ ೮ ತೋಲಿ ಸಕ್ಕರೆ ೨೦೦ ತೋಲಿ, ಕೂಡಿಸಿ ತುಪ್ಪದ ಕೊಡದಲ್ಲಿ ೧೫ ದಿವಸ ಇಡಬೇಕು ||೧೦೯|| ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಯೋಗ್ಯ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಕುಡಿದು ಅದು ಜೀರ್ಣವಾಗಲು ಹಿತಕರವಾದ ಆಹಾರವನ್ನು ಮಿತಿಯಿಂದ ತಿನ್ನಬೇಕು. ಈ ಅರಿಷ್ಟವು ಕಾಮಲೆ, ಪಾಂಡು ಹೃದ್ರೋಗ, ವಾತರಕ್ತ, ವಿಷಮಜ್ಜರ, ||೧೧೦|| ಕೆಮ್ಮು, ಬಿಕ್ಕು, ಅರುಚಿ, ಶ್ವಾಸಗಳನ್ನು ಕಳೆಯುತ್ತದೆ. (೧೦೯)

ಸ್ಥಿರಾದಿಭಿಃ ಶೃತಂ ತೋಯಂ ಪಾನಾಹಾರೇ ಪ್ರಶಸ್ತತೇ ||೧೧೧||

ಪಾಂಡೂನಾಂ ಕಾಮಲಾರ್ತಾನಾಂ ಮೃದ್ವೀಕಾಮಲಕಾದೌರಸಃ||
ಪಾಂಡುರೋಗಪ್ರಶಾಂತ್ಯರ್ಥಮಿದಮುಕ್ತಂ ಚಿಕಿತ್ಸಿತಮ್ ||೧೧೧||

ಎಕಲ್ಪ್ಯಮೇತದ್ ಬಿಷಜಾ ಪೃಥಗ್ ದೋಷಬಲಂ ಪ್ರತಿ ||
ಸೇಹಪ್ರಾಯಂ ಪವನಜೇ ತಿಕ್ತಶೀತಂ ತು ಪೈತ್ತಿಕೇ ||೧೧೨||

ಶ್ಲೇಷ್ಮಿಕೇ ಕಟುರುಕ್ಷೋಷ್ಣಂ ಮಿಶ್ರಂ ಸ್ಯಾತ್ ಸಾನಿಪಾತಿಕೇ||೧೧೩||

ಅರ್ಥಃ— ಪಾಂಡುರೋಗಿಗಳಿಗೆ ಕುಡಿಯಲಿಕ್ಕೆ ಮತ್ತು ಆಹಾರದಲ್ಲಿ ||೧೧೧|| ಲಘುಪಂಚಮೂಲದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ ನೀರೂ ಕಾಮಲಾರೋಗಿಗಳಿಗೆ ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ನೆಲ್ಲಿಕಾಯಿಗಳ ಕಷಾಯವು ಪ್ರಶಸ್ತವು. ಪಾಂಡುರೋಗದ ನಾಶಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಸಾಮಾನ್ಯ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ||೧೧೨|| ಆದರೆ ವೈದ್ಯನು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ದೋಷಗಳ ಬಲವನ್ನು ನೋಡಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಮಾಡಬೇಕು. ವಾತಿಕಪಾಂಡುವಿನಲ್ಲಿ ಸ್ನಿಗ್ಧ, ಪೈತ್ತಿಕಪಾಂಡುವಿನಲ್ಲಿ ಕಟು, ರುಕ್ಷ, ಶೀತ ||೧೧೩|| ಕಫಜಪಾಂಡುವಿನಲ್ಲಿ ಕಾರ ರುಕ್ಷ ಉಷ್ಣವಾದ್ರಿ, ನೋಷಜ ಪಾಂಡುವಿನಲ್ಲಿ ಮಿಶ್ರವಾದ ಔಷಧಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು. (೧೧೩)

ವೃತ್ತಿಕಪಾಂಡುರೋಗದ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ನಿಸಾತಯೋಚ್ಛೇರಿರಾತ್ಮಭಕ್ಷಿತಾಂ ಮೃತ್ತಿಕಾಂ ಭಿಷಕ್ ||೧೧೪||

ಯುಕ್ತಿಜ್ಞಃ ಶೋಧನೈಸ್ತೀಕ್ಷ್ಣೈಃ ಪ್ರಸಮೀಕ್ಷ್ಯ ಬಲಾಬಲಮ್ ||

ಶುದ್ಧಕಾಯಸ್ಯ ಸರ್ಪೀಂಃ ಬಲಾಧಾನಾನಿ ಯೋಜಯೇತ್ ||೧೧೦||

ಅರ್ಥ:— ಯೋಜನೆಗಳನ್ನು ಬಲ್ಲ ವೈದ್ಯನು ತಿಂದ ಮಣ್ಣನ್ನು ||೧೧೦|| ಅವನ ಬಲಾಬಲಗಳನ್ನು ನೋಡಿ ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಶೋಧನಗಳಿಂದ ಶರೀರದ ಹೊರಗೆ ತೆಗೆಯಬೇಕು. ಶರೀರವು ಶುದ್ಧವಾದ ನಂತರ ಬಲಕರವಾದ (ಮುಂದೆ ಹೇಳಿದ) ಘೃತಗಳನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. (೧೧೦)

ಮೋಷಾದಿ ಘೃತವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಮೋಷಂ ಬಿಲ್ವಂ ಹರಿದ್ರೇ ದ್ವೇ ತ್ರಿಫಲಾ ದ್ವೇ ಪುನರ್ನವೇ ||

ಮುಸ್ತಾನ್ಯಯೋರಜಃ ಸಾಶಾಂ ವಿಡಜ್ಞಂ ದೇವದಾರು ಚ ||೧೧೧||

ವೃಶ್ಚಿಕಾಲೀ ಚ ಭಾರ್ಗೀ ಚ ಸಕ್ಷಾರೈಸ್ತೈಃ ಸಮೈಘ್ನೈ ಮ್ ||

ಸಾಧಯಿತ್ವಾ ಪಿಬೇದ್ಯುಕ್ತ್ಯಾ ನರೋ ಮೃದೋಷಪೀಡಿತಃ ||೧೧೨||

ತದ್ವತ್ಕೇತರಯಷ್ಟ್ವಾಹ್ನಪಿಪ್ಪಲೀಕ್ಷಾರಶಾದ್ವಲೈಃ ||೧೧೩||

ಅರ್ಥ:— ತ್ರಿಕಟು, ಬಿಲ್ವ, ಅರಿಷಣ, ಮರಅರಿಷಣ, ತ್ರಿಫಲೆ, ಬಿಳೇ, ಕೆಂಪು ಗಣಜಲಬೇಕು, ಜೇಕು, ಲೋಹಭಸ್ಮ, ಅಗಳ ಸುಂಥಿ, ವಾವಡಿಂಗ, ದೇವದಾರು, ||೧೧೧|| ಮೇಷಶೃಂಗಿ, ಜವಖಾರ, ಭಾರಂಗಮೂಲ ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಸಮವಾಗಿ ತಕ್ಕೊಂಡು ಇವರ ೧೬ ಪಾಲು ನೀರು ಹಾಕಿ (ಚೂರ್ಣದ) ೪ ಪಾಲು ಘೃತವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಬೇಕು. ಮೃತ್ಪಾಂಡುರೋಗಿಯು ಅದನ್ನು ಯೋಗ್ಯ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ತಕ್ಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ||೧೧೨|| ಅದರಂತೆ ನಾಗಕೇಶರ, ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಜವಖಾರ, ಕರಿಕೆಗಳ ಕಲ್ಮವನ್ನು ಸಮವಾಗಿ ತಕ್ಕೊಂಡು ೧೬ ಪಾಲು ನೀರುಹಾಕಿ ಕಲ್ಮದ ೪ ಪಾಲು ಘೃತವನ್ನು ಸಿದ್ಧಮಾಡಿ ತಕ್ಕೊಳ್ಳಬೇಕು. (೧೧೩)

ಮಧ್ವಕ್ಷಣಾದಾತುರಸ್ಯ ಲಾಲ್ಯಾದನಿನಿವರ್ತನಃ (೧೧೪)

ದ್ವೇಷಾರ್ಥೇ ಭಾವಿತಾಂ ಕಾಮಂ ದದ್ಯಾತ್ ತದ್ವೋಷನಾಶನೈಃ ||

ವಿಡಂಗೈಲಾತಿವಿಷಯಾ ನಿಂಬಪತ್ರೇಣ ಸಾಕಯು || ೧೧೫ ||

ವಾರ್ತಾಕೈಃ ಕಟುರೋಹಿಣ್ಯಾ ಕೌಟಿಜೈರ್ಮೂರ್ವಯಾಪಿ ವಾ ||
ಯಥಾದೋಷಂ ಪ್ರಕುರ್ವೀತ ಭೇಷಜಂ ಪಾಂಡುರೋಗಿನಾಮ್
ಕ್ರಿಯಾವಿಶೇಷ ಏಷೋಽಸ್ಯ ಮತೋ ಹೇತುವಿಶೇಷತಃ ||೧೦೦೮||

ಅರ್ಥ:— ನಾಲಿಗೆ ಚಾಪಲ್ಯದಿಂದ, ಮಣ್ಣು ತಿನ್ನುವುದನ್ನು ಬಿಡದ
ರೋಗಿಗೆ ||೧೦೦೮|| ಮಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ದ್ವೇಷಉಂಟಾಗುವದಕ್ಕಾಗಿ ಮೃದ್ಭಕ್ಷಣ
ದೋಷನಾಶಕವಾದ ವಾವಡಿಂಗ, ಯಾಲಕ್ಕಿ, ಅತಿವಿಷ, ಬೇವು, ಅಗಳ
ಸುಂಠಿ, ||೧೦೦೯|| ವಾರ್ತಾಕ (ಬದನೆ), ಕಟುಕರೋಹಿ, ಇಂದ್ರಜನಿ
ಮೂರ್ವಾ (ಹಾಲುಗೊರಟಿಗೆ) ಗಳ ಭಾವನೆಕೊಟ್ಟು ಮಣ್ಣನ್ನು ಯಥೇಷ್ಟ
ವಾಗಿ ತಿನ್ನಲು ಕೊಡಬೇಕು. ಮೃತ್ಪಾಂಡುರೋಗಿಗೆ ದೋಷಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ
ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ||೧೦೧೦|| ಕಾರಣವನ್ನು ಗೊತ್ತುಹಿಡಿದು
ಅದಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಈ ರೋಗದಲ್ಲಿ ಮಾಡಬೇಕು ||೧೦೧೦೮||

ಕೋಷ್ಠಾಶ್ರಯ ಕಾಮಲಾಭೇದಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ತಿಲಪಿಷ್ಟನಿಭಂ ಯಸ್ತು ಕಾಮಲಾವಾನ್ ಸೃಜೇನ್ಮಲಮ್ ||೧೦೧೧||
ಶ್ಲೇಷ್ಮಣಾ ರುದ್ಧಮಾರ್ಗಂ ತಂ ಕಫಪಿತ್ತದರ್ಪಿರ್ಜಯೇತ್ ||೧೦೧೧೧||

ಅರ್ಥ:— ಯಾವ ಕಾಮಲಾರೋಗಿಗೆ ಎಳ್ಳಿನ ಕಲ್ಮದಂತೆ ಬಿಳೀ
ಮಲವು ಬೀಳುವದೋ ||೧೦೧೧|| ಅವನ ಪಿತ್ತದ ಮಾರ್ಗವು ಕಫದಿಂದ
ಪ್ರತಿಬಂಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ ಆದ್ದರಿಂದ ಕಫಪಿತ್ತನಾಶಕ ಔಷಧಗಳನ್ನು
ಕೊಟ್ಟು ಆ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಸರಿಪಡಿಸಬೇಕು. ||೧೦೧೧೧||

ಶಾಖಾಶ್ರಿತಕಾಮಲಾ ಲಕ್ಷಣ ಚಿಕಿತ್ಸೆಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ರುಕ್ಷಶೀತಗುರುಸ್ವಾದು ವ್ಯಾಯಾಮೈರ್ವೇಗನಿಗ್ರಹೈಃ ||೧೦೧೨||
ಕಫಸಮ್ಮೂರ್ಚಿತೋ ವಾಯುಃ ಸ್ಥಾನಾತ್ ಪಿತ್ತಂ ಕ್ಷಿಪೇದ್ ಬಲೀ||
ಹಾರಿದ್ರನೇತ್ರಮೂತ್ರತ್ವಕ್ ಶ್ವೇತವರ್ಚಾಸ್ತದಾ ನರಃ ||೧೦೧೩||
ಭವೇತ್ ಸಾಟೋಪವಿಷ್ಟಂಭೋ ಗುರುಣಾ ಹೃದಯೇನ ಚ ||

ದೌರ್ಬಲ್ಯಾಲ್ಪಾನ್ನಿಪಾರ್ಶ್ವಾರ್ತಿಹಿಕ್ಷಾಕಾಸಾರುಚಿಜ್ವರೈಃ ||೧೨೪||

ಕ್ರಮೇಣಾಲ್ಪೇನ ಸಜ್ಯೇತ ಪಿತ್ತೇ ಶಾಖಾಸಮಾಶ್ರಿತೇ ||

ಬರ್ಹಿತಿತ್ತಿರಿದಕ್ಷಾಣಾಂ ರುಕ್ಷಾನ್ಮುಕಟುಕೈ ರಸೈಃ ||೧೨೫||

ಶುಷ್ಕಮೂಲಕಕೌಲತ್ಪ್ರಯೂಷ್ಯಶ್ಚಾನ್ನಾ ನಿ ಭೋಜಯೇತ್ ||

ಮಾತುಲುಜ್ಗರಸಂ ಕ್ಷೌದ್ರಪಿಪ್ಪಲೀಮರಿಚಾನ್ವಿತಮ್ ||೧೨೬||

ಸನಾಗರಂ ಪಿಬೇತ್ ಪಿತ್ತಂ ತಥಾಸ್ಯೈತಿ ಸ್ವಮಾಶಯಮ್ ||೧೨೭||

ಅರ್ಥಃ— ರುಕ್ಷ, ತೀತ, ಜಡ, ಮಧುರ, ಆಹಾರಗಳಿಂದ ಮತ್ತು ವ್ಯಾಯಾಮ ವೇಗನಿಗ್ರಹಗಳಿಂದ ||೧೨೪|| ಬಲಿಷ್ಠವಾದ, ಕಫಯುಕ್ತವಾಯುವು ಪಿತ್ತವನ್ನು ಅದರ ಸ್ಥಾನದಿಂದ ಹೊರಗೆ ಚೆಲ್ಲುವದು. ಅದರಿಂದ ಪಿತ್ತವು ರಕ್ತಾದಿಧಾತು ಮತ್ತು ತ್ವಚೆಯನ್ನು ಸೇರುವದು. ಆಗ್ನಿ ರೋಗಿಯ ಕಣ್ಣು, ಮೂತ್ರ, ತ್ವಚೆಗಳು ಹಳದಿ; ಆದರೆ ಮಲವು ಬೆಳ್ಳಗೆ ಆಗುವದು. ||೧೨೫|| ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಶಬ್ದ, ಮಲಬಂಧ, ಹೃದಯವು ಜಡ ಆಗುವದು ಅಶಕ್ತಿ, ಆಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯ, ಪಾರ್ಶ್ವಶಾಲ, ಬಿಕ್ಕು, ಕೆಮ್ಮು, ಅರುಚಿ, ಜ್ವರಗಳು ||೧೨೬|| ಕ್ರಮವಾಗಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಸ್ವಲ್ಪ ಉಂಟಾಗಹತ್ತುವವು. ಅವನಿಗೆ ನವಿಲು, ತಿತ್ತಿರಿ, ಕೋಳಿಗಳ ರುಕ್ಷ, ಹುಳಿ, ಕಾರ, ಮಾಂಸರಸಗಳಿಂದಲೂ ||೧೨೭|| ಒಣಮೂಲಂಗಿ ಹುರಳಿಯ ಕಟ್ಟುಗಳಿಂದಲೂ ಅನ್ನವನ್ನು ತಿನ್ನಿಸಬೇಕು. ಜೇನು, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಮೆಣಸು, ಸುಂಥಿಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಹಾಕಿದ ||೧೨೮|| ಮಾದಾಳದ ರಸವನ್ನು ಕುಡಿಸಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಮಾಡಲು ಪಿತ್ತವು ತನ್ನ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಸೇರುವದು. (೧೨೭)

ಕಟುತೀಕ್ಷ್ಣೈಸ್ತು ಲವಣೈರ್ಭೂಯೋಮ್ಪ್ಪಿಶ್ಚಾ ಪೃಕ್ರಮಃ ||೧೨೯||

ಅಪಿತ್ತರೋಗಾಚ್ಚ ಕೃತೋ ವಾಯೋಶ್ಚಾ ಪ್ರಶಮಾದ್ಭವೇತ್ ||

ಸ್ವಸ್ಥಾನಮಾಗತೇ ಪಿತ್ತೇ ಮಲೇ ಪಿತ್ತಾನುರಂಜಿತೇ ||೧೩೦||

ನಿಸೃತ್ಪೋಷದ್ರವಸ್ಯಾಸ್ಯ ಪೂರ್ವಃ ಕಾಮಲಿಕೋ ವಿಧಿಃ (೧೩೧)

ಅರ್ಥಃ— (ಕಣ್ಣು ಮುಂತಾದವುಗಳಲ್ಲಿ) ಪಿತ್ತದ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ವವರೆಗೆ ವಾತದ ಶಮನವಾಗುವವರೆಗೆ ಒಹಳ ಕಾರ, ತೀಕ್ಷ್ಣ, ಉಪ್ಪು ಹುಳಿ ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. ||೧೨೯|| ಪಿತ್ತವು ತನ್ನ ಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ

ಬರಲು ಮಲದಲ್ಲಿ ಪಿತ್ತದ ಬಣ್ಣವು ಕಾಣಲು ||೧೨೮|| ಉಪದ್ರವಗಳು
ಹೋಗಲು ಮೊದಲಿನ ಕಾಮಲಾಚಿಕಿತ್ತೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ||೧೨೯||

ಹಲೀಮಕವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಯದಾ ತು ಸಾಂಡೋರ್ವರ್ಣಃ ಸ್ಯಾದ್ಧರಿತಶ್ಯಾವಪೀತಕಃ ||೧೨೯||
ಬಲೋತ್ಸಾಹಕ್ಷಯಸ್ತಂದ್ರಾ ಮಂದಾಗ್ನಿತ್ವಂ ಮೃದುಜ್ವರಃ ||
ಸ್ತ್ರೀಷ್ವಹರ್ಷೋಽಜ್ಞಮರ್ದಶ್ಚ ಶ್ವಾಸಸ್ತೃಷ್ಣಾರುಚಿಭ್ರಮಃ ||೧೩೦||
ಹಲೀಮಕಂ ತದಾ ತಸ್ಯ ವಿದ್ಯಾದನಿಲಪಿತ್ತತಃ ||೧೩೦||

ಅರ್ಥಃ— ಯಾವಾಗ್ಗೆ ಸಾಂಡುರೋಗಿಯ ಬಣ್ಣವು ಹಸರು, ಕಪ್ಪು,
ಹಳದಿ, ||೧೨೯|| ಬಲಉತ್ಸಾಹಗಳ ನಾಶ, ತಂದ್ರೆ, ಅಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯ, ಸಣ್ಣ
ಜ್ವರ, ಕಾಮವಿಕಾರನಾಶ, ಮೈನೋಯೋಣ, ಶ್ವಾಸ, ನೀರಡಿಕೆ, ಅರುಚಿ,
ಭ್ರಮಗಳುಂಟಾಗುವವೋ ||೧೩೦|| ಆಗ್ಗೆ ಅವನಿಗೆ ವಾತಪಿತ್ತದಿಂದ
ಹಲೀಮಕವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. (೧೩೦)

ಹಲೀಮಕ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಗುಡೂಚೇಸ್ವರಸಕ್ಷೀರಸಾಧಿತಂ ಮಾಹಿಷಂ ಘೃತಮ್ ||೧೩೧||
ಸ ಪಿಬೇತ್ ತ್ರಿವೃತಾಂ ಸ್ನಿಗ್ಧೋ ರಸೇನಾಮಲಕಸ್ಯ ತು ||
ನಿರಿಕ್ತೋ ಮಧುರಪ್ರಾಯಂ ಭಜೇತ್ ಪಿತ್ತಾನಿಲಾಸಹಮ್ ||೧೩೨||
ದ್ರಾಕ್ಷಾಲೇಹಞ್ಚ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಂ ಸರ್ಪಿಣಂಷಿ ಮಧುರಾಣಿ ಚ ||
ಯಾಪನಾನ್ ಕ್ಷೀರಬಸ್ತಿಂಶ್ಚ ಶೀಲಯೇತ್ ಸಾನುವಾಸನಾನ್ ||೧೩೩||
ಮಾದ್ವೀಕಾರಿಷ್ಟಯೋಗಾಂಶ್ಚ ಪಿಬೇದ್ ಯುಕ್ತಾ ಗ್ನಿವೃದ್ಧಯೇ ||
ಕಾಸಿಕಞ್ಚಾ ಭಯಾಲೇಹಂ ಪಿಪ್ಪಲೀಂ ಮಧುಕಂ ಬಲಾಮ್ ||೧೩೪||
ಪಯಸಾ ಚ ಪ್ರಯುಷ್ಣೇತ ಯಥಾದೋಷಂ
ಯಥಾಬಲಮ್ ||೧೩೪||

ಅರ್ಥಃ—ಅವನು ಅಮೃತಬಳ್ಳಿಯರಸ, ಹಾಲುಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ
ಎಮ್ಮೆಯ ಘೃತವನ್ನು ಕುಡಿಯಬೇಕು. ||೧೩೧|| ಅದರಿಂದ ಸ್ನಿಗ್ಧನಾಗಿ

ನೆಲ್ಲರಸದೊಡನೆ ನಿಶೋತ್ತರವನ್ನು ತಳ್ಳೊಳ್ಳಬೇಕು. ಅದರಿಂದ
ವಿರೇಚನವಾಗಲು ವಾತಪಿತ್ತನಾಶಕಗಳಾದ, ಮಧುರದ್ರವ್ಯಗಳು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ
ಉಳ್ಳ ಆಹಾರ ಔಷಧಗಳನ್ನು ತಿನ್ನಬೇಕು ||೧೩೬|| ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ
ದ್ರಾಕ್ಷಾಲೇಹ, ಮಧುರ ಘೃತಗಳನ್ನೂ(ಸಿದ್ಧಿ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ) ಯಾಪನ
ಕ್ಷೇರಬತ್ತಿ ಅನುವಾಸನ ಬತ್ತಿಗಳನ್ನೂ ||೧೩೭|| ಆಗಾಗ್ಗೆ ಕೊಡಬೇಕು.
ಅಗ್ನಿಯ ವೃದ್ಧಿಗಾಗಿ ದ್ರಾಕ್ಷಾರಿಷ್ಯಗಳನ್ನೂ ಕುಡಿಯಬೇಕು. ಅವನ
ದೋಷ ಮತ್ತು ಬಲಗಳನ್ನು ವಿಚಾರಿಸಿ ಕಾಶಚಿಕಿತ್ಸೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಅಭಿ
ಯಾಲೇಹವನ್ನೂ ಅಥವಾ ಹಾಲಿನೊಡನೆ ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಜೇಷ್ಠಮಧು, ಬಲಾ
ಮೂಲಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. (೧೩೪೨)

ತತ್ರ ಶ್ಲೋಕಾಃ

ಪಾಂಡುರೋಃ ಪಶ್ಚಾದಿಧಸ್ಯೋಕ್ತಂ ಹೇತುಲಕ್ಷಣಭೇಷಜಮ್ ||೧೩೫||
ಕಾಮಲಾ ದ್ವಿವಿಧಾ ತೇಷಾಂ ಸಾಧ್ಯಾಸಾಧ್ಯತ್ವಮೇವ ಚ ||
ತೇಷಾಂ ವಿಳಲ್ಪೋ ಯಶ್ಚಾನ್ಯೋ ಮಹಾವ್ಯಾಧಿರ್ಹಲೀಮಕಃ ||
ತಸ್ಯ ಚೋಕ್ತಂ ಸಮಾಸೇನ ಲಕ್ಷಣಂ ಸಚಿಕಿತ್ಸಿತಮ್ ||೧೩೬||

ಅರ್ಥಃ— ಐದು ಪ್ರಕಾರದ ಪಾಂಡುರೋಗದ ಕಾರಣ ಲಕ್ಷಣ
ಚಿಕಿತ್ಸೆಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವು. ||೧೩೫|| ಮತ್ತು ಎರಡು ಪ್ರಕಾರದ
ಕಾಮಲೆಗಳು, ಅವುಗಳ ಸಾಧ್ಯಾಸಾಧ್ಯತೆಗಳು ಮತ್ತು ಅದರ ಬೇರೊಂದು
ಅವಸ್ಥೆಯು, ದೊಡ್ಡರೋಗವಾದ ಹಲೀಮಕದ ||೧೩೬|| ಲಕ್ಷಣ ಚಿಕಿ
ತ್ಸೆಗಳೂ, ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವು. (೧೩೬೨)

ಇತ್ಯಗ್ನಿವೇಶಕೃತೇ ತಂತ್ರೇ ದೃಢಬಲಪ್ರತಿಸಂಸ್ಕೃತೇ ಚಿಕಿತ್ಸಿತಸ್ಥಾನೇ
ಪಾಂಡುರೋಗಚಿಕಿತ್ಸಿತಂ ನಾಮ ಷೋಡಶೋಧ್ಯಾಯಃ

||೧೩||

ಈ ಪ್ರಕಾರ ಅಗ್ನಿವೇಶರಿಂದ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ದೃಢಬಲರಿಂದ ಸಂಸ್ಕಾರ
ಪಡೆದ ಚರಕಸಂಹಿತೆಯ ಚಿಕಿತ್ಸಾಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ 'ಪಾಂಡುರೋಗ
ಚಿಕಿತ್ಸೆ' ಎಂಬ ಹದಿನಾರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿದುದು.

ಶ್ರೀಮದಾದ್ಯಬಾಬಾಚಾರ್ಯ ಪೂಜ್ಯಪಾದ ಶಿಷ್ಯ ಅದ್ಯ ಅನಂತಾಚಾರ್ಯ
ರಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಚರಕ 'ಚಿಕಿತ್ಸಾ ಬೋಧಿನೀ' ಎಂಬ ಚರಕಸಂಹಿತೆಯ ಟಿಪ್ಪ
ಣೆಯಲ್ಲಿ ಚಿಕಿತ್ಸಾಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ 'ಪಾಂಡುರೋಗ ಚಿಕಿತ್ಸೆ' ಎಂಬ ಹದಿನಾರನೆಯ
ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿದುದು.

||೧೬||

ಹದಿನೇಳನೇ ಅಧ್ಯಾಯವು

(ಹಿಕ್ಕಾಶ್ವಾಸ ಚಿಕಿತ್ಸೆ)

ಪಾಂಡುರೋಗದಿಂದ ಹಿಕ್ಕಾಶ್ವಾಸಗಳುಂಟಾಗುವದರಿಂದ
ಪಾಂಡುರೋಗದ ನಂತರ ಹಿಕ್ಕಾಶ್ವಾಸಗಳ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಅಥವಾ ಹಿಕ್ಕಾಶ್ವಾಸಚಿಕಿತ್ಸಿತಂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಸ್ಯಾಮಃ ||

ಅರ್ಥಃ— ಇನ್ನುಮೇಲೆ ಹಿಕ್ಕಾಶ್ವಾಸ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಹೇಳುವೆವು.

ಇತಿ ಹ ಸ್ಮಾಹ ಭಗವಾನಾತ್ರೇಯಃ ||೧||

ಅರ್ಥಃ— ಪೂಜ್ಯರಾದ ಆತ್ರೇಯ ಋಷಿಗಳು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿ ||೧||

ನೇದಲೋಕಾರ್ಥತತ್ತ್ವಜ್ಞನಾಶ್ರೇಯಸ್ಕೃಷಿಮುತ್ತಮಮ್ ||

ಅಪೃಚ್ಛತ್ ಸಂಶಯಂ ಧೀಮಾನಗ್ನಿನೇಶಃ ಕೃತಾಂಗುಲಿಃ ||೨||

ಯ ಇಮೇ ದ್ವಿವಿಧಾಃ ಪ್ರೋಕ್ತಾಸ್ತ್ರಿದೋಷಾಸ್ತ್ರಪ್ರಕೋಪಣಾಃ ||

ರೋಗಾಣಾಂ ವಿವಿಧಾಸ್ತೇಷಾಂ ಕಸ್ಯೋ ಭವತಿ ದುರ್ಜಯಃ ||೩||

ಇತ್ಯಗ್ನಿನೇಶಸ್ಯ ವಚಃ ಶೃತ್ವಾ ಮತಿಮತಾಂ ವರಃ ||

ಉನಾಚ ಪರಮಪ್ರೀತಃ ಪರಮಾರ್ಥವಿನಿಶ್ಚಯಮ್ ||೪||

ಅರ್ಥಃ— ವೈದಿಕ ಲೌಕಿಕ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಪಂಡಿತರಾದ ಋಷಿಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಆತ್ರೇಯ ಋಷಿಗಳಿಗೆ ಬುದ್ಧಿ ಪಂತನಾದ ಅಗ್ನಿನೇಶನು ಕೈಜೋಡಿಸಿ ತನ್ನ ಸಂಶಯವನ್ನು ಕೇಳಿದನು. ||೨|| ಇದುವರೆಗೆ ಸೌಮ್ಯ, ಅಗ್ನಿಯೆಂದೂ, ನಿಜ ಆಗಂತುವೆಂದೂ, ಶಾರೀರ ಮಾನಸವೆಂದೂ, ಎಂಟು ಪ್ರಕಾರದ, (ವಾತಪಿತ್ತ ಕಫಗಳೆಂಬ) ಮೂರುದೋಷಗಳಿಂದಂಟಾಗುವ, (ಅಸಾತ್ಮೇಂದ್ರಿಯಸಂಯೋಗ ಪ್ರಜ್ಞಾಪರಾಧ ಪರಿಣಾಮಗಳೆಂಬ) ಮೂರು ಪ್ರಕೋಪಕ ಕಾರಣಗಳುಳ್ಳ ರೋಗಗಳ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಪ್ರಕಾರ

ಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವ ಯಾವದು ಕಠಿಣವಾಗಿರು
ವದು ? Hall ಈ ಪ್ರಕಾರದ ಅಗ್ನಿವೇಶನ ಮಾತನ್ನು ಕೇಳಿ ಬುದ್ಧಿ
ಪಂತರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಆತ್ರೇಯಮುನಿಗಳು ಬಹಳ ಸಂತುಷ್ಟರಾಗಿ ಸತ್ಯ
ವಾದ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಹೇಳಿದರು. ||೪||

ಈ ರೋಗಗಳ ಕಾಶಿಸ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಕಾಮಂ ಪ್ರಾಣಹರಾ ರೋಗಾ ಬಹವೋ ನ ತು ತೇ ತಥಾ ||
ಯಥಾ ಶ್ವಾಸಶ್ಚ ಹಿಕ್ಕಾ ಚ ಪ್ರಾಣಾನಾಶು ನಿಶ್ಕಂತತಃ ||೫||
ಅನ್ಯೈರಶ್ಚುಪಸೃಷ್ಟಸ್ಯ ರೋಗೈರ್ಜಂತೋಃ ಪೃಥಗ್ವಿಧೈಃ ||
ಅಂತೇ ಸಚ್ಚಾಯತೇ ಹಿಕ್ಕಾ ಶ್ವಾಸೋ ವಾ ತೀವ್ರವೇದನಃ ||೬||
ಕಫವಾತಾತ್ಮಕಾವೇತೌ ಪಿತ್ತಸ್ಥಾನಸಮುದ್ಭವೌ ||
ಹೃದಯಸ್ಯ ರಸಾದೀನಾಂ ಧಾತುನಾಂಚ್ಛೋಷಣೌ ||೭||
ತಸ್ಮಾತ್ ಸಾಧಾರಣಾವೇತೌ ಮತೌ ಮಮ ಸುದುರ್ಜಯೌ ||
ಮಿಥ್ಯೋಪಚರಿತೌ ಕ್ರುದ್ಧೌ ಹತ ಆರೀವಿಷಾವಿವ ||೮||
ಪೃಥಕ್ ಪಚ್ಛಾದಿಧಾನೇತೌ ನಿರ್ದಿಷ್ಟ್ವಾ ರೋಗಸಂಗ್ರಹೇ ||
ತಯೋಃ ಶೃಣು ಸಮುತ್ಥಾನಂ ವಿಜ್ಞಿತ್ವಾ ಸಭಿಷಗ್ ಜಿತಮ್ ||೯||

ಅರ್ಥಃ— ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣವನ್ನು ತಕ್ಕೊಳ್ಳುವ ಅನೇಕ ರೋಗ
ಗಳು ಇರುವವು. ಇದು ನಿಜ. ಆದರೆ ಅವು ಶ್ವಾಸ ಬಿಕ್ಕುಗಳನ್ನು
ತೀವ್ರವಾಗಿ ಪ್ರಾಣಗಳನ್ನು ತಕ್ಕೊಳ್ಳುವದಿಲ್ಲ. ||೫|| ತರತಂದ ರೋಗ
ಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮನುಷ್ಯನಿಗೂ ಕೂಡ ಕೊನೆಗೆ ತೀವ್ರವೇದನೆಯುಳ್ಳ
ಬಿಕ್ಕು ಮತ್ತು ಶ್ವಾಸಗಳುಂಟಾಗುತ್ತವೆ. ||೬|| ಇವು ಪಿತ್ತಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ
ಕಫವಾತಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುತ್ತಿದ್ದು, ಹೃದಯ ಮತ್ತು ರಸಾದಿಧಾತುಗಳ
ಶೋಷಣವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುತ್ತವೆ. ||೭|| ಆ ಕಾರಣ ಇವು ಕಷ್ಟಸಾ
ಧ್ಯಗಳೂ ಒಂದೇ ತರದ ಕಾರಣ ಮತ್ತು ಚಿಕಿತ್ಸೆಯುಳ್ಳವುಗಳೂ ಆಗಿವೆ
ಯೆಂದು ನನ್ನ ಮತವಿದೆ. ತಪ್ಪು ಚಿಕಿತ್ಸೆಯಿಂದ ಇವು ಕುಪಿತನಾದ
ಹಾವುಗಳಂತೆ ಕೊಲ್ಲುವವು. ||೮|| ಆದ್ದರಿಂದ ರೋಗಸಂಗ್ರಹ (ಸೂತ್ರ
ಸ್ಥಾನದ ಅಷ್ಟೋದರೀಯ)ದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಐದು ಪ್ರಕಾರದ ಬಿಕ್ಕು, ಐದು

ಪ್ರಕಾರದ ಶ್ವಾಸಗಳ ಕಾರಣ ಲಕ್ಷಣ ಮತ್ತು ಚಿಕಿತ್ಸೆಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ.
ಕೇಳಿರಿ. (೯)

ಕಾರಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ರಜಸಾ ಧೂಮವಾತಾಭ್ಯಾಂ ಶೀತಸ್ಥಾನಾಂಬುಸೇವನಾತ್ ||
ವ್ಯಾಯಾಮಾದ್ ಗ್ರಾಮ್ಯಧರ್ಮಾದ್ವರುಕ್ಷಾನ್ನವಿಷಮಾಶನಾತ್ ||
ಆಮಪ್ರದೋಷಾದಾನಾಹಾದ್ ರೌಕ್ಷ್ಯದತ್ಯಪತರ್ಪಣಾತ್ ||
ಮರ್ಮಾಭಿಘಾತಾದ್ ದೌರ್ಬಲ್ಯಾದ್ ಬಂಧಾಚ್ಛುದ್ಧ್ಯತಿಯೋಗತಃ ||
ಅತಿಸಾರಜ್ವರಚ್ಛರ್ದಿಪ್ರತಿಶ್ಯಾಯಕ್ಷತಕ್ಷಯಾತ್ ||
ರಕ್ತಪಿತ್ತದುದಾನರ್ತಾದ್ ವಿಷೂಚ್ಯಲಸಕಾದಪಿ ||೧೩||
ಪಾಂಡುರೋಗಾದ್ ವಿಷಾಚ್ಛೈವ ರೋಗಾವೇತೌ ಪ್ರರೋಹತಃ ||
ನಿಷ್ಪಾನಮಾಷಪಿಣ್ಯಾಕ ತಿಲತೈಲನಿಷೇವಣಾತ್ ||೧೪||
ಸಿಷ್ಯಶಾಲಾಕವಿಷ್ವಂಭಿವಿದಾಹಿಗುರುಭೋಜನಾತ್ ||
ಜಲಜಾನೂಪಸಿಶಿತದಧ್ಯಾಮಕ್ಷೀರಭೋಜನಾತ್ ||೧೫||
ಅಭಿಷ್ಯಂದ್ಯುಪಚಾರಾಚ್ಛ ಶ್ಲೇಷ್ಮಲಾನಾಂ ಸೇವನಾತ್ ||
ಕಂಠೋರಸೋಃ ಪ್ರತಿಘಾತಾದ್ ವಿಬಂಧೈಶ್ಚ ಪ್ರಥಗ್ನಿಧೈಃ ||೧೬||
ಮಾರುತಃ ಪ್ರಾಣವಾಹೀನಿ ಸ್ರೋತಾಂಸ್ಯಾವಿಶ್ಯ ಕುಷ್ಯತಿ ||
ಉರಸ್ತಃ ಕಫಮುದ್ಧೂಯ ಹಿಕ್ಕಾಶ್ವಾಸಾನ್ ಕರೋತ್ಯಥ ||೧೭||
ಘೋರಾನ್ ಪ್ರಾಣೋಪರೋಧಾಯ ಪ್ರಾಣಿನಾಂ ಪಶ್ಚಾ
ಪಶ್ಚಾ ಚ ||೧೮||

ಅರ್ಥ:— ಧೂಳಿ ಹೊಗೆ ಗಾಳಿ ಶೀತಸ್ಥಳ ಶೀತನೀರುಗಳ ಸೇವನೆ
ಯಿಂದಲೂ, ವ್ಯಾಯಾಮ ಮೈಥುನ ನಡಿಯೋಣಗಳ ಅತಿರೇಕದಿಂದಲೂ
ವರುಕ್ಷಾನ್ನ ವಿಷಮಾಶನಗಳಿಂದಲೂ ||೧೦|| ಆಮದೋಷ, ಹೊಟ್ಟೆಯುಬ್ಬು-
ರುಕ್ಷತೆ, ಉಪವಾಸ, ಮರ್ಮಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಆಘಾತ, ದೌರ್ಬಲ್ಯ, ಮಲಬಂಧ
ಗಳಿಂದ, ಮತ್ತು ಅತಿಶೋಧನಗಳಿಂದ ||೧೧|| ಅತಿಸಾರ, ಜ್ವರ,
ವಾಂತಿ, ನೆಗಡಿ, ಕ್ಷತ ಮತ್ತು ಕ್ಷಯದಿಂದ, ರಕ್ತಪಿತ್ತ, ಉದಾನರ್ತ,
ವಿಷೂಚಿಕೆ, ಅಲಸಕ, ||೧೨|| ಪಾಂಡುರೋಗ, ವಿಷಗಳಿಂದ ಈ ಎರಡೂ

ರೋಗಗಳು ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ. ಅದರಂತೆ ಅವರಿ(ಕಾಯ), ಉದ್ದ, ಹಿಂಡಿ ಎಳ್ಳೆಣ್ಣೆಗಳನ್ನು ತಿನ್ನುವದರಿಂದ ||೧೩|| ಹಿಟ್ಟಿನಪದಾರ್ಥ, ಕಮಲದ ಕಂದ, ಮಲಬಂಧಕ-ವಿದಾಹಿ-ಜಡದ್ರವ್ಯಗಳ ಊಟದಿಂದ, ನಿರಂತರವಾದ ಅಥವಾ ಮಲಿನಾದದಲ್ಲಿಯ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಮಾಂಸ, ಮೊಸರು, ಹಸಿ (ಕಾಳುವ) ಹಾಲುಗಳನ್ನು ಸೇವಿಸುವದರಿಂದ ||೧೪|| ಅಭಿಷ್ಯಂದಿ ಉಪಚಾರದಿಂದ ಕಫಕಾರಕಗಳ ಸೇವನದಿಂದ, ಕುತ್ತಿಗೆ ಎವೆಗಳಿಗೆ ಅಘಾತವಾಗುವದರಿಂದ, ಅನೇಕ ತರದ ವಿಬಂಧಗಳಿಂದ ||೧೫|| ವಾತವು ಪ್ರಾಣವಹ ಸ್ತ್ರೋತ ಸ್ಥಳಗಳನ್ನು ಸೇರಿ, ಎದೆಯಿಂದ ಕಫವನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರಿಸಿ ||೧೬|| ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಪ್ರಾಣಗಳನ್ನು ತಕ್ಕೊಳ್ಳುವ ಭಯಂಕರವಾದ (ಮಹತ್ತರ) ಗಂಭೀರಾ, ಯಮಲಾ, ಕ್ಷುದ್ರಾ, ಅನ್ನಜಾ, ಎಂಬ) ಐದು ಬಿಕ್ಕುಗಳನ್ನೂ (ಮಹಾಶ್ವಾಸ, ಉರ್ಧ್ವಶ್ವಾಸ, ಭಿನ್ನಶ್ವಾಸ, ತಮಕಶ್ವಾಸ, ಕ್ಷುದ್ರಶ್ವಾಸ, ಎಂಬ) ಐದು ಶ್ವಾಸಗಳನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. (೧೬)

ಅವುಗಳ ಪೂರ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ದ್ವಯೋಶ್ಚ ಪೂರ್ವರೂಪಾಣಿ ಶೃಣು ವಕ್ಷ್ಯಾಮ್ಯತಃ ಪರಮ್ ||೧೭||
ಕಂಠೋರಸೋರ್ಗುರುತ್ವಜ್ಞ ವದನಸ್ಯ ಕಷಾಯತಾ ||
ಹಿಕ್ಕಾನಾಂ ಪೂರ್ವರೂಪಾಣಿ ಕುಕ್ಷೇರಾಟೋಪ ಏನ ಚ ||೧೮||
ಅನಾಹಃ ಪಾರ್ಶ್ವಶೂಲಜ್ಞ ಪೀಡನಂ ಹೃದಯಸ್ಯ ಚ ||
ಪ್ರಾಣಸ್ಯ ಚ ವಿಲೋಮತ್ವಂ ಶ್ವಾಸಾನಾಂ ಪೂರ್ವಲಕ್ಷಣಮ್ ||೧೯||

ಅರ್ಥಃ—ಇನ್ನುಮೇಲೆ ಅವುಗಳ ಪೂರ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ ಕೇಳಿರಿ. ||೧೭|| ಕಂಠ ಎದೆಗಳಲ್ಲಿ ಜಡತ್ವ ಬಾಯಿ ಕಹಿಯಾಗೋಣ, ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಗುಡುಗುಡು ಶಬ್ದ, ಇವು ಬಿಕ್ಕಿನ ಪೂರ್ವರೂಪಗಳು. ||೧೮|| ಹೊಟ್ಟೆಯುಬ್ಬೋಣ, ಪಾರ್ಶ್ವಶೂಲ, ಎದೆ ನೋಯೋಣ, ಶ್ವಾಸವು ಸರಿಯಾಗಿ ಆಡದಿರೋಣ ಇವು ಶ್ವಾಸದ ಪೂರ್ವ ರೂಪಗಳು (೧೯)

ಬಿಕ್ಕಿನ ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಪ್ರಾಣೋದಕಾನ್ನವಾಹೀನಿ ಸ್ತೋತಾಂಸಿ ಸಕಫೋನಿಲಃ ||
ಹಿಕ್ಕಾಃ ಕರೋತಿ ಸಂರುಧ್ಯ ತಾಸಾಂ ಲಿಜ್ಞಂ ಸೃಘ್ಣತ್ಯುಣು ||೨೦||

ಅರ್ಥ :— ಕಫಯುಕ್ತವಾದ ವಾತವು ಪ್ರಾಣವಹ, ಉದಕವಹ, ಅನ್ನವಹ ಸ್ತೋತಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಸೇರಿ ಅವುಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಬಂಧಿಸಿ ಬಿಕ್ಕುಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. ಅವುಗಳ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಕೇಳಿರಿ. (೨೦)

ಮಹಾಹಿಕ್ಕೆಯ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಕ್ಷೀಣಮಾಂಸಬಲಪ್ರಾಣತೇಜಸಃ ಸಕಘೋನಿಲಃ ||
 ಗೃಹೀತ್ವಾ ಸಹಸಾ ಕಂಠಮುಚ್ಛೇದ್ಯೋಷವತೀಂ ಭೃಶಮ್ ||೨೧||
 ಕರೋತಿ ಸತತಂ ಹಿಕ್ಕಾಂ ದ್ವಿಸ್ತಿರೇಕಗುಣಾಂ ತಥಾ ||
 ಪ್ರಾಣಸ್ತೋತಾಂಸಿ ಮರ್ಮಾಣಿ ಸಂಕ್ರುಧ್ಯೋಷ್ಮಾಣಮೇವ ಚ ||೨೨||
 ಸಂಜ್ಞಾಂ ಮುಷ್ಣಾತಿ ಗಾತ್ರೇಷು ಸ್ತಂಭಂ ಸಂಜನಯತ್ಯಪಿ ||
 ಪೂರ್ಗಾಚ್ಛ್ವಾನಾನ್ನಪಾನಾನಾಂ ರುಣದ್ಭ್ಯುಪಹತಸ್ತೃತೇಃ ||೨೩||
 ಸಾಶ್ರು ನಿಪ್ಲುತನೇತ್ರಸ್ಯ ಸ್ತಬ್ಧಶಜ್ಜಚ್ಯುತಭೃವಃ ||
 ಸಕ್ತಜಲ್ಪಪ್ರಲಾಪಸ್ಯ ನಿರ್ವೃತಿಂ ನಾಧಿಗಚ್ಯತಃ ||೨೪||
 ಮಹಾಶಬ್ದಾ ಮಹಾವೇಗಾ ಮಹಾಮೂಲಾ ಮಹಾಬಲಾ ||
 ಮಹಾಹಿಕ್ಕೇತಿ ಸಾ ನೃಣಾಂ ಸದ್ಯಃ ಪ್ರಾಣಹರಾ ಮತಾ ||೨೫||

ಅರ್ಥ :— ಮಾಂಸ, ಪ್ರಾಣವಾಯು ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿಗಳ ಕ್ಷೀಣತೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದವನ ವಾತವು ಕಫವನ್ನು ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಒಮ್ಮೆಲೇ ಕಂಠವನ್ನು ಹಿಡಿದು ಬಹಳ ದೊಡ್ಡ ಶಬ್ದವುಳ್ಳ ||೨೧|| ಒಮ್ಮೆಲೇ ಎರಡುಸಾರೆ ಅಥವಾ ಮೂರು ಸಾರೆ ಬರುವ ಬಿಕ್ಕನ್ನು ಯಾವಾಗಲೂ ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. ಪಶ್ರೇಣವಹ ಸ್ತೋತಸ್ಸುಗಳನ್ನೂ ಮರ್ಮಗಳನ್ನೂ ಪ್ರತಿಬಂಧಿಸಿ ಉಷ್ಣತೆ ಮತ್ತು ಎಚ್ಚರಿಕೆ ಕಳೆಯುತ್ತದೆ. ||೨೨|| ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಸ್ತಬ್ಧತೆಯನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. ಅನ್ನಪಾನಗಳ ಮಾರ್ಗವನ್ನೂ ತಡೆಯುತ್ತದೆ. ಅವನ ಸ್ಮೃತಿಯು ತಪ್ಪುವದು. ||೨೩|| ನೀರಿನಿಂದ ಕಣ್ಣುಗಳು ತೋಯುವವು. ಶಂಖ ಪ್ರದೇಶವು ಸ್ತಬ್ಧವಾಗಿ ಹುಬ್ಬು ಇಳಿಯುವದು. ಮಾತು ಪ್ರಲಾಪಗಳು ತಟ್ಟಿಸುವವು. ಜೈನ ಬೀಳದು. ||೨೪|| ಇದರಲ್ಲಿ ಬಹಳಶಬ್ದ, ಬಹಳವೇಗ, ಬಹಳ ಶಕ್ತಿಗಳಿರುವವು. ಇದರ

ಮೂಲವು ಬಹಳ ಗುಂಬ ಇರುವುದು. ಈ ಮಹಾಹಿಕ್ಮೆಯು ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಪ್ರಾಣವನ್ನು ಕೂಡಲೇ ತಕ್ಕೊಳ್ಳುವುದು. (೨೬)

ಗಂಭೀರ ಹಿಕ್ಮೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಹಿಕ್ಮತೇ ಯಃ ಪ್ರವೃದ್ಧಂ ತು ಕೃಣೋ ದೀನನುನಾ ನರಃ ||
ಜರ್ಜರೇಣೋರಸಾ ಕೃಚ್ಛ್ರಂ ಗಂಭೀರಮನುನಾದಯನ್ ||೨೭||
ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತಜ್ವಾಂ ಜೃಂಭಮಾಣಶ್ಚ ತಥಾಜ್ಞಾನಿ ಪ್ರಸಾರಯನ್ ||
ಪಾರ್ಶ್ವೇ ಚೋಂಭೇ ಸಮಾಯುಕ್ಯ ಕೂಜನ್ ಸ್ತಂಭರುಗದ್ವಿತಃ ||೨೮||
ನಾಭೇಃ ಪಕ್ಷಾಶಯಾದ್ವಾಪಿ ಹಿಕ್ಮಾ ಚಾಸ್ಯೋಪಜಾಯತೇ ||
ಕ್ಷೋಭಯಂತೀ ಭೃಶಂ ದೇಹಂ ನಾಮಯಂತೀವ ತಾನ್ಮೃತಃ ||೨೯||
ರುಣದ್ಭ್ರಾಂಶ್ಚಾಸ್ತಮಾಗೌ ತು ಪ್ರನಷ್ಟಬಲಚೇತಸಃ ||
ಗಂಭೀರಾ ನಾಮ ಸಾ ತಸ್ಯ ಹಿಕ್ಮಾ ಪ್ರಾಣಾಂತಿಕೇ ಮತಾ ||೩೦||

ಅರ್ಥ :- ಇದರಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಬಿಕ್ಕುವನು. ರೋಗಿಯು ಕೃಶ ಮತ್ತು ದೀನನಾಗಿರುವನು. ಎದೆಯು ನೋಯುವುದು. ಕಷ್ಟದಿಂದ ಗಂಭೀರವಾದ ಪ್ರತಿಧ್ವನಿಯಾಗುವುದು. ||೨೭|| ಆಕಳಿಸುವನು. ಕೈಕಾಲುಗಳನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಳೆಯುವನು. ಚಾಚುವನು. ಎರಡೂ ಪಾರ್ಶ್ವಗಳನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸುವನು. ಶರೀರವು ಸೆಟೆಯುವದು; ನೋಯುವದು. ಅದರಿಂದ ದುಃಖಿತನಾದ ಅವನು ನರಳುವನು. ||೨೮|| ಚಡಪಡಿಸುವನು. ಇದು ದೇಹವನ್ನು ಮಣಿಸುತ್ತ ಬಹಳ ಪೀಡಿಸುತ್ತಿರುವದು. ಈ ಬಿಕ್ಕು ಹೊಕ್ಕಳ ಅಥವಾ ಪಕ್ಷಾಶಯದಿಂದ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ||೨೯|| ಇವನು ಬಲಜ್ಞಾನಿಗಳು ನಷ್ಟವಾಗುವವು. ಶ್ವಾಸಮಾರ್ಗದ ಪ್ರತಿಬಂಧವಾಗುವದು. ಇದಕ್ಕೆ 'ಗಂಭೀರಾ' ಎಂಬ ಹೆಸರು. ಇದು ಪ್ರಾಣಿನಾಶಕವಾಗಿದೆ. (೩೦)

•ವ್ಯಪೇತಾ' ಅಥವಾ 'ಯಮಲಾ' ಎಂಬ ಹಿಕ್ಮೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ವ್ಯಪೇತಾ ಚಾಯತೇ ಹಿಕ್ಮಾ ಯಾನ್ತಪಾನೇ ಚತುರ್ವಿಧೇ ||
ಅಹಾರಪರಿಣಾಮಾಂತೇ ಭೂಯಶ್ಚ ಲಭತೇ ಬಲಮ್ ||೩೧||

ಪ್ರಲಾಪಜ್ಞದ್ಯುತಿಸಾರತ್ಯಷ್ಟಾರ್ತಸ್ಯ ವಿಚೇತಸಃ ||

ಜ್ಯಂಭಿಣೋ ವಿಪು ತಾಕ್ಷಸ್ಯ ಶುಷ್ಕಾಸ್ಯಸ್ಯ ವಿನಾಮಿಸಃ ||೩೧||

ಸರ್ಯಾಧ್ಯಾತಸ್ಯ ಹಿಕ್ಕಾ ಯಾ ಜಪ್ರಮೂಲಾದಸಂತತಾ ||

ಸಾ ವ್ಯಪೇತೇತಿ ನಿಜ್ಜೇಯಾ ಹಿಕ್ಕಾ ಪ್ರಾಣೋಪರೋಧಿನೀ ||೩೨||

ಅರ್ಥಃ— ಇದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ (ಅತಿತ, ಖಾದಿತ, ಲೀಢ, ಪೀತ)ದ ಅನ್ನಪಾನ ಮಾಡಲು ಉಂಟಾಗುವದು, ಮತ್ತು ಅನ್ನವು ಪಚನವಾಗಲು ಹೆಚ್ಚಾಗುವದು ||೩೦|| ಪ್ರಲಾಪ, ವಾಂತಿ, ಅತಿಸಾರ, ನೀರಡಿಕೆ, ನೋಹ, ಆಕಳಿಕೆ, ಕಣ್ಣುಗಳಲ್ಲಿ ನೀರು, ಬಾಯಿ ಒಣಗೋಣ ಬಗ್ಗೋಣ ||೩೧|| ಹೊಟ್ಟೆಯುದ್ದೋಣ ಈ ವಿಕಾರಗಳಿದ್ದು ಜತ್ತು (ಕಂಠ ಎದೆಗಳಸಂದು) ವಿನ ಮೂಲದಿಂದ ಬಿಟ್ಟು ಬಿಟ್ಟು ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕೆ 'ವ್ಯಪೇತಾ' (ಆಹಾರ ಪರಿಣಾಮದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾಗುವ) ಎಂಬ ಹೆಸರು. ಇದು ಪ್ರಾಣವನ್ನು ತಕ್ಷಾಳ್ಕುತ್ತದೆ. (ಇದು ಎರಡೆರಡಾಗಿ ಬರುವದರಿಂದ ಬೇರೆ ಗ್ರಂಥಕಾರರು 'ಯಮಲಾ' ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ.) (೩೨)

ಕ್ಷುದ್ರ ಹಿಕ್ಕೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಕ್ಷುದ್ರವಾತೋ ಯದಾ ಕೋಷ್ಠಾದ್ವ್ಯಾಯಾಮಪರಿಘಟ್ಟಿತಃ ||

ಕಂಠಂ ಪ್ರಪದ್ಯತೇ ಹಿಕ್ಕಾಂ ಕ್ಷುದ್ರಾಂ ಸಂಜನಯೇತ್ ತದಾ ||೩೩||

ಅತಿದುಃಖಾ ನ ಸಾ ನೋರಃಶಿರೋಮುರ್ಮಪ್ರಜಾಧಿನೀ ||

ನ ಚ ಶ್ವಾಸಾನ್ನಪಾನಾನಾಂ ಮಾರ್ಗಮಾವೃತ್ಯ ತಿಷ್ಠತಿ ||೩೪||

ವೃದ್ಧಿಮಾಯಸ್ಯತೋ ಯಾತಿ ಭುಕ್ತಮಾತ್ರೇ ಚ ಮಾರ್ದವಮ್ ||

ಯತಃ ಪ್ರವರ್ತತೇ ಪೂರ್ವಂ ತತ ಏವ ನಿವರ್ತತೇ ||೩೫||

ಹೃದಯಂ ಕ್ಲೋಮ ಕಂಠಂ ತಾಲುಕಂ ಸಮಾಶ್ರಿತಾ ||

ಮೃದ್ವೀ ಸಾ ಕ್ಷುದ್ರಹಿಕ್ಕೇತಿ ನೃಣಾಂ ಸಾಧ್ಯಾ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಾ ||೩೬||

ಅರ್ಥಃ— ವ್ಯಾಯಾಮದಿಂದ ಪೀಡಿತವಾದ ಕ್ಷುದ್ರವಾತವು ಕಂಠಕ್ಕೆ ಬಂದು ಕ್ಷುದ್ರವಾದ ಹಿಕ್ಕೆಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. ||೩೩|| ಇದರಲ್ಲಿ ಬಹಳ ತ್ರಾಸವಾಗುವದಿಲ್ಲ. ಎದೆ ತಲೆ ಮುಮುಕ್ಷು

ಪೀಡೆಯೂ ಇರುವದಿಲ್ಲ ಶ್ವಾಸ ಅನ್ನ ಪಾನಗಳ ಮಾರ್ಗದ ಪ್ರತಿ
ಬಂಧವೂ ಇರುವದಿಲ್ಲ. ||೩೪|| ಆಯಾಸವಾಗಲು ಹೆಚ್ಚುವದು.
ಊಟಮಾಡಿದಕೂಡಲೇ ಶಾಂತವಾಗುವದು. ಯಾತರಿಂದ ಉಂಟಾಗು
ವದೋ ಅದರಿಂದಲೇ ಶಾಂತವಾಗುವದು. (ಆಯಾಸದಿಂದ ಬಿಕ್ಕು
ಉಂಟಾಗಲು ಆ ಮೇಲೆ ಮಾಡಿದ ಆಯಾಸ (ವ್ಯಾಯಾಮ)ದಿಂದ ಬಿಕ್ಕು
ಉಂಟಾಗುವದಿಲ್ಲ ವಾತವು ನಾರವಾಗಿ ಬಿಕ್ಕು ಹೋಗುವದು ಎಂಬ
ಭಾವವು) ||೩೫|| ಹೃದಯ, ಕ್ಲೋಮ, ಕಂಠ. ಅಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ
ಇರುವದು. ವೃದ್ಧವಾಗಿರುವದು. ಇದು ಕ್ಷುದ್ರ ಹಿಕ್ಕೆಯು. ಇದು
ಸಾಧ್ಯವಾಗಿದೆ. ||೩೬||

ಅನ್ನಜ ಹಿಕ್ಕೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಸಹಸ್ರೈವಾತಿಸಂಭುಕ್ತೈಃ ಪಾನಾನ್ನೈಃ ಪೀಡಿತೋನಿಲಃ |
ಉರ್ಧ್ವಂ ಪ್ರಪಥ್ಯತೇ ಕೋಷ್ಠಾನ್ಮದ್ಯೈರ್ವಾತಿಮದಪ್ರದ್ಯೈಃ ||೩೭||
ತಥಾತಿರೋಷಭಾಷ್ಯಾಧ್ವಹಾಸ್ಯಭಾರಾತಿವರ್ತನೈಃ ||
ವಾಯುಃ ಕೋಷ್ಠಂಗೆತೋ ಧಾವನ್ ಪಾನಭೋಜ್ಯಪ್ರಪೀಡಿತಃ||೩೮||
ಪ್ರಕರೋತ್ಯನ್ನಜಾಂ ಹಿಕ್ಕಾಮುರಃಸ್ತೋತಃಸಮಾಶ್ರಿತಃ ||
ತಥಾಶನೈರ್ಮಂದಮಂದಂ ಕ್ಷುವಂಶ್ಚಾಪಿ ಸ ಹಿಕ್ಕತೇ ||೩೯||
ನ ಮರ್ಮಬಾಧಾಜನನೀ ನೇರದ್ರಿಯಾಣಾರ್ ಪ್ರಜಾಧಿನೀ ||
ಹಿಕ್ಕಾ ಪೀತೇ ತಥಾ ಭುಕ್ತೇ ಶಪಂ ಯಾತಿ ಸತಃ ಸಾನ್ನಜಾ ||೪೦||

ಅರ್ಥಃ— ಗಡಿಬಡಿಯಿಂದ ಬಹಳವಾಗಿ ಸೇವಿಸಿದ ಅನ್ನಪಾನ
ಗಳಿಂದ ಪೀಡಿತವಾದ ವಾತವು ಕೋಷ್ಠದಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತದೆ.
ಅದರಿಂದ ಅಥವಾ ಬಹಳ ಮದವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಮದ್ಯಗಳಿಂದ.
||೩೭|| ಅದರಂತೆ ಅತಿಯಾದ ಕ್ರೋಧ, ಭಾಷಣ, ಹಾದಿ ನಡಿಯೋಣ,
ಈ ಕಾರಣಗಳಿಂದ, (ಮೊದಲೇ) ಅನ್ನ-ಪಾನಗಳಿಂದ ಪೀಡಿತವಾದ
ಕೋಷ್ಠದಲ್ಲಿದ್ದ ವಾತವು ವೇಗದಿಂದ ||೩೮|| ಹೃದಯ, ಸ್ತೋತಸ್ಸನ್ನು
ಸೇರಿ ಅನ್ನಜ ಹಿಕ್ಕೆಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. ಅದರಿಂದ ಅವನು
ಮೆಲ್ಲ-ಮೆಲ್ಲಗೆ ಸಾವಕಾಶವಾಗಿ ತೀನುತ್ತ ಬಿಕ್ಕುವನು. ||೩೯|| ಇದು

ಮರ್ಮಗಳಿಗೆ ಅಥವಾ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಪೀಡೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡದು. ಏನನ್ನಾದರೂ ತಿನ್ನಲು ಅಥವಾ ಕುಡಿಯಲು ಶಾಂತವಾಗುವದು. ಇದು 'ಅನ್ನಜ' ಹಿಕ್ಕೆಯು. (೪೦)

ಸಾಧ್ಯಾ-ಸಾಧ್ಯತೆಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಅತಿಸಂಕ್ಷಾತದೋಷಸ್ಯ ಭಕ್ತಚ್ಛೇದಕೃಶಸ್ಯ ಚ ||
 ವ್ಯಾಧಿಭಿಃ ಕ್ಷೀಣದೇಹಸ್ಯ ವೃದ್ಧಸ್ಯಾತಿವ್ಯವಾಯಿನಃ ||೪೧||
 ಅಸಾಂ ಯಾ ಸಾ ಸಮುತ್ಪನ್ನಾ ಹಿಕ್ಕಾ ಹಂತ್ಯಾಶು ಜೀವಿತಮ್ ||
 ಯಮಿಕಾ ಚ ಪ್ರಲಾಪಾರ್ತಮೋಷತೃಷ್ಣಾಸಮಸ್ತಿತಾ ||೪೨||
 ಅಕ್ಷೀಣಶ್ಚಾಪ್ಯದೀನಶ್ಚ ಸ್ಥಿರಧಾತ್ವಿಂದ್ರಿಯಶ್ಚ ಯಃ ||
 ತಸ್ಯ ಸಾಧಯಿತುಂ ತಕ್ಯಾ ಯಮಿಕಾ ಹಂತ್ಯತೋನ್ಯಥಾ ||೪೩||

ಅರ್ಥ :— ದೋಷಗಳು ಬಹಳವುಳ್ಳ, ಅನ್ನ ಹೋಗದ್ದರಿಂದ ಕೃಶನಾದ, ಬೇನೆಯಿಂದ ಕ್ಷೀಣನಾದ, ವೃದ್ಧನ, ಬಹಳ ಸ್ತ್ರೀಸಂಗ ಮಾಡುವ ||೪೧|| ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಉಂಟಾದ ಬಿಕ್ಕು ಜೀವಿತವನ್ನು ತಕ್ಕೊಳ್ಳುವದು. ಅದರಂತೆ ಪ್ರಲಾಪ, ತ್ರಾಸ, ನೋಹ, ನೀರಡಿಕೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಯಮಿಕೆಯು ಪ್ರಾಣವನ್ನು ತಕ್ಕೊಳ್ಳುವದು. ||೪೨|| ಕ್ಷೀಣತೆ ದುಃಖಗಳು ಇಲ್ಲದೆ ಧಾತು ಮತ್ತು ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಸರಿಯಾಗಿ ಇದ್ದವನ ಯಮಿಕೆಯು ಸಾಧ್ಯವು; ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಅಸಾಧ್ಯವು. (೪೩)

ಶ್ವಾಸದ ಕಾರಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಯದಾ ಸ್ತೋತಾಂಸಿ ಸಂರುದ್ಧ ಮಾರುತಃ ಕಫಪೂರ್ವಕಃ ||
 ವಿಷ್ವಗ್ವೃಜತಿ ಸಂರುದ್ಧಸ್ತದಾ ಶ್ವಾಸಾನ್ ಕರೋತಿ ಸಃ ||೪೪||

ಅರ್ಥ :— ಕಫದಿಂದ ಕೂಡಿದ ವಾತವು ಪ್ರಾಣವಹ ಸ್ತೋತ ಸ್ವಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಬಂಧಿಸಿ ಅವುಗಳಿಂದ ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟು ಎಲ್ಲ ಶರೀರವನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸುವದು. ಆಗ ಶ್ವಾಸಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡುವದು (೪೪)

ಮಹಾಶ್ವಾಸದ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಉದ್ವಾಯಮಾನವಾತೋ ಯಃ ಶಬ್ದಃ ಸ್ವಚ್ಛೇತೋ ನಃ ||
ಉಚ್ಛ್ವೇಃ ಶ್ವಸಿತಿ ಸಂರುಧ್ಧೋ ಮತ್ತರ್ಧಭ ಇಹಾನಿಶಮ್ ||೪೫||
ಪುನಃ ಸ್ವಜ್ಞಾನವಿಜ್ಞಾನಸ್ತಥಾ ವಿಭ್ರಾಂತಲೋಕನಃ ||
ವಿವೃತಾಕ್ಷಾನನೋ ಬದ್ಧಮೂತ್ರವರ್ಜಾ ವಿಶೀರ್ಣವಾಕ್ ||೪೬||
ದೀನಃ ಪ್ರಶ್ನಸಿತಃ ಸ್ಯ ದೂರಾದ್ವಿಜ್ಞಾಯತೇ ಭೃಶಮ್ ||
ಮಹಾಶ್ವಾಸೋಪಸೃಷ್ಟಸ್ತು ಕ್ಷಿಪ್ರಮೇವ ವಿಪದ್ಯತೇ ||೪೭||

ಅರ್ಥಃ— ಮಹಾಶ್ವಾಸದಲ್ಲಿ ಕಷ್ಟದಿಂದ ಸಪ್ತವಾಗುವಂತೆ ಉಚ್ಛ್ವಾಸವು ಹೊರಡುವದು. ಪ್ರತಿಬಂಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮತ್ತವಾದ ಗೋಯಂತೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಶ್ವಾಸವನ್ನು ಬಿಡುವನು. ||೪೫|| ಜ್ಞಾನ-ವಿಜ್ಞಾನಗಳು ನಷ್ಟವಾಗುವವು. ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನು ತಿರುಗಿಸುವನು. ಕಣ್ಣು-ಬಾಯಿಗಳು ತೆರೆದಿರುವವು. ಮಲ-ಮೂತ್ರಗಳ ಪ್ರತಿಬಂಧವಾಗುವದು. ಮಾತು ತಟ್ಟಿಸಿಬರುವದು. ||೪೬|| ಸಮಾಧಾನವಿರುವದಿಲ್ಲ. ಇವನು ಬಿಡುವ ಶ್ವಾಸವು ಬಹಳ ದೂರದಿಂದಲೇ ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಮಹಾ ಶ್ವಾಸವುಳ್ಳವನು ಕೂಡಲೇ ಮರಣವನ್ನು ಹೊಂದಿವನು. (೪೭)

ಉರ್ಧ್ವ ಶ್ವಾಸವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಉರ್ಧ್ವಂ ಶ್ವಾಸಿತಿ ಯೋ ದೀರ್ಘಂ ನ ಚ ಪ್ರತ್ಯಾಹರತ್ಯಧಃ ||
ಶ್ಲೇಷ್ಮಾವೃತಮುಖಸ್ರೋತಾಃ ಕ್ರುದ್ಧಗಂಧವಹಾದಿಫತಃ ||೪೮||
ಉರ್ಧ್ವದೃಷ್ಟಿರ್ವಿಪಶ್ಯಂಸ್ತು ವಿಭ್ರಾಂತಾಕ್ಷ ಇತಸ್ತತಃ ||
ಪುನುಹ್ಯನ್ ವೇದನಾರ್ತಶ್ಚ ಶುಷ್ಕಾಸ್ತೋರತಿಪೀಡಿತಃ ||೪೯||
ಉರ್ಧ್ವಶ್ವಾಸೇ ಪ್ರಕುಪಿತೇ ಹ್ಯಧಃಶ್ವಾಸೋ ನಿರುಧ್ಯತೇ ||
ಮುಹ್ಯತಸ್ತಾಮೃತಶ್ಚೋರ್ಧ್ವಂ ಶ್ವಾಸಸ್ತಸ್ಯೈವ ಹಂತ್ಯಸೂನ್ ||೫೦||

ಅರ್ಥಃ— ಉರ್ಧ್ವ ಶ್ವಾಸದಲ್ಲಿ, ದೀರ್ಘವಾದ ಶ್ವಾಸವನ್ನು ಬಿಡುವನು. ಆದರೆ ಹಾಗೆ ಕೆಳಗೆ ತಕ್ಕೊಳ್ಳುವದಿಲ್ಲ. ಮುಖ ಮತ್ತು

ಸ್ರೋತಸ್ಸುಗಳು ಕಫದಿಂದ ಮುಚ್ಚಿರುವವು. ವಾತ ಕೋಪವಿರುವದು. ||೪೮|| ಉರ್ಧ್ವದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೇ ನೋಡುವನು. ಅತ್ತಿತ್ತ ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನು ತಿರುಗಿಸುವನು. ಮೋಹ, ವೇದನೆಗಳಿರುವವು. ಬಾಯಿ ಒಣಗಿರುವದು. ಸಮಾಧಾನವಿರದು. ||೪೯|| ಉರ್ಧ್ವಶ್ವಾಸವು ಕುಪಿತವಾಗಿರುವದರಿಂದ ಅಧಃಶ್ವಾಸವು ಪ್ರತಿಬಂಧಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಮೂರ್ಛೆ ಇರುವದು. ಚಡಪಡಿಸುವನು. ಈ ಉರ್ಧ್ವಶ್ವಾಸವು ರೋಗಿಯ ಪ್ರಾಣವನ್ನು ತಕ್ಕೊಳ್ಳುವದು. (೫೦)

ಭಿನ್ನಶ್ವಾಸವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಯಸ್ತು ಶ್ವಸಿತಿ ವಿಚ್ಛಿನ್ನಂ ಸರ್ವಪ್ರಾಣೇನ ಪೀಡಿತಃ ||
 ನ ವಾ ಶ್ವಸಿತಿ ದುಃಖಾತೋರ್ಮಮುಚ್ಛೇದರುಗದಿಫತಃ ||೫೧||
 ಅನಾಹಸ್ತೇದ ಮೂರ್ಛಾತೋರ್ಮದಹ್ಯಮಾನೇನ ಬಸ್ತಿನಾ ||
 ನಿಪ್ಪುಲ್ಲಾಕ್ಷಃ ಪರಿಕ್ಷೇಣಃ ಶ್ವಸನ್ ರಕ್ತೈಕಲೋಚನಃ ||೫೨||
 ವಿಚೇತಾಃ ಪರಿಶುಷ್ಕಾಸ್ಯೋ ವಿವರ್ಣಃ ಪ್ರಲಪನ್ ನರಃ ||
 ಭಿನ್ನಶ್ವಾಸೇನ ವಿಚ್ಛಿನ್ನಃ ಸ ಶೀಘ್ರಂ ವಿಜಹಾತ್ಯಸೂನ್ ||೫೩||

ಅರ್ಥಃ— ಭಿನ್ನಶ್ವಾಸದಲ್ಲಿ ತಡೆ-ತಡೆದು ತನ್ನ ಎಲ್ಲ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಶ್ವಾಸಬಿಡುವನು. ಮರ್ಮದ ಭೇದವಾಗುವಂತೆ ವೇದನೆಯಾಗುವದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಶ್ವಾಸವನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ಬಿಡನು. ||೫೧|| ಹೊಟ್ಟೆಯು ಬಲಿಷ್ಠವಿರುವದು, ಮೂರ್ಛೆ, ಬಸ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ದಾಹ, ಕಣ್ಣುಗಳಲ್ಲಿ ನೀರು, ಕಾಶ್ಯ, ಒಂದು ಕಣ್ಣಲ್ಲಿ ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣವಿರುವದು. ||೫೨|| ಬಾಯಿ ಒಣಗುವದು. ಜ್ಞಾನವು ನಷ್ಟವಾಗುವದು. ಬಣ್ಣವು ಕೆಡುವದು. ಬಡಬಡಿಸುವನು. ಈ ಭಿನ್ನಶ್ವಾಸದಿಂದ ಪೀಡಿತನಾದವನು ತೀವ್ರ ಪ್ರಾಣವನ್ನು ಬಿಡುವನು. (೫೩)

ತಮಕಶ್ವಾಸವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಪ್ರತಿಲೋಮಂ ಯದಾ ವಾಯುಃ ಸ್ತೋತಾಂಸಿ ಪ್ರತಿಪದ್ಯತೇ ||
 ಗ್ರೀವಾಂ ಶಿರಶ್ಚ ಸಂಗೃಹ್ಯ ಶ್ಲೇಷ್ಮಾಣಂ ಸಮುದೀರ್ಯ ಚ ||೫೪||
 ಕರೋತಿ ಪೀನಸಂ ತೇನ ರುದ್ಧೋ ಘುರ್ಘುರಕಂ ತಥಾ ||
 ಅತೀವ ತೀವ್ರವೇಗಾನ್ ಶ್ವಾಸಂ ಪ್ರಾಣಪ್ರಸೀಡಕಮ್ ||೫೫||

ಪ್ರತಾಮೃತಿ ಸ ನೇಗೇನ ಕಾಸತೇ ಸನ್ನಿರುದ್ಯತೇ ||

ಪ್ರನೋಹಂ ಕಾಸನಾನಶ್ಚ ಸ ಗಚ್ಛತಿ ಮುಹುರ್ಮುಹುಃ ||೫೬||

ಶ್ಲೇಷ್ಮಣ್ಯಮುಚ್ಯಮಾನೇ ತು ಭೃಶಂ ಭವತಿ ದುಃಖಿತಃ ||

ತಸ್ಯೈವ ಚ ವಿನೋಕ್ತಾಂತೇ ಮುಹೂರ್ತಂ ಲಭತೇ ಸುಖಮ್ ||೫೭||

ತಥಾಸ್ಯೋಧ್ವಂಸತೇ ಕಂಠಃ ಕೃಚ್ಛ್ರಾಚ್ಛಕ್ನೋತಿ ಭಾಷಿತುಮ್ ||

ನ ಚಾಪಿ ಲಭತೇ ನಿದ್ರಾಂ ಶಯಾನಃ ಶ್ವಾಸಸೀಡಿತಃ ||೫೮||

ಪಾರ್ಶ್ವೇ ತಸ್ಯಾವಗೃಹ್ಣಾತಿ ಶಯಾನಸ್ಯ ಸಮೀರಣಃ ||

ಅಸೀನೋ ಲಭತೇ ಸೌಖ್ಯಮುಷ್ಣ ಇಷ್ಟೈವಾಭಿನಂದತಿ ||೫೯||

ಉಚ್ಛ್ರಿತಾಕ್ಷೋ ಲಲಾಟೇನ ಸ್ಪಿದ್ಯತಾ ಭೃಶಮರ್ತಮಾನ್ ||

ವಿಶುಷ್ಕಾಸ್ಯೋ ಮುಹುಃಶ್ವಾಸೋ ಮುಹುಶ್ಚೈವಾನಧಮ್ಯತೇ||೬೦||

ನೋಘಾಂಬುರೀತಪ್ರಾಗ್ವಾತ್ಯೈಃ ಶ್ಲೇಷ್ಮಲೈಶ್ಚ ಪ್ರವರ್ದ್ಯತೇ ||

ಸ ಯಾಪ್ಯಸ್ತನುಕಃ ಶ್ವಾಸಃ ಸಾಧ್ಯೋ ವಾ ಸ್ಯಾನ್ನಮೋತ್ತಿತಃ ||೬೧||

ಅರ್ಥಃ— ತನುಕಶ್ವಾಸದಲ್ಲಿ ವಾಯುವು ಪ್ರತಿಲೋಮವಾಗಿ ಪ್ರಾಣವಹಸ್ತ್ರೋತಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಸೇರಿ, ಕುತ್ತಿಗೆ ತಲೆಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು, ಕಫವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಿ ||೫೪|| ನೆಗಡಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. ಅದರಿಂದ ಪ್ರತಿಬದ್ಧವಾಗಿ ಘುರ-ಘುರ ಶಬ್ದವುಳ್ಳ ತೀವ್ರ ವೇಗದ ದುಃಖದಾಯಕ ಶ್ವಾಸವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. ||೫೫|| ಆ ವೇಗದಿಂದ ಚಡಪಡಿಸುವನು, ಕೆಮ್ಮುವನು. ಕೆಮ್ಮಿಗೆ ಪ್ರತಿಬಂಧವಾಗುವದರಿಂದ ಅಗಾಗ್ಗೆ ಮೂರ್ಛೆ ಬರುವದು ||೫೬|| ಕಫವು ಬಿಡದಿರಲು ಬಹಳ ತ್ರಾಸವಾಗುವದು. ಅದು ಬಿಡಲು ಒಂದುಕ್ಷಣ ಸಮಾಧಾನವೆನಿಸುವದು ||೫೭|| ಕಂಠವು ನೋಯುವದು. ಮಾತಾಡಲು ಬಹಳ ತ್ರಾಸವಾಗುವದು. ಮಲಗಲು ಶ್ವಾಸವು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ನಿದ್ರೆಯೇ ಬಾರದು. ||೫೮|| ಮಲಗಲು ಎರಡೂ ಪಾರ್ಶ್ವಗಳು ವಾತದಿಂದ ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುವವು. ಕೂಡಲು ಸಮಾಧಾನವೆನಿಸುವದು. ಉಷ್ಣವು ಬೇಕಾಗುವದು. ||೫೯|| ಕಣ್ಣುಗಳು ಎರಗಟ್ಟುವವು. ಹಣೆಯು ಬಹಳ ಬೆವರುವದು. ಸಮಾಧಾನವಿರುವದಿಲ್ಲ, ಬಾಯಿ ಒಣಗುವದು. ಅಗಾಗ್ಗೆ ಶ್ವಾಸಬಿಡುವನು. ಅನೆಯ ಮೇಲೆ ಕೂತವನಂತೆ ಹಿಂದು ಮುಂದು ಅಗಳಾಡುತ್ತಾನೆ. ||೬೦||

ಇದು ಮೋಡಗಳು ಬರಲು ಅಥವಾ ತಣ್ಣೀರು ಪೂರ್ವಗಾಳಿ ಮತ್ತು ಕಫ ಕಾರಕ ದ್ರವ್ಯಗಳಿಂದ ಹೆಚ್ಚುತ್ತದೆ. ಈ ತಮಕಶ್ವಾಸವು ಯಾಪ್ಯವಾಗಿದೆ. ಹೊಸದಾಗಿ ಆಗಿದ್ದರೆ ಮಾತ್ರ ಸಾಧ್ಯವು. (೬೧)

ಪ್ರತಮಕ ಸಂತಮಕ ಶ್ವಾಸಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಜ್ವರಮೂರ್ಛಾಪರಿತಸ್ಯ ವಿದ್ಯಾತ್ ಪ್ರತಮಕಂ ತು ತಮ್ ||
ಉದಾವರ್ತ ರಜೋಜೀರ್ಣಕ್ಲಿನ್ನ ಕಾಯನಿರೋಧಜಃ ||೬೨||
ತಮಸಾ ವದ್ಧತೇತ್ಯರ್ಥಂ ಶೀತೈಶ್ಚ ಶು ಪ್ರಶಾಮ್ಯತಿ ||
ಮಜ್ಜತಸ್ತಮಸೀನಾಸ್ಯ ವಿದ್ಯಾತ್ ಸಂತಮಕಂ ತು ತಮ್ ||೬೩||

ಅರ್ಥ ೩— ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಜ್ವರ-ಮೂರ್ಛೆಗಳಿದ್ದರೆ ಪ್ರತಮಕ ಶ್ವಾಸವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು ಉದಾವರ್ತ, ಧೂಳಿ, ಅಜೀರ್ಣ ಕ್ಲೇದ, ವೇಗನಿರೋಧ ಇವುಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ||೬೨|| ಇದು ಪ್ರತಮಕವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಅದು ಕತ್ತಲೆಯಿಂದ ಹೆಚ್ಚಾಗುತ್ತದೆ ಶೀತದಿಂದ ಕಡಿಮೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ತಾನು ಕತ್ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿದಂತೆ ಅನಿಸುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಸಂತಮಕವೆಂದು ಹೆಸರು. (೬೩)

ಕ್ಷುದ್ರಶ್ವಾಸವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ರುಕ್ಷಾಯಾಸೋದ್ಭವಃ ಕೋಷ್ಠೇ ಕ್ಷುದ್ರೋ ವಾತ ಉದೀರಯನ್ ||
ಕ್ಷುದ್ರಶ್ವಾಸೋ ನ ಸೋಽತ್ಯರ್ಥಂ ದುಃಖೇನಾಜ್ಞ ಪ್ರಬಾಧಕಃ ||೬೪||
ಹಿನಸ್ತಿ ನ ಸ ಗಾತ್ರಾಣಿ ನ ಚ ದುಃಖೋ ಯಥೇತರೇ ||
ನ ಚ ಭೋಜನಸಾನಾನಾಂ ನಿರುಣದ್ಭ್ಯುಚಿತಾಂ ಗತೀನ್ ||೬೫||
ಇಂದ್ರಿಯಾಣಾಂ ವ್ಯಥಾಂ ನಾಪಿ ಕಾಞ್ಚಿದಾಸಾದಯೇದ್ ರುಜಮ್ ||೬೬||

ಅರ್ಥ ೩— ರುಕ್ಷರೂಪಗಳ ಸೇವನೆಯಿಂದ ಮತ್ತು ಆಯಾಸ ದಿಂದ, ಕೋಷ್ಠದಲ್ಲಿದ್ದ ಕ್ಷುದ್ರವಾತವು ಕುಸಿತವಾಗಿ ಕ್ಷುದ್ರಶ್ವಾಸವು ಉಂಟಾಗುವುದು. ಅದು ಶರೀರಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷ ದುಃಖವನ್ನು ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ ||೬೪|| ಬೇರೆ ಶ್ವಾಸಗಳಂತೆ ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಪೀಡಿಸದು,

ಮುಖವನ್ನೂ ಕೊಡದು. ಅನ್ನವಾಸಗಳ ಗತಿಯನ್ನೂ ತಡೆಯದು.
 ||೬೫|| ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಪೀಡೆಯನ್ನು ಅಥವಾ ಬೇರೆ ಯಾವ ತಂದ ಬೇನೆ
 ಯನ್ನು ಮಾಡದು. (೬೫)

ಸಾಧ್ಯ-ಸಾಧ್ಯತೆಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಸ ಸಾಧ್ಯ ಉಕ್ತೋ ಬಲಿನಃ ಸರ್ವೇ ಚಾಮ್ಯಕ್ತಲಕ್ಷಣಾಃ ||೬೬||
 ಅತಿ ಶ್ವಾಸಾಃ ಸಮುದ್ರಿಷ್ಟಾ ಹಿಕ್ವಾಶ್ಚೈವ ಸ್ವಲಕ್ಷಣೈಃ ||
 ವಿಷಾಂ ಪ್ರಾಣಹರಾ ವರ್ಜ್ಯಾ ಘೋರಾಸ್ತೇ ಹ್ಯಾಶುಕಾರಿಣಾಃ ||೬೭||
 ಭೇಷಜೈಃ ಸಾಧ್ಯಯಾಪ್ಯಾಂಸ್ತು ಕ್ಷಿಪ್ರಂ ಭಿಷಗುಪಾಚರೇತ್ ||
 ಉಪೇಕ್ಷಿತಾ ದಹೇಯುರ್ಹಿ ತುಷ್ಕಂ ಕಕ್ಷಮಿವಾನಲಃ ||೬೮||

ಅರ್ಥಃ— ರೋಗಿಯು ಬಲಿಷ್ಠನಿದ್ದು, ಎಲ್ಲ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಸಾಮ್ಯ
 ವಾಗಿದ್ದರೆ ಸಾಧ್ಯವಾಗಿವೆ. ||೬೬|| ಇಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ಬಿಕ್ಕು ಮತ್ತು ಶ್ವಾಸ
 ಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದೆವು. ಪ್ರಾಣನಾಶಕ, ಭಯಂಕರ, ತೀಘ್ರ
 ಕಾರಿಯೆಂದು ಹೇಳಿದ ಶ್ವಾಸರೋಗಗಳನ್ನೂ ಬಿಡಬೇಕು. ||೬೭||
 ಸಾಧ್ಯ ಮತ್ತು ಯಾಪ್ಯಗಳೆಂದು ಹೇಳಿದ ಶ್ವಾಸಗಳನ್ನು ವೈದ್ಯನು ಔಷಧಿ
 ಗಳಿಂದ ತೀಘ್ರವಾಗಿ ಚಿಕಿತ್ಸಿಸಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ ಇವು ಉಪೇಕ್ಷಿಸ
 ಲ್ಪಟ್ಟರೆ ಬೆಂಕಿಯು ಒಣಹುಲ್ಲನ್ನು ಸುಡುವಂತೆ ತೀಘ್ರವಾಗಿ ರೋಗಿ
 ಯನ್ನು ಸುಡುವವು. (೬೮)

ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಕಾರಣಸ್ಥಾನಮೂಲೈಕ್ಯಾದೇಕಮೇವ ಚಿಕಿತ್ಸಿತಮ್ ||
 ದ್ವಯೋರಪಿ ಯಥಾದೃಷ್ಟ್ಯಮೃಷಿಭಿಃ ಸ್ತನ್ನಿಬೋಧತ ||೬೯||
 ಹಿಕ್ವಾಶ್ವಾಸಾದ್ವಿಫತಂ ಸ್ನಿಗ್ಧೈರಾದೌ ಸ್ವೇದೈರುಪಾಚರೇತ್ ||
 ಅಕ್ತಂ ಲವಣತೈಲೇನ ನಾಡೀಪ್ರಸ್ತರ ಸಂಚರೈಃ ||೭೦||
 ತೈರಸ್ಯ ಗೃಥಿತಃ ಶ್ಲೇಷ್ಮಾ ಸ್ತೋತಃ ಸ್ವಪಿ ವಿಲೀಯತೇ ||
 ಶಾನಿ ಮಾರ್ಧವಮಾಯಾಂತಿ ವಾತಶ್ಚ ಪೈನುಲೋಮಶಾಮ್ ||೭೧||

ಯಥಾದ್ರಿಕುಂಜಾಕ್ಷೀಷ್ಣುಕಾರುತಸ್ತಂ ವಿಷ್ಯಂದತೇ ಹಿಮಮ್ ||

ಸ್ನೇಷ್ಮಾ ತಪ್ತಃ ಸ್ವೀರೋ ದೇಹೇ ಸ್ವೇದೈರ್ವಿಷ್ಯಂದತೇ ತಥಾ ||೨೯||

ಸ್ವಿನ್ನಂ ಜ್ಞಾತ್ವಾ ತತಸ್ತೂರ್ಣಂ ಭೋಜಯೇತ್ ಸ್ನಿಗ್ಧಮೋದನಮ್ ||

ಮತ್ಸ್ಯನಾಂ ಶೂಕಂಞಾಂ ರಸೈರ್ದಧ್ಯುತ್ಪರೇಣ ವಾ ||೩೦||

ತತಃ ಸ್ನೇಷ್ಮಣಿ ಸಂವೃದ್ಧೇ ವಮಸಂ ಪಾಯಯೇತ್ ತು ತಮ್ ||

ಏಷ್ವಲೇಸ್ಯಂಧನಕ್ವಾದ್ರಯುಕ್ತಂ ವಾತಾವಿರೋಧಿ ಯತ್ ||೩೧||

ನಿರ್ದೃತೇ ಸುಖನಾಪ್ನೋತಿ ಸಕಫೇ ದುಷ್ಪವಿಗ್ರಹೇ ||

ಸೋತಃಸುಸಿ ವಿಶುದ್ಧೇಷು ಚರತ್ಯವಿಹತೋನಿಲಃ ||೩೨||

ಅರ್ಥ :- ಹಿಕ್ಕಾ ಮತ್ತು ಶ್ವಾಸಗಳ ಬಾಹ್ಯಕಾರಣ, ಸ್ವಾಸ, ಮತ್ತು ಮೂಲ ಕಾರಣಗಳಾದ ದೋಷಗಳು ಒಂದೇ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ಅವುಗಳ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯು ಒಂದೇ ಎಂದು ಋಷಿಗಳು ತಿಳಿದಿದ್ದಾರೆ. ಅದನ್ನು ಕೇಳಿರಿ. ||೨೯|| ಹಿಕ್ಕಾಶ್ವಾಸ ರೋಗಿಯನ್ನು ಮೊದಲು ಸ್ನಿಗ್ಧಮಾಡಿ ಸ್ವಂಧವಯುಕ್ತ ತೈಲವನ್ನು ಅವನ ಮೈಗೆ ತೊಡೆದು ನಾಡೀಸ್ಥಿವ ಪ್ರಸ್ತರಸ್ಥಿವ, ಸಂಕರಸ್ಥಿವಗಳನ್ನು ಕೂಡಬೇಕು. ||೩೦|| ಅವುಗಳಿಂದ ಸ್ತ್ರೋತಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ಇದ್ದ ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಕಫವು ಕೂಡ ಕರಗುವದು ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ನೈವದುವಾವವು. ವಾತವು ಅನುಲೋಮನಹೊಂದುವದು. ||೩೧|| ಗಿಡಬಳ್ಳಿಗಳಿಂದ ಮುಚ್ಚಿದ ಪರ್ವತದ ಭಾಗದಲ್ಲಿದ್ದ ಬಫವು ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣಗಳಿಂದ ಕಾಯ್ದು ಕರಗುವಂತೆ ದೇಹದಲ್ಲಿದ್ದ ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಕಫವು ಸ್ಥಿವಗಳಿಂದ ಕಾಯ್ದು ಕರಗುತ್ತದೆ. ||೩೨|| ಸ್ಥಿವದ ಸಮ್ಯಗ್ರೋಗವನ್ನು ಕಂಡು ಕೂಡಲೇ ಮೀನ ಅಥವಾ ಹಂದಿಯ ಮಾಂಸಗಳಿಂದ, ಅಥವಾ ಬಹಳ ಮೊಸರಿನಿಂದ ಸ್ನಿಗ್ಧವಾದ, ಅನ್ನವನ್ನು ಉಣ್ಣಿಸಬೇಕು. ||೩೩|| ಅದರಿಂದ ಕಫವು ಹೆಚ್ಚಾಗಲು ವಾತ ಕೋಪ ಮಾಡದ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಸ್ವಂಧವ, ಜೇನು ಕೂಡಿದ ವಮನ ಔಷಧವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. ||೩೪|| ಏಕೆಂದರೆ ಇದರಿಂದ ದುಷ್ಪವಾದ ಕಫವು ಹೊರಟುಹೋಗಲು ಸ್ತ್ರೋತಸ್ಸುಗಳು ಶುದ್ಧವಾಗಿ ವಾತವು ಪ್ರತಿಬಂಧವಿಲ್ಲದೆ ಸಂಚರಿಸುವುದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಸಮಾಧಾನವೆನಿಸುವದು.

ಧೂಮವರ್ತಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಲೀನಶ್ವೇದದೋಷಶೇಷಃ ಸ್ವಾತ್ ತಂ ಧೂಮೈರ್ನಿರ್ಹರೇದ್ ಬುಧಃ ||
ಹರಿದ್ರಾಂ ಯವಮೇರಂಡಮೂಲಂ ಲಾಕ್ಷಾಂ ಮನಃಶಿಲಾಮ್

||೨೬||

ಸದೇವದಾರ್ವಲಂ ಮಾಂಸೀಂ ಪಿಷ್ಪಾವರ್ತಿಂ ಪ್ರಕಲ್ಪಯೇತ್ ||
ತಾಂ ಘೃತಾಕ್ತಾಂ ಪಿಬೇದ್ ಧೂಮಂ ಯವೈರ್ವಾ ಘೃತಸಂಯುತೈಃ

||೨೭||

ಮಧುಚ್ಚಿಷ್ಪಂ ಸರ್ಜರಸಂ ಘೃತಂ ಮಲ್ಲಕಸಂಪುಟೇ ||

ಕೃತ್ವಾ ಧೂಮಂ ಪಿಬೇಚ್ಛೃಜ್ಞಂ ಬಾಲಂ ವಾ ಸ್ನಾಯು ವಾ

ಗವಾಮ್ ||೨೮||

ಶ್ಯೋನಾಕವರ್ಧಮಾನಾನಾಂ ನಾಡೀಂ ಶುಷ್ಕಾಂ ಕುಶಸ್ಕ ಚ ||

ಪದ್ಮಕಂ ಗುಗ್ಗುಲಂ ಲೋಧ್ರಂ ಶಲ್ಮಕೀಂ ವಾ ಘೃತಪ್ಲುತಾಮ್

ಅರ್ಥ :— (ಮೇಲಿನ ಉಪಾಯಗಳಿಂದ ಕಫವು ಹೋಗಿ) ಅದರ
ಶೇಷವು ಒಳಗೆ ಗುಂಬಿಗೆ ಉಳಿದಿದ್ದರೆ ಅದನ್ನು ಧೂಮಗಳಿಂದ ಕಳೆಯ-
ಬೇಕು. ಅರಿಷಿಣ, ಜವೆ, ಔಡಲಬೇರು, ಅರಗು, ಮನಶೀಳ ||೨೬||
ದೇವದಾರು, ಹರಿತಾಳ, ಜಟಾಮಾಂಶಿ ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣದಿಂದ ಅಥವಾ
ಜವೆಯ ಚೂರ್ಣಗಳಿಂದ ಬತ್ತಿಯನ್ನು ಮಾಡಿ ತುಪ್ಪ ತೊಡೆದು ಅದ-
ರಿಂದ ಧೂಮಪಾನವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ||೨೭|| ಮೇಣ, ರಾಳ,
ತುಪ್ಪಕೂಡಿಸಿ ಪರಿವಾಣದ ಸಂಪುಟದಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಅದರ ಧೂಮವನ್ನು
ಅಥವಾ ಅಕಳುಗಳ ಕೋಡುಗಳ ಅಥವಾ ಕೂದಲುಗಳ ಅಥವಾ ಸ್ನಾಯು-
ಗಳ ಧೂಮವನ್ನು ಕುಡಿಯಬೇಕು. ||೨೮|| ಹೆಮ್ಮರ, ಔಡಲ
ಅಥವಾ ದರ್ಭದ ಒಣಗಿಸಿದ ನಾಡಿಗೆ ಘೃತವನ್ನು ಹಚ್ಚಿ ಅಥವಾ
ಪದ್ಮಕಾಷ್ಠ, ಗುಗ್ಗುಳ, ಲೋಧ್ರ, ಶಲ್ಮಕೀ (ಸರ್ಜಫೇದ). ಇವುಗಳ ಕಲ್ಪ-
ದಿಂದ ಬತ್ತಿಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಒಣಗಿಸಿ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಹಚ್ಚಿ ಧೂಮ ತಕ್ಕೊ-
ಳ್ಳಬೇಕು. (೨೯)

ಉಪದ್ರವಯುಕ್ತ ಈ ರೋಗಗಳ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಸ್ವರಕ್ಷೀಣಾತಿಸಾರಾಸ್ಯ ಕೌಪಿತ್ತ ದಾಹಾನುಬಂಧಜಾನ್ ||

ಮಧುರಸ್ನಿಗ್ಧ ಶೀತಾದ್ಯೈರ್ಹಿಂ ಕ್ವಾಶ್ವಾಸಾನುಪಾಚರೇತ್

||೩೦||

ಅರ್ಥ:— ಸ್ವರಭಂಗ, ಅತಿಸಾರ, ರಕ್ತಪಿತ್ತ, ದಾಹಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಬಿಕ್ಕು ಶ್ವಾಸಗಳಿಗೆ ಮಧುರ ಸ್ನಿಗ್ಧ ತೀತ ಉಪಚಾರಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. (೪೦)

ಸ್ವೇದಕ್ಕೆ ಅನರ್ಹರನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ನ ಸ್ವೇದ್ಯಾಃ ಪಿತ್ತದಾಹಾರ್ತಾ ರಕ್ತಸ್ವೇದಾತಿವರ್ತಿನಃ ||
ಕ್ಷೀಣಧಾತುಬಲಾ ರುಕ್ಷಾ ಗರ್ಭಿಣ್ಯಶ್ಚಾಪಿ ಪಿತ್ತಲಾಃ ||೪೦||
ಕಾನುಂ ಕಂಠಮುರಃ ಕೋಷ್ಠೈಃ ಸ್ವೇದಸೇಕ್ಯೈಃ ಸರ್ಕರೈಃ ||
ಉತ್ಕಾರಿಕೋಪನಾಹೈಶ್ಚ ಮೃದುಫಿಃ ಸ್ವೇದಯೇತ್ ಕ್ಷಣಮ್ ||೪೧||
ತೀಲೋಮಾಮಾಷಗೋಧೂಮಚೂರ್ಣವಾರ್ತಹರೈಃ ಸಹ ||
ಸ್ವೇದೈಶ್ಚೋತ್ಕಾರಿಕಾ ಸಾಮ್ಲೈಃ ಸಕ್ಷೀರೈರ್ವಾ ಕೃತಾ ಹಿತಾ ||೪೨||

ಅರ್ಥ:— ಪಿತ್ತ, ದಾಹ, ರಕ್ತದೋಷ, ಬಹಳ ಬೆವರು ಉಕ್ಕಿ, ರೋಗಿಗಳಿಗೂ ಧಾತು ಕ್ಷಯವುಳ್ಳ, ಅತಕ್ತ, ರುಕ್ಷ, ಗರ್ಭಿಣಿ ಮತ್ತು ಬಹಳ ಪಿತ್ತವುಳ್ಳ ರೋಗಿಗಳಿಗೂ ಸ್ವೇದ ಕೊಡಬಾರದು. ||೪೦|| ಆದರೂ ಅವರ ಕುತ್ತಿಗೆ ಎನೆಗಳನ್ನು ತರ್ಕರಾಯುಕ್ತ ಸ್ವೇದಗಳ ಪರಿಷೇಕಗಳಿಂದಲೂ ರೊಟ್ಟಿಯಾಕಾರದ ಮೃದುವಾದ ಪೋಟೀಸುಗಳಿಂದಲೂ ಒಂದು ಕ್ಷಣಮಾತ್ರ ಕಾಸಬಹುದು. ||೪೧|| (ಅದಕ್ಕಾಗಿ) ವಾತನಾಶಕ ಎಳ್ಳು, ಅಗಸಿ, ಉದ್ದಿ, ಗೋದಿ ಹಿಟ್ಟುಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವೇದ ಅಮ್ಲಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ ಮಾಡಿದ ಅಥವಾ ಹಾಲುಹಾಕಿ ಮಾಡಿದ ರೊಟ್ಟಿಯು ಒಳ್ಳೆಯದು. (೪೨)

ನನಜ್ವರಾನುದೋಷೇಷು ರುಕ್ಷಂ ಸ್ವೇದಂ ವಿಲಜ್ಜಾಸಮ್ ||
ಸಮೀಕ್ಷೋಲ್ಲೇಖನಂ ವಾಪಿ ಕಾರಯೇಲ್ಲವಶಾಂಬುನಾ ||೪೩||
ಅತಿಯೋಗೋದ್ಧತಂ ವಾತಂ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ವಾತಹರೈರ್ಭಿಷಕ್ ||
ರೆಸಾಧ್ಯೈರ್ನಾತೀತೋಷ್ಣೈರಭ್ಯಜ್ಞೈಶ್ಚ ತಮಂ ನಯೇತ್ ||೪೪||
ಉದಾವರ್ತೇ ತಥಾಧ್ಯಾನೇ ಮಾತುಲಜ್ಞಾಮ್ಲನೇತಸ್ಯಃ ||
ಹಿಜ್ಜುಪೀಲುನಿಡೈಶ್ಚಾಸ್ತಂ ಯುಕ್ತಂ ಸ್ಯಾದನುಲೋಮನಮ್ ||೪೫||

ಅರ್ಥ:— ನವಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಆಮದೋಷಗಳಲ್ಲಿ ರುಕ್ಷವಾದ ಸ್ವೇದವನ್ನೂ ಲಂಘನವನ್ನೂ ಮಾಡಿಸಬೇಕು. ಅಥವಾ ಯೋಗ್ಯಕಂಡರೆ

ಉಪ್ಪು ನೀರಿನಿಂದ ವಮನ ಮಾಡಿಸಬೇಕು. ||೮೪|| ವಮನದ ಅತಿ ಯೋಗದಿಂದ ವಾತವು ಹೆಚ್ಚಾದರೆ ವಾತನಾಶಕವಾದ ಬಹಳ ಶೀತ ಅಥವಾ ಉಷ್ಣವಿಲ್ಲದ ಮಾಂಸರಸ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಂದ ಮತ್ತು ಅಭ್ಯಂಗಗಳಿಂದ ಅದನ್ನು ಕಡಿಮೆಮಾಡಬೇಕು. ||೮೫|| ಉದಾವರ್ತ, ಹೊಟ್ಟೆಯುಬ್ಬುಗಳು ಇದ್ದರೆ ಮಾದಾಳ ಅಮ್ಲವೇತಸ ಇಂಗು ಪೀಲು (ಗೋವಿನ ಹಣ್ಣು), ಬಿಡಲವಣಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. ಅದು ಅನುಲೋಮನ ಮಾಡುವದು. (೮೬)

ಈ ರೋಗಿಗಳ ಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಿ ಅವರಿಗೆ ಮಾಡತಕ್ಕ ಭಿನ್ನ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಹಿಕ್ಮಾಶ್ವಾಸಾಮಯೀ ತ್ರೇಕೋ ಬಲವಾನ್ ದುರ್ಬಲೋಽಪರಃ ||
ಕಫಾಧಿಕಸ್ತಘ್ನೈವೈಕೋ ರುಕ್ಷೋ ಬಹ್ವನಿಲೋಽಪರಃ ||೮೭||

ಕಫಾಧಿಕೇ ಬಲಸ್ಥೇ ಚ ವಮನಂ ಸನಿರೇಚನಮ್ ||
ಕಾರ್ಯಂ ಪಥ್ಯಾಶಿನೇ ಧೂಮಲೇಹಾದಿಶಮನಂ ತತಃ ||೮೮||

ವಾತಿಕಾನ್ ದುರ್ಬಲಾನ್ ವೃದ್ಧಾನ್ ಬಾಲಾಂಶ್ಚಾನಿಲಸೂದನೈಃ ||
ತಪಯೇದೇವ ಶಮನೈಃ ಸ್ನೇಹಯೂಷರಸಾದಿಭಿಃ ||೮೯||

ಅನುತ್ಕ್ಲಿಪ್ತಕಫಾಸ್ಥಿನ್ನದುರ್ಬಲಃ ನಾಂ ವಿಶೋಧನಾತ್ ||
ವಾಯುರ್ಲಬ್ಧಾಸ್ವದೋ ಮರ್ಮ ಸಂಶೋಷ್ಯಾಶು ಹರೇದಸೂನ್

ದೃಢಾನ್ ಬಹುಕಫಾಂಸ್ತಸ್ಮಾದ್ ರಸೈರಾನೂಪವಾರಿಜೈಃ
ತೃಪ್ತಾನ್ ವಿಶೋಧಯೇತ್ ಸ್ಥಿನ್ನಾನ್ ಬೃಂದಯೇದಿತಿರಾನ್ ಭಿಷಕ್ ||೯೦||

ಅರ್ಥಃ— ಹಿಕ್ಮಾಶ್ವಾಸ ರೋಗಿಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ಬಲಿಷ್ಠರು, ಕೆಲವರು ದುರ್ಬಲರು ಇರುವರು. ಅವರಲ್ಲಿಯೂ - ಕೆಲವರಲ್ಲಿ ಕಫವು ಹೆಚ್ಚಿರುವದು. ಇನ್ನೊಬ್ಬರಲ್ಲಿ ರುಕ್ಷತೆ ಇದ್ದು ವಾತವು ಹೆಚ್ಚಿರುವದು. ||೮೭|| ಕಫವು ಹೆಚ್ಚಿದ್ದವರಿಗೂ ಬಲಿಷ್ಠರಿಗೂ ವಮನ ಮತ್ತು ವಿರೇಚನವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. ಆ ಮೇಲೆ ಪಥ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಿಸುತ್ತಾ ಧೂಮಲೇಹ ಮುಂತಾದ ಶಮನ ಔಷಧಗಳನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. ||೮೮|| ವಾತವು

ಹೆಚ್ಚು ಉಳ್ಳ ದುರ್ಬಲ, ವೃದ್ಧ, ಬಾಲ ರೋಗಿಗಳನ್ನು ವಾತನಾಶಕವಾದ ಸ್ನೇಹ, ಕಟ್ಟು, ಮಾಂಸರಸ ಮುಂತಾದ ಶಮನ ಔಷಧಗಳಿಂದ ಬೃಂಹಣ ಮಾಡಬೇಕು. ||೮೯|| ಕಫವು ಕೆರಳದೆ ಇದ್ದ, ಸ್ನೇಹಕೊಡದ ಅಥವಾ ದುರ್ಬಲ ರೋಗಿಗಳಿಗೆ ಶೋಧನವನ್ನು ಕೊಟ್ಟರೆ ವಾತವು ಪ್ರಬಲ ವಾಗಿ ಮರ್ಮವನ್ನು ಒಣಗಿಸಿ ತೀವ್ರ ಪ್ರಾಣವನ್ನು ತಕ್ಕೊಳ್ಳುವದು. ||೯೦|| ಅದ್ದರಿಂದ ಕಫವು ಹೆಚ್ಚುಳ್ಳ ಬಲಿಷ್ಠ ರೋಗಿಗಳಿಗೆ ಅನೂಪ ಮತ್ತು ಜಲಚರಪ್ರಾಣಿಗಳ ಮಾಂಸದಿಂದ ತೃಪ್ತಿಗೊಳಿಸಿ (ಕಫವನ್ನು ಕೆರಳಿಸಿ) ಸ್ನೇಹಕೊಟ್ಟು ಆ ಮೇಲೆ ಶೋಧನ ಕೊಡಬೇಕು. ಉಳಿದ ವರನ್ನು ಬೃಂಹಣ ಮಾಡಬೇಕು. (೯೧)

ಶಮನ ಬೃಂಹಣ ಔಷಧಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಶಿಖಿತ್ತಿರಿದಕ್ಷಾದ್ಯಾ ಜಾಜ್ಜಲಾಶ್ಚ ಮೃಗಾ ದ್ವಿಜಾಃ ||
 ದಶಮೂಲೀರಸೇ ಸಿದ್ಧಾಃ ಕಾಲತೈ ವಾ ರಸೇ ಹಿತಾಃ ||೯೨||
 ನಿದಿಗ್ಧಿಕಾಂ ಬಿಲ್ವಮಧ್ಯಂ ಕರ್ಕಟಾಖ್ಯಾಂ ದುರಾಲಭಾಮ್ ||
 ತ್ರಿಕಂಟಕಂ ಗುಡೂಚೀಂಜ್ವ ಕುಲತ್ಥಾಂಶ್ಚ ಸಚಿತ್ರಕಾನ್ ||೯೩||
 ಜಲೇ ಪಕ್ತ್ವಾ ರಸಃ ಪೂತಃ ಪಿಪ್ಪಲೀಘೃತಭರ್ಜಿತಃ ||
 ಸನಾಗರಃ ಸಲವಣಃ ಸ್ಯಾದ್‌ಯೂಷೋ ಭೋಜನೇ ಹಿತಃ ||೯೪||
 ರಾಸ್ನಾಂ ಬಲಾಂ ಪಿಪ್ಪಲಮೂಲಂ ಹ್ರಸ್ವಂ ಮುದ್ಗಾನ್ ಸಚಿತ್ರಕಾನ್ ||
 ಪಕ್ತ್ವಾಂಭಸಿ ರಸೇ ತಸ್ಮಿನ್‌ಯೂಷಃ ಸಾಧ್ಯಶ್ಚ ಪೂರ್ವವತ್ ||೯೫||
 ಪಲ್ಲವಾನ್‌ಮಾತುಲುಜ್ಜಸ್ಯ ನಿಂಬಸ್ಯ ಕುಲಕಸ್ಯ ಚ ||
 ಪಕ್ತ್ವಾ ಮುದ್ಗಾಂಶ್ಚ ಸಮೋಷಾನ್ ಕ್ಷಾರಯೂಷಂ
 ವಿಪಾಚಯೇತ್ ||೯೬||

ದತ್ವಾ ಕ್ಷಾರಂ ಸಲವಣಂ ಶಿಗ್ರೋಣಿ ಮರಿಚಾನಿ ಚ ||
 ಯುಕ್ತ್ವಾ ಸಂಸಾಧಿತೋ ಯೂಷೋ ಹಿಕ್ಕಾಶ್ವಾಸವಿಕಾರಜಿತ್
 ಕಾಸಮರ್ಧಕಪತ್ರಾಣಾಂ ಯೂಷಃ ಶೋಭಾಂಜ್ವನಸ್ಯ ಚ ||
 ತುಷ್ಕಮೂಲಕಯೂಷಶ್ಚ ಹಿಕ್ಕಾಶ್ವಾಸನಿಬರ್ಹಣಃ ||೯೭||
 ಸದಧಿವ್ಯೋಷಸರ್ಪಿಷ್ಕೋ ಯೂಷೋ ವಾರ್ತಾ ಕಜೋ ಹಿತಃ ||೯೮||

ಅರ್ಥ:— ದಶಮೂಲದ ಕಷಾಯದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಹುರಳಿಯ ಕಷಾಯದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧ ಮಾಡಿದ ಸವಲು, ತಿತ್ತಿರಿ, ಕೋಳಿ ಮುಂತಾದ ಜಾಂಗಲದೇಶದ ವೃಗಪ್ರಾಣಿಗಳ ಮಾಂಸವು ಹಿಕ್ಕಾಶ್ವಾಸರೋಗಿಗಳಿಗೆ ಹಿತಕರವಾಗಿದೆ. ||೯೨|| ನೆಲಗುಳ್ಳ, ಬಿಲ್ವಮಜ್ಜ, ಕಾಕಡಶಿಂಗಿ, ನೆಲಇಂಗಳ, ನೆಗ್ಗಿನ ಮುಳ್ಳು, ಆಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಚಿತ್ರಕ ಇವುಗಳನ್ನು ||೯೩|| ಒಂದೆಂದು ತೊಲಿ ತಕ್ಕೊಂಡು ೭೪ ಪಟ್ಟು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಕುದಿಸಿ ಅರ್ಧ ಉಳಿಯಲು ಸೋಸಿ ಅದರಲ್ಲಿ ಹುರಳಿ ಬೇಳೆಗಳನ್ನು ಗ್ಲೆ ಹಾಕಿ ಕುದಿಸಿ ಸೋಸಿ ಅಕಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಹಿಪ್ಪಲಿ ಶುಂಠಿಗಳ ಚೂರ್ಣ ಮತ್ತು ಉಪ್ಪುಹಾಕಿ ತುಪ್ಪದ ಒಗ್ಗರಣೆ ಕೊಟ್ಟು ಉಟದಲ್ಲಿ ಕೊಡಬೇಕು. ||೯೪|| ಇದರಂತೆ ರಾಸ್ನಾ ಬಲಾ, ಹೃಸ್ವಪಂಚಮೂಲ, ಹೆಸರು, ಚಿತ್ರಕ, ಇವುಗಳನ್ನು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಕುದಿಸಿ ಮೇಲಿನಂತೆಯೇ ಹಿಪ್ಪಲಿ ಶುಂಠಿ ಉಪ್ಪುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಹಾಕಿ ತುಪ್ಪದ ಒಗ್ಗರಣೆ ಕೊಟ್ಟು ಕಟ್ಟನ್ನು ಸಿದ್ಧ ಮಾಡಬೇಕು. ||೯೫|| ಮಾದಾಳ ಬೇವು ಕಹಿ ಪಡವಲಗಳ ಎಲೆಗಳನ್ನು ಕುದಿಸಿ ಅದರಲ್ಲಿ ಹೆಸರು ಬೇಳೆ ತ್ರಿಕಟುಚೂರ್ಣಗಳನ್ನೂ ||೯೬|| ಒದವಾರ ಸೈಂಧವ ನುಗ್ಗೀಕಾಯಿ ಮೊಣಸು ಇವುಗಳನ್ನೂ ಯೋಗ್ಯ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಕೂಡಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಕ್ಷಾರಯೂಷವು ಬಿಕ್ಕು ಶ್ವಾಸಗಳನ್ನು ಕಳೆಯುವದು. ||೯೭|| ಇದರಂತೆ ಕಾಸಮರ್ದ (ಎಲೆವರಿಗೆ) ಎಲೆಗಳಿಂದ ಅಥವಾ ನುಗ್ಗೀ ಎಲೆಗಳಿಂದ ಅಥವಾ ಒಣಮೂಲಂಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಕಟ್ಟುಗಳೂ ಬಿಕ್ಕು ಶ್ವಾಸಗಳನ್ನು ಕಳೆಯುವವು. ||೯೮|| ಬದನೇಕಾಯಿ ಹೆಸರು ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಕುದಿಸಿ ಅದರಲ್ಲಿ ಮೊಸರು, ತ್ರಿಕಟುಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ ತುಪ್ಪದ ಒಗ್ಗರಣೆ ಕೊಟ್ಟು ಮಾಡಿದ ಕಟ್ಟು ಹಿತಕರವಾಗಿದೆ. (೯೮)

ಆಹಾರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಶಾಲಿಷಷ್ಟಿಕೆಗೋಧೂಮಯವಾನ್ನಾನ್ಯಸವಾನಿ ಚ ||೯೯||
ಹಿಜ್ಜು ಸೌವರ್ಚಲಾಜಾಜೀವಿಡಪೌಷ್ಕರಚಿತ್ರಕೈಃ ||
ಸಿದ್ಧಾ ಕರ್ಕಟಶ್ವಜ್ಞಾಚ ಯವಾಗೂ ಶ್ವಾಸಹಿಕ್ಕಿನಾಮ್ ||೧೦೦||
ದಶಮೂಲೀಶರೀರಾಸ್ನಾಪಿಸ್ಪಲೀಬಿಲ್ವಸೌಷ್ಕರೈಃ ||
ತೃಜ್ಞೇತಾಮಲಕೀಭಾಗೀ ಗುಡೂಬೀನಾಗರದ್ವಿಫಃ ||೧೦೧||

ಯನಾಗೊಂ ವಿಧಿನಾ ಸಿದ್ಧಾಂ ಕಷಾಯಂ ನಾ ಪಿಬೇನ್ನ ರಾ ||
 ಕಾಸಹೃದ್ಗ್ರಹಪಾರ್ಶ್ವಾತಿಹಿಕ್ಕಾಶ್ವಾಸಪ್ರಶಾಂತಯೇ ||೧೦೩||
 ಪುಷ್ಕರಾಹ್ವಶತೀವೈಷಮಾತುಲುಜ್ವಾನ್ಮನೇತಸ್ಯೇ ||
 ಯೋಜಯೇದನ್ನಪಾನಾನಿ ಸಸರ್ಪಿರ್ಬಿಡಹಿಜ್ಜುಭಿಃ ||೧೦೪||
 ದಶಮೂಲಸ್ಯ ನಾ ಕ್ವಾಥಮಥನಾ ದೇವದಾರುಣಃ ||
 ತೃಷಿತೋ ಮದಿರಾಂ ನಾಪಿ ಹಿಕ್ಕಾಶ್ವಾಸೀ ಪಿಬೇನ್ನ ರಾ ||೧೦೫||

ಅರ್ಥ :- ಹಳೇಯವಾದ ಅಕ್ಕಿ, ಪಪ್ಪಿಕ ಅಕ್ಕಿ, ಗೋದಿ, ಜವೆ
 ಗಳ ಅನ್ನಗಳು ಹಿತಕರವು. ||೯೯|| ಇಂಗು, ಕಾಚಲವಣ, ಚೇರಿಗೆ,
 ಬಿಡಲವಣ, ಪುಷ್ಕರಮೂಲ, ಚಿತ್ರಕಮೂಲ, ಕಾಕಡತಿಂಗಿ, ಇವುಗಳಿಂದ
 ಮಾಡಿದ ಪೇಯವು ಶ್ವಾಸಹಿಕ್ಕಾ ರೋಗಿಗಳಿಗೆ ಹಿತಕರವು. ||೧೦೦||
 ದಶಮೂಲ, ಕಚೋರ, ರಾಸ್ನಾ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಬಿಲ್ವ, ಪುಷ್ಕರಮೂಲ, ಕಾಕ
 ಡತಿಂಪಿ, ನೆಲನೆಲ್ಲಿ; ಗಂಟುಬಾರಂಗಿ, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಸುಂಠಿ, ಮುದ್ದಿ
 ||೧೦೧|| ಇವುಗಳಿಂದ ವಿಧಿಯಂತೆ ಮಾಡಿದ ಪೇಯವನ್ನಾಗಲೀ ಕಷಾ
 ಯವನ್ನಾಗಲೀ ಕುಡಿದರೆ ಕೆಮ್ಮು ಹೃದ್ಗ್ರಹ ಪಾರ್ಶ್ವಶಾಲ ಬಿಕ್ಕು
 ಶ್ವಾಸಗಳು ಹೋಗುವವು. ||೧೦೨|| ಪುಷ್ಕರಮೂಲ, ಕಚೋರ, ತ್ರಿಕಟು
 ಮಾದಾಳ, ಅವ್ಲವೇತಸ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಅನ್ನಪಾನ
 ಗಳಲ್ಲಿ ತುಪ್ಪ ಬಿಡಲವಣ ಇಂಗುಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ ಕೊಡಬೇಕು. ||೧೦೩||
 ಹಿಕ್ಕಾಶ್ವಾಸ ರೋಗಿಯು, ನೀರಡಿಕೆಯಾದರೆ ದಶಮೂಲದ ಅಥವಾ
 ದೇವದ್ವಾರದ ಕಷಾಯವನ್ನು ಅಥವಾ ಸುರೆಯನ್ನು ಕುಡಿಯಬೇಕು.
 (೧೦೪)

ಔಷಧಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಪಾಶಾಂ ಮಧುರಸಾಂ ರಾಸ್ನಾಂ ಸರಲಂ ದೇವದಾರು ಚ ||
 ಪ್ರಕ್ಷಾಲ್ಯ ಜರ್ಜರೀಕೃತ್ಯ ಸುರಾಮಂಡೇ ನಿಧಾಪಯೇತ್ ||೧೦೬||
 ತಂ ಮಂದಲವಣಂ ಕೃತ್ವಾ ವೈದ್ಯಃ ಪ್ರಸೃತಸಮ್ಮಿತಮ್ ||
 ಪಾಯಯೇತ್ ತು ತತೋ ಹಿಕ್ಕಾಶ್ವಾಸಶ್ಚೈವೋಪಶಾಮ್ಯತಿ ||೧೦೭||
 ಹಿಂಗು ಸೌವರ್ಚಲಂ ಕೋಲಂ ಸಮಜ್ಜಾಂ ಪಿಪ್ಪಲೀಂ ಬಲಾಮ್ ||
 ಮಾತಲುಜ್ಗರಸೇ ಪಿಷ್ಪಮಾರನಾಲೇನ ನಾ ಪಿಬೇತ್ ||೧೦೮||

ಭಾಗೀ ನಾಗರಯೋಃ ಕಲ್ಮಂ ಮರಿಚಿಕ್ಷ್ವಾರಯೋಸ್ತಥಾ ||
 ಪೀತದ್ರುಚಿತ್ರಕಾಸ್ಯೋತಾವಮಾರ್ಣಾವಂಬುನಾ ಪೀಚಿತ
 ಶಿರೀಷಪುಷ್ಪಸ್ವರಸಃ ಸಸ್ತುಪರ್ಣಸ್ಯ ವಾ ಪುನಃ
 ಪಿಪ್ಪಲೀ ಮಧುಸಂಯುಕ್ತಾ ಕಫಪಿತ್ತಾನುಗೇ ಹಿತಾ ||೧೦೯||
 ಮಧಾಲಿಕಾ ತುಗಾಕ್ಷೀರೀ ನಾಗರಂ ಪಿಪ್ಪಲೀ ತಥಾ ||
 ಉತ್ಕಾರಿಕಾ ಘೃತೇ ಸಿದ್ಧಾ ಶ್ವಾಸೇ ಪಿತ್ತಾನುಬಂಧಜೇ ||೧೧೦||
 ಶ್ವಾನಿಧಂ ಶಶಮಾಂಸಾಞ್ಚ ಶಲ್ಮಕಸ್ಯ ಚ ಶೋಣಿತಮ್ ||
 ಪಿಪ್ಪಲೀಘೃತಸಿದ್ಧಾನಿ ಶ್ವಾಸೇ ವಾತಾನುಬಂಧಜೇ ||೧೧೧||
 ಸುನರ್ಚಲಾರಸೋ ದುಗ್ಧಂ ಘೃತಂ ತ್ರಿಕಟುಕಾನ್ವಿತಮ್ ||
 ಶಾಲ್ಯೋದನಸ್ಯಾನುಪಾನಂ ವಾತಪಿತ್ತಾನುಗೇ ಹಿತಮ್ ||೧೧೨||
 ಮಧುಕಂ ಪಿಪ್ಪಲೀಮೂಲಂ ಗುಡೋ ಗೋಶಕೃತೋ ರಸಃ ||
 ಕ್ಷೌದ್ರಂ ಘೃತಂ ಶ್ವಾಸಕಾಸಹಿಕ್ಷಾಭಿಷ್ಯಂದಿನಾಂ ಹಿತಮ್ ||೧೧೩||
 ಖುರೋಷ್ಣವರಾಹಾಣಾಂ ಮೇಷಸ್ಯ ಚ ಗಜಸ್ಯ ಚ ||
 ಶಕೃದ್ರಸಂ ಬಹುಕಫೇಷ್ವೇಕೈಕಂ ಮಧುನಾ ಪಿಬೇತ್ ||೧೧೪||
 ಕ್ಷಾರಂ ವಾಪ್ಯಶ್ಯಗಂಧಾಯಾ ಲಿಪ್ಯಾನ್ನಾ ಕ್ಷೌದ್ರಸರ್ಪಿಷಾ ||
 ಮಯೂರಪಾದನಾಲಂ ವಾ ಶಲಲಂ ಶಲ್ಮಕಸ್ಯ ಚ ||೧೧೫||
 ಶ್ವಾನಿಮೋಹಕಚಾಷಾಣಾಂ ಲೋಮಾನಿ ಕುರರಸ್ಯ ಚ ||
 ವಿಕದ್ವಿಶಫತ್ಯಜ್ಗಾಣಿ ಚರ್ಮಾಸ್ಥಿನಿ ಮುರಾಂಸ್ತಥಾ ||೧೧೬||
 ಸಮಸ್ತಾನೈಕಶೋ ವಾಪಿ ದಗ್ಧಾಃ ಕ್ಷೌದ್ರಘೃತಾನ್ವಿತಮ್ ||
 ಚೂರ್ಣಂ ಲಿಹನ್ ಜಯೇತ್ ಕಾಸಂ ಹಿಕ್ಷಾಂ ಶ್ವಾಸಾಞ್ಚ ದಾರುಣಮ್
 ಏತೇ ಹಿ ಕಫಸಂರುದ್ಧಗತಿಸ್ರಾಣಸ್ತುಕೋಪಹಾಃ ||
 ತಸ್ಮಾತ್ ತನ್ಮಾರ್ಗಶುದ್ಧಾರ್ಥಂ ದೇಯಾ ಲೇಹಾ ವ ನಿಷ್ಕರ್ಷೇ ||೧೧೭||
 ಕಾಸಿನೇ ಭದ್ರನಂ ದದ್ಯಾತ್ ಸ್ವರಭೇದೇ ಚ ಬುದ್ಧಿಮಾನ್ ||
 ವಾತಶ್ಲೇಷ್ಣಹರೈರ್ಯುಕ್ತಂ ತಮಕೇ ತು ವಿರೇಚನಮ್ ||೧೧೮||
 ಉದೀರ್ಯತೇ ಭೃಶತರಂ ಮಾರ್ಗರೋಧಾದ್ವಹಜ್ಜಲಮ್ ||
 ಯಥಾ ತಥಾನಿಲಸ್ತಸ್ಯ ಮಾರ್ಗಂ ನಿತ್ಯಂ ವಿಶೋಧಯೇತ್ ||೧೧೯||

ಅರ್ಥ :— ಅಗಳಸುಂತಿ, ಮಧುರಸಾ (ಹೆಗ್ಗೊರೆಟೆಗೆ) ರಾಸ್ತಾ, ಸರಲ, (ದೇವದಾರುಜಾತಿ), ದೇವದಾರು ಇವುಗಳನ್ನು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ತೊಳೆದು ಜಜ್ಜಿ ನಾಲ್ಕುಪಾಲು ಸುರಾಮಂಡದಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಇಡಬೇಕು. ||೧೦೦೫|| ವೈದ್ಯನು ಅದನ್ನು ೧೬ ತೊಲಿ ತಕ್ಕೊಂಡು ಸ್ವಲ್ಪ ಉಪ್ಪುಹಾಕಿ ಕುಡಿಸಬೇಕು. ಅದರಿಂದ ಬಿಕ್ಕು ದಮ್ಮುಗಳು ಹೋಗುವವು ||೧೦೦೬|| ಇಂಗು ಕಾಚಲವಣ, ಬೋರೆ, ಸಮಂಗಾ (ಮಂಜಿಷ್ಠಾ) ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಮುದ್ರೆ ಇವುಗಳನ್ನು ಮಾದಾಳದ ರಸದಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಗಂಜಿಯೊಡನೆ ಕುಡಿಯಬೇಕು. ||೧೦೦೭|| ಭಾರಂಗಮೂಳ, ಸುಂತಿಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಅಥವಾ ಮಣಿಸು ಜಸಪಾರಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಮರ ಅರಿಷಿಣ, ಚಿತ್ರಕ ಅಸ್ಟೋತೆ (ಉತ್ತರಾಣಿಭೇದ), ಮೂರ್ವಾ (ಹೆಗ್ಗೊರೆಟೆಗೆ) ಇವುಗಳ ಕಷಾಯದೊಡನೆ ಕುಡಿಯಬೇಕು. ||೧೦೦೮|| ಕಫ ಪಿತ್ತಯುಕ್ತ ಹಿಕ್ಕಾಶ್ವಾಸಗಳಲ್ಲಿ ಶಿರೀಷವುಪ್ಪ ಅಥವಾ ಸಪ್ತಪರ್ಣದ ಸ್ವರಸದಲ್ಲಿ ಹಿಪ್ಪಲಿ ಚೂರ್ಣ ಜೇನು ಹಾಕಿ ಕೊಡಬೇಕು. ಇವು ಹಿತಕರವಾಗಿವೆ. ||೧೦೦೯|| ಪಿತ್ತಯುಕ್ತಶ್ವಾಸದಲ್ಲಿ ಗೋದಿಯ ತವಡು, ವಂಶಲೋಚನ; ಹಿಪ್ಪಲಿ ಹಾಕಿ ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ರೊಟ್ಟಿಯು ಹಿತಕರವು. ||೧೦೧೦|| ವಾತಯುಕ್ತ ಶ್ವಾಸದಲ್ಲಿ ತ್ವಾಣಿತ್ (ದೊಡ್ಡಶಲ್ಯಕ) ಮತ್ತು ಮೊಲದ ಮಾಂಸ, ಸಣ್ಣ ಮುಳ್ಳುಹಂದಿಯ ರಕ್ತ ಇವುಗಳನ್ನು ಹಿಪ್ಪಲಿಚೂರ್ಣ, ತುಪ್ಪಹಾಕಿ ಕುಡಿಸಿ ಕೊಡಬೇಕು. ||೧೦೧೧|| ವಾತಪಿತ್ತಾನುಬಂಧವುಳ್ಳ ಶ್ವಾಸದಲ್ಲಿ ಸುವರ್ಚಲಾ (ಸೂರ್ಯಭಕ್ತಾ) ರಸದಲ್ಲಿ ಹಾಲು, ತುಪ್ಪ ತ್ರಿಕಟುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಹಾಕಿ ಅದನ್ನು ಅಕ್ಕಿಯ ಬೋನವನ್ನುಂಡ ನಂತರ ಕೊಡಬೇಕು. ||೧೦೧೨|| ಕೆಮ್ಮು ದಮ್ಮು ಬಿಕ್ಕು ಕಫಗಳುಳ್ಳ ರೋಗಿಗಳಿಗೆ ಜೇಷ್ಠಮಧು, ಗೋದಿ, ಬೆಲ್ಲ, ಗೋಮಯದ ರಸ, ಜೇನು ತುಪ್ಪಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಕೊಟ್ಟರೆ ಹಿತವಾಗುವದು. ||೧೦೧೩|| ಬಹಳ ಕಫವುಳ್ಳ ಶ್ವಾಸಗಳಲ್ಲಿ ಕತ್ತೆಯ ಅಥವಾ ಕುದುರೆಯ ಅಥವಾ ಒಂಟಿಯ ಅಥವಾ ಹಂದಿಯ ಅಥವಾ ಅಡಿನ ಅಥವಾ ಆನೆಯ ಮಲದ ರಸವನ್ನು ಜೇನಿನೊಡನೆ ಕುಡಿಯಬೇಕು. ||೧೦೧೪|| ಅಥವಾ ಹಿರೇಮದ್ದಿನ ಕ್ಷಾರವನ್ನು ಅಥವಾ ಮಯೂರಪಾದದ ನಲಿಕೆಯನ್ನು ಅಥವಾ ಸಣ್ಣ ಮುಳ್ಳುಹಂದಿಯ ಮುಳ್ಳನ್ನು ಸುಟ್ಟು ಅದರ ಕ್ಷಾರವನ್ನು ತುಪ್ಪ ಜೇನಿನೊಡನೆ ನೆಕ್ಕಿಸಬೇಕು. || ೧೦೧೫ || ದೊಡ್ಡ ಮುಳ್ಳುಹಂದಿ

ರೋಹಕ (ಪಕ್ಷಿಭೇದ), ಚಾಪ (ಹಂಗನಹಕ್ಕಿ), ಕುರರ (ಮತ್ಸ್ಯ ಭಕ್ಷಕ ಪಕ್ಷಿ) ಇವುಗಳ ಕೂದಲುಗಳನ್ನು, ಒಂದು ಅಥವಾ ಎರಡು ಮಿರಗಳುಳ್ಳ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಕೋಡು ತೊಗಲು ಎಲಬು ಮಿರಗಳಲ್ಲಿ ||೧೧೬|| ಒಂದೊಂದನ್ನು ಅಥವಾ ಎಲ್ಲವನ್ನು ಸುಟ್ಟು ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ ಅದನ್ನು ತುಪ್ಪ ಜೇನಿನೊಡನೆ ಕಲಿಸಿ ನೆಕ್ಕಿದರೆ ಭಯಂಕರವಾದ ಕೆಮ್ಮು ದಮ್ಮು ಬಿಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಕಳೆಯುವದು. ||೧೧೭|| ಈ ಲೇಹಗಳು ಕಫ ದಿಂದ ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಾಣವಾಯುವಿನ ಪ್ರಕೋಪವನ್ನು ಕಳೆಯುವದ ರಿಂದ ಮಾರ್ಗ ಶುದ್ಧಿಯಾಗಬೇಕಿದ್ದರೆ ಮಾತ್ರ ಕೊಡಬೇಕೇ ಹೊರತು ಕಫವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಕೊಡಬಾರದು. ||೧೧೮|| ಶ್ವಾಸರೋಗಿಯ ಕೆಮ್ಮಿಗೆ ವಮನವನ್ನೂ, ಸ್ವರಭೇದಕ್ಕೆ ಮತ್ತು ತಮಕಶ್ವಾಸಕ್ಕೆ ವಾತಕಫ ನಾಶಕ ದ್ರವ್ಯಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ವೀರೇಚನವನ್ನೂ ಕೊಡಬೇಕು. ||೧೧೯|| ಹರ ಯುವ ನೀರು, ಹಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಬಂಧವಾಗಲು ಹೆಚ್ಚಾಗುವಂತೆ ವಾತವು ಪ್ರತಿಬಂಧವಾಗಲು ಹೆಚ್ಚಾಗುವದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅದರ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ದಿನಾಲು ಸ್ವಚ್ಛಮಾಡಬೇಕು. (೧೨೦)

ತತ್ಕಾದಿ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಶರೀಗ್ರಂಥಿಕಜೀವಂತೀತ್ವಜ್ಜಮುಸ್ತಂ ಪುಷ್ಕರಾಹ್ವಯಮ್ ||
ಸುರಸಂ ತಾಮಲಕೈಲಾ ಪಿಪ್ಪಲ್ಯಗುರು ನಾಗಂಮ್ ||೧೨೧||
ಬಾಲಕಜ್ವಾ ಸಮಂ ಚೂರ್ಣಂ ಕೃತ್ವಾಷ್ಟಗುಣಶರ್ಕರಮ್ ||
ಸರ್ವಥಾ ತಮಕೇ ಶ್ವಾಸೇ ಹಿಕ್ಕಾಯಾಜ್ವಾ ಪ್ರಯೋಜಯೇತ್ ||೧೨೨||

ಅರ್ಥ :— ಕಜೋರ, ಮೋಡಿ, ಶೀಹಾಲೆ ದಾಲಚಿನ್ನಿ, ಜೇಕು, ಪುಷ್ಕರಮೂಲ, ತುಳಸಿ, ನೆಲನೆಲ್ಲಿ, ಯಾಲಕ್ಕಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿ ಅಗುರು, ಶುಂಠಿ ||೧೨೧|| ಬಾಳದಬೇರು ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಸಮನಾಗಿ ತಕ್ಕೊಂಡು ಅದರಲ್ಲಿ ಎಂಟುಪಾಲು ಸಕ್ಕರೆಯನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ತಮಕಶ್ವಾಸ ಮತ್ತು ಬಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು. (೧೨೨)

ಮುಕ್ತಾದಿಚೂರ್ಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಮುಕ್ತಾಪ್ರವಾಲವೈದೂರ್ಯಂ ಶಬ್ಜಃ ಸ್ಫಟಿಕಮುಜ್ಜನಮ್ ||

ಸಸಾರಕಾಜಗಂಧಾರ್ಕಸೂಕ್ಷ್ಮಲಾಲವಣದ್ವಯಮ್ ||೧೨೩||
 ತಾಮ್ರಾಯೋರಜಸೀ ರೂಪ್ಯಂ ಸೌಗಂಧಿಕಕಶೇರುಕಮ್ ||
 ಜಾತೀಫಲಂ ಶಣಫಲಾನ್ಯಸಾಮಾಗಸ್ಯ ತಂಡುಲಾಃ ||೧೨೪||
 ಏಷಾಂ ಪಾಣಿತಲಂ ಚೂರ್ಣಂ ತುಲ್ಯಾನಾಂ ಕ್ಷಾದ್ರಸರ್ಪಿಷಾ ||
 ಹಿಕ್ಕಾಂ ಶ್ವಾಸಾಂ ಕಾಸಾಂ ಲೀಡಮಾಶು ನಿಯಚ್ಛತಿ ||೧೨೫||
 ಅಜ್ಜನಾತ್ ತಿಮಿರಂ ಕಾಚಂ ನೀಲಿಕಾಂ ಪಿಷ್ಟಕಂ ತಮಃ ||
 ಪಿಲ್ಲಂ ಕಂಡೂಮಭಿಷ್ಯಂದಮರ್ಮ ಚೈವ ಪ್ರಣಾಶಯೇತ್ ||೧೨೬||

ಅರ್ಥ :— ಮುತ್ತು, ಹವಳ, ವೈಡೂರ್ಯ, ಶಂಖ, ಸ್ಫಟಿಕ, ಇವುಗಳ ಮತ್ತು ಅಂಜನದ ಭಸ್ಮ ಗಟ್ಟಿಕಾಚ, ಶುದ್ಧ ಗಂಧಕ, ಎಕ್ಕೇಬೇರಿಸ ತೋಗಬೆ, ಸಣ್ಣ ಯಾಲಕ್ಕಿ, ಸೈಂಧವ ಮತ್ತು ಕಾಚಲವಣಗಳ ಚೂರ್ಣ ||೧೨೩|| ತಾಮ್ರಭಸ್ಮ, ಲೋಹಭಸ್ಮ, ರೌಪ್ಯಭಸ್ಮ, ಕಲ್ಪಾರ ಪುಷ್ಪ, ಕಶೇರುಕ (ಕೊತ್ತೀಗಡ್ಡೆ) ಕಾಜೀಕಾಯಿ ಶಣ (ಸಣ್ಣ ಬೀಜ) ಉತ್ತರಾಣಿ ಅಕ್ಕಿ ||೧೨೪|| ಇವೆಲ್ಲವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಸಮನಾಗಿ ಕೂಡಿಸಿ ೧ ತೊಲಿಯಷ್ಟು, ತುಪ್ಪ ಜೇನಿನೊಡನೆ ನೆಕ್ಕಿದರೆ ಬಿಕ್ಕು ದಮ್ಮು ಕೆಮ್ಮುಗಳನ್ನು ತೀವ್ರವಾಗಿ ಕಳೆಯುವದು. ||೧೨೫|| ಇದರ ಅಂಜನವನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ ತಿಮಿರ, ಕಾಚ, ನೀಲಿಕೆ, ಪಿಷ್ಟಕ, ತಮಸ್ಸು, ಪಿಲ್ಲ, ಕಂಡೂ, ಅಭಿಷ್ಯಂದ, ಅರ್ಮಗಳೆಂಬ ಕಣ್ಣುರೋಗಗಳನ್ನು ಕಳೆಯುವದು. (೧೨೬)

ಶರೀಪುಷ್ಕರಮೂಲಾನಾಂ ಚೂರ್ಣಮಾಮಲಕಸ್ಯ ಚ ||
 ಮಧುನಾ ಸಂಯುತಂ ಲೇಹ್ಯಂ ಚೂರ್ಣಂ ವಾ ಕಾಲಲೋಹಜಮ್

ಅರ್ಥ :— ಹಿಕ್ಕಾ ರೋಗದಲ್ಲಿ ಕಜೋರ, ಪುಷ್ಕರಮೂಲಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಅಥವಾ ನೆಲ್ಲಿ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಅಥವಾ ತೀಕ್ಷ್ಣ ಲೋಹ ಭಸ್ಮವನ್ನು ಜೇನಿನೊಡನೆ ನೆಕ್ಕಬೇಕು. (೧೨೭)

ಹಿಕ್ಕಾ ರೋಗದ ನಸ್ಯಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ,

ಸಶರ್ಕರಾಂ ತಾಮಲಕೀಂ ದ್ರಾಕ್ಷಾಂ ಗೋಶ್ವಶಕ್ಯದ್ರಸಮ್ ||
 ತುಲ್ಯಂ ಗುಡಂ ನಾಗರಾಂ ಪ್ರಾಶಯೇನ್ನಾವಯೇತ್ ತಥಾ ||೧೨೮||

ಲಶುನಸ್ಯ ಪಲಾಂಡೋರ್ವಾ ಮೂಲಂ ಗೃಜ್ಜಾನಕಸ್ಯ ಚ |
 ನಾನಯೇಚ್ಛಂದನಂ ವಾಸಿ ನಾರೀಕ್ಷೀರೇಣ ಸಂಯುತಮ್ || ೧೨೯||
 ಸುಖೋಷ್ಣಂ ಘೃತಮಂಡಂ ವಾ ಸ್ಯಂಧವೇನಾವಚೂರ್ಣತಮ್ ||
 ನಾನಯೇನ್ಮಕ್ಷಿಕಾವಿಷ್ವಾನುಲಕ್ತಕರಸೇನ ವಾ || ೧೩೦||
 ನಾರೀಕ್ಷೀರೇಣ ವಾ ಸಿದ್ಧಂ ಸರ್ಪಿರ್ಮಧುರಕೈರಪಿ ||
 ನಸ್ಮೋ ನಿಷಿಕ್ತಂ ಪೀತಂ ವಾ ಸದ್ಯೋ ಹಿಕ್ಕಾಂ ನಿಯಚ್ಛತಿ || ೧೩೧||
 ಸಕೃದುಷ್ಣಂ ಸಕೃಚ್ಛೀತಂ ವ್ಯತ್ಯಾಸಾದ್ಧಿಕ್ಕಿನಾಂ ಪಯಃ ||
 ಸಾನೇ ನಸ್ತಃ ಕ್ರಿಯಾಯಾಂ ವಾ ಶರ್ಕರಾನುಧುಸಂಯುತಮ್

ಅರ್ಥಃ— ಹಿಕ್ಕಾಶ್ವಾಸರೋಗಿಗೆ ಸಕ್ಕರೆ, ನೆಲನೆಲ್ಲಿಚೂರ್ಣ, ದ್ರಾಕ್ಷೆಚೂರ್ಣ, ಅಕ್ಕಿ ಮತ್ತು ಕುದುರೆಯ ಮಲದ ರಸ, ಬೆಲ್ಲ, ಸಂಕಿ ಚೂರ್ಣ ಸಮವಾಗಿ ತಕ್ಕೊಂಡು ಕುಡಿಯಬೇಕು. ಮತ್ತು ನಸ್ಯ ಮಾಡಬೇಕು || ೧೨೯|| ಒಳ್ಳೊಳ್ಳೆಯ ಅಥವಾ ಉಳ್ಳೇಗಡ್ಡಿಯ ಅಥವಾ ಗಜರಿಯ ಬೇರನ್ನು, ಅಥವಾ ಚಂದನವನ್ನು ಸ್ತನ್ಯದಲ್ಲಿ ತೆದು ನಸ್ಯ ಮಾಡಬೇಕು. || ೧೩೦|| ಅಥವಾ ಬೆಚ್ಚಗಿನ ತುಪ್ಪದ ಕೆನೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ಯಂಧವವನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಅಥವಾ ಅರಗುರಸದೊಡನೆ ಅಥವಾ ಸ್ತನ್ಯದೊಡನೆ ನೋಣದ ಮಲವನ್ನು ಮೂಗಿನಲ್ಲಿ ಹಾಕಬೇಕು. || ೧೩೧|| ಮಧುರಾಷ್ಠಗಲೆಂದ ಸಿದ್ಧಮಾಡಿದ ಘೃತವನ್ನು ಮೂಗಿನಲ್ಲಿ ಹಾಕಬೇಕು. ಅಥವಾ ಮೂಗಿನಿಂದ ಕುಡಿಯಬೇಕು. ಇವು ಕೂಡಲೇ ಬಿಕ್ಕನ್ನು ಕಳೆಯುವವು. || ೧೩೧|| ಬಿಕ್ಕು ರೋಗಿಗಳಿಗೆ ಸಕ್ಕರೆ ಜೇನುಗಳನ್ನು ಹಾಕಿದ ಹಾಲನ್ನು ಒಮ್ಮೆ ಬಿಸಿಮಾಡಿ ಒಮ್ಮೆ ತಣ್ಣಗೆಮಾಡಿ ಹೀಗೆ ವ್ಯತ್ಯಾಸದಿಂದ ಕುಡಿಸಬೇಕು. ಅಥವಾ ಮೂಗಿನಲ್ಲಿ ಹಾಕಬೇಕು || ೧೩೨||

ಅಧೋಭಾಗೇ ಘೃತಂ ಸಿದ್ಧಂ ಸದ್ಯೋ ಹಿಕ್ಕಾಂ ನಿಯಚ್ಛತಿ ||
 ಪಿಪ್ಪಲೀ ಮಧುಸಂಯುಕ್ತಾ ರಸಾ ಧಾತ್ರೀಕಪಿತ್ಥಯೋಃ || ೧೩೩||
 ಲಾಕ್ಷಾ ಲಾಜಮಧುದ್ರಾಕ್ಷಾ ಪಿಪ್ಪಲೃಶ್ವಶಕೃದ್ರಸಮ್ ||
 ಲಿಹ್ಯತ್ ಕೋಲಮಧುದ್ರಾಕ್ಷಾ ಪಿಪ್ಪಲೀನಾಗರಾಣಿ ವಾ || ೧೩೪||
 ಶೀತಾಂಬುಸೇಕಃ ಸಹಸಾ ತ್ರಾಸೋ ವಿಸ್ಮಾಪನಂ ಭಯಮ್ ||
 ಕ್ರೋಧಹರ್ಷಪ್ರಿಯೋದ್ವೇಗಾ ಹಿಕ್ಕಾಪ್ರಚ್ಛೇವನಾ ಮತಾಃ || ೧೩೫||

ಹಿಕ್ಕಾಶ್ವಾಸವಿಕಾರಾಣಾಂ ನಿವಾರಣಂ ಯತ್ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಮ್ ||

ವರ್ಜ್ಯಮಾರೋಗ್ಯಕಾಮ್ನಸ್ತದ್ ಹಿಕ್ಕಾಶ್ವಾಸವಿಕಾರಿಭಿಃ ||೧೩೬||

ಅರ್ಥಃ— ಐರೇಷನ ದ್ರವ್ಯಗಳ ಕಲ್ಮಹಾಕಿ ೪ ಪಾಲು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಮಾತಿದ ಘೃತವು ಕೂಡಲೇ ಬಕ್ಕನ್ನು ಕಳೆಯುವದು. ಹಿಪ್ಪಲೀ ಚೂರ್ಣ ಕೂಡಿಸಿದ ನೆಲ್ಲಿರಸ ಅಥವಾ ಬೆಳವಲಕಾಯಿ ತಿಳಲನ್ನು ಜೇನಿನೊಡನೆ ||೧೩೭|| ಅಥವಾ ಅರಗು, ಭತ್ತದರಳು, ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಹಿಪ್ಪಲಿ ಚೂರ್ಣ, ಕುದುರೆಯ ಮಲದ ರಸವನ್ನು ಜೇನಿನೊಡನೆ ಅಥವಾ ಜೋರೆ, ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಸುಂಠಿಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಜೇನಿನೊಡನೆ ನೆಕ್ಕಬೇಕು. ||೧೩೮|| ತಿಳಿಯದಂತೆ ಒಮ್ಮೆಲೇ ತಣ್ಣೀರು ಸುರುಮೋಣ, ದುಃಖದ ಸಂಗತಿ ಹೇಳೋಣ, ಅಂಜಿಸೋಣ, ಆಶ್ಚರ್ಯ ಪಡಿಸೋಣ, ವಿಚಿತ್ರ ಆನಂದ ಪ್ರೇಮ ಉದ್ದೇಗ ಇವೆಲ್ಲ ಬಿಕ್ಕನ್ನು ಕಳೆಯುವವು. ||೧೩೯|| ಹಿಕ್ಕಾಶ್ವಾಸರೋಗಿಗಳು ಅರೋಗ್ಯವನ್ನು ಬಯಸುತ್ತಿದ್ದರೆ ಅವುಗಳ ಮೂಲಕಾರಣವನ್ನು ಬಿಡಬೇಕು. (೧೩೬)

ಘೃತಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ತುಷ್ಣಕ್ಷೇಣಕಘೋರಸ್ಥಾ ಹಿಕ್ಕಾಶ್ವಾಸಾನುಬಂಧಿನಃ ||

ಯೇ ಸ್ರಕ್ಯತ್ಯಾ ರುಕ್ಷಪೇಹಾಃ ಸರ್ಪಿರ್ಭಿಸ್ತಾನುಪಾಚರೇತ್ ||೧೪೦||

(ಅ) ದಶಮೂಲಾದಿ ಘೃತ.

ದಶಮೂಲರಸೇ ಸರ್ಪಿರ್ದಧಿನುಂಡೇನ ಸಾಧಯೇತ್ ||

ಕೃಷ್ಣಾಸೌವರ್ಚಲಕ್ಷ್ಮಾರ ವಯಃಸ್ಥಾಹಿಜ್ಜುಚೋರಕೈಃ ||೧೪೧||

ಕಾಯಸ್ಥಯಾ ಚ ಸಂಸಿದ್ಧಂ ಹಿಕ್ಕಾಶ್ವಾಸಾ ನಿಯಚ್ಛತಿ ||

(ಅ) ತೇಜೋವತ್ಯಾದಿ ಘೃತ.

ತೇಜೋವತ್ಯಭಯಾ ಕುಷ್ಠಂ ಸಿಪ್ಪಲೀ ಕಟುರೋಹಿಣೀ ||೧೪೨||

ಭೂತೀಕಂ ಪಾಷ್ಕರಂ ಮೂಲಂ ಪಲಾಶಂ ಚಿತ್ರಕಂ ಶಲೀ ||

ಸೌವರ್ಚಲಂ ತಾನುಲಿಕೀ ಸ್ಥಂಧನಂ ಬಿಲ್ವಪೇಶಿಕಾಮ್ ||೧೪೩||

ತಾಲೀಸಪತ್ರಂ ಜೀವಂತೀ ವಚಾ ತೈರಕ್ಷಸನ್ನಿತ್ಯೈಃ ||

ಹಿಜ್ಜುಸಾದೈಘ್ಯತಪ್ಪಸ್ಥಂ ಪಚೇತ್ ತೋಯೇ ಚತುರ್ಗುಣೇ ||೧೪೧||
 ಏತದಾಯಥಾಬಲಂ ಪೀತ್ವಾ ಹಿಕ್ಕಾಶ್ವಾಸೌ ಜಯೇನ್ನರಃ |
 ಶೋಧಾನಿಲಾರೋಗ್ರಹಣೇಹೃತ್ಪಾರ್ಶ್ವರುಜ ಏವ ಚ ||೧೪೨||

(೨) ಮನಃಶಿಲಾದಿ ಘೃತ.

ಮನಃಶಿಲಾಶರ್ಜರಸಲಾಕ್ಷಾರಜನಿಪದ್ಮಕೈಃ ||
 ಮಂಜಿಷ್ಠೈಲ್ಪಿಶ್ಠ ಕರ್ಷಾಂಶೈಃ ಪ್ರಸ್ಥಃ ಸಿದ್ಧೋ ಘೃತಾದ್ಧಿತಃ ||೧೪೩||
 ಜೀವನೀಯೋಪಸಿದ್ಧಂ ವಾ ಸಕ್ಷಾದ್ರಂ ಲೇಹಯೇದ್ ಘೃತಮ್
 ವಾಸಾಘೃತಂ ದಾಧಿಕಂ ವಾ ಪಿಚೇತ್ ತ್ರ್ಯಾಷಣಮೇವ ಚ ||೧೪೪||

ಅರ್ಥಃ— ಯಾರ ಎದೆಯಲ್ಲಿಯ ಕಫವು ರುಷ್ಕ ಮತ್ತು ಕ್ಷೇಣ
 ವಾಗಿದೆಯೋ ಅಂಥ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿಯೇ ರುಕ್ಷದೇಹವುಳ್ಳ, ಬಹು ದಿವ
 ಸದಿಂದ ಬಿಕ್ಕು ಶ್ವಾಸಗಳನ್ನು ರೋಗಿಗಳನ್ನು ಸಿದ್ಧ ಘೃತಗಳಿಂದ ಉಪ
 ಚರಿಸಬೇಕು. (೧೪೨-೪೪)

ದಶಮೂಲಾದಿ ಘೃತವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ

ದಶಮೂಲದ ರಸ ತುಪ್ಪದ ೨ ಪಾಲು, ಮೊಸರು ೨ ಪಾಲು, ಹಿಪ್ಪಲಿ
 ಕಾಚಲವಣ ಜವ್ವಾರ ವಯಸ್ಕಾ (ನೆಲ್ಲಿ) ಇಂಗು ಪಾರಸಿ ಅಜವಾನ
 ಮತ್ತು ಕಾಯಸ್ಥಾ (ಕ್ಷೀರಕಾಕೋಲಿ, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣಹಾಕಿ ಮಾಡಿದ
 ಘೃತವು ಬಿಕ್ಕು ಶ್ವಾಸಗಳನ್ನು ಕಳೆಯುವದು. (೧೪೫-೪೭)

ತೇಜೋವತ್ಕಾದಿ ಘೃತವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಚವಕ, ಅಣಲಿ, ಕೋಷ್ಠ ಹಿಪ್ಪಲಿ ಕಬ್ಬುಕರೋಣಿ ||೧೪೮||
 ಅಜವಾನ, ಪುಷ್ಕರಮೂಲ, ಮುತ್ತಲು, ಚಿತ್ರಕ, ಕಚೋರಿ, ಕಾಚಲ
 ವಣ ಸೆಲನೆಲ್ಲಿ, ಸೈಂಧವ, ಬಿಲ್ವದ ತಿಳಲು ||೧೪೯|| ತಾಲೀಸಪತ್ರ,
 ಜೀವಂತೀ, ಬಜಿ, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ೧-೧ ತೊಲಿ, ಇಂಗು ೧ ತೊಲಿ
 ತುಪ್ಪ ೧೨೮ ತೊಲಿ ಹಾಕಿ ಅದರ ೪ ಪಾಲು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ಸಿದ್ಧ
 ಮಾಡಬೇಕು. ||೧೫೦|| ಇದನ್ನು ಯಥಾರಕ್ತಿ ಕುಡಿದರೆ ಬಿಕ್ಕು

ಶ್ವಾಸ, ಬಾಹು, ವಾತ, ಮೂಲಮ್ಯಾಧಿ, ಸಂಗ್ರಹಣೆ, ಹೃದಯಶೂಲ, ವಾರ್ಧಕಶೂಲಗಳು ನಾಶವಾಗುವವು. (೧೪೨)

ಮನಃಶಿಲಾದಿ ಘೃತವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಮನಶಿಲೆ, ರಾಳ, ಅರಗು, ಅರಿಸಿಣ, ಪದ್ಮಕಾಷ್ಠ, ಮಂಜಿಷ್ಠೆ, ಯಾಲಕ್ಕಿ ಇವುಗಳನ್ನು ೧-೧ ತೊಲಿ, ತುಪ್ಪ ೧೨೮ ತೊಲಿ ಅದರ ೪ ಪಾಲು ನೀರು ಹಾಕಿ ಸಿದ್ಧಮಾಡಿದ ಘೃತವು ಬಿಕ್ಕು ಶ್ವಾಸಗಳಿಗೆ ಔತಕರವಾಗಿದೆ. (೧೪೩)

ಜೀವನೀಯ ಘೃತವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಅಥವಾ ಜೀವನೀಯ ೧೦ ಔಷಧಗಳ ಕಲ್ಮಗಳಿಂದ ೪ ಪಾಲು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಮಾಡಿದ ಘೃತವನ್ನು ಜೀವಿನೊಡನೆ ನೆಕ್ಕಬೇಕು. ಅಥವಾ ವಾಸುಘೃತವನ್ನಾಗಲೀ ದಾಢಿಕ ಘೃತವನ್ನಾಗಲೀ ತ್ರ್ಯಾಷಣ (ಕಾಸಚಿಕಿತ್ಸಿತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ) ಘೃತವನ್ನಾಗಲೀ ಕುಡಿಯಬೇಕು. (೧೪೪)

ಹಿಕ್ಕಾಶ್ವಾಸಗಳ ಚಿಕಿತ್ಸಾ ಶತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಯತ್ ಕಿಂಚಿತ್ ಕಫವಾತಘ್ನಮುಷ್ಣಂ ವಾತಾನುಲೋಮನಮ್ ||
ಭೇಷಜಂ ಪಾನಮನ್ನಂ ವಾ ಹಿಕ್ಕಾಶ್ವಾಸೇಷು ತದ್ವಿತಮ್ ||೧೪೫||
ವಾತಕೃದ್ ವಾ ಕಫಹರಂ ಕಫಕೃದ್ ವಾನಿಲಾಪಹಮ್ ||
ಕಾರ್ಯಂ ನೈಕಾಂತಿಕಂ ತಾಭ್ಯಾಂ ಪ್ರಾಯಃ ಶ್ರೇಯೋನಿ
ಲಾಪಹಮ್ ||೧೪೬||

ಸರ್ವೇಷಾಂ ಬೃಂದಣೇ ಹೃಲ್ಯಃ ಶಕ್ಯಶ್ಚ ಪ್ರಾಯಶೋ ಭವೇತ್ ||
ನಾನಶ್ಯಂ ಶಮನೇಃಸಾಯೋ ಭೃಶೋಃಶಕ್ಯಶ್ಚ ಕರ್ಷಣೇ ||೧೪೭||
ತಸ್ಮಾಚ್ಚುದ್ಧಾನಶುದ್ಧಾಂಶ್ಚ ಶಮನೈರ್ಬೃಂದಣೈರಪಿ ||
ಹಿಕ್ಕಾಶ್ವಾಸಾರ್ದಿತಾನ್ ಜಂತೂನ್ ಪ್ರಾಯಶಃ ಸಮುಪಾಚರೇತ್

ಅರ್ಥ :— ಕಫವಾತಗಳ ನಾಶಕ, ಉಷ್ಣ ಮತ್ತು ವಾತಾನ್ವ ಲೋಮನಮಾಡುವ ಔಷಧ, ಅನ್ನ ಪಾನಗಳಲ್ಲಿ ಬಿಕ್ಕು ಶ್ವಾಸ ರೋಗ.

ಗಳಲ್ಲಿ ಹಿತಕರವು. ||೧೪೫|| ಯಾವದು ವಾತವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ, ಅದರ ಕಫವನ್ನು ಕಳೆಯುವುದು, ಅಥವಾ ಯಾವದು ಕಫವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುತ್ತದೆ ವಾತವನ್ನು ಕಳೆಯುವುದು ಇಂಥವು ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲ. ಅವುಗಳಿಗಿಂತ ಕೇವಲ ವಾತನಾಶಕವಾದ ಅನ್ನಪಾನಗಳು ಹೆಚ್ಚು ಉಪಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತವೆ. ||೧೪೬|| ಬೃಂಹಣ ಉಪಚಾರವನ್ನು ಮಾಡಲು ಎಲ್ಲ ರೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಕದಾಚಿತ್, ಅದರ ಸ್ವಲ್ಪೇ ಅಪಾಯವು ಆಗುವದು. ಮತ್ತು ಅದು ಸಾಧ್ಯವಾಗಿರುವದು. ಶಮನ ಉಪಚಾರದಲ್ಲಿ ಅಪಾಯವು ಆಗುವದೇ ಇಲ್ಲ. ಆದರೆ ಕರ್ಷಣ ಉಪಚಾರದಲ್ಲಿ ಅದು ಬಹಳ ಮತ್ತು ಅಸಾಧ್ಯವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ||೧೪೭|| ಆದ್ದರಿಂದ ಬಿಕ್ಕು ಶ್ವಾಸಗಳು ಶುದ್ಧವೇ ಇರಲಿ ಅಶುದ್ಧವೇ ಇರಲಿ ಅವುಗಳಿಗೆ ಶಮನ ಮತ್ತು ಬೃಂಹಣ ಉಪಚಾರಗಳನ್ನೇ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕು. (೧೪೮)

|| ತತ್ರ ಶ್ಲೋಕಃ ||

ದುರ್ಜಯತ್ವೇ ಸಮುತ್ಪತ್ತಾ ಕ್ರಿಯೈಕತ್ವೇ ಚ ಕಾರಣಮ್ ||
ಲಿಂಗಂ ಪಥ್ಯಂಚ ಹಿಕ್ಕಾಸಾಂ ಶ್ವಾಸಾನಾಂ ಚೇದದರ್ಶಿತಮ್ ||೧೪೯||

ಅರ್ಥಃ— ಬಿಕ್ಕು ಶ್ವಾಸಗಳ ಅಸಾಧ್ಯತ್ವದಲ್ಲಿ (ಶ್ಲೋಕ ೭-೮) ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಲ್ಲಿ (ಶ್ಲೋ. ೧೦-೧೬) ಮತ್ತು ಎರಡಕ್ಕೂ ಒಂದೇ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯೇ, ಎಂಬುದರಲ್ಲಿ ಕಾರಣವನ್ನು (ಶ್ಲೋ. ೬೯) ಅವುಗಳ ಲಕ್ಷಣವನ್ನೂ ಪಥ್ಯವನ್ನೂ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದರು. (೧೪೯)

ಇತ್ಯಗ್ನಿವೇಶಕೃತೇ ತಂತ್ರೇ ದೃಢಬಲಪ್ರತಿಷಂಸ್ಕೃತೇ ಚಿಕಿತ್ಸಿತಸ್ಥಾನೇ
ಹಿಕ್ಕಾಶ್ವಾಸಚಿಕಿತ್ಸಿತಂ ನಾಮ ಸಪ್ತದಶೋಧ್ಯಾಯ ||೧೫೦||

ಈ ಪ್ರಕಾರ ಅಗ್ನಿವೇಶರಿಂದ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ದೃಢಬಲರಿಂದ ಸಂಸ್ಕಾರ ಪಡೆದ ಚರಕ-ಸಂಹಿತೆಯ ಚಿಕಿತ್ಸಾಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ “ ಹಿಕ್ಕಾಶ್ವಾಸ-ಚಿಕಿತ್ಸೆ ” ಎಂಬ ಹದಿನೇಳನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿದುದು. (೧೫೦)

ಶ್ರೀಮದಾಧ್ಯ ಬಾಬಾಚಾರ್ಯ ಪೂಜ್ಯಪಾದ ಶಿಷ್ಯ ಅಧ್ಯ ಅಂತಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಚರಕ ‘ ಚಿಕಿತ್ಸಾ ಬೋಧಿನಿ ’ ಎಂಬ ಚರಕಸಂಹಿತೆಯ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ‘ ಹಿಕ್ಕಾಶ್ವಾಸ-ಚಿಕಿತ್ಸೆ ’ ಎಂಬ ಹದಿನೇಳನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿದುದು. (೧೫೧)

ಹದಿನೆಂಟನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು.

(ಕಾಸ-ಚಿಕಿತ್ಸೆ)

ಬಿಕ್ಕು-ಶ್ವಸನ ಕಾಸಗಳ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯು ಸ್ವಲ್ಪ ಹೆಚ್ಚು-ಕಡಿಮೆಯಾಗಿ
ಅದೇ ಆಗಿದ್ದರಿಂದಲೂ ಅವು ಒಂದರಿಂದೊಂದು ಉಂಟಾಗುವದರಿಂದಲೂ ಬಿಕ್ಕು
ಶ್ವಸನಗಳ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯಾನಂತರ ಕಾಸ-ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ :-

ಅಥಾತಃ ಕಾಸಚಿಕಿತ್ಸಿತಂ ನ್ಯಾಖ್ಯಾಯಾಮಃ

ಅರ್ಥ :- ಇನ್ನು ಮೇಲೆ ಕಾಸ-ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಹೇಳುವೆವು.

ಇತಿ ಹ ಸ್ಮಾಹ ಭಗವಾನಾತ್ರೇಯಃ

||೧||

ಅರ್ಥ :- ಪೂಜ್ಯರಾದ ಆತ್ರೇಯ ಗುರುಗಳು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದರು ||೧||

ತಪಸಾ ತೇಜಸಾ ಧೃತ್ಯಾ ಧಿಯಾ ಚ ಪರಯಾನ್ವಿತಃ ||

ಆತ್ರೇಯಃ ಕಾಸಶಾಂತ್ಯರ್ಥಮಿದಮಾಹ ಚಿಕಿತ್ಸಿತಮ್

||೨||

ಅರ್ಥ :- ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ತಪ, ತೇಜ ಇಂದ್ರಿಯನಿಗ್ರಹ, ಬುದ್ಧಿ
ಗಳುಳ್ಳ ಆತ್ರೇಯ ಗುರುಗಳು ಕಾಸದ ಶಾಂತಿಗಾಗಿ ಈ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು
ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. (೨)

ಕಾಸದ ಸಂಖ್ಯೆ ಮತ್ತು ಅದರ ಅನುಸೇಕ್ಷಣೀಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ನಾತಾದಿಜಾಸ್ತ್ರಯೋ ಯೇ ಚ ಕ್ಷತಜಃ ಕ್ಷಯಜಸ್ತ್ರಥಾ ||

ಪಂಚೈತೇ ಸ್ಮುನ್ಯಣಾಂ ಕಾಸಾ ವರ್ಧಮಾನಾಃ ಕ್ಷಯಪ್ರದಾಃ ||೩||

ಅರ್ಥ :- ಕೆಮ್ಮು, ನಾತಜ, ಸಿತ್ತಜ, ಕಫಜ, ಉರಃಕ್ಷತಜ,
ಕ್ಷಯಜ ಎಂದು ಐದು ಪ್ರಕಾರದ್ದಿರುತ್ತದೆ. ಇವು ಹೆಚ್ಚಾದರೆ ಜನರಿಗೆ
ರಾದಯಕ್ಷ್ಮವನ್ನಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ. (೩)

ಪೂರ್ವ ರೂಪವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಪೂರ್ವರೂಪಂ ಭವೇತ್ತೇಷಾಂ ಶೂಕಪೂರ್ಣಗಲಾಸ್ಯತಾ ||
ಕಂಠೇ ಕಂಡೂಶ್ಚ ಭೋಜ್ಯಾನಾಮವರೋಧಶ್ಚ ಜಾಯತೇ ||೪||

ಅರ್ಥ :— ಕುತ್ತಿಗೆ ಬಾಯಿಗಳಲ್ಲಿ ಸುಂಕತುಂಬಿದಂತೆ ಆಗೋಣ, ಕಂಠದಲ್ಲಿ ತುರಿಸೋಣ, ಉಟಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಬಂಧವಾಗೋಣ ಇವು ಕಾಸ ರೋಗದ ಪೂರ್ವರೂಪಗಳು. (೪)

ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಿ ಮತ್ತು ಕಾಸಶಬ್ದದ ನಿರುಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಅಥಃ ಪ್ರತಿಹತೋ ವಾಯುರೂರ್ಧ್ವಸ್ರೋತಃಸಮಾಶ್ರಿತಃ ||
ಉದಾನಭಾವಮಾಪನ್ನಃ ಕಂಠೇ ಸಕ್ತಸ್ತಥೋರಸಿ ||೫||
ಅವಿಶ್ಯ ಶಿರಸಃ ಪಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ಪ್ರತಿಪೂರಯನ್ ||
ಅಭಂಜನ್ನಾಕ್ಷಿಪನ್ ದೇಹಂ ಹನುಮನ್ಯೇ ತಥಾಕ್ಷಣೇ ||೬||
ನೇತ್ರಪೃಷ್ಠಮುರಃ ಪಾರ್ಶ್ವೇ ನಿರ್ಭುಜ್ಯ ಸ್ತಂಭಯಂಸ್ತತಃ ||
ಶುಷ್ಣೋ ವಾ ಸಕಪ್ಪೋವಾಪಿ ಕಾಸನಾತ್ಕಾಸ ಉಚ್ಯತೇ ||೭||
ಪ್ರತಿಘಾತವಿಶೇಷೇಣ ತಸ್ಯ ವಾಯೋಃ ಸರಂಹಸಃ ||
ವೇದನಾಶಬ್ದವೈಶೇಷ್ಯಂ ಕಾಸಾನಾಮುಪಜಾಯತೇ ||೮||

ಅರ್ಥಃ— (ಯಾವದೇ ಕಾರಣದಿಂದ) ಕೆಳಗೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ವಾತವು ಮೇಲಿನ ಸ್ರೋತಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಸೇರಿ, ಉದಾನವಾಯುವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಿ ಕಂಠ ಎದೆಗಳಲ್ಲಿ ಇದ್ದುಕೊಂಡು ||೫|| ತಲೆಯಲ್ಲಿಯ ಎಲ್ಲ ಭಿದ್ರ (ಬಾಯಿ, ಮೂಗು, ಕಿವಿ, ಕಣ್ಣು) ಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿ ಅವನ್ನು ತುಂಬಿ ದೇಹವನ್ನು ಮುರಿಯುತ್ತ, ಮಣಿಸುತ್ತ ಅದರಂತೆ ಗದ್ದ ಹೆಡಕು ಕಣ್ಣು ||೬|| ಮತ್ತು ಕಣ್ಣಿನ ಮೇಲ್ಭಾಗ, ಎದೆ, ಪಾರ್ಶ್ವಗಳನ್ನು ಮಣಿಸುತ್ತ ಸೆಟೆಸುತ್ತದೆ. ಕಫಯುಕ್ತ ಅಥವಾ ಕಫರಹಿತ ಇದ್ದರೂ ಕೆಟ್ಟ ಧ್ವನಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವದರಿಂದ (ಕಾಸನಾತ್) ಕಾಸ ಎಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ||೭|| ವೇಗದಿಂದ ಬರುವ ವಾತಕ್ಕೆ ಅಗುವ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ತರದ ಪ್ರತಿಬಂಧಗಳಿಂದ ಕೆಮ್ಮುಗಳಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ತರದ ವೇದನೆ ಮತ್ತು ಶಬ್ದಗಳು ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ. (೮)

ವಾತಕಾಸದ ನಿವಾರಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ರುಕ್ಷಶೀತಕಷಾಯಾಲೃ ಪೈಮಿತಾನಶನಂ ಸ್ತ್ರಿಯಃ ||

ವೇಗಧಾರಣಮಾಯಾಸೋ ವಾತಕಾಸಪ್ರವರ್ತಕಾಃ ||೯||

||೯||

ಅರ್ಥಃ— ರುಕ್ಷ, ಶೀತ, ಒಗರು, ಅತಿಅಲ್ಪ ಆಹಾರಸೇವನ, ಲಂಘನ, ಸ್ತ್ರೀಸಂಗ, ವೇಗಧಾರಣ, ಶ್ರಮ ಇವು ವಾತಕಾಸದ ಕಾರಣಗಳು. (೯)

ವಾತಕಾಸದ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಹೃತ್‌ಪಾಶ್ಚೋರಾಶಿರಾಶಾಲ ಸ್ವರಭೇದಕರೋ ಭೃಶಮ್ ||

ಶುಷ್ಕೋರಾಶಿಂಶವಕ್ತ್ರಸ್ಯ ಹೃಷ್ಪಲೋಮ್ನಃ ಪ್ರಶಾಮ್ಯತಃ ||೧೦||

ನಿಘೋಷವೈನ್ಯಕ್ಪಾಮಾಸ್ಯದೌರ್ಬಲ್ಯಕ್ಷಯಮೋಹಕೃತ್ ||

ಶುಷ್ಕಃ ಕಾಸಃ ಕಫಂ ಶುಷ್ಕಂ ಕೃಚ್ಛ್ಣಾನ್ಮುಕ್ತಾಲ್ಪತಾಂ ವೃಜೀತ್ ||೧೧||

ಸ್ನಿಗ್ಧಾನ್ಮಲನಣೋಷ್ಟೈಶ್ಚ ಭುಕ್ತಪೀತ್ಯಃ ಪ್ರಶಾಮ್ಯತಿ ||

ಊರ್ಧ್ವವಾತಸ್ಯ ಜೀರ್ಣೇಣನ್ನೇ ವೇಗವಾನ್‌ಮಾರುತೋ ಭವೇತ್ ||೧೨||

ಅರ್ಥಃ—ವಾತಕಾಸದಲ್ಲಿ ಹೃದಯ, ಪಾರ್ಶ್ವ, ಎದೆ ತಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಶೂಲ, ಸ್ವರಭೇದಗಳಿರುವವು. ಎದೆಕಂಠಮುಖಗಳು, ಒಣಗುವವು. ರೋಮಾಂಶಗಳೇಳುವವು. ಗ್ಲಾನಿ, ||೧೦|| ಕೆಮ್ಮುವಾಗ್ಗೆ ದೊಡ್ಡ ಶಬ್ದ, ದೈನ್ಯ, ಮೋರೆ ಒಣಗೋಣ, ದೌರ್ಬಲ್ಯ, ಕ್ಷೋಭ ಮೋಹಗಳಿರುವವು ಕೆಮ್ಮು, ಒಣಗಿದ್ದು ಅದು ಒಣ ಕಫವನ್ನು ಒಳ್ಳೆ ಕಷ್ಟದಿಂದ ಹೊರಗೆ ಒಗೆದು ಕಡಿಮೆ ಆಗುವದು ||೧೧|| ಸ್ನಿಗ್ಧ, ಅಮ್ಲ, ಲವಣ, ಉಷ್ಣವಾದ ಅನ್ನವಾನಗಳಿಂದ ಶಾಂತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅನ್ನವು ಜೀರ್ಣವಾಗಲು ವಾತವು ಊರ್ಧ್ವವಾಗಿ ಬಲಿಷ್ಠವಾಗುತ್ತದೆ. (೧೨)

ಪಿತ್ತಕಾಸದ ಕಾರಣ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಕಟುಕೋಷ್ಣನಿದಾಹ್ಯವ್ಲ ಕ್ಷಾರಾಣಾಮತಿಸೇವನಮ್ ||

ಪಿತ್ತಕಾಸೇಕರಂ ಕ್ರೋಧಃ ಸಂತಾಪಶ್ಚಾ ಗ್ನಿಸೂರ್ಯಜಃ ||೧೩||

||೧೩||

ನೀತನಿಷ್ಕೀವನಾಕ್ಷತ್ವಂ ತಿಕ್ತಾಸ್ಯತ್ವಂ ಸ್ವರಾಮಯಃ ||
 ಉರೋಧೂಮಾಯನಂ ತೃಷ್ಣಾ ದಾಹಮೋಹಾರುಚಿಭ್ರಮಾಃ || ೧೪ ||
 ಸ್ವತತಂ ಕಾಸಮಾನಶ್ಚ ಜ್ಯೋತೀಂಸೀವ ಚ ಪಶ್ಯತಿ ||
 ಶ್ಲೇಷ್ಮಾಣಂ ಪಿತ್ತಸಂಸ್ಪೃಷ್ಠಂ ನಿಷ್ಕೀವತಿ ಚ ಪೈತ್ತಿಕೇ || ೧೫ ||

ಅರ್ಥಃ— ಕಾರ, ಉಷ್ಣ, ವಿದಾಹಿ, ಹುಣ್ಣಿ ಕ್ಷಾರಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಬಹಳ ತಿನ್ನುವದರಿಂದಲೂ ಸಿಟ್ಟಿನಿಂದಲೂ ಬೆಂಕಿ ಬಿಸಲುಗಳ ಕಾಸಿನಿಂದಲೂ ಪಿತ್ತಕಾಸವುಂಟಾಗುತ್ತದೆ || ೧೪ || ಪಿತ್ತಕಾಸದಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣು, ಉಗಲುಗಳು ಹಳದಿ, ಬಾಯಿ ಕಹಿ, ಸ್ವರಭಂಗ, ಎದೆಯಿಂದ ಹೊಗೆ ಹೊರಟಂತೆ ಆಗೋಣ, ನೀರಡಿಕೆ, ದಾಹ, ಮೋಹ, ಅರುಚಿ, ಭ್ರಮೆಗಳುಂಟಾಗುವವು. || ೧೪ || ಒಂದೇಸವನೆ ಕೆಮ್ಮುವಾಗ್ಗೆ ಕಣ್ಣು ಮುಂದೆ ಪ್ರಕಾಶವು ಕಾಣುವದು. ಪಿತ್ತಯುಕ್ತನಾದ ಕಫವನ್ನು ಬುಳುಕುವದು || ೧೫ ||

ಕಫಕಾಸದ ಕಾರಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಗುರ್ವಭಿಷ್ಯಂದಿಮಧುರಸ್ನಿಗ್ಧಸ್ವಪ್ನಾಪಿಚೇಷ್ಟನೈಃ ||
 ಸ್ವದ್ಧಃ ಶ್ಲೇಷ್ಮಾನಿಲಂ ರುಧ್ಧಾ ಕಫಕಾಸಮುದೀರಯೇತ್ || ೧೬ ||
 ಸುಂದಾಗ್ನಿತ್ವಾರುಚಿಚ್ಛದ್ವಿಪೀನಸೋತ್ಪ್ಲೇಶಗೌರವೈಃ ||
 ಲೋಮಹರ್ಷಾಸ್ಯಮಾಧುರ್ಯಕ್ಲೇದಸಂಸದನೈರ್ಯುತಮ್ || ೧೭ ||
 ಬಹುಲಂ ಮಧುರಂ ಸ್ನಿಗ್ಧಂ ಘನಂ ಸ್ಥೀವೇತ್ ಕಫಂ ತಥಾ ||
 ಕಾಸಮಾನೋ ಹ್ಯರುಗ್ವಕ್ಷಃ ಸಂಪೂರ್ಣಮಿವ ಮನ್ಯತೇ || ೧೮ ||

ಅರ್ಥಃ— ಜಡ, ಅಭಿಷ್ಯಂದಿ, ಮಧುರ, ಸ್ನಿಗ್ಧ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ತಿನ್ನುವದರಿಂದ, ಬಹಳ ಮಲಗುವದರಿಂದ, ತಿರುಗಾಡದಿರುವದರಿಂದ ಹೆಚ್ಚಾದ ಕಫವು ವಾತವನ್ನು ತಡೆದು ಕಫಕಾಸವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. || ೧೬ || ಅದರಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯ, ಅರುಚಿ, ವಾಂತಿ, ನೆಗಡಿ, ಒಕರಿಕೆ, ಜಡತ್ವ, ರೋಮಾಂಚ, ದೌರ್ಬಲ್ಯಗಳಿರುವವು. ಬಾಯಿಸವಿ ಮತ್ತು ಕಣ್ಣು ಆಗುವದು. || ೧೭ || ಮಧುರ, ಸ್ನಿಗ್ಧ, ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಬಹಳ ಕಫವನ್ನು ಗುಳುವನು. ಎದೆಯು ತುಂಬಿದಂತೆ ಇದ್ದು ಕೆಮ್ಮುವಾಗ್ಗೆ ಮೋಯುವದಿಲ್ಲ. (೧೮)

ಕ್ಷತಕಾಸದ ಕಾರಣ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಅತಿವ್ಯವಾಂಯಭಾರಾಧ್ವಯುದ್ಧಾಶ್ವಗಜನಿಗ್ರಹೈಃ ||

ಉಕ್ಷಸ್ಯೋರಃಕ್ಷತಂ ವಾಯುಗೃಹೀತ್ವಾ ಕಾಸಮಾವಹೇತ್ ||೧೯||

ಸ ಪೂರ್ವಂ ಕಾಸತೇ ಶುಷ್ಕಂ ತತಃ ಸ್ಥೀವೇತ್ ಸಶೋಣಿತಮ್ ||

ಕಂಠೇನ ರುಜತಾತ್ಯರ್ಥಂ ನಿರುಗ್ಲೇನೇವ ಚೋರಸಾ ||೨೦||

ಸೂಚೀಭಿರಿವ ತೀಕ್ಷ್ಣಾಭಿಸ್ತದ್ಯಮಾನೇನ ಶಾಲಿನಾ ||

ಮುಖಸ್ಪರ್ಶೇನ ಶಾಲೇನ ಭೇದಪೀಡಾಭಿತಾಪಿನಾ ||೨೧||

ಪರ್ನಭೇದಜ್ವರಶ್ವಾಸ ತೃಷ್ಣಾನ್ಯಸ್ವರ್ಯಪೀಡಿತಃ ||

ಸಾರಾಸತ ಇನಾಕೂಜನ್ ಕಾಸವೇಗಾತ್ ಕ್ಷತೋದ್ಭವಾತ್ ||೨೨||

ಅರ್ಥ—ರುಕ್ಷ ಮನುಷ್ಯನು ಅತಿಯಾದ ಮೈಥುನ ಭಾರಹೋರೋಣ ಕಾಂಡಿ ನಡಿಯೋಣ, ಕುಪ್ತಿ ಓಡಿಯೋಣ ಇವುಗಳಿಂದ ಮತ್ತು ಕುದುರೆ ಅನೆಗಳನ್ನು ತಡೆಯುವದರಿಂದ ಎದೆಯಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ ಕ್ಷತದಲ್ಲಿ ವಾಯುಗೃಹೀತಿ ಕೆಮ್ಮನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. ||೧೯|| ಮೊದಲು ಒಣ ಕೆಮ್ಮು ಉಂಟಾದು ಆ ಮೇಲೆ ರಕ್ತಕೂಡಿದ ಕಫವನ್ನು ಕಾರುವನು. ಕಂಠ ಎದೆಗಳು ನೋಯುವವು ||೨೦|| ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಸೂಜಿಗಳನ್ನು ಚುಚ್ಚಿದಂತೆ ಶಾಲವಾಗುವದು. ಎದೆಗೆ ಕೈ ಹಚ್ಚಗೊಡುವದಿಲ್ಲ. ಎದೆಯಲ್ಲಿ ಬೀಳಿದಂತೆ, ಸುಡುವಂತೆ ವೇದನೆಯಾಗುವದು. ||೨೧|| ಸಂಧಿಗಳು ನೋಯುವವು. ಜ್ವರ, ಶ್ವಾಸ, ನೀರಡಿಕೆ ಸ್ವರಭಂಗಗಳುಂಟಾಗುವವು. ಕ್ಷತದಿಂದಂಟಾದ ಈ ಕೆಮ್ಮಿನ ವೇಗದಿಂದ ರೋಗಿಯು ಪಾರಿವಾಳದಂತೆ ಹಲೆಯುವನು. (೨೨)

ಕ್ಷಯಕಾಸದ ಕಾರಣಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ನಿಷಮಾಸಾತ್ತ್ಯಭೋಜ್ಯಾತಿವ್ಯವಾಯಾದ್ವೇಗನಿಗ್ರಹಾತ್ ||

ಘೃಣನಾಂ ಶೋಚತಾಂ ನೃಣಾಂ ವ್ಯಾಸನ್ನೇಗ್ನಾ ತ್ರಯೋ ಮಲಾಃ

ಈಪಿತಾಃ ಕ್ಷಯಜಂ ಕಾಸಂ ಕುರ್ಯುರ್ದೇಹಕ್ಷಯಶ್ಚಿದಮ್

ದುರ್ಗಂಧಂ ಹರಿತಂ ರಕ್ತಂ ಸ್ಥೀವೇತ್ ಪೂಯೋಪಮಂ ಕಫಮ್

ಕಾಸಮಾನಶ್ಚ ಹೃದಯಂ ಸ್ಥಾನಭೃಷ್ಟಂ ಸ ಮನ್ಯತೇ ||

ಅಕಸ್ಮಾದುಷ್ಣಶೀತಾಶೋರ್ ಬಹ್ವಾಶೀ ದುರ್ಬಲಃ ಕೃಶಃ ||೨೫||

ಪ್ರಸನ್ನಸ್ನಿಗ್ಧವದನಃ ಶ್ರೀಮದ್ಧರ್ಶನಲೋಚನಃ ||

ಪಾಣಿಸಾದತತಾ ಶ್ವಕ್ಲ್ಯಾ ಘೃಣಾವಾನಭ್ಯಸೂಯಕಃ ||೨೬||

ಜ್ವರೋ ಮಿಶ್ರಾಕೃತಿಸ್ತಸ್ಯ ಪಾರ್ಶ್ವರುಹಪೀನಸೋರೂಚಿಃ ||

ಭಿನ್ನಸಂಘಾತವರ್ಚಸ್ತ್ವಂ ಸ್ವರಭೇದೋನಿಮಿತ್ತತಃ ||೨೭||

ಇತ್ಯೇಷ ಕ್ಷಯಜಃ ಕಾಸಃ ಕ್ಷೀಣಾನಾಂ ದೇಹನಾಶನಃ ||೨೮||

ಅರ್ಥ :— ವಿಕಸಮ ಅಸಾತ್ಮ್ಯ ಆಹಾರಗಳಿಂದ, ಅತಿವೈಘ್ನನಿಂದ, ವೇಗನಿಗ್ರಹದಿಂದ, ಅತಿಶಯ ವಯಾ ಶೋಕಗಳಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಮಂದವಾಗಿ ಮೂರೂ ದೋಷಗಳು ||೨೫|| ಕುಪಿತವಾಗಿ ದೇಹನಾಶ ಮಾಡುವ ಕ್ಷಯಕಾಸವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವು. ಹಸುರು, ಕೆಂಪು, ಕಿವಿ ನಂತೆ ಇದ್ದ ದುರ್ಗಂಧವಾದ ಕಫವನ್ನು ಉಗಳುವನು. ||೨೬|| ಕಮ್ಮಿ ವಾಗ್ಗೆ ಎದೆಯು ತನ್ನ ಸ್ಥಳವನ್ನು ಬಿಟ್ಟಂತೆ ಅನಿಸುವದು. ಕಾರಣವಿಲ್ಲದೆ ಒಮ್ಮೆ ಉಷ್ಣ, ಒಮ್ಮೆ ಶೀತದ ಪೀಡೆಯಾಗುವದು. ಊಟವು ಬಹಳ ಹೋಗುವದು. ಅಶಕ್ತಿ ಕೃಶತ್ವಗಳುಂಟಾಗುವವು. ||೨೭|| ನೋರೆಯು ಸುಂದರ ಸ್ನಿಗ್ಧ ಕಾಣುವದು. ಕಣ್ಣುಗಳು ಹೊಳೆಯುವವು. ಅಂಗಾಲು ಅಂಗೈಗಳು ಮಿಂಚುವವು. ವಯೆ ಅಸೂಯೆಗಳುಂಟಾಗುವವು. ||೨೮|| ೨-೩ ದೋಷಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಜ್ವರ ಬರುವದು. ಪಾರ್ಶ್ವ ಶೂಲಿ, ನೆಗಡಿ, ಅರುಚಿಗಳುಂಟಾಗುವವು. ಮಲವು ತೆಳ್ಳಗೆ ಬೀಳುವದು. ಕಾರಣವಿಲ್ಲದೆ ದನಿಯು ಒಡೆಯುವದು. ||೨೯|| ಇದು ಕ್ಷಯ ಕಾಸವು. ಕ್ಷೀಣ ರೋಗಿಗಳನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವದು, (೨೯)

ಸಾಧ್ಯ-ಸಾಧ್ಯತೆಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಸಾಧ್ಯೋ ಬಲವತಾಂ ವಾ ಸ್ಯಾದ್ಯಾಪ್ಯಸ್ತೇವಂಕ್ಷತೋತ್ತಿತಃ ||
ನವಾ ಕದಾಚಿತ್ ಸಿದ್ಧೇತಾಮೇತೌ ಪಾದಗುಣಾನ್ವಿತೌ ||

ಸ್ಥಿರಾಣಾಂ ಜರಾಕಾಸಃ ಸರ್ವೋ ಯಾಪ್ಯಃ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಃ ||೩೦||

ಶ್ರೀನ್ ಪೂರ್ವಾನ್ ಸಾಧಯೇತ್ ಸಾಧ್ಯಾನ್ ಪಥೈರ್ಯಾಪ್ಯಾಂಸ್ತು
ಯಾಪಯೇತ್ ||೩೧||

ಅರ್ಥ :—ರೋಗಿಯು ಬಲಿಷ್ಠನಿದ್ದರೆ ಈ ಕ್ಷಯಕಾಸವು ಸಾಧ್ಯವೂ ಆಗಬಹುದು. ಕ್ಷತಕಾಸವು ಯಾಪ್ಯವಾಗಿದೆ. ||೨೮|| ಕ್ಷಯಕಾಸ-ಕ್ಷತಕಾಸಗಳು ಹೊಸವು ಇದ್ದು, ವೈದ್ಯ ರೋಗಿ ಪರಿಚಾರಕ ಔಷಧಗಳು ಸರಿಯಾಗಿ ಇದ್ದರೆ, ಕಡಾಚಿತ್ ಸಾಧ್ಯವೂ ಆಗಬಹುದು. ವೃದ್ಧರ ಎಲ್ಲ ತರದ ಜರಾ ಕಾಸವು ಯಾಪ್ಯವಾಗಿದೆ ||೨೯|| ಮೊದಲಿನ ಮೂರು ವಾತ್ಸರ್ಯದ ಕಾಸಗಳನ್ನು ಚಿಕಿತ್ಸಿಸಬೇಕು. ಯಾಪ್ಯವಾದವುಗಳನ್ನು ಚಿತ್ಸಿಸಿಂದ ಬೆಳೆಯಗೊಡದಂತೆ ಮಾಡಬೇಕು. (೨೯)

ಚಿಕಿತ್ಸಾ ತತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಚಿಕಿತ್ಸಾನುತ ಉರ್ಧ್ವಂ ಹಿ ಶೃಣು ಕಾಸನಿಬರ್ಹಣೇಮ್ ||೩೦||

ರುಕ್ಷಸ್ಯಾನಿಲಜಂ ಕಾಸಮಾದೌ ಸ್ನೇಹೈರುಪಾಚರೇತ್ ||

ಸರ್ಪಿರ್ಭರ್ಬಸ್ತಿಭಿಃ ಪೇಯಾಕ್ಷೀರಯೂಷರಸಾದಿಭಿಃ ||೩೧||

ವಾತಘ್ನಸಿದ್ಧೈಃ ಸ್ನೇಹಾದ್ಯೈರ್ಧೂಮೈರ್ಲೇಹೈಶ್ಚ ಯುಕ್ತಿತಃ ||

ಅಭ್ಯಂಗೈಃ ಪರಿಷೇಕೈಶ್ಚ ಸ್ನಿಗ್ಧೈಃ ಸ್ನೇದೈಶ್ಚ ಬುದ್ಧಿಮಾನ್ ||೩೨||

ಬಸ್ತಿಭರ್ಬಧನಿಡ್ವಾತಂ ಶುಷ್ಕೋರ್ಧ್ವಂ ಚೌರ್ಧ್ವಭಕ್ತಿಕ್ಯೈಃ ||

ಘೃತೈಃ ಸಸಿತ್ತಂ ಸಕಫಂ ಜಯೇತ್ ಸ್ನೇಹವಿರೇಚನೈಃ ||೩೩||

ಅರ್ಥ :— ಇನ್ನು ಮೇಲೆ ಕಾಸನಾಶಕವಾದ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇವೆ, ಕೇಳಿರಿ. ||೩೦|| ಜಾಣನಾದ ವೈದ್ಯನು ರುಕ್ಷರೋಗಿಗೆ ಉಂಟಾದ ವಾತಕಾಸಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಸ್ನೇಹೋಪಚಾರ ಮಾಡಬೇಕು. ಅನಂತರಾಗಿ ಘೃತಗಳನ್ನು ಬಸ್ತಿಗಳನ್ನು ಪೇಯ, ಹಾಲು, ಕಟ್ಟು, ಮಾಂಸ ರಸ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನೂ ||೩೧|| ವಾತನಾಶಕವಾದ ಔಷಧಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ ಸ್ನೇಹ, ಧೂಮ, ಲೇಹ, ಅಭ್ಯಂಗ, ಪರಿಕ್ಷೇಕಗಳನ್ನೂ ಸ್ನಿಗ್ಧವಾದ ಸ್ನೇಹಗಳನ್ನೂ ಯೋಗ್ಯರೀತಿಯಿಂದ ಕೊಡಬೇಕು. ||೩೨|| ವಾತ ವಾತಗಳ ಅನುಲೋಮವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಬಸ್ತಿಗಳನ್ನೂ ಮಲವು ಗಟ್ಟಿಯಾದ ವಾತವು ಉರ್ಧ್ವಗವಿದ್ದರೆ ಉಟದ ನಂತರ ಘೃತಪಾನವನ್ನೂ ಮಾಡಿಸಬೇಕು. ಸಿತ್ತ ಅಥವಾ ಕಫಯುಕ್ತ ವಾತಕಾಸಗಳಿಗೆ ಸ್ನೇಹವಿರೇಚನ ಕೊಡಬೇಕು. (೩೩)

ಕಂಟಿಕಾರೀ ಘೃತವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಕಂಟಿಕಾರೀಗುಡೂಚೀಭ್ಯಾಂ ಸ್ಪರ್ಶಕೃತ್ರಿಂಶತ್ಪಲಾದ್ವಸೇ ||
ಪ್ರಸ್ಥಃ ಸಿದ್ಧೋ ಘೃತಾದ್ವಾತಕಾಸನುದ್ವಂದ್ವಿದೀಪನಃ ||೩೪||

ಅರ್ಥ :— ನೆಲಗುಳ್ಳದ ಬೇರು ೧೨೦ ತೊಲಿ, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ ೧೨೦ ತೊಲಿ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯದಲ್ಲಿ ೮ ಪಾಲು ನೀರು ಹಾಕಿ ೧೫ ಉಳಿಯಲು ಅದರಲ್ಲಿ ೧೨೮ ತೊಲಿ ಘೃತವನ್ನು ಸಿಪ್ಪೆ ಪಡಿಸಬೇಕು. ಇದು ವಾತಕಾಸನಾರಕವೂ ಅಗ್ನಿದೀಪಕವೂ ಆಗಿದೆ. (೩೪)

ಸಿಪ್ಪಲ್ಯಾದಿ ಘೃತವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಸಿಪ್ಪಲೀಪಿಪ್ಪಲೀಮೂಲಚವ್ಯಚಿತ್ರಕನಾಗರೈಃ ||
ಧಾನ್ಯಪಾಠಾವಚಾರಾಸ್ನಾಯಷ್ಟ್ಯಾಹ್ವಕ್ವಾರುಹಿಂ ಗುಭಿಃ ||೩೫||
ಕೋಲಮಾತ್ರೈಃಘೃತಪ್ರಸ್ಥಾದ್ ದಶಮೂಲೀರಸಾಡಕೇ ||
ಸಿದ್ಧಾಚ್ಚತುರ್ಥಿಕಾಂ ಪೀತ್ವಾ ಪೇಯಾಂ ಮಂಡಂ ಪಿಬೇದನು ||೩೬||
ತಚ್ಚಶ್ವಸಕಾಸಹೃತ್ಪಾರ್ಶ್ವಗ್ರಹಣೇದೋಷಗುಲ್ಮನುತ್ ||
ಸಿಪ್ಪಲ್ಯಾದ್ಯಂ ಘೃತಂ ಚೈತದಾತ್ರೇಯೇಣ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಮ್ ||೩೭||

ಅರ್ಥ :— ಹಿಪ್ಪಲಿ, ನೋಡಿ, ಚವಕ, ಚಿತ್ರಕ, ಸುಂಠಿ, ಹುಪ್ಪಿಜ ಅಗಳಸುಂಠಿ, ಬಜಿ, ರಾಸ್ನಾ, ಜೈಷ್ಠಮಧು, ಜವಾರ, ಇಂಗು, ಇವುಗಳ ||೩೫|| ಕಲ್ಪವನ್ನು ಅರ್ಧ-ಅರ್ಧ ತೊಲಿ ತಕ್ಕೊಂಡು ಹಾಕಿ ೫೧೨ ತೊಲಿ ದಶಮೂಲದ ಕಷಾಯದಲ್ಲಿ ೧೨೮ ತೊಲಿ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಸಿದ್ಧಮಾಡಬೇಕು. ಅದನ್ನು ೪ ತೊಲಿ ಕುಡಿದು ಮೇಲೆ ಪೇಯ ಅಥವಾ ಮಂಡವನ್ನು ಕುಡಿಯಬೇಕು. ||೩೬|| ಅದು ದಮ್ಮು, ಕೆಮ್ಮು, ಕೃದ್ರೋಗ, ಪಾರ್ಶ್ವಶೂಲ, ಸಂಗ್ರಹಣೆ, ಗುಲ್ಮಗಳನ್ನು ಕಳೆಯುವದು. ಈ ಸಿಪ್ಪಲ್ಯಾದಿ ಘೃತವನ್ನು ಆತ್ರೇಯರು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. (೩೭)

ತ್ಯೂಷಣಾದಿ ಘೃತವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ತ್ಯೂಷಣತ್ರಿಫಲಾದ್ರಾಕ್ಷಾಕಾಶ್ಮರ್ಯಾಣಿ ಪರೂಷಕಮ್ ||
ವ್ನೇ ಸಾಠೇ ದೇವದಾವ್ಯದ್ಧಿಂ ಸ್ವಗುಪ್ತಾಂ ಚಿತ್ರಕಂ ತಥೀಮ್ ||೩೮||

ನ್ಯಾಸ್ತ್ರೀಂ ತಾಮಲಕೀಂ ಮೇದಾಂ ಕಾಕನಾಸಾಂ ಶತಾವರೀಮ್ ||
 ತ್ರಿಕಂಟಕಂ ವಿದಾರೀಂ ಚ ಪಿಷ್ಪಾಂ ಕರ್ಷಸಮಾನ್ ಘೃತಾತ್ ||೩೯||
 ಪ್ರಸ್ಥಂ ಚತುರ್ಗುಣಕ್ಷೀರೇ ಸಿದ್ಧಂ ಕಾಸಹರಂ ಪಿಬೇತ್ ||
 ಜ್ವರಗುಲ್ಮಾರುಚಿಷ್ಣೀಹಶಿರೋಹೃತ್ಪಾರ್ಶ್ವಶೂಲನುತ್ ||೪೦||
 ಕಾಮಲಾಶೋನಿಲಾಷ್ಣೀಲಾ ಕ್ಷತಶೋಷಕ್ಷಯಾಪಹಮ್ ||
 ತ್ರ್ಯಾಷಣಂ ನಾಮ ವಿಷ್ಕೃತಂ ಘೃತಮೇತದನುತ್ತಮಮ್ ||೪೧||

ಅರ್ಥ ೧— ತ್ರಿಕಟು, ತ್ರಿಫಲೆ, ವ್ರಾಕ್ಷೆ, ಶಿವನ್ವೀಫಲ, ಪರೂಷಕ
 (ದಡಸಲ ಹಣ್ಣು) ಸಣ್ಣ ಮತ್ತು ದೊಡ್ಡ ಅಗಳಸುಂತಿ, ವೇವದಾರು,
 ಮುದಿ, ನಸುಗುನ್ನೀ ಬೀಜ, ಚಿತ್ರಕ, ಕಚೋರೆ ||೩೯|| ನೆಲಗುಲ್ಮ,
 ನೆಲನೆಲ್ಲಿ, ಮೇದೆ, ಕಾಕನಾಸಾ, ಶತಾವರೀ, ನೆಗ್ಗಿಲು, ನೆಲಗುಂಬಳ
 ಇವುಗಳ ಕಲ್ಲುವನ್ನು ೧-೧ ತೊಲಿ ತಕ್ಕೊಂಡು ||೪೦|| ೪ ಪಾಲು ಹಾಲಿ
 ನಲ್ಲಿ ೧೨೮ ತೊಲಿ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಸಿದ್ಧಮಾಡಿ ಕುಡಿಯಬೇಕು. ಇದು
 ಕೆಮ್ಮು, ಜ್ವರ, ಗುಲ್ಮ, ಅರುಚಿ, ಸ್ವೀಹ, ತಲಿರಾಲಿ, ಹೃದಯಶೂಲ
 ಪಾರ್ಶ್ವಶೂಲ ||೪೦|| ಕಾಮಣಿ, ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ, ವಾತಾಸ್ಥಿತಿ, ಕ್ಷತ,
 ಶೋಷ, ಕ್ಷಯಗಳನ್ನು ಕಳೆಯುವದು. ಈ ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ ಘೃತವು
 ತ್ರ್ಯಾಷಣ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಿದೆ. (೪೧)

ರಾಸ್ನಾಘೃತಮ್ನ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ದ್ರೋಣೇಷಾಂ ಸಾಧಯೇದ್ ರಾಸ್ನಾಂ ದಶಮೂಲಂ ಶತಾವರೀಮ್
 ಪಲಿಕಾನ್ ಮಾಣಿಕಾಂಶಾಂಸ್ತ್ರೀನ್ ಕುಲತ್ಥಾನ್ ಬದರಾನ್
 ಯವಾನ್ ||೪೨||

ತುಲಾಧಾಂ ಜಾಜಮಾಂಸಸ್ಯ ಪಾದಶೇಷೇಣ ತೇನ ಚ ||
 ಘೃತಾಡಕಂ ಸಮಕ್ಷೀರಂ ಜೀವನೀಯೈಃ ಪಲೋನ್ನಿ ತೈಃ ||೪೩||
 ಸಿದ್ಧಂ ತದ್ ದಶಭಿಃ ಕಲ್ಕೈರ್ನ ಸ್ಯ ಸಾನಾನುವಾಸನೈಃ ||
 ಸಮೀಕ್ಷ್ಯ ವಾತರೋಗೇಷು ಯಥಾವಸ್ಥಂ ಪ್ರಯೋಜಯೇತ್ ೪೪
 ಪಿಷ್ಟಾ ಕಾಸಾನ್ ಶಿರಃಕಂಪಂ ಶೂಲಂ ವಂಕ್ಷ್ಮಣಯೋನಿಜಮ್ ||
 ಸರ್ವಾಂಗೈಕಾಂಗರೋಗಾಂಶ್ಚ ಸಸ್ತೀಹೋಧ್ವಾನಿಲಾಙ್ಗಾ
 ಜಯೇತ್ ||೪೫||

ಅರ್ಥ :— ಎರಡು ದ್ರೋಣ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ರಾಸ್ನಾ, ದರಮೂಲ, ಕತಾವರಿ, ಇವುಗಳನ್ನು ೪-೪ ತೊಲಿ, ಹುರುಳಿ ಬೋರಿ, ಜವೆಗಳನ್ನು ೨-೨ ತೊಲಿ, ||೪೨|| ಕುರಿಯ ವಾಂಸ ೨೦೦ ತೊಲಿ ಹಾಕಿ ಕುದಿಸಿ ಉಳಿಯಲು, ಅದರಲ್ಲಿ ಅಷ್ಟೇ ಹಾಲು ಮತ್ತು ಹತ್ತು ಜೀವನೀಯ ಔಷಧಗಳ ಕಲ್ಯಗಳನ್ನು ೪-೪ ತೊಲಿ ಹಾಲಿ ೫೦೨ ತೊಲಿ ಘೃತವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಬೇಕು. ||೪೩|| ಇದನ್ನು ವಾತರೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಅವಸ್ಥೆಯನ್ನು ನೋಡಿ ನಸ್ಯ, ಪಾನ, ಅನುವಾಸನರೂಪಗಳಿಂದ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು. ||೪೪|| ಇದು ಐದೂ ಕೆಮ್ಮುಗಳನ್ನು ಶಿರಾಕಂಪವನ್ನೂ ಗೆಜ್ಜೆಯೋನಿಗಳಲ್ಲಿಯ ಶೂಲಗಳನ್ನೂ ಸರ್ವಾಂಗ, ಏಕಾಂಗ ರೋಗಗಳನ್ನೂ ಪ್ಲಿ (ಹ ಲಾಘವಾತಗಳನ್ನೂ ಕಳೆಯುತ್ತದೆ (೪೫)

ವಿಡಂಗಂ ನಾಗರಂ ರಾಸ್ನಾ ಪಿಪ್ಪಲೀಹಿಂಗು ಸೈಂಧವಮ್ ||
ಭಾರ್ಗೀ ಕ್ಷಾರತ್ವ ತಚ್ಚೂರ್ಣಂ ಪಿಪೇದಾವಾ ಘೃತಮಾತ್ರಯಾ ||೪೬||
ಸಕಫೇನಿಲಜೇ ಕಾಸೇ ಶ್ವಾಸೇ ಹಿಕ್ಕಾಹತಾಗ್ನಿಷು ||
ದ್ರಾ ಕ್ಷಾರಾ ಪಚ್ಛಾಕೋಲಾನಿ ಪಚ್ಛಾವ ಲವಣಾನಿ ಚ ||೪೭||
ಶರೀನಾಗರಕೋದೀಚ್ಯಕಲ್ಕಂ ವಾ ವಸ್ತ್ರಗಾಲಿತಮ್ ||
ಸಾಯಯೇತ್ ತದ್ ಘೃತೋನ್ನಿಶ್ರಂ ವಾತಕಾಸನಿಬರ್ಹಣಮ್ ||೪೮||
ದುರಾಲಭಾಂ ಶೃಂಗವೇರಂ ಶರೀಂ ದ್ರಾಕ್ಷಾಂ ಸಿತೋಪಲಾಮ್ ||
ಲಿಹ್ಯಾತ್ ಕರ್ಕಟಶೃಂಗೀಂ ಚ ಕಾಸೇ ಶೈಲೇನ ವಾತಜೇ ||೪೯||
ದುಃಸ್ವರ್ತಂ ಪಿಪ್ಪಲೀಂ ಮುಸ್ತಂ ಭಾರ್ಗೀಂ ಕರ್ಕಟಿಕಂ ಶರೀಮ್ ||
ಪುರಾಣಗುಡತ್ಯಲಾಭ್ಯಾಂ ಚೂರ್ಣತಂ ವಾಪಿ ಲೇಹಯೇತ್ ||೫೦||
ವಿಡಂಗಾನ್ ಸೈಂಧವಂ ಕುಷ್ಕಂ ವೈಶ್ಯಂ ಹಿಂಗು ಮನಃಶಿಲಾಮ್ ||
ಹಿಕ್ಕಾಶ್ವಾಸೇ ಚ ಕಾಸೇ ಚ ಲಿಹ್ಯಾತ್ ಕ್ಷೌದ್ರಘೃತಪ್ಲುತಾನ್ ||೫೧||

ಅರ್ಥ :— ವಾವಡಿಂಗ, ಸುಂಠಿ, ರಾಸ್ನಾ, ಹಿಪ್ಪಲಿ. ಇಂಗು, ಸೈಂಧವ, ಭಾರಂಗಮೂಳ, ಜವಖಾರ ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ೪ ಪಾಲು ತುಪ್ಪ ಹಾಕಿ ನೆಕ್ಕಬೇಕು. ||೪೬|| ಇದು ಕಫಯುಕ್ತ ವಾತ ಕಾಸವನ್ನು ಶ್ವಾಸ, ಬಿಕ್ಕು, ಅಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯಗಳನ್ನು ಕಳೆಯುವದು. ಐವ

ಪಾರ ಸಜ್ಜೆಪಾರ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಮೋಡಿ, ಚವಕ, ಚಿತ್ರಕ, ಸುಂಠಿ, ಪಂಚ
ಲವಣ, ||೪೭|| ಕಚೋರೆ, ಸುಂಠಿ, ಬಾಳದಬೇರು, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣ
ವನ್ನು ಅರಿವೆಯಲ್ಲಿ ಸೋಸಿ, ತುಪ್ಪ ಕಲಿಸಿ ಕೊಟ್ಟರೆ ವಾತಕಾಸವನ್ನು
ಕಳೆಯುವದು. ||೪೮|| ಇದರಂತೆ ವಾತಕಾಸದಲ್ಲಿ ನೆಲಇಂಗಳ, ಸುಂಠಿ
ಕಚೋರೆ, ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಕಲ್ಲುಸಕ್ಕರೆ, ಕಾಕಡಶಿಂಗಿ, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣ
ವನ್ನು ತೈಲದೊಡನೆ ನೆಕ್ಕಬೇಕು. ||೪೯|| ನೆಲಇಂಗಳ, ಹಿಪ್ಪಲಿ
ಜೇಕು, ಗಂಟುಭಾರಂಗಿ, ಕಾಕಡಶಿಂಗಿ, ಕಚೋರೆ, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣ
ವನ್ನು ಹಳೇಬೆಲ್ಲ ಮತ್ತು ತೈಲದೊಡನೆ, ನೆಕ್ಕಬೇಕು. ||೫೦|| ವಾವ
ಡಿಂಗ, ಸೈಂಧವ, ಕೋಷ್ಟ, ತ್ರಿಕಟು, ಇಂಗು, ಮನಶಿಕೆ, ಇವುಗಳ
ಚೂರ್ಣವನ್ನು ತುಪ್ಪ ಮತ್ತು ಜೇನಿನೊಡನೆ ನೆಕ್ಕಬೇಕು. ಇದು ಬಿಕ್ಕು
ಕೆಮ್ಮು ದಮ್ಮುಗಳನ್ನು ಕಳೆಯುವದು. (೫೧)

ಚಿತ್ರಕಾದಿ ಲೇಹವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಚಿತ್ರಕಂ ಪಿಪ್ಪಲೀಮೂಲಂ ವೈಷಂ ಮುಸ್ತಂ ದುರಾಲಘಾಮ್ ||
ತಠೀಂ ಪುಷ್ಕರಮೂಲಂ ಚ ಶ್ರೇಯಸೀಂ ಸುರಸಾಂ ವಚಾಮ್ ||೫೨||
ಭಾಗೀರ್ಣಂ ಛಿನ್ನರುಹಾಂ ರಾಸ್ನಾಂ ಕರ್ಕಟಾಹ್ವಾಂ ಚ ಕಾರ್ಷಿಕಾನ್
ಕಲ್ಪಾನ್‌ನಿದಿಗ್ಧ್ಯರ್ಧತುಲಾಂ ನಿಃಕ್ಷಾಢ್ಯ ಪಲನಿಂತತಿಮ್ ||೫೩||
ಮತ್ಸ್ಯಂದಿಕಾಸ್ತತ್ರ ದತ್ತಾ ಸರ್ಪಿಷಃ ಕುಡನಂ ಪಚೇತ್ ||
ಸಿದ್ಧಂ ಶೀತಂ ಪೃಥಕ್ ಕ್ಷೌದ್ರಪಿಪ್ಪಲೀಕುಡವಾನ್ವಿತಮ್ ||೫೪||
ಚತುಃಪಲಂ ತುಗಾಕ್ಷೀರ್ಯಾಶ್ಚೂರ್ಣತಂ ತತ್ರ ದಾಪಯೇತ್ ||
ಲೇಹಯೇತ್ ಕಾಸಹೃದ್ರೋಗಶ್ವಾಸಗುಲ್ಮನಿವಾರಣಮ್ ||೫೫||

ಅರ್ಥ :- ಚಿತ್ರಕ, ಮೋಡಿ, ತ್ರಿಕಟು, ಜೇಕು, ನೆಲಇಂಗಳ,
ಕಚೋರೆ, ಪುಷ್ಕರಮೂಲ, ಶ್ರೇಯಸೀ (ಗಜಹಿಪ್ಪಲಿ) ತುಳಸಿ, ಬಜಿ,
||೫೨|| ಗಂಟುಭಾರಂಗಿ, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ರಾಸ್ನೆ, ಕಾಕಡಶಿಂಗಿ, ಇವು
ಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಒಂದೊಂದು ತೊಲಿ ತಕ್ಕೊಂಡು ಅವನ್ನು ೨೦೦
ತೊಲಿ ನೆಲಗುಳ್ಳದ ಜೇನಿನಲ್ಲಿ ೮ ವಾಲು ನೀರು ಹಾಕಿ ಕುದಿಸಿ ೪ ಅಂದರೆ
೪೦೦ ತೊಲಿ ಉಳಿದ ಕಷಾಯದಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ, ಅದರಂತೆ ಕಲ್ಲುಸಕ್ಕರೆ

೮೦ ತೋಲಿ ||೫೩|| ಘೃತ ೩೨ ತೋಲಿ ಹಾಕಿ ಕುದಿಸಬೇಕು. ಸಿದ್ಧ
ವಾಗಲು ತಣ್ಣಗೆ ಮಾಡಿ ಜೇನು ೩೨ ತೋಲಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿ ೧೬ ತೋಲಿ ||೫೪||
ವಂಶಲೋಚನ ಚೂರ್ಣ ೧೬ ತೋಲಿ ಹಾಕಬೇಕು. ಇದನ್ನು ನೆಕ್ಕಲು
ಕೆಮ್ಮು, ಹೃದ್ರೋಗ, ಶ್ವಾಸ, ಗುಲ್ಮಗಳು ಹೋಗುವವು. (೫೫)

ಅಗಸ್ತ್ಯ, ಹುತಕಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ದಶಮೂಲೀಂ ಸ್ವಯಂಗುಪ್ತಾಂ ಶಂಖಪುಷ್ಪೀಂ ಶಶೀಂ ಬಲಾನ್ಮ ||
ಹಸ್ತಿಪಿಪ್ಪಲ್ಯಸಾಮಾರ್ಗಪಿಪ್ಪಲೀಮೂಲಚಿತ್ರಕಾನ್ ||೫೬||
ಭಾಗೀರ್ಕಂ ಪುಷ್ಕರಮೂಲಂ ಚ ದ್ವಿಪಲಾಂಶಂ ಯನಾಥಕಮ್ ||
ಹರೀತಕೀಶತಂ ಭದ್ರಂ ಜಲಪಂಚಾಥಕೇ ಪಚೇತ್ ||೫೭||
ಯನ್ಯೈಃ ಸ್ನಿನ್ನೈಃ ಕಷಾಯಂ ತಂ ಪೂತಂ ತಚ್ಚಾಭಯಾಶತಮ್ ||
ಪಚೇದ್ಗುಡತುಲಾಂ ದತ್ವಾ ಕುಡನಂ ಚ ಪೃಥಗ್ಘೃತಾತ್ ||೫೮||
ತೈಲಾತ್ಸಪಿಪ್ಪಲೀಚೂರ್ಣಾತ್ ಸಿದ್ಧಶೀತೇ ಚ ಮಾಕ್ಷಿಕಾತ್ ||
ಲಿಹ್ಯಾದ್ವೇ ಚಾಭಯೇ ನಿತ್ಯಮತಃ ಪಾಬೇದ್‌ರಸಾಯನಾತ್ ||೫೯||
ತದ್‌ವಲೀಪಲಿತಂ ಹನ್ಯಾದ್‌ವರ್ಣಾಯುರ್ಬಲವದ್ಧನಮ್ ||
ಪಚ್ಚಾಕಾಶಾನ್ ಕ್ಷಯಂ ಶ್ವಾಸಂ ಹಿಕ್ಕಾಞ್ಚ ವಿಷಮಜ್ವರಾನ್ ||೬೦||
ಹನ್ಯಾತ್‌ತಥಾರೋಗ್ರಹಣೀಹೃದ್ರೋಗಾರುಚಿಪೀನಸಾನ್ ||
ಅಗಸ್ತ್ಯವಿಹಿತಂ ಧನ್ಯಮಿದಂ ಶ್ರೇಷ್ಠಂ ರಸಾಯನಮ್ ||೬೧||

ಅರ್ಥ :— ದಶಮೂಲ, ನಸುಗುನ್ನೀ ಬೀಜ, ಶಂಖಪುಷ್ಪಿ,
ಕಜೋರೆ, ಕಳ್ಳಂಗಡ್ಲೆ ಬೇರು, ಗಜಹಿಪ್ಪಲಿ, ||೬೧|| ಉತ್ತರಾಣಿ,
ಮೋಡಿ, ಚಿತ್ರಕ, ||೫೬|| ಗಂಟುಧಾರಂಗಿ, ಪುಷ್ಕರಮೂಲ, ಇವುಗಳ
ನ್ನು ೮-೮ ತೋಲಿ, ಜನೆ ೨೫೬ ತೋಲಿ, ಉತ್ತಮ ಅಲ್ಪೀಕಾಯಿಗಳನ್ನು
೧೦೦, ಇವುಗಳನ್ನು ಅರಿವೆಯಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿ ೨೫೬೦ ತೋಲಿ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ
ಕುದಿಸಬೇಕು. ||೫೭|| ಜನೆಗಳು ಚನ್ನಾಗಿ ಬೇಯಲು ಅದನ್ನು ಸೋಸಿ
ಅವರಲ್ಲಿಯೆ ಅಣಲೀಕಾಯಿಗಳನ್ನು ತಕ್ಕೊಂಡು ಬೀಜತೆಗೆದು ಅವನ್ನು
೩೨-೩೨ ತೋಲಿ ತುಪ್ಪ ಎಣ್ಣೆಗಳಲ್ಲಿ ಕರಿದು ||೫೮|| ಅವನ್ನೂ ಮತ್ತು
೪೦೦ ತೋಲಿ ಬಿಲ್ಲವನ್ನೂ ೧೬ ತೋಲಿ ಹಿಪ್ಪಲಿ ಚೂರ್ಣವನ್ನೂ ಹಾಕಿ

ಕುಡಿಸಬೇಕು. ಸಿದ್ಧವಾಗಲು ಇಳಿಸಿ ಅರಿದನಂತರ ೩೨ ತೊಲಿ ಜೇನು ಹಾಕಿ ಇಟ್ಟು ದಿನಾಲು ಈ ರಸಾಯನದೊಳಗಿಂದ ೨ ಅಳ್ಳಿಕಾಯಿ ಗಳನ್ನು ತಿನ್ನಬೇಕು ||೫೯|| ಇದು ಮೈತೊಗಲು ಮಡಿಕೆ ಬೀಳೋಣ ತಲೆಬೆಳ್ಳಗಾಗೋಣ ಐದೂತರದ ಕೆಮ್ಮು ಕ್ಷಯ, ಶ್ವಾಸ, ಬಿಕ್ಕು, ವಿಷ ಮಜ್ಜರ ||೬೦|| ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ ಸಂಗ್ರಹಣೆ ಹೃದ್ರೋಗ ಅರುಚಿ ಪೀನ ಸಗಳನ್ನು ಕಳೆದು ಬಣ್ಣ ಆಯುಷ್ಯ ಶಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಬೆಳೆಸುವದು ಇದು ಅಗತ್ಯ ಸುಷಿಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದಂಥ ಶ್ರೇಷ್ಠ ರಸಾಯನವಾಗಿದೆ. (೬೧)

ಸೈಂಧವಂ ಹಿಪ್ಪಲೀಂ ಭಾರ್ಗೀಂ ಶೃಂಗವೇರಂ ದುರಾಲಭಾಮ್ ||
ದಾಡಿಮಾಮ್ಲೇನ ಕೋಷ್ಠೇನ ಭಾರ್ಗೀನಾಗರಮಂಬುನಾ ||೬೨||
ಪಿಬೇತ್ ಖದಿರಸಾರಂ ವಾ ಮದಿರಾದಧಿಮಸ್ತುಭಿಃ
ಅಥವಾ ಹಿಪ್ಪಲೀಕಲ್ಮಂ ಘೃತಭೃಷ್ಯಂ ಸಸೈಂಧವಮ್ ||೬೩||

ಅರ್ಥ :— ಸೈಂಧವ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಗಂಟುಭಾರಂಗಿ, ಸುಂಠಿ, ನೆಲ ಇಂಗಳ ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಡಾಳಿಂಬದ ಹುಳಿ ರಸದೊಡನೆ ಕುಡಿಯಬೇಕು. ಅಥವಾ ಗಂಟುಭಾರಂಗಿ ಸುಂಠಿಚೂರ್ಣವನ್ನು ಬಿಸಿ ನೀರಿನೊಡನೆ ಕುಡಿಯಬೇಕು ||೬೨|| ಅಥವಾ ಖದಿರಸಾರ ಚೂರ್ಣ ವನ್ನು ಸುರೆ, ಮೊಸರಿನ ಮೇಲಿನ ನೀರಿನಿಂದ ಕುಡಿಯಬೇಕು. ಅಥವಾ ಹಿಪ್ಪಲೀಚೂರ್ಣವನ್ನು ಸೈಂಧವದೊಡನೆ ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಕರೆದು ತಿನ್ನ ಬೇಕು. (೬೩)

ಧೂಮಪಾನಗಳನ್ನು ಅವುಗಳ ವಿಧಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಶಿರಸಃ ಪೀಡನೇ ಸ್ರಾವೇ ನಾಸಾಯಾ ಹೃದಿ ತಾಮ್ಯತಿ ||
ಕಾಸಪ್ರತಿಶ್ಯಾಯನತಾಂ ಧೂಮಂ ವೈದ್ಯಃ ಪ್ರಯೋಜಯೇತ್ ||೬೪||
ದಶಾಂಗುಲೋನ್ನಿತಾಂ ನಾಡೀಮಥನಾಷ್ಟಾಂಗುಲೋನ್ನಿತಾಮ್ ||
ಶರಾವಸಂಸುಟೇ ಛಿದ್ರೇ ಕೃತ್ವಾ ಜಿಹ್ವಾಂ ವಿಚಕ್ಷಣಃ ||೬೫||
ಮುಖೇನ ವೈರೇಚನಿಕಂ ಕಾಸವಾನ್ ಧೂಮಮಾಪಿಬೇತ್ ||
ತಮುರಃ ಕೇವಲಂ ಪ್ರಾಪ್ತಂ ಮುಖೇನೈವೋದ್ವಮೇತ್ ಪುನಃ ||೬೬||
ಸ ಹ್ಯಸ್ಯ ತೈಕ್ಷ್ಣ್ಯಾದ್ವಿಚ್ಛೇದ್ಯ ಶ್ಲೇಷ್ಮಾಣಮುರಸಿ ಸ್ಥಿತಮ್
ನಿಷ್ಕೃಷ್ಯ ಶಮಯೇತ್ ಕಾಸಂ ವಾತಶ್ಲೇಷ್ಮಸಮುದ್ಭವಮ್ ||೬೭||

ಮನಃಶಿಲಾಲಮಧುಕಮಾಂಸೀಮುಕ್ತೇಜ್ಞದೈಃ ಪಿಬೇತ್ ||
 ಧೂಮಂ ತಸ್ಯಾನು ಚ ಪಯಾ ಕದುಷ್ಣಂ ಸಗುಡಂ ಪಿಬೇತ್ ||೬೮||
 ಏಷ ಕಾಸಾನ್‌ಪೃಥಗ್‌ ದೋಷಸನ್ನಿಪಾತಸಮುದ್ಭವಾನ್ ||
 ಧೂಮೋ ಹನ್ಯಾದಸಂಸಿದ್ಧಾನನ್ಯೈರ್ಯೋಗಶತ್ಪರಪಿ ||೬೯||
 ಪ್ರಸೌಂಡರೀಕಂ ಮಧುಕಂ ಸತಾಜ್ಞೇಷ್ಠಾಂ ಮನಃಶಿಲಾಮ್ ||
 ಮರಿಚಂ ಪಿಪ್ಪಲೀಂ ದ್ರಾಕ್ಷಾಮೇಲಾಂ ಸುರಸಮುಜ್ಜುರೀಮ್ ||೭೦||
 ಕೈತ್ವಾ ವರ್ತಿಂ ಪಿಬೇದ್‌ಧೂಮಂ ಕ್ಲಿಪ್ತಮಚೇಲಾನುವರ್ತಿತಾಮ್ ||
 ಘೃತಾಕ್ತಾನುನು ಚ ಕ್ಷೀರಂ ಗುಡೋದಕಮಥಾಪಿ ಪಾ ||೭೧||
 ಮನಃಶಿಲಾಮರಿಚಕ್ಷ್ಮಾರಾಜ್ಞಾನಕುಟಿನ್ನಟೈಃ ||
 ವಂಶಬೋಚನಸೇವ್ಯಾಲಕ್ಷ್ಮಿಸುಲಕ್ತಕಿರಾಹಿಷ್ಯೈಃ ||೭೨||
 ಪೂರ್ವಕಲ್ಪೇನ ಧೂಮೋಽಯಂ ಸಾನುಪಾನೋ ವಿಧೀಯತೇ ||
 ಮನಃಶಿಲಾಲೇ ತಕ್ಷಚ್ಛ ಪಿಪ್ಪಲೀನಾಗರೈಃ ಸಹ ||೭೩||
 ತೃಗೈಜ್ಞದೀಬೃಹತ್ಯಾ ಚ ತಾಲವೂಲೀ ಮನಃಶಿಲಾ ||
 ಕಾರ್ಪಾಸಾಸ್ಥ್ಯಶ್ವಗಂಧಾ ಚ ಧೂಮಃ ಕಾಸವಿನಾಶನಃ ||೭೪||

ಅರ್ಥ :- ತಲೆಶಾಲೆ, ಮೂಗಿನಿಂದ ಸ್ತ್ರಾವ ಎದೆಯಲ್ಲಿ ನೋವು
 ಕೆಮ್ಮು ನೆಗಡಿಗಳು ಇದ್ದವರಿಗೆ ವೈದ್ಯನು ಧೂಮವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು.
 ||೬೪|| ೧೦ ಅಂಗುಲ ಅಥವಾ ೮ ಅಂಗುಲ ಉದ್ದವಾದ
 ಡೊಂಕುಮಾಡಿದ ನಲಿಕೆಯನ್ನು ಶರಾವಸಂಪುಟದ ಭಿದ್ರದಲ್ಲಿ
 ಕೊಡಿಸಿ ಆ ಶರಾವಸಂಪುಟದಲ್ಲಿ ಕೆಮ್ಮಿನ ಔಷಧಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ ||೬೫||
 ಜಾಣನಾದ ಕೆಮ್ಮಿನವನು ಶಿರೋವಿರೋಚನಮಾಡುವ ಧೂಮವನ್ನು
 ಬಾಯಿಂದ ಕುಡಿಯಬೇಕು. ಆದರೆ ಎದೆಯಲ್ಲಿ ಬರಲು ಬಾಯಿಂದಲೇ
 ಬಿಡಬೇಕು. ||೬೬|| ಈ ಧೂಮವು ತನ್ನ ತೀಕ್ಷ್ಣತೆಯಿಂದ ಎದೆಯಲ್ಲಿ
 ಇದ್ದ ಕಫವನ್ನು ಹೊರಗೆ ಎಳೆದು ವಾತಕಫಗಳಿಂದಂಟಾದ ಕೆಮ್ಮನ್ನು
 ಕಳೆಯುವದು. ||೬೭|| ಮನಶಿಲೆ, ಹರಿತಾಲ, ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು, ಜಟಾ
 ಮಾಂಶಿ, ಜೇಕು, ಇಂಗಳ ಎಯಿ, ಇವುಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಧೂಮವನ್ನೂ
 ಮೇಲಿನಂತೆ ಕುಡಿಯಬೇಕು. ಅನಂತರ ಬೆಲ್ಲ ಹಾಕಿದ ಬೆಚ್ಚಗಿನ
 ಹಾಲನ್ನು ಕುಡಿಯಬೇಕು. ||೬೮|| ಈ ಧೂಮವು ಬೇರೆ ನೋವು

ಔಷಧಗಳಿಂದ ಹೋಗದ ದ್ವಂದ್ವಜ, ಸನ್ನಿವಾತಜ, ಕೆಮ್ಮುಗಳನ್ನು ಕಳೆಯುವದು. || ೬೯ || ಪುಂಡರೀಕಕಾಷ್ಠ, ಜೇಷ್ಠಮಧು, ಗಜಗು, ಮನಶಿಳ ಮೇಣಸು, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಯಾಲಕ್ಕಿ, ತುಳಸಿಯತೆನೆ ಇವುಗಳ ಕಲ್ಪವನ್ನು || ೭೦ || ನಾರವಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ತೊಡೆದು, ಸುತ್ತಿ ಬತ್ತಿಯಂತೆಮಾಡಿ, ತುಪ್ಪ ಹಚ್ಚಿ, ಕುಡಿಯಬೇಕು. ಆ ಮೇಲೆ ಹಾಲನ್ನು ಅಥವಾ ಬೆಲ್ಲದನೀರನ್ನು ಕುಡಿಯಬೇಕು. || ೭೧ || ಮನಶಿಳ, ದೊಡ್ಡ-ಯಾಲಕ್ಕಿ, ಮೇಣಸು, ಜವಖಾರ, ಅಂಜನ, ಭದ್ರಮುಸ್ತೆ, ವಂಶಲೋಚನ, ಬಾಳದಬೇರು, ಹರಿತಾಳ, ಅಗಸಿ, ಅರಗು, ಗಂಧತ್ವಣ, || ೭೨ || ಇವುಗಳ ಕಲ್ಪವನ್ನು ಅದರಂತೆ ಮನಶಿಳ, ಹರಿತಾಲ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಸುಂಠಿ, ಇವುಗಳ ಕಲ್ಪವನ್ನು ನಾರವಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ತೊಡೆದುಮಾಡಿದ ಧೂಮಕಗಳನ್ನು ಕುಡಿದು ಮೇಲೆಹೇಳಿದ ಅನುಪಾನಗಳನ್ನು ಸೇವಿಸಬೇಕು || ೭೩ || ಇಂಗಲತೋಟಿ, ನೆಲಗುಳ್ಳ, ಹೆಬ್ಬಗುಳ್ಳಗಳಬೇರು, ನೆಲತಾಳೆಗಡ್ಡಿ, (ಮುಸಳಿ,) ಮನಶಿಳ, ಹತ್ತಿಕಾಳು, ಅಶ್ವಗಂಧೆ, ಇವುಗಳ ಕಲ್ಪವನ್ನು ನಾರವಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಸುತ್ತಿ ಬತ್ತಿಮಾಡಿ ತುಪ್ಪ ಹಚ್ಚಿ ಸೇದಲು ಕೆಮ್ಮು ಹೋಗುವದು || ೭೪ ||

ವಾತಕಾಸದ ಪಥ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಗ್ರಾಮ್ಯಾನೂಪಾದಕೈಃ ಶಾಲಿಯವಗೋಧೂಮಷಷ್ಟಿಕಾನ್ ||
ರಸೈರ್ಮಾಷಾತ್ಮಗುಸ್ತಾನಾಂ ಯೂಷೈರ್ವಾ ಭೋಜಯೇದ್ಧಿ ತಾನ್ || ೭೫ ||

ಯಮಾನೀಪಿಪ್ಪಲೀಬಿಲ್ವಶರೀ ಚಿತ್ರಕಪುಷ್ಕರೈಃ ||
ರಾಸ್ನಾಜಾಜೀಪೃಥಕ್ ಪರ್ಣೀಪಲಾಶವಿಶ್ವಭೇಷಜೈಃ || ೭೬ ||

ಸಿದ್ಧಾಂ ಸ್ನಿಗ್ಧಾನ್ಮಲವಣಾಂ ಪೇಯಾಮನಿಲಜಿ ಪಿಬೇತ್ ||
ಕಟೀಹೃತ್ಪಾರ್ಶ್ವಕೋಷ್ಠಾರ್ಶ್ವಾಶ್ವಾಸಹಿಕ್ವಾಪ್ರಣಾಶಿನೀಮ್ || ೭೭ ||

ದಶಮೂಲೀರಸೇ ತದ್ವತ್ ಪಜ್ಜಾ ಕೋಲಗುಡಾನ್ವಿತಾಮ್ ||
ಸಿದ್ಧಾಂ ದದ್ಯಾತ್ ಸಮತಿಲಾಂ ಕ್ಷೀರೇ ನಾಪಿ ಸಸ್ಯೇಂಧನಾಮ್ || ೭೮ ||

ನೂತ್ನೈಕೌಕ್ಯುಟಿನಾರಾಹೈರಾಮಿಷೈರ್ವಾ ಘೃತಾನ್ವಿತಾಮ್ ||
ಸಸ್ಯೇಂಧನಾಂ ಪಾಯಯೇತ ಯವಾಗೂಂ ವಾತಕಾಸಿನಮ್ || ೭೯ ||

ವಾಸ್ತುಕೋ ವಾಯುಸೀತಾಕಂ ಮೂಲಕಂ ಸುನಿಷಣ್ಣಕಮ್ ||
ಸ್ನೇಹಾಸ್ತೈಲಾದಯೋ ಭಕ್ಷ್ಯಾಃ ಕ್ಷೀರೇಕ್ಷುರಸಗೌಡಿಕಾಃ || ೮೦ ||

ದಧ್ಯಾರನಾಲಾಮ್ಲಫಲಂ ಪ್ರಸನ್ನಾಪಾನಮೇವ ಚ ||

ಶಸ್ಯಂತೇ ಸಾತಕಾಸೇಷು ಸ್ವಾದ್ವಮ್ಲಲವಣಾನ ಚ

||೭೧||

ಅರ್ಥ:— ಗ್ರಾಮ, ಮಲೆನಾಡಗಳಲ್ಲಿರುವ ಮತ್ತು ಜಲಚರ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಮಾಂಸರಸದಿಂದ ಅಥವಾ ಉಪ್ಪು-ನಸುಗುನ್ನಿಬೀಜಗಳ ಕಟ್ಟುಗಳಿಂದ ಅಕ್ಕಿ, ಜವೆಗೋದಿ, ಪಷ್ಟಿಕ ಅಕ್ಕಿಗಳ ಅನ್ನವನ್ನು ಆವರಿಗೆ ತಿನ್ನಿಸಬೇಕು. ||೭೫|| ವಾತಕಾಸದಲ್ಲಿ ಅಜವಾನ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಬಿಲ್ವ, ಕಚೋರಿ, ಚಿತ್ರಕ, ಪುಷ್ಕರಮೂಲ, ರಾಸ್ನಿ, ಜೀರಿಗೆ, ಮೂರೆಲೆಹೊನ್ನೆ, ಮುತ್ತಲು, ಸುಂಠಿಗಳಿಂದ ||೭೬|| ಸಿದ್ಧಮಾಡಿದ, ಸ್ನೇಹ, ಹುಳಿ, ಉಪ್ಪುಗಳನ್ನು ಹಾಕಿದ, ಪೇಯವನ್ನು ಕುಡಿಯಬೇಕು. ಇದು ಟೀಂಕ, ಹೃದಯ, ಪಾರ್ಶ್ವ ಕೋಷ್ಠಗಳಲ್ಲಿರುವ ಶೂಲಗಳನ್ನು ಶ್ವಾಸ ಬಿಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಕಳೆಯುವದು. ||೭೭|| ಅದರಂತೆ ದಶಮೂಲ ಕಷಾಯದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಮೋಡಿ, ಚವಕ, ಚಿತ್ರಕ, ಸುಂಠಿ, ಬೆಲ್ಲ, ಕೂಡಿಸಿದ ಪೇಯವನ್ನು ಅಥವಾ ಅಕ್ಕಿಯಸನು ಎಳ್ಳುಹಾಕಿ ಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಸೈಂಧವ ಕೂಡಿಸಿದ ಪೇಯವನ್ನೂ ಕೊಡಬೇಕು. ||೭೮|| ಇದರಂತೆಯೇ ವಾತಕಾಸವುಳ್ಳವರಿಗೆ ಮೀನು, ಕೋಳಿ, ಹಂದಿಗಳ ಮಾಂಸದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಪೇಯದಲ್ಲಿ ತುಪ್ಪ ಮತ್ತು ಸೈಂಧವಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ ಕುಡಿಸಬೇಕು. ||೭೯|| ಚಕೋತಿಪಲ್ಲಿ, ವಾಯಸೀಶಾಕ, (ಎಲಬುಸಂಧಿ), ಮೂಲಂಗಿ ಪಾಂಡವಹರಿವೆ, ಈ ಪಲ್ಲಿಗಳೂ ಎಣ್ಣೆ ಮುಂತಾದ ಸ್ನೇಹಗಳೂ ಹಾಲು, ಕಬ್ಬಿನರಸ, ಬೆಲ್ಲದ ಮಧ್ಯ ||೮೦|| ಮೊಸರು, ಗಂಜಿ, ಹುಳಿಹಣ್ಣುಗಳು, ಶರೀಯ ಮೇಲಿನ ತಿಳಿಭಾಂಗ ಮಧುರ ಹುಳಿ ಉಪ್ಪು ರಸಗಳು ವಾತಕಾಸದಲ್ಲಿ ಪ್ರಶಸ್ತವಾಗಿವೆ.

ಪಿತ್ತಕಾಸದ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಪಿತ್ತಕಾಸೇ ತು ಸಕಫೇ ವಮನಂ ಸರ್ಪಿಷ್ಯವ ಚ ||

ತಥಾಮದನಕಾಶ್ಮರ್ಯಮಧುಕಕ್ಷಥಿತ್ವೈರ್ಜಲೈಃ

||೮೨||

ಯಷ್ಣಾಹ್ವಫಲಕಲ್ಪೈರ್ವಾ ವಿದಾರೀಕ್ಷುರಸಾಯುತೈಃ ||

ಹೃತದೋಷಸ್ತತಃ ಶೀತಂ ಮಧುರಜ್ವಾ ಭಜೇತ್ ಕ್ರಮಮ್

||೮೩||

ಸೈತ್ರೇ ಕಾಸೇ ತನುಕಫೇ ತ್ರಿವೃತಾಂ ಮಧುರೈರ್ಯುತಾಮ್ ||

ದದ್ಯಾದ್ ಘನಕಫೇ ತಿಕ್ತೈರ್ವಿಶೇಕಾರ್ಥಂ ಯುತಾಂ ಭಿಷಕ್ ||೮೪||

ಸ್ನಿಗ್ಧಶೀತಂ ತನುಕಫೇ ರುಕ್ಷಶೀತಂ ಘನೇ ಕಫೇ ||

ಕ್ರಮಃ ಕಾರ್ಯಃ ಪರಂ ಭೋಜ್ಯೈಃ ಸ್ನೇಹೈರ್ಲೇಹೈಶ್ಚ ಶಸ್ತ್ರತೇ||೮೫||

ಶೃಜ್ಞಾ ಟಿಕಂ ಪದ್ಮಬೀಜಂ ನೀಲೀ ಸಾರಾಣಿ ಪಿಪ್ಪಲೀ ||

ಪಿಪ್ಪಲೀ ಮುಸ್ತಯಷ್ಟ್ಯಾದ್ವದ್ರಾಕ್ಷಾಮೂರ್ವಾ ಮಹೌಷಧಮ್||೮೬||

ಲಾಜಾನ್ಯತಫಲಂ ದ್ರಾಕ್ಷಾ ತ್ವಕ್ಕ್ಷೀರೀ ಪಿಪ್ಪಲೀ ಸಿತಾ ||

ಪಿಪ್ಪಲೀ ಪದ್ಮಕಂ ದ್ರಾಕ್ಷಾ ಬೃಹತ್ಯಾಶ್ಚ ಫಲಾದ್ ರಸಃ ||೮೭||

ಖರ್ಜೂರಂ ಪಿಪ್ಪಲೀ ವಾಂಶೀ ಶ್ವದಂಷ್ಟ್ರಾ ಚೇತಿ ಪಞ್ಚತೇ ||

ಘೃತಕ್ಷೌದ್ರಯುತಾ ಲೇಹಾಃ ಶ್ಲೋಕಾದ್ಧೃಃ ಪಿತ್ತಕಾಸಿನಾಮ್ ||೮೮||

ಶರ್ಕರಾ ಚಂದನಂ ದ್ರಾಕ್ಷಾ ಮಧುಧಾತ್ರೀಫಲೋತ್ಪಲೈಃ ||

ಪೈತ್ರೇ ಸಮುಸ್ತಮರಿಚಃ ಸಕಫೇ ಸಘೃತೋನಿಲೇ ||೮೯||

ಮೃದ್ವೀಕಾರ್ಧಶತಂತ್ರಿಂಶತ್ ಪಿಪ್ಪಲೀಃ ಶರ್ಕರಾಪಲಮ್ ||

ಲೇಹಯೇನ್ಮಧುಸಾ ಗೋರ್ವಾ ಕ್ಷೀರೇ ಪಕ್ತ್ವಾ ಶಕ್ಯದ್ರಸಾನ್ ||೯೦||

ತ್ವಗೇಲಾಮೋಷಮೃದ್ವೀಕಾ ಪಿಪ್ಪಲೀಮೂಲಪೌಷ್ಕರೈಃ ||

ಲಾಜಮುಸ್ತಶರೀರಾಸ್ನಾಧಾತ್ರೀಫಲಬಿಭೀತಕೈಃ ||೯೧||

ಶರ್ಕರಾಕ್ಷೌದ್ರಸರ್ಪಿರ್ಭಿರ್ಲೇಹಃ ಕಾಸವಿನಾಶನಃ ||

ಶ್ವಾಸಂ ಹಿಕ್ಕಾಂ ಕ್ಷಯಿಷ್ಯಂತಿ ಹೃದ್ರೋಗಿಣ್ಣಿ ವಿನಾಶಯೇತ್ ||೯೨||

ಪಿಪ್ಪಲ್ಯಾಮಲಕಂ ಲಾಜಾಂ ಲಾಕ್ಷಾಂ ದ್ರಾಕ್ಷಾಂ ಸಿತೋಪಲಾಮ್ ||

ಕ್ಷೀರೇ ಪಕ್ತ್ವಾ ಘನಂ ಶೀತಂ ಲಿಹ್ಯಾತ್ ಕ್ಷೌದ್ರಾಷ್ಟಭಾಗಿಕಮ್ ||೯೩||

ವಿದಾರೀಕ್ಷುಮೃಣಾಲಾನಾಂ ರಸಾನ್ ಕ್ಷೀರಂ ಸಿತೋಪಲಾಮ್ ||

ಪಿಬೇದ್ವಾನುಧುರಸಂಯುಕ್ತಂ ಪಿತ್ತಕಾಸಹರಮ್ ಪರಮ್ ||೯೪||

ಮಧುರೈರ್ಜಾಂಗಲರಸೈಃ ಶ್ಯಾಮಾಕಯವಕೋದ್ರವಾಃ ||

ಮುದ್ಗಾದಿಯೂಷೈಃ ಶಾಕೈರ್ವಾ ತಿಕ್ತಕೈರ್ಮಾತ್ರಯಾ ಹಿತಾಃ ||೯೫||

ಘನಶ್ಲೇಷ್ಮಣಿ ಲೇಹಾಸ್ತು ತಿಕ್ತಾ ಮಧುರಸಂಯುತಾಃ ||

ಶಾಲಯಃ ಸ್ನುಸ್ತನುಕಫೇ ಪ್ಲಕ್ಷಿಕಾಶ್ಚ ರಸಾದಿಭಿಃ ||೯೬||

ಶರ್ಕರಾಂಭೋಽನುಪಾನಾರ್ಥಂದ್ರಾಕ್ಷೇಕ್ಷುಣಾಂ ರಸಾನ್ ಪಯಃ ||
ಸರ್ವಾನ್ವು ಮಧುರಂ ಶೀತಮವಿದಾಹಿ ಪ್ರಶಸ್ತತೇ ||೯೭||

ಕಾಕೋಲೀಬೃಹತೀನೇದಾ ಯುಗ್ಮೈಃ ಸವೃಷನಾಗರೈಃ ||
ಪಿತ್ತಕಾಸೇ ರಸಕ್ಷೀರ ಯೂಷಾಂಶ್ಚಾಪ್ಯುಪಕಲ್ಪಯೇತ್ ||೯೮||

ಶರಾದಿಪಾನ್ವುಮೂಲಸ್ಯ ಪಿಪ್ಪಲೀದ್ರಾಕ್ಷಯೋಸ್ತಥಾ ||
ಕಷಾಯೇಣ ಶೃತಂ ಕ್ಷೀರಂ ಪಿಬೇತ್ ಸಮಧುಶರ್ಕರಮ್ ||೯೯||

ಸಿತಾಸ್ಥಿರಾಪೃಶ್ನಿ ಪರ್ಣೇಶ್ರಾವಣೇಬೃಹತೀಯುಗ್ಮೈಃ ||
ವೀರರ್ಷಭಕಕಾಕೋಲೀತಾಮಲಕ್ಯುದ್ಧಿ ಜೀವಿಕೈಃ ||೧೦೦||

ಶೃತಂ ಕ್ಷೀರಂ ಪಿಬೇತ್ ಕಾಸೀ ಜ್ವರೀ ದಾಹೀ ಕ್ಷತಕ್ಷಯೀ ||
ತಜ್ಜಂ ವಾ ಸಾಧಯೇತ್ಸರ್ಪಿಃ ಸಕ್ಷೀರೇಕ್ಷುರಸಂ ಭಿಷಕ್ ||೧೦೧||

ಜೀವಕಾದ್ಯೈರ್ನುಮಧುರಕೈಃ ಫಲೈಶ್ಚಾಭಿಷುಕಾದಿಭಿಃ ||
ಕಲ್ಪೈಸ್ತ್ರಿಕಾರ್ಷಿಕೈಃ ಸಿದ್ಧೇ ಘೃತೇ ಶೀತೇ ಪ್ರದಾಪಯೇತ್ ||೧೦೨||

ಶರ್ಕರಾಪಿಪ್ಪಲೀಚೂರ್ಣಂ ತ್ವಕ್ ಕ್ಷೀರ್ಯೋ ಮರಿಚಸ್ಯ ಚ ||
ಶೃಜ್ಗ್ಲಟಕಸ್ಯ ಚಾವಾಪ್ಯ ಕ್ಷುದ್ರಗರ್ಭಾನ್ ಪಲೋನ್ನಿತಾನ್ ||೧೦೩||

ಗುಡಾನ್ ಗೋಧೂಮ ಚೂರ್ಣೇನ ಕೃತ್ವಾ ಬಾದೇದ್ಧಿತಾಶನಃ ||
ಶುಕ್ರಾಸ್ಯಗ್ನೋಷಶೋಷೇಷು ಕಾಸಕ್ಷೀಣಕ್ಷತೇಷು ಚ ||೧೦೪||

ಶರ್ಕರಾನಾಗರೋದೀಚ್ಯಂ ಕಂಟಕಾರೀಂ ಶಲೀಂಸಮಾನ್ ||
ಪಿಷ್ಪಾ ರಸಂ ಪಿಬೇತ್ ಪೂತಂವಸ್ತ್ರೇಣ ಘೃತಮೂರ್ಚಿತಮ್ ||೧೦೫||

ಮಹಿಷ್ಯಜಾವಿಗೋಕ್ಷೀರಧಾತ್ರೀಫಲರಸೈಃ ಸಮೈಃ ||
ಸರ್ಪಿಃ ಸಿದ್ಧಂ ಪಿಬೇದ್ಯುಕ್ತಾ ಪಿತ್ತಕಾಸನಿಬರ್ಹಣಮ್ ||೧೦೬||

ಅರ್ಥ — ಪಿತ್ತಕಾಸದಲ್ಲಿ ಕಫದ ಅನುಬಂಧವಿದ್ದರೆ, ತುಪ್ಪದಿಂದಲೇ ಅಥವಾ ಮಂಗಳಾರಿಕಾಯಿ, ಶಿವನ್ವಿ, ಜೇಷ್ಠಮಧು, ಕಷಾಯ ಗಳಿಂದ ವಮನಮಾಡಿಸಬೇಕು. || ೮೨ || ಅಥವಾ ಜೇಷ್ಠಮಧು, ಮದನ ಫಲಗಳ ಕಲ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ನೆಲಗುಂಬಳ, ಕಬ್ಬಿನ ರಸಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ ಕೊಟ್ಟು

ದ್ರಾಕ್ಷಾಪುನರ್ನವಾಚಮ್ಯದುರಾಲಭಾಮ್ನು ವೇತಸ್ಯೈಃ ||
 ಶೃಂಗೀತಾಮಲಕೀಭಾಗೀರಾಸ್ನಾಗೋಕ್ಷುರಕೈಃ ಪಚೇತ್ ||೧೦೬||
 ಕಲ್ಪೈಸ್ತತ್ಸರ್ವಕಾಸೇಷು ಹಿಕ್ವಾಶ್ವಾಸೇಷು ಶಸ್ಯತೇ ||
 ಕಂಟಕಾರೀಘೃತಂ ಸಿದ್ಧಂ ಕಫವ್ಯಾಧಿನಿಷಾದನಮ್ ||೧೦೭||
 ಕುಲತರಸಸಂಯುಕ್ತಂ ಪಿಶ್ತಮೂಲಶೃತಂ ಘೃತಮ್ ||
 ಧೂಮಾಂಸ್ತಾನೇವ ದದ್ಯಾಚ್ಛ ಯೇ ಪ್ರೋಕ್ತಾ ನಾತಕಾಸಿನಾಮ್ ||
 ಕೋಷಾತಕೀಫಲಾನ್ಮಧ್ಯಂ ಪಿಬೇದ್ವಾ ಸಮನಃಶಿಲಮ್ ||
 ತಮಕಃ ಕಫಕಾಸೇ ತು ಸ್ಯಾಚ್ಛೇತ್ಪಿತ್ತಾನುಬಂಧಜೇ ||೧೦೮||
 ಪಿತ್ತಕಾಸಕ್ರಿಯಾಂ ತತ್ರ ಯಥಾವಸ್ಥಂ ಪ್ರಯೋಜಯೇತ್ ||
 ಕಫಾನುಬಂಧೇ ಪವನೇ ಕುರ್ಯಾತ್ಕಫಹರೀಂ ಕ್ರಿಯಾಮ್ ||೧೦೯||
 ಪಿತ್ತಾನುಬಂಧಯೋರ್ವಾತಕಫಯೋಃ ಪಿತ್ತನಾಶಿನೀಮ್ ||
 ಆದ್ರೈಃ ವಿರುಕ್ಷಣಂ ಶುಷ್ಕೇ ಸ್ನಿಗ್ಧಂ ನಾತಕಫಾತ್ಮಕೇ ||೧೧೦||
 ಕಾಸೇಃಸ್ನಹಾನಂ ಕಫಜೇ ಸಪಿತ್ತೇ ತಿಕ್ತಸಂಯುತಮ್ ||೧೧೧||

ಅರ್ಥ:— ಕಫಕಾಸಿಯು ಬಲಿಷ್ಠನಿದ್ದರೆ ಮೊದಲು ವಮನಕೊಟ್ಟು
 ಶೋಧನಮಾಡಿ, ಕಾರ, ಋಕ್ಷ, ಉಷ್ಣ ಮತ್ತು ಕಫನಾಶಕವಾದ ಅನ್ನ
 ವನ್ನು ಒನೆಗೋದೆಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ಆಹಾರವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು.
 ||೧೦೭|| ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಜವಖಾರ, ಹಾಕಿ ಮಾಡಿದ ಹುರಳಿಯ ಕಟ್ಟುಗ
 ಕೊಡನೆ ಅಥವಾ ಒಣ ಮೂಲಂಗಿಯ ಕಟ್ಟಿನೊಡನೆ ಅಥವಾ ಕಾರ
 ಹಾಕಿದ ||೧೦೮|| ಜಾಂಗಲ ಮತ್ತು ಬಿಲೇಶಿಯ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಮಾಂಸ
 ರಸದೊಡನೆ ಅಥವಾ ಎಳ್ಳು, ಸಾಸಿವೆ, ಬಿಲ್ವ ಫಲಗಳ ಎಣ್ಣೆಯೊಡನೆ
 ಹಗುರಾದ ಆಹಾರವನ್ನು ತಿನ್ನಬೇಕು (ಊಟದ ನಂತರ) ಜೇನು,
 ಹುಳಿಮಜ್ಜಿಗೆ, ಬಿಸಿನೀರು, ಮದ್ಯ, ಅಥವಾ ಸ್ವಚ್ಛಮದ್ಯವನ್ನು ಕುಡಿಯ
 ಬೇಕು. ||೧೦೯|| ಪುಷ್ಕರಮೂಲ, ಕಕ್ಕೀಮೂಲ, ಕಹಿಪಡವಲದಎಲೆ
 ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ನೀರಲ್ಲಿ ಹಾಕಿಟ್ಟು, ಮುಂಜಾನೆ
 ಸೋಸಿ ತಕ್ಕೊಂಡು, ಊಟದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ರಾತ್ರಿಗಳಲ್ಲಿ ಜೇನು
 ಹಾಕಿ ತಕ್ಕೊಳ್ಳಬೇಕು ||೧೧೦|| ಕಿರಿಶಿವನ್ನು ಗಂಜಳಗರಿಕೆ ಗಂಟುಭಾರಂಗಿ
 ಜೇಕು, ಹವೀಜ, ಬಜಿ, ಅಣಲೆ, ಸುಂಠಿ, ಕಲ್ಲುಸಬ್ಬುಸಿಗೆ, ಕರ್ಕಟೆ

ಹಿಪ್ಪಲಿ, ನೆಲ್ಲಿಚೆಟ್ಟು, ಭತ್ತರಳು, ಅರಗು, ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಕಲ್ಲುಸಕ್ಕರೆ ಇವುಗಳನ್ನು ಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ಕುದಿಸಿ, ಗಟ್ಟಿಯಾಗಲು ಇಳಿಸಿ ತಣ್ಣಗಾದನಂತರ ೬ ಜೇನು ಹಾಕಿ ನೆಕ್ಕಬೇಕು. || ೯೩ || ನೆಲಗುಂಬಳ, ಕಬ್ಬು, ಕಮಲದ ದೇಟುಗಳ ರಸ, ಹಾಲು ಕಲ್ಲುಸಕ್ಕರೆಗಳನ್ನು ಜೇನು ಹಾಕಿ ಕುಡಿಯಬೇಕು. ಪಿತ್ತಕಾಸಕ್ಕೆ ಇದು ಒಳ್ಳೇ ಔಷಧವಾಗಿದೆ. || ೯೪ || ಮಧುರಸ, ಜಾಂಗಲ ವಾಂಸಗಳಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಮಾಡಿದ ಸಾವಿ, ಜವೆ, ಹರಕಧಾನ್ಯಗಳ ಅನ್ನವನ್ನು ಹೆಸರು ಮುಂತಾದವುಗಳ ಕಟ್ಟಿ, ನೊಡನೆ ಅಥವಾ ಕಹಿ ಪಲ್ಯಗಳೊಡನೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ತಕ್ಕೊಳ್ಳಲು ಹಿತವಾಗುವದು. || ೯೫ || ಪಿತ್ತಕಾಸದಲ್ಲಿ ಕಫವು ಗಟ್ಟಿಯಿದ್ದರೆ, ಮಧುರ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕಹಿಯಾದ ಲೇಹಗಳೂ ಅಕ್ರೀಆನ್ನವೂ ಹಿತಕರವು. ಕಫವು ತೆಳ್ಳಗಿದ್ದರೆ, ವಾಂಸರಸ ಮುಂತಾದವುಗಳೊಡನೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಅಕ್ರಿಯ ಅನ್ನವನ್ನು ತಿನ್ನಬೇಕು. || ೯೬ || ಅದನ್ನು ತಿಂದಮೇಲೆ ಅನುಪಾನವೆಂದು ಸಕ್ಕರೇ ಹಾಕಿದ ನೀರು, ದ್ರಾಕ್ಷೆ ಮತ್ತು ಕಬ್ಬುಗಳ ರಸ, ಹಾಲು ತಕ್ಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಅಂತೂ ಎಲ್ಲವು ಮಧುರ, ಶೀತ, ಅವಿದಾಹಿಯಾದ ದ್ರವ್ಯವು ಹಿತಕರವು. || ೯೭ || ಪಿತ್ತಕಾಸದಲ್ಲಿ ಕಾಕೋಲಿ, ಹೆಬ್ಬಗುಳ್ಳ, ಮೇದೆ, ಮಹಾ ಮೇದೆ, ಅಡಸಲ, ಸುಂಠಿ, ಇವುಗಳಿಂದ ವಾಂಸರಸ, ಕ್ಷೀರ, ಕಟ್ಟುಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. || ೯೮ || ತೃಣಸಂಚಮೂಲ ಮತ್ತು ಹಿಪ್ಪಲಿ, ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯದಿಂದ ಸಿದ್ಧಮಾಡಿದ ಹಾಲನ್ನು ಜೇನು ಸಕ್ಕರೆಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ ಕುಡಿಯಬೇಕು. || ೯೯ || ಸಕ್ಕರೆ, ಒಂದೆಲೆಹೊನ್ನೆ, ಮೂರೆಲೆಹೊನ್ನೆ, ಮುಂಡಿ, ನೆಲ ಹೆಬ್ಬಗುಳ್ಳ, ಮೂರೆಲೆಹೊನ್ನೆ, ಋಷಭಕ, ಕಾಕೋಲಿ, ನೆಲನೆಲ್ಲಿ, ಋದ್ಧಿ, ಜೀವಕ, ಇವುಗಳಿಂದ || ೧೦೦ || ಮಾಡಿದ ಹಾಲನ್ನು ಕುಡಿಯಬೇಕು. ಅದು ಕೆಮ್ಮು, ಜ್ವರ, ದಾಹ, ಕ್ಷತಕ್ಷಯಗಳನ್ನು ಕಳೆಯುವದು. ಅಥವಾ ಆ ಹಾಲಿನಿಂದ ತುಪ್ಪ ತೆಗೆದು, ಅಷ್ಟೇ ಹಾಲು, ಮೂರುಪಾಲು ಕಬ್ಬಿನಹಾಲು ಹಾಕಿ || ೧೦೧ || ಅದರಲ್ಲಿ ಜೀವಕ ಮುಂತಾದ ೧೦ ಜೀವನೀಯಗಣ ಮತ್ತು ದ್ರಾಕ್ಷೆ ಖರ್ಜೂರ ಮುಂತಾದ ಮಧುರ ಫಲಗಳ ಮತ್ತು ಪಿಪ್ಪೆ ಮುಂತಾದವುಗಳ ೩-೩ ತೊಲೆ ಕಲ್ಕಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಘೃತವು ಸಿದ್ಧವಾಗಿ ತಣ್ಣಗಾಗಲು ಅದರಲ್ಲಿ || ೧೦೨ || ಸಕ್ಕರೆ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ವಂಶಲೋಚನ, ಮೆಣಸು, ಸೇಂಗಾಡೆ, ಇವುಗಳಚೂರ್ಣಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ಜೇನುಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ, ಗೋದೀಹಿಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಕಲಿಸಿ ೪-೪ ತೊಲಿ || ೧೦೩ || ಗುಳಿಗೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಪಥ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ತಿನ್ನಬೇಕು. ಇದು ಶುಕ್ರದೋಷ, ರಜೋದೋಷ, ಶೋಷ, ಕೆಮ್ಮು, ಕ್ಷತಕ್ಷಯ.

ಗಳನ್ನು ಕಳೆಯುವದು. ||೧೦೪|| ಸಕ್ಕರಿ, ಸುಂಠಿ, ಬಾಳದಬೇರು, ನೆಲಗುಳ್ಳದ ಬೇರು, ಕಚೋರಿ ಇವುಗಳನ್ನು ಸಮನಾಗಿ ತಕ್ಕೊಂಡು ಕಷಾಯಮಾಡಿ ಸೋಸಿ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಹಾಕಿ ಕುಡಿಯಬೇಕು. ||೧೦೫|| ಎಮ್ಮೆ ಆಡು ಕುರಿ ಆಕಳುಗಳ ಹಾಲು, ನೆಲ್ಲಿಹಣ್ಣಿನರಸ, ಇವುಗಳನ್ನು ಸಮನಾಗಿ ತಕ್ಕೊಂಡು ಫೃತವನ್ನು ಸಿದ್ಧಮಾಡಿ ಯೋಗ್ಯ ರೀತಿಯಿಂದ ಕುಡಿಯಬೇಕು. ಇದು ಪಿತ್ತ ಕಾಸವನ್ನು ಕಳೆಯುವದು. ||೧೦೬||

ಕಫಕಾಸ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಬಲನಂ ವಮನೇನಾದೌ ಶೋಧಿತಂ ಕಫಕಾಸಿನಮ್ ||

ಯವಾನ್ನೈಃ ಕಟುರೂಕ್ಷೋಷ್ಣೈಃ ಕಫಘ್ನುಶ್ಚಾಪ್ಯುಪಾಚರೇತ್ ||೧೦೭||

ಪಿಪ್ಪಲೀ ಕ್ಷಾರಕೈರ್ಯೂಷೈಃ ಕೌಲತ್ಫೈರ್ಮೂಲಕಸ್ಯ ಚ ||

ಲಘೂನ್ಯನ್ನಾನಿ ಭುಂಜ್ವೀತ ರಸೈರ್ವಾ ಕಟುಕಾನ್ವಿತ್ಯೈಃ ||೧೦೮||

ಧಾನ್ವಬೈಲೈಸ್ತಥಾ ಸ್ನೇಹೈಸ್ತಿಲಸರ್ಷಪಬಿಲ್ವಜೈಃ ||

ಮಧ್ವನ್ನೋಷ್ಣಾಂಬು ತಕ್ರಂ ವಾ ಮಧ್ಯಂ ವಾ ನಿಗದಂ ಪಿಬೇತ್

||೧೦೯||

ಪೌಷ್ಕರಾರಗ್ವಧಂ ಮೂಲಂ ಪಟೋಲಂ ತೈರ್ನಿಶಾಸ್ತಿತಮ್ ||

ಜಲಂ ಮಧುಯುತಂ ಪೇಯಂ ಕಾಲೇಷ್ವನ್ನಸ್ಯ ರಾತ್ರಿಷು ||೧೧೦||

ಕಟೌಫಲಂ ಕತ್ಪುಣಂ ಭಾರ್ಗೀಂ ಮುಸ್ತಂ ಧಾನ್ಯವಚಾಭಯಾಃ ||

ಶುಂಠೀಂ ಪರ್ಪಟಿಕಂ ಶೃಂಗೀಂ ಸುರಾಹ್ವಾನ್ವ ಜಲೇ ಶೃತಮ್ ||೧೧೧||

ಮಧುಹಿಂಗುಯುತಂ ಪೇಯಂ ಕಾಸೇ ವಾತಕಫಾತ್ಮಕೇ ||

ಕಂಠರೋಗೇ ಮುಖೇ ಶೂನೇ ಶ್ವಾಸಹಿಕ್ಯಾಜ್ವರೇಷು ಚ ||೧೧೨||

ಪಾಠಾಶುಂಠೀತಲೀಮೂರ್ವಾ ಗವಾಕ್ಷೀಮುಸ್ತಪಿಪ್ಪಲೀಃ ||

ಪಿಷ್ಪಾಫುರ್ಮಾಂಬುನಾ ಹಿಂಗುಸೈಂಧವಾಭ್ಯಾಂ ಯುತಾಃ ಪಿಬೇತ್

||೧೧೩||

ಕ್ಷತಕಾಸ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ:-

ಕಾಸಮಾತ್ಸ್ಯಯಿಕಂ ಮತ್ಪಾ ಕ್ಷತಜಂ ತ್ವರಯಾ ಜಯೇತ್ ||೧೩೨||
ಮಧುರೈರ್ಜೀವನೀಯೈಶ್ಚ ಬಲಮಾಂಸವಿವರ್ಧನೈಃ
ಪಿಪ್ಪಲೀಮಧುಕಂ ಪಿಪ್ಪಂ ಕಾರ್ಷಿಕಂ ಸಸಿತೋಪಲಮ್ ||೧೩೩||
ಪ್ರಾಸ್ಥಿಕಂ ಗಂಧಮಾಜಿಷ್ಣು ಕ್ಷೀರಮಿಕ್ಷುರಸಸ್ತಥಾ ||
ಯನಗೋಧೂಮವ್ಯದ್ವೀಕಾಚೂರ್ಣಮಾಮಲಕಾದ್ರಸಃ ||೧೩೪||
ಪ್ರಸೃತಾಂಶಾನಿ ತೈಲಜ್ವಾ ತತ್ ಸರ್ವಂ ಮೃದುನಾಗ್ನಿನಾ ||
ಪಚೇಲ್ಲೇಹಂ ಘೃತಕ್ವಾದ್ರಯುಕ್ತಃ ಸ ಕ್ಷತಕಾಸಹಾ ||೧೩೫||
ಕಾಸಹೃದ್ರೋಗಕಾರ್ಶ್ವೇಷು ಹಿತೋ ವೃದ್ಧಾಲ್ಪರೇತಸೇ ||
ಕ್ಷತಕಾಸಾಭಿಭೂತಾನಾಂ ವೃತ್ತಿಃ ಸ್ಯಾತ್ ಪಿತ್ತಕಾಸಿಕೇ ||೧೩೬||
ಕ್ಷೀರಸರ್ಪಿರ್ಮಧುಪ್ರಾಯಾ ಸಂಸರ್ಗೇ ತು ನಿಶೇಷಣಮ್ ||
ವಾತಸಿತ್ತಾದಿತ್ವೇಭ್ಯಂಗೋ ಗಾತ್ರಭೇದೇ ಘೃತೈರ್ಹಿತಃ ||೧೩೭||
ತೈಲೈರ್ನಾರುತರೋಗಘ್ನೈಃ ಪೀಡ್ಯಮಾನೇ ಚ ವಾಯುನಾ ||
ಹೃತ್ಪಾರ್ಶ್ವಾರ್ತೀಷು ಪಾನಂ ಸ್ಯಾಜ್ಜೀವನೀಯಸ್ಯ ಸರ್ಪಿಷಃ ||೧೩೮||
ಸದಾಹಂ ಕಾಸಿನೋ ರಕ್ತಂ ಪ್ನೀವತಃ ಸಬಲೇನಲೇ ||
ಮಾಂಸೋಚಿತೇಭ್ಯಃ ಕ್ಷಾಮೇಭ್ಯೋ ಲಾವಾದೀನಾಂ ರಸಾ ಹಿತಾಃ
ತೃಷ್ಣಾ ತಾರ್ಕನಾಂ ಪಯಶ್ಚಾಗಂ ಶರಮೂಲಾದಿಭಿಃ ಶೃತಮ್ ||
ರಕ್ತೇ ಸ್ತೋತೋಭ್ಯ ಆಸ್ಯಾದ್ವಾಪ್ಯಾಗತೇ ಕ್ಷೀರಜಂ ಘೃತಮ್
ಪಾನಂ ನಸ್ಯಂ ಯನಾಗೂರ್ವಾ ಶ್ರಾಂತೇ ಕ್ಷಾಮೇ ಹತಾನಲೇ ||
ಸ್ತಂಭಾಯಾಮೇಷು ಮಹತೀಂ ಮಾತ್ರಾಂ ವಾ ಸರ್ಪಿಷಃ ಪಿಬೇತ್
ಕುರ್ಯಾದ್ವಾ ವಾತರೋಗಘ್ನಂ ಪಿತ್ತರಕ್ತಾನಿರೋಧಿನಮ್ ||
ನಿವೃತ್ತೇ ಕ್ಷತದೋಷೇ ತು ಕಫೇ ವೃದ್ಧ ಉರಃಕ್ಷತೇ ||೧೩೯||
ದಾಲ್ಯತೇ ಕಾಸಿನೋ ಯಸ್ಯ ಸ ಧೂಮಾನ್ ಸಾ ಪಿಬೇದಿಮಾನ್ ||
ದ್ವೇ ಮೇದೇ ಮಧುಕಂ ದ್ವೇ ಚ ಬಲೇ ತೈಃ ಕ್ಷಾಮಲಕ್ತಕೈಃ ||೧೪೦||
ವರ್ತೀತ್ಯರ್ಧಾಮನಾಪೀಯ ಜೀವನೀಯಘೃತಂ ಪಿಬೇತ್ ||
ಮನಃಶಿಲಾಪಲಾಶಾಜಗಂಧಾತ್ವಕ್ ಕ್ಷೀರಿನಾಗರೈಃ ||೧೪೧||

ವಮನ ಮಾಡಿಸಬೇಕು. ಅದರಿಂದ ದೋಷವು ಹೋಗಲು ಶೀತ ಮತ್ತು ಮಧುರವಾದ ಆಹಾರಗಳನ್ನು ಸೇವಿಸಬೇಕು ||೮೩|| ಪಿತ್ತಕಾಸದಲ್ಲಿ ಕಫವು ತೆಳ್ಳಗೆ ಇದ್ದರೆ ನಿಶೋತ್ತರದ ಕಷಾಯದಲ್ಲಿ ಮಧುರ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ, ಕಫವು ಗಟ್ಟಿಯಿದ್ದರೆ, ಕಹಿಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ, ವಿರೇಚನಕ್ಕಾಗಿ ವೈದ್ಯನು ಕೊಡಬೇಕು ||೮೪|| ಕಫವು ತೆಳ್ಳಗಿರಲು ಸ್ನಿಗ್ಧ ಮತ್ತು ಶೀತ ಕರ್ಮವನ್ನು ಗಟ್ಟಿಯಿರಲು, ರುಕ್ಷ ಶೀತ ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ತಿನ್ನಲು ಸ್ನೇಹ ಹಾಗೂ ಲೇಹಗಳನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. (೮೫)

ಲೇಹಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ,

ಪಿತ್ತಕಾಸಿಗೆ ಶೇಂಗಾಡೆ ಪದ್ಮಬೀಜ, ನೀಲೀಫಲಮುಜ್ಜೆ, ಹಿಪ್ಪಲಿ; ೧ ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಜೇಕು ಜೇಷ್ಠಮಧು, ದ್ರಾಕ್ಷೆ ಮೂರ್ವಾ (ಹೆಗ್ಗೊರಟಗೆ) ಸುಂಠಿ; ||೮೬|| ೨ ಭತ್ತರಳು, ನೆಲ್ಲಿ, ವಾಕ್ಷೆ, ವಂಶಲೋಚನ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಸಕ್ಕರೆ; ೪ ಹಿಪ್ಪಲಿ ಪದ್ಮಕಾಷ್ಠ ದ್ರಾಕ್ಷೆ ಹೆಬ್ಬಗುಳ್ಳದರಸ||೮೭|| ೫ ಉತ್ತತ್ತಿ ಹಿಪ್ಪಲಿ ವಂಶಲೋಚನ ನೆಗ್ಗಿಲು ಈ ಪ್ರಕಾರ ಅರ್ಧ ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ ಹೇಳಿದ ೫ ಲೇಹಗಳನ್ನು ತುಪ್ಪ, ಜೇನುಹಾಕಿ ಕೊಡಬೇಕು. ಕೇವಲ ಪಿತ್ತಕಾಸದಲ್ಲಿ ಸಕ್ಕರೆ ಚಂದನ, ದ್ರಾಕ್ಷೆ ನೆಲ್ಲಿಚಿಟ್ಟು ನೀಲ ಕಮಲಗಳ ಲೇಹವನ್ನು ಮಾಡಿ ಜೇನುತುಪ್ಪದೊಡನೆ ನೆಕ್ಕಬೇಕು. ಅದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಕಫದ ಅನುಬಂಧವಿದ್ದರೆ ಜೇಕು ಮೆಣಸುಗಳನ್ನು ಹಾಕಬೇಕು. ವಾತದ ಅನುಬಂಧವಿದ್ದರೆ ಆ ಲೇಹದಲ್ಲಿ ತುಪ್ಪಹಾಕಿ ತಕ್ಕೊಳ್ಳಬೇಕು ||೮೯|| ದ್ರಾಕ್ಷೆ ೫೦, ಹಿಪ್ಪಲಿ ೩೦, ಸಕ್ಕರೆ ೪ ತೊಲಿ, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಜೇನಿನೊಡನೆ ನೆಕ್ಕಬೇಕು ಅಥವಾ ಆಕಳ ಮಲದ ರಸವನ್ನು ೪ ಪಾಲು ಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ಕುದಿಸಿ ನೆಕ್ಕಬೇಕು ||೯೦|| ದಾಲಚಿನ್ನಿ, ಯಾಲಕ್ಕಿ, ತ್ರಿಕಟು, ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಮೋಡಿ, ಪುಷ್ಪರಮೂಲ ಬತ್ತದರಳು, ಜೇಕು, ಕಚೋರೆ, ರಾಸ್ತೆ, ನೆಲ್ಲಿಚಿಟ್ಟು, ತಾರೀಕಾಯಿಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ||೯೧|| ಲೇಹವನ್ನು ಸಕ್ಕರೆ, ಜೇನು ಮತ್ತು ತುಪ್ಪಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ ಕೊಡಲು ಕೆಮ್ಮು ಹೋಗುವದು. ಅದರಂತೆ ದಮ್ಮು, ಬಿಕ್ಕು, ಕ್ಷಯ, ಹೃದ್ರೋಗಗಳೂ ನಾಶವೊಂದುವವು. ||೯೨||

ಶೃಂಗಿ, ದೇವದಾರು, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯದಲ್ಲಿ ಜೇನು ಹಿಂಗುಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ ಕುಡಿಯಬೇಕು. ||೧೧೧|| ಇದು ವಾತಕಫದ, ಕೆಮ್ಮು, ಕಂಠರೋಗ, ಮುಖದ ಬಾವು, ಶ್ವಾಸ, ಬಿಕ್ಕು, ಜ್ವರಗಳನ್ನು ಕಳೆಯುವದು. ||೧೧೨|| ಅಗಳಸುಂಠಿ, ಸುಂಠಿ, ಕಚೋರೆ, ಹೆಗ್ಗೊರಟೆಗೆ, ಕಾಡಕವಡಿ, ಜೇಕು, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಇವುಗಳನ್ನು ಬಿಸಿನೀರಿನಲ್ಲಿ ಅರೆದು, ಇಂಗು ಸೈಂಧವಗಳನ್ನು ಹಾಕಿಕುಡಿಯಬೇಕು ||೧೧೩|| ಸುಂಠಿ, ಅತಿವಿಷ, ಜೇಕು, ಕಾಕಡಶಿಂಗಿ, ಅಣಲೆ, ಕಚೋರೆ ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಮೇಲಿನಂತೆ ಕುಡಿಯಬೇಕು. ||೧೧೪|| ೧ತೊಲಿ ಹಿಪ್ಪಲಿ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಅಷ್ಟೇ ಸಕ್ಕರೆ ಕೂಡಿಸಿ ಎಣ್ಣೆಯಲ್ಲಿ ಕರಿದು ಹುರಳೇ ಕಷಾಯದೊಡನೆ ಕುಡಿಯಬೇಕು. ಇದು ಕಫಕಾಸವನ್ನು ಕಳೆಯುವದು. ||೧೧೫|| ಎಲವರಿಗೆ ರಸ, ಕುದುರೆಲಿಬ್ಬಿಯ ರಸ, ಭೃಂಗರಾಜ ರಸ, ಬದನೇಕಾಯಿ ರಸ, ಕರೇ ತುಳಸಿರಸ, ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಜೇನುಕೂಡಿಸಿ ಕೊಡಬೇಕು. ಇವು ಕಫಕಾಸವನ್ನು ಕಳೆಯುವವು. ||೧೧೬|| ದೇವದಾರು, ಕಚೋರೆ, ರಾಸ್ತೆ, ಕರ್ಕಟಶೃಂಗಿ, ನೆಲಇಂಗಳ ಇವುಗಳ ಲೇಹ ಅಥವಾ ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಸುಂಠಿ, ಜೇಕು, ಅಣಲೆ, ನೆಲ್ಲಿ, ಕಲ್ಲುಸಕ್ಕರೆಗಳ ||೧೧೭|| ಲೇಹದಲ್ಲಿ ಜೇನು ಎಳ್ಳೆಣ್ಣೆಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಕೊಡಬೇಕು. ಅದು ವಾತಕಫದ ಕೆಮ್ಮನ್ನು ಕಳೆಯುವದು. ೧ ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಮೋಡಿ, ಚಿತ್ರಕ, ಗಜಹಿಪ್ಪಲಿಗಳಿಂದ ||೧೧೮|| ಅಥವಾ ೨ ಅಣಲೆ, ನೆಲನೆಲ್ಲಿ, ನೆಲ್ಲಿ, ಭದ್ರಮುಸ್ತೆ, ಹಿಪ್ಪಲಿ ಇವುಗಳಿಂದ ಅಥವಾ ೩ ದೇವದಾರು, ಅಣಲೆ, ಜೇಕು, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಸುಂಠಿಗಳಿಂದ ||೧೧೯|| ಅಥವಾ ೪ ಕಾಡಕವಡಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಜೇಕು, ನಿಶೋತ್ತರ ಇವುಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ೪ ಲೇಹಗಳನ್ನು ವೈದ್ಯನು ಜೇನಿನೊಡನೆ ನೆಕ್ಕಿಸಬೇಕು. ಇವು ಕಫಕಾಸಗಳನ್ನು ಕಳೆಯುವವು. ||೧೨೦|| ಕಾಚವಲಣ, ಅಣಲೆ, ನೆಲ್ಲಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಜವಖಾರ, ಸುಂಠಿ ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ತುಪ್ಪದೊಡನೆ ನೆಕ್ಕಿಸಬೇಕು. ಇದು ವಾತಕಫದ ಕೆಮ್ಮುಗಳನ್ನು ಕಳೆಯುವದು. ||೧೨೧|| ದಶಮೂಲಾದಿ ಘೃತ- ದಶಮೂಲದ ಕಷಾಯ ೫೧ ತೊಲಿ, ತುಪ್ಪ ೧೨೮ ತೊಲಿ ಪುಷ್ಕರಮೂಲ, ಕಚೋರೆ, ಬಿಲ್ವ, ತುಳಸಿ, ತ್ರಿಕಟು, ಇಂಗು ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ೧-೧ ತೊಲಿ ಹಾಕಿ ||೧೨೨|| ಘೃತವನ್ನು ಸಿದ್ಧಮಾಡಿ ಕುಡಿದು ಮೇಲೆ ಪೇಯವನ್ನು ಕುಡಿಯಬೇಕು. ಅದು ಕಫವಾತದ ಕೆಮ್ಮುಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ಕಫವಾತದ ಎಲ್ಲ ಶ್ವಾಸರೋಗಗಳನ್ನು ಕಳೆಯುವದು.

ಕಂಟಕಾರೀ ಘೃತವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಬೇರು-ಎಲೆ-ಟೋಂಗೆಗಳು ಸಹಿತ ನೆಲಗುಳ್ಳದ ರಸವನ್ನು ೫೧೨ ತೊಲಿ ತಕ್ಕೊಂಡು ಅದರಲ್ಲಿ ೧೨೮ ತೊಲಿ ಘೃತವನ್ನು ಮತ್ತು ಕಳ್ಳಂಗಡ್ಲೆ, ತ್ರಿಕಟು, ವಾವಡಿಂಗ, ಕಚೋರೆ, ಚಿತ್ರಕ, ||೧೨೪|| ಕಾಚಲವಣ, ಜವಖಾರ, ಬಿಲ್ವ, ನೆಲ್ಲಿ, ಪುಷ್ಕರಮೂಲ, ಬಿಳೇಗಣಜಲಬೇರು, ಹೆಬ್ಬಗುಳ್ಳ, ಅಣಲೆ, ಅಜವಾನ, ದಾಳಿಂಬ, ಮುದ್ದಿ ||೧೨೫|| ದ್ರಾಕ್ಷೆ ಕೆಂಪುಗಣಜಲಬೇರು, ಚವಕ, ನೆಲಗಂಗಳ, ಆಮ್ಲವೇತಸ, ಕಾಕಡಶಿಂಗಿ, ನೆಲನೆಲ್ಲಿ, ಭಾರಂಗಮೂಳ, ರಾಸ್ತೆ, ನೆಗ್ಗಿಲುಗಳ ಕಲ್ಮವನ್ನು ೩೨ ತೊಲಿ ಹಾಕಿ ೧೨೮ ತೊಲಿ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಬೇಕು. ||೧೨೬|| ಈ ಕಂಟಕಾರೀ ಘೃತವು ಎಲ್ಲ ಕೆಮ್ಮು, ಬಿಕ್ಕು, ಶ್ವಾಸಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಶಸ್ತವಾಗಿದೆ. ಕಫವ್ಯಾಧಿಗಳನ್ನು ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿ ಗುಣಪಡಿಸುವದು.

||೧೨೭||

ಕುಲತ್ಥಾದಿ ಘೃತ—

ಹುರಳೀರಸದಲ್ಲಿ ಪಂಚಮೂಲದ ಕಲ್ಮವನ್ನು ಹಾಕಿ ಮಾಡಿದ ಘೃತವು ಕಫರೋಗವನ್ನು ಕಳೆಯುವದು. ವಾತಕಾಸಗಳಿಗೆ ಹೇಳಿದ ಧೂಮಗಳನ್ನೇ ಇದಕ್ಕೂ ಕೊಡಬೇಕು. ||೧೨೮|| ಕಹಿಹೀರೆಯ ಮಜ್ಜೆಯನ್ನು ಮನಶಿಲ ದೊಡನೆ ಧೂಮಪಾನ ಮಾಡಬೇಕು. ಪಿತ್ತದ ಅನುಬಂಧವುಳ್ಳ ಕಫಕಾಸ ದಲ್ಲಿ ತಮಕಶ್ವಾಸವು ಬಂದರೆ ||೧೨೯|| ಅವಸ್ಥಾನುಸಾರವಾಗಿ ಪಿತ್ತಕಾಸ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಕಫಾನುಬಂಧವುಳ್ಳ ವಾತಕಾಸದಲ್ಲಿ ಕಫ ನಾಶಕ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು ||೧೩೦|| ಪಿತ್ತಾನುಬಂಧವುಳ್ಳ ವಾತಕಫ ಕಾಸಗಳಲ್ಲಿ ಪಿತ್ತನಾಶಕ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ವಾತಕಫಾತ್ಮಕ ಕಾಸವು ಆದ್ರವಿದ್ದರೆ ರುಕ್ಷ, ಶುಷ್ಕವಿದ್ದರೆ ಸ್ನಿಗ್ಧ, ಅನ್ನಪಾನವನ್ನು ಮಾಡ ಬೇಕು. ||೧೩೧|| ಪಿತ್ತಕೂಡಿದ ಕಫಕಾಸದಲ್ಲಿ ಕಹಿದ್ರವ್ಯಕೂಡಿದ ಅನ್ನಪಾನ ಗಳನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. || ೧೩೧ ||

ನಾಗರಾತಿವಿಷಾಮುಸ್ತಂ ಶೃಂಜ್ಞೇ ಕರ್ಕಟಕಸ್ಯ ಚ ||
 ಹರೀತಕೀ ಶಲೀ ಜೈವ ತೇನೈವ ವಿಧಿನಾ ಪಿಬೇತ್ ||೧೧೮||
 ತೈಲೇ ಭೃಷ್ಟೞ್ ಪಿಪ್ಪಲಾಃ ಕಲ್ಕಾಕ್ಷಂ ಸಸಿತೋಪಲಮ್ ||
 ಪಿಬೇದ್ವಾ ಕಫಕಾಸಘ್ನಂ ಕುಲತ್ಥಸಲಿಲಪ್ಲತಮ್ ||೧೧೯||
 ಕಾಸಮದ್ವಾರ್ತನಿಡ್ ಭೃಜ್ಞರಾಜನಾರ್ತಕಜಾ ರಸಾಃ ||
 ಕ್ಷೌದ್ರಯುಕ್ತಾಃ ಕಫಹರಾಃ ಸುರಸಸ್ಯಾಸಿತಸ್ಯ ಚ ||೧೨೦||
 ದೇವದಾರುಶಲೀರಾಸ್ನಾ ಕರ್ಕಟಾಞ್ಕಾ ದುರಾಲಭಾಃ ||
 ಪಿಪ್ಪಲೀ ನಾಗರಂ ಮುಸ್ತಂ ಪಠ್ಯಾಧಾತ್ರೀಸಿತೋಪಲಾಃ ||೧೨೧||
 ಮಧುತೈಲಯುತಾವೇತೌ ಲೇಹೌ ವಾತಾನುಗೇ ಕಫೇ ||
 ಪಿಪ್ಪಲೀ ಪಿಪ್ಪಲೀಮೂಲಂ ಚಿತ್ರಕಂ ಹಸ್ತಿಪಿಪ್ಪಲೀ ||೧೨೨||
 ಪಠ್ಯಾತಾನುಲಕೀಧಾತ್ರೀಭದ್ರಮುಸ್ತಾನಿ ಪಿಪ್ಪಲೀ ||
 ದೇವದಾರ್ವಭಯಾ ಮುಸ್ತಂ ಪಿಪ್ಪಲೀ ವಿಶ್ವಭೇಷಜಮ್ ||೧೨೩||
 ನಿಶಾಲಾ ಪಿಪ್ಪಲೀ ಮುಸ್ತಂ ತ್ರಿವೃತಾ ಚೇತಿ ಲೇಹಯೇತ್ ||
 ಚತುರೋ ಮಧುನಾ ಲೇಹಾನ್ ಕಫಕಾಸಹರಾನ್ ಭಿಷಕ್ ||೧೨೪||
 ಸೌವರ್ಚಲಾಭಯಾಧಾತ್ರೀಪಿಪ್ಪಲೀಕ್ಷಾರನಾಗರಮ್ ||
 ಚೂರ್ಣಿತಂ ಸರ್ಪಿಷಾ ವಾತಕಫಕಾಸಹರಂ ಪಿಬೇತ್ ||೧೨೫||

ದಶಮೂಲಾದಿಘೃತಃ—

ದಶಮೂಲಾಥಕೇ ಪ್ರಸ್ಥಂ ಘೃತಸ್ಯಾಕ್ಷಸಮೈಃ ಪಚೇತ್ ||
 ಪುಷ್ಕರಾದ್ವಶಲೀಬಿಲ್ವಸುರಸವ್ಯೋಷಹಿಜ್ಜಾಃ ಭಿ ||೧೨೬||
 ನೇಯಾನುಸೇಯಂ ತತ್ ಸೇಯಂ ಕಾಸೇ ವಾತಕಫಾತ್ಮಕೇ ||
 ಶ್ವಾಸರೋಗೇಷು ಸರ್ವೇಷು ಕಫವಾತಾತ್ಮಕೇಷು ಚ ||೧೨೭||

ಕಂಟಕಾರೀ ಘೃತಃ—

ಸಮೂಲಪತ್ರಶಾಖಾಯಾಃ ಕಂಟಕಾರ್ಯಾ ರಸಾಥಕೇ ||
 ಘೃತಪ್ರಸ್ಥಂ ಬಲಾವ್ಯೋಷವಿಡಂಗಶಲಿಚಿತ್ರಕೈಃ ||೧೨೮||
 ಸೌವರ್ಚಲಯವಕ್ಷಾರಬಿಲ್ವಾಮಲಕಪೌಷ್ಕರೈಃ ||
 ವೃಶ್ಚೀರಬೃಹತೀಪಠ್ಯಾಯಮಾನೀದಾದಿಮುದ್ಗಿಭಿಃ ||೧೨೯||

ಭಾವಯಿತ್ವಾ ಪಿಬೇತ್ ಕ್ಷೌಮಂ ಸಸಿತೇಕ್ಷುಗುಡೋದಕಮ್ ||
 ಪಿಷ್ಟಾ ಮನಃಶಿಲಾಂ ತುಲ್ಯಾದ್ರ್ಯಾ ವಟಶುಜ್ಜಯಾ ||೧೪೫||
 ಸಸರ್ಪಿಷ್ಕಂ ಪಿಬೇತ್ ಧೂಮಂ ತಿತ್ತಿರಿಪ್ರತಿಭೋಜನಮ್ ||
 ಭಾನಿತಂ ಜೀವನೀಯೈರ್ವಾ ಕುಲಿಂಜ್ಞಾಂಡರಸಾಯುತೈಃ ||೧೪೬||
 ಕ್ಷೌಮಂ ಧೂಮಂ ಪಿಬೇತ್ ಕ್ಷೀರಂ ಶೃತಂ ವಾಯೋಗುಡೈರನು ||

ಅರ್ಥ:— ವೈದ್ಯನು ಕ್ಷತಕಾಸವು ಭಯಂಕರವೆಂಬುದನ್ನು ಲಕ್ಷ್ಯದಲ್ಲಿಟ್ಟು ಅದನ್ನು ತೀವ್ರವಾಗಿ ||೧೪೫|| ಬಲ ಮತ್ತು ಮಾಂಸವರ್ಧಕವಾದ ಮಧುರ ಮತ್ತು ಜೀವನೀಯ ಔಷಧಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಗೆಲ್ಲಬೇಕು. || ೧೪೬ ||

ಪಿಪ್ಪಲಾದಿ ಲೇಹವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಹಿಪ್ಪಲೀಚೂರ್ಣ ೧ ತೊಲಿ, ಜೇಷ್ಠಮಧು ೧ ತೊಲಿ, ಕಲ್ಲುಸಕ್ಕರೆ ೧ ತೊಲಿ ||೧೪೭|| ಆಕಳ ತುಪ್ಪ ೧೨೮ ತೊಲಿ ಆಡಿನಹಾಲು ೧೨೮ ತೊಲಿ ಕಬ್ಬಿನರಸ ೧೨೮ ತೊಲಿ ಜವೆಯ ಚೂರ್ಣ, ಗೋದಿಯಚೂರ್ಣ, ದ್ರಾಕ್ಷೆಯ ಚೂರ್ಣ, ನೆಲ್ಲಿಯರಸ, ||೧೪೮|| ಎಣ್ಣೆ ಇವುಗಳನ್ನು ೮—೮ ತೊಲಿ ಇವೆಲ್ಲವನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಸಣ್ಣ ಉರಿಹಚ್ಚಿ ಅವಲೇಹವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು, ತುಪ್ಪ ಜೇನಿ ನೊಡನೆ ಇದನ್ನು ತಕ್ಕೊಂಡರೆ ಇದು ಕ್ಷತಕಾಸ ||೧೪೫|| ಕೆಮ್ಮು, ಹೃದ್ರೋಗ, ಕಾರ್ಶ್ಯ ರೋಗಿಗಳಿಗೂ, ವೃದ್ಧರಿಗೂ ಶುಕ್ರಕ್ಷಯಗಳಿಗೂ ಹಿತಕರವಾಗುವದು. (೧೪೫ ||)

ಕ್ಷತಕಾಸಿಗಳಿಗೆ ಪಿತ್ತಕಾಸಿಗಳ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನೇ ಮಾಡಬೇಕು (೧೪೬) ಹಾಲು ತುಪ್ಪ ಜೇನುಗಳನ್ನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕೊಡಬೇಕು. ಬೇರೆ ದೋಷಗಳ ಸಂಸರ್ಗವಿದ್ದರೆ (ಕೆಳಗೆ ಹೇಳಿದ) ಹೆಚ್ಚಿನ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ವಾತಪಿತ್ತಗಳಿಂದ ನೋಯುವ ಅಂಗಗಳಿಗೆ ತುಪ್ಪಗಳಿಂದ ಅಭ್ಯಂಗ ಮಾಡಬೇಕು. (೧೪೭) ವಾತದಿಂದ ನೋಯುವ ಶರೀರಕ್ಕೆ ವಾತನಾಶಕತ್ವಿಲಗಳಿಂದ ಅಭ್ಯಂಗ ಮಾಡಬೇಕು. ಎದೆ ಪಾರ್ಶ್ವಗಳಲ್ಲಿ ಶೂಲವಿದ್ದರೆ, (ವಾತರಕ್ತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ) ಜೀವನೀಯ ಘೃತವನ್ನು ಕುಡಿಸಬೇಕು. (೧೪೮) ದಾಹಯುಕ್ತವಾದ ರಕ್ತವನ್ನು ಉಗಳುವ ಕಾಸರೋಗಿಯ ಅಗ್ನಿಯು ಪ್ರಜ್ವಲಿತವಿದ್ದರೆ, ಮಾಂಸಾಹಾರದ ಅಭ್ಯಾಸವಿದ್ದರೆ, ಮತ್ತು ಅವನು ಕೃಶನಿದ್ದರೆ, ಅವನಿಗೆ ಲಾವ ಮುಂತಾದ (ವಿಷ್ಕಿರ) ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಮಾಂಸವು ಹಿತಕರವು. (೧೪೯) ನೀರಡಿಕೆ

ಯಾದರೆ ತೃಣಪಂಚಮೂಲದಿಂದ ಸಿದ್ಧನಾಡಿದ ಆಡಿಸ ಹಾಲನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. ಬಾಯಿಂದ ಅಥವಾ ಬೇರೆ (ಮೂಗು ಮುಂತಾದ) ಸ್ತೋತಸ್ಸುಗಳಿಂದ ರಕ್ತವು ಬೀಳುತ್ತಿದ್ದರೆ, ಹಾಲಿನಿಂದ ತೆಗೆದ ಘೃತದ (೧೪೦) ಪಾನನಸ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ದಣಿದ, ಕೃಶ, ಅಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯವುಳ್ಳ ರೋಗಿಗಳಿಗೆ ಪೇಯವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. ಶರೀರವು ಶೆಟಿಯುತ್ತಿದ್ದರೆ, ಮತ್ತು ಬಹಳ ಆಯಾಸವೆನಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆ, ಘೃತವನ್ನು ದೊಡ್ಡ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ (ಒಂದು ಹಗಲು ರಾತ್ರಿಗಳಲ್ಲಿ ಪಚನವಾಗುವಷ್ಟು ಅಂದರೆ ಸುಮಾರು ೩೨ ತೊಲಿ) ಕೊಡಬೇಕು. (೧೪೧) ಅಥವಾ ಪಿತ್ತರಕ್ತಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವಾಗದಂತೆ ವಾತನಾಶಕ ಔಷಧವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. ಉರಃಕ್ಷತದಲ್ಲಿ ಕ್ಷತದೋಷಗಳು ಹೋಗಿ ಕಫವು ಹೆಚ್ಚಾಗಲು ಎದೆಯು ಕ್ಷತಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ನೋಯುತ್ತದೆ. (೧೪೨) ಆಗ್ನಿ ಈ (ಕೆಳಗೆ ಹೇಳಿದ) ಧೂಮಗಳನ್ನು ಕುಡಿಯಬೇಕು.

ಧೂಮಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಮೇದಿ, ಮಹಾಮೇದಿ, ಜೇಷ್ಠಮಧು, ಬಲಾ, ಅತಿಬಲಾ, ಇವುಗಳ ಕಲ್ಮವನ್ನು ನಾನಿವನುಡಿ ಅರಗುಗಳಿಗೆ ಸವರಿ ಬತ್ತಿಯಂತೆ ಮಾಡಿ (೧೪೩) ಅದರ ಧೂಮವನ್ನು ಕುಡಿದು ಆಮೇಲೆ ಜೀವನೀಯ ಘೃತವನ್ನು ಕುಡಿಯಬೇಕು. ಮನಶೀಳ, ಮುತ್ತಲಬೀಜ, ಆಡವಿಯ ತುಳಸಿ, ವಂಶಲೋಚನ, ಸುಂಠಿ ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು (೧೪೪) ನಾರುಮಡಿಗೆ ಲೇಪಿಸಿ, ಅದನ್ನು ಶರಾವಸಂಪುಟದಲ್ಲಿಟ್ಟು ಧೂಮವನ್ನು ತಕ್ಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಮೇಲೆ ಸಕ್ಕರೆ ಹಾಕಿದ ನೀರು, ಕಬ್ಬಿನರಸ, ಬೆಲ್ಲದ ನೀರುಗಳನ್ನು ಕುಡಿಯಬೇಕು. ಹಸಿಯಿದ್ದ ಆಲದ ಜಡೆಯಲ್ಲಿ ಅಷ್ಟೇ ಮನಶೀಳವನ್ನು ಹಾಕಿ ಅರೆದು (೧೪೫) ತುಪ್ಪ ಕೂಡಿಸಿ, ಅದರ ಧೂಮವನ್ನು ಕುಡಿಯಬೇಕು. ಆನಂತರ ತಿತ್ತಿರಮಾಂಸವನ್ನು ತಿನ್ನಬೇಕು. ಜೀವನೀಯಗಣ, ಗುಬ್ಬಿಯ ತತ್ತಿಯ ರಸಗಳ ಭಾವನೆ ಕೊಟ್ಟ ನಾರುಮಡಿಯ ಧೂಮವನ್ನು ಕುಡಿಯಬೇಕು. (೧೪೬) ಅದರಮೇಲೆ ಬೆಂಕಿಯಿಂದ ಅಥವಾ ಕಾದಕಬ್ಬಿಣದ ಗುಂಡುಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ ಕುದಿಸಿದಹಾಲನ್ನು ಕುಡಿಯಬೇಕು. (೧೪೭)

ಕ್ಷಯಕಾಸ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಸಂಪೂರ್ಣರೂಪಂ ಕ್ಷಯಜಂ ದುರ್ಬಲಸ್ಯ ವಿನರ್ಜಯೇತ್ ||೧೪೮||

ಸರ್ವೋತ್ತಮಂ ಬಲವತಃ ಪ್ರತ್ಯಾಖ್ಯಾಯಾಚರೇತ್ ಕ್ರಿಯಾಮ್ ||
 ತಸ್ಯ ಬೃಂಹಣಮೇನಾದೌ ಕುರ್ಯಾದಗ್ನೇಶ್ಚ ದೀಪನಮ್ ||೧೪೮||
 ಬಹುದೋಷಾಯ ಸಸ್ನೇಹಂ ಮೃದು ದದ್ಯಾದ್ವಿರೇಚನಮ್ ||
 ಶಂಪಾಕೇನ ತ್ರಿವೃತಯಾ ಮೃದ್ವೀಕಾರಸಯುಕ್ತಯಾ ||೧೪೯||
 ತಿಲ್ವಕಸ್ಯ ಕಷಾಯೇಣ ವಿದಾರೀಸ್ವರಸೇನ ಚ ||
 ಸರ್ಪಿಃ ಸಿದ್ಧಂ ಪಿಬೇದ್ವಯಕ್ತ್ವಾ ಪ್ಲೇಣದೇಹ ವಿಶೋಧನಮ್ ||೧೫೦||

ಹಿತಂ ತದ್ ದೇಹಬಲಯೋರಸ್ಯ ಸಂರಕ್ಷಣಂ ಮತಮ್ ||
 ಪಿತ್ತೇ ಕಫೇ ಚ ಸಂಕ್ಷೇಣೇ ಪರಿಕ್ಷೇಣೇಷು ಧಾತುಷು ||೧೫೧||
 ಘೃತಂ ಕರ್ಕಟಕಕ್ಷೀರ ದ್ವಿಬಲಾಸಾಧಿತಂ ಪಿಬೇತ್ ||
 ವಿದಾರೀಭಿಃ ಕದಂಬೈರ್ವಾ ತಾಲಸಸ್ಯೈಸ್ತಥಾ ಘೃತಮ್ ||೧೫೨||
 ಶೃತಂ ಪಯಶ್ಚ ಮೂತ್ರಸ್ಯ ವೈವರ್ಣ್ಯೇ ಕೃಚ್ಛ್ರನಿರ್ಗಮೇ ||
 ಶೂನೇ ಸವೇದನೇ ಮೇಧೈ ಪಾಯಾ ಸಕ್ರೋಣವಂಕ್ಷಣೇ ||೧೫೩||
 ಘೃತಮಂಡೇನ ಮಧುನಾನುವಾಸ್ಯೋ ಮಿಶ್ರಕೇಣ ವಾ ||
 ಜಾಜ್ಞಲೈಃ ಪ್ರತಿಭುಕ್ತಸ್ಯ ವರ್ತಕಾದ್ಯಾ ಬಿಲೇಶಯಾಃ ||೧೫೪||
 ಕ್ರಮಶಃ ಪ್ರಸಹಾಶ್ಚೈವ ಪ್ರಯೋಜ್ಯಾಃ ಪಿಶಿತಾಶಿನಃ ||
 ಔಷ್ಣ್ಯಾತ್ ಪ್ರಮಾಥಿಭಾವಾಚ್ಚ ಸ್ತೋತೋಭ್ಯಶ್ಚಾನಯಂತಿ ಚ ||೧೫೫||

ಕಫಂ ಶುದ್ಧಶ್ಚ ತೈಃ ಪುಷ್ಪಿಂ ಕುರ್ಯಾತ್ ಸನ್ಮಗ್ನವಹನ್ ರಸಂ ||

ಅರ್ಥಃ— ಅಶಕ್ತನಿಗೆ ಉಂಟಾದ ಕ್ಷಯಜಕಾಸದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಇದ್ದರೆ, ಅದನ್ನು ಬಿಡಬೇಕು. (೧೪೭) ಬಲಿಷ್ಠನಿಗೆ ಉಂಟಾದದ್ದು, ಅದು ಹೊಸದು ಇದ್ದರೆ ಮಾತ್ರ, ಅದರಲ್ಲಿ ಸಂಪೂರ್ಣ ಲಕ್ಷಣಗಳಿದ್ದರೂ ‘ನೆಟ್ಟು ಗಾಗುವುದೋ’ ಎಂದು ಹೇಳಲು ಬರುವಂತಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿ, ಚಿಕಿತ್ಸಿಸಬೇಕು. ಅವನಿಗೆ ಮೊದಲು ಬೃಂಹಣ ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿದೀಪಕವಾದ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. (೧೪೮) ದೋಷವು ಬಹಳವಿದ್ದರೆ ಸ್ನಿಗ್ಧವಾದ (ಮುಂದೆಹೇಳಿದ) ಮೃದುವಿರೇಚನವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. ದ್ರಾಕ್ಷಾರಸ, ಲೋಧದಕಷಾಯ; ನೆಲಗುಂಬಳದ ರಸ, ಇವುಗಳನ್ನು ಘೃತದ ೪ ನೇ ಪಾಲು ಹಾಕಿ ತಕ್ಕೊಂಡು,

ಅದರಲ್ಲಿ ಕಕ್ಕಿಯ ತಿಳಲು ನಿಶೋತ್ತರಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಘೃತದ ೩ ಹಾಕಿ (೧೪೯) ಸಿದ್ಧಮಾಡಿದ ಘೃತವನ್ನು ಯೋಗ್ಯ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದಕುಡಿಯಬೇಕು. ಇದು ಕ್ಷೇಣವಾದ ದೇಹಕ್ಕೆ ಶೋಧನವಾಗಿದೆ. (೧೫೦) ಅದು ಅವನ ದೇಹ ಮತ್ತು ಬಲಗಳಿಗೆ ಸಂರಕ್ಷಣಮಾಡುವದರಲ್ಲಿ ಒಳ್ಳೆಯದು. ಕ್ಷಯಕಾಸದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲ ಧಾತುಗಳೂ ಮತ್ತು ಪಿತ್ತಕಫಗಳೂ ಕ್ಷೇಣವಾಗಿದ್ದರೆ (೧೫೧) ಕಾಕಡ ಶಿಂಗಿ, ಬಲಾ; ಅತಿಬಲೆಗಳ ಕಲ್ಮವನ್ನು ಹಾಕಿ ಅದರ ನಾಲ್ಕು ಪಾಲು. ಹಾಲಿ ನಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಮಾಡಿದ ಘೃತವನ್ನು ಕುಡಿಯಬೇಕು. ಮೂತ್ರಕೃಚ್ಛ ೨, ಮತ್ತು ಮೂತ್ರದ ವಿವರ್ಣತೆಗಳಿದ್ದರೆ, ನೆಲಗುಂಬಳ ಕಲ್ಮ ಹಾಕಿ ಮಾಡಿದ ಘೃತ ಅಥವಾ ಕದಬಂದ ಕಲ್ಮಹಾಕಿ; ಅಥವಾ ತಲದ ಅಂಕುರದ ಕಲ್ಮಹಾಕಿ, ಮಾಡಿದ ಘೃತ ಅಥವಾ ದುಗ್ಗಗಳನ್ನು ಕುಡಿಯಬೇಕು. (೧೫೨) ಕ್ಷಯ ಕಾಸಿಯ ಶಿಶ್ನ, ಗುದ, ಗೆಜ್ಜೆಗಳಲ್ಲಿ ಶೂಲ ಮತ್ತು ಬಾವುಗಳಿದ್ದರೆ (೧೫೩) ತುಪ್ಪ ಜೇನು ತುಪ್ಪಗಳಿಂದ ಅಥವಾ ತುಪ್ಪ ತೈಲಗಳಿಂದ ಅನುವಾಸನಬಸ್ತಿ ಕೊಡಬೇಕು. ಆಮೇಲೆ ಅವನು ಮಾಂಸಾಹಾರಿ ಇದ್ದರೆ ಜಾಂಗಲಮಾಂಸ ರಸವನ್ನು ತಿನ್ನಲಿಕ್ಕೆ ಹಾಕಿ, ವರ್ತಕ (ಕೆಂಡೆಲೆಹಕ್ಕಿ) ಮಂತಾದ ಬಿಲೇ ಶಯ (ಹೊದರುಗಳಲ್ಲಿರುವಪ್ರಾಣಿ) (೧೫೪) ಪ್ರಸಹ (ಕಸಿದುತಿನ್ನುವ ಮೃಗ ಪಕ್ಷಿ) ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಮಾಂಸವನ್ನು ಕ್ರಮದಿಂದ ತಿನ್ನಿಸಬೇಕು. ಇವು ಉಷ್ಣ ಮತ್ತು ಪ್ರಮಾಥಿ (ಎಲ್ಲದೇಹವನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಪಕ್ಷವಾಗುವ) ಯಾಗಿದ್ದದ ರಿಂದ ಸ್ತ್ರೋತಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿಯ ಕಫವನ್ನು ಹೊರಗೆ ಹಾಕುವವು. (೧೫೫) ಅವುಗಳಿಂದ ಸ್ತ್ರೋತಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಶೋಧನವಾಗಲು, ರಸಧಾತುವು ಸರಿಯಾಗಿ ಸಂಚರಿಸಿ ಪುಷ್ಟಿಯನ ಉಂಟುಮಾಡುವದು. (೧೫೫||)

ದ್ವಿಪಂಚ ಮೂಲ್ಯಾದಿಘೃತವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ದ್ವಿಪಂಚಮೂಲೀ ತ್ರಿಫಲಾ ಚವಿಕಾಭಾಗಿಚಿತ್ರಕೈಃ ||೧೫೬||

ಕುಲತಫಪಿಪ್ಪಲೀ ಮೂಲ ಪಾಶಾಕೋಲಯವೈರ್ಜಲೇ ||

ಶೃತೇ ನಾಗರದುಃಸ್ವರ್ತಶೋಕಪಿಪ್ಪಲಿಪೌಷ್ಕರೈಃ ||೧೫೭||

ಕಲ್ಕೈಃ ಕರ್ಕಟಶೃಂಗೈಃ ಚ ಸಮೈಃ ಸರ್ವಿವಿಪಾಚಯೇತ್ ||

ಸಿದ್ಧೇಸ್ತಿಯುಕ್ತಾರ್ಜುಣತೌ ಕ್ಷಾರೌ ದ್ವೌ ಪಂಚಲವಣಾನಿ ಚ ||೧೫೮||

ದತ್ತಾ ಯುಕ್ತಾ ಪಚೇನ್ನಾತ್ರಾಂ ಕ್ಷಯಕಾಸನಿವೇದಿತಃ ||೧೫೯||

ಅರ್ಥ— ದಶಮೂಲ, ತ್ರಿಫಲೆ, ಚವಕ, ಗಂಟುಭಾರಂಗಿ, ಚಿತ್ರಕ, || ೧೫೬ || ಹುರಳಿ, ಮೋಡಿ, ಅಗಲಸುಂತಿ, ಬೋರೆ, ಜವೆಗಳ ಕಷಾಯದಲ್ಲಿ ಸುಂತಿ, ನೆಲಿಂಗಳ, ಕಚೋರೆ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಪುಷ್ಕರ ಮೂಲ, || ೧೫೭ || ಕರ್ಕ ಟಶ್ಯಂಗಿಗಳನ್ನು ಸಮನಾಗಿ ತಕ್ಕೊಂಡು, ಅವುಗಳಕಲ್ಮವನ್ನು ಹಾಕಿ, ಅವುಗಳ ೪ ಪಾಲು ಘೃತವನ್ನು ಸಿದ್ಧಮಾಡಿ ಅದರಲ್ಲಿ ಜವಖಾರ, ಸಜ್ಜೀಖಾರ ಮತ್ತು ಸಂಚಲನಣಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಯೋಗ್ಯಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ || ೧೫೮ || ಹಾಕಿ, ಕ್ಷಯಕಾಸದಿಂದ ಪೀಡಿತನಾದವನು ಯೋಗ್ಯಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಕುಡಿಯಬೇಕು. || ೧೫೯ ||

ಗುಡೂಚ್ಯಾದಿ ಘೃತವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಗುಡೂಚೀಂ ತ್ರಿಫಲಾಂ ಮೂರ್ವಾಂ ಹರಿದ್ರಾಂ ಶ್ರೇಯಸೀಂ
ವಚಾಮ್ || ೧೫೯ || ನಿದಿಗ್ಧಿಕಾಂ ಕಾಸಮರ್ದಂ ಸಾಠಾಂ ಚಿತ್ರಕನಾ
ಗರಮ್ || ಜಲೇ ಚತುರ್ಗುಣೇ ಪಕ್ತ್ವಾ ಸಾದಶೇಷೇಣ ತತ್ಸಮಮ್
|| ೧೬೦ || ಸಿದ್ಧಂ ಸರ್ಪಿಃ ಪಿಬೇದ್ ಗುಲ್ಮಶ್ವಾಸಾರ್ತಕ್ಷಯಕಾಸನುತಃ
|| ೧೬೦ || ||

ಅರ್ಥ— ಅವೃತಬಳ್ಳಿ, ತ್ರಿಫಲೆ, ಹೆಗ್ಗೂರಟೆಗೆ, ಅರಿಷಿಣ, ಗಜ ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಬಜಿ || ೧೫೯ || ನೆಲಗುಳ್ಳ, (ಎಲವರಿಗೆ) ಅಗಲಸುಂತಿ, ಚಿತ್ರಕ, ಸುಂತಿ ಇವೆಲ್ಲವನ್ನು ಸಮನಾಗಿ ತಕ್ಕೊಂಡು, ೪ ಪಾಲು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಕುದಿಸಿ, ೬ ಉಳಿಯಲು || ೧೬೦ || ಅದರಲ್ಲಿ ಅಷ್ಟೇ ಘೃತವನ್ನು ಹಾಕಿ ಸಿದ್ಧಮಾಡಿ ಕುಡಿಯಬೇಕು. ಅದು ಗುಲ್ಮ, ಶ್ವಾಸ, ಕ್ಷಯಕಾಸಗಳನ್ನು ಕಳೆಯುವದು. || ೧೬೦ || ||

ಕಾಸಮರ್ದಾದಿ ಘೃತವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಕಾಸಮರ್ದಾಭಯಾಮುಸ್ತಸಾಠಾಕಟ್ಟಲನಾಗರೈಃ || ೧೬೧ ||
ಪಿಪ್ಪಲೀಕಟುಕಾದ್ರಾಕ್ಷಾಕಾಶ್ಮರ್ಯಸುರಸೈಸ್ತಥಾ ||
ಅಕ್ಷಮಾತ್ರೈರ್ಘೃತಪ್ರಸ್ಥಂ ಕ್ಷೀರದ್ರಾಕ್ಷಾರಸಾಢಕೇ || ೧೬೨ ||
ಪಚೇಚ್ಛೋಷಜ್ವರಪ್ಪೀಹಸರ್ವಕಾಸಹರಂ ಶಿವಮ್ ||

ಅರ್ಥ— ಎಲವರಿಗೆ, ಅಣಲೆ, ಜೇಕು, ಅಗಲಸುಂತಿ, ಕಿರಿಶಿನನ್ನು ಸುಂತಿ, || ೧೬೧ || ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಕಟುಕರೋಣಿ, ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಶಿವನ್ನೀಮೂಲ, ತುಳಸಿ

ಇವುಗಳ ಕೆಲವನ್ನು ಒಂದೊಂದು ತೊಲೆ ಹಾಕಿ, ೨೫೬ ತೊಲಿ ಹಾಲು, ೨೫೬ ತೊಲಿ ದ್ರಾಕ್ಷಾರಸಗಳಲ್ಲಿ ೧೨೮ ತೊಲಿ ಘೃತವನ್ನು ಸಿದ್ಧಮಾಡಬೇಕು. || ೧೬೦ || ಇದು ಶೋಷಜ್ವರ, ಪ್ಲೀಹ ಮತ್ತು ಎಲ್ಲ ಕೆಮ್ಮುಗಳನ್ನು ಕಳೆಯುವದು || ೧೬೦ ||

ಜೀರೆ ನಾಲ್ಕು ಘೃತಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಧಾತ್ರೀಫಲೈಃ ಕ್ಷೀರಸಿದ್ಧೈಃ ಸರ್ಪಿರ್ನಾಪ್ಯವಚೂರ್ಣತಮಾ || ೧೬೩ ||
 ದ್ವಿಗುಣೇ ದಾಡಿಮರಸೇ ಸಿದ್ಧಂ ವಾ ವೈಶೇಷಸಂಯುತಮಾ ||
 ಪಿಬೇದುಪರಿಭಕ್ತಸ್ಯ ಯವಕ್ಷಾರಘೃತಂ ನರಃ || ೧೬೪ ||
 ಪಿಪ್ಪಲೀಗುಡಸಿದ್ಧಂ ವಾ ಛಾಗಕ್ಷೀರಯುತಂ ಘೃತಮಾ ||
 ಏತಾನ್ಯಗ್ನಿವಿವೃದ್ಧೈರ್ಥಂ ಸರ್ಪಿಣಿಷ್ಠ ಕ್ಷಯಕಾಸಿನಾಮಾ || ೧೬೫ ||
 ಸ್ಕುರ್ದೋಷಬದ್ಧ ಕೋಷ್ಮೋರಃ ಸ್ತೋತಸಾಞ್ಚಾ ವಿಶುದ್ಧಯೇ || ೧೬೬ ||

ಅರ್ಥ—ಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ನೆಲ್ಲಿಕಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಕುದಿಸಿ, ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಕಲಿಸಿ ತಿನ್ನಬೇಕು. || ೧೬೩ || ಅಥವಾ ತುಪ್ಪದ ಣಿ ತ್ರಿಕಟು ಚೂರ್ಣವನ್ನು, ತುಪ್ಪದ ೨ ಪಾಲು ದಾಳಿಂಬದರಸದಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಸಿದ್ಧಮಾಡಿದ ಘೃತವನ್ನು ಕುಡಿಯಬೇಕು. ಅಥವಾ ಉಟದ ನಂತರ ಣಿ ಜವಖಾರ, ೪ ಪಾಲು ನೀರು ಹಾಕಿ ಸಿದ್ಧಮಾಡಿದ ಯಕ್ಷವರ ಘೃತವನ್ನು ಕುಡಿಯಬೇಕು. || ೧೬೪ || ಅಥವಾ ಣಿ ಪಿಪ್ಪಲೀ ಚೂರ್ಣ ಬೆಲ್ಲಗಳಕಲ್ಪವನ್ನು ಹಾಕಿ, ೪ ಪಾಲು ಅಡಿನಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಮಾಡಿದ ಘೃತವನ್ನು ಕುಡಿಯಬೇಕು. ಈ ೪ ಘೃತಗಳು ಕ್ಷಯಕಾಸಿಗಳ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವವು. || ೧೬೫ || ಮತ್ತು ದೋಷದಿಂದ ಪ್ರತಿಬದ್ಧವಾದ ಕೋಷ್ಠ, ಎದೆ, ಮತ್ತು ಇತರ ಸ್ತೋತಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಶುದ್ಧ ಮಾಡುವವು. || ೧೬೬ ||

ಪರೀತಕೀ ಲೇಹವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಹರೀತಕೀರ್ಯವಕ್ಷಾಫ ದ್ವ್ಯಾಥಕೇ ವಿಂತತಿಂ ಪಚೇತ್ || ೧೬೭ ||
 ಸ್ವಿನ್ನಾ ಮೃದಿತ್ವಾ ತಾಸ್ತಸ್ಮಿನ್ ಪುರಾಣಗುಡಪಟ್ ಪಲಮಾ ||
 ದದ್ಯಾನ್ಮನಃಶಿಲಾಕರ್ಷಂ ಕರ್ಷಾರ್ಥಾನ್ ರಸಾನ್ಮಾನಮಾ || ೧೬೮ ||
 ಕುಡವಾರ್ಥಾನ್ ಪಿಪ್ಪಲಾಃ ಸ ಲೇಹಃ ಶ್ವಾಸಕಾಸನುತ್ ||

ಅರ್ಥ— ಉಪಾಲು ನೀರು ಹಾಕಿ, ಅರ್ಧ ಉಳಿಸಿದ ೧೦೨೪ ತೊಲಿ ಜನೆಯ ಕಷಾಯಲ್ಲಿ ೨೦ ಅಣಲೆಗಳನ್ನು ಕುದಿಸಬೇಕು. ||೧೬೬|| ಬೆಂದ ನಂತರ ಅವನ್ನು ಕೆವುಚಿ ಅವುಗಳನ್ನೂ ೨೪ ತೊಲಿ ಹಳೇ ಬೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಅದರಲ್ಲಿ ಕೂಡಿಸಬೇಕು. ಮತ್ತೆ ಕುದಿಸಿ ಲೇಹವಾಗಲು, ಅದರಲ್ಲಿ ಮನಸಿಳ ೧ತೊಲಿ, ರಸಾಂಜನ ಅರ್ಧತೊಲಿ, ||೧೬೭|| ಹಿಪ್ಪಲಿ ೮ ತೊಲಿ, ಹಾಕಿ ಕಲಿಸಿ ಇಡ ಬೇಕು. ಈ ಲೇಹವು ಶ್ವಾಸಕಾಸಗಳನ್ನು ಕಳೆಯುವದು. || ೧೬೭ ||

ಬೇರೆ ಲೇಹಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಶ್ವಾನಿಧಾಂ ಸೂಚಯೋ ದಗ್ಧಾಃ ಸಘೃತ ಕ್ಷೌದ್ರಶರ್ಕರಾಃ || ೧೬೮ ||
ಶ್ವಾಸಕಾಸಹರಾ ಬರ್ಹಿಪಾದೌ ವಾ ಕ್ಷೌದ್ರಸರ್ಪಿಷಾ ||
ಏರಂಡಪತ್ರ ಕ್ಷಾರಂ ವಾ ವ್ಯೋಷತ್ಯೈಲ ಗುಡಾನ್ವಿತಮ್ || ೧೬೯ ||
ಲಿಹ್ಯಾದೇತೇನ ವಿಧಿನಾ ಸುರಸೈರಂಡ ಪತ್ರಜಮ್ ||
ನಾರ್ತಾಕಪಿಪ್ಪಲೀದ್ರಾಕ್ಷೌಪದ್ಧಕಂ ಕ್ಷೌದ್ರಸರ್ಪಿಷಾ || ೧೭೦ ||
ಲಿಹ್ಯಾತ್ ತ್ರ್ಯೂಷಣ ಚೂರ್ಣಂ ವಾ ಪುರಾಣಗುಡಸರ್ಪಿಷಾ ||
ಚಿತ್ರಕಂ ತ್ರಿಫಲಾಜಾಜೀ ಕರ್ಕಟಾಖ್ಯಾಕಟುತ್ರಿಕಮ್ || ೧೭೧ ||
ದ್ರಾಕ್ಷಾಂ ಚ ಮಧುಸರ್ಪಿಭ್ಯಾಂಲಿಹ್ಯಾದ ದ್ಯಾದ್ ಗುಡೇನ ವಾ || ೧೭೧ ||

ಅರ್ಥ— ಮುಳ್ಳುಹಂದಿ ಮುಳ್ಳುಗಳನ್ನು ಸುಟ್ಟು, ಸಮಸಕ್ಕರೆ ಕೂಡಿಸಿ, ತುಪ್ಪ ಜೇನುಗಳಲ್ಲಿ ನೆಕ್ಕಬೇಕು. ಅಥವಾ ನವಲಿನ ಪಾದಗಳನ್ನು ಸುಟ್ಟು, ತುಪ್ಪ ಜೇನಿನಲ್ಲಿ ನೆಕ್ಕಬೇಕು. ಇವು ಶ್ವಾಸಕಾಸಗಳನ್ನು ಕಳೆಯುವವು. ಅಥವಾ ಔಡಲವಲೆಯ ಕ್ಷಾರವನ್ನು ಅಷ್ಟೇ ತ್ರಿಕಟುಚೂರ್ಣ ಕೂಡಿಸಿ, ಎಳ್ಳೆಣ್ಣೆ ಬೆಲ್ಲದೊಡನೆ ನೆಕ್ಕಬೇಕು. || ೧೬೯ || ಇದರಂತೆಯೇ ತುಳಸಿ, ಔಡಲ ಎಲೆಯ ಪತ್ರಗಳ ಕ್ಷಾರವನ್ನು ನೆಕ್ಕಬೇಕು. ಬದನೆ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಪದ್ಮ ಕಾಷ್ಠಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ತುಪ್ಪ ಜೇನುಗಳೊಡನೆ || ೧೭೦ || ಅಥವಾ ತ್ರಿಕಟುಚೂರ್ಣವನ್ನು ಹಳೇಬೆಲ್ಲ ತುಪ್ಪದೊಡನೆ ನೆಕ್ಕಬೇಕು. ಚಿತ್ರಕ, ತ್ರಿಫಲೆ, ಜೀರಿಗೆ, ಕಾಕಡಬಿಂಗಿ, ತ್ರಿಕಟು, ದ್ರಾಕ್ಷೆಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು || ೧೭೧ || ತುಪ್ಪ ಜೇನಿನೊಡನೆ ಅಥವಾ ಬೆಲ್ಲದೊಡನೆ ನೆಕ್ಕಬೇಕು. || ೧೭೧ ||

ಜೀವಂತ್ಯಾದಿ ಲೇಹವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಜೀವಂತೀಂ ನುಧುಕಂ ಪಾಠಾಂ ತ್ವಕ್ ಕ್ಷೀರಿಂ ತ್ರಿಫಲಾಂ ಶಲೀಂ || ೧೭೨ ||
 ಮುಸ್ತೈಲೇ ಪಿಪ್ಪಲೀಂ ದ್ರಾಕ್ಷಾಂ ದ್ವೇ ಬೃಹತ್ಯೌ ವಿತುನ್ನಕಮ್ ||
 ಸಾರಿವಾಂ ಪೌಷ್ಕರಂ ಮೂಲಂ ಕರ್ಕಟಾಖ್ಯಾಂ ರಸಾಂಜನಮ್ || ೧೭೩ ||
 ಪುನರ್ನವಾಂ ಲೋಹರಜಸ್ತ್ರಾಯಮೂಣಾಂ ಯಮೂನಿಕಾಮ್ ||
 ಭಾರ್ಗೀಂ ತಾಮಲಕೀಮೃದ್ಧಿಂ ವಿಡಜ್ಞಂ ಧನ್ವಯಾಸಕಮ್ || ೧೭೪ ||
 ಕ್ಷಾರಚಿತ್ರಕಚವ್ಯಾಮ್ಲವೇತಸವ್ಯೋಷದಾರು ಚ ||
 ಚೂರ್ಣೇಕೃತ್ಯ ಪಲಾಂಶಾನಿ ಲೇಹಯೇನ್ಮಧುಸರ್ಪಿಷಾ || ೧೭೫ ||
 ಚೂರ್ಣಾತ್ ಪಾಣಿತಲಂ ಪಂಚ ಕಾಸಾನೇತದ್ ವ್ಯಪೋಹತಿ ೧೭೫ ||

ಅರ್ಥ— ಸೀಹಾಲೆ, ಜೇಷ್ಠಮಧು, ಅಗಳಸುಂಠಿ, ವಂಶಲೋಚನ
 ತ್ರಿಫಲೆ, ಕಚೋರೆ || ೧೭೨ || ಜೇಕು, ಯಾಲಕ್ಕಿ, ಪಿಪ್ಪಲಿ, ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ನೆಲ
 ಗುಳ್ಳ, ಹೆಬ್ಬಗುಳ್ಳ, ಹವೀಜ, ಅನಂತಮೂಲ, ಕಾಕಡಸಿಂಗಿ, ರಸಾಂಜನ
 || ೧೭೩ || ಬೆಳ್ಳೆಗಣಜಲಬೇರು, ಲೋಹಭಸ್ಮ, ತ್ರೆಯಮೂಣ, ಅಜವಾನ
 ಭಾರಂಗಮೂಳ, ನೆಲನೆಲ್ಲಿ, ಖುಡ್ಡಿ, ವಾವಡಿಂಗ, ನೆಲಇಂಗಳ || ೧೭೪ ||
 ಜವಖಾರ, ಚಿತ್ರಕ, ಚನಕ, ಅಮ್ಲವೇತಸ, ತ್ರಿಕಟು, ದೇವದಾರು ಇವುಗಳನ್ನು
 ೪-೪ ತೊಲಿ ತಕ್ಕೊಂಡು ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ, ೧ ತೊಲಿಯಷ್ಟು ತುಪ್ಪ ಜೇನುಗ
 ಳೊಡನೆ ನೆಕ್ಕಬೇಕು. || ೧೭೫ || ಇದು ಐದೂ ಕೆಮ್ಮುಗಳನ್ನು ಕಳೆಯು
 ವದು. || ೧೭೫ ||

ಪದ್ಮಕಾದಿ ಲೇಹವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಪದ್ಮಕಂ ತ್ರಿಫಲಾಂ ವ್ಯೋಷಂ ವಿಡಂಗಂ ದೇವದಾರು ಚ || ೧೭೬ ||
 ಬಲಾಂ ರಾಸ್ನಾಂಚ ತುಲ್ಯಾನಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮಚೂರ್ಣಾನಿ ಕಾರಯೇತ್ ||
 ಸರ್ವೇರೇಭಿಃ ಸಮಂ ಚೂರ್ಣೈಃ ಪೃಥಕ್ ಕ್ಷೌದ್ರಂ ಘೃತಂ ಸಿತಾಮ್ || ೧೭೭ ||
 ಲಿಹ್ಯಾಲ್ಲೇಹಂ ವಿಮುಘೈತಂ ಸರ್ವಕಾಸಹರಂ ಶಿವಮ್ || ೧೭೮ ||

ಅರ್ಥ— ಪದ್ಮಕಾಷ್ಠ, ತ್ರಿಫಲೆ, ತ್ರಿಕಟು, ವಾವಡಿಂಗ, ದೇವದಾರು
 || ೧೭೬ || ಬಲಾ, ರಾಸ್ನಾ ಇವುಗಳನ್ನು ಸಮನಾಗಿ ತಕ್ಕೊಂಡು ಸಣ್ಣಪುಡಿ

ಮಾಡ ಬೇಕು. ಕೂಡಿಸಿದ ಈ ಎಲ್ಲ ಚೂರ್ಣಗಳಷ್ಟೇ ಜೇನು, ತುಪ್ಪ ಸಕ್ಕರೆಗಳನ್ನು ಬೇರೆಬೇರೆಯಾಗಿ ತಕ್ಕೊಂಡು || ೧೭೭ || ಕಡಿದು ನೆಕ್ಕಬೇಕು. ಈ ಉತ್ತಮವಾದ ಲೇಹವು ಎಲ್ಲ ಕಾಸಗಳನ್ನು ಕಳೆಯುತ್ತದೆ. || ೧೭೭ ||

ಲಿಹ್ಯಾನ್ಮರಿಚಚೂರ್ಣಂ ನಾ ಸಘೃತಕ್ವಾದ್ರಶರ್ಕರಮ್ || ೧೭೮ ||
ಸರ್ವಕಾಸಹರಂ ಶ್ರೇಷ್ಠಂ ಲೇಹಂ ಕಾಸಾದಿತೋ ನರಃ ||
ಬದರೀಪತ್ರಕಲ್ಪಂ ನಾ ಘೃತಭೃಷ್ಯಂ ಸಸೃಂಧನಮ್ || ೧೭೯ ||
ಸ್ವರೋಪಘಾತೇ ಕಾಸೇ ಚ ಲೇಹಮೇತತ್ಪ್ರಯೋಜಯೇತ್ || ೧೮೦ ||

ಅರ್ಥ— ಕಾಸರೋಗಿಯು ಮೆಣಸಿನ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ತುಪ್ಪ, ಜೇನು, ಸಕ್ಕರೆಗಳೊಡನೆ ನೆಕ್ಕಬೇಕು. || ೧೭೮ || ಇದು ಎಲ್ಲ ಕಾಸಗಳನ್ನೂ ಕಳೆಯುವ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಲೇಹವಾಗಿದೆ. ಅಥವಾ ಬೋರೆ ಎಲೆಗಳ ಕಲ್ಪವನ್ನು ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಕರಿದು ಸೃಂಧನಹಾಕಿ ನೆಕ್ಕಬೇಕು. || ೧೭೯ || ಇದನ್ನು ಸ್ವರಭಂಗದಲ್ಲಿಯೂ ಕೆಮ್ಮಿನಲ್ಲಿಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು. || ೧೮೦ ||

ಪತ್ರಕಲ್ಪಂ ಘೃತೇ ಭೃಷ್ಯಂ ತಿಲ್ವಕಸ್ಯ ಶರ್ಕರಮ್ || ೧೮೦ ||
ಪೇಯಾ ಚೋತ್ಕಾರಿಕಾ ಛರ್ದಿತ್ಯುಕ್ತಾಕಾಸಾಮಾತಿಸಾರನುತ್ ||
ಗೌರಸರ್ಪಸಗಂಡೇರವಿಡಂಗವೈಷಚಿತ್ರಕಾನ್ || ೧೮೧ ||
ಸಾಭಯಾನ್ ಸಾಧಯೇತ್ ತೋಯೇ ಯವಾಗೂಂ ತೇನ ಚಾಂಭಸಾ ||
ಸಸರ್ಪಿರ್ಲವಣಾ ಕಾಸೇ ಹಿಕ್ಕಾಶ್ವಾಸೇ ಚ ಪೀನಸೇ || ೧೮೨ ||
ಪಾಂಡ್ವಾಮಯೇ ಕ್ಷಯೇ ಶೋಷೇ ಕರ್ಣಶೂಲೇ ಚ ಶಸ್ಯತೇ || ೧೮೩ ||

ಅರ್ಥ— ಲೋಧದ ಎಲೆಗಳ ಕಲ್ಪವನ್ನು ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಕರಿದು, ಅಷ್ಟೇ ಸಕ್ಕರೆಯನ್ನು ಹಾಕಿ ಮಾಡಿದ ಪೇಯ ಅಥವಾ ರೊಟ್ಟಿಯು || ೧೮೦ || ವಾಂತಿ ನೀರಡಿಕೆ, ಕೆಮ್ಮು, ಆಮಾತಿಸಾರಗಳನ್ನು ಕಳೆಯುತ್ತದೆ. ಬಿಳೇಸಾಸಿವೆ, ಗಂಡೀರ (ಶಮರಶಾಕ), ವಾವಡಿಂಗ, ತ್ರಿಕಟು, ಚಿತ್ರಕ, || ೧೮೧ || ಅಣಲೆಗಳನ್ನು ೧-೧ ತೊಲಿ ತಕ್ಕೊಂಡು ೬೪ ತೊಲಿ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಅದರಿಂದ ಪೇಯವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಅದರಲ್ಲಿ ತುಪ್ಪ ಸೃಂಧನಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ

ಕುಡಿಯಬೇಕು. ಇದು ಕೆಮ್ಮು, ಬಿಕ್ಕು, ದಮ್ಮು, ನೆಗಡಿ, || ೧೮೨ ||
ಪಾಂಡುರೋಗ, ಕ್ಷಯ, ಶೋಷ, ಕರ್ಣಲೂಲಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಶಸ್ತವಾಗಿ ದೆ
|| ೧೮೨ ||

ಕಂಟಿಕಾರೀರಸೇ ಸಿದ್ಧೋ ಮುದ್ಗಯೂಷಃ ಸುಸಂಸ್ಕೃತಃ || ೧೮೩ ||
ಸಗೌರಾನುಲಕಃ ಸಾಮ್ಲಃ ಸರ್ವಕಾಸೇ ಭಿಷಗ್ಜಿತಮ್ || ೧೮೩ ||

ಅರ್ಥ— ನೆಲಗುಳ್ಳದ ಕಷಾಯದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಹೆಸರಿನ ಕಟ್ಟಿಗೆ
ತುಪ್ಪ ಮೆಣಸು ಮುಂತಾದವುಗಳ ಒಗ್ಗರಣೆ ಕೊಟ್ಟು || ೧೮೩ || ಅರಿಷಿಣ
ನೆಲ್ಲಿಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಹಾಕಿ ಹುಳಿಮಾಡಿ ಕೊಡಬೇಕು. ಇದು ಎಲ್ಲ
ಕೆಮ್ಮುಗಳ ಔಷಧವಾಗಿದೆ. || ೧೮೩ ||

ವಾತಘ್ನಾಷಧನಿಕ್ವಾಥಂ ಕ್ಷೀರಯೂಷಾನ್ ರಸಾನಪಿ || ೧೮೪ ||
ವೈಷ್ಣಿರಪ್ರತುದಾದೀನಾಂ ದಾಪಯೇತ್ ಕ್ಷಯಕಾಸಿನೇ ||
ಕ್ಷತಕಾಸೇ ಚ ಯೇ ಧೂಮಾಃ ಸಾನುಷ್ಠಾನಾ ನಿದರ್ಶಿತಾಃ || ೧೮೫ ||
ಕ್ಷಯಕಾಸೇಽಪಿ ತಾನೇನ ಯಥಾವಸ್ಥಂ ಪ್ರಯೋಜಯೇತ್ ||
ದೀಪನಂ ಬ್ರಂಹಣಂಚೈವ ಸ್ತ್ರೋತಸಾಂಚ ವಿಶೋಧನಮ್ || ೧೮೬ ||
ವ್ಯತ್ಯಾಸಾತ್ ಕ್ಷಯಕಾಸಿಭ್ಯೋ ಬಲ್ಯಂ ಸರ್ವಂ ಹಿತಂ ಭವೇತ್ ||
ಸನ್ನಿಪಾತೋದ್ಭವೋ ಹ್ಯೇಷ ಕ್ಷಯಕಾಸಃ ಸುದಾರುಣಃ || ೧೮೭ ||
ಸನ್ನಿಪಾತಹಿತಂ ತಸ್ಮಾತ್ಕಾರ್ಯಮತ್ರ ಭಿಷಗ್ಜಿತಮ್ ||
ದೋಷಾನುಬಲಯೋಗಾಚ್ಚ ಭವೇದ್ ರೋಗಬಲಾಬಲಮ್ || ೧೮೮ ||
ಕಾಸೇಷ್ಟೇಷು ಗರೀಯಾಂಸಂ ಜಾನೀಯಾದುತ್ತರೋತ್ತರಮ್ ||

ಅರ್ಥ— ಕ್ಷಯಕಾಸಿಗೆ, ವಾತನಾಶಕ ದ್ರವ್ಯಗಳಿಂದಮಾಡಿದ ಕಷಾಯ
ಅಥವಾ ಕ್ಷೀರ, ಮತ್ತು ಕಟ್ಟಿಗೆಗಳನ್ನು || ೧೮೪ || ಮತ್ತು ವಿಷ್ಣಿರ, (ಕೆದರಿಹರವಿತ್ತನ್ನು
ವ ಕೋಳಿಮುಂತಾದಪ್ರಾಣಿ) ಪ್ರತುದ, (ಚುಂಚುವಿನಿಂದ ಚುಚ್ಚಿತ್ತನ್ನು ವಗುಬ್ಬಿ
ಮುಂತಾದ ಪ್ರಾಣಿ) ಮುಂತಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಮಾಂಸರಸವನ್ನೂ ಕೊಡಬೇಕು.
ಕ್ಷತಕಾಸದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಧೂಮಗಳನ್ನು ಅದರಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ವಿಧಿಯಂತೆ || ೧೮೫ ||
ಕ್ಷಯಕಾಸದಲ್ಲಿಯೂ ಅವಸ್ಥಾನುಸಾರವಾಗಿ ಕೊಡಬೇಕು. ಕ್ಷಯಕಾಸದಲ್ಲಿ
ಆಯಾ ದೋಷಗಳ ವಿರುದ್ಧವಾದ ದೀಪನ, ಬ್ರಂಹಣ ಮತ್ತು ಸ್ತ್ರೋತಸ್ಸುಗಳ

ಶೋಧನವನ್ನು ಮಾಡುವ || ೧೮೬ || ಬಲ್ಯಗಳಾದ ಎಲ್ಲ ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. ಈ ಕ್ಷಯಕಾಸವು ಸನ್ನಿಪಾತದಿಂದ ಉಂಟಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಬಹಳ ಭಯಂಕವಾಗಿದೆ. || ೧೮೭ || ಆದ್ದರಿಂದ ಇದರಲ್ಲಿ ಸನ್ನಿಪಾತಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಚಿಕಿತ್ಸೆನಾಡಬೇಕು. ರೋಗದ ಬಲಾಬಲಗಳು ದೋಷಗಳ ಬಲಾಬಲಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ. || ೧೮೮ || ಈ ಎಲ್ಲ ಕಾಸಗಳಲ್ಲಿ ಮುಂದು ಮುಂದಿನವು ಹಿಂದಿನವುಗಳಿಗಿಂತ (ವಾತಜಕ್ಕಿಂತ ಪಿತ್ತಜವು ಪಿತ್ತಜಕ್ಕಿಂತ ಕಫಜವು ಕಫಜಕ್ಕಿಂತ ಕ್ಷತಜವು, ಕ್ಷತಜಕ್ಕಿಂತ ಕ್ಷಯಜವು.) ಕಠಿಣವು. || ೧೮೯ ||

ತತ್ರ ಶ್ಲೋಕಾ

ಭೋಜ್ಯಂ ಪಾನಾನಿ ಸರ್ಪಿಣಿಷಿ ಲೇಹಾಶ್ಚ ಸಹ ಪಾನಕೈಃ || ೧೯೦ ||

ಕ್ಷೀರಸರ್ಪಿಗುಂಡಾಧೂನಾಃ ಕಾಸಬೈಷಜ್ಯಸಂಗ್ರಹಃ ||

ಸಂಖ್ಯಾನಿಮಿತ್ತರೂಪಾಣಿ ಸಾಧ್ಯಾಸಾಧ್ಯತ್ವಮೇವ ಚ || ೧೯೧ ||

ಕಾಸಾನಾಂ ಭೇಷಜಚ್ಛೋಕ್ತಂ ಗರೀಯಸ್ತ್ವಂಚ ಕಾಸಿನಃ || ೧೯೨ ||

ಅರ್ಥ— ಕಾಸರೋಗಕ್ಕೆ ಉಪಯುಕ್ತವಾದ ಆಹಾರ, ಪಾನ, ಘೃತ, ಲೇಹ, ಪಾನಕ || ೧೯೦ || ಕ್ಷೀರ, ಸರ್ಪಿಗುಂಡ, (ತುಪ್ಪ ಬಹಳ ಹಾಕಿ ಮಾಡಿದ ಗುಳಿಗೆಗಳು) ಧೂಮ, ಕಾಸದ ಔಷಧಗಳು. ಕಾಸಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ ಅವುಗಳ ಕಾರಣ ರೂಪ ಸಾಧ್ಯಾಸಾಧ್ಯತೆ || ೧೯೧ || ಅವುಗಳ ಔಷಧ ಮತ್ತು ತಾರತಮ್ಯ ಇವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವು. || ೧೯೨ ||

ಇತ್ಯಗ್ನಿನೇಶಕೃತೇ ತಂತ್ರೇ ದೃಢಬಲಪ್ರತಿಸಂಸ್ಕೃತೇ ಚಿಕಿತ್ಸಿತಸ್ಥಾನೇ
ಕಾಸ ಚಿಕಿತ್ಸಿತಂ ನಾನು ಅಷ್ಟಾದಶೋಧ್ಯಾಯಃ || ೧೯ ||

ಅರ್ಥ— ಈ ಪ್ರಕಾರ ಅಗ್ನಿನೇಶರಿಂದ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ದೃಢಬಲದಿಂದ ಸಂಸ್ಕಾರ ಪಡೆದ ಚರಕ ಸಂಹಿತೆಯ ಚಿಕಿತ್ಸಾಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಕಾಸಚಿಕಿತ್ಸೆ ಎಂಬ ಹದಿನೆಂಟನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿದುದು || ೧೯ ||

ಶ್ರೀ ಮದಾಪ್ತ ಬಾಬಾಚಾರ್ಯ ಪೂಜ್ಯಪಾದ ಶಿಷ್ಯ ಅಪ್ಪ ಅನಂತಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ರಚಿತವಾದ 'ಚಿಕಿತ್ಸಾ ಬೋಧಿನಿ' ಎಂಬ ಚರಕ ಸಂಹಿತೆಯ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಚಿಕಿತ್ಸಾಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ 'ಕಾಸ ಚಿಕಿತ್ಸೆ' ಎಂಬ ಹದಿನೆಂಟನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿದುದು.

ಹತ್ತೊಂಬತ್ತನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ

ಅತಿಸಾರ ಚಿಕಿತ್ಸೆ

ಅಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯದಿಂದ ಮುಂಟಾಗುವ ಸಂಗ್ರಹಣೆಯ ನಂತರ ಅತಿಸಾರವನ್ನು ಹೇಳಿ ಬೇಕಾಗಿದ್ದರೂ ಸಂಗ್ರಹಣೆಯ ಕಾರ್ಯಗಳಾದ ಹಿಕ್ಮಾಶ್ವಾಸ ಕಾಸಗಳ ಚಿಕಿತ್ಸೆಗಳು ಪ್ರಾಸಂಗಿಕವಾದ್ದರಿಂದ ಅವನ್ನು ಹೇಳಿ, ಈಗ ಅತಿಸಾರ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಅಥಾತೋ ಅತಿಸಾರಚಿಕಿತ್ಸಿತಂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಸ್ಯಾಮಃ ||

ಅರ್ಥ— ಇನ್ನು ಮೇಲೆ ಅತಿಸಾರ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಹೇಳುವೆವು.

ಇತಿ ಹಸ್ತಾಹ ಭಗವಾನಾತ್ರೇಯಃ

|| ೧ ||

ಅರ್ಥ— ಪೂಜ್ಯರಾದ ಆತ್ರೇಯಋಷಿಗಳು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದರು || ೧ ||

ಭಗವಂತಂ ಖಲ್ವಾತ್ರೇಯಂ ಕೃತಾಹ್ನಿಕಂ ಹುತಾಗ್ನಿಹೋತ್ರನಾಸೀನ ವೃಷಿಗಣಪರಿವೃತಂ ಹಿಮವತ್ಪಾರ್ಶ್ವೇ ವಿನಯಾದುಪೇತ್ಯಾಭಿನಾದ್ಯಾಗ್ನಿ ನೇಶ ಉನಾಚ ಭಗವನ್ನತಿಸಾರಸ್ಯ ಸಾಗುತ್ತತ್ತಿನಿಮಿತ್ತಲಕ್ಷಣೋಪ ಶಮನಾನಿ ತು ಪ್ರಜಾನುಗ್ರಹಾರ್ಥನಾಖ್ಯಾತಮುಹರ್ಷಿಸೀತಿ||

ಅರ್ಥ— ಆಹ್ನಿಕವನ್ನು ಮುಗಿಸಿ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರದಲ್ಲಿ ಆಹುತಿ ಹಾಕಿ, ಹಿಮಾಲಯದ ಒಂದು ಪಾರ್ಶ್ವದಲ್ಲಿ ಋಷಿಗಳಿಂದ ಸುತ್ತುಗಟ್ಟಿ ಲ್ಪಟ್ಟು ಕೂತಂಥ ಪೂಜ್ಯರಾದ ಆತ್ರೇಯಋಷಿಗಳ ಕಡೆಗೆ ಅಗ್ನಿವೇಶನು ವಿನಯದಿಂದ ಬಂದು ನಮಿಸಿ ಅಂದನು ಪೂಜ್ಯರೆ! ಅತಿಸಾರದ ಪೂರ್ವ ರೂಪ, ಕಾರಣ, ಲಕ್ಷಣ, ಚಿಕಿತ್ಸೆಗಳನ್ನು ಜನರ ಅನುಗ್ರಹಾರ್ಥವಾಗಿ ಹೇಳಬೇಕು.

||೨||

ಅಥ .ಭಗವಾನ್ ಪುನರ್ವಸುರಾತ್ರೇಯಸ್ತದಗ್ನಿನೇಶವಚನಮನುನಿಶ ಮ್ಯ ಉನಾಚ ಶ್ರುಯತಾನುಗ್ನಿನೇಶ ಸರ್ವಮೇತದಖಿಲೇನ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ

ಯಮಾನಮ್ | ಅದಿಕಾಲೇ ತು ಯಜ್ಞೇಷು ಪಶವಃ ಸಮಾಲಂಭ
ನೀಯಾ ಬಭೂವುರ್ನಾಲಂಭಾಯ ಪ್ರಕ್ರಿಯಂತೇ ಸ್ಮ ತತೋ ದಕ್ಷ
ಯಜ್ಞಂ ಪ್ರತ್ಯವರಕಾಲಂ ಮನೋಃ ಪುತ್ರಾಣಾಂ ನರಿಷ್ಯನ್ನಾಭಾಗೇ
ಕ್ವಾಪ್ನುಕುದಿಷ್ಟಶರ್ಯೇತ್ಯಾದೀನಾಂ ಕೃತುಷು ಪಶವ ಏವಾಭ್ಯನು
ಜ್ಞಾಯ ಪ್ರೋಕ್ಷಣಮೇವಾನಾವಾಪುಃ | ಅತಃ ಪ್ರತ್ಯವರಕಾಲಂ ಪೃಷ
ಛೇಣ ದೀರ್ಘಸತ್ವೇಣ ಯಜತಾ ಪಶೂನಾಮಲಾಭಾದ್ | ಗವಾ
ಮಾಲಂಭಶ್ಚ ಪ್ರವರ್ತಿತಃ ತದ್‌ದೃಷ್ಟ್ವಾ ಪ್ರವ್ಯಥಿತಾ ಭೂತಗಣಾಃ
ತೇಷಾಂ ಚೋಪಯೋಗಾದುಪಾಕೃತಾನಾಂ ಗವಾಂ ಗೌರವಾದೌಷ್ಟ್ಯಾ
ದಸಾತ್ಮ್ಯತ್ ಅಶಸ್ತೋಪಯೋಗಾತ್ ಸ್ವಾದ್ವಪಯೋಗಾಚ್ಛೋಪ
ಹತಾಗ್ನಿನಾಮುಪಹತಮನಸಾಞ್ಜಾತಿಸಾರಃ ಪೂರ್ವಮುತ್ಪನ್ನಸ್ತತ್
ಪೃಷಧ್ರಯಜ್ಞೇ ||

ಅರ್ಥ— ಆ ಮೇಲೆ ಪೂಜ್ಯರಾದ ಆತ್ರೇಯ ಪುನರ್ವಸುಮುಷಿ
ಗಳು ಅಗ್ನಿವೇರನ ಮಾತನ್ನುಕೇಳಿ ಅಗ್ನಿವೇರನೇ! ಇದನ್ನೆಲ್ಲ ವಿವರಿಸಿ
ಪೇಳುವೆನು ಕೇಳು ಪೂರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಪಶುಗಳನ್ನು ಅಭಿ
ಮಂತ್ರಿಸಿ ಬಿಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಕೊಲ್ಲುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಆ ಮೇಲೆ ದಕ್ಷಯಜ್ಞದ ನಂತರ
ಕೆಲವು ಕಾಲದಮೇಲೆ ಮನುವಿನ ಪುತ್ರರಾದ ನರಿಷ್ಯನ್, ನಾಭಾಗ,
ಇಕ್ಷ್ವಾಕು, ದಿಷ್ಟಶರ್ಯ, ಮುಂತಾದವರ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಪಶುಗಳ ಅನುಮತಿ
ಯಿಂದಲೇ ಅವುಗಳ ವಧವನ್ನು ಮಾಡಹತ್ತಿದರು ಆ ಮೇಲೆ ಕೆಲವು
ಕಾಲದಮೇಲೆ, ಪೃಷಧ್ರರಾಜನು ಮಾಡುವ ಯಜ್ಞವು ಬಹುಕಾಲ
ಸಾಗಿದ್ದರಿಂದ ಪಶುಗಳೂ ಸಿಗದ ಹಾಗೆ ಆದ್ದರಿಂದ ಅವನು ಗೋಗಳ
ವಧವನ್ನು ಮಾಡಹತ್ತಿದನು. ಅದನ್ನು ನೋಡಿ ಯಾವತ್ತೂಜನರು ದುಃಖಿತ
ರಾದರು. ಕೊಂಡ ಆ ಗೋವುಗಳ ಮಾಂಸವನ್ನು ತಿನ್ನುವದರಿಂದ ಅದರಲ್ಲಿದ್ದ
ಜಡತ್ವ, ಉಷ್ಣತ್ವ, ಅಸಾತ್ಮ್ಯತೆ, (ಅಭ್ಯಾಸವಿಲ್ಲದಿರೋಣ), ಮತ್ತು ಅಮಂಗ
ಲತೆ, ವಾಧುರ್ಯರಹಿತತ್ವ ಗುಣಗಳಿಂದ ಅವರ ಅಗ್ನಿಯುನಾಶವಾದ್ದ
ರಿಂದಲೂ ಮನಸ್ಸು ದುಃಖಿತವಾದ್ದರಿಂದಲೂ ಪೃಷಧರನಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಮೊದಲು
ಅವರಿಗೆ ಅತಿಸಾರವುಂಟಾಯಿತು.

ನಾತಾತೀಸಾರದ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಅಥಾನರಕಾಲಂ ನಾತಲಸ್ಯ ನಾತಾತಪನ್ಯಾಯಾನಾತಿನಾತ್ರನಿಷೇ
ವಿಣೋ ರುಕ್ಷಾಲ್ಪಪ್ರಮಿತಾಶಿನಃ ತೀಕ್ಷ್ಣಮದ್ಯವ್ಯಸಾಯನಿತ್ಯಸ್ಯ
ಉದಾವರ್ತಯತಶ್ಚನೇಗಾನ್ ನಾಯುಃ ಪ್ರಕೋಪಮಾಪದ್ಯತೇ
ಪಕ್ತಾಚೋಪಹನ್ಯತೇ | ಸ ನಾಯುಃ ಪ್ರಕುಪಿತೋಽಗ್ನಾವುಪಹತೇ
ಮೂತ್ರಸ್ವೇದೌ ಪುರೀಷಾಲಯಮುಪಹೃತ್ಯ ತಾಭ್ಯಾಂ ಪುರೀಷಂ
ದ್ರವೀಕ್ಯತ್ಯಾತಿಷಾರಾಯ ಕಲ್ಪತೇ || ೪ ||

ಅರ್ಥ—ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ಬಹಳ ನಾತವುಳ್ಳವನ ಅಥವಾ ನಾತಬಿಸಲು
ನ್ಯಾಯಾನುಗಳನ್ನು ಬಹಳವಾಗಿ ಸೇವಿಸುವವನ, ರುಕ್ಷ ಬಹಳ ಸ್ವಲ್ಪ ಊಟ
ಮಾಡುವವನ, ತೀಕ್ಷ್ಣಮದ್ಯ-ವೈಧುನಗಳನ್ನು ಯಾವಾಗಲೂ ಸೇವಿಸುವವನ,
ಮತ್ತು ವೇಗಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಬಂಧಿಸುವವನ ನಾಯುವು ಪ್ರಕೋಪ ಹೊಂದಿ,
ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ನಾಶಮಾಡುತ್ತದೆ. ಅಗ್ನಿಯು ನಷ್ಟವಾಗಲು ಕುಪಿತನಾದ ಆ
ನಾಯುವು ಮೂತ್ರ ಸ್ವೇದಗಳನ್ನು ಮಲಾಶಯಕ್ಕೆ ಒಯ್ದು ಅವುಗಳಿಂದ
ಮಲವನ್ನು ತೆಳ್ಳಗೆಮಾಡಿ ಅತಿಸಾರವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. || ೪ ||

ನಾತಾತೀಸಾರದ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ತಸ್ಯ ರೂಪಾಣಿ-ನಿಜ್ಜಲಮಾನವಿಪ್ಲುತಮವಸಾದಿ ರುಕ್ಷಂ ದ್ರವಂ
ಸಶೂಲಮಾನುಗಂಧಮೀಷಚ್ಛಬ್ಧಂ ವಾ ವಿಬದ್ಧಮೂತ್ರಧಾರಮತಿಸಾ
ರ್ಯತೇ ಪುರೀಷಮ್ | ನಾಯುಶ್ಚಾಂತಃಕೋಷ್ಠೇ ಸಶಬ್ದಶೂಲಸ್ತಿ
ರ್ಯಕ್ ಚರತಿ ವಿಬದ್ಧಃ || ಇತ್ಯಾಮಾತಿಸಾರೋ ನಾತಾತ್ | ಪಕ್ಷಂ ವಾ
ವಿಬದ್ಧಮಲ್ಪಾಲ್ಪಂ ಸಶಬ್ದಶೂಲಫೇನಸಿಚ್ಛಾಪರಿಕರ್ತಿಕಂ ಹೃಷ್ಯರೋ
ಮಾ ವಿನಿಶ್ಚಸ್ಯ ಶುಷ್ಕಮುಖಃ ಕಟ್ಯೂರುತ್ರಿಕಜಾನುಪೃಷ್ಠಪಾರ್ಶ್ವಶೂಲೀ
ಭ್ರಷ್ಟಗುದೋ ಮುಹುರ್ಮುಹುರ್ನಿಗ್ರಥಿತಮುಪವೇಶ್ಯತೇ ನಾತಾತ್
ತಮಾಹುರಸುಗ್ರಥಿತಮಿತ್ಯೇಕೇ ನಾತಾನುಗ್ರಥಿತವರ್ಚಸ್ತ್ವಾತ್ ||

ಅರ್ಥ— ನಾತಾತಿಸಾರದ ಲಕ್ಷಣಗಳು— ಜಿಗುಟು, ಅಮದಿಂದಕೂ
ಡಿದ ನೆಲದಲ್ಲಿ ಕೂಡಲೆ ಇಂಗುವ, ರುಕ್ಷ, ದ್ರವ, ಶೂಲಯುಕ್ತ, ಗುನುಗುನು
ಗಾರುವ, ಸ್ವಲ್ಪಶಬ್ದವುಳ್ಳ, ಮಲವು ಬೀಳುವದು. ಮೂತ್ರಧಾರೆಯು ತಟ್ಟಿಸು
ವದು. ಕೋಷ್ಠದ ಒಳಗೆ ನಾಯುವು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಬದ್ಧವಾಗಿ ಶಬ್ದಶೂಲಗ

ಳನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತ ಅತ್ತಿತ್ತ ಓಡಾಡುವದು. ಇದು ವಾತದ ಆನಾತಿಸಾರದ ಲಕ್ಷಣವು. ಸ್ವವಾತಾತಿಸಾರದಲ್ಲಿ ತಟ್ಟಿಸುತ್ತ ಶಬ್ದ, ಶೂಲ, ಬುರುಗು ಲೋಳೆ, ಕತ್ತರಿಸಿದಂತೆ ಪೀಡೆಯುಳ್ಳ ಸ್ವಲ್ಪಸ್ವಲ್ಪ ಸ್ವ ಮಲವು ಬೀಳುವದು. ರೋಮಾಂಚಗಳೇಳುವವು. ಶ್ವಾಸೋಚ್ಛ್ವಾಸವಿಡುವನು. ಮೋರೆ ಒಣಗುವದು. ಟೊಂಕ, ತೊಡೆ, ತಿಗ, ಮೊಣಕಾಲು, ಬೆನ್ನು ಪಾರ್ಶ್ವಗಳಲ್ಲಿ ಶೂಲವುಂಟಾಗುವದು. ಗುದಭ್ರಂಶವಾಗುವದು. ಆಗಾಗ್ಗೆ ಗಂಟು ಗಂಟು ಮಲಬೀಳುವದು. ಇದಕ್ಕೆ ಕೆಲವರು ' ಅನುಗ್ರಥಿತ ' ವೆನ್ನುವರು. ಏಕಂಧರೆ ಇದರಲ್ಲಿ ಮಲವು ವಾತದಿಂದ ಗಂಟುಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟಿರುವದು. ||೫||

ಪಿತ್ತಾತಿಸಾರ ಕಾರಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಪಿತ್ತಲಸ್ಯಪುನರನ್ಯ ಲವಣಕಟುಕ್ಷಾರೋಷ್ಣ ತೀಕ್ಷ್ಣಾನಿಮಾತ್ರನಿಷೇವಿಣಃ ಪ್ರತತಾಗ್ನಿಸೂರ್ಯಸಂತಾಪೋಷ್ಣಮಾರುತೋಪಹತಗಾತ್ರಸ್ಯ ಕ್ರೋಧೇಷ್ಯಾಬಹುಲಸ್ಯ ಪಿತ್ತಂ ಪ್ರಕೋಪಮಾಸದ್ಯತೇ ತದ್ ದ್ರವತ್ವಾದುಷ್ಮಾಣಮುಪಹತ್ಯ ಪುರೀಷಾಶಯಾಶ್ರಿತಮೌಷ್ಣ್ಯದ್ ದ್ರವತ್ವಾತ್ ಸರತ್ವಾಚ್ಚ ಭಿತ್ತಾ ಪುರೀಷಮತಿಸಾರಾಯ ಕಲ್ಪತೇ ||

ಅರ್ಥ— ಬಹಳಪಿತ್ತವುಳ್ಳವನು ಹುಳಿ, ಉಪ್ಪು, ಕಾರ, ಕ್ಷಾರ, ಉಷ್ಣ ತೀಕ್ಷ್ಣದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ತಿಂದರೆ ಅಥವಾ ಬೆಂಕಿ ಬಿಸಿಲು ಬಿಸಿಗಾಳಿಗಳು ಹೆಚ್ಚು ಶರೀರಕ್ಕೆ ತಾಕಿದರೆ, ಅಥವಾ ಕ್ರೋಧ ಈರ್ಷ್ಯೆಗಳು ಬಹಳ ಉಂಟಾದರೆ ಅವನಪಿತ್ತವು ಪ್ರಕೋಪವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಅದು ದ್ರವವಿರುವದರಿಂದ ಜಠರಾಗ್ನಿಯನ್ನು ಆರಿಸಿ ತನ್ನಲ್ಲಿದ್ದ ಉಷ್ಣತ್ವ, ದ್ರವತ್ವ, ಸರತ್ವಗುಣಗಳಿಂದ ಮಲಾಶಯದಲ್ಲಿದ್ದ ಮಲವನ್ನು ಒಡೆದು ಅತಿಸಾರವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುತ್ತದೆ. ||೬||

ಪಿತ್ತಾತಿಸಾರದ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ತಸ್ಯ ರೂಪಾಣಿ - ಹಾರಿದ್ರಂ ಹರಿತಂ ನೀಲಂ ಕೃಷ್ಣಂ ರಕ್ತಪಿತ್ತೋಪಗಂತಂ ಅತಿದುರ್ಗಂಧಮತಿಸಾರಯತೇ ಪುರೀಷಮ್ | ತೃಷ್ಣಾದಾಹ ಸ್ವೇದಮೂರ್ಛಾಶೂಲಬ್ರಧ್ನಸಂತಾಪಸಾಕ ಪರೀತಃ | ಇತಿ ಪಿತ್ತಾತಿಸಾರಃ ||೭||

ಅರ್ಥ— ಪಿತ್ತಾತಿಸಾರದ ಲಕ್ಷಣಗಳು—ಹಳದಿ, ಹಸರು, ನೀಲ ಕವ್ವು ಮತ್ತು ರಕ್ತಪಿತ್ತದಿಂದಕೂಡಿದ ಅತಿದುರ್ಗಂಧವಾದ ಮಲವು ಬೀಳುವದು. ನೀರಡಿಕೆ, ದಾಹ, ಬೆನರು, ಮೂರ್ಚ್ಛೆ ಲಾಲ ಗುದಸಂತಾಪ, ಪಾಕಗಳುಂಟಾಗುವವು ಇದು ಪಿತ್ತಾತಿಸಾರವು ||೭||

ಕಫಾತಿಸಾರದ ಕಾರಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಶ್ಲೇಷ್ಮಲಸ್ಯ ತು ಗುರುಮಧುರಶೀತಸ್ವಿಗ್ಧೋಪಸೇವಿನಃ ಸಂಪೂರಕಸ್ಯ ಅಚಿಂತಯತೋ ದಿವಾಸ್ವಪ್ನಪರಸ್ಯಾಲಸಸ್ಯ ಶ್ಲೇಷ್ಮಾಪ್ರಕೋಪಮಾಪದ್ಯತೇ ಸ ಪುನಃ ಸ್ವಭಾವಾದ್ ಗುರುಮಧುರಶೀತಸ್ವಿಗ್ಧಸ್ಯ ಪುಂಸೋ ಗ್ನಿಮುಪಹತ್ಯ ಸೌಮ್ಯಸ್ವಭಾವಾತ್ ಪುರೀಷಾಶಯಮುಪಗತ್ಯೋಪ ಕ್ಲೇದ್ಯಚಾತಿಸಾರಾಯ ಕಲ್ಪತೇ ||

ಅರ್ಥ— ಬಹಳ ಕಫವುಳ್ಳವನ ಜಡ, ಮಧುರ, ಶೀತ, ಸ್ವಿಗ್ಧ ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಸೇವಿಸುವವನ ಅಥವಾ ಬಹಳ ದ್ರವ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ತಿನ್ನುವವನ, ಚಿಂತೆಯಿಲ್ಲದೆ ಆಲಸ್ಯದಿಂದಕೂಡಿದವನ, ಹಗಲು ನಿದ್ರೆಯನ್ನು ಮಾಡುವವನ, ಕಫವು ಕುಸಿತವಾಗುವದು. ಆ ಕಫವು ತನ್ನ ಸ್ವಭಾವದಿಂದ ಜಡ, ಮಧುರ, ಶೀತ, ಸ್ವಿಗ್ಧನಾದ ಅವನ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಕಳೆದು ತನ್ನ ಸೌಮ್ಯಸ್ವಭಾವದಿಂದ ಮಲಾಶಯಕ್ಕೆ ಬಂದು ಮಲವನ್ನು ತೋಯಿಸಿ ಅತಿಸಾರವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುತ್ತದೆ. ||೮||

ಕಫಾತಿಸಾರದ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ತಸ್ಯರೂಪಾಣಿ-ಸ್ವಿಗ್ಧಂ ಶ್ವೇತಂ ಪಿಚ್ಛಿಲಂ ತಂತುಮದಾಮಂ ಗುರು ದುರ್ಗಂಧಮನುಬದ್ಧ ಶೂಲಮತ್ಯಲ್ಪಮಭೀಕ್ಷ್ಯಮತಿಸಾರ್ಯತೇ ಸಪ್ರ ನಾಹಿಕಂ ಗುರುತರಂ ಗುರಾದರಗುದಬಸ್ತಿವಂಕ್ಷಣದೇಶಃ ಕೃತಾಪ ಕೃತಸಂಜ್ಞಃ ಸೋತ್ಕ್ಲೇಶೋ ನಿದ್ರಾಲಸ್ಯಪರಿತಃ ಸಲೋಮಹರ್ಷಃಸದ ನೋನ್ಮದ್ವೇಷೀ ಚ ಇತಿಶ್ಲೇಷ್ಮಾತಿಸಾರಃ ||

ಅರ್ಥ— ಕಫಾತಿಸಾರದ ಲಕ್ಷಣಗಳು-ಸ್ವಿಗ್ಧ, ಬಿಳಿ, ಜಿಗಟು. ತಂತುಗಳುಳ್ಳ ಆಮ, ಜಡ, ದುರ್ಗಂಧ, ಒಂದೇಸವನೆ ಶೂಲವುಳ್ಳಮಲವು, ಆಗಾಗ್ಗೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಸ್ವಲ್ಪ ಬೀಳುತ್ತದೆ. ರೋಗಿಯು ತಿಣಕುವನು ಹೊಟ್ಟೆ,

ಗುದಬಸ್ತಿ ಕೆಬ್ಬೊಟ್ಟೆಗಳು ಜಡವಾಗುವವು. ಮಲವು ಬಿದ್ದರೂ ಬೀಳದಂತೆ ಅನಿಸುವದು. ಹೊರಕಡಿಗೆ ಬಂದಂತೆ ಆಗುವದು. ನಿದ್ರೆ, ಆಲಸ್ಯ ರೋಮಾಂಚ, ದೌರ್ಬಲ್ಯ ಅನ್ನದ್ವೇಷಗಳಿರುವವು. ಇದು ಕಘಾತಿಸಾರವು.

ಸಸ್ತಿ ಪಾತಾತಿಸಾರದ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ-

ಅತಿಶೀತಸ್ನಿಗ್ಧರುಕ್ಷೋಷ್ಣಗುರುಖರಕಶಿನವಿಶದ ವಿಷಮನಿರು
ದ್ಧಾಸ್ತಾತ್ಪ್ರಭೋಜನಾದ್ ಅಭೋಜನಾತ್ ಕಾಲಾತೀತಭೋಜನಾಚ್ಚ
ಕಿಚಿಂತ್ ಅಭ್ಯವಹರಣಾತ್ ಪ್ರದುಷ್ಪಮದ್ಯಪಾನೀಯಪಾನಾತ್ ಅತಿಮ
ದ್ಯಪಾನೀಯಪಾನಾತ್ ಅಸಂಶೋಧನಾತ್ ಪ್ರತಿಕರ್ಮಣಾಂ ವಿಷಮಗ
ಮನಾದನುಪಚಾರಾಜ್ಜ್ವಲನಾದಿತ್ಯಪವನಸಲಿಲಾತಿಸೇವನಾತ್ ಅಸ್ತ
ಸ್ನಾದ್ ನೇಗವಿಧಾರಣಾ ದೃತುವಿಪರ್ಯಯಾತ್ ಅಯಥಾಬಲಮಾ
ರಂಭಾದ್ ಭಯಶೋಕಚಿಂತೋದ್ವೇಗಾತಿಯೋಗಾತ್ ಕ್ರಿಮಿಕೋಫ
ಜ್ವರಾರೋಗವಿಕಾರಾತಿಕರ್ಷಣೈಃ ವ್ಯಾಪನ್ನಾಗ್ನೇ ಸ್ತಯೋದೋಷಾಃ
ಪ್ರಕುಪಿತಾ ಭೂಯ ಏವಾಗ್ನಿಮುಪಹತ್ಯ ಪಕ್ಷಾಶಯಮನುಪ್ರವಿಶ್ಯ
ಅತಿಸಾರಂ ಸರ್ವದೋಷಲಿಗಂ ಜನಯಂತಿ ||

ಅರ್ಥ— ಬಹಳ ಶೀತ, ಬಹಳಸ್ನಿಗ್ಧ, ಬಹಳರುಕ್ಷ, ಬಹಳಉಷ್ಣ, ಬಹಳ ಜಡ, ಬಿರಸು ಗಟ್ಟಿ, ವಿಶದ (ಜಿಗಟುಅಲ್ಲದ್ದು) ಮತ್ತು ವಿಷಮಾಹಾರ, ವಿರುದ್ಧಾಹಾರ, ಅಸಾತ್ಯಾಹಾರದಿಂದಲೂ, ಉಪವಾಸದಿಂದಲೂ, ಕಾಲಮೀರಿ ಉಣ್ಣುವದರಿಂದಲೂ, ಸ್ವಲ್ಪಊಟಮಾಡುವದರಿಂದಲೂ ದುಷ್ಪಮದ್ಯ ಮತ್ತು ನೀರು ಕುಡಿಯುವದರಿಂದಲೂ ಶರೀರಶುದ್ಧಿಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳದಿರುವದರಿಂದಲೂ ಪಂಚಕರ್ಮಗಳ ಅಯೋಗದಿಂದಲೂ ಯೋಗ್ಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಪಚಾರ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳದಿರುವದರಿಂದಲೂ ಬೆಂಕಿ ಬಿಸಿಲು ಗಾಳಿನೀರುಗಳ ಅತಿಸೇವನೆಯಿಂದಲೂ ಜಾಗರಣದಿಂದಲೂ ನೇಗಧಾರಣದಿಂದಲೂ ಋತುಗಳಲ್ಲಿಯ ವೈಪರಿತ್ಯದಿಂದಲೂ ಶಕ್ತಿಮೀರಿ ಕೆಲಸಮಾಡುವದರಿಂದಲೂ ಅಂಜಿಕೆ ದುಃಖ ಚಿಂತೆ ಉದ್ವೇಗ ಗ್ಲಾನಿಗಳು ಬಹಳವಾಗುವದರಿಂದಲೂ ಕೃಮಿ,ಬಾವು,ಜ್ವರ, ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಗಳಿಂದ ಬಲಕ್ಷಯವಾಗುವದರಿಂದಲೂ ಅಗ್ನಿ ಮಾಂದ್ಯವಾಗಲು ಮೂರೂ ದೋಷಗಳುಕುಪಿತವಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಮತ್ತಿಷ್ಟುನಾಶಮಾಡಿ ಪಕ್ಷಾಶಯವನ್ನು ಸೇರಿಮೂರೂದೋಷಗಳ ಲಕ್ಷಣವುಳ್ಳ ಅತಿಸಾರವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ. ||೧೦||

ಸನ್ನಿಪಾತಾತೀ ಸಾರದ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.—

ಅಪಿ ಚ ಶೋಣಿತಾದೀನ್ ಧಾತುನತಿಪ್ರದುಷ್ಟಾನ್ ದೂಷಯಂತೋಧಾ
ತುದೋಷ ಸ್ವಭಾವಕೃತಾನತೀಸಾರವರ್ಣಾನ್ ದರ್ಶಯಂತಿ ತತ್ರ
ಶೋಣಿತಾದಿಷು ಧಾತುಷು ನಾತಿಪ್ರದುಷ್ಟೇಷು ಹಾರಿದ್ರಹರಿತನೀಲ
ಮಾಂಜಿಷ್ಠ ಮಾಂಸಧಾವನ ಸಂಕಾಶಂ ರಕ್ತಂ ಕೃಷ್ಣಂ ಶ್ವೇತಂ ವಾ
ವರಾಹಮೇದಃಸದೃಶಮ್ ಅನುಬದ್ಧವೇದನಮತಿವೇದನಂ ವಾ
ಸಮಾಸವ್ಯತ್ಯಾಸಾದುಪನೇತ್ಯತೇಪುರೀಷಮ್ ವಹದ್ ಗ್ರಥಿತಮಾನುಂ
ಶಕ್ಯದಪಿ ವಾ ಪಕ್ವಮನತಿಕ್ಷೀಣಮಾಂಸಶೋಣಿತಬಲೋ ಮಂದಾಗ್ನಿವಿ
ಹತಮುಖರಸಸ್ತಾದೃಶಮಾತುರಂ ಕೃಚ್ಛ್ರಸಾಧ್ಯಂ ವಿದ್ಯಾತ್ ಏಭಿ
ರ್ವರ್ಣೈಃ ಅತಿಸಾರ್ಯಮಾಣಂ ಸೋಪದ್ರವಮಾತುರಮಸಾಧ್ಯೋಃ
ಯಮಿತಿ ಪ್ರತ್ಯಾಚಕ್ಷೇತ ತದ್ ಯಥಾ - ಕ್ವಾಥಶೋಣಿತಾಭಂ ಯಕ್ಯ
ತ್ಪಿಂಡೋಪಮಂ ಮೇದೋಮಾಂಸೋದಕಸದೃಶಂ ದಧಿಮಜ್ಜತ್ಯೈಲ
ಕ್ಷೀರವಸಾನೇಶನಾರಾಭಮತಿನೀಲಂ ಅತಿರಕ್ತಮತಿಕ್ಯಷ್ಣಂ ಉದಕಮಿವ
ಪುನರ್ಮೇಚಕಾಭಮತಿಸ್ನಿಗ್ಧಂ ಹರಿತಾಭಂ ನೀಲಕಷಾಯವರ್ಣಂ
ಕರ್ಬೂರವರ್ಣಂ ವಾ ಆವಿಲಂ ಪಿಚ್ಛಿಲಂ ತಂತುಮದಾಮುಂ ಚಂದ್ರ
ಕೋಪಗತಮ್ ಅತಿಕುಣಪಪೂತಿಪೂಯಗಂಧ್ಯಾನುಮತ್ಸ್ವಗಂಧಿ ಮುಕ್ತಿ
ಕಾಕ್ರಾಂತಂ ಕುಥಿತಂ ವಾ ಬಹುಧಾತುಸ್ತಾವಮಲ್ಪಪುರೀಷಂ ನಾತಿ
ಸಾರ್ಯಮಾಣಂ ತೃಷ್ಣಾದಾಹಜ್ವರಭೃತಮೋಹಿಕ್ಕಾಶ್ವಾಸಾನುಬಂ
ಧಂ ಅತಿವೇದನಂ ಅನೇದನಂ ವಾ ಸ್ತಸ್ತಪಕ್ವಗುದಂ ಪತಿತಗುದವಲಿಂ
ಮುಕ್ತನಾಲಮತಿಕ್ಷೀಣಬಲಮಾಂಸಶೋಣಿತಂ ಸರ್ವಪರ್ವಾಸ್ಥಿಶೂಲಿನಂ
ಅರೋಚಕಾರತಿಪ್ರಲಾಪಸಮೋಹಪರಿತಂಸಹಸೋಪರತವಿಕಾರಮತಿ
ಸಾರಿಣಂ ಅಚಿಕಿತ್ಸ್ಯಂ ವಿದ್ಯಾತ್ ಇತಿ ಸನ್ನಿಪಾತಾತಿಸಾರಃ || ೧೧ ||

ಅರ್ಥ— ಮತ್ತು ದುಷ್ಟವಾದ ರಕ್ತಾದಿಧಾತುಗಳನ್ನು ಮತ್ತಿಷ್ಟು ಕೆಡಿ
ಸುತ್ತ, ಧಾತುಸ್ವಭಾವದಿಂದಲೂ ದೋಷಸ್ವಭಾವದಿಂದಲೂ ಅತಿಸಾರದಲ್ಲಿ
ಬೇರೆಬೇರೆ ಬಣ್ಣಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ರಕ್ತಾದಿಧಾತುಗಳು
ಬಹಳ ದುಷ್ಟವಾಗಿದ್ದರೆ ಹಳದಿ, ಹಸರು, ನೀಲ, ಕೇಶರಿ ಬಣ್ಣದ ಅಥವಾ
ತೊಳೆದ ಮಾಂಸದಂತಿದ್ದ ಕೆಂಪು, ಕಪ್ಪು, ಬಿಳಿ ಅಥವಾ ಹಂದಿಮೇದದಂಥ
ಬಣ್ಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದಾಗಿ ಅಥವಾ ಎಲ್ಲ ಬಣ್ಣಗಳುಳ್ಳ ಮಲವು ಬೀಳುತ್ತದೆ.

ಒಂದೇಸವನೆ ಅಥವಾ ಬಹಳ ವ್ಯಥೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ಮಲವು ಬಹಳ ಮತ್ತು ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿದ್ದು ಒಮ್ಮೊಮ್ಮೆ ಸಕ್ಕ ಒಮ್ಮೊಮ್ಮೆ ಅಸಕ್ತವಿರುತ್ತದೆ. ಅಗ್ನಿ ನಾಂದ್ಯದಿಂದ ಬಾಯಿಯ ರುಚಿ ಕೆಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಇಂಥ ರೋಗಿಯ ರಕ್ತ ನಾಂಸ-ಬಲಗಳು ಬಹಳ ಕ್ಷೀಣವಾಗದೆ ಇದ್ದರೆ ಅವನ ರೋಗವು ಕಷ್ಟಸಾಧ್ಯ ವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಮುಂದೆ ಹೇಳಿದ ಎಲ್ಲ ಬಣ್ಣ ಮತ್ತು ಉಪದ್ರವ ವುಳ್ಳ ಅತಿಸಾರವು ಅಸಾಧ್ಯವೆಂದು ತಿಳಿದು ಬಿಟ್ಟುಬಿಡಬೇಕು. ಅವು ಯಾವ ವೆಂದರೆ— ಕುದಿಸಿದ ರಕ್ತದಂಥ, ಯಕೃತ್‌ಪಿಂಡದಂಥ (ಕೆಂಪು ನೀಲಿ) ಮೇದ ನಾಂಸಗಳ ನೀರಿನಂಥ, ಮೊಸರು, ಮಜ್ಜೆ, ತೈಲ, ಹಾಲು, ನೆಣ, ಕುಟ್ಟಿದ ನಾಂಸದಂಥ, ಬಹಳನೀಲ, ಬಹಳಕೆಂಪು, ಬಹಳಕಪ್ಪು, ನೀರಿನಂಥ, ಕಾಡಿ ಗೆಯಂಥ, ಅತಿಸ್ನಿಗ್ಧ, ಹಸುರು, ನೀಲಕಷಾಯದಂಥ, ತರತರದ ಬಣ್ಣವುಳ್ಳ ಅಥವಾ ಹೊಲಸು ಜಿಗಟು ತಂತುಗಳುಳ್ಳ ನವಿಲಿನ ಗರಿಯಂತೆ ಹೊಳೆಯುವ ಹೆಣದಂತೆ ಹೊಲಸುನಾರುವ, ಕೇವಿನಂತೆ, ಅಸಕ್ತದಂತೆ ಮೀನಿನಂತೆ ಹೊಲ ಸುನಾರುವ, ಬಹಳ ನೋಣಗಳು ಮುಕರುವ, ಕೊಳೆತ ವಾಸನೆವುಳ್ಳ, ಅನೇಕ ಫಾತುಗಳ ಸ್ರಾವವುಳ್ಳ ಸ್ವಲ್ಪ ಅಥವಾ ಬಹಳ ಮಲಬೀಳುವ ಮತ್ತು ಅತಿ ಸಾರದಲ್ಲಿ ನೀರಡಿಕೆ, ದಾಹ, ಜ್ವರ, ಭ್ರಮ, ಕತ್ತಲೆಗುಡಿಸೋಣ, ಬಿಕ್ಕು ರ್ವಾಸಗಳ ಆನುಬಂಧವಿದ್ದು, ವೇದನೆಯು ಸ್ವಲ್ಪ ಅಥವಾ ಬಹಳವಿರಲಿ ಗುದ ಪಾಕವಾಗಿ ಅದು ಕೆಳಗೆ ಸರಿದಿದ್ದರೆ ಗುದಲಿಲಿಯು ಕೆಳಗೆ ಬಂದಿದ್ದರೆ ಅಥವಾ ಗುದನಾಲವು ಸರಿದಿದ್ದರೆ, ಬಲ ನಾಂಸ ರಕ್ತಗಳು ಬಹಳ ಕ್ಷೀಣವಾಗಿ ಎಲ್ಲ ಸಂಧಿ ಅಸ್ಥಿಗಳಲ್ಲಿ ರೂಲವಿದ್ದರೆ, ಅರುಚಿ, ಆರತಿ, ಪ್ರಲಾಪ, ಮೋಹಗಳು ಇದ್ದರೆ, ಎಲ್ಲ ವಿಕಾರಗಳೂ ಒಮ್ಮೆಲೇ ಇಲ್ಲದಂತೆ ಆದರೆ, ಆ ಅತಿಸಾರವು ಅಸಾ ಧ್ಯವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಇದು ಸನ್ನಿಪಾತಾತಿಸಾರವು || ೧೧ ||

ತನುಸಾಧ್ಯಮಸಾಧ್ಯತಾಂ ಅಸಂಪ್ರಾಪ್ತಂ ಚಿಕಿತ್ಸೇತ್ ಯಥಾಪ್ರಧಾ ನೇನೋಪ ಕ್ರಮೇಣ ಹೇತೂಪಶಯದೋಷವಿಶೇಷಪರೀಕ್ಷಯಾ ಚೇತಿ || ೧೨ ||

ಅರ್ಥ— ಈ ಸನ್ನಿಪಾತಾತಿಸಾರವನ್ನು ಅದು ಅಸಾಧ್ಯವಾಗುವ ಮೊದಲೇ ಮುಖ್ಯವಾದ ದೋಷ, ಅದರ ಕಾರಣ, ಉಪಶಯ, ದೋಷವಿಶೇಷ ಗಳನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ ಚಿಕಿತ್ಸಿಸಬೇಕು. || ೧೨ ||

ಆಗಂತು ಅತಿಸಾರಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಆಗಂತೂ ದ್ವಾನತೀಸಾರೌ ಮಾನಸೌ ಭಯಶೋಕಜೌ ||
ಯೌ ತಯೋರ್ಲಕ್ಷಣಂ ವಾಯೋರ್ಯದತೀಸಾರಲಕ್ಷಣಮ್ || ೧೩ ||
ಮಾರುತೋ ಭಯಶೋಕಾಭ್ಯಾಂ ಶೀಘ್ರಂ ಹಿ ಪರಿಕುಪ್ಯತಿ ||
ತಯೋಃ ಕ್ರಿಯಾ ವಾತಹರೀ ಹರ್ಷಣಾಶ್ವಾಸನಾನಿ ಚ || ೧೪ ||
ಇತ್ಯುಕ್ತಾಃ ಷಡತೀಸಾರಾಃ ಸಾಧ್ಯಾನಾಂ ಸಾಧನಂ ತತಃ ||
ಪ್ರವಕ್ಷ್ಯಾಮ್ಯನುಪೂರ್ವೇಣ ಯಥಾವತ್ ತನ್ನಿಬೋಧತ || ೧೫ ||

ಅರ್ಥ— ಆಗಂತು ಅತಿಸಾರಗಳು ಎರಡು. ಅವು ಮಾನಸವಿಕಾರಗಳಾದ ಭಯ ಮತ್ತು ಶೋಕಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ. ಅವುಗಳ ಲಕ್ಷಣವು ವಾತಾತಿಸಾರದಂತೆ ಇರುತ್ತದೆ. || ೧೩ || ಏಕೆಂದರೆ ಭಯ ಮತ್ತು ಶೋಕಗಳಿಂದ ವಾತವು ಕುಪಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅವುಗಳಿಗೆ ವಾತಹರ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಸಮಾಧಾನ ಸಂತೋಷಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು || ೧೪ || ಈ ಪ್ರಕಾರ ಆರು ಅತಿಸಾರಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯವಾದವುಗಳ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಸರಿಯಾಗಿ ಹೇಳುವೆವು ಕೇಳಿರಿ. || ೧೫ ||

ಅತಿಸಾರದ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ದೋಷಾಃ ಸನ್ನಿಚಿತಾ ಯಸ್ಯ ವಿದಗ್ಧಾಹಾರಮೂರ್ಚಿತಾಃ ||
ಅತೀಸಾರಾಯ ಕಲ್ಪಂತೇ ಭೂಯಸ್ತಾನ್ ಸಂಪ್ರವರ್ತಯೇತ್ || ೧೬ ||
ನ ತು ಸಂಗ್ರಹಣಂ ದೇಯಂ ಪೂರ್ವಮಾಮಾತಿಸಾರಿಣೇ ||
ದೋಷಾ ಹ್ಯಾದೌ ಬದ್ಧಮಾನಾ ಜನಯಂತ್ಯಾಮಯಾನ್ ಬಹುನ್ || ೧೭ ||
ಶೋಥಶಾಂಡ್ವಾಮಯಪ್ಲೀಹಕುಷ್ಪಗುಲ್ಮೋದರಜ್ವರಾನ್ ||
ದಂಡಕಾಲಸಕಾಧ್ಮಾನಗ್ರಹಣ್ಯಶೋರ್ಗದಾಂಸ್ತಥಾ || ೧೮ ||
ತಸ್ಮಾದುಪೇಕ್ಷೇತೋಕ್ಲಿಷ್ಟಾನ್ ವರ್ತಮಾನಾನ್ ಸ್ವಯಂ ಮಲಾನ್ ||
ಕೃಚ್ಛ್ರಂ ವಾ ವಹತಾಂ ದದ್ಯಾದಭಯಾಂ ಸಂಪ್ರವರ್ತಿನೀಮ್ || ೧೯ ||
ತಥಾ ಪ್ರವಾಹಿತೇ ದೋಷೇ ಪ್ರಶಾನ್ಯತ್ಯುದರಾಮಯಃ ||
ಪ್ರಮುಢ್ಯಾಂ ಮುಢ್ಯದೋಷೇಭ್ಯೋ ದದ್ಯಾದ್ ದೀಪನಪಾಚನೀಮ್ || ೨೦ ||

ಜಾಯತೇ ದೇಹಲಘುತಾ ಜಠರಾಗ್ನಿಶ್ಚ ವರ್ಧತೇ ||

ಲಂಘನಚ್ಛಾಲ್ಪ ದೋಷಾಣಾಂ ಪ್ರಶಸ್ತಮತಿಸಾರಿಣಾಮ್ ||೨೧||

ಅರ್ಥ— ಯಾವನ ಸಂಚಿತದೋಷಗಳು ಅಸಕ್ತ ಅನ್ನದಿಂದ ಕುಪಿತ ವಾಗಿ ಅತಿಸಾರವುಂಟಾಗಿರುತ್ತದೆ ಅವನ ಮಲವು ಮತ್ತೆ ಹೆಚ್ಚುಹೋಗುವಂತೆ ಮಾಡಬೇಕು. ||೧೬|| ಆಮಾತಿಸಾರದಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ಸ್ತಂಭನವನ್ನು ಕೊಡಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ ದೋಷಗಳು ಮೊದಲೇ ಪ್ರತಿಬಂಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟರೆ ಅವು || ೧೭ || ಬಾವು, ಪಾಂಡುರೋಗ, ಪ್ಲೀಹ, ಕುಷ್ಠ, ಗುಲ್ಮ, ಉದರ, ಜ್ವರ, ದಂಡಕ, ಅಲಸಕ, ಹೊಟ್ಟೆಯುಬ್ಬು, ಸಂಗ್ರಹಣೆ, ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ ಮುಂತಾದ ಅನೇಕ ರೋಗಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ. ||೧೮|| ಆಕಾರಣ ತಾವೇ ಉತ್ಕ್ಲೇಶಹೊಂದಿ (ಕೆರಳಿ) ಹೋಗುವಂಥ ಮಲಗಳನ್ನು ಹೋಗಗೊಡಬೇಕು. ಚನ್ನಾಗಿ ಹೋಗದಿದ್ದರೆ. ಅದನ್ನು ಹೋಗಿಸುವಂಥ ಅಣಲೇಕಾಯಿಯನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. ||೧೯|| ಅದರಿಂದ ದೋಷಗಳು ಹೊರಹೋಗಲು ಅತಿಸಾರವು ನಿಲ್ಲುವದು. ದೋಷಗಳು ಮಧ್ಯಮ ವಿದ್ದರೆ ದೀಪನಪಾಚನವಾದ ಪ್ರಮಥೈ (೮ ಪಾಲು ನೀರು ಹಾಕಿ ೪ ಪಾಲು ಉಳಿಸಿದ ಕಲ್ಕ) ಯನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. ||೨೦|| ಅದರಿಂದ ಶರೀರವು ಹಗುರು ಆಗಿ ಜಠರಾಗ್ನಿಯು ಬೆಳೆಯುವದು. ಅಲ್ಪದೋಷವುಳ್ಳಅತಿಸಾರಿಗೆ ಲಂಘನವು ಒಳ್ಳೆಯದು. ||೨೧||

ಪ್ರಮಥೈಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಹಿಪ್ಪಲೀ ನಾಗರಂ ಧಾನ್ಯಂ ಭೂತೀಕಮುಭಯಾ ವಚಾ ||

ಹ್ರೀಬೇರಂ ಭದ್ರಮುಸ್ತಾನಿ ಬಿಲ್ವನಾಗರಧಾನ್ಯಕಮ್ ||೨೨||

ಪೃಶ್ನಿ ಪರ್ಣೀ ಶ್ವದಂಷ್ಟ್ರಾ ಚ ಸಮಂಗಾಕಂಟಕಾರಿಕಾ ||

ತಿಸ್ರಃ ಪ್ರಮಥ್ಯಾ ವಿಹಿತಾಃ ಶ್ಲೋಕಾರ್ಥೈರತಿಸಾರಿಣಾಮ್ ||೨೩||

ವಚಾಪ್ರತಿವಿಷಾಭ್ಯಾಂ ನಾ ಮುಸ್ತ ಪರ್ಪಟಿಕೇನ ವಾ ||

ಹ್ರೀಬೇರಶೃಂಗಬೇರಾಭ್ಯಾಂ ಪಕ್ಷಂ ನಾ ದಾಪಯೇಜ್ಜಲಮ್ ||೨೪||

ಅರ್ಥ— ೧ ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಶುಂಠಿ, ಹವೀಜ, ಭೂತೀಕ(ಅಜವಾನ) ಅಣಲೆ, ಬಜಿ, ೨ ಬಾಳದಬೇರು, ಭದ್ರಮುಸ್ತೆ, ಬಿಲ್ವ, ಶುಂಠಿ, ಹವೀಜ || ೨೨ || ೩ ಮೂಲೆಹೊನ್ನೆ, ನೆಗ್ಗಿನಮುಳ್ಳು ಸಮಂಗ(ಹರಳುಗಿಡಮಂಜಿಷ್ಠಾ)ನೆಲಗುಳ್ಳು,

ಈ ಪ್ರಕಾರ ಅರ್ಧ-ಅರ್ಧ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ ಹೇಳಿದ ೩ ಪ್ರಮುಖ್ಯಗಳನ್ನು ಅತಿ ಸಾಂಕೇತಿಕವಾಗಿ ಕೊಡಬೇಕು. || ೨೩ || ೧ ಬಜಿ, ಅತಿವಿಷ, ಅಥವಾ ೨ ಜೇಕು, ಕಲ್ಲುಸಬ್ಬಸಿಗೆ, ಅಥವಾ ೩ ಬಾಳದವೇರು, ರುಂತಿ ಇವುಗಳನ್ನು ೧ ತೊಲಿಯು ಮೃದ್ವು ಒಳ ತೂಲಿ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹಾಲಿ ಅರ್ಧ ಉಳಿಸಿ ಅದನ್ನು ನೀರಡಿಸಿದಾಗ ಕೊಡುತ್ತಿರಬೇಕು. || ೨೪ ||

ಅನ್ಯ ಪಾಸಗಳು ಹೇಳುವುದೇ—

ಯುಕ್ತೇಷು ಕಾಲೇ ಹ್ವತ್ ಕ್ವಾಮುಂ ಲಘೂನ್ಯನ್ನಾನಿ ಭೋಜಯೇತ್ ||
ತಥಾ ಸ ಶೀಘ್ರಂ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ ರುಚಿಮಗ್ನಿಬಲಂ ಬಲಮ್ || ೨೫ ||
ತಕ್ರೇಣಾವಂತಿಸೋಮೇನ ಯವಾಗ್ವಾ ತರ್ಪಣೇನ ವಾ ||
ಸುರಯಾ ಮಧುಸಾ ನಾದೌ ಯಥಾಸಾತ್ಮ್ಯಮುಪಾಚರೇತ್ || ೨೬ ||
ಯವಾಗೂರ್ಭರ್ವಿಲೇಪೀಭಿಃ ಖಡ್ಗೈರ್ಯೂಷೈ ರಸಾದನೈಃ ||
ದೀಪನಗ್ರಾಹಿಸಂಯುಕ್ತೈಃ ಕ್ರಮಶ್ಚ ಸ್ಯಾದತಃ ಪರಮ್ || ೨೭ ||
ಶಾಲಪರ್ಣೇ ಪೃಶ್ನಿಪರ್ಣೇ ಬೃಹತೀ ಕಂಟಕಾರಿಕಾ ||
ಬಲಾರ್ಶದಂಷ್ಪ್ರಾಬಿಲ್ವಾನಿ ಸಾಠಾನಾಗರಧಾನ್ಯಕಮ್ || ೨೮ ||
ಶರೀರ ಪಲಾಶಂ ಹವ್ರಸಾಂ ವಚಾಜೀರಕಸಿಪ್ಪಲೀಃ ||
ಯಮಾನೀಂ ಸಿಪ್ಪಲೀಮೂಲಂ ಚಿತ್ರಕಂ ಹಸ್ತಿಪಿಪ್ಪಲೀಮ್ || ೨೯ ||
ವೃಕ್ಷಾನ್ಲಂ ದಾಡಿಮಂಚಾಂಮ್ಲ ಸಹಿಂಗು ವಿಡಸೈಂಧವಮ್ ||
ಪ್ರಯೋಜಯೇದನ್ನಪಾನೇ ವಿಘ್ನನಾ ಸೂಪಕಲ್ಪಿತಮ್ || ೩೦ ||
ನಾತಲ್ಲೇಷ್ಮದರೋ ದ್ವೇಷ ಗಮೋ ದೀಪನಪಾಚನಃ ||
ಗ್ರಾಹೀ ಬಲ್ಯೋ ರೋಚನಶ್ಚ ತಸ್ಮಾಶ್ಚ ಸ್ತೋತ್ರತಿಸಾರಿಣಾಮ್ || ೩೧ ||
ಆನೋ ಪರಿಣತೇ ಯಸ್ತು ವಿಬದ್ಧಮತಿಸಾರ್ಯಶೇ ||
ಸಲಾಲಸಿಚ್ಛಮಲ್ಪಾಲ್ಪಂ ಬಹುರಃ ಸಪ್ರವಾಹಿಕಮ್ || ೩೨ ||
ತಂ ಮೂಲಕಾನಾಂ ಯೂಷೇಣ ಬದರಾಣಾಮಥಾಪಿ ವಾ ||
ಉಪೋದಿಕಾಯಾಃ ಕ್ಷೀರಿಣ್ಯಾ ಯಮಾನ್ಯಾ ನಾಸ್ತುಕಸ್ಯ ಚ || ೩೩ ||
ಸುನರ್ಚಲಾಯಾಶ್ಚ ಇಲ್ವಾರ್ವಾ ಶಾಕೇನಾವಲ್ಗುಜಸ್ಯ ವಾ ||
ಶತ್ಯಾಃ ಕರ್ಕಾರುಕಾಣಾಂ ವಾ ಜೀವಂತ್ಯಾಶ್ಚಿರ್ಭಟಿಸ್ಯ ಚ || ೩೪ ||

ಲೋಚಿಕಾಯಾಃ ಸಸಾತಾಯಾಃ ಶುಷ್ಕಶಾಕೇನ ವಾ ಪುನಃ ||
ದಧಿದಾಡಮಸಿದ್ಧೇನ ಬಹುಸೇಹೇನ ಭೋಜಯೇತ್ || ೩೫ ||

ಕಲ್ಕಃ ಸ್ಯಾದ್ ಬಾಲಬಿಲ್ವಾನಾಂ ತಿಲಕಲ್ಪಶ್ಚ ತತ್ಸಮಃ ||
ದಧ್ನಃ ಸರೋವ್ಲಃ ಸ್ನೇಹಾಢ್ಯಃ ಖಡೋ ಹನ್ಯಾತ್ ಪ್ರವಾಹೀ
ಕಾಮ್ || ೩೬ ||

ಯನಾನಾಂ ಮುದ್ಗಮಾಷಾಣಾಂ ಶಾಲೀನಾಞ್ಚ ತಿಲಸ್ಯ ಚ ||
ಕೋಲಾನಾಂ ಬಾಲಬಿಲ್ವಾನಾಂ ಧಾನ್ಯಯೂಷಂ ಪ್ರಕಲ್ಪಯೇತ್ || ೩೭ ||

ಏಕಧ್ಯಂ ಯಮಕೇ ಭೃಷ್ಟಂ ದಧಿದಾಡೀಮಸಾಧಿತಮ್ ||
ವರ್ಚಕ್ಷಯೇ ಶುಷ್ಕಮುಖಂ ಶಾಲ್ಯನ್ನಂ ತೇನ ಭೋಜಯೇತ್ || ೩೮ ||

ದಧ್ನಃ ಸರಂ ವಾ ಯಮಕೇ ಭೃಷ್ಟಂ ಸಗುಚನಾಗರಮ್ ||
ಸುರಾಂ ವಾ ಯಮಕೇ ಭೃಷ್ಟಾ ವ್ಯಞ್ಜನಾರ್ಥೇ ಪ್ರಯೋಜಯೇತ್ || ೩೯ ||

ಫಲಾನ್ಲಂ ಯಮಕೇ ಭೃಷ್ಟಂ ಯೂಷಂ ಗೃಞ್ಜನಕಸ್ಯ ವಾ ||
ಲೋಪಾಕರಸಮನ್ಲಂ ವಾ ಸ್ನಿಗ್ಧಾನ್ಲಂ ಕಶ್ವಪಸ್ಯ ವಾ || ೪೦ ||

ವರ್ಹಿತ್ತಿರಿದಕ್ಷಾಣಾಂ ವರ್ತಕಾನಾಂ ತಥಾ ರಸಃ ||
ಸ್ನಿಗ್ಧೋಷ್ಣಾಃ ಶಾಲಯಶ್ಚಾಗ್ರಾ ವಚಃಕ್ಷಯರು ಜಾಣಹಾಃ || ೪೧ ||

ಅಂತರಾಧಿರಸಂ ಪೂತ್ವಾ ರಕ್ತಂ ಮೇಷಸ್ಯ ಚೋಭಯಮ್ ||
ಪಚೇದ್ ದಾಡೀಮಸಾರಾನ್ಲಂ ಸಧಾನ್ಯಸ್ನೇಹನಾಗರಮ್ || ೪೨ ||

ಭೋಜನೇ ರಕ್ತಶಾಲೀನಾಂ ತೇನಾದ್ಯಾತ್ ಪ್ರಬಿಬೇಚ್ಛ ತಮ್ ||
ತಥಾ ವರ್ಚಕ್ಷಯಕೃ ತೈರ್ವ್ಯಾಧಿಭಿರ್ವಿಪ್ರಮುಚ್ಯತೇ || ೪೩ ||

ಅರ್ಥ— ಹಸಿವೆಯಾಗಲು ಸರಿಯಾದ ಉಪವಕಾಲಕ್ಕೆ ಹಗುರು ಆಹಾರಗಳನ್ನು ಉಣಿಸಬೇಕು. ಅದರಿಂದ ಆವನಿಗೆ ತೀವ್ರವಾಗಿ ರುಚಿಯು ಅಗ್ನಿಬಲವೂ ಶಕ್ತಿಯೂ ಉಂಟಾಗುವದು. ||೨೫|| ಮೊದಲು ಅವನ ಅಭ್ಯಾಸದ ಅನ್ನವನ್ನು ಮಜ್ಜೆಗೆಯೊಡನೆ ಅಥವಾ ಗಂಜಿಯೊಡನೆ, ವೇಯದೊಡನೆ ತರ್ಪಣದೊಡನೆ ಅಥವಾ ಸುರೆಯೊಡನೆ, ಜೇನಿನೊಡನೆ ಕೊಡಬೇಕು. ||೨೬||

ಅಮೇಲೆ ದೀಪಕ ಮತ್ತು ಸ್ತಂಭಕದ್ರವ್ಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸೇಯ, ವಿಲೇಸಿ, ಖಡ (ಕಾಯಿಗಳಿಂದ ನೂಡಿಸಿದ ಕಟ್ಟು) ಕಟ್ಟು ಮತ್ತು ಮಾಂಸರಸಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಅನ್ನಗಳನ್ನು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಕೊಡಬೇಕು. ||೨೭||

ದೀಪನ ಪಾಚನಗಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಒಂದೆಲೆಯೊನ್ನೆ, ಮೂರಲೆಯೊನ್ನೆ, ಹೆಬ್ಬುಗಳು, ನೆಲಗಳು, ಮುದ್ದೆ, ನೆಗ್ಗಿಲು, ಬಿಲ್ವ, ಆಗಲರುಂಡಿ, ಹವೀಷ||೨೮|| ಕಚೋರ, ಮುತ್ತಲು ಹವುಷಾ ಹಾಚೀರ (ಹಿಂದಿ) ಬಜಿ, ಜೀರಿಗೆ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಅಜನಾನ, ಮೋಡಿ, ಚಿತ್ರಕ, ಗಜಹಿಪ್ಪಲಿ, ||೨೯|| ವೃಕ್ಷವು (ಅಮಸೂಲ) ದಾಳಿಂಬ, ಇಂಗು ಬಿಡಲವಣ, ಸ್ತಂಭವ ಇವುಗಳನ್ನು ವಿಧಿಯಂತೆ ಸಿದ್ಧಮಾಡಿ ||೩೦|| ಅನ್ನಪಾನಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು. ಇದು ವಾತಕಫನಾರಕ, ದೀಪನ, ಪಾಚನಗಣವಿದ್ದು ಸ್ತಂಭಕ, ಬಲವರ್ಧಕ, ರುಚಿಕರವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅತಿಸಾರಿಗಳಿಗೆ ಒಳ್ಳೆಯದು. ||೩೧|| ಅಮವು ಪಕ್ವವಾದಮೇಲೆ ರೂಲಯುಕ್ತ ಜಿಗಟಾದ ಸ್ವಲ್ಪಸ್ವಲ್ಪ ಮಲವು ತಿಣಕಿ ತಿಣಕಿ ತಟ್ಟಿಸುತ್ತ ಅನೇಕ ಸಾರೆ ಬೇಳುವದು. ||೩೨|| ಅವನಿಗೆ ಮೂಲಂಗಿಯ ಅಥವಾ ಜೋರೆಯ ಕಟ್ಟನ್ನು ಅಥವಾ ಬಸಳಿ, ಸ್ವೇರಿಣೀ (ಶಾಕವಿಲೇಷ) ಅಜನಾನ, ವಾಸ್ತುಕ, (ಚಕೋತ) ಸುವರ್ಚಲಾ, (ಸೂರ್ಯಪುಷ್ಪ ನಾಯಿಸಾಸಿವೆ) ಚಂಚು, (ಶಾಕವಿಲೇಷ) ಕಚೋರ ಕರ್ಕಾರುಕ (ಶಾಕವಿಲೇಷ) ಜೀವಂತಿ ಚಿರ್ಫಟಿ ||೩೪|| (ಕೆಂಪುಕುಂಬಳ) ಲೋಣೀಕಾ (ಚಾಂಗೇರಿ) ಆಗಲರುಂಡಿ, ಉಪ್ಪುಶಾಕ (ಶಾಕವಿಲೇಷ) ಇವುಗಳ ಸಲ್ಲೆಯನ್ನು ಮೊಸರು, ದಾಳಿಂಬ ಮತ್ತು ಬಹಳ ಸ್ನೇಹ ಹಾಕಿ ತಿನ್ನಿಸಬೇಕು. ||೩೫|| ಎಳೆ ಬಿಲ್ವಗಳ ಕಲ್ಮದಲ್ಲು ಅಷ್ಟೇ ಎಕ್ಕು ಹಿಂಡಿಯನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ, ಮೊಸರಿನ ಮೇಲಿನ ನೀರನ್ನು ಹಾಕಿ ಹುಳಿಮಾಡಿ ಮೆಚ್ಚು ಸ್ನೇಹವನ್ನು ಹಾಕಿ ಮಾಡಿದ ಕಟ್ಟು ಪ್ರವಾಹಿಕೆ (ತಿಣಕುವದು) ಯನ್ನು ಕಳೆಯುತ್ತದೆ. ||೩೬|| ಅತಿಸಾರದಿಂದ ಮೋರೆ ಒಣಗಿದ ರೋಗಿಗೆ ಜನೆ, ಹೆಸರು, ಉದ್ದು, ಅಕ್ಕಿ, ಎಕ್ಕು, ಬೋರೆ, ಎಳೆ ಬಿಲ್ವಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ ಧಾನ್ಯದ ಕಟ್ಟನ್ನು ಮಾಡಿ ||೩೭|| ಅದಕ್ಕೆ ತುಪ್ಪ ಎಣ್ಣೆಗಳ ಒಗ್ಗರಣಿಕೊಟ್ಟು ಮೊಸರು ದಾಳಿಂಬಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ ಅದರೊಡನೆ ಅಕ್ಕಿಅನ್ನವನ್ನು ತಿನ್ನಿಸಬೇಕು. ಇದು ಮಲಕ್ಷಯ (ಬಹಳ ಅತಿಸಾರದಿಂದಂಟಾದ) ದಲ್ಲಿ ಹಿತಕರವು. ||೩೮|| ವ್ಯಂಜನಕ್ಕಾಗಿ ಬೆಲ್ಲ ಸುಂಠಿಯನ್ನು ಹಾಕಿದ ಮೊಸರಿನ ನೀರಿಗೆ ಅಥವಾ ಸುರಿಗೆ ತುಪ್ಪ ಎಣ್ಣೆಗಳ ಒಗ್ಗ

ರಣೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು. ||೨೯|| ಅಥವಾ ಗಜ್ಜರೀ ಕಟ್ಟನ್ನು ಹುಳಿಫಲಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ ತುಪ್ಪ ಎಣ್ಣೆಗಳ ಒಗ್ಗರಣೆ ಕೊಟ್ಟು ಅಥವಾ ಸಣ್ಣ ನರಿಯ ಮಾಂಸರಸವನ್ನು ಹುಳಿನೂಡಿ ಅಥವಾ ಅಪೆಯ ರಸವನ್ನು ಸ್ನೇಹ ಹುಳಿಹಾಕಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು. ||೪೦|| ಸವಿಲು, ತಿತ್ತಿರಿ (ವೇದಪಪ್ಪ), ಕೋಳಿ, ವರ್ತಕ (ಕೆಂಡೆಲಹತ್ತಿ) ಗಳ ಮಾಂಸರಸವನ್ನು ಅಥವಾ ಸ್ನೇಹ ಹಾಕಿದ ಬಿಸಿಯಾದ ಉತ್ತಮ ಅಕ್ಕಿಯ ಅನ್ನವನ್ನು ತಿನ್ನಿಸಬೇಕು. ಇವು ಮಲಕ್ಷಯದ ರೋಗಗಳನ್ನು ಕಳೆಯುವವು. ||೪೧|| ಹೋತಿಸ ಮಧ್ಯದೇಹದ ಮಾಂಸರಸವನ್ನು ಸೋಸಿ ತಕ್ಕೊಂಡು, ಅದರಲ್ಲಿ ಅದರ ರಕ್ತವನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಎರಡನ್ನೂ ಕುದಿಸಿ, ಅದರಲ್ಲಿ ದವೀಜ, ಸ್ನೇಹ, ಸುಂಠಿ ಹಾಕಿ ವಾಳಿಂಬ ರಸ ದಿಂದ ಹುಳಿನೂಡಿ ||೪೨|| ಕೆಂಪು ಅಕ್ಕಿಯ ಅನ್ನವನ್ನು ತಿನ್ನಿಸಬೇಕು. ಮೇಲೆ ಅದನ್ನು ಕುಡಿಸಬೇಕು. ಇದರಿಂದ ಮಲಕ್ಷಯದಿಂದಂಟಾದ ರೋಗಗಳಿಂದ ರೋಗಿಯು ಮುಕ್ತನಾಗುತ್ತಾನೆ. ||೪೩||

ಗುದಭ್ರಂಶದ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಗುದನೀಸರಣೇ ಶೂಲೇ ಸಾನನುಮ್ಲಸ್ಯ ಸರ್ಪಿಷಃ ||
ಪ್ರಶಸ್ಯತೇ ನಿರಾಮಾಣಾನುಫವಾಪ್ಯನುನಾಸನಮ್ || ೪೪ ||

ಚಾಂಗೇರಿ ಘೃತ—

ಚಾಂಗೇರೀಕೋಲದಧ್ಯಮ್ನನಾಗರಕ್ವಾರಸಂಯುತಮ್ ||
ಘೃತಮುತ್ಕೃಥಿತಂ ಪೇಯಂ ಗುದಭ್ರಂಶರುಜಾಪಹಮ್ || ೪೫ ||

ಚಮ್ಪಾದಿ ಘೃತ—

ಸಚವ್ಯಪಿಪ್ಪಲೀಮೂಲಂ ಸಮೋಷಗುಡದಾಡಿಮಮ್ ||
ಪೇಯಮುಮ್ಲಘೃತಂ ಯುಕ್ತ್ಯಾ ಸಾಜಾಜೀಧಾನ್ಯನಾಗರಮ್ || ೪೬ ||
ದಶಮೂಲ್ಯುಪಸಿದ್ಧಂ ವಾ ಸಬಿಲ್ವಮನುನಾಸನಮ್ ||
ಶರೀಶತಾಹ್ವಾಕುಷ್ಠೈರ್ವಾ ವಚಯಾ ಚಿತ್ರಕೇಣ ವಾ || ೪೭ ||
ಸ್ತಬ್ಧೇ ಭ್ರಷ್ಟೇ ಗುದೇ ಪೂರ್ವಂ ಸ್ನೇಹಸ್ವೇದೌ ಪ್ರಯೋಜಯೇತ್ ||
ಸುಸ್ವಿನ್ನಂ ತಂ ನ್ಯುದೂಭೂತಂ ಪಿಚುನಾ ಸಂಪ್ರವೇಶಯೇತ್ || ೪೮ ||

ಅರ್ಥ— ಗುದಭ್ರಂಶ ಮತ್ತು ಶೂಲಗಳಿದ್ದರೆ (ದಾಳಿಂಬ, ನೆಲ್ಲಿ ಮುಂತಾದ ಅಮ್ಲ ದ್ರವ್ಯಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ) ಹುಳಿ ಘೃತವನ್ನು ಕುಡಿಯಬೇಕು. ಅತಿಸಾರವು ಪಕ್ಷವಿದ್ದರೆ ಅನುವಾಸನ ಬಸ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು.

|| ೪೪ ||

ಚಾಂಗೇರಿ ಘೃತವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಪುಳ್ಯಂಪುರಚೆ, ಬೋರೆ, ಮೊಸರು ೮-೮ ಪ್ರಸ್ಥ ಸುಂಠಿ, ಜವಖಾರಗಳನ್ನು ಕೂಡಿ ೩೨ ತೊಲಿ ಹಾಕಿ ಕುದಿಸಿದ ೧೨೮ ತೊಲಿ ಘೃತವು ಗುದಭ್ರಂಶ ಶೂಲಗಳನ್ನು ಕಳೆಯುವದು.

|| ೪೫ ||

ಚನ್ನಾದಿ ಘೃತವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಚವಕ, ತ್ರಿಕಟು, ಬೆಲ್ಲ, ದಾಳಿಂಬ, ಜೀರಗಿ, ಹವೀಜ, ಶುಂಠಿ, ಇವುಗಳ ಕಲ್ಮಗಳಿಂದ ಮೇಲೆ ಪೇಳಿದ ದ್ರವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಅಮ್ಲ ಘೃತವನ್ನು ಕುಡಿಯಬೇಕು.

|| ೪೬ ||

ದಶಮೂಲ ಕಷಾಯದಲ್ಲಿ ಬಾಲಬಿಲ್ವದ ಕಲ್ಮವನ್ನು ಹಾಕಿ ಸಿದ್ಧಮಾಡಿದ ಅಥವಾ ಕಚೋರೆ, ಬಡೀಸೋಸ, ಕೋಷ್ಠ ಕಲ್ಮಗಳಿಂದ ಮೇಲಿನ ದ್ರವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಮಾಡಿದ ಅಥವಾ ಬಜಿ, ಚಿತ್ರಕಗಳ ಕಲ್ಮದಿಂದ ಮೇಲಿನ ದ್ರವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಮಾಡಿದ ಘೃತಗಳಿಂದ ಅನುವಾಸನ ಬಸ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು || ೪೭ ||

ಭ್ರಂಶ ಹೊಂದಿದ ಗುದವು ಮೇಲೆಕ್ಕೆ ಎರಡೆ ಹೋದರೆ, ಮೊದಲು ಸ್ನೇಹ ಸ್ವೇದಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ, ಅದು ಮೆತ್ತಗಾಗಲು, ಅರಿವೆಯ ತುಂಡಿನಿಂದ ಒತ್ತಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಬೇಕು.

|| ೪೮ ||

ವಿಬದ್ಧನಾತವರ್ಜಾಸ್ತು ಬಹುಶೂಲಪ್ರನಾಹಿಕಃ ||

ಸರಕ್ತಪಿಚ್ಛಸ್ತೃಷ್ಣಾರ್ತಃ ಕ್ಷೀರಸೌಹಿತ್ಯಮರ್ಹತಿ

|| ೪೯ ||

ಯಮುಕಸ್ಯಾಪರಿ ಕ್ಷೀರಂ ಧಾರೋಷ್ಠಂ ವಾ ಪಿಬೇತ್ಸನಾ ||

ಶೃತಮೇರಂಡಮೂಲೇನ ಬಾಲಬಿಲ್ವೇನ ವಾ ಪುನಃ

|| ೫೦ ||

ಏವಂ ಕ್ಷೀರಪ್ರಯೋಗೇಣ ರಕ್ತಂ ಪಿಚ್ಛಾ ಚ ಶಾಮ್ಯತಿ ||

ಶೂಲಂ ಪ್ರನಾಹಿಕಾ ಚೈವ ವಿಬಂಧಶ್ಚ್ವೇಷಶಾಮ್ಯತಿ

|| ೫೧ ||

ಅರ್ಥ— ಮಲನಾತಗಳ ಪ್ರತಿಬಂಧ, ಶೂಲ, ತಿಣಕೋಣ, ರಕ್ತ ಕೂಡಿದ ಬುರಗುಮಲ ಮತ್ತು ಬಹಳ ನೀರಡಿಕೆಗಳಿದ್ದರೆ ಯಥೇಷ್ಟವಾಗಿ

ಹಾಲು ಕುಡಿಯಬೇಕು. ಯಮಕ, [ಹುಗ್ಗಿ] ವನ್ನು ತಿಂದು ಧಾರೋಷ್ಠ ಹಾಲನ್ನು ಕುಡಿಯಬೇಕು. ||೪೯|| ಅಥವಾ ಔಡಲಬೇರಿನಿಂದ ಅಥವಾ ಬಾಲಬಿಲ್ವದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ ಹಾಲನ್ನು ಕುಡಿಯಬೇಕು. ||೫೦|| ಈ ಪ್ರೇರ ಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ರಕ್ತವು, ಬುರುಗು, ಶೂಲ, ತಿಣಕೋಣ, ಮಲವಾತಗಳ ಪ್ರತಿಬಂಧವು ಶಾಂತವಾಗುವದು. || ೫೧ ||

ಪಿತ್ತಾತಿಸಾರ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಪಿತ್ತಾತಿಸಾರಂ ಪುನರ್ನಿದಾನೋಪಶಯಾಕೃತಿಭಿರಾನಾನ್ವಯಮುಪ
ಲಭ್ಯ ಯಥಾಬಲಂ ಲಂಘನಪಾಚನಾಭ್ಯಾಮುಪಾಚರೇತ್ ತೃಷ್ಯ
ತಸ್ತು ಮುಸ್ತಪರ್ಪಟಿಕೋಶೀರಶಾರಿವಾಚಂದನಕಿರಾತತಿಕ್ತಕೋದಿಚ್ಯ
ವಾರಿಭಿಃ ಉಪಚಾರಃ | ಲಂಘಿತಸ್ಯ ತಸ್ಯ ಚಾಹಾರಕಾಲೇ ಬಲಾತಿ
ಬಲಾಸೂಪ್ಯಪರ್ಣಿ ಶಾಲಪರ್ಣೀ ಪೃಶ್ನಿ ಪರ್ಣೀಬೃಹತೀಕಂಟಿಕಾರಿ ಕಾಶ
ತಾವರೀಶ್ವದಂಷ್ಟ್ರಾನಿಯೂಹಪ್ರಯುಕ್ತೇನ ಯಥಾಸಾತ್ತ್ಯಂ ಯನಾ
ಗೂಮಂಡಾದಿನಾ ತರ್ಪಣಾದಿನಾ ವಾ ಕ್ರಮೇಣೋಪಚಾರಃ |
ಮುದಗ್ಧಹರೇಣುಮಸೂರಮುಕುಷ್ಠಾಢಕೀಯೂಷೈರ್ವಾ ಲಾವಕಪಿ
ಚ್ಚ ಲಶಶಹರಿಣೈಣಕಾಲಪುಚ್ಛರಸೈರೀಷದಮ್ನೈರನಮ್ನೈರ್ವಾ ಕ್ರಮ
ಶೋಗ್ನಿಂ ಸಂಧುಕ್ಷಯೇತ್ || ಅನುಬಂಧೇ ತ್ವಸ್ಯ ದೀಪನೀಯ
ಪಾಚನೀಯೋಪಶಮನೀಯಸಂಗ್ರಹಣೀಯಾನ್ ಯೋಗಾನ್ ಪ್ರ
ಯೋಜೀಯೇದಿತಿ ||೫೨||

ಅರ್ಥ— ಪಿತ್ತಾತಿಸಾರದಲ್ಲಿ ನಿದಾನ, ಉಪಶಮ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು
ಆಲೋಚಿಸಿ ಆಮದ ಸಂಬಂಧವಿಡೆಯೆಂಬುದು ಕಂಡು ಬಂದರೆ, ಅವನ ಶಕ್ತಿ
ಯಂತೆ ಪಾಚನದೀಪನಗಳನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. ನೀರಡಿಸಿದವನಿಗೆ ಜೇಕು, ಕಲ್ಲು
ಸಬ್ಬಸಿಗೆ, ಕರೇಬಾಳದಬೇರು, ಅನಂತಮೂಲ, ಚಂದನ, ಚಿರಾಯತ, ಬಿಳೀ
ಬಾದಳಬೇರುಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ (೧ ತೊಲಿ ಕಲ್ಕು ೬೪ ತೊಲಿ ನೀರು ಹಾಕಿ
ಕುದಿಸಿ ಅರ್ಧ ಉಳಿಸಿದ) ನೀರನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. ಲಂಘನ ಮಾಡಿಸಿ ಹಸಿವೆ
ಯಾಗಲು ಆಹಾರಕಾಲಕ್ಕೆ ಬಲಾ, ಅತಿಬಲಾ, ಅಡವಿಹೆಸರು, ಅಡವಿಉದ್ದು,
ಒಂದೆಲೆಮೊನ್ನೆ, ಮೂರೆಲೆಮೊನ್ನೆ, ಹೆಬ್ಬಗುಳ್ಳ, ನೆಲಗುಳ್ಳ, ಶತಾವರಿ, ನೆಗ್ಗಿ
ಲುಗಳ ಕಷಾಯದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ ಮಂಡವೇಯ ತರ್ಪಣಗಳಲ್ಲಿ ಅವನಿಗೆ

ಸಾತ್ತ್ವ್ಯವಾದದ್ದನ್ನು ಕ್ರಮದಿಂದ ಕೊಡುತ್ತ ಹೋಗಬೇಕು. ಹುಳಿ ಮಾಡಿದ ಅಥವಾ ಮಾಡದಿದ್ದ ಪೆಸರು, ಹರೇಣ (ರೇಣುಕಬೀಜ), ಚನ್ನಂಗಿ, ಅಡವಿ ಹೆಸರು, ತೊಗರಿಗಳ ಕಟ್ಟುಗಳಿಂದ ಅಥವಾ ಲಾವ (ಲಾವಪಕ್ಷಿ) ಬಿಳಿ ತಿತ್ತಿರಿ, ಮೊಲ, ಚಿಗರಿ, ಏಣ (ಕವ್ವುಚಿಗರಿ) ಕಾಲಪುಚ್ಚ (ಮೃಗಜಾತಿ)ಗಳ ಮಾಂಸ ರಸದಿಂದ ಅವನ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಕ್ರಮಶಃ ಪ್ರಜ್ವಲಿತ ಮಾಡಬೇಕು. ಆದರೂ ಪಿತ್ತಾತಿಸಾರವು ಹೋಗದಿದ್ದರೆ ದೀಪನೀಯ (ಹಿಪ್ಪಲಿ ಮುಂ.) ಪಾಚನೀಯ (ಜೀವಕ ಮುಂತಾದ) ಉಪರಮನೀಯ (ಬಾಲಬಿಲ್ವ ಮುಂ.) ಮಲಸಂಗ್ರಹಣೀಯ (ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ) ಯೋಗಗಳನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು.

ಭವಂತಿ ಚಾತ್ರ

ಸಕ್ವಿದ್ರಾತಿವಿಷಂ ಪಿಷ್ಪಾಪ್ಪ ವತ್ಸಕಸ್ಯಫಲತ್ವಚಮ್ ||
ತಂಡುಲೋದಕಸಂಯುಕ್ತಂ ಪೇಯಂ ಪಿತ್ತಾತಿಸಾರನುತ್ || ೫೩ ||
ಕಿರಾತತಿಕ್ರಕಂ ಮುಸ್ತಂ ವತ್ಸಕಃ ಸರಸಾಂಜನಃ ||
ಬಿಲ್ವಂ ದಾರುಹರಿದ್ರಾ ಚ ಹ್ರೀಚೇರಂ ಸದುರಾಲಭಮ್ || ೫೪ ||
ಚಂದನಂ ಚ ಮೃಣಾಲಂ ನಾಗರಂ ಲೋಧ್ರಮುತ್ಪಲಮ್ ||
ತಿಲಾ ಮೋಚರಸೋ ಲೋಧ್ರಂ ಸಮಂಗಾ ಕಮಲೋತ್ಪಲಮ್ || ೫೫ ||
ನಾಗರಂ ಧಾತಕೀಪುಷ್ಪಮುತ್ಪಲಂ ದಾಡಿಮುತ್ಪಚಃ ||
ಕರ್ತುಫಲಂ ನಾಗರಂ ಪಾಠಾ ಜಂಬ್ವಾಮ್ರಾಸ್ಥಿ ದುರಾಲಭಾ || ೫೬ ||
ಯೋಗಾಃ ಷಡೇತೇ ಸಕ್ವಿದ್ರಾಸ್ತಂಡುಲೋದಕಸಂಯುತಾಃ ||
ಪೇಯಾಃ ಪಿತ್ತಾತಿಸಾರಘ್ನಾಃ ಶ್ಲೋಕಾರ್ಥೇ ತು ನಿರ್ದರ್ಶಿತಾಃ || ೫೭ ||
ಜೀರ್ಣೋಷಧಾನಾಂ ಶಸ್ಯಂತೇ ಯಥಾಯೋಗೋಪಕಲ್ಪಿತೈಃ ||
ರಸೈಃ ಸಾಂಗ್ರಾಹಿಕೈರ್ಯುಕ್ತಾಃ ಪುರಾಣಾರಕ್ತಶಾಲಯಃ || ೫೮ ||

ಅರ್ಥ— ಹಲಗತ್ತಿಯ ತೋಟಿ, ಇಂದ್ರಜವೆ, ಅತಿವಿಷಗಳ ಕಲ್ಪವನ್ನು ಜೇನಿನಲ್ಲಿ ಕಲಿಸಿ ಅಕ್ವಿಯಗೊರಿನಲ್ಲಿ ಕುದಿಯಬೇಕು. ಇದು ಪಿತ್ತಾತಿಸಾರ ವನ್ನು ಕಳೆಯುವದು. || ೫೩ || ೧ ಚಿರಾಯತ, ಜೇಕು, ಹಲಗತ್ತಿ ತೋಟಿ, ರಸಾಂಜನ ೨ ಬಿಲ್ವ, ಮರಅರಿಷಿಣ, ಬಾಳದಬೇರು, ನೆಲಇಂಗಳ || ೫೪ || ೩ ಚಂದನ, ಮೃಣಾಲ (ಕಮಲದ ಸಣ್ಣ ದೇಟು), ಸುಂಠಿ, ಲೋಧ್ರ, ನೀಲ

ಕಮಲ ೪ ಎಳ್ಳು ಮೋಚರಸ, [ಬೂರಲಅಂಟು] ಲೋಧ, ಸಮಂಗಾ [ಚಿಕ್ಕ ಹರಳುಗಿಡ ಮಂಜಿಷ್ಠಾ] ನೀಲಕಮಲ || ೫೫ || ೫ ಸುಂಠಿ, ಧಾತಕೀಪುಷ್ಪ, ನೀಲಕಮಲ, ದಾಳಿಂಬತೋಟಿ ೬ ಕಟ್ಟಲ (ಕಿರಿಶಿವನ್ನಿ) ಶುಂಠಿ, ಅಗಲಸುಂಠಿ ನೀರಿಲ ಮತ್ತು ಮಾವಿನಮುಚ್ಚೆ ನೆಲಣಂಗಳ || ೫೬ || ಈ ಆರು ಶ್ಲೋಕಾರ್ಥ ಗಳಿಂದ ಹೇಳಿದ ಆರುಯೋಗಗಳನ್ನು ಜೇಸುಹಾಕಿ ಅಕ್ವಿಯ ನೀರಿನೊಡನೆ ಕುಡಿದುಬೇಕು ಅಂದರೆ ಅವು ಪಿತ್ತಾತಿಸಾರವನ್ನು ಕಳೆಯುವವು. || ೫೭ || ಈ ಔಷಧಗಳು ಜೀರ್ಣವಾಗಲು ಯೋಗ್ಯ. ಔಷಧಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ ಮಾಡಿದ ಮಲ ಒಂಧಕ ಮೂಂಸರಸದೊಡನೆ ಹಳೇ ಅಕ್ವಿಯ ಅನ್ನವನ್ನು ತಿನ್ನಬೇಕು. ೫೮ ||

ಪಿತ್ತಾತಿಸಾರೋ ದೀಪ್ತಾಗ್ನೇಃ ಶೀಘ್ರಂ ಸಮುಪಶಾನ್ಯತಿ ||
ಅಜಾಕ್ಷೀರಪ್ರಯೋಗೇಣ ಬಲಂ ನರ್ಣಶ್ಚ ವರ್ಧತೇ || ೫೯ ||

ಬಹುದೋಷಸ್ಯ ದೀಪ್ತಾಗ್ನೇಃ ಸಮ್ರಾಣಸ್ಯ ನ ತಿಷ್ಠತಿ ||
ಪೈತ್ತಿಕೋ ಯದ್ಯತಿಸಾರಃ ಪಯಸಾ ತಂ ನಿರೇಚಯೇತ್ || ೬೦ ||

ಪಲಾಶಫಲನಿರ್ಯೂಹಂ ಪಯಸಾ ಸಹ ನಾ ಪಿಚೇತ್ ||
ತತೋಽನುಕೋಷ್ಠಂ ಸಾತವ್ಯಂ ಕ್ಷೀರಮೇವ ಯಥಾಬಲಮ್ || ೬೧ ||

ಪ್ರನಾಹಿತೇ ಮಲೇ ತೇನ ಪ್ರಶಾನ್ಯತ್ಯುದರಾಮಯಃ ||
ಪಲಾಶವತ್ ಪ್ರಯೋಜ್ಯಾ ನಾ ತ್ರಾಯಮಾಣಾ ವಿಶೋಧನೀ || ೬೨ ||

ಸಾಂಸರ್ಗ್ಯಾಂ ಹ್ರಿಯಮಾಣಾಯಾಂ ಶೂಲಂ ಯದ್ಯನುವರ್ತಿತೇ ||
ಸುತದೋಷಸ್ಯ ತಂ ಶೀಘ್ರಂ ಯಥಾವದನುನಾಸಯೇತ್ || ೬೩ ||

ಶತಪುಷ್ಪಾವರೀಭ್ಯಾಂ ಪಯಸಾ ಮಧುಕೇನ ಚ ||
ತೈಲಸಾದಂ ಘೃತಂ ಸಿದ್ಧಂ ಸಬಿಲ್ವಮನುನಾಸನಮ್ || ೬೪ ||

ಕೃತಾನುನಾಸನಸ್ಯಾಸ್ಯ ಕೃತಸಂಸರ್ಜನಸ್ಯ ಚ ||
ವರ್ತತೇ ಯದ್ಯತಿಸಾರಃ ಪಿಚ್ಛಾಬಸ್ತಿರತಃ ಪರಮ್ || ೬೫ ||

ಅರ್ಥ— ರೋಗಿಯ ಅಗ್ನಿಯು ಪ್ರದೀಪ್ತವಿದ್ದರೆ, ಅದಿನ ಹಾಲನ್ನು ಕೊಡುವದರಿಂದ ಪಿತ್ತಾತಿಸಾರವು ಶಾಂತವಾಗಿ ಬಲ ಮತ್ತು ವರ್ಣಗಳು ಹೆಚ್ಚುವವು. || ೫೯ ||

ದೋಷವು ಬಹಳವಿದ್ದದರಿಂದ ಪಿತ್ತಾತಿಸಾರವು ಹೋಗದೆ ಇದ್ದರೆ, ರೋಗಿಯು ಮತ್ತು ಬಲಿಷ್ಠ ಅಗ್ನಿಯು ಪ್ರದೀಪ್ತ ವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅವನಿಗೆ ಹಾಲು ಕೊಟ್ಟು ವಿರೇಚನ ಮಾಡಬೇಕು. ||೬೦|| ಹಾಲಿನ ವಿರೇಚನವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಮುತ್ತಲಫಲದ ರಸವನ್ನು ಹಾಲಿನೊಡನೆ ಕುಡಿದು ಮೇಲೆ ತನ್ನ ರಕ್ತಿಯಂತೆ ಬೆಚ್ಚಗಿನ ಹಾಲನ್ನು ಯಥಾಶಕ್ತಿ ಕುಡಿಯಬೇಕು. || ೬೧ || ಅದರಿಂದ ಮಲವು ಹೊರಬೀಳಲು ಅತಿಸಾರವು ಹೋಗುವದು. ಪಲಾಶದಂತೆ ವಿರೇಚಕವಾದ ತ್ರಯಮಾಣದ ಉಪಯೋಗವನ್ನೂ ಮಾಡಬೇಕು. || ೬೨ || ಹೀಗೆ ವಳಗೆ ಉಳಿದ ಮಲವನ್ನು ಕಳೆಯಲು ದೋಷವು ಹೋದರೂ ಶೂಲವು ಉಳಿದರೆ ಅವನಿಗೆ ತೀವ್ರವಾಗಿ ವಿಧಿಯಂತೆ ಅನುವಾಸನ ಬಸ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು ||೬೩|| ನಾಲ್ಕನೇ ಪಾಲು ತೈಲಕೂಡಿದ ಘೃತದಲ್ಲಿ ಅದರ ೩ ಬಡೇಸೋಪು, ಶತಾವರಿ, ಜೇಷ್ಠಮಧು, ಬಾಲಬಿಲ್ವಗಳ ಕಲ್ಪವನ್ನು ಹಾರೆ ೪ ಪಾಲು ಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ಸಿದ್ಧ ಮಾಡಿ ಅನುವಾಸನವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ||೬೪|| ಹೀಗೆ ಅನುವಾಸನವನ್ನು ಮಾಡಿ ಪೇಯಾದಿಗಳನ್ನು ತಕ್ಕೊಂಡನಂತರವೂ ಅತಿಸಾರವು ಉಳಿದರೆ ಆಮೇಲೆ ಪಿಚ್ಛಾಬಸ್ತಿಯನ್ನು ತಕ್ಕೊಳ್ಳಬೇಕು. || ೬೫ ||

ಪಿಚ್ಛಾಬಸ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಪರಿವೇಷ್ಯ ಕುಶ್ಮರಾದ್ವೈರಾದ್ರ್ಯವೃಂತಾನಿ ಶಾಲ್ಮಲೇಃ ||
 ಕೃಷ್ಣಮೃತ್ತಿಕಯಾಲಿಪ್ಯ ಸ್ನೇದಯೇದ್ ಗೋಮುಯಾಗ್ನಿನಾ || ೬೬ ||
 ಸುಶುಷ್ಕಾಂ ಮೃತ್ತಿಕಾಂ ಜ್ಞಾತ್ವಾ ತಾನಿ ವೃಂತಾನಿ ಶಾಲ್ಮಲೇಃ ||
 ಸೃತೇ ಪಯಸಿ ಮೃಧ್ವೀಯಾದಾಪೋಘ್ನೋಲೂಖಲೇ ತತಃ || ೬೭ ||
 ಪಿಂಡಂ ಮುಷ್ಟಿಸಮಂ ಪ್ರಸ್ಥೇ ತತ್ಪೂತಂ ತೈಲಸರ್ಪಿಷೋಃ ||
 ಸ್ನೇಹಿತಂ ಮಾತ್ರಯಾ ಯುಕ್ತಂ ಕಲ್ಕೇನ ಮಧುಕಸ್ಯ ಚ || ೬೮ ||
 ಬಸ್ತಿಮಭ್ಯಕ್ತಗಾತ್ರಾಯ ದದ್ಯಾತ್ ಪ್ರತ್ಯಾಗತೇ ತತಃ
 ಸ್ನಾತ್ವಾ ಭುಂಜ್ವೀತ ಪಯಸಾ ಜಾಂಗಲಾನಾಂ ರಸೇನ ವಾ || ೬೯ ||
 ಪಿತ್ತಾತಿಸಾರಜ್ವರಶೋಷಗುಲ್ಮಜೀರಣಾತಿಸಾರಗ್ರಹಣೀಪ್ರದೋಷಾನ್ ||
 ಜಯತ್ಯಯಂ ಶೀಘ್ರಮತಿಪ್ರವೃದ್ಧಾನ್ ವಿರೇಚನಾಸ್ಥಾಪನಯೋಶ್ಚ
 ಬಸ್ತಿಃ || ೭೦ ||

ಅರ್ಥ— ಬೂರಲಮರದ ಹಸಿದೇಟುಗಳನ್ನು ತಕ್ಕೊಂಡು ಹಸಿದರ್ಭಿಗಳಿಂದ ಸುತ್ತಿ, ಕರೇಮಣ್ಣಿನಿಂದ ಮೆತ್ತಿ, ಕುಕ್ಕುಗಳಿಂದ ಬೇಯಿಸಬೇಕು. || ೬೬ || ಮೇಲಿನ ಮಣ್ಣು ಒಣಗಲು ಆ ಬೂರಲದ ಹಸಿದೇಟುಗಳನ್ನು ಒರಳಲ್ಲಿ ಜೆನ್ನಾಗಿ ಕುಟ್ಟಿ ೪ ತೊಲಿ ಮುದ್ದಿಯನ್ನು ೬೪ ತೊಲಿ ಕುದಿಸಿದ ಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ಕಲಿಸಬೇಕು. || ೬೭ || ಆಮೇಲೆ ಸೋಸಿ, ಎಣ್ಣೆ ತುಪ್ಪಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ, ಜೇಷ್ಠಮದದ ಕಲ್ಪವನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ, || ೬೮ || ಅದರ ಬಸ್ತಿಯನ್ನು ರೋಗಿಗೆ ಅಭ್ಯಂಗಮಾಡಿ ಕೊಡಬೇಕು. ಅದು ತಿರುಗಿ ಬರಲು ಸ್ನಾನಮಾಡಿ ಹಾಲಿನೊಡನೆ ಅಥವಾ ಜಾಂಗಲಮಾಂಸರಸದೊಡನೆ ಆಹಾರವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. || ೬೯ || ಈ ವಿರೇಚನಾಸ್ಥಾವನಗಳ ಪಿಚ್ಛಾಬಸ್ತಿಯು ಬಹಳ ಬೆಳೆದ ಪಿತ್ತಾತಿಸಾರ, ಜ್ವರ, ಶೋಷ, ಗುಲ್ಮ, ಜೀರ್ಣಾತಿಸಾರ, ಗ್ರಹಣೀದೋಷಗಳನ್ನು ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಕಳೆಯುತ್ತದೆ. || ೭೦ ||

ಕಾರಣ ವಿಶೇಷದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಪಿತ್ತಾತಿಸಾರದ ಅವಸ್ಥಾವಿಶೇಷವಾದ ರಕ್ತಾತಿಸಾರದ ಲಕ್ಷಣ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಪಿತ್ತಾತಿಸಾರೀ ಯಸ್ತ್ವೇತಾಂ ಕ್ರಿಯಾಂ ಮುಕ್ತ್ವಾ ನಿಷೇವತೇ ||
 ಪಿತ್ತಲಾನ್ಯನ್ನಪಾನಾನಿ ತಸ್ಯ ಪಿತ್ತಂ ಮಹಾಬಲಮ್ || ೭೧ ||
 ರಕ್ತಾತಿಸಾರಂ ಕುರುತೇ ರಕ್ತಮಾಶುಪ್ರದೂಷಯತ್ ||
 ತೃಷ್ಣಾಂ ದಾಹೞ್ಚ ಶೂಲೞ್ಚ ಗುದಪಾಕೞ್ಚ ದಾರುಣಮ್ || ೭೨ ||
 ತತ್ರ ಭಾಗಸಯಃ ಶಸ್ತ್ರಂ ಶೀತಂ ಸಮಧುಶರ್ಕರಮ್ ||
 ಪಾನಾರ್ಥಂ ವ್ಯೞ್ಚ ನಾರ್ಥೞ್ಚ ಗುದಪ್ರಕ್ಷಾಲನೇ ತಥಾ || ೭೩ ||
 ಭೋಜನಂ ರಕ್ತಶಾಲೀನಾಂ ಪಯಸಾ ತೇನ ಭೋಜಯೇತ್ ||
 ರಸೈಃ ಪಾರಾವತಾದೀನಾಂ ಘೃತಭ್ರಷ್ಟೈಃ ಸಶರ್ಕರೈಃ || ೭೪ ||
 ಶಶಾನಾಂ ಧನ್ವಜಾನಾಂಚ ಶೀತಾನಾಂ ಮೃಗಪಕ್ಷಿಣಾಮ್ ||
 ರಸೈರನನ್ಲೈಃ ಸಘೃತೈರ್ಭೋಜಯೇತ್ ತು ಸಶರ್ಕರೈಃ || ೭೫ ||
 ರುಧಿರಂ ಮಾರ್ಗಮಾಜಂ ವಾ ಘೃತಭೃಷ್ಯಂ ಪ್ರಶಸ್ತತೇ ||
 ಕಾರ್ಮರ್ಯಫಲಯೂಷೋ ವಾ ಕಿಂಚಿದಮ್ಲಃ ಸಶರ್ಕರಃ || ೭೬ ||
 ನೀಲೋತ್ಪಲಂ ಮೋಚರಸಂ ಸಮಂಗಾಮ್ ಪದ್ಮಕೇಶರಮ್ ||
 ಅಜಾಕ್ಷೀರಯುತಂ ದದ್ಯಾಜ್ಜೀರ್ಣೇ ಚ ಪಯಸಾದನಮ್ || ೭೭ ||

ದುರ್ಬಲಂ ಪಾಯಯಿತ್ವಾ ನಾ ತಸ್ಯೈವೋಪರಿಭೋಜಯೇತ್ ||
 ಪ್ರಾಗ್ಭಕ್ತಂ ನನನೀತಂ ನಾ ದದ್ಯಾತ್ ಸಮಧುಶರ್ಕರಮ್ || ೭೮ ||
 ಪ್ರಾಶ್ಯ ಕ್ಷೀರೋತ್ಥಿತಂ ಸರ್ಪಿಃ ಕಪಿಂಜಲರಸಾಶನಃ ||
 ತ್ರ್ಯಹಾದಾರೋಗ್ಯಮಾಪ್ನೋತಿ ಪಯಸಾ ಕ್ಷೀರಭುಕ್ ತಥಾ || ೭೯ ||
 ಪೀತ್ವಾ ಶತಾವರಿಕಲ್ಕಂ ಪಯಸಾ ಕ್ಷೀರಭುಗ್ ಜಯೇತ್ ||
 ರಕ್ತಾತಿಸಾರಂ ಪೀತ್ವಾ ನಾ ತಯಾ ಸಿದ್ಧಂ ಘೃತಂ ನರಃ || ೮೦ ||
 ಘೃತಂ ಯನಾಗೂಮಂಡೇನ ಕುಟಿಜಸ್ಯ ಫಲೈಃ ಶೃತಮ್ ||
 ಪೇಯಂ ತಸ್ಯಾನುಸಾತವ್ಯಾ ಪೇಯಾ ರಕ್ತೋಪಶಾಂತಯೇ || ೮೧ ||
 ವತ್ಸಕಸ್ಯ ಚ ಬೀಜಾನಿ ದಾವ್ಯಾಶ್ಚ ತ್ವಚ ಉತ್ತಮಾಃ ||
 ಪಿಪ್ಪಲೀಶ್ಯಂ ಗನೇರಂಚ ಲಾಕ್ಷ್ಣಾ ಕಟುಕರೋಹಿಣೀ || ೮೨ ||
 ಷಡ್ಭಿರೇತ್ಯಘೃತಂ ಸಿದ್ಧಂ ಪೇಯಾನುಂಧಾವಚಾರಿತಮ್ ||
 ಅತೀಸಾರಂ ಜಯೇಚ್ಛೀಘ್ರಂ ತ್ರಿದೋಷಮಪಿದಾರುಣಮ್ || ೮೩ ||
 ಕೃಷ್ಣಾನ್ಯನ್ನಧುಕಂ ಶಂಖಂ ರುಧಿರಂ ತಂಡುಲೋದಕಮ್ ||
 ಪೀತಮೇಕತ್ರ ಸಂಯುಕ್ತಂ ರಕ್ತಸಂಗ್ರಹಣಂ ಪರಮ್ || ೮೪ ||
 ಪೀತಃ ಪ್ರಿಯಂಗುಕಾಕಲ್ಕಃ ಸಕ್ನೋದ್ರಸ್ತಂಡುಲಾಂಬುನಾ ||
 ರಕ್ತಸ್ರಾವಂ ಜಯೇಚ್ಛೀಘ್ರಂ ಧನ್ವಮಾಂಸರಸಾಶನಃ || ೮೫ ||
 ಕಲ್ಕಸ್ತೀಲಾನಾಂ ಕೃಷ್ಣಾನಾಂ ಶರ್ಕರಾಪಂಚಭಾಗಿಕಃ ||
 ಅಜೇನ ಪಯಸಾ ಪೀತಃ ಸದ್ಯೋ ರಕ್ತಂ ನಿಯಚ್ಛತಿ || ೮೬ ||
 ಪಲಂ ವತ್ಸಕಬೀಜಸ್ಯ ಶ್ರಪಯಿತ್ವಾ ರಸಂ ಪಿಬೇತ್ ||
 ಯೋ ರಸಾಶೀ ಜಯೇಚ್ಛೀಘ್ರಂ ಸ ಪೈತ್ತಂ ಜಲರಾಮಯಮ್ || ೮೭ ||
 ಪೀತ್ವಾ ಸಶರ್ಕರಾಕ್ನೋದ್ರಂ ಚಂದನಂ ತಂಡುಲಾಂಬುನಾ ||
 ದಾಹತ್ವಷ್ಟಾಪ್ರಮೇಹೇಭ್ಯೋ ರಕ್ತಸ್ರಾವಾಚ್ಚ ಮುಚ್ಯತೆ || ೮೮ ||

ಅರ್ಥ— ಪಿತ್ತಾತಿಸಾರಿಯು ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಮಾಡದೆ
 ಪಿತ್ತಕರವಾದ ಅನ್ನಪಾನವನ್ನು ಸೇವಿಸಿದರೆ ಬಲಿಷ್ಠವಾದಂಥ ಅವನ ಪಿತ್ತವು
 ||೭೮|| ರಕ್ತವನ್ನು ತೀವ್ರವಾಗಿ ಕೆಡಿಸಿ ರಕ್ತಾತಿಸಾರವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ.
 ಆಗ್ಗೆ ನೀರಡಿಕೆ, ದಾಹ, ಶೂಲ, ಭಯಂಕರವಾದ ಗುದವಾಕಗಳುಂಟಾಗು

ತ್ರವೆ. ||೨೦|| ಅದರಲ್ಲಿ ಕುಡಿಯುವದಕ್ಕಾಗಿ, ವ್ಯಂಜನಕ್ಕಾಗಿ ಮತ್ತು ಗುಡ
ಪ್ರಕ್ಷಾಲನಕ್ಕಾಗಿ ಜೇನು ಸಕ್ಕರೆಗಳನ್ನು ಹಾಕಿದ ಅಡಿನ ಶೀತ ಹಾಲನ್ನು ಉಪ
ಯೋಗಿಸುವದು ಒಳ್ಳೆಯದು. ||೨೧|| ಆ ಹಾಲಿನಿಂದಲೂ ಪಾರಿವಾಳ
ಮುಂತಾದವುಗಳ ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಕರಿದು ಸಕ್ಕರೆ ಹಾಕಿದ ಮಾಂಸರಸಗಳಿಂದ
ಕೆಂಪಕ್ಕಿಯ ಅನ್ನವನ್ನು ತಿನ್ನಿಸಬೇಕು. ||೨೨|| ಮೊಲ, ಜಾಂಗಲದೇಶದ
ಶೀತವ್ಯುಗಪಕ್ಷಿಗಳ ಹುಳಿಯಿಲ್ಲದ ಸಕ್ಕರೆ ತುಪ್ಪಗಳನ್ನು ಹಾಕಿದ ಮಾಂಸರಸ
ಗಳಿಂದ ಊಟವನ್ನು ಮಾಡಿಸಬೇಕು. ||೨೩|| ಮೃಗದ ಅಥವಾ ಅಡಿನ ರಕ್ತ
ವನ್ನು ತುಪ್ಪದ ಒಗ್ಗರಣೆಕೊಟ್ಟು ಕೊಡಬೇಕು. ಅಥವಾ ಶಿವನ್ನೀಫಲದ
ಕಟ್ಟನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪ ಹುಳಿಮಾಡಿ ಸಕ್ಕರೆ ಹಾಕಿ ಕೊಡಬೇಕು. ||೨೪|| ನೀಲಕಮಲ
ಬೂರಲಿಂಬೆ, ಮಂಜಿಷ್ಠ ಪದ್ಮಕೇಶರಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಅಡಿನ ಹಾಲಿನಲ್ಲಿ
ಕೊಟ್ಟು ಅದು ಜೀರ್ಣವಾಗಲು ಹಾಲು ಅನ್ನವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. ||೨೫||
ರೋಗಿಯು ಅಶಕ್ತನಿದ್ದರೆ ಆ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಅಡಿನಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟುಕೊಡಲೇ
ಉಣಿಸಬೇಕು. ಅಥವಾ ಊಟದ ಮೊದಲು ಜೇನು ಸಕ್ಕರೆಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ
ಬೆಣ್ಣೆಯನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. ||೨೬|| ಹಾಲಿನಿಂದ ತೆಗೆದ ತುಪ್ಪವನ್ನು ತಿಂದು
ಬಿಳಿತ್ತಿರಿಯ ಮಾಂಸರಸವನ್ನು ಹಾಲಿನೊಡನೆ ಕುಡಿಯುತ್ತಿದ್ದರೆ ಅಥವಾ
ಹಾಲಿನ ಮೇಲೆಯೇ ಇದ್ದರೆ ಮೂರು ದಿವಸದಲ್ಲಿ ಆರೋಗ್ಯ ಹೊಂದುವನು.
||೨೭|| ಶತಾವರಿ ಕಲ್ಪವನ್ನು ಹಾಲಿನೊಡನೆ ಕುಡಿದು ಅಥವಾ ಶತಾವರಿ
ಘೃತವನ್ನು ಕುಡಿದು ಹಾಲಿನ ಮೇಲೆಯೇ ಇದ್ದರೆ ರಕ್ತಾತಿಸಾರವು ಹೊಗು
ವದು. ||೨೮|| ಇಂದ್ರಜನಿಗಳ ಕಲ್ಪದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಘೃತವನ್ನು ಯಾವಾಗಲೂ
ಅಥವಾ ಗಂಜಿಯೊಡನೆ ಕುಡಿದು ಮೇಲೆ ಪೇಯವನ್ನು ಕುಡಿಯಬೇಕು.
ಇಂದರೆ ರಕ್ತಾತಿಸಾರವು ಶಾಂತವಾಗುವದು. ||೨೯|| ಇಂದ್ರಜನಿ, ಮರಾಠಿ
ಷಣದ ಉತ್ತಮ ತೋಟಿ ಹಿವ್ವಲಿ, ಸುಂಠಿ, ಅರಗು ಕಟುಕರೋಣಿ ||೩೦||
ಈ ಆರು ದ್ರವ್ಯಗಳ ಕಲ್ಪದಿಂದ ೪ ಪಾಲು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಮಾಡಿದ ಘೃತವನ್ನು
ಪೇಯ ಅಥವಾ ಗಂಜಿಯಲ್ಲಿ ಕೂಡಿಸಿ ಕುಡಿದರೆ ಅದು ಭಯಂಕರವಾದ
ತ್ರಿದೋಷ ಅತಿಸಾರವನ್ನೂ ಕೂಡಾ ಕಳೆಯುವದು. ||೩೧|| ಕರೇಮಣ್ಣು
ಜೇಷ್ಠಮಧು, ಶಂಖಭಸ್ಮ, ರಕ್ತ, ಅಕ್ಕಿಯನೀರು ಕುಡಿದರೆ ರಕ್ತವು ನಿಲ್ಲು
ವದು. ||೩೨|| ಪ್ರಿಯಂಗು (ಗವ್ವಲಾ) ಏನ ಕಲ್ಪವನ್ನು ಜೇನು ಮತ್ತು
ಅಕ್ಕಿಯ ನೀರಿನೊಡನೆ ಕುಡಿದು, ಜಾಂಗಲಮಾಂಸರಸವನ್ನು ತಿನ್ನುತ್ತಿದ್ದರೆ,
ಅದು ತೀವ್ರವಾಗಿ ರಕ್ತಸ್ರಾವವನ್ನು ಗೆಲ್ಲುವದು. ||೩೩|| ಕರೇಮಣ್ಣುಗಳ ಕಲ್ಪ

೧ ಭಾಗ, ಸಕ್ಕರೆ ೫ ಭಾಗ ತಕ್ಕೊಂಡು ಅಡಿನ ಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ಕುದಿದರೆ, ಅದು ಕೂಡಲೇ ರಕ್ತವನ್ನು ತಡೆಯುವದು. ||೮೬|| ಇಂದ್ರಜನಿ ೪ ತೊಲಿತಕ್ಕೊಂಡು ೮ ಪಾಲು ನೀರು ಹಾಕಿ ೧೫ ಉಳಿಯಲು ಕುದಿದು ಮಾಂಸರಸವನ್ನು ತಿನ್ನುತ್ತಿದ್ದರೆ, ಅದು ತೀವ್ರವಾಗಿ ಪಿತ್ತಾತಿಸಾರವನ್ನು ಕಳೆಯುವದು. ||೮೭|| ರಕ್ತ ಚಂದನದ ಕಲ್ಲವನ್ನು ಸಕ್ಕರೆ ಜೇನುತುಪ್ಪ ಕಲಿಸಿ ಅರ್ದಿಯ ನೀರಿನೊಡನೆ ಕುದಿದರೆ, ದಾಹ, ನೀರಡಿಕೆ, ಮೇಹ, ರಕ್ತಸ್ರಾವಗಳಿಂದ ಮುಕ್ತನಾಗುವನು.

|| ೮೮ ||

ಗುದಪಾಕ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಗುದೋ ಬಹುಭಿರುತ್ಥಾ ನೈರ್ಯಸ್ಯ ಪಿತ್ತೇನ ಪಚ್ಯತೇ ||
ಸೇಚಯೇತ್ ತಂ ಸುಶೀತೇನ ಪಟೋಲಮಧುಕಾಂಬುನಾ || ೮೯ ||

ಪಂಚವಲ್ಯಮಧುಕಾನಾಂ ರಸೈರಿಕ್ಷುರಸೈರ್ಘೃತೈಃ ||
ಭಾಗ್ಯಗರ್ವೈಃ ಪಯೋಭಿರ್ವಾ ಶರ್ಕರಾಕ್ಷೌದ್ರಸಂಯುತೈಃ || ೯೦ ||

ಪ್ರಕ್ಷಾಲನಾನಾಂ ಕಲ್ಪೈರ್ವಾ ಸಸರ್ಪಿಷ್ಠೈಃ ಪ್ರಲೇಪಯೇತ್ ||
ವಿಷಾಂ ವಾ ಸುಕೃತ್ಪಶ್ಚಾಕ್ಷೈಸ್ತಂ ಗುದಂಪ್ರತಿಸಾರಯೇತ್ || ೯೧ ||

ತಥಾ ರಕ್ತಂ ನ ಸ್ರವತಿ ಗುದಂ ತೈಃ ಪ್ರತಿಸಾರಿತಮ್ ||
ಪಕ್ಷತಾ ಪ್ರಶಮಂ ಯಾತಿ ವೇದನಾ ಚೋದಶಾನ್ಮುತಿ || ೯೨ ||

ಯಥೋಕ್ತೈಃ ಸೇಚನೈಃ ಶೀತೈಃ ಶೋಣಿತೈಃ ಪ್ರವತ್ಯಪಿ ||
ಗುದವಂಕ್ಷಣಕಟ್ಮ್ಯದುಸೇಚಯೇದ್ ಘೃತಭಾವಿತಮ್ || ೯೩ ||

ಚಂದನಾದ್ಯೇನ ತೈಲೇನ ಶತಧೌತೇನ ಸರ್ಪಿಷಾ ||
ಕಾರ್ಪಾಸಸಂಗೃಹೀತೇನ ಭಾವಯೇದ್ ಗುದವಂಕ್ಷಣಮ್ || ೯೪ ||

ಅಲ್ಪಾಲ್ಪಂ ಬಹುಶೋ ರಕ್ತಂ ಸಶೂಲಮುಪವೇಶ್ಯತೇ ||
ಯದಾ ವಾಯುರ್ವಿಬದ್ಧಶ್ಚ ಕೃಚ್ಛ್ರಂ ಚರತಿ ನಾ ನ ವಾ || ೯೫ ||

ಪಿಚ್ಛಾ ಬಸ್ತಿಂ ತದಾ ತಸ್ಯ ಯಥೋಕ್ತಮುಪಕಲ್ಪಯೇತ್ ||
ಪ್ರಪೌಂಡರಿಕಸಿದ್ಧೇನ ಸರ್ಪಿಷಾ ಚಾನುವಾಸಯೇತ್ || ೯೬ ||

ಪ್ರಾಯಶೋ ದುರ್ಬಲಗುದಾಶ್ಚಿ ರಕಾಲಾತಿಸಾರಿಣಃ ||
ತಸ್ಮಾದಭೀಕ್ಷ್ಣ ಶಸ್ತೇಷಾಂ ಗುದೇ ಸ್ನೇಹಂ ಪ್ರಯೋಜಯೇತ್ || ೯೭ ||

ಅತಿವೃತ್ತೋ ಹಿ ಪವನಃ ಸ್ವೇ ಸ್ಥಾನೇ ಲಭತೇಽಧಿಕಮ್ ||

ಬಲಂ ತಸ್ಯ ಸಸಿತ್ತಸ್ಯ ಜಯಾರ್ಥೇ ಬಸ್ತಿರುತ್ತಮಃ

|| ೯೮ ||

ಅರ್ಥ— ಬಹಳಸಾರಿ ಮಲವಿಸರ್ಜನೆಗಳಿಂದ ಸಿತ್ತದಿಂದ ಪಕ್ಷವಾದ ಗುದವನ್ನು ಕಹಿಪಡವಲ, ಜೇಷ್ಠಮಧುವಿನ ಕಷಾಯವನ್ನು ಮಾಡಿ ಆರಿಸಿ ಅದರಿಂದ ಸೇಚನ ಮಾಡಬೇಕು. ||೯೮|| ಅಥವಾ ಪಂಚವಲ್ಬಲ (ಆಲ,ಅತ್ತಿ, ಅಶ್ವತ್ಥ, ಅರಳಿ, ಬಸರಿ, ಹೆಬ್ಬೆಗಳ ತೋಟಿ) ಗಳ ಮತ್ತು ಜೇಷ್ಠಮಧುವಿನ ಕಷಾಯ, ಕಬ್ಬಿನರಸ, ಘೃತಗಳಿಂದ ಅಥವಾ ಸಕ್ಕರೆ, ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿದ ಆದಿನ ಆಕಳ ಹಾಲುಗಳಿಂದ ಸೇಚನ ಮಾಡಬೇಕು. ||೯೯|| ಆಳವಾ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕ್ಷಾಲನ (ಕಹಿಪಡವಲ ಮುಂ.) ದ್ರವ್ಯಗಳ ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ತುಪ್ಪಹಾಕಿ ಲೇಪನ ಮಾಡಬೇಕು. ಮತ್ತು ಇವುಗಳ ಚಾರ್ಣವನ್ನು ಉದುರಿಸಬೇಕು. ||೧೦೦|| ಹೀಗೆ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ರಕ್ತಸ್ರಾವವು ನಿಲ್ಲುವದು. ಸಾಕವೂ ಹೋಗುವದು. ವೇದನೆಯೂ ನಿಲ್ಲುವದು. ||೧೦೧|| ರಕ್ತಸ್ರಾವವು ಬಹಳ ವಾಗುತ್ತಿದ್ದರೂ ಗುದ, ಗೆಜ್ಜಿ, ಟೊಂಕ, ತೊಡೆಗಳಿಗೆ ಘೃತವನ್ನು ತೊಡೆದು ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ತೀತ ಸೇಚನ ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಅವುಗಳ ಮೇಲೆ ಹಾಕಬೇಕು. ||೧೦೨|| (ಜ್ವರಾಧಿಕಾರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ) ಚಂದನಾದಿತ್ಯಲ, ಶತಧೌತ ಘೃತ ಗಳನ್ನು ಅರಳಿಗೆ ಹಚ್ಚಿ ಗುದ ಗೆಜ್ಜೆಗಳನ್ನು ತೊಡೆಯಬೇಕು. ||೧೦೩|| ವಾಯು ವಿಗೆ ಪ್ರತಿಬಂಧವಾಗುವುದರಿಂದ ಅದು ಒಳ್ಳೇ ಕಷ್ಟದಿಂದಸಾಗುವದು. ಅಥವಾ ಸಾಗುವದೇ ಇಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಅನೇಕಸಾರಿ ಸ್ವಲ್ಪಸ್ವಲ್ಪಾಗಿ ರಕ್ತ ಬೀಳುವದು. ಮತ್ತು ರೂಲವಿರುವದು. ||೧೦೪|| ಆಗ್ಗೆ ಆದಕ್ಕೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪಿಚ್ಚಾಬಸ್ತಿ ಯನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. ಮತ್ತು ಪುಂಡರೀಕ ಕಮಲದಿಂದ ಸಿದ್ಧಮಾಡಿದ ಘೃತದ ಅನುವಾಸನವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ||೧೦೫|| ಬದಳ ದಿವಸ ಅತಿಸಾರ ವುಳ್ಳವರ ಗುದಗಳು ಅಶಕ್ತ ಇರುವವು, ಆ ಕಾರಣ ಅವುಗಳಿಗೆ ಆಗಾಗ್ಗೆ ಗುದ ದಲ್ಲಿ ಸ್ನೇಹವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು. ||೧೦೬|| ನಾತವು ತನ್ನ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಬದಳದಿವಸವಿದ್ದರೆ, ಅದರ ಬಲವು ಬೆಳೆಯುತ್ತದೆ. ಸಿತ್ತದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಆ ನಾತವನ್ನು ಕಳೆಯುವದಕ್ಕೆ ಬಸ್ತಿಯು ಉತ್ತಮವು || ೯೮ ||

ರಕ್ತಂವಿಟ್ಟಿಹಿತಂ ಪೂರ್ವಂ ಪಶ್ಚಾದ್ ವಾ ಯೋಷ್ಠಿಸಾರ್ಯತೇ ||

ಶತಾನರೀಘೃತಂ ತಸ್ಯ ಲೇಹಾರ್ಥಮುಪಕಲ್ಪಯೇತ್

|| ೯೯ ||

ಶರ್ಕರಾರ್ಥಾಂಶಿಕಂ ಲೀಢಂ ನವನೀತಂ ನಮೋದ್ಧೃತಮ್ ||
 ಕ್ಷ್ವಿದ್ರಸಾದಂ ಜಯೇಚ್ಛೀಘ್ರಂ ತಂ ನಿಕಾರಂ ಹಿತಾಶಿನಃ || ೧೦೦ ||
 ನ್ಯಗ್ರೋಧೋದುಂಬರಾಶ್ವತ್ಥ ರುಂಗಾನಾಪೋಥ್ಯನಾಸಯೇತ್ ||
 ಅಹೋರಾತ್ರಂ ಜಲೇ ತಪ್ತೇ ಘೃತಂ ತೇನಾಂಭಸಾ ಪಚೇತ್ || ೧೦೧ ||
 ತದರ್ಥಶರ್ಕರಾಯುಕ್ತಂ ಲೇಹಯೇತ್ ಕ್ಷ್ವಿದ್ರಸಾದಿಕಮ್ ||
 ಅಥೋ ವಾ ಯದಿ ವಾಪ್ಯೂರ್ಧ್ವಂ ಯಸ್ಯ ರಕ್ತಂ ಪ್ರವರ್ತತೇ || ೧೦೨ ||
 ಯಸ್ತೈವಂ ದುರ್ಬಲೋ ಮೋಹಾತ್ ಪಿತ್ತಲಾಂಘ್ರೇವ ಸೇವತೇ ||
 ದಾರುಣಂ ಸ ವಲೀಪಾಕಂ ಪ್ರಾಪ್ಯ ಶೀಘ್ರಂ ನಿಪದ್ಯತೇ || ೧೦೩ ||

ಅರ್ಥ— ಮಲಕ್ಶಿಂತ ಮೊದಲು ಅಥವಾ ಹಿಂದುಗಡೆ ಯಾವನಿಗೆ ರಕ್ತವು ಬೀಳುತ್ತದೋ ಅವನಿಗೆ ಶತಾವರಿ ಘೃತವನ್ನು ನೆಕ್ಕಲು ಕೊಡಬೇಕು. ||೯೯|| ಹೊಸಬೆಣ್ಣೆಯಲ್ಲಿ ಅದರ ಅರ್ಧವಷ್ಟು ಸಕ್ಕರೆ ಧಿ ಜೇನು ಹಾಕಿ ತಿಂದು ಪಥ್ಯದಿಂದ ಇದ್ದರೆ ಆ ವಿಕಾರವು ನಾಶವಾಗುವದು. ||೧೦೦|| ಆಲ ಅತ್ತಿ ಅರಳಿಗಳ ಶುಂಗ (ಚಿಗರು) ಗಳನ್ನು ಕುಟ್ಟಿ ೪ ಪಾಲು ಬಿಸಿ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ಹಗಲು ರಾತ್ರಿ ಇಟ್ಟು ಆ ನೀರಿನಿಂದ ಘೃತವನ್ನು ಸಿದ್ಧಮಾಡಬೇಕು. ||೧೦೧|| ಅದರಲ್ಲಿ ಅರ್ಧಸಕ್ಕರೆ ಧಿ ಜೇನು ಹಾಕಿ ನೆಕ್ಕಬೇಕು. ಅಂದರೆ ಮಲಕ್ಶಿಂತ ಮೊದಲು ಅಥವಾ ಅನಂತರ ಬೀಳುವ ರಕ್ತವು ನಿಲ್ಲುವದು. ||೧೦೨|| ಈರೀತಿ ದುರ್ಬಲನಿದ್ದರೂ ಯಾವನು ಮೂರ್ಖತನದಿಂದ ಪಿತ್ತಕರವಾದ ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನೇ ಸೇವಿಸುವನೋ ಅವನಿಗೆ ಭಯಂಕರವಾದ ಗುದಪಾಕವಾಗಿ ತೀವ್ರನೇ ಸಾಯುವನು. || ೧೦೩ ||

ಕಫಾತಿಸಾರ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಶ್ಲೇಷ್ಮಾತಿಸಾರೇ ಪ್ರಥಮಂ ಹಿತಂ ಲಂಘನಪಾಚನಮ್ ||
 ಯೋಜ್ಯಶ್ಚಾಮಾತಿಸಾರಘ್ನೋ ಯಥೋಕ್ತೋ ದೀಪನೋ ಗಣಃ || ೧೦೪ ||
 ಲಂಘಿತಸ್ಯಾನುಪೂರ್ವಾಞ್ಚ ಕೃತಾಯಾಂ ನ ನಿವರ್ತತೇ ||
 ಕಫಜೋ ಯೋ ಹೃತೀಸಾರಃ ಕಫಘ್ನೈಸ್ತಮುಪಾಚರೇತ್ || ೧೦೫ ||
 ಬಿಲ್ವಕರ್ಕಟಿಕಾಮುಸ್ತಮಭಯಾ ವಿಶ್ವಭೇಷಜಮ್ ||
 ವಚಾನಿಡಂಗೆಭೂತೀಕಥಾನ್ಯಕಂ ಸುರದಾರು ಚ || ೧೦೬ ||

ಕುಷ್ಠಂ ಸಾತಿವಿಷಾ ಸಾಠಾ ಚವ್ಯಂ ಕಟುಕರೋಹಿಣೀ ||
 ಪಿಪ್ಪಲೀ ಪಿಪ್ಪಲೀಮೂಲಂ ಚಿತ್ರಕೋ ಹಸ್ತಿಪಿಪ್ಪಲೀ || ೧೦೭ ||
 ಯೋಗಾಃ ಶ್ಲೋಕಾರ್ಧವಿಹಿತಾ ಶ್ವತುರಸ್ತಾನ್ ಪ್ರಯೋಜಯೇತ್ ||
 ಶೃತಾನ್ ಶ್ಲೇಷ್ಮಾತಿಸಾರೇಷು ಕಾಯಾಗ್ನಿ ಬಲವರ್ಧನಾನ್ || ೧೦೮ ||
 ಅಜಾಜೀನುಸಿತಾಂ ಪಾಠಾಂ ನಾಗರಂ ಮರಿಚಾನಿ ಚ ||
 ಧಾತಕೀದ್ವಿಗುಣಂ ದದ್ಯಾನ್ಯಾ ತುಲುಂಗರಸಾಪ್ಲವತಮ್ || ೧೦೯ ||
 ರಸಾಂಜನಂ ಸಾತಿವಿಷಂ ಕುಟಿಜಸ್ಯ ಫಲಾನಿ ಚ ||
 ಧಾತಕೀದ್ವಿಗುಣಂ ದದ್ಯಾತ್ ಪಾತುಂ ಸಕ್ಷೌದ್ರನಾಗರಮ್ || ೧೧೦ ||
 ಧಾತಕೀ ನಾಗರಂ ಬಿಲ್ವಂ ಲೋಧ್ರಂ ಪದ್ಮಸ್ಯ ಕೇಶರಮ್ ||
 ಜಮ್ಮುತ್ವಜ್ಜ್ ನಾಗರಂ ಧಾನ್ಯಂ ಪಾಠಾ ಮೋಚರಸಂ ಬಲಾ || ೧೧೧ ||
 ಸಮಂಗಾ ಧಾತಕೀಬಿಲ್ವಮುಧ್ಯಂ ಜಂಬ್ವಾನ್ಪ್ರಯೋಸ್ತ್ವಜಾ ||
 ಕಪಿತ್ಥಾನಿ ವಿಡಂಗಾನಿ ನಾಗರಂ ಮರಿಚಾನಿ ಚ || ೧೧೨ ||
 ಚಾಂಗೇರಿತಕ್ರಕೋಲಾಮ್ಲಾಂಶ್ವತುರಸ್ತಾನ್ ಕಘೋತ್ತರೇ ||
 ಶ್ಲೋಕಾರ್ಧವಿಹಿತಾನ್ ದದ್ಯಾತ್ ಸಸ್ನೇಹಲವಣಾನ್ ಖಡಾನ್ || ೧೧೩ ||
 ಕಪಿತ್ಥಮುಧ್ಯಂ ಲೀಡ್ವೈವ ಸಮೋಷಕೃಷ್ಣಾರ್ಧಶರ್ಕರಮ್ ||
 ಕಟುಫಲಂ ಮಧುಯುಕ್ತಂ ನಾ ಮುಚ್ಯತೇ ಜಠರಾಮಯಾತ್ || ೧೧೪ ||
 ಕಣಾಂ ಮಧುಯುತಾಂ ಲೀಡ್ವಾ ತಕ್ರಂ ಪೀತ್ವಾ ಸಚಿತ್ರಕಮ್ ||
 ಜಗ್ಧ್ವಾ ನಾ ಬಾಲಬಿಲ್ವಾನಿ ಮುಚ್ಯತೇ ಜಠರಾಮಯಾತ್ || ೧೧೫ ||
 ಬಾಲಬಿಲ್ವಂ ಗುಡಂ ತೈಲಂ ಪಿಪ್ಪಲೀ ವಿಶ್ವಭೇಷಜಮ್ ||
 ಲಿಹ್ಯಾದ್ ನಾತೇ ಪ್ರತಿಹತೇ ಸಶೂಲಃ ಸಪ್ರವಾಹಿಕಃ || ೧೧೬ ||
 ಭೋಜ್ಯಂ ಮೂಲಕಯೂಷೇಣ ನಾತಘ್ನೈಶ್ಲೋಪಸೇವನೈಃ ||
 ನಾತಾತಿಸಾರವಿಹಿತೈರ್ಯೂಷೈರ್ಮಾಂಸರಸೈಃ ಖಡೈಃ || ೧೧೭ ||
 ಪೂರ್ವೋಕ್ತಮನ್ಮುಸರ್ಪಿವಾ ಷಟ್ಪಲಂ ನಾ ಯಥಾಬಲಂ ||
 ಪುರಾಣಂ ನಾ ಘೃತಂ ದದ್ಯಾತ್ ಯನಾಗೂಮಂಡಮಿಶ್ರಿತಮ್ || ೧೧೮ ||
 ನಾತಶ್ಲೇಷ್ಮವಿಬಂಧೇ ನಾ ಕಫೇ ನಾ ತಿಸ್ರವತ್ಕಪಿ ||
 ಶೂಲೇ ಪ್ರವಾಹಿಕಾಯಾಞ್ಚ ಪಿಚ್ಛಾಬಸ್ತಿಂ ಪ್ರಯೋಜಯೇತ್ || ೧೧೯ ||

ಪಿಪ್ಪಲೀ ಬಿಲ್ವಕುಷ್ಠಾನಾಂ ಶತಾಹ್ವಾವಚಯೋರಪಿ ||

ಕಲ್ಕೈಃ ಸಲವಣೈರ್ಯುಕ್ತಂ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಂ ಸನ್ನಿಧಾಪಯೇತ್ ||೧೨೦||

ಪ್ರತ್ಯಾಗತೇ ಸುಖೇ ಸ್ನಾತಂ ಕೃತಾಹಾರಂ ದಿನಾತ್ಯಯೇ ||

ಬಿಲ್ವಶೈಲೇನ ಮತಿನಾನ್ ಸುಖೋಷ್ಣೇನಾನುನಾಸಯೇತ್ ||೧೨೧||

ವಚಾಂತ್ಯೇರಥವಾ ಕಲ್ಕೈಸ್ತೈಲಂ ಪಕ್ವಾನ್ಮನಾಸಯೇತ್ ||

ಬಹುಶಃ ಕಫನಾತಾರ್ತಸ್ತಥಾ ಸಲಭತೇ ಸುಖಮ್ ||೧೨೨||

ಸ್ವಸ್ಥಾನೇ ಮಾರುತೋಽವತ್ಯಂ ವರ್ಧತೇ ಕಫಸಂಕ್ಷಯಾತ್ ||

ವಿವೃದ್ಧಃ ಸಹಸಾ ಹನ್ಯಾತ್ ತಸ್ಮಾತ್ ತಂ ತ್ವರಯಾ ಜಯೇತ್ ||೧೨೩||

ನಾತಸ್ಯಾನು ಜಯೇತ್ ಪಿತ್ತಂ ಪಿತ್ತಸ್ಯಾನು ಜಯೇತ್ ಕಫಮ್ ||

ತ್ರಯಾಣಾಂ ವಾ ಜಯೇತ್ ಪೂರ್ವಂ ಯೋಭವೇತ್ ಬಲವತ್ತರಃ

|| ೧೨೪ ||

ಅರ್ಥ— ಕಫಾತಿಸಾರದಲ್ಲೆ ಮೊದಲು ಲಂಘನ ಪಾಚನಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದು ಹಿತಕರ. ಆಮೇಲೆ ಆಮಾತಿಸಾರನಾರಕವಾದ ಹಿಂದೆದೇಳಿದ ದೀಪನದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಯೋಜಿಸಬೇಕು. || ೧೨೪ || ಲಂಘನಮಾಡಿಸಿ, ಆಮೇಲೆ ಮಾಡತಕ್ಕ ಕ್ರಮ (ಪಾಚನ ಅತಿಸಾರನಾರನದೀಪನ ಮುಂತಾದ ವಿಧಿ) ಗಳನ್ನು ಕೈಕೊಂಡರೂ ಕಫಜ ಅತಿಸಾರವು ನಾರವಾಗದಿದ್ದರೆ ಕಫಘ್ನ (ಮುಂದೆದೇಳಿದ) ಔಷಧಗಳನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. || ೧೦೫ || ೧ ಬಿಲ್ವ, ಕಾಕ ಡಶಿಂಸಿ, ಜೇಕು, ಅಣಲೆ, ಸುಂಠಿ, ೨ ಬಜಿ, ವಾವಡಿಂಗ, ಭೂತೀಕ(ಅಜವಾನ) ಹವೇಜ, ದೇವದಾರು || ೧೦೬ || ೩ ಕೋಷ್ಠ, ಅತಿವಿಷ, ಅಗಲಸುಂಠಿ, ಚವಕ, ಕಟುಕರೋಣಿ, ೪ ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಮೋಡಿ, ಚಿತ್ರಕ, ಗಜಹಿಪ್ಪಲಿ, ||೧೦೭|| ಹೀಗೆ ಅರ್ಧ ಪ್ಲೋಕಗಳಿಂದ ಹೇಳಿದ ಸಾಲ್ಪು ಔಷಧಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. ಇವು ಕಫಾತಿಸಾರಗಳಲ್ಲಿ ರೋಗ ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿಯ ಬಲವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುತ್ತವೆ. ||೧೦೮|| ಕರಿಜೀರಿಗೆ, ಅಗಲಸುಂಠಿ, ಸುಂಠಿ, ಮೆಣಸು, ಇವೆಲ್ಲದರ ೨ ಪಾಲು ಧಾತಕೀಪುಷ್ಪ ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಮಾಡಿ ಮಾಡಾಳದ ರಸದಲ್ಲಿ ಕೊಡಬೇಕು. ||೧೦೯|| ರಸಾಂಜನ, ಅತಿವಿಷ, ಇಂದ್ರಜವಿ ೧—೧ ಭಾಗ ೨ ಪಾಲು ಧಾತಕೀಪುಷ್ಪ, ಸುಂಠಿ ೧ಭಾಗ ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ ೪ ಪಾಲು ಜೇನುತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಕೊಡಬೇಕು. || ೧೧೦ || ೧ ಧಾತಕೀಪುಷ್ಪ,

ಸುಂಠಿ, ಬಿಲ್ವ, ಲೋಧ, ಪದ್ಮಕೇಶರ ೨ ನೇರಿಲತೋಟಿ, ಸುಂಠಿ, ಹವೇಜ, ಅಗಸುಂಠಿ, ಬೂರಲಕಂಟು, ಮುದ್ರೆ || ೧೧೧ || ೨ ಮಂಜಿಷ್ಠ, ಧಾತಕೀ ಪುಷ್ಪ, ಬಿಲ್ವದತಿಕಲು. ನೇರಿಲ ಮತ್ತು ಮಾವಿನತೋಟಿ, ೪ ಬೆಳವಲತಿಕಲು, ನಾವಣಿಂಗ, ಸುಂಠಿ, ಮೆಣಸು, || ೧೧೨ || ಈ ಪುಕಾರ ಅರ್ಧ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ ಹೇಳಿದ ೪ ಔಷಧಗಳ ಕಟ್ಟನ್ನು ಮಾಡಿ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಹುಳಚಿಕ್ಕ ಮಜ್ಜೆಗೆ ಬೋರೆ ಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ ಹುಳಮಾಡಿ ಸ್ನೇಹಲವಣಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಕಫಾಧಿಕ ಅತಿಸಾರ ದಲ್ಲಿ ಕೊಡಬೇಕು. || ೧೧೩ || ಬೆಳವಲದ ತಿಳಲಿನಲ್ಲಿ ತ್ರಿಕಟು, ಜೇನು, ಸಕ್ಕರೆ ಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ ಅಥವಾ ಕಿರಿಶಿನನ್ನು ಚೂರ್ಣದಲ್ಲಿ ಜೇನುತುಪ್ಪ ಕೂಡಿಸಿ ನೆತ್ತಿ ದರೆ ಅತಿಸಾರದಿಂದ ಮುಕ್ತನಾಗುವನು. || ೧೧೪ || ಹಿಪ್ಪಲಿಯನ್ನು ಜೇನು ಕೂಡನೆ ನೆಕ್ಕಲು ಅಥವಾ ಚಿತ್ರಕ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಮಜ್ಜೆಗೆಯೊಡನೆ ಕುಡಿಯಲು ಅಥವಾ ಬಾಲಬಿಲ್ವದ ತಿಳಲನ್ನು ತಕ್ಕೊಳ್ಳಲು ಅತಿಸಾರದಿಂದ ಮುಕ್ತ ನಾಗುವನು. || ೧೧೫ || ವಾತದ ಪುತಿಬಂಧ, ರೂಲ, ತಿಣಕೋಣ ಇವಿದ್ದರೆ ಬಿಲ್ವದ ತಿಳಲು, ಬೆಲ್ಲ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಸುಂಠಿಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ತೈಲದಲ್ಲಿ ನೆಕ್ಕ ಬೇಕು. || ೧೧೬ || ಮೂಲಂಗಿಯ ಕಟ್ಟಿನಿಂದ ಮತ್ತು ವಾತನಾಶಕ (ಮೊಸರು ಮುಂತಾದ) ನ್ಯಂಜನಗಳಿಂದ ವಾತಾತಿಸಾರಕ್ಕೆ ಹೇಳಿದ ಕಟ್ಟುಗಳಿಂದಲೂ ಮಂಜರಸಗಳಿಂದಲೂ ಕಾಯಿಗಳಿಂದಮಾಡಿದ ಕಟ್ಟುಗಳಿಂದಲೂ ಅನ್ನವನ್ನು ತಿನ್ನಬೇಕು. || ೧೧೭ || ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಹುಳಿಯಾದ ಘೃತ (ಚಾಂಗೇರಿಘೃತ ಮುಂತಾದ)ಗಳನ್ನು ಅಥವಾ ಷಟ್ಫಲಘೃತವನ್ನು ಅಥವಾ ಹಳೇತುಪ್ಪವನ್ನು ನೇಯಮಂಡಗಳಲ್ಲಿ ಕೂಡಿಸಿ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ನೋಡಿಕೊಡಬೇಕು. || ೧೧೮ || ವಾತಕಫದ ಪುತಿಬಂಧವಿರಲು ಅಥವಾ ಅತಿಕಫಸ್ರವನಾಗುತ್ತಿರಲು ಅಥವಾ ರೂಲ, ತಿಣಕೋಣವಿರಲು ಪಿಚ್ಛಾಬಸ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. || ೧೧೯ || ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಬಿಲ್ವಕೋಷ್ಠ, ಬಡೇಸೋಪು, ಬಜಿ ಇವುಗಳ ಕಲ್ಮ ಮತ್ತು ಉಪ್ಪು ಇವುಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಹಿಂದೆಹೇಳಿದ ಪಿಚ್ಛಾಬಸ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. || ೧೨೦ || ಅದು ತಿರುಗಿಬರಲು ಸಮಾಧಾನವೆನಿಸಲು ಸಂಜೆಗೆ ಸ್ನಾನಮಾಡಿ ಬುದಿವಂತ ನು ಬೆಚ್ಚಗಿನ ಬಿಲ್ವತೈಲದ ಅನುನಾಸನ ಬಸ್ತಿಯನ್ನು ತಕ್ಕೊಳ್ಳಬೇಕು. || ೧೨೧ || ಕಫವಾತಗಳಿಂದ ಬಹಳ ಪೀಡಿತನಾಗಿದ್ದರೆ ಬಿಲ್ವ, ಕಾಕಡಸಿಂಗಿ, ಜೇಕು, ಅಣಲಿ, ಸುಂಠಿ, ಬಜಿ, ಇವುಗಳ ಕಲ್ಮದಿಂದ ೪ ಮಾಲು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧ ಮಾಡಿದ ತೈಲದ ಅನುನಾಸನವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. ಅದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಸಮಾಧಾನವೆನಿಸುವದು. || ೧೨೨ || ಕಫಬೀಳುವದರಿಂದ ಆ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ

ವಾತವು ನಿಶ್ಚಿತವಾಗಿ ಹೆಚ್ಚುವದು. ಅದು ಬೆಳೆದರೆ ಒಮ್ಮೆಲೇ ಕೋಲ್ಲಬಹುದು. ಕಾರಣ ವಾತವನ್ನು ತೀವ್ರವಾಗಿ ಗೆಲ್ಲಬೇಕು. ||೧೨೩|| ವಾತದನಂತರ ಪಿತ್ತವನ್ನು ಪಿತ್ತದನಂತರ ಕಫವನ್ನು ಗೆಲ್ಲಬೇಕು. ಅಥವಾ ಮೂರರಲ್ಲಿ ಯಾವದೂ ಬಲಿಷ್ಠವಿದೆಯೋ ಅದನ್ನು ಮೊದಲು ಗೆಲ್ಲಬೇಕು. ||೧೨೪||

ತತ್ರಶ್ಲೋಕಃ

ಸ್ರಾಗುತ್ಪತ್ತಿನಿದಾನಾನಿ ಲಕ್ಷಣಂ ಸಾಧ್ಯತಾ ನ ಚ ||

ಕ್ರಿಯಾ ಚಾವಸ್ಥಿಕೇ ಸಿದ್ಧಾ ನಿರ್ದಿಷ್ಟಾ ಹೃತಿಸಾರಿಣಾನ್ || ೧೨೫ ||

ಅರ್ಥ— ಅತಿಸಾರದ ಮೂಲ, ಉತ್ಪತ್ತಿ, ಕಾರಣ, ಲಕ್ಷಣ, ಅದರ ಸಾಧ್ಯಸಾಧ್ಯತೆ ಅತಿಸಾರಿಗಳ ಆಯಾ ಅವಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ ನಿಶ್ಚಿತ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಇವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವು. ||೧೨೫||

ಇತ್ಯಗ್ನಿವೇಶಕೃತೇ ತಂತ್ರೇ ದೃಢಬಲಪ್ರತಿಸಂಸ್ಕೃತೇ ಚಿಕಿತ್ಸಿತಸ್ಥಾನೇ ಅತಿಸಾರ ಚಿಕಿತ್ಸಿತಂ ನಾನು ಏಕೋನವಿಂಶೋಧ್ಯಾಯಃ ||

೨೩ ಮದಾದ್ಯ ಬಾಬಾಚಾರ್ಯ ಪೂಜ್ಯಪಾದ ಶಿಷ್ಯ ಅದ್ವ ಅನಂತಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಚರಕ 'ಚಿಕಿತ್ಸಾ ಬೋಧಿನಿ' ಎಂಬ ಚರಕ ಸಂಹಿತೆಯ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಅತಿಸಾರಚಿಕಿತ್ಸೆ ಎಂಬ ಹತ್ತೊಂಬತ್ತನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿದುದು.

೨೦ ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ

ಭರ್ಥಿ ಚಿಕಿತ್ಸೆ

ಅಧೋಮಾರ್ಗ (ಗುದ) ಪ್ರವೃತ್ತಿರೂಪವಾದ ಅತಿಸಾರವನ್ನು ಹೇಳಿದನಂತರ ಅದರ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಉರ್ಧ್ವಮಾರ್ಗ (ಮುಖ) ಪ್ರವೃತ್ತಿರೂಪವಾದ ಭರ್ಥಿ (ವಾಂತಿ) ಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಅಥಾತಶ್ಚರ್ಥಿಚಿಕಿತ್ಸಿತಂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಸ್ಯಾಮಃ ||

ಅರ್ಥ— ಇನ್ನು ಮೇಲೆ ಭರ್ಥಿ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಹೇಳುವೆವು.

ಇತಿ ಹ ಸ್ಕಾಹ ಭಗವಾನಾತ್ರೇಯಃ || ೧ ||

ಅರ್ಥ— ಪೂಜ್ಯರಾದ ಆತ್ರೇಯ ಋಷಿಗಳು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದರು. ||೧||

ಯಶಸ್ವಿನಂ ಬ್ರಹ್ಮತಪೋಧೃತಿಭ್ಯಾಂ ಜ್ವಲಂತಮಗ್ನೈರ್ಕಸನುಪ್ರಭಾ
ವನ್ ||

ಪುನರ್ವಸುಂ ಭೂತಹಿತೇ ನಿವಿಷ್ಟಂ ಪಪ್ರಚ್ಛ ಶಿಷ್ಯೋಽನ್ರಿಜಮಗ್ನಿ
ವೇಶಃ || ೨ ||

ಯಾರ್ಘದಯಃ ಪಚ್ಛ ಪುರಾ ತ್ವಯೋಕ್ತಾ ರೋಗಾಧಿಕಾರೇ
ಭಿಷಜಾಂ ವರಿಷ್ಠ ||

ತಾಸಾಂ ಚಿಕಿತ್ಸಾಂ ಸನಿದಾನಲಿಂಗಾಂ ಯಥಾವದಾಚಕ್ಷ್ವ ಹಿತಾಯ
ನ್ಯಣಾಮ್ || ೩ ||

ತದಗ್ನಿವೇಶಸ್ಯ ವಚೋ ನಿಶಮ್ಯ ಪ್ರೀತೋ ಭಿಷಕ್ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಇದಂ ಜಗಾದ
ಯಾರ್ಘದಯಃ ಪಚ್ಛ ಪುರಾ ನುಯೋಕ್ತಾಸಾ ವಿಸ್ತರೇಣ ಬ್ರುವತೋ
ನಿಬೋಧ || ೪ ||

ಅರ್ಥ— ಕೀರ್ತಿವಂತ ಜ್ಞಾನ ತಪಸ್ಸುಗಳ ತೇಜದಿಂದ ಹೊಳೆಯುವ ಅಗ್ನಿ, ಸೂರ್ಯರಂತೆ ಪ್ರಭಾವವುಳ್ಳ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಕಲ್ಯಾಣದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದ

ಆತ್ರೇಯ ಪುನರ್ವಸು ಋಷಿಗಳಿಗೆ ಶಿಷ್ಯನಾದ ಅಗ್ನಿವೇಶನು ಪ್ರಶ್ನಮಾಡಿದನು
 || ೨ || ವೈದ್ಯಶ್ರೇಷ್ಠರೇ ಹಿಂದೆ (ಅಷ್ಟೋದರಿಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ) ಹೇಳಿದ
 ಐದು ಭರ್ದಿ (ವಾಂತಿ) ಗಳ ಕಾರಣ ಲಕ್ಷಣ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಜನರ ಕಲ್ಯಾ
 ಣಕ್ಕಾಗಿ ಸರಿಯಾಗಿ ಹೇಳಿರಿ. || ೩ || ಅಗ್ನಿವೇಶನ ಈ ಮಾತನ್ನು ಕೇಳಿ
 ಸಂತುಷ್ಟರಾದ ವೈದ್ಯಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಆತ್ರೇಯಋಷಿಗಳು ಹಿಂದೆ ನಾನು
 ಹೇಳಿದ ಐದು ಭರ್ದಿಗಳನ್ನೇ ವಿಸ್ತಾರದಿಂದ ಹೇಳುವೆನು ಕೇಳಿಂದುಹೇಳಿದರು
 || ೪ ||

ಭರ್ದಿಯ ಸಾಮಾನ್ಯ ಪೂರ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ದೊಷೈಃ ಪೃಥಕ್ ತ್ರಿಪ್ರಭವಾ ಚತಸ್ರೋ ದ್ವಿಷ್ಟಾರ್ಥಯೋಗಾದಪಿ
 ಪಂಚಮೀ ಸ್ಯಾತ್ ||
 ತಾಸಾಂ ಹೃದುತ್ಕ್ಲೇಶಕಫಪ್ರಸೇಕೌ ದ್ವೇಷೋಽಶನೇ ಚೈವ ಹಿ ಪೂರ್ವ
 ರೂಪಮ್ || ೫ ||

ಅರ್ಥ— ಹೃದಯದ ಉತ್ಕ್ಲೇಶ (ಕೆರಳೋಣ) ಕಫಬೀಳೋಣ
 ಅನ್ನದ್ವೇಷ, ಇವು ಬೇರೆಬೇರೆ ದೋಷಗಳಿಂದಂಟಾದ ಮೂರು ಸನ್ನಿಪಾತ
 ದಿಂದ ಮತ್ತು ದೇಹಿಕೆಂಬದ ದ್ರವ್ಯದಿಂದಂಟಾದ ಎರಡು ಹೀಗೆ ಐದೂ ಭರ್ದಿ
 ಗಳ ಪೂರ್ವರೂಪಗಳು || ೫ ||

ವಾತಭರ್ದಿಯ ನಿದಾನ ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಿ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ನ್ಯಾಯಾನುತೀಕ್ಷ್ಣೈಃ ಪಥಶೋಕರೋಗಭಯೋಪವಾಸಾದ್ಯತಿಕರ್ಮಿತಸ್ಯ
 ನಾಯುರ್ಮಹಾಸ್ರೋತಸಿ ಸಂಪ್ರವೃದ್ಧಃ ಉತ್ಕ್ಲೇಶ್ಯ ದೋಷಾಂಸ್ತತ
 ಊರ್ಧ್ವಮುಸ್ಯನ್ || ೬ ||

ಆನಾಶಯೋತ್ಕ್ಲೇಶಕೃತಾಂಚ ನುರ್ಮಪ್ರಸೀಡಯಂಶ್ಚ ದಿಫಮುದೀರ
 ಯೇತ್ ತು ||

ಹೃತ್ಪಾರ್ಶ್ವಪೀಡಾ ಮುಖಶೋಷಮೂರ್ಧ್ವನಾಭ್ಯರ್ತಿಕಾಸಸ್ವರಭೇದ
 ತೋದ್ಯೈಃ || ೭ ||

ಉದ್ಗಾರಶಬ್ದಪ್ರಬಲಂ ಸಫೇನಂ ವಿಚ್ಛಿನ್ನಕೃಷ್ಣಂ ತನುಕಂ ಕಷಾಯಂ ||
 ಕೃಚ್ಛ್ರೀಣ ಚಾಲ್ಪಂ ಮಹತಾ ಚ ವೇಗೇನಾರ್ತೋಽನಿಲಾಚ್ಛರ್ಧಯ
 ತೀಹ ದುಃಖಮ್ || ೮ ||

ಅರ್ಥ— ವ್ಯಾಯಾಮ ತೀಕ್ಷ್ಣವೆಷಧ, ಶೋಕ, ರೋಗ, ಭಯ, ಉಪವಾಸ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಂದ ಬಹಳ ಅಶಕ್ತನಾದವನ ಕೋಷ್ಠದಲ್ಲಿ ವಾಯುವು ಬೆಳೆದು ದೋಷಗಳನ್ನು ಕೆರಳಿಸಿ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಚೆಲ್ಲುತ್ತಾ || ೬ || ಮರ್ಮಗಳನ್ನು ಪೀಡಿಸುತ್ತ ಆನಾಶಯದ ಉತ್ಕೇಶದಿಂದ ಭರ್ತೃಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. ವಾತದ ಭರ್ತೃಯಲ್ಲಿ ಎದೆ ಸಾರ್ವಗಳಲ್ಲಿ ನೋವು, ಬಾಯಿಬಣಗೋಣ, ತಲೆಹೊಕ್ಕಳಗಳಲ್ಲಿ ಶೂಲ, ಕೆಮ್ಮು, ಸ್ವರಭಂಗ, ಚುಚ್ಚುವಿಕೆಗಳು ಇರುವವು. || ೭ || ಬಹಳ ವೇಗದಿಂದ ಪ್ರಬಲ ಶಬ್ದದಿಂದ ತೇಕುತ್ತ ಬುರುಗುಳ್ಳ ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣದ ಒಗರುರಸದ ದ್ರವವಾದ ಸ್ವಲ್ಪ ಕಫವನ್ನು ಕಷ್ಟದಿಂದ ಹೇಗೋ ಕಾರುವನು. || ೮ ||

ಪಿತ್ತಜ಼ಭರ್ತೃಯ ನಿಧಾನ ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಿ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಅಜೀರ್ಣಕಟ್ಟಿನ್ಲವಿದಾಹ್ಯಶೀತೈರಾನಾಶಯೇ ಪಿತ್ತಮುದೀರ್ಘವೇಗಂ ||
ರಸಾಯನೀಭಿರ್ವಿಸೃತಂ ಪ್ರಸೀಡ್ಯ ಮರ್ವೋರ್ಧ್ವನಾಗಮ್ಯ ವಮಿಂ
ಕರೋತಿ || ೯ ||

ಮೂರ್ಛಾಪಿಸಾಸಾನು ಖ ಶೋಷ ಮೂರ್ಧತಾಲ್ಪಕ್ಷಿಸಂತಾಪತನೋ
ಭ್ರಮಾರ್ತಃ ||

ಪೀತಂ ಭೃಶೋಷ್ಣಂ ಹರಿತಂ ಸತಿಕ್ತಂ ಧೂಮ್ರಂಚ ಪಿತ್ತೇನ ವಮೇ
ತ್ ಸದಾಹಮ್ || ೧೦ ||

ಅರ್ಥ— ಅಜೀರ್ಣ, ಕಾರ, ಹುಳಿ, ವಿದಾಹಿ, ಉಷ್ಣಗಳಿಂದ ಆನಾಶಯದಲ್ಲಿದ್ದ ಪಿತ್ತವೂ ಕುಪಿತವಾಗಿ ರಸವಾಹಕ ಧಮನಿಗಳಿಂದ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಪಸರಿಸಿ ಮರ್ಮವನ್ನು ಪೀಡಿಸಿ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಬಂದು ವಾಂತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವದು. || ೯ || ಪಿತ್ತಜ಼ಭರ್ತೃಯಲ್ಲಿ ಮೂರ್ಛೆ, ನೀರಡಿಕೆ, ಬಾಯಿಬಣಗೋಣ ತಲೆ ಅಂಗಳು ಕಣ್ಣು ಉರಿಯೋಣ, ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕತ್ತಲೆಬರೋಣ, ಭ್ರಮ ಇವು ಉಂಟಾಗುವವು. ಬಹಳ ಉಷ್ಣವಿದ್ದ ಹಸರು ಹಳದಿ ಅಥವಾ ಧೂಮವರ್ಣದ ಕಫವನ್ನು ಕಾರುವನು; ದಾಹವಾಗುವದು. || ೧೦ ||

ಕಫಭದ್ರಿಯ ನಿದಾನ ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಿ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಸ್ನಿಗ್ಧಾತಿಗುರ್ವಾಮವಿದಾಹಿಭೋಜ್ಯೈಃ ಸ್ವಸ್ನಾದಿಭಿಶ್ಚೈವ ಕಫೋಽತಿ
ವೃದ್ಧಃ ||

ಉರಃಶಿರೋಮುರಸಾಯನೀಶ್ಚ ಸರ್ವಾಃ ಸಮಾವೃತ್ಯ ವಮಿಂ
ಕರೋತಿ || ೧೧ ||

ತಂದ್ರಾಸ್ಯಮಾಧುರ್ಯಕಫಪ್ರಸೇಕಸಂತೋಷನಿದ್ರಾರುಚಿಗೌರವಾರ್ತಃ||
ಸ್ನಿಗ್ಧಂ ಘನಂ ಸ್ವಾದು ಕಫಂ ವಿಶುದ್ಧಂ ಸಲೋಮಹರ್ಷೋಽಲ್ಪರುಜಂ
ವಮೋತ್ತು || ೧೨ ||

ಅರ್ಥ— ಸ್ನಿಗ್ಧ, ಅತಿಜಡ, ಆಮ, ವಿದಾಹಿ ಆಹಾರಗಳಿಂದಲೂ
ಬಹಳ ಮಲಗೋಣ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಂದಲೂ ಕಫವು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಬೆಳೆದು ಎದೆ,
ತಲೆ, ಮುರಸ, ರಸವಾಹಕಧಮನಿ ಇವೆಲ್ಲವನ್ನು ಆವರಿಸಿ ವಾಂತಿಯನ್ನುಂಟು
ಮಾಡುತ್ತದೆ. || ೧೧ || ಅದರಿಂದ ತಂದ್ರೆ ಬಾಯಿಗೆಸವಿ ಕಫಬೀಳೋಣ ತೃಪ್ತಿ
ನಿದ್ರೆ, ಅರುಚಿ, ಜಡತ್ವ ರೋಮಾಂಚಗಳು ಉಂಟಾಗುವವು. ಸ್ನಿಗ್ಧ, ಗಟ್ಟಿ,
ಸವಿಯಾದ ಶುದ್ಧ ಕಫವು ತ್ರಾಸವಾಗದೆ ಬೀಳುವದು. ||೧೨||

ತ್ರಿದೋಷಭದ್ರಿಯ ನಿದಾನ ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಿ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಸಮಶ್ರುತಃ ಸರ್ವರಸಾನ್ ಪ್ರಸಕ್ತನಾನುಪ್ರದೋಷತುಫವಿಪರೈರ್ಯೈಶ್ಚ
ಸರ್ವೇ ಪ್ರಕೋಪಂ ಯುಗಪತ್ ಪ್ರಪನ್ನಾಶ್ಚ ದ್ವಿಂ ತ್ರಿದೋಷಾಂ ಜನ
ಯಂತಿದೋಷಾಃ || ೧೩ ||

ಕೂಲಾವಿಪಾಕಾರುಚಿದಾಹತ್ಯಷ್ಟಾಶ್ವಾಸಪ್ರಮೋಹಪ್ರಬಲಾಪ್ರಸಕ್ತಂ ||
ಛೇದಿಸ್ತ್ರಿದೋಷಾಲ್ಲವಣಾವ್ಲನೀಲಸಾಂದ್ರೋಷ್ಣರಕ್ತಂ ವಮತಾಂ
ನೃಣಾಂ ಸ್ಯಾತ್ || ೧೪ ||

ಅರ್ಥ— ಯಾವಾಗಲೂ ಎಲ್ಲ ರಸಗಳನ್ನು ಪಥ್ಯಾಪಥ್ಯಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ
ತಿನ್ನುವವನಿಗೆ ಆಮದೋಷ ಮತ್ತು ಋತು ವಿಪರ್ಯಯಗಳಿಂದ ಎಲ್ಲದೋಷಗ
ಳು ಒಮ್ಮೆಲೆ ಕುಪಿತವಾಗಿ ತ್ರಿದೋಷಜಛೇದಿಯನ್ನುಂಟು ಮಾಡುತ್ತದೆ. ||೧೩||
ಈ ತ್ರಿದೋಷಭದ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಕೂಲ, ಅಜೀರ್ಣ, ಅರುಚಿ, ದಾಹ, ನೀರಡಿಕೆ,

ಶ್ವಾಸ, ಮೋಹಗಳು ಯಾವಾಗಲೂ ಪ್ರಬಲವಾಗಿರುವವು. ಉಪ್ಪು, ಹುಳಿ, ಕಪ್ಪು, ಗಟ್ಟಿ, ಉಷ್ಣ, ಕೆಂಪಾದ ವಾಂತಿಯು ಆಗುವದು. ||೧೪||

ಅಸಾಧ್ಯ ತ್ರಿದೋಷ ಭರ್ತೃಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ನಿರ್ದೋಷದಮೂತ್ರಾಂಶವಹಾನಿ ವಾಯುಃ ಸ್ತೋತಾಂಸಿ ಸಂರುದ್ಧ್ಯ
ಯದೋರ್ಧ್ವಮೇತಿ ||

ಉತ್ಸನ್ನದೋಷಸ್ಯ ಸಮಾಚಿತಂ ತಂ ದೋಷಂ ಸಮುದ್ಧೂಯ ನರಸ್ಯ
ಕೋಷಾತ್ || ೧೫ ||

ನಿಷ್ಕೂತ್ರಯೋಸ್ತತ್ಸಮಗಂಧವರ್ಣಂ ತೃಟ್ಶ್ವಾಸಹಿಕ್ಯಾತಿಯುತಂ
ಪ್ರಸಕ್ತಮ್ ||

ಪ್ರಚ್ಛದ್ವಯೇದ್ಭುಷ್ಮಮಿಹಾತಿ ಯೋ ಗಾತ್ರಯಾರ್ದಿತಶ್ಚ ಶು ವಿನಾಶ
ಮೇತಿ || ೧೬ ||

ಅರ್ಥ— ಯಾವಾಗ್ಗೆ ವಾಯುವು ಮಲ, ಸ್ತೇದ, ಮೂತ್ರ, ರಸವಾ
ಹಕಸ್ರೋತಸ್ಸಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಬಂಧಿಸಿ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಬರುವದೋ ಆಗ್ಗೆ ಅದು
ರೋಗಿಯ ಮೇಲಕ್ಕೆಬಂದ ಎಲ್ಲದೋಷಗಳನ್ನು ಕೋಷದಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆಹಾರಿ
ಸುತ್ತ, || ೧೫ || ಮಲಮೂತ್ರಗಳ ವಾಸನೆಯುಳ್ಳ ನೀರಡಿಕೆ, ಶ್ವಾಸ, ಬಿಕ್ಕು,
ಶೂಲಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ದುಷ್ಟವಾದ ವಾಂತಿಯನ್ನು ಒಂದೇಸವನೆ ಅತಿಯಾಗಿ
ಮಾಡಿಸುವದು. ಅದರಿಂದ ಪೀಡಿತನಾದ ರೋಗಿಯು ತೀವ್ರವಾಗಿ ಸಾಯು
ವನು. ||೧೬||

ಆಗಂತು ಭರ್ತೃಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ದ್ವಿಷ್ಟಪ್ರತೀಪಾಶುಚಿಪೂತ್ಯಮೇಧ್ಯಭೀಭತ್ಸಗಂಧಾಶನದರ್ಶನೈಶ್ಚ ||
ಯಚ್ಛದ್ವಯೇತ್ ತಸ್ತಮನಾ ಮನೋಘ್ನೈರ್ವಿಷ್ವಾರ್ಥಸಂಯೋಗ
ಭವಾ ಮತಾ ಸಾ || ೧೭ ||

ಅರ್ಥ— ಅತ್ಯಂತ ಬೇಡಾದ, ಸಾತ್ತ್ಯವಿರದ, ಅಪವಿತ್ರ, ದುರ್ಗಂಧ
ವುಳ್ಳ, ಮನಸ್ಸಿನ ವಿರುದ್ಧವಾದ ವಿಕೃತಪದಾರ್ಥಗಳ, ದುಃಖದಾಯಕ ಗಂಧ,
ಭಕ್ಷಣ, ದರ್ಶನಗಳಿಂದ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಖೇದವಾಗಿ ಆಗುವ ವಾಂತಿಯು ದ್ವಿಷ್ಟ
ಸಂಯೋಗಜವೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ||೧೭||

ಎಲ್ಲವುಗಳಲ್ಲಿ ಆಸಾಧ್ಯಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಕ್ಷೀಣಸ್ಯ ಯಾಭರ್ಧಿರತಿಪ್ರಸಕ್ತಾ ಸೋಪದ್ರವಾ ಶೋಣಿತಪೂಯ
ಯುಕ್ತಾ ||

ಸಚಂದ್ರಿಕಾಂ ತಾಂ ಪ್ರವದೇದಸಾಧ್ಯಾಂ ಸಾಧ್ಯಾಂ ಚಿಕಿತ್ಸೇದನುಪದ್ರ
ವಾಂಚೆ || ೧೮ ||

ಅರ್ಥ— ಕ್ಷೀಣಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಉಂಟಾದ ಉಪದ್ರವಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ
ರಕ್ತಕೀವು ಮತ್ತು ಚಂದ್ರಿಕೆ (ನವಿಲುಗರಿಯಬಣ್ಣ) ಗಳುಳ್ಳ, ಬಹಳವಾದ
ವಾಂತಿಯು ಆಸಾಧ್ಯವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಉಪದ್ರವವಿಲ್ಲದ, ಸಾಧ್ಯವಾದ
ವಾಂತಿಯನ್ನು ಚಿಕಿತ್ಸಿಸಬೇಕು. || ೧೮ ||

ಸಾಧ್ಯಭರ್ಧಿಗಳ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಆಮಾಶಯೋತ್ಕ್ಲೇಶಭವಾ ಹಿ ಸರ್ವಾ ಶ್ವದ್ಯೋ ಮತಾ ಲಂಘನ
ಮೇನ ತಸ್ಮಾತ್ ||

ಸ್ರಾಕ್ಯಾರಯೇನ್ಮಾರುತಜಾಂ ನಿಮುಚ್ಯ ಸಂಶೋಧನಂ ವಾ ಕಫಪಿತ್ತ
ಹಾರಿ || ೧೯ ||

ಚೂರ್ಣಾನಿ ಲಿಹ್ಯಾನ್ಮಧುನಾಭಯಾನಾಂ ಹೃದ್ಯಾನಿ ವಾ ಯಾನಿ ವಿರೇ
ಚನಾನಿ ||

ಮದ್ಯೈಃ ಪಯೋಭಿಶ್ಚ ಯುತಾನಿ ಯುಕ್ತ್ಯಾ ನಯಂತ್ಯಧೋದೋಷ
ಮುದೀರ್ಣಮೂರ್ಧ್ವಮ್ || ೨೦ ||

ವಲ್ಲಿಫಲಾದ್ಯೈರ್ವಮನಂ ಪಿಬೇದ್ ವಾ ಯೋ ದುರ್ಬಲಸ್ತಂ ಶಮಸ್ಯೈ
ಶ್ಚಿ ಕಿತ್ಸೇತ್ ||

ರಸೈರ್ಮನೋಜ್ಜ್ವಲಫುಭಿರ್ವಿಶುಷ್ಕೈರ್ಭಕ್ಷೈಃ ಸಭೋಜ್ಯೈರ್ವಿ
ಧೈಶ್ಚ ಸಾನೈಃ || ೨೧ ||

ಅರ್ಥ— ಎಲ್ಲಿ ಭರ್ಧಿಗಳು ಆಮಾಶಯದ ಕ್ಷೋಭದಿಂದಂಟಾಗುವದ
ರಿಂದ ವಾತಜ಼ಭರ್ಧಿಯ ಹೊರತಾಗಿ ಉಳಿದ ಎಲ್ಲ ವಾಂತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಲಂಘನ
ವನ್ನೇ ಮಾಡಿಸಬೇಕು. ಅಥವಾ ಕಫ ಪಿತ್ತ ನಾಶಕವಾದ ವಮನ ವಿರೇಚನ
ಮಾಡಿಸಬೇಕು. || ೧೯ ||

ಆ ವಮನ ವಿರೋಚನಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಅಣಲೇ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಜೇನಿನೊಡನೆ ನೆಕ್ಕಬೇಕು. ರುಚಿಕರವಾದ ವಮನ ವಿರೋಚನವನ್ನು ಮಧ್ಯ ಅಥವಾ ಹಾಲುಗಳಿಂದ ಯೋಗ್ಯ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ತಕ್ಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಅವು ಮೇಲಕ್ಕೆ ದೋಗುವ ದೋಷಗಳನ್ನು ಕೆಳಗೆ ಒಯ್ಯುವವು. || ೨೦ || ಅಥವಾ ಕಫಪಿತ್ತನಾರಕ ವಮನವನ್ನು ಕಹಿ ಈಸ ಗುಂಬಳ ಕಷಾಯ ಮುಂತಾದವುಗಳೊಡನೆ ತಕ್ಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ರೋಗಿಯು ದುರ್ಬಲನಿದ್ದರೆ ವಮನ ಔಷಧಗಳನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ರುಚಿಕರವಾದ ಮಾಂಸರಸ ಹಗುರಾದ (ರೊಟ್ಟಿ ಮುಂತಾದ) ಒಣಗಿದ ಆಹಾರವಿವಿಧ ಅನ್ನಪಾನಗಳನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. || ೨೧ ||

ವಾತಜವಾಂತಿಯ ವಿಶಿಷ್ಟ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಸುಸಂಸ್ಕೃತಾಸ್ತಿತ್ವಿರಿಬರ್ಹಿಲಾವರಸಾ ವ್ಯಪೋಹಂತ್ಯನಿಲಪ್ರವೃತ್ತಾನ್ ||
ಭರ್ತೃಂ ತಥಾ ಕೋಲಕುಲತಥಾನ್ಯಬಿಲ್ವಾದಿನಮೂಲಾನ್ಲಯವೈಶ್ವ
ಯೂಷೈಃ || ೨೨ ||

ವಾತಾಸ್ತಿಕಾಯಾಂ ಹೃದಯದ್ರವಾರ್ತಃ ಕಾನುಂ ಪಿಚೇತ್ ಸೈಂಧವನ
ದ್ವಾಘೃತಂ ನಾ ||

ಸಿದ್ಧಂ ತಥಾ ನಾಗರಧಾನ್ಯಕಾಞ್ಞಾಂ ದಧ್ನಾ ಚ ತೋಯೇನ ಚ ದಾಡಿ
ಮಸ್ಯ || ೨೩ ||

ವ್ಯೋಷೇಣ ಯುಕ್ತಾಂ ಲವಣೈಸ್ತ್ರಿಭಿಶ್ಚ ತಸ್ಯೈವ ಮಾತ್ರಾನುಥನಾ
ಪ್ರದದ್ಯಾತ್ ||

ಸ್ನಿಗ್ಧಾನಿಹೃದ್ಯಾನಿಚಘೋಜನಾನಿರಸೈಃ ಸಯೂಷೈರ್ದಧಿ ದಾಡಿವೈಶ್ವ
|| ೨೪ ||

ಅರ್ಥ— ಒಗ್ಗರಣೆ ಮುಂತಾದ್ದು ಹಾಕಿ ರುಚಿಕರವಾದ ವೇದಪಕ್ಷಿ ನವಿಲು, ಲಾವ (ಪಕ್ಷಿವಿಶೇಷ) ಪಕ್ಷಿಗಳ ಮಾಂಸರಸಗಳೂ ಅದರಂತೆ ಬೋರೆ, ಹುರಳಿ, ಹವೀಜ, ಬಿಲ್ವಾದಿಪಂಚಮೂಲ ಮತ್ತು ಗಂಜಿ ಜವೆ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಕಟ್ಟುಗಳು ವಾತಜವಾಂತಿಗಳನ್ನು ಕಳೆಯುವವು. || ೨೨ || ವಾತಜವಾಂತಿಯಲ್ಲಿ ಹೃದಯಸ್ಪಂದನವಿದ್ದರೆ, ಸೈಂಧವಹಾರಿದ ಘೃತವನ್ನು

ಅಥವಾ ಸುಂಠಿ ಹವೀಜಗಳ ಕಲ್ಪವನ್ನು ಹಾಕಿ ೪ ಪಾಲು ಮೊಸರಿನಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧ
ಮಾಡಿದ ಅಥವಾ ದಾಳಿಂಬ ರಸದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಮಾಡಿದ ಘೃತವನ್ನು ಕುಡಿಯು
ಬೇಕು. || ೨೩ || ಅಥವಾ ಅ ಘೃತವನ್ನು ತ್ರಿಕಟು, ತ್ರಿಲವಣ(ಕಾಚ, ಸೈಂಧವ
ಬಿಡ) ಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ ಯೋಗ್ಯಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಕೊಡಬೇಕು. ಸ್ನಿಗ್ಧ, ರುಚಿ
ಕರ ಆಹಾರವನ್ನು ಕಟ್ಟು, ಮೊಸರು, ದಾಳಿಂಬರಸಗಳೊಡನೆ ಕೊಡಬೇಕು.

|| ೨೪ ||

ಪಿತೃಜನಾಂತಿಯ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಪಿತೃತ್ವಿಕಾಯಾಂ ತ್ವನುಲೋಪನಾರ್ಥಂ ದ್ರಾಕ್ಷಾವಿದಾರೀಕ್ಷುರಸೈಸ್ತಿ
ವೃತ್ ಸ್ಯಾತ್ ||

ಕಫಾಶಯಸ್ಥಂ ತ್ವತಿನೂತ್ರವೃದ್ಧಂ ಪಿತ್ತಂ ಹರೇತ್ ಸ್ವಾದುಭಿರೂರ್ಧ್ವ
ಮೇವ || ೨೫ ||

ಶುದ್ಧಾಯ ಕಾಲೇ ಮಧುಶರ್ಕರಾಭ್ಯಾಂ ಲಾಜೈಶ್ಚ ಮಂಥಂ ಯದಿ
ವಾಪಿ ಪೇಯಾನ್ ||

ಪ್ರದಾಪಯೇನ್ಮದ್ಗರಸೇನ ವಾಪಿ ಶಾಲ್ಯೋದನಂ ಚಾಂಗಲಜೈರ
ಸೈರ್ವಾ || ೨೬ ||

ಸಿತೋಪಲಾಮಾಕ್ಷಿಕಪಿಪ್ಪಲೀಭಿಃ ಕುಲ್ಮಾಷಲಾಜಾಯವಸಕ್ತುಗ್ಂ
ಚಾನ್ ||

ಖರ್ಜೂರಮಾಂಸಾನ್ಯಥ ನಾರಿಕೇಲಂ ದ್ರಾಕ್ಷಾಮಥೋ ವಾ ಬದರಾಣಿ
ಲಿಹ್ಯಾತ್ || ೨೭ ||

ಸ್ತ್ರೋತೋಜಲಾಜೋತ್ಪಲಕೋಲಮಜ್ಜ ಚೂರ್ಣಾನಿ ಲಿಹ್ಯಾನ್ಮಧುನಾ
ಭಯಾಂ ವಾ ||

ಕೋಲಾಸ್ಥಿ ಮಜ್ಜಾಂಜನಮುಕ್ಷಿಕಾನಿಡ್ಲಾಜಾಸಿತಾಮಾಗಧಿ ಕಾ ಕಣಾ
ವಾ || ೨೮ ||

ದ್ರಾಕ್ಷಾರಸಂ ವಾ ಪ್ರಪಿಪೇತ್ ಸುಶೀತಂ ಮೃದ್ಧೃಷ್ಟಲೋಷ್ಣಪ್ರಭವಂ
ಜಲಂ ವಾ ||

ಜಂಬಾನ್ವಯೋಃ ಪಲ್ಲವಜಂ ಕಷಾಯಂ ಪಿಪೇತ್ ಸುಶೀತಂ ಮಧು
ಸಂಯುತಂ ವಾ || ೨೯ ||

ಶಿಸ್ಥಿತಂ ವಾರಿ ಸಮುದ್ಗಕ್ಯಷ್ಟಂ ಸೋಶೀರಧಾನ್ಯಂ ಚಣಕೋದಕಂ ವಾ ||
ಗವೇಧುಕಾಮೂಲಜಲಂ ಗುಡೂಚ್ಯಾಃ ಜಲಂ ಪಿಬೇದಿಕ್ಷುರಸಂ
ಪಯೋನಾ || ೩೦ ||

ಸೇವ್ಯಂ ಪಿಬೇತ್ಯಾಂಚನಗೈರಿಕಂ ವಾ ಸನಾಲಕಂ ತಣ್ಣುಲಧಾವನೇನ ||
ಕಲ್ಮಂ ತಥಾ ಚಂದನಸೇವ್ಯಮಾಂಸೀದ್ರಾಕ್ಷೋತ್ತಮಾವಾಲಕಗೈರಿಕಾ
ಣಾಮ್ || ೩೧ ||

ಶೀತಾಮ್ಬುನಾ ಗೈರಿಕಶಾಲಿಚೂರ್ಣಂ ಮೂರ್ವಂ ತಥಾ ತಣ್ಣುಲಧಾವ
ನೇನ ||

ಧಾತ್ರೀರಸೇನೋತ್ತಮಚಂದನಂ ವಾ ಸ್ಯುಶ್ವರ್ದಿತ್ಯಷ್ಟಾಸು ಸಮಾಪ್ತಿಕಾಣಿ
|| ೩೨ ||

ಅರ್ಥ— ಪಿತ್ತಜವಾಂತಿಯಲ್ಲಿ ದ್ರಾಕ್ಷಾ ರಸ, ನೆಲಗುಂಬಳರಸ, ಕಬ್ಬಿನ
ರಸಗಳೊಡನೆ ನಿಶೋತ್ತರವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. ಅದು ಅನುಲೋಮನ
ಮಾಡುವದು. ಕಫಾಶಯದಲ್ಲಿ ಪಿತ್ತವು ಬಹಳೇ ಸಂಚಿತವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಮಧುರ
ದ್ರವ್ಯಗಳಿಂದ ವಮನವನ್ನೇ ಮಾಡಿಸಬೇಕು. || ೨೯ || (ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ)
ಶೋಧನ ಕೊಟ್ಟನಂತರ ಹಸಿವೆಯಾಗಲು ಭತ್ತರಳುಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಮಂಥ
ಅಥವಾ ಪೇಯವನ್ನು ಸಕ್ಕರೆ ಜೇನು ಹಾಕಿ ಕೊಡಬೇಕು. ಅಥವಾ (ಸಶಕ್ತ
ನಿದ್ದರೆ) ಅಕ್ರಿಯ ಅನ್ನವನ್ನು ಹೆಸರಿನ ಕಟ್ಟಿನೊಡನೆ ಅಥವಾ ಜಾಂಗಲಮಾಂಸ
ರಸದೊಡನೆ ಕೊಡಬೇಕು. || ೩೦ || ಕಡ್ಲೆ, ಭತ್ತರಳು, ಜವೆ ಇವುಗಳ
ಹುರಿದ ಹಿಟ್ಟು, ಗಜ್ಜರಿಚೂರ್ಣವನ್ನು ಅಥವಾ ಖಜ್ಜೂರಿಯತಿಳಲನ್ನು ಅಥವಾ
ಟಿಂಗಿನಕಾಯಿ ತಿಳಲನ್ನು ಅಥವಾ ದ್ರಾಕ್ಷೆಯನ್ನು ಅಥವಾ ಬೋರಕಾಯಿ
ಗಳನ್ನು ಹಿಪ್ಪಲಿ ಕಲ್ಲುಸಕ್ಕರೆಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಜೇನಿನೊಡನೆ ನೆಕ್ಕ
ಬೇಕು. || ೩೧ || ರಸಾಂಜನ, ಭತ್ತರಳು, ನೀಲಕಮಲ, ಬೋರೆ, ಮಜ್ಜೆಗಳ
ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಅಥವಾ ಅಣಲೆಯನ್ನು ಅಥವಾ ಬೋರೇಮಜ್ಜ, ರಸಾಂಜನ
ನೋಣದಮಲ, ಭತ್ತರಳು, ಸಕ್ಕರೆ, ಹಿಪ್ಪಲಿಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಜೇನಿನೊಡನೆ
ಕೊಡಬೇಕು. || ೩೨ || ದಾಕ್ಷಿ ಕಷಾಯವನ್ನು ತಣ್ಣಗೆಮಾಡಿ ಕುಡಿಯಬೇಕು.
ಅಥವಾ ಹುರಿದ ಮಣ್ಣಿನ ಹೆಂಟಿಯನ್ನು ಹಾಕಿದ ನೀರನ್ನು ಅಥವಾ ನೇರಿಲ
ಮಾವುಗಳ ಎಲೆಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು ತಣ್ಣಗೆಮಾಡಿ ಜೇನು ಹಾಕಿ ಕುಡಿಯ
ಬೇಕು. || ೩೩ || ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಹೆಸರು ಹಿಪ್ಪಲಿಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ ಇಟ್ಟು ನೀರನ್ನು

ಅಥವಾ ಬಾಳದ ಬೇರು, ಹವೀಜ ಹಾಕಿದ ನೀರನ್ನು ಅಥವಾ ಕಡ್ಲೆ ಹಾಕಿಟ್ಟ ನೀರನ್ನು ಅಥವಾ ಗವೇಧುಕ (ತೃಣಧಾನ್ಯ) ದಬೇರು ಹಾಕಿಟ್ಟ ನೀರನ್ನು ಅಥವಾ ಅಮೃತಬಳ್ಳಿಯನ್ನು ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ನೆನೆಯಿಟ್ಟು ಅದರ ನೀರನ್ನು ಅಥವಾ ಕಬ್ಬಿನರಸವನ್ನು ಅಥವಾ ಹಾಲನ್ನು ಕುಡಿಯಬೇಕು. || ೩೦ || ಬಾಳದಬೇರಿನ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಅಥವಾ ಬಾಳದಬೇರು, ಕಾವಿಯ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಅಕ್ಕಿ ತೊಳೆದ ನೀರಿನೊಡನೆ ಕುಡಿಯಬೇಕು. ಅಥವಾ ಚಂದನ, ಬಾಳದಬೇರು, ಜಟಾಮಾಂಠಿ, ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಪ್ರಿಯಂಗು, ಹಿರೇಬಾಳದಬೇರು, ಕಾವಿಗಳ ಕಲ್ಪವನ್ನು ಅಕ್ಕಿತೊಳೆದನೀರಿನೊಡನೆ ಕುಡಿಯಬೇಕು. || ೩೧ || ಕಾವಿ ಅಕ್ಕಿಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ತಣ್ಣೀರಿನೊಡನೆ ಕುಡಿಯಬೇಕು. ಅಥವಾ ಹೆಗ್ಗೂರಿಗೆ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಅಕ್ಕಿತೊಳೆದ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಕುಡಿಯಬೇಕು. ಬಿಳೇಚಂದನವನ್ನು ನೆಲ್ಲಿರಸದೊಡನೆ ಕುಡಿಯಬೇಕು. ವಾಂತಿಯೊಡನೆ ನೀರಡಿಕೆಯೂ ಇದ್ದರೆ, ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಜೇನನ್ನು ಸೇರಿಸಬೇಕು. || ೩೨ ||

ಕಫವಾಂತಿಯ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಕಫಾತ್ಮಿಕಾಯಾಂ ವಮನಂ ಪ್ರಶಸ್ತಂ ಸಪಿಪ್ಪಲೀಸರ್ಷಪನಿಂಬ ತೋಯೈಃ ||

ಪಿಂಡೀತಕೈಃ ಸೈಂಧವಸಂಪ್ರಯುಕ್ತೈಶ್ಚ ದ್ಯಾಂಕಫಾಮಾಶಯಶೋಧ ನಾರ್ಥಮ್ || ೩೩ ||

ಗೋಧೂಮಶಾಲೀನ್ ಸಯವಾನ್ ಪುರಾಣಾನ್ ಯುಷ್ಣೈಃ ಪಟೋಲಾ ಮೃತಚಿತ್ರಕಾಣಾಮ್ ||

ವೈಷ್ಣವೈಃ ನಿಂಬಸ್ಯ ಚ ತಕ್ರಸಿದ್ಧೈರ್ಯುಷೈಃ ಫಲಾಮ್ಲೈಃ ಕಟುಭಿಸ್ತ ಥಾದ್ಯಾತ್ || ೩೪ ||

ರಸಾಂಶ್ಚ ಶೂಲ್ಯಾನಿ ಚ ಜಾಂಗಲಾನಾಂ ಮಾಂಸಾನಿ ಜೀರ್ಣಾನ್ ಮ ಧುಶೀಧ್ವರಿಷ್ವಾನ್ ||

ರಾಗಾಂಸ್ತಥಾ ಷಾಡವಪಾನಕಾನಿ ದ್ರಾಕ್ಷಾ ಕಪಿತ್ಥೈಃ ಫಲಪೂರಕೈಶ್ಚ || ೩೫ ||

ಮುದ್ಗಾನ್ ಮಸೂರಾಂಶ್ಚ ಣಕಾನ್ ಕಲಾಯಾನ್ ಭೃಷ್ಪಾನ್ ಯುತಾನ್ ನಾಗರಮಾಕ್ಷಿಕಾಭ್ಯಾಂ ||

ಲಿಹ್ಯಾತ್ ತಥೈವ ತ್ರಿಫಲಾವಿಡಂಗಚೂರ್ಣಂ ವಿಡಂಗಪ್ಲವಯೋ ರಸಂ
ನಾ || ೩೬ ||

ಸಜಾವ್ವವಂ ನಾ ಬದರಸ್ಯ ಚೂರ್ಣಂ ಮುಸ್ತಾಯುತಾಂ
ಕರ್ಕಟಿಕಸ್ಯ ಶೃಂಗೀಮ್ ||

ದುರಾಲಭಾಂ ನಾ ಮಧುಸಂಪ್ರಯುಕ್ತಾಂ ಲಿಹ್ಯಾತ್ ಕಫಚ್ಛರ್ಧಿ
ವಿನಿಗ್ರಹಾರ್ಥಮ್ || ೩೭ ||

ಮನಶಿಲಾಯಾಃ ಫಲಪೂರಕಸ್ಯ ರಸೈಃ ಕಹಿತಸ್ಯ ಚ ಪಿಪ್ಪಲೀನಾಮ್ ||
ಕ್ಷಾದ್ರೇಣ ಚೂರ್ಣಂ ನುರಿಚೈಶ್ಚ ಯುಕ್ತಂ ಲಿಹ್ಯಾತ್ ಜಯೇಚ್ಛರ್ಧಿ
ಮುದೀರ್ಣವೇಗಾಮ್ || ೩೮ ||

ಅರ್ಥ— ಕಫಜ ವಾಂತಿಯಲ್ಲಿ ಕಫ ಮತ್ತು ಆಮಾಶಯಗಳ ಶೋಧನ
ವಾಗುವದಕ್ಕಾಗಿ ಸ್ವಂಧವ ಹಾಕಿದ ಮುಂಗಾರಿಕಾಯಿಯ ಕಲ್ಪದ ವಮನ
ವನ್ನು ಹಿಪ್ಪಲಿ ಸಾಸಿವೆ ಬೇವಿನ ತೋಟಿಗಳ ಕಷಾಯದಲ್ಲಿ ಕೊಡುವದು ಒಳ್ಳೆ
ಯದು. ||೩೬|| ಹಳೇಗೋದಿ, ಅರೈ, ಜವೆಗಳ ಆಹಾರವನ್ನು ಪಡವಲ
ಅಮೃತಾ, ಚಿತ್ರಕಗಳ ಕಟ್ಟಿನೊಡನೆ ಅಥವಾ ತ್ರಿಕಟು, ಬೇವುಗಳಿಂದ ಮಜ್ಜಿಗೆ
ಯಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಮತ್ತು ಫಲಗಳ ಹುಳಿ ಮತ್ತು ಖಾರಹಾಕಿದ ಕಟ್ಟುಗಳೊಡನೆ
ತಿನ್ನಬೇಕು. ||೩೭|| ಜಾಂಗಲಮಾಂಸರಸಗಳನ್ನು ಶೂಲದಮೇಲೆ ಬೇಯಿಸಿದ
ಮಾಂಸಗಳನ್ನು ಹಳೇ ಜೇನು, ಕಬ್ಬಿನಮಧ್ಯ, ಅರಿಷ್ಟಗಳನ್ನು ದ್ರಾಕ್ಷ, ಬೆಳ
ವಲಿ, ಮಾದಾಳ ಫಲಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಉಪ್ಪಿನಕಾಯಿ, ಚಟನೀ ಪಾನಕ
ಗಳನ್ನು ತಿನ್ನಬೇಕು. ||೩೮|| ಹುರಿದ ಹೆಸರು, ಚೆನ್ನಂಗಿ, ಕಡ್ಲೆ, ಬಟಗಡ್ಲೆ
ಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಸುಂಠಿ, ಜೇನುಗಳೊಡನೆ ನೆಕ್ಕಬೇಕು. ಅವರಂತೆ ತ್ರಿಫಲಾ
ವಾವಡಿಂಗಚೂರ್ಣವನ್ನೂ ನೆಕ್ಕಬೇಕು. ಅಥವಾ ವಾವಡಿಂಗ ಭದ್ರಮುಸ್ತೆ
ಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು ಕುಡಿಯಬೇಕು. ||೩೯|| ನೇರಿಲ ಚೂರ್ಣ ಕೂಡಿಸಿದ
ಬೋರೇ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಅಥವಾ ಜೇರಿನ ಚೂರ್ಣದೊಡನೆ ಕಾಕಡಸಿಂಗಿಯ
ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಅಥವಾ ನೆಲಗಂಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಜೇನಿನೊಡನೆ ನೆಕ್ಕ
ಬೇಕು. ಇವು ಕಫವಾಂತಿಯನ್ನು ಕಳೆಯುವವು. ||೪೦|| ಮಾದಾಳದ ರಸ
ಮತ್ತು ಬೆಳವಲದ ರಸದೊಡನೆ (ಹಸಿ ಸುಂಠಿ ರಸದ ಭಾವನೆಯಿಂದ ಶುದ್ಧ
ಮಾಡಿದ) ಮನಶಿಲೆಯ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಅಥವಾ ಮೆಣಸಿನ ಹಿಪ್ಪಲಿಗಳ

ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಜೇನಿನೊಡನೆ ನೆಕ್ಕಿದರೆ ಪ್ರಬಲವಾದ ವಾಂತಿಯನ್ನು ಕಳೆಯುವುದು. ||೩೮||

ಸನ್ನಿಪಾತವಾಂತಿಯ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಏಷಾ ಪೃಥಕ್ತೇನ ಚ ಯಾ ಕ್ರಿಯೋಕ್ತಾ ತಾಂ ಸನ್ನಿಪಾತೇಽಪಿ
ಸಮೀಕ್ಷ್ಯ ಬುದ್ಧಾಃ ||

ರೋಗರ್ತುದೋಷಾಗ್ನಿ ಬಲಾನ್ಯವೇಕ್ಷ್ಯ ಕುರ್ಯಾದ್ಭಿಷಕ್
ಶಾಸ್ತ್ರವಿದಪ್ರಮತ್ತಃ || ೩೯ ||

ಅರ್ಥ— ಬೇರೆ ಬೇರೆ ದೋಷಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಈ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನೇ ಸನ್ನಿಪಾತದಲ್ಲಿ ಕೂಡ ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞನೂ ಪ್ರಮಾದರಹಿತನೂ ಆದ ವೈದ್ಯನೂ ತನ್ನ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ವಿಚಾರಮಾಡಿ ರೋಗ-ಋತು-ದೋಷ-ಅಗ್ನಿ ಬಲಗಳನ್ನು ಆಲೋಚಿಸಿ ಮಾಡಬೇಕು. ||೩೯||

ಐದನೇ (ದ್ವಿಷ್ಠಾರ್ಥ) ವಾಂತಿ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಮನೋಽಭಿಘಾತೇ ತು ಮನೋನುಕೂಲಾ ವಾಚಃ
ಸಮಾಶ್ವಾಸನಹರ್ಷಣಾನಿ ||

ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧಾಃ ಶ್ರುತಯೋ ವಯಸ್ಯಾಃ ಶೃಂಗಾರಯುಕ್ತಾಶ್ಚ
ಹಿತಾ ವಿಹಾರಾಃ || ೪೦ ||

ಗಂಧಾ ವಿಚಿತ್ರಾ ಮನಸೋನಕೂಲಾ ಮೃತ್ಪುಷ್ಪಯುಕ್ತಾಮ್ರ
ಫಲಾದಿಕಾನಾಮ್ ||

ಶಾಕಾನಿ ಭೋಜ್ಯಾನ್ಯಥ ಪಾನಕಾನಿ ಸುಸಂಸ್ಕೃತಾಃ
ಷಾಡವರಾಗಲೇಹಾಃ || ೪೧ ||

ಯೂಷಾ ರಗಾಃ ಕಾಂಬಲಿಕಾಃ ಖಡಾಶ್ಚ ಮಾಂಸಾನಿ ಧಾನಾ
ವಿವಿಧಾಶ್ಚ ಭಕ್ಷ್ಯಾಃ ||

ಫಲಾನಿ ಮೂಲಾನಿ ಚ ಗಂಧವರ್ಣರಸೈರುಪೇತಾನಿ ವಮಿಂ ಜಯಂತಿ
|| ೪೨ ||

ಗಂಧಂ ರಸಂ ಸ್ಪರ್ಶಮುಘಾಪಿ ಶಬ್ದಂ ರೂಪಾನ್ವಯಾದ್ಯಯತ್
ಪ್ರಿಯಮುಪ್ಯಸಾತ್ಮ್ಯಮ್ ||

ತದೇವ ದದ್ಯಾತ್ ಪ್ರಶನೋ ಹಿ ತಸ್ಯ ತಜ್ಞೋ ಹಿ ರೋಗಃ ಸುಖ
ಏವ ಜೇತುಮ್ || ೪೩ ||

ಅರ್ಥ— (ಅತ್ಯಂತ ಬೇಡಾದ ವಸ್ತುವಿನ ದರ್ಶನಾದಿಗಳಿಂದ)
ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಉಂಟಾದ ಆಘಾತಜವಾಂತಿಯಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಅನುಕೂಲವಾದ
ಭಾಷಣ, ಆಶ್ವಾಸನ, ಆನಂದದಾಯಕ ಕರ್ಮಗಳೂ ಜನರಲ್ಲಿ ಮಾನ್ಯವಾದ
ಗ್ರಂಥಗಳ ಶ್ರವಣವೂ ಗೆಳೆಯರೊಡನೆ ಆನಂದದೊಡನೆ ವಿಹಾರಗಳೂ || ೪೧ ||
ಮನೋಹರವಾದ ಮಣ್ಣು, ಹೂವುಗಳಿಂದಕೂಡಿದ ಮಾವಿನಹಣ್ಣು ಮುಂತಾ
ದವುಗಳ ತರತರದ ವಾಸನೆಯೂ, ಅದರಂತೆ ಮನೋಹರ ಸಲೈ, ಆಹಾರ,
ಪಾನಕ, ಸಂಸ್ಕಾರಕೋಟೈ ಚಟನೀ, ಉಪ್ಪಿನಕಾಯಿ ಮತ್ತು ಲೇಹಗಳೂ
|| ೪೨ || ಕಟ್ಟು, ರಸ, ಹುಳಿಯಾದ ಕಟ್ಟು, ಧಾನ್ಯದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಕಟ್ಟು,
ಮಾಂಸ, ತರತರದ ಹುರಿದ ತಿನ್ನುವ ಧಾನ್ಯಗಳೂ ಉತ್ತಮ ಗಂಧ, ಬಣ್ಣ,
ರಸಗಳುಳ್ಳ ಫಲಮೂಲಗಳೂ ವಾಂತಿಯನ್ನು ಗೆಲ್ಲುವವು. || ೪೩ || ಅವನಿಗೆ
ಪ್ರಿಯವಾಗಿದ್ದರೂ ಸಾತ್ಮ್ಯವಲ್ಲದ ಗಂಧ, ರಸ, ಸ್ಪರ್ಶ, ರೂಪಗಳುಳ್ಳ ವಸ್ತು
ಗಳನ್ನು ವಾಂತಿಯನ್ನು ಕಳೆಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕೊಡಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ ಅಸಾತ್ಮ್ಯ
ದ್ರವ್ಯಗಳಿಂದಂಟಾದ ರೋಗವನ್ನು ಗೆಲ್ಲುವದು. ಇದರಿಂದ ಅಸಾತ್ಮ್ಯ
ಪ್ರಿಯ ಸೇವನೆಯಿಂದ ಹಗುರಾಗುವದು. || ೪೩ ||

ವಾಂತಿಯ ಉಪದ್ರವಗಳ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭದ್ರುತ್ಥಿತಾನಾನ್ವ ಚಿಕಿತ್ಸಿತಾತ್ ಸ್ವಾಚ್ಛಿಕಿತ್ಸಿತಂ ಕಾರ್ಯಮುಪದ್ರ
ವಾಣಾಮ್ ||

ಅತಿಪ್ರವೃತ್ತಾಸು ವಿರೇಚನಸ್ಯ ಕರ್ವಾತಿಯೋಗೈರ್ನಿಹಿತಂ ವಿಧೇ
ಯಮ್ || ೪೪ ||

ಭರ್ತೃಪ್ರಸಂಗಾತ್ ಪವನೋ ಹ್ಯವಶ್ಯಂ ಧಾತುಕ್ಷಯಾದ್ ವೃದ್ಧಿಮುಪೈತಿ
ತಸ್ಮಾತ್ ||

ಚಿರಪ್ರವೃತ್ತಾಸ್ವನಿಲಾಪಹಾನಿ ಕಾರ್ಯಾಣ್ಯುಪಸ್ಥಾಪ್ಯನ್ಬಂಧನಾನಿ ||
|| ೪೫ ||

ಸರ್ಪಿಗುಂಡಾಃ ಕ್ಷೀರವಿಧಿಘೃತಾನಿ ಕಲ್ಯಾಣಕತ್ರೋಷಣಜೀವನಾನಿ||
ವೃಷ್ಯಾಸ್ತಥಾ ಮಾಂಸರಸಾಃ ಸಲೇಹಾಶ್ವದಿಂ ಚಿರೋತ್ಥಾಂ ಪ್ರಶಮಂ
ನಯಂತಿ || ೪೬ ||

ಅರ್ಥ— ವಾಂತಿಯಿಂದಂಟಾದ ಉಪದ್ರವಗಳಿಗೆ ಆಯಾ ರೋಗ
ಗಳ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನೇ ಮಾಡಬೇಕು. ವಾಂತಿಗಳು ಬಹಳವಾಗುತ್ತಿದ್ದರೆ ವಿರೇ
ಚನದ ಅತಿಯೋಗದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ||೪೪||
ವಾಂತಿಯು ಬಹಳಕಾಲವಿರಲು, ಧಾತುಕ್ಷಯವಾಗುವದರಿಂದ ನಿಶ್ಚಿತವಾಗಿ
ವಾತವು ಹೆಚ್ಚುವದು. ಆದ್ದರಿಂದ ವಾಂತಿಯು ಬಹಳ ದಿವಸವಿರಲು ವಾತ
ನಾಶಕವಾದ ಶಮನ-ಬೃಂಹಣ ಚಿಕಿತ್ಸೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ||೪೫||
(ಕ್ಷತಕ್ಷೇಣ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ) ಸರ್ಪಿಗುಂಡ, ಕ್ಷೀರವಿಧಿ, ಕಲ್ಯಾಣಕ,
ತ್ರೋಷಣ, ಜೀವನ ಘೃತಗಳು ಮತ್ತು ವೃಷ್ಯವಾದ ಮಾಂಸರಸ ಮತ್ತು
ಲೇಹಗಳು ಬಹಳ ದಿವಸದ ವಾಂತಿಯನ್ನು ಕಳೆಯುವವು. ||೪೬||

ಸಂಖ್ಯಾಂ ಹೇತುಂ ಲಕ್ಷಣಮುಪದ್ರವಾನ್ ಸಾಧ್ಯತಾಂ ತದ್
ಯೋಗಾಂಶ್ಚ ||
ಭರ್ದೀನಾಂ ಪ್ರಶಮಾರ್ಥಂ ಚಿಕಿತ್ಸಿತಂ ಪ್ರಾಹ ಮುನಿವರ್ಯಃ ||೪೭||

ಅರ್ಥ— ಮುನಿಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಆಶ್ರೇಯರು ವಾಂತಿಯ ನಾಶಕ್ಕಾಗಿ
ಅದರ ಸಂಖ್ಯೆ, ಕಾರಣ, ಲಕ್ಷಣ, ಉಪದ್ರವ, ಸಾಧ್ಯಾಸಾಧ್ಯತೆ ಮತ್ತು ಅವು
ಗಳ ಔಷಧಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನೂ ಹೇಳಿದರು. ||೪೭||

ಇತ್ಯಗ್ನಿನೇಶಕೃತೇ ತಂತ್ರೇ ದೃಢಬಲಪ್ರತಿಸಂಸ್ಕೃತೇ ಚಿಕಿತ್ಸಿತಸ್ಥಾನೇ
ಭರ್ದಿಚಿಕಿತ್ಸಿತನಾನು ನಿಂಶೋಧ್ಯಾಯಃ ||

೨೫ ನುದಾದ್ಯ ಬಾಬಾಚಾರ್ಯ ಪೂಜ್ಯಪಾದ ಶಿಷ್ಯ ಅದ್ಯ ಅನಂತಾಚಾರ್ಯರಿಂದ
ರಚಿತವಾದ ಚರಕ 'ಚಿಕಿತ್ಸಾ ಬೋಧಿನಿ' ಎಂಬ ಚರಕ ಸಂಹಿತೆಯ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ
ಭರ್ದಿಚಿಕಿತ್ಸೆ ಎಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿದುದು.

ಇವೃತ್ತೊಂದನೇ ಅಧ್ಯಾಯ

ವಿಸರ್ಪ ಚಿಕಿತ್ಸೆ

ಭರ್ದಿ ವಿಘಾತದಿಂದ ವಿಸರ್ಪವಾಗುವದರಿಂದ ವಾಂತಿಯ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯ ನಂತರ
ವಿಸರ್ಪಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಅಥಾತೋ ವಿಸರ್ಪ ಚಿಕಿತ್ಸಿತಂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಸ್ಯಾಮಃ ||

ಅರ್ಥ— ಇನ್ನು ಮೇಲೆ ವಿಸರ್ಪಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಇತಿ ಹ ಸ್ವಾಹ ಭಗವಾನಾತ್ರೇಯಃ

|| ೧ ||

ಅರ್ಥ— ಪೂಜ್ಯರಾದ ಆತ್ರೇಯ ಮುನಿಗಳು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದರು ||೧||

ಕೈಲಾಸೇ ಕಿನ್ನರಾಕೀರ್ಣೇ ಬಹುಪ್ರಸ್ರವಣೌಷಧೌ ||

ಸಾದಪೈರ್ನಿವಿಧೈಃ ಸ್ನಿಗ್ಧೇ ನಿತ್ಯಂ ಕುಸುಮಸಂಪದಾ

|| ೨ ||

ವಹದ್ಭಿರ್ಮಧುರಾನ್ ಗಂಧಾನ್ ಸರ್ವತಃ ಸ್ವತ್ಪಲಂಕೃತೇ ||

ವಿಹರಂತಂ ಚಿತಾತ್ಮಾನಮಾತ್ರೇಯಮೃಷಿವಂದಿತಮ್

|| ೩ ||

ಮಹರ್ಷಿಭಿಃ ಪರಿವೃತಂ ಸರ್ವಭೂತಹಿತೇ ರತಮ್ ||

ಅಗ್ನಿವೇಶೋ ಗುರುಂ ಕಾಲೇ ವಿನಯಾದಿದಮುಕ್ತವಾನ್

|| ೪ ||

ಭಗವನ್ ದಾರುಣಂ ರೋಗಮಾಶೀವಿಷವಿಷೋಪಮಮ್ ||

ಸಂಸರ್ಪಂತಂ ಶರೀರೇಷು ದೇಹಿನಾಮುಪಲಕ್ಷಯೇ

|| ೫ ||

ಸಹಸೈವ ನರಾಸ್ತೇನ ಪರಿತಾಃ ಶೀಘ್ರಕಾರಿಣಾ ||

ವಿನಶ್ಯಂತ್ಯನುಪಕ್ರಾಂತಾಸ್ತತ್ರ ಮೇ ಸಂಶಯೋ ಮಹಾನ್

|| ೬ ||

ಸ ನಾಮ್ನಾ ಕೇನ ವಿಜ್ಞೇಯಃ ಸಂಜ್ಞಿತಃ ಕೇನ ಹೇತುನಾ ||

ಕತಿಧಾತುಃ ಕತಿವಿಧೋ ಜಾಯತೇ ಕೃಶ್ಣಹೇತುಭಿಃ

|| ೭ ||

ಸುಖಸಾಧ್ಯಃ ಕೃಚ್ಛ್ರಸಾಧ್ಯೋ ಜ್ಞೇಯೋ ಯಶ್ಚಾನುಪಕ್ರಮಃ ||

ಕಥಂ ಕೈರ್ಲಕ್ಷಣೈಃ ಕಿಂ ಭಗವಂಸ್ತತ್ರ ಭೇಷಜಮ್

|| ೮ ||

ಅರ್ಥ— ಬಹಳ ನದೀ ಮತ್ತು ಔಷಧಗಳಿಂದಲೂ, ಸುಗಂಧವನ್ನು ಬೀರುವ ವಿವಿಧ ಗಿಡಗಳಿಂದಲೂ, ಯಾವಾಗಲೂ ಇರುವ ಹೂವುಗಳಸಮೃದ್ಧಿಯಿಂದಲೂ || ೨ || ಎಲ್ಲ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಸ್ಪಸ್ತಿಕರ್ಮಗಳಿಂದಲೂ ಅಲಂಕೃತವಾದ, ಕಿನ್ನರ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ವ್ಯಾಪಿಸಿದ ಕೈಲಾಸಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ತಿರುಗಾಡುತ್ತಿರುವ ಜಿತೇಂದ್ರಿಯನಾದ, ಋಷಿಗಳಿಂದ ಸಮಸಲ್ಪಟ್ಟ || ೩ || ಮಹರ್ಷಿಗಳಿಂದ ಸುತ್ತುಗಟ್ಟಿದ, ಸರ್ವಪ್ರಾಣಿಗಳ ಹಿತಕ್ಕಾಗಿ ತೊಡಗಿದ, ಆತ್ಮೀಯಗುರುಗಳಿಗೆ ಯೋಗ್ಯ ಅವಸರವನ್ನು ಕಂಡು— ಅಗ್ನಿವೇರ ಮುನಿಗಳು ವಿನಯಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಹೀಗೆ ಅಂದರು. || ೪ || ಪೂಜ್ಯರೇ, ಮನುಷ್ಯರ ಶರೀರದಮೇಲೆ ಪಸರಿಸುವ ಸರ್ಪದ ವಿಷದಂತೆ ಇರುವ, ಒಂದು ಭಯಂಕರ ರೋಗವು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. || ೫ || ತೀವ್ರಕಾರಿಯಾದ ಆ ರೋಗದಿಂದ ನೀಡಿತರಾದವರು ತೀವ್ರ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಮಾಡದಿದ್ದರೆ ಒಮ್ಮೆಲೇ ಸಾಯುವರು. || ೬ || ಆ ರೋಗದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನನಗೆ ಬಹಳ ಸಂಶಯವಿದೆ ಅದರ ಹೆಸರು ಏನು ? ಮತ್ತು ಅದಕ್ಕೆ ಆ ಹೆಸರು ಏಕೆ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು ? ಅದರಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟು ಧಾತುಗಳು ದೂಷಿತವಾಗಿರುವವು ? ಅದರ ಪ್ರಕಾರಗಳೆಷ್ಟು ? ಮತ್ತು ಯಾವ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಆಗುತ್ತವೆ || ೭ || ಸುಖಸಾಧ್ಯ, ಕಷ್ಟಸಾಧ್ಯ, ಅಸಾಧ್ಯಗಳು ಹೇಗೆ ಆಗುವವು ? ಅವನ್ನು ಯಾವ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು ? ಪೂಜ್ಯರೇ ಅವಕ್ಕೆ ಔಷಧ ಯಾವದು ? || ೮ ||

ಆತ್ಮೀಯರು ಉತ್ತರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ತದಗ್ನಿವೇಶಸ್ಯ ವಚಃ ಶ್ರುತ್ವಾತ್ಮೇಯಃ ಪುನರ್ವಸುಃ ||
ಯಥಾನದಬಲಿಂ ಸರ್ವಂ ಪೋನಾಚ ಮುನಿಸತ್ತಮಃ || ೯ ||
ವಿವಿಧಂ ಸರ್ಪತಿ ಯತೋ ವಿಸರ್ಪಸ್ತೇನ ಸಸ್ಮೃತಃ ||
ಪರಿಸರ್ಪೋಥನಾ ನಾನ್ಮಾ ಸರ್ವತಃ ಪರಿಸರ್ಪಣಾತ್ || ೧೦ ||
ಸ ಚ ಸಪ್ತವಿಧೋ ದೋಷೈರ್ವಿಜ್ಞೇಯಃ ಸಪ್ತಧಾತುಕಃ ||
ಪೃಥಕ್ತ್ರಯಸ್ತ್ರಿಭಿಶ್ಚೈಕೇ ವಿಸರ್ಪೋ ದ್ವಂದ್ವಜಾಸ್ತ್ರಯಃ || ೧೧ ||
ನಾತಿಕಃ ಪೈತ್ತಿಕಶ್ಚೈವ ಕಫಜಃ ಸಾನ್ನಿಪಾತಿಕಃ ||
ಚತ್ವಾರ ಏತೇ ವಿಸರ್ಪಾಃ ವಕ್ಷ್ಯಂತೇ ದ್ವಂದ್ವಜಾಸ್ತ್ರಯಃ || ೧೨ ||
ಆಗ್ನೇಯೋ ನಾತಪಿತಾಭ್ಯಾಂ ಗ್ರಂಥ್ಯಾಭ್ಯಃ ಕಫನಾತಜಃ ||

ಯಸ್ತು ಕರ್ದಮಕೋ ಘೋರಃ ಸ ಪಿತ್ತಕಫಸಂಭವಃ || ೧೩ ||

ರಕ್ತಂ ಲಸೀಕಾ ತ್ವಜ್ಜ್ವಮಾಂಸಂ ದೂಷ್ಯಂ ದೋಷಾಸ್ತ್ರಯೋ ಮಲಾಃ ||
ವಿಸರ್ಪಾಣಾಂ ಸಮುತ್ಪತ್ತೌ ವಿಜ್ಞೇಯಾಃ ಸಪ್ತ ಧಾತವಃ || ೧೪ ||

ಅರ್ಥ— ಅಗ್ನಿವೇಶನ ಆ ಮಾತನ್ನು ಕೇಳಿ ಆತ್ಮೀಯ ಪುನರ್ವಸುಗಳು ಎಲ್ಲವನ್ನು ಇದ್ದಕ್ಕಿದ್ದಂತೆ ಹೇಳಿದರು- || ೯ || ವಿವಿಧ ರೀತಿಯಿಂದ ಅಂದರೆ ಮೇಲೆ ಕೆಳಗೆ ಅಡ್ಡ ಅಥವಾ ಬಾವು ಬಕ್ಕೆ ಮುಂತಾದ ರೂಪದಿಂದ ಹಬ್ಬುವದೆಂದು ಇದಕ್ಕೆ ವಿಸರ್ಪ ವಿವಿಧಂ ಸರ್ಪತಿ ಇತಿ ವಿಸರ್ಪಂ ವಂದೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಎಲ್ಲ ಕಡೆಗೆ ಹಬ್ಬುವದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಪರಿಸರ್ಪ ಪರಿತಃ ಸರ್ಪತಿ ಇತಿ ಪರಿಸರ್ಪಃ ವೆಂಬ ಹೆಸರೂ ಇದೆ || ೧೦ || ವಾತಾದಿ ದೋಷಗಳಿಂದ ಅವು ಏಳು ಪ್ರಕಾರದವು ಇವೆ. ಮತ್ತು ಏಳು ಧಾತುಗಳ ದುಷ್ಟಿಯಿಂದ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಬೇರೆ ಬೇರೆ ದೋಷಗಳಿಂದ ಮೂರು, ಸನ್ನಿಪಾತದಿಂದ ಒಂದು, ದ್ವಂದ್ವಗಳಿಂದ ಮೂರು || ೧೧ || (ಅಂದರೆ) ವಾತಿಕ, ಪೈತ್ತಿಕ, ಕಫಜ, ಸಾನ್ನಿಪಾತಿಕವೆಂದು ಇವು ನಾಲ್ಕು ವಿಸರ್ಪಗಳು. ದ್ವಂದ್ವಗಳಿಂದಂಟಾಗುವ ಮೂರು ವಿಸರ್ಪಗಳನ್ನು ಮುಂದೆ ಹೇಳುವೆವು || ೧೨ || ಆಗ್ನೇಯವೆಂಬ ವಿಸರ್ಪವು ವಾತಪಿತ್ತದಿಂದಲೂ ಗ್ರಂಥಿಯೆಂಬ ವಿಸರ್ಪವು ಕಫಪಾತದಿಂದಲೂ ಭಯಂಕರವಾದ 'ಕರ್ದಮಕ' ಎಂಬ ವಿಸರ್ಪವು ಪಿತ್ತಕಫದಿಂದ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. || ೧೩ || ವಿಸರ್ಪದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ರಕ್ತ, ಲಸೀಕೆ, ತ್ವಜೆ, ಮಾಂಸವೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ದೂಷ್ಯಗಳೂ ಮೂರು ದೋಷಗಳೂ ಹೀಗೆ ಏಳು ಧಾತುಗಳು ಭಾಗವಹಿಸುತ್ತವೆ || ೧೪ ||

ವಿಸರ್ಪದ ಕಾರಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಲವಣಾವ್ಲಕಟಿಷ್ಠಾ ನಾಂ ರಸಾನಾಮತಿಸೇವನಾತ್ ||

ದಧ್ಯಮ್ಲಮಸ್ತು ಶುಕ್ರಾನಾಂ ಸುರಾಸೌವೀರಕಸ್ಯ ಚ ||೧೫||

ವಾಪನ್ನಬಹುಮದ್ಯೋಷ್ಣ ರಾಗಷಾಡವಸೇವನಾತ್ ||

ಶಾಕಾನಾಂ ದರಿತಾನಾಂ ಸೇವನಾಚ್ಚ ವಿದಾಹಿನಾಮ್ ||೧೬||

ಕೂರ್ಚಿಕಾನಾಂ ಕಿಲಾಟಾನಾಂ ಸೇವನಾನ್ಮಂದಕತ್ಯ ಚ ||

ದಧ್ನಃ ಸಿಂಡಾಕಿಪೂರ್ವಾಣಾಮಾಲುಕಾನಾಂಚ ಸೇವನಾತ್ || ೧೭ ||

ತಿಲಮಾಷಕುಲತ್ಥಾನಾಂ ತೈಲಾನಾಂ ಪಿಷ್ಟಕಸ್ಯ ಚ ||
 ಗ್ರಾಮ್ಯಾನೂಪಾದಕಾನಾಂಚ ಸೇವನಾಲ್ಲಭನಸ್ಯ ಚ || ೧೮ ||
 ಪ್ರಕ್ಲಿನ್ನಾನಾಂ ಚ ಮತ್ಸ್ನ್ಯಾನಾಂ ವಿರುದ್ಧಾನಾಂ ಚ ಸೇವನಾತ್ ||
 ಅತ್ಯಾದಾನಾದ್ವಿವಾಸ್ವಸ್ನಾದಜೀರ್ಣಾಧ್ಯಶನಾಶನಾತ್ || ೧೯ ||
 ಕ್ಷತಬಂಧಪ್ರಪತನಾದ್ಭ್ರಮಕರ್ಮಾತಿಸೇವನಾತ್ ||
 ವಿಷವಾತಾಗ್ನಿದೋಷಾಚ್ಚ ವಿಸರ್ಪಾಣಾಂ ಸಮುದ್ಭವಃ || ೨೦ ||

ಅರ್ಥ— ಉಪ್ಪು, ಹುಳಿ, ಕಾರ, ಉಷ್ಣ ರಸಗಳನ್ನು ಬಹಳ ಸೇವಿಸುವದರಿಂದಲೂ ಮೊಸರು, ಬೇರೆ ಹುಳಿ ಪದಾರ್ಥ ಮತ್ತು ಮೊಸರಿನಮೇಲಿನ ಕೆನೆಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಶುಕ್ತ (ಕಂದಮೂಲಾದಿಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಮಧ್ಯ) ಮಧ್ಯ ಸೌವೀರಕ (ಒಂದುತರದ ಗಂಜಿ) || ೧೮ || ಟ್ಟಿಕೆಮಧ್ಯ, ಬಹಳಮಧ್ಯ ಮತ್ತು ಉಷ್ಣವಾದ ಉಪ್ಪಿನಕಾಯಿ ಚಟ್ಟಿ ವಿದಾಹಮಾಡುವ ಹರಿತವೆಂಬಶಾಕ || ೧೯ || ಮತ್ತು ಕೂರ್ಚಿಕೆ (ಮೊಸರುಹಾಕಿ ಕುದಿಸಿ ಕೆಡಿಸಿದಹಾಲು) ಕಿಲಾಟ (ಕೆಟ್ಟ ಹಾಲಿನಲ್ಲಿಯ ಗಟ್ಟಿಭಾಗ) ಇನ್ನೂ ಆಗದೆಇದ್ದ ಮೊಸರು ಮೊಸರಿಂದಮಾಡಿದ ಸಿಂಡಾಕಿ (ಗಡ್ಡೆ, ಸಾಸಿರೆಹಾಕಿನಮಾಡಿದ ಮಧ್ಯ) ಮುಂತಾದವುಗಳ ಮತ್ತು ಕಸವುಗಳ ಸೇವನೆಯಿಂದಲೂ || ೧೯ || ಎಳ್ಳು, ಉದ್ದು, ಹುರುಳಿ, ಎಣ್ಣೆ ಹಿಟ್ಟಿನಪದಾರ್ಥ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಮಲನಾಡದ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಅಥವಾ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಇರುವ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಮಾಂಸವನ್ನು ಅಥವಾ ಬಳ್ಳೊಳ್ಳಿಯನ್ನು || ೧೮ || ಅಥವಾ ಬಹಳ ಕುದಿಸಿದ ಮೀನುಗಳನ್ನು ಅಥವಾ ಸಂಯೋಗಾದಿಗಳಿಂದ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ತಿನ್ನುವದರಿಂದ, ಬಹಳ ಊಟ ದಿಂದ, ಹೆಗಲು ಮಲಗುವದರಿಂದ, ಅಜೀರ್ಣದಿಂದ, ಅಧ್ಯಶನದಿಂದ || ೧೯ || ಗಾಯಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟಿದ ಬಂಧವು ಹೋಗುವದರಿಂದ, ಬಹಳ ಬೆಂಕಿಯನ್ನು ಕಾಯಿಸುವದರಿಂದ, ವಿಷವಾತ ಅಗ್ನಿಗಳ ದೋಷದಿಂದ ವಿಸರ್ಪ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. || ೨೦ ||

ಅಂತರಬಹಿರ್ವಿಸರ್ಪಗಳ ಕಾರಣ, ಲಕ್ಷಣ ಮತ್ತು ಸಾಧ್ಯಸಾಧ್ಯತೆಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಏಭಿನಿದಾನ್ಯೈರ್ವ್ಯಾಮಿಶ್ರೈಃ ಕುಸಿತಾ ನಾರುತಾದಯಃ ||
 ದೂಷ್ಯಾನ್ ಸಂದೂಷ್ಯ ರಕ್ತಾದೀನ್ ವಿಸರ್ಪಂತ್ಯಹಿತಾಶಿನಾಮ್ || ೨೧ ||

ಬಹಿಃ ಶ್ರಿತಃ ಶ್ರಿತಶ್ಚಾಂತಸ್ತಥಾ ಚೋಭಯಸಂಶ್ರಿತಃ ||
 ವಿಸರೋ ಬಲಮೇಷಾಂತು ಜ್ಞೇಯಂ ಗುರು ಯಥೋತ್ತರಮ್ ||೨೧||
 ಬಹಿರ್ಮಾರ್ಗಾಶ್ರಿತಂ ಸಾಧ್ಯಮಸಾಧ್ಯಮುಭಯಾಶ್ರಿತಮ್ ||
 ವಿಸರ್ವಂ ದಾರುಣಂ ವಿದ್ಯಾತ್ ಸುಕೃಚ್ಛ್ರಂ ತ್ವಂತರಾಶ್ರಯಂ || ೨೩ ||
 ಅಂತಃಪ್ರಕುಪಿತಾ ದೋಷಾ ವಿಸರ್ವಂತ್ವಂತರಾಶ್ರಯೇ ||
 ಬಹಿರ್ಬಹಿಃ ಪ್ರಕುಪಿತಾಃ ಸರ್ವತ್ರೋಭಯಸಂಶ್ರಿತಾಃ || ೨೪ ||
 ಮನೋರಸಘಾತಾತ್ ಸಂರೋಧಾದಯನಾನಾಂ ವಿಘಟ್ಟಿನಾತ್ ||
 ತೃಷ್ಣಾತಿಯೋಗಾದ್ ವೇಗಾನಾಂ ವಿಷಮಾಣಾಂ ಪ್ರವರ್ತನಾತ್ ||೨೫||
 ವಿದ್ಯಾದ್ ವಿಸರ್ವಮಂತರ್ಯದಾಶುಚಾಗ್ನಿಬಲಕ್ಷಯಾತ್ ||
 ಅತೋ ವಿಸರ್ವಯಾದ್ಬಾಹ್ಯಮನ್ಯಂ ವಿದ್ಯಾತ್ ಸ್ವಲಕ್ಷಣೈಃ || ೨೬ ||
 ಯಸ್ಯ ಲಿಂಗಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ಬಲವದ್‌ಯಸ್ಯ ಕಾರಣಮ್ ||
 ಯಸ್ಯ ಚೋಪದ್ರವಾಃ ಕಷ್ಟಾ ಮರ್ಮಗೋ ಯಶ್ಚ ಹಂತಿ ಸಃ || ೨೭ ||

ಅರ್ಥ— ಈ ಮಿಶ್ರ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಕುಸಿತವಾದ ವಾತ ಮೊದಲಾದವು ಅಸಾಧ್ಯವಾದುದುನವರ ರಕ್ತ ಮೊದಲಾದ ದೂಷ್ಯಗಳನ್ನು ಕೆಡಿಸಿ ವಿಸರ್ವವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವು. ||೨೧|| ವಿಸರ್ವವು ಬಹಿಃಶ್ರಿತ, ಅಂತಃಶ್ರಿತ ಉಭಯ ಶ್ರಿತ ಎಂದು ಮೂರು ಪ್ರಕಾರವುಳ್ಳದ್ದು. ಮುಂದಿನದು ಹಿಂದಿನಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಬಲಿಷ್ಠವು. ||೨೨|| ಬಹಿಃಶ್ರಿತವು ಸಾಧ್ಯವು. ಉಭಯಾಶ್ರಿತವು ಅಸಾಧ್ಯವು. ಅಂತರಾಶ್ರಿತವು ಭಯಂಕರವೂ ಕಷ್ಟಸಾಧ್ಯವೂ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ||೨೩|| ಒಳಗೆ ಕುಸಿತವಾದ ದೋಷಗಳು ಒಳಗೂ, ಹೊರಗೆ ಕುಸಿತವಾದ ದೋಷಗಳು ಹೊರಗೂ ಎರಡೂ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಕುಸಿತವಾದ ದೋಷಗಳು ಎಲ್ಲ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ವಿಸರ್ವವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ. ||೨೪|| ಹೃದಯದ ಆಘಾತದಿಂದಲೂ, ಮಾರ್ಗಗಳ ಪ್ರತಿಬಂಧ ಮತ್ತು ಸಂಘಟ್ಟನಗಳಿಂದಲೂ, ಬಹಳ ನೀರಡಿಕೆಯಿಂದಲೂ, ವೇಗಗಳ ವಿಷಮ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಿಂದಲೂ, ||೨೫|| ಒಮ್ಮೆಲೆ ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಶಕ್ತಿಗಳ ಕ್ಷಯವಾಗುವದರಿಂದಲೂ, ಅಂತರ್ವಿಸರ್ವವನ್ನು ಗುರುತಿಸಬೇಕು. ಇದರ ವಿಪರೀತ ಲಕ್ಷಣಗಳಿದ್ದರೆ ಬಹಿರ್ವಿಸರ್ವವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ||೨೬|| ಉಭಯಾಶ್ರಿತ ವಿಸರ್ವವನ್ನು (ಮುಂದೆ ಹೇಳಿದ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ) ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಯಾತರಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲ ಲಕ್ಷಣಗಳೂ ಇರುವವೋ

ಕಾರಣವೂ ಬಲಿಷ್ಠವಾಗಿರುವದೋ ಮತ್ತು ಕಷ್ಟಕರ ಉಪದ್ರವವಿರುವವೋ ಮತ್ತು ಯಾವದು ಮರ್ನದಲ್ಲಿ ಆಗಿರುವದೋ ಅದು (ಉಭಯಾಶ್ರಿತವು) ರೋಗಿಯನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವದು. ||೨೭||

ನಾತವಿಸರ್ಪದ ನಿಧಾನ ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಿ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ರೂಪೋಷ್ಣೈಃ ಕಾರಣೈರ್ವಾಯುಃ ಪೂರಣೈರ್ವಾ ಸಮಾಹಿತಃ ||
ಪ್ರದುಷ್ಣೋದೂಷಯನ್ ದೂಷ್ಯಾನ್ ವಿಸರ್ಪತಿ ಯಥಾಬಲಮ್ ||೨೮||
ತಸ್ಯ ರೂಪಾಣಿ = ಭ್ರಮ, ದವಢು, ಪಿಸಾಸಾ, ನಿಸ್ತೋದ, ಶೂಲಾಜ್ಞ
ನುದೋದ್ವೇಷ್ವನ, ಕಂಪ, ಜ್ವರ, ತಮಕ, ಕಾಶಾಸ್ಥಿಸಂಧಿಭೇದ,
ನಮನಾರೋಚಕಾಪಿಸಾಕಾಶ್ಚಕ್ಷು ಮೋರಾಕುಲತ್ವಮಸ್ರಾಗಮನಮ್ |
ಪಿಪೀಲಿಕಾನಾಂ ಸಂಪ್ರಸರ ಇವಾಂಗೇಷು | ಯಸ್ತೀರಾಜಕಾಶೇ ವಿಸ
ರ್ಪೋನುಸರ್ಪತಿ ಸೋನವಕಾಶಃ ಶ್ಯಾಸಾರುಣಾವಭಾಸೋನಾಶಯ
ಥುಮಾನ್ ನಿಸ್ತೋದಶೂಲಭೇದಾಯಾಸಸಂಕೋಚಹರ್ಷಸ್ಪರಣೈ
ರತಿನಾತ್ರೈಃ ಪೀಡ್ಯತೇ || ಅನುಪಕ್ರಾಂತಶ್ಚೋಪಚೇಯತೇ ಶೀಘ್ರ
ಭೇದೈಃ ಸ್ಫೋಟೈಸ್ತನುಭಿರುಣಾಭಾಸೈಃ ಶ್ಯಾವೈರ್ವಾ ತನುವಿಷಮ
ದಾರುಣಾಲ್ಪಸ್ರಾವೈರ್ವಿಬದ್ಧವಾತಮೂತ್ರ ಪುರೀಷಶ್ಚ ಭವತಿ | ನಿಧಾ
ನ್ಯೋಕ್ತಾನ್ಯಸ್ಯ ನೋಪಶೇರತೇ ವಿಪರೀತಾನಿ ಚೋಪಶೇರತೇ || ಇತಿ
ನಾತವಿಸರ್ಪಃ || ೨೯ ||

ಅರ್ಥ— ರುಕ್ಷ ಮತ್ತು ಉಷ್ಣ ಉಪಚಾರಗಳಿಂದ ಅಥವಾ ಅಂಥ
ದ್ರವ್ಯಗಳಿಂದ ಹೆಚ್ಚಾದ ದುಷ್ಟವಾಯುವು ರಕ್ತಾದಿಧಾತುಗಳನ್ನು ಕೆಡಿಸಿ
ತಮ್ಮ ರಕ್ತಿಯಂತೆ ವಿಸರ್ಪವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. ||೨೮||

ಅದರ ಲಕ್ಷಣಗಳು— ಭ್ರಮ, ದಾಹ, ನೀರಡಿಕೆ, ಚುಚ್ಚಿದಂತೆ
ಆಗೋಣ, ಶೂಲ, ಮೈನೋವು, ಹಿಂದಿದಂತೆ ಆಗೋಣ, ನಡುಗು, ಜ್ವರ,
ತಮಕಶ್ವಾಸ, ಕೆಮ್ಮು, ಎಲವುಸಂಧಿನೋಯೋಣ, ವಿವರ್ಣತೆ, ನಮನ,
ಅರುಚಿ, ಕಣ್ಣಿಗೆ ತ್ರಾಸ, ಬಾಯಿ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಂದ ರಕ್ತ ಬರೋಣ,
ಮೈಮೇಲೆ ಇರವಿಗಳು ಓಡಾಡಿದಂತೆ ಅನಿಸೋಣ, ಯಾವ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ವಿಸ
ರ್ಪವು ಸರಿದು ಬರುವದೋ, ಅದು ಕಪ್ಪು, ನಸುಗೆಂಪು ಬಣ್ಣದ್ದು ಆಗುವದು.
ಆ ಸ್ಥಳವು ಬಾವು, ಚುಚ್ಚಿದಂತೆ, ನೀಳುವಂತೆ ನೋವು, ಶೂಲ, ಆಯಾಸ,

ಸಂಕೋಚ, ರೂಮಾಂಚ, ಸ್ಪಂದನಗಳಿಂದ ಬಹಳವಾಗಿ ಪೀಡಿಸಲ್ಪಡುವದು. ಉಪಚಾರ ಮಾಡದಿದ್ದರೆ ತೀವ್ರವೇ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ಕೆಂಪು ಅಥವಾ ಕಪ್ಪು ಬಣ್ಣದ, ಅಸಿಯುಷಿತವಾಗಿ ತೆಳ್ಳಗಿನ ಅಲ್ಪಸ್ತಂಭಗಳುಳ್ಳ ಬಕ್ಕೆಗಳಿಂದ ಪುಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ರೋಗಿಯ ವಾತ ಮೂತ್ರ ಮಲಗಳು ಬಂದಾಗುತ್ತವೆ. ಕಾರಣವಾದ ಆಹಾರ ವಿಹಾರ ಸೇವನೆಗಳಿಂದ ಅಸಮಾಧಾನವು ಆದರ ವಿಸರ್ಪ ರೀತ ಆಹಾರ ವಿಹಾರಗಳಿಂದ ಸಮಾಧಾನವೂ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಇದು ವಾತ ವಿಸರ್ಪವು. ||೨೯||

ಪಿತ್ತ ವಿಸರ್ಪದ ಏದಾನ ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಿ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಪಿತ್ತಮುಷ್ಣೋಪಚಾರೇಣ ವಿದಾಹ್ಯಮ್ನಾದಿಭಿಶ್ಚಿತಮ್ ||
 ದೂಷ್ಯಾನ್ ಸಂದೂಷ್ಯ ಧನುನೀಃ ಪೂರಯದ್ವೈ ವಿಸರ್ಪತಿ ||೩೦||
 ತಸ್ಯ ರೂಪಾಣಿ ಜ್ವರಸ್ತೃಷ್ಣಾ ಮೂರ್ಛಾರ್ಭದಿರರೋಚಕೋಽಜ್ಞ
 ಭೇದಃ ಸ್ವೇದೋಽತಿಮಾತ್ರಮಂತರ್ದಾಹಃ ಪ್ರಲಾಪಃ ಶಿರೋರುಕ್
 ಚಕ್ಷುಷೋರಾಕುಲತ್ವಂ ಅಸ್ವಪ್ನೋಽರತಿಭ್ರಮಾಃಶೀತವಾತವಾರಿತ
 ಷೋಽತಿಮಾತ್ರಂ ಹರಿತಹಾರಿದ್ರಮೂತ್ರವರ್ಚಸ್ತ್ವಂ ಹಾರಿದ್ರ
 ದರ್ಶನಮ್ | ಯಸ್ತಿಸ್ತಾ ವಕಾಶೇ ವಿಸರ್ಪೋನುಸರ್ಪತಿ
 ಸೋಽ ವಕಾಶಸ್ತಾಮ್ರಹರಿತಹಾರಿದ್ರನೀಲಕೃಷ್ಣ ರಕ್ತಾನಾಮನ್ಯತಮಃ
 ಪುಷ್ಯತಿ ಸೋತ್ಸೇಧೈಶ್ಚಾತಿಮಾತ್ರಂ ದಾಹಸಂಭೇದನಪರೀತ್ಯಃ ಸ್ಫೋ
 ಟೈರುಪಚೀಯತೆ ತುಲ್ಯವರ್ಣಸ್ತಾವಿಭಿರಚಿರಸಾಕಶ್ಚ ಭವತಿ | ನಿದ್ರಾ
 ನೋಕ್ತಾನ್ಯಸ್ಯ ನೋಪಶೇರತೆ ವಿಪರೀತಾನಿ ಚೋಪಶೇರತೆ ಇತಿ ಪಿತ್ತ
 ವಿಸರ್ಪಃ ||೩೧||

ಅರ್ಥ— ಪಿತ್ತವು ಉಷ್ಣೋಪಚಾರದಿಂದ ಅಥವಾ ವಿದಾಹಿ, ಹುಳಿ ಮುಂತಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಂದ ರಸಾದಿಗಳನ್ನು ಕೆಡಿಸಿ, ಧಮನಿಗಳಲ್ಲಿ ತುಂಬಿ ಕೊಂಡು ವಿಸರ್ಪವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ. ||೩೦||

ಆದರ ಲಕ್ಷಣಗಳು— ಜ್ವರ, ನೀರಡಿಕೆ, ಮೂರ್ಛ, ವಾಂತಿ, ಅರುಚಿ, ನೈನೋವು, ಬೆಸರು, ಒಳಗೆ ಬಹಳ ದಾಹ, ಪ್ರಲಾಪ, ತಲೆನೋವು, ಕಂಠು ನೋವು, ನಿದ್ರಾಭಾವ, ಚೈನವಿಲ್ಲದಿರೋಣ, ಭ್ರಮ, ತಣ್ಣೀರು ಮತ್ತು ತಣ್ಣ ಗಿನ ಗಾಳಿಯಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಅಭಿಲಾಷೆ, ಮಲಮೂತ್ರಗಳು ಹಸರು ಹಳದಿ

ಯಾಗೋಣ, ಎಲ್ಲವೂ ಹಳದಿ ಕಾಣಿಸೋಣ, ಯಾವ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ವಿಸರ್ಪವು ಸರಿದು ಬರುವದೋ ಆ ಸ್ಥಳವು ಕೆಂಪು, ಹಸರು, ಹಳದಿ, ನೀಲ, ಕಪ್ಪು, ತಾಮ್ರ ವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವದಾದರೊಂದು ಬಣ್ಣದ್ದಾಗಿ ಪುಷ್ಟವಾಗುವದು. ಬಹಳ ದಾಹ, ಚುಚ್ಚುವಿಕೆಗಳುಳ್ಳ ಎತ್ತರವಾದ ಬಕ್ಕೆಗಳಿಂದ ವಿಸ್ತೃತವಾಗುವದು. ಅದೇ ವರ್ಣದ ಸ್ರಾವವು ಅವುಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವದು. ಪಾಕವು ತೀವ್ರವಾಗುವದು. ಕಾರಣವೆಂದು ಹೇಳಿದ ಆಹಾರವಿಹಾರಗಳಿಂದ ಬೇನೆಯು ಹೆಚ್ಚುವದು. ಅದರ ವಿಸರೀತ ಆಹಾರ ವಿಹಾರಗಳಿಂದ ರೋಗ ಶಮನವೂ ಆಗುವದು. ಇದು ಪಿತ್ತವಿಸರ್ಪವು. ||೩೧||

ಕಫವಿಸರ್ಪದ ನಿಧಾನ ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಿ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಸ್ವಾದ್ವನ್ಮುಲವಣಸ್ನಿಗ್ಧಗುರ್ವನ್ನಸ್ವಪ್ನಸಂಚಿತಃ ||

ಕಫಃ ಸಂದೂಷಯನ್ ದೂಷ್ಯಾನ್ ಕೃತ್ಸ್ನಮಂಗಂ ವಿಸರ್ಪತಿ || ೩೨ ||

ತಸ್ಯರೂಪಾಣಿ— ಶೀತಜ್ವರೋ ಗೌರವಂ ನಿद्रಾರೋಚಕೋಽವಿಪಾಕೋ ಮಧುರಾಸ್ಯತ್ವಮಾಸ್ಯೋಪಲೇಪಃ ಪ್ರಸೇಕಚ್ಛರ್ದಿರಾಲಸ್ಯಂ ಸ್ತೈಮಿತ್ಯನುಗ್ನಿಸಾದೋ ದೌರ್ಬಲ್ಯಂ ಯಸ್ತಿಸ್ತಂಶಾವಕಾಶೇ ವಿಸರ್ಪೋಽನುಸರ್ಪತಿ ಸೋಽವಕಾಶಃ ಶ್ವಯಂಥುಮಾನ್ ಪಾಂಡುರ್ನಾತಿರಕ್ತಃ ಸ್ನೇಹಸುಪ್ತಿಸ್ತಂಭಗೌರವೈರನ್ನಿತೋಽಲ್ಪವೇದನಃ ಕೃಚ್ಛ್ರಪಾಕೈಶ್ಚಿರಕಾರಿಭಿರ್ಬಹಲತ್ವಗುಪಲೇಪೈಃ ಸ್ನೋಛೈಃ ಶ್ವೇತಪಾಂಡುಭಿರನುಬದ್ಧತೇ | ಪ್ರಭಿನ್ನಶ್ಚ ಶ್ವೇತಪಿಚ್ಛಿಲಂ ತಂತುಮದ್‌ಘನಮನುಬದ್ಧಂ ದುರ್ಗಂಧಮಾಸ್ರಾವಂ ಸ್ರವತ್ಕೂರ್ಘ್ವಂಚ ಗುರುಭಿಃ ಸ್ಥಿರೈರ್ಜಾಲಾವತತ್ಯೈಃ ಸ್ನಿಗ್ಧೈರ್ಬಹಲತ್ವಗುಪಲೇಪೈರನುಬದ್ಧತೇಽನುಷಂಗೀ ಭವತಿ | ಶ್ವೇತತ್ವಜ್ಜ್ವಲನಖನಯನವದನಮೂತ್ರವರ್ಚಸ್ತ್ವಮ್ ನಿಧಾನೋಕ್ತಾನ್ಯಸ್ಯ ನೋಪಶೇರತೇ ವಿಸರೀತಾನಿ ಚೋಪಶೇರತೇ | ಇತಿ ಶ್ಲೇಷ್ಮವಿಸರ್ಪಃ

|| ೩೩ ||

ಅರ್ಥ— ಸಿಹಿ, ಹುಳಿ, ಉಪ್ಪು, ಹೆಡಸು, ಜಡಾನ್ನ, ಹಗಲುನಿದ್ದೆಗಳಿಂದ ಸಂಚಿತವಾದ ಕಫವು ದೂಷ್ಯವಾದ ರಸ-ರಕ್ತಾದಿಗಳನ್ನು ಕೆಡಿಸಿ ಇಡೀ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ವಿಸರ್ಪವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ. ||೩೨||

ಅದರ ಲಕ್ಷಣಗಳು— ಚಳಿಜ್ವರ, ಜಡತ್ವ, ನಿದ್ರೆ, ಅರುಚಿ, ಅಪಚನ, ಬಾಯಿ ಸಿಹಿಯಾಗೋಣ, ಬಾಯಿಯಲ್ಲಿ ಜಿಗಟು, ಬಾಯಿಗೆ ನೀರುಬಿಡೋಣ, ವಾಂತಿ, ಅಲಸ್ಯ, ಮಂದತೆ, ಅಗ್ನಿನಾಂದ್ಯ, ಅಶಕ್ತತೆಗಳು ಯಾವ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ವಿಸರ್ಪವು ಸರಿದು ಬರುವದೋ ಆ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಬಾವು, ಬಿಳವು, ನಸುಗೆಂಪು ಬಣ್ಣ ಸ್ನಿಗ್ಧತೆ, ಸಂಜ್ಞಾನಾಶ, ಸ್ತಬ್ಧತೆ, ಜಡತ್ವಗಳುಂಟಾಗುತ್ತವೆ. ನೋವು ಬಹಳ ಇರುವದಿಲ್ಲ. ಬಹು ದಿವಸಕ್ಕೆ ಬಹಳ ಕಷ್ಟದಿಂದ ಸಕ್ತವಾಗುವ ದವ್ವಾದ ತ್ವಚೆಗಳುಳ್ಳ ಬಿಳೇ ಮಸಕುಬಣ್ಣದ ಬಕ್ಕೆಗಳು ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ. ಅವು ಒಡೆಯಲು ಬಿಳೇ ಹೆಡಸಾದ ತಂತುಗಳುಳ್ಳ ಗಟ್ಟಿಯಾದ ದುರ್ಗಂಧ ಸ್ರಾವವು ಸುರಿಯುತ್ತವದು. ಅವುಗಳ ಮೇಲೆ ಜಡ, ಸ್ಥಿರ, ಜಾಳಿಗೆಗಳುಳ್ಳ ಸ್ನಿಗ್ಧ, ದವ್ವಾದ ತ್ವಚೆಗಳುಳ್ಳ ಬೇರೆ ಬಕ್ಕೆಗಳು ಉಂಟಾಗುತ್ತ ಹೋಗುವವು. ರೋಗಿಯ ತ್ವಚೆ-ಉಗುರು-ಕಣ್ಣು-ಮೋರೆ-ಮೂತ್ರ-ಮಲಗಳು ಬೆಳ್ಳಗಿರುವವು. ಕಾರಣವೆಂದು ಹೇಳಿದ ಆಹಾರವಿಹಾರಗಳಿಂದ ರೋಗದ ಶಮನವಾಗದು. ಅದರ ವಿಸರೀತ ಆಹಾರವಿಹಾರಗಳಿಂದ ಶಮನವಾಗುವದು. ಇದು ಕಫವಿಸರ್ಪವು. ||೩೩||

ಅಗ್ನಿವಿಸರ್ಪದ ನಿಧಾನ ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಿ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ನಾತಪಿತ್ತಂ ಪ್ರಕುಪಿತಮತಿಮಾತ್ರಂ ಸ್ವಹೇತುಭಿಃ ||

ಸರಸ್ವರಂ ಲಬ್ಧಬಲಂ ಶೀಘ್ರಮಂಗೇ ವಿಸರ್ಪತಿ

|| ೩೪ ||

ತದುಪತಾಪಾದಾತುರಃ ಸರ್ವಶರೀರಮಂಗಾರೈರವಕೀರ್ಯಮಾಣಂ ||
ಮನ್ಯತೇಭದ್ಯತೀಸಾರಮೂರ್ಛಾಫದಾಹಮೋಹಜ್ವರತಮಕಾಸ್ಥಿ ಸಂಧಿ
ಭೇದತೃಷ್ಣಾ ರೋಚಕಾಪಿಸಾಕಾಂಗಭೇದಾದಿಭಿಶ್ಚಾಭಿಭೂಯತೇ |
ಯಂಚಾವಕಾಶಂ ವಿಸರ್ಪೋನುಸರ್ವತಿ ಸೋನಕಾಶಃ ಶಾಂತಾಂಗಾರ
ಪ್ರಕಾಶೋತಿರಕ್ತೋ ನಾ ಭವತ್ಯಗ್ನಿದಗ್ಧಪ್ರಕಾರೈಶ್ಚ ಸ್ಫೋಟೈರುಪ
ಚೀಯತೇ | ಸ ಶೀಘ್ರಗತ್ವಾದಾಶ್ವೇನ ಮರ್ಮಾನುಸಾರೀ ಭವತಿ
ಮರ್ಮಣಿ ಚೋಪತಪ್ತೇ ಪನನೋತಿಬಲಂ ಭಿನತ್ಯಂಗಾನಿ ಅತಿಮಾತ್ರಂ
ಪ್ರಮೋಹಯತಿ ಸಜ್ಞಾಂ ಹಿಕ್ಕಾಶ್ವಾಸೌ ಜನಯತಿ ಪ್ರಣಾಶಯತಿ
ನಿದ್ರಾಮ್ ಸ ನಷ್ಟನಿದ್ರೋ ಮೂಢಸಂಜ್ಞೋ ವ್ಯಥಿತಚೇತಾ ನಕ್ಷಚಿತ್
ಸುಖಮುಪಲಭತೇ ಪರಿತಃ ಸ್ಥಾನಾದಾಸನಾಚ್ಛಯ್ಯಾಂ ಕ್ರಾಂತುಮಿಚ್ಛತಿ

ಕೃಷ್ಣಭೂಯಿಷ್ಠಶ್ಚಾಶು ನಿದ್ರಾಂಲಭತೇ ದುಷ್ಪಬೋಧೀ ಚ ಭವತಿ |
ಏವಂನಿಧನಾತುರನುಗ್ನಿವಿಸರ್ಪಪರೀತಂ ಅಚಿಕಿತ್ಸ್ಯಂ ವಿದ್ಯಾತ್ ||೩೫||

ಅರ್ಥ— ತನ್ಮೂ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ವಾತಪಿತ್ತಗಳು ಅತ್ಯಂತ ಕುಸಿತವಾಗಿ ಒಂದರಿಂದೊಂದು ಬಲವನ್ನು ಹೊಂದಿ ತೀವ್ರವಾಗಿ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ವಿಸರ್ಪವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವು. ||೩೪|| ಅದರ ತಾಪದಿಂದ ರೋಗಿಯ ಎಲ್ಲ ಶರೀರಕ್ಕೆ ಕೆಂಡಹಚ್ಚಿದಂತೆ ಆಗುವದು. ವಾಂತಿ, ಅತಿಸಾರ, ಮೂರ್ಚ್ಛೆ, ದಾಹ, ಮೋಹ, ಜ್ವರ, ತಮಕಶ್ವಾಸ, ಅಸ್ಥಿಸಂಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಚುಚ್ಚೋಣ, ನೀರಡಿಕೆ, ಅರುಚಿ ಅಪಚನ, ಮೈ ನೋಯೋಣ ಮುಂತಾದ ವಿಕಾರಗಳುಂಟಾಗುವವು. ಯಾವ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ವಿಸರ್ಪವು ಸರಿದು ಬರುವದೋ ಆ ಸ್ಥಳವು ತೊಳೆದ ಕೆಂಡದಂತೆ ಕಪ್ಪು ಅಥವಾ ಬಹಳ ಕೆಂಪು ಆಗುವದು. ಬೆಂಕಿಯಿಂದ ಸುಟ್ಟು ಉಂಟಾದ ಬಕ್ಕೆಗಳಂಥ ಬಕ್ಕೆಗಳು ಏಳುವವು. ಇದು ಶೀಘ್ರಕಾರಿಯಾದ್ದರಿಂದ ಶೀಘ್ರವೇ ಮರ್ಮಕ್ಕೆ ಹತ್ತಿಕೊಳ್ಳುವದು. ಮರ್ಮವು ಅದರಿಂದ ಪೀಡಿತವಾಗಲು, ವಾತವು ಬಲದಿಂದ ಶರೀರವನ್ನು ಪೀಡಿಸುವದು. ಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಅತಿಯಾಗಿ ಕಳೆಯುವದು. ದಮ್ಮು ಕೆಮ್ಮುಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡುವದು. ನಿದ್ರೆಯನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವದು. ಹೀಗೆ ನಿದ್ರೆಯು ನಾಶವಾಗಿ, ಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಕಳೆಕೊಂಡು ದುಃಖಿತನಾದವನು ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿಯೂ ಸುತ್ತುವನು ಸುಖವನ್ನು ಹೊಂದದೆ ಕೂಡುವಸ್ಥಳದಿಂದ ಹಾಸಿಗೆಯನ್ನು ಸೇರಲು ಬಯಸುವನು. ಬಹಳ ದುಃಖಿತನಾದವನಿಗೆ ಅಲ್ಲಿ ನಿದ್ರೆಯು ಹತ್ತುವದು. ಆಮೇಲೆ ತೀವ್ರ ಎಚ್ಚರಾಗದು. ಇದನ್ನು ಅಗ್ನಿವಿಸರ್ಪವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಇದು ಅಸಾಧ್ಯವಾಗಿದೆ. ||೩೫||

ಕರ್ದಮ ವಿಸರ್ಪದ ನಿದಾನ ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಿಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ —

ಕಫಪಿತ್ತಂ ಪ್ರಕುಪಿತಂ ಬಲವತ್ ಸ್ವೇನ ಹೇತುನಾ ||
ವಿಸರ್ಪತೈಕದೇಶೇ ತು ಪ್ರಕ್ಷೇದಯತಿ ಚಾಧಿಕಮ್ ||೩೬||

ತದ್ವಿಕಾರಃ ಶೀತಜ್ವರಃ ಶಿರೋರುಗ್ ದಾಹಃ ಸ್ತೈಮಿತ್ಯಮಂಗಾವಸದನಂನಿದ್ರಾ ತಂದ್ರಾಪ್ರವೋಹೋಃ ಸ್ವಪ್ನೇಷಃ ಪ್ರಲಾಪೋಃ ಗ್ನಿನಾಶೋ ದೌರ್ಬಲ್ಯಮಸ್ಥಿಭೇದೋ ಮೂರ್ಚ್ಛಾ ಪಿಪಾಸಾ ಸ್ಮೂತಸಾಂ ಪ್ರಲೇಪೋ ಜಾಡ್ಯಮಿಂದ್ರಿಯಾಣಾಮಾನೋಪವೇಶನಮಂಗವಿಕ್ಷೇಪೋ ರತಿಕಾತ್ಸ್ಯಕ್ಯಂಚೋಪಜಾಯತೆಪ್ರಾಯಶಶ್ಚಾ ಮಾಶಯೇ ವಿಸರ್ಪತೈ

ಕದೇಶಗ್ರಾಹೀಚಸ್ಯಾತ್ | ಯಶ್ಚಿಂಶ್ಚಾವಕಾಶೇ ವಿಸರ್ಪೋ ವಿಸರ್ಪತಿ
ಸೋಽವಕಾಶೋ ರಕ್ತಪೀತಪಾಂಡುರಪಿಡಕಾಭಿರವಕೀರ್ಣ ಇವ ನೋ
ಚಕಾಭೋ ಮಲಿನಸ್ನಿಗ್ಧೋ ಬಹೂಷ್ಮಾ ಗುರುಃ ಸ್ತಿಮಿತನೇದನಃ
ಶ್ವಯಥುಮಾನ್ ಗಂಭೀರಪಾಕೋ ನಿರಾಸ್ರಾವಃ ಶೀಘ್ರಕ್ಷೇದನಶ್ಚ
ಭವತಿ | ಸ್ನಿಗ್ಧಕ್ಷಿನ್ನಪೂತಿಮಾಂಸಶ್ಚ ಕ್ರಮೇಣಾಲ್ಪರುಕ್ ಸಂಚ್ಛಾ
ಸ್ತೃತಿಹಂತಾ ಭವೇತ್ ಪಾದಪೃಷ್ಠಂ ಚಾವದೀರ್ಯತೇ ಸ ಕರ್ದಮ
ಇವ ಚೋಪಪೀಡಿತೋಂತರಂ ಪ್ರಯಚ್ಛತ್ಯುಪಕ್ಷಿನ್ನಮಾಂಸತ್ಯಾಗೀ
ಸಿರಾಸ್ನಾಯುಸಂದರ್ಶೀ ಕುಣಸಗಂಧಿಶ್ಚ ಭವತಿ ತಂ ಕರ್ದಮವಿಸರ್ಪ
ಪರೀತಮಚಿಕಿತ್ಸ್ಯಂವಿದ್ಯಾತ್ ||೩೭||

ಅರ್ಥ— ತಮ್ಮ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಅತ್ಯಂತ ಕುಪಿತನಾದ ಕಫ ಪಿತ್ತ
ಗಳು ಶರೀರದ ಒಂದು ಭಾಗದಲ್ಲಿ ವಿಸರ್ಪವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ. ಮತ್ತು
ಅಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಆದ್ರವತೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ. ||೩೬||

ಅದರ ವಿಕಾರಗಳು = ಚಳಿಜ್ವರ, ತಲೆಶೂಲಿ, ದಾಹ, ನಿತ್ರಾಣ,
ನಿದ್ರೆ, ಅಲಸ್ಯ, ಮೋಹ, ಅನ್ನದ್ವೇಷ, ಬಡಬಡಿಸೋಣ, ಅಗ್ನಿನಾಶ, ದೌರ್ಬಲ್ಯ,
ಎಲಬು ನೋಯೋಣ, ಮೂರ್ಚ್ಛೆ, ನೀರಡಿಕೆ, ಸ್ತೋತಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ಕಫದಲೇಪ,
ಇಂದ್ರಿಯಗಳಲ್ಲಿ ಜಡತ್ವ, ಅಮ ಬೀಳೋಣ, ಕೈ-ಕಾಲುಗಳನ್ನು ಅತ್ತಿತ್ತ
ಚಲ್ಲೋಣ, ಜೈನವಿಲ್ಲದಿರೋಣ, ಉತ್ಕಂಠೆಗಳುಂಟಾಗುತ್ತವೆ. ಅದು ಬಹಳ
ಮಾಡಿ ಆಮಾಶಯದ ಮೇಲೆ ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿಯೇ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ.
ಯಾವ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಈ ವಿಸರ್ಪವುಂಟಾಗುವದೋ, ಆ ಸ್ಥಳವು ಕೆಂಪು, ಹಳದಿ,
ಬಿಳಿ ಬಣ್ಣಗಳಿಂದ ವ್ಯಾಪಿಸಿದಂತೆ ಆಗುವದು. ನವಿಲುಗರಿಯ ಬಣ್ಣ ಬರು
ವದು. ಹೊಲಸು, ಸ್ನಿಗ್ಧ, ಬಹಳ ಬಿಸಿ, ಜಡ ಇರುವದು. ವೇದನೆಯು
ಮಂದವಾಗಿದ್ದು ಬಾವು ಇರುವದು. ಬಹಳ ಒಳಗೆ ಪಾಕವಾಗುವದು. ಸ್ರಾವ
ವಿರುವದಿಲ್ಲ. ತೀವ್ರ ಹಸಿಯಾಗುವದು. ಅಲ್ಲಿಯ ಮಾಂಸವು ಬೆನರು ರಸಿಕೆ
ಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಹೊಲಸು ನಾರುವದು. ಕ್ರಮದಿಂದ ನೋವು ಕಡಮೆ
ಯಾಗುತ್ತ ಸಂಜ್ಞೆ ಸ್ಮೃತಿಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುತ್ತದೆ. ಪಾದಗಳ ಮೇಲ್ಭಾಗ
ವು ಸೀಳುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಒತ್ತಲು (ಬಟ್ಟು) ಕೆಸರಿನಂತೆ ಒಳಗೆ ಹೋಗು
ವದು. ತೊಯ್ದ ಮಾಂಸವು ಬದಿಗಾಗುವದು. ಶಿರೆ ಸ್ನಾಯುಗಳು ಕಾಣು

ನವು. ಹೆಣದ ವಾಸನೆ ಬರುವದು. ಇದು ಕರ್ದಮ ವಿಸರ್ಪವು ಇದು
ಅಸಾಧ್ಯವು. ||೩೭||

ಗ್ರಂಥಿವಿಸರ್ಪದ ನಿಧಾನ ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಿ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಸ್ಥಿರಗುರು ಕಠಿನಮಧುರಶೀತಸ್ನಿಗ್ಧಾನ್ನಪಾನಾಭಿಷ್ಯಂದಿಸೇವಿನಾಮನ್ಯಾ
ಯಾಮಸೇವಿನಾಮಪ್ರತಿಕರ್ಮಶೀಲಾನಾಂಜ್ವ ಶ್ಲೇಷ್ಮಾ ವಾಯುಶ್ವ
ಪ್ರಕೋಪಮಾಪದ್ಯತೇ | ತಾವುಭೌ ದುಷ್ಪ್ರವೃದ್ಧಾನತಿಬಲೌ ಪ್ರ
ದೂಷ್ಯ ದೂಷ್ಯಾನ್ ವಿಸರ್ಪಾಯ ಕಲ್ಪೀತೆ | ತತ್ರ ವಾಯುಃ ಶ್ಲೇಷ್ಮಾ
ಣಮನೇಕಧಾ ಭಿಂದನ್ ಕ್ರಮೇಣ ಗ್ರಂಥಿಮಾಲಾಂ ಕೃಚ್ಛ್ರಸಾಕಾಂ
ಕಘಾಶಯೇ ಸಂಜನಯತಿ | ಉತ್ಸನ್ನರಕ್ತಸ್ಯ ವಾ ಪ್ರದೂಷ್ಯ ರಕ್ತಂ
ಸಿರಾಸ್ನಾಯುಮಾಂಸತ್ವಗಾಶ್ರಿತಾನಾಂ ಗ್ರಂಥೀನಾಂ ಮಾಲಾಂ ಕು
ರುತೇ ತೀವ್ರರುಜಾನಾಂ ಗ್ರಂಥೀನಾಂ ಸ್ಥೂಲಾನಾಮಣೂನಾಂ ದೀ
ರ್ಘವೃತ್ತರಕ್ತಾನಾಂ ತದುಪತಾಪಾತ್ ಜ್ವರಾತಿಸಾರಹಿಂಕಾರಾಶ್ವಾಸಕಾಸ
ಶೋಷಪ್ರಮೋಹವೈವಣ್ಯಾರೋಚಕಾವಿಪಾಕಪ್ರಸೇಕಚ್ಛರ್ದಿಮೂ -
ರ್ಚ್ಛಾಂಗಭಂಗನಿದ್ರಾರತಿಸದನಾನಿ ಪಾದುರ್ಭವಂತ್ಯುಪದ್ರವಾ ಏತೈರು
ಪದ್ರವರುಪದ್ರುತಃ ಸ ಚ ಸರ್ಪಕರ್ಮಾಣಾಂ ವಿಷಯಮತಿಪತಿಸೋ
ವರ್ಜನೀಯೋ ಭವತೀತಿ ಗ್ರಂಥಿವಿಸರ್ಪಃ ||೩೮||

ಅರ್ಥ— ಗಟ್ಟಿ, ಜಡ, ಬಿರಸು, ಮಧುರ, ಶೀತ, ಸ್ನಿಗ್ಧ, ಮತ್ತು
ಕಫಕಾರಕ ಅನ್ನಪಾನಗಳನ್ನು ಸೇವಿಸುವವರಿಗೂ ಮತ್ತು ವ್ಯಾಯಾಮ ಮಾಡ
ದವರಿಗೂ ಅದರಿಂದಂಟುವ ದೋಷಗಳ ಪ್ರತಿಕಾರವನ್ನು ಮಾಡದವರಿಗೂ
ಕಫವಾತಗಳು ಪ್ರಕೋಪಹೊಂದುತ್ತವೆ. ಅವು ಹೆಚ್ಚು ದುಷ್ಪ್ರ ಮತ್ತು ಅತಿ
ಬಲಿಷ್ಠವಾಗಿರುವದರಿಂದ ದೂಷ್ಯಗಳನ್ನು ದುಷ್ಪ್ರವಾಗಿ ವಿಸರ್ಪವನ್ನುಂಟು
ಮಾಡುತ್ತವೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ವಾಯುವು ಅನೇಕಸಾರ ಕಘಾರಯದಲ್ಲಿದ್ದ ಕಫ
ವನ್ನು ಅನೇಕ ಕಡೆಗೆ ಕತ್ತರಿಸಿ, ಬಹುದಿನಕ್ಕೆ ಪಶ್ವವಾಗುವ ಗಂಟುಗಳ
ಸಮೂಹವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ರಕ್ತ ಹೆಚ್ಚಾದವನ ರಕ್ತವನ್ನು
ಕಿಡಿಸಿ, ಶಿರಾ, ಸ್ನಾಯು, ಮಾಂಸ, ತ್ವಚೆಗಳಲ್ಲಿ ಗಂಟುಗಳ ಮಾಲೆಯನ್ನುಂಟು
ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಆ ಗಂಟುಗಳು ಸಣ್ಣ ದೊಡ್ಡವಿದ್ದು, ಕೆಲವು ದುಂಡು ಕೆಲವು
ಉದ್ದ ಮತ್ತು ಕೆಂಪಗೆ ಇರುವವು. ನೋವು ಬಹಳವಿರುವದು. ಅದರ

ತಾಪದಿಂದ ಜ್ವರ, ಅತಿಸಾರ, ಬಿಕ್ಕು, ಶ್ವಾಸ, ಕೆಮ್ಮು, ಶೋಷ, ಮೋಹ, ವಿವರ್ಣತೆ, ಅರುಚಿ, ಅಪಚನ, ಬಾಯಿಗೆ ನೀರುಬಿಡೋಣ, ವಾಂತಿ, ಮೂರ್ಛೆ, ಮೈ ನೋಯೋಣ, ನಿದ್ರೆ, ಚೈನವಿಲ್ಲದಿರೋಣ, ನಿತ್ಯಾಣ ಈ ಉಪದ್ರವಗಳುಂಟಾಗುವವು. ಈ ಉಪದ್ರವಗಳಿಂದ ಪೀಡಿತನಾದ ಆವನು ಎಲ್ಲ ಚಿಕಿತ್ಸೆಗಳಿಗೆ ಮೀರುವದರಿಂದ ಅಸಾಧ್ಯನಾಗುವನು. ಇದು ಗ್ರಂಥಿವಿಸರ್ಪವು. ||೩೮||

ಉಪದ್ರವಗಳ ಲಕ್ಷಣವನ್ನೂ ಅದರ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯ ಕ್ರಮವನ್ನೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಉಪದ್ರವಸ್ತು ರೋಗೋತ್ತರಕಾಲಚೋ ರೋಗಾಶ್ರಯೋ ರೋಗ ಏವಸ್ಥಾ ಲೋಽನುವಾ ರೋಗಾತ್ ಪಶ್ಚಾಜ್ಜಾಯತೆ ಇತ್ಯುಪದ್ರವ ಸಂಜ್ಞಃ | ತತ್ರ ಪ್ರಧಾನಂ ವ್ಯಾಧಿವ್ಯಾಧೇರ್ಗುಣಭೂತ ಉಪದ್ರವಸ್ತು ಸ್ವಪ್ರಾಯಃ ಪ್ರಧಾನಪ್ರಶಮೋಪ್ರಶಮೋಭವತಿಸ ತು ಪೀಡಾಕರತರೋ ಭವತಿಸಶ್ಚಾ ದುತ್ಪಾದ್ಯಮಾನೋವ್ಯಾಧಿಸರಿಕ್ಲಿಷ್ಟ ಶರೀರಧಾತುಕತ್ವಾತ್ | ತಸ್ಮಾದುಪದ್ರವಂ ತ್ವರಮಾಣೋಽಭಿಧಾವೇತ್ ||೩೯||

ಅರ್ಥ— ಉಪದ್ರವವು ಸಣ್ಣದೇ ಇರಲಿ, ದೊಡ್ಡದೇ ಇರಲಿ, ರೋಗದ ನಂತರ ಉಂಟಾದ ರೋಗವನ್ನಾಶ್ರಯಿಸಿದ ಬೇರೊಂದು ರೋಗವೇ ರೋಗೋತ್ಪತ್ತಿಯ ನಂತರ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆಂದು ಅದಕ್ಕೆ ಉಪದ್ರವವೆಂದು ಹೆಸರು. ಅದರಲ್ಲಿ ರೋಗವು ಮುಖ್ಯವು; ಉಪದ್ರವವು ಗೌಣವು. ಮುಖ್ಯವಾದ ರೋಗದ ನಾರವಾಗಲು ಬಹಳಮಾಡಿ ಉಪದ್ರವವು ತಾನಾಗಿಯೇ ಅಳಿಯುವದು. ವ್ಯಾಧಿಯಿಂದ ಮೊದಲೇ ಶರೀರ ಧಾತುಗಳು ಪೀಡಿತವಾದ್ದರಿಂದ ಹಿಂದುಗಡೆ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಉಪದ್ರವವು ಹೆಚ್ಚು ಪೀಡೆಯನ್ನುಂಟು ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ತೀವ್ರವಾಗಿ ಉಪದ್ರವವನ್ನು ಚಿಕಿತ್ಸಿಸಬೇಕು. ||೩೯||

ಸನ್ನಿಪಾತಜ ವಿಸರ್ಪವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಸರ್ವಾಯತನಸಮುತ್ಥಂ ಸರ್ವಲಿಂಗಂ ವ್ಯಾಪಿನಂ ಸರ್ವಧಾತ್ವನುಸರಣಂ ಆಶುಕಾರಿಣಮುತ್ಸಯಕಾರಿಣಮಿತಿ ಚ ಮತ್ವಾ ಸನ್ನಿಪಾತವಿಸರ್ಪಂ ಅಚಿಕಿತ್ಸ್ಯಂವಿದ್ಯಾತ್ || ೪೦ ||

ಅರ್ಥ— ಸನ್ನಿಪಾತ ವಿಸರ್ಪವು ಎಲ್ಲ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗಿ ಎಲ್ಲ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿ ಸರ್ವ ಶರೀರವನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಎಲ್ಲ ಧಾತುಗಳನ್ನು ಸೇರಿ

ರುನದರಿಂದ ಶೀಘ್ರಕಾರಿಯೂ ಬಹಳ ಅಪಾಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವದೂ ಆಗಿರುವದರಿಂದ ಅಸಾಧ್ಯವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. H ೪೦ ||

ಸಾಧ್ಯಾಸಾಧ್ಯವಿಸರ್ಪಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ತತ್ರ ವಾತಪಿತ್ತಶ್ಲೇಷ್ಮನಿಮಿತ್ತಾ ವಿಸರ್ವಾಸ್ತ್ರಯಃ ಸಾಧ್ಯಾ ಭವಂತ್ಯಗ್ನಿಕರ್ಮ ಮಾಖ್ಯಾ ಪುನರನುಪಸೃಷ್ಟೌ ಮರ್ಮಣ್ಯನುಪಹತೇ ವಾ ಸಿರಾಸ್ನಾಯು ಮಾಂಸಕ್ಷೇದೇ ಸಾಧಾರಕ್ರಿಯಾಭಿರುಭಾವೇನಾಭ್ಯಸ್ಯಮಾನೌ ಪ್ರಶಾಂತಿ ಮಾಪದ್ವೇಯಾತಾಮ್ | ಅನಾದರೋಪಕ್ರಾಂತಃ ಪುನಸ್ತಯೋರನ್ಯ ತರೋ ದಹೇದ್ ದೇಹಮಾಶ್ವೇನಾಶೀವಿಷವಿಷನತ್ | ತಥಾ ಗ್ರಂಥಿವಿ ಸರ್ಪಮುಜಾತೋಪದ್ರವಮಾರಭೇತ ಚಿಕಿತ್ಸಿತುಮ್ | ಉಪದ್ರವೇಣೋ ಪದ್ರುತಂ ತ್ವೇನಂ ಪರಿಹರೇತ್ | ಸನ್ನಿಪಾತಜಂ ತು ಸರ್ವಧಾತ್ವನು ಸಾರಿತ್ವಾಡಾಶುಕಾರಿತ್ವಾದ್ ವಿರುದ್ಧೋಪಕ್ರಮತ್ವಾಚ್ಚಾಸಾಧ್ಯಂ ವಿ ದ್ಯಾತ್ | ತತ್ರ ಸಾಧ್ಯಾನಾಂ ಸಾಧನವಿಧಿಮನುವಾಖ್ಯಾಸ್ಯಾಮಃ ||೪೧||

ಅರ್ಥ— ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ವಾತಪಿತ್ತಕಫಗಳಿಂದ ಒಂದೊಂದರಿಂದಂಟುವದ ಮೂರು ವಿಸರ್ಪಗಳು ಸಾಧ್ಯವಿರುತ್ತವೆ. ಆಗ್ನಿವಿಸರ್ಪ ಕರ್ಮಮವಿಸರ್ಪಗಳು ಉಪದ್ರವರಹಿತವಾಗಿದ್ದರೆ ಅಥವಾ ಮರ್ಮದಲ್ಲಿ ಇರದಿದ್ದರೆ ಅಥವಾ ಶಿರಾಸ್ನಾಯುಮಾಂಸಗಳ ಕ್ಷೇದವಿರಲು, ಅರಂಭಕದೋಷಗಳ ಚಿಕಿತ್ಸೆಗಳಿಂದ ಉಪ ಚಾರಮಾಡಿದರೆ ಎರಡೂ ಶಾಂತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವವು. ಆದರೆ ಅನಾದರ ದಿಂದ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ, ಇವು ಸರ್ಪವಿಷದಂತೆ ತೀವ್ರವಾಗಿ ದೇಹ ವನ್ನು ಸುಡುವವು. ಇದರಂತೆ ಗ್ರಂಥಿಸರ್ಪದಲ್ಲಿ ಉಪದ್ರವವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಅದನ್ನು ಚಿಕಿತ್ಸಿಸಬೇಕು. ಉಪದ್ರವದಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದರೆ ಬಿಟ್ಟು ಬಿಡಬೇಕು. ಸನ್ನಿ ಪಾತಜ ವಿಸರ್ಪವಂತೂ ಸರ್ವಧಾತುಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವದರಿಂದಲೂ ಶೀಘ್ರಕಾರಿ ಯಾಗಿದ್ದದರಿಂದಲೂ ಪರಸ್ಪರ ವಿರುದ್ಧ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿರುವದರಿಂದಲೂ ಅಸಾಧ್ಯವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ||೪೧||

ಇನ್ನುಮೇಲೆ ಸಾಧ್ಯವಾದ ವಿಸರ್ಪಗಳ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಲಂಘನೋಲ್ಲೇಖನೇ ಶಸ್ತ್ರೇ ತಿಕ್ತಕಾನಾಂಚ ಸೇವನಮ್ ||

ಕಫಸ್ಥಾನಗತೇ ಸಾಮೇ ರೂಕ್ಷಶೀತೈಶ್ಚ ಲೇಪನಮ್

|| ೪೨ ||

ಪಿತ್ತಸ್ಥಾನಗತೇಷ್ಯೇತತ್ ಸಾಮೇ ಕುರ್ಮಾಚ್ಚಿಕಿತ್ತಮ್ ||
 ಶೋಣಿತಸ್ಯಾವಸೇಕಂ ಚ ವಿರೇಕಂ ಚ ವಿರೇಷತಃ || ೪೩ ||
 ಮಾರುತಾಶಯಸಂಭೂತೇಷ್ಯಾದಿತಃ ಸ್ಯಾದ್ ವಿರೂಕ್ಷಣಮ್ ||
 ರಕ್ತಪಿತ್ತಾನ್ವಯೇಷ್ಯಾದೌ ಸ್ನೇಹನಂ ನ ಹಿತಂ ಮತಮ್ || ೪೪ ||
 ನಾತೋಲ್ಪಣೇ ತಿಕ್ತಘೃತಂ ಪೈತ್ತಿಕೇ ಚ ಪ್ರಶಸ್ಯತೇ ||
 ಲಘುದೋಷೇ ಮಹಾದೋಷೇ ಪೈತ್ತಿಕೇ ಸ್ಯಾದ್ವಿರೇಚನಮ್ || ೪೫ ||
 ನ ಘೃತಂ ಬಹುದೋಷಾಯ ದೇಯಂ ತಂಚ ವಿರೇಚಯೇತ್ ||
 ತೇನ ದೋಷೋ ಹ್ಯವಷ್ಟಬ್ಧಸ್ವಜ್ಞಮಾಂಸರುಧಿರಂ ಪಚೇತ್ || ೪೬ ||
 ತಸ್ಮಾದ್ವಿರೇಕಮೇವಾದೌ ಶಸ್ತಂ ದದ್ಯಾದ್ ವಿಸರ್ಪಿಣಃ ||
 ಶೋಣಿತಸ್ಯಾವಸೇಕಂಚ ತದ್ಧ್ಯಸ್ಯಾಶ್ರಯಸಂಜ್ಞಿತಮ್ || ೪೭ ||
 ಇತಿ ವೀರರ್ಪಿಣಾಮುಕ್ತಂ ಸಮಾಸೇನ ಚಿಕಿತ್ಸಿತಮ್ ||
 ಏತದೇವ ಪುನಃ ಸರ್ವಂ ವ್ಯಾಸತಃ ಸಂಪ್ರವಕ್ಷ್ಯತೇ || ೪೮ ||

ಅರ್ಥ— ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯವಿಸರ್ಪಗಳ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಹೇಳುವೆವು ||
 ಇವುಗಳಿಗೆ ಲಂಘನ, ವಮನ ಕಹಿ ಸದಾರ್ಥಗಳ ಸೇವನವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು.
 ವಿಸರ್ಪವು ಕಫಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿದ್ದು ಸಾಮವಿದ್ದರೆ ರುಕ್ಷಶೀತ (ಆಲ ಮುಂತಾದವುಗಳ
 ತೋಟ) ದ್ರವ್ಯಗಳಿಂದ ಲೇಪನಮಾಡಬೇಕು. || ೪೨ || ಪಿತ್ತಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿದ್ದ
 ಸಾಮವಿಸರ್ಪಕ್ಕೂ ಇದೇ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಮಾಡಬೇಕು. ವಿಶೇಷವಾಗಿ ರಕ್ತಮೋಕ್ಷ
 ಮತ್ತು ವಿರೇಚನವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. || ೪೩ || ಪಕ್ಷಾಶಯದಲ್ಲಿದ್ದ ವಿಸ
 ರ್ಪಕ್ಕೂ ಮೊದಲಿನಿಂದ ರುಕ್ಷ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನೇ ಮಾಡಬೇಕು. ಮೊದಲಿನಿಂದ
 ರಕ್ತಪಿತ್ತದ ಅನುಬಂಧವಿದ್ದರೂ ಸ್ನೇಹನವು ಹಿತಕರವಲ್ಲ. || ೪೪ || ಸ್ವಲ್ಪ
 ದೋಷವುಳ್ಳ ನಾತೋಲ್ಪಣಪಿತ್ತಜವಿಸರ್ಪದಲ್ಲಿ (ಕುಷೋಕ್ತ) ತಿಕ್ತ ಘೃತವು
 ಹಿತಕರವು. ಆದರೆ ಅದರಲ್ಲಿ ಬಹಳ ದೋಷವಿದ್ದರೆ ವಿರೇಚನವನ್ನು ಕೊಡ
 ಬೇಕು. || ೪೫ || ಬಹುದೋಷವುಳ್ಳ ವಿಸರ್ಪಕ್ಕೆ ಘೃತವನ್ನು ಕೊಡಬಾರದು.
 ಏಕೆಂದರೆ ಅವನಿಗೆ ವಿರೇಚನವು ಅವಶ್ಯವಿದೆ. ಘೃತದಿಂದ ದೋಷವು ಪ್ರತಿ
 ಬದ್ಧವಾಗಿ ತ್ವಚೆ ರಕ್ತಮಾಂಸಗಳನ್ನು ಪಕ್ವಮಾಡುವದು. || ೪೬ || ಆದಕಾ
 ರಣ ವಿಸರ್ಪಿಗೆ ಒಳ್ಳೆಯ ವಿರೇಚನವನ್ನೇ ಮೊದಲು ಕೊಡಬೇಕು. ಅದ
 ರಂತೆ ರಕ್ತಮೋಕ್ಷವನ್ನೂ ಮಾಡಬೇಕು ಏಕೆಂದರೆ ರಕ್ತವು ವಿಸರ್ಪದ ಆಶ್ರಯ

ವಾಗಿದೆ || ೪೭ || ಈ ಪ್ರಕಾರ ವಿಸರ್ಪದ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು
ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ಇದೆಲ್ಲವನ್ನೇ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತೇನೆ. || ೪೮ ||

ವಿಸರ್ಪದ ವಿಸ್ತೃತ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಮದನಂ ಮಧುಕಂ ನಿಂಬಂ ವತ್ಸಕಸ್ಯ ಫಲಾನಿಚ ||
ವಮನಂ ಸಂವಿಧಾತವ್ಯಂ ವಿಸರ್ಪೇ ಕಫಪಿತ್ತಜೇ ||೪೯||
ಪಟೋಲಪಿಚುಮದಾರ್ಭಾಂ ಪಿಪ್ಪಲಾ ಮದನೇನಚ ||
ವಿಸರ್ಪೇ ವಮನಂ ಶಸ್ತಂ ತಥಾ ಚೇಂದ್ರಯವೈಃ ಸಹ ||೫೦||
ಯಾಂಶ್ಚ ಯೋಗಾನ್ ಪ್ರವಕ್ಷ್ಯಾಮಿ ಕಲ್ಪೇಷು ಕಫಪಿತ್ತಿನಾಮ್ ||
ವಿಸರ್ಪಾಣಾಂ ತು ಯೋಜ್ಯಾಸ್ತೇ ದೋಷನಿರ್ದರಣಾಃ ಶಿವಾಃ ||೫೧||
ಮುಸ್ತನಿಂಬಪಟೋಲಾನಾಂ ಚಂದನೋತ್ಪಲಯೋರಪಿ ||
ಶಾರಿವಾಮಲಕೋಶೀರಮುಸ್ತಾನಾಂ ವಾ ವಿಚಕ್ಷಣಃ ||೫೨||
ಕಷಾಯಾನ್ ಯೋಜಯೇದ್ ವೈದ್ಯಃ ಸಿದ್ಧಾನ್ ವೀಸರ್ಪನಾಶನಾನ್
ಕಿರಾತತಿಕ್ತಕಂ ಲೋಧ್ರಂ ದುರಾಲಭಾಂ ಸಚಂದನಾಮ್ ||೫೩||
ನಾಗರಂ ಪದ್ಮಕಿಂಜಲ್ಕಮುತ್ಪಲಂ ಸಬಿಭೀತಕಮ್ ||
ಮಧುಕಂ ನಾಗಪುಷ್ಪಂ ದದ್ಯಾದ್ ವೀಸರ್ಪಶಾಂತಯೇ ||೫೪||
ಪ್ರಸೌಂಡರೀಕಂ ಮಧುಕಂ ಪದ್ಮಕಿಂಜಲ್ಕಮುತ್ಪಲಮ್ ||
ನಾಗಪುಷ್ಪಂ ಚ ಲೋಧ್ರಂ ಚ ತೇನೈವನಿಧಿನಾಪಿಬೇತ್ ||೫೫||
ದುರಾಲಭಾಂ ಪರ್ಪಟಕಂ ಪುಡುಚೀಂ ವಿಶ್ವಭೇಷಜಮ್ ||
ನಿಶಾಪರ್ಯುಷಿತಂ ದದ್ಯಾತ್ ತೃಷ್ಣಾ ವೀಸರ್ಪನಾಶನಮ್ ||೫೬||
ಪಟೋಲಂ ಪಿಚುಮದಾರ್ಭಾ ದಾರ್ವೀಂ ಕಟುಕರೋಹಿಣೀಮ್ ||
ಯಷ್ಠ್ಯಾಹ್ವಂ ತ್ರಾಯಮಾಣಾಂ ದದ್ಯಾದ್ ವೀಸರ್ಪಶಾಂತಯೇ ||೫೭||
ಪಟೋಲಾದಿಕಷಾಯಂ ವಾ ಸರ್ಪಿಸ್ತಿವೃತಯಾ ಸಹ ||
ಮಸೂರವಿದಲ್ಪೆಯುಕ್ತಂ ಘೃತಮಿಶ್ರಂ ಪ್ರದಾಪಯೇತ್ ||೫೮||

ಅರ್ಥ— ಕಫಜ, ಪಿತ್ತಜ ಮತ್ತು ಕಫಪಿತ್ತಜ ವಿಸರ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ಮಂಗಾ
ರಿಕಾಯಿ, ಜೇಷ್ಠಮಧು, ಬೇವಿನಲತೆಗಳದೋಷಗಳ ಕಷಾಯ ಮಾಡಿ ಇಂದ್ರಜವಿ

ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಹಾಕಿಕೊಟ್ಟು ವಮನವನ್ನು ಮಾಡಿಸಬೇಕು. || ೪೯ || ಕಹಿ ಪಡವಲ, ಬೇವಿನತೋಟಿಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು ಮಾಡಿ ಮಂಗಾರಿಕಾಯಿಚೂರ್ಣವನ್ನು ಹಾಕಿ ಅಥವಾ ಹಿಪ್ಪಲಿ ಕಷಾಯದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಇಂದ್ರಜವೆ ಕಷಾಯದಲ್ಲಿ ಮಂಗಾರಿ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಹಾಕಿ ವಮನ ಮಾಡಿಸುವದು ವಿಸರ್ಪದಲ್ಲಿ ಪ್ರುರಸ್ತವು || ೫೦ || ಕಲ್ಪಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಕಫಪಿತ್ತ ರೋಗಿಗಳಿಗೆ ಹೇಳಿದ ಯೋಗಗಳನ್ನು ವಿಸರ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ಯೋಜಿಸಬೇಕು. ಅವು ದೋಷನಾಶಕ ಮತ್ತು ಮಂಗಲಕಾರಕವಾಗಿವೆ. || ೫೧ || ಜೇಕು, ಬೇವು, ಕಹಿಪಡವಲಗಳ ಅಥವಾ ಚಂದನ ನೀಲಕಮಲಗಳ ಅಥವಾ ಅನಂತಮೂಲ, ನೆಲ್ಲಿ, ಬಾಳದಬೇರು, ಜೇಕುಗಳ ಕಷಾಯಗಳನ್ನು ಪಂಡಿತನಾದ ವೈದ್ಯನು ಯೋಜಿಸಬೇಕು. || ೫೨ || ಇವು ನಿಶ್ಚಿತವಾಗಿ ವಿಸರ್ಪಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುತ್ತವೆ. ವಿಸರ್ಪನಾಶಕ್ಕಾಗಿ ಚಿರಾಯತ, ಲೋಧ, ನೆಲಇಂಗಳ, ಚಂದನ || ೫೩ || ಸುಂಠಿ, ಕಮಲದ ಕೇಸರ, ನೀಲಕಮಲ, ತಾರೀಕಾಯಿ, ಜೇಷ್ಠಮಧು, ನಾಗಕೇಶರಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. || ೫೪ || ಪುಂಡರೀಕಕಾಷ್ಠ, ಜೇಷ್ಠಮಧು, ಕಮಲ ಕೇಶರ, ನೀಲಕಮಲ, ನಾಗಕೇಶರ, ಲೋಧ್ರಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು ಅದರಂತೆ ಕುಡಿಯಬೇಕು. || ೫೫ || ನೆಲಇಂಗಳ, ಕಲ್ಲುಪಬ್ಬಸಿಗೆ, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಸುಂಠಿ ಇವುಗಳ ಶೀತಕಷಾಯವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. ಅದು ನೀರಡಿಕೆ ವಿಸರ್ಪಗಳನ್ನು ಕಳೆಯುವದು. || ೫೬ || ಕಹಿಪಡವಲ, ಬೇವು, ಮರಅರಿಷಿಣ, ಕಟುಕರೋಣಿ ಜೇಷ್ಠಮಧು, ತ್ರಾಯನಾಣ ಇವುಗಳ ಶೀತ ಕಷಾಯವನ್ನೂ ಕೊಡಬೇಕು. ಇದು ವಿಸರ್ಪವನ್ನು ಕಳೆಯುವದು. || ೫೭ || ಮೇಲಿನ ಪಟೋಲಾದಿ ಕಷಾಯದಲ್ಲಿ ನಿಶೋತ್ತರಚೂರ್ಣ ತುಪ್ಪಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ ಅಥವಾ ಚನ್ನಂಗಿಬೇಳೆ ಮತ್ತು ತುಪ್ಪವನ್ನು ಹಾಕಿ ಕೊಡಬೇಕು. || ೫೮ ||

ಪಟೋಲಪತ್ರಮುದ್ಗಾನಾಂ ರಸಮಾಮಲಕಸ್ಯ ಚ ||

ಪಾಯಯೇತ್ ತು ಘೃತೋನ್ಮಿಶ್ರಂ ನರಂ ವೀಸರ್ಪಹೀಡಿತಮ್ || ೫೯ ||

ಯಚ್ಚ ಸರ್ಪಿರ್ಮಹಾತಿಕ್ತಂ ಪಿತ್ತಕುಷ್ಠನಿಬರ್ದಣಮ್ ||

ನಿರ್ದಿಷ್ಟಂ ತದಪಿ ಪ್ರಾಚ್ಛೋ ದದ್ಯಾದ್ ವೀಸರ್ಪಶಾಂತಯೇ || ೬೦ ||

ತ್ರಾಯನಾಣಾಘೃತಂ ಸಿದ್ಧಂ ಗೌಲ್ಮಿಕೇ ಯದುದಾಹೃತಮ್ ||

ವಿಸರ್ಪಾಣಾಂ ಪ್ರಶಾಂತ್ಯರ್ಥಂ ದದ್ಯಾತ್ ತದಪಿ ಬುದ್ಧಿಮಾನ್ || ೬೧ ||

ತ್ರಿವೃಕ್ಷಾಣಾಂ ಸಮಾಲೋಚ್ಯ ಸರ್ಪಿಷಾ ಪಯಸಾಪಿ ವಾ ||
 ಘನಾಂಬುನಾ ವಾ ಸಂಯೋಜ್ಯ ಮೃದ್ವೀಕಾನಾಂ ರಸೇನ ವಾ || ೬೨ ||
 ವಿರೇಕಾರ್ಥಂ ಪ್ರಯೋಕ್ತವ್ಯಂ ಸಿದ್ಧಂ ವಿಸರ್ಪನಾಶನಮ್ ||
 ತ್ರಾಯಮಾಣಾಶ್ರಿತಂ ನಾಪಿ ಪಯೋ ದದ್ಯಾದ್ ವಿರೇಚನಮ್ || ೬೩ ||
 ತ್ರಿಫಲಾರಸಸಂಯುಕ್ತಂ ಸರ್ಪಿಸ್ತ್ರಿವೃತಯಾ ಸಹ ||
 ಪ್ರಯೋಕ್ತವ್ಯಂ ವಿರೇಕಾರ್ಥಂ ವಿಸರ್ಪಜ್ವರಶಾಂತಯೇ || ೬೪ ||
 ರಸಮಾನುಲಕಾನಾಂ ವಾ ಘೃತಮಿಶ್ರಂ ಪ್ರದಾಪಯೇತ್ ||
 ಸ ಏವ ಗುರುಕೋಷ್ಠಾಯ ತ್ರಿವೃಕ್ಷಾಣಾಯುತೋ ಹಿತಃ || ೬೫ ||
 ದೋಷೇ ಕೋಷ್ಠಗತೇ ಭೂಯ ಏತತ್ ಕುರ್ಯಾದ್ ಭಿಷಗ್ಜಿತಮ್ ||
 || ೬೫ || ||

ಅರ್ಥ— ವಿಸರ್ಪರೋಗಿಗೆ ಕಹಿಪಡವಲವಲೆ, ಹೆಸರುಗಳ ಕಷಾಯ
 ವನ್ನು ಅಥವಾ ನೆಲ್ಲಿ ಕಷಾಯವನ್ನು ತುಪ್ಪ ಕೂಡಿಸಿ ಕುಡಿಸಬೇಕು || ೫೯ ||
 ಪಿತ್ತಕುಷ್ಠನಾಶಕವಾದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಮಹಾತಿಕ್ತಘೃತವನ್ನಾದರೂ ಪಂಡಿತ
 ವೈದ್ಯನು ವಿಸರ್ಪನಾಶಕ್ಕಾಗಿ ಕೊಡಬೇಕು. || ೬೦ || ಗುಲ್ಮ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯಲ್ಲಿ
 ಹೇಳಿದ ನಿಶ್ಚಿತಫಲಕೊಡುವ ತ್ರಾಯಮಾಣಾಘೃತವನ್ನಾದರೂ ಬುದ್ಧಿವಂತನು
 ವಿಸರ್ಪಶಾಂತಿಗಾಗಿ ಕೊಡಬೇಕು. || ೬೧ || ನಿಶೋತ್ತರ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ತುಪ್ಪ
 ಅಥವಾ ಹಾಲು ಅಥವಾ ಬಿಸಿನೀರು ಅಥವಾ ದ್ರಾಕ್ಷಾರಸದೊಡನೆ ಕೊಟ್ಟು
 ವಿರೇಚನ ಮಾಡಿಸಬೇಕು. || ೬೨ || ಇದು ನಿಶ್ಚಿತವಾಗಿ ವಿಸರ್ಪವನ್ನು ಕಳೆ
 ಯುವದು ಅಥವಾ ತ್ರಾಯಮಾಣದ ಕಲ್ಪವನ್ನು ಕೈ ಹಾಕಿ ನಾಲ್ಕುಪಾಲು
 ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ ಹಾಲನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. ಇದು ವಿರೇಚನವನ್ನು
 ಮಾಡುವದು || ೬೩ || ವಿಸರ್ಪದಲ್ಲಿ ಜ್ವರವಿದ್ದರೆ ತ್ರಿಫಲಾರಸದಲ್ಲಿ ತುಪ್ಪ
 ಮತ್ತು ನಿಶೋತ್ತರಚೂರ್ಣಹಾಕಿ ವಿರೇಚನಕ್ಕಾಗಿ ಕೊಡಬೇಕು || ೬೪ ||
 ಅಥವಾ ನೆಲ್ಲಿ ಕಷಾಯದಲ್ಲಿ ತುಪ್ಪ ಹಾಕಿ ಕೊಡಬೇಕು. ಕೋಷ್ಠವು ಜಡ
 ವಿದ್ದರೆ ನಿಶೋತ್ತರಚೂರ್ಣವನ್ನು ಹಾಕಿ ಕೊಡಬೇಕು || ೬೫ || ಕೋಷ್ಠದಲ್ಲಿ
 ದೋಷವಿದ್ದರೆ ಮೇಲಿನ ಯೋಗವನ್ನು ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಕೊಡಬೇಕು.
 || ೬೫ || ||

ಶಾಖಾದುಷ್ಟವಾದ ರಕ್ತದ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಶಾಖಾದುಷ್ಟೇ ತು ರುಧಿರೇ ರಕ್ತನೇನಾದಿತೋ ಹರೇತ್ || ೬೬ ||

ಭಿಷಗ್ ನಾತಾನ್ವಿತಂ ರಕ್ತಂ ವಿಷಾಣೇನಾಭಿನಿರ್ದರೇತ್ ||

ಪಿತಾನ್ವಿತಂ ಜಲೌಕಾಭಿರಲಾಬೂಭಿಃ ಕಘಾನ್ವಿತಮ್ || ೬೭ ||

ಯಥಾಸನ್ನಂ ವಿಕಾರಸ್ಯ ವ್ಯಥಯೇಧಾಶು ನಾ ಸಿರಾಮ್ ||

ತ್ವಜ್ ಮಾಂಸಸ್ನಾಯುಸಂಕ್ಲೇದೋ ರಕ್ತಕ್ಲೇದಾದ್ಧಿ ಜಾಯತೇ || ೬೮ ||

ಏವಂ ನಿರ್ದೃತದೋಷಾಣಾಂ ದೋಷೇ ತ್ವಜ್ ಮಾಂಸಸಂಪ್ರಿತೇ ||

ಆದಿತೋ ವಾಲ್ಪದೋಷಾಣಾಂ ಕ್ರಿಯಾ ಬಾಹ್ಯಾ ಪ್ರಚಕ್ಷತೇ || ೬೯ ||

ಅರ್ಥ— ಶಾಖೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ರಕ್ತವು ದುಷ್ಟವಾಗಿದ್ದರೆ ರಕ್ತವನ್ನೇ ಮೊದಲು ತೆಗೆಯಬೇಕು. || ೬೬ || ವೈದ್ಯನು ವಾತದುಷ್ಟರಕ್ತವನ್ನು ವಿಷಾಣದಿಂದಲೂ ಪಿತ್ತದುಷ್ಟರಕ್ತವನ್ನು ಜಿಗಳಿಗಳಿಂದಲೂ ಕಘದುಷ್ಟರಕ್ತವನ್ನು ಕುಂಬಳಕಾಯಿ (ತುಂಬಡಿ) ಗಳಿಂದಲೂ ತೆಗೆಯಬೇಕು. || ೬೭ || ಅಥವಾ ವಿಕಾರದ ಸಮೀಪ ದಲ್ಲಿದ್ದ ಶಿರೆಯನ್ನು ತೀವ್ರವಾಗಿ ಕತ್ತರಿಸಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ ರಕ್ತದಲ್ಲಿಯ ಕ್ಲೇದದಿಂದ ತ್ವಜ್ ಮಾಂಸ, ಸ್ನಾಯುಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ಲೇದ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. || ೬೮ || ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ದೋಷಗಳನ್ನು ತೆಗೆದನಂತರ ತ್ವಜ್ ಮಾಂಸಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ದೋಷವುಳಿಯಲು ಅಥವಾ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಆರಂಭದಲ್ಲಿಯೇ ದೋಷಗಳು ಸ್ವಲ್ಪ ವಿದ್ದರೆ ಅಂಥವರಿಗೆ ಬಾಹ್ಯ ಚಿಕಿತ್ಸೆ (ಲೇಪಚನ ಮುಂತಾದ) ಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇವೆ. || ೬೯ ||

ರಕ್ತಪಿತಾದಿಕ ವಿಸರ್ಪಗಳಿಗೆ ಲೇಪಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಉದುಂಬರತ್ವಜ್ ಮಧುಕಂ ಪದ್ಮಕಿಂಜಲ್ಕಮುತ್ಪಲಮ್

ನಾಗಪುಷ್ಪಂ ಪ್ರಿಯಂಗುಶ್ಚ ಪ್ರದೇಹಃ ಸಘೃದೋ ಹಿತಃ || ೭೦ ||

ನೈಗ್ರೋದಸಾದಾಸ್ತರುಣಾಃ ಕದಲೀಗರ್ಭಸಂಯುತಾಃ ||

ಬಿಸಗ್ರಂಥಿಶ್ಚ ಲೇಪಃ ಸ್ಯಾಚ್ಛತಧೌತ ಘೃತಸ್ಲುತಃ || ೭೧ ||

ಕಾಲೇಯಂ ಮಧುಕಂ ಹೇಮ ವನ್ಯಂ ಚಂದನಪದ್ಮಕೌ ||

ಪತ್ರಂ ಮೃಣಾಲಂ ಫಲಿನೀ ಪ್ರದೇಹಃ ಸ್ಯಾದ್ ಸಘೃತಸ್ಲುತಃ || ೭೨ ||

ಶಾಲೂಕಂಚ ಮೃಣಾಲಂಚ ಶಂಖಂ ಚಂದನಮುತ್ಪಲಮ್ ||
 ನೇತಸಸ್ಯ ಚ ಮೂಲಾನಿ ಪ್ರದೇಹಃ ಸ್ಯಾದ್ ಸ್ಫುತಪ್ಲುತಃ || ೭೩ ||
 ಸಾರಿನಾ ಪದ್ಮಕಿಂಜಲ್ಕಮುಶೀರಂ ನೀಲಮುತ್ಪಲಮ್ ||
 ಮಂಜಿಷ್ಠಾ ಚಂದನಂ ಲೋಧ್ರಮಭಯಾ ಚ ಪ್ರಲೇಪನಮ್ || ೭೪ ||
 ನಲದಂ ಚ ಹರೇಣುಶ್ಚ ಲೋಧ್ರಂ ಮಧುಕಮುತ್ಪಲಮ್ ||
 ದೂರ್ವಾ ಸರ್ಜರಸಶ್ಚೈವ ಸಘೃತಂ ಸ್ಯಾತ್ ಪ್ರಲೇಪನಮ್ || ೭೫ ||
 ಯಾವಕಾಃ ಸಕ್ತವಶ್ವೀಕ್ತಾಃ ಸರ್ಪಿಷಾ ಸಹ ಯೋಜಿತಾಃ ||
 ಪ್ರದೇಹಾ ಮಧುಕಂ ನೀರಾ ಸಘೃತಾ ಯವಸಕ್ತವಃ || ೭೬ ||
 ಬಲಾಮುತ್ಪಲಶಾಲೂಕಂ ನೀರಾಮಗುರುಚಂದನಮ್ ||
 ದದ್ಯಾದಾಲೇಪನಂ ನೈದ್ಯೋ ಮೃಣಾಲಾನಿ ಬಿಸಾನಿ ಚ || ೭೭ ||
 ಯವಚೂರ್ಣಂ ಸಮಧುಕಂ ಸಘೃತಂಚ ಪ್ರಲೇಪನಮ್ ||
 ಹರೇಣವೋ ಮಸೂರಾಶ್ಚ ಸಮುದ್ಗಾಃ ಶ್ವೇತಶಾಲಯಃ || ೭೮ ||
 ಪೃಥಕ್ ಪೃಥಕ್ ಪ್ರದೇಹಾಃ ಸ್ಯುಃ ಸರ್ವೇ ವಾ ಸಹಸರ್ಪಿಷಾ ||
 ಪದ್ಮಿನೀಕರ್ದಮಃ ಶೀತೋ ನೈಕ್ತಿಕಂ ಪಿಷ್ಪಮೇವ ಚ || ೭೯ ||
 ಶಂಖಃ ಪ್ರವಾಲಾಃ ಶುಕ್ತಿರ್ವಾ ಗೈರಿಕೋ ವಾ ಸ್ಫುತಪ್ಲುತಃ ||
 ಪೃಥಗೇತೇ ಪ್ರದೇಹಾಶ್ಚ ಹಿತಾ ಜ್ವೇಯಾ ವಿಸರ್ಪಿಣಾಮ್ || ೮೦ ||
 ಪ್ರಸೌಂಡರೀಕಂ ಮಧುಕಂ ಬಲಾ ಶಾಲೂಕಮುತ್ಪಲಮ್ ||
 ನ್ಯಗ್ರೋಧಪತ್ರಂ ದುಗ್ಧೀಕಾ ಸಘೃತಂ ಸ್ಯಾತ್ ಪ್ರಲೇಪನಮ್ || ೮೧ ||
 ಬಿಸಾನಿ ಚ ಮೃಣಾಲಾನಿ ಸಘೃತಾಶ್ಚ ಕಶೇರುಕಾಃ ||
 ಶತಾವರೀ ವಿದಾಯೋಶ್ಚ ಕಂದೌ ಧೌತಘೃತಂ ತಥಾ || ೮೨ ||
 ನ್ಯಗ್ರೋಧೋದುಂಬರಾಶ್ಚ ತ್ವನೇತಸಪ್ಲಕ್ಷಜಾಂಬವಃ ||
 ತ್ವಕ್ ಕಲ್ಪೈರ್ಬಹುಸರ್ಪಿರ್ಭಿಃ ಶೀತೈರಾಲೇಪನಂ ಹಿತಮ್ || ೮೩ ||
 ಶೈವಾಲಂ ನಲಮೂಲಾನಿ ಗೋಜಿಹ್ವಾ ನೃಷಕರ್ಣಿಕಾ ||
 ಇಂದ್ರಾಣಿಶಾಕಂ ಸಘೃತಂ ದೇಯಂ ವಾ ದಾಹಶಾಂತಯೇ || ೮೪ ||
 ಪ್ರದೇಹಾಃ ಸರ್ವವಿನ್ಯತೇ ರಕ್ತಪಿತ್ತೋಲ್ಪಣೇಹಿತಾಃ || ೮೫ ||

ಅರ್ಥ— ಅತ್ತಿಯ ತೋಟ, ಜೇಷ್ಠಮಧು, ಕಮಲದಕೇಶರ, ನೀಲ ಕಮಲ, ನಾಗಕೇಶರ (ಗಹ್ವಲಾ) ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಹಚ್ಚಿದರೆ ಹಿತವಾಗುವದು ||೭೦|| ಆಲದ ಎಳೇಜಡೆ ಬಾಳೇಗಿಡದ ಕೆಚ್ಚು ಕಮಲದ ದೇಟೇನ ಗಂಟು ಇವುಗಳ ಕಲ್ಪವನ್ನು ಶತಧಾತು ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಕಲಿಸಿ ಲೇಪನ ಮಾಡಬೇಕು. ||೭೧|| ಕಾಲೇಯಕಾಷ್ಠ, ಜೇಷ್ಠಮಧು, ನಾಗಕೇಸರ, ಅಡವಿಜೇಕು, ಚಂದನ, ಪದ್ಮಕಾಷ್ಠ, ತಮಾಲಸತ್ರ, ಕಮಲದದೇಟು, ಗಹ್ವಲಾ ಇವುಗಳ ಕಲ್ಪವನ್ನೂ ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಕಲಿಸಿ ಲೇಪನ ಮಾಡಬೇಕು ||೭೨|| ಕಮಲ ದಕಂದ, ದೇಟು, ಶಂಖ, ಚಂದನ, ನೀಲಕಮಲ, ವೇತಸ (ಪೆಬ್ಬಿಜಾತಿ) ಬೇರು ಇವುಗಳ ಕಲ್ಪವನ್ನು ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಕಲಿಸಿ ಲೇಪನ ಮಾಡಬೇಕು. ||೭೩|| ಅನಂತ ಮೂಲ, ಕಮಲದ ಕೇಶರ, ಬಾಳದಬೇರು, ನೀಲಕಮಲ, ಮಂಜಿಷ್ಠೆ, ಚಂದನ ಲೋಧ, ಅಣಲೆ ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಲೇಪನ ಮಾಡಬೇಕು ||೭೪|| ಬಾಳದಬೇರು, ರೇಣುಕಬೀಜ, ಲೋಧ, ಜೇಷ್ಠಮಧು, ನೀಲಕಮಲ, ಕರಿಕೆ, ರಾಳ, ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ತುಪ್ಪಹಾಕಿ ಲೇಪನ ಮಾಡಬೇಕು. ||೭೫|| ಜವಸಕ್ತು ವಿನಲ್ಲಿ ತುಪ್ಪಕಲಿಸಿ ಲೇಪನ ಮಾಡಬೇಕು. ಜೇಷ್ಠಮಧು, ಒಂದೆಲೆ ಹೊನ್ನೆ ಜವಸಕ್ತು ಗಳ ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ತುಪ್ಪಕಲಿಸಿ ಲೇಪನ ಮಾಡಬೇಕು. ||೭೬|| ಕಳ್ಳಂಗಡ್ಡೆ, ನೀಲಕ ಮಲದಗಡ್ಡೆ, ಒಂದೆಲೆಹೊನ್ನೆ, ಅಗುರುಚಂದನಗಳ ಕಲ್ಪವನ್ನು ತುಪ್ಪದೊಡನೆ ಲೇಪನ ಮಾಡಬೇಕು. ಅದರಂತೆ ಕಮಲದದೇಟು, ಬಿಸ (ಕಮಲದದೊಡ್ಡ ದೇಟು) ಗಳ ಕಲ್ಪವನ್ನೂ ತುಪ್ಪದೊಡನೆ ಲೇಪನ ಮಾಡಬೇಕು. ||೭೭|| ಜವೆಯ ಮತ್ತು ಜೇಷ್ಠಮಧುವಿನಚೂರ್ಣಗಳನ್ನು ತುಪ್ಪದೊಡನೆ ಲೇಪನ ಮಾಡಬೇಕು. ರೇಣುಕಬೀಜ ಚನ್ನಂಗಿಬೇಳೆ ಹೆಸರು ಬಿಳೇ ಅಕ್ಕಿಗಳ ಕಲ್ಪವನ್ನು || ೭೮ || ಬೇರೆಬೇರೆಯಾಗಿ ಅಥವಾ ಒಟ್ಟಿಗೆ ತುಪ್ಪದೊಡನೆ ಲೇಪನ ಮಾಡಬೇಕು. ಕಮಲ ದಬಳ್ಳಿಯ ಕೆಳಗಿನ ತಣ್ಣನೆ ಕೆಸರು ಅಥವಾ ಮುತ್ತಿನಚೂರ್ಣ ||೭೯|| ಶಂಖ, ಪ್ರವಾಳ, ಮುತ್ತಿನಸಿಂಪಿ, ಅಥವಾ ಕಾವಿ, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣಗಳಲ್ಲಿ ತುಪ್ಪ ಕಲಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಲೇಪಗಳು ವಿಸರ್ಪ ರೋಗಿಗಳಿಗೆ ಹಿತಕರವಾಗಿವೆ. || ೮೦ || ಪುಂಡರಿಕಕಾಷ್ಠ, ಜೇಷ್ಠಮಧು, ಕಲಂಗಡ್ಡೆ, ಕಮಲದಗಡ್ಡೆ, ನೀಲಕಮಲ, ಆಲದಎಲೆ, ದುಗ್ಗಿಕಾ (ದುಧಿ) ಇವುಗಳ ಕಲ್ಪವನ್ನು ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಲೇಪ ನಾ ಡಬೇಕು. ||೮೧|| ಬಿಸ (ಕಮಲದ ದೊಡ್ಡ ದೇಟು) ಮೃಣಾಲ (ಕಮಲದ ಸಂಣ ದೇಟು) ಕಶೇರುಕಾ (ಕೊತ್ತಿಗೆಗಡ್ಡೆ) ಶತಾವರೀ, ನೆಲಗುಂಬಳಗಳ ಕಂದಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಶತಧಾತುದೊಡನೆ ಲೇಪನ ಮಾಡಬೇಕು. ||೮೨|| ಆಲ, ಅತ್ತಿ,

ಅರಳಿ, ನೇತಸ, (ಹೆಬ್ಬೀಜಾತಿ) ಬಸರಿ, ನೇರಿಲಗಿಡಗಳ ತ್ವಚೆಯು ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಬಹಳ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ತಣ್ಣಗಿರುವ ಅದರಿಂದ ಲೇಪನ ಮಾಡಬೇಕು. ||೮೦|| ದಾಹದ ಶಾಂತಿಗಾಗಿ ಹಾಂಪೆ ನಲ (ಕಾಡುಹೊಗೆಸೊಪ್ಪು) ದಬೇರು, ಗೋಜಿಪ್ಪೆ (ಹತ್ತರಿಕೆ) ವ್ಯಸಕರ್ಣಿಕೆ (ಮೂಸಕಪರ್ಣಿಕೆ) ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಎಲೆ ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಕಲಿಸಿ ಲೇಪನ ಮಾಡಬೇಕು. ||೮೧|| ಇವೆಲ್ಲ ಲೇಪನಗಳು ರಕ್ತ ಸಿತ್ತಾಧಿಕವಿಸರ್ಪದಲ್ಲಿ ಹಿತಕರವಾಗಿವೆ. || ೮೧ ||

ಕಫಜ ವಿಸರ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ಲೇಪಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಕಫಜೇ ತು ಪ್ರವಕ್ಷ್ಯಾನ್ವಿ ಪ್ರದೇಹಾದಿಸರಾನ್ ಹಿತಾನ್ || ೮೫ ||
 ತ್ರಿಫಲಾ ಪದ್ಮಕೋಶೀರಂ ಸಮಂಗಾ ಕರವೀರಕಮ್ ||
 ನಲಮೂಲಾನ್ಯನಂತಾ ಚ ಪ್ರದೇಹಮುಪಕಲ್ಪಯೇತ್ || ೮೬ ||
 ಖದಿರಂ ಸಪ್ತಪರ್ಣಂಚ ಮುಸ್ತಮಾರಗ್ವಧಂ ಧನಮ್ ||
 ಕುರುಂಟಕಂ ದೇವದಾರು ದದ್ಯಾದಾಲೇಪನಂ ಹಿತಮ್ || ೮೭ ||
 ಆರಗ್ವಧಸ್ಯ ಸತ್ರಾಣಿ ತ್ವಚಃ ಶ್ಲೇಷ್ಮಾತಕಸ್ಯ ಚ ||
 ಇಂದ್ರಾಣಿಶಾಕಂ ಕಾಕಾಹ್ವಾಂ ಶಿರೀಷಕುಸುಮಾನಿ ಚ || ೮೮ ||
 ಶೈವಾಲಂ ನಲಮೂಲಾನಿ ವೀರಾಂ ಗಂಧಪ್ರಿಯಂಗುಕಾಮ್ ||
 ತ್ರಿಫಲಾಂ ಮಧುಕಂ ವೀರಾಂ ಶಿರೀಷಕುಸುಮಾನಿ ಚ || ೮೯ ||
 ಪ್ರಪಾಂಡರೀಕಂ ಹ್ರೀಜೀರಂ ದಾರ್ವೀತ್ವಗಭಯಂ ಬಲಾಮ್ ||
 ಪೃಥಗಾಲೇಪನಂ ದದ್ಯಾದ್ ದ್ವಂದ್ವಶಃ ಸರ್ವಶೋಷಿನಾ || ೯೦ ||
 ಪ್ರದೇಹಾಃ ಸರ್ವ ಏವೈತೇ ದೇಯಾಃ ಸ್ವಲ್ಪಘೃತಪ್ಲುತಃ || ೯೦ || H

ಅರ್ಥ— ಕಫಜ ವಿಸರ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ಹಿತಕರವಾದ ಬೇರೆ ಲೇಪಗಳನ್ನು ಹೇಳುವೆನು. || ೮೫ || ತ್ರಿಫಲೆ, ಪದ್ಮಕಾಷ್ಠ, ಬಾಳದಬೇರು, ಮಂಜಿಷ್ಠ, ಕಣಿಗಲ, ನಲದಬೇರು (ಕಾಡುಹೊಗೆಸೊಪ್ಪು) ಅನಂತಮೂಲ ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು (ಸ್ವಲ್ಪ ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಕಲಿಸಿ) ಲೇಪನ ಮಾಡಬೇಕು || ೮೬ || ಖದಿರತೋಟಿ ಸಪ್ತಪರ್ಣ, ಜೇಕು, ಕಕ್ಕಿ, ಧನ (ದಿಂಡಿಲಮರ) ದೇವದಾರುಗಳ ಕಲ್ಪವನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪ ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಕಲಿಸಿ ಲೇಪ ಮಾಡಬೇಕು || ೮೭ || ಕರ್ಕೀವಲೆ ಮತ್ತು ತೋಟಿ ಮತ್ತು ಚಳ್ಳದವಲೆ ತೋಟಿ ಇವುಗಳ ಅಥವಾ ಲಕ್ಷ್ಮೀವಲೆ ಕರೇಅತ್ತಿ

ಸಿರಸಲಹೂವು ಇವುಗಳ ಅಥವಾ || ೮೮ || ಹಾವಸೆ (ಕಾಡುಹೊಗೆಸೊಪ್ಪು) ಒಂದೆಲೆಹೂವನ್ನೆ ಗಂಧ ಪ್ರಿಯಂಗು ಇವುಗಳ ಅಥವಾ ತ್ರಿಫಲೆ ಜೇಷ್ಠ ಮಧು ಒಂದೆಲೆಹೂವನ್ನೆ ಸಿರಸಲಹೂವು ಇವುಗಳ || ೮೯ || ಅಥವಾ ಪುಂಡ ರೀಕಕಾಷ್ಠ ಬಾಳದಬೇರು ಮರಅರಿಷಿಣದ ತೋಟಿ ಅಣಲೆ ಕಳ್ಳಂಗಡ್ಡೆ ಇವು ಗಳ ಲೇಪಗಳನ್ನು ಒಂದೊಂದೇಆಗಲಿ ಎರಡೆರಡುಕೂಡಿಯಾಗಲಿ ಎಲ್ಲವನ್ನು ಕೂಡಿಸಿಯಾಗಲಿ ಮಾಡಬೇಕು || ೯೦ || ಈ ಎಲ್ಲ ಲೇಪಗಳನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪ ಘೃತವನ್ನು ಕೂಡಿಸಿಯೇ ಮಾಡಬೇಕು. || ೯೦ ||

ಪ್ರಸಂಗತಃ ಮತ್ತೆ ವಾತಪಿತ್ತಾಧಿಕ ವಿಸರ್ಪದ ಯೋಗಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ವಾತಪಿತ್ತೋಲ್ಬಣೇ ಯೇತು ಪ್ರದೇಹಾಸ್ತೇ ಘೃತಾಧಿಕಾಃ || ೯೧ ||

ಘೃತೇನ ಶತಧಾತೇನ ಪ್ರದಿಹ್ಯಾತ್ ಕೇವಲೇನ ವಾ ||

ಘೃತಮುಂಡೇನ ಶೀತೇನ ಪಯಸಾ ಮಧುಕಾಂಬುನಾ || ೯೨ ||

ಪಂಚವಲ್ಕು ಕಷಾಯೇಣ ಸೇಚಯೇಚ್ಛೇತಲೇನ ವಾ ||

ವಾತಾಸೃಕ್ ಸಿತ್ತಬಹುಲಂ ವೀಸರ್ಪಂ ಬಹುಶಃ ಪೃಥಕ್ || ೯೩ ||

ಸೇಚನಾ ಯೇ ಪ್ರದೇಹಾಸ್ತೇ ತ ಏವ ಘೃತಸಾಧನಾಃ ||

ತಚ್ಚೂರ್ಣಯೋಗಾ ವೀಸರ್ಪವ್ರಣಾನಾಮನಚೂರ್ಣನಾಃ || ೯೪ ||

ದೂರ್ವಾಸ್ವರಸಂಸಿದ್ಧಂ ಘೃತಂ ಸ್ಯಾದವ್ರಣರೋಪಣಮ್ ||

ದಾವೀರ್ವತ್ಪಚ್ಚ ಮಧುಕಂ ಲೋಧ್ರಂ ಕೇಶರಂಚಾವಚೂರ್ಣಿತಮ್ || ೯೫ ||

ಪಟೋಲಂ ಪಿಚುಮರ್ದಶ್ಚ ತ್ರಿಫಲಾ ಮಧುಕೋ ತ್ವಲಮ್ ||

ಏತತ್ ಪ್ರಕ್ಷಾಲನಂ ಸರ್ಪಿವ್ರಣೇ ಚೂರ್ಣಂ ಪ್ರಲೇಪನಮ್ || ೯೬ ||

ಪ್ರದೇಹಾಃ ಸರ್ವ ಏವೈತೇ ಕರ್ತವ್ಯಾಃ ಸಂಪ್ರಧಾವನಾಃ ||

ಕ್ಷಣೇ ಕ್ಷಣೇ ಪ್ರಯೋಕ್ತವ್ಯಾಃ ಸರ್ವಮುದ್ಧೃತ್ಯ ಲೇಪನಮ್ || ೯೭ ||

ಅಧಾವನೋದ್ಧೃತೇ ಪೂರ್ವೇ ಪ್ರದೇಹಾ ಬಹುಶೋಘನಾಃ

ದೇಯಾಃ ಪ್ರದೇಹಾಃ ಕಫಜೇ ಪರ್ಯಾಧಾನೋದ್ಧೃತೇ ಘನಾಃ || ೯೮ ||

ಅರ್ಥ— ಆದರೆ ವಾತಪಿತ್ತಾಧಿಕ ವಿಸರ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಲೇಪಗಳಲ್ಲಿ ತುಪ್ಪವು ಹೆಚ್ಚಿಗೆ ಇರಬೇಕು. || ೯೧ || ಅಥವಾ ವಾತಪಿತ್ತರಕ್ತಗಳು ಬಹಳ

ವಿದ್ಧ ವಿಸರ್ಪಗಳಿಗೆ ಕೇವಲ ಘೃತಘೃತಘೃತದ ಲೇಪ ಮಾಡಬೇಕು. ಅಥವಾ
ತುಪ್ಪದ ಕನೆಯಿಂದ ಅಥವಾ ತಣ್ಣಗಿನ ಹಾಲಿನಿಂದ ಅಥವಾ ಜೇಷ್ಠಮಧು
ವಿನ ಕಷಾಯದಿಂದ || ೯೨ || ಅಥವಾ ಪಂಚವಲ್ಕುಲ (ಅಲ ಅತ್ತಿ ಅರಳೆ
ಬಸರಿ ವೇತಸ) ಗಳ ಶೀತವಾದ ಕಷಾಯದಿಂದ ಆಗಾಗ್ಗೆ ಸೇಚನ ಮಾಡ
ಬೇಕು. || ೯೩ || ಸೇಚನಕ್ಕಾಗಿ ಹೇಳಿದ ದ್ರವ್ಯಗಳಿಂದಲೇ ಲೇಪಗಳನ್ನೂ
ಘೃತಗಳನ್ನೂ ಮಾಡಬೇಕು. ಅವುಗಳ ಚೂರ್ಣಗಳನ್ನು ವಿಸರ್ಪದ ವ್ರಣ
ಗಳಮೇಲೆ ಉದುರಿಸಬೇಕು. || ೯೪ || ಉಪಾಲು ಕರಿಕೆಯ ರಸದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಮಾ
ಡಿದ ಘೃತವು ವ್ರಣವನ್ನು ಮಾಯಿಸುವದು. ಮರಅರಿಷಿಣದತೋಟಿ ಜೇಷ್ಠ
ಮಧು ಲೋಧ ನಾಗಕೇಶರಗಳ ಚೂರ್ಣವು ವ್ರಣವನ್ನು ಮಾಯಿಸುವದು.
|| ೯೫ || ಅದರಂತೆ ಕಹಿಪಡವಲ ಬೇವು ತ್ರಿಫಲೆ ಜೇಷ್ಠಮಧು ನೀಲಕಮಲ
ಇವುಗಳ ಕಷಾಯದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಪ್ರಕ್ಷಾಲನ ಘೃತ ಮತ್ತು ಚೂರ್ಣ ಲೇಪ
ಗಳು ವ್ರಣರೋಪಕವಾಗಿವೆ. || ೯೬ || ಆಯಾ ವಿಸರ್ಪಗಳ ಲೇಪಕ್ಕಾಗಿ
ಹೇಳಿದ ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಕುದಿಸಿ ಆಯಾ ವಿಸರ್ಪಗಳ ಧಾವನ ಜಲವನ್ನು ಸಿದ್ಧ
ಮಾಡಿ ಹಚ್ಚಿದ ಲೇಪವನ್ನು ತೆಗೆದು ಮೇಲಿಂದಮೇಲೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು.
|| ೯೭ || ಮೊದಲಿನ ಲೇಪವನ್ನು ಧಾವನದಿಂದ ತೆಗೆಯದೆಯಿದ್ದರೆ ಅದರಮೇಲೆ
ತೆಳುವಾದ ಲೇಪವನ್ನು ಅನೇಕಸಾರಿ ಮಾಡಬೇಕು. ಕಫಜವಿಸರ್ಪದಲ್ಲಿ ಒಣ
ಗಿದ ಲೇಪವನ್ನು ತೆಗೆದು ದಪ್ಪಾದ ಲೇಪವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. || ೯೮ ||

ಅವತಾ— ವಿಸರ್ಪರೋಗಿಯ ಅನ್ನಪಾನವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ

ಅನ್ನಪಾನಾನಿ ವಕ್ಷ್ಯಾಮಿ ವಿಸರ್ಪಾಣಾಂ ನಿವೃತ್ತಯೇ ||
ಲಂಘಿತೇಭ್ಯೋ ಹಿತೋ ಮಂಥೋ ರೂಕ್ಷಃ ಸಕ್ಷೌದ್ರಶರ್ಕರಃ || ೯೯ ||
ಮಧುರಃ ಕಿಂಚಿದಮ್ಲೋ ವಾ ದಾಡಿಮಾಮಲಕಾನ್ವಿತಃ ||
ಸಪರೂಷಕಮೃದ್ವೀಕಃ ಸಖಜೂರಃ ಶೃತಾಂಬುನಾ || ೧೦೦ ||

ತರ್ಪಣೈರ್ಯವಶಾಲೀನಾಂ ಸಸ್ನೇಹಾ ಚಾವಲೇಹಿಕಾ ||
ಜೀರ್ಣೇ ಪುರಾಣಶಾಲೀನಾಂ ಯೂಷ್ಮೇಭ್ಯುಂಜೀತ ಭೋಜನಮ್ || ೧೦೧ ||

ಮುದ್ಗಾನ್ ಮಸೂರಾಂಶ್ಚ ಣಕಾನ್ ಯೂಷಾರ್ಥಮುಪಕಲ್ಪಯೇತ್ ||
ಅನಮ್ಲಾನ್ ದಾಡಿಮಾಮ್ಲಾನ್ ಪಟೋಲಾಮಲಕೈಸಹ || ೧೦೨ ||

ಜಾಂಗಲಾನಾಂ ಮಾಂಸಾನಾಂ ರಸಾಂಸ್ತಸ್ಮೋಪಕಲ್ಪಯೇತ್ ||
 ರೂಕ್ಷಾನ್ ಪರೂಷಕದ್ರಾಕ್ಷಾ ದಾಡಿಮಾಮಲಕಾನ್ || ೧೦೩ ||
 ರಕ್ತಾಃ ಶ್ವೇತಾ ಮಹಾಹ್ವಾಶ್ಚ ಶಾಲಯಾಃ ಪಷ್ಪಿಕೈಃ ಸಹ ||
 ಭೋಜನಾರ್ಥೇ ಪ್ರಶಸ್ಯಂತೇ ಪುರಾಣಾಃ ಸುಪರಿಪ್ಲುತಾಃ || ೧೦೪ ||
 ಯವಗೋಧೂಮಶಾಲೀನಾಂ ಸಾತ್ತ್ಯಮೇವ ಪ್ರದಾಪಯೇತ್ ||
 ಯೇಷಾಂ ನಾತ್ಯುಚಿತಃ ಶಾಲಿರ್ನರಾ ಯೇ ಚ ಕಫಾದಿಕಾಃ || ೧೦೫ ||
 ವಿದಾಹೀನ್ಯನ್ನಪಾನಾನಿ ವಿರುದ್ಧಂ ಸ್ವಪನಂ ದಿನಾ ||
 ಕ್ರೋಧವ್ಯಾಯಾಮಸೂರ್ಯಾಗ್ನಿಪ್ರವಾತಾಂಶ್ಚ ವಿವರ್ಜಯೇತ್ || ೧೦೬ ||

ಅರ್ಥ— ವಿಸರ್ಪದ ನಾಶಕ್ಕಾಗಿ ಅನ್ನಪಾನಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೀವೆ. ಲಂಘನ ಮಾಡಿಸಿ ಸ್ನೇಹ ಹಾಕದ ಜೇನು ಸಕ್ಕರೆ ಕೂಡಿಸಿದ ಸಕ್ಕುವಿನ ಮಂಥವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. || ೧೦೩ || ಅದರಂತೆ ಮಧುರ ದ್ರವ್ಯಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಅಥವಾ ದಾಳಿಂಬನೆಲ್ಲಿಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಹುಳಿಮಾಡಿದ ಮಂಥವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. ಪರೂಷಕ (ಧಡ್ಪಾಲಹಣ್ಣು) ದ್ರಾಕ್ಷೆ ಖರ್ಜೂರಗಳ ಚೂರ್ಣಹಾಕಿದ ಸಕ್ಕು ಸಿಕ್ಕುವಿನ ಮಂಥವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. || ೧೦೦ || ಜವೆ ಮತ್ತು ಅಕ್ಕಿಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಸಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ತುಪ್ಪಹಾಕಿ ನೆಕ್ಕಬೇಕು. ಅದು ಜೀರ್ಣವಾಗಲು ಹಳೇಅಕ್ಕಿಯ ಅನ್ನವನ್ನು ಕಟ್ಟಿನೊಡನೆ ತಿನ್ನಬೇಕು. || ೧೦೧ || ಹುಳಿ ಇಲ್ಲದ ಅಥವಾ ದಾಳಿಂಬಹಾಕಿ ಹುಳಿಮಾಡಿದ ಹೆಸರು ಚೆನ್ನಂಗಿ ಕಡ್ಲೆಗಳ ಕಟ್ಟುಗಳನ್ನು ಕಹಿಪಡವಲ ನೆಲ್ಲಿಗಳೊಡನೆ ತಕ್ಕೊಳ್ಳಬೇಕು. || ೧೦೨ || ಜಾಂಗಲಪ್ರಾಣಿಗಳ ಮಾಂಸರಸಗಳನ್ನು ಪರೂಷಕ (ಧಡ್ಪಾಲಹಣ್ಣು) ದ್ರಾಕ್ಷೆ ದಾಳಿಂಬ ನೆಲ್ಲಿಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ತುಪ್ಪಹಾಕದೆ ಕೊಡಬೇಕು. || ೧೦೩ || ಸಾಕಷ್ಟು ನೀರುಹಾಕಿ ಕುದಿಸಿದ ಹಳೆಯವಾದ ಕೆಂಪು ಬಿಳೀ ದೊಡ್ಡ ಅಕ್ಕಿ ಪಷ್ಟಿಕಾಕ್ಕಿಗಳು ಊಟಕ್ಕೆ ಪ್ರಶಸ್ತವಾಗಿವೆ. || ೧೦೪ || ಯಾರಿಗೆ ಅಕ್ಕಿಯು ಯೋಗ್ಯವಾಗಿಲ್ಲವೋ ಮತ್ತು ಯಾರಲ್ಲಿ ಕಫವು ಹೆಚ್ಚಿದೆಯೋ ಅವರಿಗೆ ಜವೆ, ಗೋದಿ, ಅಕ್ಕಿಗಳಲ್ಲಿ ಯಾತರ ಅಭ್ಯಾಸವಿರುವದೋ ಅದನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. || ೧೦೫ || ವಿದಾಹಿ ಅನ್ನಪಾನಗಳನ್ನು ವಿರುದ್ಧ ಆಹಾರವನ್ನು ಹಗಲು ನಿಂದ್ರೆಯನ್ನು, ಸಿಟ್ಟು, ವ್ಯಾಯಾಮ, ಬಿಸಲು ಬೆಂಕಿ, ಬಿರುಗಾಳಿಗಳನ್ನು ಸೇವಿಸಬಾರದು. || ೧೦೬ ||

ದೋಷಭೇದದಿಂದ ಚಿಕಿತ್ಸಾಭೇದವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಕುರ್ಯಾಚ್ಚಿ ಕಿತ್ತಿತಾದಸ್ಮಾಚ್ಚೀತಪ್ರಾಯಾಣೆಪೈತ್ತಿಕೇ ||
ರೂಕ್ಷಪ್ರಾಯಾಣಿಕಫಜೇಷ್ವೈಹಿಕಾನ್ಯನಿಲಾತ್ಮಕೇ ||೧೦೭||
ನಾತಪಿತ್ತಪ್ರಶಮನಮಗ್ನಿವೀರಸರ್ಪಿಣೀಹಿತಮ್ ||
ಕಫಪಿತ್ತಪ್ರಶಮನಂಪ್ರಾಯಃಕರ್ದಮಸಂಜ್ಞಕೇ ||೧೦೮||

ಅರ್ಥ— ಪಿತ್ತಾಧಿಕದಲ್ಲಿ ಶೀತಬಹುಲವಾದ, ಕಫಾಧಿಕದಲ್ಲಿ ರೂಕ್ಷ ಬಹುಲವಾದ, ನಾತಾಧಿಕದಲ್ಲಿ ಸ್ನಿಗ್ಧಬಹುಲವಾದ ಅನ್ನಪಾನಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. ||೧೦೭|| ಅಗ್ನಿವೀರಸರ್ಪಕ್ಕೆ ನಾತಪಿತ್ತಶಾಮಕ, ಕರ್ದಮವೀರಸರ್ಪಕ್ಕೆ, ಕಫಪಿತ್ತನಾಶಕ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯು ಪ್ರಾಯಃ ಹಿತಕರವಿರುತ್ತದೆ. ||೧೦೮||

ಗ್ರಂಥಿವೀರಸರ್ಪದ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಶಕ್ತಪಿತ್ತೋಲ್ಬಣಂ ಜ್ವಾತ್ವಾ ಗ್ರಂಥಿವೀರಸರ್ಪನಾದಿತಃ ||
ನಿರೂಕ್ಷಣೈರ್ಲಂಘನೈಶ್ಚ ಪ್ರದೇಹೈಃ ಸಾಂಚವಲ್ಕಲೈಃ ||೧೦೯||
ಸಿರಾನೋಕ್ಷೈರ್ಜಲೌಕಾಭಿರ್ವಮನೈಃ ಸವಿರೇಚನೈಃ ||
ಶೃತೈಃ ಕಷಾಯತಿಕ್ತೈಶ್ಚ ಕಾಲಜ್ಞಃ ಸಮುಪಾಚರೇತ್ ||೧೧೦||
ಊರ್ದ್ವಂ ಚಾಧಶ್ಚ ಶುದ್ಧಾಯ ರಕ್ತೇ ಚಾಷ್ಯವಸೇಚಿತೇ ||
ನಾತಶ್ಲೇಷ್ಮಹರಂ ಕರ್ಮ ಗ್ರಂಥಿವೀರಸರ್ಪಿಣೇ ಹಿತಮ್ ||೧೧೧||
ಉತ್ಕಾರಕಾಭಿರುಷ್ಣಾಭಿರುಪನಾಹಃ ಪ್ರಶಸ್ಯತೇ ||
ಸ್ನಿಗ್ಧಾಭಿರ್ವೇಶನಾರೈರ್ವಾ ಗ್ರಂಥಿವೀರಸರ್ಪಶೂಲಿನಾಮ್ ||೧೧೨||
ದಶಮೂಲೋಪಸಿದ್ಧೇನ ತೈಲೇನೋಷ್ಣೇನ ಸೇಚಯೇತ್ ||
ಕುಷ್ಠತೈಲೇನ ಚೋಷ್ಣೇನ ಪಕ್ಷಕ್ಷಾರಯುತೇನವಾ ||೧೧೩||
ಗೋಮೂತ್ರೈಃ ಪತ್ರನಿಯೂಹೈಃ ರೂಕ್ಷೋಷ್ಣೈಃ ಪರಿಷೇಚಯೇತ್ ||
ಸುಖೋಷ್ಣಯಾ ಪ್ರದಿಹ್ಯಾದಾವಾ ಪಿಷ್ಪಯಾ ಚಾಶ್ವಗಂಧಯಾ ||೧೧೪||
ಶುಷ್ಕಮೂಲಕಕಲ್ಕೇನ ನಕ್ತಮಾಲಸ್ಯ ಚಾಥವಾ ||
ಬಿಭೀತಕಸ್ಯ ವಾ ಗ್ರಂಥಿಂ ಕಲ್ಕೇನೋಷ್ಣೇನ ಲೇಪಯೇತ್ ||೧೧೫||
ಬಲಾಂ ನಾಗಬಲಾಂ ಪಥ್ಯಾಂ ಭೂರ್ಜಗ್ರಂಥಿಂ ಬಿಭೀತಕಮ್ ||
ನಂಶಪತ್ರಾಣ್ಯಗ್ನಿಮಂಥಂ ದದ್ಯಾದ್ ಗ್ರಂಥಿವಿಲೇಪನಮ್ ||೧೧೬||

ದಂತೀಚಿತ್ರಕಮೂಲತ್ವಕ್ ಸುಧಾರ್ಕಪಯಸೀ ಗುಡಃ ||
 ಭಲ್ಲಾತಕಾಸ್ಥಿ ಕಾಸೀಸಂ ಲೇಪೋ ಭಿಂದ್ಯಾಚ್ಛಿಲಾನುಪಿ ||೧೧೧||
 ಬಹಿರ್ಮಾರ್ಗಾಶ್ರಿತಂ ಗ್ರಂಥಿಂ ಕಿಂ ಪುನಃ ಕಫಸಂಭವಮ್ ||
 ದೀರ್ಘಕಾಲಸ್ಥಿ ತಗ್ರಂಥಿಂ ಭಿಂದ್ಯಾದ್ ವಾ ಭೇಷಜೈರಿಮೈಃ ||೧೧೨||
 ಮೂಲಕಾನಾಂ ಕುಲತ್ಥಾನಾಂ ಯೂಷ್ಮೈಃ ಸಕ್ಷಾ ರದಾದಿಮೈಃ ||
 ಗೋಧೂಮಾನ್ನೈರ್ಯವಾನ್ನೈಶ್ಚ ಸಸೀಧುಮಧುಶರ್ಕರೈಃ ||೧೧೩||
 ಸಕ್ಷಾದ್ರೈರ್ವಾರುಣೇನುಂಡೈರ್ಮಾರ್ಗತುಲುಂಗರಸಾನ್ವಿತೈಃ ||
 ಫಲಾಯಾಃ ಪ್ರಯೋಗೈಶ್ಚ ಸಿಪ್ಪಲೀಕೌದ್ರಸಂಯುತೈಃ ||೧೧೪||
 ದೇವದಾರುಪಟುವೈಃಪ್ರಯೋಗೈರ್ಗೃಹಿಕಸ್ಯ ಚ ||
 ಮುಸ್ತಭಲ್ಲಾತಸಕ್ತಾನಾಂ ಪ್ರಯೋಗೈರ್ಮಾರ್ಗಕ್ಷಿಕೃತೈಃ ಚ ||೧೧೫||
 ಧೂಮೈರ್ವಿರೇಕೈಃ ಶಿರಸಃ ಪೂರ್ವೋಕ್ತೈರ್ಗುಫಲ್ಮಭೇದನೈಃ ||
 ಅಯೋಲವಣಸಾಷಾಣಹೇಮತಪ್ತಪ್ರಸೀಡನೈಃ ||೧೧೬||
 ಕ್ರಿಯಾಭಿರಾಭಿಃ ಸಿದ್ಧಾಭಿರ್ವಿಧಾಭಿರ್ಬಲಿಸ್ಥಿತಃ ||
 ಗ್ರಂಥಿಃ ಸಾಷಾಣಕಶಿನೋ ಯದಿ ನೈವೋಪಶಾನ್ಯತಿ ||೧೧೭||
 ಅಥಾಸ್ಯ ದಾಹಃ ಕ್ಷಾರೇಣ ಶರೈರ್ಹೇಮ್ನಾಥನಾ ಹಿತಃ ||
 ಸಾಕಿಭಿಃ ಸಾಚಯಿತ್ವಾ ನಾ ಸಾಟಯಿತ್ವಾ ಸಮುದ್ಧರೇತ್ ||೧೧೮||
 ಮೋಕ್ಷಯೇದ್ ಬಹುಶಶ್ಚಾಸ್ಯ ರಕ್ತಮುತ್ಕ್ಲೇಶಮಾಗತಮ್ ||
 ಪುನರಸ್ಯ ಹೃತೇ ರಕ್ತೇ ನಾತಶ್ಲೇಷ್ಮಜಿದಾಷಧಮ್ ||೧೧೯||
 ಧೂಮೋ ವಿರೇಕಃ ಶಿರಸಃ ಸ್ವೇದನಂ ಪರಿಮರ್ದಮ್ ||
 ಅಪ್ರಶಾನ್ಯತಿ ದೋಷೇ ಚ ಸಾಚನಂ ನಾ ಪ್ರಶಸ್ಯತೇ ||೧೨೦||
 ಪ್ರಕ್ಲಿನ್ನಂ ದಾಹಸಾಕಾಭ್ಯಾಂ ಭಿಷಕ್ ಶೋಧನರೋಪಣೈಃ ||
 ಬಾಹ್ಯೈಶ್ಚಾಭ್ಯಂತರೈರ್ವಾಪಿ ವ್ರಣವತ್ ಸಮುಪಾಚರೇತ್ ||೧೨೧||
 ಕಂಪಿಲ್ಲಿಕವಿಡಂಗಾನಿ ತ್ವಚೋ ದಾನ್ಯಾಸ್ತಥೈವ ಚ ||
 ಪಿಷ್ಪಾ ತೈಲಂ ವಿಷಕ್ತವ್ಯಂ ಗ್ರಂಥಿವ್ರಣಚಿಕಿತ್ಸಿತಮ್ ||೧೨೨||
 ದ್ವಿವ್ರಣೇಯೋಪದಿಷ್ಟೇನ ಕರ್ಮಣಾನಾಪ್ಯುಪಾಚರೇತ್ ||
 ದೇಶಕಾಲವಿಭಾಗಜ್ಞೋ ವ್ರಣಾನ್ ವೀರಸರ್ಪಜಾನ್ ಬುಧಃ ||೧೨೩||

ಅರ್ಥ— ಗ್ರಂಥಿವಿಸರ್ಪದಲ್ಲಿ ರಕ್ತಸಿತ್ತಗಳ ಅಧಿಕೃವಿದ್ದರೆ ಕಾಲಜ್ವ, ನಾಡ ವೈದ್ಯನು ರುಕ್ಷಣ, ಲಂಘನ, ಪಂಚವಲ್ಪಗಳ ಲೇಪ ||೧೦೯|| ರಕ್ತ ಮೋಕ್ಷ, ಜಿಗಣಿ ಹಚ್ಚೋಣ, ನಮನ ವಿರೇಚನ, ಕಹಿಬಗರು ಔಷಧಗಳ ಕಷಾಯಪಾನಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸಬೇಕು. ||೧೧೦|| ಹೀಗೆ ಮೇಲು ಮತ್ತು ಕೆಳಭಾಗಗಳು ಶುದ್ಧವಾಗಲು, ದುಷ್ಟರಕ್ತವು ಹೋಗಲು, ಗ್ರಂಥಿವಿಸರ್ಪಕ್ಕೆ ವಾತಕಫನಾಶಕ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ||೧೧೧|| ಗ್ರಂಥಿವಿಸರ್ಪದಲ್ಲಿ ಶೂಲವಿದ್ದರೆ, ಸ್ನಿಗ್ಧ, ಉಷ್ಣವಾದ ಗೋದೀಹಿಟ್ಟು ತುಪ್ಪ ಹಾಲು ಹಾಕಿ ಮಾಡಿದ ರೊಟ್ಟಿಗಳಿಂದ ಉಪನಾಹ (ಪೋಟೇಸ) ಮಾಡಬೇಕು. ಅದರಂತೆ ಕುಟ್ಟಿದ ನಾಂಸದ ಉಪನಾಹವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ||೧೧೨|| ಅಥವಾ ದಶ ಮೂಲ ಕಷಾಯದಿಂದ ಸಿದ್ಧಮಾಡಿದ ಉಷ್ಣತೈಲದಿಂದ ಅಥವಾ ಷಡ್ಗುಣ ಜಲದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರಾವಿತವಾದ ಕ್ಷಾರದಿಂದಕೂಡಿದ, ಉಷ್ಣ ಕುಷ್ಮ ತೈಲದಿಂದ ||೧೧೩|| ಅಥವಾ ಗೋಮೂತ್ರದಿಂದ ಅಥವಾ ರುಕ್ಷ ಉಷ್ಣವಾದ ಪತ್ರಗಳ ಕಷಾಯ ದಿಂದ ಸೇಚನಮಾಡಬೇಕು. ಅಥವಾ ಹಿರೇಮದ್ದಿನಬೇರನ್ನು ನೀರಿನಲ್ಲಿತೇದು ಬಿಸಿನಾಡಿ ಲೇಪಮಾಡಬೇಕು. ||೧೧೪|| ಅಥವಾ ಒಣಮೂಲಂಗಿಯ ಕಲ್ಮದಿಂದ, ಹುಲಗಲ ಕಲ್ಮದಿಂದ ಅಥವಾ ತಾರೀಕಾಯಿಯ ಉಷ್ಣ ಕಲ್ಮದಿಂದ ಗ್ರಂಥಿ ಯನ್ನು ಲೇಪಿಸಬೇಕು. ||೧೧೫|| ಕಳ್ಳಂಗಡ್ಡಿ, ನಾಗಬಲಾ, ಅಣಲೆ, ಭೂರ್ಜ ಗ್ರಂಥಿ (ಭೂರ್ಜಗಿಡದ ಗಂಟು) ತಾರೀಕಾಯಿ, ಬಿದರಿನ ಎಲೆ, (ಹೂಸಲಿಪ್ಪಿ) ಇವುಗಳ ಕಲ್ಮದಿಂದ ಗ್ರಂಥಿವಿಸರ್ಪಕ್ಕೆ ಲೇಪ ಮಾಡಬೇಕು. ||೧೧೬|| ದಂತೀ ಮತ್ತು ಚಿತ್ರಕಮೂಲದ ತೋಟಿ, ಮೂರೇಣಿನ ಕಳ್ಳಿ, ಎಕ್ಕೆ ಇವುಗಳ ಹಾಲು ಬೆಲ್ಲ, ಕೇರಿನಮಜ್ಜ, ಹಿರೇಕಸ, ಇವುಗಳ ಲೇಪವು ಕಲ್ಮನ್ನು ಕೂಡ ಒಡೆಯುವದು. ಅಂದಮೇಲೆ ಹೊರಮುಗ್ಗಲಿರುವ ಕಫಜ ಗ್ರಂಥಿಯನ್ನು ಒಡೆಯುವ ದೆಂದು ಬೇರೆ ಹೇಳಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಅಥವಾ ಮುಂದೆ ಹೇಳಿದ ಈ ಔಷಧಗಳಿಂದ ಬಹಳ ದಿನಸದ ಗಂಟನ್ನು ಒಡೆಯಬೇಕು ||೧೧೭|| ೧ ಜವಖಾರ ಮತ್ತು ದಾಳಿಂಬ ರಸ ಕೂಡಿಸಿದ ಮೂಲಂಗಿ, ಹುರುಳೆಗಳ ಕಟ್ಟುಗಳಿಂದ ೨ ಕಬ್ಬಿನ ಮದ್ಯ ಜೇನು ಸಕ್ಕರೆಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ ಕುದಿಸಿದ ಗೋದಿ ಮತ್ತು ಜನೆಯ ಅನ್ನ ಗಳಿಂದಲೂ ||೧೧೮|| ೩ ಮಾಳುಂಗದ ರಸ ಮತ್ತು ಜೇನು ಹಾಕಿದ ಮದ್ಯದ ತಿಳಿಯಿಂದಲೂ, ೪ ಹಿಪ್ಪಲಿ ಮತ್ತು ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿದ ತ್ರಿಫಲಾ ಕಷಾಯ ದಿಂದಲೂ ||೧೧೯|| ೫ ದೇವದಾರು, ಸೈಂಧವ, ತ್ರಿಕಟು ಮತ್ತು ಕಾವಿಗಳ ಕಲ್ಮದಿಂದಲೂ, ೬ ಜೇಕು, ಕೇರು, ಸಕ್ಕು, ಜೇನುಗಳ ಪ್ರಯೋಗಗಳಿಂದಲೂ

ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಧೂಮಪಾನ, ಶಿರೋವಿರೇಚನ, ಗುಲ್ಮಭೇದಕ ಔಷಧ
ಗಳಿಂದಲೂ ಲೋಹ, ಉಷ್ಣ, ಕಲ್ಮ, ಭಂಗಾರಗಳನ್ನು ಕಾಸಿ ಒತ್ತುವದ
ರಿಂದಲೂ, ಒಡಿಯಬೇಕು. ||೧೨೨|| ಈ ವಿವಿಧ ಅನುಭೂತಚಿಕಿತ್ಸೆಗಳಿಂದಲೂ
ಕಲ್ಲಿನಂತೆ ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಬಲಿಷ್ಠವಾಗಿ ಕೂತ ಗಂಟು ಕರಗದಿದ್ದರೆ ||೧೨೩||
ಕ್ಷಾರದಿಂದ ಅಥವಾ ಬಾಣಗಳಿಂದ ಅಥವಾ ಭಂಗಾರದಿಂದ ಸುಡಬೇಕು.
ಅಥವಾ ಸಕ್ತನಾದುವ ಔಷಧಗಳಿಂದ ಸಕ್ತನಾದಿ ಶಸ್ತ್ರದಿಂದ ಶಿಲೆ ತೆಗೆಯ
ಬೇಕು. ||೧೨೪|| ಬಂದ ಎಲ್ಲ ರಕ್ತವನ್ನು ಆಗಾಗ್ಗೆ ತೆಗೆಯಬೇಕು. ಅದರ
ರಕ್ತವನ್ನೆಲ್ಲ ತೆಗೆದಮೇಲೆ ವಾತಕಫನಾಶಕ ಔಷಧ ಕೊಡಬೇಕು. ||೧೨೫||
ಧೂಮ, ಶಿರೋವಿರೇಚನ, ಕಾಸೋಣ, ಒತ್ತೋಣಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು.
ಇದರಿಂದ ದೋಷವು ಶಾಂತವಾಗದಿದ್ದರೆ, ಗಂಟನ್ನು ಸಕ್ತ ಮಾಡಬೇಕು.
||೧೨೬|| ವಾಹಪಾಕಗಳಿಂದ ಗಂಟು ಒಡೆದು ಸೋರಲು ಪ್ರಣದಂತೆ ಒಳ
ಹೊರಗೆ ಶೋಧನ ರೋಪಣಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ||೧೨೭|| ಕಪಿಲೆ, ವಾವ
ಡಿಂಗ ಮರಅರಿಷಿಣದ ತೋಟಿಗಳ ಕಲ್ಮ | ಹಾಕಿ ೪ ಪಾಲು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ತೈಲ
ವನ್ನು ಸಿದ್ಧಮಾಡಿ ಗ್ರಂಥಿ ಪ್ರಣಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು. ||೧೨೮|| ಅಥವಾ
ದೇಶಕಾಲದ ಭೇದವನ್ನು ಒಲ್ಲ ವೈದ್ಯನು 'ದ್ವಿಪ್ರಣೇಯ' ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ
ಹೇಳಿದ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ವಿಸರ್ಪದ ಪ್ರಣಕ್ಕೆ ಮಾಡಬೇಕು. ||೧೨೯||

ಗಲಗಂಡದ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಯ ಏವ ವಿಧಿರುದ್ಧಿಷ್ಟೋ ಗ್ರಂಥೀನಾಂ ವಿನಿವೃತ್ತಯೇ ||

ಸ ಏವ ಗಲಗಂಡಾನಾಂ ಕಫಜಾನಾಂ ನಿವೃತ್ತಯೇ ||೧೩೦||

ಗಲಗಂಡಾಸ್ತು ವಾತೋತ್ಥಾಯೇ ಕಫಾನುಬಲಾ ನೃಣಾಮ್ ||

ಕ್ಷತಕ್ಷೀರಕಷಾಯಾಣಾನುಭ್ಯಾಸಾನ್ ಭವಂತೀ ||೧೩೧||

ಅರ್ಥ— ಗ್ರಂಥಿಗಳ ನಾಶಕ್ಕಾಗಿ ಹೇಳಿದ ವಿಧಿಯೇ ಕಫಜ ಗಲಗಂಡ
ಗಳ ನಾಶಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ||೧೩೦|| ಕಫಾನುಬಂಧವುಳ್ಳ
ವಾತಜ ಗಲಗಂಡಗಳು ಘೃತ, ಕ್ಷೀರ, ಕಷಾಯಗಳನ್ನು ಆಗಾಗ್ಗೆ ತಕ್ಕೊಳ್ಳು
ತ್ತಿದ್ದರೆ ನಿಲ್ಲುವದಿಲ್ಲ. ||೧೩೧||

ಯಾನೀಹ ಕರ್ಮಾಣ್ಯುಕ್ತಾನಿ ವಿಸರ್ಪಾಣಾಂ ನಿವೃತ್ತಯೇ ||

ಏಕತಸ್ತಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ರಕ್ತಮೋಕ್ಷಣಮೇಕತಃ ||೧೩೨||

ವಿಸರ್ಪೋ ನಹ್ಯಸಂಸ್ಪೃಷ್ಠೋ ರಕ್ತಪಿತ್ತೇನ ಲಕ್ಷ್ಯತೇ ||
 ತಸ್ಮಾತ್ ಸಾಧಾರಣಂ ಸರ್ವಮೇತದುಕ್ತಂ ಚಿಕಿತ್ಸಿತಮ್ || ೧೩೩ ||
 ವಿಶೇಷದೋಷವೈಶೇಷ್ಯಾನ್ ಚ ನೋಕ್ತಃ ಸಮಾಸತಃ ||
 ಸಮಾಸವ್ಯಾಸನಿದೇಶೈರುಕ್ತಂ ಚೈತತ್ ಚಿಕಿತ್ಸಿತಮ್ || ೧೩೪ ||

ಅರ್ಥ— ವಿಸರ್ಪನಾಶಕ್ಕಾಗ ಹೇಳಿದ ಎಲ್ಲ ಚಿಕಿತ್ಸೆಗಳು ಒಂದುಕಡೆಗೆ ರಕ್ತಮೋಕ್ಷವು ಒಂದುಕಡೆಗೆ || ೧೩೩ || (ಅಂದರೆ ರಕ್ತಮೋಕ್ಷವು ಮುಖ್ಯ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯು) ರಕ್ತಪಿತ್ತಗಳು ಕೂಡದೆ ವಿಸರ್ಪವು ಉಂಟಾದದ್ದು ಕಂಡುಬರುವದಿಲ್ಲ ಆದ್ದರಿಂದ ನಾತ, ಫಿತ್ತ, ಕಫ, ರಕ್ತ ಇವುಗಳಿಗೆ ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು || ೧೩೩ || ಏತಿಷ್ಯ ದೋಷಗಳು ಇರುವದರಿಂದ ಭಿನ್ನವಾಗಿದು ವದೇ ಹೇಳದೆ ಈ ಪ್ರಕಾರ ಸಂಕ್ಷೇಪ ವಿಸ್ತಾರಗಳಿಂದ ಈ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು || ೧೩೪ ||

ತತ್ರಶ್ಲೋಕಾಃ

ನಿರುಕ್ತಾ ನಾನುಭೇದಾಶ್ಚ ದೋಷಾ ದೂಷ್ಯಾಶ್ಚ ಹೇತವಃ ||
 ಆಶ್ರಯೋ ಮಾರ್ಗತಶ್ಚೈವ ವಿಸರ್ಪಗುರುಲಾಘವಮ್ || ೧೩೫ ||
 ಲಿಂಗಾನ್ಯುಪದ್ರವಾ ಯೇಚ ಯಲ್ಲಕ್ಷಣ ಉಪದ್ರವಃ ||
 ಸಾಧ್ಯತ್ವಂ ನ ಚ ಸಾಧ್ಯತ್ವಂ ಸಾಧನಂಚ ಯಥಾಕ್ರಮಮ್ || ೧೩೬ ||
 ಇತಿ ಪಿಪ್ರಕ್ಷವೇ ಸಿದ್ಧಮಗ್ನಿವೇಶಾಯ ಧೀಮತೇ ||
 ಪುನರ್ವಸುರುನಾಚೇದಂ ವೀಸರ್ಪಾಣಾಂ ಚಿಕಿತ್ಸಿತಮ್ || ೧೩೭ ||

ಅರ್ಥ— ಬುದ್ಧಿವಂತನಾದ ಕೇಳಲಿಚ್ಛಿಸುವ ಅಗ್ನಿವೇಶನಿಗೆ ಪುನರ್ವಸು ಮುಷಿಗಳು ವಿಸರ್ಪದ ನಿರುಕ್ತಿ ಅದರ ಬೇರೆಬೇರೆ ಹೆಸರು, ದೋಷ, ದೂಷ್ಯ, ಕಾರಣ, ಸ್ಥಾನ ಅದರ ಮಾರ್ಗ ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ತಾರತಮ್ಯ || ೧೩೫ || ಲಕ್ಷಣ ಮತ್ತು ಉಪದ್ರವ, ಉಪದ್ರವಗಳ ಲಕ್ಷಣ, ವಿಸರ್ಪಗಳ ಸಾಧ್ಯಾಸಾಧ್ಯ ಭೇದ, ಅವುಗಳ ಅನುಭೂತ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಇವನ್ನೆಲ್ಲ ಕ್ರಮದಿಂದ ಈ ವಿಸರ್ಪಚಿಕಿತ್ಸಾತ್ಮಕವಾದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದರು. || ೧೩೬ ||

ಇತ್ಯಗ್ನಿವೇಶಕೃತೇ ತಂತ್ರೇ ದೃಢಬಲಪ್ರತಿಸಂಸ್ಕೃತೇ ಚಿಕಿತ್ಸಿತಸ್ಯಾನೇ ವಿಸರ್ಪಚಿಕಿತ್ಸಿತಂ ನಾನು ಏಕವಿಂಶೋಧ್ಯಾಯಃ

ಶ್ರೀ ಮದಾಧ್ಯ ಬಾಬಾಚಾರ್ಯ ಪೂಜ್ಯಪಾದ ಶಿಷ್ಯ ಅಧ್ಯ ಅನಂತಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಚರಕ 'ಚಿಕಿತ್ಸಾ ಬೋಧಿನಿ' ಎಂಬ ಚರಕ ಸಂಹಿತೆಯ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ವಿಸರ್ಪಚಿಕಿತ್ಸೆ ಎಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿದುದು.

೨೨ ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು

ತೃಷ್ಣಾ ಚಿಕಿತ್ಸೆ

ವಿಸರ್ಪದಿಂದ ತೃಷ್ಣೆಯೆಂಬ ಉಪದ್ರವವಾಗುವದರಿಂದ ವಿಸರ್ಪಚಿಕಿತ್ಸೆಯು ನಂತರ ತೃಷ್ಣಾ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಅಥಾತಸ್ತೃಷ್ಣಾ ಚಿಕಿತ್ಸಿತಂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಸ್ಯಾಮಃ

ಅರ್ಥ— ಇನ್ನುಮೇಲೆ ತೃಷ್ಣಾ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಹೇಳುವೆವು.

ಇತಿಹ ಸ್ತೂಹ ಭಗವಾನಾತ್ರೇಯಃ || ೧ ||

ಅರ್ಥ— ಪೂಜ್ಯರಾದ ಆತ್ರೇಯ ಋಷಿಗಳು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದರು.

ಜ್ಞಾನಪ್ರಶಮತಪೋಭಿಃ ಪ್ಯಾತೋಽತ್ರಿಸುತೋಜಗದ್ಧಿ ತೇಽಭಿರತಃ ||
ತೃಷ್ಣಾನಾಂ ಪ್ರಶಮಾರ್ಥಂ ಚಿಕಿತ್ಸಿತಂ ಸ್ತೂಹ ಪಂಚಾನಾಮ್ || ೨ ||

ಅರ್ಥ— ಜಗತ್ತಿನ ಕಲ್ಯಾಣದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದ ಶಾಂತಿ ತಪಸ್ಸುಗಳಿಂದ ಪ್ರಖ್ಯಾತರಾದ ಆತ್ರೇಯಋಷಿಗಳು ಐದೂ ತೃಷ್ಣಾರೋಗಗಳ ಶಾಂತಿಗಾಗಿ ಅದರ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. || ೨ ||

ತೃಷ್ಣೆಯ ಕಾರಣ ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಿಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಕ್ಷೋಭಾದ್ ಭಯಾಚ್ಛ್ರಮಾದಪಿ ರೋಕಾತ್ ಕ್ರೋಧಾದ್ ವಿಲಂ
ಘನಾನ್ಮದ್ಯಾತ್ ||

ಕ್ಷಾರಾವ್ಲಲವಣಕಟುಕೋಷ್ಣ ರೂಕ್ಷಶುಷ್ಕಾನ್ನ ಸೇವಾಭಿಃ || ೩ ||

ಧಾತುಕ್ಷಯಗದಕರ್ಷಣವಮನಾದ್ಯತಿಯೋಗಸೂರ್ಯಸಂತಾಪೈಃ ||

ಹಿತ್ತಾನಿಲೌಪ್ರವೃದ್ಧೌ ಸೌಮ್ಯಂ ಧಾತುಂ ವಿರೋಷಯತಃ || ೪ ||

ರಸವಾಹಿನೀಶ್ಚ ಧಮನೀರ್ಜಿಹ್ವಾಮೂಲಗಲತಾಲುಕಕ್ಲೋಮ್ನಃ ||
ಸಂಶೋಷ್ಯ ನೃಣಾಂ ದೇಹೇ ಕುರುತಸ್ತೃಷ್ಣಾಮತಿಬಲಾಂ ತೌ || ೫ ||
ಪೀತಂ ಪೀತಂ ಹಿ ಜಲಂ ಶೋಷಯತಸ್ತಾನತಿಬಲೌ ನ ಯಾತಿ ಶಮಂ ||
ಘೋರಾ ವ್ಯಾಧಿಕ್ಯಶಾನಾಂ ಪ್ರಭವತ್ಯುಪಸರ್ಗಭೂತಾ ಸಾ || ೬ ||

ಅರ್ಥ— ಮನಸ್ಸು ಶರೀರಗಳ ಕ್ಷೋಭದಿಂದ ಭಯ, ಶ್ರಮ, ಶೋಕ, ಕ್ರೋಧ, ಲಂಘನ, ಮದ್ಯಗಳಿಂದ, ಕ್ಷಾರ, ಹುಳಿ, ಉಪ್ಪು, ಕಾರ, ಉಷ್ಣ, ರುಕ್ಷ ಮತ್ತು ಒಣಗಿದ ಆನ್ನಗಳ ಸೇವನೆಗಳಿಂದ || ೫ || ಧಾತುಕ್ಲಯ ಬೇಸೆಯಿಂದ ಕೃಶವಾಗೋಣ, ವಮನಾದಿ ಪಂಚಕರ್ಮಗಳ ಆತಿಯೋಗ, ಬಿಸಿಲು ಇವುಗಳಿಂದ ಪಿತ್ತ ವಾತಗಳು ವೆಚ್ಚಾಗಿ ನೌದ್ವ್ಯ ಧಾತುಗಳಾದ ಕಫರಸಾದಿಗಳನ್ನು ಒಣಗಿಸುವವು. || ೪ || ಅವು ರಸವಾಹಕ ಧಮನಿ, ನಾಲಿಗೆಯಮೂಲಕಂಠ, ಅಂಗಗಳ, ಕ್ಲೋಮ ಇವುಗಳನ್ನು ಒಣಗಿಸಿ ಮನಸ್ಸಿನ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಆತಿ ಪ್ರಬಲವಾದ ತೃಷ್ಣೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ. || ೫ || ಆತಿ ಪ್ರಬಲವಾದ ಅವು ಕುಡಿ ಕುಡಿದಂತೆ ನೀರನ್ನು ಒಣಗಿಸುವವು. ನೀರಡಿಕೆಯು ಶಾಂತವಾಗುವದಿಲ್ಲ ಅದು ವ್ಯಾಧಿಯಿಂದ ಪ್ರೇಣರಾದವರಿಗೆ ಭಯಂಕರವಾದ ಉಪದ್ರವವಾಗಿ ಕೂಡುತ್ತದೆ. || ೬ ||

ಅದರ ಪೂರ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಪ್ರಾಗ್ರೂಪಂ ಮುಖಶೋಷಃ ಸ್ವಲಕ್ಷಣಂ ಸರ್ವದಾಂಬುಕಾಮಿತ್ವಮ್ ||
ತೃಷ್ಣಾನಾಂ ಸರ್ವಾಸಾಂ ಲಿಂಗಾನಾಂ ಲಾಘವಮಪಾಯಃ || ೭ ||

ಅರ್ಥ— ಬಾಯಿ ಒಣಗೋಣ ಇದು ಪೂರ್ವರೂಪವು, ಯಾವಾಗಲೂ ನೀರಿನ ಅಪೇಕ್ಷೆ ಇದು ಅದರ ಲಕ್ಷಣವು ಎಲ್ಲ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಕಡಿಮೆಯಾಗೋಣ ಇದು ಅವುಗಳ ಶಾಂತಿಯ ಲಕ್ಷಣವು. || ೭ ||

ತೃಷ್ಣಾರೋಗದ ಸಾಮಾನ್ಯ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—
ಮುಖಶೋಷಸ್ವರಭೇದಭ್ರಮಸಂತಾಪಪ್ರಲಾಪಸಂಸ್ತಂಭಾನ್ ||
ತಾಲ್ಪೋಷ್ಯಕಂಠಜಿಹ್ವಾಕರ್ಕಶತಾಂ ಚಿತ್ತನಾಶಂಚಿ || ೮ ||
ಜಿಹ್ವಾನಿರ್ಗಮನುರುಚಿಂ ಬಾಧಿಯಂನುರ್ಮದೂಯನಂಸಾದಮ್ ||
ತೃಷ್ಣೋದ್ಭೂತಾ ಕುರುತೇ ಪಂಚವಿಧಾ ಲಿಂಗತಃ ಶೃಣು ತಾಃ || ೯ ||

ಅರ್ಥ— ತೃಷ್ಣಾರೋಗವು ಮುಖಶೋಷ, ಸ್ವರಭೇದ, ಸಂತಾಪ, ಭ್ರಮ, ಪ್ರಲಾಪ, ಶೆಟಯೋಣ, ಅಂಗಳು, ತುಟಿ, ಕಂಠ, ನಾಲಿಗೆಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ಕಶ ಶ್ವಾಸ, ಪಿತ್ತಾಶ್ರಯ, || ೮ || ನಾಲಿಗೆ ಹೊರಗೆಬೀಳೋಣ, ಅರುಚಿ, ಕೆವುಡುತನ, ಮರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ನೋವು, ನಿತ್ಯಾಹಾರಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. ಅದು ಐದುವಿಧವಾಗಿದೆ. ಅವುಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ ಕೇಳಿ. || ೯ ||

ವಾತಜ ತೃಷ್ಣಾರೋಗದ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಅಬ್ಧಾತುಂ ದೇಹಸ್ಯ ಕುಪಿತಃ ಪನನೋ ಯದಾ ವಿಶೋಷಯತಿ ||
ತಸ್ಮಿನ್ ಶುಷ್ಕೇ ಶುಷ್ಯತ್ಯಬಲಸ್ತ್ಯತ್ಯಥ ವಿಶುಷ್ಯನ್ ||೧೦||

ನಿದ್ರಾನಾಶಃ ಶಿರಸೋ ಭ್ರಮಸ್ಥಿರಾ ಶುಷ್ಯವಿರಸಮುಖತಾ ಚ ||
ಸೋತ್ರೋವರೋಧ ಇತಿ ಚ ಸ್ಯಾಲ್ಲಿಂಗಂ ವಾತತೃಷ್ಣಾಯಾಃ ||೧೧||

ಅರ್ಥ— ಕುಪಿತವಾದ ವಾತವು ದೇಹದ ಜಲಧಾತುವನ್ನು ಒಣಗಿಸುವದು. ಅದು ಒಣಗಲು, ಅವನು ಒಣಗುವನು ಒಣಗಿದಂತೆ ಅಶಕ್ತನಾಗಿ ನೀರಡಿಸಹತ್ತುವನು ||೧೦|| ನಿದ್ರಾನಾಶ, ತಲೆ ತಿರುಗೋಣ ಬಾಯಿ ಹೊಲಸು ಮತ್ತು ಒಣಗೋಣ, ಸೋತ್ರಸ್ಸುಗಳ ಪ್ರತಿಬಂಧ ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳುಂಟಾಗುವವು ||೧೧||

ಪಿತ್ತಜ ತೃಷ್ಣಾರೋಗದ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಪಿತ್ತಂ ಮತಮಾಗ್ನೇಯಂ ಕುಪಿತಂ ಚೇತಾತಾಪಯತ್ಯಬ್ಧಾತುಮ್ ||

ಸಂತಪ್ತಃ ಸಂಜನಯೇತ್ ತೃಷ್ಣಾಂ ದಾಹೋಲ್ಪಣಾಂ ನೃಣಾಮ್ ||೧೨||
ತಿಕ್ತಾಸ್ಯತ್ವಂ ಶಿರಸೋ ದಾಹಃ ಶೀತಾಭಿನಂದತಾ ಮೂರ್ಛಾ ||
ಪೀತಾಕ್ಷಿಮೂತ್ರವರ್ಚಸ್ತ್ವಮಾಕೃತಿಃ ಪಿತ್ತತೃಷ್ಣಾಯಾಃ ||೧೩||

ಅರ್ಥ— ಪಿತ್ತವು ಆಗ್ನೇಯವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅದು ಕುಪಿತವಾಗಲು ಜಲಧಾತುವನ್ನು ತಪ್ಪು ಮಾಡುವದು. ತಪ್ಪಾದ ಅದು ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಬಹಳ ದಾಹವುಳ್ಳ ತೃಷ್ಣೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವದು. ||೧೨|| ಭಾಯಿ ಕಹಿಯಾಗೋಣ, ತಲೆಯಲ್ಲಿ ದಾಹ, ಬೈತ್ಯಬೇಕಾಗೋಣ, ಮೂರ್ಛೆ, ಕಣ್ಣು-ಮಲ-ಮೂತ್ರಗಳು ಹಳದಿಯಾಗೋಣ, ಇವು ಪಿತ್ತಜತೃಷ್ಣಾರೋಗದ ಲಕ್ಷಣಗಳು.

||೧೩||

ಆಮಜ ತೃಷ್ಣಾರೋಗದ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ತೃಷ್ಣಾ ಯಾನುಪ್ರಭವಾ ಸಾಸ್ಯಾಗ್ನೇಯ್ಯಾನು ಪಿತ್ತಜನಿತತ್ವಾತ್ ||
ಲಿಂಗಂ ತಸ್ಯಾಶ್ಚಾರುಚಿರಾಧ್ಮಾನಕಫಪ್ರಸೇಕೌ ಚ || ೧೪ ||

ಅರ್ಥ— ಆಮಜ ತೃಷ್ಣೆಯು ಕೂಡ ಆಗ್ನೇಯವೇ ಆಗಿದೆ ಯಾಕೆಂದರೆ ಅದು ಆಮಜ ಪ್ರತಿಬಂಧದಿಂದ ಪೇಚ್ಚಾದ ಪಿತ್ತದಿಂದಲೇ ಉಂಟಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಅರುಚಿ, ಹಸಿ ಭೈಯುಬೋಧಿಣ, ಬಾಯಿಗೆ ನೀರುಬಿಡೋಣ ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳಿರುತ್ತವೆ. || ೧೪ ||

ರಸಜ ತೃಷ್ಣಾರೋಗದ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ದೇಹೋ ರಸಜೋಽಂಬುಭವೋ ರಸಶ್ಚ ತಸ್ಯ ಕ್ಷಯಾಚ್ಚ ತೃಷ್ಣೇದ್ಧಿ ||
ದೀನಸ್ವರಃ ಪ್ರತಾನ್ಯನ್ ಸಂಶುಷ್ಕಹೃದಯಗಲತಾಲುಃ || ೧೫ ||

ಅರ್ಥ— ದೇಹವು ರಸಧಾತುವಿನಿಂದಂಟಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಆ ರಸಧಾತುವು ಶರೀರದಲ್ಲಿಯೇ ನೀರಿನಿಂದ ಉಂಟಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಅದರ ಕ್ಷಯದಿಂದ ಮನುಷ್ಯನು ನೀರಿನಿಡಿಸುತ್ತಾನೆ, ಅವನ ಸ್ವರವು ಸಣ್ಣದಾಗಿರುವದು, ಚಡಪಡಿಸುವನು ಎದೆ, ಕಂಠ, ತಾಲುಗಳು ಒಣಗುವವು. || ೧೫ ||

ಉಪದ್ರವವಾದ ತೃಷ್ಣೆಯ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭವತಿ ಖಲು ಯೋಸಸರ್ಗಾತ್ ತೃಷ್ಣಾ ಸಾ ಶೋಷಣೇ ಕಷ್ಟಾ ||
ಜ್ವರಮೋಹಕ್ಷಯಕಾಸಶ್ವಾಸಾದ್ಯಪಸೃಷ್ಟದೇಹಾನಾಮ್ || ೧೬ ||

ಸರ್ವಾಸ್ತ್ವತಿಪ್ರಸಕ್ತಾ ರೋಗಕೃಶಾನಾಂ ವಮಿಪ್ರಸಕ್ತಾನಾಮ್ ||
ಘೋರೋಪದ್ರವಯುಕ್ತಾ ತೃಷ್ಣಾ ಮರಣಾಯ ವಿಜ್ಞೇಯಾ || ೧೭ ||

ನಾಗ್ನೇರ್ವಿನಾ ಹಿ ತರ್ಷಃ ಪವನಾದ್ ವಾ ತೌ ಹಿ ಶೋಷಣೇ ಹೇತೂ ||
ಅಬ್ಧಾಶೋರತಿವೃದ್ಧಾನಪಾಂ ಕ್ಷಯೇ ತೃಷ್ಣತೇ ನರೋ ಹಿ || ೧೮ ||

ಗುರ್ವನ್ನಪಯಃಸ್ನೇಹೈಃ ಸಮ್ನೂರ್ಚ್ಯದ್ಭಿರ್ವಿದಾಹಕಾಲೇ ಚ ||
ಯಸ್ತೃಪೋದ್ ವೃತಮಾರ್ಗೇ ತತ್ರಾಸ್ಯನಿಲಾನಲೌ ಹೇತೂ || ೧೯ ||

ಅರ್ಥ— ಉಪದ್ರವರೂಪವಾದ ತೃಷ್ಣೆಯು ಶರೀರವನ್ನು ಕೃಶಮಾಡುವದು. ಜ್ವರ, ಮೋಹ, ಕ್ಷಯ, ಕೆಮ್ಮು, ದಮ್ಮು ರೋಗಿಗಳಿಗೆ ಕಷ್ಟದಾಯಕವೂ ಕಷ್ಟಸಾಧ್ಯವೂ ಆಗಿದೆ. || ೧೬ || ರೋಗದಿಂದ ಕೃಶರಾದವರ ಬಹಳ ವಾಂತಿಯಾಗುವ ರೋಗಿಗಳಿಗೆ ಉಂಟಾದ ಆತಿಯಾದ ತೃಷ್ಣೆಯು ಅಥವಾ ಉಪದ್ರವಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಭಯಂಕರ ತೃಷ್ಣೆಯು ಮರಣವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವದು. || ೧೭ || ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ವಾಯುಗಳ ಹೊರ್ತಾಗಿ ನೀರಡಿಕೆಯಾಗುವ ದಿಲ್ಲ ಏಕದರೆ ಅವು ಜಲಧಾತುವು ವೃದ್ಧಿಯಾಗಲು ಅವನ್ನು ಶೋಷಿಸುವವು; ಜಲಧಾತುವಿನ ಕ್ಷಯವಾಗಲು, ಮನುಷ್ಯನು ನೀರಡಿಸುವನು. || ೧೮ || ಪಾಕ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಒಂದರೊಳಗೊಂದು ಕೂಡುವ ಜಡಾನ್ನ, ಹಾಲು, ಸ್ನೇಹಗಳಿಂದ ಮಾರ್ಗವು ಪ್ರತಿಬಂಧಿಸಲ್ಪಡಲು ಆಗುವ ನೀರಡಿಕೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಅಗ್ನಿ ವಾಯುಗಳೇ ಕಾರಣವಾಗಿವೆ. || ೧೯ ||

ಮದ್ಯಜ ತೃಷ್ಣಾರೋಗದ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ತೀಕ್ಷ್ಣೋಷ್ಣ ರೂಕ್ಷಭಾವಾನ್ಮದ್ಯಂ ಪಿತ್ತಾನಿಲೌ ಪ್ರಕೋಪಯತಿ ||
ಶೋಷಯತೋಷಾಂ ಧಾತುಂ ತಾನೇನ ಹಿ ಮದ್ಯಶೀಲಾನಾಮ್ ||೨೦||
ತಸ್ತಾಸ್ವಿನ ಸಿಕತಾಸು ಹಿಮೋಯಮಾಶುಷ್ಯತಿಕ್ಷಿಪ್ತಮ್ ||
ತೇಷಾಂ ಸಂತಸ್ತಾನಾಂ ಹಿಮಜಲಪಾನಾದ್ ಭವತಿ ಶರ್ಮ || ೨೧ ||

ಅರ್ಥ— ಮದ್ಯವು ತನ್ನಲ್ಲಿರುವ ತೀಕ್ಷ್ಣ-ಉಷ್ಣ-ರುಕ್ಷ ಸ್ವಭಾವದಿಂದ ಪಿತ್ತವಾತಗಳನ್ನು ಕುಪಿತಮಾಡುತ್ತದೆ. ಆವೇ ಮದ್ಯಕುಡಿಯುವವರ ಜಲಧಾತುವನ್ನು ಒಣಗಿಸುತ್ತವೆ. ||೨೦|| ಕಾದ ಉಸುಕಿನಲ್ಲಿ ಚೆಲ್ಲಿದ ನೀರಿನಂತೆ ಅವರು ಕುಡಿದ ನೀರು ಒಣಗುತ್ತವೆ. ನೀರಡಿಕೆಯಿಂದ ಸಂತಸ್ತರಾದ ಅವರಿಗೆ ತಣ್ಣೀರು ಕುಡಿಯುವದರಿಂದ ಸುಖವಾಗುವದು ||೨೧||

ತಣ್ಣೀರಸ್ನಾನದಿಂದಂಟಾಗುವ ತೃಷ್ಣೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ

ಶಿಶಿರಸ್ನಾತಸ್ಯೋಷ್ಣೋ ರುದ್ಧಃ ಕೋಷ್ಠಂಪ್ರಸದ್ಯ ತರ್ಷಯತಿ ||
ತಸ್ಮಾದ್ ಭಜೀತ ಸಹಸಾ ನೋಷ್ಣಾಃ ಸ್ನಾನೇ ಜಲಂ ಶೀತಮ್ ||೨೨||

ಅರ್ಥ— ತಣ್ಣೀರು ಸ್ನಾನ ಮಾಡುವದರಿಂದ ಉಷ್ಣತೆಯು ಪ್ರತಿಬಂಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಕೋಷ್ಠವನ್ನು ಸೇರಿ ನೀರಡಿಕೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವದು. ಆದ್ದರಿಂದ

(ಯಾವಕಾರಣವಿಂದಾದರೂ) ತನ್ನ ನಾದ ಮನುಷ್ಯನುಬಮ್ಮಲಿ ತಣ್ಣೀರಿಂದ
ಸ್ನಾನವನ್ನು ಮಾಡಬಾರದು ||೨೨||

ಎಲ್ಲತೃಣಗಳ ಸಾಮಾನ್ಯ ಲಕ್ಷಣ ಮತ್ತು ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಲಿಂಗಂ ಸರ್ವಾಸ್ವೇತಾ ಸ್ವನಿಲಕ್ಷಯಾತ್ ಪಿತ್ತಜಂ ಭವತ್ಯಥ ತು ||
ಪೃಥಗಾಗಮಾಚ್ಚಿ ಕಿಂಶಿತಮತಃ ಪ್ರವಕ್ಷ್ಯಾಮಿ ತೃಷ್ಣಾ ನಾಮ್ ||೨೩||
ಅಪ್ ಸಂಕ್ಷಯಾದ್ಧಿ ತೃಷ್ಣಾ ಸಂಶೋಷ್ಯ ನರಂ ಮಾರಯೇದಾಶು ||
ತಸ್ಮಾದೈಂದ್ರಂ ಶೋಯಂ ಸಮಧು ಪಿಬೇದ್ ತದ್ಗುಣಂ ವಾನ್ಯತ್ ||೨೪||
ಕಿಂಚಿತ್ತುವರಾನುರಸಂ ತನುಲಘುಶೀತಂ ಸುಗಂಧಿ ಸುರಸಂಚ ||
ಅನಬಿಷ್ಯಂದಿ ಚ ಯತಾ ತತ್ ಕ್ಷಿತಿಸ್ಥಿತಮಥೈಂದ್ರವಜ್ಜ್ವೇಯಮ್ ||೨೫||
ಶೃತಶೀತಂ ಸಸಿಶೋಪಲಮಥವಾ ಶರಪೂರ್ವಪಂಚಮೂಲೇನ್ ||
ಲಾಚಾನಾಂ ಸಕ್ತಾನಾಂ ಸಮಧುಸಿತಂ ಮಂಥವೈಂದ್ರೇಣ ||೨೬||
ವಾಟ್ಕಿಂಚಾಮಯವಾನಾಂ ಶೀತಂ ಮಧುಶರ್ಕರಾಯುತಂದದ್ಯಾತ್ ||
ಪೇಯಾಂ ವಾ ಶಾಲೀನಾಂ ದದ್ಯಾದ್ ವಾ ಕೋರದೂಷಾಣಾಮ್ ||೨೭||
ಪಯಸಾ ಶೃತೇನ ಭೋಜನಮಥವಾ ಮಧುಶರ್ಕರಾಯುತಂ ಯೋ
ಜ್ಯಮ್ ||
ಸಾರಾವತಾದಿಕರಸೈರ್ಘೃತಭೃಷ್ಟೈರ್ವಾಪ್ಯ ಲವಣಾನ್ಮೈಃ ||೨೮||
ತೃಣಪಂಚಮೂಲಮುಂಜಾತಕೈಃ ಪಿಯಾಲಜೈಶ್ಚ ಜಾಂಗಲಾಃ ಸುಕೃತಾಃ
ಶಸ್ತಾ ರಸಾಃ ಪಯೋನಾ ತೈಃ ಸಿದ್ಧಂ ಶರ್ಕರಾ ಮಧುಮತ್ || ೨೯ ||
ಶತಧಾತಘೃತೇನಾಕ್ತಃ ಪಯಃ ಪಿಬೇಚ್ಛೀತಶೋಯಮನಗಾಹ್ಯ ||
ಮುದ್ಗಮಸೂರಚಣಕಜಾ ರಸಾರ್ಚ ಘೃತಭರ್ಜಿತಾ ದೇಯಾಃ ||೩೦||
ಮಧುರೈಃ ಸಜೀವನೀಯೈಃ ಶೀತೈಶ್ಚ ಸತಿಕ್ತಕೈಃ ಶೃತಶ್ಚ ಕ್ಷೀರಮ್ ||
ಪಾನಾಭ್ಯಂಜನಯೋಗೇಸ್ವಿಷ್ಟಂ ಮಧುಶರ್ಕರಾಯುತಮ್ || ೩೧ ||
ತಜ್ಜಂ ವಾ ಘೃತಮಿಷ್ಟಂ ಪಾನಾಭ್ಯಂಗೇಷು ನಸ್ಯಮಪಿ ಚಸ್ಯಾತ್ ||
ನಾರೀಪಯಃ ಸಶರ್ಕರಮುಷ್ಣಾಂ ಅಪಿ ನಸ್ಯಮಿಕ್ಷುರಸಃ ||೩೨||
ಕ್ಷೀರೇಕ್ಷುರಸಗುಡೋದಕ ಸಿತೋಪಲಾಕ್ನೋದ್ರಸೀಧುಮಾದ್ವೀಕೈಃ ||
ವೃಕ್ಷಾನ್ಮೈರ್ಮಾತುಲುಂಗೈರ್ಗಂಡೂಷಾಸ್ತಾಲುಶೋಷಘ್ನಾಃ ||೩೩||

ಜಂಭ್ಯಾಮ್ರಾತಕಬದರೀ ವೇತಸಪಂಚನಲ್ಕಲೈಶ್ಚಾನ್ಯಾಃ ||
 ಹೃನ್ಮುಖಿರಃಪ್ರದೇಹಾಃ ಸಂಶ್ರಿತಮೂರ್ಛಾಭ್ರಮತ್ಯಷ್ಟಾಘ್ನಾಃ ||೩೪||
 ದಾಡಿನುದಧಿತ್ಥಲೋಧೈಃ ಸವಿದಾರೀಬೀಜಪೂರಕೈಃ ಶಿಶಸಃ ||
 ಲೇಪೋ ಗೌರಾಮಲಕೈರ್ಘಾತಾರನಾಲಯುತೈಶ್ಚ ಹಿತಃ ||೩೫||
 ಶೈವಲಪಂಕಾಂಬುರುಹೈಃ ಗಾನ್ಧೈಃ ಸಘೃತೈಶ್ಚ ಸಕ್ತುಭಿರ್ಲೇಪಾಃ ||
 ಮಸ್ತ್ವಾರನಾಲಾರ್ದ್ರವಸನಕಮಲಮಾಣಿಹಾರಸಂಸ್ಪರ್ಶಾಃ ||೩೬||
 ಶಿಶಿರಾಂಬುಚಂದನಾಃ ಸ್ತುತನತಟಪಾಣಿತಲಗಾತ್ರಸಂಸ್ಪರ್ಶಾಃ ||

ನೌಕ್ತಿ ಕಕ್ಶ್ವಾನಾದರ್ಪನಿವಸನಾನಾಂ ವರಾಂಗನಾನಾಂ ಪ್ರಿಯಾಣಾಂಚ ||೩೭||

ಹಿಮವದ್ದರೀವನಸರಿತ್ಸರೋಽಂಬುಜವನೋಪವನವಾದಪಶಿಶಿರಾಣಾಂ ||
 ರನ್ಯೋದಕಯುಕ್ತಾನಾಂ ಸ್ಮರಣಂ ಕದಾಶ್ಚ ತೃಷ್ಣಾಘ್ನಾಃ ||೩೮||

ಅರ್ಥ— ಎಲ್ಲ ತೃಷ್ಣೆಗಳಲ್ಲಿ ವಾತಕ್ಷಯವನಂತರ ಪಿತ್ತದ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಕಂಡು ಬರುತ್ತವೆ. ಇನ್ನು ಮೇಲೆ ಎಲ್ಲ ತೃಷ್ಣೆಗಳಿಗೆ ಸಾಮಾನ್ಯ ಮತ್ತು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾದ ಚಿಕಿತ್ಸೆಗಳನ್ನು ಹೇಳುವೆವು. || ೩೩ || ತೃಷ್ಣಾ ರೋಗವು ಜಲಧಾತುವನ್ನು ಶೋಷಣಮಾಡಿ ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ಒಣಗಿಸಿ ತೀವ್ರವಾಗಿ ಕೊಲ್ಲುವದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಮಳೆಯ ನೀರನ್ನು ಅಥವಾ ಅದರಂತೆ ಬೇರೆ ನೀರನ್ನು ಜೇನು ಹಾಕಿ ಕುಡಿಯಬೇಕು. || ೩೪ || ಸ್ವಲ್ಪ ಒಗರು ಅನುರಸವಾಗಿವುಳ್ಳ ತೆಳ್ಳಗಿನ, ಹಗುರು, ಶೀತ, ಸುಗಂಧ, ರುಚಿಯಾದ, ಕಫಕಾರಕವಲ್ಲದ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿರುವ ನೀರನ್ನು ಮಳೆನೀರಿನಂತೆಯೇ ತಿಳಿಯಬೇಕು. || ೩೫ || ಕಾದಾರಿದ ಅಥವಾ ಶರ (ಶರ, ಇಕ್ಷು, ದರ್ಭ, ಕುಶ, ಕಾಸ) ಪಂಚಮೂಲದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಡಿ ಆರಿಸಿದ ನೀರನ್ನು ಸಕ್ಕರೆಹಾಕಿ ಕುಡಿಯಬೇಕು. ಮಳೆನೀರಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ಭತ್ತದರಳು ಸಕ್ತುಗಳ ಮಂಥನವನ್ನು ಸಕ್ಕರೆ ಜೇನು ಹಾಕಿ ಕೊಡಬೇಕು. || ೩೬ || ಹುರಿಯದ ಜವೆಗಳ ಮಂಡವನ್ನು ಆರಿಸಿ ಜೇನು ಸಕ್ಕರೆ ಕೂಡಿಸಿ ಕೊಡಬೇಕು ಅಕ್ಕಿಯ ಅಥವಾ ಹಾರಕ ಧಾನ್ಯಗಳ ಪೇಯವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. || ೩೭ || ಮರಳಿಸಿದ ಹಾಲಿನೊಡನೆ ಜೇನು ಸಕ್ಕರೆಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಅನ್ನವನ್ನು ತಿನ್ನಬೇಕು ಅಥವಾ ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಕರಿದು ಪಾನಿವಾಳಮುಂತಾದವುಗಳ ಮಾಂಸರಸದಲ್ಲಿ ಉಪ್ಪು ಹುಳಿಗಳನ್ನು ಹಾಕದೆ ಅದರೊಡನೆ ಅನ್ನವನ್ನು ತಿನ್ನಬೇಕು || ೩೮ || ತೃಣಪಂಚಮೂಲ, ಮುಂಜಾತಕ (ಕಣಗರ), ಪಿಯಾಲಜ (ಚಾರಿಪೊಮ್ಮ) ಇವುಗಳ ಕಷಾಯದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಜಾಂಗಲ ಮಾಂಸರಸ

ಗಳು ಅಥವಾ ಆ ಕಷಾಯಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ ಜೇನುಸಕ್ಕರೆಗಳನ್ನು ಹಾಕಿದ ಹಾಲು ಪ್ರಶಸ್ತವಾಗಿವೆ ||೨೯|| ಶತಧೌತಘೃತವನ್ನು ಮೈಗೆ ತೊಡೆದು ಕೊಂಡು, ತಣ್ಣೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಣಗಿ, ಸ್ನಾನಮಾಡಿ ಹಾಲನ್ನು ಕುಡಿಯ ಬೇಕು ಹೆಸರು. ಚೆನ್ನಂಗಿ, ಕಡ್ಲೆಗಳ ಕಟ್ಟನ್ನು ತುಪ್ಪದ ಒಗ್ಗರಣೆ ಹಾಕಿ ಕೊಡಬೇಕು ||೩೦|| ಜೀವನೀಯ ಮಧುರ ದ್ರವ್ಯಗಳಿಂದ, ಶೀತಲೀಯದ ಕಹಿದ್ರವ್ಯಗಳಿಂದ, ಸಿದ್ಧಮಾಡಿದ ಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ಜೇನು ಸಕ್ಕರೆಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ ಪಾನ ಅಭ್ಯಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು ||೩೧|| ಅಥವಾ ಆ ಕ್ಷೇರದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಮಾಡಿದ ಘೃತವನ್ನು ಪಾನ-ಆಂಗ-ನಸ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸ ಬೇಕು ಹೆಂಗಸರ ಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಒಂಟಿಯ ಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ಸಕ್ಕರೆಯನ್ನು ಹಾಕಿ ಅದನ್ನು ಅಥವಾ ಕಬ್ಬಿನರಸವನ್ನು ನಸ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು ||೩೨|| ಹಾಲು, ಕಬ್ಬಿನರಸ, ಬಿಲ್ಲದ ನೀರು ಕಲ್ಲುಸಕ್ಕರೆ ಜೇನು (ಕಬ್ಬಿನ ಮದ್ಯ) ದ್ರಾಕ್ಷಾಸವ, ಹುಣಸೇಹಣ್ಣು, ಮಾದಾಳ, ಇವುಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಗಂಡೂಷಗಳು ಅಂಗಳದ ಶೋಷವನ್ನು ಕಳೆಯುವವು ||೩೩|| ನೇರಿಲ, ಆಮ್ರಾಶಕ (ಅಮಟೆ), ಬೋರೆ, ವೇತಸ (ಹೆಬ್ಬೇಜಾತಿ) ಪಂಚ ವಲ್ಕುಲ (ಅಲ, ಅರಳಿ ಮುಂ.) ಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಹುಳಿಯಾದ ಲೇಪಗಳನ್ನು ಹೃದಯ ಮೋರೆ-ತಲೆಗಳಿಗೆ ಮಾಡಬೇಕು. ಅವು ಮೂರ್ಛ-ಭ್ರಮ-ನೀರಡಿಕೆಗಳನ್ನು ಕಳೆಯುವವು ||೩೪|| ಅದರಂತೆ ದಾಳಿಂಬ, ಬೆಳವಲ, ಲೋಧ, ನೆಲ ಗುಂಬಳ, ಮಾದಾಳಗಳ ಲೇಪವನ್ನು ತಲೆಗೆ ಮಾಡಬೇಕು ಅದರಂತೆ ಅರಿಷಿಣ ನೆಲ್ಲಿಕಾಯಿಗಳನ್ನು ತುಪ್ಪದ ಅಂಬಲಿಗಳಲ್ಲಿ ಅರೆದು ತಲೆಗೆ ಲೇಪಮಾಡ ಬೇಕು. ||೩೫|| ಹಾವುಸೆ, ಕೆಸರು, ಕಮಲ, ಆಮ್ಲಪದಾರ್ಥ, ಘೃತ, ಸಕ್ಕರೆ ಗಳ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಲೇಪಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಮೊಸರಿನ ಮೇಲಿನನೀರು ಅಂಬಲಿಗಳಿಂದ ತೊಯಿಸಿದ ವಸ್ತ್ರ, ಕಮಲ, ರತ್ನ, ಮುತ್ತಿನಹಾರಗಳನ್ನು ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ||೩೬|| ತಣ್ಣಗಿನ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಅರೆದ ಗಂಧವನ್ನು ತೊಡೆದ ಸ್ತನ, ಅಂಗೈ, ಶರೀರಗಳ ಸಂಸ್ಪರ್ಶಗಳೂ ಮತ್ತು ಉತ್ತಮ ವಸ್ತ್ರ, ಒಡವೆ ಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿದಪ್ರಿಯಸ್ತ್ರೀಯರ ಸ್ಪರ್ಶಗಳೂ ನೀರಡಿಕೆಯನ್ನು ಕಳೆಯುವವು. ||೩೭|| ಹಿಮಾಲಯದ ಕಂದರ, ವನ, ನದೀ, ಸರೋವರ, ಕಮಲವನ, ಉಪ ವನ, ಗಿಡಗಳಿಂದ ತಂಪಾದ ರಮ್ಯವಾದ ನೀರುಳ್ಳ ಸ್ಥಳಗಳ ಸ್ಮರಣ, ಸಂಭಾಷಣಗಳು ನೀರಡಿಕೆಯನ್ನು ಕಳೆಯುವವು. ||೩೮||

ಬೇರೆ ಬೇರೆ ತೃಷ್ಣೆಗಳಿಗೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಔಷಧಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ವಾತಘ್ನಮನ್ನಂಪಾನಂ ಮೃದು ಲಘು ಶೀತಜ್ವಾ ವಾತತೃಷ್ಣಾಯಾಃ ||
ಕ್ಷಯಕಾಸನುದ್ ಘೃತಂ ಕ್ಷೀರನೂರ್ಧ್ವಂ ವಾತತೃಷ್ಣಾಘ್ನಮ್ ||೩೯||
ಸ್ಯಾಜ್ಜೀವನೀಯಸಿದ್ಧಂ ಕ್ಷೀರಂ ಘೃತಂ ವಾತಪಿತ್ತಜೇ ತರ್ಷೇ ||
ಪೈತ್ತೇ ದ್ರಾಕ್ಷಾಚಂದನಖಜೂರೋಶೀರಮಧುಯುತಂ ತೋಯಮ್ ||೪೦||

ಲೋಹಿತಾಶಾಲಿಪ್ರಸ್ಥಃ ಸಲೋಧ್ರಮಧುಕಾಂಜನೋತ್ಪಲಃ ಕ್ಷುಣ್ಣಃ ||
ಪಕ್ತ್ವಾನುಲೋಷ್ಯಮಧುಜಲಸಮಾಯುತೋ ಮೃನ್ಮಯೇ ಪೇಯಃ ||೪೧||

ವಟಿನಾತುಲುಂಗನೇತಸಪಲ್ಲವಕುಶಕಾಶಮೂಲಯಷ್ಟಾಪ್ತೈಃ ||
ಸಿದ್ಧೇಽಂಭಸ್ಯಗ್ನಿನಿಭಾಂ ಕೃಷ್ಣಾಂ ಮೃದಂ ಕೃಷ್ಣಸಿಕತಾಂ ವಾ ||೪೨||

ತಪ್ತಾನಿ ನವಕಪಾಲಾನ್ಯಥವಾ ನಿರ್ವಾಪ್ಯ ಸಾಯಯೇತಾಚ್ಛಮ್ ||
ಅಲ್ಪಾ ಪಕ್ಷಶರ್ಕರಾಮೃತವಲ್ಲಿಜಲಂ ವಾ ತೃಷಂ ಹಂತಿ ||೪೩||

ಕ್ಷೀರವತಾಂ ಮಧುರಾಣಾಂ ಶೀತಾನಾಂ ಶರ್ಕರಾಮಧುಮಿಶ್ರಾಃ ||
ಶೀತಕಷಾಯಾ ಮೃದ್ ಭೃಷ್ಟಸಂಯುಕ್ತಾಃ ಕ್ಷಯತೃಷ್ಣಾಘ್ನಾಃ ||೪೪||
ವೈಷವಚಾಭಲ್ಲತಕತಿಕ್ತಕಷಾಯಾಸ್ತಥಾನುತೃಷ್ಣಾಘ್ನಾಃ ||
ಯಚ್ಚೋಕ್ತಂ ಕಫಜಾರ್ಯಾಂ ಭರ್ದಾಃ ತಥೈವ ಕಾರ್ಯಂ ಸ್ಯಾತ್ ||೪೫||

ಸ್ತಂಭಾರುಚ್ಯವಿಸಾಕಾಲಸ್ಯಭರ್ದಿಷು ಕಫಾನುಗಾಂ ತೃಷ್ಣಾಮ್ ||
ಜ್ಞಾತ್ವಾ ದಧಿನುಧುತರ್ಪಣಲವಣೋಷ್ಣಜಲೈರ್ವನುನಮಿಷ್ಯಂ || ೪೬ ||
ದಾಡಿನುಮದನಫಲಂ ವಾಪ್ಯನ್ಯತಮಕಷಾಯಮಥ ಲೇಹಮ್ ||
ಪೇಯಮಥವಾ ಪ್ರದದ್ಯಾದ್ ರಜನೀನುಧುಶರ್ಕರಾಯುತಂ || ೪೭ ||

ಅರ್ಥ— ವಾತದ ತೃಷ್ಣೆಯಲ್ಲಿ ವಾತನಾಶಕಗಳಾದ ಮತ್ತು ಮೃದು, ಹಗುರು, ಶೀತಗಳಾದ ಅನ್ನಪಾನಗಳನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. ಕ್ಷಯಕಾಸನಾಶಕ ವಾದ ಘೃತವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಮೇಲೆ ಹಾಲು ಕುಡಿಸಬೇಕು. ಇದು ವಾತತೃಷ್ಣೆಯನ್ನು ಕಳೆಯುವದು. || ೩೯ || ವಾತಜ ಪಿತ್ತಜ ವಾತಪಿತ್ತಜ ನೀರಡಿಕೆಗೆ

ಳಲ್ಲಿ ಜೀವನೀಯ ಔಷಧಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ ಪ್ರೇರ ಘೃತಗಳನ್ನು ತ್ವಸಿಜ ನೀರಡಿಕೆಯಲ್ಲಿ ದ್ರಾಕ್ಷೆ ಚಂದನ ಉತ್ತತ್ತಿ ಬಾಳದಬೇರು ಇವುಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧ ಮಾಡಿದ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಜೇನುಹಾಕಿ ಕುಡಿಯಬೇಕು. || ೪೦ || ೬೪ ತೊಲೆ ಕೆಂಪ ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಲೋಧ, ಜೇಷ್ಠಮಧು, ರಸಾಂಜನ, ನೀಲಕಮಲ ಇವುಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಕುಟ್ಟಿ ನೀರುಹಾಕಿ ಮಣ್ಣಿನಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಬೇಯಿಸಿ ಅರ್ಧ ನೀರು ಉಳಿಯಲು ಆರಿಸಿ ಅದರಲ್ಲಿ ಸುಡದ ಮಣ್ಣಿನ ಹೆಂಟಿ, ಜೇಷ್ಠಮಧು ನೀರು ಕೂಡಿಸಿ ಮಣ್ಣಿನ ಪಾತ್ರೆಯಿಂದ ಕುಡಿಯಬೇಕು. || ೪೧ || ಆಲ ವಾದಾಳ ವೇತಸ [ಹೆಬ್ಬೇಜಾತಿ] ಗಳ ಎಲೆ ದರ್ಭೆ [ಕರ್ಕೇಹುಲ್ಲು] ಗಳ ಜೇರು ಜೇಷ್ಠ ಮಧು ಇವುಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಕರೇ ಮಣ್ಣನ್ನು ಅಥವಾಕರೇ ಉಸಕನ್ನು || ೪೨ || ಅಥವಾ ಕೆಂಪಗೆ ಕಾಸಿದ ಹೊಸ ಮಣ್ಣಿನ ಬಗ್ಗರಿಗಳನ್ನು ಅದರಲ್ಲಿಹಾಕಿ ಆರಿಸಿ ತೀಯಾದಮೇಲೆ ಅದನ್ನು ಕುಡಿಸಬೇಕು. ಅಥವಾ ಕಾದ ಸಣ್ಣ ಉಸಕನ್ನು ಹಾಕಿದ ಅಥವಾ ಅಮೃತಬಳ್ಳಿಯನ್ನು ಹಾಕಿ ಕುಡಿಸಿದ ನೀರು ನೀರಡಿಕೆಯನ್ನು ಕಳೆಯುತ್ತದೆ. || ೪೩ || ಪ್ರೇರಿವೃಕ್ಷಗಳತೋಟಿ ಗಳ ಶೀತಕಷಾಯದಲ್ಲಿ ಕಾದ ಮಣ್ಣಿನ ಹೆಂಟಿಯನ್ನು ಹಾಕಿ ಆರಿಸಿ ಸಕ್ಕರೆ ಜೇನು ಬೆರೆಸಿ ಕುಡಿಯಲು ಕೊಡಬೇಕು ಇದರಂತೆ ಜೀವನೀಯ ದ್ರವ್ಯಗಳ ಮತ್ತು ಶೀತವೀರ್ಯದ [ನೇತ್ರೀಕಾಯಿ ಮುಂತಾದ] ದ್ರವ್ಯಗಳ ಶೀತಕಷಾಯದಲ್ಲಿ ಕಾದ ಹೆಂಟಿಯನ್ನು ಹಾಕಿ ಆರಿಸಿ ಸಕ್ಕರೆ ಜೇನು ಬೆರೆಸಿ ಕುಡಿಯಲು ಕೊಡ ಬೇಕು ಇವು ಕ್ಷಯಜ ನೀರಡಿಕೆಯನ್ನು ಕಳೆಯುವವು. || ೪೪ || ತ್ರಿಕಟು ಬಜಿ ಕೇರು, ಮತ್ತು ಕಹಿಔಷಧಗಳ ಕಷಾಯಗಳು ಅಮುಜತ್ಯಷ್ಟೆಯನ್ನು ನಾಶ ಮಾಡುತ್ತವೆ. ಕಫಜವಾಂತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಅವುಜತ್ಯಷ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು. || ೪೫ || ಶಟಿ, ಅರುಚಿ, ಅಜೀರ್ಣ, ಅಲಸ್ಯ, ವಾಂತಿಗಳಿಂದ ಕಫಜ ತೃಷ್ಟೆಯನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿದು ಅದರಲ್ಲಿ ಮೊಸರು ಜೇನು ಸತುವಿನಮಂಡ ಉಪ್ಪು, ಬಿಸಿನೀರುಗಳನ್ನು ಕುಡಿಸಿ ವಾಂತಿಮಾಡಿಸಬೇಕು. || ೪೬ || ಅಥವಾ ದಾಳಿಂಬ ಮಂಗಾರೀಕಾಯಿ ಅಥವಾ ಅರಿಷಿಣ ಜೇನು ಸಕ್ಕರೆಬೆರೆಸಿದ ಬೇರೆ ಯಾವದಾದರೂ ವಾನುಕಲೇಹ ಅಥವಾ ಕಷಾಯವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. || ೪೭ ||

ಕ್ಷಯಕಾಸದ ಉಪದ್ರವವಾದ ತೃಷ್ಣಾ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ

ಕ್ಷಯಕಾಸೇನ ಶುಲ್ಕಾ ಕ್ಷಯತೃಷ್ಣಾ ಸಾ ಗರೀಯಸೀ ನೃಣಾಮ್ ||

ಕ್ಷೀಣಕ್ಷತಶೋಷ ಹಿತ್ಯೈಸ್ತ ಸ್ಮಾತ್ ತಾಂ ಭೇಷಜೈಃ ಶಮಯೇತ್ || ೪೮ ||

ಅರ್ಥ— ಕ್ಷಯಕಾಸದಿಂದ ಉಂಟಾದ ಕ್ಷಯತೃಷ್ಣೆಯು ರೋಗಿಗಳಿಗೆ ಕ್ಷಯಕಾಸದಷ್ಟೇ ಶಾಸದಾಯಕವದೆ ಆದ್ದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಹೈಣ, ಕ್ಷತ, ಶೋಷ ರೋಗಗಳಿಗೆ ಕೊಡುವ ಔಷಧಗಳನ್ನು ಕೂಟ್ಟು ಶಮನಮಾಡಬೇಕು.

ಮದ್ಯಪಾನದಿಂದ ಉಂಟಾದ ತೃಷ್ಣೆಯ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ

ಪಾನತೃದಾರ್ತಃ ಪಾನಂ ತೃಘೋದಕಮಮ್ಲ ಲವಣಗಂಧಾಡ್ಯಮ್ ||
ಶಿಶಿರಶ್ಚ ತಃ ಪಾನಂ ಮದ್ಯಾಂಬು ಗುಡಾಂಬು ವಾ ತೃಷಿತಃ || ೪೯ ||

ಅರ್ಥ— ಮದ್ಯಪಾನದ ತೃಷ್ಣೆಯಿಂದ ಪೀಡಿತನಾದವನು ಅರ್ಥನೀರು ಕೂಡಿಸಿದ, ಹುಳಿ-ಉಪ್ಪು-ಸುಗಂಧ ದ್ರವ್ಯಹಾರಿದ ಮದ್ಯವನ್ನೂ ಕುಡಿಯ ಬೇಕು. ಅಥವಾ ತಣ್ಣೀರಿನಿಂದ ಸ್ನಾನಮಾಡಿ ಮದ್ಯಕೂಡಿಸಿದ ನೀರನ್ನು ಅಥವಾ ಬೆಲ್ಲದ ನೀರು ಕುಡಿಯಬೇಕು. || ೪೯ ||

ಅನ್ನದ ಉಪದ್ರವವಾದ ತೃಷ್ಣೆಯ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಭಕ್ತೋಪರೋಧತೃಷಿತಃ ಸ್ನೇಹತೃಷ್ಣಾ ತೋಽಥವಾ ತನುಂಯವಾಗೂಂ
ಪ್ರಪಿಬೇದ್ ಗುರುಣಾ ತೃಷಿತೋ ಭಕ್ತೇನ ತದುದ್ಧರೇದ್ ಭಕ್ತಮ್ || ೫೦ ||
ಮದ್ಯಾಂಬು ವಾಂಬು ಚೋಷ್ಣಂ ಬಲವಾನ್ ತೃಷಿತಃ ಸಮುಲ್ಲಿಖೇತ್
ಪೀತ್ವಾ ||

ನೂಗಧಿಕಾನಿಶದಮುಖಃ ಸಶರ್ಕರಂ ವಾ ಪಿಬೇನ್ಮಂಥಮ್ || ೫೧ ||

ಅರ್ಥ— ಉಪವಾಸದಿಂದ ಉಂಟಾದ ನೀರಡಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಸ್ನೇಹವಾ ಸದಿಂದ ಉಂಟಾದ ನೀರಡಿಕೆಯಲ್ಲಿ ತಿಳಗಿನ ಗಂಜಿಯನ್ನು ಕುಡಿಯಬೇಕು. ಜಡ ಆಹಾರದಿಂದ ನೀರಡಿಕೆಯಾದರೆ ತಿಂದ ಅನ್ನವನ್ನು ಕಾರಿಸಬೇಕು. || ೫೦ || (ಪೇಗಂದರೆ) ಬಹಳ ನೀರಡಿಸಿದವನು ಮದ್ಯಕೂಡಿದ ನೀರನ್ನು ಅಥವಾ ಬಿಸಿ ನೀರನ್ನು ಕುಡಿದು ಕಾರಬೇಕು. ಅಥವಾ ಹಿಪ್ಪಲಿಯನ್ನು ತಿಂದು, ಸಕ್ಕರೆಹಾರಿದ ಮಂಥವನ್ನು ಕುಡಿಯಬೇಕು.

ಬೇರೆ ಬೇರೆ ತೃಷ್ಣೆಗಳ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಬಲವಾಂಸ್ತು ತಾಲುಶೋಷಾ ಪಿಬೇದ್ ಘೃತಂ ವೃಷ್ಯಮನು ಮದ್ಯಮ್ ||
ಸರ್ಪಿರ್ಜುಷ್ಪಂ ಕ್ಷೀರಂ ಮಾಂಸರಸಾಂಶ್ಚಾ ಬಲಃ ಸ್ನಿಗ್ಧಾನ್ || ೫೨ ||

ಅತಿರೂಕ್ಷದುರ್ಬಲಾನಾಂ ತೃಷ್ಣಾಂ ಶಮಯೇನ್ಮಣಾಮಧಾಶು ಪಯಃ||
 ಛಾಗೋ ವಾ ಘೃತಭೃಷ್ಟಃ ಶೀತೋ ಮಧುರೋರಸೋ ಹೃದ್ಯಃ ||೫೩||
 ಸ್ನಿಗ್ಧೇಽನ್ನೇ ಭುಕ್ತೇ ಯಾ ತೃಷ್ಣಾ ಸ್ಯಾತ್ ತಾಂ ಗುಡಾಂಬುನಾ ಶಮ
 ಯೇತ್ ||

ತರ್ಷಂ ಮೂರ್ಛಾಭಿಹತಸ್ಯ ರಕ್ತಪಿತ್ತಾಪಹೈರ್ಹನ್ಯಾತ್ ||೫೪||
 ಛಿದ್ಯನ್ಮದಾಹ ಮೂರ್ಛಾಭ್ರಮುಕ್ಲಮದಾತ್ಯಯಾಸ್ತವಿಷಪಿತ್ತೇ ||
 ಶಸ್ತಂ ಸ್ವಭಾವಶೀತಂ ಶೃತಶೀತಂ ಸನ್ನಿಪಾತೇಽಂಭಃ ||೫೫||
 ಹಿಕ್ಕಾಶ್ವಾಸನವಜ್ವರ ಪೀನಸ ಘೃತಪೀತ ಪಾರ್ಶ್ವಗಲರೋಗೇ ||
 ಕಫವಾತಕೃತೇ ಸ್ವಾಸೇ ಸದ್ಯಃ ಶುದ್ಧೇ ಚ ಹಿತಮುಷ್ಣಮ್ ||೫೬||
 ಪಾಂಡೂದರಪೀನಸ ಮೇಹಗುಲ್ಮ ಮಂದಾನಿಲಾತಿಸಾರೇಷು ||
 ಪ್ಲೀಹ್ನಿ ಚ ತೋಯಂ ನ ಹಿತಂ ಕಾನುಮಶಕ್ಯೇ ಪಿಬೇದಲ್ಪಮ್ ||೫೭||
 ಪೂರ್ವಾಮುಯಾತುರಃ ಸನ್ ದೀನಸ್ತೃಷ್ಣಾರ್ದಿತೋ ಜಲಂ ಕಾಂಕ್ಷನ್ ||
 ನ ಲಭೇತ ಚೇನ್ಮರಣಮಾಶ್ವೇವ ಚಾಪ್ನುಯಾದ್ಧೀರ್ಘರೋಗಂ ವಾ ||೫೮||
 ತಸ್ಮಾದ್ಧಾನ್ಯಾಂಬು ಪಿಬೇತ್ತ್ಯಷ್ಣನ್ ರೋಗೀ ಸಶರ್ಕರಾಕ್ಷೌದ್ರಮ್ ||
 ಯದ್ವಾ ತಸ್ಯಾನ್ಯತ್ ಸ್ಯಾತ್ ಸಾತ್ಮ್ಯಂ ರೋಗಸ್ಯ ತಚ್ಛೇಷ್ಠಂ ||೫೯||
 ತಸ್ಯಾಂ ನಿನಿವೃತ್ತಾಯಾಂ ತಚ್ಛೋಽನ್ಯ ಉಪದ್ರವಃ ಸುಖಂಜೇತುಮ್ ||
 ತಸ್ಮಾದ್ ತ್ ಪೂರ್ವಂ ತೃಷ್ಣಾಂ ಜಯೇದ್ ಬಹುಭ್ಯೋಽಪಿ ರೋ
 ಗೇಭಃ ||೬೦||

ಅರ್ಥ— ರೋಗಿಯ ಬಲಿಷ್ಠನಿದ್ದರೆ ತಾಲುಶೋಷದಲ್ಲಿ ವೃಷ್ಯವಾದಂಥ
 ಘೃತವನ್ನು ಕುಡಿದು ಮೇಲೆ ಮಧ್ಯವನ್ನು ಕುಡಿಯಬೇಕು. ಆದರೆ ಅವನು.
 ಅಶಕ್ತನಿದ್ದರೆ ತುಪ್ಪಹಾಕಿದ ಹಾಲನ್ನು ಅಥವಾ ಸ್ನಿಗ್ಧವಾದ ಮಾಂಸರಸಗ
 ಳನ್ನು ಕುಡಿಯಬೇಕು. ||೫೨|| ಅತಿಶಯರುಕ್ಷ ಮತ್ತು ದುರ್ಬಲರಿದ್ದವರ ನೀ
 ರಡಿಕೆಯನ್ನು ಹಾಲು ಅಥವಾ ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಕರಿದ ತೀತ, ಮಧುರ, ರುಚಿಕರ
 ವಾದ ಆಡಿನ ಮಾಂಸರಸವು ತೀವ್ರವಾಗಿ ಕಳೆಯುವದು. ||೫೩|| ಸ್ನಿಗ್ಧ ಆಹಾ
 ರವನ್ನು ಮಾಡಲು ಉಂಟಾದ ತೃಷ್ಣೆಯನ್ನು ಬಿಲ್ಲದ ನೀರಿನಿಂದ, ಮೂರ್ಛೈತನ
 ನೀರಡಿಕೆಯನ್ನು ರಕ್ತಪಿತ್ತನಾಶಕ ದ್ರವ್ಯಗಳಿಂದ ಕಳೆಯಬೇಕು. ||೫೪|| ವಾಂತಿ
 ಹುಳಿಸುಡೋಣ, ದಾಹ, ಮೂರ್ಛೆ ಭ್ರಮ, ಕ್ಲಮ, ಮದಾತ್ಮಯ, ಕರ್ಮ
 ಪಿತ್ತ, ವಿಷ, ಪಿತ್ತವಿಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ ತೃಷ್ಣೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿಯೇ
 ತಂಣಗಾದ ನೀರು ಮತ್ತು ಸನ್ನಿಪಾತದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ ನೀರಡಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಕುಡಿಸಿ

ಆರಿಸಿದನೀರು ಹಿತಕರವು, ||೫೫|| ಬಿಕ್ಕು, ಶ್ವಾಸ, ನವಜ್ವರ, ನೆಗಡಿ, ಘೃತ ಪಾನ ಪಾರ್ಶ್ವಶೂಲ, ಕಂಠರೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಕಫವಾತವಿಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಕಫವು ಗಟ್ಟಿಯಿದ್ದಾಗ್ಗೆ, ಶೋಧನ ತಕ್ಕೊಂಡಕೂಡಲೇ ಉಂಟಾದ ನೀರಡಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ ಬಿಸಿಸೀರು ಹಿತಕರವು. ||೫೬|| ಪಾಂಡು, ಉದರ, ಪೀನಸ, ಮೇಹ, ಗುಲ್ಮ, ಮಂದಾಗ್ನಿ, ಅತಿಸಾರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ಲೀಹರೋಗದಲ್ಲಿಯೂ ನೀರು ಕುಡಿಯಬಾರದು ಆದರೆ ತಡೆಯುವದು ಅಶಕ್ತವಾದರೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಕುಡಿಯ ಬೇಕು. ||೫೭|| ಮೊದಲಿನ ಜೇನೆಯಿಂದ ಪೀಡಿತನಾಗಿ ದೀನನಾದ, ನೀರನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ತೃಷ್ಣಾರೋಗಿಗೆ ನೀರು ಸಿಗದಿದ್ದರೆ ತೀವ್ರವೇ ಮರಣವು. ಅಥವಾ ದೀರ್ಘರೋಗವು ಬರವದು. ||೫೮|| ಅದರಿಂದ ಆರೋಗಿಯು ಹವೀ ಜಹಾಕಿ ಕುಡಿಸಿದ ಅಥವಾ ಸಕ್ಕರೆ ಜೇನುಹಾಕಿದ ನೀರನ್ನು ಕುಡಿಯಬೇಕು. ಅಥವಾ ಆಯಾ ರೋಗಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ನೀರನ್ನು ಕುಡಿಯಬೇಕು.

||೫೯|| ತೃಷ್ಣೆಯು ಕೋಗಲು ಆ ರೋಗದ ಬೇರೆ ಉಪದ್ರವು ಸುಲಭವಾಗಿ ಕಳೆಯಲು ಶಕ್ತವಾಗುವದು. ಅದರಿಂದ ಎಲ್ಲ ರೋಗಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲು ತೃಷ್ಣೆಯನ್ನು ಕಳೆಯಬೇಕು. ||೬೦||

ಭವತಿ ಚಾತ್ರ

ಹೇತೂ ಯಥಾಗ್ನಿ ಪವನೌ ಕುರುತಃ ಸೋಪದ್ರವಾಂಪಂಚಾನಾಮ್
ತೃಷ್ಣಾನಾಂ ಪೃಥಗಾಕೃತಿಸಾಧ್ಯತಾ ಸಾಧನಂ ಚೋಕ್ತವ್ ||೬೧||

ಅರ್ಥ— ಕಾರಣಗಳಾದ ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ವಾತಗಳು ಉಪದ್ರವಯುಕ್ತವಾದ ತೃಷ್ಣೆಯನ್ನು ಹೇಗೆ ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ. ಎಂಬುದು ಮತ್ತು ಐದು ತೃಷ್ಣೆಗಳ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಲಕ್ಷಣ ಅವುಗಳ ಸಾಧ್ಯಸಾಧ್ಯತೆ ಮತ್ತು ಚಿಕಿತ್ಸೆಯು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ||೬೧||

ಇತ್ಯಗ್ನಿನೇಶಕೃತೇ ತಂತ್ರೇ ದೃಢಬಲಪ್ರತಿಸಂಸ್ಕೃತೇ ಚಿಕಿತ್ಸಿತಸ್ಥಾನೇ
ತಷ್ಣಾರೋಗಚಿಕಿತ್ಸಿತನಾಮು ದ್ವಾವಿಂಶೋಧ್ಯಾಯಃ ||

ಶ್ರೀ ಮದಾದ್ಯ ಬಾಬಾಚಾರ್ಯ ಪೂಜ್ಯಸಾದ ಶಿಸ್ಯ ಅದ್ಯ ಅನಂತಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಚರಕ 'ಚಿಕಿತ್ಸಾ ಬೋಧಿನಿ' ಎಂಬ ಚರಕ ಸಂಹಿತೆಯ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ತೃಷ್ಣಾ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಎಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತೆರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿದುದು.

೨೩ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ

ವಿಷಚಿಕಿತ್ಸೆ

ವಿಸರ್ಪದಂತೆಯೇ ಶೀತದಿಂದ ಉಪಶಮನವಾಗುವದರಿಂದ ವಿಸರ್ಪದಂತರ ವಿಷಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಅಥಾತೋ ವಿಷಚಿಕಿತ್ಸಿತಂ ವಾಖ್ಯಾ ಸ್ಯಾಮಃ

ಅರ್ಥ— ಇನ್ನು ವಿಷಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಹೇಳುವೆವು.

ಇತಿಹಸ್ಮಾಹ ಭಗವಾನಾತೇಯಃ || ೧ ||

ಅರ್ಥ— ಪೂಜ್ಯರಾದ ಆಶ್ರೇಯ ಮುನಿಗಳು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದರು. || ೧ ||

ಪ್ರಾಗುತ್ಪತ್ತಿಂ ಗುಣಾನ್ ಯೋನಿಂ ವೇಗಾನ್ ಸಿದ್ಧಾನ್ ಪಕ್ರಮಾನ್ ||
ವಿಷಸ್ಯ ಬ್ರುವತಃ ಸನ್ಯುಗ್ಗ್ನಿವೇಶ ನಿಬೋಧ ಮೇ || ೨ ||

ಮಥ್ಯಮಾನೇ ಜಲನಿಧಾವನ್ಮತಾರ್ಥಂ ಸುರಾಸುರೈಃ ||
ಜಜ್ಞೇಪ್ರಾಗಮೃತೋತ್ಪತ್ತೇಃ ಪುರುಷೋ ಘೋರದರ್ಶನಃ || ೩ ||

ದೀಪ್ತತೇಜಾಶ್ಚ ತುದ್ರಾಂಷ್ಟೋ ಹರಿಕೇಶೋ ನಲೇಕ್ಷಣಃ ||
ಜಗದ್ವಿಷಣ್ಣಂ ತದ್ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ವಿಷಂ ತತ್ತಾ ವಿಷಾದನಾತ್ || ೪ ||

ಜಂಗಮಸ್ಥಾವರಾಯಾಂ ತು ಯೋನೌ ಬ್ರಹ್ಮಾ ನ್ಯಯೋಜಯತ್ ||
ತದಂಬುಸಂಭವಂ ತಸ್ಮಾದ್ ದ್ವಿವಿಧಂ ಪಾನಕೋಪಮಮ್ || ೫ ||

ಅಷ್ಟವೇಗಂ ದಶಗುಣಂ ಚತುರ್ವಿಂಶತ್ಯುಪಕ್ರಮಮ್ ||
ತದ್ವರ್ಷಾಸ್ತಂಬುಯೋನಿತ್ಪಾತ್ ಸಂಕ್ಲೇದಂ ಗುಡವದ್ ಗತಮ್ || ೬ ||

ಸರ್ಪತ್ಯಂಬುಧರ್ಪಾಯೇ ತದಗಸ್ತೋ ನಿಹಂತಿ ಚ ||
ಪ್ರಯಾತಿ ಮಂದವೀರ್ಯತ್ವಂ ವಿಷಂತಸ್ಮಾದ್ ಘನಾತ್ಯಯೇ || ೭ ||

ಅರ್ಥ— ಅಗ್ನಿ ಪೇಶನೇ ! ನಾನು ವಿಷದ ಮೂಲ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನೂ ಅವರ ಗುಣಗಳನ್ನೂ ಸ್ಥಾನಗಳನ್ನೂ ವೇಗಗಳನ್ನೂ ಗುಣಕಾರಿ ಚಿಕಿತ್ಸೆಗಳನ್ನೂ ಪೇಳುತ್ತೇನೆ ಚನ್ನಾಗಿ ಕೇಳು || ೨ || ಅಮೃತಕ್ಕಾಗಿ ದೇವದಾನವರು ಸಮುದ್ರ ಮಥನವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಲು ಅಮೃತಕ್ಕಿಂಕಮೊದಲು || ೩ || ಪ್ರದೀಪವಾದ ತೇಜ, ನಾಲ್ಕುಕೋರೆ, ಹಸರು ಕೂದಲು, ಕಿಡಿಯಂತೆ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ ಭಯಂಕರ ಕಾಣುವ ಒಬ್ಬ ಪುರುಷನು (ವಸ್ತುವು) ಹುಟ್ಟಿದನು. ಅದನ್ನು ನೋಡಿ ಜಗತ್ತು ಏಷಣ್ಣ (ಮುಚ್ಚಿತ) ವಾಯಿತು. ವಿಷಾದವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವದರಿಂದ ಅದು ವಿಷವೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. || ೪ || ಪ್ರಹ್ಲಾದನು ಅದನ್ನು ಜಂಗಮ ಮತ್ತು ಸ್ಥಾವರಯೋನಿಗಳಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟಿದ್ದರಿಂದ ಅದು ಸ್ಥಾವರ ಜಂಗಮವೆಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿವೆ. ಅದು ನೀರಿನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ್ದರೂ ಬೆಂಕಿಯಂತೆ ಪ್ರಖರವಾಗಿದೆ. || ೫ || ಅವರ ವೇಗಗಳು ಎಂಟು, ಗುಣಗಳು ಹತ್ತು, ಉಪಾಯಗಳು ಇಪ್ಪನಾಲ್ಕು ಇವೆ. ಇದು ನೀರಿನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ್ದರಿಂದ ಮಳೆಗಾಲದಲ್ಲಿ ಬೆಲ್ಲದಂತೆ ಒಸರಿಸಿ ಪಸರಿಸುವದು. || ೬ || ಶರತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಗಸ್ತ್ಯನು (ಅಗಸ್ತ್ಯ ನಕ್ಷತ್ರದ ಉದಯವಾಗಲು) ಅದನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವನು. ಆದ್ದರಿಂದ ಶರತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಿಷದ ಖೇರವು ಮಂದವಾಗುತ್ತದೆ. || ೭ ||

ಜಂಗಮ ವಿಷವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಸರ್ಪಾಃ ಕೀಟೋಂದುರಾ ಲೂತಾ ವೃಶ್ಚಿಕಾ ಗೃಹಗೋಧಿಕಾಃ ||
ಜಲೌಕಾ ಮಾತ್ಸ್ಯಮಂಡೂಕಾಃ ಶಲಭಾಃ ಸರ್ಪಕಂಟಿಕಾಃ || ೮ ||
ಶ್ವಸಿಂಹವ್ಯಾಘ್ರಗೋಮಾಯು ತರಕ್ಷುನಕುಲಾದಯಃ ||
ದಂಷ್ಟ್ರಿಣೋ ಯೇ ವಿಷಂ ತೇಷಾಂ ದಂಷ್ಟ್ರೋತ್ಕಂ ಜಂಗಮಂ
ಮತನ್ || ೯ ||

ಅರ್ಥ— ಹಾವು, ಕೀಟ. ಇಲಿ. ಲೂತ (ಜಾಡಿ) ಜೇಳು. ಹಲ್ಲಿ ಜಿಗಲಿ, ಮೀನ, ಕಪ್ಪೆ, ಜಿಟ್ಟೆ, ಸರ್ಪಕಂಟಿಕ || ೮ || ನಾಯಿ, ಸಿಂಹ, ಹುಲಿ, ನರಿ, ತರಕ್ಷು ಮುಂಗಲಿ ಮುಂತಾದ ದವಡೆಯುಳ್ಳ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ದವಡೆಯಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ವಿಷಕ್ಕೆ ಜಂಗಮ ವಿಷವೆಂಬ ಹೆಸರು || ೯ ||

ಸ್ಥಾವರ ವಿಷವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಮುಸ್ತಕಂ ಪುಷ್ಪಕಂ ಕೌಂಚವತ್ಸನಾಭಂ ಬಲಾಹಕಮ್ ||
 ಕರ್ಕಟಂ ಕಾಲಕೂಟಿಷ್ಠಾ ಕರವೀರಕಸಂಜ್ಞಕಮ್ ||೧೦||
 ಸಾಲಕೇಂದ್ರಾಯುಧಂ ತೈಲಂ ಮೇಘಕಂ ಕುಶಪುಷ್ಪಕಮ್ ||
 ರೋಹಿಷಂ ಪುಂಡರೀಕಂಚ ಲಾಂಗಲಕಾಂಜನಾಭಕಮ್ ||೧೧||
 ಸಂಕೋಚಂ ಮರ್ಕಟಂ ಶೃಂಗೋವಿಷಂ ಹಾಲಾಹಲಂ ತಥಾ ||
 ಏವಮಾದೀನಿ ಚಾನ್ಯಾನಿ ಮೂಲಜಾನಿ ಸ್ಥಿರಾಣಿ ಚ ||೧೨||

ಅರ್ಥ— ಮುಸ್ತಕ, ಪುಷ್ಪಕ, ಕೌಂಚ, ಬಚನಾಗ, ಬಲಾಹಕ, ಕರ್ಕಟ, ಕಾಲಕೂಟ, (ಕಣಿಗಲು) ||೧೦|| ಸಾಲಕ, ಇಂದ್ರಾಯುಧ, ತೈಲ, ಮೇಚಕ, ಕುಶಪುಷ್ಪಕ, ರೋಹಿಷ, ಪುಂಡರೀಕ, ಕೋಳಿಕುಕ್ಕನಗಿಡ್ಡೆ ಅಂಜನಾಭಕ ||೧೧|| ಸಂಕೋಚ, ಮರ್ಕಟ, ಶೃಂಗೀವಿಷ, ಹಾಲಾಹಲ ಇವು ಮತ್ತು ಇದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ ಬೇರೆ ಮೂಲವಿಷಗಳು ಸ್ಥಾವರ ವಿಷಗಳು. ||೧೨|| ಸುಶ್ರುತದಲ್ಲಿ ಮೂಲಂ, ಪತ್ರಂ, ಫಲಂ ಮತ್ಸಂ ತ್ವಕ್ಷೇರಂ ಸಾರವವಚ್ಛ ನಿಯೋಗೋಧಾತವಶ್ಚೈವ ಕಂಡರ್ಭ ದರಮಂ ಸ್ಮೃತೇ ಎಂದು ಹತ್ತೊಸ್ಥಾವರ ವಿಷದ ಭೇದಗಳೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ||೧೩||

ಗರವೆಂಬ ವಿಷವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಗರಂ ಸಂಯೋಗಜಂಚಾನ್ಯತ್ ಸಂಜ್ಞಂ ಗದಪ್ರಗರಮ್ ||
 ಕಾಲಾಂತರವಿಪಾಕಿತ್ವಾನ್ ತದಾಶು ಹರೇದಸೂನ್ ||೧೪||

ಅರ್ಥ— ಎರಡು ದ್ರವ್ಯಗಳ ಸಂಯೋಗದಿಂದ ಗರವೆಂಬ ಜೀರಣಂಧು ವಿಷಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಅದು ರೋಗವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಅದರ ವಿಷ ಕವು ಬಹಳ ದಿನಸಕ್ಕೆ ಆಗುವದರಿಂದ ಅದು ತೀವ್ರವಾಗಿ ಪ್ರಾಣವನ್ನು ಕಳೆ ಯದು. ಎರಡೂ ದ್ರವ್ಯಗಳು ನಿರ್ವಿಷವಿದ್ದರೆ ಗರ ಎಂದೂ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಅಥವಾ ಎರಡೂ ವಿಷ ವಿದ್ದರೆ ಕೃತ್ರಿಮವಿಷವೆಂದೂ ಹೇಳುವರು. || ೧೪ ||

ಜಂಗಮ ಸ್ಥಾವರ ವಿಷಗಳ ಸಾಮಾನ್ಯಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.—

ನಿದ್ರಾಂ ತಂದ್ರಾ ಕ್ಲಮಂ ದಾಹಮಪಾಕಂ ಲೋಮಹರ್ಷಣಮ್ ||
 ಶೋಥಂ ಚೈವಾತಿಸಾರಂ ಚ ಕುರುತೇ ಜಂಗಮಂ ವಿಷಮ್ ||೧೫||

ಸ್ಥಾನರಂ ತು ಜ್ವರಂ ಹಿಕ್ಕಾಂ ದಂತಹರ್ಷಂ ಗಲಗ್ರಹಮ್ ||
ಫೇನಭವ್ಯ ರುಚಿಶ್ಚಾಸಾನ್ ಮೂಚ್ಛಾಂಚ ಜನಯೇದ್ಭೃಶಮ್ ||೧೧||

ಅರ್ಥ— ಜಂಗಮ ವಿಷವು ಸಿಪ್ಪೆ, ತಂದ್ರೆ, ಕ್ಲಮ, ದಾಹ, ಅಪಚನ ರೋಗಾಂಚ, ಬಾವು, ಅತಿಸಾರಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. ||೧೧|| ಸ್ಥಾನರ ವಿಷವು ಜ್ವರ, ಬಿಕ್ಕು, ಹಲ್ಲು ಜುಣು ಅನ್ನೋಣ, ಗಲಗ್ರಹ, ಬುರುಗು, ವಾಂತಿ, ಅರಸಿ, ಶ್ವಾಸ, ಮೂಚ್ಛೆಗಳನ್ನು ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಉಂಟು ಮಾಡುವದು ||೧೧||

ಜಂಗಮ ಸ್ಥಾನರವಿಷಗಳ ಗತಿಭೇದಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಜಂಗಮಂ ಸ್ಯಾದೂರ್ಧ್ವಭಾಗಮಥೋಭಾಗಂ ತು ಮೂಲಜಮ್ ||
ತಸ್ಮಾದ್ಧಂಷ್ಪ್ರವಿಷಂ ನೌಲಂ ಹಂತಿ ಮೂಲಂ ಚ ದಂಷ್ಟ್ರಿಜಂ || ೧೨ ||

ಅರ್ಥ— ಜಂಗಮವಿಷದ ಗತಿಯು ಮೇಲಕ್ಕೂ, ಮೂಲವಿಷದ ಗತಿಯು ಕೆಳಕ್ಕೂ, ಇರುವದರಿಂದ ಜಂಗಮ ವಿಷವು ಮೂಲವಿಷವನ್ನೂ ಮೂಲವಿಷವು ಜಂಗಮ ವಿಷವನ್ನೂ ನಾರಮಾಡುತ್ತದೆ. || ೧೨ ||

ಟಿಪ್ಪಣಿ— ಸರಸ್ವರ ವಿರುದ್ಧಗತಿಯುಳ್ಳವು ಸರಸ್ವರ ನಾಶಕವಾಗುತ್ತವೆ ಎಂಬ ನಿಯಮವು ಕಂಡುಬರುವದಿಲ್ಲ. ಹಾಗಿದ್ದರೆ ಉರ್ಧ್ವಗತಿಯುಳ್ಳ ಮದನಫಲ ಮುಂತಾದ ವಾಮಕ ಔಷಧಗಳು ದಂಷ್ಟ್ರವಿಷವನ್ನೂ ಅಥೋಗತಿಯುಳ್ಳ ನಿರೋತ್ತರ ಮುಂತಾದ ರೇಚಕ ದ್ರವ್ಯಗಳು ಮೂಲಜ ವಿಷವನ್ನು ಕಳೆಯಬೇಕಾದೀತು ಹಾಗೆ ಕಂಡುಬರುವದಿಲ್ಲ ಕಾರಣ ಇದಕ್ಕೆ ಗತಿಭೇದವು ಕಾರಣವಾಗಿರದೆ “ ಆತ್ರೇಯ ಭ್ರತಾಕ್ಷೀಯ ” ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ “ ವಿಷಂ ವಿಷ ಘ್ನುಮುಕ್ತಂ ಯತ್ ಪ್ರಭಾವಕ್ತತ್ರ ಕಾರಣಂ ” ಎಂದು ಹೇಳಿದಂತೆ ಪ್ರಭಾವವೇ ಕಾರಣವಿದ್ದು ಅದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧಗತಿಮಾಲ್ಪವು ಸ್ವಲ್ಪ ಕಾರಣವಾಗಿದೆ. ||೧೨||

ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಿದ (ಮನುಷ್ಯರಿಗುಂಟಾಗುವ) ಎಂಟು ವೇಗಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ತೃಣ್ಮೂಹದಂತಹರ್ಷಪ್ರಸೇಕವನುಥಾಕ್ಲಮಾ ಭವಂತ್ಯಾದ್ಯೇ ||
ನೇಗೇ ರಸಪ್ರದೋಷಾದಸ್ಯ ಕ್ಷಾಪ್ರದೋಷಾದ್ ದ್ವಿತೀಯೇ ತು || ೧೩ ||

ನೈವರ್ಣ್ಯಭ್ರಮಲೇಪಥು ಜೃಂಭಾಮೂಚ್ಛಾಂಗಳಂಗಳಚಿಮಿಚಿಮಾತಂ
ಕಾಃ || ೧೪ ||

ನಾತಾದಿಜಾಶ್ಚ ತುರ್ಥೇ ದಾಹಚ್ಛರ್ಧ್ಯಂಗಶೂಲಮೂರ್ಚ್ಛಾದ್ಯಾಃ ||
ನೀಲಾದೀನಾಂ ತಮಸಶ್ಚ ದರ್ಶನಂ ಪಂಚಮೇ ನೇಗೇ || ೧೯ ||

ಷಷ್ಠೇ ಹಿಕ್ಕಾ ಭಂಗಃ ಸ್ಕಂಧೇ ಸ್ಯಾತ್ತು ಸಪ್ತಮೇಷ್ಟಮೇ ಮರಣಂ ||
ನೃಣಾಂ ಚತುಷ್ಟದಾಂ ಸ್ಯಾಚ್ಚ ತುರ್ವಿಧಃ ಪಕ್ಷಿಣಾಂ ತ್ರಿವಿಧಃ || ೨೦ ||

ಅರ್ಥ— ಸ್ಥಾವರ ವಿಷದ ಮೊದಲನೇ ವೇಗದಲ್ಲಿ ರಸಧಾತುವಿನ ದುಷ್ಟತೆಯಿಂದ ನೀರಡಿಕೆ, ಮೋಹ, ದಂತಹರ್ಷ, ಬಾಯಿಗೆ ನೀರುಬಿಡೋಣ ವಾಂತಿ, ದಣುವುಗಳುಂಟಾಗುವವು. ಎರಡನೇ ವೇಗದಲ್ಲಿ ರಕ್ತದುಷ್ಟಿಯಿಂದ || ೧೭ || ವಿವರ್ಣತೆ, ಭ್ರಮ, ನಡಗು, ಅಕಳಿಕೆ, ಮೂರ್ಚ್ಛೆ, ಮೈಮುರಿಯೋಣ, ಚಿಮಿಚಿಮಿ (ಜುಣುಜುಣು) ಮೂರನೇವೇಗದಲ್ಲಿ ಮಾಂಸದುಷ್ಟಿಯಿಂದ ಮೈಮೇಲೆ ಕೆಂಪು ಗಾದರಿ, ತಿಂಡಿ, ವೀತಪಿತ್ತಗಳ ಗಾದರಿಗಳುಂಟಾಗುತ್ತವೆ. || ೧೮ || ನಾಲ್ಕನೇ ವೇಗದಲ್ಲಿ ವಾತಾದಿಗಳು ದುಷ್ಟವಾಗುವದರಿಂದ ದಾಹ, ವಾಂತಿ, ಅಂಗಶೂಲ, ಮೂರ್ಚ್ಛೆ ಮುಂತಾದವುಗಳಾಗುವವು. ಪಂಚಮ ವೇಗದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲ ಪದಾರ್ಥಗಳೂ ಕ್ರೂರಗೆ ಕಾಣುವವು. ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕತ್ತದ ಬರುವದು. || ೧೯ || ಆರನೇ ವೇಗದಲ್ಲಿ ಬಿಕ್ಕು ಬರುವದು. ಏಳನೇ ವೇಗದಲ್ಲಿ ಹೆಗಲು ನೋಯುವದು. ಎಂಟನೇ ವೇಗದಲ್ಲಿ ಮರಣ ಬರುವದು. ಹೀಗೆ ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಎಂಟು ವೇಗಗಳು ಬರುವವು. ಆದರೆ ಚತುಷ್ಟಾದಿಗಳಿಗೆ ನಾಲ್ಕು ಪಕ್ಷಿಗಳಿಗೆ ಮೂರು ವೇಗಗಳು ಬರುವವು. || ೨೦ ||

ಹಿಂದೆ ಸಾಮಾನ್ಯನಾಗಿ ಹೇಳಿದ ಚತುಷ್ಟಾದಿಗಳ ನಾಲ್ಕು, ಪಕ್ಷಿಗಳ ಮೂರು ವೇಗಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಆದ್ಯೇ ಭ್ರಮತಿ ಚತುಷ್ಟದೋಷವಸೇದತಿ ತತಃ ಶೂನ್ಯಂ ||
ಮಂದಾಹಾರೋ ಮ್ರಿಯತೇ ಶ್ವಾಸೇನ ಚತುರ್ಥನೇಗೇ ತು || ೨೧ ||
ಧ್ಯಾಯತ್ಯಾದ್ಯೇ ನೇಗೇ ಪಕ್ಷೀ ಪ್ರಭ್ರಾನ್ಯತಿ ದ್ವಿತೀಯೇ ತು ||
ಸ್ರಸ್ತಾಂಗಶ್ಚ ತೃತೀಯೇ ವಿಷನೇಗೇ ಯಾತಿ ಪಂಚತ್ವಮ್ || ೨೨ ||

ಅರ್ಥ— ಚತುಷ್ಟದಪ್ರಾಣಿಯು ವಿಷದ ಮೊದಲನೇ ವೇಗದಲ್ಲಿ ಗರಗರ ತಿರುಗುವದು. ಎರಡನೇ ವೇಗದಲ್ಲಿ ನಿತ್ಯಾಣವಾಗುವದು. ಮೂರನೇ ವೇಗದಲ್ಲಿ ಸ್ತಬ್ಧವಾಗಿ ಆಹಾರವನ್ನು ಬಿಡುವದು. ನಾಲ್ಕನೇ ವೇಗದಲ್ಲಿ ಶ್ವಾಸ

ಮುಟ್ಟಿ ಸಾಯುವದು. || ೨೧ || ಪಕ್ಷಿಯು ಮೊದಲನೇ ವೇಗದಲ್ಲಿ ಚಿಂತಾಕ್ರಾಂತನಾದಂತೆ ಕಾಣುವದು. ಎರಡನೇ ವೇಗದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಸುತ್ತಲೂ ತಿರುಗುತ್ತೂವದು; ಸಿಕ್ರಾಣವಾಗುವದು. ಮೂರನೇ ವಿಷವೇಗದಲ್ಲಿ ಸಾಯುವದು. || ೨೨ ||

ಹಿಂದೆ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಿದ ವಿಷದ ಹತ್ತು ಗುಣಗಳನ್ನೂ ಆ ಗುಣಗಳ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಲಘು ರೂಕ್ಷಮಾಶು ವಿಶದಂ ವ್ಯವಾಯಿ ತೀಕ್ಷ್ಣಂ ವಿಕಾಸಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮಂ ಚ ಉಷ್ಣಮನಿರ್ದೇಶ್ಯರಸಂ ದಶಗುಣಮುಕ್ತಂ ವಿಷಂ ತಚ್ಚೈವ || ೨೩ ||
ರೌಕ್ಷ್ಯಾದ್ವಾತಮಶೈತ್ಯಾತ್ ಪಿತ್ತಂ ಸೌಕ್ಷ್ಮ್ಯದಸೃಕ್ ಪ್ರಕೋಪಯತಿ ||

ಕಫನು ವ್ಯಕ್ತ ರಸತ್ವಾದನ್ನ ರಸಾಂಶ್ಚಾನುವರ್ತೇತ || ೨೪ ||

ಶೀಘ್ರಂ ವ್ಯವಾಯಿಭಾವಾದಾಶು ವ್ಯಾಪ್ನೋತಿ ಕೇವಲಂ ಕಾಯಮ್ ||
ತೀಕ್ಷ್ಣತ್ವಾನ್ಮರ್ಮಘ್ನಂ ಪ್ರಾಣಘ್ನಂ ತದ್ವಿಕಾಶಿತ್ವಾತ್ || ೨೫ ||

ದುರುಪಕ್ರಮಂ ಲಘುತ್ವಾದ್ವೈಶಛ್ಯಾತ್ ಸ್ಯಾದಸಕ್ತಗತಿದೋಷಾತ್ ||

ಅರ್ಥ— ಲಘು, ರುಕ್ಷ, ಅಶು, (ಅಶುಕಾರಿತ್ವ) ವಿರವ (ಜಗಟಿಲ್ಲದ್ದು) ವ್ಯವಾಯಿ, ತೀಕ್ಷ್ಣ, ವಿಕಾಶಿ, ಸೂಕ್ಷ್ಮ, ಉಷ್ಣ, ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯರಸ (ಇಂಥದೇ ಎಂದು ಹೇಳಲಿಕ್ಕಾಗದ) ಎಂದು ಹತ್ತು ಗುಣಗಳು ವಿಷದಲ್ಲಿ ಉಂಟೆಂದು ವಿಷಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. || ೨೩ || ರೌಕ್ಷ್ಯಗುಣದಿಂದ ವಾತವನ್ನೂ ಉಷ್ಣ ಗುಣದಿಂದ ಪಿತ್ತವನ್ನೂ ಸೂಕ್ಷ್ಮತ್ವಗುಣದಿಂದ ರಕ್ತವನ್ನೂ ಅವೃಕ್ಷರಸದಿಂದ ಕಫವನ್ನೂ ಕುಪಿತಮಾಡುವದು. ಅನ್ನ ರಸಗಳನ್ನು ಶೀಘ್ರವಾಗಿಯೇ ಸೇರುವದು. || ೨೪ || ಶೀಘ್ರ ಮತ್ತು ವ್ಯವಾಯಿ (ದೇಹವನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಪಾಕಮಾಡುವ) ಗುಣದಿಂದ ಎಲ್ಲ ರೋಗವನ್ನು ಶೀಘ್ರವಾಗಿ (ನೀರಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದ ತೈಲದಂತೆ) ವ್ಯಾಪಿಸುವದು. ತೀಕ್ಷ್ಣಗುಣದಿಂದ ಮರ್ಮಪೀಡಕವೂ ವಿಕಾಶ (ಸಂಧಿಬಂಧಗಳನ್ನು ತಿಳಿಲಮಾಡುವ) ಗುಣದಿಂದ ಪ್ರಾಣನಾಶಕವೂ ಆಗಿದೆ. || ೨೫ || ಲಘುತ್ವ (ಚಾಂಚಲ್ಯ) ಗುಣದಿಂದ ಮತ್ತು ವೈಶಛ್ಯಗುಣವಿರುವದರಿಂದ, ಅದರ ಗತಿಯು ಅಸ್ಥಿರವಿರುವದರಿಂದ ಚಿಕಿತ್ಸಿಸಲು ಕಠಿಣವಾಗಿದೆ. || ೨೬ ||

ಸ್ಥಾನವಿಶೇಷದಿಂದ ಉಃಟಾಗುವ ಲಕ್ಷಣ ವಿಶೇಷಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ದೋಷಸ್ಥಾನಪ್ರಕೃತೇಃ ಪ್ರಾಪ್ಯಾನ್ಯತಮಂ ಹ್ಯಾದೀರಯೇತ್ || ೨೬ ||
 ಸ್ಯಾದ್ವಾತಿಕಸ್ಯ ವಾತಸ್ಥಾನೇ ಕಫಪಿತ್ತಾಲಿಂಗಮೀಷತ್ತು ||
 ತೃಣೋವಾರತಿನೂರ್ಜ್ವಗಲಗ್ರಹಚ್ಛದಿಫೇನಾದಿ || ೨೭ ||
 ಪಿತ್ತಾಶಯಸ್ಥಿತಂ ವೈತ್ರಿಕಸ್ಯ ಕಫವಾತಯೋರ್ವಿಷಂ ತದ್ವತ್ ||
 ತೃಟ್ಕಾಸಜ್ವರನಮುಧುಕ್ಲಮದಾಹತಮೋತಿಸಾರಾದಿ || ೨೮ ||
 ಕಫದೇಶಗತಂ ಕಫಾದಿಕಸ್ಯ ವಾತಪಿತ್ತಯೋಶ್ಚ ದರ್ಶಯತಿ ||
 ಲಿಂಗಂ ಶ್ವಾಸಗಲಗ್ರಹಕಂಡೂಲಾಲಾವಮಥ್ವಾದಿ || ೨೯ ||
 ದೂಷೀನಿಷಂಚ ಶೋಣಿತದುಷ್ಪ್ರಾಶುಕಿಟಿಭಕೋಶಲಿಂಗಂಚ ||
 ವಿಷಮೇಕೈಕಂ ದೋಷಂ ಸಂಮೂಷ್ಯ ಹರತ್ಯಸೂನೇವಮ್ || ೩೦ ||
 ಕ್ಷರತಿ ವಿಷತೇಜಸಾಸ್ಯಕ್ತತ್ಖಾನಿನಿರುಧ್ಯ ಮಾರಯತಿ ಜಂತುಮ್ ||
 ಪೀತಂ ಮೃತಸ್ಯ ಹೃದಿ ತಿಷ್ಠತಿ ದಷ್ಟವಿದ್ಧಯೋರ್ದಂಶದೇಶೇ ಸ್ಯಾತ್ || ೩೧ ||

ಅರ್ಥ— ವಿಷವು (ತ್ರಿದೋಷಕೋಪಕವಾಗಿದ್ದರೂ) ದೋಷ. ಸ್ಥಾನ. ಪ್ರಕೃತಿಗಳ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಬೇರೆಬೇರೆ ದೋಷಗಳ ಕೋಪವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತದೆ. || ೨೬ || ವಾತಪ್ರಕೃತಿಯವನ ವಾತಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಕೂತು ನೀರಡಿಕೆ ಮೋಹ, ಅರತಿ, ಮೂರ್ಛೆ, ಗಲಗ್ರಹ, ವಾಂತಿ, ಬುರುಗು ಮುಂತಾದ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ವಾತದ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪ ಕಫ ಪಿತ್ತಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವದು. || ೨೭ || ಇದರಂತೆ ಪಿತ್ತಪ್ರಕೃತಿಯವನ ಪಿತ್ತಾಶಯದಲ್ಲಿಗ್ನಿಕೊಂಡು ನೀರಡಿಕೆ ಕೆಮ್ಮು, ಜ್ವರ, ವಾಂತಿ, ದಣುವು, ದಾಹ, ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕತ್ತಲೆಬರೋಣ, ಅತಿಸಾರ ಮುಂತಾದ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಪಿತ್ತದ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪ ಕಫವಾತಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವದು. || ೨೮ || ಕಫಪ್ರಕೃತಿಯವನ ಕಫದೇಶದಲ್ಲಿದ್ದು ಕೊಂಡು ಶ್ವಾಸ, ಗಲಗ್ರಹ, ಕಂಡೂ, ಲಾಲಾಸ್ರಾವ, ವಾಂತಿ ಮುಂತಾದ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕಫದ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪ ವಾತಪಿತ್ತಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಉಂಟು ಮಾಡುವದು. || ೨೯ || ದೂಷೀ ವಿಷವು ರಕ್ತವನ್ನು ಕೆಡಿಸಿ, ಬಕ್ಕೆ ಕಿಟಿಭ (ಕುಪ್ಯುಪೇಷ) ಗಾದರಿ ಮುಂತಾದ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವದು. ವಿಷವು ಈ ಪ್ರಕಾರ ಒಂದೊಂದು ದೋಷವನ್ನು ಕೆಡಿಸಿ, ಪ್ರಾಣಗಳನ್ನು ತಕ್ಕುಳ್ಳ

ವದು. || ೩೦ || ವಿಷದ ಉಷ್ಣತೆಯಿಂದ ರಕ್ತವು ಒಸರಿ ಆ ಸ್ತೋತಸ್ಸು
ಗಳನ್ನೂ ಪ್ರತಿಬಂಧಿಸಿ ಪ್ರಾಣಿಯನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವದು. ಕುದಿದ ವಿಷವು ಸತ್ತವನು
ಎದೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಕುದಿದ ಅಥವಾ ಚುಚ್ಚಿಹಾಕಿದ ವಿಷವು ಚುಚ್ಚಿದ ಭಾಗದ
ಲ್ಲಿಯೂ ಇರುತ್ತದೆ. || ೩೧ ||

ಮರಣ ಚಿಹ್ನೆಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ನೀಲೋಷ್ಠ ದಂಶದಂತಶೈಥಿಲ್ಯ ಕೇಶಪತನಾಂಗಭಂಗವಿಷ್ಟೇಷಾಃ ||
ಶಿಶಿರೈರ್ನ ಲೋಮಹರ್ಷೋ ನಾಭಿಹತೇ ದಂಡರಾಜೀ ಸ್ಯಾತ್ || ೩೨ ||
ಕ್ಷತಜಂ ಕ್ಷತಾಚ್ಚ ನಾಯಾ ಶ್ವೇತಾನಿ ಭವಂತಿ ಮರಣಲಿಂಗಾನಿ ||

ಅರ್ಥ— ತುಟಿ ಕ್ರೂರಗೋಣ, ಕುದಿದಗಾಯ ಕ್ರೂರಗೋಣ, ಹಲ್ಲು
ಸಡಿಲಾಗೋಣ, ಕೂದಲು ಉದರೋಣ, ಮೈನೋಯೋಣ, ಕೈಕಾಲು ಅತ್ತಿತ್ತ
ಚಲ್ಲೋಣ, ಅತಿ ಶೀತಸದಾರ್ಥದಿಂದಲೂ ಮೈ ರೋಮಾಂಚ ವೇಳದಿರೋಣ
ಬಡಿದರೂ ಮೈಮೇಲೆ ಬಾರು ಎಳದಿರೋಣ, || ೩೨ || ಗಾಯದಿಂದ ರಕ್ತಬರ
ದಿರೋಣ, ಇವು ಮರಣದ ಚಿಹ್ನೆಗಳು || ೩೩ ||

ಇಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ವಿಷದ ಗುಣ ಮತ್ತು ಪೇಗಗಳನ್ನು ಹೇಳಿ ಇನ್ನು ಮೇಲೆ ಇಪ್ಪ
ತ್ತನಾಲ್ಕು ಉಪಕ್ರಮಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಏಭ್ಯೋನ್ಯಥಾ ಚಿಕಿತ್ಸಾ ತೇಷಾಂ ಚೋಪಕ್ರಮಾನ್ ಶೃಣು ಮೇ || ೩೩ ||
ಮಂತ್ರಾರಿಷ್ಟೋತ್ ಕರ್ತನನಿಷ್ಪೀಡನಚೂಷಣಾಗ್ನಿ ಪರಿಷೇಕಾಃ ||
ಅವಗಾಹನರಕ್ತವೋಕ್ಷಣವಮನವಿರೇಕೋಪಧಾನಾನಿ || ೩೪ ||
ಹೃದಯಾವರಣಾಂಜನಸ್ಯಧೂಪಲೇಹೌಷಧಪ್ರಧಮನಾನಿ ||
ಪ್ರತಿಸಾರಣಂ ಪ್ರತಿವಿಷಂ ಸಂಜ್ಞಾ ಸಂಸ್ಥಾ ಪನಂಲೇಪಃ || ೩೫ ||
ಮೃತಸಂಜೀವನಮೇವ ಚ ವಿಂಶತಿರೇತೇ ಚತುರ್ಭಿರಧಿಕಾಃ ||
ಸ್ಯುರುಪಕ್ರಮಾ ಯಥಾ ಯೇ ಯತ್ರ ಯೋಜ್ಯಾಃ ಶೃಣು ತಥಾ ತಾನ್ || ೩೬ ||

ಅರ್ಥ— ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಈ ಅಸಾಧ್ಯ ಲಕ್ಷಣಗಳಲ್ಲಿಂದರೆ ಅವುಗಳ
ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಅವುಗಳ ಉಪಕ್ರಮವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ

ಕೇಳಿರಿ. || ೩೩ || ೧ ಮಂತ್ರ ೨ ಅರಿಷ್ಟ (ಕಟ್ಟೋಣ) ೩ ವಿಷಸ್ಥಾನವನ್ನು
ಕೊಯ್ಯೋಣ ೪ ವಿಷವನ್ನು ಹಿಂಡಿ ತೆಗೆಯೋಣ ೫ ಬಾಯಿಂದಹೀರಿತೆಗೆಯೋಣ
೬ ವಿಷಸ್ಥಾನವನ್ನು ಸುಡೋಣ ೭ ಅದರಮೇಲೆ ಔಷಧ ಸುರುಪೋಣ (ಔಷಧ
ದಲ್ಲಿ ಎದ್ದಿ ಅರಿಸೆ ಗಳಿಗೆಗಳನ್ನು ಇಡುವದು) ೮ ಔಷಧದಲ್ಲಿ ಕಚಿದ ಸ್ಥಾನ
ವನ್ನು ಮುಣಗಿಸಿ ಇಡೋಣ ೯ ರಕ್ತತೆಗೆಯೋಣ, ೧೦ ವಮನ ಮಾಡಿ
ಸೋಣ ೧೧ ವಿರೇಚನ ಕೊಡೋಣ ೧೨ ಉಪಧಾನ (ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಕೆದರಿ
ಔಷಧ ಹಾಕೋಣ) ೧೩ ಹೃದಯವರಣ (ಹೃದಯ ರಕ್ಷಕ ಔಷಧ)
೧೪ ಅಂಜನ ೧೫ ನಸ್ಯ, ೧೬ ಧೂಪ, ೧೭ ಲೇಪ, ೧೮ ಔಷಧ ೧೯ ಪ್ರಧ
ಮನ ನಸ್ಯ ೨೦ ಪ್ರತಿಸಾರಣ (ಚೂರ್ಣವಿಂದ ತಿಕ್ಕೋಣ) ೨೧ ವಿರುದ್ಧ
ವಿಷ ಕೋಡೋಣ, ೨೨ ಸಂಜ್ಞಾಸಂಸ್ಥಾಪನ (ಎಚ್ಚರಿಕೆ ಯಿಂದಲೇ
ಇರಿಸೋಣ) ೨೩ ಲೇಪ, ೨೪ ಮೃತಸಂಜೀವನ ಹೀಗೆ ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕು
ಉಪಾಯಗಳು ಇರುತ್ತವೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವದನ್ನು ಎಲ್ಲಿ ಉಪಯೋ
ಗಿಸಬೇಕು ಅವುಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ ಕೇಳು ||೩೪||

ಈ ಉಪಾಯಗಳನ್ನು ಎಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗ್ಗೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬದನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ದಂತಾತ್ತು ವಿಷಂ ದಷ್ಟಸ್ಯಾ ವಿಸೃತಂ ನೇಣಿಕಾಂ ಭಿಷಗ್ ಬದ್ಧ್ವಾ ||
ನಿಷ್ಪೀಡಯೇದ್ ದ್ಯುತಂ ದಂಶನುದ್ಧರೇನ್ಮರ್ಮವರ್ಜಿಂ ವಾ || ೩೫ ||
ತಂ ದಂಶಂ ವಾ ಚೂಷೇನ್ ಮುಖೇನ್ ಯವಚೂರ್ಣಪಾಂಶು ಪೂ
ರ್ಣೇನ ||
ಪ್ರಚ್ಛನ್ ಶೃಂಗ್ವಲಾಕೋವ್ಯಧನೈಃ ಸ್ರಾವ್ಯಂ ತತೋರಕ್ತಮ್ ||೩೬||
ರಕ್ತೇವಿಷಪ್ರದುಷ್ಪೇದುಷ್ಯೇತ್ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ತತಸ್ತ್ಯಜೇತ್ ಪ್ರಾಣಾನ್ ||
ತಸ್ಮಾತ್ ಪ್ರಘರ್ಷಣೈರಸ್ಯಗವರ್ತಮಾನಂ ಪ್ರವತ್ಯಂಸ್ಯಾತ್ || ೩೭ ||
ತ್ರಿಕಟು ಗೃಹಧೂಮುರಜನೀ ಸಂಚಲವಣಾಃ ಸನಾರ್ತಾಕಾಃ ಘರ್ಷ
ಣಮ್ || ೩೮ ||

ಅರ್ಥ— ಕಡಿಸಿಕೊಂಡವನ ಗಾಯದಿಂದ ವಿಷವು ಸುಸರಿಸಿಲ್ಲವೆಂಬು
ದನ್ನು ತಿಳಿದು ಗಾಯದಮೇಲೆ ಹಗ್ಗವನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ವಿಷವನ್ನು ತೀವ್ರವಾಗಿ
ಹಿಂಡಿ ತೆಗೆಯಬೇಕು ಅದು ಮರ್ಮಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಗಾಯವನ್ನೇ ಕತ್ತ
ರಿಸಿ ತೆಗೆಯಬೇಕು ||೩೫|| ಅಥವಾ ಬಾಯಿಯಲ್ಲಿ ಜವೆಯ ಹಿಟ್ಟನ್ನು

ಅಥವಾ ಮಣ್ಣಿನ ದುಡಿಯನ್ನು ತುಂಬಿಕೊಂಡು ಬಾಯಿಯಿಂದ ಹೀರಬೇಕು. ಅಥವಾ ಕಚ್ಚು ಹಾಕಿ ತುಂಬಡಿ ಜಿಗಳಿಗಳಿಂದ ಅಥವಾ ಶಿರೆಯನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವದರಿಂದ ರಕ್ತಸ್ರಾವ ಮಾಡಬೇಕು. || ೪೮ || ರಕ್ತವು ವಿಷದಿಂದ ದುಷ್ಕವಾಗಲು ಪ್ರಕೃತಿಯು ಕೆಡುವದು ಅದರಿಂದ ಪ್ರಾಣವನ್ನು ಬಿಡುವನು. ಆದಕಾರಣ ರಕ್ತಸ್ರಾವವಾಗುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲವಾದರೆ ತ್ರಿಕಟು ಇಲ್ಲಣ ಅರಿಷಿಣ ಪಂಚಲವಣ, ವಾರ್ತಾಕ (ಬದನೆ) ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣದಿಂದ ತಿಕ್ಕಿ ರಕ್ತಸ್ರಾವವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಬೇಕು. || ೪೯ ||

ಅತಿಪ್ರವೃತ್ತೇ ವಟಾದಿಭಿಃ ಶೀತಲಃ ಪ್ರಲೇಪಃ || ೫೦ ||

ರಕ್ತಂ ಹಿ ವಿಸಾಧಾನಂ ವಾಯುರಿವಾಗ್ನೇಃ ಪ್ರದೇಹಸೇಕೈಸ್ತತ್ ||

ಶೀತೈಃ ಸ್ಥಂದತಿ ತಸ್ಮಿನ್ ಸ್ಥನ್ನೇ ವ್ಯಸಯಾತಿ ವಿಷನೇಗಃ || ೫೧ ||

ವಿಷನೇಗಾನ್ಮದಮೂರ್ಛಾವಿಷಾದಹೃದಯದ್ರವಾಃ ಪ್ರವರ್ತಂತೇ ||

ಶೀತೈರ್ನಿವರ್ತಯೇತ್ ತಾನ್ ವೀಜ್ಯಶ್ಚಾ ಲೋಮಹರ್ಷಾತ್ ಸ್ಯಾತ್ || ೫೨ ||

ತರುರಿವ ಮೂಲಚ್ಛೇದಾದ್ ದಂಶಚ್ಛೇದಾನ್ಮೃದ್ಧಿಮೇತಿವಿಷಮ್ ||

ಆಚೂಷಣಮಾನಯನಂ ಜಲಸ್ಯ ಸೇತುರ್ಯಥಾ ತಥಾರಿಷ್ಠಾಃ || ೫೩ ||

ತ್ವಜ್ಜಮಾಂಸಗತೋ ದಾಹೋ ದಹತೀವಿಷಂಸ್ರಾವಣಂಹರತಿರಕ್ತಾತ್ ||

ಅರ್ಥ— ರಕ್ತಸ್ರಾವವು ಬಹಳ ಆಗಹತ್ತಿದರೆ ಅಲ ಅರಳೆ ಮುಂತಾದವುಗಳ ತೋಟಿಗಳಿಂದ ಶೀತ ಲೇಪವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. || ೫೦ || ಅಗ್ನಿಗೆ ವಾಯುವು ಆಧಾರವಾಗಿರುವಂತೆ ರಕ್ತವು ವಿಷಕ್ಕೆ ಆಧಾರವಾಗಿದೆ. ಅದರಿಂದ ಅದು ಶೀತ ಲೇಪಸೇಚನಗಳಿಂದ ಗಟ್ಟಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಅದು ಗಟ್ಟಿಯಾಗಲು ವಿಷದ ವೇಗವು ಹೋಗುವದು. || ೫೧ || ವಿಷದ ವೇಗದಿಂದ ಮದ, ಮೂರ್ಛ, ದುಃಖ, ಎದೆದಡದಡಅನ್ನೋಣ ಇವು ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ. ಶೀತೋಪಚಾರದಿಂದ ಅವುಗಳನ್ನು ಕಳೆಯಬೇಕು. ರೋಮಾಂಜ ವಿಕುವವರೆಗೆ ತಣ್ಣಗಿಸಿ ಗಾಳಿ ಬೀಸಬೇಕು. || ೫೨ || ಬೊಡ್ಡೆ ಕಡಿಯಲು ಗಿಡವು ಹೇಗೆ ಬೆಳೆಯಲಾರದೋ ಹಾಗೆ ದಂಶಸ್ಥಾನವನ್ನು ಕಡಿಯಲು ವಿಷವು ಬೆಳೆಯಲಾರದು, ರಕ್ತ ಹೀರುವದರಿಂದ ವಿಷವು ಹೊರಹೊರಡುವದು. ಅರಿಷ್ಟ ಬಂಧನಗಳು ನೀರಿಗೆ ಒಡ್ಡುರಾಕಿದಂತೆ ವಿಷವನ್ನು ಪ್ರತಿಬಂಧಿಸುತ್ತವೆ. || ೫೩ || ತ್ವಚೆ ಮಾಂಸಗಳನ್ನು ಸುಟ್ಟರೆ ಅದು ವಿಷವನ್ನು ಕುಡುವದು. ರಕ್ತಸ್ರಾವವು ರಕ್ತದಲ್ಲಿನ ವಿಷವನ್ನು ಕಳೆಯುವದು. || ೫೪ ||

ವಿಷದ ನೇಗಾನ ಸಾರವಾಗಿ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಪೀತಂ ವಮನೈಃ ಸದ್ಯೋ ಹರೇದ್ ವಿರೇಕೈರ್ದ್ವಿತೀಯೇ ತು ||೪೪||
 ಆದೌ ಹೃದಯಂ ರಕ್ತಂ ತಸ್ಯಾವರಣಂ ಪಿಬೇದ್ ಯಥಾಲಾಭಮ್ ||
 ಮಧುಸರ್ಪಿರ್ಮುಜ್ಜಾ ನಂ ಗೈರಿಕಮಥ ಗೋಮಯರಸಂ ವಾ ||೪೫||
 ಕ್ಷುಂ ಸುಪಕ್ವಮಥವಾ ಕಾಕಂ ನಿಷ್ಪೀಡ್ಯ ತದ್ರಸಂ ವಾ ಮಲಮ್ ||
 ಲಾಗಾದೀನಾಂ ವಾಸ್ಯಗ್ ಭಸ್ಮ ಮೃದಂ ವಾ ಪಿಬೇದಾಶು ||೪೬||
 ಪ್ಲೇರೋಗದಸ್ತೃತೀಯೇ ಶೋಥಹರಂ ಛರ್ದನಂ ಸಮದ್ವಂಜು ||
 ಗೋಮಯರಸಶ್ಚ ತುರ್ಥೇ ವೇಗೇ ಸಕಪಿತ್ಥ ಮಧುಸರ್ಪಿಭಿಃ ||೪೭||
 ಕಾಂಡಶೀಷಾಭ್ಯಾಂ ಸ್ವರಸೇನಾಶ್ಲೋಕನಾಂಜನೇ ನಸ್ಯಮ್ ||
 ಸ್ಯಾತ್ ಪಂಚಮೇಥ ಷಷ್ಠೇ ಸಂಜ್ಞಾ ಸಂಸ್ಥಾಪನಂ ಕಾರ್ಯಮ್ ||೪೮||
 ಗೋಪಿತ್ತಯುಕ್ತ ರಜನೀಮಂಜಿಷ್ಠಾ ಮರಿಚಪಿಪ್ಪ ಲೀಪಾನಮ್ ||
 ವಿಷಪಾನಂ ನಷ್ಟಾನಾಂ ವಿಷಪೀಠೇ ದಂಶನಂ ಚಾನೈ ||೪೯||

ಅರ್ಥ— ಕುದಿದ ವಿಷವನ್ನು ವಮನಕೊಟ್ಟು ತೆಗೆಯಬೇಕು. ದ್ವಿತೀಯ ವೇಗದಲ್ಲಿ ವಿರೇಚನದಿಂದ ವಿಷವನ್ನು ತೆಗೆಯಬೇಕು. || ೪೪ || ಮೊದಲು ಹೃದಯವನ್ನು ರಕ್ತವೆತ್ತಿ. ಅದರ ಅವರಣ (ರಕ್ತಸುವ ಔಷಧ) ಔಷಧಗಳಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕುಪ್ಪು ಕುಡಿಯಬೇಕು. ಜೇನು, ತುಪ್ಪು, ಮಜ್ಜೆಗೆ, ಕಾವಿ ಅಥವಾ ಗೋಮಯರಸ || ೪೫ || ಅಥವಾ ಕಬ್ಬು ಅಥವಾ ಕಾಗೆಯನ್ನು ಬೇಯಿಸಿ ಅದರ ಸ್ವಚ್ಛ ರಕ್ತವನ್ನು ಅಥವಾ ಅದು ಮುಂತಾದವುಗಳ ರಕ್ತವನ್ನು, ಬೂದಿ || ೪೬ || ಅಥವಾ ಮಣ್ಣನ್ನು ತೀವ್ರವಾಗಿ ಕುಡಿಯಬೇಕು. || ೪೬ || ಮೂರನೇ ವೇಗದಲ್ಲಿ ಕ್ಷಾರ, ಅಗದ, ಶೋಧನಾಶಕವಾದ ನೀರು ಜೇನು ಹಾಕಿದ ವಮನವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. ನಾಲ್ಕನೇ ವಿಷವೇಗದಲ್ಲಿ ಬೆಳವಲತಿಗಳು ಜೇನು ಮತ್ತು ತುಪ್ಪುಹಾಕಿದ ಗೋಮಯರಸವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. || ೪೭ || ಐದನೇ ವೇಗದಲ್ಲಿ ಕಾಕಾಂಡ (ಕಾಕತಿಂಡಿ) ಶಿರೀಷರಸದಿಂದ ಕಣ್ಣಲ್ಲಿ ಆಶ್ಚರ್ಯತನ ಅಂಜನಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ನಸ್ಯವನ್ನೂ ಮಾಡಬೇಕು. ಆರನೇ ವೇಗದಲ್ಲಿ ಸಂಜ್ಞಾ ಸಂಸ್ಥಾಪನ (ನಿರ್ದಿಹತ್ತದಂತೆ ಮಾಡುವ) ಔಷಧಿಗಳನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. || ೪೮ || ಗೋರೋಚನ, ಅರಿಷಿಣ, ಮಂಜಿಷ್ಠಾ, ಮೆಣಸು, ಹಿಪ್ಪಲಿಗಳ ಕಷಾಯಪಾನವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಹಾವು ಕಡಿದವರಿಗೆ ಮೂಲಜ ವಿಷವನ್ನು ಕುಡಿಸಬೇಕು, ಕಡೆಗೆ ವಿಷಪಾನಮಾಡಿದವನಿಗೆ ಹಾವನ್ನು ಕಡಿಸಬೇಕು. || ೪೯ ||

ಶಿಖಿಸಿತ್ತಾದ್ಧಯುತಂ ಸ್ಯಾತ್ ಪಲಾಶಬೀಜಮಗದೋ ಮೃತೇಷು
ವರಃ ||

ನಾತಾಃ ಕಘಾಣಿತಾಗಾರಧೂನುಗೋಪಿತ್ತನಿಂಬಂ ನಾ ||೫೦||

ಗೋಪಿತ್ತಯುತೈರ್ಗುಡಿಶಾ ಸುರಸೋಗ್ರಾ ದ್ವಿರಜನೀಮಧುಕಕುಷ್ಮೈಃ

ಶಸ್ತಾ ಮೃತೇನ ತುಲ್ಯಾ ಶಿರೀಷಪುಷ್ಪಕಾಕಾಂಡರಸೈರ್ನಾ ||೫೧||

ಕಾಕಾಂಡಸುರಸಗವಾಕ್ಷೀಪುನರ್ನವಾನಾಯಸೀಶಿರೀಷಫಲೈಃ ||

ಉದ್ಭಂಧವಿಷಜಲಮೃತೇ ಲೇಪೌಷಧನಸ್ಯಪಾನಾನಿ ||೫೨||

ಅರ್ಥ— ವಿಷದಿಂದ ಸತ್ತಂತೆ ಬಿದ್ದವನಿಗೆ ನವಿಲಿನ ಪಿತ್ತವನ್ನು ಅರ್ಧ
ಪುನಃನಿರ್ಮಾಣಕ್ಕಾಗಿ ಮುತ್ತುಲ ಬೀಜವು ಉತ್ತಮ ಔಷಧವಾಗಿದೆ ಅಥವಾ
ಹೆಬ್ಬಗುಳ್ಳ, ಕಾಕಂಬಿ, ಇಲ್ಲಣ, ಗೋರೋಚನ, ಬೇವು ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವೂ
ಉತ್ತಮವಾಗಿದೆ. || ೫೦ || ಅದರಂತೆ ತುಳಸಿ, ಬಜಿ, ಅರಿಷಣ, ಮರಅರಿಷಣ
ಜೇಷ್ಠಮಧು, ಕೋಷ್ಠ, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಶಿರೀಷಪುಷ್ಪ,
ಕಾಕಾಂಡ (ಕಾಕತಂಡಿ) ದರಸದಲ್ಲಿ ಗೋರೋಚನವನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಮಾಡಿದ
ಗುಳಿಗೆಗಳು ಅಮೃತತುಲ್ಯವಾಗಿವೆ. || ೫೧ || ಉರಲುಹಾಕುವದು ವಿಷ ತಿನ್ನು
ವದು ನೀರಲ್ಲಿ ಮುಳುಗುವದು ಇವುಗಳಿಂದ ಸತ್ತಂತೆ ಬಿದ್ದವರಿಗೆ ಕಾಕಾಂಡ
(ನಸುಗುನ್ನಿ) ತುಳಸಿ, ಕಾಡಕವಡಿ, ಬಿಳೇಗಣಜಲಜೇರು, ವಾಯಸೀ (ಎಲಬು
ಸಂವಕ) ಶಿರೀಷ ಫಲಗಳ ಚೂರ್ಣದಲ್ಲಿ ಗೋರೋಚನ ಹಾಕಿ ಗುಳಿಗೆಮಾಡಿ
ಅವುಗಳಿಂದ ಲೇಪ, ನಸ್ಯ, ಪಾನಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸಬೇಕು. || ೫೨ ||

ಮೃತಸಂಜೀವನ ಔಷಧವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಸ್ಪೃಕ್ವಾಪ್ಲವಸ್ಥೌಣೇಯಕಾಕ್ಷೀಶೈಲೇಯರೋಚನಾತಗರಮ್ ||

ಧ್ಯಾನುಕಕುಂಕುಮಮಾಂಸೀಸುರಸಾಗ್ರೈಲಾಲಕುಷ್ಮಘ್ನಮ್ ||೫೩||

ಬೃಹತೀಶಿರೀಷಪುಷ್ಪಶ್ರೀವೇಷ್ಪಪದ್ಮಚಾರಟೇವಿಶಾಲಾಃ ||

ಸುರದಾರುಪದ್ಮಕೇಶರಸಾನರಕಮನಃಶಿಲಾಕಾಂತ್ಯಃ ||೫೪||

ಜಾತ್ಯರ್ಕಪುಷ್ಪರಸರಜನೀದ್ವಯಹಿಂಗುಪಿಪ್ಪಲೀಲಾಕ್ಷ್ಮಾಃ ||

ಜಲಮುದ್ಗಪರ್ಣಿಚಂದನಮದನಮಧುಕಸಿಂಧುವಾರಾಶ್ಚ ||೫೫||

ಶಂಪಾಕಲೋಧ್ರಮಯೂರಕಗಂಧಫಲೀನಾಕುಲೀವಿಡಂಗಾಶ್ಚ ||

ಪುಷ್ಕೇ ಸಂಹೃತ್ಯ ಸಮಂ ಪಿಷ್ಪಾ ಗುಟಿಕಾ ವಿಧೇಯಾಃ ಸ್ಯುಃ ||೫೬||

ಸರ್ವವಿಷಘ್ನೋ ಜಯಕೃದ್‌ವಿಷಮೃತಸಂಜೀವನೋ ಜ್ವರನಿಹನ್ತಾ ||
 ಘ್ರೇಯವಿಲೇಪನಧಾರಣಧೂಮಗ್ರಹಣೈರ್ಗೃಹಸ್ಥಶ್ಚ ||೫೭||
 ಭೂತವಿಷಜಂತ್ವಲಕ್ಷ್ಮೀಕಾರ್ಮಣಮಂತ್ರಾನ್ಯಶನ್ಯರೀನಾಹನ್ಯಾತ್ ||
 ದುಃಸ್ವಪ್ನಸ್ತ್ರೀದೋಷಾನಕಾಲಮರಣಾಂಬುಚೌರಭಯಮ್ ||೫೮||
 ಧನಧಾನ್ಯಕಾರ್ಯಸಿದ್ಧಿಶ್ರೀಪುಷ್ಪಾಯುರ್ವಿವರ್ಧನೋ ಧನ್ಯಃ ||
 ಮೃತಸಂಜೀವನ ಏಷ ಪ್ರಾಗಮೃತಾದ್‌ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ವಿಹಿತಃ ||೫೯||

ಅರ್ಥ— ಸ್ವಕೃತ್ಯಾ (ಗಂಧದ್ರವ್ಯವಿಲೇಪ ಪಿಂಡಿಶಾಕ) ಅಡವೀಜೇಕು, ಸ್ಥೋಣೀಯ (ಗಡೋನಾ) ಪಟಕ, ಕಲ್ಲುಹೂವು, ಗೋರೋಚನ, ತಗರ, ರೋಹಿಷಮಲ್ಲು, ಕೇಶರ, ಜಟಾಮಾಂಶಿ, ತುಳಸೀಮಂಜರಿ, ಗೂಲಕೆ, ಹರ ತಾಳ, ಬಾವಂಚಿ, || ೫೭ || ಹೆಬ್ಬಗುಳ್ಳ, ಶಿರೀಷಪುಷ್ಪ, ಗಂಧಾಬಿಶೋಜಾ, ಸ್ಥಲಕಮಲಿನೀ, ಕಾಡಕವಡೀನೇರು, ದೇವದಾರು, ಕಮಲಕೇಶರ; ಬಿಳೀ ಲೋಧ್ರ, ಮನಶಿಖಾ, ರೇಣುಕಬೀಜ, || ೫೮ || ಮಲ್ಲಿಗೆ ಮತ್ತು ಎಕ್ಕೆಹೂವಿ ನರಸ, ಅರಿಸಣ, ಮರಅರಿಸಿಣ, ಇಂಗು, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಅರಗು ಬಾಳದಬೇರು, ಅಡವೀಳುದ್ದು, ಚಂದನ, ಮಂಗಾರಿಕಾಯಿ, ಜೇಷ್ಠಮಧು, ಲಕ್ಷ್ಮಿ || ೫೯ || ಕಕ್ಕಿ, ಕೆಂಪುಲೋಧ, ಉತ್ತರಾಣಿ, ಪ್ರಿಯಂಗು, ನಾಕುಲೀ (ರಾಸ್ನಾ) ವಾವ ಡಿಂಗ ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಪುಷ್ಯನಕ್ಷತ್ರದಮೇಲೆ ತಕ್ಕೊಂಡುಬಂದು ಸಮನಾಗಿ ಪುಡಿನಾಡಿ ಗುಳಿಗೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. || ೫೭ || ಇದು ವಿಷಮೃತಸಂಜೀ ವನೀ ಎಂಬ ಔಷಧವು. ಮೂಸೋಣ, ಲೇಪನ, ಧಾರಣ ಅಥವಾ ಹೊಗೆ ತಕ್ಕೊಳ್ಳೋಣ ಇವುಗಳಿಂದ ಇದು ಎಲ್ಲ ವಿಷವನ್ನೂ ಜ್ವರಗಳನ್ನೂ ಕಳೆಯು ವದು. ಜಯವನ್ನು ಕೊಡುವದು. || ೫೭ || ಇದು ಮನೆಯೊಳಗೆ ಇದ್ದರೆ ಭೂತ, ವಿಷ. ಜಂತು ದಾರಿದ್ರ್ಯ, ಮಾಟ, ಬೆಂಕಿ, ಸಿಡಿಲು, ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವದು ದುಃಸ್ವಪ್ನ, ಸ್ತ್ರೀದೋಷ, (ಹೆಂಗಸರು ಕೊಟ್ಟಿರುವುದು) ಅಕಾಲ ಮರಣ, ನೀರು, ಕಳ್ಳರ ಭಯವನ್ನು ಕಳೆಯುವದು. || ೫೮ || ಧನ, ಧಾನ್ಯ, ಕಾರ್ಯಸಿದ್ಧಿ, ಲಕ್ಷ್ಮಿ, ಪುಷ್ಟಿ, ಆಯುಷ್ಯಗಳನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವದು. ಧನ್ಯವೂ ಆಗಿದೆ. ಬ್ರಹ್ಮನು ಅಮೃತಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲು ಇದನ್ನು ಹುಟ್ಟಿ ಸಿದ್ಧಾನೆ. || ೫೯ ||

ಚಿಕಿತ್ಸಾಕ್ರಮವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಮಂತ್ರೈರ್ಥಮನೀಬಂಧೋಸಾಮಾಜನಂ ಕಾರ್ಯಮಾತ್ರ ರಕ್ಷಣಂ

ದೋಷಸ್ಯ ವಿಷಂ ಯಸ್ಯ ಸ್ಥಾನೇ ಸ್ಯಾತ್ ತಂ ಜಯೇತ್ ಪೂರ್ವಮ್

||೬೦||

ವಾತಸ್ಥಾನೇ ಸ್ವೇದೋ ದಧ್ನಾ ನತಕುಷ್ಠಕಲ್ಮಸಾನಂ ಚ ||

ಮಧುಘೃತಪಯೋಽಂಬುಪಾನಾನಗಾಹಸೇಕಾಶ್ಚ ಪಿತ್ತಸ್ಥೇ ||೬೧||

ಕ್ಷಾರೋಗದಃ ಕಫಸ್ಥಾನಗತೇ ಸ್ವೇದಸ್ತಥಾ ಸಿರಾವ್ಯಧನಮ್ ||

ದೂಷೇವಿಷೇಽಥ ರಕ್ತಸ್ಥಿತೇ ವಿಜ್ಞಾಯ ಕರ್ಮ ಪಂಚವಿಧಮ್ ||೬೨||

ಭೇಷಜಮೇವಂ ಕಲ್ಪ್ಯಂ ಭಿಷಜಾ ವಿಜ್ಞಾಯ ಸರ್ವದಾ ಸರ್ವಮ್ ||

ಸ್ಥಾನಂ ಜಯೇತ್ ಪೂರ್ವಂ ಸ್ಥಾನಸ್ಥಸ್ಯಾಪಿರುದ್ಧಜ್ಞಃ ||೬೩||

ಅರ್ಥ— (ವಿಷವು ಎರಬಾರದೆಂದು) ವಿಷನಾಶಕ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ (ದಂಶದಮೇಲೆ ನಾಲ್ಕು ಅಂಗುಲ ಬಿಟ್ಟು) ಧಮನೀಬಂಧನವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಮತ್ತು ಆತ್ಮರಕ್ಷಣಮಾಡುವ ಅಪಾಮಾರ್ಜನ (ಮಂತ್ರದಿಂದ ನೀರು ಸಿಂಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳೋಣ) ವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಯಾವ ದೋಷದ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ವಿಷವಿದೆಯೋ ಅದನ್ನು ಮೊದಲು ಕಳೆಯಬೇಕು. ||೬೦|| ವಾತ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ವಿಷವಿದ್ದರೆ ಸ್ವೇದ ಮತ್ತು ತಗರಕೋಷ್ಮಗಳ ಕಲ್ಮದ ಪಾನವನ್ನು ಮೊಸರಿನೊಡನೆ ಮಾಡಬೇಕು. ಪಿತ್ತಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ವಿಷವಿದ್ದರೆ ಜೇನು ಘೃತ ಹಾಲು ನೀರುಗಳನ್ನು ಕುಡಿಯಬೇಕು. ಅವಗಾಹನಗಳನ್ನೂ ಸ್ನಾನಗಳನ್ನೂ ಮಾಡಬೇಕು. ||೬೧|| ಕಫಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ವಿಷವಿದ್ದರೆ ಕ್ಷಾರೌಷಧ, ಸ್ವೇಧ, ಶಿರಾ ವೇಧಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ರಕ್ತದಲ್ಲಿ ಇದ್ದದೂಷೀವಿಷವನ್ನು ಕಂಡು ಪಂಚ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ||೬೨|| ನೈದ್ಯನು ಯಾವಾಗಲೂ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ಈಪ್ರಕಾರ ಔಷಧವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. ಮೊದಲು ಸ್ಥಾನ ಗೆದೆಯಬೇಕು. ಮತ್ತು ಆಸ್ಥಾನದೋಷದ ಅವಿರು ಧ್ವವಾದ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ||೬೩||

ವಿಷದೂಷಿತ ಕಫಮಾರ್ಗ ಸ್ಪೋತಃಸಂರೋಧರುದ್ಧವಾಯುಸ್ತು ||

ಮೃತ ಇವಶ್ಚ ಸೇನ್ಮರ್ತ್ಯಃ ಸಾಧ್ಯಲಿಂಗೈರ್ವಿಹೀನಶ್ಚ ||೬೪||

ಚರ್ಮಕಷಾಯಾಃ ಕಲ್ಮಂ ಬಿಲ್ವಸಮಂ ಮೂರ್ಧ್ನಿ ಕಾಕಪದಮಸ್ಯ ||

ಕೃತ್ವಾ ದದ್ಯಾತ್ ಕಟಿಭೀ ಕಟು ಕಟ್ಫಲಪ್ರಧಮನಜ್ಞಃ || ೬೫ ||

ಭಾಗಗನ್ಯಮೂಹಿಷಾವಿಕ ಕೌಕ್ಯುಟಾಬ್ಜ ಮಾಂಸಮ್ ||

ದದ್ಯಾತ್ ಕಾಕಪದೋಪರಿ ಮುಶ್ತೇ ವಿಷೇಷೈವ ಸಹಸಾ || ೬೬ ||

ನಾಸಾಕ್ಷಿಕರ್ಣಜಿಹ್ವಾಕಂಠನಿರೋಧೇಷಾ ಕರ್ನಾ ನಸ್ತಃ ಸ್ಯಾತ್ ||

ನಾರ್ತಕಬೀಜಪೂರಕಜ್ಯೋತಿಷ್ಮತ್ಯಾದಿಭಿಃ ಪಿಷ್ಟೈಃ || ೬೭ ||

ಅಂಜನಮಾಕ್ಷ್ಯವಿರೋಧೇ ಕರ್ತವ್ಯಂ ಬಸ್ತನೂತ್ರಪಿಷ್ಟೈಸ್ತು ||

ದಾರುಮ್ಯೋಷ ಹರಿದ್ರಾಕರನೀರಕರು ಜನಿಂಬಸುರಸೈಸ್ತು || ೬೮ ||

ಅರ್ಥ— ವಿಷದಿಂದ ದೂಷಿತವಾದ ಕಫದಿಂದ ವಾಯುವಿನ ಮಾರ್ಗವಾದ ಸ್ತ್ರೋತಸ್ಸಿನ ಪ್ರತಿಬಂಧದಿಂದ ವಾಯುವು ಪ್ರತಿಬಂಧವಾಗಲು ಮನುಷ್ಯನು ಸಾಯುವವನಂತೆ ಶ್ವಾಸ ಬಿಡಹತ್ತುವನು. ಆದರೆ ಅಸಾಧ್ಯ (ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಕರೀತುಟಿ ಮುಂತಾದ) ಲಕ್ಷಣಗಳು ಇರುವದಿಲ್ಲ || ೬೪ || ಅವನ ತಲೆಯಮೇಲೆ ಕಾಗೆಯ ಕಾಲಿನಂತೆ (ಮೂರುಗೇರೆಯ) ಪ್ರಣವನ್ನು ಮಾಡಿ ನಾಲ್ಕು ತೊಲೆಯಷ್ಟು ಸೀಗೇಕಾಯಿ ಅಥವಾ ಕಟುಕರೂಪಣಿಯ ಕಲುವನ್ನು ಇಡಬೇಕು. ಕಟುಭೇ (ಗಿರಿಕರ್ಣಿಕ) ಕಟು (ಮೆಣಸು ತ್ರಿಕಟು) ಕಿರಿಶಿನನ್ನು ಚೂರ್ಣದ ಪ್ರಧಾನವನ ಸ್ಯವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. || ೬೫ || ವಿಷದಿಂದ ಒಮ್ಮೆಲೇ ಮುತ್ತುನಾದರೆ ಆ ಕಾಕಪದದಮೇಲೆ ಅಡು, ಅಕಳು, ಕೋಣ, ಕುರಿ, ಕೋಳಿ ಅಥವಾ ಜಲಜಂತುಗಳ ಮಾಂಸವನ್ನು ಇಡಬೇಕು. || ೬೬ || ಮೂಗು, ಕಣ್ಣು ಕಿವಿ, ನಾಲಿಗೆ, ಕಂಠಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಬಂಧವಿದ್ದರೆ ಗುಳ್ಳು, ಮಾದಾಳ, ಮಾಲಕಾಂ ಗೋಣಿ ಮುಂತಾದವುಗಳ ಚೂರ್ಣದಿಂದ ನಸ್ಯವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. || ೬೭ || ಕಣ್ಣಿಗೆ ಪ್ರತಿಬಂಧವಿರಲು ದೇವದಾರು, ತ್ರಿಕಟು, ಅರಿಷಿಣ, ಕಣಿಗಲ, ಹುಲಗಲಿ, ಬೇವು, ತುಳಸಿಗಳನ್ನು ಅಡಿನ ಮೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಅಂಜನಮಾಡಬೇಕು || ೬೮ ||

ಗಂಧ ಹಸ್ತಿ ನಂಬ ಆಗದವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಶ್ವೇತಾನಚಾಶ್ಚ ಗಂಧಾ ಹಿಂಗಳ್ವಮೃತಾ ಕುಷ್ಠಸೈಂಧವಂ ಲಶುನಮ್ ||
ಸರ್ಷಪಕಪಿತ್ಥಮಧ್ಯಂ ಟುಂಟುಕಮೂಲಕರಂಜಬೀಜಾನಿ || ೬೯ ||

ಮೌಢ್ಯಂ ಶಿರೀಷಪುಷ್ಪಂ ದ್ವೇಚ ನಿಶೇ ವಂಶಲೋಚನಂಚ ಸಮಮ್ ||
ಪಿಷ್ಪಾಢ್ಯ ಬಸ್ತನೂತ್ರೇಣ ಚ ಗೋಶ್ಚ ಪಿತ್ತೇನ ಸಸ್ತಾಹಮ್ || ೭೦ ||

ವ್ಯತ್ಯಾಸಭಾವಿತೋಽಯಂ ನಿಹಂತಿ ಶಿರಸಿ ಸ್ಥಿತಂ ವಿಷಂ ಕ್ಷಿಪ್ರಮ್ ||
ಸರ್ವಜ್ವರಭೂತಗ್ರಹನಿಷೂಚಿಕಾಜೀರ್ಣಮೂರ್ಘಾತಿ || ೭೧ ||

ಉನ್ನಾ ದಾಸಸ್ಮಾೞೌ ಕಾಚಪಟಲನೀಲಿಕಾಶಿರೋದೋಷಾನ್ ||
ಶುಷ್ಕಾಕ್ಷಿಸಾಕಪಿಲ್ಲಾ ಬುರ್ದಾಮುಕಂಡೂತಮೋದೋಷಾನ್ || ೨೨ ||
ಕ್ಷಯದೌರ್ಬಲ್ಯಮದಾತ್ಮಯಸಾಂಡುಗದಾಂಶ್ಚಾಂಜನಾತ್ ತಥಾ ನೋ
ಹಾನ್ ||

ಲೇಸಾದ್ ದಿಗ್ಧಕ್ಷತಲೇಢದಷ್ಟಾದ್ಯಷ್ಟವಿಧವಿಷಘಾತೀ || ೨೩ ||

ಅರ್ಶಸ್ವಾನದ್ಧೇಷು ಚ ಗುದಲೇಪೋ ಯೋನಿಲೇಪನಂಚ ಸ್ತ್ರೀಣಾಂ ||
ಮೂಢೇ ಗರ್ಭೇದುಷ್ಟೇ ಲಲಾಟಲೇಪಃ ಪ್ರತಿಶ್ಯಾಯೇ || ೨೪ ||

ವೃದ್ಧಾ ಕಿಟಿಭೌ ಕುಷ್ಟೇ ಶ್ವಿತ್ರೈ ವಿಚರ್ಚಿಕಾದಿಷು ಲೇಪಃ ||
ಗಜ ಇವ ತರೂನ್ ವಿಷಗದಾನ್ ನಿಹಂತ್ಯಗದೋ ಗಂಧಹಸ್ತೇಷಃ || ೨೫ ||

ಅರ್ಥ— ಬೇಬೀ, ಅದ್ವಗಂಧ, ಇಂಗು, ಅಪ್ಪುತುಳಿ, ಕೋಷ್ಠ
ಸೈಂಧವ, ಬಳ್ಳು, ಸಾಸಿ, ಬೆಳವಲಹಣ್ಣಿನ ತಿಳಲು, ಹೆಮ್ಮರದ ಬೇರು,
ಹುಲಗಲೇಬೀಜ, || ೨೬ || ತ್ರಿಕಟು, ಶಿರಸಲ ಹೂವು, ಅರಿಷಿಣ, ವಂಶ
ಲೋಚನ, ಇವುಗಳನೆಲ್ಲ ಸಮನಾಗಿ ತಕ್ಕೊಂಡು ಅಡಿನ ಮೂತ್ರದಲ್ಲಿ
ಅ ಮೇಲೆ ಒಮ್ಮೆ ಗೋರಜನದ ಅ ಮೇಲೆ ಅಡಿನ ಮೂತ್ರದ ಹೇಗೆ ಏಳು
ದಿವಸ ಏಳು ಭಾವನೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು || ೨೦ || ಸಿದ್ಧಮಾಡಿ ಕೊಟ್ಟರೆ
ತೀವ್ರವಾಗಿ ತಲೆಯಲ್ಲಿಯ ವಿಷವನ್ನೂ, ಎಲ್ಲ ಜ್ವರ, ಭೂತ, ಗ್ರಹ, ವಿಷೂ
ಚಿಕೆ ಅಜೀರ್ಣ, ಮೂರ್ಛಾರೋಗ || ೨೧ || ಉನ್ನಾದ, ಅಪಸ್ಮಾರ, ಕಾಚ,
ಪಟಲ, ನೀಲಿಕೆ (ಕಣ್ಣುರೋಗ)ಗಳನ್ನೂ ಶಿರೋರೋಗಗಳನ್ನೂ ಶುಷ್ಕಾ
ಕ್ಷಿಸಾಕ, ಪಿಲ್ಲ, ಅರ್ಬುದ, ಅರ್ಮ, ಕಂಡೂ, ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕತ್ತಲೆ ಬರೋಣ
|| ೨೨ || ಕ್ಷಯ, ದೌರ್ಬಲ್ಯ, ಮದಾತ್ಮಯ ಸಾಂಡು, ರೋಗಗಳನ್ನು
ಅಂಜನದಿಂದ ಮೋಹವನ್ನು ಲೇಪದಿಂದ ದಿಗ್ಧ (ತೋಡಿದ) ಕ್ಷತ ಗಾಯ
ದಲ್ಲಿ ವಿಷ, ಲೀಢ (ನೆಕ್ಕಿದ) ದಷ್ಟ (ಕಡಿದ) ಪೀತ (ಕುಡಿದ) ವಿದ್ಧ (ಚುಚ್ಚಿದ)
ದೂಷಿವಿಷ, ಗರ ಎಂಬ ಎಂಟು ತರದ ವಿಷಗಳನ್ನು ಕಳೆಯುವದು || ೨೩ ||
ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ ಮತ್ತು ಅನಾಹಗಳಲ್ಲಿ ಗುದಕ್ಕೂ ಮೂಢಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಯರ
ಯೋನಿಗೂ ಲೇಪಮಾಡಬೇಕು. ದುಷ್ಟನೆಗಡಿಯಲ್ಲಿ ಲಲಾಟಕ್ಕೆ ಲೇಪಮಾಡ
ಬೇಕು. || ೨೪ || ಅಂಡವೃದ್ಧಿ, ಕಿಟಿಭ, ಶ್ವಿತ್ರ, ವಿಚರ್ಚಿಕಾ ಮುಂತಾದ ರೋಗ
ಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇದರ ಲೇಪಮಾಡಬೇಕು. ಮತ್ತು ಆನೆಯು ಗಿಡಗಳನ್ನು

ಮುರಿದು ಒಗೆಯುವಂತೆ ಈ ಗಂಧಹಸ್ತಿ ಎಂಬ ಅಗದವು ವಿಷರೋಗಗಳನ್ನು
ನಾಶಮಾಡುತ್ತದೆ. || ೭೦ ||

ಮಹಾಗಂಧಹಸ್ತಿ ಎಂಬ ಅಗದವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಪತ್ರಾಗುರು ಮುಸ್ತೈಲಾ ನಿಯಾಸಾಃ ಪಚ್ಚ ಚಂದನಂತಥಾ ಸ್ಪೃಕ್ವಾ ||
ತ್ವಜ್ಜನಲದೋತ್ಪಲ ಬಾಲಕಹರೇಣು ಕೋಶೀರವ್ಯಾಘ್ರನಖಾಃ || ೭೧ ||

ಸುರದಾರುಕನಕಕುಂಕುಮಧ್ಯಾಮಕುಷ್ಮಪ್ರಿಯಂಗವಸ್ತಗರಮ್ |
ಪಚ್ಚಾಂಗಾನಿ ಶಿರೀಷಾತ್ ವೈಷಾಲಮನಃಶಿಲಾಜಾಜ್ಯಃ || ೭೨ ||

ಶ್ವೇತಾ ಕಟಿಭೀ ಕರಂಜೋ ರಕ್ಷೋಘ್ನಃ ಸಿಂಧುವಾರಿಕಾ ರಜನೀ ||
ಸುರಸಾಂಜನಗೈರಿಕಮಂಜಿಷ್ಠಾ ನಿಂಬಪತ್ರನಿಯಾಸಾಃ || ೭೩ ||

ವಂಶತ್ವಗಶ್ವಗಂಧಾಹಿಂಗುದಧಿತ್ಥಾ ಮ್ಲವೇತಸಂ ವೃಕ್ಷಾಃ ||
ಮಧುಮಧುಕಸೋಮರಾಜೀವಚಾರುಹಾರೋಚನಾತಗರಮ್ || ೭೪ ||

ಅಗದೋಯಂ ನೈಶ್ರವಣಾಯಾಖ್ಯಾತಸ್ತ್ರೈಂಬಕೇಣ ಸ್ಪಷ್ಟ್ಯಂಗಳಿ ||
ಅಪ್ರತಿಹತಪ್ರಭಾವಃ ಸ್ಮೃತೋ ಮಹಾಗಂಧಹಸ್ತೀತಿ || ೭೫ ||

ಪಿತ್ತೇನ ಗವಾಂ ಪೇಷ್ಯಾ ಗುಡಿಕಾ ಸಿದ್ಧಾ ತು ಪುಷ್ಪಯೋಗೇಣ ||
ಪಾನಾಂಜನಪ್ರಲೇಪೈಃ ಪ್ರಸಾಧಯೇತ್ ಸರ್ವಕರ್ಮಣಿ || ೭೬ ||

ಪಿಲ್ಲಂ ಕಂಡೂಂ ತಿಮಿರಂ ರಾತ್ರ್ಯಂಧಂ ಕಾಚಮರ್ಬುಧಂ ಪಟಿಲಮ್ ||
ಹಂತಿ ಸತತಪ್ರಯೋಗಾದ್ಧಿ ತಮಿತಸಥ್ಯಾಶಿನಾಂ ಪುಂಸಾಮ್ || ೭೭ ||

ವಿಷಮಜ್ಜ ರಾನಜೀರ್ಣಾನ್ ದದ್ರುಕಂಠುನಿಸೂಚಿಕಾಪಮಾಃ ||
ಕುಷ್ಠಂ ಕಟಿಭಂ ಶ್ವಿತ್ರಂ ವಿಚರ್ಚಿಕಾಂ ಚೋಪಾಹಂತಿ ನೃಣಾಮ್ || ೭೮ ||

ವಿಷಮೂಷಿಕಲೂತಾನಾಂ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಪನ್ನಗಾನಾಂಚ ||
ಆಶು ವಿಷಂ ನಾಶಯತೇ ಮೂಲಜಮಥ ಕಂದಜಂ ಸರ್ವಮ್ || ೭೯ ||

ಏತೇನ ಲಿಪ್ತಗಾತ್ರಃ ಸರ್ಪಾನ್ ಗೃಹ್ಣಾತಿ ಭಕ್ಷಯೇಚ್ಛ ವಿಷಮ್ ||
ಕಾಲಪರೀದೋಽಪಿ ನರೋ ಜೀವತಿ ನಿತ್ಯತಂ ನಿರಾತಂಕಃ || ೮೦ ||

ಅನದ್ವೇ ಗುದಲೇಪೋ ಯೋನಿಲೇಪಶ್ಚ ಮೂಢಗರ್ಭಾಣಾಮ್ ||
|| ೮೧ ||

ಮೂಚ್ಛಾರ್ತಿಷು ಲಲಾಟೇ ಲೇಪನ ಮಾಹುಃ ಪ್ರಧಾನತನುಮ್ || ೮೬ ||

ಭೇರೀಮೃದಂಗಪಟಿಹಾನ್ ಭತ್ರಾಣ್ಯಮುನಾ ತಥಾಧ್ವಜಪತಾಕಾಃ ||
ಲಿಪ್ತ್ವಾರಹಿವಿಷನಿರಸ್ತೈ ಪ್ರಧ್ವನಯೇದ್ ದರ್ಶಯೇನ್ಮತಿಮೂನ್ || ೮೭ ||

ಯತ್ರ ಚ ಸನ್ನಿಹಿತೋಽಯಂ ನ ತತ್ರ ಬಾಲಗ್ರಹಾ ನ ರಕ್ಷಾಂಸಿ ||
ನ ಚೈವ ಕಾರ್ತುಮಂತ್ರಾ ಭಜಂತಿ ನಾಥರ್ವಣೋ ಮಂತ್ರಾಃ || ೮೮ ||

ಸರ್ವಗ್ರಹಾ ನ ತತ್ರ ಪ್ರಭವಂತಿ ನಚಾಗ್ನಿಶಸ್ತ್ರನೃಪಚೌರಾಃ ||
ಲಕ್ಷ್ಮೀಶ್ಚ ತತ್ರ ಭಜತೇ ಯತ್ರ ಮಹಾಗಂಧಹಸ್ತಸ್ತಿ || ೮೯ ||

ಸಂಪಿಷ್ಕಮಾಣೇ ಚಾತ್ರೇನುಂ ಸಿದ್ಧಮಂತ್ರಮುದಾಹರೇತ್ ||
ಮಮ ಮಾತಾ ಜಯಾನಾಮ ಜಯೋ ನಾನೇತಿ ಮೇ ಪಿತಾ || ೯೦ ||

ಸೋಽಹಂ ಜಯಜಯಾಪುತ್ರೋ ವಿಜಯೋಽಥ ಜಯಾಮಿ ಚ ||
ನಮಃ ಪುರುಷಸಿಂಹಾಯ ವಿಷ್ಣವೇ ವಿಶ್ವಕರ್ಮಣೇ || ೯೧ ||

ಸನಾತನಾಯ ಕೃಷ್ಣಾಯ ಭವಾಯ ವಿಭವಾಯ ಚ ||
ತೇಜೋ ವೃಷಾಕಪೇಃ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ತೇಜೋ ಬ್ರಹ್ಮೇಂದ್ರಯೋ || ೯೨ ||

ಯಥಾಹಂ ನಾಭಿಜಾನಾಮಿ ನಾಸುದೇವಸರಾಜಯಮ್ ||
ಮಾತುಶ್ಚ ಪಾಣಿಗ್ರಹಣಂ ಸಮುದ್ರಸ್ಯ ಚ ಶೋಷಣಮ್ || ೯೩ ||

ಅನೇನ ಸತ್ಯವಾಕ್ಯೇನ ಸಿದ್ಧತಾಮಗದೋ ಹ್ಯಯಮ್ ||
ನಿಹಿ ನಿಹಿ ಮಿನಿ ಮಿನಿ ಸಂಸೃಷ್ಟೇ ರಕ್ಷ ಸರ್ವಂ ಭೇಷಜೋತ್ತಮೇ || ೯೪ ||

ಸ್ವಾಹಾ || ೯೪ ||

ಅರ್ಥ— ತಮಾಲಪತ್ರ ಅಗುರು, ಜೇಕು, ಯಾಲಕ್ಕಿ, ಐದು ತರದ (ರಾಳ, ಗುಗ್ಗುಳು, ಆಫು, ಶಿಲ್ಪಕ, ಲೋಬಾನ) ಅಂಟುಗಳು, ಕೆಂಪು ಚಂದನ, ಸ್ತುಕ್ತಾ (ಗಂಧಪ್ರವೃವಿರೇಷ) ದಾಲಚಿನ್ನಿ ಜಟಾಮಾಂಸಿ, ನೀಲ ಕಮಲ ಬಾಳದಬೇರು, ರೇಣುಕಬೀಜ, ಕರೇಬಾಳದಬೇಳು, ವ್ಯಾಘ್ರನಖ, || ೮೬ || ದೇವದಾರು, ನಾಗಕೇಶರ, ಕೇಶರ (ಗಂಜಳಿಗೆ ಹುಲ್ಲು) ಕೋಷ್ಟ, ಗವ್ವಲಾ, ತಗರ, ಶಿರಸಲದ ಪಂಚ [ಬೇರು ತೋಟಿ, ಎಲೆ, ಹೂವು, ಕಾಯಿ,] ಅಂಗಗಳು, ತ್ರಿಕಟು, ಮನಸಿಲಾ, ಜೀರಿಗೆ, ಹರಿತಾಳ, || ೮೭ || ಬಿಳೇ ಉತ್ತರಾಣಿ, ಕಟಿಭೀ (ಸಣ್ಣ ಸಿರಸಲ) ಹುಲಗಲಿ, ಸಾಸಿವೆ ಲಕ್ಕಿ, ಅರಿಷಿಣ, ತುಳಸಿ, ರಸಾಂಜನ, ಕಾವಿ, ಮಂಜಿಷ್ಠಿ, ಬೇವಿನ ಎಲೆ ಮತ್ತು

ಅಂಟು, || ೭೮ || ಬಿವರಿನ ತೋಟಿ, ಅಸ್ವಗಂಧ, ಇಂಗು, ಬೆಳವಲ ತಿಳಿಲು, ಆಮ್ಲವೇತಸ, ಕಕ್ಷಿ, ಜೇನು ಜೇಷ್ಠಮಧು, ಬಾವಂಚಿ, ಬಜಿ, ಗರಿಕೆ, ಹಳದೀತಗರ, || ೭೯ || ಈ ಅರವತ್ತು ದ್ರವ್ಯಗಳಿಂಪ ಕೂಡಿದ ಔಷಧವು ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಶಂಕರನಿಂದ ಕುಬೇರನಿಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಇದರ ಪ್ರಭಾವವು. ಅಪ್ರತಿಹತವಾದದ್ದಿದ್ದು ಇದರ ಹೆಸರು ಮಹಾಗಂಧಹಸ್ತಿ, ಎಂದು ಇದೆ. || ೮೦ || ಇವುಗಳನ್ನು ಗೋರೋಚನದೊಡನೆ ಅರಿದು ಪುಷ್ಯನಕ್ಷತ್ರದ ಮೇಲೆ ಗುಳಿಗೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಬೇಕು. ಇದು ಪಾಸ ಅಂಜನ, ಲೇಪಗಳಿಂದ ಉಪಯೋಗಿಸಿದರೆ ಎಲ್ಲ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುವದು. || ೮೧ || ಹಿತ, ಮಿತ, ಸಧ್ಯ ಆಹಾರವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ಇದನ್ನು ಸತತವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದರೆ ನಿಲ್ಲಿ, (ನೇತ್ರರೋಗ) ಕಂಡೂ, ತಿಮಿರ, ಇರಳಗಣ್ಣು, ಕಾಚ, ಅರ್ಬುದ, ಪಟಲ, || ೮೦ || ಜನರ ವಿಷಮುಚ್ಚರ, ಅರ್ಜೀರ್ಣ, ದದ್ರೂ (ಕುಷ್ಮವಿಲೇಷ) ಕಂಡೂ, ವಿಷೂಚಿಕೆ, ಹುರುಕು, ಕುಷ್ಠ, ಕೆಟಿಭ, ಪ್ಲೀಹ, ವಿಚರ್ಚಿಕೆಗಳನ್ನು ಕಳೆದುಯುವದು. || ೮೨ || ವಿಷದ ಇಲಿ ಮತ್ತು ಲೂತ (ಜಾಡ) ಗಳ ಮತ್ತು ಎಲ್ಲ ಹಾವುಗಳ ವಿಷವನ್ನು ಮತ್ತು ಮೂಲಜ ಮತ್ತು ಕಂದಜ ವಿಷವನ್ನು ತೀವ್ರವಾಗಿ ನಾಶ ಮಾಡುತ್ತದೆ. || ೮೨ || ಶರೀರಕ್ಕೆ ಇದರ ಲೇಪ ಮಾಡಿಕೊಂಡವನು ಹಾವುಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಯುವನು ವಿಷವನ್ನು ತಿನ್ನುವನು ಮರಣ ಕಾಲವು ಬಂದಿದ್ದರೂ ಇದರಿಂದ ನಿರ್ಭಯವಾಗಿ ಬಹಳ ದಿವಸ ಬದುಕುವನು || ೮೩ || ಆನಾಹದಲ್ಲಿ ಗುದಕ್ಕೂ, ಮೂಡಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಯೋನಿಗೂ, ಮೂರ್ಛಾರೋಗದಲ್ಲಿ ಹಣೆಗೂ, ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಲೇಪಮಾಡಬೇಕು. || ೮೪ || ಭೇರಿ, ಮೃದಂಗ ಪಟಹಗಳಿಗೆ ಇದರ ಲೇಪಮಾಡಿ ಬಾರಿಸಲು ಹಾವಿನ ವಿಷವು ನಾಶವಾಗುವದು. ಅದರಂತೆ ಬುದ್ಧಿವಂತನು ಭತ್ರ, ಧ್ವಜ, ಪತಾಕಿಗಳಿಗೆ ಲೇಪ ಮಾಡಿ ವಿಷರೋಗಿಗೆ ತೋರಿಸಲು ವಿಷವು ನಾಶವಾಗುವದು. || ೮೫ || ಎಲ್ಲಿ ಈ ಔಷಧವಿರುವದೋ, ಅಲ್ಲಿ ಬಾಲಗ್ರಹಗಳು ರಾಕ್ಷಸರ ಪರದ್ರೋಹಕರ ಮಂತ್ರಗಳ ಅರ್ಥವಣ ಮಂತ್ರಗಳ ಆಟ ಸಾಗದು. || ೮೬ || ಎಲ್ಲಿ ಮಹಾಗಂಧಹಸ್ತಿ, ಎಂಬ ಈ ಔಷಧವು ಇರುತ್ತದೋ ಅಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲ ಗ್ರಹಗಳ ಆಟ ಸಾಗದು ಅದರಂತೆ ಬೆಂಕಿ, ಶಸ್ತ್ರ, ಅರಸು. ಕಳ್ಳರ, ಆಟವೂ ಸಾಗದು ಅಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯು ವಾಸವಾಗುತ್ತಾಳೆ. || ೮೯ || ಅದನ್ನು

ಅರಿಯುವಾಗ್ಗೆ ಈ ಸಿದ್ಧಿಮಂತ್ರವನ್ನು ಅನ್ನಬೇಕು. ನನ್ನ ತಾಯಿಯು
ಜಯಾ ಎಂಬುವಳು ಜಯ ಎಂಬುವನು ನಮ್ಮ ತಂದೆಯು || ೯೦ ||
ಹೀಗೆ ನಾನು ಜಯ ಮತ್ತು ಜಯಾ ಇಬ್ಬರ ಮಗನಾಗಿದ್ದು ನನ್ನ ಹೆಸರು
ವಿಜಯ ನಾನು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಗೆಲ್ಲುವೆನು. ಪುರುಷಸಿಂಹನಾದ ಪಿಶ್ಚವನ್ನು
ಹುಟ್ಟಿಸುವ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ನಮಸ್ಕಾರವು. || ೯೧ || ಸನಾತನನಾದ ಸೃಷಾ
ಕಪಿಯ ತೇಜನಾದ, ಬ್ರಹ್ಮ ಇಂದ್ರ ಯನುರಲ್ಲಿ ಇದ್ದ, ಸಾಕ್ಷಾತ್ ತೇಜ
ನಾದ ಭವ-ವಿಭವ ಎಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ ಕೃಷ್ಣನಿಗೆ ನಮಸ್ಕಾರವು. || ೯೨ ||
ನಾನು ವಾಸುದೇವನ ಪರಾಜಯವನ್ನು ತಾಯಿಯಪಾಣಿಕ್ರಮಣವನ್ನು, ಸಮು
ದ್ರದ ಶೋಷವನ್ನು ಅರಿತಿಲ್ಲ. || ೯೩ || ಈ ಸತ್ಯವಾಕ್ಯವಿಂದ ನಮ್ಮ ಈ
ಔಷಧವು ಸಿದ್ಧವಾಲಿ, ನಿಹಿನಿಹಿ ಮಿನಿಮಿನಿ ಬಂದಂಥಾ ಭೇಷಜೋತ್ತಮಕೇ
ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ರಕ್ಷಿಸು. ಸ್ವಾಸ್ವಾ || ೯೪ ||

ವಿಷಸ ಉಪದ್ರವಗಳಾದ ಶ್ವಾಸಮುಂತಾದವುಗಳ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ

ಋಷಭಕಜೀವಕಯಷ್ಟೀನುಧುಕೋತ್ಪಲಧಾನ್ಯಕೇಸರಾಜಾಜ್ಯಃ ||
ಸಸಿತಗಿರಿಕೋಲನುಧ್ಯಾಃ ಪೇಯಾಃ ಶ್ವಾಸಜ್ವರಾದಿಹರಾಃ || ೯೫ ||
ಹಿಂಗು ಚ ಕೃಷ್ಣಾಯುಕ್ತಂ ಕಪಿತ್ಥರಸಯುಕ್ತಮುಗ್ರಲವಣಂ ಚ ||
ಸನುಧುಸಿತೌ ಪಾತವ್ಯೌ ಜ್ವರಹಿಂಕೃಕಾಕಾಶಶ್ವಾಸಘ್ನೌ || ೯೬ ||
ಲೇಹಃ ಕೋಲಾಸ್ಥ್ಯಂಜನಲಾಜೋತ್ಪಲಘೃತೈರ್ವಮಿಂ ಹಂತಿ ||
ಬೃಹತೀದ್ವಯಾ ಡಕೀಪತ್ರಧೂಮವರ್ತಿಸ್ತು ಹಿಂಕೃಕ್ಷೀ || ೯೭ ||
ಶಿಖಿಬರ್ಹಬಲಾಕಾಸ್ಥೀನಿ ಸರ್ಷಪಾಶ್ಚಂದನಚ್ಚಾ ಘೃತಯುಕ್ತಮ್ ||
ಧೂನೋ ಗೃಹಶಯನಾಸನವಸ್ತ್ರಾದಿಷು ಶಸ್ಯತೇ ವಿಷಚಿತ್ || ೯೮ ||
ಘೃತಯುಕ್ತೇ ನತಕುಷ್ಠೇ ಭುಜಗಪತಿಶಿರಃ ಶಿರೀಷಕುಸುಮಂ ವಾ ||
ಧೂನೋಗದಃ ಸ್ಮೃತೋದಯಂ ಸರ್ವವಿಷಘ್ನಃ ಶ್ವಯಧುಹೃಚ್ಚ || ೯೯ ||
ಜತುಸೇವ್ಯಪ ತ್ರಗುಗ್ಗುಲು ಭಲ್ಲಾ ತಕಕಕುಗ್ಗವುಷ್ಪಸರ್ಜರಸಾಃ ||
ಶ್ವೇತಾ ಧೂಮಾ ಉರಗಾಮುಕೀಟವಸ್ತ್ರಕ್ರಿಮಿಹರಾಃ ಸ್ಯುಃ || ೧೦೦ ||

ಅರ್ಥಃ—ಋಷಭಕ, ಜೀವಕ, ಜೇಷ್ಠನುಧು, ನೀಲಕಮಲ, ಹವೀಜ,
ನಾಗಕೇಶರ, ಜೀರಿಗೆ, ಬಿಳೇಉತ್ತರಾಣಿ, ಬೋರೆ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವು ಶ್ವಾಸ,

ಜ್ವರ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಕಳೆಯುವದು. ||೯೫|| ೧ ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಮತ್ತು ಇಂಗು
 ೨ ಬೆಳವಲರಸ ಮತ್ತು ಕಾಚಲವಣ, ೩ ಸಕ್ಕರೆ ಮತ್ತು ಜೇನು ಇವು ಜ್ವರ
 ಬಿಕ್ಕುಕೆನ್ನು ದಮ್ಮುಗಳನ್ನು ಕಳೆಯುವವು. ||೯೬|| ಬೋರೆ, ರಸಾಂಜನ, ಭತ್ತ
 ರಳು, ನೀಲಕಮಲ, ಘೃತಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಲೇಹವು ವಾಂತಿ ಕಳೆಯುವದು.
 ನೆಲಗುಳ್ಳ, ಹೆಬ್ಬಗುಳ್ಳ, ತೋಗರಿಣವುಗಳ ಎಲೆಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ಧೂಮವರ್ತಿಯು
 ಬಿಕ್ಕುನ್ನು ಕಳೆಯುವದು. ||೯೭|| ಸನಿಲಿನಗರಿ, ಬಲಾಕಾಪಕ್ಷಿಯ ಎಲವು
 ಸಾಸಿವೆ, ಚಂದನ, ಇವುಗಳ ಜೂರ್ಣದಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ತುಪ್ಪ ಕೂಡಿಸಿ ಬೆಂಕಿಯ
 ಮೇಲೆ ಹಾಕಿ, ಅದರ ಹೊಗೆಯನ್ನು ಮನೆ, ಹಾಸಿಗೆ, ಆಸನ, ವಸ್ತ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ
 ಕೊಟ್ಟರೆ ವಿಷವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವದು. ||೯೮|| ೧ ಗರ ಮತ್ತು ಕೋಷ್ಠ
 ೨ ಹಾವಿನತಲೆ ಮತ್ತು ಪಿರೀವಪುಷ್ಪ ಇವುಗಳಿಗೆ ತುಪ್ಪ ಹಚ್ಚಿ ಬೆಂಕಿಯಮೇಲೆ
 ಇಡಲು ಹೊರಟೆ ಹೊಗೆಯು ಸರ್ವ ವಿಷವನ್ನು ಬಾವನ್ನೂ ಕಳೆಯುವದು.
 || ೯೯ || ಅರಗು, ಬಾಳದಬೇರು, ತಮಾಲಪತ್ರ, ಗುಗ್ಗುಳು, ಕೇರು, ಮತ್ತಿಯ
 ಹೂವು, ರಾಕ, ಬಿಳೇಉತ್ತರಾಣ ಇವುಗಳ ಧೂಮವು ಹಾವು, ಇಲಿ, ಕೀಟ
 ವಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಕ್ರಿಮಿ (ವಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಕೂರಿ) ಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವದು.
 || ೧೦೦ ||

ಕ್ಷಾರಗುಟಿಕೆಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ತರುಣಪಲಾಶಕ್ಷಾರಂ ಸ್ತುತಂ ಪಚೇಚೂರ್ಣತೈಃ ಸಹ ಸಮಾಂಶೈಃ ||
 ಲೋಹಿತಮೃದ್ರಜನೀದ್ವಯ ಮಧುಕಸುರಸಶುಕ್ಲ ಮಂಜರಿಲಿಖಿಃ ||೧೦೧||
 ಲಾಕ್ಷಾಸ್ಯಂಧನಮಾಂಸೀಹರೇಣುಹಿಂಗುದ್ವಿಸಾರಿನಾಕುಷ್ಠೈಃ||
 ಸವೋಷ್ಣಬಾಹ್ಲೀ ಕೈರ್ಧರ್ವೀಲೇಪೇನ ಘಟ್ಟಿಯೇದ್ ಯಾವತ್ ||೧೦೨||
 ಸರ್ವವಿಷತೋಧಗುಲ್ಮ ತ್ವಗ್ಗೋಷಾಶೋಭಗಂದರಪ್ಲೀಹೈಃ||
 ಶೋಧಾಪಸ್ಮಾರಕ್ರಿಮಿಭೂತಸ್ವರಭೇದಕಂಡುಪಾಂಡುಗದಾನ್ ||೧೦೩||
 ಮಂದಾಗ್ನಿತ್ವಂ ಕಾಸಂ ಸೋನ್ಮಾದಂ ನಾಶಯೇಯುರಥ ಪುಂಸಾಮ್ ||
 ಗುಟಿಕಾಚ್ಛಾಯಾಶುಷ್ಕಾಃ ಕೋಲಸಮಾ ಸ್ತಾಃ ಸ ಮು ಪ ಯು ಕ್ತಾಃ
 || ೧೦೪ ||

ಅರ್ಥ— ತರುಣಮುತ್ರಲಗಿಡವನ್ನು ಸುಟ್ಟು, ಸೋಸಿ, ಕ್ಷಾರವನ್ನು ತ
 ಕೊಂಡು, ಅದರಲ್ಲಿ ಕಾವಿ, ಅರಿಷಿಣ, ಮರಅರಿಷಿಣ, ಜೇಷ್ಠಮಧು, ಬಿಳೇತುಳ

ಸಿಯತೆನೆ||೧೦೧|| ಅರಗು, ಸೈಂಧವ, ಜಟಾವಾಂಸಿ, ರೇಣುಕಜೀಜ. ಇಂಗು, ಕರೇಮತ್ತು ಬಿಳೇ ಅನಂತಮೂಲ, ಕೋಷ್ಠ, ತ್ರಿಶಟು, ಇಂಗುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಹಾಕಿ ಕುದಿಸಿ ಸವುಟಕ್ಕೆ ಹತ್ತುವ ವರೆಗೆ ಗಟ್ಟಿಸಬೇಕು. ||೧೦೨|| ಅವರಿಂದ ಬೋರಕಾಯಿಯಷ್ಟು ಗುಳಿಗೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ, ನೆರಳಲ್ಲಿ ಒಣಗಿಸಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದರೆ ಎಲ್ಲ ವಿಷದಬಾವು, ಗುಲ್ಮ, ತ್ವಚಾರೋಗ, ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ, ಭಗಂದರ, ಪ್ಲೀಹ, ಬಾವು, ಅಸಸ್ಕಾರ, ಕ್ರಿಮಿ, ಭೂತ, ಸ್ವರಭೇದ, ಕಂಡೂ, ಪಾಂಡುರೋಗ ||೧೦೩|| ಅಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯ, ಕೆಮ್ಮು, ಉನ್ಮಾದಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವವು ||೧೦೪||

ಪೀತವಿಷದಷ್ಟವಿದ್ದೇಷ್ಟೇತದ್ವಿಷೇ ಚ ವಾಚ್ಯಮುದ್ವಿಷ್ಟಮ್ ||
ಸಾಮಾನ್ಯತಃ ಪೃಥಕ್ತ್ವಾನ್ನಿದೇಶಮತಃ ಶೃಣು ಯಥಾವತ್ ||೧೦೫||
ರಿಪ್ರಯುಕ್ತೇಭ್ಯೋ ನಭ್ಯಃ ಸ್ವೇಭ್ಯಃ ಸ್ತ್ರೀಭೋಷಣವಾ ಭಯಂ
ನೈವತೇ ||
ಆಹಾರವಿಹಾರಗತಂ ತಸ್ಮಾತ್ ಪ್ರೇಷ್ಯಾನ್ ಪರೀಕ್ಷೇತ || ೧೦೬ ||

ಅರ್ಥ— ಇಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ಕುದಿದ, ಕಡಿದ, ಚೂರ್ಣವಾದ ವಿಷಗಳ ವಿಷಯವಾಗಿ ಸಾಮಾನ್ಯತಃ ಹೇಳಬೇಕಾದ್ದನ್ನು ಹೇಳಿದೆವು. ಇನ್ನುಮೇಲೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಹೇಳುವವನ್ನು ಕೇಳಿರಿ. || ೧೦೫ || ಅರಸಿಗೆ ಶತ್ರುಗಳು ಒಡಕೊಂಡ ತಮ್ಮ ಜನರಿಂದಲೂ ಅಥವಾ ಸ್ತ್ರೀಯರಿಂದಲೂ ಆಹಾರವಿಹಾರಗಳಲ್ಲಿ ವಿಷದ ಭಯವಿರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸೇವಕರನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಬೇಕು. || ೧೦೬ ||

ಸೇವಕ ಮತ್ತು ಅನ್ನದ ಪರೀಕ್ಷಾವಿಧಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಅಂತ್ಯರ್ಥಶಂಕಿತಃ ಸ್ಯಾದ್ ಬಹುನಾಗಭವಾಲ್ಪನಾಗ್ ವಿಗತಲಕ್ಷ್ಮೀಃ ||
ಪ್ರಾಪ್ತಃ ಪ್ರಕೃತಿವಿಕಾರಂ ವಿಷಪ್ರದಾತಾ ನರೋ ಜ್ಞೇಯಃ || ೧೦೭ ||
ದೃಷ್ಟ್ವೈವಂ ನ ತು ಸಹಸಾ ಭೋಜ್ಯಂ ನೃಸೇತ್ ತದನ್ನಮಗ್ನೌ ತು ||
ಸವಿಷಂ ಹಿ ಪ್ರಾಪ್ಯಾನ್ನಂ ಬಹೂನ್ ವಿಕಾರಾನ್ ಭಜತ್ಯಗ್ನಿಃ || ೧೦೮ ||
ಶಿಖಿಬರ್ಹವಿಚಿತ್ರಾರ್ಚಿಸ್ತೀಕ್ಷ್ಣಃ ಸರೂಪ್ತಕುಣಪಗಂಧಿಶ್ಚ ||
ಸ್ಫುಟತಿ ಸಶಬ್ದೋಕಾವರ್ತೋ ವಿಹತಾರ್ಚಿರಪಿ ಚ ಸ್ಯಾತ್ || ೧೦೯ ||
ಪಾತ್ರಸ್ಥಂ ಚ ವಿವರ್ಣಂ ಭೋಜ್ಯಂ ಸ್ಯಾನ್ನಕ್ಷಿಕಾಶ್ಚ ಮಾರಯತಿ ||
ಕ್ಷಾಮಸ್ವರಂ ಚ ಕಾಕಂ ಕುರ್ಯಾದ್ ವಿರಜೇಚ್ಛ ಕೋರಾಕ್ಷಿ || ೧೧೦ ||

ಪಾನೇ ನೀಲಾ ರಾಜೀ ನೈವಣ್ಯಂ ಸ್ವಾಂ ಚ ನೇಕ್ಷತೇ ಚ್ಛಾಯಾಮ್ ||
ವಿಕೃತಾನುಥನಾ ಸತ್ಯತಿ ಲವಣಾಕ್ತೇ ಫೇನಮಾಲಾ ಸ್ಯಾತ್ || ೧೧೧ ||

ಅರ್ಥ— ವಿಷವನ್ನು ಕೊಡುವ ಮನುಷ್ಯನು ಬಹಳ ಅಂಜಿರುವನು. ಬಹಳ ಮೂತಾಡುವನು ಅವನ ಕಾಂತಿಯು ಕುಂದಿರುವದು, ಸ್ವಭಾವದಲ್ಲಿ ಬದಲಾವಣೆಯಾಗಿರುವದು. ಇಂಥವನು ವಿಷ ಕೊಟ್ಟವನೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು || ೧೦೭ || ಇದನ್ನೆಲ್ಲ ವಿಚಾರಮಾಡಿ ತಿನ್ನತಕ್ಕ ಅನ್ನವನ್ನು ಒಮ್ಮೆಲೆ ತಿನ್ನದೆ ಬೆಂಕಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಬೇಕು. ಅನ್ನದಲ್ಲಿ ವಿಷವಿದ್ದರೆ ಬೆಂಕಿಯಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ವಿಕಾರಗಳು ಕಂಡು ಬರುತ್ತವೆ. || ೧೦೮ || ಅದರ ಉರಿಗಳು ನವಿನ ಗರಿಗಳಂತೆ ತರತರದ ಬಣ್ಣದವು ಹೊರಡುತ್ತವೆ. ಬೆಂಕಿಯು ತೀಷ್ಣವಾಗುವದು ರುಕ್ಷವಾದ ವೇಣದ ನಾತ ಬರುವದು. ಚಟಚಟಿ ಎಂದು ಒಡದಂತೆ ಶಬ್ದವಾಗುವದು. ಒಂದೇ ಕಡೆಗೆ ಉರಿವಿಳುವದು. ಮತ್ತು ಆರುವದು. || ೧೦೯ || ಅದನ್ನು ತಿಂದ ಕಾಗಿಯ ಸ್ವರವು ಕುಗ್ಗುವದು. ಚಕೋರ ಪಕ್ಷಿಯ ಕಣ್ಣು ಕಾಂತಿಯಿರುವಾಗುವದು. ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟ ವಿಷಯುಕ್ತ ಅನ್ನದ ಬಣ್ಣವು ಬೇರೆಯಾಗುವದು. ಮತ್ತು ಅದರ ಮೇಲೆ ಕೂತ ನೋಣಗಳು ಸಾಯುವವು. || ೧೧೦ || ದ್ರವಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ವಿಷವಿದ್ದರೆ. ಅದರ ಬಣ್ಣವು ಬೇರೆಯಾಗಿ ಅದರಲ್ಲಿ ನೀಲಗೆರೆಗಳು ಕಾಣುವವು. ಅದರಲ್ಲಿ ಉಪ್ಪು ಕೂಡಿ ಸಲು ಬಸಳ ಬರುಗು ಬರುವದು. || ೧೧೧ ||

ವಿಷದಿಂದ ಆಯಾ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಮೇಲೆ ಆಗುವ ಪರಿಣಾಮಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಪಾನಾನ್ನಯೋಃ ಸವಿಷಯೋರ್ಗಂಧೇನ ಶಿರೋರುಜಾ ಹಲದಿ ಚ
ಮೂರ್ಛಾ ಚ ||

ಸ್ವರ್ಣೇನ ಪಾಣಿಶೋಢಃ ಸುಪ್ತ್ಯಂಗುಲಿದಾಹತೋದನಖಭೇದಾಃ || ೧೧೨ ||

ಮುಖತಾಲ್ವೋಷ್ಯ ಚಿಮಿಚಿಮಾ ಚಿಹ್ವಾ ಶೂನವತೀಜಡಾವಿನರ್ಣಾಚ ||
ದ್ವಿಜಹರ್ಷಹನುಸ್ತಂಭಾಸ್ಯದಾಹನಾನಾಗಲವಿಕಾರಾಃ || ೧೧೩ ||

ಆಮಾಶಯಂ ಪ್ರವಿಷ್ಟೇ ನೈವಣ್ಯಂ ಸ್ವೇದಸದನಮುತ್ಕ್ಲೇಷಃ ||
ದೃಷ್ಟಿಹೃದಯೋಪರೋಧೋ ಬಿಂದುಶಶ್ಚೀಯತೇ ಚಾಂಗಮ್ || ೧೧೪ ||

ಸಕ್ವಾಶಯಂತು ಯಾತೇ ಮೂರ್ಛಾಮದದಾಹನೋಹಬಲನಾಶಾಃ
ತಂದ್ರಾ ಕಾಶ್ಯಂ ಚ ವಿಷೇ ಸಾಂಡುತ್ವಂ ಚೋದರಸ್ಥೇ ಸ್ವಾತ್ ||೧೧೫||
ದಂತೌಷ್ಣಮಾಂಸಶೋಫಾಃ ಶೀರ್ಯಂತೇ ದಂತಪವನೇ ಕೂರ್ಚಾಸ್ತು ||
ಕೇಶಚ್ಯುತಿಃ ಶಿರೋರುಕ್ ಗ್ರಂಥಯೋ ವಿಶೀರ್ಣಶ್ಚ ಕೂರ್ಚಃ ಸ್ವಾತ್ ||೧೧೬||

ದುಷ್ಪೇಽಂಜನೇಽಕ್ಷಿದಾಹಃ ಸ್ರಾವೋಽತ್ಯುಪದೇಹಶೋಥರಾಗಾಶ್ಚ ||
ಅದ್ಯೈರಾದೌ ಕೋಷ್ಠಃ ಸ್ಪೃಶ್ಯೈಸ್ತಸ್ತಗ್ ದಹ್ಯತೇ ದುಷ್ಪೈಃ ||೧೧೭||
ಸ್ನಾನಾಭ್ಯಂಗೋತ್ಸಾದನವಸ್ತ್ರಾಲಂಕಾರವರ್ಣಕೈದುಷ್ಪೈಃ ||
ಕಂಡ್ವರ್ತಿಕೋಶಪಿಡಕಾರೋಮೋದ್ಗಮಚಿಮಿಚಿನಾಃ ಶೋಫಾಃ ||೧೧೮||

ಏತೇ ಚ ಕರಚರಣತೋದದಾಹಕ್ಲಮಾನಿಸಾಕಾಶ್ಚ ||
ಭೂಪಾದುಕಾಶ್ಚಗಜಚರ್ಮಕೇತುಶಯನಾಸನೈದುಷ್ಪೈಃ ||೧೧೯||
ಮಾಲ್ಯಮಗಂಧಂ ಮ್ಲಾಯತಿ ಶಿರೋರುಜಾರೋಮಹರ್ಷಕರಮ್ ||
ಸ್ತಂಭಯತಿ ಖಾನಿ ನಾಸಾನುಸಹಂತ್ಯಥ ದರ್ಶನೇ ಧೂಮಃ ||೧೨೦||
ಕೂಪತಡಾಗಾದಿಜಲಂ ದುರ್ಗಂಧಂ ಸಕಲುಷಂ ವಿವರ್ಣಿಷ್ಣು ||
ಪೀತಂ ಶ್ವಯಂಧುಂ ಕೋಠಾನ್ ಪಿಡಕಾಶ್ಚ ಕರೋತಿ ಮರಣಿಷ್ಣು ||೧೨೧||
ಆದೌ ಚಾಮಾಶಯಗೇ ವಮನಂ ತ್ವಕ್ಸ್ಥೇ ಪ್ರದೇಹಸೇಕಾದಿ ||
ಕುರ್ಯಾದ್ ಭಿಷಕ್ ಚಿಕಿತ್ಸಾಂ ದೋಷಬಲಂ ಚೈವ ಹಿ ಸಮೀಕ್ಷ್ಯ ||೧೨೨||

ಇತಿಮೂಲವಿಷವಿಶೇಷಾಃ ಪ್ರೋಕ್ತಾಃ.....

ಅರ್ಥ — ವಿಷಯುಕ್ತ ಅನ್ನಪಾನಗಳ ವಾಸನೆಯಿಂದ ತಲೆನೋವು, ಎದೆನೋವು, ಮೂರ್ಛೆಂಟುಂಟಾಗುವವು. ಅದರ ಸ್ಪರ್ಶದಿಂದ ಕೈಗೆಬಾವು, ಸ್ಪರ್ಶಜ್ವಾನನಾಶ, ಬಟ್ಟೆಗಳಿಗೆದಾಹ, ಚುಚ್ಚುವಿಕೆ, ಉಗರುತೀಳೋಣ || ೧೧೨ || ಬಾಯಿ-ಅಂಗಳ-ತುಟೆಗಳು ಜುಣುಜುಣು ಅನ್ನೋಣ, ನಾಲಿಗೆಯ ಬಣ್ಣವು ಬದಲಾಗಿ ಅದಕ್ಕೆ ಜಡತ್ವ ಮತ್ತು ಬಾವು ಉಂಟಾಗುವದು. ದಂತ ಹರ್ಷ, ಹಸುಸ್ತಂಭ, ಮುಖದಾಹ ಮತ್ತು ಅನೇಕತರದ ಕಂಠವಿಕಾರಗಳು ಉಂಟಾಗುವವು. || ೧೧೩ || ವಿಷವು ಆಮಾಶಯದಲ್ಲಿ ಹೋಗಲು ವಿವರ್ಣತೆ ಬೆವರು ನಿರ್ವಿಣ್ಣತೆ ರೆಚಿರೆಚಿ ಕಣ್ಣು ಮಂದವಾಗುವದು, ಎದೆಯಲ್ಲಿ ಏನಾ

ದರೂ ಕೂತಂತೆ ಅನಿಸುವದು, ಮೈಮೇಲೆ ಟಿಬಿಕಿಗಳು ಏಳುವವು. || ೧೧೪ ||
 ವಿಷವು ಸಕ್ವಾಶಯಕ್ಕೆ ಹೋಗಲು ಮೂರ್ಛಾ, ಮದ, ದಾಹ, ಮೋಹ ಬಲ
 ನಾಶಗಳುಂಟಾಗುವವು. ವಿಷವು ಉದರಕ್ಕೆ ಹೋಗಲು ತಂದ್ರೆ ಕಾರ್ಶ್ಯ ಬಿಳೇ
 ಬಣ್ಣಗಳು ಉಂಟಾಗುವವು. || ೧೧೫ || ಹಲ್ಲುಕಡ್ಡಿಯಲ್ಲಿ ವಿಷವಿದ್ದರೆ ಹಲ್ಲು;
 ತುಪ್ಪ, ವಸಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಬಾವು ಬರುವದು. ಕಡ್ಡೀವಸಳುಗಳು ಉದರುವವು.
 ವಿಷವು ತಲೆಗೆ ಹತ್ತಲು ಕೂದಲು ಉದರುವವು. ತಲೆಯಲ್ಲಿನೋವುಗಳುಂಟಾ
 ಗುವವು. ಕೂರ್ಚವು (ಕುಂಚವು) ಉದರುವದು. || ೧೧೬ || ಅಂಜನವು ವಿಷ
 ಯುಕ್ತವಿದ್ದರೆ ಕಣ್ಣು ಉರಿಯೋಣ, ಸ್ರಾವ, ಮೆತ್ತೋಣ ಬಾವು ಕೆಂಪುಬಣ್ಣ
 ಗಳು ಬರುತ್ತವೆ. ವಿಷಯುಕ್ತ ತಿನ್ನುವ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಂದ ಮೊದಲು ಕೋಷ್ಠದ
 ದಾಹವಾಗುತ್ತದೆ. || ೧೧೭ || ಸ್ನಾನ, ಅಭ್ಯಂಗದ್ರವ್ಯ, ಉತ್ಪಾದನದ್ರವ್ಯ,
 ವಸ್ತ್ರ, ಅಲಂಕಾರ, ಗಂಧಗಳು ವಿಷಯುಕ್ತವಾಗಿದ್ದರೆ ಕಂಡೂ ನೋವು,
 ಗಾದರಿ, ಬಕ್ಕೆ, ರೋಮಾಂಚ, ಜುಣುಜುಣುಅನ್ನೋಣ, ಬಾವುಗಳು ಉಂಟಾ
 ಗುವವು. || ೧೧೮ || ಭೂಮಿ, ಪಾದುಕ, ಕುದುರೆ, ಆನೆ, ತೋಗಲು, ಧ್ವಜ,
 ಹಾಸಿಗೆ, ಆಸನಗಳು ವಿಷದಿಂದಯುಕ್ತವಾಗಿದ್ದರೆ ಮೇಲಿನ ವಿಕಾರಗಳಲ್ಲದೆ
 ಕೈಕಾಲುಚುಚ್ಚೋಣ, ದಾಹ, ಕ್ಲಮ, ಅಜೀರ್ಣಗಳುಂಟಾಗುವವು. || ೧೧೯ ||
 ವಿಷಯುಕ್ತ ಮೂಲೆಯು ಗಂಧರಹಿತವಾಗಿ ಬಾಡುವದು ತಲೆನೋವು,
 ರೋಮಾಂಚಗಳುಂಟಾಗುವವು. ವಿಷಯುಕ್ತ ಧೂಮವು ಶರೀರದ ಎಲ್ಲ ಭಿವ್ರ
 ಗಳನ್ನು ಶಬಿಸುವದು ಘ್ರಾಣೇಂದ್ರಿಯ ಮತ್ತು ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವದು
 || ೧೨೦ || ಕೆರೆ, ಬಾವಿ, ಮುಂತಾದವುಗಳ ನೀರು ವಿಷದುಷ್ಟವಾದರೆ ಅದರ
 ಬಣ್ಣವು ತಿರಗುವದು; ಹೊಲಸಾಗುವದು ಮತ್ತು ನಾರುವದು ಅದನ್ನು ಕುಡಿ
 ದರೆ ಬಾವು, ಗಾದರಿ, ಬಕ್ಕೆ, ಮರಣವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವದು. || ೧೨೧ ||
 ವಿಷವು ಆಮಾಶಯದಲ್ಲಿರಲು ಮೊದಲು ವಮನವನ್ನು, ತ್ವಚೆಯಲ್ಲಿರಲು
 ಮೊದಲು ಲೇಪ-ಸೇಚನವನ್ನುಮಾಡಿ ಆಮೇಲೆ ವೈದ್ಯನು ದೋಷಬಲವನ್ನು
 ವಿಚಾರಿಸಿ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. || ೧೨೨ || ಇಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ಮೂಲ
 ವಿಷದ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವು.

ಜಂಗಮ ವಿಷದ ಲಕ್ಷಣ ಚಿಕಿತ್ಸೆಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಮೊದಲು
 ಸರ್ಪ ಮುಂತಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಭೇದಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಶೃಣು ಜಂಗಮಸ್ಯಾತಃ ||

ಸನಿಶೇಷಚಿಕಿತ್ಸಿತಮೇವಾದೌ ತತ್ರೋಚ್ಯತೇ ತು ಸರ್ಪಾಣಾಮ್ || ೧೨೩ ||

ದರ್ವೀಕರಾ ಮಂಡಲಿನೋ ರಾಜಿಮಂತಸ್ತಥೈವ ಚ ||

ಸರ್ಪಾ ಯಥಾಕ್ರಮಂ ವಾತಪಿತ್ತಶ್ಲೇಷ್ಮಪ್ರಕೋಪಣಾಃ || ೧೨೪ ||

ದರ್ವೀಕರಃ ಫಣೇ ಜ್ವೇಯೋ ಮಂಲಲೀ ಮಂಡಲಾಃ ಫಣಾಃ ||

ಬಿಂದುಲೇಖೋ ಹಿ ಚಿತ್ರಾಂಗಃ ಪನ್ನಗಃ ಸ್ಯಾತ್ ಸ ರಾಜಿಮಾನ್ || ೧೨೫ ||

ವಿಶೇಷಾತ್ ಕಟುಕಂ ರೂಕ್ಷಮನ್ಲೇಷ್ಣಂ ಸ್ವಾದು ಶೀತಲಮ್ ||

ವಿಷಂ ಯಥಾಕ್ರಮಂ ತೇಷಾಂತಸ್ಯಾ ದ್ ವಾತಾದಿಕೋಪನಮ್ || ೧೨೬ ||

ದರ್ವೀಕರಕೃತೋ ದಂಶಃ ಸೂಕ್ಷ್ಮದಂಷ್ಟ್ರಾಪದೋಽಸಿತಃ ||

ನಿರುದ್ಧರಕ್ತಃ ಕೂರ್ಮಾಭೋ ವಾತವ್ಯಾಧಿಕರೋ ಮತಃ || ೧೨೭ ||

ಪೃಥ್ವೀತಃ ಸಶೋಫಶ್ಚ ದಂಶೋ ಮಂಡಲಿಭಿಃ ಕೃತಃ ||

ಪೀತಾಭಃ ಪೀತರಕ್ತಶ್ಚ ಪಿತ್ತರಕ್ತವಿಕಾರಕೃತ್ || ೧೨೮ ||

ರಾಜಿಮದ್ಭಿಃ ಕೃತೋ ದಂಶಃ ಪಿಚ್ಛಿಲಃ ಸ್ಥಿರಶೋಫಕೃತ್ ||

ಸ್ನಿಗ್ಧಃ ಪಾಂಡುಶ್ಚ ಸಾಂದ್ರಾಸೃಕ್ ಶ್ಲೇಷ್ಮವ್ಯಾಧಿಸಮೀರಣಃ || ೧೨೯ ||

ವೃತ್ತಭೋಗೋ ಮಹಾಕಾಯಃ ಶ್ವಸನ್ ಉದ್ವೇಕ್ಷಣಃ ಪುಮಾನ್ ||

ಸಮಾಂಗಃ ಶಿರಸಾ ಸ್ಥೂಲಃ ಸ್ತ್ರೀತ್ವತಃ ಸ್ಯಾದ್ ವಿಪರ್ಯಯಾತ್ || ೧೩೦ ||

ಕ್ಲಿಬಃ ಸ್ತುಪ್ತ ಸ್ವಪ್ನಧೋದೃಷ್ಟಿಃ ಸ್ವರಹೀನಃ ಪ್ರಕಂಪತೇ ||

ಸ್ತ್ರೀಯಾ ದಷ್ಟೋ ವಿಪರ್ಯಸ್ತೈರೇಭಿಃ ಪುಂಸಾ ನರೋಮತಃ || ೧೩೧ ||

ವ್ಯಾಮಿಶ್ರಲಿಂಗೈರೇತೈಸ್ತು ಷಂಢದಷ್ಟಂ ವದೇನ್ನರಮ್ ||

ಇತ್ಯೇತದುಕ್ತಂ ಸರ್ಪಾಣಾಂ ಸ್ತ್ರೀಪುಂಕ್ಲೇಬನಿದರ್ಶನಮ್ || ೧೩೨ ||

ಪಾಂಡುವಕ್ರಸ್ತು ಗರ್ಭಿಣ್ಯಾ ಶೂನೌಷ್ಮಾಪ್ಯಸಿತೇಕ್ಷಣಃ ||

ಜೃಂಭಾಕ್ರೋಧೋಪಜಿಹ್ವಾರ್ಥೋ ಲೂತಯಾ ರಕ್ತಮೂತ್ರವಾನ್ || ೧೩೩ ||

ಸರ್ಪೋ ಗೌಢೇರಕೋ ನಾಮ ಗೋಧಾಯಾಃ ಸ್ಯಾಚ್ಚ ತುಷ್ಟದಃ ||

ಕೃಷ್ಣಸರ್ಪೇಣ ತುಲ್ಯಃ ಸ್ಯಾನ್ನಾನಾ ಸ್ಯುರ್ಮಿಶ್ರಜಾತಯಃ || ೧೩೪ ||

ಗೂಢಸಂಪಾದಿತಂ ವೃತ್ತಂ ಪೀಡಿತಂ ಲಂಬಿತಾರ್ಪಿತಮ್ ||

ಸರ್ಪಿತಂ ಚ ಭೃಶಾವಾಧಂ ದಂಶಾ ಯೇಽನ್ಯೇ ನ ತೇ ಭೃಶಾಃ || ೧೩೫ ||

ತರುಣಾಃ ಕೃಷ್ಣಸರ್ಪಾಸ್ತು ಗೋನಸಾಃ ಸ್ಥವಿರಾಸ್ತಥಾ ||

ರಾಜಮಂತೋ ವಯೋನುಧ್ಯೇ ಭವಂತ್ಯಾಶೀವಿಷೋಪಮಾಃ ||೧೩೬||

ಅರ್ಥ— ಇನ್ನು ಮೇಲೆ ಜಂಗಮನಿಷದ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತವೆ
ಕೇಳಿರಿ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ಹಾವುಗಳ ಲಕ್ಷಣ ಚಿಕಿತ್ಸೆಗಳನ್ನೇ ಹೇಳುವೆವು.
|| ೧೩೬ || ದರ್ವೀಕರ (ಪೆಡೆಯುಳ್ಳ ಹಾವು) ಮಂಡಲಿ (ದುಂಡಹೆಡೆಯ ಸಾವ
ಕಾರವಾಗಿ ಮೋಗುವ ಮೊಡ್ಡ ಹಾವು) ರಾಜಮಾನ್ (ಮೇಲೆ ಗೆರೆಗಳುಳ್ಳ)
ಹೀಗೆ ಮೂರು ತರದ ಹಾವುಗಳಿರುತ್ತವೆ. ಅವು ಕ್ರಮವಾಗಿ ವಾತ ಪಿತ್ತ ಕಫ
ಗಳ ಪ್ರಕೋಪವಾಗುತ್ತವೆ. || ೧೩೭ || ದರ್ವೀಕರಕ್ಕೆ ಹೆಡೆಯಿರುವದು
ಮಂಡಲಿಗೆ ದುಂಡಹೆಡೆಯಿರುವದು ರಾಜಮಂತಕ್ಕೆ ಮೈಮೇಲೆ ಟೆಂಜೆಗಳೂ
ಗೆರೆಗಳೂ ಜೇರೆಜೇರೆ ಬಣ್ಣಗಳೂ ಇರುವವು. || ೧೩೮ || ಅವುಗಳ ವಿಷವು
ಕ್ರಮದಿಂದ ಹೆಚ್ಚು ಕಾರ ಮತ್ತು ರೌಕ್ಷ ಹುಳಿ ಉಷ್ಣ, ಮಧುರ, ಶೀತವಾಗಿರು
ವದರಿಂದ ಕ್ರಮವಾಗಿ ವಾತಪಿತ್ತಕಫಗಳನ್ನೂ ಪ್ರಕೋಪಿಸುವವು. || ೧೩೯ ||
ದರ್ವೀಕರವು ಕಡಿದ ಗಾಯದಲ್ಲಿ ದನಡಿಯ ಹೆಜ್ಜೆಯು ಸಣ್ಣದೂ ಕಪ್ಪು ಆವಿ
ಯಂತೆ ಮೇಲೆ ಉಬ್ಬಿದ್ದೂ ಇದ್ದು ಅದರಿಂದ ರಕ್ತವು ಬರುತ್ತಿರುವದಿಲ್ಲ. ಇದು
ವಾತವ್ಯಾಧಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. || ೧೪೦ || ಮಂಡಲಿಯ ದಂರವು
ಮೊಡ್ಡದಿದ್ದು ಅದರಲ್ಲಿ ಬಾವು ಹಳದಿ ಅಥವಾ ಹಳದಿಕೆಂಪು ಬಣ್ಣವಿರುತ್ತದೆ.
ಅದು ಪಿತ್ತರಕ್ತ ವಿಕಾರವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವದು. || ೧೪೧ || ರಾಜಮಂತದಿಂದ
ಉಂಟಾದ ಗಾಯವು ಜಿಗಟು ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಬಾವುಳ್ಳದ್ದು, ಸ್ನಿಗ್ಧ, ಬಿಳಿ ಗಟ್ಟಿ
ರಕ್ತವುಳ್ಳದ್ದು ಇದ್ದು ಕಫವ್ಯಾಧಿಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವದು. || ೧೪೨ || ಇವುಗಳಲ್ಲಿ
ದುಂಡನಪೆಡೆಯುಳ್ಳ ಮೊಡ್ಡ ಶರೀರದ ಶ್ವಾಸಬಿಡುವ, ಮೇಲಕ್ಕೆನೇಡುವ,
ಸಮವಾದ ಅಂಗವುಳ್ಳ, ಮೊಡ್ಡತಲೆಯ ಹಾವು ಗಂಡುವೆಂದೂ ಇದರ ವಿಷ
ರೀತ ಲಕ್ಷಣಗಳುಳ್ಳ ಹಾವು ಹೆಣ್ಣುವೆಂದೂ ತಿಳಿಯಬೇಕು. || ೧೪೩ || ಇವೆ
ರಡೂ ತರದ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಲ್ಲದ್ದು ಷಂಡಹಾವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಹೆಣ್ಣುಹಾವಿ
ನಿಂದ ಕಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟವನ ಗತಿಯೇ ಸಿಲ್ಲುವದು ದೃಷ್ಟಿಯು ಕೆಳಗಾಗುವದು ಸ್ವರ
ಭಂಗವಿದ್ದು ನಡಗುವನು. ಗಂಡುಹಾವಿನಿಂದ ಕಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟವನಲ್ಲಿ ಇದರ
ವಿಪರೀತ ಲಕ್ಷಣಗಳಿರುವವು. || ೧೪೪ || ಮಿಶ್ರಲಕ್ಷಣಗಳಿದ್ದರೆ ಷಂಡಹಾವಿನಿಂದ
ಕಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟವನೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು ಈ ಪ್ರಕಾರ ಹಾವುಗಳ ಗಂಡು, ಹೆಣ್ಣು,
ಸಪುಂಸಕಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವು || ೧೪೫ || ಗರ್ಭಿಣೀ ಹಾವಿನಿಂದ

ಕಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟವನ ಮೋರೆಯು ಬೆಳ್ಳಗೆ, ತುಟಿಯು ಬಾತಿದ್ದು, ಕಣ್ಣು ಕರಗಿರುವವು. ಲೂತ (ಜೇಡ) ಯಿಂದ ಕಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ಮನುಷ್ಯನಲ್ಲಿ ಆಕಳಿಕೆ ಕ್ರೋಧ ಉಪಜಿಹ್ವಗಳಿದ್ದು ಮೂತ್ರವು ಕೆಂಪಾಗಿರುತ್ತದೆ. || ೧೩೩ || ಗೋಧಾ (ಉಡ) ದಿಂದ ನಾಲ್ಕುಕಾಲಿನ ಗೌಧೇರಕವೆಂಬ ಸರ್ಪವು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ ಅದು ಕೃಷ್ಣ ಸರ್ಪದಂತೆ ಇರುತ್ತದೆ ಹಾವಿನಲ್ಲಿ ಮಿಶ್ರಜಾತಿಗಳು ಅನೇಕವಿರುತ್ತವೆ. || ೧೩೪ || ತಿಳಿಯದಂತೆ ಉಂಟಾದ ದುಂಡನ್ನ ಹಿಂಡಿದಂತೆ ಇರುವ ಜೋತಾಡುವ, ಪಸರಿಸಿದ ದಂಶದಲ್ಲಿ ನೋವು ಬಹಳ ಇರುತ್ತದೆ ಉಳಿದ ದಂಶಗಳಲ್ಲಿ ಇಷ್ಟು ನೋವಿರುವದಿಲ್ಲ || ೧೩೫ || ಕೃಷ್ಣ ಸರ್ಪಗಳು ತಾರುಣ್ಯದಲ್ಲಿ, ಮಂಡಲ ಸರ್ಪಗಳು ವಾರ್ಧಕ್ಯದಲ್ಲಿ, ರಾಜಮಂತ್ರಗಳು ಮಧ್ಯವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ, ಆಶೀವಿಷ (ತೀವ್ರವಿಷವುಳ್ಳವು) ದಂತೆ ತೀಕ್ಷ್ಣವಾಗುವವು. || ೧೩೬ ||

ಸರ್ಪಗಳ ಹಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಅವುಗಳಲ್ಲಿರುವ ವಿಷಪ್ರಮಾಣವನ್ನೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಸರ್ಪದಂಷ್ಟಾಶ್ಚ ತಸ್ಯ ಸ್ತುತಾಸಾಂ ನಾಮಾಧರಾಸಿತಾ ||
ಪೀತಾ ನಾನೋತ್ತರಾದಂಷ್ಟಾ ರಕ್ತಾ ಶ್ಚಾನಾಧರೋತ್ತರಾ || ೧೩೭ ||
ಯನ್ಮಾತ್ರಃ ಪತತೇ ಬಿಂದುಗೋಬಾಲಾತ್ ಸಲಿಲೋದ್ಯತಾತ್ ||
ನಾಮಾಧರಾಯಾಂ ದಂಷ್ಟಾಯಾಂ ತನ್ಮಾತ್ರಂ ಸ್ಯಾದರ್ಹೇರ್ವಿಷಮ್ || ೧೩೮ ||

ಏಕದ್ವಿತ್ರಿಚತುರ್ವದ್ಧಿರ್ವಿಷಭಾಗೋತ್ತರೋತ್ತರಾ ||
ಸನರ್ಣಾಸ್ತತ್ಪತಾ ದಂಶಾ ಬಹೂತ್ತರವಿಷಾ ಭೃಶಾಃ || ೧೩೯ ||

ಅರ್ಥ— ಹಾವುಗಳಿಗೆ ನಾಲ್ಕು ದೊಡ್ಡ ಹಲ್ಲಿನ ದವಡೆಗಳಿರುತ್ತವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಎಡಕಿನ ಕೆಳಭಾಗದ ದವಡೆಯು ಕಪ್ಪು. ಎಡಕಿನ ಮೇಲ್ದವಡೆಯು ಹಳದಿ. ಲಭಾಗದ ಕೆಳದವಡೆಯು ಕೆಂಪು. ಮೇಲ್ದವಡೆಯು ಕಪ್ಪು ಇರುವದು. || ೧೩೭ || ಆಕಳ ಬಾಲದ ಕೂದಲನ್ನು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಎದ್ದಿ ತೆಗೆಯಲು ಬೀಳುವ ಹನಿಯಷ್ಟು ವಿಷವು ಎಡಕಿನ ಕೆಳಗಿನ ಹಾವಿನ ದವಡೆಯಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತದೆ. || ೧೩೮ || ಎಡಕಿನ ಕೆಳಗಿನ ದವಡೆಯಲ್ಲಿ ವಿಷವು ಒಂದು ಹನಿ, ಎಡಕಿನ ಮೇಲಿನ ದವಡೆಯಲ್ಲಿ ಎರಡು ಹನಿ, ಬಲಕಿನ ಕೆಳದವಡೆಯಲ್ಲಿ ಮೂರು ಹನಿ, ಬಲಕಿನ ಮೇಲಿನ ದವಡೆಯಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಹನಿಯಿರುತ್ತದೆ. ದಂಶದ ಬಣ್ಣವು ಯಾವ ಹಲ್ಲಿನಿಂದ ಕಡಿದಿರುತ್ತದೋ ಅದರಂತೆ ಇರುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಕ್ರಮದಿಂದ ಹಿಂದಿನಕ್ಕಿಂತ ಮುಂದಿನದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಹೆಚ್ಚು ವಿಷವಿರುತ್ತದೆ || ೧೩೯ ||

ಇನ್ನು ಮೇಲೆ ಕೀಟಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಸರ್ಪಾಣಾನೇನ ವಿಣ್ಮೂತ್ರಾತ್ ಕೀಟಾಃ ಸ್ಕುಃ ಕೀಟಿಸಮ್ನತಾಃ ||
 ದೂಷೀವಿಷಾಃ ಪ್ರಾಣಹರಾ ಇತಿ ಸಂಕ್ಷೇಪತೋ ಮತಾಃ ||೧೪೦||
 ಗಾತ್ರಂ ರಕ್ತಂ ಸಿತಂ ಕೃಷ್ಣಂ ಶ್ಯಾಮಂ ವಾ ಪಿಡಕಾಯುತಮ್ ||
 ಸಕಂಡೂರಾಗವೀಸರ್ಪ ಸಾಕಿ ಸ್ಯಾತ್ ಕುಢಿತಂ ತಥಾ ||೧೪೧||
 ಕೀಟೈರ್ದೂಷೀವಿಷೈರ್ದಪ್ಪಂ ಲಿಂಗಂ ಪ್ರಾಣಹರಂ ಶೃಣು ||
 ಸರ್ಪದಷ್ಟೇ ತಥಾ ಶೋಭೋ ವರ್ಧತೇ ಸೋಗ್ರಗಂಧ್ಯಸ್ಯಕ್ ||೧೪೨||
 ದಂಶೇಃಕ್ಷಿಗೌರವಂ ಮೂರ್ಛಾ ಸ ರುಗಾರ್ತಃ ಶ್ವಸಿತ್ಯಪಿ ||
 ತೃಷ್ಣಾರುಚಿಪರೀತಶ್ಚ ಭವೇದ್ ದೂಷೀವಿಷಾದಿಃ ||೧೪೩||

ಅರ್ಥ— ಹಾವುಗಳ ಮಲಮೂತ್ರಗಳಿಂದ ‘ಕೀಟ’ವೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುವ ಸವಿಷ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಹುಟ್ಟುತ್ತವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ದೂಷೀವಿಷ (ಮಂದವಿಷವುಳ್ಳ) ಪ್ರಾಣಹರ (ತೀಕ್ಷ್ಣವಿಷವುಳ್ಳ) ವೆಂದು ಎರಡು ಭೇದವಿದೆ ||೧೪೦|| ದೂಷೀವಿಷ ಕೀಟಗಳಿಂದ ಕಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ಶರೀರವು ಕೆಂಪು ಅಥವಾ ಬಿಳಿ ಅಥವಾ ಕಪ್ಪು ಅಥವಾ ನಸುಗಪ್ಪು ಇದ್ದು ಮೇಲೆ ಬಕ್ಕೆಗಳಿರುತ್ತವೆ. ಮತ್ತು ತಿಂಡಿ, ಕೆಂಪುಬಣ್ಣ, ವಿಸರ್ಪ, ಸಾಕ, ಕೊಳೆಯೋಣ ಇವುಗಳು ಇರುತ್ತವೆ ||೧೪೧|| ಇನ್ನುಮೇಲೆ ಪ್ರಾಣಹರ ಕೀಟದ ದಂಶಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ, ಕೇಳಿರಿ. ಹಾವು ಕಡಿದರೆ ಆಗುವಂತೆ ಬಾವು ಮತ್ತು ರಕ್ತದಲ್ಲಿ ಉಗ್ರವಾದ ವಾಸನೆಯು ಇರುತ್ತದೆ. ||೧೪೨|| ದೂಷೀವಿಷ ಪ್ರಾಣಹರ ಕೀಟವು ಕಡಿಯಲು ಕಣ್ಣು ಜಡವಾಗುವದು ಮೂರ್ಛೆ ಬರುವದು, ಪೀಡೆಯಿಂದ ದುಃಖಿತನಾಗಿ ಉಸಿರುಗರೆಯುವನು. ಇದಲ್ಲದೆ ನೀರಡಿಕೆ ಅರುಚಿಗಳುಂಟಾಗುವವು. ||೧೪೩||

ಬೇರೆ ದೂಷೀವಿಷ ಕೀಟಗಳು ಕಡಿದ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ದಂಶನುಧ್ಯೇತು ಯತ್ ಕೃಷ್ಣಂ ಶ್ಯಾಮಂ ವಾ ಜಾಲಕಾನ್ವಿತಮ್ ||
 ದದ್ರ್ವಾಕೃತಿ ಭೃಶಂ ಸಾಕಕ್ಲೇದಕೋಢಜ್ವರಾನ್ವಿತಮ್ ||೧೪೪||
 ದೂಷೀವಿಷಾಭಿಲೂತಾಭಿಸ್ತಂ ದಷ್ಟಮಿತಿ ನಿರ್ದಿಶೇತ್ ||
 ಸರ್ಪಾಸಾನೇನ ತಾಸಾಂ ಚ ದಂಶೇ ಲಕ್ಷಣಮುಚ್ಯತೇ ||೧೪೫||

ಶೋಫಃ ಶ್ವೇತಾ ಸಿತಾ ರಕ್ತಾ ಪೀತಾ ವಾ ಪಿಡಕಾ ಜ್ವರಃ ||
 ಪ್ರಾಣಾಂತಕೋ ಭವೇದ್ ದಾಹಃ ಶ್ವಾಸಹಿಕ್ಮಾಶಿರೋಗ್ರಹಾಃ ||೧೪೬||
 ಆದಂಶಾಚ್ಛೋಣಿತಂ ಪಾಂಡು ಮಂಡಲಾನಿ ಜ್ವರೋಽರುಚಿಃ ||
 ರೋಮಹರ್ಷಶ್ಚ ದಾಹಶ್ಚ ಸ್ಯಾಮಿದೂಷೀವಿಷಾದಿಫಲೇ ||೧೪೭||
 ಮೂರ್ಛಾಂಗಳಶೋಥವೈವರ್ಣ್ಯಕ್ಕೆ ದಶಬ್ದಾ ಕೃತಿಜ್ವರಾಃ ||
 ಶಿರೋಗುರುತ್ವಂ ಲಾಲಾಸ್ಯಕ್ ಭರ್ಧಿಶ್ಚ ಸಾಧ್ಯಮೂಷಿಕೈಃ ||೧೪೮||
 ಕಾಷ್ಟ್ಯಂ ಶಾನತ್ವನುಥನಾ ನಾನಾವರ್ಣತ್ವನೇನ ಚ ||
 ಮೋಹೋಽಥ ವರ್ಚಸೋ ಭೇದೋ ದಷ್ಟೇ ಸ್ಯಾತ್ ಕೃಕಲಾಸಕೈಃ
 ದಹತ್ಯಗ್ನಿರಿವಾದೌ ತು ಭಿನತ್ತಿವೋರ್ಧ್ವಮಾಶು ಚ ||
 ನೃಶ್ಚಿ ಕಸ್ಯ ವಿಷಂ ಯಾತಿ ದಂಶೇ ಪಶ್ಚಾತ್ ತು ತಿಷ್ಠತಿ ||೧೪೯||
 ದಷ್ಟೋಽಸಾಧ್ಯಸ್ತು ಹೃದ್‌ಘ್ರಾಣರಸನೋಪಹತೋ ನರಃ ||
 ಮಾಂಸೈಃ ಪತದ್ಧಿರತ್ಯರ್ಥಂ ನೇದನಾತೋಽ ಜಹಾತ್ಯಸೂನ್ ||೧೫೦||
 ವಿಸರ್ಪಃ ಶ್ವಯಂಥುಃ ಶೂಲಂ ಜ್ವರಶ್ಚ ದ್ವಿರಥಾಪಿ ಚ ||
 ಲಕ್ಷಣಂ ಕಣಭೈರ್ದಷ್ಟೇ ದಂಶಶ್ಚೈವ ವಿಶೀರ್ಯತೇ ||೧೫೧||
 ಹೃಷ್ಟರೋಮೋಚ್ಚಡಿಂಗೇನ ಸ್ತಬ್ಧಲಿಂಗೋ ಭೃಶಾರ್ತಿಮಾನ್ ||
 ದಷ್ಟಃ ಶೀತೋದಕೇನೈವ ಸಿಕ್ತಾನ್ಯಂಗಾನಿ ಮನ್ಯತೇ ||೧೫೨||
 ಏಕದಂಷ್ಟಾದ್ವಿಫತಃ ಶೂನಃ ಸಪೀತಃ ಸರುಜಸ್ತಥಾ ||
 ಛರ್ಧಿನಿದ್ರಾ ಚ ಸವಿಷೈರ್ಮಂಡೂಕೈರ್ದಷ್ಟಲಕ್ಷಣಮ್ ||೧೫೩||
 ಮತ್ಸ್ಯಾಸ್ತು ಸವಿಷಾಃ ಕುರ್ಯಾದಾಹ ಶೋಥರುಜಸ್ತಥಾ ||
 ಕಂಡೂಂ ಶೋಥಂ ಜ್ವರಂ ಮೂರ್ಛಾಂಸವಿಷಾಸ್ತು ಜಲೌಕಸಃ ||೧೫೪||
 ವಿದಾಹಂ ಶ್ವಯಂಥುಂ ತೋದಂ ಸ್ವೇದಂ ತು ಗೃಹಗೋಧಿಕಾ ||
 ದಂಶೇ ಸ್ವೇದಂ ರುಜಂ ದಾಹಂ ಕುರ್ಯಾಚ್ಛತಪದೀವಿಷಮ್ ||೧೫೫||
 ಕಂಡೂಮಾನ್ ಮಶಕೈರೀಷಚ್ಛೋಥಃ ಸ್ಯಾನ್ಮಂದವೇದನಃ ||
 ಅಸಾಧ್ಯಕೀಟಿಸದೃಶಮಸಾಧ್ಯಮಶಕಕ್ಷತಮ್ ||೧೫೬||
 ಸದ್ಯಃ ಪ್ರಸ್ರಾವಿಣೇ ಶ್ಯಾವಾ ದಾಹಮೂರ್ಛಾಜ್ವರಾನ್ವಿತಾ ||
 ಪಿಡಕಾ ಮುಕ್ಷಿಕಾದಂಶೇ ತಾಸಾಂ ತು ಸ್ಥಗಿಕಾಃ ಸುಹೃತ್ ||೧೫೭||

ಅರ್ಥ— ದಂಶದಲ್ಲಿ ಕಪ್ಪು ಅಥವಾ ನಸುಗಪ್ಪು ಬಣ್ಣ, ಜಾಳಿಗೆ ಮತ್ತು ದದ್ರು (ಕುಷ್ಮವಿಶೇಷ) ವಿನಂತೆ ಆಕಾರ, ಬಹಳವಾಕ, ಕ್ಲೇದ, (ಕಿಚಿ

ಕಿಚಿ) ಕೊಳೆ ಜ್ವರಗಳು ||೧೪೪|| ಇದ್ದರೆ ದೂಷೀವಿಷ ಲೂತೆಗಳಿಂದ ಕಡಿಯ
 ಲ್ಪಟ್ಟಿರುವನೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಇವೆಲ್ಲವುಗಳ ದಂಶವಾಗಲು ಉಂಟಾಗುವ
 ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇವೆ. ||೧೪೫|| ಬಾವು, ಬಿಳೇ, ನಸುಬಿಳೇ, ಕೆಂಪು,
 ಅಥವಾ ಹಳದಿ ಬಕ್ಕೆಗಳು, ಜ್ವರ, ಪ್ರಾಣವನ್ನು ತಕ್ಕೊಳ್ಳುವಂತಿರುವ ದಾಹ,
 ಶ್ವಾಸ, ಬಿಕ್ಕು, ತಲೆಶಾಲಿಗಳು ಇರುತ್ತವೆ ||೧೪೬|| ದೂಷೀವಿಷ, ಇಲಿಯು
 ಕಡಿದರೆ ಗಾಯ ಮೊದಲುಗೊಂಡು ಎಲ್ಲ ಶರೀರದಲ್ಲಿಯ ರಕ್ತವು ಬೆಳ್ಳಗಾಗು
 ವದು. ಗಾದರಿಗಳು ಏಳುವವು. ಜ್ವರ, ಅರುಚಿ, ರೋಮಾಂಚ, ದಾಹ
 ಗಳುಂಟಾಗುವವು. ||೧೪೭|| ಅಸಾಧ್ಯ ಇಲಿಗಳು ಕಡಿದರೆ ಮೂರ್ಛೆ, ಮೈ
 ಬಾವು, ವಿವರ್ಣತೆ, ಕ್ಲೇದ, ಬಾಧಿಯು, (ಕಿವುಡತನ) ಜ್ವರ, ತಲೆ ಜಡ
 ವಾಗೋಣ, ಜೊಲ್ಲುಸೋರೋಣ, ರಕ್ತವಾಂತಿಗಳುಂಟಾಗುವವು ||೧೪೮||
 ಕೃಕಲಾಸಕ (ಓತಿಕಾಟ ?) ಗಳು ಕಡಿದರೆ ಕಪ್ಪು ಅಥವಾ ನಸುಗಪ್ಪು ಬಣ್ಣ
 ಅಥವಾ ತರತರದ ಬಣ್ಣ, ಮೂರ್ಛೆ ಆತಿಸಾರ ಇವು ಉಂಟಾಗುವವು ||೧೪೯||
 ಚೀಳಿನ ವಿಷವು ಬೆಂಕಿಯಂತೆ ಮೊದಲು ಸುಡುವದು, ಕೂಡಲೆ ಮೇಲಕ್ಕೆ
 ಹೋಗಿ ಚುಚ್ಚುವದು. ಹಿಂದುಗಡೆ ಗಾಯದಲ್ಲಿ ಉಳಿಯುವದು ||೧೫೦||
 ಹೃದಯ, ಮೂಗು, ನಾಲಿಗೆ ಈ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ನಾಶವಾದರೆ ಮಾಂಸವು
 ಉದುರುತ್ತಿದ್ದರೆ, ಅದು ಅಸಾಧ್ಯವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಅವನು ವೇದನೆ
 ಗಳಿಂದ ಪೀಡಿತನಾಗಿ ಪ್ರಾಣವನ್ನು ಬಿಡುವನು ||೧೫೧|| ಕಣಭಗಳಿಂದ ಕಡಿ
 ಯಲ್ಪಟ್ಟರೆ, ವಿಸರ್ಪ ಬಾವು ಶೂಲ, ಜ್ವರ, ವಾಂತಿಗಳು ಉಂಟಾಗುವವು.
 ದಂಶದ ಮಾಂಸವು ಉದರುವದು. ||೧೫೨|| ಉಚ್ಚಡಿಂಗ (ಇಂಗಳ) ದಿಂದ
 ರೋಮಾಂಚಗಳೇಳುವವು. ಶಿಶುವು ಸೆತಿಯುವದು ಬಹಳ ನೋವಾಗುವದು,
 ಮೈಮೇಲೆ ತಣ್ಣೀರು ಸುರಿದಂತೆ ಆಗುವದು. ||೧೫೩|| ವಿಷಯುಕ್ತ ಕಷ್ಟ
 ಗಳಿಂದ ಕಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟರೆ, ಒಂದು ಹಲ್ಲು ಮೂಡಿರುವದು. ಬಾವು ಹಳದೀ
 ವರ್ಣ, ನೋವು ವಾಂತಿ, ನಿವ್ರೆಗಳು ಇರುವವು ||೧೫೪|| ಸವಿಷ ಮೀನಗಳು
 ಕಡಿದರೆ ದಾಹ, ಬಾವು, ನೋವುಗಳುಂಟಾಗುವವು. ಸವಿಷ ಜಿಗಲಿಗಳು ಕಡಿ
 ದರೆ ತಿಂಡಿ, ಬಾವು, ಜ್ವರ ಮೂರ್ಛೆಗಳುಂಟಾಗುವವು ||೧೫೫|| ಮನಿಯಲ್ಲಿಯ
 ಹಲ್ಲಿಯು ಕಡಿದರೆ ದಾಹ, ಬಾವು, ಚುಚ್ಚುವಿಕೆ, ಬೆನರು ಬರುವದು. ಶತಸದಿ
 (ಗೋಮದೇಳು) ಯ ವಿಷವು ದಂಶದಲ್ಲಿ ಬೆನರು, ಚುಚ್ಚುವಿಕೆ, ದಾಹಗಳ
 ನ್ನುಂಟುಮಾಡುವದು ||೧೫೬|| ಗುಂಗಾಡಿಗಳು ಕಡಿದರೆ ತುರಿಕೆ, ಸ್ವಲ್ಪಬಾವು
 ಸ್ವಲ್ಪ ವೇದನೆಗಳಿರುವವು. ಅಸಾಧ್ಯಗುಂಗಾಡಿಯ ದಂಶವು ಅಸಾಧ್ಯ ಕೀಟ

ದಂತೆ ಇರುವುದು. ||೧೫೭|| ನೋಣಗಳು ಕಡಿಯಲು ಕೂಡಲೇ ಸೋರುವ ದಾಹ, ಮೂರ್ಛೆ, ಜ್ವರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕಷ್ಟಬಣ್ಣದ ಬಕ್ತೆಯಾಗುವುದು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ “ಸ್ಥಗಿಕಾ” ಎಂಬ ನೋಣವು ಪ್ರಾಣಘಾತಕವಾಗಿದೆ. ||೧೫೮||

ಸ್ಥಲಕಾಲಾನುಸಾರ ವಿಷವು ಸಾಧ್ಯಸಾಧ್ಯತೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಶ್ಮಶಾನಚೈತ್ಯವಲ್ಮೀಕ ಯಜ್ಞಾಶ್ರಮಸುರಾಲಯೇ ||
ಪಕ್ಷಸಂಧಿಷು ಮಧ್ಯಾನ್ವೇ ಸಾರ್ಧರಾತ್ರೇಽಷ್ಟಮೀಷು ಚ ||೧೫೯||

ನ ಸಿದ್ಧಂತಿ ನರಾ ದಷ್ಟಾಃ ಪಾಷಂಡಾಯತನೇಷು ಚ ||
ದೃಷ್ಟಿಶ್ವಾಸಮಲಸ್ಪರ್ಶ ವಿಷೈರಾಶೀವಿಸೈಸ್ತಥಾ ||೧೬೦||

ವಿನಶ್ಯಂತ್ಯಪ್ರತಿಹತಾ ದಷ್ಟಾಃ ಸರ್ವೇಷು ಮರ್ಮಸು ||
ಭೀತಮತ್ತಾಬಲೋಷ್ಣಕ್ಷುತ್ಪಷ್ಣಾತೇ ವರ್ಧತೇ ಭೃಶಮ್ ||೧೬೧||

ವಿಷಂ ಪ್ರಕೃತಿಕಾಲೌ ಚೇತ್ ತುಲ್ಯೋಪ್ರಾಣಾಲ್ಪಮನ್ಯಥಾ ||
ನಾರಿವಿಸ್ರಹಾತಾಃ ಕ್ಷೀಣಾ ಭೀತಾ ನಕುಲನಿರ್ಜಿತಾಃ ||

ಮುಕ್ತತ್ವಚೋ ವೃದ್ಧಬಾಲಾಃ ಸರ್ಪಾಮಂದವಿಷಾಃ ಸ್ಮೃತಾಃ ||೧೬೨||
ಸರ್ವದೇಹಾಶ್ರಿತಂ ಕ್ರೋಧಾದ್ ವಿಷಂ ಸರ್ಪೋ ವಿಮುಚ್ಚಾತಿ ||

ತದೇವಾಹಾರಹೇತೋರ್ವಾ ಭಯಾದ್ವಾ ನ ಪ್ರಮುಚ್ಚಾತಿ ||೧೬೩||

ಅರ್ಥ— ಸ್ಮಶಾನ, ದೇವರಗಿಡ, ಹುತ್ತು, ಯಜ್ಞಸ್ಥಲ, ಆಶ್ರಮ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪಕ್ಷಗಳ ಸಂಧಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಮಧ್ಯಾನ್ವದಲ್ಲಿಯೂ ಅರ್ಧರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಅಷ್ಟಮಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ||೧೫೯|| ನಾಸ್ತಿಕರಮನೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ಜನರು ಬದುಕುವದಿಲ್ಲ. ದೃಷ್ಟಿಶ್ವಾಸ, ಮಲ, ಸ್ಪರ್ಶಗಳಲ್ಲಿ ಕೂಡ ವಿಷವುಳ್ಳ ಆಶೀವಿಷ ಸರ್ಪಗಳಿಂದ ಕಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟವರೂ || ೧೬೦ || ಎಲ್ಲ ಮರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಕಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟವರೂ ಪ್ರತಿಕಾರವಿಲ್ಲದೆ ಸಾಯುವರು ಅಂಜಕೆ, ಮದ, ಅಶಕ್ತಿ, ಉಷ್ಣತೆ, ಹಸಿವೆ, ನೀರಡಿಕೆಗಳುಳ್ಳದರಲ್ಲಿ ವಿಷವು ಹೆಚ್ಚುವುದು. ||೧೬೧|| ಆದರಂತೆ ವಿಷದ ಪ್ರಕೃತಿ (ಪಿತ್ತಪ್ರಕೃತಿ) ಕಾಲಗಳು ಒಂದೇ (ಪಿತ್ತಪ್ರಕೃತಿಶರತ್ಕಾಲ) ಇದ್ದರೆ ವಿಷವು ಹೆಚ್ಚುವುದು. ಇದರ ವಿಪರೀತವಿದ್ದರೆ ಅದರ ಶಕ್ತಿಯು ಕಡಿಮೆಯಾಗುವುದು. ನೀರಲ್ಲಿರುವ, ವ್ಯಾಧಿ ಉಪವಾಸಗಳಿಂದ

ಕ್ಷೇಣವಾದ, ಆಂಜಿದ, ಮುಂಗುಲಿಯಿಂದ ಗೆಲ್ಲಲ್ಪಟ್ಟು ||೧೬೨|| ಪರೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟವೃದ್ಧ, ಬಾಲ, ಸರ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ವಿಷವು ಮಂದವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಸರ್ಪವು ಸಿಟ್ಟಾದರೆ ತನ್ನ ಎಲ್ಲ ದೇಹದಲ್ಲಿಯೂ ವಿಷವನ್ನು ಬಿಡುವದು. ||೧೬೩|| ಹಸಿವೆ ಯಾದರೆ ಅಥವಾ ಅಂಜಿಕೆ ಯಾದರೆ ಅದನ್ನು ಬಿಡುವದಿಲ್ಲ || ೧೬೩|| ||

ಯಾವ ಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವ ದೋಷದ ವಿಷವಿರುತ್ತದೆಂಬದನ್ನೂ ಅವುಗಳ ಲಕ್ಷಣ ಮತ್ತು ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ :-

ಪ್ರಾಯೋ ನಾಶೋಲ್ಪಣವಿಷಾ ಉಚ್ಚಿ ಡಿಂಗಾಃ ಸವೃಶ್ಚಿ ಕಾಃ ||
ನಾತಪಿಶ್ತೋಲ್ಪಣಾಃ ಕೀಟಾಃ ಶ್ಲೈಷ್ಮಿಕಾಃ ಕಣಭಾದಯಃ ||೧೬೪||

ಯಸ್ಯ ಯಸ್ಯ ತು ದೋಷಸ್ಯ ಲಿಂಗಾಧಿಕ್ಯಂ ಪ್ರತರ್ಕಯೇತ್ ||
ತಸ್ಯ ತಸ್ಯಾಷಢೈಃ ಕುರ್ಯಾತ್ ವಿಸರೀತಗುಣೈಃ ಕ್ರಿಯಾಮ್ ||೧೬೫||

ಹೃತ್ತೀಡೋರ್ಧ್ವಾನಿಲಃ ಸ್ತಂಭಃ ಸಿರಾಯಾಮೋಃಸ್ಥಿ ಪರ್ವರುಕ್ ||
ಘೂರ್ಣನೋದ್ವೇಷ್ವನಂ ಗಾತ್ರೇ ಶ್ಯಾನತಾ ನಾತಿಕೇವಿಷೇ ||೧೬೬||

ಸಂಜ್ಞಾನಾಶೋಷ್ಣನಿಶ್ವಾಸೌ ಹೃದ್ಧಾಹಃ ಕಟುಕಾಸ್ಯತಾ ||
ದಂಶಾನದರಣಂ ಶೋಥಾ ರಕ್ತಪಿತ್ತಂ ಚ ಪೈತ್ತಿಕೇ || ೧೬೭ ||

ಛದ್ಧ್ಯರೋಚಕಹೃಲ್ಲಾಸ ಪ್ರಸೇಕೋತ್ಕ್ಲೇಶಗೌರವೈಃ ||
ಸಶೈತ್ಯನುಖಮಾಧುರ್ಯೈರ್ವಿದ್ಯಾತ್ ಶ್ಲೇಷ್ಮಾಧಿಕಂ ವಿಷಮ್ ||೧೬೮||

ಖಂಡೇನ ಚ ವ್ರಣಾಲೇಪಸ್ತೌಲಾಭ್ಯಂಗಶ್ಚ ನಾತಿಕೇ ||
ಸ್ವೇದೋ ನಾಡೀಪುಲಾಕಾದ್ವೈರ್ಬೃಂಹಣಶ್ಚ ವಿಧಿರ್ಹಿತಃ ||೧೬೯||

ಸುಶೀತೈಃ ಸ್ತಂಭಯೇತ್ ಸೇಕೈಃ ಪ್ರದೇಹೈಶ್ಚಾಪಿ ಪೈತ್ತಿಕಮ್ ||
ಲೇಖನಚ್ಛೇದನಸ್ವೇದನಮನೈಃ ಶ್ಲೈಷ್ಮಿಕಂ ಜಯೇತ್ ||೧೭೦||

ವಿಷೇಷ್ವಪಿ ಚ ಸರ್ವೇಷು ಸರ್ವಸ್ಥಾನಗತೇಷು ಚ ||
ಅನ್ಯಶ್ಚ ಕೋಚ್ಚ ಡಿಂಗೇಷು ಪ್ರಾಯಃ ಶೀತೋ ವಿಧಿಃ ಸ್ಮೃತಃ ||೧೭೧||

ವೃಶ್ಚಿಕೇ ಸ್ವೇದಮಭ್ಯಂಗಾ ಘೃತೇನ ಲವಣೇನ ಚ ||
ಸೇಕಾಂಶ್ಚೋಷ್ಣಾನ್ ಪ್ರಯುಂಜೀತ ಭೋಜ್ಯಂ ಪಾನಂಚ್ಚ ಸರ್ಪಿಷಃ ||೧೭೨||

ಏತದೇವೋಚ್ಚ ಡಿಂಗೇಷು ಪ್ರತಿಲೋನುಚ್ಚಾ ಪಾಂಶುಭಿಃ ||
 ಉದ್ವರ್ತನಂ ಸುಖಾಂಬುಷ್ಟೈಸ್ತಥಾವಚ್ಛಾದನಂ ಘನೈಃ ||೧೭೩||
 ಶ್ವಾತ್ ತ್ರಿದೋಷಪ್ರಕೋಪಾತ್ ತಥಾ ಧಾತುವಿಪರ್ಯಯಾತ್ ||
 ಶಿರೋಽಭಿತಾಪೀಲಾಲಾಸ್ರಾವ್ಯವಕ್ತ್ರಕೃದೇವ ಚ ||೧೭೪||
 ಅನ್ಯೇಷ್ಯೇನಂಭಿಧಾ ವ್ಯಾಲಾಃ ಕಫನಾತಪ್ರಕೋಪಣಾಃ ||
 ಹೃಚ್ಛಿರೋರುಗ್ ಜ್ವರಸ್ತಂಭತ್ವಷ್ಣಾಮೂರ್ಛಾಕರಾಃ ಸ್ಪೃತಾಃ ||೧೭೫||
 ಕಂಡಾನಿಸ್ತೋದವೈವಣ್ಯಂ ಸುಪ್ತಿಕ್ಲೇದೋಪಶೋಷಣಮ್ ||
 ವಿದಾಹರಾಗರುಕ್ ಸಾಕಾಃ ಶೋಥಾ ಗ್ರಂಥಿನಿತುಚ್ಚಾ ನಮ್ ||೧೭೬||
 ದಂಶಾನದರಣಂ ಸ್ನೋಟಾಃ ಕರ್ಣಕಾ ಮಂಡಲಾನಿ ಚ ||
 ಜ್ವರಶ್ಚ ಸವಿಷೇ ಲಿಂಗಂ ವಿಪರೀತಚ್ಚ ಸರ್ವಿಷೇ ||೧೭೭||
 ತತ್ರ ಸರ್ವೇ ಯಥಾದೋಷಂ ಪ್ರಯೋಜ್ಯಾಃ ಸ್ಯುರುಪಕ್ರಮಾಃ ||
 ಪೂರ್ವೋಕ್ತವಿಧಿಮನ್ಯುಚ್ಚಾ ಯಥಾವದ್ ವದತಃ ಶೃಣು ||೧೭೮||

ಅರ್ಥ— ಇಂಗಳ ಮತ್ತು ಚೀಳುಗಳ ವಿಷವು ಬಹಳನೂಡಿ ವಾತಾಧಿ
 ಕವೂ || ೧೭೪ || ಕೀಟಗಳ ವಿಷವು ವಾತಪಿತ್ತಾಧಿಕವೂ ಕಣಭ ಮುಂತಾದವು
 ಗಳ ವಿಷವು ಕಫಾಧಿಕವೂ ಇರುತ್ತದೆ. ಯಾವಯಾವ ದೋಷದ ಲಕ್ಷಣವು
 ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆಯೋ || ೧೭೫ || ಅದರ ವಿಪರೀತ ಗುಣವುಳ್ಳ ಔಷ
 ಧಗಳಿಂದ ಅದರ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ವಾತಿಕ ವಿಷದಲ್ಲಿ ಎದೆಯಲ್ಲಿ
 ಶೂಲ, ಶ್ವಾಸ, ಸ್ತಬ್ಧತೆ, ನರಗಳು ಸೆಟೆಯೋಣ, ಅಸ್ಥಿಸಂಧಿಗಳಲ್ಲಿ ನೋವು
 || ೧೭೬ || ಮೋಹ ವರಟೆಬರೋಣ, ಶರೀರವು ಕಪ್ಪಾಗೋಣ, ಈ ಲಕ್ಷಣ
 ಗಳಿರುವವು. ಪೈತ್ತಿಕ ವಿಷದಲ್ಲಿ ಮೂರ್ಛೆ, ಉಷ್ಣಶ್ವಾಸ, ಎದೆಯಲ್ಲಿದಾಹ,
 ಬಾಯಿಕಹಿಯಾಗೋಣ || ೧೭೭ || ಗಾಯದಿಂದ ಮಾಂಸವು ಉದರೋಣ,
 ಬಾವು ರಕ್ತಪಿತ್ತ ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳಿರುವವು. ಕಫಾಧಿಕ ವಿಷದಲ್ಲಿ ವಾಂತಿ, ಆರುಚಿ
 ಬಾಯಿಗೆನೀರುಬಿಡೋಣ, ಮಳಮಳ, ಓಕರಿಕೆ, ಜಡತ್ವ || ೧೭೮ || ಶೈತ್ಯ,
 ಬಾಯಿಯಲ್ಲಿ ವಾಧುರ್ಯ, ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳಿರುವವು ವಾತಿಕ ವಿಷಕ್ಕೆ ಗಟ್ಟಿಬೆಲ್ಲ
 ದಿಂದ ವ್ರಣಕ್ಕೆ ಲೇಪ, ತೈಲದ ಅಭ್ಯಂಗ || ೧೭೯ || ನಾಡೀಸ್ತೇದ, ಅನ್ನ
 ಮುಂತಾದವುಗಳಿಂದಸ್ತೇದ ಮತ್ತು ಬೃಂಹಣ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು
 ಪೈತ್ತಿಕ ವಿಷದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಶೀತವಾದ ಕಷಾಯಸೇಚನ ಮತ್ತು ಲೇಪಗಳಿಂದ

ರಕ್ತಸ್ತಂಭನ ಮಾಡಬೇಕು. || ೧೭೦ || ಕಫದ ವಿಷದಲ್ಲಿ ಲೇಖನ, ಛೇದನ, ಸ್ವೇದ, ವಮನಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಚೇಳು ಮತ್ತು ಇಂಗಳದ ಹೊರ್ತಾಗಿ ಉಳಿದ ಎಲ್ಲ ತರದ ಮತ್ತು ಎಲ್ಲ ಸ್ಥಾನಗಳ ವಿಷಗಳಲ್ಲಿ || ೧೭೧ || ಬಹಳ ಮಾಡಿ ಶೀತವಿಧಿಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಚೇಳಿನ ವಿಷದಲ್ಲಿ ಸ್ವೇದ, ತುಪ್ಪ ಮತ್ತು ಉಪ್ಪಿನ ಅಭ್ಯಂಗ || ೧೭೨ || ಉಷ್ಣ ಕಷಾಯಸೇಚನ ಉಷ್ಣ ಭೋಜನ ಘೃತಪಾನಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಇಂಗಳ ವಿಷದಲ್ಲಿಯೂ ಇದೇ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಮಣ್ಣಿನ ಹುಡಿಯಿಂದ ಕೇಳಿದಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆ ತಿಕ್ಕಬೇಕು. || ೧೭೩ || ಬಿಸಿನೀರು ಹಾಕಿದ ಹುಡಿಯಿಂದ ಮೆತ್ತಬೇಕು. ತ್ರಿದೋಷ ಕೋಪದಿಂದ ಮತ್ತು ಧಾತುವಿಷಯದಿಂದ || ೧೭೪ || ನಾಯಿಯತಲೆಯು ಕಾಯುವದು, ಜೊಲ್ಲು ಸೋರುವದು, ಮೇಲೆ ಕೆಳಗಾಗುವದು, ಇದರಂತೆ ಇದ್ದ ಬೇರೆ ಕಚ್ಚುವ ಕಾಡು ವೃಗಗಳು ಕಫವಾತಪ್ರಕೋಪವನ್ನು ಮಾಡಿ || ೧೭೫ || ಹೃದ್ರೋಗ, ಶಿರೋರೋಗ, ಜ್ವರ, ಸ್ತಂಭ, ನೀರಡಿಕೆ, ಮೂರ್ಚ್ಛೆಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವು. ವ್ರಣವು ವಿಷಯುಕ್ತವಿದ್ದರೆ ತುರಿಕೆ, ಚುಚ್ಚೋಣವಿವರ್ಣತೆ, ಸಂಜ್ಞಾನಾಶ, ಕ್ಲೇದ, ಒಣಗೋಣ, || ೧೭೬ || ದಾಹ, ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣ, ನೋವು, ಪಾಕ, ಬಾವು, ಗಂಟುಕಟ್ಟೋಣ, ಗಾಯವು ಪಸರಿಸೋಣ, ಬಕ್ಕೆ, ಗಾದರಿ, ಟಿಬಿಕೆ, ಜ್ವರ ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಇರುವವು. || ೧೭೭ || ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಇರುವದಿಲ್ಲ. ಇವುಗಳ ಮೇಲೆ ದೋಷಾನುಸಾರ ಎಲ್ಲ ಚಿಕಿತ್ಸೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. || ೧೭೮ || ಮತ್ತು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ವಿಧಿಯನ್ನೂ ಸರಿಯಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕು. ಬೇರೆ ವಿಧಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ ಕೇಳಿ || ೧೭೯ ||

ವಿಷದ ಸ್ಥಾನಾನುಸಾರ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಹೃದಿ ದಾಹೇ ಪ್ರಸೇಕೇ ಚ ವಿರೇಕವಮನಂ ಭೃಶಮ್ ||
ಯಥಾವಸ್ಥಂ ಪ್ರಯೋಕ್ತವ್ಯಂ ಶುದ್ಧೇ ಸಂಸರ್ಜನಕ್ರಮಃ || ೧೭೯ ||

ಶಿರೋಗತೇ ವಿಸೇ ನಸ್ತಃ ಕುರ್ಯಾನ್ಮೂಲಾನಿ ಬುದ್ಧಿಮಾನ್ ||
ಬಂಧುಜೀವಸ್ಯ ಭಾಗ್ಯಾ ವಾ ಸುರಸಸ್ಯಾಸಿತಸ್ಯ ಚ || ೧೮೦ ||

ದಕ್ಷಕಾಕನುಯೂರಾಣಾಂ ಮಾಂಸಾಸೃಜ್ ಮಸ್ತಕೇ ಹೃತೇ ||
ಮೂರ್ಧ್ನಿ ದೇಯನುಧೋ ದಷ್ಟೇ ಮೂರ್ಧ್ನಿ ದಷ್ಟಸ್ಯ ಸಾದಯೋಃ || ೧೮೧ ||

ಪಿಪ್ಪಲೀಮುರಿಚಕ್ಕಾರವಚಾಸ್ಯೆಂಧವಶಿಗ್ರುಕಾಃ ||

ಪಿಷ್ಟಾ ರೋಹಿತಪಿತ್ತೇನ ಘ್ನಂತ್ಯಕ್ಷೇಗತಮಂಜನಾತ್ || ೧೮೨ ||

ಕಪಿತ್ಥಮಾನುಂ ಸಸಿತಾಕ್ಷೈದ್ರಂ ಕಂಠಗತೇ ವಿಷೇ ||

ಲಿಹ್ಯಾದಾಮಾಶಯಗತೇ ತಾಭ್ಯಾಂ ಚೂರ್ಣಪಲಂ ನತಾತ್ || ೧೮೩ ||

ವಿಷೇ ಪಕ್ಷಾಶಯಗತೇ ಪಿಪ್ಪಲೀರಜನೀದ್ವಯಮ್ ||

ಮಂಜಿಷ್ಠಾಂಚ ಸಮಂ ಪಿಷ್ಟಾ ಗೋಪಿತ್ತೇನ ಪಿಬೇನ್ನರಃ || ೧೮೪ ||

ರಕ್ತಂ ಮಾಂಸಂಚ ಗೋಧಾಯಾಃ ಶುಷ್ಕಚೂರ್ಣೇಕೃತಂ ಹಿತಮ್ ||

ವಿಷೇ ರಸಗತೇ ಪಾನಂ ಕಪಿತ್ಥರಸಸಂಯುತಮ್ || ೧೮೫ ||

ಶೇಲೋರ್ಮೂಲತ್ವಗಗ್ರಾಣಿ ಬದರೋದುಂಬರಾಣಿ ಚ ||

ಕಟಿಭ್ಯಾಶ್ಚ ಪಿಬೇದ್ ರಕ್ತಗತೇ ಮಾಂಸಗತೇ ಪಿಬೇತ್ || ೧೮೬ ||

ಸಕ್ಷೈದ್ರಂ ಖದಿರಾರಿಷ್ಟಂ ಕೌಟಿಜಂ ಮೂಲಮಂಭಸಾ ||

ಸರ್ವೇಷು ಚ ಬಲೇ ದ್ವೇ ಚ ಮಧೂಕಂ ಮಧುಕಂ ನತಮ್ || ೧೮೭ ||

ಪಿಪ್ಪಲೀ ಮುರಿಚಂ ಕ್ಷಾರಂ ನವನೀತೇನ ಮೂರ್ಛಿತಮ್ ||

ಪ್ರವೃದ್ಧೇ ಶ್ಲೇಷ್ಮಣಿ ಭಿಷಕ್ ಪ್ರದದ್ಯಾತ್ ಪ್ರತಿಸಾರಣಮ್ || ೧೮೮ ||

ಮಾಂಸೀಕುಂಕುಮಪತ್ರತ್ವಕ್ ರಜನೀನತಚಂದನೈಃ ||

ಮನಶಿಲಾನ್ಯಾಘ್ರನಖ ಸುರಸೈರಂಬುಪೇಷಿತೈಃ || ೧೮೯ ||

ಪಾನನಸ್ಯಾಂಜನಾಲೇಪಾಃ ಸರ್ವಶೋಥವಿಷಾಪಹಾಃ ||

ಶಿರೀಷಪುಷ್ಪಸ್ವರಸೇ ಸಸ್ತಾಹಂ ಮುರಿಚಂ ಸಿತಮ್ || ೧೯೦ ||

ಭಾವಿತಂ ಸರ್ಪದಷ್ಟಾನಾಂ ನಸ್ಯಪಾನಾನ್ವಾನೇ ಹಿತಮ್ ||

ದ್ವಿಪಲಂ ನತಕುಷ್ಮಾಭ್ಯಾಂ ಘೃತಕ್ಷೈದ್ರಂ ಚತುಷ್ಪಲಮ್ || ೧೯೧ ||

ಅಪಿ ತಕ್ಷಕದಷ್ಟಾನಾಂ ಪಾನಮೇತತ್ ಸುಖಪ್ರದಮ್ ||

ಅರ್ಥ— ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ದಾಹ, ಬಾಯಿಗೆ ನೀರುಬಿಡೋಣ, ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳಿದ್ದರೆ, ಅವಸ್ಥಾನುಸಾರವಾಗಿ ತೀಕ್ಷ್ಣ ವಿರೇಚನ ಅಥವಾ ವಮನ ವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. ಅದರಿಂದ ಶರೀರ ಶುದ್ಧಿಯಾಗಲು ನೇಯಾದಿ ಪಥ್ಯ ಕ್ರಮವನ್ನು ಮಾಡಿಸಬೇಕು. ||೧೭೯|| ಬುದ್ಧಿವಂತನಾದ ವೈದ್ಯನು ವಿಷವು ತಲೆಯೆತ್ತಿದ್ದರೆ, ಬಂಧುಜೀವ (ಬಂದುಗೇ ಹೂವು), ಭಾರಂಗಿ ಅಥವಾ ಕರೇ

ತುಳಸಿಯ ಬೇರಿನ ನಸ್ಯವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. || ೧೮೦|| ತಲೆಗೆ ಕಚ್ಚುಹಾಕಿ ಅದರಲ್ಲಿ ಕೋಳಿ, ಕಾಗೆ ನವಿಲುಗಳ ಮಾಂಸರಕ್ತಗಳನ್ನು ಹಾಕಬೇಕು. ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ದಂಶವಿದ್ದರೆ, ತಲೆಯಲ್ಲಿ ದಂಶವಿದ್ದರೆ, ಕಾಲುಗಳಲ್ಲಿ ಮೇಲಿನಂತೆ ಮಾಡಬೇಕು. || ೧೮೧|| ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಮೆಣಸು, ಜವಖಾರ, ಬಜಿ, ಸೈಂಧವ, ಸುಗ್ಗಿ, ಇವುಗಳನ್ನು ರೋಹಿತ ಮೀನದ ಸಿತ್ತದಿಂದ ಅರೆದು ಅಂಜನಮಾಡಲು ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿಯೆ ವಿಷವು ಹೋಗುವದು. || ೧೮೨|| ವಿಷವು ಕಂಠದಲ್ಲಿದ್ದರೆ, ಕಗ್ಗ (ಅಪಕ್ವ) ಬೆಳವಲಕಾಯಿಯನ್ನು ಶುಷ್ಪ-ಸಕ್ಕರೆಯೊಡನೆ ನೆಕ್ಕಬೇಕು. ವಿಷವು ಆಮಾಶಯದಲ್ಲಿರಲು ನಾಲ್ಕು ತೊಲಿ ತಗರ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಸಕ್ಕರೆ ಜೇನಿನೊಡನೆ ನೆಕ್ಕಬೇಕು. || ೧೮೩|| ವಿಷವು ಪಕ್ಷಾಶಯದಲ್ಲಿರಲು ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಅರಿಷಿಣ, ಮರಅರಿಷಿಣ, ಮಂಜಿಷ್ಠಾ ಇವುಗಳನ್ನು ಸಮನಾಗಿ ತಕ್ಕೊಂಡು ಅರೆದು, ಗೋರೋಚನ ಹಾಕಿ ಕುಡಿಯಬೇಕು. || ೧೮೪|| ವಿಷವು ರಸಧಾತುವಿನಲ್ಲಿ ಇರಲು ಉಡದ ರಕ್ತ, ಮಾಂಸಗಳನ್ನು ಒಣಗಿಸಿ ಪುಡಿಮಾಡಿಸಿ ಕಪಿಠ್ಠರಸವನ್ನು ಹಾಕಿ ಕುಡಿಯಬೇಕು. || ೧೮೫|| ವಿಷವು ರಕ್ತದಲ್ಲಿ ಇರಲು ಚಳ್ಳೆ ವೃಕ್ಷದ ಬೇರಿನ ತೋಟೆ, ಬೋರೆ, ಅತ್ತಿ, ಕಟಭಿ (ಗಿರಿಕರ್ಣಿಕ ಅಥವಾ ಜೇತಿಷ್ಠತಿ) ವೃಕ್ಷದ ಮುಗಲುಗಳ ಕಲ್ಮವನ್ನು ನೀರಿನೊಡನೆ ಕುಡಿಯಬೇಕು. ವಿಷವು ಮಾಂಸರಸದಲ್ಲಿರಲು || ೧೮೬|| ಖದಿರಾರಿಷ್ಟದಲ್ಲಿ ಜೇನುಹಾಕಿ ಅಥವಾ ಹಲಗತ್ತಿಯ ಬೇರಿನ ಕಲ್ಮವನ್ನು ನೀರಿನೊಡನೆ ಕುಡಿಯಬೇಕು. ಎಲ್ಲ ಧಾತುಗಳಲ್ಲಿ ವಿಷವಿದ್ದರೆ, ಕಳ್ಳಂಗಡ್ಲೆ, ಮುದ್ರೆ, ಹಿಪ್ಪೇಹೂವು, ಜೇಷ್ಠಮಧು, ತಗರ ಇವುಗಳ ಕಲ್ಮವನ್ನು ನೀರಿನೊಡನೆ ಕುಡಿಯಬೇಕು. || ೧೮೭|| ಕಫವು ಹೆಚ್ಚಿದ್ದರೆ, ವೈದ್ಯನು ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಮೆಣಸು, ಜವಖಾರಗಳಲ್ಲಿ ಬೆಣ್ಣೆಯನ್ನು ಕಲಿಸಿ, ತಿಕ್ಕಬೇಕು. || ೧೮೮|| ಜಟಾವಾಂಸಿ, ಕೇಶರ, ತಮಾಲಪತ್ರ, ದಾಲಚಿನ್ನಿ, ಅರಿಷಿಣ, ತಗರ, ಚಂದನ, ಮನಶಿಳ, ವ್ಯಾಘ್ರನಖ, ತುಳಸಿಗಳನ್ನು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಅರೆದು || ೧೮೯|| ಪಾನ, ನಸ್ಯ, ಅಂಜನ, ಲೇಪಗಳನ್ನು ಮಾಡಲು ಎಲ್ಲ ಬಾವು ವಿಷಗಳು ಹೋಗುವವು. ಬಿಳೇ ಮೆಣಸು (ನುಗ್ಗಿಬೀಜ)ಗೆ ಶಿರೀಷಪುಷ್ಪರಸದ ಭಾವನೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಎಳುದಿನಗಳವರೆಗೆ ಕೊಟ್ಟು || ೧೯೦|| ಅದನ್ನು ನಸ್ಯ-ಪಾನ-ಅಂಜನಗಳಿಂದ ಉಪಯೋಗಿಸಿದರೆ ಹಾವುಕಡಿದವರೆಲ್ಲರಿಗೂ ಹಿತವಾಗುವದು. ಆತೊಲಿ ತಗರ ಆತೊಲಿ ಕೋಷ್ಠ, ಆ ತೊಲಿತುಪ್ಪ, ಆ ತೊಲಿ ಜೇನು, || ೧೯೧|| ಹಾಕಿ ಮಾಡಿದ ಪಾನವು ತಕ್ಷಕ (ಪುರಾಣ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಹಾವು) ದಿಂದ ಕಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟವರಿಗೂ ಸುಖದಾಯಕವಾಗಿದೆ. || ೧೯೨||

ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ವಿಷಗಳಿಗೆ ಔಷಧವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಸಿಂಧುನಾರಸ್ಯ ಮೂಲಂಚ ಶ್ವೇತಾ ಚ ಗಿರಿಕರ್ಣಿಕಾ ||
 ಪಾನಂ ದರ್ವೀಕರೈರ್ದೃಷ್ಟ್ವೇ ನಸ್ಯಂ ಸಮಧು ಪಾಕಲಮ್ ||
 ಮಂಜಿಷ್ಠಾಮಧುಯಷ್ಟ್ವಾಹ್ವಾಜೀವಕರ್ಷಭಕಾಃ ಸಿತಾ || ೧೯೩ ||
 ಕಾತ್ಮರ್ಯವಟಿತುಂಗಾನಿ ಪಾನಂ ಮಂಡಲಿನಾಂ ವಿಷೇ ||
 ವೈಷಂ ಸಾತಿವಿಷಂ ಕುಷ್ಠಂ ಗೃಹಧೂಮೋ ಹರೇಣುಕಾ || ೧೯೪ ||
 ಕಟುಕಾ ತಗರಂ ಕ್ಷೌದ್ರಂ ಹೃತಿ ರಾಜೀಮತಾಂ ವಿಷಮ್ ||
 ಗೃಹಧೂಮಂ ಹರಿದ್ರೇ ದ್ವೇ ಸಮೂಲಂ ತಂಡುಲೀಯಕಮ್ || ೧೯೫ ||
 ಅಪಿ ವಾಸುಕಿನಾ ದಷ್ಟಃ ಪಿಬೇದ್ ದಧಿಘೃತಾಪ್ಲುತಮ್ ||
 ಪ್ರೀರಿವೃಕ್ಷತ್ವಗಾಲೇಪಃ ಶುದ್ಧೇ ಕೀಟವಿಷಾಪಹಃ || ೧೯೬ ||
 ಮುಕ್ತಾಲೇಪೋ ವರಃ ಶೋಫದಾಹತೋದಜ್ವರಾಪಹಃ ||
 ಚಂದನಂ ಪದ್ಮಕೋಶೀರಶಿರೀಷಾಃ ಸಿಂಧುನಾರಕಾಃ || ೧೯೭ ||
 ಪ್ರೀರಶುಕ್ಲಾ ನತಂ ಕುಷ್ಠಸಾರಿವೋದೀಚ್ಯಪಾಟಿಲಾಃ ||
 ಶೇಲುಸ್ವರಸಪಿಷ್ಟೋಽಯಂ ಲೂತೌನಾಂ ಸಾರ್ವಕಾರ್ಮಿಕಃ || ೧೯೮ ||
 ಯಥಾಯೋಗಂ ಪ್ರಯೋಕ್ತವ್ಯಃ ಸಮೀಕ್ಷ್ವಾಲೇಪನಾದಿಷು ||
 ಮಧೂಕಂ ಮಧುಕಂ ಕುಷ್ಠಂ ಸಾರಿವೋದೀಚ್ಯಪಾಟಿಲಾಃ || ೧೯೯ ||
 ಸನಿಂಬಸಾರಿವಾಕ್ಷೌದ್ರಂ ಪಾನಂ ಲೂತಾವಿಷಾಪಹಮ್ ||
 ಕುಸುಂಭಪುಷ್ಪಂ ಗೋದಂತಃ ಸ್ವರ್ಣಕ್ಷೀರೀ ಕಪೋತವಿಟ್ || ೨೦೦ ||
 ದಂತೀ ತ್ರಿವ್ರತ್ ಸೈಂಧವೈಲೇ ಕರ್ಣಿಕಾಪಾತನಂ ತಯೋಃ ||
 ಕಟಿಭ್ಯಜುರನಶೈರೀಷ ಶೇಲುಕ್ಷೀರದ್ರುಮತ್ವಚಃ || ೨೦೧ ||
 ಕಷಾಯಕಲ್ಪಚೂರ್ಣಾಃ ಸ್ಯುಃ ಕೀಟಿಲೂತಾವ್ರಣಾಪಹಾಃ ||
 ತ್ವಚಂ ಚ ನಾಗರಂ ಚೈವ ಸಮಾಂಶಂ ಶ್ಲಕ್ಷ್ಣೈಃ ಪೇಷಿತಮ್ || ೨೦೨ ||
 ಪೇಯಮುಷ್ಣಾಂಬುನಾ ಸರ್ವಂ ಮೂಷಿಕಾಣಾಂ ವಿಷಾಪಹಮ್
 ಕುಟಿಜಸ್ಯ ಫಲಂ ಪಿಷ್ಟಂ ತಗರಂ ಜಾಲನಾಲಿನೀ || ೨೦೩ ||
 ತಿಕ್ತೇಕ್ಷ್ವಾಕುಶ್ಠ ಯೋಗೋಽಯಂ ಪಾನಪ್ರಧಮನಾದಿಭಿಃ ||
 ವೃಶಿ ಕೋದೂರಲೂತಾನಾಂ ಸರ್ವಾಣಾಂಚ ವಿಷಾಪಹಾಃ || ೨೦೪ ||

ಸಮಾನಮನ್ಯುತೇನೇದಂ ಗರಾಜೀರ್ಣಂಚ ನಾಶಯೇತ್ ||
 ಸರ್ವೇಣಗದಾಯಥಾಯೋಗಂ ಪ್ರಯೋಜ್ಯಾಃ ಸ್ಯುಸ್ತ್ರಿಕಂಟಿಕೇ || ೨೦೫ ||
 ಕಪೋತವಿಡ್ ಮಾತುಲುಂಗಂ ಶಿರೀಷಕುಸುಮಾದ್ರಸಃ ||
 ಶಂಖನ್ಯಾರ್ಕಪಯಃ ಶುಂಠೀ ಕರಂಜೋ ಮಧು ವಾಶ್ಣೀಕೇ || ೨೦೬ ||
 ಸ್ನಕ್ ಕ್ಷೀರಪಿಷ್ಪಂ ಶೈರೀಷಂ ಫಲಂ ದದುರಜೇ ಹಿತಮ್ ||
 ಮೂಲಾನಿ ಶ್ವೇತಭಂಡೀನಾಂ ವೈಶ್ಯೇಷಂ ಸರ್ಪಿಶ್ಚ ಮತ್ಸ್ಯಜೇ || ೨೦೭ ||
 ಕೀಟದಷ್ಟಕ್ರಿಯಾಃ ಸರ್ವಾಃ ಸಮಾನಾಃ ಸ್ಯುರ್ಜತಾಕಸಾಮ್ ||
 ವಾತಪಿತ್ತದರೀಪ್ರಾಯಾ ಕ್ರಿಯಾ ಪ್ರಾಯಃ ಪ್ರಶಸ್ಯತೇ || ೨೦೮ ||
 ವಾಶ್ಣೀಕಸ್ಯೋಚ್ಚಡಿಂಗಸ್ಯ ಕಣಭಸ್ಯಾಂದುರೇಗದಃ ||

ಅರ್ಥ— ಲಕ್ಕಿ ಮತ್ತು ಬಿಳಿ ಗೋಕರ್ಣಿಯ ಬೇರನ್ನು ನೀರಿನಲ್ಲಿ
 ಅರೆದು ಕುಡಿಸಬೇಕು. ||೧೯೨|| ಮತ್ತು ಕೋಷ್ಠವನ್ನು ಜೇನುತುಪ್ಪದೊಡನೆ
 ನಸ್ಯ ಮಾಡಬೇಕು. ಇದು ದರ್ವೀಕರ ಸರ್ಪ ಕಡಿದವರಿಗೆ ಹಿತಕರವಾಗಿದೆ.
 ಮಂಡಲಸರ್ಪಗಳ ವಿಷಕ್ಕೆ ಮಂಜಿಷ್ಠೆ, ಜೇಷ್ಠಮಧು, ಜೀವಕ, ಋಷಭಕ,
 ಸಕ್ಕರೆ ||೧೯೩|| ಶಿವನ್ನಿ ಮತ್ತು ಅಲದ ಚಿಗುರೆಲೆಗಳ ಕಲ್ಪವನ್ನು ನೀರಿನೊಡನೆ
 ಕುಡಿಯಬೇಕು. ರಾಜೀಮತ ಹಾವುಗಳ ವಿಷಕ್ಕೆ ತ್ರಿಕಟು, ಅತಿವಿಷ, ಕೋಷ್ಠ,
 ಇಲ್ಲಣ ರೇಣುಕಬೀಜ, ಕಟುಕರೋಣಿ, ತಗರ ಇವುಗಳನ್ನು ನೀರಲ್ಲಿ ಅರೆದು
 ಜೇನುಹಾಕಿ ಕೊಡಬೇಕು. ಇಲ್ಲಣ, ಅರಿಷಿಣ, ಮರಅರಿಷಿಣ, ಬೇರು ಸಹಿತ
 ಕಿರಕಸಾಲಿ, ||೧೯೪|| ಇವುಗಳನ್ನು ನೀರಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಜೇನು ಹಾಗು ತುಪ್ಪ
 ಹಾಕಿ ಕೊಟ್ಟರೆ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ವಾಸುಕಿಯಿಂದ ಕಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟವನೂ ಗುಣ
 ಹೊಂದುವನು. ಶೋಧನ ಕೊಟ್ಟು ಆಮೇಲೆ ಕ್ಷೇರೀವೃಕ್ಷ (ಅಲ, ಅತ್ತಿ,
 ಬಸರಿ, ಬಿತ್ತಗಳ) ತೋಟಿಯ ಲೇಪ ಮಾಡಲು ಕೀಟವಿಷವು ನಾಶವಾಗು
 ವದು. ||೧೯೫|| ಮುತ್ತಿನ ಲೇಪವನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ ಬಾವು, ದಾಹ, ಚುಚ್ಚು
 ವಿಕೆ, ಜ್ವರಗಳು ನಾಶವಾಗುವವು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅದು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾಗಿದೆ. ಚಂದನ,
 ಸದ್ಮಕಾಷ್ಠ, ಭಾಳದಬೇರು, ಶಿರೀಷ, ಲಕ್ಕಿ, ||೧೯೬|| ಹಾಲುನೆಲಗುಂಬಳ,
 ತಗರ, ಕೋಷ್ಠ, ಅನಂತಮೂಲ, ಬಾಳದಬೇರು, ಪಾದರೀ ಇವುಗಳನ್ನು ಸಮ
 ನಾಗಿ ತಕ್ಕೊಂಡು ಚಳ್ಳಕಾಯಿಯ ರಸದಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಪಾನ, ನಸ್ಯ ಮುಂ
 ತಾದ ಎಲ್ಲ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟರೆ ಲೂತಾವಿಷಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವದು.

||೧೯೮|| ಆಲೇಪ ಮುಂತಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ವಿಕಾರಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ವಿಚಾರಿಸಿ ಉಪ
ಯೋಗಿಸಬೇಕು. ಇಪ್ಪೀಹೂ, ಜೇಷ್ಠಮಧು, ಕೋಷ್ಠ, ಶಿರೀಷ, ಬಾಳದ
ಬೇರು, ಪಾದರಿ ||೧೯೯|| ಬೇವು, ಅನಂತಮೂಲ ಇವುಗಳನ್ನು ಸಮನಾಗಿ
ನೀರಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಜೇನುಹಾರಿ ಕುಡಿದರೆ ಲೂತಾವಿಷವು ನಾಶವಾಗುವದು.
ಕುಶಿಬೇಯ ಹೂ ಗೋದಂತ (ಆಕಳಹಲ್ಲು) ಗೋಳಗೊಳಿಕೆ, ಪಾರಿವಾಳದಮಲ
|| ೨೦೦ || ದಂತಿ, ನಿಶೋತ್ತರ, ಸೃಂಧನ, ಯಾಲಕ್ಕಿ ಇವುಗಳನ್ನು ನೀರಲ್ಲಿ
ಅರೆದು ಲೇಪಮಾಡಿದರೆ ವಿಷದ ಗಾದರಿಗಳು ಹೋಗುವವು. ಕೇಟಿ ಮತ್ತು
ಲೂತಗಳ ವ್ರಣಗಳಿಗೆ ಕಟಭಿ (ಕರ್ಣಿಕೆ) ಮತ್ತು, ಶಿರಸಲ ತೋಟಿ, ಚಳ್ಳಕಾಯಿ
ಪ್ಲೇರೀವೃಕ್ಷಗಳ ತೋಟಿ ಇವುಗಳ || ೨೦೧ || ಕಷಾಯ, ಕಲ್ಪ, ಚೂರ್ಣವನ್ನು
ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು. ಅಂದರೆ ಅವು ನಾಶವಾಗುವವು. ಎಲ್ಲ ಇಲಿಯ
ವಿಷಕ್ಕೆ ದಾಲಚಿನ್ನಿ, ಸುಂರಿಗಳನ್ನು ಸಮನಾಗಿ ತಕ್ಕೊಂಡು ನೀರಲ್ಲಿ ಸಣ್ಣಾಗಿ
ಅರೆದು || ೨೦೨ || ಬಿಸಿ ನೀರಿನೊಡನೆ ಕುಡಿಯಬೇಕು. ಇಂದ್ರಜವ, ತಗರ,
ಕಹಿತಿಪ್ಪರಿ || ೨೦೩ || ಕಹಿಹಾಲುಗುಂಬಳ ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಪಾನ,
ಪ್ರಧಮನ, ನಸ್ಯ ಮುಂತಾದ ರೂಪದಿಂದ ಕೊಟ್ಟರೆ ಚೇಳು, ಇಲಿ, ಲೂತೆ
ಮತ್ತು ಹಾವುಗಳ ವಿಷವೂ ನಾಶವಾಗುವದು. || ೨೦೪ || ಇದು ಅವೃತ
ಸಮಾನವಾಗಿರುವದು. ಕೃತ್ರಿಮವಿಷ, ಅಜೀರ್ಣಗಳನ್ನು ಕಳೆಯುವದು.
ತ್ರಿಕಂಟಕ ಮತ್ಸ್ಯವಿಷದಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಎಲ್ಲ ಔಷಧಗಳನ್ನು ದೋಷಾನುಸಾರ
ವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು. || ೨೦೫ || ಚೇಳಿನ ವಿಷದಮೇಲೆ ಪಾರಿವಾಳದ
ಮಲ, ಮಾದಾಳ, ಶಿರಸಲ ಹೂವಿನ ರಸ, ಶಂಖಿನಿ (ನೆಲಬೇವಿನಜಾತಿಯತಿಕ್ತ)
ಎಕ್ಕೆಯಹಾಲು ಸುಂರಿ, ಹುಲಗಲೆ ಕಷಾಯವನ್ನು ಜೇನು ಹಾರಿ ಕೊಡಬೇಕು.
|| ೨೦೬ || ಕಪ್ಪೇ ವಿಷದಮೇಲೆ ಶಿರಸಲ ಫಲವನ್ನು ಕಳ್ಳಿಯ ಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ಲೇಪ
ಮಾಡಬೇಕು. ಮೀನಿನ ವಿಷಕ್ಕೆ ಶ್ವೇತಭಂಡಿ (ಬಿಳಿ ಶಿರೀಷ) ಗಳ ಬೇರು,
ತ್ರಿಕಟುಗಳ ಚೂರ್ಣಗಳನ್ನು ತುಪ್ಪದಿಂದ ಲೇಪಮಾಡಬೇಕು. || ೨೦೭ ||
ಜಲಚರ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಕೇಟದಂಶಕ್ಕೆ ಹೇಳಿದ ಎಲ್ಲ ಕ್ರಿಯೆಗಳನ್ನು ಮಾಡ
ಬೇಕು. ಚೇಳು, ಉಚ್ಚುಡಿಂಗ ಕಣಭ ಮತ್ತು ಇಲಿಯ ವಿಷಕ್ಕೆ ಬಹಳಮಾಡಿ
ವಾತಪಿತ್ತನಾಶಕ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯು ಉಪಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಮುಂದೆ ಹೇಳಿದ
ಔಷಧವು ಇಲಿಯ ವಿಷಕ್ಕೆ ಉಪಯುಕ್ತವದೆ. || ೨೦೮ ||

ಅ ಔಷಧವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ನಚಾ ನಂಶತ್ವಚಃ ಪಾಠಾ ನತಂ ಸುರಸಮಂಜರೀಮ್ || ೨೦೯ ||

ದ್ವೇ ಬಲೇ ನಾಕುಲೀ ಕುಷ್ಠಂ ಶಿರೀಷೋ ರಜನೀ ದ್ವಯಮ್ ||

ಗುಹಾಮತಿಗುಹಾಂ ಶ್ವೇತಾಂ ಚಾಜಗಂಧಾಂ ಶಿಲಾಜತು || ೨೧೦ ||

ಕತ್ಪುಣಂ ಕಟಿಭೀ ಕ್ಷಾರೋ ಗೃಹಧೂಮೋ ಮನಃಶಿಲಾ ||

ರೋಹಿತಮತ್ಸ್ಯಪಿತ್ತೇನ ಪಿಷ್ಪೋಽಯಂ ಪರಮೋಽಗದಃ || ೨೧೧ ||

ನಸ್ಯಾಂಜನಾದಿ ಲೇಪೇಷು ಹಿತೋ ವಿಶ್ವಂಭರಾದಿಷು ||

ಅರ್ಥ— ಬಜಿ, ಬಿದರಿನತೋಟಿ, ಅಗಳಶುಂಠಿ, ತಗರ, ತುಳಸೀತೆನಿ || ೨೦೯ || ಬಲಾ (ಕಳ್ಳಂಗಡ್ಲೆ) ಅತಿಬಲಾ (ಮುದ್ರೆ) ನಾಕುಲೀ (ರಾಸ್ತಾ ಭೇದ) ಕೋಷ್ಠ, ಶಿರಸಲ, ಅರಿಷಿಣ, ಮರದರಿಷಿಣ, ಒಂದೆಲೆಹೊನ್ನೆ, ಮೂರೆಲೆ ಹೊನ್ನೆ, ಬಿಳೀ ಉತ್ತರಾಣಿ, ನಾಯಿತುಳಸಿ, ಶಿಲಾಜತು || ೨೧೦ || ಗಂಜನಿ ಹುಲ್ಲು, ಜವಖಾರ, ಗಿರಿಕರ್ಣಿಕ, ಇಲ್ಲಣ, ಮನಶಿಳಿ ಇವೆಲ್ಲವುಗಳನ್ನು ರೋಹಿತಮೀನದ ಪಿತ್ತದಲ್ಲಿ ಅರೆದರೆ ಉತ್ತಮ ಔಷಧವಾಗುವದು. || ೨೧೧ || ಇದನ್ನು ವಿಶ್ವಂಭರ (ಕೇಟಿವಿಶೇಷ) ಮುಂತಾದ ಕೇಟಿಗಳ ವಿಷದಲ್ಲಿ ನಸ್ಯ, ಅಂಜನ, ಲೇಪ ಮುಂತಾದ ರೂಪಗಳಿಂದ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು. || ೨೧೧ ||

ಸ್ವರ್ಜಿಕಾಜಶಕ್ಯತ್ ಕ್ಷಾರಃ ಸುರಸೋಽಧಾಕ್ಷಿಪೀಡಕಃ || ೨೧೨ ||

ಮದಿರಾ ಮಂಡಸಂಯುಕ್ತೋ ಹಿತಃ ಶತಪದೀವಿಷೇ ||

ಕಪಿತ್ಥಮಕ್ಷಿ ಪಿಡೋಽರ್ಕಬೀಜಂ ತ್ರಿಕಟುಕಂ ತಥಾ || ೨೧೩ ||

ಕರಂಜೋ ದ್ವೇ ಹರಿದ್ರೇಚ ಗೃಹಗೋಧಾವಿಷಂ ಜಯೇತ್ ||

ಕಾಕಾಂಡಯುಕ್ತಃ ಸರ್ವೇಷಾಂ ವಿಷಾಣಾಂ ತಂಡುಲೀಯಕಃ || ೨೧೪ ||

ಪ್ರಧಾನಂ ಬರ್ಹಿಪಿತ್ತೇನ ತದ್ವದ್ ವಾಯುಸಪೀಲುಕಃ ||

ಶಿರೀಷಫಲಮೂಲತ್ವಕ್ ಪುಷ್ಪಪತ್ರೈಃ ಸನ್ಮೈಘೈಃ || ೨೧೫ ||

ಶ್ರೇಷ್ಠಃ ಪಚ್ಚ ಶಿರೀಷೋಽಯಂ ವಿಷಾಣಾಂ ಪ್ರವರೋ ವಧೇ ||

ಚತುಷ್ಪದ್ವಿಧ್ವಿಪದ್ವಿವಾ ನಖದಂತನಿಷ್ಞಾ ಯತ್ || ೨೧೬ ||

ಶೂಯತೇ ಪಚ್ಯತೇ ಚಾಪಿ ಸ್ರವತಿ ಜ್ವರಯತ್ಯಪಿ || ೨೧೭ ||

ಶತಪದಿ (ಗೋಮದೇಳು) ವಿಷಕ್ಕೆ ಸಜ್ಜೀಖಾರ, ಅಡಿನಮಲದ ಕ್ಷಾರ, ತುಳಸೀರಸ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ || ೨೧೨ || ಮಧ್ಯದ ತಿಳಿನೀರನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಕಣ್ಣಲ್ಲಿ ಹಾಕಬೇಕು. ಮನೆಯಲ್ಲಿಯ ಗೋಧಾ (ಹಲ್ಲಿ) ವಿಷಕ್ಕೆ ಬೆಳವಲ, ಎಕ್ಕೇಬೀಜ, ತ್ರಿಕಟುಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು || ೨೧೩ || ಅಥವಾ ಹುಲಗಲಿ, ಅರಿಷಿಣ, ಮರ ದರಿಷಿಣದ ಕಷಾಯವನ್ನು ಕಣ್ಣಲ್ಲಿ ಹಾಕಬೇಕು. ಎಲ್ಲ ವಿಷಗಳಿಗೆ ನಸು ಗುನ್ನಿ ಮತ್ತು ಕಿರಕಸಾಲಿಯ ರಸವು || ೨೧೪ || ಮತ್ತು ಎಲಬುಸಂದಕ ರಸ ದೊಡನೆ ಕೊಟ್ಟು ಸವಿನ ಸಿತ್ತವು ಹಿತಕರವಾಗಿದೆ. ಶಿರಸಲದ ಫಲ, ಬೇರು, ತೋಟಿ, ಹೂ, ಎಲೆಗಳನ್ನು ಆಷ್ಠೇ ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಕೊಡಬೇಕು. || ೨೧೫ || ಈ ಪಂಚಶೀರೀಷವೆಂಬ ಔಷಧವು ವಿಷಗಳ ನಾಶದಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾಗಿದೆ. ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳುಳ್ಳ ಅಥವಾ ಎರಡು ಪಾದಗಳುಳ್ಳ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ನಖ, ದಂತ ಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದ || ೨೧೬ || ವಿಷ, ಬಾವು, ಪಾಕ, ಸ್ರಾವ, ಜ್ವರಗಳಲ್ಲಿ ಇದು ಉತ್ತಮ ಔಷಧವಾಗಿದೆ.

ಸೋಮವಲ್ಕೋಽಶ್ವಕರ್ಣಶ್ಚ ಗೋಜಿಹ್ವಾ ಹಂಸಪದ್ಯಪಿ || ೨೧೭ ||
ರಜಸ್ಯಾ ಗೈರಿಕಂ ಲೇಪೋ ನಖದಂತವಿಷಾಪಹಃ ||

ಬಿಳೀ ಖದಿರ, ಅಶ್ವಕರ್ಣ (ಬಿಳೀಮುತ್ತಿ) ಗೋಜಿಹ್ವಾ (ಹತ್ತರಿಕೆ) ಹಂಸಪದೀ, || ೨೧೭ || ಮರಅರಿಷಿಣ, ಅರಿಷಿಣ, ಕಾವಿ ಇವುಗಳ ಲೇಪವು ನಖದಂತವಿಷ ಗಳನ್ನು ಕಳೆಯುವದು. || ೨೧೮ ||

ರಂಕಾವಿಷದ ಲಕ್ಷಣ ಚಿಕಿತ್ಸೆಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ದುರಂಧಕಾರೇ ದಷ್ಟಸ್ಯ ಕೇನಚಿದ್ ವಿಷಸಂಕಯಾ || ೨೧೯ ||
ವಿಷೋದ್ವೇಗಾಜ್ವರಶ್ವರ್ದಿಮೂರ್ಛಾ ದಾಹೋಽಪಿ ವಾ ಭವೇತ್ ||
ಗ್ಲಾನಿರ್ಮೋಹೋಽತಿಸಾರೋ ವಾಪ್ಯೇತಚ್ಛಂಕಾವಿಷಂ ಮತನ್ಮಾ || ೨೨೦ ||
ಚಿಕಿತ್ಸಮಿದಂ ತಸ್ಯ ಕುರ್ಯಾದಾಶ್ವಾಸನಂ ಬುಧಃ ||
ಸಿತಾ ವೈಗಂಧಿಕೋ ದ್ರಾಕ್ಷಾ ಪಯಸ್ಯಾ ಮಧುಕಂ ಮಧು || ೨೨೧ ||
ಪಾನಂ ಸನುಂತ್ರಪೂತಾಂಬು ಪ್ರೋಕ್ಷಣಂ ಸಾಂತ್ವಹರ್ಷಣಮ್ ||

ಅರ್ಥ— ಕಗ್ಗತ್ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಏನಾದರೂ ಕಡ್ಡಿಯಲು ಅದು ನಿರ್ವಿಷ ವಿದ್ದರೂ ವಿಷದ ಸಂಶಯದಿಂದ || ೨೧೯ || ವಿಷವೇರಿದಂತೆ ಜ್ವರ, ವಾಂತಿ, ಮೂರ್ಛೆ, ದಾಹ, ಗ್ಲಾನಿ, ಮೋಹ, ಅತಿಸಾರಗಳುಂಟಾಗುತ್ತವೆ. ಇದಕ್ಕೆ

ಶಂಕಾವಿಷವೆಂದು ಅನ್ನುತ್ತಾರೆ. || ೨೧೯ || ಇದಕ್ಕೆ ಪಂಡಿತನಾದ ವೈದ್ಯನು (ಮುಖ್ಯವಾಗಿ) ವಿಷವಿಲ್ಲವೆಂಬ ಸಮಾಧಾನ ಹೇಳಬೇಕು. ಸಕ್ಕರೆ, ಚತುರ್ಜಾತಕ, ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಕ್ಷೀರಕಾಕೋಲಿ, ಜೇಷ್ಠಮಧುಗಳ ಕಷಾಯದಲ್ಲಿ ಜೇನು ಹಾಕಿ ಕೊಡಬೇಕು. || ೨೨೦ || ಮಂತ್ರದಿಂದ ಪವಿತ್ರವಾದ ನೀರನ್ನು ಸಿಂಪಡಿ ಸಬೇಕು. ಸಮಾಧಾನ, ಸಂತೋಷವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಬೇಕು. || ೨೨೦ ||

ವಿಷಪೀಡಿತರಿಗೆ ಪಥ್ಯ ಅಪಥ್ಯಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಶಾಲಯಃ ಪಷ್ಠಿಕಾಶ್ಚೈವ ಕೋರದೂಷಾಃ ಪ್ರಿಯಂಗವಃ || ೨೨೧ ||
ಭೋಜನಾರ್ಥೇ ಪ್ರಶಸ್ಯಂತೇ ಲವಣಾರ್ಥಂಚ ಸೈಂಧವಮ್ ||
ತಂಡುಲೀಯಕಜೀವಂತೀ ವಾರ್ತಾಕಸುನಿಷಣ್ಣಕಾಃ || ೨೨೨ ||
ಮಂಡೂಕಪರ್ಣೀ ಕುಲಕಂ ಶಾಕಂ ಚುಂಚೋಶ್ಚ ಶಸ್ಯತೇ ||
ಹರೇಣುಮುದ್ಗಾನ್ ಯೂಷಾರ್ಥಮನ್ಲಾರ್ಥಂ ಧಾತ್ರೀದಾಡಿನಮ್ || ೨೨೩ ||

ರಸಾಶ್ಚೈಣಾಶ್ಚ ಶಿಖಿನಾಂ ಲಾವಣ್ಯತ್ತಿರಸಾರ್ಷತಾಃ ||
ವಿಷಘ್ನಾಷಧಸಂಯುಕ್ತಾ ರಸಾ ಯೂಷಾಶ್ಚ ಸಂವೃತಾಃ || ೨೨೪ ||
ಅವಿದಾಹೀನಿ ಚಾನ್ನಾನಿ ವಿಷಾರ್ತಾನಾಂ ಭಿಷಗ್ವಿತಮ್ ||
ವಿರುದ್ಧಾಧ್ಯಶನಕ್ರೋಧ ಪ್ಲುಧ್ವಯಾಯಾಸಮೈಥುನಮ್ || ೨೨೫ ||
ವರ್ಜಯೇದ್ವಿಷಮುಕ್ತೋಽಪಿ ದಿನಾಸ್ವಪ್ನಂ ವಿಶೇಷತಃ || ೨೨೫ ||

ಅರ್ಥ— ಭತ್ತ, ಪಷ್ಠಿಕಭತ್ತ, ಹರಿಕ, ಪ್ರಿಯಂಗು ಇವನ್ನು ಉಟಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು. ಉಪ್ಪಿಗಾಗಿ ಸೈಂಧವವನ್ನೂ ಪಲ್ಲೆಗಾಗಿ ಕೆರಕಸಾಲಿ, ಜೀವಂತಿ, ಬದನೆ, ಸುನಿಷಣ್ಣಕ (ಪಾಂಡದಹರಿವೆ) || ೨೨೨ || ಮಂಡೂಕಪರ್ಣಿ, ಹಾಗಲು ಮತ್ತು ಚುಂಚು (ಪತ್ರಶಾಕವಿಶೇಷ) ಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು. ಕಟ್ಟಿಗಾಗಿ ರೇಣುಕಬೀಜ, ಹೆಸರುಗಳನ್ನೂ ಹುಳಿಯ ಸಲುವಾಗಿ ನೆಲ್ಲಿ, ದಾಳಿಂಬಗಳನ್ನೂ || ೨೨೩ || ಮಾಂಸರಸಕ್ಕಾಗಿ ಚಿಗರೆ, ನವಿಲು, ಲಾವ, ತಿತ್ತಿರಿ, ಪೃಷತ್ (ಚಿಗರಿಜಾತಿ) ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಪಯೋಗಿಸಬೇಕು. ಸಂಸ್ಕಾರ ಕೊಟ್ಟ, ವಿಷವನ್ನು ಔಷಧಕೂಡಿದರಸ, ಯೂಷಗಳನ್ನು ಪಯೋಗಿಸಬೇಕು. || ೨೨೪ || (ಮುಖ್ಯತಃ) ವಿದಾಹಿ ಅಲ್ಲದ ಅನ್ನಗಳು ವಿಷರೋಗಿಗಳಿಗೆ ಔಷಧವು.

ವಿಷಭೇದರೂ ಕೂಡ ವಿರುದ್ಧಾಶನ, ವಿಷಮಾಶನ, ಕ್ರೋಧ, ಉಪವಾಸ, ಭಯ, ಆಯಾಸ, ಮೈಥುನ, || ೨೨ || ಹಗಲುಮಲಗೋಣ ಇವುಗಳನ್ನು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಬಿಡಬೇಕು. || ೨೨ ||

ನಾಲ್ಕುಕಾಲಿನ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ವಿಷದ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನೂ, ಅವುಗಳ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಮುಹುರ್ಮುಹುಃ ಶಿರೋನ್ಯಾಸಃ ಶೋಫಃ ಶುಷ್ಕಾಷ್ಠಕಂಠತಾ || ೨೩ ||

ಜ್ವರೋಽಂಗಮರ್ದಃ ಸ್ತಬ್ಧಾಕ್ಷಿಗಾತ್ರತ್ವಂ ಹನುಕಂಪನಮ್ ||

ಲೋಮಾಪಗಮನಂ ಗ್ಲಾನಿರರತಿವೇಪಥುರ್ಭ್ರಮಃ || ೨೪ ||

ಚತುಷ್ಟದಾಂ ಭವತ್ಯೇತದ್ ದಷ್ಟಾನಾಮಿಹ ಲಕ್ಷಣಮ್ ||

ದೇವದಾರು ಹರಿದ್ರೇದ್ವೇ ಸುರಸಂ ಚಂದನಾಗುರು || ೨೫ ||

ರಾಸ್ನಾ ಗೋರೋಚನಾಜಾಜೀ ಗುಗ್ಗುಲಿಷ್ಕುರಸೋನತಮ್ ||

ಚೂರ್ಣಂ ಸಸೈಂಧವಾನಂತಂ ಗೋಪಿತ್ತಮಧುಸಂಯುತಮ್ || ೨೬ ||

ಚತುಷ್ಟದಾನಾಂ ದಷ್ಟಾನಾಮಗದಃ ಸಾರ್ವಕಾರ್ಮಿಕಃ ||

ಅರ್ಥ— ಆಗಾಗ್ಗೆ ತಲೆ ಜಾಡಿಸೋಣ, ಬಾವು, ತುಟೆ, ಗಂಟಲು ಒಣಗೋಣ, || ೨೩ || ಜ್ವರ, ಮೈ ನೋಯೋಣ, ಕಣ್ಣು ಮತ್ತು ಶರೀರವು ಸ್ತಬ್ಧವಾಗೋಣ, ಗದ್ದ ನಡಗೋಣ, ಕೂದಲು ಉದರೋಣ, ಗ್ಲಾನಿ, ಚೈನವಿಲ್ಲದಿರೋಣ, ನಡುಗೋಣ, ಭ್ರಮ, || ೨೪ || ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳು ವಿಷಯುಕ್ತ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಂದ ಕಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ನಾಲ್ಕುಕಾಲಿನ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಉಂಟಾಗುವವು. ದೇವದಾರು, ಅರಿಷಿಣ, ಮರದರಿಷಿಣ, ಸರಲ, ಚಂದನ ಅಗುರು, || ೨೫ || ರಾಸ್ನಾ, ಗೋರೋಚನ, ಜೀರಿಗೆ, ಗುಗ್ಗುಳು ತಗರಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಕಬ್ಬಿನ ರಸದೊಡನೆ ಅಥವಾ ಸೈಂಧವ, ಅನಂತಮೂಲಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಗೋರೋಚನ ಮತ್ತು ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿ ಕೊಡಬೇಕು. || ೨೬ || ಈ ಔಷಧವು ಕಡಿಸಿಕೊಂಡ ಎಲ್ಲ ಚತುಷ್ಟದ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಪಾನ, ಲೇಪ, ಸೇಕ ಮುಂತಾದ ಎಲ್ಲ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯುಕ್ತವಿದೆ || ೨೬ ||

ಕೃತ್ರಿಮ ವಿಷದ ಲಕ್ಷಣ ಮತ್ತು ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಸೌಭಾಗ್ಯಾರ್ಥಂ ಪ್ರಿಯಃ ಸ್ವೇದರಜೋನಾನಾಂಗಜಾನ್ ಮಲಾನ್ || ೨೭ ||

ಶತ್ರುಪ್ರಯುಕ್ತಾಂಶ್ಚ ಗರಾನ್ ಪ್ರಯಚ್ಛಂತ್ಯನ್ನಮಿಶ್ರಿತಾನ್ ||

ಶೈಃ ಸ್ಯಾತ್ಸಾಂಡುಃ ಕ್ರಶೋಽಲ್ಪಾಗ್ನಿರ್ಗರಶ್ಚಾ ಸ್ಯೋಪಜಾಯತೇ || ೨೩೧ ||

ಮರ್ಮಪ್ರಧಮನಾಧ್ಮಾನಂ ಶ್ವಯತುರ್ಹಸ್ತಪಾದಯೋಃ ||

ಜಠರಂ ಗ್ರಹಣೇರೋಗೋ ಯಕ್ಷ್ಮಾ ಗುಲ್ಮಃ ಕ್ಷಯೋ ಜ್ವರಃ || ೨೩೨ ||

ಏವಂವಿಧಾನಿ ಚಾನ್ಯಸ್ಯ ವ್ಯಾಧೇರ್ಲಿಂಗಾನಿ ದರ್ಶಯೇತ್ ||

ಸ್ವಪ್ನೇನಾರ್ಜಾರಗೋಮಾಯುವ್ಯಾಲಾನ್ ಸನಕುಲಾನ್ ಕಪೀನ್ || ೨೩೩ ||

ಪ್ರಾಯಃ ಪಶ್ಯತಿ ನದ್ಯಾದೀನ್ ಶುಷ್ಕಾಂಶ್ಚ ಸವನಸ್ಪತೀನ್ ||

ಕಾಲಶ್ಚ ಗೌರಮಾತ್ಮಾನಂ ಸ್ವಪ್ನೇ ಗೌರಶ್ಚ ಕಾಲಕಮ್ || ೨೩೪ ||

ವಿಕರ್ಣನಾಶಿಕಂ ವಾಪಿ ಪ್ರಪಶ್ಯೇದಹತೇಂದ್ರಿಯಃ ||

ತಮವೇಕ್ಷ್ಯ ಭಿಷಕ್ ಪ್ರಾಜ್ಞಃ ಪೃಚ್ಛೇತ್ ಕಿಂ ಕೈಃ ಕದಾ ಸಹ || ೨೩೫ ||

ಜಗ್ಧಮಿತ್ಯವಗಮ್ಯಾಶು ಪ್ರಪದ್ಯಾದ್ ವಮನಂ ಬುಧಃ ||

ಸೂಕ್ಷ್ಮಂ ತಾನ್ತುರಜಶ್ಚಾಸ್ತೃ ಸಕ್ಷಾದ್ರಂ ಹೃದ್ವಿಶೋಧನಮ್ || ೨೩೬ ||

ಶುದ್ಧೇ ಹೃದಿ ತತಃ ಶಾಣಂ ಹೇಮಚೂರ್ಣಸ್ಯ ದಾಪಯೇತ್ ||

ಹೇಮ ಸರ್ವವಿಷಾಣ್ಯಾಶು ಗರಾಂಶ್ಚ ವಿನಿಯಚ್ಛತಿ || ೨೩೭ ||

ನ ಸಜ್ಜತೇ ಹೇಮಪಾಂಗೇ ವಿಷಂ ಪದ್ಮದಲೇಽಂಬುನತ್ ||

ನಾಗದನ್ತೀ ತ್ರಿವೃದ್ಧಂತೀದ್ರವಂತೀಸ್ನುಕ್ ಪಯಃ ಫಲೈಃ || ೨೩೮ ||

ಸಾಧಿತಂ ಮಾಹಿಷಂ ಸರ್ಪಿಗೋಮೂತ್ರಾಥಕಪಾಚಿತಮ್ ||

ಸರ್ಪಕೀಟವಿಷಾತಾನಾಮೌಷಧಿಷ್ಣು ಪ್ರಶಾಂತಯೇ || ೨೩೯ ||

ಅರ್ಥ— ಹೆಂಗಸರು ಗಂಡನ ವಶೀಕರಣಕ್ಕಾಗಿ ಬೆವರು, ರಜ ಅಥವಾ ಬೇರೆ ಅನೇಕ ಅಂಗಗಳ ಮಲಗಳನ್ನು || ೨೩೦ || ಅಥವಾ ಶತ್ರುಗಳು ಕೊಟ್ಟ ಕೃತ್ರಿಮ ವಿಷಗಳನ್ನು ಅನ್ನದಲ್ಲಿ ಮಿಶ್ರಮಾಡಿ ಕೊಡುತ್ತಾರೆ. ಅವುಗಳಿಂದ ಪಾಂಡುರೋಗ, ಕಾರ್ಶ್ಯ, ಮಂದಾಗ್ನಿ ಮುಂತಾದ ಕೃತ್ರಿಮ ವಿಷದ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಇವನಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ. || ೨೩೧ || ಮರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ನೋವು, ಹೊಟ್ಟೆ, ಯುಬ್ಬೊಣ, ಕೈಕಾಲುಗಳಿಗೆ ಬಾವು, ಉದರ- ಸಂಗ್ರಹಣೆ, ಕ್ಷಯ, ಗುಲ್ಮ, ಜ್ವರ ಇದರಂತೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆಯ ಲಕ್ಷಣಗಳೂ ಉಂಟಾಗುವವು. ಕನಸಿನಲ್ಲಿ ಬೆಕ್ಕು, ನರಿ, ಹಾವು, ಮುಂಗುಲಿ, ಕಪಿಗಳನ್ನೂ || ೨೩೨ || ಒಣಗಿದ ಗಿಡಗಂಟೆ

ಹೊಳೆ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನೂ ಬಹಳಮಾಡಿ ನೋಡುತ್ತಾನೆ ಸ್ವಸ್ಥದಲ್ಲಿ ಕಪ್ಪು ಬಣ್ಣದವನು ತನ್ನನ್ನು ಕೆಂಪೆಂದೂ, ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದವನು ತನ್ನನ್ನು ಕರಗಿಂದೂ ||೨೩೪|| ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಸರಿಯಾಗಿದ್ದರೂ ಕಿವಿಮೂಗುಗಳು ಇಲ್ಲವೆಂದೂ ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೆ ಜಾಣನಾದ ವೈದ್ಯನು ಅವನನ್ನು ನೋಡಿ ಯಾರೊಡನೆ, ಯಾವಾಗ್ಯೆ ಏನು ತಿಂದಿರುವೆಯೆಂದು ಕೇಳಿ||೨೩೫|| ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ಕೂಡಲೆ ವಮನವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ತಾಮ್ರಭಸ್ಮವನ್ನು ಜೇನಿನೊಡನೆ ಕೊಡಬೇಕು. ಅದು ಹೃದಯವನ್ನು ಶುದ್ಧಮಾಡುವದು || ೨೩೬ || ಹೃದಯವು. ಶುದ್ಧವಾಗಲು ಸುವರ್ಣಭಸ್ಮವನ್ನು ೧ ಶಾಣ (೩ ಮಾಸಿ) ಕೊಡಬೇಕು. ಸುವರ್ಣವು ಎಲ್ಲ ವಿಷಗಳನ್ನೂ ಕೃತ್ರಿಮ ವಿಷಗಳನ್ನೂ ನಾಶ ಮಾಡುತ್ತದೆ. ||೨೩೭|| ಕಮಲದ ಎಲೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ನೀರು ಅಂಟಿಕೊಳ್ಳದೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಸುವರ್ಣಭಸ್ಮ ತಿನ್ನುವವನಲ್ಲಿ ವಿಷವು ಅಂಟಿಕೊಳ್ಳದು. ನಾಗದಂತಿ ದೀರ್ಘಮೂಲದಂತಿ ತ್ರಿವೃದ್ಧಂತಿ (ಹೃಸ್ವಮೂಲದಂತಿ) ದ್ರಂವಂತಿ, (ಮೂಲವು ಹೃಸ್ವವಿದ್ದ ಸಣ್ಣಗಿಡ) ಕಳ್ಳಿಯಹಾಲು, ಮಂಗಾರಿಯಕಾಯಿ ||೨೩೮|| ಇವುಗಳ ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ೫೧೨ ತೊಲಿ ಗೊಮೂತ್ರ, ೧೨೮ ತೊಲಿ ಎಮ್ಮೆಯ ತುಪ್ಪ ಹಾಕಿ ಮಾಡಿದ ಘೃತವು ಸರ್ಪ ಮತ್ತು ಕೀಟ ವಿಷದಿಂದ ಪೀಡಿತರಾದವರಿಗೆ ಉತ್ತಮ ಔಷಧವಾಗಿರುವದು.

ಅನ್ಯತ ಘೃತವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ:—

ಶಿರೀಷತ್ವಕ್ ತ್ರಿಕಟುಕಂ ತ್ರಿಫಲಾ ಚಂದನೋತ್ಪಲೇ ||

ದ್ವೇಬಲೇ ಸಾರಿನೇ ಶ್ವೇತಾ ಸುರಭೀನಿಂಬಪಾಟಲಾಃ || ೨೪೦ ||

ಬಂಧುಜೀವಾಡಕೀಮೂರ್ವಾನ್ವಾಸಾಸುರಸವತ್ಸಕಾನ್ ||

ಪಾಠಾಂಕೋಲಾಶ್ಚ ಗಂಧಾರ್ಕಮೂಲಯಷ್ಠ್ಯಾಹ್ವಪದ್ಮಕಾನ್ ||೨೪೧||

ವಿಶಾಲಾಂ ಬೃಹತೀಂದ್ರಾಕ್ಷಾಂ ಕೋವಿದಾರಂ ಶತಾವರೀಮ್ ||

ಕಟಿಭೀದಂತ್ಯಪಾಮಾರ್ಗ ಪ್ರಶ್ನೇ ಪರ್ಣೀರಸಾಂಜನಮ್ || ೨೪೨ ||

ಶ್ವೇತೌ ಬಾಣಾಶ್ವಮುರಕೌ ಕುಷ್ಠದಾರುಪ್ರಿಯಂಗುಕಾನ್ ||

ವಿದಾರೀಂ ಮಧುಕಾತ್ ಸಾರಂ ಕರಂಜಸ್ಯ ಫಲತ್ವಚೌ || ೨೪೩ ||

ರಜಸೌ ಲೋಧ್ರಮಕ್ಷಾಂಶಂ ಪಿಷ್ಪಾ ಸಾಧ್ಯಂ ಘೃತಾಥಕಮ್ ||

ತುಲ್ಯಾಂಬುಚ್ಯಾಗಗೋಮೂತ್ರತ್ಯಾಡಕೇ ತದ್ವಿಷಾಪಹಮ್ || ೨೪೪ ||

ಅಪಸ್ವಾ ರಜ್ಜರೋನ್ಮಾದಭೂತಗ್ರಹಗರೋದರಮ್ ||

ಪಾಂಡುರೋಗಾನ್ ಕ್ರಿಮೀನ್ ಗುಲ್ಮಾನ್ ಪ್ಲೀಹೋರುಸ್ತಂಭಕಾ
ಮುಲಾಃ || ೨೪೫ ||

ಹನುಸ್ಕಂದಗ್ರಹಾದೀಂಶ್ಚ ಪಾನಾಭ್ಯಂಜನನಾನೈಃ ||

ಹನ್ಯಾತ್ ಸಂಜೀವಯೇಚ್ಛಾಶು ವಿಷೋದ್ವೇಗಮೃತಾನ್ ನರಾನ್
|| ೨೪೬ ||

ನಾನ್ಮೈತದಮೃತಂ ಸರ್ವವಿಷಾಣಾಂ ಸ್ಯಾದ್ ಘೃತೋತ್ತಮಮ್ ||

ಅರ್ಥ:- ಶಿರಸಲ ತೋಟಿ, ತ್ರಿಕಟು, ತ್ರಿಫಲೆ, ಚಂದನ, ನೀಲಕಮಲ, ಕಳ್ಳಂಗಡ್ಲೆ, ಮುದ್ರೆ, ಅನಂತಮೂಲ, ಕರೇಅನಂತಮೂಲ, ಬೆಳೆಗೋ ಕರ್ಣಿ, ರಾಸ್ತೆ, ಬೇವು, ವಾದರಿ, ||೨೪೦|| ಬಂಧುಜೀವ, (ಬಂದುಗೆಹೂವು) ತೋಗರಿ, ಹೆಗ್ಗೊರಟೆಗೆ, ಅಡಸಲ, ತುಳಸಿ, ಇಂದ್ರಜವ, ಅಗಲಶುಂಠಿ, ಅಂ ಕೋಲ, ಅಶ್ವಗಂಧೆ, ಎಕ್ಕೆಯ ಬೇರು, ಜೇಷ್ಠಮಧು, ಪದ್ಮಕಾಷ್ಠ, ||೨೪೧|| ಕಾಡಕವಡಿಯ ಬೇರು, ಹೆಬ್ಬುಗುಳ್ಳ, ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಕೋವಿದಾರ, (ಕಂಚವಾಳ) ಶತಾವರೀ ಕಟಿಭಿ (ಗಿರಿಕಣ್ಣೆ) ದಂತೀಮೂಲ, ಉತ್ತರಾಣಿ ಮೂರೆಲೆ ಹೊನ್ನೆ ರಸಾಂಜನ, ||೨೪೨|| ಶ್ವೇತಬಾಣ, ಅಶ್ವಮುರ (ಉತ್ತರಾಣಿ) ಕೋಷ್ಠ, ದೇವ ದಾರ, ಗವ್ವಲಾ, ನೆಲಗುಂಬಳ, ಇಪ್ಪಿಯಕೆಟ್ಟು, ಹುಲಗಲಿಯ ಫಲ ಮತ್ತು ತೋಟಿ, ಅರಿಷಿಣ ಮರದರಿಷಿಣ, ಲೋಧ ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಒಂದೊಂದು ತೊಲೆ ತಕ್ಕೊಂಡು ಕಲ್ಪವಾಡಿ ಅದರಲ್ಲಿ ನೀರುಲ ಪ್ರಸಕ್ತ, ಅಡಿನಮೂತ್ರ, ಗೋಮೂತ್ರ ಗಳನ್ನು ಹನ್ನೆರಡು ಹನ್ನೆರಡು ಪ್ರಸ್ಥ ಹಾಕಿ ಎಂಟು ಪ್ರಸ್ಥ ಘೃತ ಸಿದ್ಧ ಮಾಡಬೇಕು. ಅದನ್ನು ಪಾನ, ಅಭ್ಯಂಗ, ನಸ್ಯಗಳಿಂದ ಉಪಯೋಗಿಸಿದರೆ ಅದು ವಿಷವನ್ನೂ, ಅಪಸ್ಕಾರ, ಜ್ವರ, ಉನ್ಮಾದ, ಭೂತಬಾಧೆ, ಗ್ರಹಪೀಡೆ, ಕೃತ್ರಿಮವಿಷ, ಉದರ, ಪಾಂಡುರೋಗ, ಕೃಮಿ, ಗುಲ್ಮ, ಪ್ಲೀಹ, ಉರುಸ್ತಂಭ, ಕಾಮಣಿ, || ೨೪೫ || ಹನುಸ್ತಂಭ, ಹೆಗಲು ಬಿಗಿಯೋಣ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುತ್ತದೆ. ವಿಷದ ಬಾಧೆಯಿಂದ ಸತ್ತವರನ್ನು ತೀವ್ರವಾಗಿ ಬದುಕಿ ಸುವದು. || ೨೪೬ || ಈ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಘೃತದ ಹೆಸರು ಅಮೃತವೆಂದಿದ್ದು ಎಲ್ಲ ವಿಷಗಳಿಗೆ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. || ೨೪೬ ||

ತತ್ರಶ್ಲೋಕಾಃ

ಛತ್ರೀರ್ಯುರ್ಯುರಪಾಣಿಶ್ಚ ಚರೇದ್ ರಾತ್ರೌ ತಥಾ ದಿನಾ || ೨೪೭ ||

ತಚ್ಚಾಯಾಶಬ್ದವಿತ್ರಸ್ತಾಃ ಪ್ರಣಶ್ಯಂತಿ ಹಿ ಪನ್ನಗಾಃ ||

ದಷ್ಟಮಾತ್ರೋ ದಶೇದಾಶು ತಂ ಸರ್ಪಂ ಲೋಷ್ಟಮೇವ ಚ || ೨೪೮ ||
ಉಪಯರಿಷ್ಟಾನ್ ಬದ್ಧೀಯಾದ್ ದಂಶಂ ಭಿತ್ವಾ ದಹೇತ ನಾ ||
ವಜ್ರಂ ಮರಕತಃ ಸಾರಃ ಪಿಚುಕೀ ವಿಷಮುಷ್ಟಿಕಾ || ೨೪೯ ||

ಕರ್ಕೋಟಿಕಂ ಸರ್ಪಮಣಿರ್ವೈದೂರ್ಯಂ ಗಜಮೌಕ್ತಿಕಮ್ ||
ಧಾರ್ಯಂ ವರಮಣಿಯಾಶ್ಚ ವರೌಷಢ್ಯೋ ವಿಷಾಪಹಾಃ || ೨೫೦ ||
ಖಗಾಶ್ಚ ಸಾರಿಕಾಃ ಕ್ರೌಂಚಾಃ ಶಿಖಿಹಂಸಶುಕಾದಯಃ ||
ಇತೀದಮುಕ್ತಂ ದ್ವಿವಿಧಶ್ಚ ವಿಸ್ತರೈರ್ಬಹುಪ್ರಕಾರೈರ್ವಿಷರೋಗಭೇಷ
ಜಮ್ || ೨೫೧ ||

ಅಧೀತ್ಯ ಯಃ ಸನ್ಯುಗಿಹ ಪ್ರಯೋಜ್ಯಯೇದ್ ನೃಜೇದ್ವಿಷಾಣಾನುನಿ
ಸಹ್ಯತಾಂ ಭಿಷಗ್ ||

ಅರ್ಥ— ಹಗಲುರಾತ್ರಿ ಹೊರಗೆ ಹೋಗುವಾಗ ಕೊಡೆಯನ್ನು,
ಕೈಯಲ್ಲಿ ಸಪ್ತಳಮಾಡುವ ಬಡಿಗೆಯನ್ನು ತಕ್ಕೊಂಡು ಹೊರಡಬೇಕು.
|| ೨೪೮ || ಏಕೆಂದರೆ ಕೊಡೆಯ ನೆರಳುಮತ್ತು ಕಟ್ಟಿಗೆಯ ಸಪ್ತಳದಿಂದ ಹಾವು
ಗಳು ಅಂಜಿ ತೀವ್ರ ಓಡಿಹೋಗುವವು. ಹಾವು ಕಡಿದ ಕೂಡಲೆ ಅದನ್ನು
ಅಥವಾ ಹೆಂಟಿಯನ್ನು ಕಚ್ಚಬೇಕು. || ೨೪೮ || ದಂಶದಮೇಲೆ ಅರಿಷ್ಟ (ಹಗ್ಗ)
ಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಬೇಕು. ದಂಶವನ್ನು ಕೊಯ್ದು ತೆಗೆಯಬೇಕು, ಅಥವಾ ಸುಡ
ಬೇಕು. ವಜ್ರ, ಮರಕತಮಣಿ, ಪಾರ, ಪಿಚುಕ, ವಿಷಮುಷ್ಟಿಕ, || ೨೪೯ ||
ಪದ್ಮರಾಗ, ಸರ್ಪಮಣಿ, ವೈಡೂರ್ಯ, ಗಜಮೌಕ್ತಿಕ, ವರಮಣಿ ಮತ್ತು
ಉತ್ತಮ ವಿಷನಾಶಕ ಔಷಧಗಳನ್ನು ಮೈಮೇಲೆ ಧರಿಸಬೇಕು. || ೨೫೦ ||
ಮತ್ತು ಕ್ರೌಂಚ, ಸಾರಿಕೆ, ನವಿಲು, ಹಂಸ, ಶುಕ ಮುಂತಾದ ಪಕ್ಷಿಗಳನ್ನು
ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಸಾಕಬೇಕು. ಈ ಪ್ರಕಾರ ಸಹಜ ಕೃತ್ರಿಮವೆಂಬ ಎರಡು ತರದ
ವಿಷರೋಗದ ಔಷಧವು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. || ೨೫೧ || ಯಾವ
ವೈದ್ಯನು ಇದನ್ನು ಚನ್ನಾಗಿ ಕಲಿತು ಉಪಯೋಗಿಸುವನೋ, ಅವನು ವಿಷ
ಗಳಿಗೆ ಅಂಜಿಸಿ ಓಡಿಸುವನು. || ೨೫೧ ||

ಇತ್ಯಗ್ನಿನೇಶಕೃತೇ ತಂತ್ರೇ ದೃಢಬಲಪ್ರತಿಸಂಸ್ಕೃತೇ ಚಿಕಿತ್ಸಿತಸ್ಥಾನೇ
ವಿಷಚಿಕಿತ್ಸಿತಂ ನಾನು ತ್ರಯೋವಿಂಶೋಧ್ಯಾಯಃ

ಶ್ರೀ ಮದಾಧ್ಯ ಬಾಬಾಚಾರ್ಯ ಪೂಜ್ಯಪಾದ ಶಿಷ್ಯ ಅಧ್ಯ ಅನಂತಾಚಾರ್ಯರಿಂದ
ರಚಿತನಾದ ಚರಕ ' ಚಿಕಿತ್ಸಾ ಬೋಧಿನಿ ' ಎಂಬ ಚರಕ ಸಂಹಿತೆಯ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ
ವಿಷಚಿಕಿತ್ಸೆ ಎಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತು ಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿದುದು.

೨೪ ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು

ಮದಾತ್ಮಯ ಚಿಕಿತ್ಸೆ

ಮೋಹಜನಕತ್ವ ಮತ್ತು ವಿಷಸಮಾನಗುಣಜನ್ಯತ್ವ ಈ ಗುಣಗಳು ಇವರಲ್ಲಿ ಇವ್ವದರಿಂದ ವಿಷದ ನಂತರ ಮದಾತ್ಮಯ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಮದಾತ್ಮಯ ಚಿಕಿತ್ಸಿತಂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಸ್ಯಾಮಃ

ಅರ್ಥ— ಇನ್ನು ಮೇಲೆ ಮದಾತ್ಮಯ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಹೇಳುವೆವು.

ಇತಿಹ ಸ್ಮಾಹ ಭಗವಾನಾತ್ರೇಯಃ

|| ೧ ||

ಅರ್ಥ— ಪೂಜ್ಯರಾದ ಆತ್ರೇಯ ಮುನಿಗಳು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದರು. ||೧||

ಮಧ್ಯಪ್ರಶಂಸೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸುರೈಃ ಸುರೇಶಸಹಿತೈರ್ಯಾ ಪುರಾ ಪ್ರತಿಪೂಜಿತಾ ||

ಸೌತ್ರಾಮಣ್ಯಾಂ ಹೂಯತೇ ಯಾ ಕರ್ಮಭಿರ್ಯಾ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಾ || ೧ ||

ಯಜ್ಞೇ ಹಿ ಯಾ ಚ ಶಕ್ರಸ್ಯ ಸೋಮೋಽತಿಪತಿತೋ ಯಯಾ ||

ನಿರೋಜಸ್ತಮಸಾವಿಷ್ಟಸ್ತಸ್ಮಾದ್ ದುರ್ಗಾದ್ ಸಮುದ್ಧೃತಃ || ೨ ||

ವಿದಿಭಿನ್ನೇದವಿಹಿತೈರ್ಯೇಜ್ಯಂತೇ ಮಹಾತ್ಮಭಿಃ ||

ದೃಶ್ಯಾ ಸ್ಪೃಶ್ಯಾ ಪ್ರಕಲ್ಪ್ಯಾ ಚ ಯಜ್ಞೇ ಯಾ ಯಜ್ಞಸಿದ್ಧಯೇ || ೩ ||

ಯೋನಿಸಂಸ್ಕಾರನಾನಾದ್ಯೈರ್ವಿಶೇಷೈರ್ಬಹುಧಾ ಚ ಯಾ ||

ಭೂತ್ವಾ ಭವತ್ಯೇಕವಿಧಾ ಸಾಮಾನ್ಯನ್ಮದಲಕ್ಷಣಾತ್

|| ೪ ||

ಯಾ ದೇವಾನಾಮೃತಂ ಭೂತ್ವಾ ಸ್ವಧಾ ಭೂತ್ವಾ ಪಿತೃಂಶ್ಚಯಾ ||
ಸೋಮೋ ಭೂತ್ವಾ ದ್ವಿಜಾತೀನ್ ಯಾ ಯುಂಕ್ತೇ ಶ್ರೇಯೋಭಿರುತ್ತ
ವ್ಯುಃ ||೫||

ಅಶ್ವಿನಂ ಯಾ ಮಹತ್ತೇಜೋ ವೀರ್ಯಂ ಸಾರಸ್ವತಂ ಚ ಯಾ ||
ಬಲನ್ಯೈಂದ್ರಂ ಚ ಯಾ ಸಿದ್ಧಾ ಸೋಮೇ ಸೌತ್ರಾಮಣೌ ಚ ಯಾ||೬||
ಶೋಕಾರತಿಭಯೋದ್ವೇಗನಾಶಿನೀ ಯಾ ಮಹಾಬಲಾ ||
ಯಾ ಪ್ರೀತಿಯಾರ್ ರತಿಯಾರ್ ನಾಕ್ ಯಾ ಪುಷ್ಪಿಯಾರ್ ಚ ನಿವೃತಿಃ
|| ೭ ||

ಯಾ ಸುರಾಸುರಗಂಧರ್ವಯಕ್ಷರಾಕ್ಷಸಮಾನುಷೈಃ ||
ರತಿಃ ಸುರೇತ್ಯಭಿಹಿತಾ ತಾಂ ಸುರಾಂ ವಿಧಿನಾ ಪಿಬೇತ್ || ೮ ||

ಅರ್ಥ— ಇಂದ್ರನೊಡನೆ ಎಲ್ಲ ದೇವತೆಗಳು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಯಾವ ಮದ್ಯ
ವನ್ನು ಪೂಜಿಸಿದರೋ ಮತ್ತು ಸೇತ್ರಾಮಣಿ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಯಾವದು ಆಹುತಿ
ಯಾಗಿ ಹಾಕಲ್ಪಡುತ್ತದೋ, ವೈದಿಕ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಮತ್ತು ಇಂದ್ರನ ಯಜ್ಞ
ದಲ್ಲಿ ಕೂಡ ಯಾವುದು ಸ್ವಾಗತಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೋ || ೧ || ಓಜಃಕ್ಷಯವನ್ನು
ಹೊಂದಿ ರೋಗಿಯಾದ ಚಂದ್ರನು ಆ ಸಂಕಟದಿಂದ ಯಾವ ಮದ್ಯದಿಂದ
ಪಾರಾದನೋ || ೨ || ಮಹಾತ್ಮರು ವೇದವಿಹಿತ ವಿಧಿಗಳಿಂದ ಯಾವ ಮದ್ಯ
ದಿಂದ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೋ ಯಜ್ಞಸಿದ್ಧಿಗಾಗಿ ಯಾತರ ದರ್ಶನ,
ಸ್ಪರ್ಶನ, ಉತ್ಪಾದನಗಳು ಅವಶ್ಯವಾಗಿವೆಯೋ || ೩ || ಮೂಲಕಾರಣ,
ಸಂಸ್ಕಾರ, ಹೆಸರು, ಪ್ರಭಾವ ಮುಂತಾದ ವಿಶೇಷಗಳಿಂದ ಯಾವದು ಅನೇಕ
ವಿಧವಿದ್ದರೂ ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ಮದವೆಂಬ ಲಕ್ಷಣದಿಂದ ಒಂದೇ ವಿಧವಾ
ಗಿದೆಯೋ || ೪ || ಅಮೃತವಾಗಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ, ಸ್ವರ್ಧಿಯಾಗಿ ಪಿತೃಗಳಿಗೂ
ಸೋಮವಾಗಿ ದ್ವಿಜರಿಗೂ ಯಾವದು ಉತ್ತಮ ಶ್ರೇಯಸ್ಸನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡು
ತ್ತದೋ || ೫ || ಯಾವದು ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಮಹಾ ತೇಜವನ್ನೂ,
ಸರಸ್ವತಿಯಲ್ಲಿ ವೀರ್ಯವನ್ನೂ, ಇಂದ್ರನಲ್ಲಿ ಬಲವನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡಿ
ದೆಯೋ, ಸೋಮಯಾಗ ಸೌತ್ರಾಮಣಿ ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವದು ಉಪಯೋಗಿ
ಸಲ್ಪಡುತ್ತದೋ || ೬ || ಯಾವ ಮದ್ಯವು ಬಲಿಷ್ಠವಿದ್ದು, ದುಃಖ ಅರತಿ,
ಭಯ, ಉದ್ವೇಗಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿ ಪ್ರೀತಿ, ಆನಂದ, ವಾಣಿ, ಪುಷ್ಪ, ಸುಖ

ಗಳನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೋ || ೭ || ಯಾವದು ದೇವ, ದೈತ್ಯ, ಗಂಧರ್ವ, ಯಕ್ಷ, ರಾಕ್ಷಸ, ಮನುಷ್ಯರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾದ ಅನಂದವೇ ಎಂದು ಪೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೋ ಆ ಮಧ್ಯವನ್ನು ವಿಧಿಯಿಂದ ಕುಡಿಯಬೇಕು.

ಆ ವಿಧಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಶರೀರಕೃತಸಂಸ್ಕಾರಃ ಶುಚಿರುತ್ತಮ ಗಂಧವಾನ್ ||
 ಉದ್ಧಾಮಗಂಧಿಭಿರ್ವಸ್ತ್ರೈರಮಲೈರ್ವಾ ಯಥಾನುಗೈಃ || ೯ ||
 ವಿಚಿತ್ರವಿವಿಧಸೃಗ್ನೀ ರತ್ನಾಭರಣಭೂಷಿತಃ ||
 ದೇವದ್ವಿಜಾತೀನ್ ಸಂಪೂಜ್ಯ ಸ್ಪೃಷ್ಟ್ವಾ ನುಂಗಲಮುತ್ತಮಂ || ೧೦ ||
 ದೇಶೇ ಯಥರ್ತುಕೇ ಶಸ್ತ್ರೇ ಕುಸುಮಪ್ರಕರೀಕೃತೇ ||
 ಸಂವಾಸಸಮ್ಮತೇ ಯುಖ್ಯೇ ಧೂಪಸಮ್ಮೋದಭೂಷಿತೇ || ೧೧ ||
 ಸೂಪಧಾನೇ ಸುಸಂಸ್ತೀರ್ಣೇ ವಿಹಿತೇ ಶಯನಾಶಿನೇ ||
 ಉಪವಿಷ್ಟೋಽಥವಾ ತೀರ್ಯಕ್ ಸ್ವಶರೀರಸುಖೇ ಸ್ಥಿತಃ || ೧೨ ||
 ಸೌವರ್ಣ್ಯರಾಜತ್ವೈಶ್ಚಾಪಿ ತಥಾ ಮಣಿನುಯೈರಪಿ ||
 ಭೋಜನೈರ್ವಿನಿಧೈಶ್ಚಿತ್ರೈಃ ಸುಕೃತ್ಯೈಶ್ಚ ಪಿಬೇತ್ ಸದಾ || ೧೩ ||
 ರೂಪಯೌವನಮತ್ತಾಭಿಃ ಶಿಕ್ಷಿತಾಭಿರ್ವಿಶೇಷತಃ ||
 ವಸ್ತ್ರಾಭರಣಮಾಲ್ಯೈಶ್ಚ ಭೂಷಿತಾಭಿರ್ಯಥರ್ತುಕೈಃ || ೧೪ ||
 ಶೌಚಾನುರಾಗಯುಕ್ತಾಭಿಃ ಪ್ರಮದಾಭಿರಿತಸ್ತತಃ ||
 ಸಂವಾಹ್ಯಮಾನ ಇಷ್ಟಾಭಿಃ ಪಿಬೇನ್ನದ್ಯಮನುತ್ತಮಮ್ || ೧೫ ||
 ಮದ್ಯಾನುಕೂಲ್ಯೈರ್ಹರಿತೈಃ ಫಲೈರ್ಹರಿತಕೈಃ ಶುಭೈಃ ||
 ಲವಣೈರ್ಗಂಧಪಿಶುನೈರವದಂಶೈರ್ಯಥರ್ತುಕೈಃ || ೧೬ ||
 ಭೃಷ್ಟೈರ್ಮಾಂಸೈರ್ಬಹುವಿಧೈರ್ಭೂಜಲಾಂಬರಚಾರಿಣಾಮ್ ||
 ಸೌರೋಗವೈಶ್ಚ ವಿಹಿತೈರ್ಭಕ್ಷೈಶ್ಚ ವಿವಿಧಾತ್ಮಕೈಃ || ೧೭ ||
 ಪಿಬೇತ್ ಸಂಪೂಜ್ಯ ವಿಬುಧಾನಾಶಿಷಃ ಸಂಪ್ರಯುಜ್ಯ ಚ ||
 ಪ್ರದಾಯ ಯಜನಂ ಗ್ರೇ ತ್ವರ್ಧಿಭ್ಯಃ ಪೃಥವೀತಲೇ || ೧೮ ||

ಅರ್ಥ— ಸ್ನಾನ ಮುಂತಾದ ಶರೀರಸಂಸ್ಕಾರಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ, ಪವಿತ್ರ ನಾಗಿ, ಉತ್ತಮ ಗಂಧಗಳನ್ನು ಮೈಗೆ ತೊಡೆದುಕೊಂಡು, ಆಯಾಯ ಋತುಗಳಿಗೆ ತಕ್ಕ ಉತ್ಕೃಷ್ಟ ಗಂಧವನ್ನು ಹಚ್ಚಿದ ನಿರ್ಮಲ ವಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಟ್ಟುಕೊಂಡು. || ೯ || ವಿಚಿತ್ರ, ವಿವಿಧ ಮಾಲೆಗಳನ್ನು ಹಾಕಿಕೊಂಡು, ರತ್ನದ ಅಭರಣಗಳಿಂದ ಅಲಂಕೃತನಾಗಿ ದೇವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರನ್ನು ಪೂಜಿಸಿ, ಉತ್ತಮ ಮಂಗಲಕರವಾದ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಸ್ವರ್ಶಮಾಡಿ, || ೧೦ || ಆಯಾಯ ಋತುಗಳಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಉತ್ತಮವಾದ, ಅತ್ತಿತ್ತ ಹೂಗಳನ್ನು ಚೆಲ್ಲಿದ, ಧೂಪದ ವಾಸನೆ ಹಿಡಿದ, ವಾಸಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ, || ೧೧ || ಉತ್ತಮವಾದ ತಲೆಗಿಂಬುಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟು, ಹಾಸಿದ ಹಾಸಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಆಸನದಲ್ಲಿ ತನಗೆ ಆರಾಮವೆನಿಸುವಂತೆ ಮಲಗಿ ಅಥವಾ ಕೂತು, || ೧೨ || ಬಂಗಾರ, ಬೆಳ್ಳಿ, ರತ್ನಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಪಾತ್ರೆಗಳಿಂದ, ಸಂಸ್ಕಾರಕೊಟ್ಟ ತರತರದ ಅನೇಕ ಅನ್ನದೊಡನೆ ಮಧ್ಯವನ್ನು ಕುಡಿಯಬೇಕು. || ೧೩ || ರೂಪ, ತಾರುಣ್ಯಗಳಿಂದ ಮತ್ತರಾದ ವಿಶೇಷ ಶಿಕ್ಷಣವನ್ನು ಪಡೆದ, ಆಯಾ ಋತುಗಳಿಗನು ರೂಪವಾದ ವಸ್ತ್ರ, ಅಭರಣ, ಮಾಲೆಗಳಿಂದ ಅಲಂಕೃತರಾದ, || ೧೪ || ಸ್ವಚ್ಛತೆ, ಪ್ರೇಮಗಳುಳ್ಳ, ಅತ್ತಿತ್ತ ತಿರುಗಾಡುತ್ತಿರುವ ಪ್ರಿಯ ಸ್ತ್ರೀಯರಿಂದ ಮೈಯನ್ನು ಒತ್ತಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತ ಅವರೊಡನೆ ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಮಧ್ಯವನ್ನು ಕುಡಿಯಬೇಕು. || ೧೫ || ಮಧ್ಯಕ್ಕೆ ಅನುರೂಪವಾದ ಒಳ್ಳೆ, ಹಸರು ವ್ಯಂಜನ ಫಲಗಳಿಂದ, ಆಯಾ ಋತುಗಳಿಗನುರೂಪವಾದ, ಗಂಧವಿರುವ, ಉಪ್ಪು, ಉಸುಳಿ ಮುಂತಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಂದ || ೧೬ || ಭೂಮಿ, ಆಕಾಶ, ನೀರುಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ ಅನೇಕ ತರದ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಕರಿದ ಮಾಂಸಗಳೊಡನೆ ಚಲೋ ಅಡಿಗೆಯವರು ಮಾಡಿದ ತರತರದ ಭಕ್ಷ್ಯಗಳೊಡನೆ ಮಧ್ಯವನ್ನು ಕುಡಿಯಬೇಕು. || ೧೭ || ಮೊದಲು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪೂಜಿಸಿ ಆಶೀರ್ವಾದಗಳನ್ನು ಕೇಳಿಕೊಂಡು, ಭೂತಲದಲ್ಲಿರುವ ಭಿಕ್ಷುಕರಿಗೆ ಯಜ್ಞಭಾಗವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಮಧ್ಯವನ್ನು ಕುಡಿಯಬೇಕು. || ೧೮ ||

ಬೇರೆಬೇರೆ ಪ್ರಕೃತಿಯವರಿಗೆ ಮಧ್ಯ ಕುಡಿಯುವ ಮೊದಲು ಮಾಡಬೇಕಾದ ವಿಧಿಯನ್ನೂ ಕುಡಿಯತಕ್ಕ ಮಧ್ಯದ ಪ್ರಕಾರವನ್ನೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಅಭ್ಯಂಗೋತ್ಪಾದನಸ್ನಾನಪಾನೋಧೂಪಾನುಲೇಪನೈಃ ||

ಸ್ನಿಗ್ಧೋಷ್ಣೈರ್ಭಾವಿತಶ್ಚಾನ್ನೈರ್ವಾತಿಕೋ ಮಧ್ಯಮಾಚರೇತ್ || ೧೯ ||

ಶೀತೋಪಚಾರೈರ್ವಿವಿಧೈರ್ಮಧುರಸ್ನಿಗ್ಧಶೀತಲೈಃ ||
 ಪೈತ್ತಿಕೋ ಭಾವಿತಶ್ಚಾನ್ಯೈಃ ಪಿಬೇನ್ ಮದ್ಯಂ ನ ಸೀದತಿ || ೨೦ ||
 ಉಪಚಾರೈಶ್ಚಾಶಿಶಿರೈರ್ಯವಗೋಧೂನುಭುಕ್ ಪಿಬೇತ್ ||
 ಶ್ಲೇಷ್ಮಿಕೋ ಧನ್ವಜೈರ್ಮಾಂಸೈರ್ಮದ್ಯಂ ಮಾರೀಚಕೈಃ ಸಹ || ೨೧ ||
 ಕಫಪಿತ್ತಾತ್ಮಕೇಭ್ಯಶ್ಚ ಮಾಧ್ವೀಕಂ ಮಾಧವಂ ಚ ಯತ್ ||
 ನಾತಿಕೇಭ್ಯೋ ಹಿತಂ ಮದ್ಯಂ ಪ್ರಾಯೋ ಗೌಡಿಕಪೈಷ್ಠಿಕಮ್ || ೨೨ ||
 ಬಹುದ್ರವಂ ಬಹುಗುಣಂ ಬಹುಕರ್ಮ ಮದಾತ್ಮಕಮ್ ||
 ವಿಧಿವರ್ಸುಮತಾಮೇಷ ಭವಿಷ್ಯದ್ವಿಭವಾಶ್ಚ ಯೇ || ೨೩ ||
 ಯಥೋಪಪೈತ್ತಿಕೈರ್ಮದ್ಯಂ ಪಾತನ್ಯಂ ಮಾತ್ರಯಾ ಹಿತಮ್ ||
 ಗುಣೈರ್ದೋಷೈಶ್ಚ ತನ್ಮದ್ಯಮುಭಯಂ ಚೋಪಲಕ್ಷ್ಯತೇ || ೨೪ ||
 ವಿಧಿನಾ ಮಾತ್ರಯಾ ಕಾಲೇ ಹಿತೈರನ್ವೈರ್ಯಥಾಬಲಮ್ ||
 ಪ್ರಹೃಷ್ಟೋ ಯಃ ಪಿಬೇನ್ನೃತ್ಯಂ ತಸ್ಯ ಸ್ಯಾದಮೃತಂ ಯಥಾ || ೨೫ ||
 ಯಥೋಪೀತಂ ಪುನರ್ಮದ್ಯಂ ಪ್ರಸಂಗಾದ್ ಯೇನ ಪೀಯತೇ ||
 ರೂಕ್ಷವ್ಯಾಯಾಮನಿತ್ಯೇನ ನಿಷವದ್ ಯಾತಿ ತಸ್ಯ ತತ್ || ೨೬ ||

ಅರ್ಥ— ವಾತಿಕ ಮನುಷ್ಯನು ಸ್ನಿಗ್ಧ, ಉಷ್ಣಗಳಾದ ಅಭ್ಯಂಗ ಉತ್ಪಾದನ (ಮೈಗೇಉದರಿಸುವ ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ) ಸ್ನಾನ, ವಸ್ತ್ರ, ಧೂಪ, ಗಂಧಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ಬೇರೆ ಇಂಥ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಸೇವಿಸುತ್ತ ಮದ್ಯವನ್ನು ಕುಡಿಯಬೇಕು. ||೧೯|| ಪಿತ್ತಪ್ರಕೃತಿಯವನು ಮಧುರ ಸ್ನಿಗ್ಧ ಶೀತ, ವೀರ್ಯ ವಂತ ವಿವಿಧ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಸೇವಿಸುತ್ತ ಕುಡಿಯುತ್ತಿದ್ದರೆ ಅಪಾಯ ವಾಗದು. ||೨೦|| ಕಫಪ್ರಕೃತಿಯವನು ರುಕ್ಷ ಉಷ್ಣೋಪಚಾರಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಕೊಳ್ಳುತ್ತ ಜವೆ, ಗೋದಿಗಳನ್ನು ಉಣ್ಣುತ್ತ, ಮೆಣಸು ಹಾಕಿದ ಜಾಂಗಲ ಮಾಂಸದೊಡನೆ ಮದ್ಯವನ್ನು ಕುಡಿಯಬೇಕು. ||೨೧|| ಕಫಪಿತ್ತ ಪ್ರಕೃತಿಯ ವರಿಗೆ ಮಾಧ್ವೀಕ (ದ್ರಾಕ್ಷೆಯಮದ್ಯ) ಮಾಧವ (ಜೇನಿನಮದ್ಯ) ಮದ್ಯಗಳು ಹಿತಕರವು. ವಾತಪ್ರಕೃತಿಯವರಿಗೆ ಬಹಳಮಾಡಿ ಗೇಡಿಕ (ಬಿಲ್ಲದಿಂದಮಾಡಿದ) ಪೈಷ್ಠಿಕ (ಹಿಟ್ಟಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ) ತೆಳ್ಳಗಿನ ಬಹಳ ನೀರು ಹಾಕಿದ ಮದ್ಯವು ಹಿತಕರವು. ||೨೨|| ಅದರಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಗುಣಗಳಿದ್ದು ವುಷ್ಟಿ ಮುಂತಾದ ಅನೇಕ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆ ಮದ್ಯವು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. ಹಣವುಳ್ಳವರು ಮತ್ತು

ಹಣವನ್ನು ಗಳಿಸುವವರು || ೨೩ || ತಮ್ಮ ಸಂಪತ್ತಿಗನುಗುಣವಾಗಿ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಮದ್ಯವನ್ನು ಅಲ್ಪಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಕುಡಿದರೆ ಹಿತವಾಗುವದು. ಮದ್ಯವು ಗುಣ ಮತ್ತು ದೋಷ ಇವೆರಡರಿಂದಲೂ ಕೂಡಿರುತ್ತದೆ. || ೨೪ || ವಿಧಿಯಿಂದ ತಕ್ಕ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಯೋಗ್ಯವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಹಿತಕರವಾದ ಅನ್ನದೊಡನೆ ತನ್ನ ಶಕ್ತಿಯಂತೆ ಆನಂದದಿಂದ ಮದ್ಯವನ್ನು ಕುಡಿಯುವವನಿಗೆ ಅದು ಅವ್ಯತದಂತೆ ಆಗಿದೆ. || ೨೫ || ದಿನಾಲು ವ್ಯಾಯಾಮ ಮಾಡುವ ರುಕ್ಷ ಮನುಷ್ಯನು ಕುಡಿಯುವ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಎಂಥದೂ ಸಿಗುವದೋ ಅಂಥದನ್ನೇ ಕುಡಿದರೆ ಅವನಿಗೆ ಅದು ವಿಷವಾಗುವದು. || ೨೬ ||

ಮದ್ಯವು ಮದವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ರೀತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಮದ್ಯಂ ಹೃದಯಮಾವಿಶ್ಯ ಸ್ವಗುಣೈರೋಜಸೋ ಗುಣಾನ್ ||
ದಶಭಿರ್ದಶ ಸಂಕ್ಷೋಭ್ಯ ಚೇತೋ ನಯತಿ ವಿಕ್ರಿಯಾಮ್ || ೨೭ ||
ಲಘೂಷ್ಣತೀಕ್ಷ್ಣಸೂಕ್ಷ್ಮಾನ್ಲವ್ಯವಾಯಾಶುಗಮೇವ ಚ ||
ರೂಕ್ಷಂ ವಿಕಾಸಿ ವಿಶದಂ ಮದ್ಯಂ ದಶಗುಣಂ ಸ್ಫುತಮ್ || ೨೮ ||
ಗುರು ಶೀತಂ ಮೃದು ಸ್ನಿಗ್ಧಂ ಮಧುರಂ ಬಹಲಂ ಸಿರಮ್ ||
ಪ್ರಸನ್ನಂ ಪಿಚ್ಛಿಲಂ ಶ್ಲಕ್ಷ್ಣಮೋಜೋ ದಶಗುಣಂ ಸ್ಫುತಮ್ || ೨೯ ||
ಗೌರವಂ ಲಾಘವಾತ್ ಶೈತ್ಯನೌಷ್ಣ್ಯಾದಮ್ಲಸ್ವಭಾವತಃ ||
ಮಾಧುರ್ಯಂ ಮಾದ್ರವಂ ತೈಕ್ಷ್ಣ್ಯಾತ್ ಪ್ರಸಾದಂ ಚಾಶು ಭಾವ
ನಾತ್ || ೩೦ ||

ರೌಕ್ಷಾತ್ ಸ್ನೇಹಂ ವ್ಯವಾಯಿತ್ವಾತ್ ಸ್ಥಿರತ್ವಂ ಶ್ಲಕ್ಷ್ಣತಾನುಪಿ ||
ವಿಕಾಸಿಭಾವಾತ್ ಪೈಚ್ಛಿಲ್ಯಂ ವೈಶದ್ಯಾತ್ ಸಾಂದ್ರತಾಂ ತಥಾ || ೩೧ ||
ಸೌಕ್ಷ್ಮ್ಯಾನ್ಮದ್ಯಂ ನಿಹಂತೇವನೋಜಸಃ ಸ್ವಗುಣೈರ್ಗುಣಾನ್ ||
ಸತ್ತ್ವಂ ತದಾಶ್ರಯಂ ಚಾಶು ಸಂಕ್ಷೋಭ್ಯ ಕುರುತೇ ಮದಮ್ || ೩೨ ||
ರಸನಾತಾದಿನೂರ್ಗಾಣಾಂ ಸತ್ತ್ವಬುದ್ಧೀಂದ್ರಿಯಾತ್ಮನಾಮ್ ||
ಪ್ರಧಾನಸ್ಯಾಜಸತ್ತ್ವವ ಹೃದಯಂ ಸ್ಥಾನಮುಚ್ಯತೇ || ೩೩ ||
ಅತಿಪೀತೇನ ಮದ್ಯೇನ ವಿಹತೇನೌಜಸಾ ಚ ತತ್ ||
ಹೃದಯಂ ವಿಕೃತಿಂ ಯಾತಿ ತತ್ರಸ್ಥಾ ಯೇ ಚ ಧಾತವಃ || ೩೪ ||

ಅರ್ಥ— ಮಧ್ಯವು ಹೃದಯವನ್ನು ಸೇರಿ ತನ್ನ ಹತ್ತು ಗುಣಗಳಿಂದ ಒಜಸ್ಸಿನ ಹತ್ತು ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೊಡೆದು ವನಸ್ಸನ್ನು ವಿಕೃತಮಾಡುತ್ತದೆ. || ೨೭ || ಲಘುತ್ವ, ಉಷ್ಣತ್ವ, ತೀಕ್ಷ್ಣತ್ವ, ಸೂಕ್ಷ್ಮತ್ವ, ಆಮ್ಲತ್ವ, ವ್ಯವಾಯು, ಆಶುಗತ್ವ (ತೀವ್ರ ಹೋಗುವದು) ರುಕ್ಷತ್ವ, ವಿಕಾಸಿತ್ವ, (ವ್ಯಾಪಕತ್ವ) ವಿಶದತ್ವ, ಇವು ಗಂ ಮಧ್ಯದ ಗುಣಗಳು. || ೨೮ || ಗುರುತ್ವ, ಶೀತತ್ವ, ಮೃದುತ್ವ, ಸ್ನಿಗ್ಧತ್ವ, ಮಾಧುರ್ಯ, ಬಂಹುಲ್ಯ, (ಘನತ್ವ) ಸ್ಥೈರ್ಯ, ಪ್ರಸಾದ, ಪೈಚ್ಛಿಲ್ಯ, ಶ್ಲಕ್ಷ್ಣತೆ ಇವು ಒಜದ ಗಂ ಗುಣಗಳು. || ೨೯ || ಲಘುತ್ವದಿಂದ ಗುರುತ್ವವನ್ನೂ ಉಷ್ಣತ್ವದಿಂದ ಶೈತ್ಯವನ್ನೂ ಆಮ್ಲದಿಂದ ಮಾಧುರ್ಯವನ್ನೂ ತೀಕ್ಷ್ಣತ್ವದಿಂದ ಮೃದುತ್ವವನ್ನೂ ತೀವ್ರಗಮನದಿಂದ ಪ್ರಸಾದವನ್ನೂ || ೩೦ || ರುಕ್ಷತೆಯಿಂದ ಸ್ನೇಹವನ್ನೂ ವ್ಯವಾಯು ಗುಣದಿಂದ ಸ್ಥೈರ್ಯವನ್ನೂ ವಿಕಾಸಿ ಗುಣದಿಂದ ಶ್ಲಕ್ಷ್ಣತೆಯನ್ನೂ, ವೈಶದ್ಯದಿಂದ ಪೈಚ್ಛಿಲ್ಯವನ್ನೂ, ಸೂಕ್ಷ್ಮಗುಣದಿಂದ ಸಾಂವ್ರತೆಯನ್ನೂ || ೩೧ || ಹೀಗೆ ಒಜಸ್ಸಿನ ಗಂ ಗುಣಗಳನ್ನು ಮಧ್ಯದ ಗಂ ಗುಣಗಳು ಹೊಡೆದುಹಾಕಿ ಸತ್ಯವನ್ನೂ ಅದರ ಆಶ್ರಯವಾದ ಮನಸ್ಸನ್ನೂ ಕ್ಷೋಭಿಸಿ, ಮದವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. || ೩೨ || ಹೃದಯವು ಸತ್ಯ ಬುದ್ಧಿ ಇಂದ್ರಿಯಗಳ, ರಸವಾತಾದಿ ಮಾರ್ಗಗಳ ಮತ್ತು ಮುಖ್ಯವಾದ ಒಜಸ್ಸಿನ ಸ್ಥಾನವಾಗಿರುವದು. || ೩೩ || ಬಹಳ ಮಧ್ಯ ಕುಡಿಯುವದರಿಂದ ಒಜಸ್ಸು ನಷ್ಟವಾಗಿ ಹೃದಯವೂ, ಅದರಲ್ಲಿಯ ಧಾತುಗಳೂ ವಿಕೃತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತವೆ.

ಮದದ ಭೇದ ಅವುಗಳ ಲಕ್ಷಣ ಮತ್ತು ದೋಷಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಒಜಸ್ಯವಿಹತೇ ಪೂರ್ವೋ ಹೃದಿ ಚ ಪ್ರತಿಬೋಧಿತೇ ||

ಮಧ್ಯನೋ ವಿಹತೇಽಲ್ಪೇ ತು ವಿಹತೇ ತೂತ್ತರೋ ಮದಃ || ೩೪ ||

ನೈವಂ ವಿಘಾತಂ ಕುರುತೇ ಮಧ್ಯಂ ಪೈಷ್ಠಿಕನೋಜಸಃ ||

ವಿಕಾಸಿರೂಕ್ಷವಿಶದಾ ಗುಣಾಸ್ತತ್ರ ಹಿ ನೋಲ್ಪಣಾಃ || ೩೫ ||

ಹೃದಿ ಮಧ್ಯಗುಣಾವಿಷ್ಟೇ ಹರ್ಷಸ್ತಷ್ಟೋ ರತಿಃ ಸುಖಮ್ ||

ವಿಕಾರಾಶ್ಚ ಯಥಾಸತ್ತ್ವಂ ಚಿತ್ರಾ ರಾಜಸತಾಮಾಸಾಃ || ೩೬ ||

ಜಾಯಂತೇ ನೋಹನಿದ್ರಾರ್ತಾ ಮಧ್ಯಸ್ಯಾತಿನಿಷೇವಣಾತ್ ||

ಸಮದ್ಯವಿಭ್ರನೋ ನಾಮ್ನಾ ಮದ ಇತ್ಯಭಿಧೀಯತೇ || ೩೭ ||

ಪೀಯನಾನಸ್ಯ ಮದ್ಯಸ್ಯ ವಿಜ್ಞಾತವ್ಯಾಸ್ತ್ರಯೋ ಮದಾಃ ||
 ಪ್ರಥಮೋ ಮಧ್ಯಮೋಽಂತ್ಯಶ್ಚ ಲಕ್ಷಣೈಸ್ತಾನ್ ಪ್ರಚಕ್ಷ್ಮಹೇ || ೩೯ ||
 ಪ್ರಹರ್ಷಣಃ ಪ್ರೀತಿಕರಃ ಸಾನಾನನ್ನಗುಣದರ್ಶಕಃ ||
 ವಾದ್ಯಗೀತಪ್ರಭಾಷ್ಯಾಣಾಂ ಕಥಾನಾಂ ಚ ಪ್ರವರ್ತಕಃ || ೪೦ ||
 ಷ ಚ ಬುದ್ಧಿಸ್ತೃತಿಹರೋ ವಿಷಯೇಷು ನ ಚಾಕ್ಷಮಃ ||
 ಸುಖಂ ನಿದ್ರಾಪ್ರಬೋಧಶ್ಚ ಪ್ರಥಮಃ ಸುಖದೋ ಮದಃ || ೪೧ ||
 ಮುಹುಃ ಸ್ಮೃತಿರ್ಮುಹುರ್ಮೋಹೋ ವ್ಯಕ್ತಾಽವ್ಯಕ್ತಾ ಚ ವಾಜ್ಞ
 ಮುಹುಃ ||
 ಯುಕ್ತಾಯುಕ್ತಪ್ರಲಾಪಶ್ಚ ಪ್ರಚಲಾಯನಮೇವ ಚ || ೪೨ ||
 ಸ್ಥಾನಸಾನಾನನ್ನಸಾಂಕಥ್ಯಯೋಜನಾಃ ಸವಿಹರ್ಯಯಾಃ ||
 ಲಿಂಗಾನ್ಯೇತಾನಿ ಜಾನೀಯಾದಾವಿಷ್ಟೇ ಮಧ್ಯಮೇ ಮದೇ || ೪೩ ||
 ಮಧ್ಯಮಂ ಮದಮುತ್ಕ್ರಮ್ಯ ಮದಮಾಪ್ರಾಪ್ಯ ಚೋತ್ತರಮ್ ||
 ನ ಕಿಂಚಿನ್ನಾಶುಭಂ ಕುರ್ಯುರ್ನರಾ ರಾಜಸತಾಮಸಾಃ || ೪೪ ||
 ಕೋ ಮದಂ ತಾದೃಶಂ ವಿದ್ವಾನುನ್ಮಾದಮಿವ ದಾರುಣಮ್ ||
 ಗಚ್ಛೇದಧ್ವಾನಮಾಸನ್ನಂ ಬಹುದೋಷಮಿವಾಧ್ವಗಃ || ೪೫ ||
 ತೃತೀಯಂ ತು ಮದಂ ಪ್ರಾಪ್ಯ ಭಗ್ನದಾರ್ವಿವ ನಿಷ್ಕ್ರಿಯಃ ||
 ಮದಮೋಹಾವೃತಮನಾ ಜೀವನ್ನಪಿ ಮೃತೈಃ ಸಮಃ || ೪೬ ||
 ರಮಣೀಯಾನ್ ಸವಿಷಯಾನ್ ನ ವೇತ್ತಿ ನ ಸುಹೃಜ್ಜನಮ್ ||
 ಯದರ್ಥಂ ಪೀಯತೇ ಮದ್ಯಂ ರತಿಂ ತಾಂಚ ನ ವಿಂದತಿ || ೪೭ ||
 ಕಾರ್ಯಾಕಾರ್ಯಂ ಸುಖಂ ದುಃಖಂ ಯಚ್ಚ ಲೋಕೇಹಿತಾಹಿತಮ್ ||
 ಯದವಸ್ಥೋ ನ ಜಾನಾತಿ ಕೋಽವಸ್ಥಾಂ ತಾಂ ವ್ರಜೇದ್ ಬುಧಃ
 || ೪೮ ||
 ಸ ದೂಷ್ಯಃ ಸರ್ವಭೂತಾನಾಂ ನಿಂದಶ್ಚಾನ್ಯಗ್ರಾಹ್ಯ ಏವ ಚ ||
 ವ್ಯಸನಿತ್ವಾದುದರ್ಕೇ ಚ ಸ ದುಃಖಂ ವ್ಯಾಧಿಮುಶ್ನತೇ || ೪೯ ||
 ಪ್ರೇತ್ಯ ಚೇಹ ಚ ಯಚ್ಛ್ರೇಯಃ ಶ್ರೇಯೋ ಮೋಕ್ಷೇ ಚ ಯತ್
 ಪರಮ್ ||
 ಮನಃ ಸಮಾಧೌ ತತ್ ಸರ್ವಮಾಯತ್ತಂ ಸರ್ವದೇಹಿನಾಮ್ || ೫೦ ||

ಮದ್ಯೇನ ಮನಸಶ್ಚಾಸ್ಯ ಸಂಕ್ಷೋಭಃ ಕ್ರಿಯತೇ ಮಹಾನ್ ||
ಮಹಾಮಾರುತವೇಗೇನ ತಟಸ್ಥಸ್ಯೇವ ಶಾಖಿನಃ || ೫೧ ||

ಮದ್ಯಪ್ರಸಂಗಂ ತಂ ಚಾಜ್ಞಾ ಮಹಾದೋಷಂ ಮಹಾಗದಂ ||
ಸುಖಮಿತ್ಯಾಧಿಗಚ್ಛಂತಿ ರಜೋನೋಹಸರಾಜಿತಾಃ || ೫೨ ||

ಮದ್ಯೋಪಹತವಿಜ್ಞಾನಾದ್ ವಿಮುಕ್ತಾಃ ಸಾತ್ವಿಕೈರ್ಗುಣೈಃ ||
ಶ್ರೇಯೋಭಿವಿಪ್ರಯುಜ್ಯಂತೇ ಮದಾಂಧಾ ಮದ್ಯಲಾಲಸಾಃ || ೫೩ ||
ಮದ್ಯೇ ನೋಹೋ ಭಯಂ ಶೋಕಃ ಕ್ರೋಧೋ ನೃತ್ಯುಶ್ಚ
ಸಂಶ್ರಿತಃ ||

ಸೋನ್ಮಾದಮದಮೂರ್ಛಾದ್ಯಾಃ ಸಾಪಸ್ಮಾರಾಪತಾನಕಾಃ || ೫೪ ||
ಯಶ್ಚೈಕಃ ಸ್ಮೃತಿವಿಭ್ರಂಶಸ್ತತ್ರ ಸರ್ವಮಸಾಧುವತ್ ||
ಇತ್ಯೇವಂ ಮದ್ಯದೋಷಜ್ಞಾ ಮದ್ಯಂ ನಿಂದಂತಿ ತತ್ಪತಃ || ೫೫ ||

ಅರ್ಥ— ಓಜಸ್ಸು ನಾಶವಾಗದೆ ಮನಸ್ಸು ಮಾತ್ರ ಎಚ್ಚರಾಗಲು
ಮೊದಲನೇ ಮದವೂ, ಓಜಸ್ಸು ಸ್ಥಲ್ಪ ನಷ್ಟವಾಗಲು ಎರಡನೇ ಮದವೂ,
ಓಜಸ್ಸು ಪೂರ್ಣ ನಷ್ಟವಾಗಲು ಮೂರನೇ ಮದವೂ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. || ೫೧ ||
ಹಿಟ್ಟಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ಮದ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿಕಾಸಿ, ರುಕ್ಷ, ವಿಶದ ಗುಣಗಳು ಬಹಳ
ವಿರುವದಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಅದು ಓಜಸ್ಸಿನ ನಾಶವನ್ನು ಆಪ್ತು ಮಾಡುವದಿಲ್ಲ.
|| ೫೨ || ಮದ್ಯದ ಗುಣಗಳು ಹೃದಯವನ್ನು ಸೇರಲು, ಹರ್ಷ, ನೀರಡಿಕೆ,
ಆನಂದ ಸುಖಗಳೂ ಅವನ ಮನಸ್ಸಿನ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ತರತರದ ರಾಜಸ,
ತಾಮಸ ವಿಕಾರಗಳೂ ಉಂಟಾಗುವವು. || ೫೩ || ಮದ್ಯದ ಅತಿಸೇವನೆಯಿಂದ
ಮೋಹನಿದ್ರೆಯುಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಮದ್ಯವಿಭ್ರಮವು ಮದವೆಂದು ಕರೆಯ
ಲ್ಪಡುವದು. || ೫೪ || ಕುಡಿಯುವ ಮದ್ಯದ ಪ್ರಥಮ, ಮಧ್ಯಮ, ಅಂತಿಮ
ಎಂದು ಮೂರು ಮದಗಳಿರುತ್ತವೆ. ಅವುಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುವೆವು.
|| ೫೫ || ಮೊದಲನೇ ಮದದಲ್ಲಿ ಹರ್ಷ, ಆನಂದಗಳು ಇರುವವು. ಅನ್ನಪಾನ
ಗಳ ರುಚಿಯು ತಿಳಿಯುವದು. ವಾದ್ಯ, ಗೀತ ಮಾತುಕತೆಗಳನ್ನು ನಡೆಸು
ವನು. || ೫೬ || ಬುದ್ಧಿ ಮತ್ತು ಸ್ಮೃತಿ ವಿಷಗ್ರಹಣ ಶಕ್ತಿಗಳು ನಷ್ಟವಾಗಿರು
ವದಿಲ್ಲ. ಸರಿಯಾದ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸುಖದಿಂದ ನಿದ್ರೆ ಎಚ್ಚರಿಕೆಗಳುಂಟಾಗುವವು.
ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಮೊದಲನೇ ಮದವು ಸುಖಕರವಿರುತ್ತದೆ. || ೫೭ || ಒಮ್ಮೆ

ಸ್ಮೃತಿ, ಒಮ್ಮೆ ವಿಸ್ಮೃತಿ, ಒಮ್ಮೆ ವಿಸ್ಮೃತಿ, ಒಮ್ಮೆ ಅಪ್ಪಣ್ಣ ಮಾತು, ಒಮ್ಮೆ ಯುಕ್ತ ಒಮ್ಮೆ ಅಯುಕ್ತ ಬಡಬಡಿಸೋಣ, ತೂಗಾಡೋಣ, || ೪೨ || ಸ್ಥಾನ ಅನ್ನಪಾನ ಮಾತುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ ಅವ್ಯವಸ್ಥೆ ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಮಧ್ಯಮ ಮದದಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತವೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. || ೪೩ || ಮಧ್ಯಮ ಮಧ್ಯಮ ಮದವನ್ನು ದಾಟಿ, ಇನ್ನೂ ಮುಂದಿನ ಮದವನ್ನು ಹೊಂದದ ರಾಜಸ-ತಾಮಸ ಜನರು ಇಂಥ ಕೆಟ್ಟ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡರು; ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗದು || ೪೪ || ಉನ್ನಾದಂತೆ ಭಯಂಕರವಾದ ಇಂಥ ದುಷ್ಟರಣಾಮಿ ಮದವನ್ನು ಯಾವ ಜಾಣನು ಅಪಾಯಕರವಾದ ಕೆಟ್ಟ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ದಾರಿಕಾರರಂತೆ ಹೊಂದಲು ಇಚ್ಛಿಸುವನು ? || ೪೫ || ಮೂರನೇ ಮದದಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯನು ಮುಂದೆ ಕಟ್ಟಿಗೆಯಂತೆ ಯಾವ ಕೆಲಸವನ್ನೂ ಮಾಡಲ ಸಮರ್ಥನಾಗುವನು. ಮನಸ್ಸು ಮದಮೋಹದಿಂದ ಅವೃತವಾಗುವದರಿಂದ ಜೀವಂತನಿದ್ದರೂ ಸತ್ತಂತೆ ಆಗುವನು. || ೪೬ || ಅನಂದಕರ ವಿಷಯಗಳನ್ನೂ ಗೆಳೆಯರನ್ನೂ ತಿಳಿಯನು. ಯಾವ ಅನಂದಕ್ಕಾಗಿ ಮದ್ಯವನ್ನು ಕುಡಿಯುವನೋ ಅದೇ ಅವನಿಗುಂಟಾಗಲಾರದು. || ೪೭ || ಯಾವ ಅವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯ, ಅಕಾರ್ಯ, ಸುಖ, ದುಃಖ, ಹಿತ, ಅಹಿತ ತಿಳಿಯದಂತೆ ಆಗುವವೋ ಅಂಥ ಅವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಯಾವ ಜಾಣನು ಹೊಂದಬಯಸುವನು ? || ೪೮ || ಅವನು ಎಲ್ಲರ ದೂಷಣ, ನಿಂದೆಗಳಿಗೆ ಪಾತ್ರನಾಗುವನಲ್ಲದೆ ಯಾರೂ ಅವನನ್ನು ಮುಂದೆ ಕರೆಯರು. ಈ ವ್ಯಸನದಿಂದ ಪರಿಣಾಮದಲ್ಲಿ ದುಃಖಕರ ಜೀವನವನ್ನು ಹೊಂದುವನು. || ೪೯ || ಸ್ವರ್ಗ, ಮರ್ತ್ಯ ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವ ಕಲ್ಯಾಣವಿರುವದೋ; ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಯಾವ ದೊಡ್ಡ ಕಲ್ಯಾಣವಿರುವದೋ; ಅದೆಲ್ಲ ಎಲ್ಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಮನಸ್ಸಮಾಧಾನದಲ್ಲಿ ದೊರಕುವದು. || ೫೦ || ಬಿರುಗಾಳಿಯ ವೇಗದಿಂದ ದಂಡೆಯಲ್ಲಿಯ ಗಿಡಕ್ಕೆ ಉಂಟಾಗುವಂತೆ ಮದ್ಯದಿಂದ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಬಹಳ ಕ್ಷೋಭೆಯಾಗುತ್ತದೆ. || ೫೧ || ರಜೋಗುಣದಿಂದ ಮೂಢರಾದ ಅಜ್ಞರು ಬಹಳ ಅಪಾಯ ಮತ್ತು ರೋಗಗಳುಳ್ಳ ಈ ಮದ್ಯದ ಆಸಕ್ತಿಯನ್ನು ಸುಖವೆಂದು ಬಗೆಯುವರು. || ೫೨ || ಮದ್ಯಲೋಲುಪರಾದ ಮದಾಂಧರ ಜ್ಞಾನವು ಮದ್ಯದಿಂದ ನಷ್ಟವಾಗಿ ಸಾತ್ವಿಕ ಗುಣಗಳು ಹೋಗುವದರಿಂದ ಅವರ ಕಲ್ಯಾಣವಾಗದು. || ೫೩ || ಮದ್ಯದಲ್ಲಿ ಮೋಹ, ಭಯ, ಶೋಕ, ಕ್ರೋಧ, ಮೃತ್ಯು, ಉನ್ಮಾದ, ಮದ, ಮೂರ್ಛೆ, ಅಪಸ್ಮಾರ, ಅಪ

ತಾಸಕ ಮುಂತಾದವುಗಳು ಇರುತ್ತವೆ. || ೫೪ || ಎಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸ್ಮೃತಿಭ್ರಂಶ
ವಿರುವದೋ, ಅಲ್ಲಿ ಏನಿದ್ದರೂ ಅದೆಲ್ಲ ಕೆಡಕು ಇದ್ದಂತೆಯೇ ಎಂದು ಮಧ್ಯ
ದೋಷ ಬಲ್ಲವರು ತಾತ್ಪ್ರಿಕವಾಗಿ ಮಧ್ಯವನ್ನು ನಿಂದಿಸುತ್ತಾರೆ. || ೫೫ ||

ಮಧ್ಯದ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸತ್ಯಮೇತೇ ಮಹಾದೋಷಾ ಮಧ್ಯಸ್ಯೋಕ್ತಾ ನ ಸಂಶಯಃ ||
ಅಹಿತಸ್ಯಾತಿಮಾತ್ರಸ್ಯ ಪೀತಸ್ಯ ವಿಧಿವರ್ಜಿತಮ್ || || ೫೬ ||
ಕಿಂತು ಮಧ್ಯಂ ಸ್ವಭಾವೇನ ಯಥೈವಾನನ್ ತಥಾ ಸ್ಮೃತಮ್ ||
ಅಯುಕ್ತಿಯುಕ್ತಂ ರೋಗಾಯ ಯುಕ್ತಿಯುಕ್ತಂ ಯಥಾವೃತಮ್ || || ೫೭ ||

ಪ್ರಾಣಾಃ ಪ್ರಾಣಭೃತಾಮನ್ನಂ ತದಯುಕ್ತ್ಯಾ ನಿಹಂತ್ಯಸೂನ್ ||
ವಿಷಂ ಪ್ರಾಣಹರಂ ತಚ್ಚ ಯುಕ್ತಿಯುಕ್ತಂ ರಸಾಯನಮ್ || || ೫೮ ||
ಹರ್ಷಮೂರ್ಜೋ ಮುದಂ ಪುಷ್ಪಮಾರೋಗ್ಯಂ ಸೌರುಷಂ ಬಲಮ್ ||
ಯುಕ್ತ್ಯಾ ಪೀತಂ ಕರೋತ್ಯಾಶು ಮಧ್ಯಂ ಮದಸುಖಪ್ರದಮ್ || || ೫೯ ||
ರೋಚನಂ ದೀಪನಂ ಹೃದ್ಯಂ ಸ್ವರವರ್ಣಪ್ರಸಾದನಮ್ ||
ಪ್ರೀಣನಂ ಬೃಂಹಣಂ ಬಲ್ಯಂ ಭಯಶೋಕಶ್ರಮಾಪಹಮ್ || || ೬೦ ||
ಸ್ವಾಪನಂ ನಷ್ಟನಿದ್ರಾಣಾಂ ಮೂಕಾನಾಮ್ ನಾಗ್ವಿಶೋಧನಮ್ ||
ಬೋಧನಂ ಚಾತಿನಿದ್ರಾಣಾಂ ವಿಬದ್ಧಾನಾಂ ವಿಬಂಧನುತ್ || || ೬೧ ||
ವಧಬಂಧಪರಿಕ್ಷೇಶದುಃಖಾನಾಂ ಚಾಪ್ಯಬೋಧನಮ್ ||
ಮದ್ಯೋತ್ಥಾನಾಂಚ ರೋಗಾಣಾಂ ಮಧ್ಯಮೇವ ಪ್ರಬಾಧಕಮ್ || || ೬೨ ||

ರತಿರ್ವಿಷಯಸಂಯೋಗೇ ಪ್ರೀತಿಸಂಭೋಗವರ್ಧನಮ್ ||
ಅಸಿ ಪ್ರವಯಸಾಂ ಮಧ್ಯಮುತ್ಸವಾನೋದಕಾರಕಮ್ || || ೬೩ ||
ಸಂಚಸ್ಪರ್ಶೇಷು ಕಾಮ್ಯೇಷು ಯಾ ರತಿ ಪ್ರಥಮೇ ಮದೇ ||
ಯೂನಾಂ ನಾ ಸ್ಥನಿರಾಣಾಂ ನಾ ತಸ್ಯ ನಾಸ್ತುಪಮಾ ಭುವಿ || || ೬೪ ||
ಬಹುದುಃಖಕ್ಷತಸ್ಯಾಸ್ಯ ಶೋಕೈರುಪಹತಸ್ಯ ಚ ||
ಏಶ್ರಾನೋ ಜೀವಲೋಕಸ್ಯ ಮಧ್ಯಂ ಯುಕ್ತ್ಯಾ ನಿಷೇವಿತಮ್ || || ೬೫ ||

ಅರ್ಥ— ನಿಜವಾಗಿ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ದೊಡ್ಡ ದುರ್ಗುಣಗಳು ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತವೆಯೆಂಬದರಲ್ಲಿ ಸಂಶಯವಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಅವು ಕೆಟ್ಟಮಧ್ಯ, ಅತಿ ಮಧ್ಯ, ವಿಧಿಬಿಟ್ಟು ಕುಡಿದ ಮಧ್ಯಗಳ ಪಾಸದಿಂದುಂಟಾಗುತ್ತವೆ. || ೫೬ || ಸ್ವಭಾವತಃ ಮಧ್ಯವು ಹೇಗೆ ಅನ್ನವೋ ಹಾಗೇ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ವಿಧಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಕುಡಿದರೆ ರೋಗವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವದು. ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಸೇವಿಸಿದರೆ ಅವ್ಯತವಾಗುವದು. || ೫೭ || ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಅನ್ನವು ಪ್ರಾಣವಾಗಿರುವದು. ಆದರೆ ಅದನ್ನು ಯುಕ್ತಿಬಿಟ್ಟು ಸೇವಿಸಿದರೆ ಪ್ರಾಣನಾಶಕವಾಗುವದು. ಆದರೆ ಅದನ್ನು ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಸೇವಿಸಿದರೆ ರಸಾಯನವಾಗುವದು. || ೫೮ || ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಮಧ್ಯವನ್ನು ಕುಡಿದರೆ ಅದು ಹರ್ಷ, ಊರ್ಜ, (ಉತ್ಸಾಸ) ಆನಂದ, ಪುಷ್ಟಿ, ಆರೋಗ್ಯ, ಶುಕ್ರ, ಬಲ ಮತ್ತು ಸುಖಕಾರಕವಾದ ಮದವನ್ನು ತೀವ್ರವಾಗಿ ಉಂಟುಮಾಡುವದು. || ೫೯ || ರುಚಿಯನ್ನೂ ಆಗ್ನಿದೀಪವನ್ನೂ, ಹೃದಯಕ್ಕೆ ಬಲವನ್ನೂ, ಸ್ವರ, ವರ್ಣಗಳ ಶುದ್ಧಿಯನ್ನೂ, ಸುಖ, ಪುಷ್ಟಿ, ಬಲಗಳನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡುವದು. ಭ್ರಮ, ಶೋಕ, ಶ್ರಮಗಳನ್ನು ಕಳೆಯುವದು. || ೬೦ || ನಿದ್ರೆ ಬಾರದವರಿಗೆ ನಿದ್ರೆಯನ್ನು ತರುವದು. ಮೂಕರ ವಾಣಿಯನ್ನು ಶುದ್ಧಮಾಡುವದು. ಅರೆನಿದ್ರೆಯನ್ನೂ ಮಲಬಂಧವನ್ನೂ ನಾಶಮಾಡುವದು || ೬೧ || ಇದರಿಂದ ಬಡಿಯೋಣ, ಕಟ್ಟೋಣಗಳೆಂದುಂಟಾದ ಕ್ಲೇಶ ಮತ್ತು ಜೇರೆ ದುಃಖಗಳು ತಿಳಿಯವು. ಮಧ್ಯದಿಂದುಂಟಾದ ರೋಗಗಳನ್ನು ಮಧ್ಯವೇ ಕಳೆಯುವದು. || ೬೨ || ಶಬ್ದಾದಿ ವಿಷಯಗಳ ಸಂಯೋಗವಾಗಲು ವೃದ್ಧರಿಗೂ ಕೂಡ ಮಧ್ಯವು ಉತ್ಸಾಸ ಆನಂದಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡುವದು. || ೬೩ || ತರುಣರಿಗೆ ಆಗಲಿ, ವೃದ್ಧರಿಗೆ ಆಗಲಿ ಜೀಕಾದ ಮೊದಲನೆ ಮದದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಐದು ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿಯ ಆನಂದಕ್ಕೆ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಉಪಮೆಯೇ ಇಲ್ಲ. || ೬೪ || ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಸೇವಿಸಿದ ಮಧ್ಯವು ಬಹಳ ದುಃಖದಿಂದ ಪೀಡಿತವಾದ ಮತ್ತು ಕ್ಲೇಶದಿಂದ ಆಕ್ರಾಂತವಾದ ಪ್ರಾಣಿವರ್ಗಕ್ಕೆ ವಿಶ್ರಾಂತಿಸ್ಥಾಪನವಾಗಿದೆ || ೬೫ ||

ಮಧ್ಯಪಾನದ ಯುಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಅನ್ನಪಾನವಯೋವ್ಯಾಧಿಬಲಕಾಲತ್ರಕಾಣಿ ಸ್ವಟ್ ||

ತ್ರಿನ್ ದೋಷಾನ್ ತ್ರಿವಿಧಂ ಸತ್ತ್ವಂ ಜ್ಞಾತ್ವಾ ಮಧ್ಯಂ ಪಿಬೀತ್ ಸದಾ || ೬೬ ||

ಏಷಾಂ ತ್ರಿಕಾಣಾಮವ್ಯಾನಾಂ ಯೋಜನಾ ಯುಕ್ತಿರಿಷ್ಯತೇ ||

ಮಯಾ ಯುಕ್ತ್ಯಾ ಪಿಬನ್ಮಧ್ಯಂ ಮಧ್ಯದೋಷೈರ್ನ ಯುಜ್ಯತೇ || ೬೭ ||

ಮದ್ಯಸ್ಯ ಚ ಗುಣಾನ್ ಸರ್ವಾನ್ ಯಥೋಕ್ತಾನ್ ಸಸಮಶ್ರುತೇ ||
ಧರ್ಮಾರ್ಥಯೋರಪೀಡಾಯೈ ನರಃ ಸತ್ವಗುಣೋತ್ತಿ ತಃ || ೬೮ ||

ಅರ್ಥ— ಅನ್ನದ ಮೂರು (ವಾತ, ಪಿತ್ತ, ಕಫಕರ) ಪ್ರಕಾರಗಳನ್ನೂ ಪಾನದ ಮೂರು (ಪಾರ್ಥಿವ, ಅಪ್ಯ, ತ್ರೈಜಸ) ಪ್ರಕಾರಗಳನ್ನೂ ಮಯಸ್ಸಿನ ಮೂರು (ಬಾಲ್ಯ, ತಾರುಣ್ಯ, ವಾರ್ಧಕ್ಯ) ಪ್ರಕಾರಗಳನ್ನೂ, ಬೇನೆಯ ಮೂರು (ವಾತಜ, ಪಿತ್ತಜ, ಕಫಜ) ಪ್ರಕಾರಗಳನ್ನೂ ಬಲದ ಮೂರು (ಹೀನ, ಮಧ್ಯಮ ಉತ್ತಮ) ಪ್ರಕಾರಗಳನ್ನೂ ಕಾಲದ ಮೂರು (ಚಳಿ, ಬೇಸಿಗೆ, ಮಳೆ) ಪ್ರಕಾರಗಳನ್ನೂ ಮೂರು ದೋಷ (ವಾತ, ಪಿತ್ತ, ಕಫ) ಗಳನ್ನೂ, ಮನಸ್ಸಿನ ಮೂರು (ಸಾತ್ವಿಕ, ರಾಜಸ, ತಾಮಸ) ಪ್ರಕಾರಗಳನ್ನೂ ವಿಚಾರಿಸಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಮದ್ಯವನ್ನು ಕುಡಿಯಬೇಕು. || ೬೮ || ಈ ಎಂಟು ವಸ್ತುಗಳ ಮೂರು, ಮೂರು ಪ್ರಕಾರಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದ ೨೪ ವಿಧ ವಸ್ತುಗಳ (ಸರಿಯಾದ) ಯೋಜನೆಯೇ ಯುಕ್ತಿಯೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಈ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಮದ್ಯವನ್ನು ಕುಡಿಯುವವನಿಗೆ ಮದ್ಯ ದೋಷಗಳು ಉಂಟಾಗವು. || ೬೯ || ಮತ್ತು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಮದ್ಯದ ಎಲ್ಲ ಲಾಭಗಳನ್ನೂ ಹೊಂದುವನು. ಅವನ ಸತ್ವ ಗುಣವು ಹೆಚ್ಚುವದು. ಧರ್ಮಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಬಾಧೆ ಬರದು || ೬೯ ||

ಸಾತ್ವಿಕ, ರಾಜಸ, ತಾಮಸ ಪ್ರಕೃತಿಯವರ ಮೇಲೆ ಆಗುವ ಮದ್ಯದ ಪರಿಣಾಮವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಸತ್ವಾನಿ ತು ಪ್ರಬುದ್ಧಂತೇ ಪ್ರಾಯಶಃ ಪ್ರಥಮೇ ಮದೇ ||
ದ್ವಿತೀಯೇ ವ್ಯಕ್ತತಾಂ ಯಾಂತಿ ಮಧ್ಯೇ ಚೋತ್ತರಮಧ್ಯಯೋಃ || ೬೯ ||
ಸತ್ವಸಂಬೋಧಕಂ ಹರ್ಷ ನೋಹಪ್ರಕೃತಿದರ್ಶಕಮ್ ||
ದುತಾಶ ಇವ ಭೂತಾನಾಂ ಮದ್ಯಂ ತೂಭಯಕಾರಕಮ್ || ೭೦ ||
ಪ್ರಧಾನಾವರಮಧ್ಯಾನಾಂ ರುಕ್ಮಾಣಾಂ ವ್ಯಕ್ತಿದರ್ಶಕಃ ||
ಯಥಾಗ್ನಿರೇವ ಸತ್ವಾನಾಂ ಮದ್ಯಂ ಪ್ರಕೃತಿದರ್ಶಕಮ್ || ೭೧ ||
ಸುಗಂಧಿಮಾಲ್ಯಗಂಧರ್ವಾ ಸುಪ್ರಣೀತಮನಾಕುಲಮ್ ||
ಮಿಷ್ಟಾನ್ನಪಾನವಿಶದಂ ಸದಾ ಮಧುರಸಂಕಥಮ್ || ೭೨ ||
ಸುಖಪ್ರಪಾಸಂ ಸುಮದಂ ಹರ್ಷಪ್ರೀತಿವಿವರ್ಧನಮ್ ||
ಸ್ವಂ ತಂ ಸಾತ್ವಿಕಮಾಪಾನಂ ನ ಚೋತ್ತರಮದಪ್ರದಮ್ || ೭೩ ||

ನೈಗುಣ್ಯಂ ಸಹಸಾ ಯಾಂತಿ ಮದ್ಯದೋಷೈಃ ನ ಸಾತ್ವಿಕಾಃ ||
 ಸಹಸಾ ನ ಚ ಗೃಹ್ಣಾತಿ ಮದಃ ಸತ್ವಬಲಾಧಿಕಮ್ || ೭೪ ||
 ಸೌಮ್ಯಾಸೌಮ್ಯಕಥಾಪ್ರಾಯಂ ವಿಶದಾವಿಶದಂ ಕ್ಷಣೇ ||
 ಚಿತ್ರಂ ರಾಜಸಮಾಪಾನಂ ಪ್ರಾಯೇಣಾಶ್ಚಂ ತಮಾಕುಲಮ್ || ೭೫ ||
 ಹರ್ಷಪ್ರೀತಿಕಙ್ಗೋಪೇತಮದುಷ್ಟಂ ಪಾನಭೋಜನೇ ||
 ಸಮ್ಮೋಹಕ್ರೋಧನಿದ್ರಾಂ ತಮಾಪಾನಂ ತಾಮಸಂ ಸ್ಮೃತಮ್ || ೭೬ ||
 ಅಪಾನೇ ಸಾತ್ವಿಕಾನ್ ಬುಧ್ವಾ ತಥಾ ರಾಜಸತಾಮಸಾನ್ ||
 ಜಹ್ಯಾತ್ ಸಹಾನ್ನೈಃ ಪೀತ್ವಾ ತು ಮದ್ಯದೋಷಾನುಪಾರ್ಶ್ವತೇ || ೭೭ ||
 ಸುಖಶೀಲಾಃ ಸುಸಂಭಾಷಾಃ ಸುಮುಖಾಃ ಸಮೃತಾಃ ಸತಾಮ್ ||
 ಕಲಾಸ್ವಬಾಹ್ಯಾಃ ವಿಶದಾ ವಿಷಯಪ್ರವಣಾಶ್ಚ ಯೇ || ೭೮ ||
 ಪರಸ್ಪರವಿಧೇಯಾ ಯೇ ಯೇಷಾಮೈಕ್ಯಂ ಸುಹೃತ್ತಯಾ ||
 ಪ್ರಹರ್ಷಪ್ರೀತಿನಾಥುರ್ಯೈರಾಪಾನಂ ವರ್ಧಯಂತಿ ತೇ || ೭೯ ||
 ಉತ್ಸನಾದುತ್ಸವತರಂ ಯೇಷಾಂ ಚಾನೈಃ ಸ್ಯದರ್ಶನಮ್ ||
 ಯೇ ಸಹಾಯಾಃ ಸುಖಂ ಪಾನೇ ತೈಃ ಪಿಬನ್ ಸಹ ಮೋದತೇ || ೮೦ ||
 ರೂಪಗಂಧರಸಸ್ಪರ್ಶೈಃ ಶಬ್ದೈಶ್ಚ ತಿಮನೋಹರೈಃ ||
 ಪಿಬಂತಿ ಸುಸಹಾಯಾ ಯೇ ತೇ ನೈ ಸುಕೃತಿಭಿಃ ಸಮಾಃ || ೮೧ ||
 ಪಂಚಭಿರ್ವಿಷಯೈರಿಷ್ಟೈರುಪೀತೈರ್ಮನಸಃ ಪ್ರಿಯೈಃ ||
 ದೇಶೇ ಕಾಲೇ ಪಿಬೇನ್ಮದ್ಯಂ ಪ್ರಹೃಷ್ಣೇನಾಂತರಾತ್ಮನಾ || ೮೨ ||
 ಸ್ಥಿರಸತ್ವಶರೀರಾಯೇ ಪೂರ್ವಾನ್ನಾ ಮದ್ಯಪಾನ್ವಯಾಃ ||
 ಬಹುಮದ್ಯೋಚಿತಾ ಯೇ ಚ ಮಾದ್ಯಂತಿ ಸಹಸಾ ನ ತೇ || ೮೩ ||
 ಹ್ವತ್ಪಿಪಾಸಾಪರೀತಾಶ್ಚ ದುರ್ಬಲಾ ವಾತಪೈತ್ತಿಕಾಃ ||
 ರೂಕ್ಷಾಲ್ಪಪ್ರಮಿತಾಹಾರಾ ವಿಸ್ತಬ್ಧಾಃ ಸತ್ವದುರ್ಬಲಾಃ || ೮೪ ||
 ಕ್ರೋಧಿನೋಽನುಚಿತಾಃ ಕ್ಷೇಣಾಃ ಪರಿಶ್ರಾಂತಾ ಮದಕ್ಷತಾಃ ||
 ಸ್ವಲ್ಪೇನಾಪಿ ಮದಂ ಶೀಘ್ರಂ ಯಾಂತಿ ಮದ್ಯೇನ ಮಾನವಾಃ || ೮೫ ||

ಅರ್ಥ— ಪ್ರಥಮ ಮದದಲ್ಲಿ ಬಹಳಮಾಡಿ ಮನಸ್ಸುಗಳು ವ್ಯಕ್ತ
 ವಾಗುವವು. ಎರಡನೇ ಮದದಲ್ಲಿಯೂ ಕಡೆಯ ಮತ್ತು ನಡುವಿನ ಮದದ

ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಅವು ವ್ಯಕ್ತವಾಗುವವು. ||೬೯|| ಮಧ್ಯವು ಮನಸ್ಸನ್ನು ಎಚ್ಚರಿಸುವದು. ಹರ್ಷ, ಮೋಹ, ಪ್ರಕೃತಿ ದರ್ಶನ ಎಂಬ ಎರಡೂ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಬೆಂಕಿಯಂತೆ ಮಾಡುತ್ತದೆ. ||೭೦|| ಬೆಂಕಿಯು ಹೇಗೆ ಒಂದೇ, ಉತ್ತಮ-ಮಧ್ಯಮ-ಕನಿಷ್ಠ ಬಂಗಾರಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತೋರಿಸುವದೋ, ಅದರಂತೆ ಮಧ್ಯವು ಎಲ್ಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಪ್ರಕೃತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸಿಕೊಡುವದು. ||೭೧|| ಸಾತ್ವಿಕ ಪಾನೋತ್ಪನ್ನವು ಸುಗಂಧ ಮಾಲೆ-ಗಾಯನಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುತ್ತದೆ. ಏಕಾಗ್ರಚಿತ್ತದಿಂದ, ಮಿಷ್ಟವಾದ ಅನ್ನಪಾನಗಳಿಂದ, ಮಧುರವಾದ ಹರಟೆಗಳಿಂದ, ||೭೨|| ಸುಖವಾಗಿ ಆಯಾಯ ಋತುಗಳಿಗನುರೂಪವಾದ ಮಧ್ಯವನ್ನು ಕುಡಿಯುವದರಿಂದ ಒಳ್ಳೆ ಮದವನ್ನೂ ಹರ್ಷಪ್ರೀತಿಗಳನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚಿಸುತ್ತದೆ. ಈಸಾತ್ವಿಕ ಆಪಾನವು ಮುಂದಿನ ಮದವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವದಿಲ್ಲ. ||೭೩|| ಸಾತ್ವಿಕರು ಮಧ್ಯದೋಷಗಳಿಂದ ಸಹಸಾ ವಿಕೃತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವದಿಲ್ಲ. ಸತ್ವದ ಬಲವು ಹೆಚ್ಚುಳ್ಳವನಿಗೆ ಸಹಸಾ ಮದವೇ ಉಂಟಾಗುವದಿಲ್ಲ ||೭೪|| ರಾಜಸ ಆಪಾನದಲ್ಲಿ ಒಮ್ಮೆ ಸೌಮ್ಯವಾಗಿಯೂ ಒಮ್ಮೆ ತೀಕ್ಷ್ಣವಾಗಿಯೂ ಮಾರ್ತಾಡುವರು. ಒಂದು ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಶುದ್ಧಿ, ಬೇಶುದ್ಧಿ ಹೀಗೆ ವ್ಯಗ್ರಚಿತ್ತದಿಂದ ತರತರದ ಚೇಷ್ಟೆಗಳನ್ನು ಮಾಡುವನು. ||೭೫|| ಅನ್ನಪಾನಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ಸರಿಯಾಗಿದ್ದು, ಹರ್ಷ ಪ್ರೀತಿ ಸಂಭಾಷಣೆಗಳಿಂದಕೂಡಿರುವದು. ಅದರಿ ಮೋಹಕ, ಕ್ರೋಧ ನಿಧ್ರೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಆಪಾನವು ತಾಮಸವು. ||೭೬|| ಮಧ್ಯ ಪಾನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಾತ್ವಿಕ, ರಾಜಸ, ತಾಮಸ ಜನರನ್ನು ಗುರುತಿಸಿ ರಾಜಸತಾಮಸರನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬಿಡಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ ಅವರೊಡನೆ ಮಧ್ಯ ಕುಡಿದರೆ ಮದದೋಷಗಳುಂಟಾಗುವವು. || ೭೭ || ಸುಖಿಗಳೂ ಸವಿಮಾರ್ತಾಡುವವರೂ ನಗೆಮೋರಿಯವರೂ ಸಜ್ಜನರಿಗೆ ಮಾನ್ಯರೂ ಕಲೆಗಳಲ್ಲಿ ನಿಪುಣರೂ ಶುದ್ಧರೂ ವಿಷಯಮಗ್ನರೂ ||೭೮|| ಪರಸ್ಪರರ ಮಾತು ಕೇಳುವವರೂ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಒಟ್ಟುಗೂಡಿದವರೂ ಹರ್ಷ-ಪ್ರೇಮ ಮಧುರ ಸ್ವಭಾವಗಳಿಂದ ಆಪಾನದ ರುಚಿಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವರೂ ||೭೯|| ಆದ ಯಾರಿಗೆ ಪರಸ್ಪರರನ್ನು ಕಂಡರೆ ಉತ್ಸವಕ್ಕಿಂತ ಉತ್ಸವವೆನಿಸುವದೋ, ಯಾರು ಪಾನಕ್ಕಾಗಿ ಅನಂದದಿಂದ ಬರುವರೋ ಅವರೊಡನೆ ಮಧ್ಯವನ್ನು ಕುಡಿದರೆ ಅನಂದವಾಗುವದು || ೮೦ || ಅತ್ಯಂತ ಮನೋಹರವಾದ ರೂಪವುಳ್ಳ ಸ್ತ್ರೀಯರು ಕೂಡಿದ್ದಾರೆ; ಸುಗಂಧವು ಹಬ್ಬಿದೆ; ಮಧುರವಾದ ಪಕ್ಷಾನ್ನ

ಗಳು ಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ; ಸುಗಂಧ ಶೀತಲವಾಯುವು ಬೀಸುತ್ತದೆ; ಮಧುರ ಗಾಯನವು ಕೇಳಬರುತ್ತದೆ; ಅಂಥಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಗೆಳೆಯರೊಡನೆ ಯಾರು ಮದ್ಯವನ್ನು ಕುಡಿಯುವರೋ ಅವರು ಪುಣ್ಯವಂತರೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು ||೮೧|| ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಪ್ರೀಯವಾದ ರೂಪ ಮುಂತಾದ ಐದು ವಿಷಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಕೊಂಡು ಯೋಗ್ಯ ದೇಶಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಸಂತುಷ್ಟ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಮದ್ಯಮನ್ನು ಕುಡಿಯಬೇಕು. || ೮೨ || ಯಾರ ಶರೀರ ಮತ್ತು ಮನಸ್ಸು ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ವೆಯೋ; ಯಾರು ಕುಡುಕರ ವಂಶಜರಿರುವರೋ, ಯಾರಿಗೆ ಬಹಳ ಮದ್ಯದ ಅಭ್ಯಾಸವಿರುವದೋ, ಯಾರು ಮದ್ಯಪಾನಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲು ಊಟವಾಡುವರೋ, ಅವರಿಗೆ ಸಹಸಾ ಮದವೇರುವದಿಲ್ಲ. || ೮೩ || ಅದರೆ ಯಾರು ಹಸಿವೆ ನೀರಡಿಕೆಯಿಂದ ಬಳಲಿರುತ್ತಾರೋ; ದುರ್ಬಲ, ವಾತಪಿತ್ತ ಪುಕೃತಿ ಯವರೋ, ರುಕ್ಷ-ಅಲ್ಪ-ಮಿತವಾದ ಆಹಾರ ಮಾಡುವವರೋ; ಮನೋ ವಿಕಾರವಶವಾಗಿರುವರೋ, ಮನೋದುರ್ಬಲರೋ, || ೮೪ || ಸಿಚ್ಛಿನವರೋ, ಮದ್ಯಕ್ಕೆ ಅನರ್ಹರೋ, ಕ್ಷೀಣರೋ, ದಣಿದವರೋ; ಮದದಿಂದ ಕ್ಷತವಾದವರೋ; ಅಂಥ ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಮದ್ಯದಿಂದಲೂ ತೀವ್ರ ಮದಬರುವದು. || ೮೫ ||

ಮದಾತ್ಮಯದ ಕಾರಣ, ಲಕ್ಷಣ, ಚಿಕಿತ್ಸೆಗಳನ್ನು ಹೇಳಹೊರಟು, ನೊಂದಲು ಕಾರಣ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಊರ್ಧ್ವಮದಾತ್ಮಯಸ್ಯಾತಃ ಸಂಭವಂ ಸಸ್ವಲಕ್ಷಣಮ್ ||
ಅಗ್ನಿವೇಶ ಚಿಕಿತ್ಸಾಂಚ ಪ್ರವಕ್ಷ್ಯಾಮಿ ಯಥಾಕ್ರಮಮ್ || ೮೬ ||
ಸ್ತ್ರೀಶೋಕಭಯಭಾರಾಧ್ವಕರ್ಮಭಿಯೋಽತಿಕರ್ಷಿತಃ ||
ರೂಕ್ಷಾಲ್ಪಪ್ರಮಿತಾಶೀ ಚ ಯಃ ಪಿಬತ್ಯತಿನಾತ್ರಯಾ || ೮೭ ||
ರೂಕ್ಷಂ ಪರಿಣತಂ ಮದ್ಯಂ ನಿಶಿ ನಿದ್ರಾಂ ನಿಹತ್ಯ ಚ ||
ಕರೋತಿ ತಸ್ಯ ತಚ್ಛೇಘ್ರಂ ವಾತಸ್ತ್ರಾಯಂ ಮದಾತ್ಮಯಮ್ || ೮೮ ||
ಹಿಕ್ಕಾಶ್ವಾಸಶಿರಃಕಂಪ ಸಾರ್ವಶೂಲಪ್ರಜಾಗರೈಃ ||
ವಿದ್ಯಾದ್ ಬಹುಪ್ರಲಾಪಸ್ಯ ವಾತಸ್ತ್ರಾಯಂ ಮದಾತ್ಮಯಮ್ || ೮೯ ||
ತೀಕ್ಷ್ಣೋಷ್ಣಂ ಮದ್ಯಮನ್ಮಂಚ ಯೋಽತಿನಾತ್ರಂ ನಿಷೇವತೇ ||
ಆಮ್ಲೋಷ್ಣತೀಕ್ಷ್ಣಭೋಜೀ ಚ ಕ್ರೋಧನೋಽಗ್ನಾತಪ್ರಿಯಃ || ೯೦ ||

ತಸ್ಯೋಪಜಾಯತೇ ಪಿತ್ತಾದ್ ವಿಶೇಷೇಣ ಮದಾತ್ಮಯಃ ||
 ಲಕ್ಷಣಾನಿ ಭವಂತ್ಯಸ್ಯ ಯಾನಿ ತಾನಿ ನಿಬೋಧ ಮೇ || ೯೦ ||
 ತೃಷ್ಣಾದಾಹಜ್ವರಸ್ವೇದ ಮೋಹಾತಿಸಾರವಿಭ್ರಮೈಃ ||
 ವಿದ್ಯಾದ್ಧರಿತವರ್ಣಸ್ಯ ಪಿತ್ತಪ್ರಾಯಂ ಮದಾತ್ಮಯಮ್ || ೯೧ ||
 ತರುಣಂ ಮಧುರಪ್ರಾಯಂ ಗೌಡಂ ಪೈಷ್ಠಿಕಮೇವನಾ ||
 ಮಧುರಸ್ನಿಗ್ಧಗುರ್ವಾಶೀ ಯಃ ಪಿಬತ್ಯತಿಸೂತ್ರಯಾ || ೯೨ ||
 ಅನ್ಯಾಯಾಮದಿನಾಸ್ವಪ್ನ ಶಯ್ಯಾಸನಸುಖೇ ರತಃ ||
 ಮದಾತ್ಮಯಂ ಕಫಪ್ರಾಯಂ ಸಶೀಘ್ರಮಧಿಗಚ್ಛತಿ || ೯೩ ||
 ಛಿದ್ರ್ಯರೋಚಕಹೃಲ್ಲಾಸ ತಂದ್ರಾಸ್ತೈಮಿತ್ಯಗೌರವೈಃ ||
 ವಿದ್ಯಾಚ್ಛೇತಪರಿತಪ್ಯ ಕಫಪ್ರಾಯಂ ಮದಾತ್ಮಯಮ್ || ೯೪ ||
 ವಿಷಸ್ಯ ಯೇ ಗುಣಾ ದೃಷ್ಟಾಃ ಸನ್ನಿಪಾತಪ್ರಕೋಪಕಾಃ ||
 ತ ಏನ ಮದ್ಯೇ ದೃಶ್ಯಂತೇ ವಿಷೇ ತು ಬಲವತ್ತರಾಃ || ೯೫ ||
 ಹಂತ್ಯಾಕು ಹಿ ವಿಷಂ ಕಂಚಿತ್ ಕಂಚಿದ್ರೋಗಾಯ ಕಲ್ಪತೇ ||
 ಯಥಾ ವಿಷಂ ತಥೈವಾಂತೋ ಜ್ಞೇಯೋ ಮದ್ಯಕೃತೋ ಮದಃ || ೯೬ ||
 ತಸ್ಮಾತ್ ತ್ರಿದೋಷಜಂ ಲಿಂಗಂ ಸರ್ವತ್ರಾಪಿ ಮದಾತ್ಮಯೇ ||
 ದೃಶ್ಯತೇ ರೂಪವೈಶೇಷಾತ್ ಪೃಥಕ್ತ್ವಂ ಚಾಪಿ ಲಕ್ಷ್ಯತೇ || ೯೭ ||
 ಶರೀರದುಃಖಂ ಬಲವತ್ ಪ್ರನೋಹೋ ಹೃದಯವೃಥಾ ||
 ಅರುಚಿಃ ಪ್ರತತಾ ತೃಷ್ಣಾ ಜ್ವರಃ ಶೀತೋಷ್ಣಲಕ್ಷಣಃ || ೯೮ ||
 ಶಿರಃಪಾರ್ಶ್ವಾಸ್ಥಿಸಂಧೀನಾಂ ವೇದನಾ ವಿಕ್ಷತೇ ಯಥಾ ||
 ಜಾಯತೇಽತಿಬಲಾಜ್ಯಂಭಾ ಸ್ಫುರಣಂ ವೇಪನಂ ಶ್ರಮಃ || ೯೯ ||
 ಉರೋವಿಬಂಧಃ ಕಾಸಶ್ಚ ಶ್ವಾಸೋ ಹಿಕ್ಕಾ ಪ್ರಜಾಗರಃ ||
 ಶರೀರಕಂಪಃ ಕರ್ಣಾಕ್ಷಿಮುಖರೋಗಸ್ತ್ರಿಕಗ್ರಹಃ || ೧೦೦ ||
 ಛಿದ್ರಿವಿಡ್‌ಭೇದ ಉತ್ಕೇಶೋ ವಾತಪಿತ್ತಕಫಾತ್ಮಕಃ ||
 ಭ್ರಮಃ ಪ್ರಲಾಪೋ ರೂಪಾಣಾಮಸತಾಂ ಚೈವ ದರ್ಶನಮ್ || ೧೦೧ ||
 ತೃಣಭಸ್ಮಲತಾಪರ್ಣಪಾಂಶುಭಿಶ್ಚಾ ವಪೂರಣಮ್ ||
 ಪ್ರಧರ್ಷಣಂ ವಿಹಂಗೈಶ್ಚ ಭ್ರಾಂತಚೇತಾಃ ಸ ಮನ್ಯತೇ || ೧೦೨ ||

ವ್ಯಾಕುಲಾನಾಮಶಸ್ತಾನಾಂ ಸ್ವಪ್ನಾನಾಂ ದರ್ಶನಾನಿ ಚ ||
ಮದಾತ್ಮಯಸ್ಯ ರೂಪಾಣಿ ಸರ್ವಾಣೈತಾನಿ ಲಕ್ಷಯೇತಾ || ೧೦೪ ||

ಅರ್ಥ— ಇನ್ನು ಮೇಲೆ ಮದಾತ್ಮಯದ ಕಾರಣ ಲಕ್ಷಣ, ಚಿಕಿತ್ಸೆಗಳನ್ನು—ಅಗ್ನಿವೇಶನೇ,—ಕ್ರಮವಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತೇನೆ. || ೧೦೩ || ಸ್ತ್ರೀ, ದುಃಖ, ಭಯ, ಭಾರಹೋರೋಣ, ಹಾದಿನಡೆಯೋಣ, ಈ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವನಿಗೂ, ರುಕ್ಷ ಮತ್ತು ಅಲ್ಪ ಪ್ರಮಾಣದ ಆಹಾರ ಮಾಡಿ ಬಹಳ ಮದ್ಯವನ್ನು ಕುಡಿಯುವವನಿಗೂ. || ೧೦೪ || ರಾತ್ರಿ ಜಾಗರಣೆಮಾಡಿ, ರುಕ್ಷ ಹಳೇ ಮದ್ಯವನ್ನು ಕುಡಿಯುವವನಿಗೂ ಅದು ತೀವ್ರವಾಗಿ ವಾತಾಧಿಕ ಮದಾತ್ಮಯವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುತ್ತದೆ. || ೧೦೫ || ಬಿಕ್ಕು, ಶ್ವಾಸ, ತಲೆನಡಗೋಣ ಪಾರ್ಶ್ವಶೂಲ—ಜಾಗರಣೆ—ಬಹಳ ಬಡಬಡಿಸೋಣ ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳು ವಾತಾಧಿಕ ಮದಾತ್ಮಯದಲ್ಲಿರುತ್ತವೆ. || ೧೦೬ || ತೀಕ್ಷ್ಣ, ಉಷ್ಣ, ಹುಳಿ ಇದ್ದ ಮದ್ಯವನ್ನು ಯಾವನು ಬಹಳವಾಗಿ ಕುಡಿಯುವನೋ ಹುಳಿ, ಉಷ್ಣ, ತೀಕ್ಷ್ಣ, ಆಹಾರವನ್ನು ಸೇವಿಸುವನೋ ಬಹಳ ಸಿಟ್ಟಿನವನಾದನೋ ಬೆಂಕಿ ಬಿಸಲು ಕಾಸುವನೋ || ೧೦೭ || ಅವನಿಗೆ ಪಿತ್ತಾಧಿಕ ಮದಾತ್ಮಯವುಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಯಾವ ಲಕ್ಷಣಗಳಾಗುತ್ತವೆಯೋ ಅವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ ಕೇಳು || ೧೦೮ || ರೋಗಿಯ ಮೈಯು ಹಸರು ಆಗಿ ನೀರಡಿಕೆ, ದಾಹ, ಜ್ವರ, ಬೆವರು, ಮೋಹ, ಅತಿಸಾರ, ಭ್ರಮಗಳು ಇದ್ದರೆ ಅದು ಪಿತ್ತಾಧಿಕ ಮದಾತ್ಮಯವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. || ೧೦೯ || ಹೊಸ, ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಮಧುರರಸವುಳ್ಳ, ಬಿಲ್ಲದ ಅಥವಾ ಹಿಟ್ಟಿನ ಮದ್ಯವನ್ನು ಯಾವನು ಅತಿಯಾಗಿ ಕುಡಿಯುವನೋ; ಮತ್ತು ಮಧುರ, ಸ್ನಿಗ್ಧ, ಜಡ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ತಿನ್ನುವನೋ || ೧೧೦ || ವ್ಯಾಯಾಮ ಹಗಲು ನಿಡ್ಡೆ, ಯಾವಾಗಲೂ ಮಲಗೋಣ, ಕೂಡೋಣ ಇವುಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಆನಂದಪಡುವನೋ; ಅವನಿಗೆ ತೀವ್ರವಾಗಿ ಕಫಾಧಿಕ ಮದಾತ್ಮಯವುಂಟಾಗುವದು. || ೧೧೧ || ಚಳಿಯಾಗೋಣ, ವಾಂತಿ, ಅರುಚಿ, ಬಾಯಿಗೆ ನೀರು ಬಿಡೋಣ, ತಂದ್ರೆ, ಆಲಸ್ಯ, ಜಡತ್ವಗಳಿಂದ ಕಫಾಧಿಕ ಮದಾತ್ಮಯವನ್ನು ಗುರುತಿಸಬೇಕು. || ೧೧೨ || ವಿಷದಲ್ಲಿ ಸನ್ನಿಪಾತಕೋಪಕವಾದ ಯಾವ ಗುಣಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆಯೋ ಅವೇ ಗುಣಗಳು ಮದ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಆದರೆ ವಿಷದಲ್ಲಿ ಅವು ಬಲಿಷ್ಠವಿರುತ್ತವೆ. || ೧೧೩ || ಕೆಲವು ವಿಷಗಳು ಕೊಲ್ಲುತ್ತವೆ; ಕೆಲವು ರೋಗಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ. ವಿಷದಂತೆಯೇ ಮದ್ಯದ

ಕೊನೆಯ ಮದವೂ ಇರುತ್ತದೆ. || ೯೭ || ಅದರಿಂದ ಎಲ್ಲ ಮದಾತ್ಮಯಗಳಲ್ಲಿ
ತ್ರಿದೋಷದ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಇರುತ್ತವೆ. ಲಕ್ಷಣಗಳ ಹೆಚ್ಚುಕಡಿಮೆಗಳಿಂದ
ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಭೇದವು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. || ೯೮ ||

ಎಲ್ಲ ಮದಾತ್ಮಯಗಳ ಸಾಮಾನ್ಯ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಬಹಳವಾದ ಶರೀರಕ್ಷೇಶ, ಮೋಹ, ಎದೆಯಲ್ಲಿನೋವು, ಅರುಚಿ,
ಒಂದೇ ಸವನೆ ನೀರಡಿಕೆ, ಒಮ್ಮೆ ತೀತಜ್ವರ, ಒಮ್ಮೆ ಉಷ್ಣಜ್ವರ, || ೯೯ ||
ತಲೆ, ಪಾರ್ಶ್ವ, ಅಸ್ಥಿಸಂಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಬಡಿದಂತೆ ನೇದನೆ, ಬಹಳ ಆಕಳಿಕೆ, ಸ್ಫುರಣ,
ನಡುಗೋಣ, ಶ್ರಮ, || ೧೦೦ || ಎದೆಹಿಡಿಯೋಣ, ಕೆಮ್ಮು, ದಮ್ಮು, ಬಿಕ್ಕು,
ಜಾಗರಣೆ, ಮೈ ನಡಗೋಣ, ಕಿವಿ, ಮಣ್ಣು, ಮುಖಗಳ ರೋಗಗಳು, ತಿಗ
ಹಿಡಿಯೋಣ, || ೧೦೧ || ವಾಂತಿ, ಅತಿಸಾರ, ವಾತಪಿತ್ತಕಫಗಳ ಉತ್ಪೇಶ,
(ಕೆರಳೋಣ) ಭ್ರಮ, ಪ್ರಲಾಪ, ಇಲ್ಲದೇ ಇದ್ದ ರೂಪಗಳು ಕಾಣೋಣ,
ಹುಲ್ಲು-ಭೂದಿ-ಬಳ್ಳಿ-ಎಲೆ ಹುಡಿಗಳು ಮೈಮೇಲೆ ಬೀಳೋಣ, ಪಕ್ಷಿಗಳು
ಮೈಮೇಲೆ ಬರೋಣ, ಮುಂತಾದವುಗಳು ಭ್ರಾಂತಿಯು ಆವನಿಗಾಗುತ್ತದೆ.
|| ೧೦೨ || ಅಂಜಿಕೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಅಮಂಗಲ ಸ್ವಪ್ನಗಳು ಬೀಳುವವು.
ಇವೆಲ್ಲ ಮದಾತ್ಮಯದ ಲಕ್ಷಣಗಳೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. || ೧೦೪ ||

ಮದಾತ್ಮಯ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯ ಸಾಮಾನ್ಯ ತತ್ವಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಸರ್ವಂ ಮದಾತ್ಮಯಂವಿದ್ಯಾತ್ ತ್ರಿದೋಷಮಧಿಕಂತು ಯಮ್ ||
ದೋಷಂ ಮದಾತ್ಮಯೇ ಪಶ್ಯೇತ್ ತಮಾದೌ ಪ್ರತಿಕಾರಯೇತ್ || ೧೦೫ ||
ಕಫಸ್ಥಾನಾನುಪೂರ್ವಾ ನಾ ಕ್ರಯಾ ಕಾರ್ಯಾ ಮದಾತ್ಮಯೇ ||
ವಿತ್ರನೂರುತಪಯಂತಃ ಪ್ರಾಯೇಣ ಹಿ ಮದಾತ್ಮಯಃ || ೧೦೬ ||
ಮಿಥ್ಯಾತಿಹೀನಪೀತೇನ ಯೋ ವ್ಯಾಧಿರುಪಜಾಯತೇ ||
ಸಮ್ಯಕ್ ಪೀತೇನ ತೇನೈವ ಸ ಮದ್ಯೇನೋಪಶಾಮ್ಯತಿ || ೧೦೭ ||
ಜೀರ್ಣಾನ್ನೇ ಮದ್ಯದೋಷಾಯ ಮದ್ಯಮೇವ ಪ್ರದಾಪಯೇತ್ ||
ಪ್ರಕಾಂಕ್ಷಾಲಾಘವೇ ಜಾತೇ ಮದ್ಯಮಸ್ಮೈ ಹಿತಂ ಭವೇತ್ || ೧೦೮ ||
ಸೌವರ್ಚಲಾನುಸಂವಿದ್ಧಂ ಶೀತಂ ಸಬಿಡಸ್ತಂಧವಮ್ ||
ಮಾತುಲುಂಗಾದ್ರ್ಯಕೋಪೇತಂ ಜಲಯುಕ್ತಂ ಪ್ರನಾಣವತ್ || ೧೦೯ ||

ತೀಕ್ಷ್ಣೋಷ್ಣೇನಾತಿಮಾತ್ರೇಣ ಪೀತೇನಾಮ್ಲವಿದಾಹಿನಾ ||
 ಮದ್ಯೇನಾನ್ನರಸೋತ್ಕೇಷೋ ದೋ ವಿದಗ್ಧಃ ಕ್ಷಾರತಾಂ ಗತಃ ||೧೦೦||
 ಅಂತರ್ದಾಹಂ ಜ್ವರಂ ತೃಷ್ಣಾಂ ಪ್ರಮೋಹಂ ವಿಭ್ರಮಂ ಮದಮ್ ||
 ಜನಯತ್ಕಾಶು ತಚ್ಚಾಂತ್ಯೈ ಮದ್ಯಮೇವ ಪ್ರಯೋಜಯೇತ್ ||೧೦೧||
 ಕ್ಷಾರೋ ಹಿ ಯಾತಿ ಮಾಧುರ್ಯಂ ಶೀಘ್ರಮನ್ಮೋಹಸಂಹಿತಃ ||
 ಶ್ರೇಷ್ಠಮನ್ಮೇಷು ಮದ್ಯಜ್ವ ಯೈರ್ಗುಣೈಸ್ತಾನ್ ಪರಂ ಶೃಣು ||೧೦೨||
 ಮದ್ಯಸ್ಯಾಮ್ಲ ಸ್ವಭಾವಸ್ಯ ಚಕ್ಷಾರೋಽನುರಸಾಃ ಸ್ತೃತಾಃ ||
 ಮಧುರಶ್ಚ ಕಷಾಯಶ್ಚ ಕಟುಕಸ್ತಿಕ್ತ ಏವ ಚ ||೧೦೩||
 ಗುಣಾಶ್ಚ ದಶ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಾ ಸ್ತೈಶ್ಚ ತುರ್ದಶಭಿರ್ಗುಣೈಃ ||
 ಸರ್ವೇಷಾಂ ಮದ್ಯಮನ್ಮೂನಾಮುಪಯುಪರಿ ವರ್ತತೇ ||೧೦೪||
 ಮದ್ಯೋತ್ಕ್ಲಿಷ್ಟೇನ ದೋಷೇಣ ಕ್ರುದ್ಧಃ ಸ್ತೋತಃಸು ಮಾರುತಃ ||
 ವೇದನಾಂ ಕುರುತೇ ತೀವ್ರಾಂ ಶಿರಃಸ್ವಸ್ಥಿಷು ಸಂಧಿಷು ||೧೦೫||
 ವಿಷ್ಯಂದನಾರ್ಥಂ ದೋಷಸ್ಯ ತಸ್ಯ ಮದ್ಯಂ ವಿಶೇಷತಃ ||
 ವ್ಯನಾಯಿತೀಕ್ಷ್ಣೋಷ್ಣ ತಯಾ ದೇಯಮನ್ಮೇಷು ಸತ್ಸ್ವಪಿ ||೧೦೬||
 ಸ್ತೋತೋವಿಬಂಧನುನ್ಮದ್ಯಂ ಮಾರುತಸ್ಯಾನಲೋಮನಮ್ ||
 ರೋಚನಂ ದೀಪನಂ ಚಾಗ್ನೇರಭ್ಯಾಸಾತ್ ಸಾತ್ಯಮೇವ ಚ ||೧೦೭||
 ಉರಃಸ್ತೋತಃಸು ಶುದ್ಧೇಷು ಮಾರುತೇ ಚಾ ನುಲೋಮಿತೇ ||
 ನಿವರ್ತಂತೇ ವಿಕಾರಾಶ್ಚ ಶಾಮ್ಯತ್ಯಸ್ಯ ಮದೋದಯಃ || ೧೦೮ ||

ಅರ್ಥ— ಎಲ್ಲ ಮದಾತ್ಮಯಗಳು ತ್ರಿದೋಷವಾಗಿವೆ. ಆದರೆ ಅವು
 ಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವದೋಷವು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕಂಡುಬರುವದೋ ಅದರ ಪ್ರತಿಕಾರ
 ನೋದಲು ಮಾಡಬೇಕು. ||೧೦೦|| ಅಥವಾ ಮೊದಲು ಕಫ ಅನಂತರ ಪಿತ್ತ
 ವಾತದ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಮದಾತ್ಮಯದಲ್ಲಿ ಮಾಡಬೇಕು. ಏಕಂ
 ದರೆ ಮದಾತ್ಮಯದಲ್ಲಿ ಕೊನೆಗೆ ಪಿತ್ತ ಅಥವಾ ವಾತವು ಪ್ರಬಲವಾಗಿರು
 ತ್ತದೆ. ||೧೦೬|| ವಿಧಿಯಿಲ್ಲದೆ ಅಥವಾ ಅತಿಯಾಗಿ ಅಥವಾ ಕಡಿಮೆಯಾಗಿ
 ಮದ್ಯವನ್ನು ಕುಡಿಯುವದರಿಂದ ಉಂಟಾದ ಬೇನೆಯು ಅದೇ ಮದ್ಯವನ್ನು
 ಸರಿಯಾಗಿ ಕುಡಿಯಲು ಹೋಗುತ್ತದೆ. ||೧೦೭|| ಮದ್ಯದ ವಿಕಾರವುಳ್ಳವನಿಗೆ

ಅನ್ಯವು ಯೋಗವಾದನಂತರ ಮಧ್ಯವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. ಮಧ್ಯದ ಇಚ್ಛೆಯು ಕೂಡಿಸುವಾಗಲು ಮಧ್ಯವು ಅವನಿಗೆ ಹಿತಕರವಾಗುವದು. ||೧೦೦|| ಅದರ ಅದರಲ್ಲಿ ಕಾಚಲವಣ, ದಿಡ, ಸೈಂಧವಗಳನ್ನೂ, ವಸದಾಳ, ಹಸಿಮಂತಿಯ ರಸಗಳನ್ನೂ ನೀರನ್ನೂ ಕೂಡಿಸಿ ತಣ್ಣಗೆಮಾಡಿ ಯೋಗ್ಯ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಕೊಡಬೇಕು. ||೧೦೧|| ಆಮ್ಲ ಮತ್ತು ವಿದಾಹಿಯಾದ ತೀಕ್ಷ್ಣ, ಉಷ್ಣ ಮಧ್ಯವನ್ನು ಬಹಳವಾಗಿ ಕುಡಿದರೆ ಅಸ್ವರಸವು ಉತ್ಪ್ಲೇವವನ್ನು ಹೊಂದಿ ವಿದಾಹವಾಗಿತದು ಕ್ಷಾರವಾಗಿ ||೧೦೨|| ಅಂತರಾಹತ, ಬ್ರೂರ, ನೀರಿಕೆ, ಹ್ರಮ ನೋಪ ಮದಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡುವದು. ಅವುಗಳನ್ನು ಕಳೆಯುವದಕ್ಕಾಗಿ ಮಧ್ಯ ವನ್ನೇ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು. ||೧೦೩|| ಆಮ್ಲವು ಕ್ಷೀಣವಾದ ಕೂಡಲು ತೀವ್ರ ವಾಗಿ ಮಧುರವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಮ್ಲವನ್ನುಗುಳ್ಳ ಮಧ್ಯವೇ ಶ್ರೇಷ್ಠವು. ಯಾವ ಗುಣಗಳಿಂದ ಮಧ್ಯವು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾಗಿದೆಯೋ ಅದನ್ನು ಕೇಳಿ. ||೧೦೪|| ಆಮ್ಲ ರಸದ ಮಧ್ಯದ ಅನುರಸಗಳು ಮಧುರ, ಬಗರು, ಕಿರ, ಕುಟಿಯೆಂದು ನಾಲ್ಕು ಇರುತ್ತವೆ. ||೧೦೫|| ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಹತ್ತು, ಈ ನಾಲ್ಕು ಹೀಗೆ ಹದಿಸಾಲ್ವು ಗುಣಗಳು ಇವ್ವದರಿಂದ ಮಧ್ಯವು ಎಲ್ಲ ಅಮ್ಲಗಳಲ್ಲಿ ಬಹಳೇ ಮೇಲು ಇರು ತ್ತದೆ. ||೧೦೬|| ಮಧ್ಯದಿಂದ ಉತ್ಪ್ಲೇರ ಹೊಂದಿದ ಮೋಹದಿಂದ ಕುಹಿತ ವಾದ ವಾಯುವು ಸ್ತೋತಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ಮಗ್ನವಾಗಿ, ಅಸ್ಥಿ ಮತ್ತು ಸಂಧಿಗಳಲ್ಲಿ ತೀವ್ರವಾದ ವೇದನೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. ||೧೦೭|| ಅವನಿಗೆ ಮೋಹನಾರ ಕ್ಕಾಗಿ ಬೇರೆ ಅಮ್ಲ ಸಮಾರ್ಥಗಳಿದ್ದರೂ ಮಧ್ಯವನ್ನೇಕೊಡಬೇಕು. ಯಾವನರೆ ಅದರಲ್ಲಿ ವ್ಯವಾಯು, ತೀಕ್ಷ್ಣ, ಉಷ್ಣ, ಗುಣ ಈ ಇರುತ್ತವೆ. ||೧೦೮|| ಮಧ್ಯವು ಸ್ತೋತಸ್ಸುಗಳ ಉಂಧಗಳನ್ನು ಕಳೆಯುವದು. ವಾತಾನುಲೋಮನ ಮಾಡು ವದು ರುಚಿಕರ, ಅಗ್ನಿ ದೀಪಕ, ಮಗ್ನ ಅಭ್ಯಾಸಪರವಿಂದ ಸಾತ್ತ್ವ್ಯವು ಅಗಿರು ವದು. ||೧೦೯|| ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಎದೆ ಮತ್ತು ಸ್ತೋತಸ್ಸುಗಳು ಸರಳವಾಗಿ ವಾತಾನುಲೋಮನವಾಗಲು ಎಲ್ಲ ವಿಕಾರಗಳೂ ಮದಾತ್ಮಯವೂ ಶಾಂತ ವಾಗುವವು ||೧೧೦||

ಜೇರಿ ಜೇರಿ ದೋಷಗಳಲ್ಲಿ ಜೇರಿ ಜೇರಿ ಮಧ್ಯಗಳನ್ನು ಹೇಳ ಹೊರಟು ನೊದಲು ವಾತದೋಷದಲ್ಲಿಯ ಅದನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಬೀಜಪೂರಕವೃಕ್ಷಾನ್ಲಲೋಲದಾಡಿನುಸಂಯುತಮ್ ||

ಯಮಾನೀಹಪುಷಾಜಾಜೀಶ್ಯಂಗಜೇರಾವಚೂರ್ಣತಮ್ ||೧೧೧||

ಸಸ್ನೇಹೈಃ ಸಕ್ತುಭಿಯುಕ್ತಮವದಂಶೈಶ್ಚಿರೋತ್ತಿತಮ್ ||
 ದದ್ಯಾತ್ ಸಲವಣಂ ಮದ್ಯಂ ಪೃಷ್ಠಿಕಂ ನಾತಶಾಂತಯೇ ||೧೨೦||
 ದೃಷ್ಟ್ವಾ ನಾತೋಲ್ಪಣಂ ಲಿಂಗಂ ರಸೈಶ್ಚೈನಮುಪಾಚರೇತ್ ||
 ಲಾವತಿತ್ತಿರಿದಕ್ಷಾಣಾಂ ಸ್ನಿಗ್ಧಾಸ್ಲೈಃ ಶಿಬಿನಾಮಪಿ ||೧೨೧||
 ಪಕ್ಷಿಣಾಂ ಮೃಗಮತ್ಸ್ಯಾನಾಮಾನೂಪಾನಾಂಚ ಸಂಸ್ಕೃತೈಃ ||
 ಭೂಶಯಪ್ರಸಹಾನಾಂ ರಸೈಃ ಸಾಲ್ಯೋದನೇನ ಚ ||೧೨೨||
 ಸ್ನಿಗ್ಧೋಷ್ಣಲವಣಾನ್ವೈಶ್ಚ ವೇಶವಾರೈರ್ಮುಖಪ್ರಿಯೈಃ ||
 ಸ್ನಿಗ್ಧೈರ್ಗೋಧೂಮುಕೈಶ್ಚಾನ್ಯೈರ್ವಾರುಣೇಮಂಡಮಿಶ್ರಿತೈಃ ||೧೨೩||
 ಸಿತಾಮಾದ್ರ್ವಕಗರ್ಭಾಭಿಃ ಸ್ನಿಗ್ಧಾಭಿಃ ಪೂಪವರ್ತಿಭಿಃ ||
 ಮಾಷಪೂಪಲಿಕಾಭಿಶ್ಚ ನಾತಿಕಂ ಸಮುಪಾಚರೇತ್ ||೧೨೪||
 ನಾತಿಸ್ನಿಗ್ಧೈರ್ನರ್ಚಾಮ್ಲೇನ ಸಿದ್ಧಂ ಸಮರಿಚಾದ್ರ್ವಕಮ್ ||
 ಮೇಘೈಃ ಪ್ರಾಗುದಿತಂ ಮಾಂಸಂ ದಾಡಿಮುಸ್ಯರಸೇನ ವಾ ||೧೨೫||
 ಪೃಥಕ್ಪ್ರಾತಃಪಾತಕೋದೇತಂ ಸಧಾನ್ಯಮರಿಚಾದ್ರ್ವಕಮ್ ||
 ರಸಪ್ರಲೇಹಯುಷ್ಮಶ್ಚ ಸುಖೋಷ್ಣೈಃ ಸ್ವಹ ವಾಪಯೇತ್ ||೧೨೬||
 ಭಕ್ತೇನ ವಾರುಣೇಮಂಡಂ ದದ್ಯಾತ್ ಸಾತುಂ ಪಿಪಾಸವೇ ||
 ದಾಡಿಮುಸ್ಯ ರಸಂ ವಾಪಿ ಜಲಂ ವಾ ಪಾಣ್ವಾಮೂಲಿಕಮ್ ||೧೨೭||
 ಧಾನ್ಯನಾಗರತೋಯಂ ವಾ ದಧಿಮಂಡಮಥಾಪಿ ವಾ ||
 ಅನ್ವಕಾಂಚಿಕಮಂಡಂ ವಾ ಶುಕ್ಲೋದಕಮಥಾಪಿ ವಾ ||೧೨೮||
 ಕರ್ಮಣಾನೇನ ಸಿದ್ಧೇನ ವಿಕಾರ ಉಪಶಾಮ್ಯತಿ ||
 ಮಾತ್ರಾಕಾಲಪ್ರಯುಕ್ತೇನ ಬಲಂ ವರ್ಣಶ್ಚ ವರ್ಧತೇ ||೧೨೯||
 ರಾಗಷಾಡವಸಂಯೋಗೈರ್ವಿವಿಧೈರ್ಭಕ್ತರೋಚನೈಃ ||
 ಪಿಶಿತೈಃ ಶಾಕಪಿಷ್ಟಾನ್ಯೈಃ ಸ್ನಿಗ್ಧೈರ್ಗೋಧೂಮಶಾಲಿಭಿಃ ||೧೩೦||
 ಅಭ್ಯಂಗೋತ್ಪಾದನಸ್ನಾನೈರುಷ್ಣೈಃ ಪ್ರಾವರಣೈರ್ಘನೈಃ ||
 ಘನೈರಗುರುಪಂಚೈಶ್ಚ ಧೂಪೈಶ್ಚ ಗುರುಚೈರ್ಘನೈಃ ||೧೩೧||
 ನಾರೀಣಾಂ ಯೌವನೋಷ್ಣಾನಾಂ ನಿರ್ದಯೈರುಪಗೃಹ್ಯತೇ ||
 ಶ್ರೋಣ್ಯಾಂಕುಚಭಾರೈಶ್ಚ ಸಂರೋಧೋಷ್ಣಸುಖಪ್ರದೈಃ ||೧೩೨||

ಶಯನಾಚ್ಛಾದನೈರುಷ್ಣೈರುಷ್ಣೈಶ್ಚಾಂತರ್ಗೃಹೈಃ ಸುಖೈಃ
ನಾರುತಪ್ರಬಲಃ ಶೀಘ್ರಂ ಪ್ರಶಾಮ್ಯತಿ ಮದಾತ್ಮಯಃ

||೧೧೩||

ಅರ್ಥ— ವಾತಮದಾತ್ಮದಲ್ಲಿ ಮಾದಾಳ, ವೃಕ್ಷಾನ್ವ (ಅನುಸೋಲು) ಬೋರೆ, ದಾಳಿಂಬ, ಅಜವಾನ, ಹವುಷಾ (ಹಾವುಮೆಕ್ಕೆ) ಜೀರಿಗೆ, ಶುಂಠಿ ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ||೧೧೨|| ಸ್ನೇಹ, ಸಕ್ಕು ಮತ್ತು ವ್ಯಂಜನಸವದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ ಮಾಡಿದ ಹಳೇ ಪೈಷ್ಟಿಕ ಮಧ್ಯವನ್ನು ಉಪ್ಪುಹಾಕಿ ಕೊಡಬೇಕು. ||೧೧೩|| ವಾತದ ಲಕ್ಷಣಗಳು ತೀವ್ರವಾಗಿದ್ದರೆ ಲಾವ (ಪಕ್ಷಿ ಜಾತಿ) ತಿತ್ತಿರಿ (ವೇದಪಕ್ಷಿ) ಕೋಳಿ, ನವಿಲುಗಳ ಮಾಂಸರಸವನ್ನು ಸ್ನಿಗ್ಧ ಹುಳಿಮಾಡಿಕೊಡಬೇಕು. ||೧೧೪|| ಅದರಂತೆ ಪಕ್ಷಿಗಳ ಮತ್ತು ಅನೂಸ ವೇರದ ವ್ಯಂಗ, ಮೀನುಗಳ ಭೂಶಯ ಪ್ರಸಹ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಮಾಂಸರಸದಲ್ಲಿ ಸ್ನೇಹ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ ಸಂಸ್ಕಾರಕೊಟ್ಟು, ಅದನ್ನು ಅಕ್ರಿಯ ಅನ್ನದೊಡನೆ ಕೊಡಬೇಕು. ||೧೧೫|| ಅದರಂತೆ ಸ್ನಿಗ್ಧ-ಉಷ್ಣ-ಉಪ್ಪು-ಹುಳಿ ಯಾದ-ರುಚಿಯಾದ ಮಾಂಸದ ಉಸಳಿಗಳಿಂದಲೂ ಮಧ್ಯದ ಕೆನೆಯಿಂದ ಮಾಡಿದ, ತುಪ್ಪುಹಾಕಿದ, ಗೋದಿಯ ಸವಾರ್ಥಗಳಿಂದಲೂ ||೧೧೬|| ಸಕ್ಕರೆ ಹಸಿಮಂಥಿಗಳನ್ನು ಒಳಗೆ ಹಾಕಿದ, ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಕರಿದ, ಪೂಪವರ್ತಿ (ಕಾರ್ಚಿ ಕಾಯಿ) ಮತ್ತು ಉದ್ದಿನವಡೆಗಳಿಂದ ವಾತಮದಾತ್ಮಯವನ್ನು ಉಪಚರಿಸ ಬೇಕು. ||೧೧೭|| ಬಹಳ ಸ್ನಿಗ್ಧ ಅಥವಾ ಬಹಳ ಹುಳಿಯಾಗದಂತೆ ಮಾಡಿದ ಸುಂಠಿ, ಮೆಣಸುಹಾಕಿದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪುಷ್ಪಪ್ರಾಣಿಯ ಮಾಂಸವನ್ನು ದಾಳಿಂಬದ ರಸದೊಡನೆ ಕೊಡಬೇಕು. ||೧೧೮|| ಅಥವಾ ದಾಲಚಿನ್ನಿ, ತಮಾಲಪತ್ರ, ಯಾಲಕ್ಕಿಗಳನ್ನು ಹಾಕಿದ ಅಥವಾ ಹವೀಜ, ಮೆಣಸು ಸುಂಠಿಗಳನ್ನು ಹಾಕಿದ ಪುಷ್ಪಮಾಂಸಗಳನ್ನು ಮಾಂಸರಸ-ಲೇಹ ಅಥವಾ ಬೆಚ್ಚನ್ನ ಕಟ್ಟುಗಳೊಡನೆ ಕೊಡಬೇಕು. ||೧೧೯|| ನೀರಡಿಕೆಯಾದರೆ ಅನ್ನದೊಡನೆ ಮಧ್ಯದ ತಿಳಿಯನ್ನು, ದಾಳಿಂಬದ ರಸವನ್ನು ಅಥವಾ ಸಂಚಮೂಲದ ಕಷಾಯವನ್ನು ಕುಡಿಸಬೇಕು. ಹವೀಜ-ಸುಂಠಿ ಕಷಾಯ ಅಥವಾ ಮೊಸರ ಮೇಲಿನ ತಿಳಿನೀರನ್ನು ಅಥವಾ ಹುಳಿಗಂಜಿಯ ತಿಳಿನೀರನ್ನು ಅಥವಾ ನೀರು ಹಾಕಿದ ಶುಕ್ತ (ಕಂದಮೂಲದ ಮಧ್ಯ) ವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. ||೧೨೦|| ಯೋಗ್ಯ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಯೋಗ್ಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಈ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯಿಂದ ವಿಕಾರವು ಶಾಂತವಾಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಬಲ ವರ್ಣಗಳು ಹೆಚ್ಚುತ್ತವೆ. ||೧೨೧||

ರಾಗ (ಉಷ್ಣಿಸಣಾಯ) ಪಾಡವ (ಚಟುನಿ) ಗಳಿಂದ ಮುಕ್ತವಾದ ವಿವಿಧ ರುಚಿಕರ ಅನ್ನ, ವಸಂಸ, ಪಲ್ಟೆ, ಬಿಟ್ಟಿನ ಪದಾರ್ಥ ಗೋವಿ, ಅಕ್ಕಿಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಆಹಾರಗಳಿಂದಲೂ ||೧೦೦|| ಮತ್ತು ಅಭ್ಯಂಗ, ಉತ್ಪಾದನ (ಮೈಗೆ ಹಚ್ಚುವ ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ) ಸ್ನಾನಗಳಿಂದಲೂ ಉಷ್ಣ - ವಸ್ತ್ರಾಪ ಲೇಖನಗಳಿಂದಲೂ ವಸ್ತ್ರಾಭಿಷೇಕದ ಅಗುರುಲೇಪನಗಳಿಂದಲೂ ಅಗುರುಪಿನ ದಟ್ಟದಧನಗಳಿಂದಲೂ ||೧೦೧|| ತಾರುಣ್ಯದಿಂದ ಉಷ್ಣರಾದ ಹೆಂಗಸರ ಗಾಢಾಲಿಂಗನಿಂದಲೂ ಸಂಘಟನದಿಂದ, ಉಷ್ಣತೆಯಿಂದ, ಸುಖವಾಯಕ ವಾದ ಪುಷ್ಕ ತಿಗ, ತೊಪ್ಪೆ, ಸ್ನಾನಗಳಿಂದಲೂ ||೧೦೨|| ಉಷ್ಣವಾದ ಹಾಸಿಗ ಲೇಖನಗಳಿಂದಲೂ ಸುಲಿಕರವಾದ ಬೆಚ್ಚಗಿನ ಬಳಸುಗಳಿಂದಲೂ ಮಾರು ತಾಳಿಕ ಮದಾತ್ಮಯವು ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಶಾಂತವಾಗುವದು. ||೧೦೩||

ಪಿತ್ತಮದಾತ್ಮಯ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಮದ್ಯಂ ಖರ್ಜೂರವ್ಯದ್ವೀಕಾಪರೂಷಕರಸೈರ್ಯುತಮ್ ||
ಸದಾಡಿಮರಸಂಶೀತಂ ಸಕ್ಷುಭಿಶ್ಚಾ ವಚೋರ್ಬಿತಮ್ ||೧೦೪||
ಸರರ್ಕರಂ ವಾ ಮಾದ್ವೀಕಸಂಯುಕ್ತಮಥವಾಪರಮ್ ||
ದದ್ಯಾದ್ ಬಹೂದಕಂ ಕಾಲೇ ಪಾತುಂ ಪಿತ್ತಮದಾತ್ಮಯೇ ||೧೦೫||
ಶಶಾನ್ ಕಪಿಂಬಲಾನೇಣಾನ್ ಲಾನಾನಸಿತಪುಚ್ಛಕಾನ್ ||
ಮಧುರಾಮ್ಲಾನ್ ಪ್ರಯುಂಜೀತಫೋಜನೇ ಶಾಲಿಷ್ಠಿಕಾನ್ ||೧೦೬||
ಪಟೋಲಯೂಷಮಿಶ್ರಂ ವಾ ಛಾಗಲಂ ಕಲ್ಪಯೇದ್ರಸಮ್ ||
ಸತೀನಮುದ್ಗಮಿಶ್ರಂ ವಾ ದಾಡಿಮಾನುಲಕಾನ್ವಿತಮ್ ||೧೦೭||
ದ್ರಾಕ್ಷಾಮಲಕಖರ್ಜೂರಪರೂಷಕರಸೇನ ವಾ ||
ಕಲ್ಪಯೇತ್ ತರ್ಪಣಾನ್ ಯೂಷಾನ್ ರಸಾಂಶ್ಚ ವಿವಿಧಾತ್ಮಕಾನ್ || ೧೦೮ ||
ಅಮಾಶಯಸ್ಥಮುಕ್ಲಿಷ್ಟಂ ಕಫಪಿತ್ತಂ ಮದಾತ್ಮಯೇ ||
ವಿಜ್ಞಾಯ ಬಹುದೋಷಸ್ಯ ತೃಜ್ವಿದಾಹಾನ್ವಿತಶ್ಚ ಚ ||೧೦೯||
ಮದ್ಯಂ ದ್ರಾಕ್ಷಾರಸಂ ತೋಯೇ ದತ್ವಾ ತರ್ಪಣಮೇವ ವಾ ||
ನಿಶೇಷಂ ವಾಮಯೇಚ್ಛೇಫ್ರಮೇವಂ ರೋಗಾದ್ ವಿಮುಚ್ಯತೇ ||೧೧೦||

ಕಾಲೇಪುನಸ್ತಪ್ತಕಾಡ್ಯಂ ಕ್ರಮಂ ಕಂಯಾರ್ತ ಪ್ರಕಾಂಕ್ಷಿತೇ ||
ತೇನಾಗ್ನಿ ದೀಪ್ಯತೇ ತಸ್ಯ ದೋಷಲೇಷಾಸ್ತಪಾಚಕಃ ||೧೪೦||

ಕಾಸೇ ಸರಕ್ತನಿಷ್ಕೀವೇ ಪಾರ್ಶ್ವಾಸ್ತನರುಚಾಸು ಚ ||
ತೃಷ್ಯತೇ ಸಪಿದಾಪೇ ಚ ಸೋಷ್ಣೇಲೇ ಹೃದಯೋದಸಿ ||೧೪೧||

ಗುಡೂಚೀಭದ್ರಮುಸ್ತಾನಾಂ ಚಟೋಲಸ್ಯಾಫಮಾ ಭಿಷಕ್ ||
ರಸಂ ಸನಾಗರಂ ದದ್ಯಾತ್ ಲೈತ್ತಿಶ್ಯಃ ಪ್ರತಿಭೋಜನಮ್ ||೧೪೨||

ತೃಷ್ಯತೇ ಚಾತಿಬಲವತ್ ಸಾತಪಿತ್ತಸಮುದ್ಭವೇ ||
ದದ್ಯಾದ್ ದಾಕ್ಷ್ಣ್ಯರಸಂ ಪಾತುಂ ಶೀತಂ ದೋಷಾನುಬೋಧನಮ್ ||೧೪೩||

ಜೀರ್ಣೇ ಚ ಮಧುರಾಪ್ಲೇನ ಭಾಗಮಾಂಸಲೇನ ತಮ್ ||
ಭೋಜನಂ ಭೋಜಯಿಷ್ಯದ್ಯಮನುತರ್ಪಣಂ ಚ ಪಾಯಯಿಷ್ಯತ್ ||೧೪೪||

ಅನುತರ್ಪಸ್ಯ ಮೂತ್ರಾ ಸಾ ಯಯೂ ನೋ ಹನ್ಯತೇ ಪುನಃ ||
ತೃಷ್ಯತೇ ಸುಧ್ಯಮಲ್ಪಾಲ್ನಂ ಪ್ರಚೇಯಂ ಸ್ಯಾದ್ ಬಹೋದಕಮ್ ||೧೪೫||

ಶೃಷ್ಣಾ ಯೇನೋಪಶಾನ್ಯೇತ ಕುಪಂ ಯೇನ ಚ ಸಾನ್ನಯಾತ್ ||
ಪರೂಷಕಾಣಾಂ ಪೀಲೂನಾಂ ರಸಂ ಶೀತಮಥಾಪಿ ಪಾ ||೧೪೬||

ಸರ್ಣಿನೀನಾಂ ಚತಸ್ಯಣಾಂ ಪಿಬೇದ್ ಪಾ ಶೀತಲಂ ಜಲಮ್ ||
ಮುದ್ಗದಾದಿಮಲಾಜಾನಾಂ ತೃಷ್ಣಾಶ್ನಂ ಪಾ ಪಿಬೇದ್ರಸಮ್ ||೧೪೭||

ಕೋಲದಾದಿಮುಪ್ಪಕ್ಷಾಪ್ಲೇಯಕ್ರಿಕಾಚುಕ್ರಿಕಾರಸಃ ||
ಪಂಚಾಸ್ತು ಕೋ ಮುಖಾಲೇನಃ ಸದ್ಯಸ್ತೃಷ್ಣಾಂ ನಿಯುಚ್ಛತಿ ||೧೪೮||

ಶೀತಾನಿ ಚಾನ್ಮಸಾನಾನಿ ಶೀತಶಯ್ಯಗನಾನಿ ಚ ||
ಶೀತವಾತಜಲಸ್ಪರ್ಶಾಃ ಶೀತಾನ್ಯುಪವನಾನಿ ಚ ||೧೪೯||

ಕೌಮುಸದ್ಮೋತ್ಪಲಾನಾಂ ಮಣೇನಾಂ ಮೌಕ್ತಿಕಸ್ಯ ಚ ||
ಚಂದ್ರನೋವಕಶೀತಾನಾಂ ಸ್ವರ್ಗಾಶ್ಚಂದ್ರಾಂಶುಶೀತಲಾಃ ||೧೫೦||

ಹೈಮರಾಜತಕಾಂಸ್ಯಾನಾಂ ಪಾಶ್ರ್ವಾಣಾಂ ಶೀತವಾರಿಭಿಃ ||
ಪೂರ್ಣಾನಾಂ ಹಿಮಪೂರ್ಣಾನಾಂ ದೃಶೀನಾಂ ಶವನಾಹತಃ ||೧೫೧||

ಸಂಸ್ಕೃತಾಫ ಶ್ವಂದನಾದ್ರಾಣಾಂ ಸ್ತ್ರೀಣಾಂ ಪಿತ್ತಮಾತ್ಮಯೋಃ ||
 ಶೀತನೀಯಾಂ ಯದನ್ಯಚ್ಚ ತತ್ ಸರ್ವಂ ವಿಭಿಂಶೋಜಯೇತ್ ||೧೫೩||
 ಜಲಯಂತ್ರಾಭಿನರ್ವಾಣಿ ವಾತಯಂತ್ರಸಹಾನಿ ಚ ||
 ಕಲ್ಪನೀಯಾನಿ ಭಿಷಜಾ ಬಾಹೇ ಧಾರಾಗೃಹಾಣ್ಯಪಿ ||೧೫೪||
 ಪರಿಣೀಕಾದಗಾದೇಷು ವ್ಯಜನಾನ್ಯಾನ್ಯಾ ಸೇಚನೇ ||
 ಶಸ್ತ್ರಜೇ ಶಿತಿರಂ ಪೋಯಂ ತೃಷ್ಣಾಹಾದೋಷಶಾಂತಯೇ ||೧೫೫||
 ಫಲನೀಲೋಧೃಷೇವ್ಯಾಯು ಹೇಮಪತ್ರಂ ಕಟಿನ್ನಿಹಿಮ್ ||
 ಕಾಲೇಯಕರಸೋದೇಶಂ ದಾಹೇಶಸ್ತಂ ಪ್ರಲೇಪನಮ್ ||೧೫೬||
 ಕುಸುಮೋಷ್ಣಲಪತ್ರಾಣಾಂ ಶಿಕ್ಷಾಣಾಂ ಚಂದನಾಂಬುನಾ ||
 ಹಿತಃ ಸ್ವಶೋಕ ಮನೋಜ್ಞಾನಾಂ ದಾದೇ ಮದ್ಯಸಮುತ್ಥಿತೇ ||೧೫೭||
 ಕಫಾರ್ಶ ಪಿಪಿಥಾಶ್ಚಿತ್ರಾಃ ಶಬ್ದಾರ್ಶ ಲಿಖಿನಾಂಶುಭಾಃ ||
 ಶೋಯವಾಸಾಂ ಚ ಸಂಶಬ್ದಾ ನಾಶಯಂತಿ ಮಹಾತ್ಮಯಾಮ್ ||೧೫೮||
 ಬದರೀಪಲ್ಲವೋತ್ಥಾರ್ಶ ಯಶ್ಚೈದಾರಿಷ್ಟಕೋಽಭ್ಯಮಃ ||
 ಪೇನಿಲಾಯಾಶ್ಚ ಯಃ ಫೇನಶ್ಚೈದಾರ್ಶದೇ ಲೇಪನಂ ಹಿತಮ್ ||೧೫೯||
 ಸುರಾ ಸಮುಂಗಾ ದಧ್ಯಕ್ಷುಂ ಮಾಸುಲಂಗಳಿರಸೋ ಮಥು ||
 ಸೇಕೇ ಪ್ರದೇಶೇ ರಸ್ಯಂತೇ ದಾವಘ್ನಾಃ ಸಾಮ್ನ ಕಾಂಚಿಕಾಃ ||೧೬೦||
 ಕರ್ಮಣಾನೇನ ಸಿದ್ಧೇನ ವಿಕಾರ ಉಪಶಮ್ಯತಿ ||
 ಧೀಮತೋ ಮೈದ್ಯವತ್ಕಸ್ಯ ಶೀಘ್ರಂ ಪಿತ್ತಮಾತ್ಮಯಃ ||೧೬೧||

ಅರ್ಥ— ಪಿತ್ತಮಾತ್ಮಯದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪತ್ತಿ, ವ್ಯಾಪ್ತಿ, ಪರೂಪಕ (ಧವನುಪಲಬ್ಧಿ) ಶಮನವಾದ ದಾಹಂಶಸ, ವಾತ್ಸ, ಸಕ್ತವನ ಚೂರ್ಣ ನನ್ನು ಕೂಡಿಸಿದ ತಣ್ಣಗಿನ ಮದ್ಯವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. ||೧೫೩|| ಅಥವಾ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯ ಮದ್ಯದಲ್ಲಿ ಸ್ವಕರವಾಗಿ ಬಹು ನೀರು ಕೂಡಿಸಿ ಕಾಲಕಾಲಕ್ಕೂ ಕೊಡ ಬೇಕು. ||೧೫೪|| ಉಷ್ಣಕೃಷ್ಣ ಮೊಲ, ಕಪಿಂಜಲ, (ಬೀಳೆತ್ತಿ) ಚಿಗರೆ, ಶಾಕಪಕ್ಷಿ, ಕಾಲಪುಷ್ಪ (ಮೃಗಜಾತಿ) ಇವುಗಳ ಮಾಸವನ್ನು ಹುಣಿಸುಧುರ ಮಾಡಿ ಅದನ್ನು, ಮತ್ತೆ ಕಾಲಿ ಮತ್ತೆ ಪಚ್ಚಿಸಿ ಅದ್ವಯ ಅನ್ನವನ್ನು ಕೊಡ ಬೇಕು. ||೧೫೫|| ಅಥವಾ ಪದಮಲದ ಕಟ್ಟಿನೊಡನೆ ಅಥವಾ ಲಿಖಿಗಟ್ಟೆ,

ಹೆಸರುಗಳಿಂದ ಅಥವಾ ದಾಳಿಂಬ ನೆಲ್ಲಿಗಳಿಂದ ಆಡಿನ ಮಾಂಸದ ರಸವನ್ನು ಸಿದ್ಧಮಾಡಿ ಕೊಡಬೇಕು. ||೧೩೭|| ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ನೆಲ್ಲಿ, ಉತ್ತತ್ತಿ, ಪರೂಷಕ (ಧಡಸಲ) ಇವುಗಳ ರಸವನ್ನು ಹಾಕಿ ತರತರದ ತರ್ಪಣ (ಸತುವಿನಮಂಥ) ಕಟ್ಟಿ, ರಸಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ||೧೩೮|| ಬಹಳ ದೋಷವುಳ್ಳವನಿಗೆ ನೀರ ಡಿಕೆ ದಾದಗಳುಂಟಾಗಿ ಅಮಾಶಯದಲ್ಲಿದ್ದ ಕಫಪಿತ್ತಗಳು ಕೆರಳಿದ್ದರೆ, ಆ ಮದಾತ್ಮಯದಲ್ಲಿ ||೧೩೯|| ಮದ್ಯವನ್ನು ಅಥವಾ ದ್ರಾಕ್ಷಾರಸವನ್ನು ನೀರಿ ನಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟು ಅಥವಾ ಸಕ್ತುವಿನ ತರ್ಪಣವನ್ನು ಕುಡಿಸಿ ಎಲ್ಲವನ್ನು ತೀವ್ರ ವಾಗಿ ವಮನ ಮಾಡಿಸಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ರೋಗಮುಕ್ತ ನಾಗುತ್ತಾನೆ. ||೧೪೦|| ಹಸಿವೆಯಾಗಲು ಯೋಗ್ಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ತರ್ಪಣವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು, ಪೇಯಾದಿಕ್ರಮವನ್ನು ಆರಂಭಿಸಬೇಕು. ಅದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಪ್ರದೀಪ್ತವಾಗಿ ಉಳಿದ ದೋಷವನ್ನೂ ಅನ್ನವನ್ನೂ ಪಚನಮಾಡುವದು. ||೧೪೧|| ಕೆಮ್ಮು, ರಕ್ತದವಾಂತಿ, ಪಾರ್ಶ್ವ-ಸ್ತನಗಳಲ್ಲಿ ನೋವು, ವಿದಾಹ, ಎದೆ-ಹೊಟ್ಟೆಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ಕೇಶ ||೧೪೨|| ನೀರಡಿಕೆಗಳಿದ್ದರೆ, ಅವೃತಬಳ್ಳಿ, ಭದ್ರಮುಸ್ತೆಗಳ ಅಥವಾ ಕಹಿಸಡುನುಲದ ಕಷಾಯವನ್ನು ಶುಂಠಿಯ ಚೂರ್ಣ ಹಾಕಿ ಕೊಟ್ಟು ತ್ತಿರಿ ಮಾಂಸವನ್ನು ತಿನ್ನಿಸಬೇಕು. ||೧೪೩|| ಪ್ರಬಲವಾದ ವಾತಪಿತ್ತಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದ ಮದಾತ್ಮಯದಲ್ಲಿ ನೀರಡಿಕೆಯಾದರೆ ತಣ್ಣಗಿನ ದ್ರಾಕ್ಷಾರಸವನ್ನು ಕುಡಿಯಲು ಕೊಡಬೇಕು. ಅದು ದೋಷಗಳ ಅನು ಶೋಮನಮಾಡುವದು. ||೧೪೪|| ಅದು ಪಚನವಾಗಲು ಹುಳಿ ಮಧುರವಾದ ಆಡಿನ ಮಾಂಸರಸದೊಡನೆ ಉಟವನ್ನು ಮಾಡಿಸಬೇಕು. ಅನುತರ್ಪ (ಅನು ಪಾನರೂಪವಾಗಿ ಕೊಡುವ) ಮದ್ಯವನ್ನು ಕುಡಿಸಬೇಕು. ||೧೪೫|| ಮನಸ್ಸಿಗೆ ವಿಕೃತಿಯಾಗದಂತೆ ಅದರ ಪ್ರಮಾಣವಿಡಬೇಕು. ನೀರಡಿಸಿದವನಿಗೆ ನೀರಡಿ ಕೆಯು ಕಡಿಮೆಯಾಗಬೇಕು. ಅದರಿಂದ ಮದವು ಬರಬಾರದು, ಈ ಪ್ರಮಾಣ ದಿಂದ ಬಹಳ ನೀರು ಹಾಕಿದ ಮದ್ಯವನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪ ಸ್ವಲ್ಪವಾಗಿ ಕೊಡಬೇಕು. ||೧೪೬|| ಪರೂಷಕ (ಧಡಸಲ) ಗಳ ಪೀಲು (ಗೋವಿನಹಣ್ಣು)ಗಳ, ತಣ್ಣಗಿನ ರಸವನ್ನು ||೧೪೭|| ಅಥವಾ ನಾಲ್ಕುಪರ್ಣ (ಶಾಲಿಪರ್ಣ, ಪೃಶ್ನಿಪರ್ಣ, ವಾಷಪರ್ಣ, ಮುದ್ಗಪರ್ಣ)ಗಳ ರಸವನ್ನು ಅಥವಾ ತಣ್ಣೀರನ್ನು ಅಥವಾ ಹೆಸರು, ದಾಳಿಂಬ, ಭತ್ತರಳುಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು ಕುಡಿಯಬೇಕು. ಅದು ನೀರಡಿಕೆಯನ್ನು ಕಳೆಯುವದು. ||೧೪೮|| ಬೋರೆ, ದಾಳಿಂಬ, ಅನುಸೋಲ,

ಚುಕ್ರೀಕಾ (ಚಾಂಗೇರಿ) ಚುಕ್ರೀಕಾ (ಹುಣಚಿಕ್ಕ) ಈ ಐದು ಹುಳಿ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಮುಖಾಲೇಪ (ಕವಲ) ವು ನೀರಡಿಕೆಯನ್ನು ಕೂಡಲೇ ಕಳೆಯುವದು. ||೧೪೯|| ಪಿತ್ತಮದಾತ್ಮಯದಲ್ಲಿ ಶೀತವಾದ ಅನ್ನಪಾನಗಳೂ ಶೀತವಾದ ಹಾಸಿಗೆ ಆಸನಗಳೂ ಶೀತವಾದ ಗಾಳಿ ನೀರುಗಳ ಸ್ಪರ್ಶಗಳೂ ಶೀತ ಉಪವನಗಳೂ ||೧೫೦|| ಗಂಧದ ನೀರಿನಿಂದ ತಣ್ಣಗಾದ ಕ್ಷೌಮ, (ನಾರಿನವಸ್ತ್ರ) ಕೆಂಪುಕಮಲ, ನೀಲಕಮಲಗಳ, ರತ್ನಗಳ, ಮುತ್ತುಗಳ ಚಂದ್ರ, ಕಿರಣಗಳಂತೆ ತಂಪಾದ ಸ್ಪರ್ಶಗಳೂ ||೧೫೧|| ಅದರಂತೆ ತಣ್ಣೀರಿನಿಂದ ತುಂಬಿದ ಬಂಗಾರ-ಬೆಳ್ಳಿ-ಕಂಚುಗಳ ಪಾತ್ರೆಗಳ ಬರ್ಫದಿಂದ ತುಂಬಿದ ಪೆಕಾಲಿಗಳ ಗಾಳಿಗೆ ತಣ್ಣಗಾದ ||೧೫೨|| ಸ್ಪರ್ಶವೂ ಗಂಧವನ್ನು ತೋಡಿದು ಕೊಂಡ ಸ್ತ್ರೀಯರ ಸ್ಪರ್ಶವೂ ಇದರ ಹೊರ್ತು ಶೀತವೀರ್ಯವಾದ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು. ||೧೫೩|| ದಾಹವಾಗುತ್ತಿದ್ದರೆ ಜಲಯಂತ್ರಗಳನ್ನೂ ಗಾಳಿಬೀಸುವ ಯಂತ್ರಗಳನ್ನೂ ಧಾರಾಗೃಹಗಳನ್ನೂ ವೈದ್ಯನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಬೇಕು. ||೧೫೪|| ಸ್ನಾನ, ಅವಗಾಹನ, ಬೀಸಣಿಕೆಗಳಿಗಾಗಿ ತಣ್ಣಗಿನನೀರನ್ನೇ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು. ಅದು ನೀರಡಿಕೆ, ದಾಹಗಳನ್ನು ಶಾಂತವಾಡುವದು. ||೧೫೫|| ದಾಹದಲ್ಲಿ ಲೇಪಕ್ಕಾಗಿ ಫಲಿನೀ (ಪ್ರಿಯಂಗು) ಲೋಧ ಬಾಳದ ಬೇರು, ಕರೇಬಾಳದಬೇರು, ಕೇಶರ, ತಮಾಲಪತ್ರ, ಭದ್ರಮುಸ್ತೆ, ಕಾಲೀಯಕ ಕಾಷ್ಠದರಸ ಇವುಗಳ ಲೇಪವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. || ೧೫೬ || ಮಧ್ಯದ ದಾಹದಲ್ಲಿ ಮನೋಹರವಾದ ಗಂಧದ ನೀರು ಸಿಂಪಡಿಸಿದ ಕೆಂಪು ನೀಲಕಮಲಗಳ ಸ್ಪರ್ಶವು ಹಿತಕರವು. || ೧೫೭ || ತರತರದ ವಿಚಿತ್ರ ಕಥೆಗಳೂ ನವಿಲುಗಳ ಮಂಗಲ ಶಬ್ದಗಳೂ, ಮೇಘಗಳ ಮನೋಹರ ಧ್ವನಿಯೂ, ಮದಾತ್ಮಯವನ್ನು ಕಳೆಯುವವು. || ೧೫೮ || ಬೋರೆಎಲೆ ಅಥವಾ ಬೇವಿನಎಲೆ ಅಥವಾ ಅಂಟಾಳಕಾಯಿಗಳನ್ನು ಅರೆದು ತೆಗೆದ ಬುರುಗಿನ ಲೇಪವು ದಾಹದಲ್ಲಿ ಹಿತಕರವಾಗಿದೆ. || ೧೫೯ || ಮಂಡಯುಕ್ತವಾದ ಸುರೆ, ಹುಳಿಮೊಸರು, ಮಾದಾಳದ ರಸ, ಜೇಸು ಇವುಗಳನ್ನು ಹುಳಿಗಂಜಿಯೊಡನೆ ಸ್ನಾನ-ಲೇಪಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದರೆ ದಾಹನಾಶಕವಾಗುವವು || ೧೬೦ || ವೈದ್ಯನು ಹೇಳಿದಂತೆ ಕೇಳುವ ಜಾಣ ರೋಗಿಯ ಪಿತ್ತಮದಾತ್ಮಯ ವಿಕಾರವು ಈ ಅನುಭೂತ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯಿಂದ ಶಾಂತವಾಗುವದು. || ೧೬೧ ||

ಕಫ ಮದಾತ್ಮಯ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ದೇಶ ತ್ತಾರೆ—

ಉಲ್ಲೇಖನೋಪಸಾಸಾಭ್ಯಾಂ ಜಯೇತ್ ಕಫಮದಾತ್ಮಯಮ್ ||
 ತೃಷ್ಯತೇ ಸಲಿಲಂ ಚಾಸ್ತೈ ದದ್ಯಾದ್ಧೀರ್ಬೀರಸಾಧಿತಮ್ || ೧೬೨ ||
 ಬಲಯಾ ಪ್ರಶ್ನಿ ಪಣ್ಯಾ ವಾ ಕಂಟಿಕಾರ್ಯಾಥವಾ ಶೃತಮ್ ||
 ಸನಾಗರಾಭಿಃ ಸರ್ವಾಭಿರಾಭಿರ್ವಾ ಶೃತಶೀತಲಮ್ || ೧೬೩ ||
 ದುಃಸ್ವರ್ಣೇನ ಸಮುಸ್ತೇನ ರೃತಂ ಪರ್ಪಟಿಕೇನವಾ ||
 ಜಲಂ ಮುಸ್ತೈಃ ಶೃತಂ ವಾಪಿ ದದ್ಯಾದ್ ಬೋಷವಿಪಾಚನಮ್ || ೧೬೪ ||
 ಏತದೇವ ಚ ಪಾನೀಯಮ್ ಸರ್ವತ್ರಾಪಿ ಮದಾತ್ಮಯೇ ||
 ನಿರತ್ಯಯಂ ಪೀಯಮಾನಂ ಪಿಸಾಸಾಜ್ವರನಾರಸಮ್ || ೧೬೫ ||
 ನಿರಾಮಂ ಕಾಂಕ್ಷಿತಂ ಕಾಲೇ ಪಾಯಯೇತ್ ಬಯಮಾಕ್ಷಿಕಮ್
 ಶಾರ್ಕರಂ ಮಧು ವಾ ಜೀರ್ಣಮಂದಿವ್ಯಂ ಸೀಢಃಪೋವ ವಾ || ೧೬೬ ||
 ರೂಕ್ಷಂ ತರ್ಪಣಸಂಯುಕ್ತಂ ಯವಾನ್ನಂ ವಾ ಪ್ರದಾಪಯೇತ್ ||
 ವೈಶ್ಯೇಷಯೂಷಮಥಾಪ್ಲಂ ವಾ ಸಿದ್ಧಂ ವಾ ಸಾಪ್ಲವೇತಸಮ್ ||
 || ೧೬೭ ||
 ಛಾಗಮಾಂಸರಸಂ ರೂಕ್ಷಮಪ್ಲಂ ವಾ ಜಾಂಗಲಂ ರಸಮ್ ||
 ಸ್ಥಾಲ್ಯಾಮಥ ಕಸಾಲೇ ವಾ ಭೃಷ್ಣಂ ನಿರ್ದ್ರವರ್ಷಿತಮ್ || ೧೬೮ ||
 ಕಟ್ಟಿಮ್ಲಲವಣಂ ಮಾಂಸಂ ಭಕ್ಷಯನ್ ಮೃಣಯಾನ್ಮಧು ||
 ವ್ಯಕ್ತಮಾರೀಚಕಂ ಮಾಂಸಂ ಮಾತುಲುಂಗರಸಾನ್ವಿತಮ್ || ೧೬೯ ||
 ಪ್ರಭೂತಕಟುಸಂಯುಕ್ತಂ ಯಮಾನೀನಾಗರಾನ್ವಿತಮ್ ||
 ಯವಗೋಧೂಮಕಂ ಚಾನ್ನಂ ರೂಕ್ಷಂ ಯೂಷೇಣ ಭೋಜಯೇತ್ ||
 || ೧೭೦ ||
 ಕುಲತ್ಥಾನಾಂ ಚ ಶುಷ್ಕಾಣಾಂ ಮೂಲಿಕಾಣಾಂ ರಸೇನ ವಾ ||
 ಭೃಷ್ಣಂ ದಾಡಿಮುಪಂಚಾಪ್ಲ ಮುದ್ಗಯೂಷಂ ಯವಾಪ್ಲಮಮ್ ||
 || ೧೭೧ ||
 ಯಥಾಗ್ನಿ ಭಕ್ಷಯೇತ್ ಕಾಲೇ ಪ್ರಭೂತಾದ್ರ್ಯಕಪೇಷಿತಮ್ ||
 ಪಿಬೇಚ್ಛ ನಿಗದಂ ಮುದ್ಗಂ ಕಫಪ್ರಾಯೇ ಮದಾತ್ಮಯೇ || ೧೭೨ ||

ಸೌವರ್ಚಲಮಜಾಜ್ಯಶ್ಚ ವ್ಯಕ್ತಾನ್ಮಂ ಸಾನ್ಮವೇತಸಮ್ ||
 ತ್ವಗೇಲಾಮರಿಚಾದ್ಧಾಂಠಂ ಶರ್ಕರಾಭಾಗಯೋಜಿತಮ್ || ೧೭೩ ||
 ಏತಲ್ಲವಣಮುಷ್ಪಾಂಗಮಗ್ನಿಸಂದೀಪನಂ ಪರಮ್ ||
 ಮಾದಾತ್ಮಯೇ ಕಫಪ್ರಾಯೇ ಜದ್ಯಾತ್ ಸ್ತ್ರೋತೋವಿಶೋಧನಮ್ || ೧೭೪ ||

ಏತದೇವ ಪುನರ್ಯುಕ್ತ್ಯಾ ಮಧುರಾಪ್ಪೇದ್ರವೀಕೃತಮ್ ||
 ಗೋಧೂಮಾನ್ನಯವಾನ್ನಾನಾಂ ಮಾಂಸಾನಾಂ ಚಾತಿರೋಚನಮ್ || ೧೭೫ ||

ಪೇಷಯೇತ್ ಕಟುಕೈರ್ಯುಕ್ತ್ಯಾಂ ಶ್ವೇತಾಂ ಬೀಜವಿದರ್ಜಿತಮ್ ||
 ವೃದ್ವೀಕಾಂ ಮಾತುಲುಂಗಸ್ಯ ದಾಡಿಮಸ್ಯ ರಸೇನ ವಾ || ೧೭೬ ||

ಸೌಮಾರ್ಚಲಾವರಿಚೈರಜಾಜೀರ್ಭ್ಯಂಗದೀಪ್ಯಕೈಃ ||
 ಸರಾಗಃ ಆಕ್ವಾದ್ರಸಂಯುಕ್ತಃ ಶ್ರೇಷ್ಠೋರೋಚನದೀಪನಃ || ೧೭೭ ||

ವೃದ್ವೀಕಾಯಾ ವಿಧಾನೇನ ಕಾರಯೇತ್ ಕಾರವೀಮುಪಿ ||
 ಶುಕ್ತ ಮಶ್ವ್ಯಂಢಿಕೋಪೇತಂ ರಾಗಂ ರೋಚನದೀಪನಮ್ || ೧೭೮ ||

ಅಮ್ರಾಮಲಕಪೇಶೀನಾಂ ರಾಗಾನ್ ಕುರ್ಯಾತ್ ಪೃಥಕ್ ಪೃಥಕ್ ||
 ಧಾನ್ಯಸೌವರ್ಚಲಾಜಾಜೀಕಾರವೀಮುಂಡಿಚಾನ್ವಿತಾನ್ || ೧೭೯ ||

ಗುದೇನ ಮಧುಶುಕ್ತೇನ ವ್ಯಕ್ತಾನ್ಮಮಧುರೀಕೃತಾನ್ ||
 ತೈರನ್ನಂ ರುಚ್ಯತೇ ದಿಗ್ಧಂ ಭುಕ್ತಂ ಸಮ್ಯಕ್ ಚ ಜೀರ್ಯತಿ || ೧೮೦ ||

ರೂಕ್ಷಾನ್ಲೇನಾನ್ನಪಾನೇನ ಸೋಷ್ಣೇನ ಶಿಶಿರೇಣ ವಾ ||
 ವ್ಯಾಯಾಮಲಂಘನಾಭ್ಯಾಂ ಚ ಯುಕ್ತ್ಯಾ ಜಾಗರಣೇನ ಚ || ೧೮೧ ||

ಕಾಲಯುಕ್ತೇನ ರೂಕ್ಷೇಣ ಸ್ನಾನೇನೋದ್ವರ್ತನೇನ ಚ ||
 ಪ್ರಾಣವರ್ಣಕರಾಣಾಂ ಚ ಪ್ರಹರ್ಷಾಣಾಂ ಚ ಸೇವಯಾ || ೧೮೨ ||

ಸೇವಯಾ ವಸನಾನಾಂಚ ಗುರೂಣಾಮಗುರೋರಪಿ ||
 ಸಂಕೋಚೇಷ್ವ ಸುಖಾಂಗೀನಾಮಂಗನಾನಾಂ ಚ ಸೇವಯಾ || ೧೮೩ ||

ಸುಖಶಿಷ್ಟಿತಹಸ್ತಾನಾಂ ಸ್ತ್ರೀಣಾಂ ಸಂವಾಹನೇನ ಚ ||
 ಮಾದಾತ್ಮಯಃ ಕಫಪ್ರಾಯಃ ಶೀಘ್ರಂ ಸಮುಪಶಾಮ್ಯತಿ || ೧೮೪ ||

ಅರ್ಥ— ಕಫಮದಾತ್ಮಮವನ್ನು ವಾಂತಿ ಮತ್ತು ಉಸವಾಸಗಳಿಂದ ಕಳೆಯಬೇಕು. ಅವನಿಗೆ ನೀರಡಿಯಾದರೆ ಬಾಳದಬೇರು ಹಾಕಿ ಕುದಿಸಿದ ನೀರನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. ||೧೬೩|| ಕಫಂಗಡ್ಡೆ ಮತ್ತು ಮೂರೆಲೆಪೊನ್ನೆಗಳನ್ನು ಅಥವಾ ನೆಲಗುಳ್ಳವನ್ನು ಅಥವಾ ಸುಂತಿಯನ್ನು ಅಥವಾ ಇವೆಲ್ಲವನ್ನು ಹಾಕಿ ಕುದಿಸಿ ಅರಿಸಿದ ನೀರನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. ||೧೬೪|| ನೆಲಗಂಗಳ ಮತ್ತ್ತು ಜೇಕಿನ ಕಡ್ಡೆ ಅಥವಾ ಕಲ್ಲುಸಬ್ಬಸಿಗೆ ಅಥವಾ ಬರೇ ಜೇಕಿನಗಡ್ಡೆ ಹಾಕಿ ಕುದಿಸಿದ ನೀರನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. ||೧೬೫|| ಎಲ್ಲ ಮದಾತ್ಮಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ನೀಶಂಕವಾಗಿ ಇದನ್ನೇ ಕೊಡಬೇಕು. ಅದು ನೀರಡಿಕೆ ಜ್ವರಗಳನ್ನು ನಾರಮಾಡುವದು. ||೧೬೬|| ಅಮುವು ನಷ್ಟವಾಗಲು ನೀರು ಬೇಡಿದರೆ, ಬಹಳ ಜೇನು ಹಾಕಿ ಅವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. ಸಕ್ಕರೆ ಹಾಕಿದ ನೀರನ್ನು ಅಥವಾ ಜೇನುತುಪ್ಪವನ್ನು ಅಥವಾ ಹಳೇ ಅರಿಷ್ಟವನ್ನು ಅಥವಾ ಸೀಧು (ಕಬ್ಬಿನಮದ್ಯ) ವನ್ನು ಕುಡಿಸಬೇಕು. ||೧೬೭|| ಸ್ನೇಹ ಹಾಕಿದ ಸಕ್ಕರನ ಶರ್ಪಣವನ್ನು ಅಥವಾ ಜನೆಯ ಅನ್ನವನ್ನು ಕೊಡಿಸಬೇಕು. ಅಥವಾ ತ್ರಿಕಟು ಹಾಕಿದ ಅಥವಾ ಅಪ್ಪುವೇಶನ ದಿಂದ ಹುಳಿಯಾದ ಶೆಸರು ಮುಂತಾದವುಗಳ ಕಟ್ಟನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. ||೧೬೮|| ಸ್ನೇಹ ಹಾಕದ ಅಡಿನ ಮಂಸರಸವನ್ನು ಅಥವಾ ಹುಳಿ ಮಾಡಿದ ಚಾಂಗಲ ಮಂಸವನ್ನು ಫಾಲಿಯಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಬಗ್ಗಲಿಯಲ್ಲಿ ಹುರಿದು ಗಟ್ಟಿ ಮಾಡಿದ್ದನ್ನೇ ಕೊಡಬೇಕು. ||೧೬೯|| ಕಾರ, ಹುಳಿ, ಉಪ್ಪು ಮಂಸವನ್ನು ತಿನ್ನಿಸುತ್ತ ಜೇನನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. ಮೆಣಸು ಬಹಳ ಹಾಕಿದ ಮಂಸಾಳದ ರಸ ಕೂಡಿಸಿದ ಮಂಸವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. ||೧೭೦|| ಅಜವಾನ ಸುಂತಿ ಮತ್ತು ಬಹಳ ಕಾರ ಹಾಕಿದ ಜವೆ ಮತ್ತು ಗೋದಿಗಳ ಅನ್ನವನ್ನು ತುಪ್ಪ ಹಾಕದ ಹುರಳಿಯ ಕಟ್ಟಿನೊಡನೆ ||೧೭೧|| ಅಥವಾ ಒಣಗಿದ ಮೂಲಂಗಿಗಳ ಕಟ್ಟಿನೊಡನೆ ತಿನ್ನಿಸಬೇಕು. ಕಫಾಧಿಕ ಮದಾತ್ಮಯದಲ್ಲಿ ದಾಳಂಬತೋಟಿ, ಬೋರೆ, ದಾಳಂಬ, ಅಮಸೋಲ, ಚುಕ್ರೀಕಾ (ಚಾಂಗೇರಿ) ಚುಕ್ರೀಕಾ (ಹುಣಚಿಕ್ಕ) ಎಂಬ ೫ ಹುಳಿ ಪದಾರ್ಥಗಳು, ಹೆಸರಿಸ ಕಟ್ಟು, ಜವೆ, ಇವೆಂಟು ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಬಹಳ ಹಸಿಸುಂತಿಯ ಕಲ್ಪವನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಹುರಿದು ||೧೭೨|| ಹಸಿವೆಯಾಗಲು ಪಚನವಾಗುವಷ್ಟು ತಿನ್ನಿಸಬೇಕು. ಅಮೇಲೆ ನಿರ್ದೋಷ ಅಥವಾ ಹಳೇ ಮದ್ಯವನ್ನು ಕುಡಿಯಬೇಕು.

ಅಷ್ಟಾಂಗಲವಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಕಾಚಲವಣ ೧ಭಾಗ, ಜೀರಿಗೆ ೧ ಭಾಗ, ಅಮಸೋಲ ೧ ಭಾಗ, ಅಮ್ಲವೇತಸ ೧ ಭಾಗ, ದಾಲಿಚಿನ್ನಿ ಅರ್ಧಭಾಗ, ಯಾಲಕ್ಕಿ ಅರ್ಧಭಾಗ, ಮೆಣಸು ಅರ್ಧಭಾಗ, ಸಕ್ಕರೆ ೧ ಭಾಗ, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ||೧೧೭|| ಇದಕ್ಕೆ ಅಷ್ಟಾಂಗಲವಣವೆಂಬ ಹೆಸರು. ಇದು ಅಗ್ನಿ ದೀಪಕವಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನು ಕಫಾಧಿಕ ಮಹಾತ್ಮಯದಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟರೆ ಅದು ಸ್ತೋತಸ್ತುಗಳ ಶೋಧನವನ್ನು ಮಾಡುವದು. ||೧೧೮|| ಇದನ್ನೇ ಮಧುರ ಅಮ್ಲಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ದ್ರವರೂಪಮಾಡಿದರೆ, ಅದು ಗೋದಿಯ ಮತ್ತು ಜವೆಯ ಅನ್ನಗಳಿಗೂ ಮಾಂಸಗಳಿಗೂ ಅತಿರುಚಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವದು. ||೧೧೯|| ಬೀಜವಿಲ್ಲದ ಬೆಳೆ ದ್ರಾಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಮೆಣಸು ಮುಂತಾದ ಕಾರಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಮಾಡಾಕದ ರಸದೊಡನೆ ಅಥವಾ ದಾಳಿಂಬದ ರಸದೊಡನೆ ಅರೆಯಬೇಕು. ||೧೨೦|| ಅದರಲ್ಲಿ ಕಾಚಲವಣ, ಯಾಲಕ್ಕಿ, ಮೆಣಸು, ಜೀರಿಗೆ ಭೃಂಗ (ದಾಲಿಚಿನ್ನಿ) ಅಜವಾನಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಹಾಕಿ ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿದರೆ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ರುಚಿಕೊಡುವ ಅಗ್ನಿದೀಪಕರಾಗವೆಂಬ ಕಲ್ಪವಾಗುವದು. ||೧೨೧|| ದ್ರಾಕ್ಷದ ವಿಧಾನದಿಂದಲೇ ಕರೇಜೀರಿಗೆಯ ಶುಕ್ತ ಮತ್ತು ಸಕ್ಕರೆ ಹಾಕಿದ ರಾಗ (ಪಂಚಾಮೃತ) ವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಇದಾದರೂ ರೋಚಕವೂ ದೀಪಕವೂ ಆಗಿದೆ. ||೧೨೨|| ಮಾವು ನೆಲ್ಲಿಗಳ ಹೊಳೆಗಳಲ್ಲಿ ಹವೀಜ ಕಾಚಲವಣ, ಜೀರಿಗೆ, ಕರೇಜೀರಿಗೆ, ಮೆಣಸುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ||೧೨೩|| ಬೆಲ್ಲ, ಮಧು, ಶುಕ್ತಗಳಿಂದ ಚನ್ನಾಗಿ ಹುಳಿ ಮಧುರಮಾಡಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ರಾಗಕಲ್ಪನಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಅದನ್ನು ಅನ್ನದಲ್ಲಿ ಕಲಿಸಿ ತಿಂದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ರುಚಿ ಬರುವದು. ಮತ್ತು ತೀವ್ರ ಪಚನವಾಗುವದು. ||೧೨೪|| ರುಕ್ಷ ಅಮ್ಲವಾದ ಉಷ್ಣ ಅಥವಾ ತೀತ ಅನ್ನಪಾನಗಳಿಂದಲೂ ವ್ಯಾಯಾಮ ಲಂಘನಗಳಿಂದಲೂ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಜಾಗರಣೆಯಿಂದಲೂ ||೧೨೫|| ಕಾಲಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ರುಕ್ಷಸ್ನಾನ, ಉದ್ವರ್ತನೆಗಳಿಂದಲೂ ಶಕ್ತಿ, ಬಣ್ಣ, ಅನಂದವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವ ವಸ್ತುಗಳ ಸೇವನೆಯಿಂದಲೂ ||೧೨೬|| ದಪ್ಪಾದ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಹೊತ್ತುಕೊಳ್ಳುವದರಿಂದಲೂ ಆಗುರು ಗಂಧದ ಲೇಪನದಿಂದಲೂ ಸಂಕೋಚದಿಂದ ಉಷ್ಣವಾದ್ದರಿಂದ ಸುಖದಾಯಕ ಅವಯವಗಳುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸರ ಸೇವನೆಯಿಂದಲೂ ||೧೨೭|| ಸುಖವಾಗುವಂತೆ ಮರ್ದನಮಾಡಲು ಕಲಿತ ಕೈಗಳುಳ್ಳ

ಮೆಂಗಸರ ಸಂವಾಹನದಿಂದಕಘಾಘಿಕ ಮುದಾತ್ಮಯವು ತೀಘ್ರವಾಗಿ ನೆಟ್ಟು
ಗಾಗುವದು (೧೮೪)

ಯದಹಂ ಕರ್ಮ ನಿರ್ದಿಷ್ಟಂ ಪೃಥಗ್ ದೋಷೋಲ್ಪಣಂ ಪ್ರತಿ ||
ಸನ್ನಿಪಾತೇ ದಶವಿಧೇ ತದ್ವಿಕಲ್ಪ್ಯಂ ಭಿಷಗ್ವಿದಾ || ೧೮೫ ||

ಯಶ್ಚ ದೋಷನಿಕಲ್ಪಜ್ಞೋ ಯಶ್ಚಾಪ್ಯಧವಿಕಲ್ಪವಿತ್ ||
ಸ ಸಾಧ್ಯಾನ್ ಸಾಧಯೇದ್ ವ್ಯಾಧೀನ್ ಸಾಧ್ಯಾಸಾಧ್ಯವಿಭಾಗವಿತ್ || ೧೮೬ ||

ವನಾನಿ ರಮಣೀಯಾನಿ ಪದ್ಮಿನ್ಯಃ ಸಲಿಲಾಶಯಾಃ ||
ವಿಷಸಾನ್ಯನ್ನಪಾನಾನಿ ಸಹಾಯಾಶ್ಚ ಪ್ರಹರ್ಷಣಾಃ || ೧೮೭ ||

ಮಾಲ್ಯಾನಿ ಗಂಧಯೋಗಾಶ್ಚ ವಾಸಾಂಸಿ ವಿವಿಧಾನಿ ಚ ||
ಗಂಧರ್ವಶಬ್ದಾಃ ಕಾಂತಾಶ್ಚ ಗೋಷ್ಠ್ಯಶ್ಚ ಹೃದಯಪ್ರಿಯಾಃ || ೧೮೮ ||

ಸಂಕಥಾ ಹಾಸ್ಯಗೀತಾನಾಂ ವಿಶದಾರ್ಥೈವ ಯೋಜನಾ ||
ಪ್ರಿಯಾಶ್ಚಾನುಮತಾ ನಾಯೋರ್ ನಾಶಯಂತಿ ಮುದಾತ್ಮಯಮ್ || ೧೮೯ ||

ನಾಷ್ಟೋಭ್ಯ ಹಿ ಮನೋ ಮದ್ಯಂ ಶರೀರಮವಿಹತ್ಯ ಚ ||
ಕುರ್ಯಾನ್ಮದಾತ್ಮಯಂ ತಸ್ಮಾದೇಷ್ಟವ್ಯಾ ಹರ್ಷಿಣೇ ಕ್ರಿಯಾ || ೧೯೦ ||

ಆಭಿಃ ಕ್ರಿಯಾಭಿಃ ಸಿದ್ಧಾಭಿಃ ಶಮಂ ಯಾತಿ ಮುದಾತ್ಮಯಃ ||
ನಚೇನ್ಮದ್ಯಕ್ರಮಂ ಮುಕ್ತಾಸ್ತಕ್ಷೀರಮಸ್ಯ ಪ್ರಯೋಜಯೇತ್ || ೧೯೧ ||

ಲಂಘನೈಃ ಪಾಚನೈರ್ದೋಷಶೋಧನೈಃ ಶಮನೈರಪಿ ||
ವಿಮದ್ಯಸ್ಯ ಕಫೇ ಕ್ಷೀಣೇ ಜಾತೇ ದೌರ್ಬಲ್ಯಲಾಘವೇ || ೧೯೨ ||

ತಸ್ಯ ಮದ್ಯವಿದಗ್ಮಸ್ಯ ವಾತಪಿತ್ತಾಧಿಕಸ್ಯ ಚ ||
ಗ್ರೀಷ್ಮೋಷತಪ್ತಸ್ಯ ತರೋರ್ಮಥಾ ವರ್ಷಂ ತಥಾ ಪಯಃ || ೧೯೩ ||

ಪಯಸಾ ವಿಹತೇ ರೋಗೇ ಬಲೇ ಜಾತೇ ನಿವರ್ತಯೇತ್ ||
ಕ್ಷೀರಪ್ರಯೋಗಂ ಮದ್ಯಂಚ ಕ್ರಮೇಣಾಲ್ಪಾಲ್ಪಮಾಚರೇತ್ || ೧೯೪ ||

ವಿಚ್ಛಿನ್ನಮದ್ಯಃ ಸಹಸಾ ಯೋಜಿತಮದ್ಯಂ ನಿಷೇವತೇ ||
ಧ್ವಂಸಕೋ ವಿಕ್ಷಯಶ್ಚೈವ ರೋಗಸ್ತಸ್ಮೋಪಜಾಯತೇ || ೧೯೫ ||

ನ್ಯಾಧ್ಯುಪಕ್ಷೇಣದೇಹಸ್ಯ ದುಶ್ಚಿಕಿತ್ಸ್ಯತಮೌ ಹಿ ತೌ ||

ತಯೋರ್ಲಿಂಗಂ ಚಿಕಿತ್ಸಾ ಚ ಯಥಾವದುಪದೇಹ್ಯತೇ || ೧೯೬ ||

ಅರ್ಥ— ಒಂದೊಂದೇ ದೋಷವು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಮದಾತ್ಮಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಈ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನೇ ಹತ್ತು || ೧೯೬ || ದೋಷ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಉಳ್ಳವು ಮೂರು, ಒಂದು ಹೆಚ್ಚು, ಒಂದು ಮಧ್ಯವು, ಒಂದು ಕಡಿಮೆ, ಹೀಗೆ ದೋಷ ವುಳ್ಳವು ೬, ಮೂರು ದೋಷಗಳು ಸಮಾನಾಗಿ ಉಳ್ಳದ್ದು ೧, ಹೀಗೆ ೧೦) ವಿವಿಧ ಸನ್ನಿವಾತಗಳಲ್ಲಿ ವೈದ್ಯ ಶ್ರೇಷ್ಠನಿಂದ ವಿಚಾರಿಸಿ ಉಪಯೋಗಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ||೧೯೫|| ಯಾವನು ದೋಷಗಳ ತಾರತಮ್ಯವನ್ನೂ ಔಷಧಗಳ ಮೂರ್ತ ವನ್ನೂ ಬೇಸಿಗೆಯ ಸಾಧ್ಯಸಾಧ್ಯ ತೆಯನ್ನೂ ಬಲ್ಲನೋ ಅವನು ತೀವ್ರವಾಗಿ ಸಂಭ್ರಮದ ಬೇಸಿಗೆಯನ್ನು ನೆಟ್ಟಿಗೆ ಮಾಡುವನು. ||೧೯೬|| ರಮ್ಯವಾದ ವಸ ಗಳೂ ಕಮಲದ ಬಳ್ಳಿಗಳೂ ಜಲಾಶಯಗಳೂ ಸ್ವಚ್ಛವಾದ ಅನ್ನಪಾನಗಳೂ, ಅವನ ಕೊಡುವ ಮಿಶ್ರರೂ ||೧೯೭|| ಸೂಲಿಗಳೂ ಸುಗಂಧ ದ್ರವ್ಯಗಳೂ ರಮ್ಯ ವಾದುಗಳೂ ಮನೋಹರ ಕಥೆಗಳೂ ||೧೯೮|| ಉತ್ತಮವಾದ ಕಫೆ, ಪ್ರಹಸನ ಗಾಯನಗಳ ಯೋಜನೆಗಳೂ ಸಮ್ಯಕ್ತವಾದ ಪ್ರಿಯ ಸ್ತ್ರೀಯರೂ ಮದಾತ್ಮಯವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ||೧೯೯|| ಮನಸ್ಸನ್ನು ಕ್ಷೋಭಿಸದೆ, ರೋಮವನ್ನು ಕೆಡಿಸದೆ, ಮದ್ಯವು ಮದಾತ್ಮಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡದು. ಅದ್ವ ಲಿಂದ ಹರ್ಷಮಾಡುವ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು. ||೨೦೦|| ಈ ಅನು ಭೂತಪ್ರಿಯಿಗಳಿಂದಲೂ ಮದಾತ್ಮವು ಯೋಗದಿಲ್ಲದೆ, ಮದ್ಯ ಕೊಡುವದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹಾಲನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. ||೨೦೧|| ಮದ್ಯವನ್ನು ಬಿಟ್ಟವನ ಮದಾತ್ಮಯ ದಲ್ಲಿ ಕಫವು ಲಂಘನ, ಪಾಚನ, ದೋಷ, ರೋಧನ, ರಮನಗಳಿಂದ ಕ್ಷೇಣ ವಾಗಿ ಆರಂಭ ಆಘವಗುಂಟಾಗುತ್ತವೆ. ||೨೦೨|| ಮದ್ಯದಿಂದ ವಿವಾಹ ಹೊಂದಿದ ವಾತವಿತ್ತವು ಬಹಳವಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಅವನಿಗೆ ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೊಡುವ ಹಾಲು, ಜೀನಿಗೆಯಿಂದ ಬಾಡಿದ ಗಿಡದಮೇಲೆ ಬೀಳುವ ಮಳೆಯಂತ ಪಿತಕರ ವಾಗುತ್ತದೆ. ||೨೦೩|| ಹಾಲಿನಿಂದ ರೋಗವು ಹೋಗಿ ರಕ್ತಿಬರಲು, ಹಾಲು ಕೊಡುವದನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿ ಕ್ರಮದಿಂದ ಸ್ವಲ್ಪ ಸ್ವಲ್ಪ ಮದ್ಯವನ್ನು ಕೊಡಲು ಆರಂಭಿಸಬೇಕು. ||೨೦೪|| ಏಕೆಂದರೆ ಮದ್ಯಬಿಟ್ಟವನು ಬಹಳ ಮದ್ಯವನ್ನು ಒಮ್ಮೆಲೇ ಸೇವಿಸಿದರೆ ಅವನಿಗೆ ಮುಂದೆ ಹೇಳಿದ ಧ್ವಂಸಕ, ವಿಕ್ಷೇಯವೆಂಬ ರೋಗಗುಂಟಾಗುತ್ತವೆ. ||೨೦೫|| ನೊಂದಲೇ ವ್ಯಾಧಿಯಿಂದ ಕ್ಷೇಣನಾದವ

ನಿಗೆ ಉಂಟಾದ ಈ ರೋಗಗಳನ್ನು ಚಿಕಿತ್ಸಿಸುವದು ಕಠಿಣವದೆ. ಅವುಗಳ
ಲಕ್ಷಣ ಮತ್ತು ಚಿಕಿತ್ಸೆಗಳನ್ನು ಮುಂದೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಹೇಳುವೆವು. ||೧೯೬||

ಧ್ವಂಸಕ, ವಿಕ್ಷೀಯಗಳ ಲಕ್ಷಣ ಚಿಕಿತ್ಸೆಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಶ್ಲೇಷ್ಮಪ್ರಸೇಕಃ ಕಂಠಾಸ್ಯಶೋಷಃ ಶಬ್ದಾ ಸಹಿಷ್ಣುತಾ ||
ನೋಹಸ್ತಂದ್ರಾತಿಯೋಗಶ್ಚ ಜ್ವೇಯಂ ಧ್ವಂಸಕಲಕ್ಷಣಮ್ || ೧೯೭ ||
ಹೃತ್‌ಕಂಠರೋಗಃ ಸನ್ನೋಹಶ್ಚದ್ವಿರಂಗರುಜಾ ಜ್ವರಃ ||
ತೃಷ್ಣಾ ಕಾಸಃ ಶಿರಃಶೂಲಮೇತದ್ ವಿಕ್ಷಯಲಕ್ಷಣಮ್ || ೧೯೮ ||
ತಯೋಃ ಕರ್ಮ ತದೇನೇಷ್ವಂ ವಾತಿಕೇ ಯನ್ಮದಾತ್ಮಯೇ ||
ತೌ ಹಿ ಪ್ರಕ್ಷೀಣದೇಹಸ್ಯ ಜಾಯೇತಾಂ ದುರ್ಬಲಸ್ಯ ನೈ || ೧೯೯ ||
ಬಸ್ತಯಃ ಸರ್ಪಿಷಃ ಪಾನಂ ಪ್ರಯೋಗಾಃ ಕ್ಷೀರಸರ್ಪಿಷೋಃ ||
ಅಭ್ಯಂಗೋತ್ಪಾದನಸ್ನಾನಾನ್ಯನ್ನಪಾನಂಚ ವಾತನುತ್ || ೨೦೦ ||
ಧ್ವಂಸಕೋ ವಿಕ್ಷಯಶ್ಚೈವ ಕರ್ಮಣಾನೇನ ಶಾಮ್ಯತಃ ||
ಯುಕ್ತಮದ್ಯಸ್ಯ ಮದ್ಯೋತ್ಥೋ ನ ವ್ಯಾಧಿರುಪಜಾಯತೇ || ೨೦೧ ||
ನಿವೃತ್ತಃ ಸರ್ವಮದ್ಯೇಭ್ಯೋ ನರೋ ಯಃ ಸ್ಯಾಜ್ಜಿತೇಂದ್ರಿಯಃ ||
ಶಾರೀರಮಾನಸೈರ್ಧೀಮಾನ್ ವಿಕಾರೈರ್ನ ಸ ಯುಜ್ಯತೇ || ೨೦೨ ||

ಅರ್ಥ— ಬಾಯಿಗೆ ನೀರು ಬಿಡೋಣ, ಬಾಯಿಕಂಠಗಳು ಒಣಗೋಣ
ಶಬ್ದಗಳು ಬೇಡಾಗೋಣ, ಮೋಹ, ತಂದ್ರೆಗಳು ಬಹುವಿರೋಣ, ಇದು
ಧ್ವಂಸಕ ಲಕ್ಷಣವು. ||೧೯೭|| ಎದೆ ಮತ್ತು ಕುತ್ತಿಗೆಗಳಲ್ಲಿ ನೋಯೋಣ,
ಮೂರ್ಚೆ, ವಾಂತಿ, ಮೈನೋಯೋಣ, ಜ್ವರ, ನೀರಡಿಕೆ, ಕೆಮ್ಮು, ತಲೆರೂಲಿ
ಇದು ವಿಕ್ಷಯವ ಲಕ್ಷಣವು. ||೧೯೮|| ಅವು ಕೃಶನಾದ ದುರ್ಬಲರೋಗಿಗೆ
ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ. ಆದಕಾರಣ ವಾತಿಕ ಮದಾತ್ಮಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಚಿಕಿತ್ಸೆ
ಯನ್ನೇ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡಬೇಕು. ||೧೯೯|| ಬಸ್ತಿ, ಘೃತಪಾನ, ಹಾಲು,
ತುಪ್ಪಗಳ ಪ್ರಯೋಗ, ಇಭ್ಯಂಭ, ಉದ್ವರ್ತನ, ಸ್ನಾನಗಳೂ, ಅನ್ನಪಾನಗಳೂ
ವಾತನಾಶಕವಾಗಿರುವವು. ||೨೦೦|| ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಧ್ವಂಸಕ
ಮತ್ತು ವಿಕ್ಷೀಯಗಳು ಶಾಂತವಾಗುತ್ತವೆ. ಯೋಗ್ಯ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಮದ್ಯ
ವಸ್ತು ಕುಡಿಯುವವನಿಗೆ ಮದಾತ್ಮಯವುಂಟಾಗದು. ||೨೦೧|| ಎಲ್ಲ ಮದ್ಯ
ಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಚಿತೇಂದ್ರಿಯನಾಗಿರುವ ಜಾಣ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಶಾರೀರಿಕ
ಮಾನಸಿಕ ಯಾವ ವಿಕಾರಗಳೂ ಉಂಟಾಗವು ||೨೦೨||

ತತ್ರ ಶ್ಲೋಕಾಃ

ಯತ್ ಪ್ರಭಾವಾ ಭಗವತೀ ಸುರಾ ಪೇಯಾ ಯಥಾ ಚ ಸಾ ||
 ಯದ್ವ್ರನ್ಯಾ ಯಸ್ಯ ಯಾ ಚೇಷ್ಟಾ ಯೋಗಂ ಚಾಪೇಕ್ಷತೇ ಯಥಾ || ೨೦೩ ||
 ಯಥಾ ಮದಯತೇ ಯೈಶ್ವ ಗುಣೈರ್ಯುಕ್ತಾ ಮಹಾಗುಣಾ ||
 ಯೋ ಮದೋ ಮದಭೇದಾಶ್ಚ ಯೇ ತ್ರಯಃ ಸ್ವಸ್ವಲಕ್ಷಣಾಃ || ೨೦೪ ||
 ಯೇ ಚ ಮದ್ಯಕೃತಾ ದೋಷಾ ಗುಣಾ ಯೇ ಚ ಮದಾತ್ಮಕಾಃ ||
 ಯಚ್ಚ ತ್ರಿವಿಧಮಾಸಾನಂ ಯಥಾ ಸತ್ತ್ವಂ ಚ ಲಕ್ಷಣಮ್ || ೨೦೫ ||
 ಯೇ ಸಹಾಯಾಃ ಸುಖೇಃ ಪಾನೇ ಚಿರಕ್ಷುಪ್ರಮದಾ ನರಾಃ ||
 ಮದಾತ್ಮಯಸ್ಯ ಯೋ ಹೇತುರ್ಲಕ್ಷಣಂಚ ಯಥಾಯಥಮ್ || ೨೦೬ ||
 ಮದ್ಯಂ ಮದ್ಯೋತ್ತಿ ತಾನ್ ರೋಗಾನ್ ಹಂತಿ ಯಶ್ಚ ಕ್ರಿಯಾಕ್ರಮಃ ||
 ಸರ್ವಂತದುಕ್ತಮಖಿಲಂ ಮದಾತ್ಮಯಚಿಕಿತ್ಸಿತೇ || ೨೦೭ ||

ಅರ್ಥ— ಸುವಿತ್ರವಾದ ಮದ್ಯದ ಪ್ರಭಾವ ಅದನ್ನು ಹೇಗೆ ಕುಡಿಯಬೇಕು, ಅದು ಯಾವ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳಿಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಯಾರಿಗೆ ಯಾವ ಮದ್ಯವು ಹಿತಕರವು, ಅದರಲ್ಲಿ ಏನು ಹಾಕತಕ್ಕದ್ದು, || ೨೦೩ || ಅದು ಹೇಗೆ ಮದವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ, ಯಾವ ಗುಣಗಳಿದ್ದರೆ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದದ್ದು, ಮದವೆಂದರೇನು, ಮದದ ಮೂರು ಪ್ರಕಾರಗಳು ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳು || ೨೦೪ || ಮದ್ಯದ ದೋಷಗಳು, ಅವುಗಳ ಗುಣಗಳು, ಮದ್ಯದ ಮೂರುತರದ ಪಾನೋತ್ಸವ, ಕುಡಿಯುವವರ ಅವರ ಸತ್ವಾನುಸಾರ ಮೂರು ಪ್ರಕಾರದ ಲಕ್ಷಣ || ೨೦೫ || ಕುಡಿಯುವಾಗ ಸುಖಕರ ವಿತ್ರವು, ಯಾರು ಯಾರಿಗೆ ಮದವು ತೀವ್ರ ಅಥವಾ ತಡನಾಡಿ ಬರುವದು, ಮದಾತ್ಮಯದ ಕಾರಣ, ಅವುಗಳ ಯಥಾಯೋಗ್ಯ ಲಕ್ಷಣ, || ೨೦೬ || ಮದ್ಯವು ಮದ್ಯದಿಂದಮೇಲಾದ ರೋಗಗಳನ್ನು ಕಳೆಯುತ್ತದೆಂಬುದೂ, ಮದ್ಯದ ಚಿಕಿತ್ಸಾಕ್ರಮವೂ, ಇದೆಲ್ಲ ಈ ಮದಾತ್ಮಯ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. || ೨೦೭ ||

ಇತ್ಯಗ್ನಿನೇಶಕೃತೇ ತಂತ್ರೇ ದೃಢಬಲಪ್ರತಿಸಂಸ್ಕತೇ ಚಿಕಿತ್ಸಿತಸ್ಥಾನೇ
 ಮದಾತ್ಮಯ ಚಿಕಿತ್ಸಿತಂ ನಾನು ಚತುರ್ವಿಂಶೋಧ್ಯಾಯಃ ||

ಶ್ರೀ ಮದಾತ್ಮ ಬಾಬಾಚಾರ್ಯ ಪ್ರಾಜ್ಞಪಾದ ಶಿಷ್ಯ ಆಪ್ತ ಅನಂತಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಚರಕ 'ಚಿಕಿತ್ಸಾ ಬೋಧಿನಿ' ಎಂಬ ಚರಕ ಸಂಹಿತೆಯ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಮದಾತ್ಮಯ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಎಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತು ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿದುದು.

೨೫ ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ

ದ್ವಿಪ್ರಣೀಯ ಚಿಕಿತ್ಸೆ

(ಮದಾತ್ಮಯ ನಿವಾಸ)

ಮದ್ಯದಿಂದ ಮತ್ತನಾದವನಿಂದ ವ್ರಣವಾಗುವದರಿಂದ ಮದಾತ್ಮಯದನಂತರ ದ್ವಿಪ್ರಣೀಯ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಅಥಾಶೋ ದ್ವಿಪ್ರಣೀಯ ಚಿಕಿತ್ಸಿತಂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಸ್ಯಾಮಃ

ಅರ್ಥ:-- ಇನ್ನು ಮೇಲೆ 'ದ್ವಿಪ್ರಣೀಯ ಚಿಕಿತ್ಸೆ' ಯೆಂಬ ಅಧ್ಯಾಯ ನನ್ನು ಹೇಳುವೆವು.

ಇತಿ ಹ ಸ್ಮಾಹ ಭಗವಾನಾಶ್ರೇಯಃ

||೧||

ಅರ್ಥ:-- ಪೂಜ್ಯರಾದ ಆಶ್ರೇಯರು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದರು ||೧||

ಪರಾವರಜ್ಞ ಮಾತ್ರೇಯಂ ಗತಮಾನಮದವ್ಯಥಮ್ |

ಅಗ್ನಿವೇಶೋ ಗುರುಂ ಕಾಲೇ ವಿನಯಾದಿದಮಬ್ರವೀತ್

||೨||

ಅರ್ಥ:-- ಭೂತ-ಭವಿಷ್ಯ ಸಂಗತಿಗಳ ದೃಷ್ಟಿಸವುಳ್ಳ ಅಭಿಮಾನ ಅಹಂಕಾರ ಮುಖರಹಿತರಾದ, ಗುರುಗಳಾದ, ಆಶ್ರೇಯ ಮುನಿಗಳಿಗೆ ಯೋಗ್ಯ ಅವಸರದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿವೇಶರು ವಿನಯದಿಂದ ಹೀಗೆ ಅಂದರು. ||೨||

ಭಗವನ್ ಪೂರ್ವಮುದ್ದಿಷ್ಟೌ ದ್ವೌ ವ್ರಣೌ ಲೋಗಸಂಗ್ರಹೇ ||

ತಯೋರ್ಲಿಂಗಂ ಚಿಕಿತ್ಸಾಂ ಚ ನಕ್ತುಮರ್ಹಸಿ ಶರ್ಮದ

||೩||

ಅರ್ಥ:-- ಪೂಜ್ಯರೇ, ಹಿಂದೆ ಅಷ್ಟೋದರೀಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಲೋಕ ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ) ಎರಡು ತರದ ವ್ರಣಗಳಿರುತ್ತವೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಅವುಗಳ ಲಕ್ಷಣ ಮತ್ತು ಚಿಕಿತ್ಸೆಗಳನ್ನು ಹೇ ಅನಂದದಾಯಕರೇ, ದಯೆ ವಿಟ್ಟು ಹೇಳಿರಿ. ||೩||

ಗುರುಗಳು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಹುತಾಶನೇಶಸ್ಯ ವಚಸ್ತಚ್ಛತ್ಯಾ ಗುರುರಬ್ರವೀತ್ ||

ಯೌ ವ್ರಣೌ ಪೂರ್ವಮುದ್ದಿಷ್ಟೌ ನಿಜಶ್ಚಾಗಂತುರೇವ ಚ || ೪ ||

ಅರ್ಥ— ಹೀಗಿಂದ ಆಗ್ನಿವೇಶನ ಈ ಮಾತನ್ನು ಕೇಳಿ, ಗುರುಗಳು ಅಂದರೆ— ಹಿಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಣಗಳು ನಿಜ ಮತ್ತು ಆಗಂತು ಎಂದು ಎರಡು ಇರುತ್ತವೆ. || ೪ ||

ಶ್ರೂಯತಾಂ ವಿಧಿವತ್ ಸೌಮ್ಯ ತಯೋರ್ಲಿಂಗಂ ಸಭೇಷಜಂ ||

ನಿಜಃ ಶರೀರದೋಷೋತ್ಪ ಆಗಂತುಬಾಹ್ಯಹೃಹೇತುಜಃ || ೫ ||

ಅರ್ಥ— ಶಿಷ್ಯನೇ, ಅವುಗಳ ಲಕ್ಷಣ ಮತ್ತು ಔಷಧಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ ಕೇಳು. ಶರೀರದ ದೋಷ (ವಾತ, ಪಿತ್ತ, ಕಫ) ಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದವು ನಿಜಗಳೆಂದೂ ಬಾಹ್ಯವಿರಣಗಳಿಂದಂಟಾದವು ಆಗಂತುಗಳೆಂದೂ ಕರೆಯಲ್ಪಡುವವು. || ೫ ||

ವಧಬಂಧಪ್ರಪತನಾದ್ ದಂಷ್ಟಾದಂತನಮಿಕ್ಷತಾತ್ ||

ಆಗಂತವೋ ವ್ರಣಾಸ್ತದ್ವದ್ ವಿಷಸ್ಪರ್ಶಾಗ್ನಿಶಸ್ತಜಾಃ || ೬ ||

ಅರ್ಥ— ಮೊದಲ, ಕಟ್ಟಿಣಿ, ಬೀಳೋಣಗಳಿಂದಲೂ ದನಡಹಲ್ಲು ಉಗುರುಗಳ ಗಾಯದಿಂದಲೂ ಆದರಂತೆ ವಿಷಸ್ಪರ್ಶ, ಬೆಂಕಿ, ಶಸ್ತ್ರಗಳಿಂದಲೂ ಆಗಂತು ವ್ರಣಗಳು ಉಂಟಾಗುವವು. || ೬ ||

ಮಂತ್ರಾಗದಪ್ರಲೇಸಾದ್ವೈಭೇಷಜೈರ್ಹೇತುಭಿಕ್ಷ ತೇ ||

ಲಿಂಗೈಕದೇಶೈಶ್ಚೋದ್ದಿಷ್ಟಾ ವಿಪರೀತಾ ನಿಜೈರ್ವ್ರಣಾಃ || ೭ ||

ಅರ್ಥ— ಈ ಆಗಂತು ವ್ರಣಗಳಿಗೆ ಮಂತ್ರ, ಕಗದ, ಪ್ರಲೇಸ ಮುಂತಾದ ಬೇರೆ ಔಷಧಗಳೂ ವಧ, ಬಂಧನ ಮುಂತಾದ ಬೇರೆ ಕಾರಣಗಳೂ ಮೊದಲು ವೇದನೆ ಆಮೇಲೆ ವಾತಾದಿಗಳ ಸಂಬಂಧ ಹೀಗೆ ಬೇರೆ ಕೆಲವು ಲಕ್ಷಣಗಳೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಇವು ನಿಜ ವ್ರಣಕ್ಕೆ ವಿಪರೀತವಾಗಿರುತ್ತವೆ. || ೭ ||

ವ್ರಣಾನಾಂ ನಿಜಹೇತುನಾಮಾಗಂತುನಾಮಶಾಮ್ಯತಾಂ ||

ಕುರ್ಯಾದ್ ದೋಷಬಲಾವೇಕ್ಷೀ ನಿಜಾನಾವಶೋಧಂ ಯಥಾ || ೮ ||

ಅರ್ಥ— ವಾತ, ಪಿತ್ತ, ಕಫಗಳಿಂದುಂಟಾದ ವ್ರಣಗಳಿಗೂ ತೀವ್ರ ವಾಸಿಯಾಗದಿದ್ದ ಅಗಂತು ವ್ರಣಗಳಿಗೂ ಅವುಗಳ ದೋಷ ಬಲಗಳನ್ನು ವಿಚಾರಿಸಿ ನಿಜವ್ರಣಗಳ ಉಪಚಾರವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. || ೮ ||

ಯಥಾ ಸ್ವೈರ್ಹೇತುಭಿದುರ್ವಾ ವಾತಪಿತ್ತಕಫಾ ನೃಣಾಂ ||
ಬಹಿರ್ಮಾರ್ಗಂ ಸಮಾಶ್ರಿತ್ಯ ಜನಯಂತಿ ನಿಜಾನ್ ವ್ರಣಾನ್ || ೯ ||

ಅರ್ಥ— ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ದುಷ್ಟವಾದ ವಾತ ಪಿತ್ತ ಕಫಗಳು ಮನುಷ್ಯರ ಬಹಿರ್ಮಾರ್ಗವನ್ನು (ಶಾಯಿ, ಕ್ಷೇತ್ರ, ಧಾತು, ತ್ವಚಗಳನ್ನು) ಆಶ್ರಯಿಸಿ ನಿಜ ವ್ರಣಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ. || ೯ ||

ವಾತ-ಪಿತ್ತ-ಕಫಜಗಳ ನಿವಾಸ ಚಿಕಿತ್ಸೆಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಸ್ತಬ್ಧಃ ಕಠಿಣಸಂಸ್ಪರ್ಶೋ ಮಂದಸ್ತ್ರವೋ ಮಹಾರುಜಃ ||
ತುದ್ಯತೇ ಸ್ಫುರತಿ ಶ್ಯಾವೋ ವ್ರಣೋ ಮಾರುತಸಂಭವಃ || ೧೦ ||

ಅರ್ಥ— ವಾತವ್ರಣವು ಸ್ತಬ್ಧ, ಜಿಹ್ವಾ, ಕಷ್ಟ, ಇದ್ದು, ಅದರ ಸ್ರಾವವು ಸ್ತಬ್ಧ-ನೋವು ಬಹಳಿರುತ್ತದೆ. ಚುಚ್ಚುವದು, ಸ್ಫುರಣವೊಂದು ವದು. || ೧೦ ||

ಸಂಪೂರಣೈಃ ಸ್ನೇಹಪಾನೈಃ ಸ್ನಿಗ್ಧೈಃ ಸ್ನೇಹೋಪನಾಹನೈಃ ||
ಪ್ರದೇಹಪರಿಷೇಕೈಶ್ಚ ವಾತವ್ರಣಮುಪಾಚರೇತ್ || ೧೧ ||

ಅರ್ಥ— ಪೌಷ್ಟಿಕ ಆಹಾರ, ಸ್ನೇಹಪಾನ, ಸ್ನಿಗ್ಧವಾದ ಸ್ನೇಹ ಉಪನಾಹಗಳಿಂದ ಲೇಪಸೇಚನಗಳಿಂದ ವಾತವ್ರಣವನ್ನು ಉಪಚರಿಸಬೇಕು || ೧೧ ||

ತೃಷ್ಣಾ ನೋಹಜ್ವರಕ್ಲೇದದಾಹದುಷ್ಟಾವದಾರಣೈಃ ||
ವ್ರಣಂ ಪಿತ್ತಕೃತಂ ವಿದ್ಯಾತ್ ಗಂಧೈಃ ಸ್ರಾವೈಶ್ಚ ಪೂತಿಕೈಃ || ೧೨ ||

ಅರ್ಥ— ಪಿತ್ತದ ವ್ರಣದಲ್ಲಿ ನೀರಡಿಕೆ, ಮೋಹ, ಜ್ವರ, ಕ್ಲೇದ, ದಾಹ, ಸೀಳೋಣ, ಹೊಲಸುನಾರುವ ಸ್ರಾವಗಳಿರುತ್ತವೆ. || ೧೨ ||

ಶೀತಲೈರ್ಮಧುರೈಃ ಸ್ನಿಗ್ಧೈಃ ಪ್ರದೇಹಪರಿಷೇಚನೈಃ ||
ಸರ್ಪಿಃ ಪಾನೈರ್ವಿರೇಕೈಶ್ಚ ಪೈತ್ತಿಕಂ ಶಮಯೇದ್ ವ್ರಣಮ್ || ೧೩ ||

ಅರ್ಥ— ಸಿತ್ತ ವ್ರಣವನ್ನು ಶೀತ, ಮಧುರ, ಕಹಿಯಾದ ಲೇಸ ಪರಿಷೇಕಗಳಿಂದಲೂ ಘೃತಪಾನವಿರೇಚನಗಳಿಂದಲೂ ಶಮನಮಾಡಬೇಕು. ||೧೩||

ಬಹುಪಿಚ್ಛೋ ಗುರುಃ ಸ್ನಿಗ್ಧಃ ಸ್ತಿಮಿತೋ ಮಂದವೇದನಃ ||
ಸಾಂಡುನರ್ಣೋಲ್ಪಸಂಕ್ಷೇದಶ್ಚ ರಕಾಃ ಕಫವ್ರಣಃ || ೧೪ ||

ಅರ್ಥ— ಕಫವ್ರಣವು ಜಡ, ಸ್ನಿಗ್ಧ, ಸ್ತಿಮಿತ, ಬಿಳೆಬಣ್ಣದ್ದು ಇದ್ದು, ಅದರಲ್ಲಿ ಸಿಚ್ಛ (ಲೇಸ) ಯು, ಬಹಳ ವೇದನೆಯು, ಸ್ವಲ್ಪಕ್ಷೇದವು ಇರುತ್ತದೆ. ಸಾಕವಾಗಲು ತಡವಾಗುತ್ತದೆ. || ೧೪ ||

ಕಷಾಯಕಟುರುಕ್ಷೋಷ್ಣೈಃ ಪ್ರದೇಹೈಃ ಪರಿಸೇಚನೈಃ ||
ಕಫವ್ರಣಂ ಪ್ರಶಮಯೇತ್ ತಥಾ ಲಂಘನಸಾಚನೈಃ || ೧೫ ||

ಅರ್ಥ— ಕಫವ್ರಣವನ್ನು ಒಗರು, ಕಾರ, ರುಕ್ಷ, ಉಷ್ಣವುಳ್ಳ ಲೇಸ ಪರಿಷೇಕಗಳಿಂದ ಮತ್ತು ಲಂಘನಸಾಚನಗಳಿಂದ ಶಮನ ಮಾಡಬೇಕು ||೧೫||

ಅವುಗಳಲ್ಲಿಯ ಅನೇಕ ಭೇದಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ತೌ ದ್ವೌ ನಾನಾತ್ವಭೇದೇನ ಭಿನ್ನಾಃ ಸ್ಯುವಿಂಶತಿವ್ರಣಾಃ ||
ತೇಷಾಂ ಪರಿಕ್ಷ್ಣಾ ತ್ರಿವಿಧಾ ಪ್ರದುಷ್ಣಾ ದ್ವಾದಶಸ್ಯುತಾಃ || ೧೬ ||

ಅರ್ಥ— ಈ ಎರಡು ವ್ರಣಗಳು ೨೦ ಭೇದವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತವೆ. ಅವುಗಳ ಪರಿಕ್ಷೆಯು ಮೂರುವಿಧವಾಗಿದೆ. ಮುಷ್ಣ ವ್ರಣಗಳು ೧೨ ಉಂಟು. || ೧೬ ||

ಸ್ಥಾನಾನ್ಯಷ್ಟೌ ತಥಾ ಗಂಧಾಃ ಪರಿಸ್ರಾವಾರ್ಚತುರ್ದಶಃ ||
ಷೋಡಶೋಪದ್ರವಾ ದೋಷಾರ್ಚತ್ವಾರೋ ವಿಂಶತಿಶ್ಚ ತಥಾ || ೧೭ ||

ಅರ್ಥ— ಅವುಗಳ ಸ್ಥಾನಗಳು ೮, ಗಂಧ ಮತ್ತು ಸ್ರಾವಗಳು ೧೪, ಉಪದ್ರವಗಳು ೧೬, ದೋಷಗಳು ೨೪ ಉಂಟು. || ೧೭ ||

ತಥಾ ಚೋಪಕ್ರಮಾಃ ಸಿದ್ಧಾಃ ಷಟ್ತ್ರಿಂಶತ್ಸಮುದಾಹೃತಾಃ ||
ವಿಭಜ್ಯಮಾನಾನ್ ಶುಣು ಮೇ ಸರ್ವಾನೇತಾನ್ಯಥೇರಿತಾನ್ || ೧೮ ||

ಅರ್ಥ— ಅವುಗಳ ಅನುಭೂತ ಉಪಚಾರಗಳು ೩೬ ಇರುತ್ತವೆ. ಹೇಳಿದ ಇವನ್ನೆಲ್ಲ ವಿಭಾಗಮಾಡಿ ಹೇಳುವೆನು ಕೇಳು.

ವ್ರಣದ ೨೦ ಭೇದಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಕೃತೋ ಲೇಕೃತ್ಯಸ್ತಥಾ ದುಷ್ಯಸ್ತಥಾ ಮರ್ಮಸ್ಥಿಪೋ ನವಃ
ಸಂವೃತೋ ದಾರುಣೋತ್ಸನ್ನಃ ಸವಿಷೋ ವಿಷಮಸ್ಥಿತಃ ||೧೯||

ಅಸ್ರಾವ್ಯುತ್ಪಂಗ ವಿವೈಷಾಂ ವ್ರಣಾನ್ ವಿದ್ಯಾತ್ ವಿಪರ್ಯಯಾತ್ ||
ಇತಿ ನಾನಾತ್ವಭೇದೇನ ನಿರುಕ್ತಾ ವಿವೃತಿವ್ರಣಾಃ ||೨೦||

ಅರ್ಥ— ೧ ಸುಖಸಾಧ್ಯ, ೨ ಕಷ್ಟಸಾಧ್ಯ, ೩ ಅಸಾಧ್ಯ, ೪ ಯಾಪ್ಯ,
೫ ದುಷ್ಯ, ೬ ಅದುಷ್ಯ ವಿಮಾರ್ಮದಲ್ಲಿರುವುದು ೭ ಮರ್ಮದಲ್ಲಿರುವುದು ೮ ಹೊಸದು
ಸದು ೧೦ ಹಳೆಯದು ೧೧ ಮುಚ್ಚಿದ್ದು ೧೨ ತೆರೆದಿದ್ದು ೧೩ ಮೇಲೆ ಹಾಗೆ
ಬಯಕೆ ಬಂದದ್ದು ೧೪ ಮೇಲೆ ಬಂದದ್ದು ಬಂದದ್ದು ೧೫ ಸವಿಷ ೧೬ ಸಿರಿವಿಷ
೧೭ ಸಮವಾಗಿರುವುದು ೧೮ ಸಮವಾಗಿದ್ದದ್ದು ೧೯ ಮೇಲೆ ಸೋರುವುದು ೨೦
ಮೇಲೆ ಸೋರಿದ್ದು ಎಂದು ವ್ರಣಗಳು ವಿವಿಧವಾಗಿ ೨೦ ವೇಳೆಬಿಡುವೆ.

ಇನ್ನು ಪರೀಕ್ಷೆಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ

ದರ್ಶನ ಪ್ರಶ್ನ ಸಂಸ್ಪರ್ಶೈಃ ಪರೀಕ್ಷಾ ತ್ರಿವಿಧಾ ಸ್ತೃತಾ
ವಂಶೋವರ್ಣ ಶರೀರಾಣಾಮಿಂದ್ರಿಯಾಣಾಂ ಚ ದರ್ಶನಾತ್ ||೨೧||
ಹೇತುರ್ತಿಸಾತ್ತ್ವಾಗ್ನಿ ಬಲಂ ಪರೀಕ್ಷ್ಯಂ ವಚನಾದ್ಬದ್ಧಃ
ಸ್ಪರ್ಶಾನ್ಮಾರ್ದವ ಶೈತ್ಯೇ ಚ ಪರೀಕ್ಷ್ಯೇ ಸವಿಪರ್ಯಯೇ || ೨೨ ||

ಅರ್ಥ— ೧ ದರ್ಶನದಿಂದ ೨ ಪ್ರಶ್ನೆಯಿಂದ ೩ ಸ್ಪರ್ಶದಿಂದ ಹೀಗೆ
ಮೂರು ವಿಧವಾದ ಪರೀಕ್ಷೆಗಳು ವಯ, ವರ್ಣ, ಆಕಾರ ಮತ್ತು ಇಂದ್ರಿಯ
ಗಳ ಪರೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ದರ್ಶನದಿಂದಲೂ, ಕಾರಣ, ನೋವುಗಳ ದೆಚ್ಚುಕಡಿಮೆ,
ಮಾಸುಸುಪ ಆಹಾರ, ಅಗ್ನಿಬಲ, ಇವುಗಳನ್ನು ಪ್ರಶ್ನೆಯಿಂದಲೂ—ಮೃದುತ್ವ,
ಕಠಿಣತ್ವ, ಶೈತ್ಯ, ಉಷ್ಣ ತೆಗಳನ್ನು ಪಂಡಿತನು ಸ್ಪರ್ಶದಿಂದಲೂ ಪರೀಕ್ಷಿಸಬೇಕು.
|| ೨೨ ||

ಹನ್ನೆರಡು ದುಷ್ಯ ವ್ರಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಶ್ವೇತೋವಸನ್ನ ಚರ್ಮಾತಿ-ಸ್ಥೂಲಚರ್ಮಾತಿಪಿಂಜರಃ ||
ನೀಲಃ ಶ್ಯಾವೋಽತಿಪಿಡಕೋ ರಕ್ತಃ ಕೃಷ್ಣೋಽತಿಪ್ರಾತಿಕಃ || ೨೩ ||

ರೋಗೈಃ ಕುಂಭೀಮುಖಶ್ಚೇತಿ ಪ್ರದುಷ್ಣಾ ದ್ವಾದಶ ವ್ರಣಾಃ ||

ಅರ್ಥ— ೧ ಬಹಳ ಹಳೆ ೨ ಅತಿ ತಿಳುವಾದ ತೊಗಲು ಇದ್ದು ೩ ಅತಿ ಬಿರುಸಾದತೊಗಲುಳ್ಳದ್ದು ೪ ಅತಿಪಿಂಜರ (ಬಹಳಕೆಂಪುಹಳದಿ) ಬಣ್ಣವು ೬ ಕಷ್ಟ ೭ ಬಹಳ ಬಕ್ಕೆಗಳುಳ್ಳದ್ದು ೮ ಕೆಂಪು ೯ ಕರಿಯು ೧೦ ಬಹಳ ಹೊಲಸುನಾರುವದು ೧೧ ರೋಗೈ ೧೨ ಕುಂಭೀಮುಖ ಎಂದು ೧೩ ದುಷ್ಣವ್ರಣಗಳಿರುತ್ತವೆ || ೨೩ ||

ಟಿಪ್ಪಣಿ— ವ್ರಣಗಳು ಮಾಯ್ದಿದ್ದರೂ ಒಳಗೆ ದೋಷಗಳಿರುವವರಿಂದ ಅವು ಲಗುಗ್ಗೆ ಅತಿ ಕುಪಿತವಾಗಿ ಹೊರಗೆ ದುಷ್ಣವಾಗುತ್ತಿದ್ದರೆ ಆ ವ್ರಣಗಳು ರೋಗ್ಯವೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತವೆ—ಒಳಗೆ ಕೇವಲ ಇದ್ದು ಬಾಹ್ಯಯು ಸಣ್ಣದಿದ್ದರೆ ಆ ವ್ರಣವು ಕುಂಭೀಮುಖವೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

ವ್ರಣದ ೮ ಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ತ್ವಕ್ ಸಿರಾಮಾಂಸಮೇದೋಽಸ್ಥಿ ಸ್ನಾಯುಮನೂರ್ವ್ರಣಾಶ್ರಯಾಃ || ೨೪ ||
ವ್ರಣಸ್ಥಾನಾನಿ ನಿರ್ದಿಷ್ಟಾನ್ಯವ್ಯಾವೇಶಾನಿ ಸಂಕ್ಷೇಪೇ || ೨೪ ||

ಅರ್ಥ— ೧ ತ್ವಚ ೨ ಸಿರೆ ೩ ಮಾಂಸ ೪ ಮೇದ ೫ ಅಸ್ಥಿ ೬ ಸ್ನಾಯು ೭ ಮನುರ ೮ ಕೋಷ್ಠ ಎಂದು ಎಂಟು ವ್ರಣಸ್ಥಾನಗಳಿರುತ್ತವೆ. || ೨೪ ||

ವ್ರಣದ ೮ ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಸರ್ಪಿಸ್ತ್ರೀಲವಸಾಪೂಯಾರಕ್ತಶಾನಾವ್ಲಪ್ತಾತಿಕಾಃ || ೨೫ ||

ವ್ರಣಾನಾಂ ವ್ರಣಗಂಭಜ್ಜೈರಷ್ವಾ ಗಂಭಾಃ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಾಃ || ೨೫ ||

ಅರ್ಥ— ೧ ತುಪ್ಪ ೨ ಎಣ್ಣೆ ೩ ನೆಣ ೪ ಕೇವು ೫ ರಕ್ತ ೬ ಕವದಂತೆ ನಾರುವ ೭ ಹುಳಿನಾರುವ ೮ ಹೊಲಸುನಾರುವ ಹೀಗೆ ವ್ರಣದ ಎಂಟುತರದ ಗಂಭಗಳಿರುತ್ತವೆಯೆಂದು ತಜ್ಞರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. || ೨೫ ||

೧೪ ತರದ ವ್ರಣಪ್ರವಗಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಲಸಿಕಾಜಲಪೂಯಾನ್ಯಗ್ಗ್ಘರಿದ್ರಾರುಣಪಿಂಜರಾಃ || ೨೬ ||

ಕಷಾಯನೀಲಹರಿತಸ್ನಿಗ್ಧರುಕ್ಷಸಿತಾಸಿತಾಃ ||

ಇತಿ ರೂಪೈಃ ಸಮುದ್ದಿಷ್ಟಾ ವ್ರಣಪ್ರಾವಾರ್ತತುರ್ವಶ || ೨೭ ||

ಅರ್ಥ— ೧ ಲಸಿಕೆ ೨ ನೀರು ೩ ಕೇವು ೪ ರಕ್ತ ೫ ಅರಿಷಿಣ ಇವು
ಗಳ ಬಣ್ಣದ್ದು ೬ ನಸುಗೆಂಪು ೭ ಪಿಂಜರ (ಕೆಂಪುಹಳದಿ) ೮ ಕಷಾಯ (ಕೆಂಪು
ಕಮ್ಮ) ೯ ನೀಲ ೧೦ ಹಸರು ೧೧ ಸ್ನಿಗ್ಧ ೧೨ ರುಕ್ಷ ೧೩ ಬಿಳಿದು ೧೪ ಕರಿದು
ಈ ಪ್ರಕಾರ ಅವುಗಳ ರೂಪಗಳಿಂದ ಪ್ರಣಾಸ್ರವಗಳು ಹದಿನಾಲ್ಕೆಂದು
ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. || ೨೭ ||

೧೬ ಉಪದ್ರವಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ವಿಸರ್ಪಃ ಪಕ್ಷಿಘಾತಶ್ಚ ಶಿರಸ್ತಂಭೋಽಪತಾನಕಃ |
ನೋಹೋನ್ಮಾದವ್ರಣರುಜಾ ಜ್ವರಸ್ತೃಷ್ಣಾ ಹನುಗ್ರಹಃ || ೨೮ ||
ಕಾಸಶ್ಚ ದಿಫರತೀಸಾರೋ ಹಿಕ್ಕಾ ಶ್ವಾಸಃ ಸನೇಪಥುಃ |
ಷೋಡಶೋಪದ್ರವಾಃ ಸ್ತೋಕ್ತಾ ವ್ರಣಾನಾಂ ವ್ರಣಚಿಂತಕೈಃ || ೨೯ ||

ಅರ್ಥಃ— ೧ ವಿಸರ್ಪ ೨ ಪಕ್ಷಿಘಾತ ೩ ಶಿರಃಸ್ತಂಭ ೪ ಅಪ
ತಾನಕ ೫ ನೋಹ ೬ ಉನ್ಮಾದ ೭ ವ್ರಣದಲ್ಲಿ ಸೋವು ೮ ಜ್ವರ
೯ ನೀರಡಿಕೆ ೧೦ ಹನುಗ್ರಹ ೧೧ ಕೆಮ್ಮು ೧೨ ವಂತಿ ೧೩ ಅತ
ಸಾರ ೧೪ ಬಿಕ್ಕು ೧೫ ಶ್ವಾಸ ೧೬ ಕಂಪ ಇವು ವ್ರಣದ ೧೬ ತರದ
ಉಪದ್ರವಗಳೆಂದು ಪ್ರಣಜ್ಞಾನಿಗಳು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ವ್ರಣವು ನೆಟ್ಟಗಾಗದಿಲು ಕಾರಣವಾದ ಅದರಲ್ಲಿರುವ ೨೯ ದೋಷಗಳನ್ನು
ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಚತುರ್ವಿಂಶತಿರುದ್ಧಿಷ್ಟಾ ದೋಷಾಃ ಕಲ್ಪಾತರೇಣ ಚ ||

ಅರ್ಥಃ— ಬೇರೆ ರೀತಿಯಿಂದ (ನಾತಾದಿ ಭೇದದಿಂದಲ್ಲ) ವ್ರಣಗಳಲ್ಲಿ
೨೪ ದೋಷಗಳು ಇರುತ್ತವೆ.

ಸ್ನಾಯುಕ್ಲೇದಾಚ್ಛಿರಾಚ್ಛೇದಾದ್ ಗಾಂಭೀರ್ಯಾತ್ ಕ್ರಮಿಭಕ್ಷಣಾತ್ ||
|| ೩೦ ||

ಅಸ್ಥಿಭೇದಾತ್ ಸಕಲ್ಪತ್ವಾತ್ ಸವಿಷತ್ವಾಚ್ಚ ಸರ್ಪಣಾತ್ ||
ನಖಕಾಷ್ಠಾವಬಾಧಾಚ್ಚ ಮರ್ಮಲೋಮಾಭಿಘಟ್ಟಿನಾತ್ || ೩೧ ||

ಮಿಥ್ಯಾಬಂಧಾದತಿಸ್ನೇಹಾದತಿಭೈಷಜ್ಯಕರ್ಷಣಾತ್ ||
ಅಜೀರ್ಣಾದತಿಭುಕ್ತಾಚ್ಚ ವಿರುದ್ಧಾ ಸಾತ್ಮ್ಯಭೋಜನಾತ್ || ೩೨ ||

ಶೋಕಾತ್ ಕ್ರೋಧಾದ್ ದಿವಾಸ್ವಸ್ನಾದ್ ವ್ಯವಾಯಾತ್ ಕ್ಷೋಭ
ಣಾತ್ತ್ರಥಾ |

ವ್ರಣಾ ನ ಪ್ರಶಮಂ ಯಾಂತಿ ನಿಷ್ಕ್ರಿಯತ್ವಾಚ್ಚದೇಹಿನಾಮ್ || ೩೩ ||

ಅರ್ಥ:— ೧ ಸ್ನಾಯು ಕ್ಲೇದ ೨ ಶಿರಾಚ್ಛೇದ ೩ ಬಹಳ ಗುಂಬ
ಇರೋಣ ೪ ಹುಳುತನ್ನೋಣ ೫ ಅಸ್ಥಿಭೇದ ೬ ಒಳಗೆ ಶಲ್ಯ ಇರೋಣ
೭ ವಿಷವಿರೋಣ ೮ ಪಸರಿಸೋಣ ೯ ಉಗುರು ಕಟ್ಟಿಗೆಗಳು ಚುಚ್ಚೋಣ
೧೦ ಮರ್ಮಕ್ಕೆ ಪೆಟ್ಟುತಾಕೋಣ ೧೧ ಲೋಮಘಟ್ಟನ (ಕೂದಲು ಕಿತ್ತೋಣ)
೧೨ ಸರಿಯಾಗಿ ಕಟ್ಟದಿರೋಣ ೧೩ ಬಹಳ ಸ್ನೇಹಹಚ್ಚೋಣ ೧೪ ಬಹಳ
ಔಷಧ ತಕ್ಕೊಂಡು ಸೊರಗೋಣ ೧೫ ಅರ್ಜೀಣ ೧೬ ಬಹಳ ಊಟ
ಮಾಡೋಣ ೧೭ ವಿರುದ್ಧ ಆಹಾರ ೧೮ ಅಸಾತ್ಮ್ಯ ಆಹಾರ ೧೯
ಶೋಕ ೨೦ ಕ್ರೋಧ ೨೧ ಹಗಲು ನಿದ್ರೆ ೨೨ ವೈಧುನ ೨೩ ಪೆಟ್ಟು
ತಗಲೋಣ ೨೪ ಅಗಲಾಡದೆ ಒತ್ತಟ್ಟಿಗೆ ಕೂಡೋಣ ಈ ೨೪ ವ್ರಣದೋಷ
ಗಳಿಂದ ಮನುಷ್ಯರ ವ್ರಣಗಳು ಮಾಯುವದಿಲ್ಲ. || ೩೩ ||

ವ್ರಣದ ಸಾಧ್ಯಸಾಧ್ಯತೆಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಪರಿಸ್ಪರ್ಶಾಚ್ಚ ಗಂಧಾಚ್ಚ ದೋಷಾಚ್ಛೋಷದ್ರವ್ಯೈಃ ಸಹ ||

ವ್ರಣಾನಾಂ ಬಹುದೋಷಾಣಾಂ ಕೃಚ್ಛ್ರತ್ವಂ ಚೋಪಜಾಯತೇ
|| ೩೪ ||

ಅರ್ಥ— ಬಹಳ ಸ್ಪರ್ಶವಾಗೋಣದರಿಂದ, ದುರ್ಗಂಧದಿಂದ, ಉಷ
ದ್ರವಗಳಿಂದ ದೋಷಗಳು ಬಹಳ ಇರುವದರಿಂದ ವ್ರಣಗಳು ಕಷ್ಟಸಾಧ್ಯ
ವಾಗುತ್ತವೆ. || ೩೪ ||

ತ್ವಗ್ ಮಾಂಸಜಃ ಸುಖೇ ದೇಶೇ ತರುಣಸ್ಯಾನುಪದ್ರವಃ ||

ಧೀಮತೋಽಭಿನವಃ ಕಾಲೇ ಸುಖೇ ಸಾಧ್ಯಃ ಸುಖವ್ರಣಃ || ೩೫ ||

ಅರ್ಥ— ತ್ವಚೆ ಮಾಂಸಗಳಲ್ಲಿ ಆದ, ತ್ರಾಸವಾಗದ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿರುವ,
ತರುಣನ, ಉಪದ್ರವವಿಲ್ಲದ, ಬುದ್ಧಿವಂತನ, ಹೊಸದಾದ, ಚಲೋ (ಹೇಮಂತ
ಶಿಶಿರ) ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ, ನೋವಿಲ್ಲದ ವ್ರಣವು ಸುಖಸಾಧ್ಯವೆಂದು
ತಿಳಿಯಬೇಕು. || ೩೫ ||

ಗುಣೈರನ್ಯತಮೈರ್ಹೀನಸ್ತತಃ ಕೃಚ್ಛ್ರೋ ವ್ರಣಃ ಸ್ಮೃತಃ ||

ಸರ್ವೈರ್ವಿಹೀನೋ ವಿಜ್ಞೇಯಸ್ತ್ವಸಾಧ್ಯೋ ನಿರುಪಕ್ರಮಃ || ೩೬ ||

ಅರ್ಥ— ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಸುಖಸಾಧ್ಯ ಅಕ್ಷಣಗತವಿ ಒಂದೆರಡು ಇಲ್ಲವ ವ್ರಣವು ಕಷ್ಟಸಾಧ್ಯವು; ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಅಕ್ಷಣವಿರುವ ವ್ರಣವು ಅಸಾಧ್ಯವು. ಆದರೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಮಾಡಬಹುದು. || ೩೬ ||

ವ್ರಣಿನಾಮಾದಿತಃ ಕಾರ್ಯಂ ಯಥಾಸತ್ಯಂ ವಿಶೋಧನಂ ||

ಉರ್ಧ್ವಭಾಗೈರಧೋಭಾಗೈಃ ಶಸ್ತ್ರೈರ್ಬಲಸ್ತಿಭಿರೇವ ಚ || ೩೭ ||

ಅರ್ಥ— ವ್ರಣವು ಹೀನವಾಗಿ ಮೊದಲು ಆದರೆ ರಕ್ಷೆಯಂತೆ ಪಮನ, ವಿಸೇಚನ, ಶಸ್ತ್ರ (ಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರ) ಬಸ್ತಿಗಳಿಂದ ಶೋಧನೆ ಕೊಡಬೇಕು. || ೩೭ ||

ಸದ್ಯಃ ಶುದ್ಧಶರೀರಾಣಾಂ ಪ್ರಶಮಂ ಯಾಂತಿ ಹಿ ವ್ರಣಾಃ ||

ಯಥಾಕ್ರಮಮತಶ್ಚೋರ್ಧ್ವಂ ಭ್ರೂಣು ಸರ್ವಾನುಪಕ್ರಮಾನ್ || ೩೮ ||

ಅರ್ಥ— ಯಾವುದೇ ಶರೀರವು ಶುದ್ಧವಾಗಲು ವ್ರಣಗಳು ಕೂಡಲೆ ಶಮನವಾಗುವುವು. ಇಷ್ಟು ಮೇಲೆ ಕ್ರಮವಿರುವ ಎಲ್ಲ (೩೬) ವ್ರಣಗಳ ಉಪಕಾರಗಳನ್ನು ಹೇಳುವನು ಕೇಳಿರಿ. || ೩೮ ||

೩೬ ಉಪಕ್ರಮಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಶೋಧಘ್ನಂ ಪದ್ವಿಧಂ ಚೈವ ಶಸ್ತ್ರಕರ್ಮಾವಹೀವನಮ್ ||

ನಿರ್ವಾಪಣಂ ಸಸಂಧಾನಂ ಸ್ನೇಹಃ ಶಮನಮೇವಚ || ೩೯ ||

ಶೋಧನರೋಪಣೌ ಚೈವ ಸಕಷಾಯೌಪ್ರಲೇಪನೌ ||

ದ್ವೇ ತ್ರೈಲೀತದ್‌ಘೃತೇ ಪತ್ರಚ್ಛಾದನಂ ದ್ವೇ ಚ ಬಂಧನೇ || ೪೦ ||

ಆದ್ಯಮುತ್ಸಾದನಂ ದಾಹೋ ದ್ವಿವಿಧಃ ಸಾವಸಾದನಃ ||

ಕಾರಿಣ್ಯಮಾರ್ದವಕರೇ ಧೂಪನೇ ಲೇಪನೇ ಶುಭೇ || ೪೧ ||

ವ್ರಣಾವಚೂರ್ಣನಂ ವರ್ಯಂ ರೋಪಣಂ ಲೋಮರೋಹಣಂ ||

ಇತಿ ಷಟ್‌ತ್ರಿಂಶತಂ ವಿದ್ಯಾದ್ ವ್ರಣಾನಾಂ ಸಮುಪಕ್ರಮಾನ್ || ೪೨ ||

ಅರ್ಥ:— ಶೋಧನಾರಕ ಉಪಕಾರಗಳು ಆರು (೧ ರಕ್ಷಾಪ ಸೇಚನ ೨ ಸಂಶೋಧನ ೩ ಲಂಘನ, ೪ ಕಷಾಯ, ೫ ಶ್ರುತಮಾನ

೫ ನಿರ್ವಾಹಣ ೬ ಪಾಚನ) ೭ ರಸ್ತಕರ್ಮ ೮ ಅವಸೀಡನ ೯ ನಿರ್ವಾಹಣ ೧೦ ಸಂಧಾನ ೧೧ ಸ್ವೇದ ೧೨ ಶಮನ ೧೩ ಶೋಧನ ಕಷಾಯ ೧೪ ರೋಷಣ ಕಷಾಯ ೧೫ ಶೋಧನ ಲೇಪ ೧೬ ರೋಪಣ ಲೇಪ ೧೭ ಶೋಧನಶೈಲ ೧೮ ರೋಷಣ ಶೈಲ ೧೯ ಶೋಧನ ಘ್ರತ ೨೦ ರೋಪಣ ಘ್ರತ ೨೧ ವಪ್ರಚ್ಛಾದನ ೨೨ ಸವ್ಯಬಂಧನ ೨೩ ದಕ್ಷಿಣ ಬಂಧನ ೨೪ ವ್ರಣನಾಶಕ ಅಹಾರ ೨೫ ಉತ್ಪಾದನ (ವ್ರಣ ತುಂಬೋಣ) ೨೬-೨೭ ಎರಡು ತರದ ದಾಹ ೨೮ ಅವಸಾದನ (ವ್ರಣದಲ್ಲೆಯ ಮಾಂಸ ತೆಗೆಯೋಣ) ೨೯ ಕಾಣ್ಕರರ ಧೂಪ ೩೦ ಮಾರ್ದವಕರಧೂಪ ೩೧ ಕಾಣ್ಕರರ ಲೇಪ ೩೨ ಮಾರ್ದವಕರ ಲೇಪ ೩೩ ವ್ರಣಾವಚೋರ್ಣನ ೩೪ ಮರ್ಚ್ಚ ೩೫ ರೋಪಣ ೩೬ ಶೋಮರೋಷಣ ಈ ಪ್ರಕಾರ ೩೬ ವ್ರಣಗಳ ಉಪಚಾರಗಳೆನಿಸಿದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಟೀಕು— 'ಪ್ರಾಪ್ತಂ' ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವನ್ನು 'ರಸ್ತಕರ್ಮ' ಎಂಬವಕ್ಕೆ ಹಚ್ಚಿ, ಶಾಖದ ಮುಂತಾದ ಮುಂದೆ ದೇವ ೬ ರಸ್ತಕರ್ಮಗಳು ಮತ್ತು ಒಂದು ಶೋಧನಾರ್ಥ, ಹೀಗೆ ಐದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವಾಗುವರು. ಇಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಆ ವಿಶೇಷಣವನ್ನು 'ಶೋಧನ' ಎಂಬವಕ್ಕೆ ಹಚ್ಚಿ ಅರ್ಥ ಹೇಳಿರುವೆವು.

ಅವಸ್ಥಾನುರೂಪವಾಗಿ ಮಾಡುವ ಉಪಚಾರಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮೊದಲು ಶೋಧ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಪೂರ್ವರೂಪಂ ಭಿಷಗ್ಬುದ್ಧ್ವಾ ವ್ರಣಾನಾಂ ಶೋಧಮಾದಿತಃ ||
ರಕ್ತಾವಸೇಚನಂ ಕುರ್ಯಾದಜಾತವ್ರಣಶಾಂತಯೇ || ೪೩ ||

ಅರ್ಥ— ವ್ರಣದ ಪೂರ್ವರೂಪವಾದ ಶೋಧವನ್ನು ಕಂಡಕೂಡಲೇ ಛೇದ್ಯವು ಮುಂದೆ ವ್ರಣವಾಗಬಾರದೆಂದು ಮೊದಲು ರಕ್ತವೇಚನವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. || ೪೩ ||

ಶೋಧಯೇದ್ ಬಹುದೋಷಾನ್ ನೈ ಹ್ಯಣುದೋಷಾನ್ ವಿಲಂಘಯೇತ್ ||
ಪೂರ್ವಂ ಕಷಾಯಸರ್ಪಿರ್ಭಿರ್ಜಯೇದ್ ವಾ ಮಾರುತೋತ್ತರಮ್ || ೪೪ ||

ಅರ್ಥ— ದೋಷಗಳು ಬಹಳಿದ್ದರೆ ಶೋಧನಕೊಡಬೇಕು. ಸ್ವಲ್ಪ ಇದ್ದರೆ ಲಂಘನಮಾಡಿಸಬೇಕು. ವಾತವು ಹೆಚ್ಚಿದ್ದರೆ ಮಾತ್ರ ರಕ್ತಸೇಚನ ಲಂಘನಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸದೆ ಕಷಾಯ ಘೃತವನ್ನು ಕುಡಿಯಲು ಕೊಡಬೇಕು.

|| ೪೪ ||

ನೈಗ್ರೋಧೋದುಂಬರಾಶ್ವತ್ಥಪ್ಲಕ್ಷವೇತಸವಲ್ಕಲೈಃ ||

ಸಸರ್ಪಿಷ್ಕೈಃ ಪ್ರದೇಹಃ ಸ್ಯಾಚ್ಛೋಧನಿರ್ನಾಪಣಃ ಪರಃ || ೪೫ ||

ಅರ್ಥ:— ಆಲ, ಅತ್ತಿ, ಅರಳೆ, ಬಸರಿ, ಚೆತ್ತಗಳ ತೋಟಗಳಲ್ಲಿ ತುಪ್ಪ ಹಾಕಿ ಮಾಡಿದ ಲೇಪವು ಬಾವು ಕಳೆಯುವದರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾಗಿದೆ.

ನಿಜಯಾ ಮಧುಕಂ ನೀರಾ ಬಿಸಗ್ರಂಥಿಃ ಶತಾವರೀ ||

ನೀಲೋತ್ಪಲಂ ನಾಗಪುಷ್ಪಂ ಪ್ರದೇಹಃ ಸ್ಯಾತ್ ಸಶರ್ಕರಃ || ೪೬ ||

ಅರ್ಥ:— ಅಣಲಿ, ಜೇಷ್ಠಮಧು, ನೆಲಗುಂಬಳ, ಕಮಲದೇಟಿನ ಗಂಟು, ಶತಾವರಿ, ನೀಲಕಮಲ, ನಾಗಕೇಸರಿ, ಚಂದನ ಇವುಗಳ ಕಲ್ಪದ ಲೇಪವೂ ಉತ್ತಮವಾಗಿದೆ.

ಸಕ್ತವೋ ಮಧುಕಂ ಸರ್ಪಿಃ ಪ್ರದೇಹಃ ಸ್ಯಾತ್ ಸಶರ್ಕರಃ ||

ಅವಿದಾಹೀನಿ ಚಾನ್ನಾನಿ ಶೋಧಭೇಷಜಮುತ್ತಮಮ್ || ೪೭ ||

ಅರ್ಥ:— ಸಕ್ತ (ಜನೆಯ ಹಿಟ್ಟು), ಜೇಷ್ಠಮಧು, ತುಪ್ಪ ಸಕ್ಕರೆ ಇವುಗಳ ಲೇಪವು ಹಿತಕರವಿದೆ. ವಿದಾಹವೂದರ ಅನ್ನಗಳು ಬಾವಿಗೆ ಉತ್ತಮ ಔಷಧಗಳಾಗಿವೆ.

ಸ ಚೇದೇವಮುಪಕ್ರಾಂತಃ ಶೋಧೋ ನ ಪ್ರಶಮಂ ವ್ರಜೇತ್ ||

ತಸ್ಮೋಪನಾಹೈಃ ಸಕ್ಷಸ್ಯ ಪಾಟಿನಂ ಹಿತಮುಚ್ಯತೇ || ೪೮ ||

ಅರ್ಥ:— ಹೀಗೆ ಉಪಚಾರಮಾಡಿದರೂ ಆ ಬಾವು ಇಳಿಯದಿದ್ದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಉಪನಾಹ (ಪ್ರೋಟೀಸು) ಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ಸಕ್ಷವೂದಿ ಅದನ್ನು ಪಾಟಿನ ಮಾಡು (ಹರಿಯು) ವದು ಹಿತಕರವಾಗಿದೆ.

ತೈಲೇನ ಸರ್ಪಿಷಾ ನಾಪಿ ತಾಭ್ಯಾಂ ನಾ ಸಕ್ತುಪಿಂಡಿಕಾ ||

ಸುಖೋಷ್ಣಾ ಶೋಧಪಾಕಾರ್ಥಮುಪನಾಹಃ ಪ್ರಶಸ್ತತೇ || ೪೯ ||

ಅರ್ಥ— ಬಾವನ್ನು ಪಕ್ವವಾಡುವದಕ್ಕಾಗಿ ಸತುವಿನ ಮುದ್ದೆಯಲ್ಲಿ ಎಣ್ಣೆ ಅಥವಾ ತುಪ್ಪ ಹಾಕಿ ಕುದಿಸಿ ಬೆಚ್ಚಗೆಮಾಡಿ ಕಟ್ಟಬೇಕು. ಈ ಉಪನಾಹವು ಒಳ್ಳೆಯದಾಗಿದೆ. || ೪೯ ||

ಸತೀಲಾ ಸಾತಸೀವೀಜಾ ದಧ್ನಾನ್ಲಾ ಸಕ್ತುಪಿಂಡಿಕಾ ||
ಸಕಿಣ್ಣಕುಷ್ಠಲವಣಾ ಶಸ್ತಾ ಸಮುಪನಾಹನೇ || ೫೦ ||

ಅರ್ಥ— ಇದರಂತೆ ಎಳ್ಳು, ಅಗಸಿ, ಕೆಣ್ಣು, ಕೋಷ್ಟ, ಸ್ತಂಧವ, ನೋಸರು ಹಾಕಿ ಕುದಿಸಿದ ಸಕ್ತುವಿನ ಮುದ್ದೆಯು ಉಪನಾಹಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾಗಿದೆ. || ೫೦ ||

ರುಗ್ ದಾಹರಾಗತೋದೈಶ್ಚ ವಿದಗ್ಧಂ ಶೋಫನಾದಿಶೇತ್ ||
ಜಲಬಸ್ತಿಸಮಸ್ಪರ್ಶಂ ಸುಪಕ್ವಂ ಪೀಡಿತೋನ್ನತಮ್ || ೫೧ ||

ಅರ್ಥ— ಬಾವಿನಲ್ಲಿ ನೋವು, ದಾಹ, ಕೆಂಪುಬಣ್ಣ, ಚುಚ್ಚುವಿಕೆಗಳು ಇದ್ದರೆ ಅದು ಪಕ್ವವಾಗುತ್ತಿರುವ (ಪಚ್ಯಮಾನ) ಬಾವು ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ನೀರು ಸುಂಬಿದ ಚೀಲದಂತೆ ಸ್ಪರ್ಶಕ್ಕೆ ಹತ್ತುವ, ಒತ್ತಲು ಮತ್ತೊಂದುಕಡೆಗೆ ಉಬ್ಬುವ ಬಾವು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪಕ್ವವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. || ೫೧ ||

ಉನಾಥ ಗುಗ್ಗುಲುಃ ಸೌಧಂ ಪಯೋ ದಕ್ಷಕಪೋತಯೋಃ ||
ವಿಟ್ ಪಲಾಶಭವಃ ಕ್ಷಾರೋ ಹೇಮಕ್ಷೀರೀ ಮುಕೂಲಕಃ || ೫೨ ||

ಇತ್ಯುಕ್ತೋ ಭೇಷಜಗಣಃ ಪಕ್ಷಶೋಫಪ್ರಭೇದನಃ ||
ಸುಕುಮಾರಸ್ಯ ಕೃಷ್ಣಸ್ಯ ಶಸ್ತ್ರಂ ತು ಪರಮುಚ್ಯತೇ || ೫೩ ||

ಅರ್ಥ— ಅಗಸಿ, ಗುಗ್ಗುಲ, ಕಳ್ಳಿಯಹಾಲು, ಕೋಳಿಸಾರಿವಾಳಗಳ ಮಲ, ಮುತ್ತಲದ ಕ್ಷಾರ, ಗೋಳಗೋಳಕಿಯ ಹಾಲು, ದಂತೀ, ಈ ಔಷಧಗಳು ಪಕ್ವ ಬಾವನ್ನು ಒಡೆಯುವವು ಸುಕುಮಾರ ಜನರಿಗೂ ಬೇನೆಯಿಂದ ಕೃಶರಾದವರಿಗೂ ಇದು ಉತ್ಕೃಷ್ಟ ಶಸ್ತ್ರವಾಗಿದೆ. || ೫೩ ||

ಶಸ್ತ್ರಕರ್ಮಪ್ರಭೇದ ಮತ್ತೆ ಎಲ್ಲಿ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬದನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಪಾಟನಂ ವ್ಯಧನಂ ಚೈವ ಛೇದನಂ ಲೇಖನಂ ತಥಾ ||
ಪ್ರಚ್ಛನ್ನಂ ಸೀವನಂ ಚೈವ ಪದ್ವಿಧಂ ಶಸ್ತ್ರಕರ್ಮತತ್ || ೫೪ ||

ಅರ್ಥ— ೧ ಪಾಟಿನ (ಹರಿಯೋಣ) ೨ ವ್ಯಥನ (ಚುಚ್ಚೋಣ) ೩ ಛೇದನ (ಕತ್ತರಿಸೋಣ) ೪ ಲೇಖನ (ಕರೆಯೋಣ) ೫ ಪ್ರಚ್ಛನ (ಕಚ್ಚಿ ಹಾಕೋಣ) ೬ ಸೀವನ (ಹೊಲಿಯೋಣ) ಈ ಪ್ರಕಾರ ಶಸ್ತ್ರಕರ್ಮ ೬ ವಿಧವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ||೫೪||

ನಾಡೀವ್ರಣಾಃ ಸಕ್ಷಶೋಧಾಸ್ತಥಾ ಕ್ಷತಗುದೋದರಂ ||
ಅಂತಃಶಲ್ಯಾಶ್ಚ ಯೇ ಶೋಫಾಃ ಪಾಟ್ಯಸ್ತೇ ತದ್ವಿಧಾಶ್ಚ ಯೇ ||೫೫||

ಅರ್ಥ— ನಾಡೀವ್ರಣಗಳನ್ನು, ಹಕ್ಷಾಶ್ಚ ಬಾವುಗಳನ್ನು, ಕ್ಷತಗುದೋದರಗಳನ್ನು ಒಳಗೆ ಶಲ್ಯವಿದ್ದ ಮತ್ತು ಅವರಂತೆ ಇವು ಜೇರಿ ಬಾವುಗಳನ್ನು ಹರಿಯಬೇಕು. ||೫೫||

ದಕೋದರಾಣಿ ಸಂಪಕ್ವಾ ಗುಲ್ಮಾ ಯೇ ಯೇ ಚ ರಕ್ತಜಾಃ ||
ವ್ಯಥಾಃ ಶೋಣಿತರೋಗಾಶ್ಚ ವಿಸರ್ಪಪಿಡಕಾದಯಃ ||೫೬||

ಅರ್ಥ— ಉದಕೋದರಗಳನ್ನು ಸಕ್ಷವಾದ ಮತ್ತು ರಕ್ತದ ಗುಲ್ಮಗಳನ್ನು ರಕ್ತರೋಗಗಳಾದ ವಿಸರ್ಪ ಬಕ್ಕೆ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಚುಚ್ಚಬೇಕು. ||೫೬||

ಅಶಃ ಪ್ರಬೃತ್ಯಧೀಮಾಂಸಂ ಛೇದನೇನೋಪಸಾದಯೇತ್ ||
ಉದ್‌ವೃತ್ತಾನ್ ಸ್ಥೂಲಸರ್ಪಂತಾನುತ್ಸನ್ನಾನ್ ಕಠಿಣವ್ರಣಾನ್ ||೫೭||

ಅರ್ಥ— ಮಾಂಸಬೆಳೆದುಂಟಾಗುವ ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಬೇಕು. ಮೇಲಕ್ಕೆದ್ದ ಸುಶ್ಶೂಲ ವಸ್ತುಗಳಿರುವ ಬೆಳೆದುರುವ ಬಿರುಸು ವ್ರಣಗಳನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಬೇಕು. ||೫೭||

ಕಿಲಾಸಾನಿ ಸಕುಷ್ಮಾನಿ ಲಿಖೇಲ್ಲೇಖ್ಯಾನಿ ಬುದ್ಧಿಮಾನ್ |
ವಾತಾಸ್ಯಗ್ಗ್ರಂಥಿಪಿಡಕಾಃ ಸಕೋಲಾ ರಕ್ತಮಂಡಲಾಃ || ೫೮ ||

ಕುಷ್ಮಾನ್ಯಭಿತತಚಾಂಗಂ ಶೋಫಾಂಶ್ಚ ಪ್ರಚ್ಛಯೇದ್ಭಿಷಕ್ |
ಕುಕ್ಷುದರಾದಿಕಂ ಸೀವ್ಯಂ ಗಂಭೀರಂ ಯದ್ವಿಪಾಟಿತಮ್ || ೫೯ ||

ಇತಿ ಷಡ್ವಿಧಮುದ್ವಿಷ್ಟಂ ಶಸ್ತ್ರಕರ್ಮ ಮನೀಷಿಭಿಃ || ೫೯ || ||

ಅರ್ಥ— ಕಿಲಾಸ ಮತ್ತು ಕುಷ್ಮಗಳನ್ನು ಅವು ಲೇಖನಕ್ಕೆ ಅರ್ಹವಾಗಿದ್ದರೆ ಬುದ್ಧಿವಂತನು ಕರೆಯಬೇಕು. ವಾತರಕ್ತ, ಗ್ರಂಥಿ, ಬಕ್ಕೆ, ಕೋಶ, ಕುಕ್ಷುದರಾದಿಕಂ ಸೀವ್ಯಂ ಗಂಭೀರಂ ಯದ್ವಿಪಾಟಿತಮ್ || ೫೯ || ||

ರಕ್ತಮಂಡಲ (ಕುಷ್ಮ ಭೇದ) ಕುಷ್ಮ, ಬಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಅವಯವ ಮತ್ತು ಬಾವುಗಳಿಗೆ ವೈದ್ಯನು ಕಡ್ಡುಹಾಕಬೇಕು. ಕುಕ್ಷಿ ಉದರ ಮುಂತಾದವುಗಳು ಬಹಳ ಗುಂಬಿನವನೆಗೆ ಹರಿಯಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದರೆ ಹೊಲಿಯಬೇಕು. || ೫೯ || ಈ ಪ್ರಕಾರ ರಕ್ತಕರ್ಮವು ೬ ವಿಧವೆಂದು ಪಂಡಿತರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. || ೫೯ ||

೫ನೆಯ ಉಪಕ್ರಮವಾದ ೬ ವಿಧ'ರಕ್ತ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಹೇಳಿ ಅವಪೀಡನ ವೆಂಬ ಎಂಟನೆಯ ಉಪಕ್ರಮವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಸೂಕ್ಷ್ಮಾನಾಃ ಕೋಷವಂತೋ ಯೇವ್ರಣಾಸ್ತಾನ್ ಪ್ರಪೀಡಯೇತ್ || ೬೦ ||

ಅರ್ಥ:— ಸಣ್ಣ ಬಾಯಿಯ, ಒಳಗೆ ಪೊಳ್ಳು, ಇರುವ ವ್ರಣಗಳನ್ನು ಅವಪೀಡನ (ಹಿಂಡಿ ತೆಗೆಯೋಣ) ಮಾಡಬೇಕು.

ಕಲಾಯಾರ್ಜ ಮಸೂರಾರ್ಜ ಗೋಧೂಮಾಃ ಸಹರೇಣವಃ |
ಕಲ್ಮೀಕೃತಾಃ ಪ್ರಶಸ್ಯಂತೇ ನಿಃಸ್ನೇಹಾ ವ್ರಣಪೀಡನೇ || ೬೧ ||

ಅರ್ಥ:— ವ್ರಣಗಳ ಅವಪೀಡನದಲ್ಲಿ ಬಟಗಡ್ಡೆ, ಚನ್ನಂಗಿ, ಗೋದಿ ರೇಣುಕ ಬೀಜ ಇವುಗಳ ಸ್ನೇಹವಾಕದ ಕಲ್ಮವು ಶ್ರೇಷ್ಠವು.

೯ನೆಯ ಉಪಕ್ರಮವಾದ ನಿರ್ವಾಪಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಶಾಲ್ಮಲೀತ್ವಗ್ಬಲಾಮೂಲಂ ತಥಾ ನೃಗ್ರೋಧಪಲ್ಲವಾಃ ||
ನೃಗ್ರೋಧಾದಿಕಮುದ್ಧಿಷ್ಟಂ ಬಲಾದಿಕಮಥಾಪಿ ನಾ || ೬೨ ||

ಅಲೇಪನಂ ನಿರ್ವಾಪಣಂ ತದ್ವಿದ್ಯಾತ್ಮೈಶ್ಚ ಸೇಚನಮ್ ||
ಸರ್ವಿಷಾ ರತಥೌತೇನ ಪಯಸಾ ಮಧುಕಾಂಬುನಾ || ೬೩ ||

ನಿರ್ವಾಪಯೇತ್ ತು ಶೀತೇನ ರಕ್ತಪಿತ್ತೋತ್ತರಾನ್ ವ್ರಣಾನ್ || ೬೪ ||

ಅರ್ಥ:— ಬೂರಲತೋಟಿ, ಬಲಾಮೂಲ ಅಲದ ಎಲೆ ಅಥವಾ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ನೃಗ್ರೋಧಾದಿ (ನೃಗ್ರೋಧ ಉಡುಂಬುರಾ, ಅರ್ದಫ, ಪ್ಲಕ್ಷ, ಪೇತಸ) ಅಥವಾ ಬಲಾದಿ (ಮುಂದೆ ೨೫ ನೇ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವ) ಲೇಪವು. || ೬೨ || ಅವುಗಳ ಕಷಾಯದಿಂದ ಸೇಚನವು ನಿರ್ವಾಪಣ (ದಾಹನಾಶನ) ವೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ರಕ್ತಪಿತ್ತಾಧಿಕ ವ್ರಣಗಳನ್ನು

ಶತಧೌತಘೃತದಿಂದ ಅಥವಾ ತಣ್ಣನ್ನು ಹಾಲಿನಿಂದ ಅಥವಾ ಜೇಷ್ಠಮಧುಸಿನ ಕಷಾಯದಿಂದ ನಿರ್ವಾಪಣ ಮಾಡಬೇಕು. || ೬೩ ||

ಹತ್ತನೆಯ ಉಪಕ್ರಮವಾದ ಸಂಧಾನವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಲಂಬಾನಿ ವ್ರಣಮಾಂಸಾನಿ ಪ್ರಲಿಪ್ಯ ಮಧುಸರ್ಪಿಷಾ || ೬೪ ||

ಸಂದಧೀತ ಸಮಂ ನೈದ್ರೋ ಬಂಧನೈಶ್ಚೋಪಸಾದಯೇತ್ ||

ಅರ್ಥ— ಜೋತಾಡುವ ವ್ರಣಮಾಂಸವನ್ನು ತುಪ್ಪ ಜೇನುಗಳನ್ನು ತೊಡೆದು || ೬೪ || ಸರಿಯಾಗಿ ಸಂಧಾನ (ಕೂಡಿಸೋಣ) ಮಾಡಬೇಕು. ಮತ್ತು ಕಟ್ಟಿಬೇಕು. || ೬೪ ||

ತಾನ್ ಸಮಾನಸ್ಥಿತಾನ್ ಜ್ವಾಲ್ವಾ ಫಲಿನೀಲೋದ್ರಕಫಫಲೈಃ || ೬೫ ||
ಸಮಂಗಾಧಾತಕೀಯುಕ್ತೈಶ್ಚೂರ್ಣೈಶ್ಚೈರವಚೂರ್ಣಯೇತ್ ||

ಅರ್ಥ— ಅವು ಸರಿಯಾಗಿ ತಮ್ಮ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿದ್ದನ್ನು ತಿಳಿದು ಕೊಂಡು, ಫಲಿನೀ (ಪ್ರಿಯಂಗು) ಲೋಧ್ರ, ಕರಿಶಿವಸ್ತಿ, || ೬೫ || ಸಮಂಗಾ (ಮಂಜಿಷ್ಠ) ಧಾತಕೀಪುಷ್ಪ, ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಅದರಮೇಲೆ ಉದುರಿಸಬೇಕು. || ೬೫ ||

ಸಂಚವಲ್ಕಲಚೂರ್ಣೈರ್ವಾ ಶುಕ್ತಿಚೂರ್ಣಸಮಾಯುತೈಃ || ೬೬ ||
ಧಾತಕೀಲೋದ್ರಚೂರ್ಣೈರ್ವಾ ತಥಾ ರೋಹಂತಿ ತೇ ವ್ರಣಾಃ ||

ಅರ್ಥ— ಅಥವಾ ಸಂಚವಲ್ಕಲ (ಅಲ, ಅತ್ತಿ, ಅರಳಿ, ಬಸರಿ, ಹೆಬ್ಬೆಗಳ ತೋಟಿ) ಸಿಂಪೀ ಚೂರ್ಣಗಳನ್ನು || ೬೬ || ಅಥವಾ ಧಾತಕೀ ಲೋಧ್ರಗಳನ್ನು ಅವುಗಳ ಮೇಲೆ ಉದುರಿಸಬೇಕು. ಅಂದರೆ ವ್ರಣಗಳು ಮಾಯವವು. || ೬೬ ||

ಅಸ್ಥಿ ಭಗ್ನಂ ಚ್ಯುತಂ ಸಂಧಿಂ ಸಂದಧೀತ ಸಮಂ ಪುನಃ || ೬೭ ||
ಸಮೇನ ಸಮಮಂಗೇನ ಕೃತ್ವಾನೈನ ಸರೀಕ್ಷಕಃ || ೬೭ ||

ಅರ್ಥ:— ಮುರಿದ ಅಥವಾ ಸಂಧಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟ ಅಸ್ಥಿಯನ್ನು || ೬೭ || ಮುರಿಯದೇ ಇದ್ದ ಅವಯವದೊಡನೆ ಹೊಲಿಸಿ ನೋಟಿ ಅದರಂತೆ ಕೂಡಿಸಬೇಕು. || ೬೭ ||

ಸ್ಥಿರೈಃ ಕವಲಿಕಾಬಂಧೈಃ ಕುಶಿಕಾಭಿಶ್ಚ ಸಂಸ್ಥಿತಮ್ || ೬೮ ||

ಪಟ್ಟೈಃ ಪ್ರಭೂತಸನ್ನಿಷ್ಟೈರ್ಬಂಧೈರಯಾದಚಲಂ ಸುಖಮ್ ||

ಅರ್ಥ:— ಅದು ಸರಿಯಾಗಿ ಕೂಡಲು ಅದರ ಮೇಲೆ ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಅರಿವೆಯ ಗಳಿಗೆಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟು ಕುಶಿಕೆ (splint) (ಕಂಬ) ಗಳಿಂದ ಗಟ್ಟಿ ಮಾಡಿ || ೬೮ || ಆ ಮೇಲೆ ಬಹಳ ಶುಸ್ಪಹಟ್ಟಿದ ಅರಿವೆಯ ಪಟ್ಟಿಗಳಿಂದ ಅಗಲಾಡದಂತೆ ಅದರ ನೋವಾಗದಂತೆ ಬಿಗಿಯಬೇಕು. || ೬೮ ||

ಅನಿದಾಹಿಭಿರನ್ನೈಶ್ಚ ಪೌಷ್ಟಿಕೈಃ ಸಮುಪಾಚರೇತ್ || ೬೯ ||

ಗ್ಲಾನಿರ್ದಿ ನ ಹಿತಾ ಚಾಸ್ಯ ಸಂಧಿವಿಲ್ಲೇಷಕಾರಿಕಾ ||

ಅರ್ಥ:— ಪೌಷ್ಟಿಕವಾದ, ವಿದಾದವನ್ನುಂಟುಮಾಡದ ಅನ್ನಗಳನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. || ೬೯ || ಯಾಕಂದರೆ ಅವನಿಗೆ ಗ್ಲಾನಿಯು ಹಿತಕರವಲ್ಲ, ಅದು ಸಂಧಿಯನ್ನು ಬಿಡಿಸುವದು || ೬೯ ||

ವಿಚ್ಯುತಾಭಿಹತಾಂಗಾನ್ ವಿಸರ್ವಾದೀನುಪದ್ರವಾನ್ || ೭೦ ||

ಉಪಕ್ರಮೇದ್ ಯಥಾಕಾಲಂ ಕಾಲಜ್ಞಃ ಸ್ವಾಚ್ಛಿ ಕಿತ್ತಿತಾತ್ ||

ಅರ್ಥ — ಸ್ವಾಸದಿಂದ ಸರಿದ ಮತ್ತು ಫೆಟ್ಟಿ ಬಿದ್ದ ಅವಯವಗಳಿಗೆ ಉಂಟಾದ ವಿಸರ್ವ ಮುಂತಾದ ಉಪದ್ರವಗಳನ್ನು || ೭೦ || ಕಾಲಜ್ಞನಾದ ವೈದ್ಯನು ಅಯಾ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಅನುರೂಪವಾಗಿ ಸರಿಯಾಗಿ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಸಬೇಕು. || ೭೦ ||

ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ಉಪಕ್ರಮವಾದ ಸ್ವೇದವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಶುಷ್ಕಾ ಮಹಾರುಜಃ ಸ್ತಬ್ಧಾ ಯೇ ವ್ರಣಾ ನಾರುತೋತ್ತರಾಃ || ೭೧ ||

ಸ್ವೇದ್ಯಾಃ ಶಂಕರಕಲ್ಪೇನ ತ್ಯೇ ಸ್ಯುಃ ಕೃಶರಸಾಯಸ್ವೇಃ ||

ಗ್ರಾಮ್ಯಬೈಲಾಂಬುಜಾನೂಪೈರ್ವೇಶವಾರೈಃ ಸುಸಂಸ್ಕೃತೈಃ || ೭೨ ||

ಉತ್ಕಾರಿಕಾಭಿಶ್ಚೋಷ್ಣಾಭಿಃ ಸುಖೀ ಸ್ಯಾತ್ ನ್ರಣಿತಸ್ತಥಾ ||

ಅರ್ಥ — ಶುಷ್ಕ, ಬಹಳ ನೋಯುವ ಮತ್ತು ಸ್ತಬ್ಧವಾಗಿರುವ ವಾತಾಧಿಕ ವ್ರಣಗಳಿಗೆ || ೭೧ || ಎಳ್ಳಿನ ಕಲ್ಪ ಪಾಯಸ ಅಥವಾ ಗ್ರಾಮ್ಯ, ಬಿಲೇಶಯ, ಜಲಜ ಮತ್ತು ಅನೂಪ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಸಂಸ್ಕಾರಕೋಟ್ಟಿ ಕುಟ್ಟಿದ ಮಾಂಸಗಳಿಂದ || ೭೨ || ಅಥವಾ ಜವೆ, ಮುಂತಾದವುಗಳ ಬಿಸಿ ಬಿಸಿ ರೊಟ್ಟಿ

ಗಣಿಂದ ಲಂಕರವೆಂಬ ಸ್ವೇದವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. ಇದರಿಂದ ವ್ಯಾಧಿಯನ್ನೆ
ಆರಾಮಪಡಿಸುವದು. || ೭೦ ||

ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಉಪಕ್ರಮವಾದ ಶಮನ ಲೇಪಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಸವಾಹಾ ವೇದನಾವಂತೋ ಯೇ ವ್ರಣಾ ಮೂರುತೋತ್ತರಾಃ || ೭೧ ||

ಲೇಷಾಂ ತಿಲಾನುಮಾಂ ಚೈವ ಭೃಷ್ಟಾನ್ ಪಯಸಿ ನಿವೃತ್ತಾನ್ ||

ಕೇನೈವ ಪಯಸಾ ಪಿಷ್ಠಾ ದದ್ಯಾದಾಲೇಪನಂ ಬುಧಃ || ೭೨ ||

ಅರ್ಥ— ಸವಾಹಾ ಎಂಬ ಉಪಕ್ರಮವನ್ನು ಕೇವಲಯುಕ್ತ ವಾತಾಭಿಷ್ಕಾಂ ಪುಣ
ಗಣಿಗೆ || ೭೧ || ಎನ್ನುತ್ತಿರುವುದು. ಇದು ಹೇಗೆಯೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಅದು ಹೇಗೆಯೂ
ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಅದು ಹೇಗೆಯೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. || ೭೨ ||

ಬಿಲಾ ಗುದೂಚೇ ಮಧುಕಂ ಪೃಶ್ನಿಪರ್ಕೇ ರತಾನರೇ ||

ಜೀವಂತೀ ರಕೇರಾ ಪ್ಲೇವಂ ಪೈಲಂ ಮುಸ್ಸ್ರವಸಾ ಘೃತಮ್ || ೭೩ ||

ಸಂಸಿದ್ಧಾ ಸಮಧೂಜ್ವಿಷ್ಟಾ ರೂಲಘ್ನೀ ಸ್ನೇಹಶರ್ಮರಾ |

ದ್ವಿಪಂಚಮೂಲೋತ್ಪತ್ತಿಲೇನಾಂಭಸಾ ಪಯಸಾಥವಾ || ೭೪ ||

ಸರ್ಪಿಷಾ ವಾ ಸಪೈಲೇನ ಕೋಷ್ಠೇನ ಪರಿಷೇಚಯೇತ್ ||

ಅರ್ಥ— ಬಿಲಕ್ಕೆ, ಗುದೂಚಕ್ಕೆ, ಮಧುಕಂ, ಪೃಶ್ನಿಪರ್ಕಕ್ಕೆ, ರತಾನರಕ್ಕೆ, ಜೀವಂತಿ
ಕೇರಕ್ಕೆ, ರಕೇರಕ್ಕೆ, ಪ್ಲೇವಕ್ಕೆ, ಪೈಲಕ್ಕೆ, ಮುಸ್ಸ್ರವಕ್ಕೆ, ಸಮಧೂಜ್ವಕ್ಕೆ, ರೂಲಘ್ನಕ್ಕೆ, ಸ್ನೇಹ
ಶರ್ಮಕ್ಕೆ, ದ್ವಿಪಂಚಮೂಲಕ್ಕೆ, ಉತ್ಪತ್ತಿಲಕ್ಕೆ, ಅಂಭಸಕ್ಕೆ, ಪಯಸಕ್ಕೆ, ಸರ್ಪಿಷಕ್ಕೆ, ಸಪೈಲಕ್ಕೆ, ಕೋ
ಷ್ಠಕ್ಕೆ, ಪರಿಷೇಚಕ್ಕೆ || ೭೩ || ಎನ್ನುತ್ತಿರುವುದು. ಇದು ಹೇಗೆಯೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಅದು ಹೇಗೆಯೂ
ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಅದು ಹೇಗೆಯೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. || ೭೪ ||

ಯಾವಚೂರ್ಣಂ ಸಮಧುಕಂ ಸತಿಲಂ ಸಹ ಸರ್ಪಿಷಾ || ೭೫ ||

ದದ್ಯಾದಾಲೇಪನಂ ಕೋಷ್ಠಾಂ ದಾಹರೂಲೋಪಶಾಂತಯೇ ||

ಅರ್ಥ— ಜಲ, ಜೇಷ್ಠವುಧು, ಎಳ್ಳು, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ತುಪ್ಪ
ದಲ್ಲಿ ಕಲಿಸಿ || ೭೫ || ಬೆಚ್ಚುಗೆಯೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಅದು ಹೇಗೆಯೂ
ಇರುವುದಿಲ್ಲ. || ೭೬ ||

ಉಪನಾಹಶ್ಚ ಕರ್ತವ್ಯಃ ಸತಿಲೋ ಮುದ್ಗಪಾಯಸಃ || ೭೮ ||
 ಬುಗ್ಗಾಹಯೋಃ ಪ್ರಶಮನೋ ವ್ರಜೇಷ್ಟೇವಂ ವಿಧಃ ಸ್ವತಃ ||

ಅರ್ಥ:— ಎಳ್ಳು, ಹೆಣ್ಣುಗಾಡು ರಾಶಿವಶ್ಚ ಕುದಿಸಿ ಅದರ ಉಪನಾಹ ಮಾಡಬೇಕು. || ೭೮ || ಈಶ್ವರ ದಾಹರೂಪಿಗಳನ್ನು ಕಳೆಯುವದು. ಈ ಪ್ರಕಾರ ವ್ರಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ನೋವುಗಳ ಮುಕ್ತಿ ದಾಹಗಳ ರಹಸ್ಯವು ವಿಧಿಯು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು.

೧೩—೧೪ ನೆಯ ಉಪಕ್ರಮಗಳಾಗಿ ಶೋಧನೆ, ಕಷಾಯ ಲೇಪನಗಳನ್ನು ಹೇಳಬೋದಲು, ಅವುಗಳ ವಿಷಯವಾದ ಗ್ರಾಹನಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. —

ಸೂಕ್ಷ್ಮಾನ್ನನಾ ಬಹುಸ್ಪ್ರವಾಃ ಕೋಷವಂತಶ್ಚ ಯೇ ಪ್ರಣಾಃ || ೭೯ ||
 ನ ಚ ಮರ್ಮಸ್ಥಿತಾಸ್ತೇಷಾವೇಷಣಿಂ ಹಿರಮುಚ್ಯತೇ ||

ಅರ್ಥ:— ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಯುವು, ಬಹು ಶೋಧನೆ, ಒಳಗೆ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದವು || ೭೯ || ಅವರಿಗೆ ಮುಗುವವರೆಗೆ ವ್ರಣಗಳಿಗೆ ಏಕಣವು (ವ್ರಣದಲ್ಲಿ ಕುಳಿಯುವುದು) ಅದು ಅವರ ಮುಖವೇಷಣವು ಮುಕ್ತವಾದುದು (ಅವರ ಮುಖವು) ಒಳ್ಳೆಯದು || ೮೦ ||

ದ್ವಿವಿಧಾವೇಷಣಾಂ ವಿದ್ಯಾನ್ವದ್ವಿಂ ಚ ಕರಿನಾಮಪಿ || ೮೦ ||
 ಔದ್ವಿದ್ಯಮ್ಯದಾಭಿರ್ಮಾತ್ರೈಲೋಪಾಯಾನ್ ನಾ ಶಲಾಕಯಾ |
 ಗಂಭೀರೇ ಮಾಂಸಲೇ ದೇಶೇ ಪಾಟಿಂ ಲೋಹಶಲಾಕಯಾ || ೮೧ ||
 ಏಷ್ಯಂ ವಿದ್ಯಾದ್ ವ್ರಣಂ ನಾತ್ರೈವಿಪರೀತಮ್ ಕೋಭಿಷಕ್ ||

ಅರ್ಥ:— ಈ ಏಕಣವು ವ್ರಣದ ಮುಖವೇಷಣವೆಂದು ಎರಡು ಬಗೆಯದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. || ೮೦ || ಇದನ್ನು ವಿದ್ಯಾನ್ವದ್ವಿಂ ವೈದ್ಯವಾದವನು ಅಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದರೆ ವ್ರಣದ ಏಕಣವೆಂದು ಲೋಹಗಳ ಶಲಾಕೆಯಿಂದ ಮಾಡಿದರೆ ಕೂಡ ಏಕಣವೆಂದೂ ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಮಂಸದ ಕ್ಷಳದಲ್ಲಿಯೂ ಗಂಭೀರ ವ್ರಣವನ್ನು ಲೋಹಗಳ ಶಲಾಕೆಯಿಂದ ನೋಡಿ ನೀಡಬೇಕು. || ೮೧ || ಇದರ ವಿವರವಾದ ವ್ರಣವನ್ನು ವೈದ್ಯನು ನಾಲಗಳಿಂದ ಪರೀಕ್ಷಿಸಬೇಕು || ೮೧ ||

ಪೂತಿಗಂಧಾನ್ವಿವರ್ಣಾಂಶ್ಚ ಬಹುಸ್ಪ್ರವಾನ್ ಮಹಾರುಜಃ || ೮೨ ||
 ವ್ರಣಾನಶುದ್ಧಾನ್ವಿಜ್ಞಾಯ ಶೋಧನೈಃ ಸಮುಪಾಚರೇತ್ ||

ಅರ್ಥ:— ಹೃದಯದ ಸ್ಥಾನದಿಂದ ಬಿಡುಬಿಡು, ಬಹಳ ಸೋರುವ ಬಹಳ ಸೋಯುವ ಲಕ್ಷಣವು ಪ್ರಣಯದಿಂದ ತಿಳಿದು ಕೊಡುವ ವಸ್ತುಗಳಿಂದ. || ೮೩ ||

ತ್ರಿಘಟಾ ಬದಿರೋ ವಾರ್ಧೀ ನೈಗ್ರೋಧಾದಿರ್ಬಲಾ ಕುಶಾಃ || ೮೪ ||
ನಿಂಬಕೋಲಕಪತ್ರಾಣಿ ಕಷಾಯಾಃ ಶೋಧನೇ ಹಿತಾಃ ||

ಅರ್ಥ:— ತ್ರಿಘಟ, ತರಿ, ಮರ ತರಿಸಣ, ಆಲ ಮುಂತಾದವುಗಳ ಸೋಣಿ, ಬಲಮೂಲ, ಕುರ (ವರ್ಧನ) || ೮೪ || ಬೇವು ಬೋಲಿಗಳ ಎಲೆಗಳ ಕಷಾಯಗಳು ಪ್ರಣಯೋಧನೆಯಲ್ಲಿ ಬಿಡುಬಿಡುಗಳಿವೆ. || ೮೫ ||

ತಿಲಕಲ್ಯಾಃ ಸಲನಸೋ ದ್ವೇ ಹರಿದ್ರೇ ತ್ರಿವೃದ್ ಘೃತಮ್ || ೮೬ ||
ಮಧುಕಂ ನಿಂಬಪತ್ರಾಣಿ ಲೇಪಃ ಸ್ಯಾದ್ ವ್ರಣಶೋಧನಃ ||

ಅರ್ಥ:— ಎಳ್ಳು ಕಲ್ಯಾ, ಸ್ತಂಧನ, ತರಿಣಿ, ಮರತರಿಣಿ, ಸೋಣಿ ಮರ ತರಿಸಣ, ಬೇವು ಮೂಲ, ಬೇವು ಬೇವು ಇವುಗಳ [ತಿಲಕಲ್ಯಾ] ಬೇವು ಪ್ರಣಯವು ಶುಭವಾಗುವುದು. || ೮೭ ||

೧೫-೧೬ನೆಯ ಉಪಕ್ರಮಗಳಾದ ಶೋಷಣ ಕಷಾಯ ಲೇಪಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ನಾತಿರಕ್ತೋ ನಾತಿಶಾಂಡುರ್ನಾತಿಶ್ಯಾವೋ ನ ಚಾತಿರುಕ್ || ೮೮ ||
ನ ಚೋತ್ಸನ್ನೋ ನ ಚೋತ್ಸಂಗೀ ಶುದ್ಧೋ ರೋವ್ಯಃ ಪರಂ ವ್ರಣಃ ||

ಅರ್ಥ:— ಬಹಳ ಕೆಂಪು, ಅಥವಾ ಬಹಳ ಬಿಳಿದು, ಅಥವಾ ಬಹಳ ಕರಿದು, ಅಥವಾ ಬಹಳ ಸೋವು ಇರದು || ೮೮ || ಬಹಳ ಕುಲಿಕ್ಕೇಳದು, ಬಹಳ ಕೊಳ್ಳು ಇರದು ವ್ರಣವು ಶುಭವೆಂದು ತಿಳಿದು ಅದನ್ನು ಅಪರೈವಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕು. || ೮೯ ||

ನೈಗ್ರೋಧೋದುಂಬರಾಶ್ವತ್ಥಕದಂಬಪ್ಲಕ್ಷವೇತಸಾಃ || ೯೦ ||
ಕರವೀರಾರ್ಕಕುಟಿಜಾಃ ಕಷಾಯಾ ವ್ರಣಶೋಧನಾಃ ||

ಅರ್ಥ:— ಆಲ, ಅತ್ತಿ, ಅರಳಿ, ಕದಂಬ, ಬಸರಿ, ಬೆತ್ತ, || ೯೦ || ಕಣ ಗುರು, ಎಕ್ಕೆ, ಹುಲಗತ್ತಿಗಳ ಕಷಾಯಗಳು ವ್ರಣಶೋಧಕಗಳಾಗಿವೆ. || ೯೧ ||

ಚಂದನಂ ಪದ್ಮಕಿಂಜಲ್ಕಂ ದಾರ್ವೀತ್ವಕ್ ನೀಲಮುತ್ಪಲಮ್ ||೪೭||
ಮೇದೇ ಮೂರ್ನಾ ಸಮಂಗಾ ಚ ಯಶ್ವಾಹ್ವಂ ವ್ರಣರೋಪಣಂ ||

ಅರ್ಥ:- ಚಂದನ, ಕಮಲಗಳ ಕೇಶರ, ಮರಅರಿಷಿದ ತೋಟೆ, ನೀಲಕಮಲ ||೪೭|| ಮೇದೆ ಮಹಾಮೇದೆ, ಹೆಗ್ಗೊರಟೆಗೆ, ಸಮಂಗಾ, [ಮಂಜುಷ್ಠೆ] ಜೇಷ್ಠಮಧು, ಇವುಗಳ ಲೇಸವು ವ್ರಣರೋಪಕವಾಗಿದೆ. ೪೭||

ಪ್ರಸೌಂಡರೀಕಂ ಜೀವಂತೀಂ ಗೋಜಿಹ್ವಾ ಧಾತಕೀಂ ಬಲಾಂ ||೪೮||
ರೋಪಣಂ ಸತಿಲಂ ದದ್ಯಾತ್ ಪ್ರದೇಹಂ ಸಘೃತಂ ವ್ರಣೇ ||

ಅರ್ಥ:- ಪುಂಡರೀಕಾಷ್ಠ, ಜೀವಂತಿ, ಗೋಜಿಹ್ವೆ [ಹತ್ತರಕೆ] ಧಾತಕೀಪುಷ್ಪ, ಬಲಮೂಲ, ||೪೮|| ಎಳ್ಳು ಇವುಗಳಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ತುಪ್ಪಕೂಡಿಸಿ ವ್ರಣಕ್ಕೆ ಲೇಸವನಾಡಿದರೆ ಅದು ವ್ರಣಯುತವು. || ೪೮|| ||

೧೭-೧೮-೧೯-೨೦ನೆಯ ಉಪಕ್ರಮಗಳಾದ ರೋಧನ ರೋಪಣ ತೈಲಘೃತ ಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಕಂಪಿಲ್ಲಕಂ ವಿಡಂಗಾನಿ ವತ್ಸಕಂ ತ್ರಿಫಲಾಂ ಬಲಾಂ ||೪೯||
ಸಟೋಲಂ ಪಿಚುನುದ್ರಂ ಚ ಲೋಧ್ರಂ ಮುಸ್ತಂ ಪ್ರಿಯಂಗುಕಂ ||
ಧಾತಕೀಂ ಬದಿರಂ ಸರ್ಜನೇಲಾನುಗುರುಚಂದನಂ || ೫೦ ||
ಪಿಷ್ಪಾ ಸಾಧ್ಯಂ ಭವೇತ್ ತೈಲಂ ತತ್ಪರಂ ವ್ರಣರೋಪಣಂ ||

ಅರ್ಥ:- ಕಂಪಿಲೆ, ವಾಪಿಡಂಗ, ಹಲಗತ್ತಿ, ತ್ರಿಫಲೆ, ಬಲ ಮೂಲ||೪೯|| ಕುಪಿಪದುನಲ, ಜೇವು, ಲೋಧ್ರ, ಜೇಕು, ಪ್ರಿಯಂಗು (ಗವ್ವಲಾ). ಧಾತಕೀ ಪುಷ್ಪ, ತರಿ, ರಾಳ, ಯಗಲಕ್ಕಿ, ಅಗುರು, ಚಂದನ. || ೫೦ || ಇವುಗಳ ಕಲ್ಪದಿಂದ ಸಿದ್ಧವನಾಡಿದ ತೈಲವು ಅತ್ಯಂತ ವ್ರಣರೋಪಕವಾಗಿದೆ. ||೫೦|| ||

ಪ್ರಸೌಂಡರೀಕಂ ಮಧುಕಂ ಕಾಕೋಲ್ಲಾ ದ್ವೇ ಚ ಚಂದನೇ || ೫೧ ||
ಸಿದ್ಧನೇತೈಃ ಸಮೈಸ್ತೈಲಂ ಪರಂ ಸ್ಯಾದ್ ವ್ರಣರೋಪಣಮ್ ||

ಅರ್ಥ:- ಪುಂಡರೀಕ ಕಾಷ್ಠ, ಜೇಷ್ಠಮಧು, ಕಾಕೋಲಿ, ಕ್ಷೀರ ಕಾಕೋಲಿ, ಚಂದನ, ರಕ್ತಚಂದನ || ೫೧ || ಇವೆಲ್ಲವುಗಳನ್ನು ಸಮವಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಸಿದ್ಧವನಾಡಿದ ತೈಲವು ಅತ್ಯಂತ ವ್ರಣರೋಪಕವಾಗಿದೆ.||೫೦|| ||

ದೂರ್ವಾಸ್ವರಸಿದ್ಧಂ ವಾ ತೈಲ ಕಂಪಿಲ್ಲಕೇನ ವಾ || ೯೨ ||

ದಾರ್ವೀತ್ಪಚಶ್ಚ ಕಲ್ಕೇನ ಪ್ರಧಾನಂ ವ್ರಣರೋಪಣಮ್ ||

ಅರ್ಥ:— ಕರಿಕೆಯ ರಸದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಅಥವಾ ಕಪಿಲೆಯಿಂದ ಮಾಡಿದ || ೯೨ || ಅಥವಾ ಮರ ಅರಿಸಿದ ತೋಟೆಯ ಕಲ್ಪದಿಂದ ಮಾಡಿದ ತೈಲವು ವ್ರಣರೋಪಣಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿದೆ || ೯೨ ||

ಯೇನೈವ ವಿಧಿನಾ ತೈಲಂ ಘೃತಂ ತೇನೈವ ಸಾಧಯೇತ್ || ೯೩ ||

ರಕ್ತಪಿತ್ತೋತ್ತರಂ ಜ್ವಾತ್ವಾ ರೋಷಣೇ ಘೃತಮುತ್ತಮಮ್ ||

ಅರ್ಥ:— ತೈಲವನ್ನು ಸಿದ್ಧಮಾಡುವ ರೀತಿಯಿಂದಲೇ ಘೃತವನ್ನು ಸಿದ್ಧಮಾಡಬೇಕು. || ೯೩ || ರಕ್ತಪಿತ್ತಾಧಿಕ ಕ್ರಾಣವೆಂದು ತಿಳಿದುದಾದರೆ ಅದನ್ನು ಮಾರುಕಟ್ಟೆ ಈ ಘೃತವೇ ಉತ್ತಮವು. || ೯೩ ||

೨೧ನೆಯ ಉಪಕ್ರಮವಾದ ವ್ರಣಪ್ರಚ್ಛದನವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಕದಂಬಾರ್ಜುನಜಂಬೂನಾಂ ಸಾಟಿಲ್ಲಾಃ ಪಿಪ್ಪಲಸ್ಯ ಚ || ೯೪ ||

ವ್ರಣಂ ಪ್ರಚ್ಛಾದನೇ ವಿದ್ವಾನ್ ಪತ್ರಾಣ್ಯರ್ಯಸ್ಯ ಚಾದಿತೇತ್ ||

ಅರ್ಥ:— ಕದಂಬ, ಮುತ್ತಿ, ನೇರಿಲ, ಮಾದರಿ, ಅರಳಿ ಇವುಗಳ || ೯೪ || ಮತ್ತೆ ಎಕ್ಕೆಯ ಎಲೆಗಳನ್ನು ವ್ರಣಮುಚ್ಚನೆಂದು ಜ್ವಾಣ ಕೈವಾಸು ಹೇಳಬೇಕು. || ೯೪ ||

ವಾಕ್ಷೋರ್ಥನಾಜಿನಃ ಕ್ಷೌಮಪಟ್ಟೋ ವ್ರಣಹಿತಃ ಪರಃ || ೯೫ ||

ಅರ್ಥ:— ಗಿಡದ ತೋಟೆ ಅಥವಾ ಮೊಗಲು ಅಥವಾ ನಾರಿನಬಟ್ಟೆ ಇವುಗಳ ಸಟ್ಟೆಯು ಕ್ರಾಣಕ್ಕೆ ಬಹಳ ಹಿತಕರವದೆ. || ೯೫ ||

೨೨-೨೩ ನೆಯ ಉಪಕ್ರಮಗಳಾದ ಬಂಧಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಬಂಧಶ್ಚ ದ್ವಿನಿಧಃ ಶಸ್ತ್ರೋ ವ್ರಣಾನಾಂ ಸಮ್ಯದಕ್ಷಿಣಃ ||

ಅರ್ಥ:— ಸಸ್ಯ [ಎಡದ] ಬಂಧ ಮತ್ತು ದಕ್ಷಿಣ [ಬಲದ] ಬಂಧ ಎಂಬ ವ್ರಣಗಳ ಬಂಧವು ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿದೆ. || ೯೫ ||

೨೪ನೆಯ ಉಪಕ್ರಮವಾದ ಆಹಾರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಲವಣಾಮ್ಲಕಟಿಷ್ಠಾಣಿ ವಿದಾಹೀನಿ ಗುರೂಣಿ ಚ || ೯೬ ||

ವರ್ಜಯೇದನ್ನಸಾನಾನಿ ವ್ರಣೇ ಮೃಥುನಮೇವ ಚ ||

ಅರ್ಥ— ಉನ್ನಿ, ಹುಳಿ, ಕಾರ, ಉಷ್ಣ, ವಿದಾಹಿ, ಜಡ, ||೯೬||
 ಅನ್ನಸಾನಗಳನ್ನು ಮೈಥುನಗಳನ್ನು ಪ್ರಣರೋಗಿಯು ಬಿಡಬೇಕು || ೯೬ ||
 ನಾತಿಶೀತಗುರುಸ್ಥಿಗ್ಧಮವಿದಾಹಿ ಯಥಾವ್ರಣಂ ||೯೭||
 ಅನ್ನಸಾನಂ ಪ್ರಣಹಿತಂ ಹಿತಂ ಚಾಸ್ವಪನಂ ದಿನಾ ||

ಅರ್ಥ— ಬಹಳ ಶೀತ, ಜಡ, ಸ್ಥಿಗ್ಧವಿರದ ಮತ್ತು ವಿದಾಹ ಮಾಡ
 ದವು ||೯೭|| ಪ್ರಣಕ್ಕೆ ಹಿತಕರವಾದ ಅನ್ನಸಾನಗಳು ಹಗಲು ಸಿದ್ರಮಾಡದಿರು
 ನಮೂ ಉತ್ತಮ. || ೯೭ ||

೨೫ನೆಯ ಉಪಕ್ರಮವಾದ ಉತ್ಪಾದನವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಸ್ತನ್ಯಾನಿ ಜೀವನೀಯಾಂತಿ ಬೃಂದಣೀಯಾನಿ ಯಾನಿ ಚ ||೯೮||
 ಉತ್ಪಾದನಾರ್ಥಂ ನಿನ್ನಾನಾಂ ಪ್ರಣಾನಾಂ ತಾನಿ ಕಲ್ಪಯೇತ್ ||

ಅರ್ಥ— ಗುಂಭವಾದ ಪ್ರಣಗಳು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಳುವದಕ್ಕಾಗಿ ಸ್ತನ್ಯ,
 ಜೀವನೀಯ, ಬೃಂದಣೀಯ, ಲೇಪಗಳನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. || ೯೮ ||

ರುಧಿರೇತಿಪ್ರವೃತ್ತೇ ತು ಭಿನ್ನೇ ಭಿನ್ನೇನಧಿಸಾಂಸಕೇ ||೯೯||
 ಕಫಗ್ರಂಥಿಷು ಗಂಡೇಷು ನಾತಸ್ತಂಭೇಷು ರುಕ್ಷು ಚ ||
 ಗೂಢಸ್ರೂಯಲಸೀಕೇಷು ಗಂಭೀರೇಷು ವ್ರಣೇಷು ಚ ||೧೦೦||
 ಸುಪ್ತೇಷು ಚಾಂಗದೇಶೇಷು ಕರ್ಮಾಗ್ನೇಃ ಸಂಪ್ರಶಸ್ತತೇ || ೧೦೦ || ||

ಅರ್ಥ— ಹೆಚ್ಚು ಬೆಳೆದ ಮಾಂಸ (ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ ಮುಂತಾದವು)
 ಗಳನ್ನು ಚುಟ್ಟಿವಾಗ್ಗೆ, ಅಥವಾ ಕತ್ತರಿಸುವಾಗ್ಗೆ ಬಹಳ ರಕ್ತಸ್ರಾವವಾಗ
 ಹತ್ತಲು ||೯೯|| ಮತ್ತು ಕಫದ ಗ್ರಂಥಿ ಗಲಗಂಡ ಗಂಡಮಾಲೆ, ವಾತಸ್ತಂಭ
 ವಾತನೋವುಗಳಲ್ಲಿ, ನೇವು, ರಸಿಕೆ ಹುದುಗಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಗುಂಭವ್ರಣಗಳಲ್ಲಿ
 ||೧೦೦|| ಸ್ವರೂಪವಾಗಿರುವ ರೋಗದಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ದಾಹವು ಒಳ್ಳೇದು ||೧೦೦||
 ಮಧುಚ್ಛಿಷ್ಣೇನ ತೈಲೇನ ಮಜ್ಜಕೃದ್ರವಸಾಘೃತೈಃ ||೧೦೧||
 ತಪ್ತೈರ್ವಾ ವಿವಿಧೈರ್ಯೋಧೈರ್ದಹೇದ್ ದಾಹವಿಶೇಷವಿತ್ ||

ಅರ್ಥ— ದಾದದ ವಿಶೇಷ ಜ್ವಾಸಿಯಾದ ನೈವ್ಯನು ಮೇಣ, ತೈಲ,
 ಮಜ್ಜ, ಜೇನು, ನೇಣ, ಘೃತ ಇವುಗಳನ್ನು ||೧೦೧|| ವಿವಿಧ ಲೋಹಗಳನ್ನು
 ಕಾಸಿ ದಾದ ಕೊಡಬೇಕು. || ೧೦೧ ||

ರುಕ್ಷಾಣಾಂ ಸುಕುಮಾರಾಣಾಂ ಗಂಭೀರಾಣ್ಯಾ ರುತೋತ್ತರಾನ್ || ೧೦೨ ||
ದಹೇತ್ ಸ್ನೇಹಮಧೂಚ್ಛಿಷ್ಟೈರ್ಲೋಹೈಃ ಕ್ಷುದ್ರೈಸ್ತತೋಽನ್ಯಥಾ ||

ಅರ್ಥ— ರುಕ್ಷ ಮತ್ತು ಕೋಮಲ ಜಸರ ಮತ್ತು ವಾತಾಧಿಕ ಗಂಭೀರ ವ್ರಣಗಳನ್ನು || ೧೦೨ || ಸ್ನೇಹ ಪೇಣಗಳಿಂದಲೂ ಉಳಿದ ವ್ರಣಗಳನ್ನು ಲೋಹ ಜೇನುಗಳಿಂದಲೂ ಸುಡಬೇಕು. || ೧೦೨ || ||

ದಾಹಕ್ಕೆ ಅಯೋಗ್ಯ ಜನಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಬಾಲದುರ್ಬಲವೃದ್ಧಾನಾಂ ಗರ್ಭಿಣ್ಯಾ ರಕ್ತಪಿತ್ತಿನಾಂ || ೧೦೩ ||

ತೃಷ್ಣಾಜ್ವರಪರೀತಾನಾಮುಬಲಾನಾಂ ವಿಷಾದಿನಾಮ್ |

ನಾಗ್ನಿಕರ್ಮೋಪದೇಷ್ಯವ್ಯಂ ಸ್ನಾಯುಮರ್ಮವ್ರಣೇಷು ಚ || ೧೦೪ ||

ಅರ್ಥ— ಬಾಲಕ, ಅರಸ್ತ, ವೃದ್ಧ, ಗರ್ಭಿಣಿ, ರಕ್ತಪಿತ್ತ ರೋಗಿಗಳಿಗೂ || ೧೦೩ || ನೀರಿಡಿಕೆ ಜ್ವರವುಳ್ಳವರಿಗೂ ತೃಷ್ಣ, ದುಃಖಿತ ಜಸರಿಗೂ ಸ್ನಾಯು ಮರ್ಮಗಳಲ್ಲಿವ್ವ ವ್ರಣಗಳಿಗೂ ದಾಹಕೊಡಬಾರದು. || ೧೦೪ ||

ಸವಿಷೇಷು ಸಶಲ್ಮೇಷು ನೇತ್ರಕೋಷ್ಮವ್ರಣೇಷು ಚ ||

ರೋಗದೋಷಬಲಾಪೇಕ್ಷೇ ಮಾತ್ರಾಕಾಲಾಗ್ನಿಕೋವಿದಃ || ೧೦೫ ||

ಶಸ್ತ್ರಕರ್ಮಾಗ್ನಿಕೃತ್ಯೇಷು ಕ್ಷಾರಮುಷ್ಯವಚಾರಯೇತ್ ||

ಅರ್ಥ— ಏಷ ಅಥವಾ ಶಲ್ಮವುಳ್ಳ ಮತ್ತು ಕಣ್ಣು, ಕೋಷ್ಮಗಳಲ್ಲಿರುವ ವ್ರಣಗಳಿಗೂ ದಾಹ ಕೊಡಬಾರದು. ಅವರಿಗೆ ಶಸ್ತ್ರಕರ್ಮ, ವಾತಮೂಡ ಬೇಕಾಗಿದ್ದರೆ, ರೋಗದೋಷಗಳ ಬಲವನ್ನು ಪ್ರಮಾಣ-ಕಾಲ-ಅಗ್ನಿಬಲಗಳನ್ನೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಿಹಾರಿಸಿ || ೧೦೫ || ಕ್ಷಾರವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು || ೧೦೫ ||

೨೬ ನೆಯ ಉಪಕ್ರಮವಾದ ಅವಸಾದನವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭೂರ್ದಗ್ರಂಥೃತ್ಕಾಶೀಶಂ ಸಮಭಾಗಾನಿ ಗುಗ್ಗುಲಾಃ || ೧೦೬ ||

ವ್ರಣಾವಸಾದನಂ ತದ್ವತ್ ಕಲನಿಂಕಕಪೋತವಿಟ್ ||

ಅರ್ಥ— ಭೂರ್ಜವೃಕ್ಷದ ಗಂಟು, ಕಲ್ಲು ಹಿರಾಕಸ, ಗುಗ್ಗುಳು ಇವುಗಳನ್ನು ಸಮಭಾಗ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಮಾಡಿದ ಲೇಪವು || ೧೦೬ || ಅದರಂತೆ ಗುಟ್ಟುಪಾರಿವಾಳಗಳ ಮಲವು ವ್ರಣಾವಸಾದಕವಾಗಿದೆ. || ೧೦೬ || ||

೨೯-೩೦ ನೆಯ ಉಪಕ್ರಮಗಳಾದ ಕಾಠಿನ್ಯ ಮಾರ್ದವಕರ ಧೂಪಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಕಠಿನತ್ವಂ ವ್ರಣಾ ಯಾಂತಿ ಗಂಧಸಾರ್ವತ್ವ ಧೂಪಿತಾಃ || ೧೦೭ ||
ಸರ್ವಿರ್ದ್ವಜವಸಾತ್ಪ್ರೀತಿಃ ಶೈಥಿಲ್ಯಂ ಯಾಂತಿ ಹಿ ವ್ರಣಾಃ ||

ಅರ್ಥ:- ಬಿಳಿ ಚಂದನದ ಧೂಪದಿಂದ ವ್ರಣಗಳು ಕಠಿನವಾಗು ತ್ತವೆ. || ೧೦೭ || ಮತ್ತು ತುಪ್ಪ, ಮಜ್ಜೆ, ನೆಣ, ಎಣ್ಣೆಗಳ ಧೂಪಗಳಿಂದ ಶೈಥಿಲ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತವೆ. || ೧೦೭ ||

ರುಜಃ ಸ್ರಾವಾರ್ಜ ಗಂಧಾಶ್ಚ ಕ್ರಮಯಶ್ಚ ವ್ರಣಾಶ್ರಿತಾಃ || ೧೦೮ ||
ಕಾಠಿನ್ಯಂ ಮಾರ್ದವಂ ಚಾಪಿ ಧೂಪನೇನೋಪಶಾನ್ಯತಿ ||

ಅರ್ಥ:- ಧೂಪದಿಂದ ವ್ರಣದಲ್ಲಿಯೆ ನೋವು, ಸ್ರಾವ, ರುಗ್ಗಂಧ, ಕ್ರಿಮಿ. || ೧೦೮ || ಕಠಿನತೆ ವೃದ್ಧಿಗಳು ನಾರಹೊಂದುವವು.

೩೧-೩೨ ನೆಯ ಉಪಕ್ರಮಗಳಾದ ಕಾಠಿನ್ಯ ಮಾರ್ದವಕರ ಲೇಪಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಲೋಧ್ರನ್ಯಗ್ರೋಧರುಂಗಾರ್ಶ್ವ ಖದಿರಂ ತ್ರಿಫಲಾ ಘೃತಂ || ೧೦೯ ||
ಪ್ರಲೇಪೋ ವ್ರಣಶೈಥಿಲ್ಯಸೌಕುಮಾರ್ಯಪ್ರಸಾದತಃ ||

ಅರ್ಥ:- ಲೋಧ್ರ, ಅಲದಜಪೆ, ತು, ತ್ರಿಫಲಾ ಮತ್ತು ತುಪ್ಪ || ೧೦೯ || ಇವುಗಳ ಲೇಪವು ವ್ರಣಕ್ಕೆ ಶೈಥಿಲ್ಯ ಸುಕುಮಾರತ್ವಗಳನ್ನಂಟುಮಾಡು ವದು. || ೧೦೯ ||

ಸರುಜಃ ಕಠಿನಾಃ ಸ್ತಬ್ಧಾ ನಿರಾಸ್ರಾವಾರ್ಶ್ವ ಯೇ ವ್ರಣಾಃ || ೧೧೦ ||
ಯವಚೂರ್ಣೈಃ ಸಸರ್ಪಿಷ್ಠೈರ್ಬಹುಶಸ್ತಾನ್ ಪ್ರಲೇಪಯೇತ್ ||

ಅರ್ಥ:- ಘೋಪುಳು, ಬಿರಸು, ಸ್ತಬ್ಧ ಸ್ರಾವರಹಿತ ವ್ರಣಗಳಿಗೆ || ೧೧೦ || ತುಪ್ಪ ಕೂಡಿಸಿದ ಜವೆಯ ಚೂರ್ಣದಿಂದ ಅನೇಕ ಸಾರೆ ಲೇಪ ಮಾಡ ಬೇಕು. || ೧೧೦ ||

ಮುದಗ್ಗಷ್ಠಿಕರಾಲೀನಾಂ ಪಾಯಸೈರ್ವಾ ಯಥಾಕ್ರಮಮ್ || ೧೧೧ ||
ಸಘೃತ್ಯೈರ್ಜೀವನೀಯೈರ್ವಾ ತರ್ಪಯೇತ್ ತಾನಭೀಕ್ಷುಶಃ ||

ಅರ್ಥ:- ಅಥವಾ ಹೆಸರು, ಸ್ಪಷ್ಟಿಕ ಭತ್ತಗಳ ಪಾಯಸಗಳಿಂದ || ೧೧೧ || ಅಥವಾ ತುಪ್ಪಹಾಕಿದ ಜೀವನೀಯ ಔಷಧಗಳಿಂದ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಅನೇಕ ಸಾರೆ ಲೇಪ ಮಾಡಬೇಕು.

ಇನೇ ವ್ರಣಾವ ಚಾರ್ಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಕಕುಗೋದಂಬರಾಶ್ವತ್ಥಲೋಧ್ರಕಟುಫಲಜಾಂಬವೈಃ ||೧೧೨||
ತ್ವಚಮಾಶು ನಿಗೃಹ್ಣಾತಿ ತ್ವಕ್ಚೂರ್ಣೈಶ್ಚಾಣಿತಾವ್ರಣಾಃ ||

ಅರ್ಥ:— ಮತ್ತಿ, ಅತ್ತಿ, ಅರಳಿ, ಲೋಧ್ರ, ಕರಿವಿವ್ವ, ನೇರಿ ಇವುಗಳ || ೧೧೨ || ತೋಟದ, ಚಾರ್ಣವನ್ನು ಉದರಿಸಲು ವ್ರಣಗಳಿಗೆ ತ್ವಚೆಯು ಒದಕುವುದು. || ೧೧೨ ||

೩೪ ನೆಯ ಬುಪಕ್ರಮವಾದ ಮರ್ಗಕರ ಲೇಪನಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಮನಶಿಲಾಂ ಮಂಜಿಷ್ಠಾ ಶತಾಹ್ವಾ ರಜನೀದ್ವಯಮ್ || ೧೧೩ ||
ಪ್ರಲೇಪುಃ ಸಘೃತಕ್ಪಾದ್ರಸ್ವಗ್ನಿರಾದ್ಧಿಕರಃ ಪರಃ ||

ಅರ್ಥ:— ಮನಶಿಲಾ, ಹರಿತಾಲ, ಮಂಜಿಷ್ಠ, ಬುನಶೀಸ, ಅಂಜಣ, ಮರ ಅರಿವಿವ್ವ, || ೧೧೩ || ಇವುಗಳ ಚಾರ್ಣವನ್ನು ತುಪ್ಪ, ಮುತ್ತು ಮೊದಲಾದವುಗಳೊಡನೆ ತೊರುವುದು ತ್ವಚೆಗೆ ಸೇಗಲಿಸ ಬಣ್ಣವು ಒದಗುತ್ತದೆ. || ೧೧೩ ||

ಅಯೋರಜಃ ಸಕಾರೀಶಂ ತ್ರಿಫಲಾ ಕುಸುಮಾನಿ ಚ || ೧೧೪ ||
ಪ್ರಲೇಪುಃ ಕುರುತೇ ಕಾಷ್ಠ್ಯಂ ಸದ್ಯ ಏವ ನವತ್ಪಚಿ ||

ಅರ್ಥ:— ಅಯೋರಜ ಚಾರ್ಣ, ಹಿರಾಕಸ, ಅಣಲಿ, ತ ರಿ, ನೆಲ್ವೆಗಳ ಹೂಗಳ ಲೇಪವು ಬಿಡುವುದಾಗಿ ಬಂದ ಮಧ್ಯೆ ಸ ತ್ವಚೆಗೆ ಕೂಡಲೇ ಕಾಷ್ಠ್ಯ ಬಣ್ಣವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. || ೧೧೪ ||

ಕಾಲೀಯಕನತಾಮ್ರಾಸ್ಥಿ ದೇಮಕಾಲರಸೋತ್ಪಮೈಃ || ೧೧೫ ||
ಲೇಪುಃ ಸಗೋಮುಯರಸಃ ಸರ್ವಣಕರಣಃ ಪರಃ |

ಅರ್ಥ:— ಕಾಲೀಯ ಕಾಷ್ಠ್ಯ, ತಗರ, ಕೂಳಿನ ಬೇಜದ ಮಜ್ಜೆ, ಮಂಜಿಷ್ಠ, ಪಾರದ || ೧೧೫ || ಗೋಮುಯ ರಸಗಳ ಲೇಪವು ತ್ವಚದ ಸರ್ವ ಧಾಸ ಸರ್ವಕವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. || ೧೧೫ ||

ಧ್ಯಾನುಕಾಶ್ವತ್ಥನಿಚುಲಮೂಲಂ ಲಾಕ್ಷಾಫ ಗೈರಿಕಾಂ || ೧೧೬ ||
ಸಹೇಮ ಚಾಮೃತಾಸಂಜ್ಞಂ ಕಾರೀಶಂ ಚೇತಿನರ್ಣಕೃತ್ ||

ಅರ್ಥ:— ಗಂಧಪೃಣ, ಅರಳಿ, ನಿಚುಲ, (ಸೆಬೈಚಾತಿ) ಇವುಗಳ ಬೇರು, ಅರಗು, ಕಾಪಿ, || ೧೧೬ || ನಾಗಕೇಶರ, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಹಿರಾಕಸ ಇವುಗಳ ಲೇಪವು ತ್ವಚೆಗೆ ಮೂಲಬಣ್ಣವನ್ನು ತರುತ್ತದೆ. || ೧೧೬ ||

೩೫-೩೬ ನೆಯ ಉಪಕ್ರಮವಾದ ರೋಪಣ, ಲೋಮರೋಪಣ ಔಷಧಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಚತುಷ್ಟದಾನಾಂ ತ್ವಗ್ರೋಮು ಮುರಶ್ಯಂಗಾಸ್ಥಿಭಸ್ಮನಾ || ೧೧೭ ||
ವೈಲಾಕ್ತಾ ಚೂರ್ಣತಾ ಭೂಮಿರ್ದವೇದ್ರೋಮವತೀ ಪುನಃ || ೧೧೮ ||

ಅರ್ಥ:— ಸಾಲ್ಪ್ಯ ಕಾಲುಳ್ಳ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಕೂಗಲು, ಕೂದಲು, ಮುರ, ಕೋಡು, ಮರವುಗಳ ಭಸ್ಮವನ್ನು || ೧೧೭ || ಎಣ್ಣೆಯಲ್ಲಿ ಕುಟ್ಟಿದರೆ ಆ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೆ ಕೂದಲುಗಳು ಬರುತ್ತವೆ.

ಪೋಷಣೋಪದ್ರವಾ ಯೇ ಚ ವ್ರಣಾನಾಂ ಪರಿಕೀರ್ತಿತಾಃ || ೧೧೯ ||
ಲೇಪಾಂ ಚಿಕಿತ್ಸಾ ನಿರ್ದಿಷ್ಟಾ ಯಥಾಸ್ವಂ ಸ್ವೇ ಚಿಕಿತ್ಸಿತೇ || ೧೨೦ ||

ಅರ್ಥ:— ಪ್ರಣದಲ್ಲಿ ಅಗುವ ೧೭ ಉಪದ್ರವಗಳು || ೧೧೯ || ಅವುಗಳ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯು ಅವುಗಳ ರೋಗಗಳ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯಲ್ಲಿ ವೇರ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ತತ್ರ ಶ್ಲೋಕೌ

ದ್ವೌ ವ್ರಣೌ ವ್ರಣಭೇದಾಶ್ಚ ಪರಿಕೃತ್ವಾ ದುಷ್ಟರೇವ ಚ || ೧೧೯ ||
ಸ್ಥಾನಾನಿ ಗಂಧಾಃ ಸ್ರಾಸಾಶ್ಚ ಸೋಪಸರ್ಗಾಃ ಕ್ರಿಯಾಶ್ಚ ಯಾಃ ||
ವ್ರಣಾಧಿಕಾರೇ ಸಪ್ರಶ್ನಮೇತನ್ನವಕಮುಕ್ತನಾನ್ || ೧೨೦ ||
ಮುನಿರ್ವ್ಯಾಸಸಮಾಸಾಭ್ಯಾಮಗ್ನಿವೇಶಾಯ ಧೀಮಹೇ ||

ಅರ್ಥ:— ೨ ಪ್ರಕಾರ ವ್ರಣ, ವ್ರಣದ ಭೇದ, ಅವುಗಳ ಪರಿಕೀರ್ತಿ, ಅವುಗಳ ಬೋಧ || ೧೧೯ || ಅವುಗಳ ಸ್ಥಾನ ವಾಸನ, ಸ್ರಾವ, ಉಪದ್ರವ, ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಆತ್ಮೀಯ ಋಷಿಗಳು ಬುದ್ಧಿವಂತನಾದ ಅಗ್ನಿವೇಶನಿಗೆ ಈ ವ್ರಣಾಧಿಕಾರದಲ್ಲಿ ಅವನ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರದೊಪವಾಗಿ (ಮೊದಲು) ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿಯೂ (ಆ ಮೇಲೆ) ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿಯೂ ಹೇಳಿದರು || ೧೨೦ || ಇತ್ಯಗ್ನಿವೇಶಕೃತೇ ತತ್ರೇ ದೃಢಬಲಪ್ರತಿಸಂಸ್ಥ ತೇ ಚಿಕಿತ್ಸಿತಸ್ಥಾನೇ ದ್ವಿವ್ರಣೀಯ ಚಿಕಿತ್ಸಿತಂ ನಾಮ ಪಂಚವಿಂಶೋಧ್ಯಾಯಃ ||

ಶ್ರೀ ಮದಾಪ್ಯ ಬಾಬಾಚಾರ್ಯ ಪೂಜ್ಯಕಾವ ಶಿಷ್ಯ ಅಪ್ಪ ಅನಂತಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಚರಕ 'ಚಿಕಿತ್ಸಾ ಬೋಧಿನಿ' ಎಂಬ ಚರಕ ಸಂಪಿತೆಯ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ದ್ವಿವ್ರಣೀಯ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಎಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತೈದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿ

ನಮ್ಮ ಗ್ರಂಥಗಳು

೧. ಗೃಹನೈದ್ಯ

[ಪ್ರತಿ ತೀರಿನೆ] ಬೆಲೆ ೮ ಆಣೆ

೨. ಆ. ಔಷಧೀ ಗುಣಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರ ಭಾಗ ೧

(ನೈದ್ಯ ಪಂಡಿತ ಗುಣೆಯವರ ಗ್ರಂಥದ ಅನುವಾದ) ಬೆಲೆ ೨ ರೂಪಾಯಿ

೩. ಆಯುರ್ವೇದದ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ

[ಪ್ರತಿ ತೀರಿನೆ] ಬೆಲೆ ೪ ಆಣೆ

೪. ಅಷ್ಟಾಂಗ ದೈವ್ಯ (ವಾಗ್ಭಟ) ಸೂತ್ರಸ್ಥಾನ

[ಪ್ರತಿ ತೀರಿನೆ] ಬೆಲೆ ೬ ರೂಪಾಯಿ

೫. 'ಚರಕ' ಚಿಕಿತ್ಸಾ ಸ್ಥಾನ ಭಾಗ ೧

ಬೆಲೆ ೬ ರೂಪಾಯಿ

೬. 'ಚರಕ' ಚಿಕಿತ್ಸಾ ಸ್ಥಾನ ಭಾಗ ೨

ಬೆಲೆ ೬ ರೂಪಾಯಿ

೭. 'ಚರಕ' ಚಿಕಿತ್ಸಾ ಸ್ಥಾನ ಭಾಗ ೩ (ಅಚ್ಚಿನಲ್ಲಿ)

೮. ಧನ್ವಂತರಿ ನೂಪಪತ್ರಿಕೆ

ವಾರ್ಷಿಕ ಚಂದಾ ೩ ರೂಪಾಯಿ